

CONFERENCE BOOK

TBİLİSİ-GÜRCİSTAN
24 - 26 KASIM 2023

AVRASYA 9. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AVRASYA 9TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
NOVEMBER 24-26, 2023
TBİLİSİ

ISBN: 978-625-6830-58-5

AVRASYA
9TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
NOVEMBER 24 - 26, 2023
TBILISI

Edited By
Prof. Dr. Raihan Yusoph

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conferences : Prof. Dr. Ali Bilgili
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: PROF. DR. BAŞAK HANEDAN
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan Yusoph
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference–2023 ©

Issued: 20.12.2023
ISBN: 978-625-6830-58-5

CONFERENCE ID

AVRASYA 9TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
NOVEMBER 24 - 26, 2023
TBILISI

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Australia – Cyprus - Sout Korea- Hungary – Thailand- Germany- India
Palestine - Japan – Belarus – Egypt- Latvia- India – Georgi – Canada - Czech
Republic – Oman – Sri Lanka

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
More than 50 % of paper are presented by participants from maintained countries.
90 papers from Turkey and 110 paper from other countries.

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BILGILI – Türkiye
 Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
 Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
 Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
 Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
 Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
 Prof. Dr. Bülent KURTIŞOĞLU – Türkiye
 Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
 Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
 Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
 Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
 Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
 Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
 Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
 Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
 Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
 Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
 Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
 Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
 Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
 Assoc. Prof. Dr. Abdusemet AYDIN – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
 Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
 Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
 Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
 Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
 Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
 Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
 Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
 Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
 Assist. Prof. K. R. PADMA – India
 Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
 Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
 Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
 Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
 Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
 Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
 Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye
 Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDİBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Nihayet KOÇYİĞİT - Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi

Join Zoom Meeting

**[https://us02web.zoom.us/j/88193707664?pwd=MEZBL3M0SIArNWVsMjV0YUJkR3lIQ
T09](https://us02web.zoom.us/j/88193707664?pwd=MEZBL3M0SIArNWVsMjV0YUJkR3lIQ
T09)**

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan katılımcı, moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5-Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

24 kasım/ November 24, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 1	Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL	1	The Relationship of 21st Century Skills with Mathematics Education: Assessment of Prospective Mathematics Teachers	Assoc. Prof. Dr. Betül KÜÇÜK DEMİR
		2	Examination of Sprint Performance Development in Children Aged 10-16	Asst. Prof. Nurkan YILMAZ
		3	Examining the Effect of Meso-Cycle Training Model on Sit and Reach Flexibility Parameter	Asst. Prof. Nurkan YILMAZ
		4	FACTORS AFFECTING THE EDUCATION AND ADJUSTMENT OF REFUGEE CHILDREN	Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL Nihat ÇELİK
		5	A MEDIA EMPIRE IN TURKEY: THE FORTY YEARS ADVENTURE OF DOĞAN MEDYA GROUP	Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL Nihat ÇELİK
		6	A CASE STUDY ON PROSPECTIVE SCIENCE TEACHERS' UNDERSTANDING OF THE PARTICULATE NATURE OF MATTER	Assist. Prof. Dr. Bilge ÖZTÜRK
		7	KRONİK HASTALIKLAR VE SOSYAL HİZMET	Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ
		8	SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN YOKSULLUK VE YOKSULLUK TÜRLERİ	Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım / November 25, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Doç.Dr.Mehmet Akif DUMAN	1	ARİSTOTELES'İN DİL FELSEFESİNDE KATEGORİ MESELESİ	Doç.Dr.Mehmet Akif DUMAN
		2	DİL FELSEFESİNDE İLK ANLAM TEORİSİ	Doç.Dr.Mehmet Akif DUMAN
		3	CONTRIBUTIONS TO DERLEME SÖZLÜĞÜ FROM MALATYA PROVINCE BATTALGAZİ DİSTRİCT DİALECT	Prof. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ Zeynep KUZU
		4	NEW CRITICISM AND FLANNERY O'CONNOR'S "A GOOD MAN IS HARD TO FIND"	Dr. Selin TURAN
		5	"NEY" IN TEZKİRE-İ ŞU'ARA-YI MEVLEVİYYE	Doç. Dr. MEHMET NURİ ÇINARCI
		6	"SWORD AND PEN" IN TAŞLICALI YAHYA DIWAN	Doç. Dr. MEHMET NURİ ÇINARCI

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş	1	DIFFERENT APPROACHES TO DEVELOPING MATHEMATICAL THINKING	Cəfərova Məsmə Xələddin
		2	THE LEVEL OF TRANSFERRING CRITICAL THINKING SKILLS OF THE ACTIVITIES IN THE TURKISH COURSEBOOK (8TH GRADE TEXTBOOK SAMPLE)	Bahadır Kaygusuz Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş
		3	INVESTIGATION OF THE LEVEL OF TRANSFER OF LIFELONG LEARNING SKILLS OF TURKISH COURSE BOOKS (7TH GRADE SAMPLE)	Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş Bahadır Kaygusuz
		4	TÜRKİYE'DE FEN VE TEKNOLOJİ ÖĞRETİMDE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİ UYGULAMALARININ AKADEMİK BAŞARIYA ETKİSİ: BİR META-ANALİZ ÇALIŞMASI	DOÇ. DR. CANAN KOÇAK ALTUNDAĞ FATİH HOŞOĞLU
		5	FEN BİLİMLERİ EĞİTİMİNDE TGA YÖNTEMİ UYGULAMALARININ BAŞARIYA ETKİSİ: TÜRKİYE'DE YAYINLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN METAANALİZ İLE İÇERİK ANALİZİ	DOÇ. DR. CANAN KOÇAK ALTUNDAĞ FATMA YAVUZ KARSLI
		6	A BRIEF OVERVIEW OF THE PIMSLEUR METHOD IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING	Yüksek Lisans Öğrencisi Onur GÜN Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ
		7	AN EXAMINATION ON THE ROLE AND FUNCTION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION	Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ Yüksek Lisans Öğrencisi Onur GÜN

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Doç. Dr. Rasim SOYLU	1	SOCIOLOGICAL DISCUSSIONS ABOUT THE THEORETICAL PERSPECTIVE ON EMIGRATION AND THE SOCIAL CAPITAL OF EMIGRANTS	Ph.D Matilda LIKAJ
		2	OPINIONS ON EVE'S HAND IN THE ANASTASIS SCENE IN BYZANTINE PAINTING	Dr. Öğr. Üyesi, A. Nazlı SOYKAN
		3	Vizigot Krallığı'nda Hukuk ve İdari Sistem	Yüksek Lisans Öğrencisi Özlem ACAROĞLU
		4	MEHMET BAŞBUĞUN'UN HOCA YESEVİ'DEN MEVLANA'YA RESMİNİN GÖSTERGEBİLİM ÇÖZÜMLEMESİ	Doç. Dr. Rasim SOYLU Doç. Dr. Mustafa DİĞLER
		5	Reflections of Eastern Culture through the Eyes of Osman Hamdi Bey and Western Painters	Doç. Dr. Mustafa DİĞLER Doç. Dr. Rasim SOYLU

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 4	Prof. Dr. Zehra Yücedağ	1	EXISTENCE NONTRIVIAL WEAK OF SOLUTIONS FOR STEKLOV BOUNDARY VALUE PROBLEM	Prof. Dr. Zehra Yücedağ YL Öğrencisi, Muhammed Abdullahelnımr
		2	EXISTENCE OF WEAK SOLUTIONS FOR A NONLINEAR ELLIPTIC EQUATION IN A VARIABLE EXPONENT SOBOLEV SPACE	Prof. Dr. Zehra Yücedağ
		3	MODÜLLERİN ERİYEĞİLİR AYRIŞIMI	IŞIL BAYDAR Prof.Dr., BURCU ÜNGÖR Prof. Dr., SAİT HALICIOĞLU Prof. Dr., ABDULLAH HARMANCI
		4	SOME SEPERATION AXIOMS ON FERMATEAN FUZZY SOFT TOPOLOGICAL SPACES	Assoc. Prof. Dr. Adem YOLCU Prof. Dr. Taha Yasin ÖZTÜRK
		5	NORMAL AND REGULER SPACES ON FERMATEAN FUZZY SOFT TOPOLOGICAL SPACES	Assoc. Prof. Dr. Adem YOLCU Prof. Dr. Taha Yasin ÖZTÜRK
		6	LEAN PRACTICES AND USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN PRODUCTION	Doç. Dr. Nevin AYDIN
		7	WEARABLE DEVICES IN EDUCATION	Doç. Dr. Nevin AYDIN
		8	GRUP KODLAR VE UYGULAMALARI	Asist. Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 5	Dr. Öğr. Üyesi Ezgi YILDIZ	1	KANSER HASTALARININ SEMPTOM YÖNETİMİNDE BİREYSELLEŞTİRİLMİŞ HEMŞİRELİK BAKIMI	Dr. Öğr. Üyesi Ezgi YILDIZ
		2	HEMODİYALİZ TEDAVİSİ ALAN BİREYİN HEMŞİRELİK BAKIMINDA ROY ADAPTASYON MODELİNİN YERİ	Dr. Öğr. Üyesi Ezgi YILDIZ
		3	ANTİKANSER YÖNLERİYLE NARİNGİN VE NARİNGENİN	Öğr. Gör. Burcu YÖN Doç. Dr. Havva SERT
		4	DENEYSEL POLİKİSTİK OVER SENDROMU MODELİNDE PERGA'NIN OLASI KORUYUCU ETKİSİ	Arş. Gör. Eda KÖSEOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Kübra Tuğçe KALKAN Uzm. Dr. Enes KARAMAN Prof. Dr. Arzu YAY
		5	ANTHEMIS AUSTRIACA'NIN ANTIENFLAMATUAR VE ANTIOKSİDAN AKTİVİTESİNİN İN VİTRO TAYİNİ	Dr. Öğr. Üyesi Aybeniz YILDIRIM Arş. Gör. Dr. Abdulkadir GÜL
		6	ANTHEMIS COTULA'NIN İN VİTRO OLARAK ANTIENFLAMATUAR VE ANTIOKSİDAN AKTİVİTESİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Arş. Gör. Dr. Abdulkadir GÜL Dr. Öğr. Üyesi Aybeniz YILDIRIM
		7	MOLECULAR MECHANISMS OF NECROPTOSIS AND ITS ROLE IN DISEASES	Prof. Dr. SACİDE PEHLİVAN M.Sc.Bio, YASEMİN OYACI
		8	EVALUATION OF ADIPONECTIN (rs266729 and rs17300539) GENE VARIANTS IN OBESE ADOLESCENTS: A PRELIMINARY STUDY	M.Sc.Bio, YASEMİN OYACI Doç. Dr. AYLİN YETİM ŞAHİN M.Sc.Bio, SEVDE HASANOĞLU SAYIN Dr. SHAHRİ KHUDİYEVA Prof. Dr. SACİDE PEHLİVAN

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Doç. Dr. Özge ÖNKAN	1	TARAFTARLIKTA MARKA SADAKATİNİN LİSANSLI SPOR ÜRÜNLERİ SATIN ALMA TERCİHİNE ETKİSİ	Yahya AYDIN Doç. Dr. Kazım KILINÇ
		2	HOW THE PERCEPTIONS OF CONSUMERS AGAINST ONLINE SHOPPING BEHAVIOR HAVE CHANGED WITH THE COVID-19 PROCESS?	Prof.Dr., İsmail BAKAN Doktora Öğrencisi, Makbule ERMAN Sağlık Çalışanı Ahmet Zahid BAKAN
		3	THE EFFECT OF WORK STRESS ON ORGANIZATIONAL CYNISM WITHIN THE SCOPE OF HEALTHCARE PROFESSIONALS	Prof.Dr., İsmail BAKAN Doktora Öğrencisi, Makbule ERMAN Sağlık Çalışanı Ahmet Zahid BAKAN
		4	TAKLING ENVIRONMENTAL DEGRADATION IN TÜRKİYE: INSIGHTS FROM A VAR MODEL	Assist.Prof.Dr. Leila SABOKKHIZ Assist.Prof.Dr. Canan Gülcan
		5	OECD ÜLKELERİ İŞLETİM SİSTEMİ PAZAR PAYLARININ KÜMELEME ANALİZİ İNCELENMESİ:	Dr.Öğr. Üyesi Orhan ECEMİŞ Prof.Dr. Aysun COŞKUN
		6	CİNSİYETE DAYALI VERGİLENDİRME: PEMBE VERGİ	Doç. Dr. Özge ÖNKAN
		7	THE STATUS OF THE HIMSS-EMRAM MODEL IN TURKEY AND RECOMMENDATIONS FOR HOSPITALS ON THE WAY TO HIMSS LEVEL 7	Doç. Dr., Şerife GÜZEL Şengül SAĞLAM

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Dorota Kobus-Ostrowska	1	SEXUALIZATION OF WOMEN IN NIGERIAN MAGAZINE ADVERTISEMENTS	Kehinde Augustina Odukoya
		2	DEVELOPING MEASUREMENT MODEL OF INTERPERSONAL SKILLS OF YOUTH	Mohd Yusri Ibrahim
		3	FEMALE WORK FORCE PARTICIPATION AND WOMEN EMPOWERMENT IN HARYANA	Dinabandhu Mahata Amit Kumar Ambarish Kumar Rai
		4	PRESERVATION OF ARTISTIC HERITAGE: EFFECT OF MODERNIZATION ON ANTIQUITIES AND TRADITIONAL MURALS IN NIGERIA	Uchenna Bella Onu
		5	FROM RISK/SECURITY ANALYSIS VIA TIMESPACE TO A MODEL OF HUMAN VULNERABILITY AND HUMAN SECURITY	Anders Troedsson
		6	THE CAVE PAINTINGS OF LIBYAN INSCRIPTIONS OF TIFRA, KABYLIA, ALGERIA	Samia Ait Ali Yahia
		7	THEORY AND REALITY ON WORKING LIFE OF PEOPLE WITH DISABILITY: THE CASE IN POLAND	Dorota Kobus-Ostrowska
		8	ANALYSIS OF STELES WITH LIBYAN INSCRIPTIONS OF GRANDE KABYLIA, ALGERIA	Samia Ait Ali Yahia
		9		

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	Armen Yezekyan	1	PUBLIC SQUARES AND THEIR POTENTIAL FOR SOCIAL INTERACTIONS: A CASE STUDY OF HISTORICAL PUBLIC SQUARES IN TEHRAN	Asma Mehan
		2	ORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING	Saule Mussabekova
		3	SEXUAL AND GENDER BASED CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW: MOVING FORWARDS OR BACKWARDS?	Khadija Ali
		4	A METHOD TO ENHANCE THE ACCURACY OF DIGITAL FORENSIC IN THE ABSENCE OF SUFFICIENT EVIDENCE IN SAUDI ARABIA	Fahad Alanazi Andrew Jones
		5	CONTROLLING YOUTHS PARTICIPATION IN POLITICS IN SOKOTO STATE: A CONSTRUCTIVE INCLUSIVENESS FOR GOOD GOVERNANCE IN NIGERIA	Umar Ubandawaki
		6	MILITARY COURT'S JURISDICTION OVER MILITARY MEMBERS WHO COMMIT GENERAL CRIMES UNDER INDONESIAN MILITARY JUDICIARY SYSTEM IN COMPARISON WITH OTHER COUNTRIES	Dini Dewi Heniarti
		7	THE LEGAL PROCEDURE OF ATTESTATION OF PUBLIC SERVANTS	Armen Yezekyan
		8	THE OMBUDSMAN: DIFFERENT TERMINOLOGIES SAME MISSIONS	Khodr Fakih
		9		

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	A. Gagat-Matula	1	THE EFFECTIVENESS OF COGNITIVE BEHAVIOURAL INTERVENTION IN ALLEVIATING SOCIAL AVOIDANCE FOR BLIND STUDENTS	Mohamed M. Elsherbiny
		2	THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY ON DEPRESSION AMONG FEMALE STUDENTS	Marzieh Talebzadeh Shoushtari
		3	FAMILY RELATIONSHIPS AND COPING WITH THE STRESS OF YOUNG PEOPLE FROM MIGRANT FAMILIES WITH CEREBRAL PALSY	A. Gagat-Matula
		4	A QUASI-SYSTEMATIC REVIEW ON EFFECTIVENESS OF SOCIAL AND CULTURAL SUSTAINABILITY PRACTICES IN BUILT ENVIRONMENT	Asif Ali Daud Salim Faruque
		5	JOB SATISFACTION AND MOTIVATION AS PREDICTORS OF LECTURERS' EFFECTIVENESS IN NIGERIA POLICE ACADEMY	Abdulkareem Hussein Bibire
		6	COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN IS ATTRIBUTABLE TO PARENTING STYLE, NOT TO FAMILY TYPE AND CHILD'S GENDER	Akm Rezaul Karim Tania Sharafat Abu Yusuf Mahmud
		7	IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES	Asmita Shukla Soma Parija

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	Prof. Dr. Jawad Alzeer	1	GENDER DIFFERENCES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING AND COLLABORATION	Ashkan Ebadi Andrea Schifffauerova
		2	SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING COUNTRIES: A CONCEPT OF RELATIONSHIP	Jawad Alzeer
		3	ACADEMIC LOSS IN JAPANESE SOCIETY: SUICIDE AND HARASSMENT	Miho Tsukamoto
		4	DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA	Ahmad Khoirul Umam
		5	ORGANIZATIONAL INVOLVEMENT AND EMPLOYEES' CONSUMPTION OF NEW WORK PRACTICES IN STATE-OWNED ENTERPRISES: THE GHANAIAAN CASE	M. Aminu Sanda K. Ewontumah
		6	DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION	Katerina Antoniou

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 11	Dr. Brooke Bearden,	1	GRATITUDE AND RELATIONSHIP SATISFACTION: EXPLORING THE ROLE OF PERCEIVED SUPERIORITY	Anomi Goodyear, LectureAlicia Khan
		2	NURTURING WELL-BEING THROUGH PROSOCIAL ENGAGEMENT: A QUALITATIVE EXPLORATION OF YOUTH PERSPECTIVES	Dr. Brooke Bearden,
		3	NAVIGATING THE EMOTIONAL LANDSCAPE: CULTURAL PRACTICES AS A COPING MECHANISM FOR WOMEN WHO TERMINATED A PREGNANCY IN ADOLESCENCE	Emmanuela Hirani, Nilanga Aki Sebola
		4	THE ROLE OF EMOTIONS IN SHAPING INFORMED CITIZENS AND EFFECTIVE SCIENTISTS	Assis. Prof. Dr. Saima Ojukwu,
		5	NAVIGATING THE CULTURAL CROSSROADS: UNVEILING THE NUANCES OF CHINESE CONSUMER BEHAVIOR IN EUROPE	Assoc. Prof. Dr. Botshelo Bandara
		6	BUILDING COMMUNICATION BRIDGES: A PRACTICAL GUIDE FOR ENHANCING COMMUNICATION IN HEARING FAMILIES WITH DEAF CHILDREN	Yongsheng Zhu, Mandella Bonsu
		7	UNDERSTANDING AND SUPPORTING CHILDREN WITH LEARNING DIFFICULTIES: A GUIDE FOR PARENTS, EDUCATORS, AND PROFESSIONALS	Xiaoxian Guo, Osei-Assibey

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	Narong Kulnides	1	TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY	Laila Yasir Al-Harthy Ali H. Al-Badi
		2	ZHOU ENLAI'S IMPACT TO THE FOREIGN POLICY OF CHINA	Nazira B. Boldurukova
		3	FINGERPRINT ON BALLISTIC AFTER SHOOTING	Narong Kulnides
		4	THE DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS IN INTEGRATION MODEL	Chalernpol Tapsai
		5	THE SOCIAL AREA DISCLOSURE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK	Saowapa Phaithayawat
		6	THE POTENTIAL OF DIGITAL TOOLS IN ART LESSONS AT JUNIOR SCHOOL LEVEL TO IMPROVE ARTISTIC ABILITY USING TAMAZIGHT FONTS	Aber Salem Aboalgasm, Rupert Ward
		7	THE DESIGN OF PICTURE BOOKS FOR CHILDREN FROM TALES OF AMPHAWA FIREFLIES	Marut Pichetvit

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Doç. Dr. Nevin AYDIN	1	GASTRONOMIC TOURISM: A NEW TREND IN TOURISM	Doç. Dr. Nevin AYDIN
		2	DEVELOPING ENTREPRENEURSHIP SKILLS	Doç. Dr. Nevin AYDIN
		3	YALNIZ SEYAHAT EDEN TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONU VE DENEYİMİNİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Mehmet GÜRLER Dr. Öğr. Üyesi Şehnaz DEMİRKOL
		4	THE ROLE OF SOCIAL MEDIA INFLUENCERS IN CREATING A SUSTAINABLE TOURISM DESTINATION IMAGE	Doç. Dr. Şükran KARACA Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ
		5	AN INVESTIGATION OF SPECULATIVE MOVEMENTS IN BORSA ISTANBUL PARTICIPATION ALL INDEX VALUES	Doç. Dr. Yusuf TEPELİ Dr. Öğretim Üyesi Çağatay MİRGEN
		6	BIG DATA IN FOOD INDUSTRY	Doç. Dr. Nevin AYDIN
		7	CAPITAL FORMATION and ENVIRONMENTAL IMPACT: AN ARDL ANALYSIS OF CO2 EMISSIONS IN BRUNEI	Özgür Özaydın Anıl Dağdemir
		8	EVALUATING THE IMPACT OF PERSONAL REMITTANCES ON THE DOMINICAN REPUBLIC'S ECONOMIC GROWTH	Özgür Özaydın Anıl Dağdemir

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

25 Kasım/ November 25, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildirir No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 2	Prof. Dr. ARZU ÖZYÜREK	1	QUALITY MANAGEMENT IN EDUCATION	Qədimli Fidan Fizuli qızı
		2	OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN DUYGULARI TANIMA VE İFADE ETME BECERİLERİ İLE EBEVEYN TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Prof. Dr. ARZU ÖZYÜREK
		3	OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARLA UYGULANAN “BANA BİR MASAL ANLAT BABA” PROJESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. ARZU ÖZYÜREK Abdülmenaf KARAKUŐ Abdullah Faruki KARAKAŐ Türkan EMİROSMANOĞLU Esra CANDANSEV Muazzez TAN
		4	AKRAN PERSPEKTİFİNDEN MİKRO ÖĞRETİM UYGULAMASI	Doç. Dr. Fatma ALKAN
		5	LABORATUVAR GÜVENLİĞİ: ORTAÖĞRETİM KİMYA DERS KİTAPLARINDA YER ALAN DENEYLERİN İNCELENMESİ	Ayşegül Aykaç Doç. Dr. Fatma ALKAN
		6	THE EFFECT OF THE ACT OF TRANSLATION ON CULTURAL TRANSFORMATION	Dr. Coşkun DOĞAN
		7	MULTICULTURAL APPROACH, SOCIAL HARMONY AND TRANSLATION	Dr. Coşkun DOĞAN
		8	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GENEL ÖZ YETERLİK BECERİLERİ VE STRES DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Öğretmen, ALİ AKTAŞ Doç. Dr., HİLAL KAZU

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

25 Kasım / November 25, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 3	Doçent. Dr. Kurtuluş ÖZGİŞİ	1	RAT MODELİNDE DİYABETİK NEFROPATİNİN PATOMORFOLOJİSİ	Dr. NİHAT YUMUŞAK
		2	KÜÇÜK RUMİNANLARDA KARACİĞER KELEBEKLERİNE KARŞI OLUŞAN KARACİĞER HASARINDA SİNDEKAN-1 SALINIMININ İMMUNOHİSTOKİMYASAL DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. NİHAT YUMUŞAK Dr. Kursat FİLİKÇİ
		3	TÜRKİYE'DEKİ SU SAMURU (Lutra lutra) POPÜLASYONLARININ ÖNEMİ VE KORUMA STRATEJİLERİ.	Bedirhan EKER Aytekin SARIŞAHİN Doç.Dr.Yasin ÜNAL
		4	ANADOLU PARSİ (Panthera pardus tulliana)'nın POPÜLASYON EKOLOJİSİ	AYTEKİN SARIŞAHİN MEVLÜT ZENBİLCİ Dr. Öğr. Üyesi, AHMET KOCA Doçent, YASİN ÜNAL
		5	EVALUATION OF TUMOR NECROSIS FACTOR-ALFA, CHOLESTEROL, BHBA, NEFA AND ACETHYLCHOLINESTERASE LEVELS IN COWS WITH KETOSIS	Uzman Veteriner Hekim YÜCEL YENİLMEZ Prof. Dr. İSMAİL AYTEKİN
		6	BAZI AETHIONEMA W.T.AITON (BRASSICACEAE) TÜRLERİNDE ITS1 (INTERNAL TRANSCRIBED SPACER 1) BÖLGESİNİN İKİNCİL YAPISININ KARAKTERİZASYONU VE TAKSONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doçent. Dr. Kurtuluş ÖZGİŞİ
		7	ITS1 (INTERNAL TRANSCRIBED SPACER 1) BÖLGESİ İKİNCİL YAPISININ BAZI ASYNEUMA GRİSEB. & SCHENK (CAMPANULACEAE) TÜRLERİNDE KARAKTERİZASYONU VE TAKSONOMİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doçent. Dr. Kurtuluş ÖZGİŞİ

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Doç. Dr. Onur ARAZ	1	KINEMATIC ANALYSIS AND SLOPE STABILITY OF THE "FILLING AREA AND DOCK INTEGRATED PROJECT" AREAS OF THE PLANNED THERMAL POWER PLANT	İbrahim Feda ARAL Zeki Ünal YÜMİN
		2	KINEMATIC ANALYSIS OF SLOPE ROCKS AND SLOPE REGULATION STUDY OF THE PLANNED THERMAL POWER PLANT, ASH AND GYPSUM STORAGE, COAL PREPARATION FACILITY-1 AND COAL PREPARATION FACILITY-2 AREAS.	İbrahim Feda ARAL Zeki Ünal YÜMİN
		3	DETERMINATION OF GOODWILL RIGHT THROUGH THE PLAN IN PLOT DISTRIBUTION	Selim Taşkaya
		4	INVESTIGATION OF INDIRECT TENSILE STIFFNESS MODULUS OF CALCIUM LIGNO SULFATE ADDED HOT MIX ASPHALTS	PhD. Ceren Beyza İNCE Assoc Prof. Tacettin GEÇKİL
		5	DEPREM ETKİSİNDEKİ YAPILAR İÇİN ÇOKLU AYARLI KÜTLE SÖNÜMLEYİCİLERİN OPTİMİZASYONU	Doç. Dr. Onur ARAZ
		6	YAKIN FAY YER HAREKETİ ETKİSİNDEKİ BİR YAPIDA MEYDANA GELEN İVME TEPKİLERİNİN AZALTILMASI	Doç. Dr. Onur ARAZ
		7	INVESTIGATION OF SOME MECHANICAL PROPERTIES IN HIGH-DENSITY FIBERBOARDS PRODUCED USING DIFFERENT RATIOS OF CALCIUM LIGNOSULFONATE CHEMICAL	Doç. Dr. Osman ÇAMLİBEL Doç. Dr. Ümit AYATA
			EXAMINING THE COLOR PARAMETERS, WHITENESS INDEX, AND GLOSSINESS VALUES OF TIAMA WOOD (ENTANDROPHRAGMA ANGOLENSE (WELW.) C DC.) TREATED WITH VARIOUS WASTE VEGETABLE OILS	Doç. Dr. Osman ÇAMLİBEL Doç. Dr. Ümit AYATA

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 kasım/ November 25, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Prof. Dr. EMRE AYDINÇAKIR	1	EFFECTS OF GRAPHEN OXİDE (GO) MATERIAL ON THE CURRENT-VOLTAGE CHARACTERISTICS OF DIODES	Assoc. Prof. Ali Rıza DENİZ
		2	TEMPERATURE DEPENDENCE OF BASIC ELECTRICAL PARAMETERS OF Ni/GO/p-Si/Al DIODE	Assoc. Prof. Ali Rıza DENİZ
		3	YAKIT KATKI MADDESİ OLARAK GÜMÜŞ OKSİT (Ag ₂ O) NANOPARTİKÜLÜN DİZEL MOTORDA PERFORMANSA ETKİSİ – DENEYSEL BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr., MEHMET ÇELİK Doç. Dr., CİHAN BAYINDIRLI
		4	DİZEL MOTORLARDA FARKLI YÜKLERDE BİYODİZEL+NANOPARTİKÜL KATKI MADDESİ KARIŞIMLARININ YANMA KARAKTERİSTİKLERİ, PERFORMANS VE EGZOZ EMİSYONLARINA ETKİLERİ	Doç. Dr., MEHMET ÇELİK Doç. Dr., CİHAN BAYINDIRLI
		5	EFFECT OF WASTE TIRE RUBBER SIZE FRACTION ON FLY ASH-BASED GEOPOLYMER MORTARS	Dr. ADİL GÜLTEKİN
		6	NARMAN (ERZURUM KD TÜRKİYE) VOLKANİTLERİNİN PETROGRAFIK VE JEOKİMYASAL ÖZELLİKLERİ	Prof. Dr. EMRE AYDINÇAKIR Doç. Dr. Cem YÜCEL
		7	GEOLOGICAL AND PETROLOGICAL PROPERTIES OF ALABALIK (OLTU, ERZURUM NE TURKEY) VOLCANITES	Prof. Dr. EMRE AYDINÇAKIR

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Dr. Elena Lyakso,	1	UNVEILING THE NUANCES OF CHINESE CONSUMER BEHAVIOR IN EUROPE: A CROSS-CULTURAL ANALYSIS	Nomataru Joseph Lavanithum Gontse,
		2	FOSTERING OPEN COMMUNICATION IN HEARING FAMILIES WITH DEAF CHILDREN: A PRACTICAL GUIDE	Chalise Tianny
		3	THE PREVALENCE OF CONFORMITY IN HEALTHCARE: UNDERSTANDING ITS IMPACT ON CLINICAL DECISIONS AND PATIENT OUTCOMES	Tanya N. Beran, Michelle A. Drefs, Ghazwan Altabbaa, Nouf Al Harbi, Noof Al Baz, Elizabeth Oddone Paolucci
		4	EYEWITNESS TESTIMONY IN FIRE AND EXPLOSION INVESTIGATIONS: ASSESSING RELIABILITY AND IMPLICATIONS FOR CASE RESOLUTION	Jeff Knox, Benjamin Colwell,
		5	NAVIGATING THE AI-POWERED WORKPLACE: UNDERSTANDING THE IMPACT OF AI ON EMPLOYEE DECISION-MAKING	Dr. Yogesh Seetharaman Sharma,
		6	NAVIGATING UNCERTAINTY AND ADVERSITY: THE PSYCHOLOGICAL IMPACT OF COVID-19 ON MIGRANT CONSTRUCTION WORKERS IN SAUDI ARABIA	Ress. Assis . Viviane Mehmod Dania Nascimento,
		7	EMBRACING AI INTEGRATION: ADAPTING EMPLOYEE DECISION-MAKING PROCESSES IN AN AI-ENHANCED WORKPLACE	Dr. Elena Lyakso, Lecture Yuri Frolova, Olga Matveev
		8	UNVEILING THE NUANCES OF CHINESE CONSUMER BEHAVIOR IN EUROPE: A CROSS-CULTURAL ANALYSIS	Nomataru Joseph Lavanithum Gontse,
		9	FOSTERING OPEN COMMUNICATION IN HEARING FAMILIES WITH DEAF CHILDREN: A PRACTICAL GUIDE	Chalise Tianny

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Albertus G. Joubert	1	MEDIA PEDAGOGY - THE MEDIUM IS THE MESSAGE	Dr. Syed Sultan Ahmed
		2	STUDENTS' ACCEPTANCE OF INCORPORATING EMERGING COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION IN KUWAIT	Assis. Prof. Dr. Bashaiair Alsanaa
		3	USING CRITICAL SYSTEMS THINKING TO IMPROVE STUDENT PERFORMANCE IN NETWORKING	Albertus G. Joubert Roelien Goede
		4	THE FUTURE OF BLENDED LEARNING	Reem A. Alebaikan
		5	THE IMPACT OF E-LEARNING AND E-TEACHING	Prof. Dr. Mohammad Mohammad
		6	USING TECHNOLOGY WITH A NEW MODEL OF MANAGEMENT DEVELOPMENT BY SIMULATION OF NEURAL NETWORK AND ITS APPLICATION ON INTELLIGENT SCHOOLS	Ahmad Ghayoumi Mehdi Ghayoumi
		7	DEVELOPING OF INTELLIGENT SCHOOLS WITH A NEW MODEL OF STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM	Ahmad Ghayoumi Mehdi Ghayoumi
		8	MEDIA PEDAGOGY - THE MEDIUM IS THE MESSAGE	Dr. Syed Sultan Ahmed
		9	STUDENTS' ACCEPTANCE OF INCORPORATING EMERGING COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION IN KUWAIT	Assis. Prof. Dr. Bashaiair Alsanaa

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	A. G. Matveev	1	MODELS OF COPYRIGHTS SYSTEM	A. G. Matveev
		2	MODERN PROBLEMS OF RUSSIAN SPORT LEGISLATION	Dr. Yurlov Sergey
		3	HOW TO MODERNISE THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN)	Dr. Dorota Galeza
		4	WOMEN'S RIGHTS IN CONFLICT WITH PEOPLE'S CULTURAL AUTONOMY: PROBLEMS OF CULTURAL ACCOMMODATION	Assis. Prof. Dr. Nazia Khan
		5	SOCIAL MOVEMENTS AND THE DIFFUSION OF TACTICS AND REPERTOIRES: ACTIVISTS' NETWORK IN ANTI-GLOBALISM MOVEMENT	Assoc. Prof. Kyoko Tominaga
		6	EMPLOYMENT DISCRIMINATION ON CIVIL SERVANT RECRUITMENT	Li Lei Jia Jidong
		7	DEPENDENCY THEORY ON EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN THE UNITED STATES AND THE MIDDLE EAST: IN THE CASE OF IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY	Assis. Prof. Dr. Abdelhafez Abdel Hafez
		8	SELECTION STANDARDS FOR NATIONAL TEAMS: THEORY AND PRACTICE	Alexey Kulik

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
25 Kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	Dr. Darsareh Nikafrooz	1	THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT	AMİRREZA ATTARZADEH
		2	AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN	AFRAH SAAD MOHSEN AL-MAHFADİ
		3	ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE	GHZLAN MAHMOUD ABDEL AZİZ
		4	ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVİOR AT WORKPLACE	AYA MAHER, PAKİNAM YOUSSEF
		5	FINANCIAL STATEMENT FRAUD: THE NEED FOR A PARADIGM SHIFT TO FORENSIC ACCOUNTING	IFEDAPO FRANCİS AWOLOWO
		6	CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA	PRASANSHA KUMARİ
		7	THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES	TEREZA DOLEČKOVÁ

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

25 kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildirir No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 10	Daya Gupta	1	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR SPEED CONTROL OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Roozbeh Molavi, Davood A. Khaburi
		2	NSGA BASED OPTIMAL VOLT / VAR CONTROL IN DISTRIBUTION SYSTEM WITH DISPERSED GENERATION	P. N. Hrisheeksha, Jaydev Sharma
		3	SIGNATURE RECOGNITION USING CONJUGATE GRADIENT NEURAL NETWORKS	Jamal Fathi Abu Hasna
		4	SPECTRAL ANALYSIS OF SPEECH: A NEW TECHNIQUE	Neeta Awasthy, J.P.Saini, D.S.Chauhan
		5	STUDY AND ENHANCEMENT OF FLASH EVAPORATION DESALINATION UTILIZING THE OCEAN THERMOCLINE AND DISCHARGED HEAT	Sami Mutair, Yasuyuki Ikegami
		6	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING BASE IDEA FOR OUTDOOR CHILDREN CARING	Hooman Jafarabadi
		7	DEVICE DISCOVER: A COMPONENT FOR NETWORK MANAGEMENT SYSTEM USING SIMPLE NETWORK MANAGEMENT PROTOCOL	Garima Gupta, Daya Gupta
		8	THEMATIC ROLE EXTRACTION USING SHALLOW PARSING	Mehrmoush Shamsfard, Maryam Sadr Mousavi
		9		

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

25 kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 11	Dr. Stepan Arakelova,	1	SHED SNAKE SKINS: A NATURAL RESOURCE FOR BIOMIMETIC MEMBRANES – ADVANCING PERMEATION STUDIES AND DRUG DELIVERY APPLICATIONS	Emma Grigoryan, Ashot Khachatryan, Karapet Flora Avjyan Savchenko,
		2	PRECISION DRUG DELIVERY OF GLIBENCLAMIDE: EXPLORING THE IMPACT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILES AND KINETICS	Dr. Stepan Arakelova, Assis. Prof. Dr. Lilia Arsenyan
		3	INVESTIGATING THE EFFECTS OF AMINOPOLYETHER ON 18F-FDG PROPERTIES AND ITS IMPLICATIONS FOR PET IMAGING APPLICATIONS	Dr. Sunil Kamboj, Dr. Vipin Saini, Lecture GauravBala,
		4	ENDOPHYTES AS A NEW SOURCE OF BIOACTIVE COMPOUNDS: ISOLATION AND IDENTIFICATION OF FIBRINOLYTIC PROTEASE-PRODUCING FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES	Assoc. Prof. Dr. Suman Sharma
		5	FROM CONCEPT TO REALITY: THE DESIGN AND DEVELOPMENT OF A MECHANICAL FORCE GAUGE FOR SQUARE WATERMELON MOLDING	Dr. Bedi Neayti Singh Phd. Candidate Balvinder Thakur,
		6	THE ROLE OF EXERCISE IN IMPROVING SEXUAL PERFORMANCE AND SEMEN QUALITY OF SAHIWAL BULLS: A PRACTICAL GUIDE FOR BREEDERS	Assis. Prof. Dr. Rathapon Dr.Sorrachaitawatwong, Nardauma Pouthai
		7	INVESTIGATING THE IMPACT OF DIETARY HERBAL SEED SUPPLEMENTATION ON CARCASS CHARACTERISTICS, IMMUNE RESPONSE, AND ANTIOXIDANT STATUS OF BROILER CHICKENS	Sirijit Tipchuwong, Chayanid Asasutjarit

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

25 Kasım / November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 12	Yiorgos Hadjichristou	1	EVALUATION OF URBAN LAND DEVELOPMENT DIRECTION IN KABUL CITY, AFGHANISTAN	Ahmad Sharif Ahmadi Yoshitaka Kajita
		2	INFLUENCE OF PLACE IDENTITY ON WALKABILITY: A COMPARATIVE STUDY BETWEEN TWO MIXED USED STREETS CHAHARBAGH ST. ISFAHAN, IRAN AND DEREBOYU ST. LEFKOSA, NORTH CYPRUS	Assis. Prof. Dr. R. Rafiemanzelat
		3	RENEWED URBAN WATERFRONT: SPATIAL CONDITIONS OF A CONTEMPORARY URBAN SPACE TYPOLOGY	Assis. Prof. Dr. Beate Niemann, Fabian Pramel
		4	URBAN ECOLOGICAL INTERACTION: AIR, WATER, LIGHT AND NEW TRANSIT AT THE HUMAN SCALE OF BARCELONA'S SUPERILLES	Philip Speranza
		5	PERFORMANCE EVALUATION OF A 'PRIORITY-CONTROLLED' INTERSECTION CONVERTED TO SIGNAL-CONTROLLED INTERSECTION	Prof. Dr. Ezenwa Chinenye Amanamba
		6	DISCUSSION ABOUT FREQUENT ADJUSTMENT OF URBAN MASTER PLANNING IN CHINA: A CASE STUDY OF CHANGSHOU DISTRICT, CHONGQING CITY	Sun Ailu Zhao Wanmin
		7	HYBRID LIVING: EMERGING OUT OF THE CRISES AND DIVISIONS	Yiorgos Hadjichristou
		8		

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 Kasım/ November 26, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 1	Dr. Bedri ŞAHİN	1	THE EFFECT OF THE CONSTITUTIONAL COURT DECISION NO. 142 ON THE TURKIYE TAX JURISDICTION	Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma Elif KOCATÜRK Doç. Dr. Selçuk BUYRUKOĞLU
		2	EVALUATION OF THE CONSTITUTIONAL COURT'S DECISION ON ADDITIONAL MVT REGULATION IN TERMS OF TAXATION PRINCIPLES	Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşegül SONKUR Doç. Dr. Selçuk BUYRUKOĞLU
		3	EVALUATION OF THE PENALTIES APPLIED TO TAX EVASION IN TURKISH TAX LAW IN TERMS OF THE PROPORTIONALITY PRINCIPLE IN THE CONSTITUTION	Res. Assist. AYŞE AYDIN Assoc. Prof. Dr. AHMET ARSLAN
		4	THE STRATEGIC IMPORTANCE OF THE BELT AND ROAD PROJECT OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (CHINA) FOR THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY (GERMANY)	Dr. Bedri ŞAHİN
		5	IS ELITISM AN ESSENTIAL REALITY?	Arş. Gör. ZEYNEP YILDIRIM Doç. Dr. YILDIZ ATMACA
		6	ANALYSIS OF POLITICALIZATION IN ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF GOVERNMENT SYSTEMS	Doç. Dr. YILDIZ ATMACA Arş. Gör. ZEYNEP YILDIRIM

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 Kasım/ November 26, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 2	Doç.Dr.Ali Özgür KARAGÜLLE	1	THE INFLUENCE OF UNIVERSITY STUDENTS' PERSONALITY TRAITS ON THEIR INDIVIDUAL HEALTH PERCEPTIONS	Asst. Prof. Dr. Mustafa FİLİZ
		2	EXAMINING HOSPITAL ADMINISTRATIVE STAFF'S SERVANT LEADERSHIP PERCEPTIONS BASED ON VARIOUS DEMOGRAPHIC VARIABLES	Asst. Prof. Dr. Mustafa FİLİZ
		3	ÖRGÜTSEL ADALET VE İŞGÖREN PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Doç. Dr. Zekavet KABASAKAL Duygu ARICI Halime DİRİL Yağmur ŞAŞMAZ
		4	OKUL YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK STİLLERİ İLE ÖZ YETERLİLİK İNANÇLARININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. ZEKAVET KABASAKAL AYDAN DARÇIN KADIRCAN KARADAYI MELİS KILINÇ
		5	HAVACILIKTA EMNİYET YÖNETİMİ SİSTEMİ VE ÖĞRENME KÜLTÜRÜ İLE TÜRK SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA	Öğr.Grv.Dr.Neşe BİRGÖREN Doç.Dr.Ali Özgür KARAGÜLLE
		6	SCALE TRILOGY IN THE LIGHT OF SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS: Evaluation Specific to Accountants and Business Managers	Assistant Prof. Bahar Doğramacı Yalçın Associate Prof. İffet Kesimli
		7	A BIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES EXAMINING THE ROLE OF AUDITING IN ACCOUNTING ERRORS AND FRAUD	Doç.Dr. TUBA DERYA BASKAN
		8	EXAMINING THE PLACE OF DARK PERSONALITY TRAITS IN BUSINESS LIFE	Dr. Öğretim Üyesi Gülşah ERTEKİN Görkem Rifai ULUSOY

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 Kasım/ November 26, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 3	Doç. Dr. SERHAT ÇOBAN	1	AN EVALUATION OF INSTITUTIONAL TWITTER (X) USAGE AMONG TURKIYE GEOGRAPHY DEPARTMENTS	Prof. Dr., EMRE ÖZŞAHİN Lisans Öğrencisi, YILDIZ TÜRKKANLI
		2	YEŞİLÇAM SİNEMASINDA CUMHURİYET GENÇLİĞİNİN TEMSİLİ	Dr. Öğr. Üyesi, Erdiñç YILMAZ
		3	İKİ AŞAMALI AKIŞ KURAMININ YENİ MEDYA BAĞLAMINDA ANALİZİ	Doç. Dr. SERHAT ÇOBAN
		4	Is There a Relationship Between Regular Exercise and Using Educational Digital Games?	PhD Student Emrullah Yılmaz Assoc. Prof. Dr. Tuğba MUTLU BOZKURT Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ali ÖZTÜRK
		5	The Relationship Between Attitude Towards Healthy Nutrition and Physical Appearance	PhD Student, Süheyla ADIYAMAN Assoc. Dr. Tuğba MUTLU BOZKURT Prof. Dr. Mustafa ATLI
		6	Attitude Towards Mind Games: Comparison of Sports High School and Science high school	PhD Student, Ahmethan YILDIRAK Assoc. Dr. Tuğba MUTLU BOZKURT Assoc. Dr. Ramazan ERDOĞAN

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 Kasım/ November 26, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 4	Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ	1	THE ROLE OF THE FASHİON İNDUSTRY İN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY	Necəfli Lalə Rəhman
		2	THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON EXPORT PRODUCT DIVERSIFICATION: EVIDENCE FROM UPPER-MIDDLE INCOME COUNTRIES	Doç. Dr. Ali ALTINER Doç. Dr. Yılmaz TOKTAŞ Doç. Dr. Eda BOZKURT
		3	ÜÇ SEMAVİ DİNDE FAİZ VE TEFEÇİLİK YASAĞINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR	Doç. Dr. Sema YAŞAR Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ
		4	ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNDE GÖÇÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ	Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ Nuraiym TALANTBEKOVA
		5	WOMEN'S EMPLOYMENT, INFLATION AND GENDER INEQUALITY IN DEVELOPING COUNTRIES	Doç. Dr. Hikmet AKYOL Öğr. Gör. Dr. Nazlı TEKMAN

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 kasım/ November 26, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 5	Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ	1	SAĞLIK TURİZMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KRİTERLERİ İLE HİZMET SAĞLAYICILARIN ALGILANAN İMAJI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Dr. Öğr. Üyesi FUAT YALMAN Prof. Dr., Yalçın KARAGÖZ
		2	SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN ÖRGÜTSEL GÜVEN VE ÖRGÜTSEL DESTEK ALGILARI İLE BİLGİ UÇURMA EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER	Prof. Dr. YALÇIN KARAGÖZ Dr. Öğr. Üyesi FUAT YALMAN
		3	TOPLULUKTAN CUMHURİYETE TÜRK HALK OYUNLARI	Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ Öğr.gör. Gökhan HAMZAÇEBİ
		4	İPEĞİN BAŞKENTİ HANBALIK VE GEZGİNLER	Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ Öğr.gör. Gökhan HAMZAÇEBİ
		5	TÜRKİYEDEKİ AKADEMİSYENLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE KONGRELERE KATILIMLARININ İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, ERCAN DEMİR
		6	VAN KONGRE TURİZMİNİN VAN'DA BULUNAN KONAQLAMA İŞLETMELERİ VE KONGRE VE TOPLANTI AMAÇLI TESİSLER BAKIMINDAN UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, ERCAN DEMİR

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 kasım/ November 26, 2023 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 6	Doç.Dr. Ali İmran VAİZOĞULLAR	1	Fe ₃ O ₄ /SiO ₂ /PAM Manyetik Malzeme Sentezi, Atık Sulardan Cd ²⁺ Giderimi ve CCD-RSM Modeli ile Optimizasyonu	Hüseyin OSMAN Gonca ERTÜRK Doç.Dr Ali İmran VAİZOĞULLAR Prof.Dr. Mehmet UĞURLU Doç.Dr Oğuz AKPOLAT
		2	ATIK SU ANALİZLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNDE KÜMELEME YÖNTEMİ	GONCA ERTÜRK Hüseyin OSMAN Doç.Dr Oğuz AKPOLAT Prof.Dr. Mehmet UĞURLU
		3	FOURIER DÖNÜŞÜMLÜ KIZILÖTESİ SPEKTROSKOPİSİ VE MAKİNE ÖĞRENMESİ KULLANILARAK POLİOLLERDE BAZI KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİN ÖNGÖRÜLMESİ	YUSUF SERDAR BEKDAŞ DR. Öğretim Üyesi ÖZGÜN YÜCEL
		4	THE EFFECT of Ni on COWO 4 of PHOTOCATALYTIC PERFORMANCE UNDER VISIBLE LIGHT İRRADIATION	Doç.Dr. Ali İmran VAİZOĞULLAR, Prof.Dr. Mehmet UĞURLU, Kader ATAMAN Huseyn OSMAN
		5	Atık Sulardan Ağır Metal Giderimi için Fe ₃ O ₄ /SiO ₂ /PAM Manyetik Malzeme Sentezi ve CCD-RSM Modeli ile Optimizasyonu	Hüseyin OSMAN, Gonca ERTÜRK, Doç.Dr Ali İmran VAİZOĞULLAR, Prof.Dr. Mehmet UĞURLU, Doç.Dr Oğuz AKPOLAT
		6	Anticorrosion Behaviour of Poly(aniline-co-N-methylaniline) Film on ZnNi Plated Electrode	Dr. Abdurrahman Akdag
		7	Poly(N-methypyrrole-co-o-anisidine) Coating on ZnNi Plated Carbon Steel	Dr. Abdurrahman Akdag

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
26 Kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Assis. Prof. Dr. N. Namviriyachote	1	DEVELOPMENT OF MOLECULAR IMPRINTED POLYMERS (MIPS) FOR THE SELECTIVE REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTION	Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg, Barbara Palm, Ute Steinfeld
		2	PENTACHLOROPHENOL REMOVAL VIA ADSORPTION AND BIODEGRADATION	Assis. Prof. Dr. Rakmi Abd.-Rahman Assis. Prof. Dr. Nurina Anuar
		3	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Lecture Sanae Kaewnopparat Dr. Nattha Kaewnopparat
		4	ASAD ULLAH MADNI, MAHMOOD AHMAD, NAVEED AKHTAR, MUHAMMAD USMAN	Asad Ullah Madni Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman
		5	SERICIN FILM: INFLUENCE OF CONCENTRATION ON ITS PHYSICAL PROPERTIES	Assis. Prof. Dr. N. Namviriyachote N. Bang, P. Aramwit
		6	VALIDATION AND APPLICATION OF A NEW OPTIMIZED RP-HPLC-FLUORESCENT DETECTION METHOD FOR NORFLOXACIN	Mahmood Ahmad Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Dr. Muhammad Asadullah Madni
		7	ANTIBACTERIAL CAPACITY OF PLUMERIA ALBA PETALS	Assis. Prof. Dr. M. H. Syakira Dr. L. Brenda
		8	DEVELOPMENT OF MOLECULAR IMPRINTED POLYMERS (MIPS) FOR THE SELECTIVE REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTION	Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg, Barbara Palm, Ute Steinfeld
		9		

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
26 kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	Assoc. Prof. Dr. Salima Hassas	1	DEMYSTIFYING THE PROBLEM-SOLVING PROCESS: UNVEILING THE NATURAL MECHANICS OF THE MIND	Dr. Amina Farkhonde
		2	AUTOMATING SCREEN-RECORDED VIDEO PRODUCTION: AN ALGORITHMIC APPROACH TO E-CONTENT CREATION	Dr. Darsareh Nikafrooz
		3	ONTOLOGICAL FOUNDATIONS FOR SMART LEARNING ENVIRONMENTS IN MUSIC EDUCATION: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK FOR KNOWLEDGE REPRESENTATION AND APPLICATION	Prof. Dr. Konstantinos Stefanidakis, Dr. Michail Sofianos
		4	TRANSFORMING CIVIL ENGINEERING LABORATORY EDUCATION WITH FLIPPED LEARNING: A COMPREHENSIVE APPROACH TO DEVELOPING ESSENTIAL CAPABILITIES	Hector García- Georgia García-Rodríguez, Gerardo -Shashi Kant
		5	AUTONOMOUS AGENT LEARNING THROUGH CONSTRUCTIVIST PRINCIPLES: A BOTTOM-UP SEQUENTIAL LEARNING APPROACH AND TOOL	Piña Barrios-, Salvador Arellano, Bocanegra García,
		6	EMPOWERING ASSEMBLY LINES WITH DEEP LEARNING: A PARADIGM SHIFT IN PRODUCT IDENTIFICATION	Assoc. Prof. Dr. Salima Hassas
		7	ASSESSING THE ECONOMIC RETURNS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN PUBLIC UNIVERSITIES OF OSUN STATE, NIGERIA	Adelokun Gambo
		8	DEMYSTIFYING THE PROBLEM-SOLVING PROCESS: UNVEILING THE NATURAL MECHANICS OF THE MIND	Dr. Amina Farkhonde
		9	AUTOMATING SCREEN-RECORDED VIDEO PRODUCTION: AN ALGORITHMIC APPROACH TO E-CONTENT CREATION	Dr. Darsareh Nikafrooz

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 Kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 9	Dillon- Peksa,	1	EMPOWERING INDUSTRY 4.0 WITH DEEP LEARNING: ENHANCING ASSEMBLY LINE EFFICIENCY THROUGH AI-POWERED PRODUCT IDENTIFICATION	Adegboye Moguel
		2	EVALUATING THE PRIVATE MONETARY BENEFITS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN OSUN STATE'S PUBLIC UNIVERSITIES: A FIELD OF STUDY ANALYSIS	Angel Muñoz Daniel Guzmán
		3	NAVIGATING THE E-LEARNING LANDSCAPE: AN EXPLORATION OF STUDENT LEARNING EXPERIENCES WITH DIVERSE E-TOOLS	Assis. Prof. Dr. Amanda Jones
		4	UNVEILING THE HIDDEN STRUGGLE: A QUANTITATIVE EXPLORATION OF ANXIETY PREVALENCE AMONG DYSLEXIC STUDENTS IN HIGHER EDUCATION	C. Barzen Annika Victoria
		5	NAVIGATING THE MAZE OF UNIVERSITY CURRICULUM POLICYMAKING IN CHILE: A CASE STUDY OF CHANGE AND REFORM	Joanna Lee Dillon- Peksa,
		6	THE TRANSFORMATIVE POWER OF COLLABORATION: MIDDLE GRADE TEACHERS EMBRACING A CULTURE OF SHARED LEARNING	Vasiliki Kontzinos, Panagiotis Markaki, Vagelis Karakolis, John Psarras
		7	HARNESSING THE POWER OF CHATBOTS: A GLIMPSE INTO THEIR POTENTIAL IN HIGHER EDUCATION	Christos Vlachou, Ourania Kokkinakos,

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
26 kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	Ress. Assis. Kitda Prarathajariya	1	THE DESIGN INSPIRED BY PHRA MAHA CHEDI OF KING RAMA I-IV AT WAT PHRA CHETUPHON VIMOLMANGKLARAM RAJWARAMAHAVIHARN	Assis. Prof. Dr. Taechit Cheuypong
		2	A COMPARATIVE STUDY OF COSTUMES FOR RELIGIOUS FESTIVALS IN ASEAN COUNTRIES	Jaruphan Supprung
		3	LOAN GUARANTEE SCHEMES: PRIVATE AND PUBLIC EXAMPLES	Assis. Prof. Dr. Simeon Karafolas Maciej Woźniak
		4	THE APPLICATION OF RHIZOPHORA WOOD TO DESIGN: A WALKING STICK FOR ELDERLY	Noppadon Sangwalpetch
		5	PROPERTIES OF RHIZOPHORA CHARCOAL FOR PRODUCT DESIGN	Tanutpong Phriwanrat
		6	FABRIC PRINTING DESIGN: AN INSPIRATION FROM THAI KITES	Assis. Prof. Dr. Suwit Sadsunk
		7	THE DESIGN OF ENGLISH MATERIALS TO COMMUNICATE THE IDENTITY OF MUEANG DISTRICT, SAMUT SONGKRAM FOR ECOTOURISM	Ress. Assis. Kitda Prarathajariya

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
26 Kasım/ November 25, 2023 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	KALU RAM MEENA	1	NUMERICAL TREATMENT OF MATRIX DIFFERENTIAL MODELS USING MATRIX SPLINES	Kholod M. Abualnaja
		2	AIRPORT CHECK-IN OPTIMIZATION BY IP AND SIMULATION IN COMBINATION	Ahmad Thanyan Al-Sultan
		3	APPLICATION OF INTUITIONISTIC FUZZY CROSS ENTROPY MEASURE IN DECISION MAKING FOR MEDICAL DIAGNOSIS	Shikha Maheshwari Amit Srivastava
		4	PREPARATION AND CHARACTERIZATION OF POLYANILINE (PANI)-PLATINUM NANOCOMPOSITE	Kumar Neeraj Ranjan Halder
		5	ESTIMATION OF THE MEAN OF THE SELECTED POPULATION	Kalu Ram Meena Aditi Kar Gangopadhyay Satrajit Mandal
		6	A NEW MODIFICATION OF NONLINEAR CONJUGATE GRADIENT COEFFICIENTS WITH GLOBAL CONVERGENCE PROPERTIES	Ahmad Alhawarat Mustafa Mamat Mohd Rivaie Ismail Mohd
		7	SOME RESULTS ON THE GENERALIZED HIGHER RANK NUMERICAL RANGES	Mohsen Zahraei

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 kasım/ November 26, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 1	Prof. Dr., RAMAZAN ADIBELLİ	1	AİLEDE DEĞER ODAKLI YAŞAM	Dr. Serpil BAŞAR
		2	THE IDEA OF DIVINE ELECTION IN 17TH CENTURY FRANCE	Prof. Dr., RAMAZAN ADIBELLİ
		3	A VIEW OF THE RELIGION-NATIONALITY PROBLEM IN JUDAISM FROM THE PERSPECTIVE OF SHLOMO SAND	Prof. Dr., RAMAZAN ADIBELLİ
		4	SAINT AUGUSTINUS BAĞLAMINDA KÖTÜLÜK PROBLEMİ	YL Öğrencisi, Enes ÜZÜLMEZ Doç. Dr., Ergin ÖGCEM
		5	Ibn Al-Tallâ Cordoban in terms of Identification and Evaluation of Hadith Sciences	Yüksek Lisans Öğrencisi Halil Uluhatun Doç. Dr. Mustafa Öztoprak
		6	Zebîdî'nin İthafü's-Sadeti'l-Müttakin Bi Şerhi İhyai Ulumiddîn Adlı Eserinde Hadisleri Tashih ve Tad'îf Metodu	Younus Şakir Muhammed Younus Doç. Dr. Mustafa Öztoprak
		7	KUBBETÜSSAHRA'NIN İNŞA SEBEBİNE DAİR VERİLEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Hatice Uluşık

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 Kasım/ November 26, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Prof. Dr. KEMAL ERMIŞ	1	GÜÇ SİSTEM ARIZALARININ İŞLETME KOŞULLARINA VE GÜÇ AKIŞINA ETKİLERİ	Doç. Dr. SERHAT BERAT EFE
		2	ENERJİ DEPOLAMA SİSTEMLERİNİN AKILLI ŞEBEKELERE ENTEGRASYONU	Doç. Dr. SERHAT BERAT EFE
		3	HELİSEL DÖNÜŞ UÇUŞUNDA PALE DARALMASININ HELİKOPTER KONTROL ÇABASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN ELE ALINMASI	Doç. Dr. Fırat Şal Prof. Dr. Tuğrul Oktay
		4	ELECTROCHEMICAL DETECTION OF DOPAMINE RELEASED FROM LIVING CELLS USING A REDOX CYCLING-BASED DEVICE	Doç. Dr. Mustafa ŞEN İpek Avcı
		5	ENERGY PRODUCTION FROM FLOATING SOLAR PANELS ON DAMS: A CASE STUDY	Prof. Dr. KEMAL ERMIŞ Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL
		6	DESIGN AND ANALYSIS OF TELESCOPIC TRUCK-MOUNTED CRANE	Prof. Dr. KEMAL ERMIŞ Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL
		7	KABLOSUZ SENSÖR AĞLARINDA GÖRÜNTÜ İLETİMİNDE KULLANILMAK İÇİN MALİYETİ DÜŞÜK VE GÜVENLİ VERİ İLETİM KATMANININ GELİŞTİRİLMESİ	Prof. Dr., Cebrail CİFLİKLİ Öğr. Gör., Kadir ABA

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 kasım/ November 26, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 3	Doç. Dr. Binnur BAĞCI	1	SYNTHESIS OF MAGNETIC NANOPARTICLES FOR IMMOBILIZATION OF YEAST CELLS	İbrahim Dağcı Dr. Kübra Solak Doç. Dr. Yağmur Ünver Prof. Dr. Ahmet Mavi
		2	PRODUCTION OF RECOMBINANT PROTEINS USING Pichia pastoris EXPRESSION SYSTEM	İBRAHİM DAĞCI Doç. Dr. YAĞMUR ÜNVER
		3	USE OF PHYTOTHERAPY, ONE OF THE COMPLEMENTARY AND ALTERNATIVE MEDICINE METHODS DURING PREGNANCY	Asst. Prof., AYŞEGÜL DURMAZ Assoc. Prof., Çiğdem GÜN KAKAŞCI
		4	PLACENTOPHAGIA: WHAT DO WE KNOW?	Assoc. Prof., Çiğdem GÜN KAKAŞCI Asst. Prof., AYŞEGÜL DURMAZ
		5	Acil Servise Karın Ağrısı İle Başvuran Gebe Hastaların İnflamasyon Belirteçleri Ve Klinik Özelliklerinin Değerlendirilmesi	Dr. Bilge Akdemir Uzm. Dr. Bedriye Müge Sönmez
		6	THE ROLE OF FAT MASS AND OBESITY-ASSOCIATED (FTO) GENE IN OBESITY	Doç. Dr. Binnur BAĞCI
		7	STUDENT OPINIONS ON LEARNING RADIOLOGICAL ANATOMY COURSE WITH HYBRID EDUCATION IN THE POST-COVID-19 PERIOD	Erengül BODUÇ
		8	Deniz Doğal Ürünleri-Benzerlik Bazlı Bileşiklerin Kansere Karşı Taranması ve Hesaplamalı İlaç Keşfi	Seher BAYRAKTAR Dr. İmren BAYIL Doç. Dr. Tuğba TAŞKIN TOK

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 Kasım/ November 26, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildirisi No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 4	Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL	1	IMPROVING FOOD QUALITY: ARTIFICIAL INTELLIGENCE	Doç. Dr. Nevin AYDIN
		2	INDUSTRY 4.0 AND LEAN MANUFACTURING	Doç. Dr. Nevin AYDIN
		3	ASSESSMENT OF TURKEY'S ELECTRICITY INSTALLED POWER CAPACITY BASED ON RENEWABLE ENERGY USING INDEX NUMBERS	Asst. Prof. Dr. Ali AJDER Prof. Dr. Selim AY
		4	INVENTORY-BASED FUEL COST OF IMPORTED COAL-FIRED THERMAL POWER PLANTS	Asst. Prof. Dr. Ali AJDER Prof. Dr. Selim AY
		5	THERMAL VIBRATION OF SANDWICH PLANES WITH FUNCTIONALLY GRADED LAYERS AND POROUS CORE	Prof. Dr., ŞEREF DOĞUŞCAN AKBAŞ
		6	INELASTIC BEHAVIOR OF A BAR STRUCTURAL ELEMENT IN TEMPERATURE ENVIRONMENT	Prof. Dr., ŞEREF DOĞUŞCAN AKBAŞ
		7	TRIBOLOGICAL PERFORMANCE OF POLYSULPHONE (PSU) AND GLASS FIBER REINFORCED PSUCOMPOSITE AGAINST DIFFERENT POLYMER COUNTERPARTS	Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL Prof. Dr. KEMAL ERMİŞ
		8	THE EFFECT OF APPLIED LOAD ON TRIBOLOGICAL PERFORMANCE OF ULTRA-HIGH MOLECULAR WEIGHT POLYETHYLENE	Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL Prof. Dr. KEMAL ERMİŞ

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
26 kasım/ November 26, 2023 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	DR., AYŞE ERDOĞAN YILDIRIM	1	Piyasada Satışa Sunulan Ton Balığı Konservelerinin Kobalt, Nikel, Stronsiyum ve Baryum Yönünden İncelenmesi	Uzm. Diyetisyen Nermin RÜSTEMLİ Doç.Dr. Rabia Mehtap TUNCAY
		2	AVRUPA YER SİNCAPLARININ (SPERMOPHILUS CİTELLUS) YER SEÇİMİNDE MİKRO TOPOĞRAFYA ÖZELLİKLERİN ETKİSİ: TEKİRDAĞ İLİNDEN ÖRNEK BİR ÇALIŞMA, TRAKYA YARIMADASI (TÜRKİYE)	Prof. Dr., EMRE ÖZŞAHİN Yüksek Lisans Öğrencisi, MİKAYİL ÖZTÜRK
		3	TÜRKİYE EGE BÖLGESİ PAMUK ALANLARINDA PAMUK UNLUBİTİ (PHENACOCCLUS SOLENOPSIS TINSLEY (HEMIPTERA: PSEUDOCOCCIDAE))'NİN SON DURUMU	Zir. Yük. Müh. Fatma IŞIK GÜLSOY Dr. Seher TANYOLAÇ
		4	AN INNOVATIVE APPROACH FOR PRESSURE VESSEL DESIGN OPTIMIZATION USING CHAOTIC MOUNTAIN GAZELLE OPTIMIZER	DR., AYŞE ERDOĞAN YILDIRIM

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
26 Kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	KIRANMAI S.RAI	1	TO DESIGN HOLISTIC HEALTH SERVICE SYSTEMS ON THE INTERNET	Åsa Smedberg
		2	PERVASIVE COMPUTING IN HEALTHCARE SYSTEMS	Elham Rastegari Amirmasood Rahmani Saeed Setayeshi
		3	SECURITY ARCHITECTURE FOR AT-HOME MEDICAL CARE USING SENSOR NETWORK	S.S.Mohanavalli Sheila Anand
		4	EXPLORING THE APPLICATION OF KNOWLEDGE MANAGEMENT FACTORS IN ESFAHAN UNIVERSITY'S MEDICAL COLLEGE	Alireza Shirvani Shadi Ebrahimi Mehrabani
		5	ON THE ANALYSIS OF A COMPOUND NEURAL NETWORK FOR DETECTING ATRIO VENTRICULAR HEART BLOCK (AVB) IN AN ECG SIGNAL	Salama Meghriche, Amer Draa Mohammed Boulemden
		6	NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT–A BASIS FOR ENHANCING LEARNING AND MEMORY	KIRANMAI S.RAI
		7	VALIDATION AND APPLICATION OF A NEW OPTIMIZED RP-HPLC-FLUORESCENT DETECTION METHOD FOR NORFLOXACIN	Mahmood Ahmad, Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Muhammad Asadullah Madni
		8	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat Nattha Kaewnopparat
		9		

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023
Tbilisi
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

26 kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 7	ISMAIL I. ABO GHANEMA	1	SEX DIFFERENCES IN THYROID GLAND STRUCTURE OF RABBITS	Parchami A. Fatahian Dehkordi Rf
		2	OLIVE LEAVES EXTRACT RESTORED THE ANTIOXIDANT PERTURBATIONS IN RED BLOOD CELLS HEMOLYSATE IN STREPTOZOTOCIN INDUCED DIABETIC RATS	ISMAIL I. ABO GHANEMA KADRY M. SADEK
		3	THE EFFECTS OF GARLIC OIL (ALLIUM SATIVA), TURMERIC POWDER (CURCUMA LONGA LINN) AND MONENSIN ON TOTAL APPARENT DIGESTIBILITY OF NUTRIENTS IN BALOOCHI LAMBS	Ahmad Khalesizadeh Alireza Vakili Mohsen Danesh Mesgaran Reza Valizadeh
		4	THE EFFECT OF SELECTIVE CYCLOOXYGENASE (COX) INHIBITORS ON JAPANESE MEDAKA (ORYZIAS LATIPES) REPRODUCTION PARAMETERS	Agata Kowalska Radosław K. Kowalski Zdzisław Zakęś
		5	THE RELATIONSHIP BETWEEN EXCRETA VISCOSITY AND TMEN IN SBM	Ali Nouri Emamzadeh
		6	PRAGATI NODE POPULARITY (PNP) APPROACH TO IDENTIFY CONGESTION HOT SPOTS IN MPLS	E. Ramaraj, A. Padmapriya
		7	EFFECT OF L-ARGININE ON NEUROMUSCULAR TRANSMISSION OF THE CHICK BIVENTER CERVICIS MUSCLE	S. Asadzadeh Vostakolaei

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
26 Kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	Parmjit S. Panesar	1	ISOLATION AND IDENTIFICATION OF DIACYLGLYCEROL ACYLTRANSFERASE TYPE- 2 (GAT2) GENES FROM THREE EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	Yahia I. Mohamed Ahmed I. Marzouk Mohamed A. Yacout
		2	EFFECT OF VARIOUS POLLEN SOURCES TO ABILITY FRUIT SET AND QUALITY IN 'LONG RED B' WAX APPLE	Nguyen Minh Tuan Yen Chung-Ruey
		3	ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON NANOTUBE BASED SUPERCAPACITOR	Jafar Khan Kasi Ajab Khan Kasi Muzamil Bokhari
		4	ISOLATION AND IDENTIFICATION FIBRINOLYTIC PROTEASE ENDOPHYTIC FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES IN SHAH ALAM	Mohd Sidek Ahmad Zainon Mohd Noor Zaidah Zainal Ariffin
		5	STATISTICAL MODELING FOR PERMEABILIZATION OF A NOVEL YEAST ISOLATE FOR B-GALACTOSIDASE ACTIVITY USING ORGANIC SOLVENTS	Shweta Kumari Parmjit S. Panesar Manab B. Bera
		6	INHIBITORY EFFECT OF HELICHRYSUM ARENARIUM ESSENTIAL OIL ON THE GROWTH OF FOOD CONTAMINATED MICROORGANISMS	Ali Mohamadi Sani
		7	INFLUENCE OF THE FIELD TYPE (MOUNTAIN AND PLAIN) ON THE CUPRIC STATUS OF LAMBS	Mouna Malle, Majid Tlidjane

AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES AVRASYA 9th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES 26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION November 24 - 26, 2023 Tbilisi Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
26 kasım/ November 25, 2023 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	KRISHNAIAH ARKANTI	1	DENSITY, STRENGTH, THERMAL CONDUCTIVITY AND LEACHATE CHARACTERISTICS OF LIGHT-WEIGHT FIRED CLAY BRICKS INCORPORATING CIGARETTE BUTTS	Aeslina Abdul Kadir Abbas Mohajerani Felicity Roddick John Buckeridge
		2	CHANNEL LENGTH MODULATION EFFECT ON MONOLAYER GRAPHENE NANORIBBON FIELD EFFECT TRANSISTOR	Mehdi Saeidmanesh Razali Ismail
		3	EXPERIMENTAL STUDY ON MECHANICAL PROPERTIES OF COMMERCIAL PURE COPPER PROCESSED BY SEVERE PLASTIC DEFORMATION TECHNIQUE-EQUAL CHANNEL ANGULAR EXTRUSION	KRISHNAIAH ARKANTI RAMULU MALOTHU
		4	DETECTING AND MEASURING FABRIC PILLS USING DIGITAL IMAGE ANALYSIS	Dariush Semnani Hossein Ghayoor
		5	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF RECYCLED ISOTACTIC POLYPROPYLENE NANOCOMPOSITES CONTAINING DATE WOOD FIBER	Habib Shaban
		6	THE INFLUENCE OF SURFACE POTENTIAL ON THE KINETICS OF BOVINE SERUM ALBUMIN ADSORPTION ON A BIOMEDICAL GRADE 316L VM STAINLESS STEEL SURFACE	Khawtar Hasan Ahmed Sasha Omanovic
		7	REMOVAL OF COPPER AND ZINC IONS ONTO BIOMODIFIED PALM SHELL ACTIVATED CARBON	Ulnaziya Issabayeva Mohamed Kheireddine Aroua
		8	DENSITY, STRENGTH, THERMAL CONDUCTIVITY AND LEACHATE CHARACTERISTICS OF LIGHT-WEIGHT FIRED CLAY BRICKS INCORPORATING CIGARETTE BUTTS	Aeslina Abdul Kadir Abbas Mohajerani Felicity Roddick John Buckeridge
		9		

26th INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
November 24 - 26, 2023

Tbilisi

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session	Eser Adı / Art Work	Artist	Tema / Theme
		1 Mikrografik Gerçeklik / Micrographic Reality	Adviye Ayça Ünlüer Çimen	
		2 Sırma	Arzu BOR KOCAMAN	
		3 Tekamül	Bengü Batu Ertung	
		4 ÇEYİZ	Beyhan Pamuk	
		5 RİCTHER “Kaybolan Anılar”	Beyhan Pamuk	
		6 miss-b kuru temizleme tanıtım afişi	Bilge ÇAĞLAR DEMİR	
		7 Dağcılık Sayfa Tasarımı/ Mountaineering Page Design	Bilge ÇAĞLAR DEMİR	
		8 Tılsım/Talisman	Deniz ÇELİKER	
		9 Eşitlik / Equality	Esra TAMBAY	
		10 İsimsiz 1	Elif Aksoy	
		11 İsimsiz 2	Elif Aksoy	
		12 Manzara Düşleri 2 / Landscape Fantasy 2	Elif Çimen	
		13 Manzara Düşleri 2 / Landscape Fantasy 2	Elif Çimen	
		14 Distopya 1	Ersoy Yılmaz	
		15 İsimsiz /Untitled	Ezgi GÖKÇE	
		16 Av Sahnesi II / Hunting Scene II	Ezgi GÖKÇE	
		17 Armoni	Fatma BULAT	

18	Entropi	Fatma BULAT
19	Huzurun Renkleri	Gonca YAYAN
20	Gül-i rana	Hamide Soysal Demirci
21	Peyzaj 1	Hatice Nilüfer Süzen
22	Bunu Sen de Çekebilirsin VI	İsmail BİRLİK
23	Bunu Sen de Çekebilirsin VII	İsmail BİRLİK
24	Türkiye Cumhuriyeti'nin 100 Yılı/ 100 Years of the Turkish Republic	Jörn Fröhlich
25	Hatay Enkaz 2	Kafiye Özlem Alp
26	Similarity	Leman Kalay
27	Melankoli 3/Melancholia 3	Mehmet Akif KAPLAN
28	Life Cycle (Hayat Döngüsü)	Meltem Özkaya Sarul
29	Kendimi Arıyorum	Mehmet Şiran GÖKDEMİR
30	Toprak Doğuracak	Mehmet Şiran GÖKDEMİR
31	Berlin Doğa Tarihi Müzesi (Museum für Naturkunde)	M. Çağatay Gökten
32	Kompozisyon	Mustafa TUNÇ
33	Ruy-i Cihan	Nermin ÖZCAN ÖZER
34	Sıcak (Şemse) Baskı	Nermin ÖZCAN ÖZER
35	İsimsiz	Rabiha ARSLAN YILDIRIM
36	İsimsiz	Rabiha ARSLAN YILDIRIM
37	Untitled	Seda Balkan
38	DENİZ	ŞEMA PERK
39	KAZAK ÇAĞDAŞ GIYSİ.	SAYARA YERGESHOVA
40	Sislerin İçinden	Tolga Gürocak

41	MADAM	TUANA ELZEM TAŞTAN
42	Ahenk	Vildan BAĞCI
43	İsm-i Nebi	Yeşim AKSOY ŞAŞTIM
44	Mavi Halkâri	Yeşim AKSOY ŞAŞTIM

Contents

21. YÜZYIL BECERİLERİNİN MATEMATİK EĞİTİMİYLE İLİŞKİSİ: MATEMATİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ DEĞERLENDİRMESİ.....	1
MEZO-DÖNGÜ ANTRENMAN MODELİTESİNİN OTUR-UZAN ESNEKLİK PARAMETRESİ ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ.....	11
10-16 YAŞ ARASI ÇOCUKLARDA SPİRİT PERFORMANS GELİŞİMİNİN İNCELENMESİ.....	15
TÜRKİYE'DE BİR MEDYA İMPARATORLUĞU: DOĞAN MEDYA GRUBU'NUN KIRK YILLIK SERÜVENİ.....	19
MÜLTECİ ÇOCUKLARIN EĞİTİM VE UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	43
FEN BİLGİSİ ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MADDENİN TANECİKLİ YAPISINI ANLAMALARINA İLİŞKİN BİR DURUM ÇALIŞMASI.....	65
KRONİK HASTALIKLAR VE SOSYAL HİZMET.....	75
SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN YOKSULLUK VE YOKSULLUK TÜRLERİ.....	83
ARİSTOTELES'İN DİL FELSEFESİNDE KATEGORİ MESELESİ.....	94
DİL FELSEFESİNDE İLK ANLAM TEORİSİ.....	103
MALATYA İLİ BATTALGAZİ İLÇESİ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜNE KATKILAR.....	110
NEW CRITICISM AND FLANNERY O'CONNOR'S "A GOOD MAN IS HARD TO FIND".....	124
TAŞLICALI YAHYA DİVANINDA "SEYF Ü KALEM".....	129
TEZKİRE-İ ŞU'ARA-YI MEVLEVİYYE'DE "NEY".....	135
RİYAZİ TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNƏ MÜXTƏLİF YANAŞMALAR.....	141
INVESTIGATION OF THE LEVEL OF TRANSFER OF LIFELONG LEARNING SKILLS OF TURKISH COURSE BOOKS (7TH GRADE SAMPLE).....	147
THE LEVEL OF TRANSFERRING CRITICAL THINKING SKILLS OF THE ACTIVITIES IN THE TURKISH COURSEBOOK (8TH GRADE TEXTBOOK SAMPLE).....	163
THE EFFECT OF USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGY APPLICATIONS IN SCIENCE EDUCATION ON ACADEMIC SUCCESS IN TURKEY: A META-ANALYSIS STUDY*.....	176
INVESTIGATION OF THE EFFECT OF POE METHOD IN SCIENCE EDUCATION ON THE ACADEMIC SUCCESS OF STUDENTS: A META-ANALYSIS OF MASTER THESES PUBLISHED IN TURKEY*.....	186
YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE PİMSLEUR YÖNTEMİNE KISA BİR BAKIŞ.....	195
YABANCI DİL EĞİTİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ YERİ VE İŞLEVİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	204
SOCIOLOGICAL DISCUSSIONS ABOUT THE THEORETICAL PERSPECTIVE ON EMIGRATION AND THE SOCIAL CAPITAL OF EMIGRANTS.....	214
BİZANS RESİM SANATINDA ANASTASİS SAHNESİNDEKİ HAVVA'NIN ELİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER.....	225
VİZİGOT KRALLIĞI'NDA HUKUK VE İDARİ SİSTEM.....	227
OSMAN HAMDİ BEY VE BATILI RESSAMLARIN GÖZÜNDEN DOĞU KÜLTÜRÜNÜN YANSIMALARI.....	247
MEHMET BAŞBUĞUN'UN HOCA YESEVİ'DEN MEVLANA'YA RESMİNİN GÖSTERGEBİLİM ÇÖZÜMLEMESİ.....	264
TARAFARLIKTA MARKA SADAKATİNİN LİSANSLI SPOR ÜRÜNLERİ SATIN ALMA TERCİHİNE ETKİSİ*.....	273
SAĞLIK ÇALIŞANLARI KAPSAMINDA İŞ STRESİNİN ÖRGÜTSEL SİNİZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	274
TAKLING ENVIRONMENTAL DEGRADATION IN TÜRKİYE: INSIGHTS FROM A VAR MODEL.....	286

OECD ÜLKELERİ İŞLETİM SİSTEMİ PAZAR PAYLARININ KÜMELEME ANALİZİ İNCELENMESİ:.....	287
CİNSİYETE DAYALI VERGİLENDİRME: PEMBE VERGİ.....	296
HIMSS- EMRAM MODELİNİN TÜRKİYE'DEKİ DURUMU VE HIMSS SEVİYE 7 YOLUNDAKİ HASTANELERE YÖNELİK TAVSİYELER	305
GİRİŞİMCİLİK BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ	317
GASTRONOMİK TURİZM: TURİZMDE YENİ BİR TREND	325
GIDA SEKTÖRÜNDE BÜYÜK VERİ	337
COVID-19 SÜRECİ İLE BİRLİKTE TÜKETİCİLERİN ONLİNE ALIŞVERİŞ DAVRANIŞLARINA YÖNELİK ALGILARI NASIL DEĞİŞTİ?	346
YALNIZ SEYAHAT EDEN TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONU VE DENEYİMİNİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	361
SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM DESTİNASYON İMAJI OLUŞUMUNDA SOSYAL MEDYA ETKİLEYİCİLERİNİN ROLÜ	392
BORSA İSTANBUL KATILIM TÜM ENDEKS DEĞERLERİNDE SPEKÜLATİF HAREKETLERİN ARAŞTIRILMASI	402
CAPITAL FORMATION and ENVIRONMENTAL IMPACT: AN ARDL ANALYSIS OF CO2 EMISSIONS IN BRUNEI	414
EVALUATING THE IMPACT OF PERSONAL REMITTANCES ON THE DOMINICAN REPUBLIC'S ECONOMIC GROWTH.....	427
TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏTİN İDARƏDİLMƏSİ	440
OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARLA UYGULANAN “BANA BİR MASAL ANLAT BABA” PROJESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*	448
UNVEILING MUEANG'S ECOTOURISM SOUL THROUGH ENGLISH MATERIALS	460
MICRO TEACHING APPLICATION FROM PEER PERSPECTIVE	461
LABORATORY SAFETY: A REVIEW OF EXPERIMENTS IN HIGH SCHOOL CHEMISTRY LESSON BOOKS .	474
ÇOKKÜLTÜRLÜ YAKLAŞIM, TOPLUMSAL UYUM VE ÇEVİRİ.....	490
ÇEVİRİ EYLEMİNİN KÜLTÜR DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ.....	497
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GENEL ÖZ YETERLİK BECERİLERİ VE STRES DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	504
TÜRK VERGİ HUKUKUNDA KAÇAKÇILIK FİİLLERİNE UYGULANAN CEZALARIN ANAYASADAKİ ÖLÇÜLÜLÜK İLKESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	531
FEDERAL ALMANYA CUMHURİYETİ (ALMANYA) AÇISINDAN, ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN (ÇİN) KUŞAK-YOL PROJESİ'NİN STRATEJİK ÖNEMİ.....	543
ELİTİZM, KAÇINILMAZ BİR GERÇEK LİK Mİ?	561
YÖNETİMDE SİYASALLAŞMA OLGUSUNUN HÜKÜMET SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA ANALİZİ.....	569
HASTANE İDARİ ÇALIŞANLARININ HİZMETKÂR LİDERLİK ALGILARININ ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ.....	575
EXAMINING HOSPITAL ADMINISTRATIVE STAFF'S SERVANT LEADERSHIP PERCEPTIONS BASED ON VARIOUS DEMOGRAPHIC VARIABLES.....	576
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN BİREYSEL SAĞLIK ALGILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	581

THE INFLUENCE OF UNIVERSITY STUDENTS' PERSONALITY TRAITS ON THEIR INDIVIDUAL HEALTH PERCEPTIONS.....	582
ÖRGÜTSEL ADALET VE İŞGÖREN PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ	590
HAVACILIKTA EMNİYET YÖNETİMİ SİSTEMİ VE ÖĞRENME KÜLTÜRÜ İLE TÜRK SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA	607
SOSYO-DEMOGRAFİK FAKTÖRLER IŞIĞINDA ÖLÇEK ÜÇLEMESİ: Muhasebeci ve İşletmeci Yöneticiler Özelinde Değerlendirme.....	608
KARANLIK KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN İŞ YAŞAMINDAKİ YERİNİN İNCELENMESİ.....	631
AN EVALUATION OF INSTITUTIONAL TWITTER (X) USAGE AMONG TURKIYE GEOGRAPHY DEPARTMENTS	643
YEŞİLÇAM SİNEMASINDA CUMHURİYET GENÇLİĞİNİN TEMSİLİ	651
İKİ AŞAMALI AKIŞ KURAMININ YENİ MEDYA BAĞLAMINDA ANALİZİ	660
IS THERE A RELATIONSHIP BETWEEN REGULAR EXERCISE AND USING EDUCATIONAL DIGITAL GAMES?	670
SAĞLIKLI BESLENMEYE YÖNELİK TUTUMUN FİZİKSEL GÖRÜNÜM İLE İLİŞKİSİ	671
ZEKÂ OYUNLARINA YÖNELİK TUTUM: SPOR LİSESİ VE FEN LİSESİ KARŞILAŞTIRILMASI	673
İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA MODA SƏNAYESİNİN ROLU	676
DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÜST-ORTA GELİRLİ ÜLKELERDEN KANITLAR.....	681
ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNDE GÖÇÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ	691
ÜÇ SEMAVİ DİNDE FAİZ VE TEFECİLİK YASAĞINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR	706
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KADIN İSTİHADIMI, ENFLASYON VE CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ	719
İPEĞİN BAŞKENTİ HANBALIK VE GEZGİNLER	728
TOPLULUKTAN CUMHURİYETE TÜRK HALK OYUNLARI	735
TÜRKİYEDEKİ AKADEMİSYENLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE KONGRELERE KATILIMLARININ İNCELENMESİ.....	742
VAN KONGRE TURİZMİNİN VAN'DA BULUNAN KONAKLAMA İŞLETMELERİ VE KONGRE VE TOPLANTI AMAÇLI TESİSLER BAKIMINDAN UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ	744
AİLEDE DEĞER ODAKLI YAŞAM.....	745
YAHUDİLİKTEKİ DİN-MİLLİYET PROBLEMİNE SHLOMO SAND PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ.....	758
17. YÜZYIL FRANSA'SINDA TANRISAL SEÇİLMİŞLİK FİKRİ.....	766
SAINT AUGUSTINUS BAĞLAMINDA KÖTÜLÜK PROBLEMİ.....	773
HADİS İLİMLERİNİ TESPİT VE DEĞERLENDİRMESİ BAKIMINDAN İBNÜ'T-TALLÂ EL-KURTUBÎ.....	785
794منهج الإمام مرتضى الزبيدي في تصحيح الأحاديث وتضعيفها في كتابه(إتحاف السادة المتقين بشرح أسرار إحياء علوم الدين)	
KUBBETÜSSAHRA'NIN İNŞA SEBEBİNE DAİR VERİLEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	805
SEXUALIZATION OF WOMEN IN NIGERIAN MAGAZINE ADVERTISEMENTS	807
DEVELOPING MEASUREMENT MODEL OF INTERPERSONAL SKILLS OF YOUTH.....	808
FEMALE WORK FORCE PARTICIPATION AND WOMEN EMPOWERMENT IN HARYANA.....	809

FROM RISK/SECURITY ANALYSIS VIA TIMESPACE TO A MODEL OF HUMAN VULNERABILITY AND HUMAN SECURITY	810
THEORY AND REALITY ON WORKING LIFE OF PEOPLE WITH DISABILITY: THE CASE IN POLAND.....	811
THE CAVE PAINTINGS OF LIBYAN INSCRIPTIONS OF TIFRA, KABYLIA, ALGERIA.....	812
ANALYSIS OF STELES WITH LIBYAN INSCRIPTIONS OF GRANDE KABYLIA, ALGERIA	813
ANALYSIS OF STELES WITH LIBYAN INSCRIPTIONS OF GRANDE KABYLIA, ALGERIA	814
PUBLIC SQUARES AND THEIR POTENTIAL FOR SOCIAL INTERACTIONS: A CASE STUDY OF HISTORICAL PUBLIC SQUARES IN TEHRAN	815
FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING.....	816
A METHOD TO ENHANCE THE ACCURACY OF DIGITAL FORENSIC IN THE ABSENCE OF SUFFICIENT EVIDENCE IN SAUDI ARABIA.....	817
SEXUAL AND GENDER BASED CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW: MOVING FORWARDS OR BACKWARDS?	818
MILITARY COURT’S JURISDICTION OVER MILITARY MEMBERS WHO COMMIT GENERAL CRIMES UNDER INDONESIAN MILITARY JUDICIARY SYSTEM IN COMPARISON WITH OTHER COUNTRIES.....	819
ADOPTION AND DIFFUSION OF E-GOVERNMENT SERVICES IN INDIA: THE IMPACT OF USER DEMOGRAPHICS AND SERVICE QUALITY.....	820
THE LEGAL PROCEDURE OF ATTESTATION OF PUBLIC SERVANTS	821
THE EFFECTIVENESS OF COGNITIVE BEHAVIOURAL INTERVENTION IN ALLEVIATING SOCIAL AVOIDANCE FOR BLIND STUDENTS.....	822
FAMILY RELATIONSHIPS AND COPING WITH THE STRESS OF YOUNG PEOPLE FROM MIGRANT FAMILIES WITH CEREBRAL PALSY.....	823
A QUASI-SYSTEMATIC REVIEW ON EFFECTIVENESS OF SOCIAL AND CULTURAL SUSTAINABILITY PRACTICES IN BUILT ENVIRONMENT.....	824
JOB SATISFACTION AND MOTIVATION AS PREDICTORS OF LECTURERS’ EFFECTIVENESS IN NIGERIA POLICE ACADEMY	826
COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN IS ATTRIBUTABLE TO PARENTING STYLE, NOT TO FAMILY TYPE AND CHILD’S GENDER.....	827
IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES	828
GENDER DIFFERENCES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING AND COLLABORATION	829
ACADEMIC LOSS IN JAPANESE SOCIETY: SUICIDE AND HARASSMENT.....	830
DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA.....	831
ORGANIZATIONAL INVOLVEMENT AND EMPLOYEES’ CONSUMPTION OF NEW WORK PRACTICES IN STATE-OWNED ENTERPRISES: THE GHANAIAAN CASE.....	832
DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION	833
THE EFFECTIVENESS OF COGNITIVE BEHAVIOURAL INTERVENTION IN ALLEVIATING SOCIAL AVOIDANCE FOR BLIND STUDENTS.....	835
GRATITUDE AND RELATIONSHIP SATISFACTION: EXPLORING THE ROLE OF PERCEIVED SUPERIORITY	836

NURTURING WELL-BEING THROUGH PROSOCIAL ENGAGEMENT: A QUALITATIVE EXPLORATION OF YOUTH PERSPECTIVES 837

NAVIGATING THE EMOTIONAL LANDSCAPE: CULTURAL PRACTICES AS A COPING MECHANISM FOR WOMEN WHO TERMINATED A PREGNANCY IN ADOLESCENCE 838

THE VITAL SPARK: HOW EMOTIONS IGNITE INFORMED CITIZENS AND EFFECTIVE SCIENTISTS..... 839

BRIDGING THE GAP: PRACTICAL COMMUNICATION STRATEGIES FOR HEARING FAMILIES WITH DEAF CHILDREN 840

NAVIGATING CHALLENGES, FOSTERING SUCCESS: A GUIDE TO SUPPORTING CHILDREN WITH LEARNING DIFFICULTIES 841

TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY 842

ZHOU ENLAI’S IMPACT TO THE FOREIGN POLICY OF CHINA 843

FINGERPRINT ON BALLISTIC AFTER SHOOTING 844

THE DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS IN INTEGRATION MODEL 845

THE SOCIAL AREA DISCLOSURE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK 846

THE DESIGN OF PICTURE BOOKS FOR CHILDREN FROM TALES OF AMPHAWA FIREFLIES..... 847

UNVEILING THE NUANCES OF CHINESE CONSUMER BEHAVIOR IN EUROPE: A CROSS-CULTURAL ANALYSIS 848

FOSTERING OPEN COMMUNICATION IN HEARING FAMILIES WITH DEAF CHILDREN: A PRACTICAL GUIDE 849

THE PREVALENT GRIP OF CONFORMITY: UNRAVELING ITS IMPACT ON HEALTHCARE DECISIONS AND PATIENT OUTCOMES 850

EYEWITNESS TESTIMONY IN FIRE AND EXPLOSION INVESTIGATIONS: ASSESSING RELIABILITY AND IMPLICATIONS FOR CASE RESOLUTION 851

NAVIGATING THE AI-POWERED WORKPLACE: UNDERSTANDING THE IMPACT OF AI ON EMPLOYEE DECISION-MAKING 852

NAVIGATING UNCERTAINTY AND ADVERSITY: THE PSYCHOLOGICAL IMPACT OF COVID-19 ON MIGRANT CONSTRUCTION WORKERS IN SAUDI ARABIA 853

EMBRACING AI INTEGRATION: REDEFINING EMPLOYEE DECISION-MAKING IN THE AUGMENTED WORKPLACE 854

MEDIA PEDAGOGY - THE MEDIUM IS THE MESSAGE 855

UNVEILING THE NUANCES OF CHINESE CONSUMER BEHAVIOR IN EUROPE: A CROSS-CULTURAL ANALYSIS 856

STUDENTS' ACCEPTANCE OF INCORPORATING EMERGING COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION IN KUWAIT 857

USING CRITICAL SYSTEMS THINKING TO IMPROVE STUDENT PERFORMANCE IN NETWORKING 858

THE FUTURE OF BLENDED LEARNING 859

USING TECHNOLOGY WITH A NEW MODEL OF MANAGEMENT DEVELOPMENT BY SIMULATION OF NEURAL NETWORK AND ITS APPLICATION ON INTELLIGENT SCHOOLS 860

DEVELOPING OF INTELLIGENT SCHOOLS WITH A NEW MODEL OF STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM 861

MODELS OF COPYRIGHT SYSTEMS: BALANCING RIGHTS, INNOVATION, AND ACCESS 862

MODERN CHALLENGES IN RUSSIAN SPORTS LAW 863

HOW TO MODERNISE THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN)..... 864

WOMEN'S RIGHTS IN CONFLICT WITH CULTURAL AUTONOMY: NAVIGATING THE MINEFIELD OF ACCOMMODATION 865

EMPLOYMENT DISCRIMINATION IN CIVIL SERVANT RECRUITMENT: A PERSISTENT STAIN ON MERITOCRACY 866

DEPENDENCY DYNAMICS: EXAMINING US-MIDDLE EAST TIES THROUGH IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY 867

SELECTION STANDARDS FOR NATIONAL TEAMS: THEORY AND PRACTICE..... 868

THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT 869

AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN..... 870

ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE..... 871

ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES’ DYSFUNCTIONAL BEHAVIOR AT WORKPLACE 872

CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA 873

THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES..... 874

DEMYSTIFYING THE PROBLEM-SOLVING PROCESS: UNVEILING THE NATURAL MECHANICS OF THE MIND 875

AUTOMATING SCREEN-RECORDED VIDEO PRODUCTION: AN ALGORITHMIC APPROACH TO E-CONTENT CREATION..... 876

ONTOLOGICAL FOUNDATIONS FOR SMART LEARNING ENVIRONMENTS IN MUSIC EDUCATION: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK FOR KNOWLEDGE REPRESENTATION AND APPLICATION 877

TRANSFORMING CIVIL ENGINEERING LABORATORY EDUCATION WITH FLIPPED LEARNING: A COMPREHENSIVE APPROACH TO DEVELOPING ESSENTIAL CAPABILITIES..... 878

AUTONOMOUS AGENT LEARNING THROUGH CONSTRUCTIVIST PRINCIPLES: A BOTTOM-UP SEQUENTIAL LEARNING APPROACH AND TOOL (BEL-CA) 879

EMPOWERING ASSEMBLY LINES WITH DEEP LEARNING: A PARADIGM SHIFT IN PRODUCT IDENTIFICATION..... 880

ASSESSING THE ECONOMIC RETURNS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN PUBLIC UNIVERSITIES OF OSUN STATE, NIGERIA: A HUMAN CAPITAL INVESTMENT PERSPECTIVE 881

EMPOWERING INDUSTRY 4.0 WITH DEEP LEARNING: ENHANCING ASSEMBLY LINE EFFICIENCY THROUGH AI-POWERED PRODUCT IDENTIFICATION 882

EVALUATING THE PRIVATE MONETARY BENEFITS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN OSUN STATE'S PUBLIC UNIVERSITIES: A FIELD OF STUDY ANALYSIS..... 883

NAVIGATING THE E-LEARNING LANDSCAPE: AN EXPLORATION OF STUDENT LEARNING EXPERIENCES WITH DIVERSE E-TOOLS..... 884

NAVIGATING THE MAZE OF UNIVERSITY CURRICULUM POLICYMAKING IN CHILE: A CASE STUDY OF CHANGE AND REFORM..... 885

THE COLLABORATIVE SPARK: MIDDLE GRADE TEACHERS IGNITE SHARED LEARNING 886

HARNESSING THE POWER OF CHATBOTS: A GLIMPSE INTO THEIR POTENTIAL IN HIGHER EDUCATION	887
THE DESIGN INSPIRED BY PHRA MAHA CHEDI: ECHOES OF ROYALTY, CRAFTSMANSHIP, AND MODERNITY	888
A COMPARATIVE STUDY OF COSTUMES FOR RELIGIOUS FESTIVALS IN ASEAN COUNTRIES	889
LOAN GUARANTEE SCHEMES: PRIVATE AND PUBLIC EXAMPLES.....	890
THE APPLICATION OF RHIZOPHORA WOOD TO DESIGN: A WALKING STICK FOR ELDERLY	891
RHIZOPHORA CHARCOAL: A SUSTAINABLE MATERIAL FOR INNOVATIVE PRODUCT DESIGN	892
FABRIC PRINTING DESIGN: AN INSPIRATION FROM THAI KITES	893
MUHASEBE HATA VE HİLELERİNDE DENETİMİN ROLÜNÜN İNCELENDİĞİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	894
OKUL YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK STİLLERİ İLE ÖZ YETERLİLİK İNANÇLARININ İNCELENMESİ	908
OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN DUYGULARI TANIMA VE İFADE ETME BECERİLERİ İLE EBEVEYN TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	926

21. YÜZYIL BECERİLERİNİN MATEMATİK EĞİTİMİYLE İLİŞKİSİ: MATEMATİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Betül KÜÇÜK DEMİR ¹

¹ Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-0002-6752-6803

ÖZET

Eğitim sistemleri, sadece bilgi aktarımından ziyade öğrencilere kendilerini geliştirme ve güncelleyebilmeleri için hem akademik hayatında hem sosyal hayatında önemli becerileri edinme fırsatı sunmalıdır. Günümüzdeki hızlı değişen dünya ve gelişen teknoloji ortamında bireylerin başarılı olabilmeleri için bu becerileri edinip kullanabilmeleri kritik öneme sahip olduğu açıktır. Günümüzde 21. yüzyıl becerileri olarak nitelendirilen bu beceriler bireylerin nitelikli olabilmeleri için edinmeleri ve sürekli geliştirmeleri gereken beceriler olarak ifade edilmektedir. Bu çalışmada matematik öğretmeni adaylarının 21. yüzyıl becerilerini matematik eğitimiyle ilişkilendirmelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi matematik öğretmenliği lisans programının dördüncü sınıfında öğrenim gören 43 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplamak amacıyla öğretmen adaylarına 21. yüzyıl becerilerinin matematik eğitimiyle ilişkisini değerlendirmelerinin istendiği tek açık uçlu sorudan oluşan bir form kullanılmıştır. Formdan elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Analizlerden elde edilen bulgular neticesinde matematik öğretmeni adaylarının 21. yüzyıl becerilerinden eleştirel düşünme, problem çözme, yaratıcılık, bilgi-medya ve teknoloji okuryazarlığı, işbirliği ve iletişim, üretkenlik ve sorumluluk gibi becerileri matematik eğitimiyle ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca matematik öğretmen adaylarının bu becerileri matematik eğitimiyle ilişkilendirme gerekçelerinin farklılaştığı belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının çoğu bilhassa problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerilerinin matematik öğrenme ve öğretmede en temel beceriler olduklarını ifade etmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Matematik öğretmeni adayları, 21. yüzyıl becerileri, matematik eğitimi.

Abstract

Education systems should provide students with the opportunity to acquire important skills in both their academic and social lives so that they can develop and update themselves, rather than simply transferring knowledge. It is clear that it is critical for individuals to acquire and use these skills in order to be successful in today's rapidly changing world and developing technology environment. Today, these skills, which are characterized as 21st century skills, are expressed as skills that individuals need to acquire and continuously develop in order to be qualified. In this study, it was aimed to determine prospective mathematics teachers' associations of 21st century skills with mathematics education. Case study design, one of the qualitative research methods, was used in the study. The study group consisted of 43 prospective mathematics teachers studying in the fourth year of the mathematics teaching undergraduate program at the faculty of education of a state university. In order to collect data

in the study, a form consisting of a single open-ended question in which pre-service teachers were asked to evaluate the relationship between 21st century skills and mathematics education was used. Content analysis method was used to analyze the data obtained from the form. As a result of the findings obtained from the analysis, it was determined that pre-service mathematics teachers associated 21st century skills such as critical thinking, problem solving, creativity, information-media and technology literacy, cooperation and communication, productivity and responsibility with mathematics education. Most of the pre-service mathematics teachers stated that especially problem solving, critical thinking and creative thinking skills are the most fundamental skills in learning and teaching mathematics.

Key words: Prospective mathematics teachers, 21st century skills, mathematics education.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz çağda bilimin hızlı gelişimi bireyleri her alanda etkilemektedir. Hızlı değişim ve gelişim aynı zamanda toplumun gereksinimlerini de değiştirmektedir. Günümüzde bireylerden etkili iletişime ve işbirliğine açık olması, , karşılaştığı problemle başa çıkabilmesi ve problemlere etkili çözümler üretmesi beklenmektedir. Öğrenilen bilgiyi hayatın her alanında etkili kullanabilmek problem çözme, eleştirel ve yaratıcı düşünme, girişimcilik gibi becerilere olan ihtiyacı artırmıştır (Parlar, 2012).

Yaşadığımız yüzyılın getirdiği yenilik ve gereksinimlere göre bireyin edinmesi beklenen beceriler farklılaşmaktadır. Bu beceriler 21. Yüzyıl becerileri olarak adlandırılmaktadır ve alan yazında oldukça önemli bir yere sahiptir. 21. yüzyıl becerileri ise günümüz bireylerinin etkin ve nitelikli olabilmeleri için neyi, nasıl öğrendiklerine ilişkin becerileridir (Hamarat, 2019). Uluslararası alan yazında 21. yüzyıl becerilerini tanımlayan ve sınıflayan birçok araştırma ve rapor bulunmaktadır. P21 Türkiye’de uygulanan programlarda yer alan becerilere en yakın olanı P21 dir (Atalay, Anagün, & Kumtepe, 2016; Dede, 2010). P21 (2019) içeriğinde üç beceri seti tanımlanmış olup; öğrenme ve yenilenme becerileri, bilgi, medya ve teknoloji becerileri, yaşam ve kariyer becerileri şeklindedir. Her bir beceri setinin içerisinde alt beceriler yer almaktadır. Dünya genelinde teknolojik ilerlemeler ile dünya çapında iletişimin, bilginin miktarının ve kullanılabilirliğinin en üst düzeye çıkması bu becerileri önemli hale getirmiştir (Chu, Reynolds, Tavares, Notari & Lee, 2017).

Öğrenme ve yenilenme becerilerinin alt becerileri; yaratıcılık ve yenilenme, iletişim ve iş birliği ile eleştirel düşünme ve problem çözme becerileridir. Diğer beceri seti olan yaşam ve kariyer becerileri: esneklik ve uyum yeteneği, girişim ve özyönetim, sosyal ve kültürlerarası beceriler ve liderlik ve sorumluluk becerileri şeklindedir. Üçüncü ve son beceri seti olan bilgi, medya ve teknoloji becerileri; bilgi okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, bilgi ve iletişim teknolojileridir.

Eğitim-öğretim süreçlerinin en büyük aktörü olan öğretmenlerin bu süreçteki rollerinin önemine ilişkin alanyazında birçok çalışma mevcuttur(Ertmer ve Ottenbreit-Leftwich, 2010;Richards ve Rodgers, 2014; Brun ve Hinostroza 2014; Kim, Kim, Lee, Spector ve DeMeester, 2013). Sanders ve Rivers (1996) öğretmenin sahip olduğu becerilerin öğrencilerin öğrenmelerini büyük ölçüde etkilediğini ifade etmişlerdir. Öğretmenin eleştirel düşünme, problem çözme gibi üst düzey becerileri öğrenciye aktarabilmesi için öncelikle bu becerilere sahip olmalı sonrasında nasıl aktaracağını bilmelidir (Schleicher, 2012). Bu üst düzey beceriler matematik dersi için de oldukça önemlidir(Orbeyi ve Güven, 2008a).

21. yüzyıl becerilerinin bireylere kazandırılmasında önde gelen araçlardan biri de öğretim programlarıdır (Aksu,2008; Hamarat, 2019). Türkiye’deki öğretim programları bu becerileri içerecek şekilde aralıklarla güncellenmiştir (Akınoğlu, 2005). Bu bağlamda, öğretim programlarının en önemli uygulayıcısı olacak matematik öğretmeni adaylarının 21. yüzyıl becerilerini matematik eğitimiyle nasıl ilişkilendirdikleri önemli hale gelmektedir. Bu önem göz önüne alındığında araştırmada matematik öğretmeni adaylarının 21. yüzyıl becerilerinin matematik eğitimiyle ilişkilendirmelerine yönelik düşüncelerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu çalışmada matematik öğretmeni adaylarının 21. yüzyıl becerilerini matematik eğitimiyle ilişkilendirmelerine yönelik düşüncelerinin belirlenmesi amaçlandığından nitel araştırma yaklaşımlarından durum çalışması deseni tercih edilmiştir. Durum çalışması; bir ya da daha fazla durumun, olayın, grubun veya ortamın derinlemesine incelendiği bir desen olarak tanımlanmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Örneklem

Araştırmanın örneklemini Doğu Karadeniz’de bir devlet üniversitesi eğitim fakültesi matematik öğretmenliği lisans programının dördüncü sınıfında öğrenim gören 43 öğretmen adayından oluşmaktadır. Örneklem seçiminde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Çalışmada veri toplamak amacıyla öğretmen adaylarına 21. yüzyıl becerilerinin matematik eğitimiyle ilişkisini değerlendirmelerinin istendiği tek açık uçlu sorudan oluşan bir form kullanılmıştır. Formla elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle her bir formdan kodlar çıkarılmıştır ve benzer kodlar bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur. Kategori ve kod oluşturma süreci, farklı zamanlarda tekrar edilerek doğru ve güvenilir bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde formdan elde edilen bulgular ayrı ayrı tablolar halinde sunulmuş ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Matematik öğretmeni adaylarının matematik eğitimiyle ilişkilendirdikleri 21. yüzyıl becerileri Çizelge 1’de yer almaktadır.

Çizelge 1. Öğretmen Adaylarının Matematik Eğitimiyle İlişkilendirdikleri 21. Yüzyıl Becerileri

Kod	f	%
Problem çözme	43	100
Eleştirel düşünme	32	74
Yaratıcılık	32	74
İletişim ve İşbirliği	25	58
Bilgi-medya ve teknoloji okuryazarlığı	20	47
Üretkenlik ve Sorumluluk	5	12

Çizelge 1 incelendiğinde; matematik öğretmeni adaylarının 21. Yüzyıl becerilerini matematik eğitimiyle problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık, iletişim ve işbirliği, bilgi-medya ve

teknoloji okuryazarlığı ve üretkenlik ve sorumluluk şeklinde ilişkilendirdikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının tamamı problem çözmenin, %74'ü eleştirel düşünmenin ve yaratıcılığın, %58'i iletişim ve işbirliğinin, %47'si bilgi-medya ve teknoloji okuryazarlığının, %12'si ise üretkenlik ve sorumluluğun matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Öğretmeni adaylarının 21. yüzyıl becerilerinden problem çözme becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendirme gerekçeleri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Öğretmen Adaylarının Problem Çözme Becerisini Matematik Eğitimiyle İlişkilendirme Gerekçeleri

Kategori	f	%	Kod	f	%
Problem çözme	43	100	Günlük hayatla iç içe olduğu için	12	28
			Üst düzey düşünme becerilerini desteklediği için	11	26
			Matematığın temeli olduğu için	11	26
			Neden-sonuç ilişkisini kurmayı sağladığı için	10	23
			Bireysel gelişime katkı sağladığı için	6	14
			Kavramlar arası ilişki kurma	5	12

Çizelge 2 incelendiğinde; problem çözme becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendiren öğretmeni adaylarının %28'inin günlük hayatla iç içe olduğu için, %26'sının üst düzey düşünme becerilerini desteklediğini ve matematiğin temeli olduğunu, %23'ünün neden-sonuç ilişkisini kurmayı sağladığı, %14'ünün bireysel gelişime katkı sağladığı için ve %12'sinin ise kavramlar arası ilişki kurmayı sağladığı için problem çözme becerisinin matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu ifade ettikleri görülmektedir.

Öğretmeni adaylarının 21. yüzyıl becerilerinden eleştirel düşünme becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendirme gerekçeleri Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Becerisini Matematik Eğitimiyle İlişkilendirme Gerekçeleri

Kategori	f	%	Kod	f	%
Eleştirel düşünme	32	74	Problem çözmeye katkı sağladığı için	10	38
			Analiz, akıl yürütme ve değerlendirme yapabilme	10	38
			Çok yönlü düşünmeyi desteklediği için	7	22
			Neden-sonuç ilişkisini kurmayı sağladığı için	5	16
			Üst düzey düşünme becerilerini geliştirdiği için	4	13

Çizelge 3 incelendiğinde; eleştirel düşünme becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendiren öğretmen adaylarının %38'inin problem çözmeye ve analiz, akıl yürütme ve değerlendirme yapabilmeye katkı sağladığı için %22'sinin çok yönlü düşünmeyi desteklediği, %16'sının neden-sonuç ilişkisini kurmayı sağladığı ve %13'ünün ise üst düzey düşünme becerilerini geliştirdiği için eleştirel düşünme becerisinin matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu belirttikleri görülmektedir.

Öğretmeni adaylarının 21. yüzyıl becerilerinden bilgi-medya ve teknoloji okuryazarlığı becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendirme gerekçeleri Çizelge 4'de yer almaktadır.

Çizelge 4. Öğretmen Adaylarının Yaratıcılık Becerisini Matematik Eğitimiyle İlişkilendirme Gerekçeleri

Kategori	f	%	Kod	f	%
----------	---	---	-----	---	---

Yaratıcılık	32	74	Özgün(Orijinal, farklı) fikirlerin üretilmesini sağladığı için	18	56
			Çok yönlü düşünmeyi desteklediği için	10	31
			Problem çözme becerisini desteklediği için	6	19
			Düşünme becerilerini desteklediği için	5	16
			Hayal gücünü geliştirdiği için	3	9

Çizelge 4 incelendiğinde; yaratıcılık becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendiren öğretmen adaylarının %56'sının özgün(orijinal, farklı) fikirlerin üretilmesini sağladığı, %31'inin çok yönlü düşünmeyi desteklediği, %19'unun problem çözme becerisini desteklediği, %16'sının düşünme becerilerini desteklediği ve %9'unun ise hayal gücünü geliştirdiği için yaratıcılık becerisinin matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu ifade ettikleri görülmektedir.

Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerinden iletişim ve işbirliği becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendirme gerekçeleri Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Öğretmen Adaylarının İletişim ve İşbirliği Becerisini Matematik Eğitimiyle İlişkilendirme Gerekçeleri

Kategori	f	%	Kod	f	%
İletişimve İşbirliği	25	58	Grup çalışmaları	10	40
			Etkili öğrenme	10	40
			Problem çözümü	5	20
			Kendini iyi ifade etme	5	20
			Etkileşim	4	16

Çizelge 5 incelendiğinde; iletişim ve işbirliği becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendiren öğretmen adaylarının %40'ının grup çalışmalarında etkili olduğu, %40'ının etkili öğrenmeye katkı sağladığı, %20'sinin problem çözümünü desteklediği %20'sinin kendini iyi ifade etmeye yardımcı olduğu, ve %16'sının etkileşimi artırdığı için iletişim ve işbirliği becerisinin matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu dile getirdikleri görülmektedir.

Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerinden bilgi-medya ve teknoloji okuryazarlığı becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendirme gerekçeleri Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Öğretmen Adaylarının Bilgi-Medya ve Teknoloji Okuryazarlığı Becerisini Matematik Eğitimiyle İlişkilendirme Gerekçeleri

Kategori	f	%	Kod	f	%
Bilgi-medya ve teknoloji okuryazarlığı	20	47	Anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağladığı için	10	50
			Somatlaştırma	10	50
			Kendini güncelleme	8	40
			Dikkat çekme ve ilgi	8	40
			Soyut düşünme	4	20

Çizelge 6 incelendiğinde; bilgi-medya ve teknoloji okuryazarlığı becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendiren öğretmeni adaylarının %50'inin anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağladığı, %50'sinin somutlaştırmayı kolaylaştırdığı, %40'ının kendini güncelleme imkanı sunduğu ve dikkat çekip ilgiyi artırdığı ve %20'sinin soyut düşünmeyi geliştirdiği için bilgi-medya ve

teknoloji okuryazarlığı becerisinin matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu dile getirdikleri görülmektedir.

Öğretmen adaylarının 21. yüzyıl becerilerinden üretkenlik ve sorumluluk becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendirme gerekçeleri Çizelge 7’de verilmiştir.

Çizelge 7. Öğretmen Adaylarının Üretkenlik ve Sorumluluk Becerisini Matematik Eğitimiyle İlişkilendirme Gerekçeleri

Kategori	f	%	Kod	f	%
Üretkenlik ve Sorumluluk	5	12	Özgün fikirlerin üretme	4	80
			Bağımsız çalışma	4	80
			Özgüveni geliştirme	2	40

Çizelge 7 incelendiğinde; üretkenlik ve sorumluluk becerisini matematik eğitimiyle ilişkilendiren öğretmeni adaylarının %80’inin özgün fikirlerin üretilmesini sağladığı %80’inin bağımsız çalışmayı desteklediği ve %40’ının özgüveni geliştirdiği için bu becerinin matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu belirttikleri görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre matematik öğretmen adaylarının problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık, iletişim ve işbirliği, bilgi-medya ve teknoloji okuryazarlığı, üretkenlik ve sorumluluk gibi becerileri matematik eğitimiyle ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir. Toplumsal alanda yaşanan değişimler ve gelişimler eğitimi ve öğretimi doğrudan etkilemekte ve öğretim programları yansımaktadır (Gültekin, 2014). Güncellenen Matematik Dersi Öğretim programlarında bireylerden bilgiyi üretmesi, hayatında işlevsel kullanabilmesi, girişimci ve kararlı olması, problem çözebilmesi, eleştirel düşünebilmesi, iletişim becerilerine sahip olması ve topluma katkı sağlaması beklenmektedir (MEB,2018a). Benzer olarak yürürlükte olan diğer öğretim programlarında da 21. yüzyıl becerilerinden özellikle yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, analitik düşünme, girişimcilik, karar verme, problem çözme, iletişim ve işbirliği/takım çalışması becerilerinin vurgulandığı görülmektedir (MEB, 2018b, 2019). Bu açıdan öğretmen adaylarının Matematik Dersi Öğretim Programında hedeflenen ve beklenen beceri özellikleri hakkında bilgi sahibi olduğu söylenebilir. World Economic Forum(WEF) (2017)’ de paylaşılan raporda gelecekte öğrencilerin iş bulabilmesi için sahip olmaları gereken en önemli on nitelik sıralanmış ve ilk üç sırada problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcılık becerileri yer almıştır. Matematik öğretmen adaylarının matematik eğitimiyle en çok ilişkili olduğunu düşündüğü ilk üç becerinin bu beceriler olması ve öğretmenin sahip olduğu becerilerin öğrencilerin öğrenmelerini büyük ölçüde etkilediği (Sanders ve Rivers ,1996) düşünüldüğünde sevindirici bir sonuç olduğu söylenebilir.

Öğretmen adayları problem çözme becerisinin günlük hayatla iç içe olduğu, üst düzey düşünme becerilerini desteklediği; matematiğin temeli olduğu; neden-sonuç ilişkisi kurmayı sağladığı; analitik-yaratıcı ve çok yönlü düşünmeyi desteklediği; üst düzey düşünme becerilerini geliştirdiği, bireysel gelişime katkı sağladığı ve kavramlar arası ilişki kurmaya yardımcı olduğu için matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bireyler hayatları boyunca birçok farklı problem durumuyla karşılaşır ve bu problemlere çözümler üretmeye çalışır (Öztürk, 2021). 21. yüzyıl becerileri içinde karşımıza beceri olarak çıkan problem çözme, günlük hayatta karşılaştığımız problemlerle başa çıkmayı ve bunlara çözüm üretmeyi içine almaktadır(Açık,

2013). Öğretmen adaylarının problem çözme ile matematik eğitimi arasında yaptıkları ilişkilendirme gerekçelerinin alan yazınla uygunluk gösterdiği sonucuna varılabilir.

Matematik öğretmeni adaylarının eleştirel düşünmenin matematik eğitimiyle ilişkisini problem çözmeye katkı sağladığı, analiz, akıl yürütme ve değerlendirme yapabilmeyi desteklediği, çok yönlü düşünebilmeyi, neden-sonuç ilişkilerini kurmayı sağladığı ve üst düzey düşünme becerilerini desteklediğini gerekçelendirerek ifade etmişlerdir. Üst düzey düşünme becerilerinden biri olan eleştirel düşünme(Moore,2001) en genel anlamda iddiaların değerlendirilmesi(Olson & Astington. 1993), düşünme üzerine düşünme (Paul,1990), bireyin fikirlerini, kararlarını, inançlarını şekillendirmede geçerli ve güvenilir bilgi arayışıdır (Galinsky, 2010). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünme ile matematik eğitimi arasında yaptıkları ilişkilendirme gerekçelerinin alan yazınla uygunluk gösterdiği sonucuna varılabilir.

Matematik öğretmen adaylarının yaratıcılığı matematik eğitimiyle ilişkisini Özgün(Orijinal, farklı) fikirlerin üretilmesini sağladığı, çok yönlü düşünmeyi desteklediği, problem çözmeyi, düşünme becerilerine katkı sunduğu ve hayal gücünü geliştirdiğini ifade ederek gerekçelendirdikleri belirlenmiştir. Alan yazında yaratıcılığı özgün düşünebilme yetisi ise, alışılmış düşüncelere bağlı kalmama, yeni düşünceler üretme olarak tanımlandığı (Runco vd., 2010). problem çözenin yaratıcılığı desteklediği (Wei ve Lee ,2015), üst düzey düşünebilen bireylerin yaratıcılığı desteklediği(Bal-İncebacak ve Ersoy, 2009) çalışmalar mevcuttur. Yine WEF (2017) tarafından 2020li yıllarda önem sıralaması yaptığı becerilerden biri olan yaratıcılığı öğretmen adaylarının farklı gerekçelere dayandırılarak matematik eğitimiyle ilişkilendirilmesi umut vericidir.

Öğretmen adaylarının iletişim ve işbirliği becerisini grup çalışmalarında etkili olduğu, öğrenmeye katkı sağladığı, problem çözmeyi desteklediği, kendini iyi ifade etmeye yardımcı olduğu ve etkileşimi artırdığı için matematik eğitimiyle ilişkilendirdikleri tespit edilmiştir. Grup çalışmalarında deneyim kazanıldıkça grup üyelerinin iletişim becerilerinin geliştiği (Kuşdemir, 2016). Dere(2019) grup çalışmalarında işbirliği yapmanın iletişim kurulmasını desteklediğini ifade etmiştir. Öğretmen adaylarının gerekçelendirmeleri alan yazınla örtüşmektedir.

Öğretmen adaylarının bilgi-medya ve teknoloji okuryazarlığı becerisinin anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi, somutlaştırmayı sağladığı, kendini güncelleme imkanı sunması, dikkat çekme ve ilgiyi artırdığı ve soyut düşünmeyi geliştirdiği için matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. İçinde yaşadığımız çağda öğretmen adaylarının teknolojik değişim ve gelişimin farkında olduklarının bir göstergesi olabilir.

Son olarak öğretmeni adaylarının üretkenlik ve sorumluluk becerisinin özgün fikirlerin üretilmesini sağladığı, bağımsız çalışmayı desteklediği ve özgüveni geliştirdiği için bu becerinin matematik eğitimiyle ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ)'inde yer alan yetkinlikler; bağımsız çalışabilme ve sorumluluk alabilme yetkinliği, öğrenme yetkinliği, iletişim ve sosyal yetkinlik, alana özgü yetkinlik olacak şekilde sınıflandırılmıştır (Güneş, 2012)

KAYNAKÇA

Açık, S. (2013). *Lise öğrencilerinin öğrenme stilleri ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Akinoğlu, O. (2005). Türkiye’de uygulanan ve değişen eğitim programlarının psikolojik temelleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 22(22), 31-45.

Aksu, H. H. (2008). Öğretmenlerin yeni ilköğretim matematik programına ilişkin görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1): 1 -10

Atalay, N., Anagün, ř. S., ve Genç Kumtepe, E. (2016). Fen öğretiminde teknoloji entegrasyonunun 21. yüzyıl becerileri boyutunda değerlendirilmesi: yavaş geçişli animasyon uygulaması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 405-424. doi:10.14686/buefad.v5i2.5000183607.

Bal-İncebacak, B., & Ersoy, E.(2018). Creative Problem Solving Skills Of Secondary School Students .*Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)* 12(1) , 1-24.

Brun, M., & Hinostroza, J. E. (2014). Learning to become a teacher in the 21st century: ICT integration in Initial Teacher Education in Chile. *Journal of Educational Technology & Society*, 17(3), 222-238.

Chu, S. K. W., Reynolds, R. B., Tavares, N. J., Notari, M., Lee, C. W. Y., Chu, S. K. W., ... & Lee, C. W. Y. (2017). Twenty-first century skills and global education roadmaps. 21st century skills development through inquiry-based learning: *From theory to practice*, 17-32.

Dede, C. (2010). Comparing Frameworks for 21st Century skills. 21st Century skills [http://sttechnology.pbworks.com/f/Dede_\(2010\)_Comparing%20Frameworks%20for%2021st%20Century%20Skills.pdf](http://sttechnology.pbworks.com/f/Dede_(2010)_Comparing%20Frameworks%20for%2021st%20Century%20Skills.pdf).

Dere, Z. (2019). Dramanın öğretmen adaylarının iletişim becerilerine etkisinin incelenmesi. *Başkent University Journal of Education*, 6(1), 59-67.

Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). Teacher technology change: How knowledge, confidence, beliefs, and culture intersect. *Journal of research on Technology in Education*, 42(3), 255-284.

Galinsky, E. (2010). *Mind in the making: The seven essential life skills every child needs*. New York, NY: Harper Collins Publishing.

Güneş, F. (2012). Bologna süreci ile yükseköğretimde öngörülen beceri ve yetkinlikler. *Journal of Higher Education and Science*, 2(1), 1-9.

Gültekin, M. (2014). Dünyada ve Türkiye’de ilköğretim programlarındaki yönelimler. *İlköğretim Online*, 13(3), 726-745.

Hamarat, E. (2019). 21. yüzyıl becerileri odağında Türkiye’nin eğitim politikaları (In focus on 21st century skills Turkey’s education policy). SETA Analiz, No. 272.

Kim, C., Kim, M. K., Lee, C., Spector, J. M., & DeMeester, K. (2013). Teacher beliefs and technology integration. *Teaching and teacher education*, 29, 76-85.

Kuşdemir, Y. (2016). *Dramaya Genel Bakış İlkokulda Drama Uygulamaları*. Ankara: Vize Yayıncılık

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018a). Matematik dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018b). Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2019). Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara.

Moore, K.D. (2001). *Classroom teaching skills*, Boston: Mcgraw-Hill.

Olson, D. R., & Astington, J. W. (1993). Thinking about thinking: Learning how to take statements and hold beliefs. *Educational Psychologist*, 28(1), 7-23.

Orbeyi, S., & Güven, B. (2008). Yeni ilköğretim matematik dersi öğretim programı'nın değerlendirme ögesine ilişkin öğretmen görüşleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 4(1), 133-147.

Parlar, H. (2012). *Okul geliştirme literatürünün modeller ve yeni yaklaşımlar açısından incelenmesi: kuramsal analitik bir yaklaşım*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Partnership for 21st Century Learning (2019). Framework for 21st century learning definitions. <http://www.p21.org/about-us/p21-framework>. 22.11.2023 erişilmiştir.

Paul, R. (1990). *Critical Thinking Handbook: 4th-6th Grades. A Guide for Remodelling Lesson Plans in Language Arts, Social Studies, and Science*. Center for Critical Thinking and Moral Critique, Sonoma State University, Rohnert Park, CA 94928.

Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge university press.

Runco, M. A., Millar, G., Acar, S., & Cramond, B. (2010). Torrance tests of creative thinking as predictors of personal and public achievement: *A fifty-year follow-up*. *Creativity Research Journal*, 22(4), 361-368.

Sanders, W. L., & Rivers, J. C. (1996). Cumulative and residual effects of teachers on future student academic achievement (Research Progress Report). <http://shorturl.at/kCQTO>

Schleicher, A. (2012). *Preparing teachers and developing school leaders for the 21st century: Lessons from around the world*. OECD Publishing. 2, rue Andre Pascal, F-75775 Paris Cedex 16, France.

Wei, W. J. & Lee, L. C. (2015). Interactive technology for creativity in early childhood education. *Journal Teknologi (Sciences & Engineering)* 75(3), 121–126

World Economic Forum [WEF], (2017). What are the 21st-century skills every student needs?. World Economic Forum, Geneva, Switzerland.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MEZO-DÖNGÜ ANTRENMAN MODELİTESİNİN OTUR-UZAN ESNEKLİK PARAMETRESİ ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Nurkan YILMAZ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, – 0000-0002-8845-7093

Özet

Dünyanın en çok izlenen spor branşlarından olan basketbol, küçük alanda hızlı ve hassas hareketleri gerçekleştirmek için patlayıcı güç, koordinasyon, hız, çeviklik, esneklik, anaerobik ve aerobik dayanıklılık açısından fonksiyonel talepler gerektirmektedir. **Amaç:** Araştırma, mezo-döngü antrenman modelitesinin otur-uzan esneklik parametresi üzerine etkisini açıklamayı amaçlamaktadır. **Yöntem:** Çalışmaya, basketbol okullarında antrenman yapan 20 çocuk katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcıların antropometrik ortalama değerleri yaş $10,45\pm 2,25$ yıl, boy $145,30\pm 16,83$ cm ve vücut ağırlık $44,45\pm 13,77$ kg' dır. Antrenmanlar haftada 2 gün, günde 60 dakika olmak üzere toplamda 4 hafta sürdü. **Bulgular:** Elde edilen veriler "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, otur-uzan esneklik ($p=.769$) parametresinde anlamlı farklılık tespit edilemedi ($p>0.05$). **Sonuç:** Basketbol, çocukluktan itibaren uygun eğitimle gelişen, top sürme, pas verme, yakalama, dönme vb. çeşitli motor becerileri içermektedir. Bu araştırmada mezo-döngü antrenman modelitesinin esneklik parametresi üzerinde yeterince etki sağlamadığını ancak makro antrenman eğitimlerinin faydalı olabileceği belirtmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antrenman, Esneklik, Çocuk

Examining the Effect of Meso-Cycle Training Model on Sit and Reach Flexibility Parameter

Abstract

Basketball, one of the most watched sports branches in the world, requires functional demands in terms of explosive power, coordination, speed, agility, flexibility, anaerobic and aerobic endurance to perform fast and precise movements in a small area. **Aim:** The research aims to explain the effect of meso-cycle training modeling on the sit and reach flexibility parameter. **Method:** 20 child participants training in basketball schools were included in the study. The anthropometric mean values of the participants are age 10.45 ± 2.25 years, height 145.30 ± 16.83 cm and body weight 44.45 ± 13.77 kg. The training lasted 2 days a week, 60 minutes a day, for a total of 4 weeks. **Findings:** The obtained data were analyzed with "Paired Simple T Test". The significance level in the study was determined as $p<0.05$. According to the pre-test and post-test analysis results, no significant difference was detected in the sit and reach flexibility ($p=.769$) parameter ($p>0.05$). **Conclusion:** Basketball is a skill that develops with proper training from childhood, dribbling, passing, catching, turning, etc. it includes various motor skills. This study indicates that the meso-cycle training model does not have a sufficient effect on the flexibility parameter, but macro training training may be beneficial.

Key Words: Training, Flexibility, Child

1. GİRİŞ

Dünyanın en çok izlenen spor branşlarından olan basketbol, küçük alanda hızlı ve hassas hareketleri gerçekleştirmek için patlayıcı güç, koordinasyon, hız, çeviklik, esneklik, anaerobik ve aerobik dayanıklılık açısından fonksiyonel talepler gerektirmektedir (Wee at al., 2011; Trunić and Mladenović, 2014). Ayrıca basketbol, çocukluktan itibaren uygun eğitim programlarıyla gelişen, top sürme, pas verme, yakalama, dönme vb. çeşitli motor becerileri de içeren rekabetçi bir spordur (Biswas and Mukherjee, 2022). Dinamik, patlayıcı ve tekrar tekrar uygulanması gereken becerileri de içerdiği gibi karmaşık hareketlere sahip olan basketbolda başarıları artırmaya yönelik çabalardan biri de antrenmanlardır (Annasai at al., 2023). Spor bilimlerinin önde gelen uzmanları yıllardan beri araştırmalarında basketbol da dahil olmak üzere takım sporlarının teori ve yöntemlerinin çeşitli bileşenlerini onaylamaktadırlar. Fakat, bilim uzmanlarının basketbolun sorunlarını yeterince ortaya koymasına rağmen, basketbola başlama antrenmanı aşamasında eğitim ve öğretim sürecinin yapısı ve içeriğine ilişkin birtakım sorunların hala çözülmemiş olduğunu da ifade etmişlerdir (Mitova at al., 2022). Bu sorunların özellikle çocukluk döneminde olması basketbol eğitim süreçlerinin değerlendirilmesi açısından daha da kritik kılmaktadır. Buradan hareketle bu araştırmamız, mezo-döngü antrenman modelitesinin otur-uzan esneklik parametresi üzerine etkisini açıklamayı amaç edinmektedir.

2. MATERYAL VE METOD

Çalışmamıza, basketbol okullarında antrenman yapan 20 gönüllü çocuk katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcıların antropometrik ortalama değerleri yaş $10,45 \pm 2,25$ yıl, boy $145,30 \pm 16,83$ cm ve vücut ağırlık $44,45 \pm 13,77$ kg' dır. Antrenmanlar haftada 2 gün, günde 60 dakika olmak üzere toplamda 4 hafta sürdü. Antrenmanlar kapalı spor salonu ve açık sahada yapıldı. Eğitimlere yeni başlayan çocukların eğitimler başlamadan önce ilk ölçümleri; eğitimler başladıktan dört hafta sonra ikinci ölçümler alındı. Ölçümlerin sağlıklı ve doğru olabilmesi için ölçümler protokollere uygun bir şekilde yapıldı.

3. BULGULAR

Antrenmanlar öncesi ve sonrası ölçümlerden elde edilen veriler "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, otur-uzan esneklik ($p = ,769$) parametresinde anlamlı farklılık tespit edilemedi ($p > 0.05$).

4. TARTIŞMA

Bu çalışmamız, spor kulübüne giden yaş ortalaması 10 olan çocuklara yaptırılan basketbola özgü mezo-döngü antrenman modelitesinin otur-uzan esneklik parametresi üzerine etkisini açıklamayı amaç edinmektedir. Bu doğrultuda yapılan antrenmanların çocukların esneklik performansında matematiksel olarak farklılık gösterse de istatistiksel olarak anlamlı bir değişme sağlamadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan literatür incelendiğinde, Kolokoltsev at al., (2023) yaptıkları çalışmada, haftada 2 kez, 90 dakika süreyle 79 gönüllü öğrenciye iki kısımdan oluşan ve içerisinde 9 haftalık basketbol antrenmanının olduğu toplamda 17 hafta süre ile

egzersiz yaptırmışlardır. Çalışma ile deney grubundaki erkek çocukların tüm motor niteliklerinin yanı sıra esneklik göstergesinde önemli ölçüde artış olduğu ortaya konmuştur. Kim at al., (2018) 12 haftalık okul sonrası basketbol antrenman programının fiziksel yetenekler (kavrama kuvveti, dayanıklılık ve esneklik) ve öğrenme ile ilgili faktörler (biliş gücü, biliş hızı, konsantrasyon ve zihinsel iş yükü) üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Buna göre, antrenman yapanlarda dayanıklılık ve esnekliğin önemli ölçüde arttığını ayrıca biliş gücü, hız ve konsantrasyon arttığını belirtmişlerdir. Hamamioğlu ve Çakmakçı (2010), araştırmalarında, 9-14 yaş arası toplam 40 gönüllü çocuğa verilen 12 haftalık temel basketbol antrenmanlarının sıçrama, durarak uzun atlama, esneklik, sürat ve denge düzeylerine etkisini belirlemeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda, çocukların uzun atlama, esneklik ve sürat özelliklerinin önemli düzeyde geliştiği tespit edilmiştir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında mezo-döngü antrenmanlarından çok makro-döngü ve kombine edilmiş çalışmaların önemli olduğu ortaya konmuştur.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Birçok karmaşık hareketleri içeren basketbolda, bu hareketleri kusursuz olarak yerine getirmek için motorik becerilerin maksimum seviyede en iyi şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu becerilerden biri de basketbolda hem görsel anlamda hem de hareket verimliliği açısından önemli olan esneklik parametresidir. Bu araştırmaya göre yapılan mezo-döngü antrenman modelitesinin otur-uzan esneklik parametresinde anlamlı bir gelişme sağlamadığı görülmüştür. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlar, aynı zamanda durumun değerlendirilmesi, izlenmesi, kontrol edilmesi ile karşılaştırılması ve spesifik motor alanının daha da geliştirilmesi için kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Annasai, F., Nugroho, S., Hartanto, A., & Arianto, A. C. (2023). Circuit training based physical condition training model to increase speed, agility, arm power, and limb muscle power of basketball athletes. *Pedagogy of Physical Culture and Sports*, 27(4), 282-288.

Biswas, M. B., & Mukherjee, M. A. (2022). Effect of Neuromuscular Training on Basketball Playing Ability.

Hamamioğlu, O., & Cakmakci, E. (2010). Examination of adolescents' responses to the basic basketball training. *Ovidius University Annals, Series Physical Education and Sport/Science, Movement and Health*, 10(2), 507-513.

Kim, D., Ban, S., Cho, S., & Kuk, D. (2018). Effects of basketball training program for 12 weeks of after school on physical abilities and learning related factors in middle school students. *Journal of the Korea Academia-Industrial cooperation Society*, 19(9), 186-194.

Kolokoltsev, M., Ambartsumyan, R., Romanova, E., Limarenko, O., Vorozheikin, A., Lozovaya, M., ... & Aganov, S. (2023). Effectiveness of sports-oriented physical education of students using basketball. *Journal of Physical Education and Sport*, 23(4), 810-816.

Mitova, O., Griban, G. P., Oleniev, D., Yakovenko, A., Onyshchenko, V., Mozolev, O., ... & Hres, M. (2022). The Impact of Mini-Basketball Training Sessions on the 6-7-Year-Old Boys' Physical Fitness and Physical Development. *International Journal of Human Movement and Sports Sciences*, (10 (5)), 754-767.

Trunić, N., & Mladenović, M. (2014). The importance of selection in basketball. *Sport–Science & Practice*, 4(2), 65-81.

Wee, E. H., Mudah, F., & Tan, C. H. (2011). Effects of a 4-Week Plyometric Training on the Jumping Performance of Basketball Players/Wee Eng Hoe, Floreta Mudah and Tan Chee Hian. *Malaysian Journal of Sport Science and Recreation*, 7(1), 64-82.

10-16 YAŞ ARASI ÇOCUKLARDA SPRINT PERFORMANS GELİŞİMİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Nurkan YILMAZ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, – 0000-0002-8845-7093

Özet

Gelişmekte olan çocukların fiziksel gelişimi başta olmak üzere tüm gelişimlerini olumlu etkileyen spor, performans olarak fiziksel, fonksiyonel ve davranışsal özellikler ile spora özgü becerilerin birleşimine bağlıdır. Takım sporlarında özellikle boy, kol açıklığı ve bacak uzunluğunun basketbolda fiziksel performans parametreleri, başarının önemli göstergeleri olmasının yanı sıra antropometrik özellikler ile yeteneğin belirlenmesi ve seçilmesinde önem arz etmektedir. Yüksek yoğunluklu aktivite eylemlerini sergileyen Basketbolda, kuvvet, sprint ve çevikliğin gelişiminin tespiti önemlidir. Amaç: Çalışma, 10-16 yaş arası çocuklarda sprint performans gelişiminin incelenmesi amaçlanmaktadır. Yöntem: Çalışmaya, basketbol eğitimi için spor kulübüne giden 21 çocuk katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcıların antropometrik ortalama değerleri yaş $12,43\pm 1,88$ yıl, boy $155,00\pm 14,71$ cm ve vücut ağırlık $52,16\pm 16,27$ kg' dır. Eğitimler haftada 2 gün, günde 75 dakika olmak üzere toplamda 4 hafta sürdü. Bulgular: Elde edilen veriler "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, 20 metre sprint ($p=.117$) parametrelerinde anlamlı farklılık tespit edilemedi ($p>0.05$). Sonuç: Motor performansların önemli bileşenlerinden olan sprint, basketbolda performansın dikkate değer belirleyicisidir. Bu araştırmaya göre yapılan antrenman süresinin 20 metre sprint parametresinde anlamlı bir gelişme sağlamadığı görülmüştür. Daha uzun soluklu planlamalarla sprint performansında istenilen seviyelerde gelişmeler sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Sprint, Performans, Çocuk

Examination of Sprint Performance Development in Children Aged 10-16

Abstract

Basketball, one of the most watched sports branches in the world, requires functional demands in terms of explosive power, coordination, speed, agility, flexibility, anaerobic and aerobic endurance to perform fast and precise movements in a small area. Aim: The study aims to examine sprint performance development in children between the ages of 10-16. Method: 21 child participants who went to a sports club for basketball training were included in the study. The anthropometric mean values of the participants are age 12.43 ± 1.88 years, height 155.00 ± 14.71 cm and body weight 52.16 ± 16.27 kg. The training lasted 2 days a week, 75 minutes a day, for a total of 4 weeks. Findings: The obtained data were analyzed with "Paired Simple T Test". The significance level in the study was determined as $p<0.05$. According to the pre-test and post-test analysis results, no significant difference was detected in the 20-meter sprint ($p=.117$) parameters ($p>0.05$). Conclusion: Sprinting, one of the important components of motor performances, is a remarkable determinant of performance in basketball. According to this research, it was seen that the training duration did not provide a significant improvement in the 20-meter

sprint parameter. With longer-term planning, desired levels of improvements in sprint performance can be achieved.

Key Words: Sprint, Performance, Child

1. GİRİŞ

Kritik yaş dönemlerini kapsayan okul çağı döneminde çocukların hem yapılan fiziksel aktiviteler ile sağlıklı birey olabilmeleri hem de gerekli becerileri kazanabilmesi için önemli bir dönemdir (Söyler ve Zileli, 2023). Bu anlamda gelişmekte olan çocukların fiziksel gelişimi başta olmak üzere tüm gelişimlerini olumlu etkileyen spor performans olarak fiziksel, fonksiyonel ve davranışsal özellikler ile spora özgü becerilerin birleşimine bağlıdır (Güler ve diğ., 2019; Rinaldo at al., 2020). Takım sporlarında özellikle boy, kol açıklığı ve bacak uzunluğunun basketbolda fiziksel performans parametreleri, başarının önemli göstergeleri olmasının yanı sıra antropometrik özellikler ile yeteneğin belirlenmesi ve seçilmesinde önem arz etmektedir (Rinaldo at al., 2020). Basketbol, kısa sprintler de dahil olmak üzere pek çok motor beceriye dayanan bir spordur çünkü günümüzde basketbol daha çok sprint hızına bağlıdır (Aksović at al., 2020). Yüksek yoğunluklu aktivite eylemlerini sergileyen basketbolda, kuvvet, sprint ve çevikliğin gelişiminin tespiti önemlidir (Latorre Roman at al., 2018). Antrenman planlamalarının en küçük yaş kategorilerinden başlayarak büyüklere kadar önem arz etmektedir. Bu önem doğrultusunda araştırmamızda, 10-16 yaş arası çocuklarda yapılan basketbol antrenman eğitimlerinin sprint performans gelişiminin incelenmesi amaçlanmaktadır.

2. MATERYAL VE METOD

Bu araştırmada, 10-16 yaş arası toplam 21 gönüllü çocuk katılımcı dahil edilmiştir. Yaş ortalamaları $12,43 \pm 1,88$ yıl, boy $155,00 \pm 14,71$ cm ve vücut ağırlık $52,16 \pm 16,27$ kg olan gönüllüler haftada 2 gün, günde 75 dakika olmak üzere toplamda 4 hafta basketbola özgü antrenmanlar yaptı. Antrenmanlar kapalı spor salonu ve açık sahada yapıldı. Eğitimlere yeni başlayan çocukların eğitimler başlamadan önce ilk ölçümleri; eğitimler başladıktan dört hafta sonra ikinci ölçümler alındı. Ölçümlerin sağlıklı ve doğru olabilmesi için ölçümler protokollere uygun bir şekilde yapıldı.

3. BULGULAR

DeneySEL çalışma öncesi ve sonrası ölçümlerden elde edilen veriler “Paired Simple T Test” ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, 20 metre sprint ($p = ,117$) parametresinde anlamlı farklılık tespit edilemedi ($p > 0.05$).

4. TARTIŞMA

Bu araştırmamız, okul çağı çocuklarda verilen basketbol eğitimlerinin sprint performans üzerine etkisini incelemiştir. Bu antrenman eğitimlerinin çocukların sprint performansında matematiksel olarak farklılık gösterse de istatistiksel olarak anlamlı bir değişme sağlamadığı

tespit edilmiştir. Ancak literatür incelendiğinde, Latorre Roman at al., (2018) yaptıkları çalışmada, bir basketbol akademisinden yaş ortalaması 8 olan toplam 58 çocuğu dahil ettikleri araştırmada 10 haftalık izometrik+plyometrik antrenmanlar yaptırılan çocukların sıçrama, sprint yetenekleri ve çeviklik performansı üzerindeki etkilerini incelemeyi amaç edinmişlerdir. Çalışmanın sprint performansı sonuçları, kontrol grubuna göre deney grubunda önemli farklılıklar ortaya koymuş ve daha iyi sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir. Canlı (2019), ergenlik öncesi erkek basketbolcularda 8 haftalık nöromüsküler antrenman programının motorik ve seçilmiş basketbol becerilerine etkisini değerlendirdikleri çalışma sonuçlarına göre, deney grubunda 20 metre sprint performansında anlamlı fark ortaya koymuşlardır. Kryeziu at al., (2019) deneysel araştırmalarında, 4 haftalık pliometrik antrenman programının basketbolcularda antropometrik ve motorik performanslar üzerine etkilerini incelemişlerdir. Buna göre, 20 m koşu (sprint) testinde anlamlı farklılık tespit etmişlerdir. Literatür incelendiğinde, daha uzun vadeli planlanmış çalışmaların yanı sıra basketbol antrenmanları ile kombine edilmiş farklı antrenman metotlarının çocukların motorik becerileri üzerine pozitif katkılar sağladığı görülmüştür. Alan yazısı çalışmalarının aksine bu çalışmamızda tek başına kısa vadeli basketbola özgü antrenmanların okul çağı çocuklarda sprint performansı üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla, basketbolda antrenmanların makro programlı ve kombine edilmiş planlamalarla uygulandığı takdirde etkili olacağı vurgulanmıştır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Motor performansların önemli bileşenlerinden olan sprint, basketbolda performansın dikkate değer belirleyicisidir. Bu araştırmaya göre yapılan antrenman süresinin 20 metre sprint parametresinde anlamlı bir gelişme sağlamadığı görülmüştür. Daha uzun soluklu ve kombine edilmiş antrenman planlamalarıyla sprint performansında istenilen seviyelerde gelişmeler sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksović, N., Berić, D., Kocić, M., Jakovljević, S., & Milanović, F. (2020). Plyometric Training and Sprint Abilities of Young Basketball Players. *Facta Universitatis, Series: Physical Education and Sport*, 539-548.
- Canlı, U. (2019). Effects of Neuromuscular Training on Motoric and Selected Basketball Skills in Pre-Pubescent Basketball Players. *Universal Journal of Educational Research*, 7(1), 16-23.
- Güler, M. Ş., Yüksek, S., Karakoç, Ö., Eroğlu, H., Vedat, A. Y. A. N., & Ömercan, G. (2019). Oyun ve Ritm Temelli Basketbol Antrenmanlarının Erkek Çocukların Motorik Becerileri Üzerine Etkisi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 21(4), 40-41.
- Kryeziu, A., Bujar, B. E. G. U., Asllani, I., & Iseni, A. (2019). Effects of the 4 Week Plyometric Training Program on Explosive Strength and Agility for Basketball Players. *Turkish Journal of Kinesiology*, 5(3), 110-116.
- Latorre Roman, P. A., Villar Macias, F. J., & García Pinillos, F. (2018). Effects of a Contrast Training Programme on Jumping, Sprinting and Agility Performance of Prepubertal Basketball Players. *Journal of Sports Sciences*, 36(7), 802-808.

- Rinaldo, N., Toselli, S., Gualdi-Russo, E., Zedda, N., & Zaccagni, L. (2020). Effects of Anthropometric Growth and Basketball Experience on Physical Performance in Pre-Adolescent Male Players. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(7), 2196.
- Söyler, M., & Zileli, R. (2023). Sports Performance in 10-Year-Old Children Participating in Multi-Skills Movement Program: A Pilot Study. *Turkish Journal of Kinesiology*, 9(3), 204-213.

TÜRKİYE'DE BİR MEDYA İMPARATORLUĞU: DOĞAN MEDYA GRUBU'NUN KIRK YILLIK SERÜVENİ

Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

Yalova Üniversitesi, Orcid ID: 0000-0002-7681-1737

Nihat ÇELİK

Yalova Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, Orcid ID :0009-0006-6347-1979

ÖZET

Basın veya modern tabirle medya, toplumun haber, bilgi ve eğlence ihtiyacını karşılayan önemli iletişim araçlarıdır. Kitle İletişim Araçları diye de tabir edilen bu mecralar ileri demokrasilerde yasama, yürütme ve yargı erklerinden sonra halk adına denetleyici özelliği ile dördüncü güç olarak tarif edilmektedir. Fakat ileri demokrasiler için geçerli olan bu saptama gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde etkinlik, manipülasyon ve ekonomi-politik düzlemde birinci güç konumuna ulaşabilmektedir. Türkiye'de de medyanın varlığı çoğu zaman ikinci şıkta belirtilen düzlemde şekillenmiştir. Bu anlamda Türk medyası için en çarpıcı örneklerden birini Aydın Doğan'ın sahip olduğu ve uzun yıllar Türkiye sosyal hayatına ve siyasetine yön veren ve bu alanları domine eden Doğan Medya Grubu'dur. Aydın Doğan, medya sektörüne 1970'li yılların sonu ve 1980'lerin başında sosyal ve siyasal çalkantıların hâkim olduğu ve akabinde liberal politikaların uygulanmaya başlandığı dönemlerde girmiştir. Aydın Doğan, medyaya süratli bir şekilde nüfuz ederek etkinlik sağlamıştır. Bu süreçte satın almalar, ortaklıklar ve yeni kurduğu medya organları ile Türkiye'nin en önemli medya gücüne ulaşmıştır. Aydın Doğan, medya gücünü özellikle siyaset üzerinde etkileyici bir biçimde kullanmış, siyasal arenada medya gücünü önemli bir pazarlık unsuru, siyasileri terbiye edici ve tahakküm altına alan bir tehdit ve şantaj unsuru olarak kullanmıştır. Öyle ki, bu medya gücüyle hükümetlerin kurulmasına- yıkılmasına taraf bile olmuştur. Doğan, elde ettiği bu güçle 1990'lı yıllarla birlikte ülkenin en kuvvetli ve muteber medyası haline gelmiştir. Diğer yandan medya kuruluşlarının serüveninde hükümet düzenlemeleri ve medya politikaları önemli bir etkiye sahiptir. İşte Doğan Medya Grubu da bu düzenlemelerden hep olumlu hem de olumsuz olarak etkilenmiştir. 2000'li yıllarda Cem Uzan ve Dinç Bilgin medya gruplarının TMSF'ye devri ile birlikte medya sektöründe güç dengesinin Doğan grubu lehine değişmesine neden olmuştur. Diğer yandan yayın politikaları nedeniyle AK Parti iktidarı ile ters düşen Doğan Medya, Ak Partinin kapatılma davası ve Gezi olayları gibi konularda hükümet karşıtı politikaları ile gücünü kaybetmeye başlamıştır. Aydın Doğan 2011 yılında Milliyet ve Vatan gazetelerini, 2018 yılında ise geri kalan medya gruplarını Demirören grubuna satarak medya sektöründen dramatik bir şekilde çekilmiştir. Bu araştırma

literatür tarama yöntemi ile Doğan Medya Grubu'nun kuruluş, yükseliş ve çöküş dönemine ait yayın politikaları irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda Doğan Medya Grubunun önemli bir güç unsuru olarak uzun yıllar ülke siyasetini etkileyen yegâne unsur olduğu, elde ettiği bu güçle medya tekelleri oluşturduğu ve bu gücü medya dışı alanlarda şirketleşmeye yönelik ekonomik manivela olarak kullandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Doğan Medya Grubu, Medya –Siyaset İlişkisi, Medyanın Ekonomi Politikası, Medya Yayın Politikası, Demirören Grubu

A MEDIA EMPIRE IN TURKEY: THE FORTY YEARS ADVENTURE OF DOĞAN MEDYA GROUP

SUMMARY

Press, or in modern terms, media, are important communication tools that meet society's news, information and entertainment needs. These channels, also called Mass Media, are described as the fourth power in advanced democracies, with their supervisory feature on behalf of the people, after the legislative, executive and judicial powers. However, this determination, which is valid for advanced democracies, can reach the first power position in terms of efficiency, manipulation and economy-political level in developing or underdeveloped countries. In Turkey, the presence of the media has often been shaped on the plane mentioned in the second option. In this sense, one of the most striking examples for the Turkish media is the Doğan Media Group, owned by Aydın Doğan, which has directed and dominated Turkish social life and politics for many years. Aydın Doğan entered the media sector in the late 1970s and early 1980s, when social and political turmoil was dominant and liberal policies were subsequently implemented. Aydın Doğan quickly penetrated the media and became influential. In this process, it has reached the most important media power in Turkey with acquisitions, partnerships and newly established media outlets. Aydın Doğan used his media power in an impressive way, especially on politics, and used his media power in the political arena as an important bargaining element and as an element of threat and blackmail that tames and dominates politicians. So much so that, with this media power, it has even been a party to the establishment and destruction of governments. With this power gained, Doğan became the most powerful and respected media outlet in the country in the 1990s. On the other hand, government regulations and media policies have a significant impact on the adventure of media organizations. Doğan Media Group has always been affected both positively and negatively by these regulations. With the transfer of Cem Uzan and Dinç Bilgin media groups to SDIF in the 2000s, the balance of power in the media sector changed in favor of the Doğan group. On the other hand, Doğan Media, which was at odds with the AK Party government due to its broadcasting policies, began to lose its power with its anti-government policies on issues such as the closure case of the AK Party and the Gezi events. Aydın Doğan dramatically withdrew from the media industry by selling Milliyet and Vatan

newspapers in 2011 and the remaining media groups to the Demirören group in 2018. This research tried to examine the publishing policies of Doğan Media Group during its establishment, rise and collapse period by using the literature review method. As a result of the study, it was seen that Doğan Media Group, as an important power element, was the only element that affected the country's politics for many years, created media monopolies with this power and used this power as economic leverage for incorporation in non-media areas.

Key Words: Doğan Media Group, Media-Politics Relationship, Political Economy of Media, Media Publishing Policy, Demirören Group

GİRİŞ

Basın veya bilinen genel aldyla medya toplumun haberlere, enformasyona ve eğlenceye erişimini sağlayan önemli iletişim mecrasıdır. Yüzyıllardır insanların bilgi alışverişi yapmasını ve haber paylaşmasını sağlayan medya, teknolojik gelişmelerle birlikte daha zengin bir karaktere bürünmek suretiyle farklı boyutlar kazanmıştır. Basın ve medya kuruluşlarının gelişimi, teknolojik yeniliklerin hızlı ilerlemesiyle şekillenmiştir. Basılı gazeteler, dergiler ve kitaplar gibi geleneksel medya biçimleri, dijitalleşme süreciyle birlikte yerini çevrimiçi platformlara bırakmıştır. İnternetin ve dijital teknolojilerin yaygınlaşması, basın ve medya kuruluşlarının içeriklerini daha geniş kitlelere ulaştırmasını ve interaktif deneyimler sunmasını sağlamıştır. Dijital medyanın yükselişi, basın ve medya kuruluşlarının iş modellerini de etkilemiştir. Mesela reklamcılık bunlardan sadece bir tanesidir. Geleneksel reklamcılık modellerinin zorluklar yaşamasıyla birlikte dijital reklamcılığın yükselişi ve abonelik tabanlı modeller gibi alternatif gelir kaynakları, basın ve medya kuruluşlarının gelir modellerinde önemli bir değişimi beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte geleneksel medyanın önemli taşıyıcılarından olan gazetelerin mevcut durumu dijital medyanın yükselişiyle birlikte etkinlik ve tüketilirliğinin azaldığını ve buna karşın online haber tüketiminin arttığına şahit olunmaktadır. Bu durum bir çıkış noktası olarak gazete ve dergi kuruluşlarının dijital dönüşüm süreçlerini hızlandırmalarına ve çevrimiçi platformlara odaklanmalarına neden olmuştur (Karaaslan, 2018: 247-248). Bununla birlikte dijital ortamların handikapları da nüksetmeye başlamış ve özellikle güven sorunu baş göstermiştir. Bu meyanda sosyal medya platformlarının yeni nesil haber kaynakları olarak kullanılması, haberin hızla yayılmasını sağlarken, haberin doğruluğu ve güvenilirliği konularında tartışmalara yol açmıştır (Wardle & Derakhshan, 2017:65-66). Basın ve medya kuruluşlarının gelişimine yönelik bir başka araştırma alanı da medya çeşitliliği ve demokrasi ilişkisidir. Medya çeşitliliği, farklı görüşlerin, perspektiflerin ve haber kaynaklarının medya ortamında temsil edilmesini ifade eder. Araştırmalar, medya çeşitliliğinin demokratik bir toplumun temel bir gereksinimi olduğunu göstermektedir (Curran & Seaton, 2017: 370-378). Ancak, dijital medyanın yükselişiyle birlikte, belirli haber kaynaklarının ve görüşlerin öne çıktığı,

bilgi kabarcıklarının oluştuğu ve kişilerin kendi görüşlerini teyit eden içeriklere maruz kaldığı tartışılmaktadır (Pariser, 2011:156). Geleneksel reklamcılık modellerinin zorluklarla karşılaşması, dijital reklamcılığın yükselişi, abonelik tabanlı modellerin ortaya çıkması ve bağış tabanlı gazetecilik gibi alternatif gelir kaynakları üzerine çalışmalar yapılmaktadır(Kvalheim, 2013: 27). Haberciliğin geçirmiş olduğu bu dijital dönüşümden aynı dönemselliklerde Türkiye’deki medya da nasibini almıştır. Bir başka ifade ile yıllar yılı Babı Ali basını olarak ve mütevazı şartlarda hizmet veren geleneksel Türk basını dijitalleşme ile birlikte kabuk ve içerik değiştirmiş ve yeni haliyle holding veya plaza medyası olarak anılmaya başlamış diğer yandan ise içerikler dijitalleşmeye evrilmiştir. Habercilik veya medya sahipliğinin diğer bir özgül ağırlığı ise yapının kendisinden kaynaklan kudretli albenisi ve siyasetle yürütmüş oldukları girift ilişkilerdir. Medyanın bahsi geçen bu durumu tüm dünya için geçerli olup özellikle Türkiye’ye has bir mesele değildir. Türk medyası ve siyasi elitler arasında karşılıklı korku unsurlarını da içeren ve uzun süredir devam eden bir ilişkiler ağı bulunmaktadır. Bu ilişkiler kimi zaman devlet veya hükümetlerin medya üzerindeki tahakkümü olarak nüksederken kimi zaman da medyanın siyasal otorite üzerinde kurmuş olduğu baskı, çıkar ve şantaj olarak devreye girmiştir. Geçmişin medya sahipleri, günümüzün medya holdingleri ve bağımsız gazetecileri, Türk siyasi iktidarının otoriter baskısını hem normal zamanlarda hem de savaş zamanları veya askeri darbe zamanları gibi olağanüstü zamanlarda yaşamışlardır. Böylesine sorunlu bir ilişkinin nedenlerinden biri, Türk gazetecilerin kendilerini demokrasinin koruyucuları, hakikati halka ulaştırın kişiler ve hatta seçilmiş politikacılara ve onların aşırılıklarına ve suiistimallerine karşı koyacak dördüncü güç olarak konumlandırımları ve kendilerine rol biçmeleridir(Akser & Baybars, 2012: 303-304). Medya ve hükümet arasındaki ilişkiyi; bu ilişkinin dinamiklerini anlamak, kamuoyunun bilgi edinmesi ve demokrasi üzerinde etkileri olduğu için önemlidir(Yüksel, 2013: 57). Dolayısı ile bu çalışma Türkiye’nin medya duayenlerinin başında gelen ve yaklaşık 40 yıllık bir geçmişi olan ve bununla birlikte yakın dönem Türk siyasal hayatında kuvvetli etkiler bırakan Doğan Medya Grubu irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma bir yönüyle medya düzenlemesi bağlamında siyasal yönetimlerin yapmış olduğu yasal düzenlemelerin medyaya etkisini aynı zamanda bu düzenlemelerin diğer basın ve medya kuruluşlarının doğan medya ile olan ilişkisini nasıl etkilediğini de konu edinmiştir. Bu çalışmada ayrıca, medya politikalarının basın ve medya kuruluşlarının içerik üretimi, yayıncılık hizmetleri ve yayın erişimi üzerindeki etkilerini de ortaya koymayı amaçlamıştır.

Çalışmada ayrıca Doğan Medya’nın siyasi etki ve gündem belirleme sürecindeki rolü, siyasi haber içerikleri, siyasi partilere ve liderlere yaklaşımı, siyasi görüşlerin temsili gibi konular üzerindeki etkisi de değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Doğan Medya, ekonomik boyutu, iş stratejileri, medya işletmeciliği ve medya ekonomisi perspektifinden irdelenmiştir.

1.Doğan Medyanın Tarihsel Gelişimi

1959 yılında kurulan Doğan Holding medya sektörüne 1970 yılların sonu iribari ile yapmıştır. Aydın Doğan, ilk olarak 1979 yılında ortak olduğu Milliyet gazetesinin %75 hissesi ile yazılı basın faaliyetlerine başlamıştır. Akabinde 1980 yılında Doğan Holding kurulmuştur. Doğan grubunun medya serüveni kronolojik olarak **Tablo 1**' de belirtilmiştir. Doğan grubunun medya girişi basın sahipliğinde dönüşümlere yol açmış, gazeteci olan basın patronlarının yerini holdinglerin almaya başladığı ilk örneklerden olmuştur. 1990 -2000 yılları arası Doğan Medya'nın hızla büyüdüğü bir dönem olmuştur. Bu dönemde kanal D, Hürriyet, Posta, Gözcü, Son Havadis, Gözcü, Radikal, CNN TÜRK gibi basın kuruluşları ile büyüyen Doğan Grubu Yay-Sat üzerinden ise gazete – dergi dağıtımında önemli rol ve pay sahibi olmuştur. 2000 -2010 dönemlerinde ise büyümesini devam ettiren Doğan Medya bu dönemde Tercüman, Star TV, D - Smart, Vatan Gazetesi yanında çok sayıda dergi ve radyo kanalı ile en parlak dönemini yaşamıştır. Bu dönemde başlayan Ak parti hükümeti ile yaşadığı sorunlar Doğan grubunun medyadan çekiliş sürecini de başlatmıştır. Medyadan çekiliş dönemi olarak bilinen 2010 -2018 dönemleri arasında ilk önce 2011 yılında Milliyet ve vatan gazeteleri ile başlayan medyadan çıkış süreci 2018 yılında Doğan Medya'nın Demirören grubuna satışı ile tamamlanmıştır.

DOĞAN MEDYA'NIN KRONOLOJİK OLARAK AŞAMALARI	
8 Ekim 1979	Aydın Doğan'ın Milliyet gazetesine hissedar olduğu (%75 hisse ile) sahip oldu.
6 Ekim 1980	Aydın Doğan Milliyet gazetesinin hisselerinin tamamını satın aldı.
25 Kasım 1980	Milliyet Haber Ajansı (MİLHA) kuruldu.
11 Aralık 1990	Milliyet gazetesinin yan kuruluşu olarak Meydan gazetesi çıkarıldı
1992 yılı	Yaysat kuruldu.
19 Aralık 1993	Milliyet Grubu ve Doğu Holding tarafından ortaklaşa kurulan Kanal D yayına başladı
1994 yılı / Haziran ayında	Kanal D'nin Patronajı Doğu grubunun sahibi Ayhan Şahenk'e geçti. Daha sonra yeniden Aydın Doğan'ın oldu. Milliyet gazetesinin sahibi olduğu Doğan grubu, Hürriyet gazetesinin sahibi Hürriyet Holding'in %50 hissesini satın aldı.
1995 yılı	Aydın Doğan Kanal D'yi Doğu grubundan satın aldı.
23 Ocak 1995	Doğan grubu bünyesinde Posta gazetesi çıkarılmaya başlandı.
1996 yılı	Milliyet gazetesi bünyesinde Finansal Forum gazetesi çıkarıldı
14 Ocak 1996	Son Havadis gazetesi Doğan grubu ortaklığı ile yayınlanmaya başlandı.
15 Mayıs 1996	doğan grubu bünyesinde Gözcü gazetesi çıkarılmaya başlandı.
13 Ekim 1996	Radikal gazetesi kuruldu. Gazete Doğan Medya grubu bünyesinde faaliyet göstermeye başladı
1998 yılı /Ekim ayı	Doğan grubu Milliyet'in çoğunluk hissesini Korkmaz YİĞİT'e sattı.
11 Ekim 1999	CNN TÜRK yayına Başladı.

1999 yılı	Doğan Kitap yayına başladı
17 Ocak 2003	Doğan Holding Ilıcaklara ait Dünden Bugüne Tercüman gazetesini ortak olarak çıkardı.
2005 / Eylül ayında	Star TV Doğan grubuna satıldı
2006 yılı	Doğan Holding hisselerinin %25'i Axel Springer'e satıldı. Geri alım opsiyonlu bu satıştan bir süre sonra Doğan grubu yavaş yavaş hisselerini geri almaya başladı.2017 yılı itibariyle Axel Springer'in elindeki Doğan grubu hisselerinin payı %6,6dır.
2007 yılı	Doğan Grubu D Smart ile dijital yayıncılık alanına girdi
2008/ Mayıs	Zafer Mutlu Vatan gazetesini Doğan Grubu'na sattı.
2011/Mayıs	Milliyet ve Vatan gazeteleri Karacan-Demirören ortaklığına satıldı
2018	Doğan Medya DEMİRÖREN Grubuna satıldı

Tablo 1 : Doğan Medya Grubun'nun kronolojik süreci

Doğan Medyanın Ekonomipolitigi

Türkiye'de medya sektörünün en hızlı büyüdüğü dönemler 1980'ler itibari ile olmuştur. Türkiye'de liberalleşme ile başlayan kürselleşmeye entegrasyon süreci medya sektörünü de nerdeyse tamamen değiştirmiştir. Bu bağlamda "1970'lerin sonlarında basın holdingleşme süreci başlamış, 24 Ocak 1980 kararlarıyla, ekonomideki liberalleşme, basın dışı sermayenin, holdinglerin basına ilgisini arttırmıştır. Bu tarihten itibaren büyük sermayelerle yarışamayan gazeteci ailelerin basına olan hakimiyeti son bulmuştur. Holdinglerle beraber ekonomik gelişmeyle büyüyen basın, bu dönemden itibaren medyaya dönüşmüştür"(Olkun&Şeker, 2013 :2-3). Doğan grubunun medyaya giriş dönemi bu değişim döneminin başlangıç sürecinde olmuştur. 1970'li yıllarda sermaye grupları reklamlar yoluyla basın yayın politikalarını etkilerken 1980'li yıllarda yaşanan dönüşümle basın, holdinglerin bir parçası haline gelirken aynı zaman da basından medyaya dönüş gerçekleşmiş ve medya holdinglerin menfaatlerini savunan çok kuvvetli bir silah hüvviyetine bürünmüştür. Diğer yandan medya sektörünün birkaç kişinin elinde toplanması tekelleşme ve medya özgürlüğü sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Medyada tekelleşme (yoğunlaşma) genel olarak üç şekilde oluşmaktadır:

Yatay Tekelleşme

Dikey Tekelleşme

Çapraz Tekelleşme

1.1.1.Yatay Tekelleşme: Medya özelinde yatay tekekleşme aynı türdeki birden fazla medya şirketinin aynı sahiplikte toplanmasıdır. Diğer bie ifade ile tanım, medya şirketlerinin sadece bir alanda genişlemelerini anlatır. Temel amaç, şirketlerin pazardaki gücünü ve reklam payını artırmaktır

(Erdem,2023:8-9). Doğan Holding'in Milliyet gazetesinin yanında Posta, Gözcü, Vatan, Radikal, Finansal forum gibi gazeteleri de açması yada satın alması buna örnektir.

1.1.2.Dikey Tekelleşme: Medya sektöründeki ayrı etkinlik dallarının tek bir yapı içindeki bütünleşme sürecini ifade eder. Dolayısıyla bir medya grubu, yayımladığı gazete ve dergileri ülke genelinde dağıtabileceği bir ağ kurduğunda ya da var olan bir ağı satın aldığında, gazete ve dergi piyasasında dikey olarak bütünleşmeye başlamış demektir (Erdem,2023:8-9). Doğan grubunun Yaysat üzerinden gazete ve dergi dağıtımında, Milpa ve Doğan Haber Ajansı özelinde de Televizyon kanalları üzerinde oluşturduğu etki buna örneklit teşkil eder.

1.1.3.Çapraz Tekelleşme: Aynı sermaye sahipliğinin farklı medya alanlarında ve bunun dışında diğer alanlarda da görülmesi ve faaliyette bulunmasıdır (Erdem,2023:8-9). Doğan grubunun İnternet siteleri, Finans, Elektrik üretim, Otomotiv parça üretim şirketleri medya dışı sektörler de bu duruma örnek gösterilebilir.

Medyada tekelleşme demokratik ideallerden taviz vermek anlamına gelmektedir. Çünkü tekelleşmenin doğasında tek seslilik ve dolayısı ile bir tahakküm söz konusudur. Tekelleşmenin ortaya çıkardığı sorunlardan bazıları şunlardır; Tekelleşme medya sektöründe işsizliği artmasına yol açtığı gibi, kamuoyunun doğru haber almasına potansiyel olarak engeller teşkil etmektedir. Ayrıca tekelleşme ile birlikte medyanın yönetimler üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılması demokratik kültürün gelişmesine engel bir durum oluşturmaktadır. Tekelleşme ile medyada oluşan durum küçük basın kuruluşlarının rekabet edememesine ve yok olmasına da yol açmaktadır. Bu durum çok sesli bir medyanın oluşmasına, toplumun haber kaynaklarının çeşitliliği açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Böylesi bir durumda siyasal otorite ve dolayısı ile yasa koyucu bir dizi önlemler almak suretiyle bu süreci yönetme ve bu nahoş durumdan sıyrılmak için adım atmak zorunda kalabilir. İşte Türkiye'de de 2000'li yıllardan sonra medya sektöründe böylesi bir dönem yaşanmak zorunda kalmıştır. 1997, 1999, 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler medya gücünü elinde tutan bazı holdinglerin batmasına, ellerinde bulunan medya gücünün Tasarruf Mevduatı Tasarruf Fonu (TMSF) tarafından el konulmasına yol açmıştır. Bu durum da bir başka istenmeyen ve tekelleşmenin devlet eliyle oluşması alanına gelen bir durum olarak devletin elinde büyük bir medya gücünün oluşmasına neden olmuştur. Fakat yönetici erk böylesi bir şaibenin altında kalmamak adına kısa bir süre sonra TMSF'ye devredilen medya organlarından bir bir sıyrılmaya başlamıştır. *TMSF 2005 yılından itibaren elindeki medya kuruluşlarının bazılarını satışa çıkarmış bu durum medya şekillenmesini değiştirci bir rol oynamıştır. "Medyanın kamuoyu üzerindeki gündem belirleme, algıları yönetme ve gündem değiştirme gibi etkileri, siyasi iktidarları da medya üzerinde etkili olabilecekleri sahiplik yapılarında yönlendirmelerine sebep olmuştur. Medya alanında yatırımların bu tür cazibeleri bir yandan farklı sektörlerden şirketleri medya sektörüne çekerken bir yandan da mevcut medya şirketlerini farklı alanlarda yatırımlarla büyüme itmiştir" (Kadıoğlu, 2018:114).* Doğan grubunun 2011 yılında

hükümetle sorun yaşamaya başladığı süreçte sahip olduğu şirketler ve dahil oldukları sektörler **Tablo 2'** de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde doğan grubunun oluşturduğu tekelleşme ve şirketlerin çapraz tekelleşme ile değişik alanlarda oluşturduğu yapı açık bir şekilde görülmektedir. Doğan medya grubu nihayetinde 2018 yılında Demirören Medya Grubuna satılmış ve Aydın Doğan'ın sahip olduğu Doğan Medya, Türkiye'deki basın sektöründen tamamen çıkmıştır. Bu satış, bazılarının göre medya sektöründe tekelleşmeye, merkezileşmeye ve dolayısı ile iktidar yanlısı bir haber ağının oluşmasına zemin hazırladığı ileri sürülmüştür. Bu satış ve oluşan görüntü o günkü medya organlarının da konusu olmuş ve doğal olarak farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Doğan Medya grubunun satışı medyada ideolojilerine uygun yansıtılmıştır. Örneğin Liberal muhafazakar gazeteler, satışı finansal, kurumsal ve öyküsel bir olay olarak sunmuşlardır. **Resim 1'**de görüldüğü gibi İslami referanslı gazeteler, satışı Doğan medyanın tasfiyesi ve kazanılmış bir politik zafer olarak yorumlamışlardır. Muhalif gazeteler ise **Resim 2'**de satışı basın özgürlüğü ve demokrasi açısından eleştirmişlerdir

2011 Yılı Doğan Holding Şirketleri ve Sektörel Dağılımı		
	Sektör	Şirketler
Doğan Grubu	GAZETE	Hürriyet, TME Gazeteleri (Iz Ruk Vruki, Expressz, Oglasnik), Dail News, Radikal, Posta, Fanatik
	Tv	Kanal D, Star Tv, Turner'la ortak kanallar: Tnt, CNNTürk, Catroon Network
	İnteraktif Kanallar	Fix Tv, Dijital Tv paltformu: D- Smart, Doğan Teleshopping
	Radyo	RadyoD,CNNTürk Radyo, Slow Türk,Radyo Moda
	Tv -Müzik Yapım	D Productions, Kanal D Home Video, DMC
	HaberAjansı	DHA
	Dergi - Kitap - Yayıncılığı	Doğan Burda Dergi, Doğan Egmont, Doğan Kitap
	internet Siteleri	hurriyet.com.tr, milliyet.com.tr, yenibiris.com.tr, hurriyetemlak.com, milliyetemlak.com, hurriyetoto.com, arabam.com,anneyiz.biz, hurriyetkiyasla.com, Tipeez.com, arakibulaki.com, hanginegitsek.com, TME siteleri, ww.nekretnine.net, www.auti.hr, www.jrr.ru, www.job.ru, www.expressz.hu , www.szuperallas.hu, www.mojedelo.com, www.oglasnik.com , www.posao.ht
	Dijital Hizmetler	Doğan Platform, Doğan Telekom, Smile ADSL, Birpa Müşteri Hizmetleri (Call Center)
	Dağıtım ve Perakendecilik	YAYSAT (Doğan Dağıtım), Dergi Pazarlama Planlama D& R
Basım	Doğan Printing Center (DPC), Doğan Ofset	

Avrupa	DMG International , TME, Kanal D Romania, Euro D, Euro Star
Diğer Faaliyetler	Doğan Dış Ticaret (Foreign Trade) Doğan Factoring
Enerji	Elektrik Yatırımları ,Boyabat Elektrik Üretim ve Ticater Limited Şirketi , Doğan Enerji
Sanayi	Çelik Halat, Ditaş (Otomotiv Yan Sanayi) , Doğan Organik Ürünler
Ticaret	Doğan Otomobilcilik , Milpa Hürriyet Pazarlama
Finans	DD Konut Finansmanı
Turizm	Milta
Sosyal Faaliyetler	Aydın Doğan Vakfı

Tablo 2: 2011 Yılı Doğan Holding Şirketleri ve Sektörel Dağılımları (TESEV)

Resim 1: 28.03.2018 Tarihli Akit Gazetesi

Resim 2: 27.03.2018 Sözcü İnternet Sitesi

Doğan Medya'nın satışı ile ilgili haberlerin sayısı ve içeriği bakımından farklılıklar gözlemlenmiştir:

09.04.2018 Tarihli Milliyet gazetesi (**Resim 3**) gibi Bazı medya grupları, satışı olumlu bir şekilde yorumlayarak, Doğan Medya'nın yeni sahibinin vizyonu ve hedefleri hakkında bilgi vermiştir.

Örneğin, **Sabah gazetesi**, satışın "medyada yeni bir dönem" başlattığını ve Demirören Medya'nın "Türkiye'nin en büyük medya grubu" olacağını iddia etmiştir.

Bazı medya grupları ise, satışı eleştirel bir şekilde ele alarak, Doğan Medya'nın bağımsızlığını ve çeşitliliğini kaybettiğini ve medyada tekelleşmenin arttığını savunmuştur.

Örneğin, 21.03.2018 tarihli **Cumhuriyet gazetesi** (**Resim 4**), satışın "medyada karanlık bir dönem" başlattığını ve Doğan Medya'nın "iktidarın kontrolüne girdiğini" ileri sürmüştür..

Resim 3: 09.04.2018 Tarihli Milliyet Gazetesi

Resim 4: 21.03.2018 Cumhuriyet gazetesi

DOĞAN MEDYA'NIN YAYIN POLİTİKASI

Doğan Medya'nın yayım politikaları döneme ve olaylara göre değişkenlik göstermiştir. Bazen güçten yana politikalar savunurken bazen gücün karşısında yer alan yayınlar yapmıştır. Doğan medyanın döneme ve ülkeyi yönetenlere göre yayım politikaları şu şekildedir:

2.1.Özal Dönemi Yayın Politikası

Türkiye'de medya sektörünün bugünkü anlamda şekillenmeye başladığı dönem Turgut Özal'ın ve dolayısı ile Anavatan Partisi'nin iktidarı ile olmuştur. Darbe ve demokrasiye verilen aranın ardından

1983 yılında Turgut Özal'ın iktidara gelmesi ile başlayan liberalleşme süreci medyanın sermaye yapısındaki değişimi de hızlandırmış ve kısa sürede özel sermayenin egemen olduğu bir medya yapısı ortaya çıkmıştır (Öngen, 2017:26). Turgut Özal dönemi (1983-1993) boyunca Milliyet gazetesi, genellikle hükümetin ve Özal'ın ekonomik reformlarına destek veren bir yayın politikası izlemiştir. Bununla birlikte, gazete aynı zamanda eleştiriler de yaparak hükümeti dengelemeye çalışmıştır. Özal liberal politikalarla ülkeyi dönüştürürken özellikle ABD ve Avrupa ülkeleri ile olan politikalarında Özal desteklenmiş fakat Kürt politikasında eleştirel bir zemi göze çarpmıştır.

Resim 5: 20 Ağustos 1992 Tercüman Gazetesi

Resim 6: 21 Ekim 1989 Hürriyet Gazetesi

Resim 7 : 13 Ocak 1990 Hürriyet Gazetesi

Resim 8 : 5 Temmuz 1992 Hürriyet Gazetesi

Doğan Medya'nın özellikle amiral gemisi diye tarif edilen Hürriyet gazetesi vasıtası ile başbakanlığının son dönemi ve cumhurbaşkanlığı döneminde Özal'a yönelik yayın politikasının sertleştiği görülmüştür. Bunlarda bazı örnekler vermek gerekirse, **Hürriyet Gazetesi** ; 21 Ekim 1989 (**Resim 6**) " **Özal Sivil Diktatör**", 13 Ocak 1990 günü ise (**Resim 7**) "**Özal'ın tek adam olma hevesi**" manşetleri bu durumu göstermektedir. Hürriyet'in bu gibi yayınlarıyla muhalefetin ön plana çıkarıldığı ve Özal'ın görevden ayrılmasını savunan bir politikanın sürdürüldüğü görülmüştür. 5 Temmuz 1992 **Hürriyet Gazetesi** (**Resim:8**) " **HÜRRİYET SORDU ÖZAL İÇİN NE DÜŞÜNÜYORSUNUZ? % 59 İNDİRİLSİN**" manşetini atarken, 20 Ağustos 1992 **Tercüman Gazetesi** (**Resim :5**) " **Özal Türkiye'ye ne yapmak istiyor?**" manşeti ile Özal karışıklığının sürdürüldüğü anlaşılmıştır.

2.2 SHP –DYP Koalisyon Dönemi Yayın Politikası

Aydın Doğan'nın etkili bir iş adamı ve liberalizm ekseninde faaliyet göstermesine zıt bir şekilde Doğan Medya'nın içinde barındırdığı yazar ve muhabir kadrosuyla "nabza göre şerbet" kıvamında bir tutum sergilediği görülse de ideolojik olarak daha çok sol tandanslı bir yayın çizgisi izlediğini ifade edebiliriz. Buunla birlikte zaman zaman ortayı bulma diyebileceğimiz bir politika da izlediği olmuştur. Mesela Hürriyet gazetesinin 21 Ekim 1991 Tarihinde (Resim 10) "**11 YIL SONRA DEMİREL**" manşeti ile 4 Mart 1992(**Resim 9**) günü "**Koalisyon benim evimde kuruldu**" manşetleri Özal'dan kurtulma ve Demirel'e "selam çakma" şeklinde yorumlanacak atraksiyonlar olarak görülebilir. Koalisyon hükümetinde çıkan sorunlar sonrasında Doğan Medya'sı hem hükümetin icraatlarını eleştiren hem de hükümete destek veren bir tutum sergilemiştir. DYP-SHP/CHP koalisyonunun demokratikleşme ve Kürt sorunu gibi konularda yetersiz kaldığını vurgulamış, ancak aynı zamanda koalisyonun terörlü mücadele ve ekonomik istikrar sağlama çabalarını da takdir etmiştir. Bu dönemde yaşanan sorunlardan bazıları şöyle aktarılmıştır: 31 Mart 1993 tarihli Milliyet Gazetesi (**Resim 12**) "**Her tarafımız 'çamur' doldu**" manşetiyle yolsuzluk iddiaları eleştirilirken, faili meçhul cinayetler ve Sivas Katliamı gibi olayları da 3 Temmuz 1993 Hürriyet Gazetesi (**Resim 11**) **Sivasta "Aziz Nesin" isyanı 35 ölü** "manşetiyle gündeme taşımış ve hükümetin sorumluluğu vurgulanmıştır.

Resim 9 : 4 Mart 1992 Hürriyet Gazetesi

Resim 10 : 21 Ekim 1991 Hürriyet Gazetesi

Resim 11 : 3 Temmuz 1993 Hürriyet Gazetesi

Resim 12 : 31 Mart 1993 Milliyet Gazetesi

2.3. Demirel –Çiller Dönemi Yayın Politikası

Doğan Medya, 1990'larda Demirel ve Çiller'in başbakanlıkları döneminde muhalefet partilerine yakın bir tutum sergilemiştir. Fakat diğer yandan AB ile yakınlaşmaları desteklemiş ve bu doğrultuda **Hürriyet gazetesi'nin** 6 Mart (Resim 13) “ 100 yıllık rüya”, 7 Mart 1995 (Resim 14) “ Çağ açan imza” manşetleri ile bu destek tescillenmiştir. Diğer yandan koalisyon hükümetlerinin sebebiyet verdiği ekonomik ve siyasi krizleri eleştirilmiş, Refah Partisi ile yapılan koalisyona ise sert bir şekilde muhalefet edilmiştir. Doğan Medya yine bu dönemde yapılan başkanlık sistemi tartışmalarına yayın politikaları ile katılmış, ancak bu konuda net bir tavır belirlememiştir.

Resim 13: 6 Mart 1995 Hürriyet Gazetesi

Resim 14: 7 Mart 1995 Hürriyet Gazetesi

Doğan Medya'nın Tansu Çiller'i Refah Partisi ile koalisyon yapma çalışmalarından itibaren sert eleştiren bir yayın politikası güttüğü ve bu aşamadan itibaren Mesut Yılmaz çizgisine kaydığı görülmüştür.

2.4. Refahiyol Dönemi Yayın Politikası

Doğan Medya, 1996-1997 yılları arasında iktidarda olan Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyonuna karşı eleştirel ve muhalif bir tutum sergilediği görülmüştür. Ayrıca Doğan Medya, Refahiyol hükümetinin ekonomik performansını da olumsuz yönde yansıtmış ve hükümetin istikrarsızlık yarattığını savunmuştur. Refahiyol hükümetinin laiklik ilkesine aykırı icraatlerde bulunduğunu, İslami kesimlere ayrıcalık tanıdığını ve Türkiye'nin Batılı ittifaklarını zayıflattığını iddia ederek, hükümeti devirmek için kampanya yürütmüştür. Bu kampanya, 28 Şubat 1997'de askerlerin müdahalesiyle sonuçlanan post-modern darbenin önemli bir etkeni olmuştur. **Resim 15, 16,17,18'**de görülen gazete manşetleri hükümete karşı açılan savaşın boyutlarını ortaya koymaktadır. Bu dönemde Doğan Medya'nın en önemli hedefi gazeteleri yoluyla hükümeti yıkmak ve yerine yeni bir hükümet tesis etmek olmuştur. Bunun teyidi ise yine Hürriyet gazetesinin bizatihi kendi yayınıdır. 4 Mart 1992 tarihli Hürriyet gazetesi (**Resim 9'**) manşetten Emin Çölaşan'ın ağzından DYP –SHP Koalisyonun evinde kurulduğu belirtilmiştir. Bu durum gazetelerin gazetecilik sınırları dışına çıktığını ve siyaseti dizayna yöneldiğini de göstermesi bakımından kayda değerdir.

Resim 15: 15 Mayıs 1997 Milliyet Gazetesi

Resim 16: 12 Haziran 1997 Hürriyet Gazetesi

Resim 17: 19 Haziran 1997 Hürriyet Gazetesi

Resim 18: 14 Ağustos 1996 Hürriyet Gazetesi

Resim 19: 21 Eylül 1996 Milliyet Gazetesi

Resim 20: 30 Haziran 1996 Milliyet Gazetesi

Bununla birlikte Doğan Medya'nın 28 Şubat sürecindeki yayınları tarihe geçecek nitelikte anti demokratiktir. Bunlardan bazıları şöyledir: **Hürriyet Gazetesi** 19 Haziran 1997 (**Resim 17**) “**Refahsız Arayış** “ , 30 Haziran 1997 (**Resim 23**) “**Hükümet Tamam**”; **Milliyet gazetesi** 1996 (Resim 19 -20) 30 Haziran “**Tehdidin adı irtica**”, 21 Eylül de ise “**Doğruyol Kaynıyor**”, 14 Ağustos 1996 **Hürriyet Gazetesi** (**Resim 18**) “ **70 yıllık imajımız güme gidiyor**” . Görüleceği üzere verilen bu manşetler ile yargı ve asker gibi dönemin vesayet unsurlarının güdümünde olunmuş ve kışkırtıcı bir yayın politikası uygulanmıştır. Ek olarak Aydın Doğan'ın 28 Şubat 1997 günü yapılan MGK toplantısına katılan sivillerden olması grubun siyaseti dizayn etmenin aktörlerinden olduğunu göstermesi açısından ilgi çekicidir.

2.5. Ecevit Dönemi Yayın Politikası

Doğan Medya, Refahyol hükümeti yerine kurulan Anasol –D hükümetinin kuruluşunu destekleyen en önemli medya grubudur. Doğan Medya'nın fikri mimarlarından olduğu yeni hükümet her koşulda desteklenmiş fakat ekonomik krizler sonrası Bülent Ecevit hükümetine karşı eleştirel bir tutum sergilenmiştir. Ecevit'e olan destek 28 Şubat süreciyle Refahyol hükümetinden kurtulma doğrultusunda olmuştur. Diğer yandan **Resim (21,22,23,24)** 'te de görülebileceği gibi Doğan Medya gazetelerinin, Ecevit'in sağlık sorunları, koalisyon ortaklarıyla yaşadığı anlaşmazlıklar, IMF ile yapılan ekonomik programlar ve 2001 krizi gibi konularda hükümeti hedefe aldığı görülmektedir. Bu yayın politikası, Ecevit'in kamuoyu desteğini azaltırken koalisyon hükümeti üzerinde erken seçim baskısını artırmıştır. **Posta gazetesinin** 9 Temmuz 2002 tarihli nüshasında “**BU NE SEVGİ AH!**” 10 Temmuz 2002 tarihli nüshasında ise “**Anlaştılar**” manşetleri ile Doğan Medya'nın Ecevit'in yerine geçmesini istediği siyasi

figürlere destek verdiği, yakın ilişkiler kurmak suretiyle siyaseti yeniden dizayn etmeye çalıştıklarını görmüştür.

Resim 21: 9 Temmuz 2002 Posta Gazetesi

Resim 22: 10 Temmuz 2002 Posta Gazetesi

10.ncu Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Anayasa kitapçığını Başbakan Bülent Ecevit'e atmasıyla tetiklenen ekonomik ve siyasi 2001 krizinde medya aktif rol oynamıştır. **Hürriyet Gazetesi** 20 Şubat 2001 günü (Resim 24) “İşte Fatura”, “İşte Kavga” manşetini atarken, **Posta Gazetesi** 23 Şubat 2001 günü (Resim 25): “Fakirleştik”, **Milliyet Gazetesi** 10 Haziran 2001(Resim 26) günü “ **Kriz Kobayları**” manşetlerini atmıştır. Yaşanan ekonomik ve siyasi kriz ülkeye büyük maliyetler getirirken medyanın bu olaydaki tavrı demokratik olmaktan uzak seyretmiştir. 2001 krizi medya sektöründeki holdingleri de olumsuz etkilemiş medya sahipliğinde değişimlere yol açmıştır.

Resim 23: 30 Haziran 1997 Hürriyet Gazetesi

Resim 24: 20 Şubat 2001 Hürriyet Gazetesi

Resim 25: 23 Şubat 2001 Posta Gazetesi

Resim 26: 10 Haziran 2001 Milliyet Gazetesi

2.6 Ak Parti Dönemi Yayın Politikası

2002 yılında Ak Partinin ülke yönetimine gelmesi Türkiye’de medya sektöründe yaşanacak büyük değişimlerin başlangıcını oluşturmuştur. TMSF tarafından el konulan medya kuruluşlarının oluşturduğu yeni medya sahipliği hükümete yakın medyanın oluşumunun başlangıcı olarak da görülmüştür. Bu dönemde ilk yaprak dökümü Uzan Medya Grubu’nda yaşanmıştır. Doğan Medya, rakiplerinin ekonomik krizlerle yara alması ile hakim durumunu daha güçlendirmek adına 2005 yılında Uzanlar’dan TMSF’ye devredilen Star TV’yi de almıştır. Bununla birlikte 2000’li yıllardan itibaren siyasette çok büyük değişiklikler yaşanmış ve AK Parti iktidarları dönemine girmiştir. Şunun hemen ifade edilmesi gerekir ki, Doğan Medya ile Recep Tayyip Erdoğan ve dolayısı ile AK Parti’nin yıldızı hiçbir zaman barışmamıştır. Bu durumun başlangıcını Erdoğan’ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu döneme kadar götürmek mümkündür. Mesela AK Parti kapatma davasında Doğan Medya’nın tavrı oldukça militarist ve anti demokratik olmuştur. 2007 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde ve 2008 yılında açılan kapatma davasında Doğan Medya grubunun AK Parti’ye karşı muhalif bir tutum sergilemesi iktidarın tepkisini çekmiştir. **Milliyet Gazetesi** 16 Mart 2008 (**Resim 27**) ”İddianamede ağır suçlamalar”, 17 Martta “**Başbakan Sertleşiyor**” manşetleri ile çıkmıştır.

Resim 27: 16 Mart 2008 Milliyet Gazetesi

Doğan Medya'nın bu muhaletinin arkaasında ekonomik gerekçelerin olduğu iddi edilmiştir. Zira Doğan Medya grubunun zaman zaman yapmış oldukları bilgilendirmelerde grubun vergi cezalarının bu durumun nedeni olduğunu, kendilerine Kamu tarafından örtülü reklam yasakları ve baskılar uygulandığını iddia etmişlerdir. 19 şubat 2009 günü Maliye Bakanlığı'nın Doğan Yayın Holding'e kestiği vergi ve ceza dahil toplam 826 milyon TL'lik bedel Doğan Medyasının sert tepkisine neden olmuştur. Hürriyet, Milliyet, Vatan, Radikal ve Referans gazeteleri cezadan dolayı manşetlerden Hükümet'e yüklenirken, "**Özgür Basın Susturuluyor**" kampanyası başlatmıştır. Doğan grubu gazeteleri olayı şu şekilde haberleştirmiştir: **HÜRRİYET** : "*Maliye, belgeleri yok saydı, 826.3 milyon TL haksız ceza kesti*" , **MİLLİYET** : "*Maliye tarihimize en büyük vicdansızlık olarak geçecek*", **RADİKAL**: "*Hükümet özgür basın istemiyor*", **VATAN** : "*Sen misin AKP'yi kızdıran*" **REFERANS**: "*Maliye'den yarım milyar dolarlık vergi şantajı*"(Hürriyet, 2014).

Diğer yandan bir kırılma noktası olarak 2013 yılı Gezi olayları hükümet ile doğan grubunun karşı karşıya geldiği bir süreci oluşturmuştur. Hükümetin olaylarla ilgili açıklamalarını yalanlayan haberlerle gazete ve televizyon kanallarında haberleştiren Doğan Medya yayın organlarından Hürriyet bu durumu tarafsız doğru haber anlayışının gereği olarak vermiş ve bu durumu savunmuştur (Berberoğlu, Hürriyet.2014)

Doğan Medya'nın Gezi olayları ilgili bazı manşetleri:

Hürriyet gazetesi 2013 1 Haziran “Gazi Parkı”, 12 Haziran (Resim 29) “Yazık!”, 13 Haziran “#5 günde Taksim“, 14 Haziran “Okumuş Çocuklar”. Milliyet ve Vatan gazetesi polis şiddetini eleştirmiş 2013 yılı 1 Haziran Milliyet, “Ne Bu Şiddet Bu Celal”, Vatan “Bu Ne Şiddet” manşetleri ile çıkmıştır. Zaten gergin zeminde ilişkileri bulunan Doğan Medya ile hükümet arasında bir de grubun Gezi olaylarındaki tavrı eklenince hükümet bu durumu kendisine karşı yapılan bir operasyon olarak görmüştür.

Resim 28 : 17.04.2014 (Berberoğlu, 2014)

Resim 29: 12 Haziran 2013 Hürriyet Gazetesi **Resim 30:** 13 Haziran 2013 Hürriyet Gazetesi

Gezi olayları hükümetin toplumsal olaylara bakışını değiştirmiştir. Ak Parti Gezi olayları sonrasında meydana gelen 17 -25 Aralık 2013 yolsuzluk operasyonlarının gezi olaylarının bir devamı olarak görünüş ve hükümete karşı operasyon çekiliyor tezini savunmuştur. Bu olaylar medyanın dönüşümünün hızlanmasına yol açmıştır.

Doğan Grubu Asker –Yargı İlişkileri

Aydın Doğan'ın medyaya girişi 12 Eylül darbesinin hemen öncesine rastlar. Ülkemizde 1960, 1980 yıllarında askeri darbe, 1971 yılında muhtıra, 28 şubat 1997 Post modern darbesi, 27 Nisan 2007 bildirisini askerlerin sivil yönetim ve demokratik kurumlar üzerinde vesayet kurdukları dönemlerdir. 28 Şubat 1997 Post Modern Darbesi sürecinde yargı mensupları verilen brifinglere katılmış, bu brifingler üniversiteler ve üst düzey bürokrasi ile devam etmiştir. Vesayet oluşumunda medya desteğini gösteren kurumların başında doğan medya gelmektedir. 15 Nisan 2007 **Posta Gazetesi (Resim 31) “SİLAHSIZ KUVVETLER”**, **Vatan Gazetesi** 13 Nisan 2007 **(Resim 32) “Sözde değil özde laik Başkomutan”** manşetlerini atmıştır. Doğan

Medya gazete ve televizyonları ile açıkça askerden yana tavır almış, iş başındaki hükümeti suçlayan bir tavır göstermiştir. Doğan grubunun vesayet odakları ile iş birliği Ak Parti hükümetinin siyaseten güçlenip vesayet odaklarını tasfiye etmesine kadar devam etmiştir.

Resim 31: 15 Nisan 2007 Posta Gazetesi

Resim 32: 13 Nisan 2007 Vatan Gazetesi

SONUÇ

Doğan Medya Grubu'nun medyaya girişi, medyada yükselişi, medya grubunun satışının basın ve siyasete etkileri incelendiğinde ortaya 40 yıllık karmaşık ve çok yönlü etkileşim yaratmış bir hikaye ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkiler sonucu ortaya çıkan Aydın Doğan'ın 40 yıllık yolculuğunda medya özgürlüğü, basın çeşitliliği, medya siyaset ilişkisi ve demokratik süreçler açısından önemli sorunları ve soruları da beraberinde getirmiştir. Bu araştırma basın dışı sektörden gelip bir anda bu alanda imparatorluk kuran bir medya patronunun dönemsellikler içerisindeki konumu irdelenmiştir. Doğan Medya Grubu Türkiye'deki medya sektörünün en önemli ve uzun soluklu paraçlarından biri olmuştur. Doğan Medya Grubu'nun medyadaki etkinliği ve etkisi, siyasilerle ilişkisi, iş dünyasındaki varlığı toplumun haber alma ve bilgi edinme süreçlerinde bir dönem için belirleyici bir rol oynamıştır. Grubun sahip olduğu gazete ve televizyon kanalları, geniş bir izleyici kitlesine ve okuyucu kitlesine ulaşarak bu alanda önemli bir medya tekeli oluşturmıştır. Aydın Doğan, medya gücünü siyasetin dizaynında etkili bir güç olarak kullanmış ve siyaseten olaylara taraf olmuştur. 1990'lı yıllarda Hükümetlerin kurulması

ya da yıkılmasında etkin rol oynamıştır. 2000’li yıllarda Ak parti kapatma davasında ve Gezi olaylarında taraf olarak AK Parti karşısında yer almıştır. Doğan, medya gücünü hem medya hem de medya dışı şirketlerine avantajlar sağlamak üzere etkin bir şekilde kullanmıştır. Star TV ve Petrol Ofisi’nin satın alınması olayları bu duruma örnek teşkil etmektedir. Medya ve Medya dışı sektörlerde büyük bir güce sahip olan Doğan Holdingin medya sektöründen çekilmesinin Doğan’ın sahip olduğu medya dışı şirketlerinin korunması amacıyla yapıldığı da iddialar arasında yer almıştır. Aydın Doğan’ın sahip olduğu medya ordusuyla zaman ve şartlara göre tavı takındığını, muhafazkar yönetimlere sıcak bakmadığını ve barındırdığı gazeteciler özelinde daha çok sol cenaha yakın bir yayın politikası gütmüş olduğunu ifade edebiliriz. Diğer yandan 2018 yılında Doğan Medya’nın Demirören grubuna satış aşamasında siyasal muhalefet başta olmak üzere diğer medya organlarınca, bu el değiştirmenin hükümet merkezli yeni bir medya grubu inşası için planladığı ileri sürülmüş ve bir dizi tartışmanın meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Muhaliflerce “Yandaş basın” oluşturma olarak addedilen bu yeni gelişmenin basın özgürlüğünü ve çeşitliliğini olumsuz etkileyebileceği ifade edilerek yoğun bir eleştiriyeye sahne olmuştur. Medyada oluşan tekelleşmeler dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de demokratik sistem üzerinde sınırlayıcı bir etki oluşturabileceği, kamuoyunun doğru ve tarafsız habere ulaşma kanallarını sınırlandıracağı da muhakkaktır. Yine muhaliflerce Doğan Medya unsurlarının Demirören grubuna satışı ile birlikte bu yeni patronajın Ak Parti hükümetine yakın olması nedeniyle yayın politikası üzerinde hükümet desenli bir etki yaratabileceği ve kamuoyunun bilgilendirilmesi açısından bunun tarafsızlık ve çeşitlilik prensiplerine uygunluk teşkil etmeyeceği düşüncesiyle kuvvetli bir endişe olarak dile getirildiği görülmüştür. Son olarak medya sahipliğinin önemli bir mecra olduğu ve bu alanda faaliyet yürütmek isteyenlerin diğer sektörlerle çarpaz bir ilişkiye dahil olmamaları gerektiği hem medya özgürlüğü hem de halkın tarafsız ve doğru bilgi alması bağlamında hayati önem taşıdığını ifade etmek gerekir. Bu durumun zaman kaybedilmeden yasal sınırlamalarla çerçevesinin çizilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

Akser, M., & Baybars-Hawks, B. (2012). Media and democracy in Turkey: Toward a model of neoliberal media autocracy. *Middle East Journal of Culture and Communication*, 5(3), 02-321.

Berberoğlu, E. (2013). <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/o-gun-de-bugun-de-manset-25825715>. (Etkileşim Tarihi. 01.06.2023)

Curran, J., & Seaton, J. (2017). *Power Without Responsibility: Press, Broadcasting, and the Internet in Britain*. Routledge

Duran, R., Bianet, <http://bianet.org/bianet/medya/67818-star-satildi-hayirsiz-olsun>, Erişim tarihi: 01.06.2023

Erdem, N. B. (2023). Medya Ekonomisi. https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/beste.erdem/122879/Hafta_9.pptx (Etkileşim Tarihi :01.10.2023)

Kadıoğlu, Z. K. (2018). Türkiye’de medya sahipliği ekseninde mülkiyet yapılarındaki değişimin kronolojik analizi (1950-2010). *İnsan ve İnsan*, 5(16), 100-120.

Karaaslan, İ. A. (2018). Online gazeteciliğe geçişte değişen haber tüketim pratikleri: Yetişkinler üzerine bir araştırma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (30), 241-259.

Kurban, D., & Sözeri, C. (2013). *Türkiye’de özgür ve bağımsız bir basın için siyasa önerileri*. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı.

Kvalheim, N. (2013). News Behind the Wall: An Analysis of the Relationship Between the Implementation of a Paywall and News Values. *Nordicom Review*, 34(s1) 25-42. <https://doi.org/10.2478/nor-2013-0102>

Olkun, E. O., & Şeker, M. (2013). Türkiye’de Medya Sahiplik Yapısındaki Değişim: Milliyet ve Vatan Gazeteleri Örneği.

Öngen, H. B. (2017). Devlet Güdümündeki Medyadan Özel Sermaye Medyasına Geçiş: Turgut Özal Dönemi Medya Sermaye Yapısının Değişimi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (59), 26-40

Özcan, İ. (2019). The Transformation of Newsrooms in the Digital Age: A Case Study of Doğan Media Group in Turkey. *International Journal of Communication Studies*, 13(1), 45-61.

Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin Books.

Picard, R. G. (2016). *Journalism and the Philosophy of Truth: Beyond Objectivity and Balance*. Routledge.

Sözeri, C., & Güney, Z. (2011). *Türkiye’de medyanın ekonomi politiği: sektör analizi*. TESEV yayınları.

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*. Council of Europe.

Yüksel, Y. (2013). An analysis of the media and government relationship. *Selçuk İletişim*, 8(1), 57-70.

Gazeteler

Hürriyet Gazetesi

Tercüman Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Posta Gazetesi

Vatan Gazetesi

Cumhuriyet gazetesi

Sözcü İnternet Sitesi

Akit Gazetesi

MÜLTECİ ÇOCUKLARIN EĞİTİM VE UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Prof. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

Yalova Üniversitesi, Orcid ID: 0000-0002-7681-1737

Nihat ÇELİK

Yalova Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi Orcid ID :0009-0006-6347-1979

ÖZET

Göç insanlık tarihi boyunca medeniyetleri etkileyen, toplumları dönüştüren önemli bir unsur olmuştur. Türkiye, çeşitli coğrafi, siyasi ve sosyal nedenlerle uzun bir süredir göçmenler ve mülteciler için bir geçiş ve sığınma ülkesi olarak önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin göç politikası, iç ve dış faktörlerden etkilenen dinamik bir süreçtir. Türkiye, mülteci çocukların eğitim ve uyumlarına yönelik çeşitli programlar ve göç ile mücadele için politikalar geliştirmiştir. Eğitim ve uyum bu politikalardan bazılarıdır. Mülteci ve sığınmacılar arasında yer alan çocuklar, eğitim ve topluma uyum süreçlerinde önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Mülteci çocukların eğitimini ve uyumunu etkileyen dil engeli, toplumsal ayrımcılık, ekonomik zorluklar, eğitime erişim sorunları, psikolojik etkiler gibi bir dizi faktör bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı farklı nedenlerle Türkiye'de yaşamakta olan mülteci çocukların Türkiye'deki eğitimlerini ve uyumlarını etkileyen faktörleri anlayabilmektir. Çalışmada metodoloji olarak 2015 -2022 yıllarını kapsayan akademik literatür esas alınmıştır. Çalışma sonucunda Türkçe dil becerisinin mülteci öğrencilerin uyumunu olumlu etkilediği, entegrasyon sürecinde en büyük problemin dil ve ekonomik koşulların oluşturduğunu, bunun yanında toplumsal yargıların, mülteci çocukların eğitim ve uyumunu etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : Türkiye'ye Göç, Uyum, Eğitim , Göç politikaları, Mülteci, Uyumu etkileyen faktörler

FACTORS AFFECTING THE EDUCATION AND ADJUSTMENT OF REFUGEE CHILDREN

ABSTRACT

Migration has been an important element that has affected civilizations and transformed societies throughout human history. Turkey has long played an important role as a transit and

asylum country for immigrants and refugees for various geographical, political and social reasons. Turkey's immigration policy is a dynamic process affected by internal and external factors. Turkey has developed various programs for the education and adaptation of refugee children and policies to combat migration. Training and compliance are some of these policies. Children among refugees and asylum seekers face significant difficulties in their education and social adaptation processes. There are a number of factors that affect the education and adaptation of refugee children, such as language barrier, social discrimination, economic difficulties, problems accessing education, and psychological effects. The aim of this study is to understand the factors affecting the education and adaptation of refugee children living in Turkey for different reasons. The methodology of the study was based on academic literature covering the years 2015 -2022. As a result of the study, it was seen that Turkish language skills positively affected the adaptation of refugee students, the biggest problem in the integration process was language and economic conditions, and social judgments affected the education and adaptation of refugee children.

Key Words: Migration to Turkey, Integration, Education, Immigration policies, Refugees, Factors affecting integration

Giriş

Göç, genellikle bir yerden başka bir yere insanların, hayvanların veya başka varlıkların hareket etmesini ifade eden bir terimdir. İnsanlar için kullanıldığında, göç genellikle coğrafi anlamda bir yerden başka bir yere geçici veya uzun süreli olarak yapılan bir yer değiştirme sürecini anlatır. Göç, sosyal, ekonomik, politik, çevresel veya kültürel faktörlere bağlı olarak çeşitli sebepler dahilinde meydana gelebilmektedir. Göç, insanlık tarihi kadar kadim bir mesele olup yine tarih boyunca farklı nedenlere bağlı olarak gerçekleşen coğrafyalar arası bir yer değiştirmedir. Bakıldığında göçe sebep olan olaylar arasında ekonomik zorluklar, savaşlar, siyasal baskı, doğal afetler, iklim değişikliği ve kültürel asimilasyon gibi faktörler öne çıkmaktadır. Göç, hem ülke içindeki yer değiştirme hem de uluslararası düzeyde yer değiştirme şeklinde gerçekleşebilir. İnsanların buldukları yerden bir başka yere doğru kalıcı veya geçici olarak yer değiştirmeleri hukuki statülerine göre farklılık arz etmektedir. Bu bağlamda göç eden kişilere göçmen, şu veya bu şekilde yerinden edilen kişilere ise mülteci veya sığınmacı denilmektedir. Tarih boyunca insanlık sürekli göçlerle muhatap olduğu gibi 21 yy. boyunca da

dünya genelinde giderek artan savaşlar, siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik güçlükler ve iklim değişikliği gibi birçok etken çerçevesinde milyonlarca insan köklerini terk edip bilmedikleri ve bir bakıma yabancıları oldukları yeni topraklara gitmek zorunda bırakılmışlardır. Türkiye, bu anlamda hem göç veren hem de göç olan ender ülkelerden biri konumdadır. Türkiye can yakıcı göçmen ve sığınmacı gerçekliğiyle yüzleşen nadir ülkelerden biri olarak, sığınmacılara ve göçmenlere ev sahipliği yapma konusunda uzun bir geçmişe ve dolayısı ile tecrübeye de sahiptir. Ancak, Türkiye'nin göç politikası sadece bir coğrafi kavşak olmaktan çok daha fazlasını temsil etmektedir. Göç, hem göç edilen ülke özelinde hem de göç edenler nezdinde birçok sorunu da beraberinde getiren ve halledilmesi uzun seneler alan önemli bir sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel darboğazlar meselesidir. Bunların başında elbette ki kendi inisiyatifi haricinde gelişen ve anne-babalarının muhatap oldukları göç nedeniyle kendilerinin direkt olarak etkilendikleri çocuklar yer almaktadır. Hem orijin ülkelerinde doğmuş olan hem de geldikleri ülkede hayata gözlerini açan göçmen ve mülteci çocuklar göçlerden en çok etkilenen kesim arasında yer almaktadır. Mülteci çocuklar, doğal afetler, savaşlar, siyasi zulüm ve ekonomik nedenler gibi çeşitli sebeplerle kendi ülkelerini terk etmek zorunda kalan, başka ülkelere sığınan ve yerleşen veya geldikleri ülkelerde doğan çocuklardır. Bu aşamda en önemli zorluk, muhakkak ki mülteci çocukların eğitim ve uyum süreçleri ola gelmiştir. Bu çalışma edilgen ve dezavantajlı konumda olan mülteci ve göçmen çocukların eğitim süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları ele almaktadır. Çalışma literatür taraması ile ele alınmış ve alanyazın dahilinde 2015 - 2022 yılları arasında yapılmış akademik çalışmalardan, sivil toplum kuruluş çalışmalarından, sempozyumlardan, BM, AB, Göç İdaresi Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı'nın ürettiği istatistik ve bilgiler üzerinden göçmenlerin eğitimi ve uyumu süreci incelenmiştir. Her ülkede olduğu gibi Türkiye'deki Eğitim-öğretim faaliyetlerinin göçmenlerin toplumlara entegre edilmesinde çok önemli bir yeri vardır. Göçmenlerin yaşadığı sorunlardan eğitim ve uyum ile ilgili alanyazın taramalarına bakıldığında bir çok çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar arasında ; *“Türkiye’de Göçmen Eğitimi Sorunsalı ve Göçmen Eğitiminde Farklılığın Yönetimi”* Ereş, F. (2015); *“Göçmen Çocuğun Eğitim Hakkı”* Adıgüzel, S. (2017); *“Anadili Türkçe Olmayan Göçmen Toplulukların Eğitim Sistemine Katılımında Türkçe Öğretiminin Önemi”* Baldık , Y. (2018); *“Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre göçmen çocukların eğitim sorunları ve çözüm önerileri;* Eren, Z. (2019), *“Türkiye’de Göçmen Eğitimi Bilgi Notu”* Eren, Z. (2019); *“Göç Olgusu Perspektifinde Türkiye’de Göçmen Çocukların Yaşamsal Gereksinimi Olan Eğitimi ile Uyumlanması*

“Sürecinde Yaşanan Sorunların Değerlendirilmesi ve Çözümüne Yönelik Öneriler” Başarır, N. (2022) yer almaktadır.

Göçmenlerin uyumu ile ilgili çalışmalar arasında ise ; *“Göçmen Çocukların Şehre Uyumu”* Özservet , Ç. Y. (2015); *“Mülteci Çocukların Eğitimi ve Uyumlarına Yönelik Yapılan Müdahale Programları Üzerine Bir Derleme”* Gümüşten, D. (2017); *“Avrupa Birliği’nde Göçmen Öğrencilerin Eğitime Entegrasyonu Katalonya Örneği”* Kaya, E. (2018);. *“Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Mülteci Öğrencilerin Uyum Sorunları: Şanlıurfa İli Örneği”* Akdeniz, Y. (2018) yer almaktadır.

1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Göçmen veya mülteci meselesi günümüzde küresel bir sorun olup tüm devletleri bu yönde yeni politikalar ve bakış açıları geliştirmek zorunda bırakmıştır. Bu mesele özellikle göç koridoru üzerinde ve kavşak konumunda yer alan Türkiye’yi daha çok dikkatli davranmaya ve göçmenlerle ilgili yeni politikalar geliştirmeye yönlendirmiştir. Bu konu ile ilgili çeşitli bakanlıklar bünyesinde oluşturulan birimlerle göçmenlere yönelik hizmetler sunulmaktadır. Türkiye’de İçişleri Bakanlığı göçmenlerle ilgili en kapsamlı faaliyetleri yürüten bakanlık olarak öne çıkmaktadır. Bakıldığında 2022 Göç İdaresi’nin Ocak ayı verilerine göre Türkiye’de 5.013.631 yabancı uyruklu kişi mülteci ve koruma altında bulunmaktadır(sgb.meb.gov.tr, 2022: E.T :22.07.2023). 2010 yılı sonrasında göçlerin hızlanmasına bağlı olarak göçmen sayılarının milyonları geçmesi üzerine ülkemizde de göç ile ilgili yeni yasal düzenlemelerin, yeni önlemlerin, yeni politikaların ve yeni karar mekanzimalarının oluşturulduğu gözlemlenmektedir. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir : Göç İdaresi Başkanlığı, İçişleri Bakanlığı’na bağlı bir birim olarak 11/04/2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Genel Müdürlük statüsünde kurulmuş olup ilgili kanununun 103’üncü maddesi ile Genel Müdürlüğün kuruluşu düzenlenmiştir. Türkiye’de; Göç İdaresi Başkanlığı üzerinden ülke de bulunan göçmenler ile ilgili tüm kayıt, belgelendirme, takip etme gibi faaliyetler yerine getirilmektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan Göç Kurulu ise 13 Eylül 2018’de kurulmuştur. Göç Kurulu; Türkiye’nin yabancılarla ilgili göç stratejilerini belirlemek, koordinasyonunu ve uygulanmasını takip etmekle görevli olup İçişleri Bakanı’nın başkanlığında, İçişleri Bakanlığınca belirlenecek bakanlık ve kurum ve kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı; Merkezi Teşkilatı, Taşra Teşkilatı, Yurt Dışı Teşkilatı gibi ana

kademelerden oluşmaktadır. Bununla birlikte Göç İdaresi Başkanlığı Uyum ve İletişim Genel Müdürlüğü, Uluslararası Koruma Genel Müdürlüğü, Yabancılar Genel Müdürlüğü, Düzensiz Göçle Mücadele ve Sınır Dışı İşleri Genel Müdürlüğü ve Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüklerinden oluşan teşkilat şemasına sahiptir. Bunun yanısıra Bakanlığa bağlı olarak Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı ve Göç Araştırmaları Merkezi de göçmenlere yönelik hizmet veren departmanlar arasında yer almaktadır. Göç İdaresi Başkanlığı yapmış oldukları faaliyetlerde Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Uluslararası Mevzuat, Ulusla Mevzuat, Temel Belgeler ve Kişileri Verilerin korunması Kanunu gibi temel mevzuatlar ekesinde hizmet vermektedir. Aynı şekilde Göç İdaresi Başkanlığı düzenli göç, düzensiz göç, uluslararası koruma, geçici koruma, gönüllü geri dönüş ve insan ticaeti ile mücadele gibi çok geniş yelpazede hizmet sunmaktadır. Bunun yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı da göçmen çocuklar nezdinde önemli işler deruhte eden bakanlık olarak göze çarpmaktadır. Göçmen çocuklar için eğitimin her kademesinde faaliyetler yürüten Milli Eğitim Bakanlığı göçmen çocukların uyum, entegrasyon, göç travması, olası psikolojik sorunlarla mücadele, dil eğitimi gibi çok farklı alanlarda hizmet görmektedir. Ayrıca Milli Eğitim Müdürlüklerince kurulan Nakil ve Denklik komisyonları ile Mültecilerin çocuklarının eğitimi ile ilgili talepleri değerlendirilip, seviyelerine göre yerleştirme de yapılmaktadır. Bakanlık bununla birklikte Avrupa Birliği tarafından finanse edilen Türk Eğitim Sisteminde Çocuklar İçin Kapsayıcı Eğitimin Desteklenmesi PICTES+ Projesi ile de göçmen çocuklara eğitim desteği sağlamaktadır. Projenin internet sitesinde PIKTES + Projesi'nin temel amacı *yabancı çocukların, Türkiye'deki eğitime erişimlerine ve sosyal uyumlarına katkı sağlamaktır. Bu kapsamda, yabancı nüfus yoğunluğu yüksek 29 proje ilinde yabancı çocuklar için örgün eğitim sisteminde (okul öncesi eğitimden ortaöğretim sonuna) kayıt, okula devamlılık ve bir üst kademeye geçişi arttırma amaçlarında Millî Eğitim Bakanlığının çabalarını desteklemek de Proje'nin özel amaçları arasında yer almaktadır.* İlgili İnternet sitesinde proje kapsamında elde edilen başarılar ise, 29 proje ilinde yabancı ve sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı ev sahibi topluluk çocukları için örgün eğitim sisteminin (okul öncesinden ortaöğretim sonuna) erişilebilirliğinin artmış olduğu, desteklenen eğitim kurumlarında öğrenciler (yabancı ve sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı ev sahibi topluluk) için güvenli, destekleyici ve kaliteli bir öğrenme ortamı oluşturulmuş olduğu ve bunun sürdürüldüğü vurgulanmıştır ([www. https://piktes.gov.tr/](https://piktes.gov.tr/) E.T. 20.11.2023). Bununla birlikte göçmenlerle ilgili geniş faaliyetler yürüten diğer bir bakanlık ise Sağlık Bakanlığı'dır. Türkiye'deki mültecilere dönük verilen sağlık hizmetleri hususunda en yetkili otorite olan Sağlık Bakanı Fahrettin Koca konuya dair olarak, "Suriye krizinin başladığı

günden bugüne kadar Türkiye'nin kendi vatandaşlarına sunduğu kalite ve hizmette ayırım gözetmeksizin Suriyeli misafirlerine de bu çerçevede sağlık hizmeti sunduğunu vurgulayarak, temel sağlık hizmetlerine erişimi artırmak amacıyla 29 ilde 185 Göçmen Sağlığı Merkezi faaliyete geçirildiğini; bu göçmen sağlığı merkezlerinde Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan 787'si hekim, 34'ü diş hekimi, 1149'u hemşire olmak üzere yaklaşık 4 bin Suriyeli sağlık çalışanının, gerekli adaptasyon eğitimleri verildikten sonra istihdam edildiklerini; göçmen sağlığı merkezlerinin dışında ikinci veya üçüncü basamakta sağlık hizmetine ihtiyaç duyulması halinde doğrudan sağlık hizmeti sunumu sağladıklarını; bu çerçevede bugüne kadar Suriyelilere yaklaşık 97 milyon poliklinik hizmeti verildiğini; 3 milyonun üzerinde yataklı tedavi hizmeti sunulduğunu, yataklı tedavi hizmetinin yanında 2,6 milyon ameliyat gerçekleştirildiğini ve bununla birlikte 754 bin Suriyeli bebeğin Türkiye'deki sağlık tesislerinde hayata gözlerini açtığını ifade etmiştir (www.aa.com.tr E.T :20.11.2023).

2.GÖÇ KAVRAMI

Göç kavramı kadar belki de insan ve toplum hafızasında yer eden ve oradan kolay kolay çıkması mümkün olmayan içinde çok çeşitli insani dramları da barındıran ender gerçekliklerden biridir. Göç, en temel ve genel anlamıyla insanların yerleşik hayatlarını idame ettirdikleri, ata ocağı olarak nitelendirilen coğrafyadan çeşitli sebeplerle uzak düşmeleri ve hayatlarının geri kalan kısmını yabancıları oldukları bir başka coğrafyada sürdürmek için göze almış oldukları zorunlu bir yer değişime hareketidir. Göç, yukarıda da bahsedildiği üzere siyasi, ekonomik, kültürel, salgın, doğal afet vb. nedenlerden ötürü gerçekleşen ve genel anlamda zorunluluk kapsamında cereyan eden büyük çaplı bir coğrafi yer değiştirmedir. Göç kavramı interdisipliner bir kavram olup hemen tüm bilim alanlarını ilgilendiren bir konudur. Göç kavramı literatürde kategorik olarak incelenen bir olgudur.

2.1.Göç Çeşitleri

2.1.1. İç Göç: İnsanların bir ülke içindeki farklı bölgelere taşınmasıdır. Bir başka ifade ile ülke sınırı değiştirmeden yaşanılan ülkede bir başka şehire veya bölgeye yapılan göçtür. Bu tarz göçler gönüllü olabileceği gibi doğal afet gibi nedenlerden ötürü coğrafyası daha uygun olan yerlere devlet tarafından uygulanan zorunlu göçler de olabilmektedir. Bu tür göç, ekonomik fırsatlar, iş imkânları veya daha iyi yaşam koşulları arayışı gibi nedenlerle gerçekleşebilir (Tümertekin ve Özgüç, 2017:305).

2.1.2. Dış Göç: Kavramdan da anlaşılacağı gibi topluluk veya bireysel planda bir ülkeden başka bir ülkeye gidilmesidir. Dış göçler daha çok zorunlu olarak yapılan göçlerdir. Bu zorunluluklar arasında daha çok ekonomik nedenler, siyasi nedenler, kültürel nedenler ve afetlerle sonuçlanan nedenlerden ötürü olabilmektedir. Yine bu göçler geçici olabileceği gibi kalıcı olan göçler de mevcuttur. (Atalay, 2011. S: 17-19).

2.1.3. Düzenli Göç: Göçün yasal çerçevelerde gerçekleştirilmesi ve kayıt altına alındığı göç türüdür. Bir başka anlatımla kişilerin kendi ülkeleri dışındaki herhangi bir ülkede, kendi ülkelerinin, topraklarından transit geçiş yaptıkları ülkenin ve gittikleri ülkenin yasal prosedürü çerçevesinde kısa süreli veya süreli konaklaması durumu “Düzenli Göç” olarak tanımlanmaktadır (<https://gocmenburo.com/> E.T. 17. 10. 2023)

2.1.4. Düzensiz Göç: Yukarıdaki düzenli göç tanımının tam tersi şekilde gerçekleşen göç türüdür. Yani bir ülkeden bir başka ülkeye yasal olarak girmeksizin orada kalan veya yasal olarak girip süresi bitiminde hala orada kalmaktır.

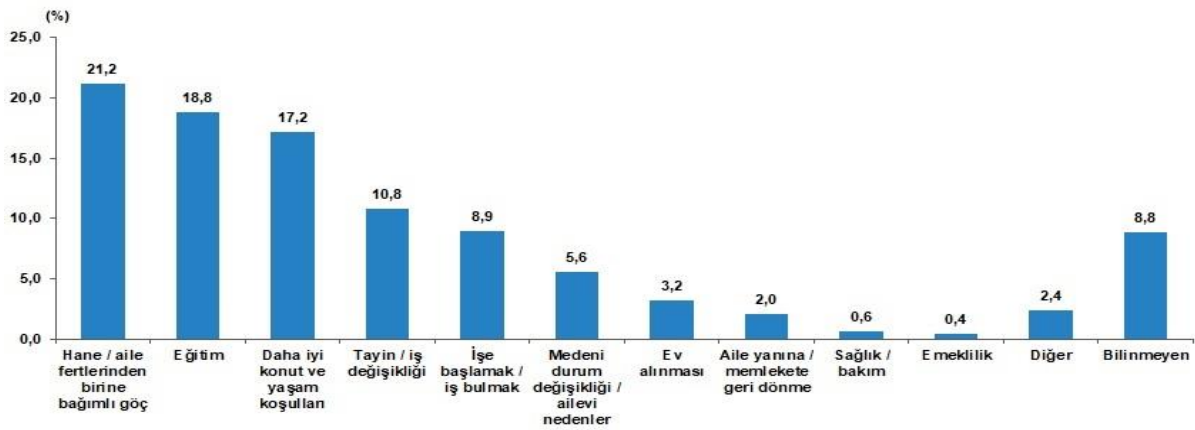
2.1.5. Gönüllü Göç: Bireyin veya insan kümelerinin yaşamış oldukları coğrafyadan bir başka coğrafyaya herhangi bir baskı, zorlama olmadan insanların daha iyi yaşam standardı sağlama, daha iyi bir coğrafyada yaşama isteği, daha kaliteli bir yerde eğitim alma vb. nedenlerden ötürü tamamen iradi yani gönüllü olarak gerçekleştirdikleri göçlerdir.

2.1.6. Zorunlu Göç: Bireylerin veya insan kümelerinin gayri iradi şekilde yani gönüllü veya istekli olmaksızın şartların zorlaması nedeniyle gerçekleştirmiş oldukları göçlerdir. Bu göç türünden birçok farklı etmene rastlamak mümkündür. Bunların başında savaş, doğal afetler, ekonomik kriz, siyasi / sosyal / kültürel baskılar, etnik ve dini ayrımcılık gibi zorunlu nedenler bulunmaktadır.

2.2. Türkiye ve Göç

Türkiye sahip olduğu nadide coğrafyası, stratejik konumu, kıtalar arasılığı ve insanlığın ilk nüvelerinin atıldığı yer olması nedeniyle tarih boyunca dünyanın önemli göç ve çekim merkezi olarak öne çıkmıştır. Bu anlamda Türkiye, hem iç göç hem de dış göçün yaşandığı önemli ülkelerin başında yer almıştır. Türkiye aynı zamanda hem Selçuklu İmparatorluğu'nun hem de Osmanlı İmparatorluğu'un hem tarihsel, hem dinsel hem de kültürel bakiyesi olması hasebiyle zora giren ülke insanların ilk yerleşmek istedikleri ülke olma sebebiyle sürekli göçlerle ve mültecilerle muhatap olagelmıştır. Türkiye de kendi insanları özelinde farklı dönemsellikler çerçevesinde önemli iç ve dış göç hadiseleri yaşanmıştır.

2.2.1. Türkiye’de İç Göç: Yukarıda da bahsedildiği gibi iç göç ülke içinde meydana gelen, kırsal bölgelerden kentlere doğru oluşan göçtür. İç göçler ekonomik, eğitim, doğal afet, sağlık vb. nedenlerle oluşabilmektedir. Diğer yandan iç göçler ülke içinde nüfusun dengesizleşmesine, büyük kentlerde gettolaşmalara, gecikondulaşmalarla birlikte nüfusun önemli bir kesiminin büyük kentlerde toplanmasına yol açmıştır. Aşağıdaki tabloda Türkiye’deki iç göç hareketliliğinin nedenleri görülmektedir. Tabloya yansıyan TÜİK’in 2022 verilerine göre Türkiye’de iç göçün önemli sebepleri arasında ailenin birleşim kaygısı, daha iyi eğitim, daha iyi bir yaşam standartı yakalama, daha kaliteli ve yüksek verimli iş bulma, medeni durum, sağlık vb konulardan kaynaklandığı görülmektedir.

Grafikteki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Tablo 1: 2022 Yıllı İller Arası Göçün Nedenleri (TÜİK,2023)

2.2.2. Türkiye’de Dış Göç: Dış göç ülke sınırlarını aşan ve daha çok belli bir zorunluluk dahilinde meydana gelen ülkeler arası cereyan eden göçtür. Türkiye özel konumu nedeniyle hem göç alan hem de göç veren bir ülke konumundadır. Türkiye’den verilen dış göçler incelendiğinde; sürecin 1950’li yıllarda başladığı, 1962-1963 yıllarında belirgin hale geldiği görülmektedir. Ekonomik temelli bu göçte 1960 -1980 döneminde Avrupa ülkeleri, 1980’li yıllarda Libya ve Suudi Arabistan, 1990 ve 2000’li yıllarda Orta Asya Cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonu göç edilen lokasyonları oluşturmaktadır. Türkiye’nin aldığı dış göçler incelendiğinde ise; Lozan Antlaşması ile oluşan Türkiye – Yunanistan arasındaki Mübadele göçleri, 1939 yılında Hayatın Anavatana katılması büyük ölçekli göçleri oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda 1923-1989 yılları arasında Türkiye’nin almış olduğu dış göç istatistikleri ve göçün geldiği ülkeler yer almaktadır.

ÜLKE	1923 - 1989 (Bin Kişi)	Toplam % si
Bulgaristan	961,7	42,8
Eski Yugoslavya	562	25
Yunanistan	424,6	18,8
Romanya	210,1	9,3
Kıbrıs	30,2	1,3
Eski Sovyet Birliği	2,8	0,1
Afganistan	4,4	0,2
Diğer Ülkeler	50	2,4
Toplam	2.255,80	100

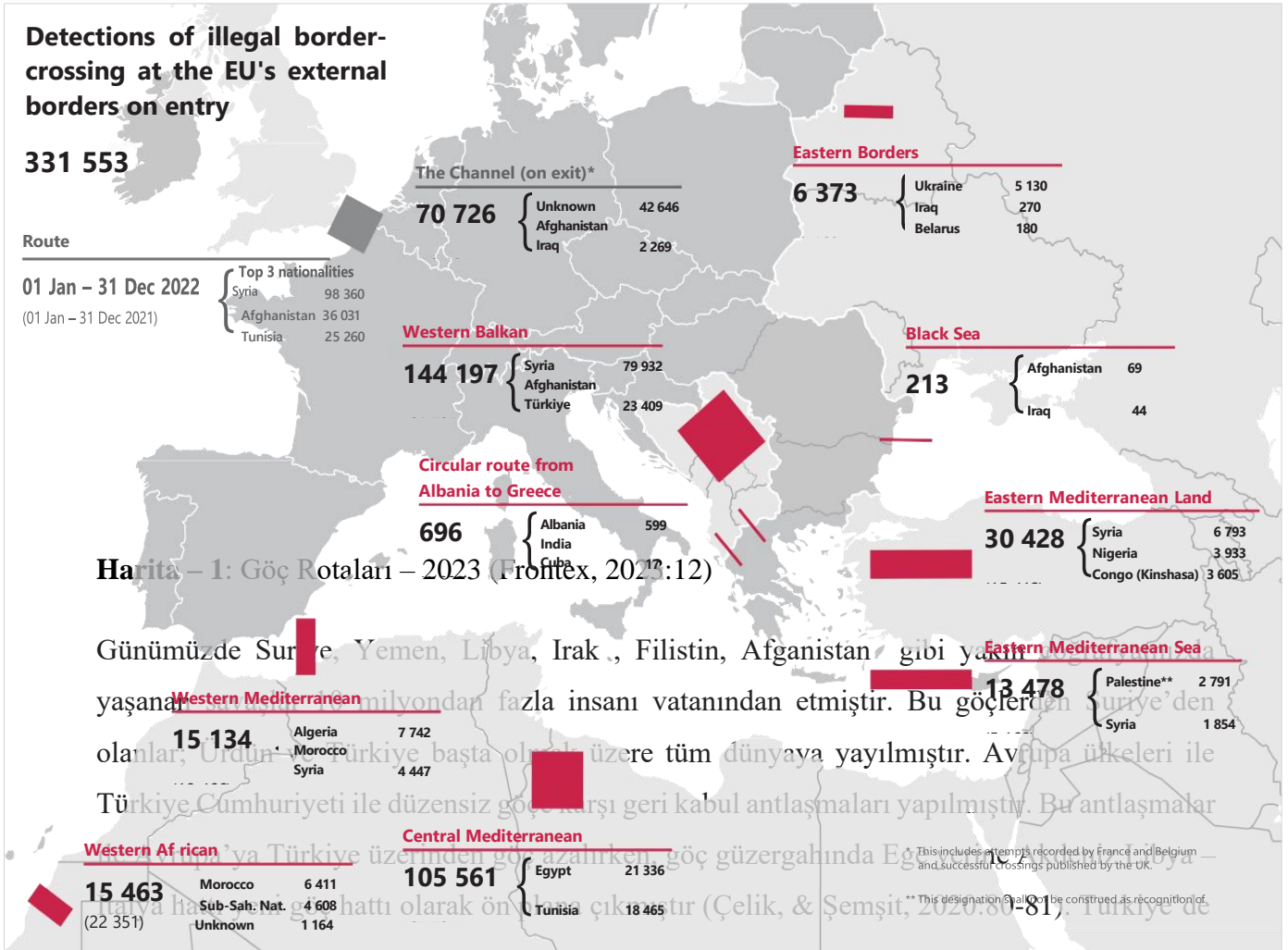
Tablo 2: Cumhuriyet Devrinde Türkiye'ye Yönelik Göçler (Doğanay,1997)

2010 yılı sonrasında Afganistan, Suriye, Libya gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan savaşlar, karışıklıklar, dünya gelir dağılımındaki dengesizlikler küresel çapta göç hareketlerini hızlandırmıştır. Türkiye Avrupa göç yolları üzerinde bulunması nedeniyle yoğun göç hareketlerine maruz kalmıştır. Türkiye'ye yönelik dış göçün nedenleri şunlar olabilir:

Siyasi İstikrarsızlık: Bazı ülkelerdeki siyasi çalkantılar, insanları ülkelerini terk etmeye zorlamaktadır. Savaşlar, iç çatışmalar ve zulüm, insanların güvenliklerini tehlikede hissetmelerine neden olmaktadır (UNHCR, 2020).

Ekonomik Fırsatlar: Türkiye, ekonomik olarak büyüyen bir ülke olduğu için göçmenlere iş ve gelir fırsatları sunmaktadır. Bu nedenle, ekonomik göçmenler, daha iyi yaşam koşulları arayışıyla Türkiye'ye gelmektedirler (İçduygu, 2015: 8-9).

Doğal Felaketler ve Çevresel Değişkenler: İklim değişikliği, doğal felaketler ve çevresel faktörler, insanların yaşadıkları bölgeleri terk etmelerine neden olabilmektedir. Örneğin, sel, kuraklık veya deniz seviyesinin yükselmesi gibi etkenler göçü tetikleyebilmektedir (IOM, 2021).

2022 yılında İçişleri Bakanlığı'na göre kayıtlı göçmen sayısı 5 milyon 239 bin 4366 kişidir. Bu rakamın 3 milyon 622 bin 486'lık kesimini Suriye kökenli olanlar oluşturmaktadır. Diğer yandan Türkiye'de İstanbul 550.154 kişi ile en çok Suriyelinin bulunduğu kenttir (goc.gov.tr,Et:10.01.2023). Türkiye, bu farklı göç nedenleriyle başa çıkmak ve göçmenlere uyum sağlamak için çeşitli politika ve programlar geliştirmiştir. Bunlar arasında mülteci ve sığınmacıların barındırılması, eğitim, sağlık hizmetleri ve istihdam fırsatları gibi önemli konular ön plana çıkmaktadır. Göç, Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısını şekillendiren bir faktör olmuş ve ülkenin göç politikaları, bu karmaşık ve çok yönlü gerçekliği yönetmeye yönelik çabaları yansıtmaktadır.

2.3.Mülteci ve göçmenlerle ilgili Hukuki Çerçeve

Dünya milletlerinin son yıllarda en çok maruz kaldığı olayların başında şüphesiz göç meselesi gelmektedir. Bu durum hem göç eden kesim için hem de göç alan ülkeler için sıkıntılı durumlara neden olmaktadır. Göç edenler için elbette ki, doğup büyüdüğü ülkelerini, ailelerini, akrabalarını ve biriktirmiş oldukları hatırları geride bırakarak hiç bilmedikleri başka diyarlara doğru akmak başlı başına insani bir yıkımdır. Göç edenleri bilmedikleri ülkede çok fazla bilinmeyen denklemler ve sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Bunların başında barınma, iş olanakları, eğitim, kültürel ve sosyal sorunlar, entegrasyon ve asimilasyon meseleleri yer almaktadır. Gidilen ülkeler nezdinde ise herşeyden önce gelenlerin birer “yabancı” olarak görülmesi ekmeğın, yurdun kısacası refahın paylaşılacak olması ister istemez göçmenlere yönelik bir antipatiye ve yabancı düşmanlığına sebebiyet vermektedir. Batı’da özellikle de Avrupa’da son yıllarda aşırı sağcı partilerin halk tarafından benimsenmesi ve iktidara gelmelerinin arkasındaki en önemli sebeplerden birisi de muhakkak ki yabancılar yani göçmenlerdir. Bu durumun izlerini Türkiye’de de görmek mümkün. Türkiye bu anlamda en hoşgörülü iklime sahip ülke olmasına rağmen son senelerde yabancı düşmanlığı üzerinden siyaset güden marjinal milliyetçi siyasi partilerin ortaya çıkması ile yabancı düşmanlığı önemli bir aşamaya gelmiş durumdadır. Her alanda olduğu gibi göçmen ve mültecilerle ilgili de hem ulusal hem de uluslararası bazı hukuki düzenlemeler ihdas edilmiş ve ülkelerin özellikle taraf oldukları uluslararası düzenlemelere uygun hareket etmeleri hem insan hakları açısından hem de ilgili belgeleri imzalamış olmaları nedeniyle önemlidir. Bu anlamda Türkiye de taraf olduğu ve imzalamış olduğu uluslararası hukuki yükümlülükleri olan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası antlaşma ve sözleşmeler ile ülkemizin çıkardığı kanun, yönetmelikler ülkemizde mülteciler hakkında uygulamaların temelini oluşturur. Tablo 1’ de bu hukuksal çerçeve örneklerinden bazıları yer almaktadır.

HUKUKSAL ÇERÇEVE ÖRNEKLERİ	İMZA TARİHİ	RESMİ GAZETE TARİH – SAYISI
1948 BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	06.04.1949	27.05.1949 tarih ve 7219 sayılı resmi gazete
5387 Sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar hakkında kanun	23.05.1949	27.05.1949 tarih ve 7219 sayılı resmi gazete

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	10.03.1954	19.03.1954 tarih ve 8662 sayılı resmi gazete
1989 BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	23.12.1994	27.01.1995 tarih ve 22184 sayılı resmi gazete
6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu	4.04.2013	01.04.2013 tarih ve 28615 sayılı resmi gazete
Geçici Koruma Yönetmeliği	13.10.2014	22.10.2014 tarih ve 29153 sayılı resmi gazete

Tablo 3: Mülteciler hakkında Hukuksal Çerçeve

Eğitim Hakkı ve Koruma altındaki Sığınmacı Çocukların Eğitimi

Eğitim hakkı, insan haklarının en temel belirleyici kıstasları arasında yer alan beynelmilel haklar arasında yer almaktadır. Günümüzde devletlerin ve bireylerin eğitime verdiği önem sürekli artmaktadır. Diğer bir ifade ile “Bilgi Çağı”nı yaşadığımız yüzyılda ülkelerin ve bireylerin zenginliğini en çok etkileyen faktörlerin başında eğitilmiş ve donanımlı bireylerin sayısı yer almaktadır. Bu eğitim anaokulundan başlayarak üniversiteye kadar devam eden ve birbirini tamamlayan zincirin halkalarından oluşmaktadır. Dolayısı ile geleceğini düşünen devletlerin en çok önem verdikleri ve dahi vermek zorunda oldukları alan eğitimidir. Eğitimin kalitesine; eğitimin niteliği, içerik üretimi, eğitmen eğitimi, altyapının teknoloji ile yenilenmesi, binaların 21 yy eğitime uygun planlanması vb. etki eden diğer unsurlardır. Eğitim insani bir hak olup bireyin doğumundan ölümüne kadar devam eden bir süreçtir. Diğer yandan eğitim nosyonunu belirleyen birçok etkileyici faktörü vardır. Eğitim başta kültür, inanç, sosyal çevre, coğrafi çevre, tarih, teknoloji ve iktisat gibi parametrelerden oluşan komplike bir sistemdir. Eğitim sadece okul dahilinde gerçekleşen bir süreç olmayıp başta aile, akraba, akran ve sosyal çevre ve en nihayetinde bunlarla birlikte eğitim kurumlarında alınan bilgi ve becerilerle taçlanan önemli bir alandır. Eğitimin yapılmış çok sayıda tanımı mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır. Kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan, yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümüdür. Seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin (özellikle okulun)

etkisi altında sosyal yeterlilik ve optimum bireysel gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreçtir. Eğitim, önceden belirlenmiş kriterlere göre insanların davranışlarında belli gelişme ya da dönüşüm sağlamaya yarayan planlı etkiler dizisidir(Kızılabdullah,2012:37-40). *Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme sürecidir*(Tosun, 2010:19). Eğitimin çok sayıda türü mevcuttur. Çalışmamızda eğitim kurumlarında yapılan eğitim ele alınacaktır. Öncelikle okul eğitimi özelde ise okul eğitiminde yer alan Yabancı uyruklu mültecilerin (Koruma altındakiler) eğitimini, uyumunu etkileyen koşullar ele alınacaktır.

3.1. Koruma Altındakilerin Eğitimi İle İlgili Mevcut Durum

Eğitim ve özellikle de göçmen çocukların eğitimi misafir olarak veya kalıcı olarak buldukları ülkeler açısından önemli sorunlar doğurmaktadır. Bu sorunlar bizatihi eğitim alan çocuklar için de geçerlidir. Özetle hem eğitim veren hem de eğitim alanlar açısından çok meşakketli bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Bunların başında kültürel farklılıklar ve herşeyden önemlisi dil meselesi dikkat çekmektedir. Türkiye’de bu süreçlerden geçen ve bu konuda oldukça çaba sarfeden ülkelerin başında yer almaktadır. Göç idaresi Başkanlığı’nın 2021 -2022 verilerine göre Türkiye’de yaklaşık 5.013.631 kişiden oluşan yabancı uyruklu nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun Ocak 2022 verilerine göre 1.365.884’ünün eğitim çağındaki (5-17 yaş) nüfus oluşturmaktadır. Eğitim çağındaki bulunan bu nüfusun Ocak 2022 tarihi itibarıyla 935.731 kişilik kesim eğitim – öğretime dahil edilmiştir. Yabancıların eğitim sistemine katılımı, eğitime erişim oranları **Tablo 4’** de verilmiştir. Tablodaki verilerden de anlaşılacağı gibi 2014 -2021 yılları arasında yabancı çocukların eğitime katılmasında sürekli ve istikrarlı artışların olduğu görülmektedir. Tablodaki verilere bakıldığında her yıl için geçerli olmak üzere eğitim çağındaki çocukların hemen hemen yarısının eğitimden mahrum oldukları görülmektedir. Diğer yandan eğitime erişim oranlarının her sene bir önceki yıla göre artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

Eğitim Yılı	2014 - 2015	2015 - 2016	2016- 2017	2017 - 2018	2018 - 2019	2019 - 2020	2020 - 2021
Eğitim Çağındaki Nüfus	756.000	834.842	833.039	972.200	1.047.536	1.082.172	1.197.124

Eğitime Erişen Nüfus	230.000	311.259	492.544	610.278	643.058	686.581	768.839
Eğitime Erişim Oranı	% 40,91	% 59,09	% 59	% 62,52	% 61,39	% 63,23	% 64,22

Tablo 4: Türkiye’de Yıllara Göre Geçici Koruma Altındakilerin Eğitim Durumu (5 -17 Yaş)

Diğer yandan koruma altındaki yabancıların eğitime ulaşmasında kız – erkek cinsiyet yapısı **Tablo 5’** incelendiğinde cinsiyet dengesizliğinin olmadığı görülmektedir. Eğitime en yoğun katılımın İlköğretim çağında olduğu, lise eğitimine katılımında sorunlar olduğu ve lise çağındaki okullaşma oranının da düşük olduğunu görülmektedir.

	Okul Öncesi	İlkokul	Ortaokul	Lise
Okullaşma oranı	% 24,37	% 79,53	% 78,89	% 39,74
Kız	15.037	170.506	134.607	56.662
Erkek	15.974	181.649	140.432	53.972

Tablo 5: Eğitim Kademlerine ve Cinsiyete Göre Okullaşma Durumu

Türkiye cumhuriyetinin yabancı uyruklu öğrencileri okul sistemine katma konusunda aldığı mesafe oldukça önemlidir. Bu durum Türk eğitim sisteminin dinamik bir yapıda olmasının ve koşullara hızlı adapte olmasının sonucudur.

3.2 . Korunma Altındaki Nüfusun Eğitime Erişimindeki Sorunlar

Koruma altında yaşayanların kültür, inanç, ekonomik durum, eğitim durumu gibi birçok nedene bağlı olarak yaşadıkları sorunlar bulunmaktadır. Sorunların başında dil yetersizliği, ekonomik nedenlerle eğitim çağındaki çocukların çalıştırılması, ailenin çocukların eğitime yeteri kadar önem vermemesi gibi nedenler gelmektedir. Bunlardan en önemlisi ise elbette ki dil meselesidir. İnsanların duygu ve düşüncelerini aktarmasındaki temel vasıta olan dilin doğru öğrenilmesi ve öğretilmesi, dilin geleceğe taşınmasında önemli bir rol oynamaktadır. İletişimin kurulmasında ilk sırada yer alan dil, yalnızca konuşma becerisinden oluşmamaktadır. Bir dilin tam öğrenilebilmesi için konuşma becerisinin haricinde okuma, yazma ve dinleme becerilerinin de geliştirilmiş olması gerekmektedir. (MEB, 2020: 14-15) Eğitime erişimde ve eğitimde başarıda

en etkili faktörlerin başında dil yetersizliği gelmektedir. Bununla birlikte göçmen çocukların uyum ve eğitim aşamasında yaşadıkları sıkıntıların nedenleri; yeni bir dil öğrenme, ev sahibi ülkenin sosyal ve kültürel yapısına uyum problemleri ve okul sistemini tanıyamama gibi unsurlardır. Bu faktörlere bağlı olarak göçmen çocukların diğer çocuklara göre akademik başarısı düşmektedir(Ereş, 2015:1-14). Eğitim sisteminde oluşan bu durum karşısında kurumsal olarak eğitim sisteminin göçmen çocuklar için de revize edilmesi, öğretmen tutumlarının ve müdahale planlarının önemli etkisi olduğu muhakkaktır.(Gümüşten, 2017 :257-258). Öğretmenler ile göçmen eğitimi kapsamında yapılan görüşmelerde sorunun temelinde; Dil probleminin geldiği anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelerde öğretmenlerin Arapça bilmemesinin yanısıra öğrencilerin de yeteri derecede Türkçe bilmemesinin iletişim sorunlarına yol açtığı belirtilmektedir. Öğretmenlerin yaklaşımına göre, okul eğitim öncesine hazırlık oluşturması cihetiyle öğrencilerin Türkçe kurslarına yönlendirilmelerinin gerekli ve zorunlu olması, yine öğretmenlerin yabancı öğrenci eğitimi ilgili eğitim almadıkları ya da çok az bilgilendirme yapılmasından ötürü yabancı öğrencilerle hem iletişim hem de eğitim anlamında zorluklar yaşadıkları ifade edilmiştir. Öğretmenlere göre göçmen çocukların eğitiminde en önemli sorunların başında dilsel sorunlar, motivasyon eksikliği, uyum, öğrenme ortamının yetersizliği gelmektedir (Aydeniz & Sarıkaya. 2021:8-16). Sorunun çözümüne yönelik olarak dil yetersizliği ve uyum ile alakalı olarak alınan önlemlerin başında; Halk Eğitim Merkezleri'nde Türkçe dil kurslarının açılması gelmektedir. Ayrıca “Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PIKTES)” kapsamında, geçici koruma altındaki çocukların Türkiye'deki eğitime erişimlerine katkıda bulunmak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından deruhte edilmektedir. Bu proje kapsamında Suriyeli öğrencilere Türkçe telafi eğitimleri açılmakta, dil öğrenmelerini kolaylaştıracak eğitsel materyaller dağıtılmakta, AB Fonları yoluyla öğrencilere burs verilmesinin yanında, Türkçe öğretecek Türkçe öğretmenleri sözleşmeli olarak çalıştırılmaktadır. Bununla birlikte Milli Eğitim Bakanlığınca yabancı öğrencilerin Türkçe bilgi seviyelerini ölçmek amacıyla sınavlar yaparak dil bilme düzeyleri hakkında bilgi toplamakta öğrencilere de seviyeleri hakkında bilgi verilmektedir. Bakanlığın 2020 yılında 1850 öğrenci ile pilot uygulama kapsamında yapılan sınav incelendiğinde öğrencilerin durumları ile ilgili şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. (MEB,2020:11-12)

Kız öğrenciler her dört dil becerisinde de erkek öğrencilere göre daha yüksek başarı göstermiştir.

Anne ve baba eğitim düzeyinin artmasıyla öğrencilerin her dört dil becerisine ilişkin puanlarının da artış gösterdiği belirlenmiştir.

Öğrencilerin konuşma ve dinleme alt testlerinde daha başarılı olduğunu, okuma ve yazma alt testlerinde ise daha fazla zorlandıklarını göstermiştir.

Öğrencilerin dinleme sınav sonuçlarının okuma anlama sınav sonuçlarından daha yüksektir

Yazma testindeki başarının diğer test sonuçlarından daha düşük olduğu görülmektedir.

Dil sorunun ilkokulu Türkiye de okuyan öğrencilerde daha az olduğu görülürken lise çağında eğitime giriş yapanlarda daha fazla olmaktadır.

3.3.Uyum ve Toplumsal Entegrasyon

Uyum ve entegrasyon daha çok göç olgusu ile ortaya çıkan bir kavramdır. Uyum veya sosyal bütünleşme bir toplumda yaşayan yabancıların yerel kütle ile bir tehdit unsuru olmaksızın bütünleşesidir. Entegrasyon ise göçmenlerin veya mültecilerin kendi kimliklerini bir bakıma muhafaza ederek buldukları ana omurga ile aynileşmesi veya onun bir parçası olması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda hem gidilen ülkenin toplum yapısının korunması ve göç kaynaklı sorunlarının azaltılması hem de gidenlerin kendi aidiyetlerinin korunması göçmenlerin toplumsal uyumunun sağlanması çok önemlidir. Özgüzel'e göre ; **“Sosyal uyum,** bireylerin ev sahibi toplumla ilişki kurmak için geçirdiği değişimler olarak tanımlanmaktadır. Bireyin kendi kültürü perspektifinden ev sahibi ülkenin kültürel davranışlarını, değerlerini ve inançlarını anlama ve birleştirme süreçlerini içermektedir. Bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere birbirleriyle ilişkili birçok faktör içermektedir. Göçmenin yerleşmiş olduğu yeni toplumda, gelmiş olduğu ülkede sahip olduğu kültürel kimliğini koruyarak yeni toplumda sosyal ve kültürel bütün alanlarda katılımcı olmasıdır.” diye tanımlanmaktadır(Özgüzel, 2022 :439) Sosyal uyumu engelleyen unsurların başında göçmen toplulukların kimliklerini, kültürlerini kaybetme endişesi, egemen toplum içinde yok olma korkusu asimilasyon gelir. Bu korku dil öğrenme, okula gitme konularında sıkıntılara sebep olurken eğitim düzeyinin düşük kalmasına da yol açabilmektedir. Göçmen veya mültecilerin gititkleri ülkede topluma entegrasyon konusunda bu korku ve endişelerin, toplumsal ve kültürel arka planların da hesaba katılması icap eder. Özgüzel'e göre **“Asimilasyon** ise bireyin sahip olduğu kimliğini bırakıp yalnızca yeni toplumun kültürel değerleriyle yaşamına devam etmesi olarak “ ifade edilmiştir. Yabancı öğrencilerin uyumu ile alakalı Milli Eğitim Bakanlığı öğretmenlik eğitimi için hazırladığı dokümanda uyumu engel olan durumları şöyle belirtmiştir:

Dil Sorunu

Sosyal bilgilerin eksikliği

Psikolojik, sosyal ve fiziksel okul güvenliği sorunu

Okulu Terk Etme

Yönetici ve Öğretmenlere Oryantasyon Eğitimi

Meslek Eğitimi

Kültürel Ayrımcılık ve Asimilasyon Endişesi

Maddi Yetersizlikler

Çocuk İşçiliği (Özgüzel, 2022 :439)

Bu sebeplerin bazıları birbirini tetikleyici etki yapmaktadır. Örneğin Maddi yetersizlikler okulu terk etme ve çocuk işçiliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Göç İdaresi Başkanlığı'nın ailelere verdiği maddi destekler ve PİCTES projesi kapsamında öğrenciye verilen burs destekleri, kırtasiye yardımları maddi nedenlerle okula devamı azaltmaya yönelik tedbirler olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürel ayrımcılık ve asimilasyon endişesi PICTES projesi ile öğrencilere Türkçe telafi eğitimleri yanında Arapça eğitim destekleri de bu endişeyi azaltmaya yöneliktir. Ayrıca ailelere verilen eğitimler, öğrencilere yönelik yapılan kültür gezileri bu sorunları azaltmaya yönelik oluşturulan uyum için atılan adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerin yaşadığı psikolojik etkilenmelerinin uyuma etkisi hakkında Özgüzel; “*Göç ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiler genellikle psikolojik sorunlara yönelik olumsuzluklarla ilişkilidir. Psikolojik iyi oluş, benlik ve kimlik algıları da dâhil olmak üzere duygusal bileşenlere odaklanmaktadır. Yine de psikolojik uyum ile kültürel uyum arasındaki ilişkilerin çok net olduğu söylenemez. Ancak psikolojik desteğin kültürel uyumu destekleyebileceği*” (Özgüzel, 2022, :442) görüşündedir. Özservet ise , göçmen çocukların şehre uyumu konusunda göçmenlerin %70'inin kadın ve çocuklardan oluştuğunu bunlara yönelik politikalar oluşturulması gerektiğini, yerel yönetim uygulamalarına katılmaları için gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Özservet, yerel hizmetlere katılımın uyumu kolaylaştıracağından yola çıkarak mevcut düzenlemelerin belediyelerin koruma altındaki nüfusa yönelik projeleri engellemediği, belediyelerin bu konuda daha etkili olmasının önemine vurgu yapmaktadır(2015: 96-103). Gümüşten de müdahale hizmetlerinin gerekliliği hakkında; mülteci çocukların ve ergenlerin geliştirebilecekleri duygusal, davranışsal problemleri önlemek ve yeni yaşamlarına uyum sağlayabilmelerini desteklemek amacıyla ülkemizde

geliştirilebilecek önleyici müdahale programlarına ihtiyaç duyulduğunu programlar, duygu tanıma, duygu düzenleme, empati kurma, akranlarla olumlu ilişkiler geliştirme, benlik saygısını arttırma, olası problemlerle baş edebilme, göç öncesi, göç süresinde ve göç sonrasında yaşadıklarını değerlendirebilme, kültürel olarak uyum sağlama, ebeveynlerle ergenler arasında olumlu ilişki geliştirme, ebeveynlerin çocukların kültürel uyumunun sürecine katılımı gibi bileşenlerden oluşması etkili sonuçların elde edilmesini sağlayabileceğini belirlemektedir. Gümüşten, buradan hareketle bu gibi programların çocukların ve ergenlerin psikososyal ve kültürel uyumuna yönelik önemli katkılarda bulunabileceğini de öne sürmektedir (2017: 257).

Koruma altındaki nüfusun fazlalığı, sorunlarının çeşitliliği, eğitim sitemi içinden elde edilen bilgiler ve Göç İdaresi Başkanlığı'nın sağladığı istatistiksel veriler ışığında sorun ile ilgili dinamik bir eylem planı oluşturulup, bunun uyum uygulamaları ile süreç boyunca koordine edilmesini gerekli kılmaktadır.

SONUÇ

Göç olgusunun günümüz dünyasının da önemli bir sorun olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ülkelerin göçü engellemek için sınırlarına teller, duvarlar ördüğü, denizlerde mültecilerin ölüme sürüklendiği insani değerlerin hiçe saydığı görülmektedir. Türkiye'nin savaş ortamının ortaya koyduğu insani durum karşısında duyarlı davranıp sınırlarını açması, mültecileri önce kamplarda daha sonra tedrici ve kontrollü bir şekilde ülke içinde yaşamalarına müsaade etmesi sürecin uzaması sonrasında göç politikalarını güncellemiştir. Türkiye'nin insani tavır göstermesi önemli olmakla birlikte 2010 -2022 yılları arasında yoğunlaşan günümüzde 5 milyonun üzerinde bir nüfus ülkemizde göç bakanlığının kurulmasını gerekli kılmaktadır. Oluşturulacak bu bakanlığın göç politikasını yürütmesi, göçmenlerle ilgili tüm kurumlarla koordinasyon kurması sürecin bütüncül yürütülmesi açısından önemlidir. Yerel yönetimlerin de bölgelerinde yaşayan koruma altındaki nüfusu temsil eden kişileri bünyelerine dahil etmek suretiyle merkezi yönetim tarafından daha fazla bütçe gönderilmesi belediye hizmetlerinde koruma altında bulunanlara yönelik artışlara neden olacaktır. Kent konseylerinde koruma altındakilerin temsilcilerinin de dahil edilmesiyle bir yandan uyum ve entegrasyona olumlu katkılar sunarken diğer yandan toplumu sahiplenme hissi de oluşmuş olacaktır. Kentlere koruma altındakilerin yerleşimine izin verilirken gettolaşmalarını önleyecek tedbirler de ülkenin sosyal dokusu adına önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Mülteci çocukların eğitimi ve uyumu, onların geleceğini ve toplumun refahını etkileyen önemli bir konudur. Bu çocukların, yaşadıkları zorluklara rağmen eğitim fırsatlarından tam anlamıyla yararlanmaları

için yerel yönetimlerin, STK'ların ve hükümetlerin çaba göstermesi gerekmektedir. Dil ve kültürel uyum, eğitime erişim, psikososyal ihtiyaçlar, aile desteği ve eğitim sistemi uyum ve entegrasyonu etkileyen faktörlerden olup bu alanlarda yapılacak çalışmalarla mülteci çocukların uyum süreci ve eğitim kalitesi desteklenebilir. Eğitim sisteminde koruma altındakilere yönelik Türkçe dil eğitim sisteminin daha iyi kurgulanması, okuma – anlama seviyeleri , kültür ve kavramlara sahip olma ölçütleri bütünlük olarak yürütülmelidir. Türkçe kavramlara hakim olamayan birinin anlama seviyesi düşmekte buda akademik başarıyı düşürücü rol oynamaktadır. Mülteci çocukların okula başlamadan önce yoğun bir dil eğitiminden geçirilmesi ve bu eğitimde başarılı olanların eğitim sistemine alınmalarının okuldaki eğitim düzeyini ve uyumunu artıracığı da unutulmamalıdır. Bununla birlikte koruma altındakilerin yardımlarının kesilmeyeceği garanti edilerek kayıtlı çalışmaları teşvik edilmelidir. Böylesi bir durumda hem ülkenin vergi gelirleri artarken diğer yandan koruma altındaki insanın ekonomik olarak sömürülmesine engel olunacaktır. Son kertede bu önlemler ekonomik seviyenin yükselmesine paralel olarak eğitime verilen önemi artıracak ve çocuk işçiliğini de engelleyebilecektir. Mülteci çocukların eğitimi ve uyumu, onların geleceğini ve toplumun refahını etkileyen önemli bir konudur. Eğitim seviyesi artan, ekonomik olarak yaşamını sürdürecekt gelire sahip olan, içinde bulunduğu toplumla rahat iletişime geçecek kadar dil bilen birinin sosyal uyum ve entegrasyonu çok hızlı olacaktır. Bu çocukların eğitimdeki başarısı, onların kendilerine güven duymalarını, kendi potansiyellerini keşfetmelerini ve topluma katılmalarını sağlayacaktır. Bu nedenle, mülteci çocuklara yönelik uygun destek ve çözümlerin sağlanması, birlikte yaşam ve uyum içinde bir toplumun inşa edilmesine katkıda bulunacaktır. Sosyal uyumu iyi planlanmış bir ülkede koruma altındakiler sorun yerine toplumsal refaha katkı sunan bireylere dönüşeceklerdir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, S. (2017). Göçmen Çocuğun Eğitim Hakkı. *Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt :3 – Sayı:5

Akdeniz, Y. (2018). Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Mülteci Öğrencilerin Uyum Sorunları: Şanlıurfa İli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atalay, İ. (2011). Genel beşeri ve ekonomik coğrafya (5. Baskı). *İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri*.

Ateşok, Ö. , Komşuoğlu, A. , Özer, Y. Y. , (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *ASOS JOURNAL, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 37, s. 76 -110*

Aydeniz, S. & Sarıkaya, B. (2021). Göçmen Çocukların Eğitiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Öğretmen Görüşleri . *Milli Eğitim Dergisi , Türkiye'de ve Dünyada Göçmen Eğitimi, 385-404 . DOI: 10.37669/milliegitim.959700*

Baldık, Y. (2018). Anadili Türkçe Olmayan Göçmen Toplulukların Eğitim Sistemine Katılımında Türkçe Öğretiminin Önemi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Çelik, D. Ş. & Şemşit, S. (2020). Türkiye–Avrupa Birliği Geri Kabul Anlaşmasının Uygulanmasında Suriyelilerin Etkisi ve Rolü. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(Özel Sayı), 66-84.*

Eren, Z. (2019). Yönetici ve öğretmen görüşlerine göre göçmen çocukların eğitim sorunları ve çözüm önerileri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(1), 213-234.*

Ereş, F. (2015). Türkiye'de Göçmen Eğitimi Sorunsalı ve Göçmen Eğitiminde Farklılığın Yönetimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt:6, Sayı: 2*

Gülerce, R.(2021). Suriyeli Sığınmacı Ebeveynlerin Eğitim Hakkı Algılar. (sy: 25-26). *Göçmen Çocukların Eğitimi Sempozyumu. Mardin Artuklu Üniversitesi, Göç Çalışmaları uygulama ve Araştırma Merkezi.*

Gümüştən, D. (2017). Mülteci Çocukların Eğitimi ve Uyumlarına Yönelik Yapılan Müdahale Programları Üzerine Bir Derleme. *Nesne Psikoloji Dergisi. Cilt: 5, Sayı :10*

İçduygu, A. (2015). Syrian refugees in Turkey: The long road ahead. *Washington, DC: Migration Policy Institute.*

Kaya, E. (2018). Avrupa Birliği'nde Göçmen Öğrencilerin Eğitime Entegrasyonu Katalonya Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

Kızılabdullah, Y, “Kavramsal Çerçeve:Eğitim,Öğretim ve Din”, Din Eğitimi, ed. Recai Doğan vd (Basım Yeri: Ankara , Grafiker Yayınları,2012), 37-52

Özgüzel, S. (2022). “Güvenli Okul Kapsamında Sosyal Uyum”, Uzman Öğretmenlik Yetiştirme Programı Çalışma Kitabı, (439 -445), MEB, ANKARA

Özservet, Ç, Y. (2015). Göçmen Çocukların Şehre Uyumu.(sy. 93 -112). Y.Bulut (Editör). Uluslararası Göç ve Mülteci Uyumu Sorununda Kamu Yönetiminin Rolü. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Tosun,C.(2010), Din Eğitim Bilimine Giriş, Pegem Yayınları, Ankara

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2002). Beşeri Coğrafya: İnsan. Kültür. *Mekan, İstanbul, Çantay Kitabevi.*

İnternet kaynakları

Başarır, N. (2022). Göç Olgusu Perspektifinde Türkiye’de Göçmen Çocukların Yaşamsal Gereksinimi Olan Eğitimi ile Uyumlanması Sürecinde Yaşanan Sorunların Değerlendirilmesi ve Çözüme Yönelik Öneriler. <https://www.bilokullari.com.tr/blog/gocmen-cocuklarin-egitimi-194>. (Erişim Tarihi 17.12.2022)

Coşkun, İ., Emin, N. M. (2018). Türkiye’de Göçmenlerin Eğitimi: Mevcut Durum ve Çözüm Önerileri.https://ilke.org.tr/images/yayin/pdf/turkiyede_gocmenlerin_egitimi_mevcut_durum_ve_cozum_onerileri.pdf. (Erişim Tarihi : 18.12.2022)

FRONTEX Risk Analysis for 2023/2024 <https://www.frontex.europa.eu/what-we-do/monitoring-and-risk-analysis/migratory-routes/western-mediterranean-route/> (Erişim Tarihi :01.11.2023)

IOM. (2021). "Migration and Climate Change: The Role of the International Organization for Migration." International Organization for Migration. <https://environmentalmigration.iom.int/iom-and-migration-environment-and-climate-change-mecc#:~:text=IOM%20migration%20policy%20role%20%E2%80%93%20As,disasters%20due%20to%20natural%20hazards>. Erişim tarihi:10.10.2023

<https://piktes.gov.tr/cms/Home/Hakkimizda>. (Erişim Tarihi : 27.12.2022)

MEB,EğitimAnalizRaporu11.

https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_01/20094146_Dort_Beceride_Turkce_Dil_Sinavi_Ocak_2020.pdf (Erişim Tarihi : 27.12.2022)

MEB,İstatiskselveriler,2022.http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/26165737_goc2022sunu.pdf. (Erişim Tarihi :18.12.2022)

Türkiye’de Geçici Koruma. <https://help.unhcr.org/turkiye/tr/information-for-syrians/temporary-protection-in-turkey> . (Erişim Tarihi :26.12.2022)

<https://piktes.gov.tr/cms/Home/Hakkimizda> (Erişim Tarihi :20.11.2023)

Milli Eğitim İstatistikleri 2021-2022.

https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_09/15142558_meb_istatistikleri_organ_egitim_2021_2022.pdf . (Erişim Tarihi :18.12.2022)

Tekgöz, N. (2020). Türkiye’de Göçmen Eğitimi Bilgi Notu. <http://www.im-ra.org/gocmen-egitimi.pdf>. (Erişim Tarihi : 17.12.2022)

UNHCR. (2020). "Global Trends - Forced Displacement in 2019." United Nations High Commissioner for Refugees. [https://www.unhcr.org/flagship-reports/globaltrends/globaltrends2019/]. Erişim tarihi: 10.01.2023

<https://www.aa.com.tr/tr/saglik/bakan-koca-ayrim-yapmaksizin-gocmenlerin-saglik-ihtiyacina-iliskin-ortak-bir-yol-izlemek-hepimizin-asli-gorevi-/2537978> (Erişim Tarihi: 20.11.2023)

<https://gocmenburo.com/duzenli-goc-nedir/> (Erişim Tarihi: 17.10.2023)

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MADDENİN TANECİKLİ YAPISINI ANLAMALARINA İLİŞKİN BİR DURUM ÇALIŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi, Bilge ÖZTÜRK

Bayburt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0003-1788-9208

ÖZET

Maddenin tanecikli yapısı fen bilimlerinde özellikle kimyanın temel kavramlarından bir olup, birçok farklı kavramın öğrenilmesinde kilit kavram olarak değerlendirilmektedir. Kilit bir kavram olarak görülmesinin yanında öğrencilerin ilkökul düzeyinden üniversite düzeyine kadar farklı yanlış anlamalara sahip oldukları ve mikro düzeyde kavramsal anlama bakımından en çok problem yaşadıkları konulardan biri olarak maddenin tanecikli yapısı karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma bu denli önemli bir konunun öğreticisi olacak olan fen bilgisi öğretmeni adaylarının konu hakkında sahip oldukları anlamalarının belirlenmesinin önemli olduğu düşünülerek planlanmıştır. Bu plan doğrultusunda yürütülen araştırma bir durum çalışması niteliğinde olup, araştırmanın çalışma grubunu Karadeniz Bölgesinde bulunan bir üniversitenin Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği Lisans Programının son sınıfında öğrenim gören 22 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmada fen bilgisi öğretmeni adaylarına günlük hayatla ilişkili üç açık uçlu sorunun yer aldığı bir test uygulanmıştır. İlgili testte her soruda öğretmen adaylarına farklı durumlar verilmiş ve bunları maddenin tanecikli yapısı kavramını göz önüne alarak açıklamaları istenmiştir. Öğretmen adaylarının cevapları “doğru”, “kısmen doğru” ve “yanlış” şekilde kategorilere ayrılarak analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular neticesinde fen bilgisi öğretmeni adaylarının maddenin tanecikli yapısı kavramını günlük hayat olaylarıyla ilişkilendirmekte zorlandıkları ve bu kavramı yeterince kavrayamadıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilgisi öğretmeni adayı, maddenin tanecikli yapısı, kavramsal anlama

A CASE STUDY ON PROSPECTIVE SCIENCE TEACHERS' UNDERSTANDING OF THE PARTICULATE NATURE OF MATTER

ABSTRACT

The particulate nature of matter is one of the basic concepts of science, especially chemistry, and is considered as a key concept in the learning of many different concepts. In addition to being seen as a key concept, the particulate nature of matter appears as one of the topics that students have different misconceptions from primary school level to university level and have the most problems in terms of conceptual understanding at the micro level. This study was planned considering that it is important to determine the understanding of prospective science teachers, who will be the teachers of such an important subject, about the subject. The research

carried out in line with this plan is a case study and the study group of the research consists of 22 pre-service teachers studying in the last year of the Science Teacher Education Undergraduate Program of the Faculty of Education of a university in the Black Sea Region. In the study, a test with three open-ended questions related to daily life was applied to prospective science teachers. In each question of the related test, prospective science teachers were given different situations and asked to explain them by considering the concept of the particulate nature of matter. Prospective science teachers' answers were categorized as "correct", "partially correct" and "incorrect" and analyzed. As a result of the findings obtained from the research, it was determined that prospective science teachers had difficulty in associating the concept of particulate nature of matter with daily life events and could not comprehend this concept sufficiently.

Keywords: Prospective science teacher, particulate nature of matter, conceptual understanding

GİRİŞ

Günümüz eğitim programları değerlendirildiğinde genel olarak eğitimin ilk kademesinden itibaren bireylerin farklı beceriler edinerek hayata hazırlanmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda örneğin Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı göz önüne alındığında; programda öğrencilerin bilgiyi üreten ve ürettiği bu bilgiyi yaşamında işlevsel kullanabilen, eleştirel düşünebilen, etkili kararlar verebilen ve etkili iletişim kurabilen, problem çözebilen, girişimci, yaşam boyu öğrenen, empati yapabilen, kültüre ve topluma katkı sağlayabilen niteliklerdeki bireyler olarak yetiştirilmesi hedeflenmektedir [Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2013; 2018]. Etkili bir fen eğitimi hedeflediği gibi nitelikli bireylerin yetiştirilmesini mümkün kılabilir (Wang, Chang & Li, 2007; Wu & Shah, 2004).

Fen derslerinin içerikleri dikkate alındığında kavramların bu içerikler içerisinde geniş bir yere sahip olduğu fark edilir. Nitekim fenin alt alanlarından olan fizik, kimya ve biyolojinin doğası kavramlar üzerine kuruludur. Bu nedenle etkili bir eğitim-öğretim faaliyeti yürütülmek istenildiğinde özellikle kavram öğretimi üzerine odaklanıldığı görülmektedir. Fen bilimleri denilince ilk akla gelen kavramlardan biri şüphesiz “madde” kavramıdır. Madde kavramı hem fiziğin hem kimyanın hem de biyolojinin kapsamına giren, bu nedenle de fen bilimlerinin temelini oluşturan ortak bir kavram olarak nitelendirilebilir. Bu kadar temel ve önemli bir kavram olmasının yanında öğrencilerin farklı kavramsal yanlış anlamlara sahip oldukları kavram olarak da yine madde ve maddenin tanecikli yapısı karşımıza çıkmaktadır (Adadan, 2014; Badrian, Abdinejad & Naseriazar, 2011; Ergün, 2013; Koştur, 2009; Meşeci, Tekin & Karamustafaoğlu, 2013; Papageorgiou, Stamovlasis & Johnson, 2010; Smith & Villarreal, 2015). Maddenin tanecikli yapısının anlaşılmasındaki zorluk ve öğrencilerin sahip oldukları kavramsal yanlış anlamalarının altında yatan temel sebep, kavramın soyutluğundan kaynaklanmaktadır. Bu soyut kavramın daha iyi anlaşılması ve öğrencilerin sahip oldukları kavramsal yanlış anlamaların tespit edilerek giderilmesi önem arz etmektedir. Çünkü maddenin tanecikli yapısının fen bilimlerinden birçok konuya temel oluşturduğu değerlendirildiğinde

(Adadan, Trundle & Irving, 2010; Griffiths & Preston, 1992), bu konuyu anlamada öğrencilerin yaşadıkları herhangi bir sıkıntının daha ileriki eğitim-öğretim kademelerinde öğrenecekleri kavramları doğru şekilde anlamlandırmalarına engel oluşturarak peşi sıra farklı problemlerle karşılaşmalarına neden olabilir. Eğitimin ilk kademesinden tutun da fen bilgisi eğitimi alan üniversite öğrencilerinin, öğretmen adaylarının, hatta öğretmenlerin bile tanecikli yapıya ilişkin çeşitli kavramsal yanlış anlamalara sahip oldukları düşünüldüğünde, maddenin tanecikli yapısının doğru bir şekilde yapılandırılmasının önemi gün yüzüne çıkmaktadır. Bu çalışma bu denli önemli bir konusunun öğreticisi olacak olan fen bilgisi öğretmeni adaylarının konu hakkında sahip oldukları anlamalarının belirlenmesinin önemli olduğu düşünülerek planlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırma durum çalışması desenine göre planlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan durum çalışması; araştırmacı tarafından belirlenmiş durum veya olayların derinlemesine incelendiği, duruma veya olaya ilişkin temaların betimlendiği ve bunlarla ilgili olası açıklamaları (ortamları, bireyleri, süreçleri, olayları vb.) irdelemek amacıyla başvuru olan bir araştırma desendir (Creswell, 2007; Yıldırım & Şimşek, 2008). Fen bilgisi öğretmeni adaylarının maddenin tanecikli yapısı kavramına ilişkin sahip oldukları anlamaların belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada, amaca uygun olarak durum çalışması deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Karadeniz Bölgesinde bulunan bir devlet üniversitenin Eğitim Fakültesi Fen Bilgisi Öğretmenliği Lisans Programının son sınıfında öğrenim gören 22 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun-kolay erişilebilir durum örneklemesinden faydalanılmıştır. Gönüllü, mevcut veya kolaylıkla erişilebilen bireylerin çalışma grubuna dahil edildiği ve rahat erişilebilen ve verimli bir araştırma grubunun seçimine olanak tanıdığından (Johnson & Christensen, 2014; McMillan & Schumacher, 2010) bu çalışmada uygun-kolay ulaşılabilir durum örneklemesinden yararlanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada fen bilgisi öğretmeni adaylarına günlük hayatla ilişkili üç açık uçlu sorunun yer aldığı bir test uygulanmıştır. İlgili testte her soruda öğretmen adaylarına farklı durumlar verilmiş ve maddenin tanecikli yapısı kavramını göz önüne alarak bu durumları açıklamaları istenmiştir.

Adaylara yöneltilen testte yer alan sorular şu şekildedir:

Cam bir bardak su ile doldurularak pencerenin önüne bırakılmıştır. Birkaç gün sonra bardakta hiç su kalmadığı gözlemlenmiştir. Bu durumun nedenini maddenin tanecikli yapıda olduğunu göz önünde bulundurarak açıklayınız?

Elektrik hattı telleri yazın gevşer ve sarkar, kışın ise bu tellerin gergin olduğunu gözlemleriz. Bu durumun nedenini maddenin tanecikli yapıda olduğunu göz önünde bulundurarak açıklayınız?

Cam bir kavanoz içerisindeki saf suya bir damla mürekkep damlatılmıştır. Bir süre sonra mürekkebin suyun her tarafına yayıldığı gözlemlenmiştir. Bu durumun nedenini maddenin tanecikli yapıda olduğunu göz önünde bulundurarak açıklayınız?

Verilerin Analizi

Fen bilgisi öğretmeni adaylarının testteki sorulara vermiş oldukları cevaplar “doğru”, “kısmen doğru” ve “yanlış” şekilde kategorilere ayrılarak analiz edilmiştir. Bu kategorilerdeki değerlendirme ölçütleri şu şekildedir.

Doğru: Soru ile ilgili bilimsel fikirlerin tamamını içeren öğretmen adayları cevapları bu kategoriye alınmıştır.

Kısmen doğru: Soru ile ilgili bilimsel fikirlerin bir kısmını içeren öğretmen adayları cevapları bu kategoride değerlendirilmiştir.

Yanlış: Soru ile ilgili bilimsel cevaplara alternatif olarak öğretmen adayları tarafından geliştirilen öğrenci yorumları bu kategoriye dahil edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada kullanılan testten elde edilen verilerin analizinde öğretmen adaylarının cevapları ifade edilen kategoriler dikkate alınarak detaylı şekilde incelenmiştir. Her bir sorudan elde edilen bulgulara sırasıyla yer verilmiştir.

Soru 1: Cam bir bardak su ile doldurularak pencerenin önüne bırakılmıştır. Birkaç gün sonra bardakta hiç su kalmadığı gözlemlenmiştir. Bu durumun nedenini maddenin tanecikli yapıda olduğunu göz önünde bulundurarak açıklayınız?

Buharlaşma olayı ile ilgili olan bu soruda öğretmen adayların buharlaşma kavramını ifade etmeleri ve bu kavramı hem maddenin tanecikli yapısıyla ve hem de sıcaklıkla ilişkilendirerek açıklanmaları beklenmektedir. Öğretmen adaylarının cevaplarının analiz edilmesiyle aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Çizelge 1. Öğretmen Adaylarının Birinci Soruya Vermiş Oldukları Cevaplardan Elde Edilen Bulgular

Kategori	f	%
Doğru	-	-
Kısmen doğru	19	86

Adayların tamamının birinci soruyu tam doğru şekilde cevaplayamadığı Tablo 1’de görülmektedir. Özellikle bu soruda *kısmen doğru* cevap veren adayların tamamının *buharlaştırma* kavramına yer verdikleri, ancak yaptıkları açıklamaların makro düzeyde olduğu dikkat çekicidir. Kısmen doğru cevap veren 10 numaralı öğrencinin cevabı şöyledir:

“Cam bardağın içindeki su buharlaşmaya uğramıştır. Maddenin katı, sıvı ve gaz olmak üzere üç hali vardır. Maddenin tanecikleri birbirine çok yakınsa katı, az yakınsa sıvı ve en sonda maddenin tanecikleri arasındaki mesafe fazlaysa gaz halindedir. Su da tanecikli yapıda olduğu için sıcaklığın etkisiyle buharlaşmıştır.”

Diğer taraftan yanlış cevap veren adayların cevaplarında alternatif cevap olarak *suyun yok olması* cevabının olduğu görülmektedir. Örneğin 6 numaralı öğrencinin cevabı şu şekildedir;

“Tanecikler dış ortamdaki etkenler nedeniyle yoğunluğunu kaybedip farklı yoğunluklara bürünmüştür. Bu nedenle bardaktaki su bize yokmuş gibi görünür.”

Soru 2: Elektrik hattı telleri yazın gevşer ve sarkar, kışın ise bu tellerin gergin olduğunu gözlemleriz. Bu durumun nedenini maddenin tanecikli yapıda olduğunu göz önünde bulundurarak açıklayınız?

Genleşme ve büzülme olayları ile ilgili olan bu soruda öğretmen adaylarının bu kavramları ifade etmeleri ve bu kavramları maddenin tanecikli yapısı ve sıcaklıkla ilişkilendirerek açıklanmaları beklenmektedir. Öğretmen adaylarının cevaplarının analiz edilmesiyle aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Çizelge 2. Öğretmen Adaylarının İkinci Soruya Vermiş Oldukları Cevaplardan Elde Edilen Bulgular

Kategori	f	%
Doğru	2	9
Kısmen doğru	10	45,5
Yanlış	10	45,5

Adayların 2’si bu soruyu doğru cevaplarırken, kısmen doğru ve yanlış cevaplayan aday sayısının birbirine eşit olduğu Tablo 2’de görülmektedir. Özellikle bu soruda *kısmen doğru* cevap veren adayların sadece ikisinin *genleşme* ve *büzülme* kavramına yer verdikleri, ancak bütün adayların yaptıkları açıklamaların makro düzeyde kaldığı belirlenmiştir. Doğru cevap veren 16 numaralı öğrencinin cevabı şu şekildedir:

“Elektrik tellerinin, yazın sıcaklığın etkisiyle tanecikleri arasındaki boşluk artar yani genleşme olayı gerçekleşir. Bu şekilde tanecikler arasındaki boşluğun artmasıyla elektrik telleri sarkar. Kışın ise elektrik tellerinin yani katı tanecikleri arasındaki mesafe hava soğuduğu için azalır.

Burada büzülme olayı gerçekleşir ve tanecikler arasındaki boşluk azaldığından tanecikler daha yakın olur ve teller daha gergin görünür.”

Bu soruyu kısmen doğru cevaplayan, ancak genişleme ve büzülme kavramlarına cevabında yer vermeyen 2 numaralı öğrencinin cevabı şöyledir:

“Havanın ısınması ile tanecikler arası boşluk artar ve tel uzar. Kışın havanın soğumasıyla tanecikler arası boşluk sıkışır.”

Diğer taraftan yanlış cevap veren adayların cevaplarında alternatif cevap olarak *süblimleşme olayı, gevşeme* gibi alternatif cevaplarının olduğu görülmektedir. Örneğin bu soruyu yanlış cevaplayan 15 numaralı öğrencinin cevabı şu şekildedir:

“Yazın katıdan gaze süblimleşme olduğu için yani havanın sıcaklığından dolayı teller gevşer, gevşek hale gelir. Kışın ise aksine geniş süblimleşme olayı yani hava soğukluğundan kaynaklanan gerginleşme olur.”

Soru 3: Cam bir kavanoz içerisinde saf suya bir damla mürekkep damlatılmıştır. Bir süre sonra mürekkebin suyun her tarafına yayıldığı gözlemlenmiştir. Bu durumun nedenini maddenin tanecikli yapıda olduğunu göz önünde bulundurarak açıklayınız?

Difüzyon veya yayılma olayı ile ilgili olan bu soruda öğretmen adaylarının bu kavramları ifade etmeleri ve bu kavramları maddenin tanecikli yapısı ve tanecikler arası boşluklar bilgisiyle ilişkilendirerek açıklanmaları beklenmektedir. Öğretmen adaylarının cevaplarının analiz edilmesiyle aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Çizelge 3. Öğretmen Adaylarının Üçüncü Soruya Vermiş Oldukları Cevaplardan Elde Edilen Bulgular

Kategori	f	%
Doğru	3	14
Kısmen doğru	8	36
Yanlış	11	50

Adayların 3’ü bu soruyu doğru şekilde cevaplarken, adayların yarısının soruya yanlış cevap verdikleri Tablo 3’te görülmektedir. Özellikle bu soruda *kısmen doğru* cevap veren adayların sadece 3’ünün *difüzyon veya yayılma* kavramlarına yer verdikleri, yine bu kategorideki cevapların tamamının makro düzeyde kalarak tanecikler arasındaki boşluk ifadesini içermediği dikkat çekicidir. Bu soruya doğru cevap veren 17 numaralı öğrencinin cevabı şu şekildedir:

“Sıvı maddelerin tanecikleri arası boşluk fazla olduğundan dolayı o boşluklara yayılarak zamanla suyun rengi mürekkebin rengi gibi mavi olacaktır. Mürekkebin suyun içerisinde yayılması tanecikler arasındaki boşluktan kaynaklanmaktadır. Aynı olay yemek mutfakta pişerken, yemeğin kokusunu diğer odalardan aldığımızdaki olayda da geçerlidir. Burada ise yayılma gaz tanecikleriyle olur.”

Bu soruyu kısmen doğru cevaplayan, ancak difüzyon veya yayılma kavramlarına cevabında yer vermeyen 18 numaralı öğrencinin cevabı şöyledir:

“Su akışkan ve sıvı bir maddedir. Mürekkepte sıvı olduğu için birbiri içinde dağılırlar. Yani su taneciklerden oluştuğu için ve bu tanecikler arasında boşluk olduğundan, taneciklerin yaptıkları hareketle mürekkebi damlattığımız zaman bu boşluklar ve hareket sayesinde mürekkebi bardağın her tarafına dağıtıyorlar.”

Diğer taraftan yanlış cevap veren adayların cevaplarında alternatif cevap olarak **yoğunluk, adhezyon, kohezyon, çözünme, suda yabancı madde bulunmaması, tamamen su taneciklerine dönüşme** cevaplarının olduğu görülmektedir. Örneğin bu soruyu yanlış cevaplayan 6 numaralı öğrencinin cevabı şu şekildedir:

“Bir damla mürekkepte bulunan tanecikler sudaki taneciklerle etkileşerek bir süre sonra tamamen su taneciklerine dönüşür.”

SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda fen bilgisi öğretmeni adaylarının, fenin temel konu alanı olarak nitelendirilen maddenin tanecikli yapısına ilişkin anlamalarının sınırlı ve yüzeysel kaldığı çıkarımı yapılabilir. Maddenin tanecikli yapısı kavramı hem fizik bilimiyle hem de kimya bilimiyle uğraşan bilim insanlarının fiziksel ve kimyasal olayların iç dünyasındaki karmaşıklığı daha yorumlanabilir ve anlaşılabilir bir hale getirmekte oldukça kullanışlıdır. Ancak burada durum öğrenciler için oldukça farklıdır. Çünkü öğrenciler kendileri için soyut olan maddenin tanecikli yapısını zihinlerinde canlandırmakta ve anlamlandırmakta ve dolayısıyla konuyla ilgili diğer kavramları anlamakta güçlük yaşamaktadırlar (Adadan, 2014; Haigh, France & Gounder, 2011; Okumuş, Öztürk, Doymuş & Alyar, 2014; Öztürk & Doymuş, 2018). Bu çalışmadan anlaşıldığı gibi aynı durum öğretmen adayları için de geçerlidir. Diğer taraftan araştırmada kullanılan sorularda fen bilgisi öğretmeni adaylarının maddenin tanecikli yapısına yönelik mikro boyutta açıklamalar yapmaları beklenmekteydi. Ancak elde edilen bulgularda adayların büyük çoğunluğunun açıklamalarının makro boyutta kaldığı dikkat çekmektedir. Literatürde belirtildiği gibi kimya kavramlarının doğru şekilde yapılandırılmasında üç farklı kavramsal boyuta dikkat çekilmektedir. Bu kavramsal boyutlar; makro, mikro ve sembolik boyuttur. Kimya kavramlarını öğrencilerin doğru ve anlamlı olarak öğrenmeleri, sonrasında uzun süreli hatırlamaları yani kalıcı öğrenmeleri ve öğrendikleri yeni kavramları eski bilgileriyle ilişkilendirebilmeleri için öğrenme sürecinde hem makroskobik hem mikroskobik ve hem de sembolik boyutlarda açıklamalara yer verilmesi önemlidir (Balushi, 2013; Şimşek, Doymuş, Doğan & Karaçöp, 2009). Bu boyutlardan ilki olan makro

anlama boyutu bireyin gözlemleyebildiği deneyler, olaylar ve deneyimlerle ilgilidir. Mikro anlama boyutu ise yapısal formüller ve zihinsel görüntülerle ilişkilidir. Son olarak sembolik anlama boyutu grafikler ve kimyasal denklemler gibi resimsel ve cebirsel formüllerle ilgilidir (Ebenezer, 2001; Johnstone, 1993). Bu üç boyut arasında ilişkinin iyi şekilde kurulması öğrencilerin kavramları daha iyi anlamalarını sağlamaktadır. Literatürdeki ilgili araştırmalar incelendiğinde, öğrencilerin mikro boyut ile makro boyut arasındaki ilişkiyi tam olarak kuramadıkları, bu iki boyut arasında zihinsel olarak büyük boşluklara sahip oldukları ve mikro boyutta anlamalar edinmekte farklı problemler yaşadıkları görülmektedir (Adadan, Trundle & Irving, 2010; Franco & Taber, 2009; Karacop & Doymus, 2012; Raviolo, 2001; Talanquer, 2011). Bu araştırmanın sonuçlarıyla paralel olarak öğrencilerin bir kavramı teorik teorik olarak bilmelerine rağmen, o kavramla ilişkili olan günlük bir olayla kavramın ilişkisini kuramadıkları ve mikro boyutta olan kavramları makro boyut ile açıklama eğiliminde oldukları belirlenmiştir (Okumuş, Öztürk, Doymuş & Alyar, 2014). Özellikle mikro boyuttaki kavramlar öğretilirken makroskobik dilin ve ifadelerin kullanılması, öğrencilerin ilgili kavramları zihinlerinde yapılandırmalarını güçleştirmekte ve kavramsal yanlış anlamaların oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle fen bilimleri öğretmenlerin özellikle mikro boyuttaki kavramları anlatırken kullandıkları dil çok önemlidir. Bu nedenle bugünün aday öğretmenlerinin bu konudaki alt yapılarının belirlenmesi ve maddenin tanecikli yapısı konusunda yaptıkları açıklamalarının incelenmesi bakımından çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bilindiği üzere maddenin tanecikli yapısı temeli ilkökul sınırlarında atılan bir kavramdır. İlkokulda temeli atılan bu kavramın, geleceğin fen bilimleri öğretmenleri olan bugünün öğretmen adayları tarafından öğretileceği düşünüldüğünde, adayların bu konudaki anlamalarının tespiti açısından çalışmanın sonuçlarının önemli ipuçları verdiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Adadan, E. (2014). Investigating the influence of pre-service chemistry teachers' understanding of the particulate nature of matter on their conceptual understanding of solution chemistry. *Chemistry Education Research and Practice*, 15(2), 219-238.

Adadan, E., Trundle, K.C., & Irving, K. (2010). Exploring grade 11 students' conceptual pathways of the particulate nature of matter in the context of multi representational instruction. *Journal of Research in Science Teaching*, 47(8), 1004-1035.

- Badrian, A., Abdinejad, T., & Naseriazar, A. (2011). A cross-age study of Iranian students' various conceptions about the particulate nature of matter. *Journal of Turkish Science Education*, 8 (2), 49-63.
- Balushi, S. (2013). The effect of different textual narrations on students' explanations at the submicroscopic level in chemistry. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 9(1), 3-10.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2nd Ed.). London: Sage Publications.
- Ebenezer, J. (2001). A hypermedia environment to explore and negotiate students' conceptions, animation of the solution process of table salt. *Journal of Science Education and Technology*, 10, 73-91.
- Ergün, A. (2013). *Atom ve molekül konusunda kavram yanılgıları ve bunları iyileştirmek için örnek etkinlikler* (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Franco, A.G., & Taber, K.S. (2009). Secondary students' thinking about familiar phenomena: Learners' explanations from a curriculum context where 'particles' is a key idea for organizing teaching and learning. *International Journal of Science Education*, 31(14), 1917-1952.
- Griffiths, A.K., & Preston, K.R. (1992). Grade-12 students' misconceptions relating to fundamental characteristics of atoms and molecules. *Journal of Research in Science Teaching*, 29(6), 611-628.
- Haigh, M., France, B., & Gounder, R. (2011). Compounding confusion? When illustrative practical work falls short of its purpose-A case study. *Research in Science Education*, 42 (5), 967-984.
- Johnson, B., & Christensen, L. (2014). *Eğitim araştırmaları: Nicel, nitel ve karma araştırmalar* (4. Baskı). (Çev. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Johnstone A.H. (1993). The development of chemistry teaching. *Journal of Chemical Education*, 70, 701-704.
- Karacop, A., & Doymuş, K. (2012). Effects of jigsaw cooperative learning and animation techniques on students' understanding of chemical bonding and their conceptions of the particulate nature of matter. *Journal of Science Education Technology*, 22, 186-203.
- Koştur, H. (2009). *Maddenin tanecikli yapısı ünitesindeki kavramların anlama düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- McMillan, J.H., & Schumacher, S. (2010). *Research in education: evidence-based inquiry* (7th Ed.). New York: Pearson Publishing.

- Meşeci, B., Tekin, S., & Karamustafaoğlu, S. (2013). Maddenin tanecikli yapısıyla ilgili kavram yanlışlarının tespiti. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (9), 20-40.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2013). *İlköğretim Kurumları (İlkokullar ve Ortaokullar) Fen Bilimleri Dersi (3,4,5,6,7 ve 8. sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). *Fen bilimleri dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara.
- Okumuş, S., Öztürk, B., Doymuş, K., & Alyar, M. (2014). Maddenin tanecikli yapısının mikro ve makro boyutta anlaşılmasının sağlanması. *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi (EBAD)*, 4(1), 349-368.
- Öztürk, B., & Doymuş, K. (2018). İyi bir eğitim ortamı için yedi ilke ve modellerle desteklenen işbirlikli öğrenme yöntemlerinin akademik başarıya etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 1957-1976.
- Papageorgiou, G., Stamovlasis, D., & Johnson, P.M (2010). Primary teachers' particle ideas and explanations of physical phenomena: Effect of an in-service training course. *International Journal of Science Education*, 32 (5), 629-652.
- Raviolo, A. (2001). Assessing students' conceptual understanding of solubility equilibrium. *Journal of Chemical Education*, 78, 629-631.
- Smith, K.C., & Villarreal, S. (2015). Using animations in identifying general chemistry students' misconceptions and evaluating their knowledge transfer relating to particle position in physical changes. *Chemical Education Research and Practice*, 16(2), 273-282.
- Şimşek, Ü., Doymuş, K., Doğan, A., & Karaçöp, A. (2009). İşbirlikli öğrenmenin iki farklı tekniğinin öğrencilerin kimyasal denge konusundaki akademik başarılarına etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(3), 763-791.
- Talanquer, V. (2011). Macro, submicro, and symbolic: The many faces of the chemistry "triplet". *International Journal of Science Education*, 33(2), 179-195.
- Wang, H.C., Chang, C.Y., & Li, T.Y. (2007). The comparative efficacy of 2D- versus 3D-based media design for influencing spatial visualization skills. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1943-1957.
- Wu, H.K., & Shah, P. (2004). Exploring visuospatial thinking in chemistry learning. *Science Education*, 88(3), 465-492.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KRONİK HASTALIKLAR VE SOSYAL HİZMET

Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ¹

¹ KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Kronik hastalıklar, genellikle birçok risk faktörünü içerisine alan, kesin nedeni tam olarak bilinmeyen, tanı ve tedavi süreci uzun süren (1 seneden daha uzun tedavi gerektiren veya bireylerin gündelik yaşantısında 1 seneden fazla kısıtlamaya sebep olan) hastalıklardır. Kronik hastalıkların her ne kadar ileri yaş grubundaki bireyler arasında oldukça yaygın görülse de günümüz dünyasında sağlıklı ve düzensiz beslenme, genetik faktörler, hareketsiz yaşam tarzı, stres, madde bağımlılıkları vb. gibi nedenler genç bireylerde hatta çocukluk ve bebeklik dönemlerinde dahi görülebilmektedir. Kronik hastalıkların ortaya çıkışı farklı nedenlere bağlıdır. Bu hastalıkların yaşam boyu sürmesi başka bir ifade ile hastalığın çok uzun süre devam etmesi, kişilerin yaşam kalitelerinin düşmesine, kişilerde iş gücü kayıplarının yaşanmasına, aynı zamanda psikososyal yönden kişilerin olumsuz etkilenmesine neden olur. Bu olumsuz etkilere örnek olarak, isyan, öfke, öz güven kaybı, güçsüzlük duygusu, başkasına bağımlı olma korkusu, çaresizlik, gelecek kaygısı vb. verilebilir. Kronik hastalık türleri; kalp ve damar hastalıkları, kronik solunum yolu hastalıkları, eklem iltihapları, bazı kanser tipleri, tip 2 diyabet ve obezite şeklindedir. Sosyal hizmet, toplumsal değişmeyi ve gelişmeyi, toplumsal bütünleşmeyi ve içermeyi, tüm bireylerin güçlendirilmesini ve özgür kılınmasını amaç edinen, bireylerin onuruna haysiyetine saygıyı, zarar vermemeyi, farklılıklara saygı duymayı, sosyal adaleti ve insan haklarının korunmasını ilke edinen meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal hizmet meslek ve disiplininin hedef kitlesini tüm bireyler oluştursa da hizmet sunumunda ve uygulamalarında öncelik vermiş olduğu bireyler, diğer tüm meslek ve disiplinlerde olduğu gibi, vardır. Dezavantajlı bireyler olarak isimlendirilen bu bireylere örnek olarak; çocuklar, kadınlar, yaşlılar, yoksullar, engelliler, bağımlılar, afetzedeler vb. verilebilir. Kronik hastalar da sosyal hizmet meslek ve disiplininin öncelik verdiği bireyler arasındadır. Hastaların tedavi süreçlerinde, günlük yaşantılarında sosyal işlevselliklerinin maksimuma çıkartılması, yaşam kalitelerinin, biyolojik, psikolojik ve sosyal iyilik hallerinin arttırılması adına sosyal hizmet meslek ve disiplini mikro, mezzo ve makro boyutta planlamalar ve uygulamalar gerçekleştirir.

Anahtar Kelimeler: Kronik Hastalık, Kronik Hastalık Türleri, Sosyal Hizmet.

1. GİRİŞ

Sağlık tanımlaması Dünya Sağlık Örgütü Anayasası (World Health Organization [WHO], 1948) tarafından “*yalnızca hastalık veya engellilik durumunun olmayışı değil, fiziksel, zihinsel ve sosyal yönden tam bir iyilik halidir*” şeklinde yapılmıştır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere bireylerin bütüncül iyiliğinden bahsedebilmek için birçok bileşenin olması gerekir. Hastalığın olmaması da bu bileşenlerden bir tanesidir. Kavramsal açıdan hastalık tanımlamaları tarihsel süreçte farklılık göstermiştir, fakat her dönem genel kabul değişikliği üzerine olmuştur. Hastalık kavramının hem nesnel hem de öznel yanları vardır. Başka bir ifade ile hastalık hem ölçülebilir durumları hem de kişiden kişiye değişebilen algıları içerir. Hastalık kavramı normallik ve sağlık kavramları ile kıyaslanarak nitelendirilebilir ve sınırları çizilebilir. Hastalık anlam bakımından kötü, çirkin, istenmeyen vb. gibi birçok olumsuzluğu içerisinde barındırır. Hastalık kişilerin dokularında ve hücrelerinde anormallikle sonuçlanan biyolojik bir süreç olmanın yanında sosyal ve kültürel olaylardan da etkilenir, yani bir toplum için hastalık olarak görülen bir durum başka toplum için hastalık olarak kabul edilmeyebilir. Hastalık kısaca tanımlanacak olur ise; yalnızca kişilerin hasta olması değil, fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal yapılarını negatif yönde etkileyen ya da tamamıyla yok eden normal olmama durumudur. Hastalık kişilerin duygusal yapısına zarar verir, çevresi ile olan uyumunu, dengesini, etkileşimini bozar, üretkenliğini ve verimliliğini azaltır (Arda, 1996; Birol, 2004; Leys, 2010). Hastalıklar başlama süresi, başlama hızı, mortalite ve morbidite hızı, tedavi edilmez ise neden olacağı hasar gibi birçok özellikleri ile akut ve kronik olarak birbirinden ayrılabilir. Akut hastalıklar hızlı başlayan, kısa süren ve işlevselliği bozamayan hastalıklardır. Kronik hastalıklar, uzun süren ve bakım ihtiyacı doğuran hastalıklardır (Ceylan, 2016). Akut hastalıklar aniden gelişen, herhangi bir kazaya ya da yaralanmaya bağlı ortaya çıkar, kısa süreli devam eder ve tedavisi mümkündür. Kronik hastalıklar genel olarak 1 yıl ya da daha uzun süren, sürekli tıbbi müdahale gerektiren veya günlük yaşam aktivitelerini sınırlayan veya her ikisini birden gerektiren durumlar olarak tanımlanır (CDC, 2022).

Kronik hastalıklar genellikle uzun sürelidir ve genetik, fizyolojik, çevresel ve davranışsal faktörlerin birleşiminin sonucu oluşur. WHO verilerine göre kronik hastalıklar nedeni ile her yıl 41 milyon insanı ölmektedir, bu da dünya çapındaki tüm ölümlerin %74'üne denk gelir. Her yıl 17 milyon kişi 70 yaşından önce kronik hastalıklar sebebiyle ölmekte, bu erken ölümlerin %86'sı düşük ve orta gelirli ülkelerde meydana gelmektedir. Kronik hastalıklara bağlı ölümler hastalık gruplarına göre karşılaştırıldığında; kardiyovasküler hastalıklar yılda 17,9 milyon kişi

ile ilk sırada yer alır. Kanserler 9,3 milyon kişi ile ikinci sırada, kronik solunum yolu hastalıkları 4,1 milyon kişi ile üçüncü sırada ve diyabet (diyabetin neden olduğu böbrek hastalığı ölümleri dahil) 2 milyon kişi ile dördüncü sırada yer alır. Fiziksel hareketsizlik, sigara, alkol, madde bağımlılıkları, sağlıksız beslenme, kirli hava şartları vb. kronik hastalık riskini artırır. Dünyanın tüm ülkeleri, bölgeleri ve her yaş grubundaki bireyler kronik hastalıklardan etkilenmektedir. Her ne kadar kronik hastalıklar yaşlı bireylerle düşünülse de kayıtlar 17 milyon kronik hastalığa bağlı ölümün 70 yaşından önce meydana geldiğini göstermektedir. Bu ölümlerin de yüzde 86'sının orta ve düşük gelirli ülkelerde meydana geldiği tahmin edilmektedir. Çocuklar, yetişkinler ve yaşlılar yani tüm bireyler sağlıksız beslenme, fiziksel hareketsizlik, sigara dumanına maruz kalma, zararlı alkol kullanımı veya hava kirliliği vb. gibi kronik hastalığa neden olan risk faktörlerine karşı savunmasızdır (WHO, 2023).

Kronik hastalığı olan bireyler, hastalığına bağlı olarak genellikle yorgunluk, ağrı, denge sorunları, kas spazmları, nörolojik duyumlar, görme veya işitme güçlükleri, titreme, hafıza kaybı, duyguları düzenlemede zorluk, çoklu görev yapmada zorluk, depresif dönemler, kaygı ve panik vb. gibi fiziksel, bilişsel ve duygusal zorluklarla yaşarlar. Bunun yanında bu sağlık sorunları kronik olduğundan, bu zorluklar ortadan kalkmaz ve aslında çoğu zaman ilerleyicidir ve zamanla kötüleşir. Bu hastalıkların çoğu da kişinin yaşlanmasını beklemez. Çoğu zaman, 20'li, 30'lu ve 40'lı yaşlarındaki kişilere, hayatlarının büyük bir kısmı önlerindeyken ve artık karmaşık olan bu yolculukları nasıl yaşayacaklarını bilmeden teşhis konulur. Kronik hastalığı olan hastalar, keder ve kayıpla başa çıkma, depresyon ve hastalıklarıyla ilgili kaygı dahil olmak üzere çok çeşitli sorunlarla uğraşırlar. Her ne kadar bu sorunlar tamamen klinik olmasa da, bireyin yaşamının bir diğer önemli alanını, yani yaşam kalitesini etkilemektedir. Kronik hastalığı olan bireyler genellikle tanı konulmadan önceki temel düzeyde işlevlerini yerine getiremezler ve artık günlük yaşam aktivitelerine yardımcı olmak için sevdiklerine ve diğer desteklere daha fazla ihtiyaç duyarlar (Mishra ve Ahad, 2017).

Kronik hastalığı olan bir bireyin bakımı, hem kişisel/hasta düzeyinde, hem de sağlık sistemi içerisinde zorlayıcı olabilir. Bu bireylerin bakımı, akut bir yaralanmadan veya durumdan farklıdır, bakım devam eder ve çeşitli sağlık hizmeti sağlayıcılarını ve diğer farklı kaynakları gerektirir. Kronik hastalık bakımının reaktif değil, planlı ve proaktif olması gereklidir (Findley, 2014).

Sosyal hizmet meslek ve akademik disiplininin küresel tanımlaması Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (International Federation Of Social Workers [IFSW], 2014) “sosyal değişim ve gelişmeyi, sosyal uyumu, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmesini teşvik

eden uygulamaya dayalı bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal hizmetin merkezinde yer alır. Sosyal hizmet teorileri, sosyal bilimler, beşeri bilimler ve yerel bilgilerle desteklenen sosyal hizmet, yaşamdaki zorlukları ele almak ve refahı artırmak için insanları ve yapıları bir araya getirir. Yukarıdaki tanım ulusal ve/veya bölgesel düzeylerde genişletilebilir” şeklinde yapmıştır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere tüm bireylerin hayata karşı güçlü kılınması, yaşam tatmininin maksimuma çıkartılması, insanların refahı, onur ve değeri sosyal hizmetin ana amacıdır. Bu amaç uğruna çalışırken hizmet sunumunda bazı gruplara öncelik verilebilir. Çocuklar, yaşlılar, engelliler, kadınlar, yoksullar, afetzedeler vb. gibi sayılabilecek bu grupta kronik hastalar da yer alır.

Kronik hastalıklar kişilerin hayatını tehlikeye sokan ve farklı etkileri olan hastalıklardır. Kronik hastalık yalnızca tanı koyulan hastaları etkilemekle kalmaz, hastanın ailesi ve toplumu da olumsuz yönde etkiler. Kronik hastalıklar söz konusu olunca mikro, mezzo ve makro boyutlarda yaşanan bu problemlerin çözümlenmesinde, risk faktörlerinin tespit edilmesinde, koruyucu ve önleyici müdahalelerin gerçekleştirilmesinde, psikolojik ve sosyal yönden iyilik halinin sağlanmasında, yaşam tatmininin maksimuma çıkartılmasında, tedavinin etkin ve verimli olmasında, sosyal işlevselliğin ve sosyal refahın yükseltilmesinde, baş etme yetkinliğinin desteklenmesinde sosyal hizmet meslek ve disiplinine ve profesyonel uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanlarına büyük sorumluluk düşmektedir (Akçe ve Kaplan, 2020).

2. KRONİK HASTALIK TÜRLERİ

2.1. Kalp ve Damar Hastalıkları

Kardiyovasküler hastalık terimi, hipertansiyon, koroner arter hastalığı, kardiyak aritmiler, serebrovasküler hastalık, kalp kapak hastalığı, kardiyomyopatiler, periferik vasküler hastalık ve konjenital kalp anormallikleri dahil olmak üzere kalp ve kan damarlarındaki herhangi bir bozukluğu ifade eder. Her bozukluk epidemiyolojik olarak karakterize edilmiştir, görülme sıklığı ve yaygınlık oranları ülkeye ve kültüre göre büyük farklılıklar gösterir (Davidson, 1994).

2.2. Kronik Solunum Yolu Hastalıkları

Kronik solunum yolu hastalıkları, solunum güçlüğüne neden olan bir grup akciğer rahatsızlığının adıdır. Uzun süreli solunum sıkıntısının nedeni Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı veya astım olabilir. Solunum sorunları zamanla giderek kötüleşir ve normal aktiviteleri kısıtlar. Yetişkinlerde yaşanan astım çocukluk döneminde başlamış olabilir (WHO).

2.3. Eklem İltihapları

Romatoid artrit (RA) eklemlerin iltihaplandığı (artrit) kronik bir hastalıktır. Halk arasında iltihaplı eklem romatizması olarak da bilinir. Eklemlerin içindeki zarda ya da diğer iç organlarda iltihaba yol açabilir. Birçok eklemden şişlik, ısı artışı ve ağrıya yol açarak kıkırdak, kemik ve eklem yapılarına zarar verir (Romatoid Artrit Hasta El Kitapçığı).

2.4. Bazı Kanseri Tipleri

İnsan vücudu normalde büyüyen ve gerektiğinde bölünen trilyonlarca hücreden oluşur. Hücreler anormal hale geldiğinde veya yaşlandığında genellikle ölürlür. Kanseri, bu süreçte bir şeyler ters gittiğinde başlar ve hücreler yeni hücreler yapmaya devam ederken, eski veya anormal olanlar ölmesi gerektiği zamanda ölmezler. Kanseri hücreleri kontrolden çıktıkça normal hücreleri geride bırakabilirler. Bu, vücudun olması gerektiği gibi çalışmasını zorlaştırır. Birçok kanseri türü vardır. Kanseri vücudun herhangi bir yerinde gelişebilir. Vücutta başladığı bölgeye göre adlandırılır. Örneğin memede başlayan meme kanseri, vücudun diğer bölgelerine yayılsa (metastaz yapsa) da yine meme kanseri olarak adlandırılmaktadır. Kanseri iki ana kategorisi vardır: Hematolojik (kan) kanseri, lösemi, lenfoma ve multipl miyelom dahil olmak üzere kan hücrelerinin kanseri. Katı tümör kanseri, diğer vücut organlarının veya dokularının kanseri. En sık görülen katı tümörler meme, prostat, akciğer ve kolorektal kanserlerdir. Bu kanserler bazı yönlerden birbirine benzer ancak büyümeleri, yayılmaları ve tedaviye yanıt verme biçimleri farklı olabilir. Bazı kanserler hızla büyür ve yayılır. Diğerleri daha yavaş büyür. Bazılarının vücudun diğer bölgelerine yayılma olasılığı daha yüksektir. Diğerleri başladıkları yerde kalma eğilimindedir. Bazı kanseri türleri en iyi şekilde ameliyatla tedavi edilir; diğerleri kemoterapi gibi ilaçlara daha iyi yanıt verir. En iyi sonuçları elde etmek için genellikle 2 veya daha fazla tedavi kullanılır (American Cancer Society).

2.5. Tip 2 Diyabet

Tip 2 diyabette vücut ürettiği insülini kullanmada sorun yaşar. Buna insülin direnci denir ve kan şekerinin normalin üzerine çıkmasına neden olur. Başlangıçta pankreas bunu telafi etmek için daha fazla insülin üretir. Ancak zamanla kan şekeri seviyesini normal aralıkta tutamaz. Kan şekeri seviyelerinin uzun süre yüksek kalması kalp krizi, böbrek hastalığı, körlük ve sinir ağrısı gibi diğer tıbbi problemlerin riskini artırır (American Diabetes Association).

Tip 2 diyabet, tüm dünyada görülme sıklığı giderek artan kronik bir metabolik hastalıktır. Bu eğilimin bir sonucu olarak, dünyanın bazı ülkelerinde hızla bir salgın haline geliyor, etkilenen

insan sayısının önümüzdeki on yılda yaşlanan nüfustaki artışa bağlı olarak ikiye katlanması bekleniyor, bu da sağlık hizmeti sağlayıcılarının özellikle az gelişmiş ülkelerde hali hazırda mevcut yükünü artırıyor (Olokoba vd., 2012).

2.6. Obezite

İnsan vücudu, enerji açığı dönemlerinde kullanılmak üzere enerji fazlasını yağ olarak depolayacak şekilde yaratılmıştır. Bu yağ birikimini belirli bir aralıkta sınırlamak için fizyolojik kontrollerin mevcut olduğu görülmektedir. Ancak bazı kişiler bu aralığı aşarken diğerleri aşamayabilir. Obezite, enerji dengesi mekanizmalarındaki bozulmadan kaynaklanan vücutta aşırı yağ birikmesidir (Dhurandhar,2022)

Obezite hem kendi başına kronik bir hastalıktır hem de tip 2 diyabet, dislipidemi, hipertansiyon ve kardiyovasküler hastalıklar gibi önde gelen diğer kronik hastalıkların birincil nedenidir. Klinikte obezite hala en iyi şekilde vücut kitle indeksi ve bel çevresi dahil olmak üzere yaygın olarak bulunabilen araçlar kullanılarak tanımlanmaktadır, ancak fazla lipit depolarının miktarının ve dağılımının daha kesin olarak ölçülmesine olanak tanıyan daha yeni görüntüleme yöntemlerinin obezite risk değerlendirmesini iyileştireceği düşünülmektedir. Çocuklarda ve ergenlerde obezite prevalansının küresel olarak artması özellikle endişe vericidir, çünkü bu gruplar önümüzdeki birkaç on yılda yetişkinlerde obezite oranlarının artmasına katkıda bulunmaya devam edecektir (Purnell, 2023).

3. KRONİK HASTALIKLARDA SOSYAL HİZMET

Sosyal hizmet meslek ve disiplini sosyal adaletin sağlanmasına, yaşam kalitesinin yükseltilmesine ve toplumdaki her bireyin, grubun ve topluluğun potansiyelinin maksimuma çıkartılmasına kendini adanmıştır. Sosyal hizmet uzmanları, birinci basamak sağlık hizmetleri de dahil olmak üzere birçok alanda bireylerle, ailelerle, gruplarla ve topluluklarla çalışır. Profesyonel sosyal hizmet uzmanları biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel ve manevi faktörler arasındaki ilişkiyi ve bunların müracaatçı refahı ve gelişimi üzerindeki etkilerini değerlendirir (Mishra ve Ahad, 2017). Sosyal hizmet uzmanları bireylerin, ailelerin, grupların ve toplulukların refahına etki eden fiziksel, duygusal ve çevresel faktörlere ilişkin geniş bakış açısına sahiptirler, çünkü akademik alt yapıları bunu destekler.

Sosyal hizmet uzmanları kronik hastalığı olan bireylerin ihtiyaçlarını şu şekilde karşılar:

Kronik hastalıkları olan hastaların psikososyal durumlarına, işlevsel bozukluklarına, ağrularına, depresyonlarına ve kaygılarına ilişkin hızlı ve kapsamlı tarama ve değerlendirmelerin yapılması,

Sağlık tesisleri ve bakım merkezlerinde koordinasyonun sağlanması, hasta merkezli ve kültürel olarak uyarlanmış kronik hastalık yönetimi programlarının sunulması, Savunmasız ve dezavantajlı gruplara yönelik sosyal yardım, tarama ve değerlendirme stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması konusunda işbirliği yapılması, Danışmanlık, kaynak sağlama ve yönlendirmelerin sağlanması, Hastaların tanı ve prognozlar konusunda eğitilerek sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi (Mishra ve Ahad, 2017).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kronik hastalıklar bireylerin hayatlarını olumsuz yönde etkiler. Bireylerin yalnızca fiziksel iyiliklerine zarar vermez, aynı zamanda psikolojik ve sosyal iyiliklerini de bozar. Kronik hastalıklarla mücadele etmenin yollarından bir tanesi risk faktörlerinin tespit edilmesi ve bu risk faktörlerinin ortadan kaldırılmaya çalışılmasıdır. Kronik hastalıkların kişiler, aileler ve toplum üzerindeki olumsuz etkisini azaltmak için tüm sektörlerin, tüm kurum ve kuruluşların risklerin tespiti ve ortadan kaldırılmasında paydaş olması, sürece aktif katılması zorunludur. Kronik hastalık sürecinin doğru yönetilmesi büyük önem arz eder. Doğru yönetim hastalıkların tespit edilmesini, taranmasını, tedavi edilmesini ve ihtiyacı olan kişilerin palyatif bakıma erişiminin sağlanmasını içerir. Erken teşhis ve zamanında tedaviyi güçlendirecek birinci basamak sağlık hizmetleri de kronik hastalıklarla mücadelede hayati önem arz eder, çünkü bu hastalık ortaya çıktıktan sonra doğacak olumsuzlukların giderilmesine ve ihtiyaç duyulacak maliyetlerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olur (WHO, 2023). Yukarıda bireysel (mikro), ailesel (mezzo) ve toplumsal (makro) boyutta yapılacak tüm müdahalelerde sosyal hizmet meslek ve akademik disiplininin profesyonel uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanları aktif görev alır.

KAYNAKÇA

- [1] Akçe, İ. Ve Kaplan, A. Dezavantajlı/ Risk Altındaki Gruplar: Kronik Hastalığı Olan Bireyler, Hüseyin Doğan (Ed.), Sosyal Hizmette Dezavantajlı/ Risk Altındaki Gruplar içinde (s.s. 305-330), Nika Yayınevi, Ankara, 2020.
- [2] Arda, B. Hastalık Olgusunun Tarihsel Açıklanışında Önemli Bir Kavram: "Etki Göçü". Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. 4,2, 1996.
- [3] Birol, L. Hemşirelik Süreci Hemşirelik Bakımında Sistemik Yaklaşım, Etki Matbaacılık Yayıncılık, İzmir, 2004.
- [4] Ceylan, M. F. Çocuk ve Ergende Akut ve Kronik Hastalığa Uyum, Türkiye Klinikleri Child Psychiatry, 2, 2, 2016.

- [5] Davidson, D. M. An Introduction to Cardiovascular Disease. In Social Support and Cardiovascular Disease (s.s. 3-19), MA: Springer US, Boston, 1994.
- [6] Dhurandhar, N. V. What is Obesity? Obesity Musings. International Journal of Obesity, 46, 6, 2022.
- [7] Findley, P. A. Social Work Practice In The Chronic Care Model: Chronic Illness and Disability Care. Journal of Social Work, 14, 1, 2014.
- [8] <https://cdn.who.int/media/docs/default-source/searo/ncd/ncd-flip-charts/6.-crd-24-04-19.pdf>, (Erişim tarihi: 12.10.2023)
- [9] <https://professional.diabetes.org/sites/default/files/media/ada-factsheet-understandingdiabetes.pdf>, (Erişim tarihi: 02.11.2023)
- [10] <https://romatizmatv.org/wp-content/uploads/2020/12/RA-Hasta-El-Kitapcigi-Brosur-2020.pdf>, (Erişim tarihi: 12.11.2023)
- [11] <https://www.cancer.org/content/dam/CRC/PDF/Public/6041.00.pdf>, (Erişim tarihi: 19.11.2023).
- [12] <https://www.cdc.gov/chronicdisease/about/index.htm>, (Erişim tarihi: 22.10.2023)
- [13] <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>, (Erişim tarihi: 22.10.2023)
- [14] <https://www.who.int/about/accountability/governance/constitution>, (Erişim tarihi: 20.10.2023)
- [15] <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases>, (Erişim tarihi: 23.10.2023)
- [16] Leys, M. A Social Science Perspective on Care for Chronically Ill People. Relevance for Public Health and Healthcare Policy Making. Brussels: Vrije Universiteit Brussel, 2010.
- [17] Mishra, P. J., ve Ahad, N. Social Work Intervention in Chronic Illness Care. De Paul Journal of Scientific Research, 4,1, 2017.
- [18] Olokoba, A. B., Obateru, O. A., ve Olokoba, L. B. Type 2 Diabetes Mellitus: A Review of Current Trends. Oman Medical Journal, 27,4, 2012.
- [19] Purnell, J. Q. Definitions, Classification, and Epidemiology of Obesity. Endotext [Internet], 2023.

SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN YOKSULLUK VE YOKSULLUK TÜRLERİ

Doç. Dr., BEYZA ERKOÇ¹

¹ KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ,

Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-0035-6782

ÖZET

Yoksulluk, üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanımlaması mevcut olmayan, gelişmişlik seviyesinden bağımsız olarak tüm ülkelerde görülen, çok boyutlu ve göreceli bir kavramdır. Yoksulluk geçmişten günümüze kadar yaşanan ve gelecekte de yaşanma ihtimali çok yüksek olan, merkezinde ekonomik yoksunluğu barındıran, günümüz dünyasının en büyük sosyal sorunlarından bir tanesidir. Yoksulluk, bireylerin gelir seviyeleri ile ilişkili olarak ortaya çıkar, yoksulluğun sonuçları ülkeler, bölgeler ve kişiler arasında farklı etkilere sebep olur. Yoksulluğun içerisinde yoksunluk barınır, birçok nedeni ve doğurduğu birçok olumsuz sonucu vardır. Nedenlerine örnek olarak; adaletsiz gelir dağılımı, bireysel sebepler (yaş, cinsiyet, çalışmak istememe vb.), yetersiz eğitim, küreselleşme, nüfus artışları, göçler, afetler, bağımlılıklar, yetersiz istihdam, hızlı şekilde sanayileşme, tarım alanlarının yok olması, savaşlar, işsizlik vb. gibi verilebilir. Yoksulluğun sonuçlarına ise; temel ihtiyaçların karşılanamaması, yoksulluğun bir kültür haline gelmesi, yoksulluk döngülerinin oluşması, şiddet, bağımlılıklar, suç eğilimlerinin artması, sağlığın tüm yönleri (biyolojik, psikolojik, sosyal) ile bozulması, eşitsizliklerin yaşanması, sosyal dışlanma, toplumsal izolasyon, yalnızlaşma, ailelerin dağılması vb. gibi örnekler verilebilir. Yoksulluğun mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk, insani yoksulluk, gelir yoksulluğu, objektif yoksulluk, sübjektif yoksulluk, kentsel yoksulluk, kırsal yoksulluk, geçici yoksulluk, kronik yoksulluk, yapabilirlikten yoksulluk, yeni yoksulluk, karma yoksulluk, nöbetleşe yoksulluk, sosyal olanaklar yoksulluğu ve ultra yoksulluk gibi türleri vardır. Yoksullukla mücadelede doğrudan mücadele, dolaylı mücadele ve radikal reform olmak üzere üç temel yaklaşım vardır. Yoksulluğun sebebinin belirlenmesi, sonuçlarının değerlendirilmesi, önlenmesi adına birçok meslek ve akademik disiplin çalışmalar yapar. Sosyal hizmet meslek ve disiplini de bu beşeri bilimlerden bir tanesidir. Yoksulluğun sebeplerinin belirlenmesi, etkisinin en aza indirilmesi ve tamamen

ortadan kaldırılması adına mikro, mezo ve makro boyutlarda çalışmalar, planlar, programlar yapar, uygular ve sonuçlarını değerlendirir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Yoksulluk, Yoksulluk Türleri.

1. GİRİŞ

Yoksulluk günümüz dünyasının en büyük problemlerinden bir tanesidir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri fark etmeksizin yoksulluk tüm dünya ülkelerinde görülmektedir. Sonuçları açısından düşünüldüğünde ülkeler, bölgeler ve kişiler arasında farklılıklar söz konusudur. Yoksulluğun tanımlaması konusunda üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanımlama hala yoktur. Yoksulluğun çok boyutlu niteliği sebebiyle olgunun yalnızca bireylerin aç kalması veya yeteri kadar besin maddesine ulaşamaması şeklinde açıklanması yetersiz ve yanlış olur.

Yoksulluğun tanımı genel itibari ile bireylerin hayatlarını devam edebilmeleri için ihtiyaç duydukları fiziksel ve sosyal mal ve hizmetlere sahip olamaması durumu şeklinde yapılabilir.

Yoksulluk olgusunun meydana gelmesi tek bir nedenle açıklanamaz. Yoksulluğun olumsuz sonuçları ise bireysel olduğu gibi toplumun bütünü de etkilemektedir. Tek başına bir dezavantajlılık durumu olan yoksulluk birçok dezavantajın ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Yoksulluğun ölçümü farklı yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. Yoksullukla mücadele kapsamında doğrudan müdahale, dolaylı müdahale ve radikal reform yöntemleri uygulanmaktadır.

Yoksulluk sorunsalının nedenleri, doğurguları ve çözülmesi noktasında birçok meslek ve akademik disiplin çalışmalar yapmaktadır. Sosyal hizmet meslek ve akademik disiplini de bunlardan bir tanesidir. Yoksulluk olgusu kapsamında sosyal hizmet mikro, mezo ve makro boyutta planlar, projeler, müdahaleler üretir ve uygular.

2. YOKSULLUK

Yoksulluk, tanımlaması üzerinde fikir birliği bulunmayan, tanımlamaların farklı bakış açılarına, değer sistemlerine ve zamana uygun olarak değişiklik gösterdiği, salt yeterli besin maddesine sahip olmakla tanımlamanın yetersiz olduğu bir olgudur, çünkü bireylerin besin maddesi ihtiyacının yanında sağlık, barınma, giyinme, eğitim, güvenlik vb. gibi temel ihtiyaçları da vardır. Genel itibari ile yoksulluk, maddi yetersizlikler nedeniyle bireylerin asgari hayat şartlarına ulaşamaması şeklinde tanımlanabilir. Kavramsal açıdan yoksulluk ilk kez İngiltere’de Booth tarafında 1880’lerde ortaya atılmıştır. 1899’da geliştirilmiş hali Rowntree tarafından kullanılsa da yapılan incelemeler sonucu yoksulluk kavramının 1870’te İngiltere’de eğitim giderlerini ödeyemeyen ailelerin ortaya çıkarılması amacıyla çıkartılan İlkokullar Yasasında ilk kez kullanıldığı kabul edilmektedir Yoksulluğa ilişkin deneysel araştırmalar 20. yüzyılda başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan önce yoksulluğa ilişkin deneysel araştırmalar

daha çok gelişmiş ülkeler için yapılırken, savaş sonrasında araştırmalar az gelişmiş ülkelere yönelmiştir. Kalkınma Ekonomisinin gündeme gelmesiyle yoksulluk refah kavramıyla anılmaya başlanmıştır. 21. yüzyıla gelindiğinde yoksulluğa ilişkin bakış açısı dört yaklaşımda toplanmıştır. Bunlar parasal, sosyal dışlanma, yetenekler ve katılımcı yaklaşımlardır, şunu belirtmekte fayda vardır yoksulluğun parasal yaklaşımlarla ölçülmesi halen en geçerli yöntemdir. (Şenses, 2009; Aytacı ve Hatipler, 2013; Öztornacı ve Demirdöğen, 2015; Yaşar ve Taşar, 2019).

Genel olarak yoksulluk minimum hayat standardı için gerekli olan gereksinimlerin karşılanamamasıdır. Yoksulluk yalnızca günümüz modern dünyasının problemi değildir. Tarihsel süreçte bu soruna karşı her daim çözüm aranmıştır. Bu açıdan ulusal ve uluslararası düzlemde konuya ilişkin stratejiler geliştirilmekte, politikalar belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Bahsi geçen politikaların temel hedefi yoksulluk olgusunun yok edilmesidir, fakat ne yazık ki tarihten günümüze değil yapılan mücadele politikaları yoksulluğu azaltmaya çalışsa da ortadan kaldırmaya yeterli olmamıştır (İncedal, 2013).

Sözlükte yoksulluk, ekonomik yetersizlik nedeni ile yaşamın sağladığı imkanlardan, kaynaklardan mahrum kalma, üretim faktörlerine erişememe, asgari yaşam koşulları için gerekli gelirin olmaması şeklinde tanımlanırken yoksul yeteri kadar parası olmayan kişi veya kaliteli yaşamın sağlanması için gerekli araçları olmayan kişi şeklinde tanımlanır. Günümüz dünyasında yoksulluğa ilişkin tanımlamaların salt tüketim ve gelir seviyesi ile ilişkilendirilmesi yetersizdir. Tüketim ve gelir seviyesinin yanında tanımlamalarda kaynaklara erişim, kamu ve yarı kamu hizmetlerden ve mallardan yararlanma, otonomi, insan haysiyeti ve onuruna yakışır yaşam vb. ölçütlerin de dahil edilmesi gerekmektedir (Aktan ve Vural, 2002).

Yoksulluk en geniş ifade ile bireylerin işsizlik, göç, afet durumları, ekonomik krizler vb. gibi sebeplerle mal ve hizmetlerinin yetersiz olmaması, gelir kaynaklarının bulunmaması, bu yüzden kaliteli bir yaşam yaşayamamaları, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerden yararlanamamaları, siyasi katılımında bulunamamalarıdır (Çelik, Vural ve Tuncer, 2017).

Yoksulluk toplumsal problemlerin hem sebebini hem de sonucunu oluşturur. Yoksullar sosyal yönden risk taşıyan en büyük potansiyeli oluşturur. Sosyal refahın sağlanması adına yoksulların güçlendirilmesi elzemdir. Yoksulluk ana hayatsal araçlardan yoksun olmaktır. Bunun yanında yoksulluk, aykırı ve hijyensiz çevre şartlarında yaşamak, eğitim, sağlık ve adalet sistemlerinden yeterince faydalanamamak, şiddet riskine açık olmak ve yetersiz güvenliğin olmasını açıklar (Genç ve Çöpoğlu, 2020).

Görüldüğü üzere yoksulluğa ilişkin birçok tanımlama mevcuttur. Erkoç (2020) yoksulluğa ilişkin yapılan farklı tanımlamalarda özellikle vurgu yapılan ve ortak olan noktaları; genel kabul edilen tanımlamasının olmaması, insanlık tarihi kadar eski olduğu, yalnızca bireylerin beslenme ihtiyacı ile ilişkili tanımlamaların yetersiz olduğu, bunun yanında sağlık, eğitim, barınma vb. temel ihtiyaçların da tanımlamaya dahil edilmesi gerektiği, refah seviyesinin artırılması için yoksulluğun önlenmesi gerektiği, çok boyutlu ve göreceli bir kavram olduğu, kişilerin biyolojik, psikolojik ve sosyal sağlıklarını olumsuz yönde etkilediği, tüm dünya ülkelerinin ortak sorunu olduğu, nedenlerinin de sonuçlarının da çok fazla olduğu şeklinde özetlemiştir.

Yoksulluğun birçok nedeni ve birçok olumsuz sonucu vardır. Yoksulluk nedenlerine örnek olarak; bireysel (cinsiyet, yaş vb.) nedenler, işsizlik, adaletsiz gelir dağılımı, kentleşme, nüfusun hızlı artışı, küreselleşme, hızlı sanayileşme, tarımsal alanların yok edilmesi, yetersiz siyasi katılım, yetersiz altyapı olanakları, konut sorunları, istihdamın yetersizliği, örgütlenmenin yetersizliği, yetersiz kamu, mal ve hizmetleri, dengesiz vergi uygulamaları, dünya genelinde uygulanan kalkınma planları, enflasyon, faizler, rantlar, ekonomik krizler, tekeller, çalışan sayısının azlığı, doğal, insan kaynaklı ve teknolojik afetler, göçler, geniş aileler, dezavantajlılık, güçsüzlük, korumasızlık, sosyal dışlanma, izolasyon, bağımlılıklar vb. gibi verilebilir. Olumsuz sonuçlarına literatür ışığında örnek olarak; yoksulluk kültürünün oluşması, sosyal dışlanma, gecekondulaşma, çarpık kentleşme, suç olaylarının artması, şiddet olaylarının artması, eşitsizliklerin yaşanması, bağımlılıkların artması, temel mal ve hizmetlere erişememe, genel sağlık ve iyilik halinin bozulması, ailelerin zarar görmesi, güvensiz işlere yönelme, toplumsal güven kayıplarının yaşanması, izolasyon, ötekileşme, zayıflık vb. verilebilir (Aktan ve Vural, 2002; Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011; Sarıkoca ve Daşlı, 2016; Çelik vd., 2017: 51-52; Kudubeş vd, 2017 ; Açıkgöz ve Yusufoğlu, 2012;).

Tufan ve Karataş'ın (2003) çalışmalarında yoksulluğun kimleri daha fazla etkilediğine ilişkin eğitim düzeyi düşük, çalışmayan, çocuk sayısı fazla büyük aileler, kadınlar, geniş, kalabalık aileler, kırsal alanlarda yaşayanlar, çocuklar, yaşlılar, sosyal güvenlik sistemi dışında kalanlar, eğitimsiz ya da eğitim düzeyi düşük olanlar, göç edenler, sığınmacı ve mülteciler, işsizler, metropollerde gecekonduda yaşayanlar, engelliler, hastalar, tarım sektöründe çalışanlar ve kayıt dışı sektörlerde çalışanlar şeklinde bilgiler verilmiştir. Bahsi geçen her birey ve grup sosyal hizmet meslek ve disiplininin öncelikli hizmet sunmak adına çalıştığı hedef kitleleridir.

3. YOKSULLUK TÜRLERİ

Bu bölümde literatür ışığında yoksulluk türleri kısaca açıklanacaktır.

3.1. Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, kişilerin veya hane halklarının hayatlarını fiziksel olarak sürdürebilmeleri için ihtiyaç duydukları minimum tüketim düzeyine sahip olamamalarıdır, yani mutlak yoksulluk, kişi başına düşen gelirin ana ihtiyaçların karşılanmasına yetmemesi, kişilerin gelirlerinin asgari refah seviyesini bile karşılayamamasıdır (Yaşar ve Taşar, 2019).

3.2. Görelî Yoksulluk

Bu yoksulluk türünde bireylerin sosyal bir varlık olduğu gerçeğinden yola çıkılır, hayat standartları esas alınır. Birinci değil ikinci derece yoksulluğu tanımlar. Görelî yoksulluk, yoksul bireyler ile o toplumda bulunan ve ortalama bir geliri sahibi olan diğer bireyler arasındaki gelir farklılıklarını açıklar (Aktan ve Vural, 2002; Yaşar ve Taşar, 2019).

3.3. İnsani Yoksulluk

Bireylerin insanca hayatlarını sürdürmeleri için ihtiyaç duydukları sosyal, kültürel ve ekonomik olanaklarının olmamasıdır (Çelik, 2017).

3.4. Objektif Yoksulluk

Bu yoksulluk türünde standartlar vardır, farklı hesaplama yöntemleri ile hesaplanarak doğruluğu kanıtlanabilir, standardın altında kalınması durumu yoksulluğu tanımlar (Çelik, 2017)

3.5. Subjektif Yoksulluk

Bu yoksulluk türünde hane halkı ve bireylerin kendilerini tatmin edecek ölçüde uygun gördükleri gelirlerinin olmamasıdır. Hesaplaması bireylere sorularak alınan cevaplar doğrultusunda yapılır (Aktan ve Vural, 2002; Çelik, 2017).

3.6. Gelir Yoksulluğu

Hayatın devamı ve asgari yaşam şartları için gerekli gelirin kazanılamaması, satın alma gücünün olmaması durumudur (Çelik, 2017).

3.7. Kırsal Yoksulluk

Kırsal bölgelerde yaşanan yoksulluk türüdür. Kentlere göre daha fazla görülmektedir. Kırsal alanlarda üretimin yapılamaması, olanakların yok edilmesi, geçinebilme umudunun yok olması ile ortaya çıkar. Örneğin tarım alanlarının yok edilmesi gibi (Aktan ve Vural, 2002; Çelik, 2017).

3.8. Kentsel Yoksulluk

Kentsel yoksulluk genellikle kırsal yoksulluğun azaltılması stratejilerinin sonucu ortaya çıkar. Tarım alanlarında yeni teknolojilerin kullanılmasıyla birlikte meydana gelen işsizlik sonucu mağdur kişiler kentlere göç ederler. Kente yeni gelen ve çoğunlukla kalifiye olmayan yeni

işgücünü istihdamında sorunlar yaşanır. Yoksulluk, kente göç eden grupların kendi içlerinde kurdukları bir ortaklıktır (Akça, 2018).

3.9. Kronik Yoksulluk

Yoksulluğun zamansal açıdan uzun sürmesini, nesilden nesile aktarılmasını aktararak kalıcı olmasını ifade eder (Çelik, 2017).

3.10. Geçici Yoksulluk

Uzun sürmeyen, kısa süreli, bireylerin zaman zaman maruz kaldıkları yoksulluk türüdür (Çelik, 2017).

3.11. Yapabilirlikten Yoksulluk

Belirli bir yaşam seviyesine ulaşmak için gerekli olan yapabilirlikten yoksun olma durumudur (Çelik, 2017).

3.12. Yeni Yoksulluk

Sosyal dışlanma riski olan, kenarlara itilmiş, ekonomik ilişkiler bakımından sistemle birleşmesi mümkün olmayan bir tabakayı açıklar. Genellikle kentlerde yaşayan yoksullardır (Sipahi, 2006).

3.13. Karma Yoksulluk

Bu yoksulluk türünde mutlak ve göreceli yoksulluğun tek bir kalemde birleştirilerek tüm dünyada tek göstergenin kullanılması önerilir. Amacı tüm dünyanın aynı yoksulluk denklemi ile incelenmesidir (Kaya, 2011).

3.14. Nöbetleşe Yoksulluk

Nöbetleşe yoksulluk esas itibari ile göçmen gruplar arasında kentte imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların kente daha sonra gelen kesimlerle birlikte diğer imtiyazı olmayan gruplar üzerinden zenginleşmeleri, yani yoksullukları bu gruplara devretmeleri sonucunu doğuran bir ilişkiler ağıdır (Akça, 2018).

3.15. Sosyal Olanaklardan Yoksulluk

Yoksulluğun sadece maddi boyutuyla ilgilenmez. Aynı zamanda insani gelişim açısından gereklilik duyulan ihtiyaçların ne kadarının karşılandığına odaklanan yoksulluk türüdür (Aslan, 2016).

3.16. Ultra Yoksulluk

Kişilerin gelirlerinin tümünü harcamalarına karşın günlük alması gereken kalori miktarının yalnızca %80'ini karşılayabilmesini tanımlar (Aslan, 2016).

3. SOSYAL HİZMET VE YOKSULLUK

Yoksulluk probleminin tamamı ile ortadan kaldırılması çok mümkün olmasa da, yoksullukla mücadelede ana amaç yoksulluk oranının minimum seviyeye indirilmesidir. Çok boyutlu yapıya sahip olması nedeniyle sadece ekonomik bir olgu şeklinde değerlendirmenin yetersiz olduğu yoksulluğa karşı mücadelede farklı kurum ve kuruluşlar faaliyet göstermektedir. Ana aktör devlet olsa da mücadelede, uluslararası kuruluşlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları da önemli rollere sahiptir (İncedal, 2013). Benzer şekilde birçok meslek ve akademik disiplin yoksullukla mücadele sürecinin paydaşları arasındadır. Sosyal hizmet meslek ve akademik disiplini de bu süreçte aktif görev alır.

Yoksulluğun toplumsal bir problem olmasının yanında yeni birçok probleme de zemin hazırlar. Başka bir deyişle yoksulluğun ortadan kaldırılması farklı birçok toplumsal problemin hiç yaşanmaması, önüne geçilmesi anlamını taşır. Bireysel açıdan yoksulluk, yoksulluk kültürlerine, sosyal dışlanmalara, umutsuzluk ve çaresizlik vb. gibi duygulara neden olur. Yoksul bireyler yeterli gelir, sağlık, eğitim, barınma, ulaşım, sosyal içerme, sağlıklı hayat koşulları vb. gibi sosyal hayatlarındaki temel ihtiyaçlarını gerektiği ölçüde karşılayamaz. Sosyal refahı belirleyen kriterler arasında bu ihtiyaçlar ve ihtiyaçların teminini vardır. Sosyal hizmet bu problemlerin nasıl çözümleneceğini öğretme, rehberlik etme, danışmanlık yapma, yoksul bireyleri güçlendirme ve sosyal imkanların doğru kullanılmasını sağlamak ile görevlidir. Yoksullukla mücadele kapsamında sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıları ile birebir çalışması gereklidir. Yoksul bireylerin sosyal ve ekonomik koşullarının iyileştirilmesi ve kendilerine maksimum seviyede yeterli hale gelmeleri için sosyal hizmet uzmanları aracılık, savunuculuk, rehberlik, danışmanlık vb. rollerini üstlendir (Genç ve Çöpoğlu, 2020).

Strier (2009) yoksullukla mücadele stratejilerini müdahale düzeyine göre aşağıdaki gibi 4 düzeyde gruplandırmıştır:

Küresel Stratejiler: Dünyada yaşanan yoksulluğun yaygınlaşmasında küreselleşmenin etkisine vurgu yapar. Küresel yoksulluğun kapsamında ve doğasında belirleyiciliğe sahip olan demografik, ekonomik ve politik büyük ölçekli değişimlerin sebep olduğu problemler üzerinde yoğunlaşır.

Ulusal Stratejiler: Ulusal stratejilerin içeriği, yoksulluğun azaltılması ve farklı ulusal politika çıktıları hususlarında devletin rolünü ele almaktır.

Bölgesel Stratejiler: Devletin, eyaletlerin veya daha da küçük idari birimlerin yerel yönetim düzeyinde yoksullukla mücadele politikalarını içerir.

Topluluk Düzeyinde Stratejiler: Bu strateji düzeyi literatürde araştırma konuları arasında olsa da gün geçtikçe ilgi alanı olmaya devam etmektedir. Sınırlı imkanlarda yaşayan topluluklar arasındaki yoksulluğa karşı stratejik bir eylemi içerir. Genellikle teorik bir yaklaşıma dayanır. Çoklu örgütsel işbirliğine dayanan, koordineli, uzun dönemli, planlı ve programlı, kapsayıcı özellikler taşır. Sosyal hizmet uzmanlarının topluluk üyeleri ile birlikte çalışması, bu sayede topluluk anlayışının gelişmesi ve güçlenmesi gereklidir. Bölünmenin, parçalanmanın aksine böylesi uygulama ortaklık ve işbirliği temeline dayanan topluluk anlayışını kabul eder.

Mantle ve Backwith (2010) yoksullukla mücadele kapsamında topluma dayalı sosyal hizmetin 4 boyutunu vurgular:

Güçlendirme: Güç paylaşımı ve eşitlikçi sosyal ilişkiler aracılığıyla kişilerin hayatları üzerinde kontrol sahibi bireyler olmalarına yardım eden süreçleri içerir

Yerellik: Bu kapsamda; topluluk hayatı ve şartları konusuna duyarlı olmak, topluluk ihtiyaçlarının profili ve öncelikleri, topluluk içinde yer alan anahtar konumundaki kişiler ve bu kişilerle temaslar, topluluğun kültürel ve dilsel özellikleri hakkında bilgi sahipliği ve yetkinlikler vb. gibi değerlendirilebilir.

Koruma: Öncelikle korumasız kişiler, aileler, olmak üzere uzun süreli katılım aracılığı ile kişilerin kendi kendilerine yardımcı gerçekleştirmesi, topluluk seviyelerinde örgütlenmelerin desteklenmesi veya topluluk içi önleyici çabalar için yol gösterilmesi alt başlıklarından oluşur. Ortak hareket etme ve ilişkiler kurma temeline dayanarak müracaatçıların cesaretlendirilmesi ve güçlendirilmesi adına yerel dinamiklerin aktive edilmesi söz konusudur.

Ortaklık: Hizmetlerin verimli şekilde entegre edilmesini önceler. Hizmet ihtiyacı duyan kişilerin, ailelerin vaka yöneticisi gibi görüldüğü bir perspektife sahiptir. Bu anlayışta müracaatçılar tüketici gibi müdahalenin nesnesi değildir. Aktif, içerici vatandaşlık anlayışı ile katılım ve destek bu anlayışta sosyal hizmet müdahalesinin temeli oluşturur (Akt. Şen ve Taşkesen, 2018).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yoksulluk çok boyutlu bir olgudur, bu yüzden yalnızca ekonomik boyutlarla değerlendirilmesi yetersiz kalır. Yoksulluk başlı başına bir dezavantajken başka dezavantajlarında oluşmasına zemin hazırlar. Yoksulluk döngüsünde hamile kalan bir kadının yetersiz beslenmesi fetüste gelişme geriliği yaşamasına, annenin sağlığının bozulmasına, doğumun sağlıksız ortamlarda gerçekleşmesine, bebeğin sağlıksız bir dünyaya gelmesine neden olur. Çocukluk dönemini yoksulluk nedeniyle yetersiz bakımla ve eğitimle geçiren bir çocuğun gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık döneminde sağlığıyla, eğitimiyle, ekonomisiyle ilgili sıkıntılar yaşaması muhtemeldir.

Yoksulluk bireylerin biyolojik, psikolojik, sosyal sağlığını bozar, yaşam kalitesini ve refah seviyesini düşürür, zorlaştırdığı hayat koşullarıyla bireyleri bir çıkmaza sürükler.

Yoksullukla mücadelede asıl amacın yoksulluk olgusunun tamamını ile ortadan kaldırılması olsa da ne yazık ki günümüz şartlarında bu pek de mümkün olamamaktadır. Hal böyle olunca yoksullukla mücadelede kapsamında yapılan çalışmalar, yoksulluğun olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi noktasını kapsamaktadır. Yoksullukla mücadele multidisipliner bir ekip çalışması gerektirir. Her meslek ve disiplinin çıktısı, her kurumun çalışması diğerleri için veri niteliği taşır. Bu süreçte aktif görev alması gereken birçok kuruluş (kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler) ve akademik meslek ve disiplin vardır. Bu akademik meslek ve disiplinlerden bir tanesi de sosyal hizmettir. Sosyal hizmet yoksul bireylerin yaşamış oldukları zorlukların tespit edilmesi ve sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi adına mikro, mezo ve makro boyutta müdahale planları hazırlar. Öncelikle yoksul bireylerin temel ihtiyaçlarının yeterince karşılanması, sonrasında ise yeniden yoksulluk sarmalına yeniden düşmemeleri için her açıdan güçlendirilmeleri ve sosyal işlevselliklerinin maksimuma çıkartılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Açıkgöz, R., ve Yusufoglu, Ö. Ş. Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1, 1, 2012.
- [2] Akça, Ü. *Kentsel ve Kırsal Alanda Yoksunluk Sorunundan Etkilenen Nüfus Grupları*, Bülent Şen ve Mustafa Özcan (Ed.). Yoksulluk ve Sosyal Hizmet içinde. (s.s. 49-64), Eğitim Yayınevi, Konya, 2018, https://books.google.com.tr/books?id=yjjjDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, Erişim Tarihi: 17.11.2023.
- [3] Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. *Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri*”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Coşkun Can Aktan (Ed.), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara, 2002.
- [4] Arpacioğlu, Ö., ve Yıldırım, M. Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluğun Analizi. Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4, 2, 2011.
- [5] Aslan, E. *Dünya Bankası ve İslam Kalkınma Bankası'nın Yoksullukla Mücadele Politikaları: 2002 Sonrası Türkiye Örneği*, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2016.
- [6] Aytaç, A., ve Hatipler. M., *Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluğun Özgün Yapısı ve Yoksullukla Mücadele*. Paradigma Yayınevi, Edirne, 2013.

- [7] Bildirici, Z. *Avrupa Birliği'nde Yoksullukla Mücadele ve Türkiye'nin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamalar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- [8] Çelik, K., Vural, İ. Y., ve Tuncer, G. Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Genel Görünümü: 2002 Sonrası Döneme İlişkin Bir İnceleme. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 5, 2017.
- [9] Erkoç, B. Dezavantajlı/ Risk Altındaki Gruplar: Yoksullar, Hüseyin Doğan (Ed.), *Sosyal Hizmette Dezavantajlı/ Risk Altındaki Gruplar içinde* (s.s. 139-163), Nika Yayınevi, 2020.
- [10] Genç, Y. ve Çöpoğlu, M. *Yoksullar*, Meryem Serdar (Ed.), *Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet içinde* (s.s. 41-69), Grafiker Yayınevi, Ankara, 2020.
- [11] İncedal, S. *Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları*. Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, 2013.
- [12] Kaya, Z. *Türkiye'de Yoksulluk Analizi: Bir Probit Model Uygulaması*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2011.
- [13] Kudubeş, İ. E., Akdeniz Kudubeş, A., ve Bektaş, M.. Küreselleşmenin Yarattığı Yoksulluk: Çocuk Yoksulluğu. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 14, 1, 2017.
- [14] Öztornacı, B., ve Demirdöğen, A. Farklı Eşdeğerlik Ölçeklerine Göre Temel Yoksulluk Göstergelerinin Değişimi: Türkiye Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21, 1 - 2, 2015.
- [15] Sarıkoca, E., ve Daşlı, Y. Yoksulluğun Dünyada ve Türkiye'de Seyri. *Journal of International Social Research*, 9, 43, 2016.
- [16] Sipahi, E. B. Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6, 11, 2006.
- [17] Strier, R. Community Anti-Poverty Strategies: A Conceptual Framework for a Critical Discussion. *British Journal of Social Work*, 39, 6, 2009.
- [18] Şen, B. Küreselleşme, *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet*, , Bülent Şen ve Mustafa Özcan (Ed.). *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet içinde*. (s.s. 31-48), Eğitim Yayınevi, Konya, 2018, https://books.google.com.tr/books?id=yjjjDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, Erişim Tarihi: 17.11.2023.

- [19] Şenses, F. (2009). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk (5. Baskı)*, İletişim Yayınları. İstanbul, 2009.
- [20] Tufan, B., ve Karataş, K. *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler*. Sosyal Hizmet Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Ankara, 2003.
- [21] Yaşar, S., ve Taşar, M. O. Kavramsal Olarak Yoksulluk Ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikalarının Etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19, 38, 2019.

ARİSTOTELES'İN DİL FELSEFESİNDE KATEGORİ MESELESİ

Doç.Dr.Mehmet Akif DUMAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Dilbilimi Bölümü,
Konya/Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-5633-8268.

ÖZET

Aristoteles'in kategori tanımını *Metafizik*, *Analitikler* ve *Topikler*'deki ifadelerden hareketle açıklamak daha basit bir ayrımın netleşmesini sağlayacaktır. Kategori probleminin idraki için *varlık* meselesinin iyi kavranması gerekir. Varlığı idrak etmek açısından gerçeklik hakkındaki düşüncelerimizin ve ifadelerimizin de gerçeklikle uyuşup uyuşmadığı sorusu felsefe tarihi boyunca sorulmuştur. Aristoteles neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair şu tanımı verir: “Var olanın var olmadığını veya var olmayanın var olduğunu söylemek yanlıştır; var olanın olduğunu ve var olmayanın olmadığını söylemek doğrudur.” (Met. IV, 1011 b 26). Bir şeyin var olup olmadığına göre ifadeye doğru ya da yanlış denmesinin (Cat. 14 b) de göstereceği üzere Aristo'nun tespiti isabetli görünmektedir.

Varlık türlerinin kategori türleriyle aynı sayıda olması konuyu en azından Organon düzeyinde ele almayı gerektirmektedir. Sadece varlık kavramı üzerinden okunduğunda bile kategoriler, Aristoteles felsefesinin anlaşılması için göz ardı edilemeyecek meselelerdendir.

Anahtar Kelimeler: Aristo, Organon, Kategoriyalar, kategoriler

Giriş

Varlığın mevcudiyeti *öz*ü gereği midir, yoksa *özellikleri* vesilesi ile midir? İlinek ortaklığının varlıkları aynı kategoriye dahil etmek için yeterli sayılması tasnifi oldukça kolaylaştırır. Öz-nitelik meselesini Aristo hülasa eder: “O halde bir şeyin ilineksel bir anlamda var olduğu söylendiğinde bu ya [1] her iki [yahut daha çok] ilineğin var olan bir aynı özneye ait olmalarından veya [2] yüklem kendisine ait olduğu öznenin var olmasından veya nihayet [3] aslında bir yüklemi olduğu şey kendisine bir ilinek olarak ait olan bir öznenin var olmasından

dolayıdır” (*Metafizik V, 7/1*). Akabinde Aristo varlık türlerinin kategori türleriyle aynı sayıda olduğunu söyler. Zira “kategorilerin bazıları tözü, bazıları niteliği bazıları niceliği, bazıları bağıntıyı, bazıları etkenliği veya edilgenliği, bazıları yeri, bazıları zamanı ifade ettiklerine göre, onların her birine varlığın anlamlarından biri tekabül eder.” Bu mantıkla düşünersek “İnsan sağlıklıdır” cümlesi ile “İnsan, sağlıklı bir durumda yaşıyor” arasında hiçbir fark yoktur (*Metafizik V, 7/2*). Varlık ve kategorik karşılığını netleştiren Aristo için “olmak” ifadesinin anlamlarının çokluğu, “dır” ifadesinin (ek-fiilin) farklı ifade türlerinde kullanılmasıyla ilişkilidir (*Metafizik V, 7/3*). Nihayetinde *Sofistçe Çürütmeler*’de (4, 165b 31- 166a) verilen *hasta* örneğindeki gibi kelimelerin anlamsal belirsizliğindeki taraflar netleştirilir. Hasta denilince fiziksel mi, ruhsal mı olduğu belli değildir. Üstüne üstlük ifade geçmiş zamandaki bir rahatsızlığı kasıtlı kullanılabileceği gibi, ironik anlamda takıntılı bir durumu nitelemek için de kullanılabilir. *Metafizik*’teki ayırım ile var oluşun bilkuvve (potansiyel) ve bilfiil (hakikatte) olarak nitelenmesi daha net bir çerçeveye sahip olmamızı sağlar (*Metafizik V, 7/4*). Yani hastalığın müşahede edilebilir (bilfiil) olması ile tasavvur olunabilirliği (bilkuvve), hastalığın varlıksal bütünlüğüne karşılık gelir. Aristo’nun bu minvalde verdiği buğday misali mecaz-ı mürselin *evveliyet* ilgisini çağırıştırır niteliktedir. Aslında evveliyet ilgisinin zıddı olan *kevniyyet* ilgisi de bu bağlama dahil edilebilir. Henüz olgunlaşmamış şeye *buğday* denmesi, odunu veya kömürü işaret ederek *ateşi yak* demek yahut *üzüm suyuna* şarap demek bu nevidendir. Buğday, ateş ve şarap henüz mevcut değildir (bilfiil), bilakis potansiyel olarak mevcudiyetleri (bilkuvve) üzerinden nitelendirilmektedirler.

Kategori Meselesi

Aristoteles *Birinci Analitikler*’de (Organon III) zıtlıklar ve ismin halleri üzerinden kategorik bir ayırım yaparak terimlerin daima *nominativ* halde ortaya koyulması gerekliliğini vurgular. Halbuki öncüller ismin muhtelif hallerinde (dativ, genitiv, akkuzativ) veya ismin öncül içinde bulunduğu başka bir tarzda alınmış olmalıdır (I, 36). Genel manada categoryalar (1) ya herhangi bir tarzda veya mutlak olarak, (2) ya da yalın birleşik olarak alınırlar. Bu kaide olumsuz deyimler için de geçerlidir. Neticede tarifi çok özenli bir bakışa ihtiyaç duyan (I, 37) kategorilerin idraki için *varlık* meselesinin iyi kavranması gerekliliği tekrar vurgulanmış olur. Varlık- kategori münasebeti de ancak kategorilerin bir şekilde sınırlandırılması ile sağlam bir zemin edinebilir (*İkinci Analitikler I, 22; Topikler I, 9*).

Kategorik ayırım yani “terimin kendilerine taallük ettiği kategorya cinslerini de göz önünde tutmak ve bunların bütün hallerde aynı olup olmadıklarını görmek” eş sesli kelimelerin anlamda yarattığı belirsizliğin giderilmesini de temin eder. Aristo bunun için *iyilik* kavramını (eş seslisini) misal verir. İyilik, yemek içmek mevzubahis ise *zevke*, tıp mevzubahis ise *sıhhate* karışık gelecektir. Ruha tatbik edilirse de *karakter güzelliği*, *cesaret* yahut *adalet* gibi ifadeleri işaret eder. Bunlar ilk etapta akla gelebilecek kullanımlardır. Fakat tam zamanında denk gelen şeyin iyilik sayılması, iyiliğin kategoryasını *zaman* yapabilir. Aynı şekilde ölçülülük yahut muvazene de iyilik sayılacağı için *nicelik* kategoryası kullanılmış olunur. Alanı genişletmek ve kategoryalar yardımı ile eş sesliliğin alanını sınırlamak mümkündür (*Topikler* I, 15). Bilhassa *nicelik* ve *nitelik* ayırımı ziyadesiyle işlevsel kategorilerdir (*Topikler* VII, 1).

Kategoriler ve kategori olmayanlar arasındaki ayırımı tam olarak ilgilendiren şey, her zaman Aristoteles araştırmasının tartışmalı ve özellikle zor sorularından biri olmuştur. Aslında kategori (categoria) Latince *suçlama* (itham) anlamına gelir ve yüklemel olarak da Aristoteles tarafından bir *terminus technicus* olarak felsefeye dahil edilmiş gibi görünmektedir.

Kategoryalar XV bölümden oluşur, her ne kadar VI- VIII arasında işe yarar argümanlar olsa da ilk beş bölüm dil felsefesi açısından kıymetlidir. Zaten IX. kısımda ve X. kısmın başlangıcında kategoriler hakkında söylenenleri yeterli olduğu belirtilerek mevzu değiştirilir. Organon’un ilk kitabı olan *Kategoryalar*’ı analiz etmeden önce Aristoteles’in tasnif idrakinin gidişatı hakkında temel bir ayırımdan bahsetmek faydalı olacaktır. Aristo özne ve yükleme sahip bir cümlede *atfin özelliği* ve *sınıflandırılmasını* ayırt etmektedir.

(1) Yüklemin tamamlayıcı olan ifade neyi işaret etmektedir, neyi dışarıda bırakır veya ne ile alakalıdır gibi sorular bu kapsama girer. Mesela “Fare küçüktür”, “Elbise açık mavidir”, “Araba kirlidir” veya “Ankara uzaktır” gibi cümlelerde sadece *özellik* tespiti vardır.

(2) Diğer durumda ise yüklemin tamamlayıcı olan ifade bir sınıflandırma içinde zikredilir. “Fare bir hayvandır, yani canlı bir varlıktır, yani bir maddedir” yahut “Açık mavi mavinin bir tonudur, yani bir renktir, yani bir niteliktir” gibi misallerde mantıksal bir *çıkarım* ve süreç söz konusudur.

Kategorik işleyişe vakıf olabilmek açısından ikinci bakış açısını daha temel görünmektedir. Zira hükümler alanında ayırım yapabilmek, hükümlerin dayandığı sınıflandırmaları bilmek demektir. *Kategoriler*’in IV. Bölümünde Aristo temel edindiği sınıflandırmaları misalleri ile özetler. Hiçbir bağlantısı olmayan ifadeler şunlara karşılık gelebilir:

*Öz: *İnsan, at* gibi şeyler özür. Burada temel olarak henüz yalın halde bulunan isim kastedilir.

*Nicelik: *İki dirsek uzun, üç dirsek uzun* gibi ölçülebilir ifadeler niceldir.

*Nitelik: *Beyaz* ya da *gramerci* gibi ifadeler niteliklidir.

*Görelilik: *Kat, yarım, daha büyük* tarzındaki ifadeler nicel değildir; görelidir.

*Nerelik: *Lykeion'da* veya *Agora'da* gibi ifadeler bulunulan yeri bildirir.

*Zaman: *Dün, geçen yıl* vb. kelimeler zamana karşılık gelir.

*Durum: *Yatmıştır, oturmuştur* gibi fiiller durumu belirtir.

*Sahip Olma: *Ayakkabıları ayağındadır* veya *silahlıdır* benzeri ifadeler bir şeye sahip olmayı anlatır.

*Etki: *O kesiyor, o yakıyor* der isek “etki” vurgulanır.

*Edilgi: *O kesiliyor, o yakılıyor* der isek de edilgen bir anlam kurulmuş olur.

Bu aşamada Platon'da baskın olan “Kelimelerden ziyade cümleler ile düşünürüz” (*Theaitetos*, 201c-d; 202e; *Sofist*, 260a-b, 261d, 262c) kanaati yani bağlamın önemi Aristoteles tarafından da vurgulanır: “Bu terimlerden hiçbiri kendi kendine bir şeyi ne tasdik, ne de inkâr eder. Bu tasdik veya inkâr ancak bu terimler arasındaki bağlantı ile olur.” Arada bağlantı kurulması demek de bağlamın netleşmesi demektir. Aksi durumda yalın haldeki, yani öz vaziyetteki ifadelerin hiçbiri *yanlışlık* yahut *doğruluk* değerine sahip olamaz.

Aristo'nun madde başlarını söyledikten sonra misalleri kasıtlı “ifade edilenler”, “söylenenler” ($\sigma\mu\alpha\acute{\iota}\nu\epsilon\iota$; $\sigma\epsilon\mu\alpha\acute{\iota}\nu\epsilon\iota$) diyerek bir şeyi belirtmek veya kastetmek için kullanılan dilsel ifadeler mi yoksa bahsettiğimiz şeylere mi atıfta bulunduğu açık değildir. Bu kasıt karmaşası basit bir şekilde çözülebilir değildir; zira Aristo “demektir yahut manasındadır” kastında ise bu *semantik* bir ilişkiye karşılık gelir. Aksi halde *ontolojik* bir tasnif mevzubahistir. Sınırların aşılması gibi görünen bu durum bir belirsizlik olmakla beraber Aristoteles'in dili, anlamı ve gerçekliği paralel olarak konumlandığını gösterir. O halde netice odaklı düşünürsek sözcük sınıflarının varlık sınıfları ile alakalı olduğunu görürüz. Mesela *at* denilmek ile somut bir tekil varlık (belli bir at) mı, yoksa bir özellik mi (at belli bir kalıba sahiptir ve standart özellikleri ile birlikte tasavvur olunur) kastedilmektedir. Velev ki *at* denilmek ile fiziksel, işlevsel, tarihi vb. özellikleri kastediliyor olsun; o vakit kastın niteliksel mi niceliksel mi olduğu nasıl ayırt

edilecektir? Yani bir kişi *at* isminin içinde kulak, kuyruk, yele gibi nitelikleri görürken, bir diğeri hızı, büyüklüğü gibi nicelikler üstüne düşünebilir.

Aristoteles'in varlık sınıflandırması yahut tarifi anlamsal gerçekler üzerine kurulduğu için özelliklerin ön plana çıkması kaçınılmazdır: "Bir anlamda o [varlık], bir şeyin olduğu şeyi veya tözü, bir başka anlamda bir niteliği veya bir niceliği veya bu tür diğere yüklemelerden birini ifade eder. Varlık bütün bu anlamlara gelmekle birlikte, asıl anlamında var olan bir şeyin, *bir şeyi o şey yapan şey*, yani onun tözünü ifade eden şey olduğu açıktır" (*Metafizik VII, 1; 1028a 10-15*). O halde varlık dilden bağımsız bir yüklem-işarete karşılık gelir. Ayrıca Aristo'nun burada ilgili varlıkların *mevcudiyet biçimlerine* ilişkin ayrımlar yaptığı da aşikardır. Belirgin ayırım vasıtaları olması bakımından *nitelik* ve *nicelik* üzerinden gidersek bunların varlığa aidiyeti doğruluk ve yanlışlık değerine sahip değildir (*Kategoriler 2*).

Aristoteles'in *Kategoriyalar*'a bizdeki *lügavî hakikat* ve *örfi hakikat* arasındaki ayrımı çağrıştıran bir misalle başlaması tevekkeli değildir. Hakikat türleri mucibince *hayvan* lafzının bir üst türü ifade etmesine rağmen özel bir kısma (köpek, kedi, eşek vb) karşılık gelmesi sadece toplumsal mutabakatla açıklanamaz. Aristoteles "[...] hayvan hem insan, hem de öküzdür" (*Kategoriler I, 1a 6*) derken eş anlamlılık meselesine işaret eder. Eş seslilik, eş anlamlılığa nazaran basit bir meseledir, zira isimlerin ortaklığı dışında bir mesele yoktur burada; oysa eş anlamlılık *öz* ile ilgili bir problemdir. Öz hususunda da isimlere ait özelliklerin (ilinekler) durumu *Sofistçe Çürütmeler*'deki (14, 173b 30) beyaz misali de zikredilerek izah edilir. Her renk bir cisimde olabilir, bu rengin konu içine bulunması olarak nitelendirilir. Fakat beyaz rengin durumu herhangi bir konu hakkında onaylanmamıştır (*Kategoriler II, 1a 27*). Beyazın bir cisme aidiyetinin sabit olmaması beyaz rengin tahayyül edilmesi gerektiğinde akla *sabit bir cismin* gelmemesi ile ispatlanabilir.

Tam bu aşamada Platon ve Aristo arasındaki temel bir farkı (karşıtlığı) belirtmekte fayda vardır. Platon *genelin* önceliği varsayımından, Aristo ise *tekilin* önceliğinden hareket eder. Bu ayrımla Platon tarafından temsil edilen hiper-gerçekçiliğin de bir sınırı çizilmiş olur. Platon açıkça, uzay-zaman dünyasındaki şeylere uyguladığımız yüklem işaretlerinin öncelikle ve fiilen kendi içinde adalet, kendinde güzellik vb. olduklarına inanıyordu; ki kendileri için var olan bu oluşumlar, uzay ve zamandaki somutlaşmalara tekabül etmektedir. Kısacası ilineklerin müstakil mevcudiyeti mevzubahistir. Çizilen bu çerçeve, *Kategoriyalar*'da türlerin ve cinslerin varlığına ilişkin olarak Aristoteles'in aldığı konum için de geçerlidir. *Metafizik*'in aksine burada genel terimlerin varlığı kabul edilmektedir. Fakat bu tür yapıların yalnızca türü veya cinsi örnekleyen

bireysel şeyler var olduğu sürece var olduğunu söyler Aristo. Yani ilinek varlık ile birliktedir, müstakil olarak mevcudiyet kazanamaz. “Bir nesneye beyaz denir fakat beyazın tamamı bir nesneye yüklenemez” (V, 2a 25) hükmü ile özetlenebilecek denge aslında yine tekil algısı ile netlik kazanır. Şöyle ki hayvan teriminin insana yüklenmesi genelden genele (tür olarak hayvandan tüm insanlara) geçiş olarak sorun taşımazken insan tek tek bireyleri de kapsama alır. Zaten bu yükleme tekil insanda tutunamayacak olsa türe atfı mümkün olmaz. Aristo mantığında ilineğin belirlenen nesnelere yüklenip tutunması nesnelere içinde yer almasına delil olarak gösterilirken bu ilineğin kısıtlanması ve sabitlenmesi anlamına gelmez. Yani *beyaz* için güvercin, kar akla gelebileceği gibi kefen, süt veya kâğıt da düşünülebilir. İlineğin bu nesnelere tutunup onların tanımının bir parçası olması onların dışında kullanımının sınırlanması anlamına gelmez. Bu noktada Aristo kategori meseleleri yahut tabiri caizse kategorik tıkanma için net bir öneride bulunur. Ağaç ve (mesela) çam arasındaki sınıflandırmaya (bitki-ağaç-çam) bitkiyi dahil etmeden doğrudan ağaç ile başlanmasını önerir: “[...] filân ağacın tabiatını anlatmak için bunun bir bitki olduğunu söylemekten çok, bir ağaç olduğunu söylemekle daha açık bir bilgi elde edilecektir” (V, 2b 10-14).

İnsan birey olarak alınan insanın bir bölümü olmadığı, yani insan tanımlaması tekil olarak bireylerin bir üst kategorisi olduğu için konu içinde yer alan nesnelere tanımlarının konuya yükseltilmesinin olanaksız olup olmadığı da tartışılır. İnsan tanımının birey olarak insana yüklenmesi özelliklerini de doğrulamayı gerektirir. Mesela insan yürüyendir ve iki ayaklıdır. O halde “yürüyen, insan hakkında onaylanmışsa, yürüyenin tanımı da insan hakkında onaylanmış olacaktır” (V, 3a 20-25). İnsanın yürüyen olarak tanımlanmaması imkansız olduğu için Aristo özlerin bölümlerinin öz olmadıklarını kabul etmek zorunda kalmaktan çekindiğini açıkça itiraf eder.

İlinekleri nesneye bitişik, nesne ile iç içe veya nesnenin özüne yakın gören Aristo bakışı ismi ve anlamı ortak olan nesnelere *eş anlamlı* görünürken her özün bir varlığı tanımlar gibi olduğunu netleştirir. Beyaz misalinde olduğu gibi tür ve cins niteliği mutlak bir şekilde göstermeyeceği için birkaç türlü öz olması kaçınılmazdır. Bu da eş anlamlılığın kati şeklinde reddi için sorgulamaya çalışılacak olan Aristo’nun kuvvetli bir savunması olduğu anlamına gelir. Aslında Aristo V. kısmın sonlarına doğru netleştirdiği nicelik ve nitelik tanımları ile belirsizliğin kaçınılmazlığını vurgular; dolayısıyla öz içinde çıkış noktası olacak bir hükme varır. Öncelikle hüküm ve sanı değişir değildir, sabittir. Burada kastedilen daha ziyade cümledir. “Şu adam oturuyor” cümlesi değil onun gerçeklik değeri değerlendirmeye tâbî tutulabilir (V, 4a 35).

Cümle ve gerçeklik meselesi *Sofistçe Çürütmeler*'de de ele alınır. Cümlenin yazıldığı zamanda doğru olması (ki adamın ayağa kalkması ile cümle geçersiz olur) cümlenin hem doğru hem yanlış olarak nitelenmesine sebep olur (22, 178b 23). Nitelikler değişkendir (*Kategoriyalar* V, 4a 1-4; ayrıca VIII. kısım tamamen *nitelikler* hakkındadır), nicelikler (mesela uzunluk ölçüsü) de değişkendir (V, 3b 25-29). Bir şey diğerinden daha beyaz, daha güzel, daha kısa, daha sıcak yahut daha lezzetli olabilir. Nicel ve nitel mukayesenin sınırlarını çizmek imkansızdır. Fakat bir insan diğerinden daha fazla yahut daha az insan olamaz. Platon'un ilineği özden uzak tutan tavrı bu tür sorunları bertaraf ederken Aristo ilineğin öz ile alakasında kesin bir sonuca ulaşmış gibi görünmez.

Sonuç

Kategoriler arasındaki ayırımın yahut mekanizmanın Platon'un hiper-gerçekçi anlayışına karşı kuvvetli bir yapı olduğu da inkar edilemez. Özetle Aristoteles sınıflandırmalara atıfta bulunarak Platon'un *güzel*, *adil* vb. gibi yüklem işaretlerinin dil dışı karşılıklarının kendi hususi kaideleri ile oluştuğunu ileri sürer. İlinekler Aristo için bireysel şeyler gibidir. Sorun yahut muhalefet yaratan kısım maddeler değildir, mesele maddenin sahip olduğu (yahut bizim onlara atfettiğimiz) özelliklerdir. Özellikler de sahip olduklarından ayrılamadıkları için mesele özün sorgulanmasına yahut kategorize edilmesine kadar gider.

Aristo için dil felsefesinin en büyük meselelerinden olan belirsizlik eş seslilik, eş anlamlılık ve *görelilik* gibi alt başlıklar halinde tasnif edilebilir. Görelilik sözün genel manada bağlama, özel anlamda da bakış açısına göre yeni bir anlam kazanması olduğu için ilineklerin öz ile arasındaki mesafeyi de değiştirmektedir. "Mesela köle hakkında, efendinin kölesi denilir, efendi için de kölenin efendisidir denir; misil [kat] yarımın misli, yarım da mislin yarısıdır denilir; daha büyük olan, daha küçüğünden daha büyük; daha küçük olan daha büyüğünden daha küçüktür" (VII, 6b 26-34). Şu halde birbirini *var ediş* ve *yok ediş* bakımından bağıntılı olan isimlerden (VII, 7b 1-10) kölenin köleye bakışı ile efendinin bakışı arasında özün niteliğini etkileyebilecek ilinekler olacaktır. En basitinden efendinin aksine bir köle için kölelik iyi ve hukuka uygun değildir. Öze nükseden tanımlamalar sözün çerçevesini her defasında yeniden belirlemek gerekliliğinin de tabii bir neticesidir. Söz de sayılar gibidir, bir durumu yoktur fakat bir düzeni vardır. Sürekli değişim ve sabit kalamama özellikleri ile söz (VI, 4b 30-35) bilhassa görelilik boyutunda *mukayese zorunluluğu* sebebiyle yine belirsizliği işaret eder. Mesela bir şeyin büyük ya da küçük olması kendi başına mümkün değildir; ancak bir şeye nispetle büyük yahut küçük addedilebilir.

Kategoryalar'ın VII. kısmında adlandırma mevzusuna adapte edilebilecek birtakım mantıksal çıkarımlar da yapılır. Bilimin konusunun bilimden önce var olması misali ile başlatılan çıkarım *duyum* misalinde daha anlaşılır bir hal alır. Şöyle ki duyulabilen şey her zaman duyumdan önce gelir, önce de mevcuttur. Duyum yok olsa bile duyulabilen şey mevcudiyetini korur (VII, 7b 20-34). İnsan ve tabiat ilişkisinde insanın ve idrakinin her zaman sonradan olması *Kratylos*'taki mutabakat (Hermogenes'in savunduğu ve daha sonra Platon'un *Yedinci Mektup*'ta tasdik ettiği) tezini destekler niteliktedir. Duyulabilen şey duyumdan önce ise adlandırmadan da önce olmalıdır, zira adlandırma insanlar tarafından anlama aracı olarak kullanılır. Mesela günümüzde farklı kuş türlerinin, deniz canlılarının yahut bitkilerin keşfedilebiliyor olması ve adlandırmanın keşiften sonra yapılması yani yeni keşiflerin hazır isimler ile mevcudiyetlerini bir şekilde aşikar etmemeleri mutabakatın inkar kabul etmez delillerindendir.

Kaynakça

- Albrecht, Erhard (1975): *Sprache und Philosophie*. Berlin: VEB.
- Aristoteles (1848): *Metaphysik*, çev. Albert Schweigler, Tübingen: Fues.
- Aristoteles (1995): *Organın I. Kategoryalar*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (1996): *Organın II. Önerme*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (1996): *Organın III. Birinci Analitikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (1996): *Organın IV. İkinci Analitikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (1996): *Organın V. Topikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (2019): *Sofistçe Çürütmeler*, çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan.
- Bertram, Georg W. (2011): *Sprachphilosophie zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Borsche, Tilman (ed.) (1996): *Klassiker der Sprachphilosophie*. München: C.H.Beck.
- Graeser, Andreas (1983): Aristoteles, *Philosophie der Antike*. Zur Sprachtheorie. Beck.
- Homberger, Dietrich (2000): *Sachwörterbuch zur Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Reclam.
- Kompa, Nikola (ed.) (2015): *Handbuch Sprachphilosophie*. Stuttgart: Metzler.

McGinn, Colin (2015): *Philosophy of Language*. The MIT Press.

Platon (2015): *Sofist*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.

Platon (2018): *Theaitetos*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.

Platon (2020): *Kratylos*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.

DİL FELSEFESİNDE İLK ANLAM TEORİSİ

Doç.Dr.Mehmet Akif DUMAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Dilbilimi Bölümü,
Konya/Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-5633-8268.

ÖZET

Sesler ve sözcükler ayrı mıdır, birleşik midir? *De interpretatione*'nin (*Yorum Üstüne* yahut *Önerme* veya *Önermeler*) hemen başındaki bu ayrım düşünce ile gerçeklik arasında bir tür eşbiçimlilik ya da yapısal bir denklik olduğunu iddiası ile neticelenir. Sesler (Konuşulan kelimeler yani sesteki; τα εν τη φωνή) ruh hallerinin işaretleri ve sözcükler (yani yazı) da sesin işaretleri olarak nitelenir. Her ne kadar yazıya ve konuşmaya (sese) esas olan ifadelerin karşılık geldiği *ruh halleri* herkeste ortak olsa da yazı ve konuşulan kelime ifade edildiği hali ile farklıdır. Yani işaretleri (semeîa) birincil kelimeler olan ruhsal deneyimler, tüm insanlar için aynıdır ve görüntüleri (homoiómata) ruhsal deneyimler olan şeyler (prágmata) de öyledir. Bu hallerin *hayallerin* de işaretleri sayılması Aristo'yu kendine bir atıf yapmak zorunda bırakır, zira konu kısmen farklıdır ve *Ruh Üstüne* (De Anima) isimli kitapta zaten ele alınmıştır.

Ayrıca; ad, eylem ve eylem türleri, bağlam, ismin halleri, ek-fiil, yardımcı fiil, yansıma sözcükler gibi *Önermeler*'de yer alan birçok tespitiyle Aristo ilk anlam teorisinin kurucusu sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Aristo, Organon, Önermeler, semantik (anlambilim)

Giriş

Önermelerin ilk kısmında ad ve eylem hususunda *bağlamın* önemine de dikkat çekilir. İsimlerin doğruluk ve yanlışlığının birleştirmede ve ayırmada olması bağlamın dolaylı olarak da cümlelerin önemini işaret eder. Anlamlılık için cümle formunun esas alınması Platon'un *Sofist* diyaloguna kadar gider. Dil felsefesi açısından *Sofist*'i diğer diyaloglardan ayıran taraf, cümle doğruluğunu kontrol için uygulanabilir bir kriter oluşturma anlamında, daha gelişmiş bir model tasarlanmasıdır. *Sofist*'in en bariz farkı *Kratylos*'ta verilen tek kelimeyle ilgili kısıtlamanın aşılması ve cümle düzeyine yükseltilmesidir. Yani kabaca mana *kelimedenden ziyade cümlededir*,

cümlede aranmalıdır. Aristoteles ise cümleyi şahsi bakımdan değil, dünyanın nesnel yapılarını göstermek için inceler.

İşaretten Anlama

Aristo bağlam için *insan* ve *ak* sözcüklerini misal verir. Bunlar henüz ne doğru ne de yanlıştır. Yahut *erkek keçi* bu haliyle bir manaya sahip olmasına rağmen “mutlak olarak veya zamanla ilgili olarak vardır veya yoktur eklenmedikçe henüz ne doğru, ne de yanlıştır” (1). Aynı şekilde yakışıklı manasındaki κάλλιπος (kállipos) ve at anlamındaki ίππος (ippos) bu halleri ile anlamsızdırlar. Fakat *güzel at* manasındaki κάλλος ίππος (kállos íppos) bir hüküm içermektedir (2).

İşaret ve anlam rabıtasındaki bir mesele de yansıma sözcükler sayılabilir. Hayvanların çıkardığı seslerin bir anlamı olsa da bunları isim saymak mümkün değildir Aristo’ya göre. *Etkileşimli anlam* yahut *uylaşımli mana* ile tabiatı gereği isim olmayıp yalnızca işaret olan şeyler kastedilir. İsmi halleri (Philon’un, Philon’a...) de ek-fiil (dır, -idi) almasına rağmen (Philon’undur, Philon’un değildir) doğruluk ve yanlışlık değeri kazanmazlar (2). Ek-fiil (dir) mutlak manada var oluş bildirmez; mesela “Homeros filan şeydir” dendiğinde dir’in tasdiki ancak ve sadece Homeros’un şair olduğunu anlatır (11).

Devamen fiillerde zaman meselesi ele alınır. Zaman anlamı fiilin öz anlamında mevcuttur. Ek-fiil almış yapılar bu anlamda fiildir Aristo için. Mesela *sıhhat* isim iken, *sıhhattedir* kelimesi fiil sayılır; zira fiil yapısında durumun şimdi de devam ettiği görülmektedir. “Bundan başka, fiil daima bir şey hakkında, söz gelimi, bir konuya ait olan veya bir konuda bulunan birtakım şeyler hakkında söylenenin işaretidir” (3). Buna mukabil Aristo *iyi değildir* veya *hasta değildir* gibi ifadeleri fiil saymaz. Bir konuya ait görünmesine ve zaman anlamı özünde bulunmasına rağmen bu ifadeler ada sahip değildir. Bunlara *belirsiz fiil* demek mümkündür. Zira “ayrılık gözetmeksizin herhangi bir şeye, var olana da, var olmayana da tatbik olunabilir” (3). Dolayısı ile *sıhhatte idi* ve *sıhhatte olacaktır* gibi ifadeler fiil değil, *fiil hali* sayılırlar. Fiil ile fiil hali arasındaki temel fark zamanın anlamının özde bulunuşudur; *fiil* kendi manasına şimdi zamanın manasını eklerken *fiil hali* şimdiki zamanı çevreleyen zamana işaret etmektedir. Nihayetinde Aristo isim ve fiil rabıtasını da net biçimde vurgular: “Kendinden ve kendi kendisiyle fiil dediklerimiz gerçekte isimdir.” Bu fiillerin belli manalarının olmasının kriteri muhatap üzerindeki tesirleridir. Zira dinleyen zaman kayması olmadan durumu tespit eder ve düşünce

net biçimde anlaşılır. Fakat var oluş yahut olmayış nesneye delalet eden bir anlama sahip olmadığı için bu isimler tek başlarına varlık iddiasına sahip değildirler.

Hece tek başına anlamsızdır ve seslerden oluşan sözcük o şeyin var olup olmadığı anlamına gelmez. Mevcudiyet yine sözcükten başka bir yerde aranmalıdır. Aynı şekilde doğruluk ve yanlışlık da heceler ve onların oluşturduğu bütünün ötesindedir. Mesela dua bir sözdür; ama ne doğrudur, ne de yanlıştır. Bu aşamada Aristo sözün öteki çeşitleri için *Retorik* ve *Poetika*'ya atıfta bulunarak önermelere odaklanır (4).

Deklaratif yani bildirimsel (bildirilebilen) söz kapsamında evvela *onay* ve *inkardan* (reddetme) bahsedilir. Her bildirimsel ifade bir *fiile* (*sıhhattedir* misalindeki gibi ek-fiil almış isim, 3) yahut bir *fiil haline* (*sıhhatte idi* ve *sıhhatte olacaktır* gibi ifadeler, 3) ihtiyaç duyar. Bildirimsel ifade, *insan* misalinde olduğu gibi ancak tamamlanırsa, tek sayılır. Hayvan- yürüyen- iki ayaklı sıralaması, *insan* kelimesindeki gibi, genel bir belirsizlik içermediği için *tek* sayılır yani bildirimseldir (5). Akabinde önermenin tanımını netleştirir Aristo. İsim ve fiil esas itibarıyla yalın beyanlardır, bu halleri ile önerme teşkil etmezler. Önergeler evveleminde ya yalındır ya da birleşiktir. “Yalın önerme, zaman ayrımlarına göre bir konuda bir yüklem varlık veya yokluğunu ifade eden bir sestir” (5). Tasdik (bir şeyin başka bir şeyle bağlanması) ve inkar (bir şeyin başka bir şeyden ayrılması) yalın sayılır. Birleşik önerme ise bir nesneyi değil de çokluğu ifade eder, bölümleri arasında bağlantı yoktur. Tasdik ve inkarın karşı olmaları ise çelişme olarak adlandırılır (6).

Şeyler ayrıca bütüncül ve tekil olarak tasnif edilebilirler. Doğası birçok durumda onaylanmış olanlar *bütüncül* (insan), böyle olmayanlara da *tekil* (Kallias) denir. Hem bütüncülle hem de tekille alakalı önermelerde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de çelişik ifadelerden birinin gerekli olarak *doğru*, diğerinin ise gerekli olarak *yanlış* olması gerekliliğidir. Fakat birtakım bütüncül önermeler bütün olarak alın(a)madıkları için yanlış-doğru ayrımına uygun düşmezler. İnsan bütüncülü için yapılacak çıkarımlar bu nitelikte olacaktır. Mesela *insan çirkindir*, *insan güzledir*; yahut *insan aktır*, *insan ak değildir* önermeleri tek bir yargıya bağlanamazlar. Netice itibarıyla zıtlıklar bambaşka önermelerdir ve iki çelişik ifadede daima biri doğru diğeri yanlış sayılamaz (7).

Merkezdeki kelimenin tek bir manası olmak şartıyla “tek konunun bir tek yüklenimi ifade eden tasdik veya inkâr bir tektir.” Kelimenin birden fazla manaya geldiği durumlarda tabiidir ki inkar

ve tasdik de çeşitli olacaktır yani iki çelişik önermeden biri gerekli olarak doğru, öteki de yanlış olmaz (8).

“Tasdik, bir şeyin ister bir isim olan, ister bir ismi olmayan herhangi bir şeye taallükünü ifade eder” (10). Hem tasdik hem de inkar arık olmayan bir isim ve fiilden oluşabileceği gibi belirsiz bir fiil ve isimden de oluşabilir. Fakat inkar ve tasdik için elzem olan fiildir. Ek-fiil ve ol-yardımcı fiili bu minvalde isme gelince onu fiil yapar, zira bu halde isim kendi öz anlamına zamanı eklemiş olur. Ayrıca ismin ve fiilin yer değiştirmesi tasdik ve inkarın anlamını etkilemez (10).

Önerme, “mümkünü ve mümkün-olmayanı, olağanı ve olağan-olmayanı, imkânsızı ve gerekliyi ifade eden tasdik ve inkârların kendi aralarında ne yolda bulduklarını” incelemekle sona erer (12-14).

İlk Anlam Teorisi

Tüm bu tespitler, felsefe tarihinde ilk defa bir *anlam teorisi* taslağı sunar.

Önermeler'in ilk kısmındaki tanım yahut sınırlandırmalardan olan *ruhsal deneyim* ifadesi ayrıca izah edilmesi gereken detaylar içerir. Deneyim ile kasıt izlenim, tasavvur, kavram yahut düşünce olabilir. Peki, Aristoteles burada *şeyler* ile ne demek ister? Nesnelere, nesnelere özellikleri yahut nesnelere gerçekleri *şeyin* karşılığı olabilir. Nesnelere ile eylem, olay yahut hadise de kastedilmiş olabilir. Nesnenin *soyut yapıları* karşılayıp karşılamadığı sorusu bu minvalde gri alanın özeti gibidir.

Burada söylenenler, Aristoteles'in başka bir yerde yokluğun anlamlı olabileceği (İkinci Analitikler An. Post. II 7, 92b29-30 *İkinci Analitikler*) ve "Bockhirsch" in de bir şey ifade ettiği (Önermeler De int. 16a16) gerçeğiyle nasıl uzlaştırılabilir?

Burada birçok soru cevapsız kalmaktadır. Bu da şaşırtıcı değildir. Çünkü Aristo burada ilgili bağlamda kendisini sözcüklerin sözcük olarak değerlendirilmesine ilişkin bakış açılarının belirlenmesiyle sınırlamaktadır. İlk bakışta, bu taslak, John Locke (meanings) gibi dilsel anlamları insan geistindeki fikirler (ideas) olarak gören, psikolojik olarak esinlenmiş bir teorisinin bir varyantı gibi görünmektedir; bu, zaman zaman modern yorumcuların her iki kavramı da bir olarak görmelerine yol açmıştır. Ama kesinlikle farklılıklar vardır. Aristoteles,

düşünce ile gerçeklik arasında bir tür eşbiçimlilik ya da yapısal bir denklik olduğunu iddia eder. Bu güçlü yorum, *Über die Seele* (De anima, Ruh Üstüne) metninde, algı ve bilgi genellikle algılanabilir veya anlaşılabilir biçimlerin "nesnenin maddesi olmaksızın" (II 12, 424a17ff) kabulü olarak nitelendirildiği ölçüde yakındır ve ruh veya geist, algılanan veya hayal edilen biçimlerin yeri olarak ele alınır (III 8, 431b26-432b1). Şeylerin biçimleri, şeylerin kendileri için doğal olarak zorunlu olduklarından (yani, Aristoteles'in görüşüne göre, şeylerin metafizik bileşenleri olduklarından), zihin, bu tür biçimlerin dahil edilmesiyle şeylerin gerçek yapısı hakkında bilgi sahibi olur.

Sonuç

Neticede Aristoteles kelimenin birçok manası ile gerçekçi olduğunu kanıtlamaktadır. Varlığında bizim düşüncemizden bağımsız olan bir gerçekliğin olduğu varsayımında metafizik gerçekçidir; insan *geist*'inin gerçekliği kendi hak ve unvanından oluştuğu için bilebileceğini varsaydığı sürece, epistemolojik bir realisttir. Ayrıca dilin bir dereceye kadar gerçekliğe ulaştığını ve özelliklerini dile getirdiğini düşündüğü için semantik gerçekçidir. Onun semantik realizmi birçok felsefi çözümlemelerde kullanılacak bir niteleme olarak diğerleri ile bağlantılıdır. Aristoteles'in cümlelerin (lógoi) şeylere benzer bir şekilde doğru olduğunu söylediği yerdeki hüküm son derece dikkat çekicidir (De int. 19a32-33). Bu tez, (ifadeler) cümleler ile gerçekler, olaylar veya basitçe şeyler arasındaki bir uyuşma olarak hakikat fikrinin özellikle masif bir formu gibi görünmektedir ve bu, yüzyılımızda Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein tarafından savunulan cümlelerin imge teorisinin (Bild-Theorie des Satzes) güçlü bir alameti gibi görünmektedir. İsimler (onómata) ve yüklemeler (rhémata) arasındaki ayrım incelendiği anda, Aristoteles'in gerçekliğin dil dışı parçalarının yapısını nasıl bozduğu netleşir. Burada, De interpretatione'deki bu ayrımın, kendileri için var olan sözcük sınıflarıyla ilgili olmadığı dikkat çekicidir. Aksine, Aristo burada kelimeleri genel olarak, cümledeki (lógos) rollerine bağlı olarak isimler veya yüklemeler olan isimler (onómata) olarak ele alır. İsim olarak yüklemelerin kendi anlamları vardır (semaínein ti). Qua yüklemeler, elbette, "farklı bir şey (héteron) hakkında söylenen bir şeyin her işaretidir (semeífa) [...], örneğin bir özne tarafından söylenen şeyler veya bir öznedeki bir şey için" (De int. 3). De interpretatione'nin 2. Bölümünde tanıtılan bu ayrım, iki tür yüklem ilişkisinin sınırlandırılmasıdır. Biri, bir nesnenin kendi türü veya türsel terimi altında toplandığı ve bu nedenle temel ilişkilerin ifade edildiği durumlarla, diğeri ise şarta bağlı ilişkilerin var olduğu durumlarla ilgilidir. Aristoteles'in her iki durumda da farklı bir şeyin

söylendiği bir ilişkiden söz etmesi, dil dışı durumların da bir yapı olarak anlaşılması gerektiğini gösterir. Yüklem konumuna sözdizimsel olarak yerleştirilen ifade, referans nesnesinin sahip olduğu bir özelliği veya karakteri vurgular. Bu tür bir değerlendirme, Aristoteles'in "İnsan parlaktır" (De int. 21b28) cümlesiyle ilgili olarak iki temel şeyden (hypokeímena) bahsettiğinde netleşir; bu aynı zamanda Aristoteles'in "özne" (hypokeímenon) ifadesini kullanmasının mantıksal ve ontolojik mülahazalarla belirlendiğini gösterir.

Kaynakça

- Albrecht, Erhard (1975): *Sprache und Philosophie*. Berlin: VEB.
- Aristoteles (1848): *Metaphysik*, çev. Albert Schweigler, Tübingen: Fues.
- Aristoteles (1995): *Organın I. Kategoriyalar*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (1996): *Organın II. Önerme*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (1996): *Organın III. Birinci Analitikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (1996): *Organın IV. İkinci Analitikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (1996): *Organın V. Topikler*, çev. Hamdi Ragıp Atademir, İstanbul: MEB.
- Aristoteles (2019): *Sofistçe Çürütmeler*, çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan.
- Bertram, Georg W. (2011): *Sprachphilosophie zur Einführung*. Hamburg: Junius.
- Borsche, Tilman (1996): *Klassiker der Sprachphilosophie*. München: C.H.Beck.
- Graeser, Andreas (1983): Aristoteles, *Philosophie der Antike*. Zur Sprachtheorie. Beck.
- Homberger, Dietrich (2000): *Sachwörterbuch zur Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Reclam.
- Kompa, Nikola (2015): *Handbuch Sprachphilosophie*. Stuttgart: Metzler.
- McGinn, Colin (2015): *Philosophy of Language*. The MIT Press.
- Platon (2015): *Sofist*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.
- Platon (2018): *Theaitetos*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.

Platon (2020): *Kratylos*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.

MALATYA İLİ BATTALGAZİ İLÇESİ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜNE KATKILAR

CONTRIBUTIONS TO DERLEME SÖZLÜĞÜ FROM MALATYA PROVINCE BATTALGAZİ DISTRICT DIALECT

Prof. Dr. Ahmet DEMİRTAŞ¹, Zeynep KUZU²

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ORCID ID 0000-0003-2208-0470

² Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana
Bilim Dalı, - ORCID ID 0000-0002-4814-8114

ÖZET

Türk dili, tarihî derinliğe ve dünyanın en yaygın konuşur kitlesine sahip olan birkaç dilden biridir. Yüzyıllar boyunca Türk kültürünün de taşıyıcısı ve koruyucusu olan Türk dili, bugün kesintisiz bir şekilde gelişimini sürdürmektedir. Türk dilinin bu gelişimine katkı sağlayan ana kaynaklardan birisi de yöre ağızlarıdır. Yöre ağızları, kültürün bir parçası olarak var olan ve dilde yaşayan her ögeyi muhafaza etmesi bakımından Türk dilinin hafızası konumundadır. Bu yönüyle, ölçünlü dilin çok önemli bir kaynağı durumundadır.

Ancak; bilimsel gelişmelere bağlı olarak ulaşımın daha kolay bir hâle gelmesi sebebiyle ve hızla gelişen iletişim teknolojisinin etkisiyle, yöre ağızlarının ölçünlü dilden önemli oranda etkilenerek ölçünlü dile yaklaştığı gözlemlenmektedir. Hatta, yöre ağızlarındaki bazı ögeler yerini ölçünlü dildeki ögelere bırakmaktadır. Bu bakımdan, yöre ağızlarına ait her türlü bilginin kayıt altına alınması çok önemlidir.

Malatya İli Battalgazi İlçesi ağızında yaşayan ve yöreye mahsus ağız özelliklerini yansıtan bazı ögeleri kayıt altına alarak hem Derleme Sözlüğünü zenginleştirmek hem de Türkiye Türkçesi Ağızları üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlamak amacıyla yapılan bu çalışmada, yapılandırılmamış yüz yüze görüşme yöntemi kullanılmıştır. Saha çalışması, Battalgazi merkez mahalleleri Battalgazi, Bulgurlu, Hasırcılar, Kernek, Kemerköprü ile Battalgazi'ye bağlı Canbek ve Yarımcahan köylerinde 2021-2022 yılları içerisinde yapılmıştır. Yapılan saha çalışmasıyla elde edilen veriler, Türk Dil Kurumunun <https://sozluk.gov.tr> ağ adresi üzerinden erişime açık olan derleme ve ağız çalışmalarının sözlük kısımları da kullanılarak sorgulanmıştır. Buna göre; Battalgazi ağızında kullanılıp Türk Dil Kurumunun Derleme Sözlüğünde bulunmayan yedi isim (amraz, anarya, bircik, gazpenek, hayfene, hazen, öges), dört birleşik fiil (abır at-, abır eklet- doğan estir-, terkini koyuver-) ve Derleme Sözlüğünde

¹ Prof. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmet_demirta@yahoo.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, zynpkuzu44@gmail.com

Battalgazi ağzındaki biçimi veya anlamıyla yer almayan dokuz isim (beçere, doğan, eğiş, firkete, hızına, katılı, marğama musandere, tahtıbeg), bir ikileme (paran pırçık) örnek cümlelerle tanıklanarak kayıt altına alınmış, bağlam anlamlarıyla tespit edilen yöre ağzına mahsus söz varlığı öğeleri ses ve biçim bakımından ele alınarak yöreye mahsus ağız özellikleri açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler:

Battalgazi Ağzı, Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağzıları, Dil Bilgisi.

ABSTRACT

The Turkish language is one of the few languages that has historical depth and the world's most widely spoken audience. The Turkish language, which has been the carrier and protector of Turkish culture for centuries, continues its uninterrupted development today. One of the main sources contributing to this development of the Turkish language is the local dialects. Local dialects are the memory of the Turkish language in terms of preserving every element that exists as a part of the culture and lives in the language. In this respect, it is perhaps the most important source of standard language.

However; due to the fact that transportation has become easier due to scientific developments and with the effect of rapidly developing communication technology, it is observed that the local dialects are significantly affected by the standard language and become closer to the standard language. In fact, some elements in the local dialects leave their place to the elements in the standard language. In this respect, it is very important to record all kinds of information about local dialects.

Unstructured face-to-face interview method was used in this study, which was carried out in order to both enrich the Derleme Sözlüğü and contribute to the studies on Turkish Dialects by recording some items that reflect the dialect characteristics of the Battalgazi District of Malatya. The field work was carried out in Battalgazi central districts Battalgazi, Bulgurlu, Hasırcılar, Kernek, Kemerköprü and Canbek and Yarımcahan villages of Battalgazi between 2021-2022. The data obtained from the field work were questioned by using the dictionary parts of the compilation and dialect studies, which are open to access via the <https://sozluk.gov.tr> network address of the Türk Dil Kurumu. According to this; seven nouns (amraz, anarya, bircik, ğazpenek, hayfene, hazen, öges), four compound verbs (abır at-, abır eklet- doğan estir-, terkini koyuver-) which are used in Battalgazi dialect but not found in the Derleme Sözlüğü of the Türk Dil Kurumu and nine nouns (beçere, doğan, eğiş, firkete, hızına, katılı, marğama musandere, tahtıbeg), one repeat group (paran pırçık) that are not included in the Battalgazi dialect form or meaning in the Derleme Sözlüğü, have been witnessed and recorded with sample sentences; vocabulary elements specific to the local dialect, which are determined with their contextual meanings, are handled in terms of sound and form and evaluated in terms of dialect peculiar to the region.

Key Words:

Battalgazi Dialect, Derleme Sözlüğü, Turkish Dialects, Grammar.

1. Giriş

Binlerce yıllık geçmişe sahip olan Türk dili, konuşur sayısı ve tarihî derinlik bakımından dünyanın sayılı dillerinden biri olma özelliğine sahiptir. En eski dönemlerden beri, Türk milletinin bütün bir geçmişini de içeren yazılı belgelerle varlığını sürdürmekte olan Türk dili, günümüzde farklı coğrafyalarda farklı lehçe, şive ve ağızlarıyla yaşamını devam ettirmektedir.

Türk dili; lehçe, şive ve ağızlarıyla, bireysel ve toplumsal olarak iletişim ve etkileşimin temelini teşkil etmesi yanında, aynı zamanda Türk milletini millet yapan değerleri temsil eden kültürün de hem muhafazasını hem de nesilden nesile aktarılmasını sağlayarak çok önemli bir görev yürütmektedir.

Her lehçe, şive ve ağız; belirli bir bölgeyi hem dil hem de kültür açısından temsil eder. Bir dil içerisinde lehçe büyük bir bölgeyi temsil ederken şive lehçeye göre daha küçük bir bölgeyi, ağız ise şiveye göre daha küçük bir bölgeyi temsil eder.

Demir, ölçünlü dilin sınırlarını çizdikten sonra ağız terimi için şunları ifade eder: Aynı kökten geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir (Demir, 2002, s. 114).

Yöre ağızları, hem dilin ana kaynaklardan birisi hem de kültürün bir parçasıdır. Çünkü yöre ağızları, dilin hafızası olarak dilde yaşayan ve kültürün bir parçası olan her ögeyi muhafaza eder. Yazı dilini de besleyen yöre ağızları, bu yüzden ölçünlü dilin çok önemli bir kaynağı konumundadır. Ancak; gelişen iletişim teknolojisiyle birlikte yöre ağızlarının ölçünlü dilden önemli ölçüde etkilenecek ölçünlü dile yaklaştığı, böylece bazı ses ve biçim özelliklerini kaybettiği ve ölçünlü dilin söz varlığı öğelerinin de yöre ağızlarının söz varlığı öğelerinin yerini almaya başladığı görülmektedir. Buna bağlı olarak yöre ağızları, ölçünlü dilden etkilenecek ona yaklaştığı oranda ölçünlü dile kaynaklık etme özelliğini de kaybetmektedir. Bu yüzden; yöre ağızlarıyla ilgili her bilgi çok önemlidir ve her bilginin belgelenip kayıt altına alınarak muhafaza edilmesi gerekmektedir.

Dil tarihinin bazı problemlerini aydınlatılabilmek, yazı dilini besleyen kaynaklardan biri olmak, bir dilin tarihi sürecinin bütün boyutlarıyla ortaya çıkmasını sağlamak, diller arası ilişkilerin en doğru şekliyle anlaşılmasını mümkün kılmak gibi özellikleri sebebiyle ağızların söz varlığı, bir dil için büyük önem arz etmektedir (Güzel, 2020, s. 106).

Yöre ağızlarıyla ilgili veriler, sahip olduğu dil özellikleriyle birlikte ihtiva ettiği değerli sosyal ve kültürel bilgiler açısından da çok önemlidir. Çünkü bir ağız araştırmasında ortaya çıkan

veriler; Türk dili yanında, tarih, halk bilimi, toplum bilimi gibi birçok bilim dalının çalışma alanlarına da kaynaklık etmektedir.

Ağız çalışmaları; Türkiye Türkçesi “Ağız Atlası”nın oluşturulabilmesi, Türkçenin eksiksiz bir “Etimoloji Sözlüğü” nün yazılabilmesi ve “Türk Dil Tarihi”nin bilinmeyen yönlerinin ortaya konulabilmesi için de önemli bilgiler sunacaktır (Demirtaş ve Ölker, 2019, s. 109).

1.1. Amaç

Bu çalışmada; Battalgazi ağızında kullanılan ancak kayıt altına alınarak Derleme Sözlüğüne geçirilmemiş ve kullanım anlamlarıyla veya biçimleriyle Derleme Sözlüğüne kaydedilmemiş olan sözcüklerin ve sözcük öbeklerinin tespit edilip kayıt altına alınması ve bu yolla hem Derleme Sözlüğünün zenginleştirilmesi hem de Türkiye Türkçesi Ağızları üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1.2. Yöntem

Malatya ili Battalgazi ilçesi ağızı söz varlığı üzerine yapılan bu çalışma için saha araştırması, 2021-2022 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Yapılan saha çalışmasında yapılandırılmamış yüz yüze görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada tespit edilen kelimelerin Derleme Sözlüğündeki durumları, hem 1963-1982 yılları arasında oluşturularak Türk Dil Kurumu tarafından bastırılan Derleme Sözlüğü hem de Türk Dil Kurumunun <https://sozluk.gov.tr> genel ağ (internet) adresi üzerinden sorgulanmıştır. Sözcüklerin, saha çalışmasında yapılandırılmamış yüz yüze görüşme yöntemi ile tespit edilip Derleme Sözlüğündeki durumu sorgulanırken ses ve biçim değişiklikleri de dikkate alınmış, ses ve biçim değişikliğine uğramış sözcükler değerlendirilmeye dâhil edilmiştir. Tespit edilen ve çalışmanın veri tabanını teşkil eden sözcükler ve sözcük öbekleri; Battalgazi yöresi ağızında kullanılıp Türk Dil Kurumunun Derleme Sözlüğünde bulunmayan sözcük ve sözcük öbekleri ile Derleme Sözlüğünde Battalgazi ağızındaki biçimi veya anlamıyla bulunmayan sözcük ve sözcük öbekleri şeklinde sınıflandırılmış, sınıflandırılan bu söz varlığı ögeleri de örnek cümlelerle tanımlanıp ses ve biçim bakımından ele alınarak yöreye mahsus ağız özellikleri açısından değerlendirilmiştir.

1.3. Kapsam

Araştırmanın evreni Malatya ili Battalgazi ilçesi merkez mahalleleri ve köyleri; örnekleme ise Battalgazi, Bulgurlu, Hasırcılar, Kernek, Kemerköprü ile Battalgazi’ye bağlı Canbek ve Yarımcahan köyleridir.

1.4. Battalgazi ağızı

Malatya iline bağlı Battalgazi ilçesi il merkezinin 7 km kuzeydoğusunda Fırat ırmağının üzerindeki Karakaya Baraj Gölü’nün batısındadır. Coğrafi konumu bakımından çok eski zamanlardan beri doğal ticari yolların bir kavşağı özelliğine sahip olan Malatya’nın tarihi, paleolitik çağa kadar dayandırılmaktadır. Bugünkü Bahçebaşı kasabası içinde yer alan Aslantepe Höyüğü, Malatya şehrinin ilk kuruluş yeri olarak kabul edilmektedir. Bu alan,

özellikle M.Ö. 20. ve 19. yüzyıllarda işlek kervan yollarının kesiştiği bir yer olarak göze çarpar. Asur ve Urartular zamanında bu yöre Maldia, Melit, Melide, Melitea gibi adlarla anılır.

Tarihî araştırmalara göre, Anadolu'ya gelen 24 Oğuz boyundan 23'ü Anadolu'da çeşitli yörelere yerleşmiştir (Sümer, 2017, s. 211-213). Anadolu ağızlarının teşekkülünde bu boylardan en fazla Kayı, Avşar ve Kınık boyları ile Salur, Çepni, Bayındır, Bayat, Alayuntlu ve Eymir boylarının rol oynadığını, daha az oranda öbür boyların rol oynadığını söylemek mümkündür (Korkmaz, 1995, s. 182). Tarihî verilere göre Salur boyu, Tarsus, Kadirli, Koçhisar, Ereğli, Niğde-Karahisar, Ürgüp, Aksaray, Amasya'nın güneyi, Sivas, Çankırı, Kastamonu-Küre, Sinop, Bolu, Çankırı, Çorum, Manisa (Akhisar, Gediz, Gördes)'ya, Avşar boyu da Gaziantep, Malatya, Tunceli, Elazığ dolaylarına yerleşmiştir. Fakat bu boyların yerleşim alanlarını kesin çizgilerle ayırmak bugün imkânsızdır. XVI. yüzyılda Anadolu'da yarı göçebe olarak yaşayan Türk boyları Türkmen ve yörük adları ile anılıyordu. Türkmenler Kızılırmak'ın Doğu ve Güneyindeki bölgelerde meskûndü. Yörükler ise daha ziyade bölgenin batısında yaşıyorlardı (Karahan, 2011, s. 114).

Leyla Karahan'ın "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı eserinde, Anadolu Ağızları üç ana başlık altında ele alınmıştır. Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları ve Batı Grubu Ağızları. Bu sınıflandırmada Malatya ağızını Batı Grubu Ağızları içinde değerlendiren Karahan, "Batı Grubu Ağızları"nı da dokuz alt gruba ayırır. Bu alt gruplar içerisinde Havza, Ladik, Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Mesudiye, Şebinkarahisar, Alucra, Hekimhan, Arapkir ağızları ile birlikte Malatya altıncı alt grupta yer almaktadır. (Karahan, 2011, s. 114-117). Bu tasnifte özel olarak yer almayan Battalgazi Ağızı, bu çalışmada Malatya Merkez ağızı içerisinde değerlendirilmiştir.

2. Bulgular

2.1. Derleme Sözlüğünde bulunmayan sözcük ve sözcük öbekleri

2.1.1. İsimler

amraz: Bahçe ve tarla işlerinde kullanılan araç-gereçlerin geneline verilen bir isim.

Derleme Sözlüğünde "amraz" sözcüğünün içeriğini yansıtabilecek özellikte "amarat" şeklinde bir sözcük bulunmaktadır: "amarat (II) [amanat (I), amaret] 1. Dülger, marangoz, demirci ve çiftçilerin kullandıkları testere, keser, balta, saban demiri, çizek gibi aygıtlar." (DS, s. 237).

Ayrıca; Ordu yöresinde de Demir'in tespit ettiği "amarat" sözcüğünün anlamı Demir tarafından "Marangoz ve çiftçi araçlarının tamamı" şeklinde gösterilmiştir (Demir, 2001, s. 334).

Ancak; Battalgazi yöresi ağızındaki kullanımıyla Derleme Sözlüğünde "amraz" sözcüğü bulunmamaktadır.

Geçen sene gayısı sirkelemeye sabahın köründe bahçeye gittik, amrazlarıñ hepisi çalınmıştı (Bulgurlu Mahallesi, Hüseyin Yaman 90).

Amrazları islime göydüm, gapıyı kitleyip öyle gittim inekleri suvarmaya (Bulgurlu Mahallesi, Mustafa Yaman 80).

anarya: Geri gitmek, geri geri gitmek, arka arka gitmek (arabalar için).

Fransızcadan Türkçeye geçmiş olan ve Fransızcada “an arriere” olarak yazılan sözcüğün yöre ağzında kullanılan biçimi “anarya”dır. Doğu ve Güneydoğu bölgesinin birçok yöre ağzı ile Çukurova ağızlarında bu sözcüğün “anariye” şekli de kullanılmaktadır.

Derleme Sözlüğünde, Battalgazi ağzında kullanılan “anarya” sözcüğü bulunmamaktadır.

Bundan elli sene evvel Hışşo'nun evine gididik, eviñ önüne vardığımızda at arabasını anarya sürerken ağaca çarptık (Bulgurlu Mahallesi, Mustafa Yaman 80).

Şimdiyiñ arabalarında anarya anarya gitmek pek zordur, ahlım hiç ermiyi (Bulgurlu Mahallesi, Hüseyin Yaman 90).

bircik: Ağacın tepesi, en üst noktası.

Kedi bircige kadar çıkmıştı, sırihlan zor indirdik (KemerKöprü Mahallesi, Fatma Gezek, 80).

Herif gençlikte gayısı sirkeler iken bircikteki gayısıları sırihlan vurarak dökerdi (Battalgazi Mahallesi, Zeynep Kuzu, 85).

gazpenek: Bilerek ve isteyerek, bilinçli bir şekilde.

Gazpenek gelip işimi görmiy, ben bilmîm mi sanki (Battalgazi Mahallesi, Zeynep Kuzu, 85).

Hasta değil, ben bilîm, gazpenek yapı (Kemerköprü Mahallesi, Fatma Gezek, 80).

hayfene: İnsanların, pikniğe ya da bahçeye giderken hazırladıkları yemek, yiyecekler.

Fahrettin ile şadır ekmeye gididik, ben hayfene hazırlıdım, ama çoğ çalışıdık, o yüzden çoğ acıkıdık, hiç doymıdık (Kernek Mahallesi, Gülizar Dağ, 45).

Hayfene diğer bütün yemeklerden daha güzel gelidi bize (Canbek Köyü, Leyla Özkaya, 65).

hazen: Erkek çocuk.

Derleme Sözlüğünde “hazen” sözcüğü bulunmamaktadır. Sadece; “hazen” sözcüğüyle ilgisi düşünülebilecek Derleme Sözlüğünde “hazele” biçiminde “Ele avuca sığmayan, yaramaz çocuk” anlamında bir sözcük (DS, s. 2322) ve Malatya İli Ağzları adlı eserde “erkek adam” anlamında “haziyin” sözcüğü tespit edilmiştir (Gülseren, 2000, s. 405). Ayrıca; Gülseren’in, “Hazeyin (hazeyn, haziyin): Bir evin en yaşlı erkeği, evde sözü geçen, geçimi sağlayan baba.” biçiminde bir tespiti de bulunmaktadır (Gülseren, 2016, s. 52).

Benim sekiz tane hazen evlâdım var. Canlarına daş degmesiñ, amma hazen çok zordur gızım (Canbek Köyü, Leyla Özkaya, 65).

Ğala ğala en ğuccük ğazen yanımızda ğaldı. Çoğ Őükür hepisini baş ğöz ettiĦ (Kernek Mahallesi, Ēulizar DaĒ, 45).

öĒes: Önce.

Derleme Sözlüğünde “öĒes” sözcüğü bulunmamakta; önce anlamında Şöyle bir kayıt bulunmaktadır: “önüç, öñüç, [öĒüç (1), öĒüne, önüş, önüt -1] 1. Önce, ilkönce, başta” (DS, s. 3342). Bu sözcüklerin de “öĒes” sözcüğü ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

ÖĒleyinden öĒes ğayvanları ŐaĒarız, ğatıĦları hazırlarız (Hasırcılar Mahallesi, Emine Özkaya, 60).

Bayramdan öĒes temizliĦlerimizi yaparıĦ (Battalgazi Mahallesi, Leyla DoĒu, 60).

2.1.2. Fiiller

2.1.2.1. Birleşik fiiller

abır at-: Karın doyurmak.

Derleme Sözlüğünde “abır at-” bulunmamaktadır. Ancak aynı tespiti “Abır atmak: Karın doyurmak.” biçiminde Gülseren’in de yaptıĒı görölmüştür (Gülseren, 2016, s. 48).

AĦşama abırını attıĦtan soñra bize gel (Battalgazi Mahallesi, Leyla DoĒu, 60).

SoĒuk ĒiŐ günlerinde ğayvancaĒızlarıñ abır atmî (Hasırcılar Mahallesi, Emine Özkaya, 60).

abır eklet-: Yemek yemek.

Derleme Sözlüğünde “abır eklet-” de bulunmamaktadır. Ancak Gülseren’in; “abır at-” da olduĒu gibi bu konuda da, “Abır ekletmek: Yemek yemek.” biçiminde bir tespiti bulunmaktadır (Gülseren, 2016, s. 48).

AĦşam abır eklettikten soñra çay içtiĦ, meyve yediĦ (Battalgazi Mahallesi, Abuzer DoĒu, 63).

Anası çaaĒaya zar zor abır ekleti (Yarımcahan Köyü, Ramazan Özkaya, 65).

doĒan estir-: Sigara içmek.

Ben oĒlumda doĒan estirme çaaĒam diyim diyim, beni dinlemî (Yarımcahan Köyü, Ramazan Özkaya, 65).

DoĒan estirmek ĒünaĦtır, Ħaramdır (Battalgazi Mahallesi, Abuzer DoĒu, 63).

terkini koyuver-: Beklenilmeyen ani bir durum karşısında soĒukkanlılıĒını koruyarak sakin olup durumdan etkilenmemek için o durumu önemsememek.

Cana geleceĒine mala gelsiñ, terkini koyuver (Battalgazi Mahallesi, Döndü Mercan, 61).

Terkini koyuver, yoĦsa Ħastalanırsıñ (Battalgazi Mahallesi, Remziye Karaşahin 69).

2.2. Derleme Sözlüğünde Battalgazi ağzındaki biçimi veya anlamıyla bulunmayan sözcük ve sözcük öbekleri

2.2.1. İsimler

beçere: Çaresiz kimse, zavallı kimse.

Malatya ili Battalgazi ilçesi ağzında “beçere” biçiminde kullanılan sözcük, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğündeki “çaresiz, zavallı kimse” anlamındaki Farsça “bî-çâre” sözcüğünün (TS, s. 262) yöre ağzında düzlük yuvarlaklık ve kalınlık incelik uyumuna uymuş biçiminden ibarettir. Derleme Sözlüğünde “beçare [béçaro, beyçare] Biçare, zavallı.” (DS, s. 593) biçiminde gösterilen sözcük, yöre ağzında “beçere” olarak kullanılmaktadır.

Beçere, kimsesi yoğ, öyle geziy evden eve (Battalgazi Mahallesi, Remziye Karaşahin 69).

Yanına vardık, beçere kendini duvara vura vura ağlıydi (Battalgazi Mahallesi, Döndü Mercan, 61).

doğan: Sigara.

Derleme Sözlüğünde “doğan” sözcüğü tek biçimde yer almaktadır: “Kartalgillerden, küçük kuş, fare vb. ile beslenen ve alıştırılarak kuş avında kullanılan yırtıcı bir kuş (Falcon).” (TS, s. 548). Bu anlamın Battalgazi yöresi ağzındaki “doğan” sözcüğü ile hiçbir ilgisi yoktur, sadece ses benzerliği vardır.

Bu nağlet gelesice doğandan ne anliler anlamîm gızım (Yarımcahan Köyü, Ramazan Özkaya, 65).

Benim zamânımda doğan, estirmiyeni ayıplılerdi (Bulgurlu Mahallesi, Fatih Yaman, 42).

eğiş: Kürek olarak kullanılan ve süpürülen çöplerin içine konulduğu demirden ya da plastikten yapılmış nesne.

Derleme Sözlüğünde “eğiş/egüş/eğiş/eyiş” biçimlerinde birkaç anlamda kayıt altına alınmış olan sözcük, Battalgazi yöresi ağzında “eğiş” biçiminde tespit edilmiştir. Derleme Sözlüğünde birkaç anlamda geçen “eğiş” sözcüğünün Battalgazi ağzındaki kullanımına en yakın anlamı “ateş küreği”dir (DS, s. 1679, 1680, 1822). Malatya Arapgir Ağzı üzerine yapılan bir çalışmada da “ateş küreği” anlamında “eğiş” sözcüğü yer almaktadır (Olcay, 2014, s. 153).

Derleme Sözlüğünde “eğiş” sözcüğü için verilen anlamlar şunlardır: “Tandırdaki ateşleri karıştırmaya ve düzelmeye yarayan bir araç; ekmeği tandırdan almak için demirden yapılan bir ucu eğik, bir ucu yassı araç; kazan ya da teknedeki hamuru kazımaya yarayan bir çeşit araç; hamur kesmek için kullanılan bir araç; ucu kıvrık demir parçası; sebze fidelerinin diplerini hafifçe eşeleyip yumuşatmak için kullanılan ucu eğri demir araç; üvendirenin bir tarafında sabana tutturulan çamurları kazımaya yarayan demir araç; kovandan bal almak için kullanılan demir araç; sert ve küçük taneler halinde yağın kar, bulgurcuk; yavaş yavaş yağın yağmur;

tahıl ve bostanları sulamak için sabanla açılan yol; bostan ekmek için yapılan çift çizgi; ateş küreği.” (DS, s. 1673, 1679, 1680, 1822, 4491).

Derleme Sözlüğündeki bu anlamların yöre ağzında kullanılan anlam ile doğrudan bir ilgisi bulunmamaktadır.

Eğişi getir hele, şu bahçedeki pislişleri toplayam (Kemerköprü Mahallesi, Medine Özkaya, 55).

Çalı ile eğişi getir, şuraları süpürek (Battalgazi Mahallesi, Naile Korkmaz, 55).

firkete: Çengelli iğne.

Genel Ağ (İnternet) ortamında Türk Dil Kurumunun sayfasındaki Güncel Türkçe Sözlükte “firkete” sözcüğü için “Kadınların saçlarını tutturmak için kullandıkları U biçimindeki naylon veya telden saç tokası” anlamı verilmiştir (<https://sozluk.gov.tr>, 06.09.2023). Ancak; 2005 yılı basımı Türkçe Sözlükte aynı sözcük için ek olarak “çengelli iğne” açıklaması da bulunmaktadır (TS, s. 705). Genel Ağ (İnternet) ortamında Türk Dil Kurumunun sayfasındaki Derleme Sözlüğünde “firkete” sözcüğü, Faruk Yıldırım’ın Adana ve Osmaniye İleri Ağızları adlı eserinde (Yıldırım, 2006, s. 469) geçen şekliyle tek biçimde ve “Oya yapmakta kullanılan bir el aleti” anlamıyla yer almaktadır (<https://sozluk.gov.tr>, 06.09.2023).

Derleme Sözlüğündeki “firkete” sözcüğünün anlamının Battalgazi yöresi ağzındaki anlamla bir ilgisi bulunmamaktadır.

Bir firkete getir, lastiğ tağacam (Battalgazi Mahallesi, Naile Korkmaz, 55).

Firkete olmazsa yazmamı tağamam (Kemerköprü Mahallesi, Medine Özkaya, 55).

hızına: Kiler.

Derleme Sözlüğünde, “hızına” sözcüğüne benzer biçime ve anlama sahip “hazın” sözcüğü bulunmaktadır: hazın (I) [hazınlık -1] insan ve hayvanların kışlık yiyeceği (DS, 2390); hazın Kışlık yiyecek ve gereçler (DS, 4516).

Elazığ ili Harput ilçesi ağzında “hizan” sözcüğü kiler anlamında kullanılmaktadır: hizan (III) [hızna] Kiler. (Harput-El.) (DS, 2390).

Genel Ağ (İnternet) ortamında Türk Dil Kurumunun sayfasındaki Derleme Sözlüğünde “hızına” sözcüğü; Gülseren’in Malatya İli Ağızları adlı eserinde (2000, s. 405) geçen şekliyle “Evde kiler olarak kullanılan yer” anlamıyla yer almaktadır (<https://sozluk.gov.tr>, 06.09.2023).

Battalgazi ağzında ise “kiler” anlamında “hızına” sözcüğünün kullanımı tespit edilmiştir.

Hızınaya bulğur, mercimek, paştıh, gayışı, ğurutmalıkları goyarıh (Kemerköprü Mahallesi, Medine Özkaya, 45).

Yazın da ğışın da maşsüller hızına da ğorunı, hiç bozulmüler (Kemerköprü Mahallesi, İbrahim Özkaya, 70).

katıh: Süt ürünlerinin genel adı.

Derleme Sözlüğünde “katıh” sözcüğü; Zile (Tokat), Gaziantep, Yozgat ve Aksaray ağzında “Yağı alınmış yoğurt, ayran” (DS, s. 2682); Çorum ağzında “Yağsız, süzme yoğurt” ve Osmaniye ağzında da “Ayran” (DS, s. 4537) anlamlarıyla kayıt altına alınmıştır.

Battalgazi yöresi ağzında ise “katıh” sözcüğü, süttten yapılan ürünlerin genel bir adı olarak kullanılmaktadır.

Hanım katıh yapı, ben de satım; geçimimizi böyle sağlık (Bulgurlu Mahallesi, Fatih Yaman, 42).

Katıh yapmağ çoğ yorucu bir iştir, emeğimizi karşılamî (Yarımcahan Köyü, Ramazan Özkaya, 65).

marğama: Hamam havlusu.

Battalgazi yöresi ağzında “hamam havlusu” anlamında kullanılan “marğama” sözcüğü öbür ağız yörelerinde bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğünde ve bazı yöre ağızlarında, birbirine yakın anlamlarda ve Battalgazi yöresi ağzındaki anlama yakın anlamlı olarak “marhama, marhama, mahrama, marama, mârama, mahraba, mahrava” sözcükleri bulunmaktadır:

mahraba: Büyük mendil; mahrava: 1. Mendil 2. Havlu; marama: 1. Havlu 2. Kadınların başlarına örttükları dokuma bez. (<https://sozluk.gov.tr>, 06.09.2023).

Elazığ yöresi ağızlarında “marhama: Havlu” (Gülensoy-Buran, 1994 s. 236).

Erzurum ili ağızlarında “mahrama<a.mahreme: büyük mendil; el yüz kurulamakta ve öteberi taşımakta kullanılırdı” (Gemalmaz, 1995, s. 216).

Doğu Trakya yerli ağzında “mârama: Mahrama, baş örtüsü” (Olçay, 1995, s.73).

Urfa merkez ağzında “marhama: Mendil” (Özçelik, 1997, s. 264).

Malatya ili ağızlarında “marama<Ar. mahreme: Kadınların sokağa çıkarken başlarına örttükları işlemeli geniş örtü” (Gülseren, 2000, s. 412).

Adana ve Osmaniye illeri ağızlarında “marhama: Kadınların başlarına örttüğü havlu örtü” (Yıldırım, 2006, s. 481).

Malatya Arapgir ağzında “marhama/marhama: Havlu” (Olçay, 2014, s. 171).

Osmaniye ağzında “mahrama: Kadınların manto üstüne örttükları örtü” (Gök, 2021, s.204).

Gemalmaz (1995, s. 216) ve Gülseren’in de (2000, s. 412) belirttiği gibi aslında sözcük Arapça kökenlidir ve ses değışiklikleriyle yöre ağızlarındaki son şeklini almıştır: mahrama/marama<Ar. mahreme.

Ancak; Battalgazi yöresi ağzında kullanılan “marğama” biçimi ve bunun anlamı için verilen “hamam havlusu” açıklaması, Derleme Sözlüğünde bulunmamaktadır.

Bebegi hamamda yihadıhtan soñra marğamaya sarık (Hasırcılar Mahallesi, Rahime Özkaya, 45).

Bebegin marğaması herkesten ayırır (Bulgurlu Mahallesi, Sutiye Yaman, 43).

musandere: Evlerin içine yapılan asma kat.

Derleme Sözlüğünde “musandere” sözcüğü bulunmakta, ancak bu sözcük Battalgazi yöresi ağzında kullanılan anlamı ihtiva etmemektedir: “musandere (I): Balkon ve merdiven korkuluğu” (DS, s. 3222). Ayrıca; genel Ağ (İnternet) ortamında Türk Dil Kurumunun sayfasındaki Derleme Sözlüğünde “musandere” sözcüğü; Gülseren’in Malatya İli Ağızları adlı eserinde (2000, s. 413) geçen şekliyle ve “musandere<musândra” biçiminde ve “Yüklük, tezgâh, balkonun kenarı, sındırma.” anlamıyla yer almaktadır (<https://sozluk.gov.tr>, 06.09.2023).

Bunun yanında; Derleme Sözlüğünde öbür ağızlarda yakın biçim ve anlamlarda kullanımlar da kayıt altına alınmıştır: müsendire /müsendere: Musandıra (DS, s. 3230); misandıra: Sofanın, merdiven üstü boşluğunun kenarına çakılan ağaç ya da demirden korkuluk (DS, s. 3189); musandıra: 1. Yüklüğün üstündeki boşluk. 2. Sergen, raf 3. Tavan arasındaki küçük oda, sandık odası (<https://sozluk.gov.tr>, 06.09.2023).

Ayrıca; Malatya Arapgir Ağzı üzerine yapılan bir çalışmada da misandere biçimi tespit edilmiştir. misandere: Yorgan ve döşek konan büyük dolapların üst kısmı (Olçay, 2014, s. 173).

“Evlerin içine yapılan asma kat” anlamıyla “musandere” sözcüğü, Battalgazi yöresi ağzında kullanılan biçimi ve anlamıyla Derleme Sözlüğünde yer almamaktadır.

Bundan otuz sene evvel köyde yaşadık, evimiz müstakilidi, ben de musandere yaptım, çoğ güzel olmuştu (Battalgazi Mahallesi, Mehmet Kardeşahin, 75).

Musandereyi tahtadan yapmıştım, ayağçağı da tahtayıdı (Battalgazi Mahallesi, Mehmet Kardeşahin, 75).

tahtıbeg: Tencere, tabak, bardak gibi mutfak eşyaları konulan, duvara monteli tahtadan yapılmış raf.

Derleme Sözlüğünde yöre ağzındaki biçimi ve anlamıyla “tahtıbeg” sözcüğü yoktur; fakat benzer biçim ve anlama sahip sözcükler vardır: tahtıbenk/tahtebeñk: İçine odun, kömür konulan, üstü düz bir çeşit dolap (DS, s. 3804); tahdibink: Oda içerisinde ufak tefek eşya koymaya yarayan, bir metre yüksekliğinde küçük dolap gibi yer (DS, s. 3801); tahtabaşı: Sergen, raf (DS, s. 3803).

Malatya İli Ağızları adlı eserde “Tabaklık” anlamında “tağdılbing” sözcüğü de tespit edilip kayıt altına alınmıştır (Gülseren, 2000, s. 420)

Ayrıca; Derleme Sözlüğünde bir de “raf” anlamında “tağ” sözcüğü tespit edilmiştir: tağ (II): 1. Raf (DS, s. 3799). Yöre ağızındaki “tahtıbeg” sözcüğüyle “tağ” sözcüğü arasında her ne kadar kesin ve belirli bir bağ olmasa da, işlevsel ve anlamsal boyutta bu sözcükler arasında bir bağ düşünmek mümkündür.

Geçen gün aşağı eviñ mutfahınıñ tahtıbegi kırıldı da Cebrayıl tāmır etti (Bulgurlu Mahallesi, Sutiye Yaman, 43).

Şimdiki mutfahlarda tahtıbeg yohtur, hepisi kapahlı dolaptır (Hasırcılar Mahallesi, Rahime Özkaya, 45).

2.1.1.1. İkileme

paran pırçık: Paramparça.

Battalgazi yöresi ağızında “paran pırçık”, “paramparça” anlamında kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğünde “paramparça” anlamında “paran pırçık” bulunmamakta, fakat yakın biçimli sözcükler bulunmaktadır: parça pincik: Bölük pörçük, parça parça (DS, s. 3395); parapence olmak: Paramparça olmak (DS, s. 3395); parça pillik: paramparça (<https://sozluk.gov.tr>, 06.09.2023).

Köpekler çağanıñ üstünü başını paran pırçık edip geçmişlardı (Kemerköprü Mahallesi, İbrahim Özkaya, 70).

Onuñ çağası öldüğünde hepimiziñ cigeri paran pırçık olmuşudu (Kemerköprü Mahallesi, Medine Özkaya, 45).

3. Sonuç ve değerlendirme

Binlerce yıldır kesintisiz bir şekilde gelişimini sürdüren Türk dili, Türk kültürünün de nesilden nesile aktarılmasını sağlayan önemli bir görevi yerine getirmektedir. Türk toplumunun dış dünyayı algılama biçimini de yansıtan Türk dili ve Türk kültürü, yöre ağızlarında en doğal şekilde varlığını sürdürmektedir. Ölçünlü dilin ana kaynaklarından da birisi olarak dilde yaşayan her ögeyi muhafaza eden yöre ağızları, binlerce yıllık bir birikime sahiptir. Ancak; yöre ağızları, zamanla ölçünlü dilin yoğun baskısı altında özelliğini kaybedip değişerek ölçünlü dile yaklaşmakta ve hatta ölçünlü dille aynılaşmaktadır. Bu yüzden; yörelerin yaşam biçimlerini de yansıtan yöre ağızlarına mahsus söz varlığı ögeleri, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Malatya İli Battalgazi İlçesi ağızı üzerine yapılan bu çalışmayla da; bu yörede yaşayan insanların yaşam biçimlerini, yöreye mahsus ağız özellikleri sayesinde yansıtan söz varlığına ait bazı ögeler, tespit edilip kayıt altına alınarak belgelenmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılacak araştırmalara kaynaklık edebilmek ve Derleme Sözlüğüne katkıda bulunabilmek amacıyla yapılan bu çalışmada, yapılandırılmamış yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak saha çalışmasıyla veriler toplanmıştır. Saha çalışması Battalgazi merkez mahalleleri Battalgazi, Bulgurlu, Hasırcılar, Kernek, Kemerköprü ile Battalgazi’ye

bağlı Canbek ve Yarımcahan köylerinde 2021-2022 yılları içerisinde yapılmış; elde edilen bilgiler, üzerinde değerlendirmelerin yapıldığı veri tabanını teşkil etmiştir.

Sonuç olarak; Battalgazi yöresi ağzında yaşayan, ama Türk Dil Kurumunun Derleme Sözlüğünde bulunmayan yedi isim (amraz, anarya, bircik, gazpenek, hayfene, hazen, öges), dört birleşik fiil (abır at-, abır eklet- doğan estir-, terkini koyuver-) ve Derleme Sözlüğünde Battalgazi yöresi ağzındaki biçimi ya da anlamıyla bulunmayan dokuz isim (beçere, doğan, eğiş, fırkete, hızına, katıh, marğama musandere, tahtıbeg), bir ikileme (paran pırçık) örnek cümlelerle bağlam anlamlarıyla tanıklanarak kayıt altına alınmış, kayıt altına alınan bu söz varlığı öğeleri ses ve biçim özellikleri dikkate alınarak yöreye mahsus ağız özellikleri açısından değerlendirilmiştir.

“Derleme Sözlüğünde bulunmayan sözcük ve sözcük öbekleri” ve “Derleme Sözlüğünde Battalgazi ağzındaki biçimi veya anlamıyla bulunmayan sözcük ve sözcük öbekleri” şeklinde tasnif edilip bağlam anlamlarıyla birlikte tespit edilen Malatya İli Battalgazi İlçesi ağzı söz varlığına ait öğeler, Derleme Sözlüğüne ilave edilmeli, böylece Derleme Sözlüğünün söz varlığının genişletilmesine imkân verilmelidir.

Yöre ağızları ve söz varlığı üzerine yapılan çalışmalarla Derleme Sözlüğü zenginleştirilecek, böylece daha nitelikli ağız araştırmaları yapılabilmesinin önü açılmış olacak ve Türkiye Türkçesi “Ağız Atlası”nın meydana getirilmesi mümkün hâle gelecektir. Bu sayede, Türkiye Türkçesi ağızları ve Türkiye Türkçesindeki sözcüklerin köken bilgisi üzerine yapılacak çalışmalara da katkı sağlanmış olacaktır. Ayrıca bu tür çalışmalar, Türk Dili Tarihi ile ilgili çalışmalara kaynaklık etme bakımından da ayrı bir öneme sahiptir.

Kaynakça

Demir, N. (2001). *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Demir, N. (2002). Ağız Terimi Üzerine. *Türkbilig*, S. 2002/4, 105-116.

Demirtaş, A. ve Ölker, A. (2019). Elbistan Ağzından Derleme Sözlüğüne Katkılar. XI. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi (16-18 Ekim), Samsun, s. 98-110.

Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Gülensoy, T. ve Buran, A (1994). *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Gülseren, C. (2000). *Malatya İli Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Gülseren, C. (2016). Malatya’dan Derleme Sözlüğüne Katkılar. *Diyalektolog*, S. 12, 47-55.

Güzel, F. (2020). Derleme Sözlüğü’ndeki Derlenmemiş Kelimeler Üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 49, 105-114.

Gök, M. (2021). *Osmaniye Ağzı Sözlüğü*, Ankara: Grafiker.

- Karahan, L. (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Korkmaz, Z. (1995). Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, İkinci Cilt*, 179-187, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Olçay, S. (1995). *Doğu Trakya Yerli Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Olçay, C. B. (2014). *Malatya Arapgir Ağzı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Özçelik, S. (1997). *Urfa Merkez Ağzı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Sümer, F. (2017). *Oğuzlar*. İstanbul: İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük (TS)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (2023). *Türkçe Sözlük (TS)*, <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi 06.09.2023).
- Türk Dil Kurumu. (1963-1982). *Derleme Sözlüğü (DS)*. C. I-XII, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (2023). *Derleme Sözlüğü (DS)*, <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi 06.09.2023).
- Yıldırım, F. (2006). *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

NEW CRITICISM AND FLANNERY O'CONNOR'S "A GOOD MAN IS HARD TO FIND"

Dr. Selin TURAN

niles35.st@gmail.com-0000-0002-9688-5098

ABSTRACT

New Criticism was the first modern school of Anglo-American criticism. Russian formalism and New Criticism share similar terminology and are identified as models of Formalism. New Criticism and its development in British and American literature are concisely explained. Flannery O'Connor's "A Good Man Is Hard to Find" contains many paradoxical metaphors, images, and figures of speech. These are evaluated with complex denotations and connotations. In textualization, the relationship between the title and the story is skillfully interwoven with ironic implications. These are supported by its gothic tone and use of tension. This work aims to analyze "A Good Man Is Hard to Find" within the conceptual framework of New Criticism, which is based on the text alone. The text will be evaluated using defamiliarization. The methodological analysis will focus on analytic reading with rhetorical skills to unearth independent meanings. O'Connor's short story is analyzed through a close reading of the interaction between form and content.

Keywords: Flannery O'Connor, New Criticism, defamiliarization, Russian formalism

YENİ ELEŞTİRİ AKIMI VE FLANNERY O'CONNOR'IN KISA HİKAYESİ "A GOOD MAN IS HARD TO FIND"

ÖZET

Yeni Eleştiri akımı, Anglo-Amerikan eleştirisinin ilk modern ekolüdür. Rus biçimciliği ve Yeni Eleştiri, benzer terminolojiyi paylaşır ve biçimcilik modelleri olarak tanımlanmaktadır. Yeni Eleştiri akımının İngiliz ve Amerikan edebiyatındaki gelişimi kısaca anlatılmaktadır. Flannery O'Connor'ın "A Good Man Is Hard to Find" adlı eseri birçok paradoksal ifade, metafor, resim ve mecaz içermektedir. Bunlar karmaşık anlam ve çağrışımlarla değerlendirilir. Yeni Eleştiri akımında yabancılaştırma da bu formalist yapının görselleştirilmesinde temel bir teknik olarak kullanılır. Metinleştirmede başlık ile hikaye arasındaki ilişki, ironik çıkarımlarla ustaca iç içe ele alınmaktadır. Bunlar hikayede, gotik yazın tarzının kullanılması ve hikayedeki gerilimin hissettirilmesi ile desteklenmektedir. Bu çalışma, yalnızca metinden yola çıkarak "A Good Man Is Hard to Find" adlı eseri Yeni Eleştirinin kavramsal çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Yeni Eleştiri akımında yabancılaştırma bu formalist yapının görselleştirilmesinde temel bir teknik olarak kullanılır. Metin yabancılaştırma tekniğini kullanarak

değerlendirilecektir. Metodolojik analiz, metinde yer alan birbirinden bağımsız anlamları ortaya çıkarmak için retorik beceriler aracılığıyla analitik okumaya odaklanacaktır. O'Connor'ın kısa öyküsünde biçim ve içerik arasındaki etkileşim detaylı olarak analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Flannery O'Connor, Yeni Eleştiri, yabancılaştırma, Rus biçimciliği

1. Introduction

To examine texts by shutting down all other relevant knowledge forces the reader to deal with only those texts. The Russian Formalist Victor Shklovsky coined this defamiliarization. It is “the process of making strange the familiar, of putting the old in new light” (Bressler, 2011, p. 50). Perception should be evoked without the effects of everyday memories. To rescue the mind means to shelter under literariness. Russian formalism set up a bridge to give birth to the New Criticism, which was the first modern school of Anglo-American criticism. Although Russian formalism and New Criticism share similar terminology and are identified as models of Formalism, the relationship between them as not been universally agreed. The principles of New Criticism were established and developed in Great Britain and the United States during the mid-nineties. In this paper, Flannery O'Connor’s “A Good Man Is Hard to Find” is analyzed by adhering to the tenets of the New Critics. The paradoxical parameters will be examined in terms of contextual unity. These references will be guides to identify the metaphors, images and figures of speech.

2. Flannery O'Connor and “A Good Man Is Hard to Find”

Flannery O'Connor was a native Georgian writer. Her southern Catholic background can be clearly observed in her novels and short stories. There is a simplicity in her works but her creative stories are full of enigmatic background. “A Good Man Is Hard to Find” is a short story, penned by O'Connor in 1955 (Bradley, 1967, p. 1868). It circles around the members of a southern family who go on a trip to Georgia. On the way, they have an accident which results in injury and death. The Misfit and his accomplices stop to help the victims. All family members are then killed by this group after the grandmother divulges the family’s identities. The phrase ‘Being a good man’ is uttered in the story by the grandmother, Red Sammy and The Misfit. Firstly, in a conversation between Red Sammy and the grandmother, she says “[b]ecause you’re a good man” and he corrects her, “a good man is hard to find” (O'Connor, 1955, p. 11). Secondly, a discussion between the meaning of ‘good’ and ‘not good’ is prompted by the arrival of the escaped convict, The Misfit. The conversation proceeds like this: “I know you’re a good man” (O'Connor, 1955, p.16), “I know you’re a good man at heart,” “You’re a good man,” “Nome, I ain’t a good man” (O'Connor, 1955, p.17), “I never was a bad boy that I remember of” (O'Connor, 1955, p.18). The grandmother insists that the killer is a good man. Yet, he rejects this proposition until he reaches the

memories of his childhood. The correlation and paradox between ‘good’ and ‘bad’ permeate the text through the dialogues of the characters. There is also an irony hidden in the meaning of the title and the text itself. The decisive symbol of goodness is mostly the grandmother. Yet, she also reflects selfish and ignorant characteristics because she is, in fact, the reason of the accident and the cause of the slaughter of the family. It is debatable if she is the right person to decide on goodness. On the other hand, it is not plausible to claim The Misfit is full of goodness as claimed by the grandmother, since he is her murderer and orders the murder of the others. At the end of the short story, The Misfit reinterprets goodness as saying, “[s]he would have been a good woman” (O’Connor, 1955, p. 20). He becomes the arbiter of goodness. The writer chooses a title which is sustained throughout the story.

There are some specific words that light the way in analyzing the form of the story. “Sachet” (O’Connor, 1955, p. 8) means “a small bag filled with aromatic powder” (Klein, 1966, p. 1370), “Pickaniny” (O’Connor, 1955, p. 9) is “a word for a small African child, used in the past but now considered very offensive” (Summers, 1995, p. 1062). “Hillbilly” (O’Connor, 1955, p. 9) is “an insulting word meaning an uneducated person who lives in the mountains” (Summers, 1995, p. 675). “Khaki” (O’Connor, 1955, p. 11) means “a dull green-brown or yellow-brown colour” (Summers, 1995, p. 772). “Hearse” (O’Connor, 1955, p. 15) denotes “a large car used to carry a dead body in a coffin at a funeral” (Summers, 1995, p. 661). This is used as “hearse-like” in the story and has a connotative meaning for death. Similarly, “the woods”, referred to several times through to the end of the story, likewise connote death, whereas the denotative meaning of “woods” (O’Connor, 1955, p. 18) is “a small forest” (Summers, 1995, p. 1647). The word “ditch” (O’Connor, 1955, p. 18) means “along narrow hole cut into the ground at the side of a field, road” (Summers, 1995, p. 393). After the accident, the whole family falls into a ditch. It is connotative of hell. Furthermore, various colors are used to define the tension of the storyline. Red, blue, black, khaki, yellow, white, green, orange, gray are the most recognizable ones encountered during reading. These colors make it easier to perceive the description of the characters and the setting. Their implications are artistically buried into the descriptions. Moreover, words such as “[o]nnet” (O’Connor, 1955, p. 15) and “reckernized” (O’Connor, 1955, p. 16) place the story in the American South. The Misfit, for example, speaks with a southern accent.

There are also a number of symbols in “A Good Man Is Hard to Find.” The grandmother’s “navy blue straw sailor hat” symbolizes her misguided moral code (O’Connor, 1955, p. 8). If they have an accident and she is found dead on the highway, there will be no confusion about her being lady. This attitude represents her selfish character. She neglects the possibility of injury or death of the others. After the accident, her hat is still on her head, but a little broken. It is described like this, “the broken front brim standing up at a jaunty angle and the violet spray hanging off the side” (O’Connor, 1955, p. 14). In addition, Toombsboro is the name of the town that they are passing when the grandmother remembers the old plantation is in Tennessee not Georgia. This

town symbolizes the bridge between life and death. It is their last stop in the physical world. In addition, the woods are the symbol of the end of all family members. It is depicted as “tall and dark and deep” (O'Connor, 1955, p. 14). Bailey is taken to the dark forest and shot. Likewise, the children and their mother are killed in the woods.

O'Connor sets up the story using evocative images. From the beginning to the end, the weather is mentioned by the narrator, such as “Neither too hot nor too cold” (O'Connor, 1955, p. 8). In addition, she describes “[t]he trees ... full of silver-white sunlight and the meanest of them sparkled.” One can visualize the sparkling sunlight but the addition of ‘the meanest’ causes ambiguity in the visual perspective of the image. When The Misfit says, “[d]on't see no sun but don't see no cloud neither” there is a change of tension in the story (O'Connor, 1955, p. 16). The narrator also evokes a gothic atmosphere by saying “[t]here was not a cloud in the sky or any sun” (O'Connor, 1955, p. 20). Lastly, the image of the “big black battered hearse-like automobile” which comes a long after the accident evokes pessimistic thoughts about future events (O'Connor, 1955, p. 15).

Figures of speech are distributed all around the story in order to keep and discard enigmas, consistent with its organic unity. Alliteration is “the use of words that begin with the same sound in order to make a special effect” (Summers, 1995, p. 33). Examples of alliteration in the story include “a **big black battered** hearse-like automobile,” and “**big black** valise” (O'Connor, 1955, p. 8). Similes are the expressions “that describe something by comparing it with something else, using the words ‘as’ or ‘like’” (Summers, 1995, p.1338). A number of similes are also used, such as “his stomach hung over them **like** a sack of meal swaying under his shirt” (O'Connor, 1955, p.11), “the line of the woods gaped **like** a dark open mouth” (O'Connor, 1955, p.16), and “a green head-kerchief that had two points on the top **like** rabbit's ears” (O'Connor, 1955, p.7). Metaphor stands for “a way of describing something by comparing it to something else that has similar qualities, without using the words ‘like’ or ‘as’” (Summers, 1995, p. 897). It is also possible to come across many metaphorical expressions in the story, such as “**leathery** thin face” (O'Connor, 1955, p. 9), “**thin veined** fingers” (O'Connor, 1955, p. 9), “**dust-coated** trees” (O'Connor, 1955, p.13), and “**buried alive**” (O'Connor, 1955, p.18). Anaphora is known as the repetition of a word or phrase at the beginning of verses. The use of anaphora in prose is impressive and gives off the sense of poetry. The narrator writes a paragraph which consists of repetitions like this: “I **been** most everything. **Been** in the arm service, **both** land and sea, at home and abroad, **been** twict married, **been** an undertaker, **been** with the railroads, plowed Mother Earth, **been** in a tornado” (O'Connor, 1955, p.17).

The tone in “A Good Man Is Hard to Find” is tense and gothic. There are many words connoting death: black, dark, hearse-like, gray. The gothic atmosphere of the story is supported with repeated words like ‘no sun, no cloud, cloudless.’ A tense tone is carried with words such as red, nervous, and trembling through to the end of the story. There are also some parts where the reader cannot guess what is going to happen. Tension is created by the author to keep the excitement in her work. The cat, Pitty Sing, jumps

onto Bailey's neck after the unconscious kick of the grandmother. In this scene, tension is generated. Further tension occurs when a shot from the woods is heard. It happens suddenly, which shocks the reader. The tension never decreases, especially towards the end when shots are heard after the mother and children are taken to the woods and the grandmother is killed by The Misfit. There is also ambiguity in the story-line. All family members are killed but only the murder of grandmother is definitive. There is no proof that the others are killed save for the sounds of shots.

3. Conclusion

Russian formalism contributed to the establishment of the principles of New Criticism. Self-referential analysis is the key term in trying to understand this formalist approach. Defamiliarization can be recommended as a technique for deepening textual analysis. Flannery O'Connor is a creative writer who produces works based on her southern background. "A Good Man Is Hard to Find" is a story of a family whose members are murdered on their voyage to Georgia. The story has been evaluated according to the principles of New Criticism. There is a paradoxical relationship between the title and the story. The irony buried in the title carries on throughout the story. O'Connor's tale is constructed on the basis of various images. Although she uses simple language in her depictions, the depth of the words comes from their denotative and connotative meanings. She also uses many figures of speech that help to create a coherent story. The tone is not as mild as expected from the title. The changes in tension as the story progresses influence the readers to follow the story line more effectively.

WORK CITED

- Bressler, C. E. (2011). *Literary Criticism*, Boston: Pearson Education, Inc.
- Bradley, S.(1967). *The American Tradition in Literature*. New York: W.W. Norton & Company Inc.
- Ernest, K. (1966). *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, London: Elsevier Publishing Company.
- O'Connor, F. (1955). *A Good Man Is Hard to Find*, Harcourt Books. New York.
- Summers, D. (1995). *Longman Dictionary of Contemporary English*, England: Longman Group Ltd.

TAŞLICALI YAHYA DİVANINDA “SEYF Ü KALEM”

Doç. Dr. Mehmet Nuri ÇINARCI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0001-7493-3872

ÖZET

Kalem ve kılıç taşıdıkları anlamsal fonksiyonlar itibarıyla simgesel düzeyde dünya tarihine yön veren iki büyük güçtür. Güç ve iktidarın simgesi olan kılıç ile bilim ve aydınlanmanın sembolü olan kalem hem fiziksel hem de zihinsel düzlemde sürekli bir çekişme halinde olmuştur. Kalem ve kılıcın bu mücadelesi hem dünya hem de Türk edebiyatında işlenmiştir. Özellikle klasik Türk şiirinde çokça kullanılan kalem ve kılıç, kendi başına teşhis ve intak yoluyla alegorik mesnevi formunda yazılmasının yanı sıra kimi şairler tarafından bir nazım türü olarak müstakil bir şekilde kaleme alınmıştır. Tezkirelerde bazı şairlerden bahsedilirken “erbab-ı seyf ü kalem” şeklindeki hitap, o şairin hem asker hem de sanatçı olduğuna delalettir. Kanuni döneminde yaşamış olan Taşlıcalı Yahya da hem padişahın seferlerine ve savaşlarına katılmış olan bir asker hem de çok sayıda şiirler yazmış divan sahibi bir şairdir. Taşlıcalı'nın hayat tarzından kaynaklı olarak şiirlerinde sık sık kalem ve kılıç sözcüklerini kullandığını görmekteyiz. Şair bu sözcükleri kimi zaman bir arada kullanırken kimi zamanda tek başına kullanmayı tercih etmiştir. Bu bildirimizde kalem ve kılıç erbabı şairlerden olan Taşlıcalı Yahya'nın şiirlerinde bu sözcükleri hangi anlamlarda kullandığını şiirlerinden örneklerle ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kalem, Kılıç, Taşlıcalı Yahya, Klasik Türk Şiiri.

"SWORD AND PEN" IN TAŞLICALI YAHYA'S DIWAN

ABSTRACT

The pen and the sword are two great symbolic forces that have shaped world history in terms of their functions. The sword, the symbol of power and authority, and the pen, the symbol of science and enlightenment, have been in constant conflict both physically and mentally. This struggle between the pen and the sword has been depicted in both world and Turkish literature. Especially in classical Turkish poetry, the pen and the sword, which are widely used in classical Turkish poetry, have been written in the form of allegorical masnavi through diagnosis and intak, as well as used by some poets in poems independently. When some poets are mentioned in tezkires, the address "erbab-ı seyf ü kalem" indicates that the poet is both a soldier and an artist. Taşlıcalı Yahya, who lived during the reign of the Magnificent, was both a soldier who participated in the sultan's campaigns and wars and a poet who wrote many poems. Due to his lifestyle, we see that Taşlıcalı frequently uses the words pen and sword in his poems. While the poet sometimes used these words together, sometimes he preferred to use them alone. In this paper, we will try to reveal the meanings of these words in the poems of Taşlıcalı Yahya, one of the poets of pen and sword, with examples from his poems.

Key Words: Pen, Sword, Taşlıcalı Yahya, Classical Turkish Poetry

GİRİŞ

Kalem ve kılıç simgesel anlamda edebi metinlerde sıkça kullanılan iki sözcüktür. Bilim, kültür ve sanat gibi oluşumların başını çeken kalem ile genellikle erkin elinde bulundurduğu kılıç sosyal hayatı şekillendirici iki önemli aktördür. Kalem ve kılıç yani bir manada akıl ve gücün sembolleştirildiği edebiyat ürünlerine çeşitli milletlerin edebiyatlarında rastlamak mümkündür. Bunun en güzel örneklerinden biri, Alman şair ve hikâye yazarı Rainer Maria Rilke'nin "Kalem ve Kılıç" adlı kısa hikâyesidir. Kalemin akli, bilimin ise gücü temsil ettiği bu hikâyede kalem ve kılıç, kimin daha üstün olduğuna dair iddiaya girerler ve iddiayı kalem kazanır. Kalem ve kılıcın Alman edebiyatında yer alan bu münazarasına çok daha önceleri klasik Türk edebiyatında hem şiir hem de eser formunda rastlanmak mümkündür. 14. yüzyıl divan şairlerinden Ahmedî'nin kaleme aldığı ve kalem ile kılıç arasında geçen münazaranın anlatıldığı Kaside fi-Bahsi's-seyf ve'l-Kalem kasidesi (Kadıoğlu, 2011), kalem ve kılıcın sembolleştirildiği ilk örneklerden sayılmaktadır. 15. yüzyılda ise Uzun Firdevsi'nin kaleme aldığı Münâzara-i Seyf ü Kalem adlı eser kalem ve kılıcın temsil ettikleri anlam ve sembol bakımından zirve noktadır. Edebi münazara niteliği taşıyan bu eser, Süleyman Peygamber'in meclisinde sâhib-i kalem ile sâhib-i seyf ve kalem ile seyf arasında geçen münazarayı içermektedir (Tanyıldız, 2007: 173).

Klasik Türk şiirinde sembolik birer değer olmanın dışında şairler, kalem ve kılıcın anlamsal bakımdan farklı özelliklerinden de istifade etmişlerdir. Klasik Türk şairlerinin hamileri pozisyonundaki Osmanlı hükümdarlarının çoğunun iktidar sahibi birer kalem erbabı oldukları düşünüldüğünde onların da aslında "erbab-ı seyf ü kalem oldukları görülür. Kalem ve kılıcın sosyolojik etkilerini tek elde toplayan bu hükümdarların kendi dönemlerinde yaşayan şairlerin şiirlerine bu yönüyle yansydıklarını Taşlıcalı Yahya divanında görmekteyiz. Taşlıcalı Yahya da şair tezkirelerinin kendisinden bahsettikleri kadarıyla kalem ve kılıç erbabı bir şairdir.

Yeniçeri ocağında askerlikle işgal eden Taşlıcalı Yahya, esasen asker kökenlidir. Ancak o, bir yandan ordunun seferlerine katılırken diğer taraftan ilim tahsil etmiş ve devrin önemli kişilerinin sohbetlerine devam etmiştir. İşin ilginç tarafı şairin yetiştiği dönem olan 16. yüzyıl aynı zamanda yine kalem ve kılıç erbabı olan ve Osmanlı devletinin en önemli hükümdarlarından sayılan Kanuni dönemine rastlamaktadır. Divanında Kanuni'yi sıkça öven şair, çoğu defa Kanuni'nin bu özelliğine de atıfta bulunmaktadır. Şairlerin kendi yaşantılarına dair çeşitli durumları eserlerine de yansıttıkları şiarından hareketle denilebilir ki Taşlıcalı Yahya'nın şiirlerindeki kelime kadrosu içerisinde, en sık kullanılan kelimelerden ikisi kılıç ve kalemdir. Kılıç ve kalem, Yahya'nın şiirlerinde bazen bir arada bazen de tek başlarına kullanılmıştır. Sözcüklerin bir arada kullanıldıkları yerlerde genellikle Kanuni'nin şairliğine ve hükümdarlığına övgüde bulunulur. Sözcükler tek başlarına kullanıldıklarında ise kimi zaman gerçek kimi zaman da mecaz anlam taşıdıkları görülür.

1. Taşlıcalı Yahya Divanında "Kalem ve Kılıç"

Taşlıcalı Yahya, asker olmasının yanı sıra kalem erbabı bir şairdir. Yaşamış olduğu 16. yüzyılda devrin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'ın iltifatlarına mazhar olmuş bu yüzden de özellikle yazdığı kasidelerin çoğunu hükümdarın övgüsüne ayırmıştır. Kanuni'nin savaşlara

katılan büyük bir kumandan ve divan sahibi bir şairi olduğu göz önünde tutulduğunda Taşlıcalı Yahya ile müşterek noktalarının varlığı gözden kaçmaz. Bundan dolayıdır ki Taşlıcalı Yahya, Kanuni'yi övdüğü şiirlerinin bir kısmında onun için "sahib-i seyf ü kalem" ifadesini kullanarak hükümdarlığına ve sanatçılığına atıfta bulunur. Elbette cesaret ve ilim gerçek hayatta sahip olunması gereken iki önemli erdemdir.

Mihr-i kerem pâdişeh-i muhteşem
Şâh-ı ümem şâhib-i seyf ü kalem (Taşlıcalı Yahya, 2023: 7)

Şâhib-i seyf ü kalem şems-i hüdâ zıll-ı Hudâ
Ma'den-i luft u kerem şâhların nâm-veri (Taşlıcalı Yahya, 2023: 39)

Ya'nî sultân-ı selâtin Süleymân-ı ümem
Şâhib-i seyf ü kalem zıll-ı Hudâ-yı Mute'âl (Taşlıcalı Yahya, 2023: 57)

Görüldüğü üzere Taşlıca Yahya'nın kılıç ve kalemi bir arada kullandığı yerlerde bu iki sözcük, Kanuni'nin bu iki yönünü övmeye tahsis edilmiştir. Öte yandan kılıcın tek başına kullanıldığı yerlerde dahi Kanuni'nin devleti temsil payesine din üzerinden kutsallık atfedildiği görülür. Bilindiği gibi Türk devlet geleneğinde hükümdarlar, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edilir. Zıllulahi fi'l-ard özellikle Müslüman olan Türk devletlerinin hükümdara yükledikleri en önemli kutsal sıfatlardan birisidir. Aynı durumun farklı varyasyonlarını Taşlıcalı'nın şiirlerinde de görmek mümkündür. Taşlıcalı da şiirlerinde Kanuni'nin İslam özelinde İlahi buyruğun yeryüzündeki temsilcisi olduğunu ifade etmek için "Seyf-i dîn-i Yezdânî", "Seyf-i İslâm", "Seyf-i Hudâ" gibi tabirlerini kullanır.

Ebü'l-feth ü ebü'n-naşr u ebü'l-hayr u ebü'l-ihsân
Mücâhid fî-seblli'llâh ü seyf-i dîn-i Yezdânî (Taşlıcalı Yahya, 2023: 62)

Seyf-i İslâmından anun cümleten a'dâ-yı dîn
Ka'tra-i eşk-i garîbân gibi olur târ-mâr (Taşlıcalı Yahya, 2023: 50)

Seyf-i İslâmı ele aldı sipihr üzre hilâl
Bile çalışmağa gâzîler ile rûz-ı kıtâl (Taşlıcalı Yahya, 2023: 56)

Yeniçeri kökenli olan Taşlıcalı Yahya'nın şiirlerinde en çok işlediği konulardan biri de savaş, sefer ve ordudur. Kanuni ve Yavuz Sultan Selim ile birlikte seferlere katılan şair, sık sık bu seferlere katılan askerler ve ordu ile ilgili satır aralarında bilgi vermektedir. Silah arkadaşlarından mücahit, gâzi ve ehl-i gazâ şeklinde bahseden Taşlıcalı Yahya'nın aslında tam olarak kastettiği "gâziyân-ı Rûm" olarak adlandırılan ve Osmanlı ordusunun fetihlerinde önemli rol oynayan dinsel nitelikli askeri sınıftır. Taşlıcalı'ya göre Kanuni'nin yanı sıra ona eşlik eden askerler de İslam'ın kılıcıdır. Yani şair bir bakıma savaş ve fetihle doğrudan ya da dolaylı ilgisi bulunan kavramlara kutsallık atfetmekten geri durmaz.

Sâlik-i râh-ı Hudâyuz evliyâ hem-râziyuz
Seyf-i dînüz merd-i meydânuz Budin şebâziyuz (Taşlıcalı Yahya, 2023: 171)

Gâzi hünkâr ile şaflar bağlayup ehl-i gazâ
Düşmana bir gün çekildi nitekim seyf-i Hudâ (Taşlıcalı Yahya, 2023: 126)

Müslümanlar ve özellikle Osmanlılar kılıca ayrı bir saygı göstermişlerdir (Bozkurt, 2022: 405). Osmanlı ordusunun sefere çıkmadan önce du'â-yı seyf denilen dini bir ritüeli yerine getirdiğini Taşlıcalı Yahya divanında görebilmek mümkündür. “Du'â'ü's-seyfi ve'l-hırzi'l-emânî” şeklinde kılıç duası olarak adlandırılan ve Hz. Ali'ye atfedilen, askerlerin savaşa gitmeden önce okudukları bir duadan Taşlıcalı Yahya “du'â-yı seyf” şeklinde bahsetmektedir. Gaziler bu duayı okumadan önce kılıçlarını kuşanır ve gazaya dair hazırlıklarını tamamlarlar.

Kuşandı tîgini sûsen du'â-yı seyf okuyup
Bile çalışmağa gâziler ile rûz-ı gazâ (Taşlıcalı Yahya, 2023: 51)

Taşlıcalı Yahya'nın şiirlerinde sahip olduğu anlamsal farklılıklar bakımından kullanılan diğer bir sözcük ise kalemdir. Bilindiği gibi kalem, sözün somut hayata geçişini sağlayan temel bir alettir. Bu yönüyle hem Kur'an hem de İncil'de söz dolayısıyla kaleme kutsallık atfedildiği görülür. Taşlıcalı'ya göre şairin maharetini gösteren güzel sözlerin ortaya çıkışına aracılık eden yegâne vasıta kalemdir. Şairliğinden övünerek bahseden Taşlıcalı Yahya'ya göre kalem, bu yönüyle kendisine ait güzel sözlerin ifşasındaki tercümandır.

Bilmezler idi bendeni 'ilm-i ledün gibi
Fazl-ı nihânuma kalem olmasa tercemân (Taşlıcalı Yahya, 2023: 98)

Hüner cemâlimin açdı nikâhını kalemüm
Mahâreti olana cümle müşkil âsândur (Taşlıcalı Yahya, 2023: 32)

Kalemin tercüman olduğu diğer bir hal ise batını dünyada zuhur eden hikmetin zahire geçişini sağlayan bir köprü olmasıdır.

Hiikmeti zâhire ider izhâr
Bâtinun tercemânı oldu kalem (Taşlıcalı Yahya, 2023: 12)

Kalemin vasfetteğe çalıştığı diğer bir husus ise Hazreti Peygamber'in parmağıdır. Ayı ikiye bölen ve su akıtan Peygamber'in parmağını vasfetmekte kalem aciz kalır.

Destüne kalem almamış idün ne 'acebdür
Engüştle ile levh-i feleğe yazdun iki râ
Yazmağda kalem barmağunun vaşfını 'âciz
Geh mâhı iki şakğ ider ol gâh ağıdur mâ (Taşlıcalı Yahya, 2023: 21)

Divan şairlerinin sözcüklerin anlam dünyasına dair en çok istifade ettikleri noktalardan biri de onları deyim ve atasözleri içerisinde kullanmalarıdır. Taşlıcalı da divanında kalemi bir deyim içerisinde kullanarak ona dair kıssadan hisse oluşturmaya çalışmaktadır.

Mesel durur ki dinür alet işler el öginür
Yazar mı nâmeye hattı kesilmeyince kalem (Taşlıcalı Yahya, 2023: 138)

Divan şiirinin olmazsa olmaz unsurlarından biri sevgilidir. Şairlerin çoğu şiirlerini sanatsal estetik içerisinde idealize edilmiş sevgiliye yazarlar. Hatta şiirde kullanılan kelime kadrosunun önemli bir kısmı benzetme sanatı üzerinden sevgilinin eşsiz güzelliğini övmek için

kullanılır. Taşlıcalı Yahya da sevgiliye hitap ederek kalemin onun güzelliğine divane bir âşık olduğunu vurgulamaktadır.

Görinen haţ şanma ey meh-rû elünden âh idüp
Şimdi zencîrin sürûr dîvânen olmışdur kalem (Taşlıcalı Yahya, 2023: 384)

Son olarak Taşlıcalı, âşıkların yakalarını yırtmalarını da yine kaleme benzetir. Çünkü eskiden kamıştan yapılan kalemin içi oyulur ve içinden çıkan nal dediğimiz artıklar çıkarılır, başı kesilir ve ucu ikiye ayrılırdı. Kamışın içi boydan boya nâl denilen liflerle dolu olduğundan ilk açışta bunlar çekilip çıkartılır, sarımsı beyaz renkli ham kamışlar sazlıktan kesildiği haliyle kalem olarak kullanılamayacağından belli bir sıcaklıkta kurumaları için at gübresi içinde bekletilerek sertleştirilir, cinsine göre değişik kahverengi tonlarına, hatta siyaha dönerler (Derman, 2001: 245).

Gören seni yakasını yırtar kalem gibi
Şevkinle akl u fikri tağılır rakam gibi (Taşlıcalı Yahya, 2023: 456)

SONUÇ

Kalem ve kılıç, dünya edebiyatlarında olduğu gibi klasik Türk şiirinde de sıkça kullanılan iki sözcüktür. Güç ve iktidarın göstergesi olan kılıç ile akıl ve bilimin göstergesi olan kalem, edebi metinlerde çoğu kez sembolleştirilerek kullanılmıştır. Ahmedî ve Uzun Firdevsi'nin şiirlerinde münazara yoluyla sahip oldukları kabiliyetleri birbirlerine anlatmak suretiyle üstünlük sağlamaya çalışan kalem ve kılıç, Alman şair ve yazarı Rilke'nin aynı adı taşıyan hikâyesinde de benzer bir kurguya sahiptir. Divan şairlerini himaye eden Osmanlı hükümdarlarının önemli bir kısmının şiir yazması dolayısıyla kalem ve kılıç erbabı olması şairlerin özellikle kasidelerinde hükümdarları bu yönleriyle övmelerine sebebiyet vermiştir. 16. yüzyıl dolayısıyla Kanuni dönemi şairlerinden olan Taşlıcalı Yahya da şiirlerinde Kanuni'nin bu yönünü sık sık övmüştür. Taşlıcalı'nın divanında Kanuni övgüsüne dair kullanılan kalem ve kılıcın divanın müstakil yerlerinde farklı manalarda da kullanıldığına tesadüf edilir. Taşlıcalı Yahya'nın da Kanuni gibi hem kılıç hem de kalem erbabı olması bu iki sözcüğü şiirlerinde klasik Türk şiirinin geleneksel estetik kuralları dâhilinde çeşitli formlarda kullanmasını sağlamıştır. Divanın geneline bakıldığında kılıç ve kalem sözcüklerinin bir arada kullanıldığında Kanuni'nin şairliği ve hükümdarlığına atıfta bulunduğunu söylemek mümkündür. Sözcükler tek başlarına kullanıldıklarında ise bazen batını hikmetleri anlatan bir tercüman, bazen sevgilinin aşkından zincire vurulmuş bir âşık, bazen de Hz. Peygamber'i övmeye çalışan aciz bir meddah olarak tasvir edilmektedir.

KAYNAKÇA

Bozkurt, Nebi (2022), "Kılıç" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları: Ankara, C. 25, 405-407.

Derman, M. Uğur (2001). "Kalem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları: Ankara, C. 24, 245-247.

Kadıoğlu, İdris (2011). Kılıç Kalem Múnazarası, *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 9/2, 161-180.

Rilke, Rainer Maria (2001). *Bütün Öyküleri*, (Çev.: Kamuran Şipal), Cem Yayınları: İzmir.

Tanyıldız, Ahmet (2007). Uzun Firdevsi ve “Múnâzara-i Seyf ü Kalem, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 22, 164-188.

Taşlıcalı Yahya (2023). *Divan*, (Haz.: Mehmet Çavuşoğlu), Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: Ankara.

TEZKİRE-İ ŞU'ARA-YI MEVLEVİYYE'DE "NEY"

Doç. Dr. Mehmet Nuri ÇINARCI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0001-7493-3872

ÖZET

Klasik Türk edebiyatının önemli biyografik kaynaklarından olan şair tezkireleri, içerdikleri bilgi bakımından çeşitli yüzyıllarda yetişen şairlerin hayatlarına eserlerine ve kimi zamanda sanat anlayışlarına dair önemli bilgiler içermektedir. Tezkirelerin önemli bir kısmı mevcut imkânlar doğrultusunda şairleri herhangi bir ayrıma tabi tutmadan tamamı hakkında bilgi vermeye çalışır. Kimi tezkireler ise tarikat veya şehir mensubiyeti gibi kriterleri ön planda tutarak tezkirelerinin sınırlarına tüm şairleri dâhil etmezler. Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye de sadece Mevlevi tarikatına mensup şairlerin biyografilerine yer veren tezkirelerdendir. Tezkire şairlerinin Mevlevi oluşu, seçilen şiirlerin çoğunun haliyle muhteva bakımından Mevlana ve Mevlevilik ile ilgili olmasına zemin hazırlamıştır. Mevlana'nın Mesnevi'siyle tasavvuf edebiyatının temel argümanı olan ney de tezkireye alınan şiirlerde sıkça işlenmiştir. Mevlevilik ayinlerinin de temel enstrümanlarından olan ney, tezkiredeki şiirlerde genellikle Mesnevi'de taşıdığı anlama atıfta bulunularak kullanılır. Ayinlerde bir enstrüman, aşk ateşiyle inleyen bir salık, sema yapan bir derviş gibi anlamlar verilerek şiirlerde kullanılan ney, genellikle Mevlevilik ile irtibatlandırılarak aktarılır. Bu bildirimizde ney'in Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye'de yer alan şiirlerde hangi anlamlar ekseninde kullanıldığına dair genel bilgi verilecektir. Çeşitli başlıklar altında bir araya getirilecek olan bu anlamlar ilgili şiirlerle örneklendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Ney, Mevlana, Mevlevi Şairler, Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye.

"NEY" IN TEZKİRE-İ ŞU'ARA-YI MEVLEVİYYE

ABSTRACT

Poet tezkires, one of the important biographical sources of classical Turkish literature, contain important information about the lives, works and sometimes artistic understanding of poets who grew up in various centuries. A significant number of the tezkires try to provide information about all of the poets without discriminating them according to the available means. Some of them, on the other hand, do not include all poets within the boundaries of their tezkires by prioritizing criteria such as sect or city affiliation. Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye is one of the tezkires that only includes the biographies of poets belonging to the Mevlevi order. The fact that the poets of the tezkire are Mevlevi paved the way for most of the selected poems to be related to Mawlana and Mevlevism in terms of content. Mevlana's Mathnawi and the ney, the main argument of

Sufi literature, are also frequently mentioned in the poems included in the tezkire. The ney, which is also one of the basic instruments of Mevlevi rituals, is often used in the poems in the tezkire by referring to its meaning in the Mathnawi. The ney, which is used in poems by giving meanings such as an instrument in rituals, a followers moaning with the fire of love, a dervish performing sema, is usually conveyed by linking it with Mevlevism. In this paper, we will give general information about the meanings of ney in the poems in Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye. These meanings, which will be brought together under various headings, will be exemplified with the relevant poems.

Keywords: Ney, Mevlana, Mevlevi Poets, Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye.

GİRİŞ

Sanat eserini meydana getiren sanatçının biyografisi de çoğu kez o eserin izahına ciddi katkılar sağlar. Bu yüzden özellikle sanatçının geçmiş yaşantısı ve bu yaşantıda meydana gelmiş önemli olayların bilinmesi elzemdir. Octavio Paz'ın ifadesiyle “Şiir eyleminin bütünlüğü ancak ve ancak şairin kendisiyle kurulabilecek aracısız ilişkiyle kavranabilir.” (Paz, 1995: 10). Bu ilişkiyi sağlayabilmenin iki önemli yolu ise şairin eserleri ve biyografisidir. Toplumsal yapının estetik ihtiyacını karşılama vazifesi gören şair, bu misyonu sebebiyle çoğu kez devrin tarih yazıcıları tarafından saygı görmüş ve hayatı ile eserleri tarihsel kroniklere kaydedilmiştir. Klasik Türk şiirinde ise şairlerin biyografilerini kaydetme görevini şair tezkirecileri üstlenmiştir. Sehî Bey'in 16. yüzyılda Heşt Behişt adıyla kaleme aldığı ve Osmanlı dönemi şairlerini anlatan ilk tezkireden başlayarak 20. yüzyıla kadar şair tezkireleri kaleme alınmıştır. Şair tezkireleri genellikle kapsadıkları şairler itibarıyla herhangi ayrıma gitmemiş ve devrin bütün şairlerini tezkirelerine almaya gayret etmişlerdir. Tabi bu geleneğin halkalarını oluşturan kimi tezkireler ise bazen şehir ve tarikat mensubiyeti gibi özellikleri ön plana çıkarmış ve şair kadrolarını buna göre şekillendirmişlerdir. Tarikat mensubiyeti bakımından Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'si, şehir mensubiyeti açısından ise Ali Emiri'nin Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid'i kayda değer tezkirelerdendir.

18. yüzyılda yine bir Mevlevî olan Esrar Dede tarafından kaleme alınan Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye, içerdiği şair biyografilerini Mevlevi şairlerle sınırlandırmıştır. Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye içerdiği şair kadrosu itibarıyla Mevlevi şairleri barındırdığı için tezkireye seçilen şiirlerin temel konularından üçü “Mevlana, Mesnevi ve Mevleviler'dir. Öte yandan bu üç unsurun (Mevlana-Mesnevi-Mevlevi) birleştikleri ortak noktalardan birisine “ney”dir. Ney, insan-ı kâmil olarak sembolleştirildiği için Mesnevi'nin başkahramanı ve aslında Mevlana'nın kendisidir. Bu bakımdan ney, Mevlana ve Mesnevi ile birlikte anılan bir musiki aletidir. Öte yandan yine bir enstrüman olması sebebiyle rebab ve kudüm gibi ney de Mevlevi ayinlerinin önemli bir parçasıdır. Bundan dolayı ney, tezkirede bulunan şiirlerin çoğunun muhtevasını teşkil etmekte, bu yönüyle de farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmamızda Tezkire-

i Şu'arâ-yı Mevleviyye'de muhtevası ney olan şiirlerde, ki bunlar bazen şiirin tamamını bazen de tek beyti müteşekkildir, ney'in mana bakımından hangi anlamlarda kullanıldığı ile ilgili alt başlıklara yer verilerek şiirlerden örnek beyitler aktarılacaktır.

1. Ney

Farsça kamış anlamına gelen ney “nây” sözcüğünden gelmektedir. Neyi üfleyen kişiye de nâyî ya da neyzen denmektedir. Ney, tek parça dokuz boğumlu bir kamışın içi boşaltılıp üzerine (biri arka kısmında) yedi adet delik (perde) açılması suretiyle yapılır (Uygun, 2007: 68). Ney'in icadıyla ilgili özellikle dinî ve tasavvufî kaynaklı birtakım rivayetler mevcuttur. Bunlardan en yaygın olanı ise Hz. Peygamber'in ilâhî bir sırrı Hz. Ali'ye söylemesi ve Hz. Ali'nin sırrın ağırlığına dayanamayıp onu bir kuyuya bağırması ve akabinde kuyunun dibinde yetişen kamışların da sırrın etkisiyle rüzgâr her estiğinde ses çıkardıkları şeklindedir. Tasavvufî terminolojinin yanı sıra klasik Türk şiirinde de sıkça kullanılan ney, alegorik ve metaforik kimliğini Mesnevi ile birlikte kazanmıştır. Mevlana'nın Mesnevi'nin hemen girişinde ney'i ana yurdundan ayırdığından dolayı sürekli inleyiş halindeki bir salike benzetmesi ney'i özellikle tasavvuf edebiyatı ve klasik Türk şiiri için farklı bir konuma getirmiştir. Tarikat erbabı şairlerin şiirlerinde ney, genellikle Mevlevîliğin bir unsuru olarak zikredilirken divan şairleri ney'i daha çok çıkardığı iniltiye benzeyen sesiyle ön plana çıkarırlar.

Âh kim deldi anun tîg-i mezellet bağırını
Turmaz eyler her nefes ney bigi feryâd u figân (Zâtî, 2017: 63)

Deff ü neyle bende-gânı turmayup devrân ider
Devr-i 'aşkın görse kâfirler dahî îmân ider (Leyla Hanım, 2018: 40)

Mesnevi'yle birlikte ney ve neyistân sözcüklerine sembolik değerler yüklenmesi 16. yüzyıldan günümüze kadar kaleme alınan Mesnevi şerhlerinde de ney'e dair dini ve tasavvufa yorumlar yapılmasının önünü açmıştır. Tasavvufî terminolojisindeki yorumlara göre ney'in dinsel anlamda temsil ettiği birçok kimlik vardır. 16. yüzyıl şarihi Şem'i'ye göre ney'den kasıt mürşid-i kâmilidir (Dağlar, 2009: 218). 17. yüzyıl şarihi İsmail Rusûhî'ye göre ise ney, sûfî-i sâfî ve âşık- vâfidir (Tanyıldız, 2010: 205). 19. yüzyıl şarihlerinden Ahmet Avni Konuk ise ney'den kastın Mevlana'nın kendisi dolayısıyla insân-ı kâmil olduğunu beyân eder (Konuk, 2011: 71). Görüldüğü gibi ayrıca birer Mevlevî olan bu Mesnevi şarihlerinin ney'e dair izahları aynı zamanda ney'in tasavvuf düşüncesindeki anlam dünyasını ortaya koyması bakımından önemlidir.

2. Ney'in Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'deki Şiirlerde Anlamsal Boyutları

Mevlana'nın Mesnevi'sinde ney'i tasavvufî anlam yüklediği bir kavram olarak kullanması ney'in tarikat ortamlarındaki algılayışına farklı bir perspektif kazandırmıştır. Mevlevî şairlerinin Mesnevi odaklı okumaları ve ney'e dair tasavvufî öngörülleri şiirlerinde ney'in farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Tabi temel

hareket noktası din ve tasavvuf olan bu kullanımlar Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'nin genelinde görebilmek mümkündür.

Tezkirede şairlerin çeşitli yönleriyle işledikleri ney'in karşımıza çıkan ilk anlamı gerçek anlamı yani enstrüman olan ney'dir. Bilindiği gibi Mevlevi ayinleri sözün yanı sıra çeşitli sazlarla icra edilen bir ritüeldir. Başlangıçta Mevlana Celaleddin-i Rumî'de başlayıp Şems'in teşviki ile dönme şeklinde tezahür eden semâ' âyini kısa zamanda büyük rağbet görmüş ve devrin ileri gelenlerinin bir nevi yarı dini eğlence ziyafeti halini almıştır (Karataş, 2008: 14). Neyle birlikte rebab, kudüm, tanbur ve bendir gibi çalgıların eşlik ettiği sema ayinlerinin şairlerin şiirlerine de yansıdığını görmekteyiz. Şiirlerde ney'in yanı sıra kimi zaman diğer sazların da isimleri geçer. Derviş Senâyi'nin aşağıdaki şiirinde def ve ney semanın temel çalgılarıdır.

Def ü ney tantana-ı devr-i semâ'-ı vecdi
İster isen göresin nice fütûh u esrâr (Esrar Dede, 2018: 68)

Hak bu kim döne döne oldu semâ'ı gûşum
Def ü ney saytına uşşâk-ı dili kıldı vidâd (Esrar Dede, 2018: 69)

Vâbeste olan derûn-ı Mevlânâ'ya
Bî-şübhe irer 'inâyet-i Mevlâ'ya
Hâl ile bilür âdem olan ey zâhid
Yohsa çalınan bakma kudüm ü nâya (Esrar Dede, 2018: 219)

Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye'de ney'e dair şiirler içerisinde ney'le en çok irtibatlandırılan sözcük "sır"dır. Çünkü tasavvuf metinlerinde ney, genellikle insân-ı kâmil olarak tasvir edilir ve insân-ı kâmil, Budizm'de Nirvana'ya ulaşan Arhatlar gibidir. Tanrı'nın rızasını kazanarak fenafillaha ulaşmış kişinin de Tanrısal sırlara vakıf olduğu belirtilir. Sufilere göre ney'in çalındığı esnada ortaya çıkan inilti sırrın ifşasıdır. Mevlevi şairlerden Enisi Dede'ye göre Mevlana'yı anlamanın yolu ney'in sırrını çözmekte yatar.

Nâlesin ney sırrını ana kudüm eylemeyen
Ne bilür dâ'ire-i Hazret-i Mevlânâ'yı (Esrar Dede, 2018: 34)

Ney sırrını eyler 'ıyân def sîne-gûyân her zamân
Na'tün okur murg-ı revân yâ Hazret-i Monlâ-yı Rûm (Esrar Dede, 2018: 35)

"Sır" meselesini Derviş Birri bir adım daha öteye götürür ve Tanrısal sırların hazinesinin Mevlana'nın ney'i olduğunu ve bu hazinenin kilidini de evliyanın açtığını belirtir. Evliyadan kastedilen ise başta Mevlana olmak üzere insân-ı kâmil sıfatını elde etmiş tüm tasavvuf büyükleridir.

Nây-ı Mevlânâ-yı Rûmî genc-i esrâr-ı Hudâ
Her demi miftâh ile açdı bu kenzi evliyâ (Esrar Dede, 2018: 58)

Peki, sır yüklü bir musiki aleti olarak tarif edilen ney bu sırrı nasıl ifşa eder? Yani tasavvuf ehlinin hak yolunu bulmasını sağlayacak olan bu sır, nasıl ortaya çıkacaktır? Bu

soruyu ise Hudâyî Dede cevaplandırır. Dedeye göre ney'in çalınması esnasında farklı notaların ortaya çıkması amacıyla parmak basılan her delik ve bunun neticesinde oluşan ney'in iniltisi sesi sırrın ifşasıdır. Sırrı bilen ise irşad olmuş demektir.

Nây parmağ ile yol gösterüp irşâd eyler
Neydügin sırr-ı semâ'ın bize ol sultânun (Esrar Dede, 2018: 101)

Sırrın anlaşılabilmesi için ney'in sesinin mutlak surette anlaşılması gerekmektedir. Derviş-i Diger'e göre ney'in sesi kuru bir efsane değildir. Ney, Mevlana ile salık bir varlık yani yol arkadaşı olduğu için sesinin de dikkate alınması gerekir

Kurî efsâne sanur sûfi sadâ-yı nâyı
Ney ile sâlik idi görsene Mevlânâ'yı (Esrar Dede, 2018: 125)

Derviş Fevzi'ye göre ise Mevlana ve onun felsefesini anlayabilmenin yegâne yolu ney'dir. Ney'i bir dürbün gibi alır ondan bakarsak yaratıcının ney'i neden yarattığını da anlayabiliriz. Zira Allah, neyi bir amaç uğruna yaratmıştır.

Dûr-bîn-i neyi al destine bir bak neymiş
Niye halk itdi dime Hazret-i Mevlâ nâyı

Son tahlilde bu kadar uhrevî sırta vakıf olan ney ve neye eşlik eden diğer Mevlevî ayinlerine özgü çalgı aletleri, Rusûhî Dede'ye göre Mevlevî tarikatına mensup kişilerin ruhlarına gıdadır. Tarikat erbabının ney sesine karşı olan hissiyatının sebebi hem musiki ahengi hem de ney'in sahibi olduğu sırdan dolayıdır.

Mevlevî'nün rûhına oldı gıdâ bu nây u def
Fe's-temi' min ta'nı hizbü'l-münkerîbi lâ-tehaf (Esrâr Dede, 2018: 132)

Tezkiredeki şiirlerde ney'in enstrüman ve sahib-i sır vasıflarının dışında üzerinde en çok durulan özelliği sahip olduğu yanık sesidir. Ney'in acıklı ve iniltiye benzeyen sesi ile çoğu kez sevgiliden ayrı kalan ya da sevgilinin iltifatına mazhar olamamış aşığa benzetilir. Teşhis ve intak sanatları vasıtasıyla insana teşbih edilen ney, çıkardığı ses itibarıyla acı çeken insanı betimleyen en güzel emsallerdendir.

Nâya didüm yâre karşı âh u feryâd eyleme
Bir kulağından girerse bir kulağından çıkar (Esrâr Dede, 2018: 148)

Figânım bezm-i 'aşkunda çıkup sûz-ı derûnumdan
İder ey la'l-ı mey-gûnum sadâ-yı nâyâ istignâ (Esrâr Dede, 2018: 37)

Râh idüp ger nâyun gûş itmese feryâdını
Hiç keş-â-keşden halâs olmazdı mânend-i rebâb (Esrâr Dede, 2018: 118)

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında şiir kaleme almış şairlerin biyografilerine yer veren şair tezkireleri bazen şair kadrolarını belirli bir kritere göre dizayn ederler. Sadece Mevlevî

tarikâtına mensup cemaat erbabının biyografilerine yer veren ve Esrar Dede tarafından yazılan Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye, içerdiği şiirler bakımından zengin bir Mevlevi şiirleri mecmuası niteliği taşır. Bilindiği gibi başta Mevlevi ayinleri olmak üzere Mevlevi tarikâtına özgü sanatsal faaliyetlerin önemli bir parçası olan ney, Mevlevi şairlerin şiirlerinde de sık sık kullanılmıştır. Tezkirede bulunan şiirlerde genellikle “ney” ya da “nây” şeklinde yer verilen bu sözcük farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu anlamlardan ilki gerçek anlamı yani musiki aleti olarak kullanılan ney'dir. Mevlevi ayinlerinde kudüm, kabak kemanı, bendir gibi enstrümanlarla birlikte kullanılan ney, şiirlerde de yine sema törenlerinin bir parçası olarak sunulmuştur. Şiirlerde ney'in ilişki kurularak en çok beraber kullanıldığı sözcük ise sırdır. Şiirlerde anlatıldığı kadarıyla ney, insân-ı kâmilî simgelediği için bütün İlahî sırları kendinde toplamıştır. Bu yüzden herhangi bir kişinin İlahî sırları ve Mevlana'yı anlayabilmesinin yolu ney'in sırrını çözmesinden geçmektedir. Bu yüzden ney'in çıkardığı sese ayrı bir ehemmiyet vermek gerekir.

KAYNAKÇA

Dağlar, Abdülkadir (2009). *Şem'i Şem'ullâh Şerh-i Mesnevî, Cilt-1*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.

Esrar Dede (2018), *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, (Haz.: İlhan Genç), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Karataş, Sadık, Özgür (2008). Mevlevî Ayinlerinin Tarihsel Gelişimi ve İcrası Üzerine Bir İnceleme, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 10/2, 141-150.

Konuk, Ahmet, Avni (2011). *Mesnevî-i Şerif Şerhi-1*, (Haz.: Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın), Selçuk Kitabevi Yayınları: İstanbul.

Leyla Hanım (2018). *Şeref Hanım Dîvânı*, (Haz.: Mehmet Arslan), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Paz, Octavio (1995). *Şiir Nedir? Yay ve Lir*, Era Şiir Kütüphanesi, İstanbul.

Tanyıldız, Ahmet (2010). *İsmail, Rusûhî-yi Ankaravî. Şerh-i Mesnevî I. Cilt (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.

Toz, İslam, Ahmet (2000). *Enstrümantasyon Açısından Ney*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Uygun, Mehmet Nuri (2007). “Ney”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları: Ankara, 33/68-69.

Zâtî (2017). *Zâtî Dîvânı*, , (Haz.: Orhan Kurtoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

RİYAZİ TƏFƏKKÜRÜN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNƏ MÜXTƏLİF YANAŞMALAR

DIFFERENT APPROACHES TO DEVELOPING MATHEMATICAL THINKING

Cəfərova Məsmə Xaləddin
Azərbaycan, Bakı
ORCID ID 0009-0000-0618-4726

Xülasə

Riyaziyyatın təlimi metodlarına həsr olunmuş psixoloji-pedaqoji tədqiqatların bir qolu da problemlə təlimdir və bu, evristika ilə bilavasitə əlaqədardır. Problemlə təlim dedikdə, adətən, tədris məqsədi ilə yaradılmış problemlə situasiyaların ardıcıl surətdə həll edilməsi prosesi başa düşülür. Riyaziyyatın təlimi prosesində qoyulmuş problemlərin həlli zamanı evristikadan yaradıcı fəaliyyəti formalaşdırma vasitəsi kimi istifadə edilməsi yeni dərslərlərin yazılmasında, müəllimə kömək üçün vəsaitlərin hazırlanmasında məqsədə müvafiqdir.

İntuisiya üçün qarşıdakı məsələnin həlli zamanı fərziyyə və qərar qəbulunun ani (sürətli) olaraq ifadə olunması xarakterikdir. Eksperimental tədqiqatlar göstərir ki, emosional fəallıq olmadan mürəkkəb idraki məsələnin həlli subyektiv surətdə mümkün deyil. Müəyyən olunub ki, mürəkkəb idraki məsələ həm emosional, həm də intellektual planda həll olunur. Emosional həll üçün səciyyəvi cəhət ondan ibarətdir ki, ibtidai sinif şagirdlərində məsələnin həlli prinsipinin tapılmasına inam hissi əmələ gəlir. Hər bir sonrakı əməliyyatla əlaqədar olaraq emosional fəallıq da ona nisbətdə artır. İbtidai siniflərdə əsas riyazi bilik və bacarıqların, habelə müstəqil qavrama qabiliyyətinin formalaşmasında tədris məsələlərindən səmərəli istifadə edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Riyaziyyat təlimi prosesində keçilmiş nəzəri hissəni möhkəmləndirmək, praktika ilə əlaqələndirmək məqsədi daşıyan misal və məsələlərlə yanaşı, həm yuxarıda qeyd olunan tələbləri ödəyən, həm də şagirdlərin evristik yaradıcılığını formalaşdırmağa xidmət edən tapşırıqların seçilib həll edilməsi də xüsusilə vacibdir. Belə iş sistemi şagirdlərdə nəzəri bilikləri möhkəmləndirməklə bərabər, tədqiq etmək, təhlil etmək, axtarış tapmaq, əlaqələndirmək, paralellər aparmaq, kəşf etmək, yaratmaq və s. keyfiyyətlər tərbiyə edir. Evristik fəaliyyətin psixoloji-pedaqoji əsaslarını bilmədən şagirdlərdə onu formalaşdırmaq qeyri-mümkündür.

Müşahidə və təhlillərin nəticələrinə əsaslanıb fikrimizi belə əsaslandırma bilirik ki, şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürün formalaşdırılması uzunmüddətli prosesdir və burada təfəkkürün inkişafına xidmət edən bütün zəruri metod və vasitələrdən istifadə olunmalıdır. İbtidai siniflərdə evristik tədris metodlarının tətbiqi təhsilənlərin sərbəstliyinin inkişafı prosesində zehni fəallığın artmasına, materialın mənimsənilməsinə kreativ yanaşmanın stimullaşdırılmasına, müəllim və şagird əməkdaşlığının səmərəli qurulmasına kömək edəcək alətdir. Evristik fəaliyyət həm də ibtidai sinif şagirdlərində yeni öyrənilən materialın mənimsənilməsində, ümumiləşdirmə, müqayisə, sintez, təhlil üsulları ilə müstəqil axtarış aparmaq məqsədilə, xüsusilə də daha əvvəl öyrənilmiş biliklərin təkmilləşdirilməsində fasiləsiz olaraq istifadə oluna bilər. O, uşaqlara praktiki

məsələlərin həlli üçün qeyri-standart üsulları tətbiq etmək və problemin həllinə şüurlu yanaşmaq vərdişlərini əldə etməyə kömək edir.

Açar sözlər: təfəkkür, riyazi təfəkkür, təfəkkürün çevikliyi, təfəkkürün orijinallığı, təfəkkürün səmərəliliyi, təfəkkürün dərinliyi, təfəkkürün genişliyi, təfəkkürün tənqidiliyi, təfəkkürün məqsədyönlülüü

Abstract

One branch of psychological-pedagogical research devoted to the methods of teaching mathematics is problem-based learning, which is directly related to heuristics. Problem-based learning usually means the process of sequentially solving problem situations created for educational purposes. The use of heuristics as a means of forming creative activity while solving the problems set in the process of teaching mathematics is appropriate for the purpose of writing new textbooks and preparing materials to help the teacher.

Intuition is characterized by instant (quick) expression of hypothesis and decision-making during the solution of the upcoming issue. Experimental studies show that solving a complex cognitive problem is subjectively impossible without emotional activity. It has been established that the complex cognitive issue is solved both emotionally and intellectually. A characteristic feature of the emotional solution is that elementary school students develop a sense of confidence in finding the principle of solving the problem. Emotional activity increases with each subsequent operation. The effective use of educational issues in the formation of basic mathematical knowledge and skills, as well as independent understanding, is of particular importance in primary classes. In addition to the examples and problems that aim to strengthen the theoretical part passed in the process of mathematics education and connect it with practice, it is especially important to select and solve tasks that meet the above-mentioned requirements and serve to form the heuristic creativity of students. Such a work system not only strengthens students' theoretical knowledge, but also allows them to explore, analyze, find, connect, draw parallels, discover, create, etc. educates qualities. Without knowing the psychological-pedagogical basis of heuristic activity, it is impossible to form it in students

Based on the results of observation and analysis, we can justify our opinion that the formation of creative thinking in students is a long-term process, and all necessary methods and tools that serve the development of thinking should be used here. The application of heuristic teaching methods in primary classes is a tool that will help to increase mental activity in the process of developing students' freedom, stimulate a creative approach to material acquisition, and effectively establish teacher-student cooperation. Heuristic activity can also be used continuously in primary school students in mastering newly learned material, in order to carry out independent search by summarizing, comparing, synthesizing, and analyzing methods, especially in improving previously learned knowledge. It helps children to acquire the habit of applying non-standard methods for solving practical problems and consciously approach problem solving.

Key words: Mentality, mathematical mentality, agility of mentality, originality of mentality, efficient of mentality, depth of mentality, expanse of mentality, critical mentality, dedication of mentality

Məktəblilərin təlim fəaliyyətində də təfəkkürün böyük əhəmiyyəti vardır. Çünki fəaliyyətin hər bir növü (təlim, oyun və s.) müəyyən sualın, problemin, fikri və ya əməli məsələnin həllini tələb edir. Buna görə də təfəkkür hər bir fəaliyyətin planlaşdırılması və yerinə yetirilməsi üçün zəruridir. Aydındır ki, təfəkkür olmadan şagirdlər heç bir təlim materialını dərinlən dərk edə bilməzlər, onları sadəcə olaraq qavrayar, mahiyyətini isə başa düşə bilməzlər. Buna görə də təlim prosesində şagirdlərin təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Təlim şagirdlərdə fikri fəaliyyətin ümumi metodlarını inkişaf etdirməlidir. Başqa sözlə, təlim məktəblilərə zehni bacarıq verməlidir. Bu, onun qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biridir. Təlim bu vəzifəni yerinə yetirməsə, şagird bu və ya digər məsələni müstəqil surətdə həll etməyi bacarmaz. Müstəqil olmadıqda isə şagirdlər təfəkkürü lazımı səviyyədə inkişaf edə bilməz. Məsələlərə yanaşmağın, onları analiz etməyin ümumi metod və qaydaları şagirdə öyrədilməsə, o, qabaqcadan qazandığı bilikləri yeni materiala tətbiq etməyi bacarmaz. Şagird, təfəkkürü yeni materiala, həll edəcəyi hər bir məsələyə müvəffəqiyyətlə tətbiq edə bilməz.

Hər bir idrak fəaliyyəti hissetmə və qavrayışla bağlıdır, sonra təfəkkürə keçir. Bu, əvvəlcə təsəvvür, sonra isə anlayış səviyyəsində baş verir. Anlayışlar eyni zamanda həm real obyektlərin inikas formaları, həm də xüsusi fikir əməliyyatları kimi fəaliyyət göstərməklə elmi biliklərin elementlərini təşkil edirlər. İnsan öyrənilən real obyektin və onun digər obyektlərlə bilavasitə qavranılmayan, hiss və müşahidə edilməyən xassə və əlaqələrini üzə çıxarmaqla ətraf aləmin dərk edilməsini davam etdirir.

Riyazi təfəkkür dedikdə:

1) insanın konkret riyaziyyat elmini dərk etmək prosesində və ya riyaziyyatın başqa elmlərə, texnikaya, xalq təsərrüfatına və s. tətbiqi prosesində dialektik təfəkkürün baş verdiyi formanı;

2) riyaziyyat elminin öz təbiəti, onun real gerçəklik hadisələrinin dərk edilməsinə tətbiq edilən metodları, həmçinin bu zaman istifadə olunan ümumi təfəkkür üsulları ilə bağlı xüsusiyyətlərini başa düşəcəyik.

Təbii elmi təfəkkür elmi problemlərin həllinin ona uyğun olan bacarıqların müəllim tərəfindən mərhələlərlə həyata keçirilməsi ilə xarakterizə oluna bilər. Belə bacarıqların məcmusu aşağıdakı elementlərdən ibarət olan təbii elmi idrak metodunu təyin edir.

problemin dərk olunması, onun dəqiq təyin edilməsi;

verilmiş problemlə bağlı bütün vəziyyətlərin öyrənilməsi;

problemin həllinin axtarılmasının planlaşdırılması;

eyni faktların fəaliyyət göstərdiyi yeni situasiyalarda nəticələrin yayılması;

Təfəkkürün orijinalıq, dərinlik, məqsədyön lülük, səmərəlilik, genişlik, tənqidilik, mütəşəkkillik, nitq və yazıda dəqiqlik və yığcamlığı, çevikliyi elmi təfəkkürün belə keyfiyyətləri sırasına aid edirlər. İnsan təfəkkürünün ən mühüm keyfiyyətlərindən biri təfəkkürün çevikliyidir. İnsan həyat təcrübəsi boyu müxtəlif problemlərlə rastlaşırlar və onları müəyyən üsullarla həll edir. Bəzən müəyyən qaydalar silsiləsini mənimsəyir və onları müəyyən üsullarla həll edir. Bəzən müəyyən qaydalar silsiləni mənimsəyir və qarşıya çıxan problemləri bu qaydalara istinad etməklə həll edir. Lakin həyatda baş verən proseslər müxtəlif və rəngarəngdir. Onlar bir-birinə bənzəsələr mahiyyətcə müxtəlifdirlər. Ona görə də onlara eyni ölçü ilə yanaşmaq, məlum qaydaları tətbiq etmək çox vaxt lazımı nəticəni vermir. Bu halda insanlar müxtəlif yolla hərəkət edirlər. Bəzi insanlar problemin həllində məlum qaydalardan istifadə edir, ümumi qaydalardan kənara

çıxmır, ona görə də yeni məsələnin həll edilməsi qaydasını dəyişir, yeni tədqiqat metodu seçir və öz məqsədinə nail olur.

Təfəkkürün çevikliyinə antipodu təfəkkürün kütlüyü və ya şablonluğudur. Təfəkkürün şablonluğu ixtiraçılıq, yaradıcılıq fəaliyyətində olduqca ciddi maneədir və çox vaxt təlimin nəticəsi kimi özünü göstərir və bir çox şagirdlər üçün xarakterikdir.

Qeyri-şablon təfəkkürün inkişafının ən yüksək səviyyəsi təfəkkürün orijinallığıdır. Təfəkkürün orijinallığı hər şeydən əvvəl təfəkkürün dərinliyinin nəticəsi kimi özünü göstərir. Təfəkkürün dərinliyi ən mühüm olanı ikinci dərəcəlidən ayırmaq, mühakimənin məntiqi strukturunu müəyyən etmək, "inama əsasən" qəbul olunma ilə ciddi isbat olunanı ayırmaq, riyazi mətndə əsas olanları seçib götürmək bacarığında ifadə olunur.

Təfəkkürün məqsədyönlülüyü şəxsiyyətin hər şeyi bilmək istəyi kimi mənəvi keyfiyyəti ilə sıx əlaqəlidir. Hər şeyi bilmək istəyi məhz öz məqsədyönlüyü səbəbi üzrə insanın biliyini və təcrübəsini zənginləşdirir.

Riyaziyyatda təlimin keyfiyyəti və səmərəliliyi yalnız şagirdlərin proqramda nəzərdə tutulan bilik, bacarıq və vərdislər sisteminə yiyələnməsi ilə deyil, həmçinin onların riyazi inkişaf səviyyəsi, biliklərə yiyələnmənin hazırlıq dərəcəsi, məktəb riyaziyyat kursunun məzmununa daxil olan məlumatlardan əsas olanlarını müəyyənləşdirib mənimsəmək və yadda saxlamaq bacarığının formalaşdırılması ilə müəyyən edilir. Beləliklə, şagirdlərdə təfəkkürün müəyyən keyfiyyətləri, səmərəli tədris əməyinin vərdisləri, idrak marağının inkişafı formalaşmalıdır. Ona görə də, məktəb riyaziyyat təliminin təkmilləşdirilməsinin çoxsaylı problemləri içərisində şagirdlərdə riyazi təfəkkürün formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Tədris fənni kimi riyaziyyatın xüsusiyyəti elədir ki, onun təlimi şagirdlərin təfəkkürünün inkişafına güclü təsir göstərir. Şagirdlərin təfəkkürünün inkişafı isə təlim fəaliyyəti prosesində təfəkkür üsullarının formalaşdırılması ilə sıx bağlıdır. Bu təfəkkür üsulları (analiz, sintez, ümumiləşdirmə, mücərrədləşdirmə) elmi tədqiqatda, xüsusilə riyaziyyatın təlimi prosesində (o cümlədən, məsələ həllində) özünü açıq-aydın spesifik metodlar kimi göstərir.

Beləliklə, riyaziyyat elminin və riyaziyyatın təlimi metodikasının təkamülü dövründə "riyazi təfəkkür" anlayışına daxil edilən məzmun dəyişmiş və riyaziyyatın təlimi prosesində təfəkkürün inkişafı probleminin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artdığını müşahidə edirik. Təfəkkürün köməyi ilə bilavasitə bizə təsir etməyən əlaqə və münasibətləri də dərk edə bilirik. Deməli, təfəkkür cisim və hadisələr arasındakı qanunauyğun əlaqə və asılılıqların ümumiləşmiş və vasitəli inikasından ibarət olan mürəkkəb idrak prosesidir.

Təfəkkürün bir neçə xarakterik xüsusiyyəti vardır. Həmin xüsusiyyətlərlə təfəkkür duyğu və qavrayışdan fərqlənir. Bu xüsusiyyətlər aşağıdakılardır:

təfəkkür varlığın ümumiləşmiş inikasıdır.

təfəkkür varlığın vasitəli inikasıdır.

təfəkkür dillə vəhdəttəşkil edir, onları bir-birindən ayırmaq və ya eyniləşdirmək mümkün deyildir.

İnformasiyaların çoxaldığı, texnologiyaların gücləndiyi bir zamanda cəmiyyətin inkişaf tendensiyalarına münasibət dəyişir. Tədris təcrübəsi artıq sübut etmişdir ki, təfəkkürü məqsədyönlü inkişaf etdirmədən produktiv təlimin məqsədlərinin həyata keçirilməsinə nail olmaq mümkün deyil. Bu tələb isə yalnız təfəkkürün fəal işi, təfəkkürün məntiqi priyomlarının formalaşdırılması şəraitində realizə edilə bilər.

Kiçik yaşlı məktəblilərin yaradıcı təfəkkürünün inkişafında problem situasiyadan istifadənin əhəmiyyəti elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır. Təfəkkürün sayəsində insana aydın olur ki, nəyi bilir, nəyi isə hələ bilmir, hansı təsəvvür və anlayışlardan istifadə

etmək olar, hansılardan yox. Tədqiqatın nəticə və təklifləri ibtidai siniflərdə riyaziyyat təliminin məzmununun təkmilləşdirilməsində istifadə oluna bilər.

İbtidai sinif şagirdlərində riyazi təfəkkürün formalaşdırılması dedikdə – riyaziyyat fənni vasitəsilə elmi təfəkkürün məqsədyönlü inkişaf etdirilməsi, elmi idrak metodlarının əsası olan düşünmə bacarıqları kompleksli nəzərdə tutulur. İnsanın yaradıcı təfəkkürünə xas olan keyfiyyət ondan ibarətdir ki, əldə olunan bilik, bacarıq və vərdislər istər təcrübə, istərsə də həyat fəaliyyətinin müxtəlif dövrlərində problemin praktik həlli zamanı doğru məntiqi nəticəyə gəlməyə kömək göstərsin. Odur ki, ibtidai siniflərdə riyaziyyat dərslərində qoyulmuş problemin həlli vasitəsilə şagirdlərin evristik fəaliyyətinin formalaşdırılması prosesinin tədqiqi həmişə aktual olaraq qalır və riyaziyyatın tədrisinin təkmilləşdirilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir. Tədris prosesində ibtidai sinif şagirdlərinin hər hansı bir düşündürücü məsələni həll edərkən təfəkkürün qanunauyğunluqlarının nəzərə alınması xüsusilə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Təfəkkür məqsədyönlü idrak prosesi olduğundan, insanın qarşısına yeni bir məsələnin, problemin çıxması onu fəaliyyətə gətirir. Doğrudan da, “insanın qarşısına məhz yeni məsələ çıxanda, yəni məqsəd qoyulanda, həm də məlum qayda və üsullar onu həll etməyə yaramadıqda təfəkkür fəaliyyəti güclənir. Məhz güclənmiş təfəkkür əsasında hər hansı məsələnin daxili əlaqələri aşkar olunur və informasiyalar təhlil edilərək anlaşılır. Yaradıcı axtarış zamanı, axtarış orientirləri (meyilləri, istiqamətləri) əsasında problemin həlli yolu tapılır. Bu isə intuitiv evristik prosesdir.

Riyaziyyatın təlimi metodlarına həsr olunmuş psixoloji-pedaqoji tədqiqatların bir qolu da problemlə təlimdir və bu, evristika ilə bilavasitə əlaqədardır. Problemlə təlim dedikdə, adətən, tədris məqsədi ilə yaradılmış problemlə situasiyaların ardıcıl surətdə həll edilməsi prosesi başa düşülür. Riyaziyyatın təlimi prosesində qoyulmuş problemlərin həlli zamanı evristikadan yaradıcı fəaliyyəti formalaşdırma vasitəsi kimi istifadə edilməsi yeni dərslərlərin yazılmasında, müəllimə kömək üçün vəsaitlərin hazırlanmasında məqsədə müvafiqdir.

İntuisiya üçün qarşıdakı məsələnin həlli zamanı fərziyyə və qərar qəbulunun ani (sürətli) olaraq ifadə olunması xarakterikdir. Eksperimental tədqiqatlar göstərir ki, emosional fəallıq olmadan mürəkkəb idraki məsələnin həlli subyektiv surətdə mümkün deyil. Müəyyən olunub ki, mürəkkəb idraki məsələ həm emosional, həm də intellektual planda həll olunur. Emosional həll üçün səciyyəvi cəhət ondan ibarətdir ki, ibtidai sinif şagirdlərində məsələnin həlli prinsipinin tapılmasına inam hissi əmələ gəlir. Hər bir sonrakı əməliyyatla əlaqədar olaraq emosional fəallıq da ona nisbətdə artır. İbtidai siniflərdə əsas riyazi bilik və bacarıqların, habelə müstəqil qavrama qabiliyyətinin formalaşmasında tədris məsələlərindən səmərəli istifadə edilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Riyaziyyat təlimi prosesində keçilmiş nəzəri hissəni möhkəmləndirmək, praktika ilə əlaqələndirmək məqsədi daşıyan misal və məsələlərlə yanaşı, həm yuxarıda qeyd olunan tələbləri ödəyən, həm də şagirdlərin evristik yaradıcılığını formalaşdırmağa xidmət edən tapşırıqların seçilib həll edilməsi də xüsusilə vacibdir. Belə iş sistemi şagirdlərdə nəzəri bilikləri möhkəmləndirməklə bərabər, tədqiq etmək, təhlil etmək, axtarış tapmaq, əlaqələndirmək, paralellər aparmaq, kəşf etmək, yaratmaq və s. keyfiyyətlər tərbiyə edir. Evristik fəaliyyətin psixoloji-pedaqoji əsaslarını bilmədən şagirdlərdə onu formalaşdırmaq qeyri-mümkündür.

Müşahidə və təhlillərin nəticələrinə əsaslanıb fikrimizi belə əsaslandırma bilirik ki, şagirdlərdə yaradıcı təfəkkürün formalaşdırılması uzunmüddətli prosesdir və burada təfəkkürün inkişafına xidmət edən bütün zəruri metod və vasitələrdən istifadə olunmalıdır. İbtidai siniflərdə evristik tədris metodlarının tətbiqi təhsilçilərin

sərbəstliyinin inkişafı prosesində zehni fəallığın artmasına, materialın mənimsənilməsinə kreativ yanaşmanın stimullaşdırılmasına, müəllim və şagird əməkdaşlığının səmərəli qurulmasına kömək edəcək alətdir. Evristik fəaliyyət həm də ibtidai sinif şagirdlərində yeni öyrənilən materialın mənimsənilməsində, ümumiləşdirmə, müqayisə, sintez, təhlil üsulları ilə müstəqil axtarış aparmaq məqsədilə, xüsusilə də daha əvvəl öyrənilmiş biliklərin təkmilləşdirilməsində fasiləsiz olaraq istifadə oluna bilər. O, uşaqlara praktiki məsələlərin həlli üçün qeyri-standart üsulları tətbiq etmək və problemin həllinə şüurlu yanaşmaq vərdişlərini əldə etməyə kömək edir

ƏDƏBİYYAT

- Adıgözəlov A.S., Əliyeva T.M., Mütəllibov T.E. Orta məktəbdə riyaziyyatın tədrisi metodikası. Ümumi metodika. I hissə. Bakı: N. Tusi adına APL, 1991; II hissə, 1992.
- Adıgözəlov A.S. Riyaziyyat ibtidai kursun tədrisinin xüsusi metodikası. Bakı, 2001.
- Adıgözəlov A.S. Orta məktəbdə riyaziyyatın tədrisi metodikası (ümumi metodika). Bakı, 2006.
- Pələngov Ə.Q., Abdullayeva M.V. Orta məktəbdə informatikanın tədrisi metodikası. Bakı: Elm, 2014.
- İsmayılova S. Riyaziyyat-7. Bakı: Şərq-Qərb, 2014.
- Mahmudzadə R., Sadıqov İ., İsayeva N. 8-ci sinif üçün İnformatika dərslisi. Bakı: Yaznəşr, 2015.

INVESTIGATION OF THE LEVEL OF TRANSFER OF LIFELONG LEARNING SKILLS OF TURKISH COURSE BOOKS (7TH GRADE SAMPLE)

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş

Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education, Turkey,

<https://orcid.org/0000-0001-9846-0256>

Bahadır Kaygusuz

Ministry of Education

<https://orcid.org/0000-0003-4360-9214>

Abstract

People's expectations of education in the twenty-first century are evolving as a result of the advancement of digital technologies and the constant accumulation of knowledge. The notion of lifelong learning has emerged as a result of the necessity for individuals to evolve and change in response to global change. Because of this, everyone has come across this idea, from elementary school to tertiary education. Advanced nations in the domains of industry, technology, and education have started educating their citizens by the demands of the modern world and have made substantial modifications to their educational programs. The notion of lifelong learning has guided the development of their curriculum, textbooks, in-class, and extracurricular activities, and practices. It has updated and modified its educational procedures and course materials in line with the lifelong learning concept, keeping up with the worldwide shift in Turkey's educational landscape. Utilizing the activities in the Turkish 7th Grade textbook—which was created by the updated Turkish Course Curriculum—the study aims to address issues such as taking ownership of one's education, learning how to learn, effective reading and writing skills, communication skills, information technology proficiency, higher order thinking abilities, self-regulation abilities, and research skills. to assess the degree of transfer of skills related to lifelong learning, including social, research, and reasoning skills. Utilizing a qualitative research paradigm, the data for this study was gathered through 94 activities covering the three themes of virtues, national culture, and the national struggle found in the Turkish textbook through the use of the document analysis technique. Content Analysis was used to interpret the data that were obtained. The investigation revealed that the Turkish textbook for the 7th grade was adequate for imparting lifelong

learning skills. Recommendations were made to the literature based on the research findings.

Key Words: Lifelong learning, lifelong learning skills, Turkish textbook.

1. INTRODUCTION

Societies have been experiencing very important social, economic, and cultural changes and transformations since the twentieth century. These changes require individuals to receive education throughout their lives and to keep up with the society they live in and these rapid changes. Self-renewal significantly helps the individual to continue his daily life in harmony with society and to closely follow the progress in his profession. Lifelong learning is a concept that means constantly renewing oneself. Since "lifelong learning" is a concept that eliminates restrictions such as place, time, age, and education level, it has become the most important among the studies carried out in the field of education (Güleç, Çelik, and Demirhan, 2012).

In the age we live in, the educational needs of individuals have also increased in the face of rapidly increasing information and developing technology. The need for change that continues in individuals' lives, their need to develop, and these increasingly important needs have led to the emergence and development of the "lifelong learning" philosophy (Lifelong Learning Strategy Document, 2009, 7). For this reason, everyone, from primary school to graduate students, has begun to encounter this concept. In the age we live in, the importance of education has increased due to increasing information and developing technology. The philosophy of "lifelong learning" emerged and developed due to the need for constant change in people's lives (Lifelong Learning Strategy Document, 2009, 7). For this reason, everyone from primary school to postgraduate education has started to encounter this concept (Yüzlü, 2019).

Today, worldwide, the importance of education and the knowledge and skills acquired is generally acknowledged. This importance is based on the idea that in more developed societies, learning is valuable at every stage of life. This concept is called lifelong learning, which encourages continuous learning from the birth of the individual and supports the individual to continue his learning throughout his life. In other words, lifelong learning; includes all activities aimed at developing an individual's personal,

social, or professional knowledge, skills, and competencies throughout his or her life (European Commission, 2002).

Lifelong learning was first expressed at the conference organized by UNESCO in 1960. Shortly after, the concept of lifelong learning was reconsidered and developed by the UNESCO Education Institute in Hamburg. Theoretical and practical studies on lifelong learning were conducted by many researchers in the 1970s and 1980s (Günüç, Odabaşı, Kuzu, 2012). In the early 1970s, lifelong learning was expressed as "education permanent" by the European Council and "recurrent education" by the OECD. However, while the concept of "education permanente" refers to lifelong learning shaped by social and cultural changes, the concept of "recurrent education" refers to lifelong learning shaped by economic and technological changes (Óhidy, 2008).

Lifelong learning is "the learning process that continues throughout individuals' lives, depending on personal interests, needs, and skills. Lifelong learning aims to enable every individual in society to reach the highest level of education. Lifelong learning has now become mandatory for all countries. We need to improve our skills and competencies in our lives, not only for personal development and adaptation to the society we live in at a high level but also to be successful in business life, which is constantly changing (Rempel, 2010).

Various researchers have defined lifelong learning from different perspectives. According to Jarvis (2004), lifelong learning is a whole of individual and institutional learning. Holmes (2002) defined lifelong learning as an approach and discipline. Stating that it is separate from the concept of education or taking a course, lifelong learning; personal development, planned development, unplanned development, and experience-based development. While Kulich (1982) defines lifelong education as providing education to the individual throughout his life, White (1982) describes it as preparing individuals to manage their lives. It can be said that lifelong learning can take place at home, at work, at school, or wherever the individual is. Lifelong learning removes restrictions on concepts such as place, time, age, socio-economic level, and education level and offers equal opportunity to every individual. Lifelong learning, in its most general definition, is a process that emphasizes the application of educational opportunities to the whole of life

and highlights the development of the individual's qualifications and competencies. is defined (Dinevski and Dinevski, 2004).

In the current period, with the rapid advancement of technology, the need for a wider range of skills is increasing day by day. Nowadays, it has become inevitable for almost everyone to receive higher education. In this case, the concept of "lifelong learning" is no longer just a slogan but a necessity of society. Modern life is becoming increasingly complex and dynamic; To survive in this environment, the need for continuous and effective education is increasing (Kaya and Önder, 2002). Three main factors are driving the development of lifelong learning (Demirel, 2009).

*Demographic factors such as the increase in the number of adults in the general population

* Social change, rising levels of education, changes in the role of women, early retirement, civil rights, increased leisure time, and changing lifestyles

* Technological development and continuous increase in knowledge

The concept of lifelong learning was first used by Grundtvig in the 1800s (Wain, 2000), and until the 1970s, it was shaped within the concept of "adult education" and was considered a process that emphasized the importance of vocational education (Evin-Gencel, 2013). Lifelong learning, as a key concept in educational restructuring, first came to the fore in 1970 with a declaration called "Introduction to Lifelong Learning" presented by Paul Lengrand at the UNESCO Conference. Later, in 1972, the International Commission for the Development of Education pointed out the necessity of lifelong learning. published a report called "Today and Tomorrow of World Education" (Polat and Odabaş, 2008). In this report, a philosophy that includes the concepts of "individual, education, and society" related to lifelong learning was developed for the first time. The concept of lifelong learning is defined as "the education services provided by schools". It has been explained as "spreading beyond age limits, increasing interest in education as a tool that improves the quality of life, developing educational areas related to the needs of daily life, and participation of employees, families, and community members in decisions regarding education" (Akkuş, 2008). In the following years, it has continued throughout

life. learning has been perceived as a process that includes all formal and informal learning, starting from pre-school ages and continuing until after retirement (Güleç, Çelik, & Demirhan, 2012; Kivrak, 2007; Uysal, 2009). Similarly, in Turkey, different practices have been implemented from past to present to achieve the basic goals of National Education in the name of lifelong learning. The most important study aimed at raising lifelong learners in the process of harmonization with the European Union is the "Lifelong Education or Non-Formal Education Special Expertise Commission Report" prepared within the framework of the Eighth Five-Year Development Plan in 2001 (State Planning Organization [SPO], 2001).

Rapid change in science and technology causes many areas of knowledge to quickly become obsolete. The concepts of "strong individual" or "strong society" are associated with the ability to access, structure, produce, and share information. For this reason, the need for individuals who constantly improve themselves and learn throughout life is increasing (Bagnall, 2006; SCANS, 1991; Evin Gencil, 2013:239). The need to constantly update knowledge emphasizes the importance of the concept of "lifelong learning" (Lambeir, 2005: 350; İzci and Koç, 2012: 102).

Lifelong learning has begun to be considered as a solution to meet the new needs created by the rapidly advancing technology in the world. In the information age, formal education is no longer sufficient to meet the needs of the individual. Education in schools does not provide sufficient solutions to the problems to be encountered in real life (Bağcı, 2011). This situation makes it necessary to implement new measures and programs in education in developed countries. As educational institutions began to experience great difficulties in creating societies and educating individuals in line with the requirements of the age, European Union countries and many other countries began to attach great importance to lifelong learning or non-formal education institutions in addition to formal education institutions to overcome these difficulties (Ersoy and Yılmaz, 2010).). With this emphasis, what is targeted for individuals is lifelong learning opportunities that continue and cover the individual's life, not just school education (Geray, 2013).

The characteristics of the individual targeted in the lifelong learning process can be summarized as follows:

Self-control ability: A person must be able to direct and control his learning process.

- * Ability to take responsibility and adapt: Must be open to change, able to adapt to new situations and assume responsibility.
 - * Higher-order thinking skills: The ability to solve problems and offer solutions must be developed.
 - * Effective communication and information sharing: Must be able to communicate effectively with the environment and be willing to exchange information.
 - * Effective use of technology: Must develop the ability to use information technologies effectively.
 - * Self-actualization and employability: Must be employable in a way that can contribute to the economy by improving oneself in business areas appropriate to one's abilities.
- Raising individuals with these characteristics is possible by first preparing a curriculum based on the lifelong learning model. However, the equipment provided by teachers and course materials also play a critical role in delivering this curriculum to students. Because teachers and course materials are the first and most important sources of information that the learner uses (Epeçan, 2013).

Aim of the Study

This study aims to examine the level of transferring lifelong learning skills of sub-text activities on the themes of Virtues, National Culture, National Struggle, and Kemalism, which must be included in every grade level. For this purpose, answers were sought to the following sub-problems.

1. Do the subtext activities in the Virtues theme in the 7th-grade Turkish textbook of the secondary school convey lifelong learning skills?
2. Do the subtext activities in the National Culture theme in the secondary school 7th-grade Turkish textbook convey lifelong learning skills?
3. Do the sub-text activities in the theme of War of Independence and Kemalism in the 7th-grade Turkish textbook of the secondary school convey lifelong learning skills?

2. METHOD

In this section, information about the research model, data collection techniques, and data collection tools is given.

2.1. Model of the Research

This study, which examined the transfer levels of lifelong learning skills in the sub-text activities included in the compulsory themes of the secondary school 7th-grade Turkish textbook, was carried out in a qualitative research model. Qualitative research is a type of research in which qualitative data collection methods such as observation, interview, and document analysis are used, and a process is followed to reveal perceptions and events realistically and holistically in a natural environment. Human and social behaviors are examined in social science fields such as sociology, psychology, anthropology, and education (Hammersley and Atkinson, 1983: 5). Qualitative research is especially useful in research involving the measurement of emotions and attitudes. (Aydın, 2018). Qualitative research describes events and phenomena in their natural environment with an inductive approach and focuses on understanding the perspectives of the participants. Other important features of qualitative research methods are that the researcher has a participatory role, is sensitive to the natural environment, has a holistic approach, enables perceptions to emerge, and is flexible (Çokluk, Yılmaz, & Oğuz, 2011; Aydın, 2018).

2.2. Data Collection Tool

The data of the research are for 7th Grade Turkish, which is accepted as a textbook for 5 (five) years starting from the 2019 - 2020 academic year, with the decision of the Board of Education and Discipline of the Ministry of National Education dated 18.04.2019 and numbered 8 (73rd in the attached list). It was obtained by examining the textbook and document analysis (Erdal, 2023). The texts in the Turkish textbook include being responsible for one's learning, learning to learn, effective reading and writing skills, communication skills, ability to use information technologies, self-improvement ability, higher-order thinking skills, self-regulation skills, research skills, social skills, in-depth reasoning, It was examined in terms of lifelong learning sub-skills such as self-evaluation and adaptation to development and change (Epçaçan, 2013). In document analysis, also known as documentary scanning, data is obtained by examining existing records and documents. Document analysis includes the processes of finding, reading, taking notes, and evaluating sources for a certain purpose (Karasar, 2005; Sak, Sak, Şendil, and Nas, 2021). In other words, document analysis is a series of processes that occur during the examination and evaluation of printed and electronic (computer-based and internet-accessible) materials (Bowen, 2009). This process is also defined as examining written

materials containing information about the phenomenon or phenomena that are targeted to be investigated (Yıldırım & Şimşek, 2013). It is also the collection, systematic examination, and evaluation of official or private records (Ekiz, 2015). According to another definition, document analysis is to collect, review, query, and analyze various forms of written text as a primary source of research data (O'Leary, 2017). In short, the collection and examination of various writings, documents, works, or remains written, prepared, or created by other people or institutions about the research subject is considered document analysis (Seyidoğlu, 2016).

2.3. Analysis of Data

Content analysis aims to examine the collected data in detail and reveal the concepts, categories, and themes contained in these data. In this method, the data collected is focused on and codes are created by identifying events or topics that are frequently repeated, important, or particularly emphasized by the participants. These codes enable data to be analyzed more systematically and are used to identify important elements in the data set. In this way, content analysis is used to identify certain themes and patterns and to reveal meaningful content in the data (Baltacı, 2019). Content analyses are also frequently used in the field of social sciences, especially in educational science studies (Neuendorf, 2002; Ültay, Dönmez Usta, and Durmuş, 2017; Ültay and Ültay, 2014).

3. FINDINGS

This section includes the findings of the research and their interpretation.

Table 1: Compulsory themes and number of activities in the 7th grade Turkish Coursebook

Virtues,		National Struggle and Atatürk,		Our National Culture		Total
Text Name	Number of events	Text Name	Number of events	Text Name	Number of events	
Kara Toprak	8	Hürriyet Güneşi: 15 Temmuz Demokrasi Zaferi	8	Anadolu'da Kilim Demek	9	

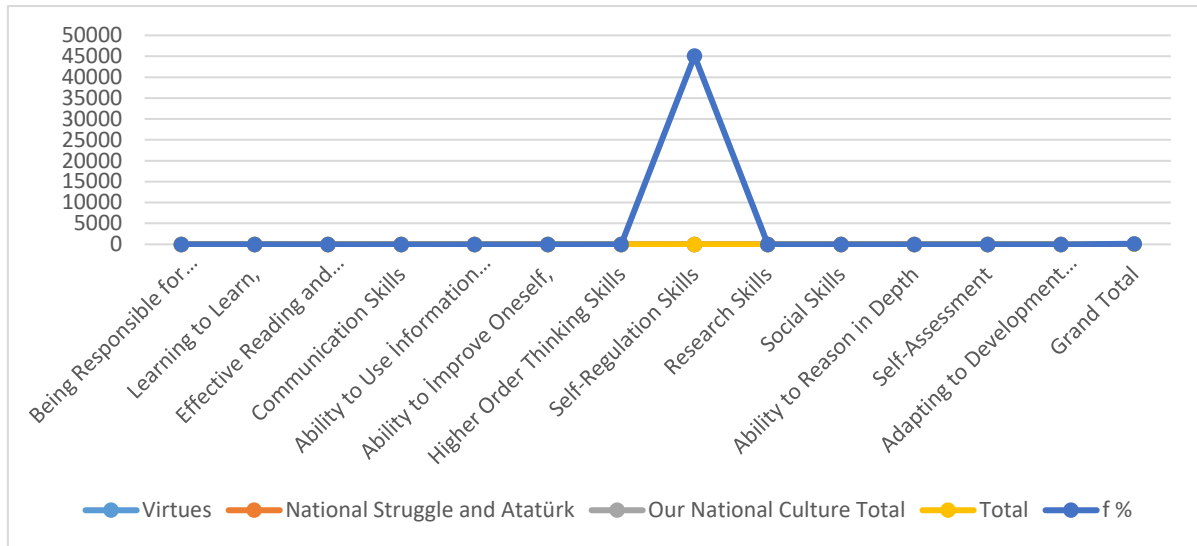
Dost Acı Söylemeli	9	Babam, Mustafa Kemal'i Kendi Evladı Gibi Severdi	8	Gelir Nevruz Bayramı	7
Eskici	9	Ben Mustafa Kemal'im	9	Arıları Sulama Vakfı	6
Cahit Sıtkı'nın Mektubu (Listening Text).	7	Süngülerin Parıltısında Gelincikler Açar (Listening Text)	7	Yaşar Doğu (Listening Text)	7
Number of events	33		32	29	94

When Table 1 is examined, it can be seen that there are a total of 33 activities under the theme of Virtues under four texts. It was determined that there were 32 activities under four texts on the theme of National Struggle and Kemalism, and finally 29 activities under four texts on the theme of National Culture. There are a total of 94 activities on compulsory themes in the 7th-grade Turkish textbook

Table 2: Levels of transferring lifelong learning sub-skills of sub-text activities in compulsory themes in the 7th grade Turkish Coursebook

Lifelong Learning Sub-Skills	Virtues	National Struggle and Atatürk	Our National Culture Total	Total	f %
Being Responsible for One's Own Learning	2	2	1	5	5,3
Learning to Learn,	2	2	1	5	5,3
Effective Reading and Writing Skills	3	3	3	9	9,57
Communication Skills	3	4	3	10	10,6
Ability to Use Information Technologies	3	2	3	8	8,5
Ability to improve oneself,	3	3	2	8	8,5
Higher Order Thinking Skills	2	3	4	9	9,5
Self-Regulation Skills	1	-	-	1	1,06
Research Skills	3	3	3	9	9,5
Social Skills	3	1	3	7	7,4
Ability to Reason in Depth	4	3	2	9	9,5
Self-Assessment	3	2	1	6	6,3

Adapting to Development and Change	2	3	3	8	8,5
Grand Total				94	100

When the table was examined, it was determined that there were 12 texts and 94 sub-text activities on the themes of Virtues, War of Independence, Atatürk, and National Culture. This finding shows that the activities are evenly distributed in all three themes. 94 activities in 12 texts in three themes: being responsible for one's learning, learning to learn, effective reading and writing skills, communication skills, ability to use information technologies, self-improvement ability, higher order thinking skills, self-regulation skills, research skills, social skills, It was examined in terms of lifelong learning sub-skills such as in-depth reasoning, self-evaluation and adaptation to development and change. In the sub-text activities, the sub-skills of being responsible for one's learning and learning to learn were conveyed in all three themes (n=5) with a rate of $f=5.3$. The ability to adapt to development and change and to improve oneself were included in all three themes and were conveyed to the students at a rate of $f = 8.5$ in 8 activities. Effective reading and writing skills, higher-order thinking skills, research skills, and in-depth reasoning skills are discussed in three themes; A total of $f= 9.5\%$ of 9 under-text (n=9) activities were included. When the table is examined, communication skills sub-skill, among the life-long sub-skills, is the sub-skill most frequently included in the three themes. This sub-skill was discussed in a total of 10 activities and was included in 10.6% of all activities. When the table is examined, social skills were included

in $n = 7$, self-evaluation $n = 6$ activities. When the sub-text activities were examined, it was determined that self-regulation skills were included in only 1 activity in the Virtues theme, and this lifelong learning sub-skill was not included in other themes and sub-text activities. When the findings are examined with a holistic approach, it is seen that the communication skills sub-skill is addressed the most, and the self-regulation sub-skill is addressed and conveyed the least.

Result and Discussion

Constantly changing and increasing knowledge and skills lead to changes in social, cultural, and business life. Lifelong learning is a major factor for individuals to adapt to these changes and remain or become useful individuals for society. The future of our country needs to determine the lifelong learning tendencies and lifelong key competencies of the students at all levels, who are the future of the country, especially the young generation at the secondary school level, who will be the country's production and service power, to reveal their strengths and weaknesses, and to determine the necessary measures. It does. In this respect, raising individuals with the desired qualifications has become the most important goal of today's societies. To raise individuals with the desired qualifications by today's conditions in our country, it has updated its education programs and prepared course materials in line with these needs.

Although different materials are used in today's education system depending on educational technologies, printed textbooks, and texts are the resources most preferred and used by teachers and students in educational activities. Textbooks are written materials prepared in line with the objectives stated in the course curriculum so that students can learn information about the subjects in a certain order and accordance with the purpose. In other words, the student's learning experiences depend not only on school; It refers to an educational environment that must be structured and prepared correctly because it accompanies outside of school. Books are indispensable tools in the education environment as they enable teachers to use their power better in the teaching environment and provide systematic information (Güneş, 2002). As can be understood from here, the relevant target behaviors that exist in the curriculum must be by the principles of practice and what they want to teach. Although textbooks are an important part of education, these materials also have a functional role in transferring the skills that today's individuals

should have. They are both indispensable tools of the learning-teaching process and the grounds where culture and its texts take place, are transferred and kept alive with their organized contents. Considering that an important aspect of education is to develop the individual with the skills and equipment to meet the requirements of the age in which he lives, the role and place of textbooks as one of the most important tools of the teacher in providing this equipment is better understood (Çevirme, 2018). The selected text examples in Turkish textbooks, which are the basic materials of Turkish teaching, should have the function of providing students with basic language skills such as reading, listening, and writing, as well as the qualities of the age we live in and transforming them into behavior. For this reason, textbooks; It is very important that they include texts that are compatible with the goals foreseen by the program (Aşılıoğlu, 1993; Duman, 2003; Ünveren -Kapanadze, 2018).

Based on the data of this study, which examined the level of transfer of lifelong learning skills in Turkish textbooks, the following conclusions were reached and some suggestions were made for the relevant literature.

* Lifelong learning skills are included in the compulsory themes and sub-text activities in the 7th-grade Turkish textbook.

* Among the "Lifelong Learning Skills" in the in-text activities, are communication skills, effective reading and writing skills, the ability to use information technologies, self-improvement ability, higher-level thinking skills, research skills, in-depth reasoning, and the ability to adapt to development and change are included the most. has been given.

* In the 7th-grade Turkish textbook, self-regulation skills are included in the Virtues theme with only 1 activity. It can be said that the textbook is inadequate in terms of transferring this skill.

Suggestions:

* Primary school books can also be evaluated within this scope to provide students with lifelong learning skills.

* In this study, the 7th Grade Turkish textbook was examined. Researchers can examine textbooks at other levels.

* In this study, only compulsory themes that should be included in textbooks were discussed and examined. Researchers can also conduct studies on optional themes.

REFERENCES

Aşılioğlu, B. (1993). Ortaokullarda Türkçe eğitimi [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Avrupa Komisyonu (2002). *European report on quality indicators of lifelong learning. fifteen quality indicators. european commission report, directorate-general for education and culture*, Brussels.

Aydın, N. (2018). Quantitative research methods: ethnology, *International Humanities and Social Science Review*, 2(2), 60-71.

Bagnall R.G. (2006). Lifelong learning and the limits of tolerance. *International Journal of Lifelong Education*, 25 (3): 257-269.

Bağcı, E. (2011). Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'de yaşam boyu öğrenme politikaları/ Lifelong education policies in turkey in the process of european union membership. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi/ OMÜ Journal of the Faculty of Education*, 30(2), 139-173

Çokluk, Ö., Yılmaz, K. ve Oğuz, E. (2011). Nitel bir görüşme yöntemi: odak grup görüşmesi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(1), 95-107.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? /The qualitative research process: how to conduct a qualitative research? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Ahi Evran University Social Sciences Institute Journal*, 5(2), 368-388.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.

Çevirme, H. (2018). Türk dili ve edebiyatı dersi öğretim programının kültürel işlevi, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 13(23), 37-52,

- Demirel, M. (2009). Implications of lifelong learning on educational institutions. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 4, 199-211.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. *Hayat Boyu Eğitim veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT: 2568. ÖİK: 584.
- Dinevski, D., & Dinevski, I. V. (2004). The concepts of university lifelong learning provision in Europe. *Transition Studies Review*, 11(3), 227-235.
- Duman, A. (2003). Türk soylulara Türkiye Türkçesi öğretiminde metin seçimi. *Türklük Bilimi Araştırmaları (Türkçenin Öğretimi Özel Sayısı)*, 13, 151-154
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Epçaçan, C. (2013). Yaşam Boyu Öğrenme Becerilerinin Ders Kitaplarında Yer Alma Düzeyine Örnek Bir İnceleme/ An example study about level of handling lifelong learning skill intextbooks. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı/ Adıyaman University Journal of Social Sciences Turkish Language Education Special Issue*, 6(11), 353-379.
- Ersoy, A. ve Yılmaz, B. (2009). “Yaşam Boyu Öğrenme ve Türkiye’de Halk Kütüphaneleri/Lifelong Learning and Public Libraries in Turkey. *Türk Kütüphaneciliği/Turkish Librarianship*, 23(4):803-834.
- Evin Gencel, İ. (2013). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterliklerine yönelik algıları. *Eğitim ve Bilim*, 38(170), 237-252.
- Geray, C. (2013). *Halk eğitiminin güncel sorunları*. A. Yıldız ve M. Uysal (Ed.), *Yetişkin Eğitimi Kuramdan Uygulamaya içinde* (p . 11-23). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Güleç, İ., Çelik, S., & Demirhan, B. (2012). What is lifelong learning? an evaluation on definition and scope. *Sakarya University Journal of Education*, 2(3), 34-48.
- Güneş, F. (2002). Ders kitaplarının incelenmesi. Ankara: Ocak Yay.
- Güntüç, S., Odabaşı, H. F., & Kuzu, A. (2012). Yaşam boyu öğrenmeyi etkileyen faktörler. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 11(2). 309 -325.
- Hammersley M., and Atkinson P. (1983). *Ethnography: principles in practice*. 3rd Ed. Tavistock, Publications, London and New York.
- Holmes, A. (2002). Lifelong learning. Oxford: Capstone Publishing

Jarvis, P. (2004). *Adult education and lifelong learning: Theory and practice* (3rd ed.). London: RoutledgeFalmer.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.

Kaya, Z. ve Önder, H. (2002). İnternet yoluyla öğretimde ergonomi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/115817>

Kıvrak, E. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye’de yaşam boyu öğrenme politikaları ve istihdam ilişkisinin değerlendirilmesi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi

Kulich, J. (1982). Lifelong education and the universities: A Canadian perspective. *International Journal of Lifelong Education*, 1(2), 123–142.

Lambeir, B. (2005). Education as liberation: The politics and techniques of lifelong learning, *Educational Philosophy and Theory*, 37(3), 349-355.

MEB, (2009). *Türkiye hayat boyu öğrenme strateji belgesi*. Yüksek Planlama Kurulu, Millî Eğitim Bakanlığı Ankara.

Neuendorf, K. A. (2002). *The content analysis guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Óhidy, A. (2008). Lifelong Learning: Interpretations of an Education Policy in Europe (E. Gyorffy, C. Kober-Tomasek, M. Eickhoff, K. Wedekamper & A. Óhidy, Trans.). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

O’Leary, Z. (2017). *The essential guide to doing your research project*. SAGE Publications Inc.

Scans (Secretary’s Commission on Achieving Necessary Skills). (1991) *What work requires of schools: A SCANS report for America 2000*. Washington DC: U.S. Department of Labor. <https://wdr.doleta.gov/SCANS/whatwork/whatwork.pdf>

Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel araştırma ve yazma el kitabı*. Güzem Can Yayınları.

Uysal, M. (2004). Türkiye adalet akademisi eğitimcilerin eğitimi temel eğitim programı ders notları. *AÜ Sürekli Eğitim Merkezi Ankara:*

Ültay, E., Dönmez Usta, N. ve Durmuş, T. (2017). Descriptive content analysis of mental model studies in education. *Education for Life*, 31(1), 21-40.

Ültay, E. ve Ültay, N. (2014). Context-based physics studies: A thematic review of the literature. *Hacettepe University Journal of Education*, 29(3), 197-219.

Ünveren Kapanadze, D. (2018). Dil ve kültür aktarımında işlevsel bir araç olarak ders kitapları: Türkçe ders kitapları örneği/ Coursebooks as functional tools in conveying language and culture: turkish coursebooks, *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(27), 1575-1592.

Polat, C. ve Odabaş, H. (2008). Bilgi toplumunda yaşam boyu öğrenmenin anahtarı: bilgi okuryazarlığı. *Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı (International Symposium on Globalization, Democratization and Turkey) Proceedings içinde* (596-606). Akdeniz Üniversitesi, Antalya

Rempel, H. G. (2010). A longitudinal assessment of graduate student research behavior and the impact of attending a library literature review workshop. <https://ir.library.oregonstate.edu/concern/articles/bz60cx36r>

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021) Document analysis as a research method, *Kocaeli University Journal of Education*, 4(1), 227-250.

Wain, K. (2000). The learning society: postmodern politics. *International Journal of Lifelong Education*, 19(1), 36-53.

White, J.P. (1982). *The aims of education re-stated*. London: Routledge & Kegan Paul

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık

Yüzlü, U. (2019). *Ön lisans öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile yaşam boyu öğrenme anahtar yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi/Relationship between lifelong learning tendencies and lifelong learning competence levels of associate degree students* [Unpublished Master's Thesis]. Bartın University.

THE LEVEL OF TRANSFERRING CRITICAL THINKING SKILLS OF THE ACTIVITIES IN THE TURKISH COURSEBOOK (8TH GRADE TEXTBOOK SAMPLE)

Bahadır Kaygusuz

Ministry of Education

<https://orcid.org/0000-0003-4360-9214>

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş

Atatürk University, Kâzım Karabekir Faculty of Education, Turkey,

<https://orcid.org/0000-0001-9846-0256>

Abstract

Educating children to be well-rounded, information-age individuals with problem-solving skills, the ability to prepare for the future, self-awareness, and the capacity to ask questions about life is the cornerstone of educational institutions. Among the skills that students need to possess is the ability to think critically. People who are adept in critical thinking these days can assess what they read and hear from an alternative viewpoint. Critical thinking and language instruction are taught together in Turkish classes. Because thought and language are complementary aspects. In this regard, young people must learn these abilities—also referred to as advanced or critical thinking—through textbooks in Turkish classes. This study looks at how well the exercises in the Turkish textbook for eighth-grade pupils teach them how to think critically. The data for this study, which used a qualitative research methodology, came from the Turkish textbook that the Ministry of National Education had written for eighth-grade secondary school students in the academic year 2023–2024. The data was gathered using the document analysis technique. The study is restricted to three units: Our National Culture, National Struggle and Kemalism, and Virtues. A generalization of the entire book was developed after analyzing the 12 texts in these three parts and the 96 activities that went along with them in the context of critical thinking abilities. The content analysis method was used to interpret the research's data. The research findings lead to the general identification of the activities in the 8th-grade Turkish textbook as subcategories of critical thinking skills, including

the following: asking detailed questions, applying prior knowledge, independent thinking—examining assumptions—not acting without first thinking, being open, being patient (not giving up in the face of obstacles), The criteria of identifying contradictions, verifying oneself and one's work, identifying significant similarities and differences, postponing judgment, resisting the urge to generalize, being impartial (mental humility, mental courage, and mental empathy), and drawing the right conclusions have all been found to have been sufficiently communicated. Recommendations were made for the literature based on the research findings.

Key Words: Critical thinking, critical thinking skills, Turkish textbook.

1. INTRODUCTION

People try to understand the world thanks to their knowledge and experience. However, the knowledge a person has about a subject is not sufficient for him to evaluate the issue from different perspectives and make an inference. In today's conditions, where science and technology are developing at a dizzying speed, the knowledge learned needs to be interpreted, developed, and advanced. Education aims to raise individuals who develop these skills, produce knowledge, analyze, think, generate ideas, see events from a different perspective, and produce solutions. This skill is called critical thinking, higher-order thinking, or cognitive thinking. An individual who acquires critical thinking skills at an early age will have the ability to more easily solve the problems he will encounter in later years. Many definitions of critical thinking have been made. Some of these are: Cüceloğlu, (1997), a mental process that aims to understand the environment by taking into account other people's thoughts as well as one's thoughts; reaching new conclusions by interpreting the learned information through a mental process (Semerci, 2003); Facione (1990) defined it as interpreting information, analyzing and synthesizing it, making inferences, evaluating it, and thinking contextually or methodologically. These definitions show that critical thinking is a versatile and systematic thinking skill.

Critical thinking aims to provide students with skills such as being able to distinguish between real and unreal information, realizing the reliability of information sources, and using written and oral expression techniques appropriately. To provide students with these

skills, it is necessary to prepare the learning environment and textbooks, which are one of the most important sources of education, accordingly. Knowledge is very important for humans, who are the only beings who have the quality of thinking and reasoning. However, the information learned must be recorded so that it is not forgotten and can be transferred to the future (Kaya, 1996). The book emerged as a result of this need. Books as a source of information in education have also given rise to textbooks. Although developments in technology and the use of the internet and computer technology in the field of education are thought to reduce the importance of textbooks, textbooks continue to be an important teaching tool, especially in traditional societies. Textbooks are needed for education and training activities to continue in a planned manner. Because textbooks prepared by the course and grade level affect every aspect of educational activities (Gök, 2003). Textbooks are both an educational tool and a guide for teachers and students. Textbooks that contain these features, that is, serve students and teachers as a systematic and programmed educational material, and also convey to them the values, customs, and traditions of the society they live in, are an indispensable resource for education (Tanriöver, 2003).

From past to present, the education system of a society is examined to determine its mentality, value judgments, and the type of people it plans to educate. Since the most important tool of the education system is the textbook, the development process of societies can be revealed by examining textbooks. Because textbooks provide important information in terms of reflecting the dominant perspective, politics, and social and social life of the period in which they are taught (Tüfekcioğlu, 1997). In addition, textbooks fulfill functions such as creating a common culture in society, ensuring the transfer of social values, and being a bridge between the past and the future. Developments in the education system in the world are reflected in the education policies, curricula, and textbooks of countries. As of the 2005-2006 academic year, curricula began to be prepared based on the constructivist approach, which can be defined as structuring what has been learned, discovering new information, and interpreting this information. Constructivist teaching requires an understanding based on analysis, questioning, and interpretation of information (Karadağ, Deniz, Korkmaz, Deniz; 2008). When the education level of PISA, TIMSS-R, and PIRLS, which includes our country as well as many developed countries of the world, is compared, it is seen that our students are at lower levels. The most

important reason for this failure has been discussed in many studies and as a result, it has been concluded that our education system is based on the traditional rote learning method (Koca Özgün & Şen, 2002). The constructivist approach, which actively involves the individual in the learning process and ensures that they are not only reading and listening but also thinking, generating ideas, questioning, criticizing, analyzing, and synthesizing, aims to raise students who have acquired critical thinking skills (Perkins, 1999). Because constructivist education is not about memorizing and accumulating information, but about combining and structuring learned information with new information. Of course, this does not mean information is piled on each other (Limon, 2001). The constructivist teaching approach aims to guide people who learn information by thinking and analyzing. It was observed that they determined:

1. In the texts, the facts should not be given directly and in a dictatorial manner, and the student should not be directed to choose a single truth. Because the understanding of critical thinking aims to develop the student's ability to think freely and versatilely. (Dolapcı, 2009; İpşiroğlu, 1997).

2. There should be no inconsistent information in the texts. The information provided must be evidence-based and comply with scientific qualifications. Because critical thinking can only develop in the light of correct information. (Cüceloğlu, 1997).

3. There should be no preconceived judgments in the texts. Critical thinking requires an unprejudiced perspective (Şahinel, 2007)

4. Texts should be of a nature that will encourage the student to read carefully and think logically and inquisitively. There should be expressions in the texts that require interpretation and make you feel the need to read between the lines. Critical thinking is a process that requires careful reading. Giving information in a closed way directs the student to be careful. (Cüceloğlu, 1997)

1.1.Aim of Study

This study was conducted to examine the 8th-grade Turkish textbook of the Ministry of National Education in terms of critical thinking, one of the European qualifications framework competencies, and to seek answers to the following questions:

1. Are there elements that develop critical thinking skills in the activities in the texts in the 8th-grade Turkish textbook?
2. What are the rates of critical thinking skill subcategories in the activities in the 8th-grade Turkish textbook?

METHOD

In this part of the study, the research method, data collection, and data analysis are included.

2.1. Model of the Research

This research, it is aimed to examine the activities in the 8th Grade Turkish textbook in the context of critical thinking determined within the European qualifications framework. The study is qualitative. Qualitative research is a method that is inquisitive, and interpretive and strives to understand the problem in its natural environment regarding the problem it examines (Guba and Lincoln, 1994; Klenke, 2016). Qualitative research, which uses qualitative data collection methods such as observation, interview, and document analysis regarding the solution of a problem, refers to a subjective-interpretive process aimed at perceiving previously known or unrecognized problems and dealing with natural phenomena related to the problem realistically (Seale, 1999). Qualitative research, which focuses on the phenomena in the flow of social life and strives to examine these phenomena without any transformation (Maxwell, 2008), includes a wide variety of perspectives used to determine the multifaceted and complex nature of modern social life (Kitzinger, 1995).

2.2. Data Collection Tool

Data of the research The data of the research was obtained by document analysis by examining the 8th Grade Turkish textbook, which was accepted as a textbook with the decision numbered 99 and dated 25.07.2018 of the Ministry of National Education, Board of Education and Discipline (Eselioğlu, Set and Yücel, 2018). Document analysis is the detailed scanning of written documents containing information related to the facts or events examined in the research and creating new integrity from this information (Creswell, 2002). Document analysis, which also includes a literature review on the subject under investigation, enables the researcher to systematize observation and

interview records and other documents. While this analysis method saves time and other resources for the researcher, it also facilitates establishing the order of importance of the facts and events examined, classifying data sources, and creating new data sets (Guba and Lincoln, 1994; Crabtree and Miller, 1999; Baxter and Jack, 2008).

2.3. Analysis of Data

Content analysis of the data obtained in the research was explained. Content analysis requires a more detailed examination of the collected data and reaching the concepts, categories, and themes that explain this data. In content analysis, the focus is on the data collected; Codes are extracted from events and facts that are frequently repeated in the data set or that the participant emphasizes heavily (Baltacı, 2019). You can go from codes to categories and from categories to themes. In short, data (codes) that are found to be similar to each other and related to each other are brought together and interpreted within the framework of certain concepts (categories) and themes. In content analysis, the content of the participants' opinions is systematically separated. The units in the 8th-grade Turkish textbook and the activities in these units were examined and classified by the purpose of the research. As a result of the research conducted on the data, the activities were examined in the context of subcategories of critical thinking skills. In this study, where the texts in the 8th Grade Turkish Course Book were examined in the context of critical thinking skills, they were examined according to the following subcategories determined by Kanmaz (2019) and also used by Sur (2021).

1. Not taking action without thinking
2. Being open
3. Being patient (not giving up in the face of obstacles)
4. Ask probing questions
5. Using prior knowledge
6. Thinking independently/examining assumptions
7. Noticing contradictions
8. Supervising themselves and their work
9. Noticing meaningful similarities and differences
10. Suspending judgment
11. Avoid the tendency to generalize

12. Being impartial (mental humility, mental courage, mental empathy),
13. Making correct inferences

3 FINDINGS

In the table below, 12 texts in three units and a total of 96 activity studies of these texts were examined in the context of the critical thinking skill subcategories determined above.

Table 1. Compulsory Themes and Number of Activities in the 8th-grade Turkish Coursebook

Virtues Theme		National Struggle and Atatürk		Our National Culture Theme		Number of Events
Text Name	Number of events	Text Name	Number of events	Text Name	Number of events	
İyimserlik ve Kötümserlik Üzerine Kaşığı	9	Bayrağımızın Altında	7	Göç Destanı	9	25
	8	Atatürk ve Müzik	7	Vatan Sevgisini İçten Duyanlar	9	24
İnsanla Güzel	8	Kıvalı Ali'nin Mektubu	8	Bir Fincan Kahve	7	23
Kedi ile Fare	7	Atatürk'ü Gördüm	8	Kız Kulesi	9	24
Total Number of Events						96

In the Turkish Language Teaching Program published by the Ministry of National Education in 2019 (Primary and Secondary School 1st, 2nd, 3rd, 4th, 5th, 6th, 7th, and 8th Grades), there are 8 themes at each grade level during the implementation of the Turkish Course Teaching Programme. processing is envisaged. These themes; It is mandatory to cover the themes of "Virtues", "Our National Culture", "National Struggle, and Atatürk" at every grade level. "Apart from the compulsory themes, other themes are optional and will be determined by the book authors." The statement is included. In the

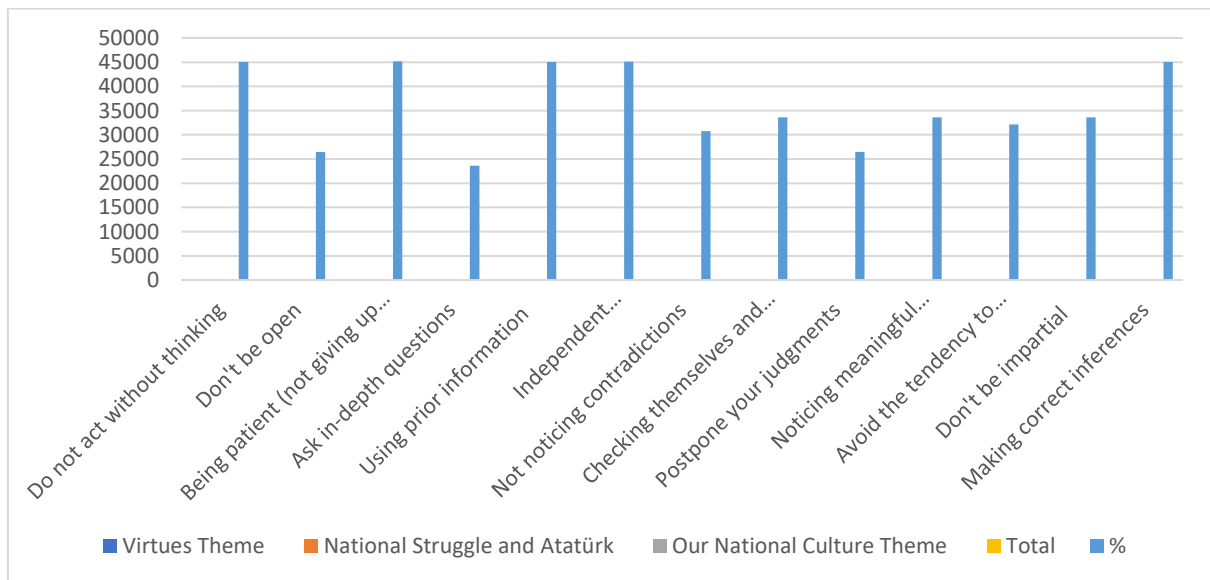
study, the activities of the compulsory themes in the Turkish textbook, which was accepted as a textbook with the decision of the Ministry of National Education Board of Education and Discipline No. 99 dated 25.07.2018 and used in the 8th grade of secondary school in the 2023-2024 academic year, were examined in the context of their level of transfer of critical thinking skills. has been examined.

When Table 1 is examined, it is seen that there are four reading texts in the section where the Virtues theme is discussed; From this text, it can be seen that there are 9 activities in the text titled 'On Optimism and Pessimism', 8 activities in the text titled 'Eyebrows', 8 activities in the text titled Human and Beauty and 7 activities in the text titled Cat and Mouse. 7 in the text 'Under Our Flag', which has the theme of War of Independence and Atatürk, 7 in the text 'Atatürk and Music', 8 in the text 'Kımalı Ali's Letter', 8 in the text 'I Saw Atatürk'; event available. There are a total of 96 activities in three units, including 9 activities in the 'Epic of Migration' text under the theme of Our National Culture, 9 activities in the text 'Those Who Feel the Sincere Love of the Homeland', 7 activities in the text 'A Cup of Coffee' and 9 activities in the text 'Maiden's Tower'.

Table 2. Compulsory themes in the 8th-grade Turkish textbook and the levels of transferring critical thinking skills

Critical Thinking Sub-Skills	Virtues Theme	National Struggle and Atatürk	Our National Culture Theme	Total	%
Do not act without thinking	4	5	6	15	14.4
Don't be open	3	2	2	7	6.72
Being patient (not giving up in the face of obstacles)	–	3	2	5	4.8
Ask in-depth questions	2	4	3	9	8.64
Using prior information	6	4	5	15	14.4
Independent thinking/examining assumptions	4	2	4	10	9.6
Not noticing contradictions	2	1	1	4	3.84

Checking themselves and their work	1	-	1	2	1.92
Postpone your judgments	3	2	2	7	6.72
Noticing meaningful similarities and differences	1	-	1	2	1.92
Avoid the tendency to generalize	1	1	1	3	2.88
Don't be impartial	1	1	-	2	1.92
Making correct inferences	4	5	6	15	14.4

When examined in Table 2, it can be seen that there are 12 texts in three themes and a total of 96 activities belonging to these texts. When the activities were examined in the context of the critical thinking sub-skills determined above, the levels of transferring the critical thinking skills of these categories were determined as follows: Not taking action without thinking (f = 14.4%), Being open (f = 6.72%), being patient (f = 4.8%). , Asking questions in depth (f = 8.64%), Using prior knowledge (f = 14.4%), Thinking independently / examining assumptions (f = 9.6%), Noticing contradictions (f = 3.84%), Checking themselves and their work (f = 1.92%) Noticing meaningful similarities and differences (f=6.72%), Postponing judgments (f=1.92%), Avoiding the tendency to

generalize ($f=2.88\%$) Being impartial ($f=1.92\%$) Making correct inferences ($f=14.4\%$). Considering the rates, it was seen that most studies were on the sub-objective of making correct inferences. In general, it has been determined that the activities in the textbook are not sufficient for studies aimed at developing students' critical thinking skills.

Discussion and Conclusion

Critical thinking is a skill that every individual will need in their life. Because individuals with critical thinking skills can access accurate and reliable information and make accurate decisions. The most effective place to gain this skill is in schools. Language education and textbooks are important in the education provided in schools. When the transfer levels of critical skills of the activities of the 3 units in the 8th-grade Turkish textbook are examined, it is seen that there are 96 sub-skills. It has been observed that these skills are generally related to evaluation and analysis areas. It has been determined that activities for other sub-acquisitions of critical thinking skills are not sufficient. It was observed that the activities focused on reading and writing skills while speaking and listening skills were given little attention. When the literature is examined, similar findings are encountered. Studies on the subject indicate that textbooks are insufficient in terms of teaching critical thinking skills (Benzer, 2019); It has been stated that the activities of student workbooks are not sufficient (Dolunay and Savaş, 2016) and that elements that will develop critical thinking skills are given in an unplanned way in the textbooks (Temizkan, 2014). Bayrak and Kanık (2021) found that critical thinking elements in Turkish textbooks focus on inference, remembering, and discrimination. Küçük (2008) also stated that the activities in the Turkish textbook are not sufficient to develop analysis, analysis, and synthesis skills. Bayrak and Kanık (2021) stated that the activities in the textbook are similar. When the Turkish textbook is examined, it is seen that the studies at the end of the text are similar studies aimed at understanding the subject and different activities are not included. Critical thinking elements are included in both the general objectives and language skills acquisitions of the 2019 Turkish course curriculum. However, it seems that the texts in the textbooks are not sufficient to convey this issue stated in the curriculum (Akar, 2007). Söylemez (2018) stated that critical thinking achievements are not included sufficiently in the Turkish language curriculum. It is thought that it would be beneficial if the achievements of critical thinking skills,

together with the sub-acquisitions, were clearly included in the Turkish curriculum and the textbooks were prepared accordingly. This practice will prevent confusion in transferring critical thinking skills.

Suggestions

1. Texts in textbooks can be restructured to develop critical thinking skills.
2. The number of texts aimed at gaining critical thinking skills in the textbook can be increased.
3. Activities that will improve critical thinking skills for different language skills can be planned.
4. Critical skill elements can be included in the Turkish Language Curriculum along with their sub-achievement.
5. Teachers can be trained in transferring critical skills.

REFERENCES

- Akar, C. (2007). *İlköğretim öğrencilerinde eleştirel düşünme becerileri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bayrak, Ö. E. & Kanık U. P. (2021). Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin düşünme becerileri açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 518-543.
- Baxter, P. and Jack, S. (2008) Qualitative case study methodology: study design and implementation for novice researchers. *The Qualitative Report*, 13, 544-559.
- Benzer, A. (2019). Türkçe ders kitaplarının PISA okuma yeterlik düzeyleri ile imtihanı. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 7(2), 96-109.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İyi düşün doğru karar ver*. Sistem Yayıncılık.
- Crabtree, B. F., & Miller, W. L. (1999). *Doing qualitative research* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dolapcı, O. C. (2009). *Öğretmenleri eleştirel düşünme konusunda bilgilendirmeye yönelik seminer çalışmasının değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.

- Dolunay, S. K. & Savaş, Ö. (2016). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki dinleme etkinliklerinin üst düzey bilişsel beceriler açısından değerlendirilmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(1), 122-157.
- Eselioğlu, H., Set, S. ve Yücel, A. (2020). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu Türkçe 8 ders kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Facino, R. M., Carini, M., Franzoi, L., Pirola, O., & Bosisio, E. (1990). Phytochemical characterization and radical scavenger activity of flavonoids from *helichrysum italicum* G. Don (Compositae). *Pharmacological research*, 22(6), 709-721.
- Gök, F. (2003). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders kitapları, (Ed: Tüzün, G.). *Ders kitaplarında insan hakları: tarama sonuçları*, Tarih Vakfı Yayınları. (158-171).
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). *Competing paradigms in qualitative research*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105–117). Sage Publications, Inc.
- İpşiroğlu, Z. (1997). *Eğitimde yeni arayışlar: sorunlar, seçenekler, öneriler*. Adam Yayınları.
- Kanmaz, F. E. (2019). *Eleştirel düşünme becerisi edindirme bağlamında çocuk ve gençlik kitaplarının incelenmesi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Karadağ, E., Deniz, S., Korkmaz, T., & Deniz, G. (2008). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı: Sınıf öğretmenleri görüşleri kapsamında bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 383-402.
- Kaya, M. (2013). *Sosyal bilgiler dersinde kullanılacak bir öğretim yöntemi olarak sözlü tarih: Amaç, içerik, uygulama* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi
- Kitzinger, J. (1995). *Qualitative research: introducing focus groups*. *Bmj*, 311(7000), 299-302.
- Klenke, K. (2016). *Qualitative research in the study of leadership*. *Emerald Group Publishing Limited*.
- Koca, Ö. S.A. & Şen, A.İ. (2022). 3. uluslararası matematik ve fen bilgisi çalışması - tekrar sonuçlarının Türkiye için değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi*. (23), 145–154.
- Kökdemir, D. (2003). Eleştirel düşünme ve bilim eğitimi, *Pivolka*, 2(4), 16-19.

- Küçük, E. E. (2008). İlköğretim 6. sınıf türkçe çalışma kitabındaki etkinliklerin eleştirel düşünme açısından incelenmesi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 3(3), 492-504.
- Limon, M. (2001). Kavramsal Değişiklikler İçin Bir Öğretim Stratejisi Olarak Bilişsel Çatışma Üzerine: Eleştirel Bir Değerlendirme, *Learning and Instruction*, 36(4-5), 357-380.
- Maxwell, J. A. (2008). Designing a qualitative study. https://www.researchgate.net/publication/255579877_Designing_a_Qualitative_Study
- Perkins D.N. (1999). The many faces of constructivism. *Educational Leadership*. 57(2), 354-371.
- Seale, C. (1999). Quality in qualitative research. *Qualitative inquiry*, 5(4), 451-577.
- Semerci, N. (2003). Developing Critical Thinking Skills. *Educacion and Science*, 128(127) 54-70.
- Söylemez, Y. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programındaki kazanımların üst düzey düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 63, 345-384.
- Sur, E, 2021 Türkçe ders kitaplarında yer alan öyküleyici metinlerin eleştirel düşünme becerisi kazandırma bağlamında incelenmesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 40(1), 403-422.
- Şahinel, S. (2007). *Eleştirel düşünme*. Pegem A Yayıncılık.
- Tanrıöver, HÜ (2003). Ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı. (Ed: Tüzün, G.). *Ders kitaplarında insan hakları: tarama sonuçları*, Tarih Vakfı Yayınları. 106-121.
- Temizkan, M. (2014). Ortaokul Türkçe ders kitaplarının Türkçe dersi öğretim programındaki temel beceriler açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(1), 49-72.
- TIMSS raporları için: <http://www.timss.org>; PIRLS raporları için: <http://www.pirls.org>; PISA raporları için: <http://www.oecd.org> ve ulusal raporlar için: <http://earged.meb.gov.tr>.
- Tüfekcioğlu, H. (1995), Ders kitapları üzerine yapılmış iki çalışma ve yetişkinlere okuma yazma öğreten iki kitap hakkında inceleme, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 3(4), 61-90.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Seçkin Yayınları.

THE EFFECT OF USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGY APPLICATIONS IN SCIENCE EDUCATION ON ACADEMIC SUCCESS IN TURKEY: A META-ANALYSIS STUDY*

Assoc. Prof. Dr. CANAN KOÇAK ALTUNDAĞ¹, FATİH HOŞOĞLU²

¹ Hacettepe University, Faculty of Education, - 0000-0003-1597-7562

² Hacettepe University, Faculty of Education,

ABSTRACT

In this study, it is aimed to evaluate the effects of the innovative technology applications in science education on students' academic achievement. Research data were collected in November 2021. Master's thesis and doctoral dissertation in national databases, which are realized between the years of 2011–2021, appropriate to the problem and which can be included in a work of meta-analysis with important statistical data, have been studied by scanning in Turkish. As a result of these searches, a total of 24 studies meeting the criteria determined in the research were included in the meta-analysis. Meta-analysis study determined that the - innovative technology applications in science education, compared to traditional teaching methods, has positive effects on the student's academic achievement.

Key Words: Academic success, innovative technology meta-analysis, science education.

1. INTRODUCTION

Education, which is a process that begins with a person's birth and continues until his death, is a process that includes family, school, and the environment. In this process, it is aimed to bring about the desired changes in the person's behaviour as a result of his experiences and to change his behavioural patterns [1]. Education is the whole of changes aimed at a purpose that improves the person's self and shapes his thoughts and behaviours by gaining experience. These changes occur with learning that accumulates one after the other. The aim of education is for the individual to develop and become more competent. Science is one of the disciplines whose goal is to raise science and technology literate individuals and can provide individuals with competencies. Science is a set of efforts made by individuals to understand the world by using their imagination and creativity [2]. Thanks to science education, it becomes easier for individuals to understand scientific developments and nature.

*Prepared from Hacettepe University Institute of Educational Sciences Graduate Project without Thesis.

Science teaching can support students in gaining the ability to solve problems, think critically, synthesize, and apply knowledge [3]. The use of materials in science plays an important role in making the educational environment more effective. Technology is the set of knowledge, skills, methods, and processes used to achieve the goal and can be used as educational material. The use of technology in education should be seen as a tool, not a goal, to ensure meaningful learning [4].

In our age, which is digitalized in parallel with advancing technology, individuals equipped with 21 century skills are needed more every year than the previous year. This situation increases the need for learning environments supported by innovative technology applications, especially in order to make Science and Technology courses more permanent and meaningful. In the 21st century, the use of different innovative technologies in the field of education has begun to increase. When the effects of innovative technology applications in Science and Technology Teaching, especially on academic success, are examined in graduate theses published in Turkey, the findings are pleasing. Although this situation supports the opinion that it would be beneficial to apply innovative technologies in a wider range of science teaching, it is also certain that it would be better to examine them through scientific research. According to this view, the effects of innovative technology applications in Science and Technology Teaching on academic success in graduate theses published in Turkey were examined using the meta-analysis method.

Meta-analysis is defined as the whole of analyses or meta-analysis. Meta-analysis is a set of statistical procedures used to reach more general results by examining previously independent studies and statistically combining their results. When examined as a word, meta-analysis means the whole of analyses or meta-analysis [5]. Rubin and Rosenthal (1978) [6] and Hunter and Schmidt (1977) [7] developed various quantitative methods to conduct meta-analysis studies in social sciences. Vaske and Shelby (2008) [8] stated two advantages of meta-analysis.

1. Provide practical significance for research results.
2. It offers a more rigorous method in quantitative research syntheses.

Considering the advantage provided by meta-analysis, the aim of this research is to determine the possible effects of innovative technology applications in Science and Technology Teaching on the academic achievement of students in graduate theses published in Turkey, using the meta-analysis method.

2. METHOD

In this research, a meta-analysis study was conducted in order to determine the effects of the innovative technology applications in science education on students' academic achievement. Research data were collected in November 2021. Master's thesis and

doctoral dissertation in national databases, which are realized between the years of 2011–2021, appropriate to the problem and which can be included in a work of meta-analysis with important statistical data, have been studied by scanning in Turkish. The theses made in the graduate school were reached from the theses in the National Thesis Center of the Council of Higher Education, the google academic search engine, TÜBİTAK ULAKBİM and Dergipark. While selecting the studies to be included in the meta-analysis study, was decided in line with some criteria.

The criteria used for studies that were included in the study are:

- 1) The study should be held in Turkey between 2011-2021.
- 2) The study must be a master's or doctoral thesis written in Turkish.
- 3) It should give the sample size of the studied groups.
- 4) It should give the school education level of the studied groups.
- 3) It must include method.

At the end of the literature review, a total of 24 studies about effects of the innovative technology applications in science education on student’s academic achievement have been included in the meta-analysis study.

3. FINDINGS

Meta analysis method was used in the research. The meta-analysis method is a method that can be done with at least two studies and is a quantitative study that shows the results of more than one study as if it were a single study. The Comprehensive Meta-Analysis (CMA) program was used in the analysis of the quantitative data obtained within the scope of meta-analysis. The effect sizes of the achievement were first interpreted by examining the Funnel scatter plot.

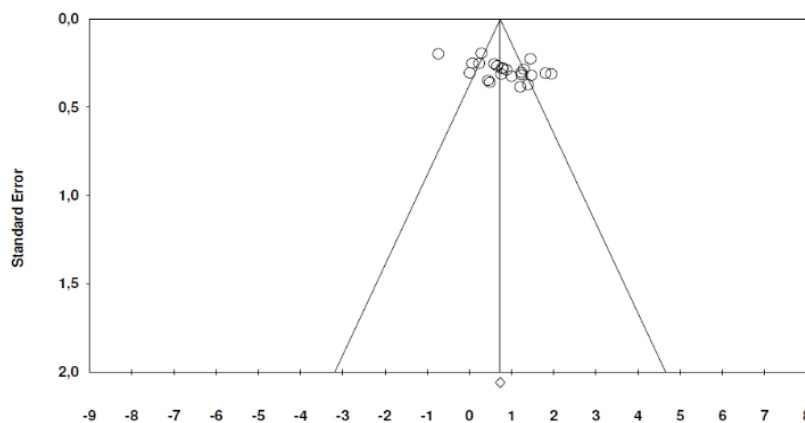

Figure 1. Funnel Plot of Standard Error by Std Diff in Means

Figure 1 shows that a normal distribution emerged as a result of the result analysis. Meta-analyses of graphs can make daily calculations where publication bias occurs because the content of the effect sizes of the included studies are distributed close to great symmetrical, although not fully symmetrical [9, 10]. The bias of the studies before the meta-analysis was analysed by Begg and Egger tests.

1. Begg-Mazumdar Kendall's tau = 0.36, p=0.011
2. Egger's linear regression test intercept 8,16; t=4.50, p=0.0001

As a result of the tests, it was also found out that there was no publication bias among the studies. Within the scope of systematic review, the obtained qualitative data were analysed by inductive content analysis method.

In this research, the frequency and percentage distributions of the salient features of 24 studies examined through meta-analysis were examined (Table 1).

Table 1. The Descriptive Analysis

		f	%
Publication Type	Master's thesis	21	87,5
	Doctoral Thesis	3	12,5
Method	Quantitative	19	79
	Mixed Method	5	21
Sample Size	1-35	4	17
	36-60	11	48
	61-90	6	26
	91-	2	9
Sample Group	5	2	8
	6	8	33
	7	10	42
	8	4	17

Also, the results demonstrated that master's thesis was the most frequently focused publication type and 7th grade students were the main sample group and 36-60 sample size was commonly preferred and quantitative data analysis was applied the most. According to these findings, it was concluded that the innovative technology applications in science education on students' academic achievement is effective in the field of education. In graduate theses published in Turkey, it was investigated which innovative technology applications were used in Science and Technology Teaching to increase academic success.

A total of 24 studies about effects of the innovative technology applications in science education on students' academic achievement are brought together. The overall effect was calculated with the effect sizes, heterogeneity, fixed effect, and random effect models of the studies.

Table 2. Results of Fixed and Random Effect Models

Models				95% CI		
Fixed Effect	Hedge's g	Chi-Square	Homogeneity	Lower Limit	Upper Limit	p
	0.931	201.08	183.298	0.613	0.830	0.0
Random Effect	Hedge's g	k	Standard Error	Lower Limit	Upper Limit	p
	0.725	53	0.057	0.608	0.830	0.0

As seen in Table 2, the analyses have statistical significance. The calculations were made according to the random effects model at the 95% confidence interval and the effect size was found to be 0.725 as a result of the calculations. According to the random effects model, the overall effect of studies is between 0,608 and 0,830 interval of the confidence and according to the effect size classification of Cohen and his friends, they have a strong level of effect [11, 12]. Additionally, in the analysis, it was determined that the I2 value was 87% and was highly heterogeneous. This effect is seen on a strong level [13, 14]. According to the results of research made in order to analyse the effects of the innovative technology applications in science education on students' academic achievements compared to the traditional learning method, we observe positive effects.

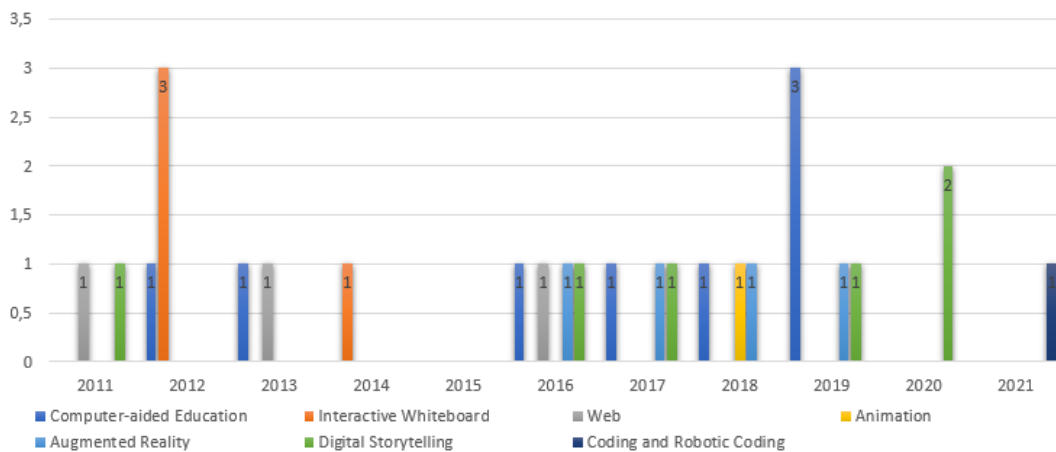

Figure 2. Distribution of Theses

According to Figure 2, most of the studies were conducted between 2016 and 2021. Additionally, it can be said that the number of studies on innovative technology applications in Science and Technology Teaching has increased over the years.

Table 3. Innovative Technology Applications to Increase Success in Science and Technology Teaching

Thesis	Applications
Akgül, 2018	Digital Storytelling
Aktaş, 2013	Web Based Distance Education
Aydın, 2021	Animation
Bayrak, 2011	Web Based Education
Berberoğlu, 2020	Mobile Learning
Büyükcengiz, 2017	Digital Storytelling
Çakır, 2017	Computer-aided Education
Çankaya, 2019	Augmented Reality
Demirel, 2017	Augmented Reality
Ermış, 2012	Interactive Whiteboard
Fidan, 2018	Augmented Reality
Karagöz, 2016	Animation
Kilit, 2013	Computer-aided Education
Kölemen, 2018	Computer-aided Education
Öztürk, 2019	Digital Games
Öztan, 2012	Interactive Whiteboard
Sertkaya, 2018	Algodo Software
Şahin, 2020	Digitally Supported Education
Şimşek, 2019	Coding and Robotic Coding
Tercan, 2012	Interactive Whiteboard
Türkan, 2012	Computer-aided Education
Türkoğlu, 2014	Interactive Whiteboard
Uşengül, 2019	Coding and Robotic Coding
Yüksel, 2019	Coding and Robotic Coding

4. RESULTS

Digitalization, automation, artificial intelligence applications, and cybersecurity have come to the fore in the new era. We know that our science and technology studies and the support we give to these fields will reflect society as welfare, quality, and power [15]. Therefore, we aim to get maximum efficiency in the outputs of our studies. The

assessment of processes has changed with the systems becoming increasingly Autonomous. In this context, artificial intelligence has created the most significant effect that shapes our future. It is understood that our technology level is at a significant breakthrough. Taking this level further will depend on an excellent understanding of the principles of engineering and science. The use of technology in science education gained importance and the use of innovative technologies in science education-technology integration came to the agenda. Teachers and students, who are an element of our education system, are also greatly affected by innovative technologies. Teachers must decide which technologies they will use in education, their knowledge skills, and what contribution the technologies will make to learning outcomes and activities [16]. Thanks to the innovative applications designed in the science education, it is thought that also the positive thoughts of the students that their science and technology knowledge will be advantageous in their daily lives can be increased [17].

In this research, a meta-analysis study was conducted in order to determine the effects of the innovative technology applications in science education on students' academic achievement. Comprehensive Meta Analysis-CMA program was used in the meta-analysis. Research data were collected in November 2021. Master's thesis and doctoral dissertation in national databases, which are realized between the years of 2011–2021, appropriate to the problem and which can be included in a work of meta-analysis with important statistical data, have been studied by scanning in Turkish. As a result of searches, a total of 24 studies meeting the criteria determined in the research were included in the meta-analysis. To classify the studies in the meta-analysis and to create data, coding method was used. the results demonstrated that master's thesis was the most frequently focused publication type and 7th grade students were the main sample group and 36-60 sample size was commonly preferred and quantitative data analysis was applied the most.

In meta-analysis studies, in calculating effect sizes by analysing data, fixed effect and random effects models are used. Effect sizes for achievement were calculated using the CMA program for meta-analysis. The heterogeneity of the effect sizes was determined by the statistics of Q and I2 [18]. As seen in Findings, the analyses have statistical significance. According to the findings of research made in order to analyse the effects of the innovative technology applications in science education on students' academic achievements compared to the traditional learning method, we observe positive effects.

KAYNAKÇA

- [1] Ertürk, S. (1986). Türkiye'deki bazı eğitim sorunları üzerine düşünceler. Yelkentepe.
- [2] Çepni, S., & Çil, E. (2009). A case study for reliability on portfolio evaluation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 963-968.

- [3] Fidan, N., & Baykul, Y. (1993). *Birleştirilmiş sınıflarda öğretim öğretmen rehberi*. Milli Eğitim Bakanlığı ve Unicef Türkiye Temsilciliği, Ankara.
- [4] Keengwe, J., Onchwari, G., & Wachira, P. (2008). Computer technology integration and student learning: Barriers and promise. *Journal of science education and technology*, 17, 560-565.
- [5] Dinçer, S. (2021). *Eğitim bilimlerinde uygulamalı meta-analiz*. Ankara: Pegem Akademi.
- [6] Rosenthal, R., & Rubin, D. B. (1978). Interpersonal expectancy effects: The first 345 studies. *Behavioral and Brain Sciences*, 3, 377-386.
- [7] Schmidt, F. L. and Hunter, J. E. (1977). Development of a general solution to the problem of validity generalization. *Journal of Applied Psychology*, 62, 529-540.
- [8] Shelby, L. B., & Vaske, J. J. (2008). Understanding meta-analysis: A review of the methodological literature. *Leisure Sciences*, 30(2), 96-110
- [9] Rosenberg, M.S., Adams, D.C. & Gurevitch, J. (2000). *MetaWin Statistical Software for Meta-Analysis Version 2*. Sinauer Associates, Sunderland, MA, USA.
- [10] Dinçer, S. (2014). *Eğitim bilimlerinde uygulamalı meta-analiz*. Pegem; Ankara.
- [11] Glass, G. V. (1976). Primary, secondary, and meta-analysis of research. *Educational researcher*, 5(10), 3-8.
- [12] Bakioğlu, A., & Özcan, Ş. (2016). *Meta-Analiz*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- [13] Borenstein, M., & Higgins, J. P. (2013). *Meta-analysis and subgroups*. Prevention science, 14, 134-143.
- [14] Cooper, H., Hedges, L. V., & Valentine, J. C. (2009). *The handbook of research synthesis and meta-analysis 2nd edition*. In The Hand. of Res. Synthesis and Meta-Analysis, 2nd Ed. (pp. 1-615). Russell Sage Foundation.
- [15] Alkan, F., & Kurtoğlu, H. (2023). Computer-aided instruction in a science lesson slow-motion development study: example of phases of the moon. In *Dynamic Curriculum Development and Design Strategies for Effective Online Learning in Higher Education* (pp. 250-274). IGI Global.
- [16] Pamuk, S., Ulken, A., & Dilek, N. S. (2012). Investigation of pre-service teachers' technology use competencies from the theoretical perspective of technological

pedagogical content knowledge). *Mustafa Kemal University Journal of the Institute of Social Sciences*, 9(17), 415-438.

[17] Calik, I. & Seckin-Kapucu, M. (2021). The effect of digital story-supported science practices on the scientific attitudes of 7th-grade students. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 21, 1-14.

[18] Olkin, I. (1999). Diagnostic statistical procedures in medical meta-analyses. *Statistics in medicine*, 18(17-18), 2331-2341.

Theses

Çetin, O. & Günay Y. (2009). Fen eğitiminde web tabanlı öğretimin öğrencilerin akademik başarılarına ve tutumlarına etkisi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(38), 19-34.

Demir A. & Sezek F. (2009). İlköğretim sekizinci sınıf fen ve teknoloji dersi genetic ünitesindeki kavram yanlışlarının giderilmesinde grafik materyallerin etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 22(2), 573-587.

Ercan, S. (2014). Fen eğitiminde mühendislik uygulamalarının kullanımı: Tasarım temelli fen eğitimi. (Yayımlanmış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Gülen S. & Demirkuş N. (2014). Güneş sistemi ve ötesi: uzay bilmececi” ünitesinde, görsel materyalin öğrenci başarısına etkisi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 1-19.

Gümüş İ., Demir Y., Koçak E., Kaya Y. & Kırıcı M. (2008). Modelle öğretimin öğrenci başarısına etkisi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 24.

Kalemkuş, J. (2018). Deneylerle fen öğretimi ve argümantasyona dayalı fen öğretiminin bazı değişkenler üzerindeki etkilerinin incelenmesi. (Yayımlanmış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Kar, H. (2015). Görsel sanat etkinlikleriyle desteklenen fen öğretimi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.

Kırtay A. (2019). Fen eğitiminde robotik uygulamaların öğrencilerin bilimsel süreç becerileri ve fen eğitimine yönelik motivasyonlarına etkisi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Koruyucu S. (2019). Resimli hikâye tipi analogilere dayalı fen öğretimi uygulanan 7. sınıf öğrencilerinin argüman oluşturma becerilerinin incelenmesi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.

- Meder, E. (2014). Fen ve teknoloji dersinde iş birlikli öğrenme yaklaşımının akademik erişimi ve öğrenci tutumlarına etkisi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC.
- Öztaş, A. (2012). Fen ve teknoloji öğretiminde akıllı tahta kullanımının ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Pektaş, H., Çelik H., & Katrancı M. (2009). 5. sınıflarda ses ve ışık ünitesinin öğretiminde bilgisayar destekli öğretimin öğrenci başarısına etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 649-658.
- Sarıyıldız S. (2020). Artırılmış gerçeklik teknolojisi kullanımının fen eğitiminde öğrenci başarısına ve derse karşı motivasyonlarına etkisi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.
- Sırakaya M. & Sırakaya D. (2018). Artırılmış gerçekliğin fen eğitiminde kullanımının tutum ve motivasyona etkisi. *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 887-896.
- Şahin M. (2019). Görsel ve işitsel materyal desteği ile fen öğretimi: Suriyeli öğrenciler örneği. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis.
- Şensoy, Ö. & Yıldırım H. (2016). 8. sınıf fen ve teknoloji dersinde üç boyutlu görsel materyal kullanımının başarıya ve tutuma etkisinin araştırılması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(1), 85-102.
- Şentürk Ü. (2020). Fen eğitiminde 'jigsaw' tekniğinin öğrenci başarısı ve derse karşı tutuma etkisi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tavukcu F. (2008). Fen eğitiminde bilgisayar destekli öğrenme ortamının öğrencilerin akademik başarı, bilimsel süreç becerileri ve bilgisayar kullanmaya yönelik tutuma etkisi. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Zonguldak Üniversitesi, Zonguldak.
- Tok, Z. (2016). İlköğretimde eğlendirici eğitsel materyal kullanımı (oyunlarla fen öğretimi). (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Erzincan Üniversitesi, Erzincan.
- Türk, H. (2020). Fen eğitiminde yenilikçi teknoloji uygulamaları dijital hologram örneği. (Yayımlanmış yüksek lisans tezi)., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Taş E. & Dağdalan G. (2017). Simülasyon destekli fen öğretiminin öğrencilerin başarısına ve bilgisayar destekli fen öğretimine yönelik tutumlarına etkisi. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 5(2), 160-172.

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF POE METHOD IN SCIENCE EDUCATION ON THE ACADEMIC SUCCESS OF STUDENTS: A META-ANALYSIS OF MASTER THESES PUBLISHED IN TURKEY*

Assoc. Prof. Dr., CANAN KOÇAK ALTUNDAĞ¹, FATMA YAVUZ KARSLI²

¹ Hacettepe University, Faculty of Education, - 0000-0003-1597-7562

² Hacettepe University, Faculty of Education,

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the effect of the use of Predict – Observe – Explain (POE) learning strategy on academic achievement in science education. In line with this purpose, in order to collect data in our research, "Thesis published in YÖK National Thesis Center, ProQuest, Ebscohost, Taylor & Francis, Ulakbim, Google Scholar" many databases were searched, and thesis published between 2011-2021 were included. After the obtained data were eliminated according to various criteria, 21 studies suitable for the research were determined. The data to be used in the research is a total of 21 studies, of which 4 are doctoral thesis and 17 are master's thesis. Meta analysis method was used in the research. According to the findings, it was concluded that the POE method is an effective teaching method in the field of education. Also, the other results demonstrated that master's thesis was the most frequently focused publication type and 5th, and 8th grade students were the main sample group, and 61-90 sample size was commonly preferred and mixed data analysis was applied the most.

Key Words: Science Education, POE, Meta-analysis, Student, Academic success.

1. INTRODUCTION

The POE learning strategy is one of the most current approaches in education. So, what is "POE"? White and Gunstone (1992) [1] answer the question: "as measuring the ability to apply knowledge". The POE learning strategy contributes to learners being interested and willing to complete 3 basic stages. Prediction requires the learner to use their prior knowledge, that is, they must guess with their existing knowledge. It is also important that they be able to write down the reasons that support their predictions. Then they are ready for observation. Learners are then required to express the results of their observations. Examining differences in POE learning strategy enables learners to reconstruct and reconcile what they know [2]. The purpose of the POE learning strategy is to enable the learner to carry out the reasoning process by making decisions on his own.

*Prepared from Hacettepe University Institute of Educational Sciences Graduate Project without Thesis.

The individual questions information and makes new observations based on his current knowledge. Therefore, observations should also be written down. In the final stage, it was aimed to reconcile the contradiction between the learners' predictions and observations. Learners have difficulty at this stage, and they proceed to find appropriate results by considering all possibilities [1].

Prediction-Observation-Explanation; It is a learning strategy that entered the field of education as "Prediction-Observation-Explanation (POE)". It is very easy to explain the POE learning strategy to the learner. Since the learner is familiar with the method used, there is no learning difficulty. The "Prediction-Observation-Explanation" learning strategy (POE) uses the three steps of prediction, observation, and explanation to guide students through knowledge construction.

1. Prediction

In the first step, after being informed about the experiment or situation, they are asked to predict possible outcomes and write them down with their reasons. Thus, students' misconceptions can be revealed [3]. In the prediction step, which is the first stage of the POE learning strategy, the learners' prior knowledge is activated [1]. Starting the prediction phase with a sample event is important for the learner's motivation [4]. Knowing that learners have the necessary time to write their predictions at this step allows them to write the predictions with their reasons, measure learning and detect misconceptions [2].

2. Observation

After the prediction step, observations provide the learner with the opportunity to obtain information in the first step [5]. Learners' predictions should be as direct and feasible as possible. Learners are asked to write down their observation results [6]. The learner must be able to miss the activities [1]. It is very important for learners to express their own observations. If the learners' predictions and observations are different, the contradictions that arise structure the event [7]. Students make observations and are asked to notice if there is a contradictory situation [1]. POE learning strategy is not recommended on a public event. Because the application should be capable of creating contradiction in the mind of the learner.

3. Explanation

This is the step where students compare their predictions with their observations and structure them in their minds. Students identify connections between their predictions and observations, determine their reasons, and make compromises [1]. At this stage, teachers

should encourage and guide students to explain their thoughts, develop and structure alternative ideas.

2. METHOD

The aim of this study is to determine the effect of the use of Predict – Observe – Explain (POE) learning strategy on academic achievement in science education. In line with this purpose, in order to collect data in our research, "Thesis published in YÖK National Thesis Center, ProQuest, Ebscohost, Taylor & Francis, Ulakbim, Google Scholar". Many databases were searched, and thesis published between 2011-2021 were included. After the obtained 25 data were eliminated according to various criteria, 21 studies suitable for the research were determined.

The data to be used in the research is a total of 21 studies, of which 4 are doctoral thesis and 17 are master's thesis. In order to determine whether the obtained data are suitable or not, coding was done, and Excel program was used in the coding process. Data were grouped according to criteria such as, publication type, education level, number of samples, method, and application time.

Meta analysis method was used in the research. Grouping similar studies on a subject in terms of certain criteria and interpreting the findings of the studies by combining them is called meta-analysis [8]. The meta-analysis method is a method that can be done with at least two studies and is a quantitative study that shows the results of more than one study as if it were a single study. CMA and SPSS 21 programs were used to analyze the data of the research.

The Comprehensive Meta-Analysis (CMA) program was used in the analysis of the quantitative data obtained within the scope of meta-analysis. Effect sizes for achievement were calculated using the CMA program for meta-analysis. The bias of the studies before the meta-analysis was analyzed by funnel plot, Begg and Egger tests.

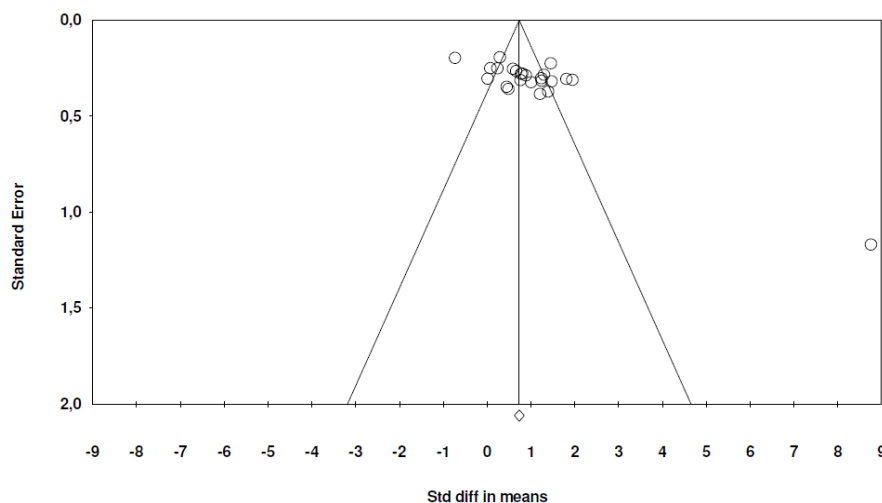

Figure 1. Funnel Plot of Standard Error by Std Diff in Means

Since it is seen from the graph that the effect sizes of the studies included in the meta-analysis are distributed internally, although not completely symmetrically, they are

largely close to symmetrical, so comments can be made that there is no publication bias [9]. Signs of bias in graph data were examined. When the two test values are checked, the results obtained are as follows; Begg-Mazumdar Kendall's tau = 0.28, $p = 0.010$ and Egger's linear regression test 7.21; $t=3.50$ ($p=0.0001$). As a result of the study, it was also found out that there was no publication bias among the studies.

3. FINDINGS

Within the scope of systematic review, the obtained qualitative data were analyzed by inductive content analysis method. The frequency and percentage values related to the characteristics of research involving POE applications in science are summarized in Table 1.

Table 1. The Descriptive Analysis

		f	%
Publication Type	Master's thesis	17	81
	Doctoral Thesis	4	19
Method	Quantitative	10	48
	Mixed Method	11	52
Sample Size	1-35	2	9
	36-60	8	38
	61-90	9	43
	91-	2	10
Sample Group	1-4	3	14
	5-8	11	53
	9-12	3	14
	University	4	19
Week	1-5	9	43
	6-9	10	48
	10-12	2	9

The results on Table 1 other results demonstrated that master's thesis was the most frequently focused publication type and 5th, and 8th grade students were the main sample group, and 61-90 sample size was commonly preferred and mixed data analysis was applied the most.

The unit of meta-analysis is the effect size. Effect size is an indicator of how strong the result obtained in the research is. The meaning of effect size varies depending on the type of research. For example, in group comparisons, effect size shows how large the difference between two groups is, while in relational research it shows how strong the

relationship between variables is [10]. In meta-analysis, in the random effects model, it is assumed that each study has a different true effect. Since the actual effect size of each study is thought to be different, the effect size estimated as a result of meta-analysis is the average of these different effect sizes [11].

Table 2. Results of Fixed and Random Effect Models

Models				95% CI		
Fixed Effect	Hedge's g	Chi-Square	Homogeneity	Lower Limit	Upper Limit	p
	0.822	191.07	172.208	0.645	0.730	0.0
Random Effect	Hedge's g	k	Standard Error	Lower Limit	Upper Limit	p
	0.845	20	0.056	0.645	0.878	0.0

The overall effect was calculated with the effect sizes, heterogeneity, fixed effect, and random effect models of the studies. The calculations were made according to the random effects model at the 95% confidence interval and the effect size was found to be 0.845 as a result of the calculations. According to Thalheimer and Cook (2002) [12], this level understood that the use of POE method in science education positively affects academic achievement.

3. RESULTS

It is seen that POE learning strategy increases the success of students in science courses and it also contributes to the development of many competencies that will provide meaningful learning for students. In the process of students' adapting their learning to their lives or transferring the events in their lives to science, POE learning strategy makes great contributions to the realization of significant learning when it is applied with materials that will support the course both as a strategy and method [13].

In Predict – Observe – Explain learning strategy, the students are to predict the result of an event or situation in an activity, write down their predictions with their reasons and, after observing the event, explain whether there are differences between what they have predicted and what they have observed. This way, learning environments supported with the POE learning strategy make the learners become versatile and acquire the ability to transfer what they have learnt into some other situations. In applications supported with the POE learning strategy, the students are expected to make connections between what they will learn and what they have constructed before. Therefore, by making use of both theoretical and practical information, the multidirectional learning processes in

educational environment are expected to result in positively. By this way, it was supposed to determine and comment the effects of educational activities supported by POE learning strategy on student teachers' academic achievement.

When the literature is examined, other studies that reveal the positive effect of the POE learning strategy on academic success stand out. It is recommended that the traditional method can sometimes be boring in teaching science topics, instead the POE-supported learning strategy can be used. The success of the POE learning strategy is explained as follows: The POE learning strategy helps students to understand the concepts better, allows students to keep the new concepts in their long-term memories with POE's prediction, observation, and explanation steps [14]. It was determined that POE learning strategy supported activities are more advantageous than the traditional method in increasing the success of students.

It is seen that POE learning strategy increases the success of students in science courses and it also contributes to the development of many competencies that will provide meaningful learning for students. In the process of students' adapting their learning to their lives or transferring the events in their lives to science, POE learning strategy makes great contributions to the realization of significant learning when it is applied with materials that will support the course both as a strategy and method. The aim of this study is to determine the effect of the use of Predict – Observe – Explain (POE) learning strategy on academic achievement in science education. In line with this purpose, in order to collect data in our research, "Thesis published in YÖK National Thesis Center, ProQuest, Ebscohost, Taylor & Francis, Ulakbim, Google Scholar" many databases were searched, and thesis published between 2011-2021 were included. After the obtained data were eliminated according to various criteria, 21 studies suitable for the research were determined. The data to be used in the research is a total of 21 studies, of which 4 are doctoral thesis and 17 are master's thesis. Also, the other results demonstrated that master's thesis was the most frequently focused publication type and 5th, and 8th grade students were the main sample group, and 61-90 sample size was commonly preferred and mixed data analysis was applied the most.

Meta analysis method was used in the research. The meta-analysis evaluates the results obtained from information about the same data in the literature and reveals the reasons for the inconsistencies. It also enables new research topics to be found by presenting the results [15]. Since it is difficult to access unpublished studies, meta-analysis usually directs researchers to published studies. In this case, the meta-analysis method may have a high probability of providing meaningful results in favor of the researched method. For this reason, criticisms can be made that the meta-analysis method may have included biased studies. This situation is called "publication bias". It is necessary to prove that there is no publication bias in meta-analysis studies [16]. As a result of the study, it was also found out that there was no publication bias among the studies. According to the

findings, it was concluded that the POE method is an effective teaching method in the field of education.

KAYNAKÇA

- [1] White, R. T., & Gunstone, R. F. (1992). *Probing understanding*. Great Britain: Falmer Press.
- [2] Atasoy, B. (2004). *Fen öğrenimi ve öğretimi*. Ankara: Asil yayın dağıtım.
- [3] Köseoğlu, F & Kavak, N. (2001). Fen öğretiminde yapılandırıcı yaklaşım. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 139-148.
- [4] Sarı, S. & Şengül, Ü. (2018). Tahmin-gözlem-açıklama ile birleştirilmiş örnek olay yönteminin genel kimya deneylerinde kullanılmasının fen bilgisi öğretmen adaylarının akademik başarısına etkisi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 175-194.
- [5] Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2000). *Research methods in education*. London: Routledge.
- [6] Çepni, S., & Çil, E. (2009). *Fen ve Teknoloji Programı (Tanıma, Planlama, Uygulama ve SBS'yle İlişkilendirme) 1. ve 2. Kademe Öğretmen El Kitabı*. 1.Baskı, Ankara: Pegem A Yayınları.
- [7] Köseoğlu, F., Tümay, H. & Kavak, N. (2002). *Yapılandırıcı öğrenme teorisine dayanan etkili bir öğretim yöntemi: tahmin et-gözle-açıkla "buz ile su kaynatılabilir mi?"* V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, s, 670 – 675, Ankara.
- [8] Dinçer, S. (2021). *Eğitim bilimlerinde uygulamalı meta-analiz*. Ankara: Pegem Akademi.
- [9] Rosenberg, M. S., Adams, D. C. & Gurevitch, J. (2000). *MetaWin statistical software for meta-analysis version 2.0*, Massachusetts, MA: Sinauer Associates Inc.
- [10] Özmen, H. & Karamustafaoğlu, O. (Ed.) (2019). *Eğitimde araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem
- [11] Hall, J. A., & Rosenthal, R. (1991). Testing for moderator variables in meta-analysis: Issues and methods. *Communication Monographs*, 58, 437-448.
- [12] Thalheimer, W., & Cook, S. (2002). *How to calculate effect sizes from published research articles: A simplified methodology*. A part of book.

- [13] Alkan, F., Özsoy, S., & Yücel, A. S. (2021). Tahmin Et-Gözle-Açıkla (TGA) Materyalleri ve Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutumları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (51), 76-96.
- [14] Coştu, B., Ayas, A., & Niaz, M. (2012). Investigating the effectiveness of a POE-based teaching activity on students' understanding of condensation. *Instructional Science*, 40, 47-67.
- [15] Hedges, L. V. (1992). Modeling publication selection effects in meta-analysis. *Statistical Science*, 7(2), 246-255.
- [16] Borenstein M, Hedges LV, Higgins JPT & Rothstein, H. R.(2009). *Introduction to Meta analysis*. Wiley: Chichester, 2009.

Theses

Kara, E. (2017). *Tahmin et- gözle- açıkla stratejisine dayalı fen öğretiminin ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerilerine ve başarısına etkisinin araştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Köseoglu, F., Tümay, H. & Kavak, N. (2002). *Yapılandırıcı öğrenme teorisine dayanan etkili bir öğretim yöntemi: tahmin et-gözle-açıkla "buz ile su kaynatılabilir mi?"* V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, s, 670 – 675, Ankara.

Sarı, S. & Şengül, Ü. (2018). Tahmin-gözlem-açıklama ile birleştirilmiş örnek olay yönteminin genel kimya deneylerinde kullanılmasının fen bilgisi öğretmen adaylarının akademik başarısına etkisi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 175-194.

Balaydın, H.T., Altınok O., (2018). Türkiye’de Fen Eğitiminde TGA Stratejisi: Bir Meta-Sentez Çalışması. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 427-444.

Yıldız, T. (2021). *Türkiye’de fen bilimleri eğitiminde TGA yöntemi kullanılarak yapılan lisansüstü tezlerin içerik analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.

Kılınç, B. (2020). *Türkiye’de fen bilimleri alanında TGA tekniği kullanılarak yapılan lisansüstü tez çalışmalarının betimsel analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Özkan, M (2022). *Uzaktan eğitim sürecinde TGA stratejisine dayalı fen bilimleri öğretiminin ortaokul öğrencilerinin akademik başarılarına ve derse yönelik tutumlarına etkisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.

Tokay, E. (2022). *10. sınıf kimya dersi "Asitler ve bazlar" konusunda tahmin-gözlem-açıklama (TGA) yönteminin öğrencilerin akademik başarı ve motivasyonlarına etkisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir

Sırış, A. B. (2022). *Tahmin – gözlem – açıklama – tartışma – açıklama (TGA-TAA) destekli öğretimin öğrencilerin akademik başarılarına ve kavram yanlışlarının giderilmesine etkisi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE PİMSLEUR YÖNTEMİNE KISA BİR BAKIŞ

YL Öğr. Onur GÜN¹

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
- ORCID ID: 0000-0003-2981-9941

Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ²

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı,
- ORCID ID: 0000-0002-7618-4825

ÖZET

Yabancı dil öğrenmenin gerekliliğinin tartışmasız olduğu günümüzde bunun hangi yolla ve nasıl gerçekleştirileceği üzerinde durulan önemli bir konu haline gelmiştir. Yabancı dil öğrenmenin önünde görülen engellerden biri yöntemdir. Öğrenenin gereksinimini tam olarak saptamak ve buna yönelik bir tasarımda bulunmak uygun yöntemin seçilmesini gerekli kılar. Sınıf yönetimi, öğrenme ortamı ve koşulları, öğrenenden kaynaklı bireysel farklılıklar gibi pek çok ölçüt yöntemin belirleyici kavramları arasındadır. Yabancı dil öğretiminde belirlenecek olan yöntemin başarısı ve etkisi öğrenene bağlı pek çok etmene göre değişecektir. Öğrenenin yaşı, ilgisi, eğilim ve beklentileri, zekâsı, güdülenmesi ve öğrenme biçimi seçilen yöntemin etkisiyle doğrudan ilişkilidir. Seçilen yöntemin ilk amacı öğrenen için sürecin etkili olmasıdır. Bu hedefe hizmet etmeyi amaçlayan dilbilimci ve psikolojik istatistikçi yönü de olan Dr. Paul Pimsleur, 1963 yılında bir dil programı oluşturmuştur. İlk Pimsleur dil programını geliştiren ve aynı yöntemle 50 farklı dil programı sunmayı erek edinen bu yöntemin temel ilkesi bir dili öğretmene ihtiyaç duymadan öğretmektir. Kullanışlı ve aynı zamanda etkili bir yöntem olan Pimsleur gerek izlenmesinin kolaylığı gerekse her zaman ve her yerde çalışma olanağı sağlamasıyla adından söz ettirmiştir. Bu programının bir diğer ayırt edici yanı ağırlıklı olarak dinleme ve konuşma becerilerinin geliştirilmesidir. Özellikle başlangıç ve orta düzeyde dil öğrencilerine katkı sağlamayı amaçlayan bu yöntem doğal iletişimi desteklemektedir. Bu açıdan bu çalışmanın öncelikli amacı yabancı dil öğretiminde belirttiğimiz becerileri geliştirmeyi önceleyen Pimsleur yöntemini tanıtmak, temel ilkelerini ortaya koymak, genel özellikleri, avantajları ve sınırlılıkları üzerinde durmaktır.

Anahtar Sözcükler: Yabancı dil, Pimsleur, yöntem, konuşma, dinleme.

A BRIEF OVERVIEW OF THE PIMSLEUR METHOD IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

ABSTRACT

In the contemporary context, where the necessity of foreign language acquisition is indisputable, the manner and methodology of achieving this goal have become significant subjects of discussion. One of the obstacles encountered in foreign language learning

pertains to the choice of methodology. Identifying the learner's needs accurately and designing a curriculum accordingly necessitate the selection of an appropriate method. Criteria such as classroom management, learning environment and conditions, and individual differences originating from the learner, including age, interests, tendencies, intelligence, motivation, and learning style, are determinants in the selection of a method. The success and effectiveness of the chosen method in foreign language instruction will vary based on numerous factors related to the learner. Dr. Paul Pimsleur, a linguist with a psychological and statistical orientation, aimed at serving this goal by developing a language program in 1963. The foundational principle of the Pimsleur method, which aims to teach a language without the need for a teacher, is to make the process effective for the learner. Pimsleur, the developer of the first Pimsleur language program and aspiring to offer 50 different language programs using the same method, stands out as a practical and effective approach. The method has gained recognition for its ease of follow-through and the flexibility it provides for studying anytime and anywhere. Another distinctive aspect of this program is its emphasis on developing listening and speaking skills, particularly targeting beginner and intermediate language learners. In this regard, the primary objective of this study is to introduce the Pimsleur method, which prioritizes the development of the mentioned skills in foreign language teaching, articulate its fundamental principles, and elaborate on its general characteristics, advantages, and limitations.

Key words: Foreign language, Pimsleur, method, speaking, listening.

1. GİRİŞ

Bilgi ve teknolojinin büyük bir hızla geliştiği dünyamızda toplumlar arası iletişim ve etkileşimin artması beraberinde ülkelerin birbirlerine yakınlaşıp, bağlı hale gelmesi sonucunu getirmiş bu da yabancı dil öğrenmeyi bir gereksinime dönüştürmüştür. Dil öğrenme, yeni kültürlerle, fırsatlara ve bağlantılara açılan heyecan verici ancak zorlu bir yolculuktur. İster kişisel gelişim, ister mesleki ilerleme veya yolculuk amacıyla yapılsın birçok kişi yeni bir dil öğrenmeye yönelmektedir. Ancak, bu öğrenme süreci kimi zorluklarla doludur. Öğrenenler, süreç boyunca ilerlemelerini ve motivasyonlarını engelleyebilecek çeşitli sorunlarla karşılaşabilirler. Bu zorlukları anlamak, etkili yöntemler ve stratejiler bulmak ve yabancı bir dilde yeterlilik sağlamak için önemlidir. Bir ya da birden fazla dil bilmenin ve/veya öğrenmenin ekonomik, sosyal, kültürel bağlamda gerekli olduğu günümüzde en az bu durum kadar bunun nasıl ve ne şekilde yapılacağı da tartışma konusu olmuştur. Yabancı dil öğrenmede atılacak ilk adım kuşkusuz kişinin buna karar vermesidir. Ardından zaman ve emek isteyen bu süreçte motivasyonunu korumak ve dili öğrenmek için etkili yolu bir başka deyişle yöntemi belirlemektir. Öğrenilenlerin kalıcı ve etkili olması için sürekliliğinin sağlanması da bir diğer önemli koşuldur. Bunun tek yolu ise günlük yaşama aktarılabilmesinden geçmektedir. Böylece hem öğrenme sürecini günlük yaşama uyarlanmış hem de pekiştirilmiş olacaktır. Yabancı dil öğrenme sürecinde oyun oynamak, müzik dinlemek,

film izlemek, kimi sanal ortamlarda yer alan forumlara katılmak, not almak da güçlü pekiştiriciler olabilir.

Buna karşın yabancı dil öğrenimi/öğretiminde başarısızlıkların olduğu da kabul gören bir gerçektir. “Dil öğrenme konusunda en sık dile getirilen sorun ilköğretimden lisans eğitimine kadarki sürede bir yabancı dili yeterli düzeyde öğrenememek ve/veya kullanamamaktır” (Gündüz ve Genç, 2017: 344). Bu başarısızlığının altında yatan en temel sorunsu etkili ve kalıcı bir dil politikasının belirle(ne)memesidir. Işık, Türkiye’de yabancı dil eğitiminde karşılaşılan iki temel soruna dikkat çekmekte ve bunları “yabancı dil öğretmen yetiştirme sistemi ve bundan kaynaklanan yöntemsel hatalar ve dil planlamasındaki eksikliklere” bağlamaktadır (2008: 18). Bu olumsuzluklara öğrenenden kaynaklı ilgisizlik ve yabancı dil öğrenmenin önemini kavrayamama gibi sebepler de eklenebilmektedir. Bunun yanı sıra dil öğretim programları ve onların uygulamaları için bir planlamanın gerekli olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır. Bütüncül bir yaklaşımla “yabancı dil öğretiminde elde edilecek başarı kullanılan yöntem, öğrenci motivasyonu, öğrenci-öğretmen etkileşimi, yabancı dil öğretmeni yetiştirme, öğretim programı, ölçme ve değerlendirme, kültür ve anadili öğretimindeki başarı ile yakın ilişkilidir” (Can ve Can, 2014: 44). Yabancı dil öğrenimi/öğretiminde başarısızlık elbette ki tek bir nedene bağlanamaz. “Dil öğretim politikasının eksikliği, uygulama ve politikadaki farklılıklardan kaynaklı sorunlar, dil öğretiminde dilbilgisi ağırlıklı yöntemin kullanılması, öğrencilerin yeteri kadar zaman ayırmamasından kaynaklı dil becerisi eksikliği, sınıfların kalabalık oluşu, dilin kullanım alanının olmayışı, motive eksikliği, ölçme-değerlendirmedeki yanlış yöntemler, yabancı dil öğretmeni yetiştirme programlarının yetersizliği ve hizmet-içi eğitimin niteliksizliği, ders saati yetersizliği gibi nedenler” bunlara eklenebilir (Suna ve Durmuşçelebi, 2013: 20). Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, NATO ve OECD gibi uluslararası birçok kuruluşa üye olan ülkemiz için de yabancı dil öğrenimi/öğretimi üzerinde önemle durulması gereken bir konu olmuştur. Demirel, yenilikler yapılmaya çalışılmasına karşın uygulanan farklı eğitim politikalarının etkisiyle, ilköğretimden başlayarak yükseköğretim süresince yabancı dil dersleri alan öğrencilerin yabancı dil öğrenememe, konuşamama ve iletişim kuramamaya ilgili ciddi sorunlar yaşadıklarına dikkat çekmektedir (2003: 5). Yabancı dil öğretiminde karşılaşılan sorunlara çözüm arayışı özellikle de öğretim yöntem ve yaklaşımları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle bu süreç iyi planlanmalı ve uygulayıcıların değişen dünya koşullarına göre programlar geliştirmeleri önem taşımaktadır.

Yabancı dil öğrenimi/öğretiminde belirlenecek yöntem pek çok ölçüte göre değişkenlik taşır. Brown (2002: 2-3) bunları öğrenenin özellikleri, dilbilimsel faktörler, öğrenme süresi, yaş ve dil edinme, öğretim değişkenleri, bağlam ve amaç olarak yedi başlık altında toplamaktadır. Bilim ve teknolojinin gelişiminin yanı sıra yeni uygulamalar ve kimi sosyo-ekonomik gelişmelere koşut olarak yabancı dil öğretim yöntemleri yenilik ve değişime koşut olarak yapılandırılmayı gerekli kılar. “Yabancı dilin etkili, kalıcı ve ihtiyaçlara karşılık veren niteliklerle donatılmış olması son derece önemli bir konudur. Çünkü yabancı dil öğrenen kişi öncelikle o dili hangi amaç ve beklentiye yönelik olarak gerçekleştirmek istediğini saptamak durumundadır” (Genç, 2020: 117). Öğrenenin

öğrenmenin odağında olduğu bir yaklaşımla son yıllarda öğrenenin gerek bilişsel gerekse duyuşsal ve devinişsel gelişiminin dikkate alındığı bir yöntem benimsenmektedir. Bu yöntemin çağın gereksinimlerine göre uygunluk taşıması yanında evrensel nitelikli olması ve bunlarla güçlendirilmiş olması beklentisi yüksektir. “Yabancı dil öğretiminde kullanılan yöntem, öğretimin kuramsal temellerini belirler. Bu sebeple kullanılan yöntemlerin temel prensiplerini, sınırlarını, sınırlılıklarını, kullanım şekil ve özelliklerini iyi bilmek gerekmektedir” (Memiş, Erdem: 2013: 299). Alanda kullanılan yöntemlerin çeşitliliği beraberinde, dil öğretiminde hangi yöntemin daha etkili, verimli ve kalıcı olacağı sorununu getirecektir.

Bu çalışmada kendine özgü öncelikleri olan ve Dr. Paul Pimsleur tarafından geliştirilen yöntem üzerinde durulacaktır. Bu yöntem ‘dereceli aralıklı hatırlama’ veya SRS (spaced repetition system) temeline dayanmaktadır. Konuşma ve okuma gibi dil becerilerini geliştirmeyi önceleyen yöntemin temel dayanakları sözcük dağarcığını artırarak doğal öğrenmeyi gerçekleştirmektir. Bilişsel açıdan öğrenene hedef dili verimli ve zahmetsizce öğrenmeye teşvik ederken bunu 10 gün gibi kısa bir sürede gerçekleştirmeyi vaat etmektedir.

2. DİL ÖĞRENENLERİN KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLAR

Dil öğrenmeyi karşılaşılan çeşitli zorluklar nedeniyle karmaşık ve öğrenmeye yönelik son derece yüksek çaba gerektiren bir süreç olarak tanımlamak olasıdır. Bu zorluklar çok çeşitli olmakla birlikte içerdikleri kavramlar ve yeterlilikler bakımından kimi başlıklar altında toplanabilir. Bunlar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir.

2.1. Sesletim ve Vurgulama Zorlukları

Dil öğrenenlerin ilk karşılaştığı zorluklardan biri, hedef dilin doğru sesletimi ve vurgusunu edinmektir. Farklı sesbilgisel özellikler, tonlamalar ve konuşma kalıpları, öğrenenler için anadilinden belirli oranlarda farklılık gösterme olasılığı taşır. Bu nedenle, farklılıklara odaklı bir uygulamayı ve fonetik farkındalık, dil öğrenenlerin bu zorluğun üstesinden gelmelerine yardımcı olacaktır.

2.2. Sözcük Dağarcığı Geliştirme

Etkili bir dil öğrenme sürecinin asal öğelerinden biri, sağlam temellere dayalı bir söz dağarcığı oluşturmaktır. Öğrenenler, çeşitli bağlamlarda doğru kullanımlarıyla birlikte birçok sözcüğü edinmeli ve bunları anlayabilir durumda olmalıdır.

2.3. Dilbilgisi ve Sözdizimi Zorlukları

Hemen hemen her dilin kendine özgü dilbilgisi ve sözdizimi kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar özellikle farklı dil ailesine iye anadilli öğrenenler için son derece karmaşık olabilmektedir. Bu nedenle dilbilgisel yapılar arasındaki bu farklılıkları anlamak ve doğru bir şekilde uygulamak, dil öğrenenler için zorlu bir görev olarak nitelendirilebilir.

2.4. Dinleme Anlama Becerisi

Etkili iletişim için dinleme anlama becerisi kritiktir. Ancak, öğrenenler, yerel konuşmacıların hızı, farklı aksanlar ve argo ifadeler nedeniyle konuşulan dili anlama konusunda zorluk yaşayabilmektedir.

2.5. Akıcı Konuşma Hedefi

Bir dilin akıcı bir şekilde konuşulması, birçok dil öğreneninin temel hedefidir. Ancak, gerçek zamanlı konuşmalara katılmak, düşünceleri kendiliğinden gelişen bir biçimde anlatma yetisini geliştirmek için sürekli pratik yapmayı ve uzun süreli çalışmalarını gerektirebilmektedir.

2.6. Okuma ve Yazma Becerileri

Dil yeterliliği, sadece konuşma ve dinleme becerilerini içermez. Bir yabancı dilde okuma ve yazma, yazılı metinleri anlama, tutarlı ve sözdizimi doğru tümceler oluşturma ve yazılı iletişimin inceliklerini anlama becerisini de içerir. Bu aşamadaki zorluk özellikle öğrenciler açısından otantik materyaller ile karşılımlarına çıkabilmektedir.

2.7. Kültürel ve Bağlamsal Anlayış

Dil öğrenme süreci, kültürel normları, deyimleri ve bağlamsal iletişim tarzlarını anlamayı içermelidir. Bu, öğrenenlerin anadili konuşmacılarla etkili biçimde iletişim kurabilmesi için önemli olup, dil öğrenme sürecinin özellikle başlarında veya hedef ülkede ikamet etmeyen öğrenenler açısından zorluk oluşturabilmektedir.

Dil öğrenme süreci, kararlılık, azim ve etkili öğrenme stratejileri gerektiren zorluklar silsilesidir. Bu zorlukları anlamak, öğrenenlerin ve eğitimcilerin uygun yöntem, araç ve kaynakları belirlemelerine yardımcı olabileceğinden çalışma kapsamında, dil öğrenenlerin karşılaştığı zorluklara bilimsel bir bakış sunularak, Pimsleur Metodu'nun bu zorlukların üstesinden gelmede nasıl etkili olabileceğine değinilecektir.

3. DR. PAUL PIMSLEUR VE YÖNTEMİNİN KAPSAM ALANI

Dr. Pimsleur, dilbilimci ve eğitimci olarak tanınan bir uzman olarak, kariyerini dil öğrenme sürecini anlamaya ve etkili dil öğrenme yöntemlerini geliştirmeye adanmıştır. Bu süreç Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ohio State Üniversitesi'nde dil öğrencilerinin konuşma becerilerini edinme zorluklarına duyduğu ilgiyle şekillenmiştir.

Dr. Pimsleur'ün öncülük ettiği araştırmalar, kökleşik dil öğrenme yöntemlerinin kendi döneminde özellikle okuma ve yazma becerilerine odaklandığını, ancak konuşma ve dinleme becerileri üzerinde yeterince durmadığını ortaya koymuştur. Dil öğreniminin, çocukların anadillerini öğrendikleri doğal süreci yansıtması gerektiğine olan inancı, Pimsleur Yöntemi'nin temelini oluşturmuştur (Pimsleur, 2013).

Yöntemin özü, bilişsel psikoloji, hafıza tutma ve dilbilimi ilkelerden yararlanarak öğrenme sürecini en iyi şekilde kullanmayı hedeflemektedir. Dr. Pimsleur, deneyimlerine dayanarak etkin dinleme, konuşma ve yapılandırılmış tekrarın dil edinimi için en etkili yöntem olduğuna inanır (Pimsleur, 2013).

Dr. Pimsleur'ün mirası, sadece dil öğrenme yöntemlerini geliştirmekle sınırlı değildir. Aynı zamanda dünya genelinde popüler olan “Pimsleur Dil Programları” dâhil birçok dil kursunun yazarı olmuştur. Pimsleur Yöntemi, farklı diller için ilke ve teknikleri, öğrenenlere uygulayım ve etkileşimli bir dil öğrenme deneyimi sunma konusunda hala geçerliliğini korumaktadır.

4. PİMSLEUR YÖNTEMİ

Günümüzün en popüler uzaktan dil öğrenme programlarından biri olarak (Choe, 2016) Dr. Paul Pimsleur tarafından geliştirilen Pimsleur Yöntemi temel alan dil programları, dünya genelinde dil öğrenme alanında kabul görmüş ve etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bu yöntem, dil becerilerini kazanmak için benzersiz bir yaklaşım sunmakta özellikle etkin dinleme ve konuşmaya odaklanarak öğrenenlere dil yeterliliği kazandırmaya yardımcı olmaktadır.

Pimsleur Yöntemi'nin temelinde, organik dil öğrenme ilkesi bulunmaktadır (Choe, 2016). Bu ilke, çocukların ilk dilini doğal bir şekilde nasıl öğrendiğine öykünerek dil öğrenimini destekler. Yoğun ses temelli eğitime büyük önem veren bu yöntem, sözlü yetkinliği geliştirmeye odaklanarak etkin bir dil öğrenme deneyimi sunmaktadır.

Ayrıca, onun yönteminin temel ereklerinden biri, İngilizcede “spaced repetition” biçiminde ifade edilen aralıklı tekrar tekniğidir. Bu teknik, öğrenilen materyallerin stratejik aralıklarla tekrarını içerir. Sözcük dağarcığının ve ifadelerin uygun aralıklarla tekrar edilerek gözden geçirilmesi, bu yöntemin uzun süreli hafızada tutma yetisini güçlendirmeyi sağlamaktadır.

4.1. Pimsleur Yöntemi'nin Avantajları

Pimsleur Yöntemi'nin, dil öğrenme sürecinde etkinlik ve başarıyı destekleyen bir dizi katkı ve fayda sunduğu değerlendirilmektedir. Bu katkılar çok çeşitli başlıklar altına toplanabilecek olsa da bu çalışma kapsamında aşağıda yer aldığı gibi sınıflandırılabilir.

Dinleme ve Konuşma Becerilerine Odaklanma: Pimsleur Yöntemi, dil öğrenenleri etkin dinleme ve konuşmaya odaklanarak, öğrendikleri dilde gerçek hayatta kullanabilecekleri pratik beceriler geliştirmelerine olanak tanır. Bu yaklaşım, öğrenenlerin sadece ezber üzerine değil, aynı zamanda etkili ve uygulamaya dönük iletişime odaklanarak anadili konuşanlarla etkileşimli bir şekilde iletişim kurma yeteneğini artırır.

Katılım Yoluyla Etkin Öğrenme: Pimsleur Yöntemi'nin etkileşimli yapısı, öğrenenleri sorulara yanıt vermeye ve konuşmalara etkin bir şekilde katılmaya teşvik eder. Bu etkileşim, dilin içselleştirilmesini destekleyerek akıcılık, sesletim ve konuşma becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olur.

Esneklik ve Erişilebilirlik: Pimsleur Yöntemi, birçok dil için dünya genelinde tüm öğrenenlere erişilebilir bir şekilde sunulmaktadır. Ses formatındaki esnek yapısı, öğrenenlere istedikleri zaman ve yerde çalışma olanağı sağlar. Bu özellik, yoğun bir yaşam tarzına sahip bireyleri için oldukça esnek bir dil öğrenme süreci sunmaktadır.

Taşınabilir ve Hareket Halinde Öğrenme: Ses temelli materyallerle donatılmış olan Pimsleur Yöntemi, öğrenenlere hareket halindeyken dil öğrenme fırsat ve olanağı tanır.

Öğrenenler, günlük işlerini yerine getirirken, uygulama yaparken ve/veya diğer günlük etkinlikler sırasında dersleri kolaylıkla dinleyebilirler. Bu da dil öğrenme sürecini günlük yaşam rutinleriyle bütünleştirerek dil becerisi kazanımlarını en yüksek nitelik ve düzeye çıkartır.

4.2. Pimsleur Yönteminin Sınırlılıkları

Pimsleur Yöntemi'nin avantajları yanında bu süreçte taşıdığı kimi sınırlılık ve/veya olumsuzluklar da yok değildir. Kuşkusuz hiçbir yöntem tümüyle kusurlu olmayacağı gibi tümüyle kusursuz da değildir. Söz konusu yöntemin sınırlılıklarına ilişkin kimi durumlar aşağıda yer aldığı biçimde sıralanabilir.

Okuma ve Yazma Becerilerine Sınırlı Odaklanma: Pimsleur Yöntemi, öncelikli olarak dinleme ve konuşma becerilerine odaklanırken, okuma ve yazma konularına sınırlı bir ilgi gösterir. Bu durum, metodun pratik dil becerilerine vurgu yapmasına uygun olsa da, dilin kapsamlı bir şekilde öğrenilmesini hedefleyen öğrenenler için bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu eksiklik, öğrenenlerin okuma ve yazma becerilerini desteklemek için ek kaynaklara yönelmelerini gerektirebilir.

Sınırlı sözcük Bilgisi ve Bağlam: Pimsleur Yöntemi, her derste sınırlı bir sözcük ve bağlam sunmaktadır. Bu tekrar yöntemi, bilginin kalıcılığına katkıda bulunabilir. Ancak, geniş bir sözcük dağarcığına veya özel konulara yönelik bilgilerin derinlemesine ele alınmasına olanak vermez. Bu nedenle, öğrenenlerin dil yetkinliklerini genişletmek için ek kaynaklara başvurmaları gerekebilir.

Kültürel ve Bağlamsal Öğrenme Eksikliği: Pimsleur Yöntemi, dil odaklı bir yöntem olup kültürel veya bağlamsal bilgileri içermez. Öğrenenler, dilin içinde yer aldığı kültürü ve bağlamsal yapıyı daha iyi anlamak için ek kaynaklara başvurmanın faydalı olabileceğini fark edebilirler.

Diller ve Öğrenenler Arasında Etkililik Farklılıkları: Pimsleur Yöntemi'nin etkinliği, öğrenilen dil ve öğrenenden kaynaklı bireysel özelliklere bağlı olarak değişebilir. Her öğrenenin farklı öğrenme tarzı ve hızına sahip olduğu göz önüne alındığında, yöntemin herkes için uygun olmayabileceği sonucu ortaya çıkabilir.

Tekrarlayıcı Doğa ve Olası Monotonluk: Pimsleur Yöntemi'nde kullanılan yapılandırılmış tekrar, bilginin kalıcılığı için etkili olabilir. Ancak bu yöntem bazı öğrenenler tarafından monoton veya tekrarlayıcı olarak algılanabilir ve bunun sonucu olarak da sıkıcı bulunabilir. Ses tabanlı format, zaman içinde daha az ilgi çekici hale gelebilir. Bu da öğrenenlerin çeşitliliği ve etkileşimi tercih etmelerine neden olabilir.

Maliyet ve Uygunluk: Pimsleur Yöntemi'nin, özellikle resmi Pimsleur Dil Programları'nın, diğer dil öğrenme kaynaklarına göre daha maliyetli olabileceği de bir gerçektir. Özellikle, 2023 yılı itibarıyla her bir dil için ortalama 575 Dolar tutarındaki maliyeti (www.pimsleur.com) ile pahalı bir kurs olarak nitelendirilebilir. Ayrıca, dünyada yaygın kullanılan dillerin hemen hemen hepsi olsa bile bazı dil kurslarının sınırlı bulunabilirliği, öğrenenlerin öğrenmek istedikleri ve nispeten dünyada daha az konuşulan diller için uygun bir kurs bulma konusunda zorluk yaşamasına neden olabilir.

5. SONUÇ

Pimsleur Yöntemi, dil öğrenme süreçlerine bilinçli bir şekilde katılmak isteyen öğrenenler için tanınmış, kullanılmış ve yıllar içerisinde birçok kişinin yararlandığı etkili bir yaklaşım sunmaktadır. Dinleme ve konuşma becerilerine odaklanması, etkin katılımı içermesi ve ses tabanlı öğretim kullanması, dil öğrenimine doğal bir uyum sağlayarak öğrenenlere uygulamalı beceriler kazandırmaktadır. Bu yöntem, belirli dönemlere dayalı hatırlama ve organik öğrenme ilkelerini, yapılandırılmış tekrar ve karşılıklı tepki alıştırmaları gibi temel bileşenlerle birleştirerek etkinliğini artırmaktadır.

Yöntem çalışmada belirtilen kimi eksik yönler karşın, dil öğrenme süreçlerinde birçok öğrenenin ihtiyaçlarını karşılayacak bir çözüm sunmaktadır. Yöntem artı ve eksilerinin farkında olunarak dil öğrenme süreçlerine dâhil edildiğinde azami faydanın sağlanabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak yabancı dil öğrenme hedefiyle yola çıkan bireylere, Pimsleur Yöntemi'ni dil öğrenme yolculuklarında değerli bir araç olarak keşfetmeleri ve denemeleri önerilebilir. Yöntemin eksik bulunan yönlerini gidermek amacıyla, diğer dil öğrenme kaynak ve teknikleriyle bütünleştirilerek kullanılmasının, öğrenenlere daha kapsamlı, etkili ve kapsamlı bir dil yeteneği kazandırmaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Brown, H. D. (2002). English Language Teaching in the 'Post-Method' Era: Toward Better Diagnosis, Treatment and Assessment. Jack J. Richards, Willy A. Renandya (ed) Methodology in Language Teaching An Antology of Current Practice, Cambridge University Press, 9-18.

Can, E. ; Can, C. (2014). "Türkiye'de İkinci Yabancı Dil Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar". Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4 (2) , 43-63.

Choe, A. T. (2016). "A Critical Review of Pimsleur Language Learning Programs". Hawaii Pacific University TESOL Working Paper Series, 14, 108-120.

Demirel, Ö. (1993). Yabancı Dil Öğretimi: İlkeler Yöntemler Teknikler. Ankara: Usem Yayınları.

Genç, H. N. (2020). "Une Etude d'évaluation Sur Les Methodes Et Approches Utilisées dans L'enseignement du FLE", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 117-128.

Gündüz, Y., Genç, H. N. (2017). "Dil Becerilerini Geliştirmenin Önündeki Engeller ve Bu Engelleri Aşma Yolları". International Journal of Languages' Education and Teaching, 5, (2), 339-356.

<https://www.pimsleur.com>

Işık, A. (2008). "Yabancı Dil Eğitimimizdeki Yanlışlar Nereden Kaynaklanıyor?". Journal of Language and Linguistic Studies, 4 (2) , 15-26.

Memiş, M. R., ; Erdem, M. D., (2013). "Yabancı Dil Öğretiminde Kullanılan Yöntemler Kullanım Özellikleri ve Eleştiriler". Journal Of Turkish Studies, vol.8, no.9, 297-319.

Pimsleur, P. (2013). How to Learn a Foreign Language. (2nd edition.). MA: Simon & Schuster Audio.

Suna, Y. ; Durmuşçelebi, M. (2013). “Türkiye’de Yabancı Dil Öğrenme Öğretme Problemine İlişkin Yapılan Çalışmaların Derlemesi”, OPUS-Türkiye Sosyal Politika ve Çalışma Hayatı Araştırmaları Dergisi, 3 (5), 7-24.

YABANCI DİL EĞİTİMİNDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ YERİ VE İŞLEVİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ¹

¹ Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı,
- ORCID ID: 0000-0002-7618-4825

YL Öğr. Onur GÜN²

² Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
- ORCID ID: 0000-0003-2981-9941

ÖZET

Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler başta ekonomik olmak üzere toplumsal yaşamda kimi değişimleri beraberinde getirmiştir. Buna iletişim, sağlık ve eğitimle ilgili alanlar da eklenebilir. Eğitim alanının önemli paydaşı olan yabancı dil öğrenim-öğretim yöntem ve yaklaşımları da bu gelişmelere koşut olarak değişip, güncellenmekte ve dijitalleşme yabancı dil öğrenme ve öğretiminde etkinlik kazanmaktadır. Bunun en temel nedeni bireyin değişen ihtiyaçları, beklentileri, istekleri ve amaçlarıdır. Bu nedendir ki yabancı dil öğretim ilke ve yöntemleri, yaklaşımları sürekli güncellenmekte ve değişen koşullara göre içerikleri varsıllaşmaktadır. Dil öğretim alanında teknolojik buluşlar hem görsel-işitsel düzenekler aracılığıyla geliştirilen ders araçlarının kullanılmasına hem de görüntü, kayıt, etkileşimle bütünleşik çoklu-ortam olanakları sunmaktadır. Bunun yanında çevirim içi ve çevirim dışı, çoklu ortamlı ürünler olarak adlandırılan yazılımlar da dil öğretiminde etkin olarak kullanılmaktadır. Yabancı dil eğitiminde teknoloji kullanımının en önemli gerekçeleri etkin, kalıcı, kolay ve keyifli bir öğrenme süreci olanağı sunmasıdır. Yabancı dil öğrenim-öğretim sürecinde teknoloji kullanımında öğrenenin yaşına, gelişim ve dil düzeyine uygun materyal ve araçların belirlenmesi, yapılacak olan etkinliklerin hedeflenen öğrenme çıktılarını karşılaması ve etkin öğrenme ilkelerine uygun şekilde yapılandırılması çok derece önemlidir. Bilgi edinme, düşünme, karar verme, algılama gibi yetkinliklerle donatılmış bilgisayarlar olarak tanımlanabilecek olan yapay zekâ yabancı dil öğretiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada yabancı dil öğretiminde yapay zekâ kullanımı, yapay zekâ araçları ve bunlara ilişkin örnekler, avantajlar, sınırlamalar, gelecekte eğilimleri ile zorlukları hakkında genel bir bakış açısı verilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yabancı dil, öğrenim, öğretim, yapay zekâ, yazılım.

ABSTRACT

Advancements in the fields of science and technology have ushered in transformative shifts in societal dynamics, particularly within the realm of economics. Communication,

health, and education-related fields can also be included in this context. The methods and approaches for foreign language teaching, which are essential components of the education field, are changing and being updated in parallel with these developments, and digitalization is gaining effectiveness in foreign language learning and teaching. The underlying rationale for this phenomenon can be attributed to the evolving requisites, anticipations, aspirations, and objectives of individuals. Hence, foreign language teaching principles, methodologies, and strategies undergo continual updates, and their content becomes more enriched in response to evolving circumstances. Technological innovations in language instruction not only facilitate the use of instructional tools developed through visual and auditory means but also provide integrated multimedia capabilities through images, recordings, and interactive elements. In addition, softwares called multimedia products (online and offline) are also used effectively in language teaching. The most significant reasons for the use of technology in foreign language education are its potential to offer an effective, lasting, easy, and enjoyable learning experience. In the process of foreign language teaching and learning, it is crucial to determine suitable materials and tools that align with the learner's age, developmental stage, and language proficiency level. Moreover, the activities should be structured to meet the desired learning outcomes and adhere to effective learning principles. Computers equipped with competencies such as information retrieval, decision-making, and perception, which can be described as artificial intelligence, are widely used in foreign language instruction. This study aims to provide a general perspective on the use of artificial intelligence in foreign language teaching, AI tools, examples thereof, advantages, limitations, future trends, and challenges.

Keywords: Foreign language, learning, teaching, artificial intelligence, software.

1.GİRİŞ

Değişen dünya koşulları, bilim ve teknolojiye kaydedilen gelişmelerle bireyin ihtiyaç ve beklentileri değişip, şekillenmektedir. Bu da yaşamın her alanında bireyin ihtiyaç ve beklentilerine koşut bir düzenleme yapmasını gerekli kılmıştır. Günümüzde kişinin bir veya birden fazla yabancı dil bilmesi hatta temel ve alt beceriler kapsamında o dili öğrenmesi daha da önem kazanmıştır. Yabancı dil öğrenmede okuduğunu anlama, konuşup yazabilme bir diğer önemli amaç haline gelmiştir. Özellikle Avrupa Konseyi'nce geliştirilen Avrupa Ortak Dil Kriterleriyle ve Avrupa Dil Portfolyosu'nun uygulamaları kapsamında bu durum daha da güncellik kazanmıştır. Bu itibarla yabancı dil öğrenme/öğretme politikalarında kimi güncellemeler ve ilkeler belirlenmiş, yeni ihtiyaçları karşılama noktasında adımlar atılmıştır. Bu uygulamaların insan hakları kapsamında en önemli amaçları arasında Avrupa'nın bütünlüğünde hem hukuki hem de sosyal uyum sağlanacak anlaşmalar yapmak ve ortak değerler çerçevesinde bir kimlik oluşturmaktır. Aynı zamanda Avrupa toplumunun kimi sorunlara çözüm üretmek de bu amaçlar içinde yer almaktadır. Avrupa Dil Portfolyosu'nun oluşturulmasını sağlayan temel kurum niteliğinde olan ve Türkiye'nin de içinde yer aldığı Avrupa Konseyi toplamda 48 ülkeden oluşmuştur. Söz konusu konseyin en önemli ereklerinden biri üye

ülkeler arasında çok dillilik ve çok kültürlülük bilincini kazandırmak olarak özetlenebilir. Bu kapsamda konsey bir yandan ortak anlayışı derinleştirmek diğer yandan farklı kültür ve yaşam biçimlerine saygı ve hoşgörüyü geliştirmeyi öncelemektedir. Yaşam boyu çok dilliliği ve dil öğrenme/öğretme yaklaşım ve yöntemlerini güncelleyip, geliştirmeyi erek edinmiştir. Bağımsız dil öğrenme için gerekli yeterlilikleri kazandırmayı da amaçlayan konsey, bunu şeffaf bir biçimde değerlendirmeyi ve sürekliliğini sağlamayı öngörmektedir. Bu genel çerçeveden değerlendirildiğinde, yabancı dil öğrenmenin en temel nedeni yazılı ve sözlü düzeyde öteki ile iletişim kurmadır.

Sınıf içi ortam, öğrenenden ve/veya öğretmenden kaynaklı psikolojik, sosyal, iletişimsel ya da kültürel sebepler, sınıf yönetimi, ders araç ve gereçleri ve bunların kullanımına değin pek çok ölçüt yabancı dil öğrenim süreçlerini doğrudan ve/veya dolaylı yoldan etkileyen etmenler arasındadır. Yabancı dil öğrenimi/öğretiminde en başta tartışılan konulardan birisi etkili ve verimli bir yöntemin işlevsellik kazanmasıdır. Bu kapsamda akıllı telefon, tablet, bilgisayar, dizüstü bilgisayarı, video, CD, akıllı tahta gibi pek çok teknolojik araç kullanılmaktadır. Demirezen (1989) bu tür materyallerle sağlanan çoklu öğrenme ortamlarında dil öğreniminin duyuşsal, sosyal ve iletişimsel bir boyut kazanarak, görsel imgeler sayesinde zihindeki kalıcılığın arttığına dikkat çekmektedir. Günümüzde yabancı dil öğretiminde bilgisayar etkin bir materyal olarak kullanılmaktadır. Karaağaç bunu şu şekilde örneklendirmektedir: “Bilgisayar, eğitim-öğretimde; sınıf içi öğretim etkinlikleri, ölçme ve değerlendirme, eğitim ve yönetim araştırmaları, psikolojik ve rehberlik gibi birçok alanda kullanılmaktadır” (2017: 28). Bilindiği gibi yapay zekâ teknoloji başta olmak üzere sağlık, hukuk, iletişim, ulaşım alanlarında kullanılmaktadır. Eğitim alanında bu uygulamalar sayesinde öğrenciler anlayamadıkları konuları kendi başlarına tekrar etme olanağına sahip olurken, ders işleyişi ve ilerleyişini ayarlamada da özgür olurlar. Sınıf içi etkinliğin oluşturulması ve korunması yapay zekâ araçları ve uygulamalarıyla gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra eğitim alanında geniş kullanım alanına sahip yapay zekâ araçları yabancı dil öğrenimi/öğretiminde etkin biçimde kullanılmaktadır. Yapay zekâ insanın akıllı davranışlarının makineler aracılığıyla yapılmasını imleyen bir ifadedir. Esas amacı makineleri daha işlevsel kullanmak üzerine kurulu bir anlayışın temellendiği yapay zekânın makineleri daha yararlı olarak kullanmaya hizmet etmek için var olduğu bilinmektedir. “Yapay zekânın amacı insanın zekâsını bilgisayar aracılığı ile taklit etmek, bu anlamda belli bir ölçüde bilgisayarlara öğrenme yeteneği kazandırabilmektir. Bu şekilde yapay zekâ çoğunlukla insanın düşünme yeteneğini, beynin çalışma modelini veya doğanın biyolojik evrimini modellemeye çalışan yöntemlerden oluşur” (Tektaş ve diğ. 2002: 2).

İnsan zekâsı ve bilgisayarı buluşturan yapay zekânın öncelikli amacı bilgisayarlar aracılığıyla insan zekâsına öykünmektir. “Yapay zekânın çevresinde konuşulan konu başlıkları, bileşenler ise yapay sinir ağları, uzman sistemler, bulanık mantık, genetik algoritmalarıdır” (Pirim, 2006: 81). Toplum yaşamının her alanında yaşamı kolaylaştırıcı bir yönü olan yapay zekâ başta düşünmeyi, bilgi edinmeyi, algılamayı ve karar vermeyi sağlayan bir bilgi işlemedir. Gerek mobil uygulamalar gerekse çevrimiçi platformlar yabancı dil öğrenim uygulamaları kapsamında değerlendirilmektedir. “Mobil cihazların

taşınabilirliği ve iletişim becerileri bu cihazların daha esnek ve daha etkili öğrenme araçları olmalarını sağlamaktadır” (Özdamar Keskin ve Kılınç, 2015: 70). Yabancı dil öğrenim sürecini varsıllaştıran bu uygulamalar öğrenene dilbilgisi ve sözcük dağarcığını geliştirme olanağı sunarken sesletim çalışmalarıyla da ona rehberlik eder. Böylece öğrenenin dil düzeyine ve gereksinimlerine uygun olarak ona kişileştirilmiş öğrenme deneyimi sunar. Yılmazsoy ve Kahraman (2021), yapay zekâ tabanlı öğrenme sistemlerinin yüksek doğruluk oranına sahip akıllı tahminlerde bulunabildiğine ve öğrenci isteklendirmelerinin arttığına dikkat çekmektedirler. Yapay zekâ uygulama alanlarından bir diğeri de otomatik çeviridir. Yapay zekâ teknolojisinden yararlanan otomatik çeviri araçları farklı dillerdeki metinleri çevirip, anlamaya katkı sağlarlar. Otomatik çeviri araçları sözcük ve tümce düzeyinde dilin sözcük ve yapı bilgisini anlama ve geliştirmeyi amaçlar. Yapay zekâ teknolojileriyle yabancı dil öğrenmede ses tanıma ve sesletim kontrolü sağlanabilmektedir. Bu yolla öğrenenin doğru sesletim yapmasına yardımcı olduğu gibi onun konuşmasını analiz ederek hataları belirleme ve bu yönde geri bildirim sağlama gibi bir işlev de üstlenmektedir. Yabancı dil öğrenmede en zorlayıcı alanlardan biri olan konuşma becerisine destek olan bu teknoloji sayesinde yabancı dili doğru bir şekilde konuşma olanağı yakalanabilir. Yabancı dil uygulamalarında yapay zekâ tabanlı dil analiz araçları gerek yazılı gerekse sözlü metin düzeyinde kullanılabilir. Bu araçlar sayesinde dilbilgisi ve yazım yanlışları saptanabilmekte ve öğrenene geri bildirimle dil becerilerini geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Konuşma becerileri kapsamında yapay zekâ uygulamaları etkileşimli konuşma ve diyalog oluşturmak için kullanılabilir. Bu sayede öğrenen yapay zekâ tabanlı karakterlerle konuşabilmekte ve günlük yaşamda karşılaşılabileceği olası durumlarla ilgili olarak dil becerilerini pratik etme olanağı bulabilmektedir. Yabancı dil öğreniminde yapay zekâ araçları öğrenene farklı boyutlarda kazanımlar elde etmesine yardımcı olmaktadır. Kişiselleştirilmiş ve etkileşimli bu uygulamalarla öğrenme motivasyonunu arttırabilmektedir.

Bu amaçla bu çalışmada yabancı dil öğretiminde yapay zekâ ve kullanımı üzerinde durulacak olup, yapay zekâ araçları ve bunlara ilişkin kimi örnekler verilecektir. Bunun yanı sıra yapay zekâ uygulamalarının avantajları, sınırlamaları, zorlukları üzerinde tartışılarak ileriki yıllardaki dönüşüm ve eğilimleri ile ilgili olarak genel bir bakış açısı sunulacaktır. Böylece hem öğrenen hem de eğitimciler açısından kavramın eğitim dizgesindeki yeri ve işlevi çoklu bakış açısından değerlendirilebilecektir.

2. YABANCI DİL EĞİTİMİNDE TEKNOLOJİNİN KULLANIMI

Teknoloji kullanımı özellikle de son yıllarda yabancı dil eğitiminde oldukça yaygınlık kazanmıştır. Geleneksel öğretim yöntemlerinin geride kaldığı günümüzde öğrenen bilgiyi ezberlemek yerine anında ona ulaşmakta, gereksinimini karşılayabilmekte ve okuma, yazma ve araştırmanın dışında dördüncü kültür tekniği olarak kullanabilmektedir (Yaman ve Bozdemir, 2005: 233). Teknolojik araçlar aracılığıyla yabancı dil öğrenimi/öğretimi daha kalıcı, erişilebilir, ilgi çekici ve etkili hale gelmiştir. Bu araçlar daha etkili bir dil öğrenme olanağı sunması yanında kişileştirilmiş bir öğrenme için gerekli koşulları da

hazırlar. Öğrenenin öğrenme biçimi, hızı ve tercihlerine göre çeşitli materyaller kişileştirilebilir ve bu yolla öğrenme süreci etkinleşir. Bunun dışında öğrenen anında yapılan geri bildirimle hatalarını düzeltme olanağına sahip olurken, öğrenme süreci daha verimli hale gelir. Hızlı ve etkili bir öğrenmenin teminatı olan bu durum öğrenenin öğrenme materyallerine kolayca erişimine de fırsat tanır. Ayrıca mobil öğrenme yöntemleri yabancı dil öğrenmek isteyen ancak maddi sınırlılıkları olan kişiler için de fırsat yaratmaktadır. Nitekim Tılıç'ın da belirttiği gibi “yeni bir dil öğrenmek isteyen fakat maddi yetersizlikten ya da iş yoğunluğundan buna zaman ayıramayan bireyler, mobil öğrenme yöntemlerine yönelmişlerdir” (2016: 304). E-öğrenme olarak da tanımlanabilecek olan mobil öğrenme kablosuz ortamlar üzerinden başka bir deyişle mobil araçlarla, bir yandan öğrenenin kolayca eğitim materyallerine erişmesini sağlarken öte yandan öğrenme kolaylığı sunar. Mobil öğrenmede iki anahtar bileşen bulunmaktadır. Bunlardan biri mobil araçlar, diğeri ise bilgisayar ağlarıdır (Jason, 2007).

Yabancı dil eğitiminde teknolojinin kullanımı konusunda birçok yol olmakla beraber bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

Çevrimiçi dil kursları: Çok sayıda dil kursu çevrimiçi olarak yapılabilmektedir. Böylece öğrenciler kendi hızlarında ve internet bağlantısı olan herhangi bir yerden bağlantı yapabilir ve çalışabilirler.

Dil öğrenme uygulamaları: Bu uygulamalar bir dönem sadece bilgisayarlarda kullanılabilirken akıllı telefonlar ve tabletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte birçok yabancı dil öğrenme uygulaması güncellik kazanmıştır. Bunlarla öğrenenlere sözcük bilgisi, dil bilgisi ve sesletim uygulamaları yapmanın eğlenceli ve etkileşimli bir yolu sunulmaktadır.

Dil değişim platformları: Italki ve Tandem gibi çevrimiçi platformlar, öğrencilerin ana dillerini konuşan insanlarla bağlantı kurmasına ve gerçek hayatta dil becerilerini pratik etmelerine olanak tanımaktadır.

Dil öğrenme yazılımları: Rosetta Stone ve Duolingo gibi programlar, etkileşimli ve sürükleyici dil öğrenme deneyimleri yaratmak için teknolojiyi kullanır.

Dil öğrenme oyunları: Çevrimiçi olarak birçok dil öğrenme oyunu vardır ve bunlar öğrencilerin dil becerilerini eğlenceli ve ilgi çekici bir şekilde pratik etmelerine yardımcı olabilir.

Sesli ve video kaynakları: İnternet üzerinde dil öğrenenler için podcast'ler, YouTube kanalları ve çevrimiçi radyo istasyonları dâhil olmak üzere sayısız sesli ve video kaynağı bulunmaktadır. Gülseçen ve diğ., teknolojinin de hızla ilerlemesiyle mobil öğrenmede Podcast uygulamalarının artış gösterdiğine dikkat çekmekte ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülkedeki eğitim kurumlarında mobil öğrenmede Podcasting ile ilgili araştırmalar ve uygulama denemeleri yapılmaya başlandığını ifade etmektedirler (2010: 789).

Genel olarak, teknolojinin dil öğrenimini daha erişilebilir, esnek ve eğlenceli hale getirdiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra öğrencilere, dil öğrenim hedeflerini başarmalarına yardımcı olacak pek çok ve farklı kaynak ve/veya araç sağladığı söylenebilir.

3. YAPAY ZEKÂ VE YABANCI DİL EĞİTİMİNDEKİ UYGULAMALARI

Yapay zekâ olgusunu anlamak ve kesin bir çizgi belirlemek oldukça zor (Arslan, 2020) olmakla birlikte yapay zekânın kısaca, insan zekâsının makinelerde simüle edilmesini ifade ettiği söylenebilir. Bir başka deyişle, yapay zekâ sistemleri, bilgi işleme, desen tanıma ve veri analizi tekniklerinin bir birleşimini kullanarak bilgiyi işleyebilir, kalıpları tanıyabilir ve aldığı verilere dayanarak kararlar verebilir.

Yapay zekâ kavramı teknoloji alanında daha önce benzeri görülmemiş bir değişimi ifade etmekle (Kocaman Karoğlu, 2020) birlikte yapay zekânın, özellikle teknoloji kullanımının ve ona erişimin kolaylaştığı son yıllarda yabancı dil eğitimi alanında kullanımının arttığı söylenebilir. Bunlardan bir kısmı şu şekilde belirtilebilir:

Dil Çevirisi: Yapay zekâ, gerçek zamanlı olarak bir dilde yazılmış metinleri diğer bir dile doğru bir şekilde çevirebilen makine çeviri sistemlerinin geliştirilmesi için kullanılabilen ve hâlihazırda kullanıcılara sunulmuş örnekleri vardır.

Dil Öğretimi: Yapay zekâ destekli dil öğretim sistemleri, bireysel öğrenciler için kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sağlamak için geliştirilebilir. Bu sistemler, doğal dil işleme (NLP) tekniklerini kullanarak bir öğrencinin dil becerilerini çözümler ve farklı dil becerileri alanındaki performansı hakkında geri bildirim sağlar.

Konuşma Tanıma: Yapay zekâ destekli konuşma tanıma sistemleri, gerçek zamanlı olarak konuşulan dilin çözümlenmesi ve transkripsiyonu için kullanılabilir. Bu teknoloji, sesletim ve konuşma becerilerini geliştirmek isteyen yabancı dil öğrencileri için oldukça faydalıdır.

Dil Değerlendirme: Yapay zekâ destekli dil değerlendirme sistemleri, bir öğrencinin dil yeterliliğini gerçek zamanlı olarak değerlendirmek için de kullanılabilir. Bu sistemler, NLP tekniklerini kullanarak bir öğrencinin dil becerilerini analiz ederek performansları hakkında geri bildirim oluşturabilmektedir.

Sohbet Botları: Yapay zekâ destekli sohbet botları, dil öğrenenler için konuşma pratiği sağlamak için kullanılabilir. Bu sohbet botları gerçek hayattaki konuşmaları simüle edebilir ve öğrencinin yabancı dil becerisi hakkında geri bildirim sağlayabilir.

Genel olarak, yapay zekânın, kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri, gerçek zamanlı geri bildirim ve etkileşimli uygulama olanakları sağlayarak dil öğrenme yöntemlerini devrimleştirmek için güçlü bir potansiyele sahip olduğu ifade edilebilir.

4. YABANCI DİL EĞİTİMİNDE YAPAY ZEKÂ KULLANIMININ AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Yabancı dil eğitiminde kullanılan tüm yaklaşım, yöntem, teknik ve metotlarda olduğu gibi yapay zekâ temelli araçların kullanımının da kendine özgü avantaj ve dezavantajlarına iki alt başlık altında değinilmeye çalışılacaktır.

4.1. Avantajlar

Yapay zekâ, birçok alanda olduğu gibi yabancı dil eğitiminde de dönüştürücü bir güç olarak karşımıza çıkmakta olup kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimlerini olası kılarak

dersleri ve geri bildirimleri bireysel öğrenci tercihleri ile ihtiyaçlarına göre uyarlayarak öğrenimi optimize etme gücüne sahiptir. Oyunlaştırma ve etkileşimli öğeler aracılığıyla öğrencilerin dil çalışmalarına bağlı kalmalarını sağlayarak geliştirilmiş katılımı teşvik etme olanağı sağlayabilmektedir. Sesletim, dil bilgisi ve sözcük dağarcığına dair gerçek zamanlı geri bildirim, özellikle konuşma ve dinleme becerilerini geliştirmeye odaklanarak öğrenme sürecini varsıllaştırır. Yapay zekâ destekli dil öğrenme uygulamaları, geleneksel kısıtlamalardan kurtularak hemen hemen her an erişilebilirliği artırır. Öğrencilerin güçlü ve zayıf yönlerini analiz ederek, zamanı etkili ve verimli bir şekilde kullanarak kişinin özel ihtiyaçlarını gözetken bir izleği sağlama olanağı da dikkate değer bulunmaktadır. Öğretmenlerin özellikle geniş katılımlı ortamlarda her bir öğrenciden aldığı geri dönüşleri sağlıklı ve kısa sürede analiz ederek program yapmasının zorluğu da göz önüne alındığında bu durumun önemi daha kapsamlı bir biçimde anlaşılacaktır. Genel olarak, yapay zekâ temelli araç ve uygulamalar, yabancı dil eğitimi daha erişilebilir, ilgi çekici ve kişiselleştirilmiş hale getirebilirler.

4.2. Dezavantajlar

Yabancı dil eğitiminde yapay zekâ temelli araçları kullanmanın birçok avantajı olmasının yanı sıra bazı dezavantajlarından da söz edilebilir. Bunlardan en dikkate değer olanı, insan etkileşiminin eksikliğidir. Yapay zekâ hâlihazırda -gelecekte farklı düzeylere evrilerek bu dezavantajların çoğunun ortadan kalkması olası olsa da- öğrenme deneyimlerini kişiselleştirebilirken, sıklıkla dil öğrenimi için esas olan kültürel bağlamı ve insanın inceliklerini aktarmada eksik kalabilmektedir. İnsan öğretmenlerin sunduğu empati ve duygusal destek eksikliği, daha az etkileyici ve motive edici bir öğrenme deneyimine yol açma olasılığı taşımaktadır.

Teknolojiye aşırı bağımlılık da bir olumsuzluk olarak değerlendirilebilir. Yapay zekâ destekli dil eğitimi, teknik sorunlar ortaya çıktığında öğrenme sürecini bozabilecek ve öğrencilerin problem çözme becerilerini zayıflatabilecek aşırı teknoloji bağımlılığını teşvik edebilir. Ayrıca, yapay zekânın doğal ve dinamik konuşmalara katılımı sınırlaması, gerçekçi senaryolarda konuşma becerilerinin gelişimini engelleyebilir ki bu dil öğreniminin -okuma, yazma ve dinleme becerileri ile birlikte- yaşamsal bir parçasını oluşturmaktadır.

Erişilebilirlik de sorun oluşturabilir. Özellikle teknoloji veya internet erişimi olmayan öğrenciler için yapay zekâ temelli araçlara ulaşmak kolay ya da olası olmayabilir. Öte yandan, yapay zekâ temelli araçlar duygusal zekâsı olmamaları nedeniyle duygusal destek sunamaz veya öğrencilerin duygusal durumunu anlayamaz. Bu da dil öğreniminde duygusal engellerle karşılaşan öğrenciler için bir zorluk oluşturabilir. Özetlemek gerekirse, yapay zekâ önemli avantajlar sunsa da, bazı sınırlamaları ele alacak ve daha kapsamlı bir dil öğrenme deneyimi sunacak şekilde, yapay zekâ ile insan öğretimi birleştiren dengeli bir yaklaşımın gerekli olduğu açıktır.

5. YABANCI DİL EĞİTİMİNDE YAPAY ZEKÂ İLE BAŞARILI UYGULAMALARA ÖRNEKLER

Duolingo, Babbel ve Busuu yabancı dil eğitimi konusunda yapay zekâ teknolojisini kullanarak günümüzde başarılı uygulama örnekleri sunmaktadırlar. Söz ettiğimiz bu uygulamalara ait bazı açıklamalar aşağıda yer almaktadır.

5.1. Duolingo

Duolingo, dil öğrenmek için oluşturulmuş 575 milyonun üzerinde kayıtlı kullanıcıya sahip oldukça popüler bir mobil uygulamadır. Uygulama, farklı dillerde, kullanıcıların dil becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için yapay zekâ teknolojisini kullanır. Duolingo, öğrenenlerin sözcük bilgisini, dilbilgisi kurallarını, okuma, yazma ve dinleme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olan çeşitli etkinlikler sunar. Öğrenciler, yapay zekâ teknolojisi sayesinde doğru veya yanlış yanıtlarını anında öğrenebilirler. Ayrıca, öğrenenlerin ilerlemelerini izlemelerine ve öğrenme hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olan bir ilerleme sistemi de sunmaktadır.

5.2. Babbel

Babbel, kullanıcıların farklı diller öğrenmelerine yardımcı olan bir yabancı dil öğrenme platformudur. Babbel, öğrencilerin sözcük bilgisini, dilbilgisi kurallarını, okuma, yazma ve dinleme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için yapay zekâ teknolojisini kullanır. Uygulama, öğrencilerin öğrenme hızını ve öğrenme tarzını anlamak için veri analizi kullanır. Bu sayede, öğrencilere özelleştirilmiş öğrenme materyalleri sunar ve öğrencilerin ihtiyaçlarına göre ders planlarını uyarlar. Uygulama 2021 yılında 198 milyon Euro gelir elde etmiştir.

5.3. Busuu

Busuu, dil öğrenmek için 120 milyonun üzerinde kayıtlı kullanıcıya sahip bir diğer popüler mobil uygulamadır. Uygulama, öğrencilere farklı dillerde sözcük bilgisi, dilbilgisi kuralları, okuma, yazma ve dinleme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olan interaktif etkinlikler içerir. Busuu, öğrenenlerin gelişimlerini izleyen bir ilerleme sistemi ve sosyal öğrenme araçları sunar. Ayrıca, yapay zekâ teknolojisini kullanarak öğrencilerin öğrenme tarzlarını ve ihtiyaçlarını analiz ederek buna göre öğrenme materyalleri sunmaktadır.

Bu uygulamaların tamamı, öğrencilere farklı dillerde sözcük bilgisi, dilbilgisi kuralları, okuma, yazma ve dinleme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için yapay zekâ teknolojisini kullanmaktadır. Belirli oranda benzerlikler gösterse dahi bu üç dil öğrenme platformu arasındaki temel farklar, dil öğrenimine yaklaşım, sunulan dil sayısı ve anadili İngilizce olan kişilerden kişiselleştirilmiş geri bildirimlerin varlığıdır. Duolingo ücretsizdir. Babbel abonelik tabanlıdır ve Busuu, anadili İngilizce olan kişilerden kişiselleştirilmiş geri bildirimler sunmaktadır.

6. SONUÇ

Yapay zekâ ve yapay zekâ temelli araçlar günümüzde yabancı dil öğrenimi/öğretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Yapay zekâ teknolojileri, öğrencilere geri bildirim sunarak dilbilgisi hatalarını düzeltmelerine ve sesletmelerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, sözcük dağarcığını genişletmek ve gerçek dünya iletişimine uygun dil becerilerini geliştirmek isteyen öğrencilere de katkı sağlayabilirler. Özellikle konuşma pratiği, sözcük öğrenme ve dilbilgisi becerileri gibi alanlarda gelecek yıllarda büyük potansiyele sahiptir. Ancak, yapay zekâ teknolojilerinin yabancı dil öğretiminde insan öğretmenlerin tamamen yerini alacağını düşünmek doğru olmaz. İnsan öğretmenler, öğrencilerin ihtiyaçlarını daha iyi anlayarak onların motivasyonunu ve başarısını artırabilirler. Ayrıca, öğrencilerin kişisel gereksinimlerini dikkate alarak özelleştirilmiş öğretim programları oluşturabilirler. Böylece öğrencilerin öğrenme süreçlerini en iyi şekilde destekleyebilirler.

Sonuç olarak yapay zekâ teknolojileri ve insan öğretmenlerin birlikte kullanılmasının yabancı dil öğrenme ve öğretme süreçlerinde en etkili sonuçların elde edilmesinde en doğru yol olduğu değerlendirilmektedir. İnsan öğretmenlerin sunduğu kişisel etkileşim ve öğrenci odaklı öğretim ile yapay zekâ teknolojilerinin tamamladığı bir yapı oluşturabilir. Böylelikle öğrenciler daha başarılı ve etkili bir şekilde yabancı dil öğrenebileceklerdir.

KAYNAKÇA

- Arslan, K. (2020). “Eğitimde Yapay Zekâ ve Uygulamaları”, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 11(1), 71-88.
- Demirezen, M. (1989). “Video Kullanımının Yabancı Dil Öğrenimine Getirdikleri”, Fen ve Yabancı Dil Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi Sempozyum, 15-16 Mayıs, Ankara, 289-298.
- Gülseçen, S., Gürsul, F., Bayrakdar, B., Çilengir, S., Canım, S. (2010). “Yeni Nesil Mobil Öğrenme Aracı: Podcast”, Akademik Bilişim’10, XII. Akademik Bilişim Konferansı, Muğla. 795-800.
- Jason G. Caudill. (2007). “The Growth of m-Learning and the Growth of Mobile Computing: Parallel developments”, International Review of Research in Open and Distance Learning, Volume 8, Number 2. ISSN: 1492-3831.
- Karaağaç, H. (2017). Okul Yöneticilerinin ve Sınıf Öğretmenleri’nin Bilgisayar Destekli Eğitime Yönelik Tutumları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kocaman Karoğlu, A. , Bal, K. ; Çimşir, E. (2020). “Toplum 5.0 Sürecinde Türkiye’de Eğitimde Dijital Dönüşüm”, Üniversite Araştırmaları Dergisi, 3 (3) , 147-158.
- Özdamar Keskin, N. ve Kılınç, H. (2015). “Mobil Öğrenme Uygulamalarına Yönelik Geliştirme Platformlarının Karşılaştırılması ve Örnek Uygulamalar”, AUAd, 1(3), 68-90.
- Pirim, A. G. H. (2006). “Yapay Zekâ”, Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 1 (1), 81-93.
- Tektaş, M.; Akbaş, A.; Topuz, V. (2002). “Yapay Zekâ Tekniklerinin Trafik Kontrolünde Kullanılması Üzerinde Bir İnceleme”, Uluslararası Trafik ve Yol Güvenliği Kongresi ve Fuarı. 1-9.

Tılıç, G. (2016). “Yabancı Dil Öğreniminde Kullanılan Etkileşimli Mobil Uygulamalar: Duolingo Örneği”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Haziran, Cilt:5, Özel Sayı, 303-313.

Yaman, M. ; Bozdemir, O. (2005). “Yabancı Dil Öğreniminde Teknolojik Yaklaşımlar”, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 0 (12), 219-235.

Yılmazsoy, B.; Kahraman, M. (2021). “Yapay Zekâ Tabanlı Çevrimiçi Öğrenme Ortamı: Korbit Uygulaması Örneği”, 14. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu Bildiri Kitabı.

SOCIOLOGICAL DISCUSSIONS ABOUT THE THEORETICAL PERSPECTIVE ON EMIGRATION AND THE SOCIAL CAPITAL OF EMIGRANTS

Ph.D Matilda LIKAJ

Department of Sociology

Faculty of Education

University of 'Aleksander Moisiu' Durres (UAMD)

ORCID 0000-0003-3471-3036

Abstract

The importance of social capital is formed not only by its dynamics but also by social dynamics, and the diversity of social and cultural elements that they contain. Bourdieu defines these as 'social truth'. Another social reality is the phenomenon of emigration and the integration of migrants into the host societies. The phenomenon of emigration and social integration of emigrants directly affects their social capital. To understand this term more clearly, it is important to discuss the terms 'social capital' and emigration, in the theoretical perspective.

During the study and analysis of the social integration of emigrants, social capital, identity, assimilation, and the connections that emigrants form in emigrant associations cannot be left aside. Precisely, these elements become the source of the formation of migratory behaviour and lifestyle, values, norms, family structure, etc. Between the phenomena of emigration, integration and social capital there is a strong social connection, and it presents in many different areas and problems, which are very important to study in the sociology of emigration. This is the most important social, social identity and culture of emigrants, social integration, assimilation and associations of emigrants.

This study aims to bring descriptive analysis to the sociological discussions about the main theoretical perspective on the intersection of social capital and integration, in terms of the lifestyle of emigrants.

Keywords: *Emigration; Social Capital; Contemporary Theories; Sociological Discussion*

1-INTRODUCTION: EMIGRATION, SOCIAL INTEGRATION AND SOCIAL CAPITAL OF EMIGRANTS

During the study and analysis of the social integration of emigrants, social capital, identity, assimilation, and the ties that emigrants form in emigrant associations cannot be left aside. Precisely, these elements become the source of the formation of migratory

behaviour and lifestyle, values, norms, family structure, etc. Between the phenomena of emigration, integration and social capital there is a strong social connection, which presents many different fields and issues, which are very important to study in the sociology of emigration. In this study, social capital, social and cultural identity of emigrants, social integration, assimilation, and associations of emigrants will be analyzed.

2-SOCIAL CAPITAL AS THEORETICAL PERSPECTIVE

One of the reasons for the many discussions about social capital and diversity is their content, which is formed by elements of social life (which are many) and elements of culture, economy, politics, etc. Cattano and Mattei have defined social capital as the formation of bonds within the family, bonds in the community and the strengthening of competencies and validity (Cattano & Mattei; 2008: 36). Bourdieu, in his book 'Social Capital' states that social capital is formed by three main sources which are economic, cultural and social (Bourdieu; 1980: 3). The importance of social capital is formed not only by its dynamics but also by social dynamics, the diversity of social and cultural elements that they contain. Bourdieu defines these as 'social truth'. Another social reality is the phenomenon of emigration and the integration of migrants into the host societies. The phenomenon of emigration and social integration of emigrants directly affects their social capital. To understand this term more clearly, it is important to discuss the term 'social capital'. According to Coleman, social capital is a key way to understand the relationship between the social and cultural environment and the individual's contribution to social life (Coleman; 1988:94). In the OECD report 'Well being of the nation', social capital is presented as '.... social networks together with the norms, values and meanings that facilitate cooperation and social interaction among individuals in a social group' (Healy, Côté, Helliwell & Field; 2001: 85).

According to Bruns, social capital is formed by four main elements of the social dimension, which individuals carry. These elements are:

- 1-Political participation.
- 2-Participation in the community.
- 3- Being sociable or forming social bonds.
- 4- Formation of trust, norms and sanctions (Burns; 2003:13).

The individual in the society where he lives must participate in the political life of the country, in the active life in the community through his participation, to form social ties, to associate with other individuals, to adapt to the norms and sanctions, as well as to create a trust to other individuals. Brunes defines these four elements as the most important during the formation of the social capital of the individual in a society (especially of emigrants in the host society). In the many studies about social capital, Putnam's studies occupy a very important place. Putnam during the study of social capital states that it is necessary to focus on the civic community, which contains indicators such as social trust and civic ties between individuals. According to him, in a community or society, there are three types of social capital: 1- Bonding Social Capital

Bonding social capital is formed by strong ties between individuals within a group. This capital enables sustainability and the need for continuity of social ties in a community or society.

2-Bridge of social capital (Bridging Capital)

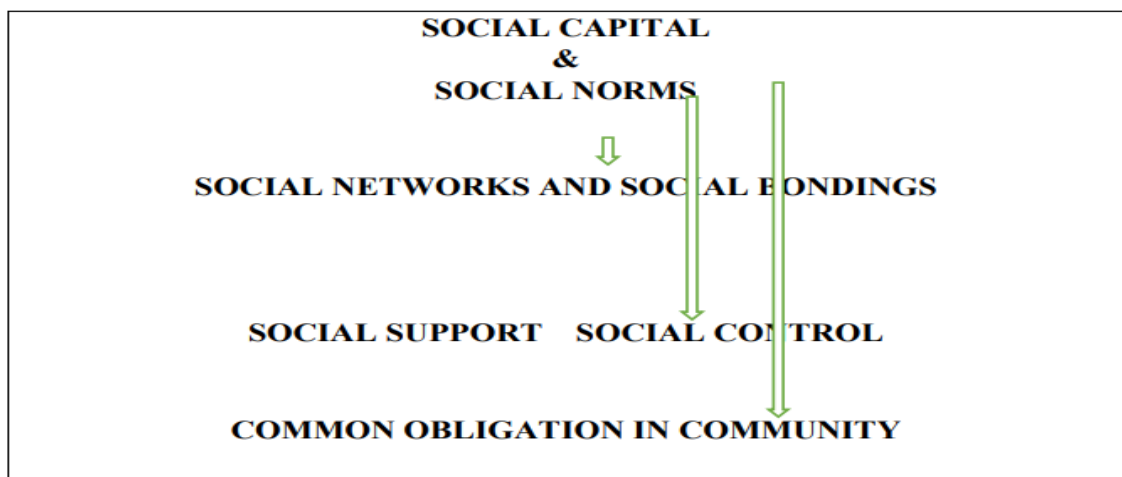
The bridge of social capital is formed by the intermediate connections between individuals of different groups. These connections enable the continuation of social capital and connections within the group, community or society.

3- Linking Capital

The unifying social capital is formed by the connections of individuals with different levels in terms of power or prestige, influence and social status of individuals (Putnam; 2000:35). Putnam analyzes social capital as the main influencer in the formation of social bonds between individuals in a society. According to him, these ties are formed as a need for stability, continuity, and influence on the status and prestige of individuals in a social group.

However, for social capital to be better understood it is important to measure it through the social ties of individuals in a group or society. "The measurement of social capital is a phenomenon, which contains abstract notions in human relations, such as beliefs, obligations, values and reciprocity, these concepts are very complicated in thought and practice (Cherti; 2008: 42). According to Cherti, social capital contains different components, which form social norms, social networks and ties, social support, social control as well as shared obligations in the community.

Figure 4: Components of social capital (Cherti; 2008: 42)

According to figure number 4, the main components of social capital are social ties and networks, social support and control, as well as shared obligations in the community. All these components form the norms in social networks, which 'are catalysts' for social interactions in the same network. Another important element is 'trust'. "Belief" intervenes and interacts with all levels of social norms, to deal with the various fluctuations that

society may experience. Trust depends on the type of networks and the nature of the development of connections within these networks. Social capital has multi-dimensional functions interdependent on its main elements for the continuity of solidarity in a society. Social capital is the building of ties between individuals and the community, which focuses on the formation of ties based on trust between persons and the strengthening of the building social of the community and society. It works based on the connections between individuals, the skills of individuals, and the knowledge and skills of building social network connections in groups or more broadly in society. Putnam defines social capital as the carrier of 'elements of social organization such as trust, norms and networks. These elements improve the efficiency of society by facilitating action during interaction' (Putnam; 1993: 167). Referring to social capital and the integration of emigrants, social capital appears in the form of strong social and kinship ties and facilitates the emigration of group members. In relatively poor societies or with low economic income, social organizations and beliefs are formed in tribal ties and social capital (bonding), which become the primary source for achieving connection in international migration. These links enable the promotion of international emigration through marriages, information on the provision of assistance, provision of housing and employment, etc. "Often emigrants and their children prefer to marry a partner from their country with the same ethnic origin, especially from the same place (city or village) (Haas; 2008: 24). Individuals who have immigrated before are willing to form an emigration network and feel some sort of moral obligation to help other newcomers. These emigrants put altruism and personal interests as primary values, which are interwoven with the interests of the group in which they live. These ties formed by emigrant networks have a great influence on social ties in the host country, which sometimes present problems during the integration process. This happens because emigrants do not consider it necessary to integrate into the host society. This complicates the integration of emigrants in the host country, which is associated with several social problems for emigrants and their children. Unlike Haas, Putnam evaluates social capital as influencing the development of social ties of emigrants, as well as favouring their integration in the host country. Referring to the perspective of Putnam's theory, emigrants form stable connections (bonding capital) and continuous (bridging capital) with other emigrants in the host country. The connections enable the continuity of the culture and elements of the country of origin. originating from the emigrants themselves, as well as enabling the development and continuity of the social ties of the emigrants with the natives.

Like Hass, Portes is sceptical about the development of social ties, their stability and continuity between emigrants and natives. Portes defines social capital and the ties formed by it as a 'key to success and the development of ties', as well as a negative influence on the social integration of emigrants. According to him, social capital in itself contains negative impacts on social relations, which can be listed as follows:

- 1- The close ties of individuals, which form social capital, can often prevent emigrants from becoming part of and being included in the host society.

2-Narrow social networks as well as obligations can damage individual economic enterprises as a result of social obligations for the family and members of society.

3-Participation in the community or group requires the adaptation of individuals, which can hinder personal freedom.

4- If the solidarity of the group is isolated from the common experience of misfortunes or discrimination from the host society, the experience of the group or community of individuals is formed, which contributes to social coherence. These ties allow emigrants to be very conservative in their behaviour and attitudes and often appear as obstacles to the adaptation of emigrants in the host society (Portes; 1998: 24).

Based on the findings of Porte's studies on the social capital of emigrants, it can be observed that sometimes these elements can influence negatively. This influence becomes an obstacle in the dynamics of the integration of emigrants. These elements are very important when analyzing the social capital of emigrants because they affect the social life of emigrants in the host country. Briefly, these elements can be analyzed as follows:

1-Membership:

The primary condition for the individual to be part of a society and create the feeling of belonging to this society is membership. Membership is related to active participation in the social life of the society where the individual lives. "In a social structure, the connections that form individuals have different forms (Aydemir; 2011: 95). Emigrants choose a group of emigrants from the same country, of the same race or ethnicity, to form social bonds, participate in social life, and spend time with them.

McMillan and Chavis have classified the way emigrants join in terms of a sense of security, belonging, identity, personal investment and shared symbols. 1.1 Feeling of security

The sense of security strengthens the ties between emigrants in the society they have immigrated to and increases solidarity between them. This feeling enables emigrants to protect group belonging and to be connected to the social capital elements of the society of origin.

1.2 Sense of belonging and identity

"The bonds that form within a group or society form safe environments to develop a sense of belonging and identity (Cohen; 1999: 54). This feeling comes in two forms, much desired or much hated by emigrants in the host society. The sense of belonging and identity has often become an obstacle to the social integration of emigrants. This happens because the emigrants themselves build attitudes towards learning and evaluations of the socio-cultural elements of the host society.

1.3 Personal investment

The emigrant, being part of a group, forms strong social bonds between the members of the group. The formation of close ties not only strengthens the sense of belonging but also develops the identity of emigrants. By forming strong social bonds through a sense of belonging to the group, they form emotional bonds, which McMillan and Chavis define as personal investment.

1.4 Common symbols

Each group, to create differences with other groups and to feel original, needs to develop special symbols. These particular symbols become part of the development of social capital (McMillan, David & Chavis; 1986: 23), and are valued as shared symbols of social capital. Emigrants form close ties with shared symbols, which can often become an obstacle to social integration in the host society.

2-Impact

"The connection that is created between the individual and the social structure develops in a two-way way. Just as the social structure has an impact on individuals, individuals also have an impact on the group, community or society (Aydemir; 2011: 96). This two-dimensional connection (McMillan, David & Chavis; 1986: 11), enables emigrants to adapt to the social life of the host country without suffering anomie in their social identity. For this reason, McMillan and Chavis describe social ties and social capital as influencing each other.

3-Integration and fulfilment of needs

The individual being a part of society, to facilitate the social life as well as to solve his needs, should develop different networks of social connections with other individuals. 'In addition to the ties that the individual has with family and close people, he forms ties with individuals and different social groups to facilitate living, as well as to continue daily social life' (Aydemir; 2011: 97). By being accepted into the social life of individuals or different groups, emigrants find the necessary motivation for the continuation of life in that country. Thanks to this social group, they gain prestige, power or social status, are included in networks or previously formed acquaintances, receive various information, and facilitate employment, business, etc. Through these elements, along with the increased sense of belonging, integrative and closer ties are formed between emigrants. The elements that increase the sense of belonging and enable the fulfilment of the needs of individuals are social values. Being part of the group and sharing similar values, emigrants think that they will fulfil their needs more easily. This opinion enables the motivation to adapt more to the group and to the social life in the society where they have immigrated.

4-Common emotional ties

Social ties and shared emotional ties are formed as a result of the shared past of individuals. To become part of a group, it is not necessary to have a common past but a 'common memory'. The "common memory" of emigrants includes events, valuable stories, struggles, efforts, misfortunes, joys, etc., that occur during the emigration process. All these are necessary for the unification of emigrants and the continuity of the social ties of a social group because they form common elements in the continuity or the reshaping of identity.

In conclusion, as a result of acquiring the elements of the culture of the society of origin (that emigrants have learned since the period of primary and secondary socialization) such as identity, way of life and continuity of values, emigrants feel it necessary to associate with emigrants from others of the same background (see the chapter with study data). Emigrants living in different countries form their networks, which enable the continuation

of the social capital of their society of origin. Beyond the continuity of social capital, emigrants form social bonds, trust, feel protected, etc., thus increasing the sense of belonging to their country. They are also enabled to integrate into the host society, without the anomic pathologies of the identity of their origin. Social capital and the close ties that emigrants form, sometimes become a reason for hindering the social integration of emigrants in the host country.

3- SOCIO-CULTURAL IDENTITY OF EMIGRANTS AS INTERSECTION OF SOCIAL CAPITAL AND EMIGRATION

Beyond dynamic characteristics, identity refers to lived experiences and subjective feelings of everyday consciousness. All experiences and feelings of the individual are included in the vast network of social connections (Rose; 1995:130). In the literature of sociology, the term identity is a fact based on the collection of 'data' from the family and the social environment where the individual lives (Giddens; 2009: 256). Individuals, from birth to the end of their lives, are involved in various interactions and influences with other individuals. During this involvement, the individual highlights his unique features, as well as acquires various social and cultural elements of the social environment where he lives. Identity is categorized into two forms 'personal identity' and 'social identity'. Personal identity refers to the process of personal development, through which individuals develop their unique worldview. While social identity includes the collective dimension, it has to do with the way of learning the values, norms, behaviours, traditions, and common customs of the society. Social identity includes the cultural elements of a society, which are acquired by the individual. Following this study, the social and cultural identity of emigrants will be discussed, as well as the problems they face in everyday life. Hall posits that culture is one of the main components in the construction of an individual's identity. Hall evaluates socio-cultural identity from two perspectives:

1-The first perspective evaluates identity as a composition of cultural experiences, cultural codes, norms, etc.

2-While The second point of view values identity as a formation from the connection/connections of the individual with 'others' (other individuals) (Hall; 1995:192). According to Hall, socio-cultural identity is formed by the social and cultural environment, where the individual experiences primary and secondary socialization, as well as by the influence or learning from the individuals around him. Socialization is the first channel through which culture and its elements are transmitted from one generation to another. The process lasts throughout the individual's life, starting in the family and continuing with the influence of various social groups on the individual's life.

According to Rex, individuals form their identity according to the social conditions to which they refer. The first is the formation of identity during the socialization process (Rex; 1996:64). During this process, the individual supports the personal identity and also develops the social and cultural identity, based on the social ties that surround him. First socialization is the process where individuals learn basic behaviours and what is most important, learn the language (through language they form mentality, forms of conception and behavior, etc.) at the beginning of their lives. The basis of the development of this

process is the family. The continuity of this process is defined as 'second or secondary socialization', which takes place throughout the individual's life in various social environments such as schools, social groups, groups of various activities, etc. (all other primary and secondary social institutions). During socialization, individuals are inclined to learn the values, norms, beliefs, customs, traditions and other elements of the socio-cultural life of the society where they live.

Second, individuals form social bonds based on the sense of belonging they perceive in the groups they belong to (Rex; 1996: 64). Emigrant groups, apart from their personal and social identity that they have formed in the society of origin, are often in situations where they have to adopt elements from the social life of the host society. These elements enable the reconstruction of their socio-cultural identity. Identity reconstruction can positively and negatively affect the social life of emigrants.

4-INSTEAD OF CONCLUSION

According to Rex, the socio-cultural identity of emigrants is formed by the elements mentioned below, such as:

1-A common name, which identifies and expresses the 'core or essence' of a community, such as the community of emigrants coming from the same society (Rex; 1996: 71). This element is related to the determination of socio-cultural identity, acquired from their country of origin.

2-A common myth or history, which includes the common origin of emigrants (Rex; 1996: 71). The shared myth or history influences the emigrants' sense of belonging to the culture of the country of origin, as well as forms a sense of pride, which strengthens the belonging of their socio-cultural identity.

3-The sharing of historical memories (heroes, events and memorials) (Rex; 1996: 71). Like myth and shared history, it influences emigrants to feel more secure within their socio-cultural identity, when they realize the sharing of historical memories of the country of origin.

4-The content of the elements of the culture of the emigrant community (Rex; 1996: 71). Emigrants from the same country, who live next to each other in the host country, form social ties based on the cultural and social elements of the society of origin. These elements are influential in their social and cultural life and influence the strengthening of social ties between them. They are part of the social capital, which influences the socio-cultural identity of emigrants.

5-The connection with the birthplace (Rex; 1996: 71). The close connection of emigrants with the cultural and social elements of the country of origin enables the feeling of attachment to the birthplace. The affiliation of the socio-cultural identity of the emigrants rather strengthens the attachment to their country of origin.

6-The sense of solidarity between each other (Rex; 1996: 71). The same socio-cultural identity of emigrants enables solidarity between emigrants and the social cohesion they form between them. This enables the presentation, recognition and continuity of socio-cultural elements in future generations.

All these elements are influential in the socio-cultural identity of emigrants during the period of emigration.

Hutnik analyzes the socio-cultural identity of emigrants from a different perspective. He suggests the 'quadric-polar' model while studying the socio-cultural and ethnic identity of minorities and emigrant groups. According to him, the 'quadric-polar' model consists of elements of assimilation, acculturation, disassociation or non-association and marginalization.

1-Assimilation

Assimilation is embracing the values of the host society, which emigrants embrace during the integration process. In their life, the fading of belonging to their ethnic identity can be clearly distinguished (Hutnik; 1991: 17). Assimilation is formed as a result of abandoning the socio-cultural elements of the society of origin and the acquisition or imitation of the socio-cultural elements of the host society by emigrants.

2-Acculturation

Acculturation is the process where emigrants, despite acquiring elements of the society of origin, present elements of the cultural and social identity of the host society (Hutnik; 1991: 17). During acculturation, emigrants do not deny their identity of origin, adapt and acquire socio-cultural elements of the host country, as well as present themselves with an identity formed by it.

3-Disassociation (not socializing)

Disassociation or non-socialization means the very weak identification of emigrants as a part or member of the host society (Hutnik; 1991: 17). Emigrants are influenced by and assimilate very few socio-cultural elements of the host society.

4-Marginalization

Marginalization means the fluctuation of emigrants to identify between the emigrant group and the social actors of the host society. This dilemma affects the formation of their marginalization (Hutnik; 1991:17).

Hutnik has analyzed the socio-cultural identity of emigrants, often looking at it as a major influence on the social problems they face in the life of the society where they have immigrated. Processes such as marginalization, disassociation, acculturation and assimilation often produce anomie in the socio-cultural identity of emigrants. This anomie is reflected in daily life, the way of living, working, adapting, parental roles, etc. This complication becomes an obstacle to the social integration of emigrants in the host society.

Levitt and Schiller determine that the difference between 'ways of being' (ways of being) and 'ways of belonging' (ways of belonging) is formed by the socio-cultural identity of individuals. 'Way of being' represents the connections and social practices in which the individual engages and engages during everyday life (Levitt & Schiller; 2003: 16). This way of engagement and inclusion reconstructs the socio-cultural identity of emigrants. While the 'way of belonging' is related to the belonging of individuals to the elements of culture and social structure (Levitt & Schiller; 2003: 20). The commitments of daily social life, try to reconstruct the way of life, thoughts, values, etc.

This way is indicative of inclusion in the daily social life practices of emigrants. Emigrants interweave the way of being with that of belonging, a successful social integration is possible without confrontation in their identity, with social and cultural problems. Emigrants staying only in their way of belonging creates the problem of reflection in the non-adjustment of emigrants to the society and social structure of the host country. Another element is the total inclusion of emigrants in the social practices of the society where they have immigrated. This element forms the practice of transition from adaptation to assimilation. Assimilation and social integration are closely related processes, which should be discussed in detail in other series of studies.

BIBLIOGRAPHY

Aydemir, Mehmet Ali; 2011; *Sosyal Sermaye: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Arastirmasi*; Konya: Cizgi Kitap Evi Yayinlari

Bourdieu, Pierre; 1980; '*Capital Social. Notes Provisoires*'; Actes de la Recherche en Sciences Sociales; Vol. 3; f. 2-3

Burns, Liz; 2003; '*International Association For Volunteer Effort*', Santiago: Paper Presented at the Symposium Mobilizing Social Capital and Volunteer Action of Latin America

Cattano, Cristina & Mattei, Enrico; 2008; *The Decision To Migrate And Social Capital: Evidence from Albania*; University of Sussex

Cherti, Myrjam; 2008; *Paradoxes of Social Capital: A Multi-Generational Study of Moroccans in London*; IMISCOE Dissertation; Amsterdam University Press

Cohen, Anthony P.; 1999; *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, Çeviren: M. Küçük. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları

Coleman, James; 1988; '*Social capital in the creation of human capital*', American Journal of Sociology Vol.94; f. 95-120.

Giddens, Anthony; 2009; *Sociology*; 6th Edition; UK: Polity Press

Haas, de Hein; 2008; *The Complex Role Of Migration In Shifting Rural Livelihoods: The Case Of A Moroccan Oasis* in Global Migration and Development; Editors: T. van Naerssen, E.Spaan & A. Zoomers; New York/London: Routledge

Hall, Stuart; 1995; '*New cultures for old*', in A Place in the World? Places, Cultures and Globalization; Editors: Massey, D. and P. Jess, Oxford: Oxford University Press

Healy, Côté, Helliwell & Field; 2001: 85).

Healy, Tom; Côté, Sylvain; Helliwell, John F.; Field, Simon; 2001; *The Well-Being Of Nations. The Role Of Human And Social Capital*, Paris: OECD Publishing: Centre for Education Research and Innovation.

Hutnik, Nimmi; 1991; *Ethnic Minority Identity: A Social Psychological Perspective*, Oxford: Clarendon Press and New Delhi OUP.

Levitt, Peggy & Glick Schiller, Nina; 2003; *Transnational Perspectives on Migration: Conceptualizing Simultaneity*; Working Paper 3-09J, Princeton: University Center for Migration and Development

McMillan, David W. & Chavis, David M.; 1986; *Sense of Community: A Definition and Theory*; Journal Of Community Psychology; Vol.14; No.1;f. 1-30

Portes, Alejandro; 1998; *Social Capital: Its Origins And Applications In Modern Sociology*, Annual Review of Sociology; Vol. 24;f. 100-124

Putnam, Robert; 1993; *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press

Rex, John, 1996, *Ethnic Minorities in the Modern Nation State*, New York: Palgrave Publication

Rose, Gillian; 1995; 'Place and identity: A sense of place', in *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization*, Editors: Massey, D. and P. Jess, Oxford: Oxford University Press

BİZANS RESİM SANATINDA ANASTASİS SAHNESİNDEKİ HAVVA’NIN ELİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Dr. Öğr. Üyesi, A. Nazlı SOYKAN

Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,
orcid.org/0000-0002-8611-8936

ÖZET

Anastasis (Diriliş) Bizans sanatında İsa'nın kendi dirilişinden ziyade, çarmıha gerilip mezara konulmasından sonra ve dirilmesinden önce yeraltına inerek, vaftiz olmadıkları için burada tutulan Eski Ahit peygamberlerini ve günahsız insanları göğe çıkarması ve şeytanı hapsedmesi konusunun işlendiği ikonografik sahnelere verilen isimdir. Kaynağı Nikodemus İncili olan sahnenin ana figürleri İsa, Hades, Adem, Havva ve İki Kral(Davut ve Süleyman Peygamber)'dir. Bu figürlerle birlikte zaman zaman sahneye Vaftizci Yahya ve Habil de eklenmektedir. Araştırmacılar Anastasis sahnesini dört gruba ayırmaktadırlar. Santa Maria Antiqua Kilisesi, San Clemente Kilisesi, Güllüdere Ayvalı Kilise, Göreme Eski Tokalı Kilise, Göreme El Nazar Kilise, Atina Daphni Manastır Kilisesi, Selanik Kutsal Havariler Kilisesi gibi yapılarda örnekleri görülen birinci tipte İsa Adem'e doğru eğilmiş ve onu tutarak mezardan dışarı doğru çekerken tasvir edilmiştir. İkinci tipte İsa Adem'i mezardan çıkarmakta fakat Adem ve Havva'nın tersi yönüne doğru adım atmaktadır. İkinci tipin görüldüğü kiliseler arasında Torcello S. Maria Assuanta Kilisesi, Göreme Çarıklı Kilise, Göreme Karanlık Kilise, Yunanistan Hosios Loukas Katolikonu, Venedik San Marco Kilisesi yer almaktadır. Khloudov Elyazması, Cod. gr.129, fol. 82. ve Athos Dağı, İviron Manastırı'nda örnekleri görülen üçüncü tipte İsa cepheden orans duruşta, hiçbir figürle el teması olmadan tasvir edilmektedir. Veroia, İsa Kilisesi ve İstanbul, Kariye Manastırı Parekklesionu'nda örnekleri görülen dördüncü tip ikinci ve üçüncü tipin birleşiminden oluşmaktadır. Bu tipte İsa sadece Adem'in elini değil Havva'nın da elini tutarken tasvir edilmektedir. Bu çalışmanın amacı yüzyıllarca aynı kalan ikonografinin özellikle geç Bizans döneminde neden bir anda değiştiğidir. Bu bağlamda, sahnenin yıllar içindeki ikonografik gelişimi örnekler ve apokrif inciller kapsamında değerlendirilmiş ve sorunun cevabı aranmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anastasis, Havva, Bizans Resim Sanatı, Diriliş

OPINIONS ON EVE'S HAND IN THE ANASTASIS SCENE IN BYZANTINE PAINTING

Anastasis (Resurrection) is the name given to the iconographic scenes in Byzantine art depicting Jesus' resurrection, rather than his own resurrection, after he was crucified and placed in the tomb, and before his resurrection, he descends to the underground, takes the Old Testament prophets and innocent people who were kept there because they were not baptized, and imprisons the devil. The main figures of the scene, whose source is the Gospel of Nicodemus, are Jesus, Hades, Adam, Eve and the Two Kings (Prophet David and Solomon). Along with these figures, John the Baptist and Abel are also added to the scene from time to time. Researchers divide the Anastasis scene into four groups. In the first type, examples of which can be seen in buildings such as the Santa Maria Antiqua Church, the San Clemente Church, Güllüdere Ayvalı Church, Göreme Eski Tokalı Church, Göreme El Nazar Church, Athens Daphni Monastery Church, Thessaloniki Holy Apostles Church, Jesus is depicted leaning towards Adam and holding him, pulling him out of the tomb. In the second type, Jesus takes Adam out of the grave but steps in the opposite direction of Adam and Eve. Churches where the second type is seen include Torcello S Maria Assuanta Church, Göreme Çarıklı Church, Göreme Dark Church, Greece Hosios Loukas Katholikonu, Venice San Marco Church. In the third type, examples of which are seen in the Khloudov Manuscript, Cod gr.129, fol 82 and Mount Athos, Iviron Monastery, Jesus is depicted in a frontal orans posture, without any hand contact with any figure. The fourth type, examples of which are seen in the Church of Christ in Veroia and the Parecclesion of the Chora Monastery in Istanbul, is a combination of the second and third types. In this type, Jesus is depicted holding not only Adam's hand but also Eve's hand. The aim of this study is to understand why iconography, which remained the same for centuries, suddenly changed, especially in the late Byzantine period. In this context, the iconographic development of the scene over the years has been evaluated within the scope of examples and apocryphal gospels and the answer to the question has been sought.

Keywords: Anastasis, Eva, Byzantine Paintings, Resurrection

VİZİGOT KRALLIĞI'NDA HUKUK VE İDARİ SİSTEM

Yüksek Lisans Öğrencisi ÖZLEM ACAROĞLU

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, - 0000-0002-9212-3109

ÖZET

Roma İmparatorluğu'nun sona ermesi, İtalya ve çevresindeki bölgelerde demografik yapının değişmesine neden olmuştur. Gotlar, bu bölgede faaliyet gösteren önemli bir Germen kolu olarak karşımıza çıkmakla birlikte kendi krallıklarını kurmaları da uzun sürmemiştir. İlk kez tarihte görüldükleri Baltık Denizinden Tuna boylarına, oradan da İber Yarımadasına uzanan bir ilerleme ile faaliyetlerine rastlamaktayız. Gotların 291 baharındaki ilk bölünmelerinden beri iki kolu vardı: Batı Gotları Tervingi-Vesi ve Doğu Gotları Greuthungi-Ostrogothi olarak isimlendirilmişti. Bu isimler 400'e kadar bir süre kullanılmış, sonra Tervingi-Greuthungi isimleri sadece kahramanlık şarkılarında yaşarken, Vesier-Ostrogot ikilisi, Cassiodorus tarafından VI. yüzyılın başında Vesegothen-Ostrogothen'a uygun olarak Wesgoten-Ostrogoten, Batı Gotları-Doğu Gotları şeklinde "iyileştirilene" değin değişmeden kalmıştı.(Wolfram, 2020, böl. 19-51) Tervingi, orman halkları olarak kullanılan bir terimdir, Greuthungi steplerde yaşayan halklar manasına gelir ve böylece bu iki kolun hangi coğrafyalarda ayrılmış olduğu kelime kökenlerinden analiz edilebilir. Daha sonra bu isimler yalnızca kahramanlık destanlarında kendilerine yer bulabilmiştir. Ren Nehri'nin kıyısında, eski Worms şehrinde geçen Nibelungen adlı orta çağ destanında boy gösteren Bernli Dietrich esasında Büyük Theodoric'in (454-526) ta kendisidir.(Heather, 2012, 19)

Makalenin ana amacı, Vizigotlar olarak adlandıracağımız Tervingi-Vesi topluluğunun hem yayılmış oldukları İspanya coğrafyasındaki faaliyetlerini hem de genel anlamda Got topluluklarını açıklığa kavuşturmak ve daha sonra kendi kültürleri ile taşıdıkları Roma kültürünü Hispano-Roman halklarına entegre etme süreçlerini, hukuk ve idari yapılanma olarak önemli hukuk kanunlarına değinmektir.

Anahtar Kelimeler: Germenler, Batı Gotları, Roma İmparatorluğu.

Gotların Menşei ve Roma İmparatorluğu ile Temasları

İber Yarımadası'nda, İspanyol halklarının oluşturduğu ve monarşiyle yönetilen bir sistemi ilk kez hayata geçiren kişiler Vizigot kralları olmuştur. Bu önemli bilgi, coğrafyanın tarih boyunca farklı milletlerin ve kültürlerin etkisi altında kaldığı bir alan olduğunu vurgular. Özellikle “Kelt toplulukları” geçmiş zamanlarda bu bölgede bulunmuş olmalarına rağmen tek bir birleşik devlet şeklinde varlık göstermemişlerdir, bu da Vizigotlar'ı diğer Kelt topluluklarından ayırır. Bu durum, Kastilya Kralları için erişilmesi güç bir hedef haline gelmiştir. Yerel krallıklar olarak varlığını sürdüren Kelt toplulukları, bölgeye çeşitli etkiler bırakmış ve tarih boyunca kendilerine özgü yönetim yapıları oluşturmuşlardır. Bu bağlamda, İber Yarımadası'nın zengin tarihi ve kültürel geçmişi, farklı toplulukların bir arada varlık gösterdiği bir şekil olarak ortaya çıkmıştır.

İber Yarımadası'ndaki Vizigotlar'ın varlığı, genellikle 589 ile 711 yılları arasında tarihlendirilir. Bahsedilen süreler içerisinde Vizigot Krallığı halk arasında iki temel gruba ayrılmış vaziyetteydi ve bu durum VII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu etnik temel iki gruptan birisi öncelikle yerleşik nüfusu temsil eden Roma Hispania-lılar (Latinleşmiş İberyalılar)¹ olarak tabir edeceğimiz Romalılardır ki bu etnik topluluk uzun yıllardır burada varlığını sürdürmekteydi. Diğer bir kısmı oluşturan ise Galya'dan göç etmiş olan Vizigotlar'ın bir azınlığıdır denilebilir. Bu iki etnik topluluğun birleşip tam bir Vizigot Krallığını oluşturması ve kendi içerisinde ortak bir kültür oluşturması ise daha önce de bahsedildiği üzere VII. yüzyıla kadar süregelen bir dizi olayla artık oturabilmiştir. Roma ve Hun saldırıları Got topluluklarını da kendi arasında Ostrogot ve Vizigot olarak ayırmıştır. Uzunca bir süre ise Hunlar, Ostrogot'ları himayesi altında idare etmişlerdir. “*Gothus*” terimi, Toledo Krallığı'nın hemen hemen tüm yazılı kaynaklarında bulunur.(Panzram - Pachá, 2020) Lakin bu kişileri Latin Romalılarından ayırt etmek ise zordur. Uzun yıllardan beri süregelen asimilasyon, onları Vizigotlar'dan ayırt etmeyi imkânsız kılmıştır. Bu gruplar arasında ayırım yapamamanın nedeni, şüphesiz bir Gotik kimliği bir Roma kimliğinden ayıracak belirli tanımlayıcı işaretlerin olmamasıdır. Ne arkeolojik kanıtlar ne Aryanizm ne de kanunlar ve isimler, Vizigot Krallığı içerisindeki etnik toplulukları ayırt etmek için kullanılamaz. Zaman içerisindeki iletişim ve etkileşim

¹ Bölgeye gelen Kelt toplulukları, zaman içinde Latin topluluklarının etkisi altında dönüşerek yeni bir kültürel kimlik geliştirmişlerdir.

içerisinde bulunan halklardan yola çıkarak hem kültürel kimlik açısından Latin Romalıların Got topluluklarıyla iç içe geçmiş olduğu görülmektedir.

Vizigotlar'ın kökenlerinin yani Got topluluklarının tarihte ilk ortaya çıktıkları coğrafyaya bakıldığında Baltık denizinin kıyılarına rastlanır. Bu coğrafya *Germania* olarak bilinmektedir. *Germania*, kuzeyde Kuzey Denizi ve Baltık Denizi, doğuda Vistül Nehri, güneyde Karpatlar ve Danuvius, batıda ise Rhenus ile sınırlı bir coğrafyadır.(Cantürk, 2020, 7) Klasik etnografya ve ilk dönem yazarlarından Tacitus (56-120) Suevi adını birçok Germen kabilesine uygulamıştır (Tacitus, *Germania*). Benzer bir şekilde “gotik” unvanı VIII. yüzyıla kadar sürekli olarak önem kazanmıştır.(Bradley, 1888, böl. 1-20)

Philipp Cluver, Gotların anavatanının aslında Baltık Denizi'nin doğu kıyısında, memleketi Danzig civarında, Batı Prusya olduğunu iddia etti. Germen dilinin, Pomponius Mela ve Pliny'nin (23/24-79) Sinus Codanus -Baltık Denizi olarak adlandırdığı Dan, Codan ve Godan'ın çeşitli lehçelerinde var olduğu söylenmektedir- Godanos veya Godan, daha sonra Gdanos olarak yenilendi ve ona göre, Danzig'in (şimdi Gdansk, Polonya) genel adı olan Gdansk veya Gdansk ile nedensel olarak bağlantılı olduğuna inanıyordu. Jordanes'in metnini takip ederek İskandinav Yarımadası'ndaki Scania veya Baltık Denizi'ndeki Gotland yerine “Gothiscanzia”yı (Scandza) Godansk (Danzig) ile eş tuttu. İsveçlilerle ilişkilendirilen bölgenin dışında bir Gotik vatan olarak tanımladı.(Kristoffer Neville, 2009, 222)

Gotlar, Roma İmparatorluğu için en önemli tehditlerden biriydi ve MÖ III. yüzyıldan itibaren Roma'nın dikkatini çekmeye başladılar. Gotlar, 378 yılında Roma İmparatorluğu'na karşı kazandıkları Adrinapolis Savaşı ile Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne katkıda bulundular. Gotlar, ayrıca V. yüzyılda Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına da neden oldular.(Cantürk, 2020, 7) 476 yılında, Batı Roma İmparatoru Romulus Augustus, son Got kralı Odoacker tarafından tahttan indirildi ve Batı Roma İmparatorluğu sona erdi. Gotlar, İskandinavya ve Kuzey Avrupa'nın tarihinde önemli bir yere sahiptir ve günümüzde İskandinav kültürü ve dilinin temelini oluşturan kavimlerden biridir.

“Got” adına ise tarihi kaynaklarda ilk defa MÖ I. Yüzyılda günümüzdeki Polonya topraklarında rastlamaktayız.(Peter Heather, 2012, 18) Resmi Roma İmparatorluğu dokümanı olarak sayılan ve Roma İmparatorluğu'nun IV. yüzyılın sonlarında var olan bir

belgesi olan *Notitia Dignatatum*'da da isimleri geçmektedir. Bu belge, Roma İmparatorluğu'nun askerî organizasyonunu ve sınırlarını göstermektedir. İmparatorluk'taki askerî birlikler, komutanlar ve diğer yetkililer hakkında ayrıntılı bilgi içermektedir. "*Notitia Dignatatum*", Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı bölgelerindeki askerî güçlerini ve yönetim yapısını gösteren iki bölümden oluşur. Belgede ayrıca, Roma İmparatorluğu'nda bulunan diğer askerî birliklerin (barbar olarak adlandırılan kabilelerden oluşan birlikler dahil) detaylı bir listesi de yer almaktadır. Bu belge, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki askerî organizasyonunu ve sınırlarını anlamak için son derece önemlidir. Ayrıca, Roma İmparatorluğu'nun dağılma sürecindeki politik, sosyal ve askerî değişimleri anlamak için de kaynak bir belgedir.

Yukarıda, *Notitia Dignatatum*'da Vizigotlardan bahsedildiğini söylemişti. Vizigotlar, IV. yüzyılın sonlarında Batı Avrupa'da önemli bir güç haline gelmişti. Belge Vizigotlar hakkında bazı bilgiler içermekte ve Roma İmparatorluğunun İspanya'daki askerî organizasyonunu da göstermektedir. Belgede, Vizigotların askerî birimlerinin isimleri ve komutanları hakkında bilgiler yer alır. Vizigot askerî birimleri arasında "*Gothi*", "*Alani*" ve "*Bastarnae*" gibi isimler yer almaktadır. Ayrıca, Vizigotların komutanlarından biri olan "*Comes Gothorum*" (Gotların Kontu) da belgede yer almaktadır. Bu da Vizigotların varlığı hakkında bize önemli bilgiler sağlamaktadır.(Heichelheim, 2012) Got menşei ile ilgili bilinen ilk eser ise Jordanes tarafından yazılmış *Getica* adlı el yazmasında bahsedilmektedir. Jordanes, IV. yüzyılın sonlarında Hunlar tarafından Ostrogotların boyunduruğuna giren bir Ostrogot'tu. Bilgili Cassiodorus'un (585) bir arkadaşı ve öğrencisi olan Jordanes, MS 550 civarında, *Romana* adlı eserinin bir tamamlayıcısı olarak *Getica* adlı eserini yazdı ve açık bir şekilde atalarının İskandinavya'dan göçlerini yeni vatanlar arayışında tasvir etti.(Burns, 1982, 2) Onların Scandza adasından çıktıklarını söyleyen Jordanes, Gotların gemilerle indikleri topraklara *Gothiscanza* adını verdiklerini de ekler. Scandza, günümüzde İskandinavya ile Danimarka topraklarını kapsarken *Gothiscanza* ise bugünkü Polonya topraklarıdır.

Bununla birlikte Germen kavimleri, Avrupa'nın etnik yapısını şekillendiren en önemli faktör olarak ortaya çıkmıştı. Tarih boyunca bu kavimler arasında çeşitli ayrışmalar ve birleşmeler meydana geldi. İlk olarak, Orta Avrupa'nın kuzey bölgelerinde ortaya çıkmakla birlikte Germenler zaman içerisinde ortak kültür ve dil birliği oluşturarak birbirlerine bağlanmaları onları güçlü tek bir veya en fazla birkaç kavim haline

gelmelerine ve genişlemelerine sebebiyet verdi. Bu durum, göç hareketleri ile açıklanabilir çünkü ortak bir paydada birleşmeleri onların yeni fethettikleri ve etkileşim içerisinde bulunacakları başka kavimlere karşı koruyordu. Ayrışmalar ise farklı liderlik yapıları, siyasi çıkarlar, toprak talepleri ve kültürel farklılıklar gibi etkenlerden kaynaklandı. En başta bağımsızlıklarını ve siyasi temellerini korumaktan meydana geldi. Germen kavimlerinin ayrışması, Avrupa'nın etnik yapısında da mühim değişimlere neden oldu. Yeni kurulan krallıklar, topraklarını genişletmek için savaşlar yaptılar ve komşu kavimlerle ilişkilerini şekillendirdiler. Örneğin, Gepidler Panonya'ya yerleşirken, Ostrogotlar İtalya'da bir krallık kurdular. Bu süreçte, Germen kavimlerinin etkisiyle Roma İmparatorluğu'nun gücü azaldı ve Avrupa'nın siyasi haritası değişti. Yapılan savaşlar, anlaşmalar, isyanlar ve siyasi çıkarlar Avrupa'da haritaların sık sık genişleyip daralmasıyla sonuçlanır. Günümüz Avrupalı devletlerin ve milletlerin etnik ve siyasi yapısını derinden etkileyen bir süreç oldu. Ön plana çıkan unsurlar arasında etnik kimliklerin korunma çabası, toprak talepleri ve kültürel dayanışma oldu. Ayrıca bu ayrışmalar Roma kültürüyle de yakından ilgilidir. Çünkü, her ne kadar Germenler kendi aralarında ayrışma ve birleşme, savaş ve ittifak yaptıysa aynı unsurların Roma İmparatorluğu için de değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin; bu süreçte Germen toplulukları Roma mimarisinden, hukuktan, yönetim sisteminden ve diğer kültürel öğelerden faydalanmışlardır. Etkileşim içerisinde olmadıkları önceki yüzyıllarda herhangi bir mimari faaliyetleri olmayan Vizigotların Roma tarzında kilise ve dinî merkezler inşa etmiş olduklarına rastlanır. Uzun sütunlar, mozaikler ve kemerlerle süslenmiş mimari özelliklerden faydalanmışlardır. Yine buna benzer mezar anıtları oluşturularak ölülerini anmak için mezar anıtları inşa etmişlerdir. Bunlar da Roma dönemi anıtlarına benzer şekilde inşa edilmiştir. Vizigotlar, Roma İmparatorluğu'nun şehir savunma sistemlerinden etkilenecek kendi şehirlerini korumak için surlar, kuleler ve kapılar gibi savunma yapıları inşa etmişlerdir. Bu yapılar, Roma mimarisinin etkisini taşıırken Vizigotlar'ın kendi savunma stratejilerine uygun olarak tasarlanmıştır. Bu bunun gibi mimari örnekleri kendi kültürleri ile birleştirerek ortak bir stil yaratmayı hedeflemişlerdir.

Bunların dışında askerî taktikler ve savaş sanatları, hukuk ve yönetim, dil ve edebiyat, giyim, el sanatları, dinî inançlar heykel ve sanat gibi birçok alanda iki kültürün

birbirlerine entegre ettikleri unsurlardır. Sonuç olarak Got kültürü zamanla genişlerden Roma kültürü ise bu birliktelikle beraber yayılmaya devam etmiştir

Vizigot Hukukunun Ana Kaynakları, İçerikleri ve Önemi

Gibbon tarafından çok iyi bir şekilde ifade edilmiştir ki: “*Kanunlar, bir ulusun tarihinde en önemli bölümü oluşturur.*” Çünkü başka hiçbir kaynaktan bu kadar tarafsız bir şekilde, bir toplumun adetleri, erdemleri, kusurları, siyasi etik kuralları, hataları ve dinî önyargıları hakkında bilgi edinemezsiniz.(Scott, 2013) ‘Barbar’ olarak adlandırılan kralların çıkardığı yasalar, Germen kabile geleneklerini yansıtıyor mu, yoksa bu yasaların bazıları en azından kısmen Roma geleneklerinden mi türetilmiştir? Bu bölüm bu soruya cevap arayacaktır. Vizigot krallığındaki idari yapı ve hukuk sistemi de krallığın yönetimini sağlamak için çeşitli düzeylerden oluşuyordu. “*Edictum*” (Bildiri/Beyanname) terimi teknik anlamda veya en azından mecazi olarak kullanılırdı. Roma kamu görevlileri yasal düzenlemeler yapma yetkisine sahip değillerdi, ancak görevlerini nasıl yerine getireceklerini “*Edicta*” yoluyla ilan edebilirlerdi.(Watson, 2003, 204) Özellikle, özel hukuk mahkemelerinin en önemli görevlisi olan Praetorlar, yıllık olarak “*Edicta*” yayınlayarak hangi durumlarda yasal eylem yapacaklarını belirtirlerdi. Vizigot krallığındaki Roma halkı için de kanunlar dizisinin (*Lex Romana Visigothorum*) 506 yılı gibi erken bir tarihte yazıya geçirildiği düşünülmektedir ve VI. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar uzanan 102 el yazmasında bulunmaktadır.(*Law and Language in the Middle Ages*, 2018, 240) Euric ve II. Alaric dönemi, Vizigot Kralları ve büyük ölçüde Romalı danışmanları tarafından oldukça fazla yasa yapılması açısından da dikkate değerdir.(Collins, 1983) Bu yıllar, Vizigotlar için ilk yazılı yasanın kabul edildiği kabul edilen *Codex Euricianus*’un (Euric Kanunu) ve ardından 506 yılında krallıkları altındaki halkları için Romalıların düzenlediği bir gözden geçirilmiş bir Roma hukuku olan *Breviarium Alaricianum*’un (Alaric’in Özeti) yaratılmasıyla işaretlenmiştir.(Collins, 1983) Özellikle Kanunların bireysel hükümleri, o dönemde Hispano-Roman ve Got toplumunun belirli özelliklerine kanıt olarak zaman zaman kullanılmıştır. Ayrıca yasa yapımının doğası ve krallığın nüfusunun iki bileşenin hukuki statüsü, bu iki hukuk kitabının niteliği ve karşılıklı ilişkisinin ışığında anlaşılabilir. Bu nedenle, onları incelemek gerekir. *Codex Euricianus*, Batı Roma İmparatorluğu'nun çökmesinden hemen sonra, 475 veya 476 yıllarına tarihlenir. *Codex Euricianus*’un günümüze ulaşan bölümleri *Antiqua*’da

(daha sonraki Vizigotik Kanun'da “eski metinler”) ve 276-336 bölümlerini içeren parçalı bir palimpseste² bulunmaktadır. Eser Latince'dir ve Roma etkisini yoğun bir şekilde yansıttığı genel olarak kabul edilmektedir.(Watson, 2003) Euric'in yasaları, Got hukukuna saygın bir hukuki Latince yazılı biçim kazandırırken, aynı zamanda bağımsız bir hükümdarın otoritesini de ifade etmektedir. Levy'ye göre; “*V. yüzyılın en iyi yasama çalışması olarak güvenle adlandırılabilir.*”(Ward-Perkins - Whitby, 2000) Kral Leovigild, VI. yüzyılın sonlarında yeniden düzenlenmiş bir versiyonunu yayınlamış ve ardından 654 yılında Recceswinth'in *Leges Visigothorum*'unu ilan etmiştir. Bu yeni hukuk kitabı, krallıkta daha önce mevcut olan tüm hukuk kitaplarının geçerliliğini ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle, Euric Kanunu bu dönemden sonra pratik değerini kaybetmiş ve kopyalanmamaya başlamıştır.

Roma-Germen stili hukuk kanunlarından birisi de Euric kanunlarına dayanan İspanya'daki Vizigotlar'ın kanunları (*Leges Visigothorum*) VI. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar bu kraliyet anayasalarını koruyan otuz dokuz el yazması bulunmaktadır. Sürekli karşılaşılan sorun, *Leges Visigothorum*'un (Karl Zeumer'in yayınında kullandığı adıyla) farklı kronolojik dönemlerden gelen yasaların bir birikimi olmasıdır. Bunlarda büyük ölçüde Roma etkisi bulunmakta ve bazen geç Roma hukukunun teknik terimleri kullanılmaktadır.(Castellanos, 2020, 53) Ayrıca Kral Euric'den beri *Codex Euricianus* tüm Vizigot krallığı boyunca yürürlükteydi ve ancak VII. yüzyılın ortalarında Kral Recceswinth, Romalılar ve Vizigotlar için birleşik bir kanun yayınladığında değiştirildi. Bununla birlikte, *Codex Euricianus* ve *Breviarium Alaricianum*, erken Germen hukuk kodlarının en önemli ve etkili olanlarıdır ve birçok açıdan yazılı dilin temelini atan Got diline Kutsal Kitap'ın Ulfilas tarafından çevirisi kadar önemli bir başarıdır.(Frassetto, 2003) *Breviarium Alaricianum* (Alaric'in Özeti), *Codex Euricianus*'un bir özeti olarak bilinir. Ayrıca bu metin, “*Lex Romana Visigothorum*”un bir parçasıdır. Clovis ile son ve ölümcül karşılaşmasından önce II. Alaric'in emriyle ortaya konan *Breviarium Alaricianum* adı altında yayımlanan belge, sadece Roma hukukunun bir derlemesiydi ve Got Krallığı'nın özellikle Germen geleneklerine fazla ışık tutması beklenemezdi.(Hodgkin, 1887, 210-234) Bu özeti bazı el yazmaları günümüze ulaşmıştır. Bununla birlikte, *Breviarium Alaricianum*'un Romalı hukukunu tanıyan Gotik kişisel

² Parşömen, üzerindeki yazıyı kısmen veya tamamen silerek yeniden yazı yazılabilen bir tür dönüşümlü kağıt.

hukukun ikincil hukuk haline geldiği düşünülmektedir. *Breviarium Alaricianum*'un orijinal kopyası, hukuk uzmanları komisyonu tarafından tasdik edilmiş ve kralın huzurunda piskoposlar ve soylular birliğinin önünde yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca, bugünkü formuyla *Codex Euricianus*'un gerçekten Euric tarafından kodlandığı sorgulanmıştır. Tartışmasız olan şey, yaklaşık olarak 475 yıllarında Vizigot kralının kanunlar çıkardığı ve kuşkusuz önemli bir bölümünün bugün genellikle *Codex Euricianus* olarak kabul edilen en eski Vizigot *Lex Scripta*'ya dahil edildiğidir. Ancak, kodifikasyonun kendisinin II. Alaric dönemine ait olma ihtimali de vardır.(Wolfram, 1979) Ayrıca Euric'in kanunu, Leovigild ve Recceswinth'in daha sonraki kanunlarından farklı olarak Septemanya'dan daha geniş bir coğrafi alanda uygulanmıştır. Euric'in Kanunu, diğer yasama organlarının düşünceleri üzerinde açık bir etkiye sahipti. Bu, aynı dönemde yaşayan diğer bir Germen kralı olan Burgund hükümdarı Gundobad'ın Kanunu'nda ondan alıntılar yapılarak gösterilmektedir. Gundobad, Rhone vadisinin bazı bölgeleri ve İsviçre'yi kontrol ediyordu.(Collins, 1983) Yani yalnızca Roma etkilerinden söz etmenin yanı sıra Theoderic'in Kanunları ve Bavyeralıların Kanunları da Vizigot hukukunu oluşturmada önemli bir yere sahiptir.

Her ne kadar öyle olsa da tüm Got krallarının yasaları, Roma hukukçuları olmadan yürütülemezdi.(Wolfram, 1979) Tarihçilerin yorumu, başlangıçta Vizigotlar'ın kendi koşullarına uyarlanmış Roma hukukunu kullandığı yönündeydi.(Heather, 1999) Vizigot Kralı Leovigild (568-586) ise *Codex Euricianus*'u temel alarak yeni güçlenen krallığı adına kodifikasyon hazırlayarak *Leges Visigothorum*'u oluşturdu. Metin on iki kitaba bölünmüştür ve muhtemelen Kral Recceswinth (653-672) zamanına kadar uzanmaktadır. Reccared adlı ilk Katolik Vizigot kralının (586-601) döneminde Got göçmenlerinin Roma vilayetlerinin inancını kabul etmeleriyle sosyal ve siyasi ilişkilerde yapılan büyük bir değişiklik sonrasında yeni bir yasa kitabının oluşturulması muhtemel hale gelmiştir. Bu nedenle '*Antiqua*' derlemesi, Reccared'in döneminde gerçekleşmiştir.(Hodgkin, 1887, 211) Kanun'un oluşturulduğu dönemde Gotların eski geleneksel hukukundan, unutulmuş kralların emirlerinden, diğer Germen uluslarının yasalarından veya hatta Roma hukukundan alınan her şeyi kapsayan genel bir ifadedir.(Hodgkin, 1887, 211) Sonraki dönemde, özellikle Egica'ya kadar olan süreçte, daha sonraki Vizigot kral yasaları "*Lex Visigothorum*"a eklenmiştir. Kral Erwig (680-687) ve Egica (687-702) tarafından daha

da geliştirilmiştir. Ayrıca, Chindaswinth ve Receswinth dönemlerinde, bu metne eklemeler yapılarak '*Lex Visigothorum*'un tamamlanmasına yol açılmıştır.

Bu nedenle *Lex Visigothorum*, hiçbir zaman bütünüyle bir Got kabile hukukunun yazılı bir hali olmadı, her zaman kraliyet hukuku niteliğindedir. Bu daha çok Germen hukuku ile Roma hukuku öğelerini birleştiren bir sentezdir. *Lex Visigothorum*, geniş bir yasal derlemeyi temsil ederken, *Codex Euricianus* daha kısıtlı bir yasal metindir. *Codex Euricianus*, yalnızca bazı yasal konulara odaklanır ve bu nedenle daha sınırlı bir kapsama sahiptir. Bu nedenle yeterli bir bölgesel yasa sağlıyor olsaydı ve yalnızca Gotlar için değil bütün Galya ve Hispano-Roman vatandaşlar için geçerli bir kanun olsaydı II. Alaric *Lex Romana Visigothorum*'u yayınlama ihtiyacı hissetmezdi. Geleneksel görüş uzun süredir şuydu: Vizigotlar kişisel, bölgesel değil, bir hukuk sistemi uyguladığı için *Codex Euricianus* sadece Vizigotlar için, *Breviarium Alaricianum* ise Vizigot egemenliği altında yaşayan Romalılar için geçerliydi.(Watson, 2003, 205) Yani bir kişi nerede yaşadığına değil, hangi soydan geldiğine göre hukuka tabi olurdu.(Barnwell, 2000, 7) Alfonso Garcia Gallo 1941 yılında, Vizigotların bölgesel bir hukuk sistemi uyguladığını ve bu nedenle *Codex Euricianus*'un ve *Breviarium Alaricianum*'un (ve diğer yasaların) hem Vizigotlar hem de Galya veya Hispano-Romalılar için geçerli olduğunu savundu. İlerleyen zamanlarda *Codex Euricianus*, *Breviarium* tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.(Watson, 2003, 205)

Diğer Vizigot yasama çalışmaları da devam etti. 531-548 yılları arasında hüküm süren Kral Theudis, 546 yılında prosedür masraflarıyla ilgili bir kanun çıkardı ve bu kanunun *Breviarium*'un ilgili bölümüne dahil edilmesini emretti. Bu durum, kanunun bölgesel olduğunu gösterirken, *Breviarium*'a dahil etme emri, kanunların otomatik olarak her iki halk için olmadığını ve *Breviarium*'un da öyle olmadığını göstermektedir..(Watson, 2003, 205-206) Leovigild dönemine gelindiğinde Kral *Codex Euricianus*'u öncelikle gözden geçirdi ve bu kanuna eklemeler, çıkarmalar yaparak orijinal formunu değiştirdi. Mülkiyet, aile hukuku ve onur anlaşmazlıklarını içeren bazı Germen hukuki adetlerin devam ettiği, ancak muhtemelen sadece Gotlar arasındaki sorunları çözmek için kullanıldığı, çatışmalar Gotlar ve Romalılar arasında olduğunda 'resmi' hukukun kullanıldığı kabul edilmelidir.(Heather, 1999) Aynı zamanda hakimler, suçlamalar, kilisede sığınma, kaçaklar, hırsızlar, yaralanmalar, doktorlar, mezar ihlalleri, yabancı tüccarlar, tecavüz,

yangınlar (kundaklama), toprak hukukunun çeşitli bölümleri ve diğer birçok konu(Collins, 1983, 223-239) hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Sonraki krallar da özellikle Chindaswinth (642-653) ve oğlu Recceswinth (653-672) onlar da kendi kanunlarını çıkardılar. Özellikle Recceswinth'in çıkardığı *Liber Iudicum*, 654'e kadar yayınlanmış yasaların bir derlemesi olduğu için Vizigotik hukukun en önemli eseri olarak kabul edilmektedir. Bu derleme, Justinianus'un Kanunları gibi önceki kanunları değiştirerek Vizigot hâkimiyeti altındaki tüm topraklardaki halk için tasarlanmıştı ve Roma hukuku bu derlemede önemli bir unsurdur.(Watson, 2003) Sonraki krallar da yasama çalışmalarına devam etti. Erwig (680-687), *Liber Iudiciorum*'u gözden geçirerek kendi ve Wamba'nın birçok kanununu düzeltti ve daha önceki kanunlara eklemeler yaptı. Egica (687-702) ise yeni bir revizyon planlamıştır; bu revizyonun gerçekleşip gerçekleşmediği bilinmemekle birlikte, kendi kanunları da dahil edilmiştir. Resmi versiyonların yanı sıra, anonim hukukçular yeni bir başlangıç başlığıyla halka yönelik özel versiyonlar oluşturmuşlardır.(Watson, 2003, 207)

Bu yüzden her ne kadar kendi geleneksel kanunlarına bağlı olmaya çalışsalar da nihayetinde Roma hukuku, ruhban sınıfı, vatandaşlar ve geniş çapta tarımsal nüfusun hukuku baskın gelecekti. Bu sebeptendir ki Chindaswinth, Got kanununa büyük bir Roma etkisi getirme kararı aldı ve onu Got ve Romalılar için aynı yasa olarak ilan etti. Bundan böyle Vizigot krallığında yaşayan herkes gözünde tek bir halk olarak kabul edilecekti ve “*Breviarium*” sonsuza dek ortadan kaldırılacaktı.(Hodgkin, 1887, 212) Chindaswinth, Roma hukukunun öğrenilmesine özgürlükçü bir eğitim bileşeni olarak izin verirken, mahkemelerde pratik olarak kullanılmasını yasaklayan ilginç ifadeler kullandı: “*Yabancı milletlerin yasalarıyla uğraşarak fayda sağlama ve kullanmalarına izin veriyor ve onları destekliyoruz; ancak işlerin çözümü ve sonuçlandırılması için yasaklıyoruz. Çünkü bu yasalar iyi bir dille ifade edilmiş olsa bile, zorluklarla karşılaşıyorlar. Adaletin tamamlanmasına yeterli olmalarına rağmen, bu kodun içerdiği usulleri ve sözcüklerin uygun düzenlemesini öğrenmek zordur. Bundan böyle ne Roma yasaları ne de başka yabancı düzenlemeler kullanılmayacaktır.*”(Hodgkin, 1887, 212)

Sonuç olarak Vizigot Krallığı'nın başından itibaren kullanılan hukuki yapılar ve hukuk sistemi karmaşık ve dolambaçlı bir değişim sürecinden geçmiştir. Roma hukuku ve Germen geleneksel kanunları birleşimiyle oluşturulan ve üzerine devamlı eklemeler

yapılan bu yasalar, toplumun yapılanmasında ve krallığın yönetimini sağlamada önemli rol oynamıştır. Hem Gotların kimliğini ve sistemin işleyişini belirlemede hem de toplumu idare etmede önemli bir araç olmuştur. Her dönemde kralların getirmiş olduğu eklemeler ve değiştirmeler döneminin siyasi dinamiklerine ve toplumsal yapılanmalarına uygun bir şekilde düzenlenmiştir.

3.3.2. Liber Iudicorum

Kral Leovigild'in Kanunu (569-86), Seville Başpiskoposu Isidorus'un *History of The Goths, Vandals and Suevi* (625/6) adlı eserinde belirtildiği gibi, Euric'in çalışmasının bir revizyonu ve genişlemesi olarak tasarlanmıştır. Ancak 654 yılında Recceswinth'in yasama kitabı tarafından yerine geçilmiş ve geçerliliğini yitirmiştir. Ne yazık ki, Euric'in Kanunu kadar şanslı değildi, çünkü hiçbir el yazmasında hiçbir şekilde, hatta kısmen bile, sağlam bir şekilde korunamamıştır.(Collins, 1983, 223-239) Yalnızca Recceswinth'in Kanunu'nun başlığında yer alan ve “*antiqua*” sıfatıyla belirtilen, Leovigild'in Kanununa ait bireysel yasalar günümüze ulaşmıştır. Peki bu yasalar kimlere hitap ediyordu? Neden Roma hukuku bu kadar önemliydi ve bu denli etkilenildi ve hatta bazı krallar kendi soyunu Roma'ya dayandırmak istiyordu? Bununla neyi amaçlamışlardı?

Vizigot kralının yasama çizgisinin ana hatları, bir matruşka karakterine benzer şekilde birbirinin içine geçmiş gibidir: Euric'in Kanunu Leovigild'in Kanunu içindedir, bu da Recceswinth'in Kanunu içindedir.(Collins, 1983, 223-239) Bir adım daha geriye gidilecek olursa Euric'in kanunu da babası I. Theoderic'in (419-451) hukuk kanunlarına referanslar içermektedir. Bu durum gösteriyor ki Euric'in yasaları Theoderic'i temel alınarak başlamıştır ve bu çizgi Leovigild ile devam edip en sonunda Recceswinth ile zincirleme bir bağlantı oluşturarak devam etmiştir. Bu bağlantılar kanunlar arasındaki yasal düzenlemelerin kökenlerini ve gelişimlerini anlamlandırılmasını kolaylaştırır. Bir görüşe göre, Euric'in Kanunu'nun içeriği temel olarak Germen kökenlidir ve Vizigotların sözlü geleneksel hukukunun Roma etkisi altında yazıya geçirilmiş unsurlarını temsil eder.(Collins, 1983, 223-239) Bu görüş, İspanyol Seville Başpiskoposu İsidor'un Gotların Tarihi'nde Euric'in Gotları yazılı yasalar altına alan ilk kral olduğunu belirtmesiyle desteklenmektedir.(Collins, 1983, 223-239) Bu veriler ışığında Euric'in yasa yapma amacı ve kanunun kimlere yönelik olduğu hala tartışmalıdır ve bu soruların yanıtları, muhtemelen I. Theoderic'in daha önceki yasalarına ve Leovigild'in sonraki yasalarına da

uygulanabilir. Ne yazık ki, bu soruların yanıtları konusunda tam bir uzlaşma bulunmamaktadır. Zaten kanunlar genel olarak iki halkın bir arada yaşamasından kaynaklanan yasal düzenlemeleri gerektiren sadece üç konu vardır: 1. Belirli bir arazi kategorisi; 2. Gotlar ve Romalıların evlilikleri; 3. Dinî farklılıkları olan kölelerinin özgürlük durumudur.(Liebeschuetz, 2011, 91-92)

Söz konusu yasaların temel kaynağı Roma hukukuysa buradan hareketle Euric'in kanunun Gotlara kendi kanun kitaplarını vermek amacıyla yapıldığı söylenemez. Bu noktada kanundan gelen bazı yasaların, örneğin keşişlerin miraslarına ilişkin olanın, saf Got toplumu bağlamında pek anlamlı olmadığını göstermektedir.(Collins, 1983, 223-239) Bu nedenle daha önce de bahsedildiği üzere yapılan diğer kanunlar gibi, Vizigot kralının yetkisi altındaki bölgelerin tüm sakinlerine uygulanan bir "bölgesel" kanun olduğu yönündeki argümanlar güçlüdür. Roma İmparatorluğu'nun eski topraklarında yerleşmiş olmalarına rağmen, kendi kimliklerini ve geleneklerini korumak istemişlerdir. Bu nedenle bütün kanunlar, kendi özerkliklerini de vurgulamak için öne çıkarılmış olduğu düşünülebilir. Bu özellikle Vizigot Kanunları için geçerlidir.(Scott, 2013) Aynı zamanda farklı birden çok etnik topluluğun olduğu bu coğrafyada hukukun üstünlüğünü ve toplumun refahını canlı tutmak önemliydi. Bu bağlamda kanunların bağlayıcı olması gerekiyordu. Yalnızca Gotları yahut Romalıları kapsayan bir kanun bütün bir krallığın altında yaşayan etnik toplulukları bir arada tutmak için yeterli olmazdı. Böylece birden fazla amaca hizmet etmesi doğaldır. Euric'in kanunları gibi kanunlar, krallığın altındaki bütün topluluklara uygulanan ortak bir hukuk sistemini sağlamasının yanı sıra bu, farklı bölgelerde yaşayan insanların, hukuki haklarının aynı temelde belirlenmiş olduğunu sağlar ve böylece vatandaşlar arasında adaletin sağlanmasını da kolaylaştırır. Aynı zamanda hukukun eşitlik ilkesini dengeler ki Vizigot kanunlarında da bunu görebilmekteyiz. Bu hususta VII. Yüzyıl yasalarının büyük bir çoğunluğu etnik ayrım yapmamıştır.(Heather, 2012) Neden en çok etkilenilen unsur Romaydı sorusu ise Vizigotların değil Romalıların içinde aranması gerekmektedir. Roma, yayılmaya ve İber coğrafyasını hakimiyeti altına almasından bu yana kendi kültürlerini de aktarmakta ustaydılar. Roma yönetimi altındaki bölgelerdeki dönüşümü tanımlamak için daha iyi bir alternatifimiz yoktur. Örneğin Latin dilinin ve Roma hukukunun tanıtılması önemli yer tutmuştur. Roma hukuku ve vatandaşlık yakından ilişkilidir, çünkü Roma vatandaşları

Roma hukukunu kullanmışlardır. 212'deki *Constitutio Antoniniana*'dan³ sonra İmparatorluğun tüm sakinleri Roma vatandaşıydı ve hepsi bir tür Roma hukukunu kullanıyordu. (Liebeschuetz, 2011, 90) Gotlar burayı ele geçirdiklerinde “*federati*” idiler, yani Roma vatandaşı değillerdi, ancak Roma ile ittifak içerisindeydiler. Zamanla ele geçirilen topraklarla birlikte Roma'nın çökmesi izlerini tamamen silmemiş, birleşik bir unsur haline getirmişti. Gotlar, kendi kimliklerini ve etnik aidiyetlerini korumaya çalışırken, aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun mevcut düzenine ve kültürel yapısına uyum sağlamak için Roma kanunlarını benimsemişlerdir. Bu, Hispania'da birçok farklı halkın bir arada yaşamasını mümkün kılan bir uyum süreci olmuştur. Yani *federati* olmalarının yanı sıra ülkenin yöneten halklarıydılar ve liderleri Kraldı, yerel halk ile bağlantı ise Roma mirasını korumakla mümkün olabilirdi. Hâlihazırda Kanunların ismi de Latince'dir ve iyi bir Latince ile yazılmıştır. Gotların hala kendi dillerini kullandığına dair çok az kanıt bulunmaktadır (Liebeschuetz, 2011, 94) Bu durum, Gotların Romalı nüfusa katı bir etnik hiyerarşi veya yasal ayırım dayatmadığını göstermektedir. Bunun yerine, Kanun, Vizigot Krallığındaki tüm nüfusu kapsayan Roma tabanlı hukukun uygulanması üzerine odaklanmaktadır.

Sisebut (612-621) hükümdarlık dönemi de dâhil olmak üzere Roma hukukunu Germen âdetiyle birleştirilmesi sürekli söz konusu olmuştur. Chindaswinth, hükümdarlık dönemi boyunca, tüm vatandaşlar için geçerli bir genel yasa gerekliliğini fark ederek çalışmalara başlamıştı. Ne yazık ki, ölümü nedeniyle tamamlanamayan çalışma, 654 yılında onun oğlu tarafından yürürlüğe kondu. Bu tarihten itibaren hem Gotlar hem de Romalılar, krallığın her yerinde ortak bir yasa çerçevesinde bir araya geldiler. Kanun, halkın refahını sağlamak için düzenlenmiştir. Yasalar özel kazanç için değil, tüm halkın ortak yararı için olmalıdır. (Lear, 1951, 2) Yasama organı tarafından ayrıcalık tanınmamalı, herkesin sevgisine layık olmalıdır ve burada Hristiyan etkisi, güç kullanmak yerine sevgiyle yönetmeyi vurgular. Aynı zamanda Recceswinth'in yasası; tanrısal emirle insanların güvenliği için yasaların sağlandığını belirtir ve hem kralın hem de halkın yasalara eşit şekilde bağlı olduğunu gösterir: “*Bu nedenle, tanrısal emirleri memnuniyetle yerine getirerek, kendimiz ve halkımız için uygun yasalar sağlıyoruz. Kral olarak bizi takip eden*

³ Antoninianus Anayasası, Roma İmparatoru Caracalla (asıl adıyla Marcus Aurelius Severus Antoninus Augustus) tarafından 212 yılında ilan edilen bir hukuki değişikliği ifade eder. Bu anayasa, Roma İmparatorluğu'ndaki tüm özgür insanları (birkaç istisna hariç) Roma vatandaşı olarak tanıdı. Bu, daha önce Roma vatandaşlığına sahip olmayan birçok kişinin bu statüye yükseltilmesini sağladı.

tüm kral ve krallığımızın tüm genel halkı tarafından uymamız istenir, böylece hiç kimse hangi rütbede olursa olsun, kendini yasaların korumasının dışında bırakamaz.”(Lear, 1951, 4) denmiştir.

Kral, kişisel güç ve otoritenin ötesinde bir şeydir; o, krallığın egemenliğinin sembolü haline gelmektedir. Bu yasanın son hükümleri, tahtın zorla ele geçirilmesi ve kralın şiddetle devrildiği durumlara karşı yönlendirilmiştir; ki bu temelde yüksek ihanet yani *Laesa Maiestas*'tır, Roma'da İmparatorluğa geçişle birlikte İmparator, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi/temsilcisi/kılıcı olarak görülmüş ve onun şahsına (ve hatta heykellerine) karşı işlenen suçlar *crimen laesae maiestatis* kapsamında değerlendirilmiştir(Arslan, 2021, 56). Bu suçlar sadece *tumultus* (ayaklanma) ve *macinamenta* (komplolar) olarak adlandırılır ve dinî yaptırımlarla caydırılmaya çalışılır. Cezanın dinsel kınama olması, bu temel kamu suçlarının dinî yaptırımlarla ve dinsel öğelerle desteklenmesi dikkat çeker. Bu, krallığın siyasi ve dinî otoritesinin bir arada ele alındığı döneme özgü bir uygulamadır. Bu, Roma hukukundaki cezalandırma yöntemlerinden oldukça farklıdır(Lear, 1951, 4-5) ve bu bağlamda Roma hukukundan ayrılır.

Kral Recceswith döneminde yürürlüğe konan Vizigot Krallığı'nın yasası, Roma hukukuna dayanan ve Roma'nın düşüşünden sonra ortaya çıkan erken Ortaçağ toplumuna uygun şekilde uyarlanan Vizigot hukuk kanunu olan *Liber Iudiciorum*'dur.(Yannakakis, 2023) VII. yüzyılda derlenen temel yasa, *Leges Visigothorum* veya diğer adlarıyla *Forum Judicum*, *Forum Juridicum*, *Liber Judicis*, *Liber Judicum* ve *Liber Iudiciorum* olarak bilinir.(Lear, 1951, 2) Kral Chindaswinth ve Kral Recceswinth dönemlerinde en son şeklini almıştır. Daha sonra Vizigot Kralı Erwig (680-687) tarafından da düzenlenmiştir.(Kelly, 2020) 653 yılında St. Peter ve St. Paul Praetorian Kilisesi'nde Toledo'da düzenlenen VIII. Toledo Konseyi'nde duyurulan bir yasal metin ve hukuk kitabıdır.(Kelly, 2020, 177) *Liber Iudiciorum*, sonraki krallar tarafından çeşitli şekillerde düzenlendi veya eklemeler yapıldı ve üç farklı Vizigot versiyonu oluşturuldu: Recceswinth'in (653), Erwig'in (681) ve Egica'nın (694) versiyonları.(Kelly, 2016, 112) Her kral, kendi döneminde, yasaları kişisel tercihlerine ve o dönemin tarihsel şartlarına göre düzenlemiş ve kodun karakterini şekillendirmiştir.

Antiqua'nın yaklaşık üçte biri Roma hukukundan gelirken, *Leges Visigothorum*'un bazı bölümleri *Breviarius*, *Novellae* ve Roma kökenli *Vulgirrecht* veya örfi yasalardan alınmış veya uyarlanmış görünmektedir. Yine de Vizigot hukukunda Roma içeriği büyük bir yer tutsa da Germen hukuki adetlerinin ve İskandinav kökenlerinin etkisi açıkça görülmektedir.(Kelly, 2020) *Recceswith*'in *Liber Iudicorum*'u 653 yılında yürürlüğe konmuştur ve İber Yarımadası'nda diğer yasalar gibi yasal bir temel olarak kabul edilmiştir. *Erwig*'in yeniden düzenlemiş olduğu versiyonunda ise yasanın bazı eksiklerini ve ihtiyaçlarını gidermek amacıyla 681 yılında yapılan bir konsil tarafından onaylatılarak yürürlüğe konmuştur. *Recceswinth* döneminde, *Liber Iudiciorum*, Vizigot Krallığı'nın çeşitli bölgelerindeki farklı yerel yasaların birleştirilmesiyle oluşturulmuş, böylece krallığın birliğini güçlendirmiştir. *Erwig* döneminde, krallık içinde hala bazı yasal farklılıklar ve çatışmalar yaşanmış olmalı ki *Erwig*, yasayı yenileyerek bu anlamda bir düzenleme yapma gereği duymuştur. Bu da toplumsal ve hukuki açıdan belirli sorunların devam ettiğine işaret edebilir.

Recceswinth'in *Liber Iudiciorum*'u, o dönemde geçerli olan tüm Vizigot yasalarının yerine geçmişti. Bu hukuki metin, gücü temsil etmek için yasa kodlarının düzenlenmesi ve tarihçesinin edebi bir şekilde anlatılmasıyla oluşturulmuş ve böylece toplumda kabul edilen bir düzenleyici anlatı oluşturmuştur.(Panzram vd., 2020) Metin, gücü, emir ve talimatları ifade ederken, bireyleri egemenlerin belirlediği toplumsal normlara uymayı zorlar, onları güçlerinin etkisi altına alır. Hükümdarlar yeni yasalar çıkardıkça veya mevcut yasaları gözden geçirdikçe, genellikle yeni yasal kodlar derler ve böylece eski olanları geçersiz kılarlardı. Bu hukuk reformu süreci, hükümdarların otoritelerini pekiştirmek, hukuk sisteminin toplumun değişen ihtiyaçlarını yansıtacak şekilde güncellemek ve güçlerini sağlamlaştırmak için yaygın bir yöntemdi. *Liber Iudiciorum*'da kendinden öncekilerin yasal kodlarını içeriyordu. Hatta kendinden sonraki hukuk kodlarına da örnek olmuştu. Örneğin XIII. yüzyılda, Castilla Kralı X. Alfonso (1252-1284), kendi hukuk kitabı *Las Siete Partidas*'ını oluştururken, *Liber Iudiciorum*'dan faydalanmıştır. Bir önceki kral olan III. Don Fernando da (1217-1252), *Liber Iudiciorum*'um yasal geçerliliğini onaylamıştı.(Kelly, 2016, 114)

Öncelikle, VI. Toledo Konseyi önemli bir başlangıç noktasıdır. Kral Chintila (636-640) liderliğinde gerçekleşen bu konsey, krala bağlılığın ödüllendirilmesi, dinî inançların korunması ve teşvik edilmesi gibi konuları vurgulamıştır.(Panzram vd., 2020) Ardından,

Kral Chindaswinth'in önderliğinde 646 yılında gerçekleşen VII. Toledo Konseyinde ise ünlü soyluların ve düşük statüdeki kişilerin katlini meşrulaştırmayı başlatan bir etkinlik düzenleyerek, ihanet ve firar edenlere karşı caydırıcı ve saldırgan bir yaklaşım benimsemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Chindaswinth, saltanatının başında muhalifleri öldürerek korku ve sadakat oluşturmuştur. Tulga'yı (640-641) tahttan indiren kişi olarak, iktidarı elde tutmanın en etkili yolu olarak korku kullanmayı düşünüyordu. Yüzlerce düşmanı idam etti ve komplocuları ve isyancıları sakat bırakma, ölüm ve mal varlığının el konulma cezasına tabi tutan sert bir yasa çıkardı. VII. Toledo Konseyi (646), bu cezalara kilise cezalarını da ekledi. Hiç şüphesiz böyle önlemler, sonraki saltanatın huzuruna katkıda bulundu.(O'Callaghan, 1983, 48) Burgundlu Fredegar adlı yazarın anlattığına göre, yedi yüz soyluyu bireysel olarak öldürmüş ve bu eylemlerini sürekli olarak sürdürmüştür. Ayrıca, öldürdüğü kişilerin paralarını ve kaynaklarını çalarak kendi mülklerini zenginleştirmiştir. Kölelere yönelik düzenlemeleri, sahiplerin cezasızlık hakkını kaldırarak otoritesini artırmayı amaçlamıştır.(Kelly, 2016, 118) Ayrıca, diğer soylu aileler arasında miras devri yapılmasını yasaklamış ve kraliyet otoritesini kilise alanında artırmıştır. Bu durum Krallık ve Kilise arasındaki gerilimi arttırmıştır.

Recceswinth, 649 yılında ortak kral olarak göreve başladığında ve 653'te babasının ölümü üzerine tek kral olarak tahta çıktığında, babasının geride bıraktığı korku, endişe, güvensizlik ve genel huzursuzluğun etkisi altında kaldı.(Kelly, 2016, 119) VIII. Toledo Konseyi'nde konuyu ele alırken, önce uzun bir inanç beyanında bulundu. VII. Toledo Konseyi'nde sadakat, kralın çıkarları için sağlanmıştır ve kurtuluş amacı taşımamıştır.(Kelly, 2020, 120-125) Bunu da *Liber Iudiciorum* ile açık bir şekilde babası Chindaswinth'in korku hükümdarlığından sonra gerçekleştirebilmiştir. Recceswinth, göçmenleri teşvik etmek için kralın güçlerini sınırlayarak, adalete önem vererek, mülkiyeti koruyarak ve kutsal yola dönerek bunu başarmak istemiştir. Bunu, kısmen *Liber Iudiciorum* ile gerçekleştirmiştir. Yasanın amacı, kralın yetkilerini sınırlamak, iç huzuru sağlamak, iktidarın kötüye kullanımını önlemek, bireylerin mülkiyet haklarını korumak ve kralın özel mülkiyetini ile kraliyet hazinesinin mülkiyetini ayırmaktır. Sığınma hakkı da yeniden kabul edildi.(Kelly, 2016, 120-125) Bir başka deyişle Babasının sıkı politikalarını hafifletmeyerek, krallığın kontrolünü merkezi bir şekilde elinde tutma fikrine sadık kaldı. Krallığın gücünü Toledo'ya yoğunlaştırdı ve güç birliğine kendisi de katılmış oldu: “Kraliyetimizin diğer tüm kitaplarından, bu yeni yayınlanan kitap dışında

ve bundan sonra bu kitabın sırasına göre çevrilen başka bir hukuk kitabı, mahkemede sunulan herhangi bir iş için kesinlikle teklif edilemez” (Allies, 2009, 70) ifadesi ayrıca yasada yer almaktadır.

Liber Iudiciorum, 500'den fazla kanunu içerir.(Kelly, 2020) *Liber Iudiciorum*'un son kitabındaki birkaç kanun dışında, hükümdarların adları pek geçmez. Bunun nedeni, Leovigild ile Recceswinth arasındaki kralların yasama yapmadığı anlamına gelmez; aslında, bu, isimleri olmayanları geçmişin öneminden dışarıda bırakmak ve onları geçmişin anlamı dışında bir kategoride toplamak amacıyla yapılmış retorik bir yöntemdir.(Kelly, 2020)

Bir diğer şekliyle, Chindaswinth ve Recceswinth, Katolik yasama organları olarak, Katolik onaylı yasaları krallığa getiren kişiler olarak hatırlanmıştır. Bu model, Katolik adaleti Vizigot yasasının tarihine ve mevcudiyetine bağlamıştır ve bu bağlamda Recceswinth'in ailesini vurgulamıştır. Bu durum, dinî liderlerin ve yerel halkın gözünde Recceswinth'in meşruiyetini arttırmıştır. Aynı zamanda, son yıllarını tövbeyle geçiren Chindaswinth'in imajını da düzeltmeye etmeye yardımcı olmuştur.(Kelly, 2020) Hem Chindaswinth'in anısı yüceltilmiş hem Recceswinth'in kraliyeti de meşrulaşmış ve pekiştirilmiş bulunmaktaydı. Aynı zamanda da dinî olarak da nihai otoritesi korunmuştu. Gundemar'dan bu yana İspanyol kilisesinin de lideri olan Reccesewinth, bu yapı sayesinde hukuki konumunu da güvence altına almıştır.(Kelly, 2020)

VI. yüzyılın sonuna doğru, hukuki açıdan bakıldığında, Gotlar ile Romalılar arasında neredeyse hiçbir fark kalmadığı görülmektedir(Liebeschuetz, 2011, 94) Edebi eserlerde ve kilise konseylerinin hukuki belgelerinde, *Gotus* terimi hâlâ Got hükümetine ait bir üyeyi ifade ederken, Hispano-Romanlar ile karşılaştırmalı olarak kullanılıyordu. Bu, özellikle 633-638 yıllarına tarihlenen “*Merida Babalarının Yaşamları*” eserinde açıkça görülmektedir. Yazar, baş karakterleri tanıtırken, onların Yunan, Got veya Roma kökenli olup olmadığını belirtmektedir.(Liebeschuetz, 2011, 94-95) Bu aynı zamanda Roger Collins'in savunduğu görüşle de bağlantılıdır. Collins, Vizigot hukukunun krallığın tüm nüfusunu düzenlemeyi amaçladığını ileri sürmektedir.(Phillips, 2013, 84)

Sonuç olarak *Liber Iudiciorum*, Katolik bir kral tarafından, Katolik bir krallıkta, Katolik bir konseyde yayınlanan ilk Vizigot kanun yasası idi.(Kelly, 2021) Recceswinth 672 yılında öldüğünde, Vizigot krallığı en yüksek gelişim noktasında gibi görünüyordu.

Toprak birliği sağlanmıştı; topluluklar arasındaki dinî ve hukuki çatışma kaynakları ortadan kaldırılmıştı ve diğer barbar olarak adlandırılan krallıklardan daha yüksek bir kültürel seviyeye ulaşılmıştı.(O'Callaghan, 1983, 49) Özellikle kanunun içerisinde, paganizmi kınayan yasaların da bulunması, krallık içerisindeki din birliğinin sağlanabilmesi açısından anlamlıdır. Zaten, *Lex Romana Visigothorum*'da çoğu paganizme dair yasa, büyücülük ve kâhinlik pratiğiyle ilgileniyordu. Bu iki paganizm uygulaması, 633 yılında Toledo'nun IV. ve 636 yılında V. konseylerince de kınandı. Bu nedenle, Vizigot Kanunlarındaki paganizm yasalarının sadece büyücülük ve kâhinlik pratiği yapanları ile bu konularda bu tür kişilere danışanları hedef aldığını görmek şaşırtıcı değildir.(Lear, 1939, 80)⁴

Receswinth'in saltanatının geri kalan on altı yılı boyunca Toledo'da hiçbir konsey düzenlenmedi. Bu durum, piskoposlar tarafından Receswinth'in ölümünden sonra 675 yılında düzenlenen on birinci konseyde eleştirildi. On birinci konseyin ağılışında ifade edilen düşünceye göre, konseylerin ışığının uzun yıllar boyunca kaybolması, günahların ve "tüm hataların anası" olan cehaletin artmasına neden oldu.(Lear, 1939, 83) Receswinth'ten sonra tahta geçen Wamba'yı (672-680) kilise disiplinini yeniden tesis eden kişi olarak övmüşlerdir. Bu durum, laiklerin ahlaki durumunun kötü olduğunu ve pagan uygulamalarının yeniden canlanabileceği bir toplumla karşı karşıya kalındığını göstermektedir.

Kaynakça

Allies, Neil. "The Monastic Rules of Visigothic Iberia: A Study of Their Text and Language".

Arslan, Uğur. "Vatana İhanet Kavramı ve Suçu" 4/1 (2021).

Barnwell, P. S. "EMPERORS, JURISTS AND KINGS: LAW AND CUSTOM IN THE LATE ROMAN AND EARLY MEDIEVAL WEST". *Past & Present* 168/1 (01 Ağustos 2000), 6-29. <https://doi.org/10.1093/past/168.1.6>

Bradley, Henry. *The Story of Goths: From the Earliest Times to the End of the Gothic Dominion in Spain*. New York, 1888.

Burns, Thomas S. "Theories and Facts: The Early Gothic Migrations". *History in Africa* 9 (1982), 1-20. <https://doi.org/10.2307/3171597>

Cantürk, Mediha KiremiTci. "Vizigot KRallığı (Başlangıcından V. Yüzyılın Sonuna Kadar)".

⁴ Lear, "Paganism and Pagan Survivals in Spain up to the Fall of the Visigothic Kingdom . Stephen McKenna", 80.

- Castellanos, Santiago. *The Visigothic Kingdom in Iberia: Construction and Invention*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1st edition., 2020.
- Collins, Roger. *Early Medieval Spain*. London: Macmillan Education UK, 1983.
<https://doi.org/10.1007/978-1-349-17261-0>
- Frassetto, Michael. *Encyclopedia of Barbarian Europe: Society in Transformation*. ABC-CLIO, 2003.
- Heather, Peter. *Gotlar*. ed. Gülben Salman. çev. Erkan Avcı. ankara: Phoenix, 2012.
- Heather, Peter J. *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century: An Ethnographic Perspective*. Boydell & Brewer, 1999.
- Heichelheim, F. "A. H. M. Jones, The Later Roman Empire 284–602: A Social, Economic and Administrative Survey. 3 vols. Oxford: Basil Blackwell, 1964. Pp. XXVI + 1–522, VI + 523–1068, VI + 448, with 7 maps in folder. £14 14s." *Journal of Roman Studies* 55 (01 Kasım 2012), 250-253. <https://doi.org/10.2307/297444>
- Hodgkin, Thomas. "Visigothic Spain". *The English Historical Review* 2/6 (1887), 209-234.
- Kelly, Michael J. *Isidore of Seville and the Liber Iudiciorum: The Struggle for the Past in the Visigothic Kingdom*. Leiden ; Boston: Brill, 2021.
- Kelly, Michael J. "Recceswinth's Liber Iudiciorum: History, Narrative and Meaning ***". *State University Of New York At Binghamton Visigothic Symposium* 1 (2017 2016).
- Kelly, Michael J. "The Liber Iudiciorum: A Visigothic Literary Guide to Institutional Authority and Self-Interest". *The Visigothic Kingdom*. ed. Sabine Panzram - Paulo Pachá. 257-272. The Negotiation of Power in Post-Roman Iberia. Amsterdam University Press, 2020. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1c5cs6z.17>
- Kristoffer Neville. "Gothicism and Early Modern Historical Ethnography". *Journal of the History of Ideas* 70/2 (2009), 213-234. <https://doi.org/10.1353/jhi.0.0036>
- Lear, Floyd Seyward. "Paganism and Pagan Survivals in Spain up to the Fall of the Visigothic Kingdom . Stephen McKenna". *Speculum* 14/1 (Ocak 1939), 119-120.
<https://doi.org/10.2307/2853853>
- Lear, Floyd Seyward. "The Public Law of the Visigothic Code". *Speculum* 26/1 (1951), 1-23. <https://doi.org/10.2307/2852081>
- Liebeschuetz, J.H.W.G. "Goths and Romans in the Leges Visigothorum (Integration in Rome and in the Roman World)", 2011.
- O'Callaghan, Joseph F. *A History of Medieval Spain*. Ithaca: Cornell Univ. Pr, 1st pr., 1983.
- Panzram vd. *The Visigothic Kingdom: The Negotiation of Power in Post-Roman Lberia*. NL Amsterdam: Amsterdam University Press, 2020.
<https://doi.org/10.5117/9789463720632>
- Panzram, Sabine - Paulo Pachá (ed.). *The Visigothic Kingdom*. Nieuwe Prinsengracht 89 1018 VR Amsterdam Nederland: Amsterdam University Press, 2020.
<https://doi.org/10.5117/9789463720632>
- Peter Heather. *Gotlar*. ed. Gülben Salman. çev. Erkan Avcı. Phoenix, 2012.
- Phillips, Jonathan. "'The Perfidy of the Jews': Visigothic Law and the Catholic Public Sphere". *Anthos* 5/1 (2013), 81-96. <https://doi.org/10.15760/anthos.2013.81>
- Scott, Samuel Parsons. *The Visigothic Code*. Book on Demand Ltd., 2013.
- Ward-Perkins, Bryan - Whitby, Michael. *The Cambridge Ancient History. 14. Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425 - 600*. Cambridge University Press, 2000.
- Watson, Alan. *The Evolution of Western Private Law*. JHU Press, 2003.

Wolfram, Herwig. *Germenler: Kökenleri ve Roma Dünyasıyla İlişkileri*. ed. Can Uyar. çev. Tuğba İsmailoğlu Kacı. İstanbul: Kronik, 2020.

Wolfram, Herwig. *History of the Goths*. University of California Press, 1979.

https://books.google.com.tr/books?id=xsQxcJvaLjAC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Yannakakis, Yanna. "Custom, Law & Empire in the Mediterranean-Atlantic World".

Since Time Immemorial. 23-44. Native Custom and Law in Colonial Mexico. Duke University Press, 2023. <https://doi.org/10.2307/jj.3610952.7>

Law and Language in the Middle Ages. BRILL, 2018.

OSMAN HAMDİ BEY VE BATILI RESSAMLARIN GÖZÜNDEN DOĞU KÜLTÜRÜNÜN YANSIMALARI

Doç. Dr. Mustafa DİĞLER

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0784-4463>

Doç. Dr. Rasim SOYLU

Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7136-1928>

Özet

Batı dünyası, hem kültürel hem de sosyo-ekonomik olarak kendisinden oldukça farklı olan Doğu dünyasının egzotizmine ve doğal kaynaklarına ilgi duymuştur. Tahakküm felsefesi içinde hareket eden Batı dünyası, Doğu dünyasına yönelik tüm uygulamalarında Doğu dünyasına bir kimlik kazandırma ve taleplerini meşrulaştırma çabası içinde olmuştur. Batı dünyasının akademik, entelektüel ve sanatsal çalışmalarıyla maskelenen Oryantalizm, Batı'nın sömürgeci girişimlerini besleyen bir proje olmuştur. Oryantalizm, Doğu dünyasını Batılı bakış açısıyla yeniden üretir. Bu yeniden üretimlerde görsel unsurların önemi oldukça fazladır. Batılı ressamlar tarafından yapılan oryantalist resim ve çizimler bu görsel unsurlar arasında önemli bir yere sahiptir. Çok yönlü kişiliği ile 19. yüzyıl Türk kültürüne damgasını vuran Osman Hamdi Bey, ressam gözüyle incelendiğinde Oryantalizme yakın durmaktadır. Osman Hamdi Bey, teknik olarak hocası Jean Leon Gerom'dan ilham alan resimler üretmiştir. Sanatçının kompozisyonlarında yer alan mekân ve figürler, Osmanlı döneminin gündelik yaşamına dair bilgiler içermesi açısından önemlidir. Üstelik Osman Hamdi Bey'in resimleri onun maneviyatından ve Türk kültürüne ve insanına dair eşsiz vizyonundan ilham almıştır. Oryantalist tanımlaması, ölümüne kadar bölgesinin kültürel varlıklarını ve yaratmayı umduğu modern, yenilikçi toplumu korumaya odaklanmış bir sanatçının resimlerine haksız bir tanımlama olacaktır. Osman Hamdi Bey'in kendine özgü maneviyatıyla karakterize edilen resimleri, sanatçının figürlerini ve anlamlarını oluşturmak için renk ve fırça kullanmasının bir sonucudur. Doğu dünyası, Batılı Oryantalist sanatçılar tarafından gerçeğe dayanmayan bir masal gibi tasvir edilmektedir. Osman Hamdi Bey'in resimleri gerçek Doğu dünyasını tasvir etmektedir. Resimlerinin titiz işçiliği, gözlemi ve belgelenmesiyle konuların fikirlerine büyük bir özen ve hassasiyetle yaklaşmıştır. Resimleri Doğu yaşamını, kültürünü ve etnografyasını gerçekçi bir şekilde tasvir etmeyi amaçlamaktadır. Osman Hamdi Bey'in diğer Batılı Oryantalist ressamlardan en önemli farkı budur. Eserlerine yöneltilen Oryantalizm eleştirileri Osman Hamdi Bey tarafından çeşitli şekillerde ele alınmaktadır. Yıllardır pek çok araştırmacı bu görüşleri dile getirirken, Osman Hamdi Bey'in resimlerini inceleyen çalışmada bunların Batılı ressamlarla karşılaştırmalı olarak manevi boyutuna bakılacaktır. Araştırma konuyu gerçeğe dönüştürmeye yardımcı olabilir ve daha geniş bir anlayışa yol açabilir.

Anahtar Kelimeler: Osman Hamdi Bey, Oryantalizm, Resim, Jean-Léon Gérôme, Batı, Doğu

Reflections of Eastern Culture through the Eyes of Osman Hamdi Bey and Western Painters

Abstract

The Western world has been interested in the exoticism and natural resources of the Eastern world, which is quite different from itself both culturally and socio-economically. The Western world, acting within the philosophy of domination, has made an effort to give the Eastern world an identity and legitimize its demands in all its practices towards the Eastern world. Orientalism, masked by the academic, intellectual and artistic studies of the Western world, has become a project that feeds the colonial initiatives of the West. Orientalism reproduces the Eastern world from a Western perspective. Visual elements are very important in these reproductions. Orientalist paintings and drawings made by Western painters have an important place among these visual elements. Osman Hamdi Bey, who left his mark on 19th century Turkish culture with his versatile personality, stands close to Orientalism when examined through the eyes of a painter. Osman Hamdi Bey produced paintings technically inspired by his teacher Jean Leon Gerom. The spaces and figures in the artist's compositions are important in terms of containing information about the daily life of the Ottoman period. Moreover, Osman Hamdi Bey's paintings were inspired by his spirituality and his unique vision of Turkish culture and people. The definition of orientalist would be an unfair description of the paintings of an artist who, until his death, focused on preserving the cultural assets of his region and the modern, innovative society he hoped to create. Osman Hamdi Bey's paintings, characterized by their distinctive spirituality, are the result of the artist's use of color and brush to create his figures and meanings. The Eastern world is depicted by Western Orientalist artists as a fairy tale that is not based on reality. Osman Hamdi Bey's paintings depict the real Eastern world. He approached the ideas of his subjects with great care and sensitivity through the meticulous craftsmanship, observation and documentation of his paintings. His paintings aim to realistically depict Eastern life, culture and ethnography. This is the most important difference between Osman Hamdi Bey and other Western Orientalist painters. Criticisms of Orientalism directed at his works are handled in various ways by Osman Hamdi Bey. While many researchers have been expressing these views for years, the study examining Osman Hamdi Bey's paintings will look at their spiritual dimension in comparison with Western painters. Research can help make the topic a reality and lead to greater understanding.

Key Words: Osman Hamdi Bey, Orientalism, Painting, Jean-Léon Gérôme, West, East

Giriş

Oryantalizm, öncelikle on sekizinci yüzyılda geliştirilen akademik bir disiplin ve on dokuzuncu yüzyılda Batı dünyasını etkileyen bir olgudur. Fransızca'da "Doğu" anlamına gelen "Orient" kelimesinden türetilen Oryantalizm, Doğu'yu tüm yönleriyle incelemek gibi genel bir anlama sahiptir. Tarih, filoloji ve antropoloji disiplinleriyle güçlenen, siyasi olgular, ekonomik ilişkiler, bilimsel ve arkeolojik araştırmalar, Doğu'ya yapılan seyahatler, Romantizmin etkileri ve Avrupalıların Doğu'ya artan ilgisi Oryantalizmin doğmasına yol açmıştır. İstanbul, Yakın Doğu'daki topraklar üzerindeki hâkimiyeti nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu için özel bir öneme sahiptir. Özellikle yabancı resim sanatçıları için önemli bir çekim merkezidir. Bu dönemde İstanbul'da oluşan "sanat atmosferi" Türk resim tarihinin de temellerini oluşturmuştur.

Oryantalist resimleri ortak özellikleri açısından değerlendirecek olursak, genel bir üslup birliğinden ziyade ortak bir konu anlayışı görürüz. Konuları hemen hemen aynı olan bu resimleri her sanatçı kendi farklı üslubuyla yorumlamıştır. Oryantalist resimlerin üslup açısından tek ortak özelliği canlı ve parlak renkçilikleridir. Bir diğer ortak yönleri ise detaylı, gerçekçi ve belgesel olmalarıdır. Gerçekçi olabilmeleri için çok iyi gözlem yapmaları gerekmektedir. Bu kadar gerçekçi olmalarının nedeni sadece iyi gözlemci olmaları değil, aynı zamanda resimlerinde fotoğrafı yardımcı olarak kullanmalarıdır. Fotoğraf ilk başlarda ressamlar için çok faydalı olmuştur. Gezmedikleri yerleri bile fotoğraflar sayesinde resmedebilmişlerdir. Önem verdikleri sivil ve mimari örnekleri resmetmek çoğu zaman izne tabidir ama harem gibi mahrem yerlere asla izin verilmemektedir. Ayrıca dışarıda uzun süre çalışmak da çok zor olmaktadır. Fotoğraf ise onlara herhangi bir izne ihtiyaç duymadan stüdyolarında rahatça çalışma imkânı vermektedir. Oryantalist resimlerin bir diğer özelliği de zaman kavramının yokluğudur. Sanki zaman durmuş gibidir. Dönemin gerekli teknolojik icatlarının hiçbirine yer verilmemiştir. Bunun sebebinin Batılı ressamların Doğu'yu hep aynı geri kalmışlıkla resmetmek istemeleri olduğunu söyleyebiliriz.

Turani'ye (2011) göre; "Osmanlı'da geleneksel resim anlayışı olan minyatür, 1873 yılında Batılı resim anlayışının Osmanlı mühendislik okullarına girmesiyle önemini yitirmeye başlamıştır. Askeri amaçlı da olsa bu okullarda verilen eğitim, Osmanlı dünyasında Batı tarzı resmin oluşmasına yol açmış ve böylece Batı tarzında resim yapan ilk Türk ressamlar askeri okul öğrencileri olmuştur."

Duben'e (2007) göre; "Osman Hamdi, Türk resmine Batı resim unsurlarını kesin olarak sokan ressamlardan biridir. Paris'te Boulanger ve Gerome'un öğrencisi olan Osman Hamdi Bey, kompozisyonlarını oluştururken hocası Gerome gibi fotoğraftan yararlanmıştı. Sanatçı mekân kurgusunu Gerome'dan öğrenmiştir." Cezar'a (1995;370) göre; "Resimlerinde kendisini ve yakın çevresini model olarak kullandığı bilinen sanatçının, eserlerinin arka planında ayrıntılı olarak tasvir edilmiş mimari unsurlara yer verdiği görülmektedir. Osman Hamdi, kadın konusunu ele alan ilk ressamdır."

Jean Leon Gerome'un öğrencisi olan Osman Hamdi Bey, mekân kurgusunu hocasından öğrenmiştir. Gerome Yakın ve Orta Doğu üzerine eserler üretirken, Osman Hamdi Bey bu coğrafyada içinde yaşadığı Türk-İslam toplumuna odaklanmıştır. Sanatçılar gerçek mekânlarda kurgusal kompozisyonlar kullandılar ve kompozisyonlarını oluşturmak için fotoğraftan yararlandılar. Gerome'un aksine Osman Hamdi Bey, resimlerine model olarak kendisini ve yakın çevresini seçmiştir.

Gerome bir Oryantalisttir çünkü ele aldığı coğrafyayı batılı izleyicinin varsayımlarına, zevklerine, fantezilerine, politikalarına ve önyargılarına hitap edecek şekilde tasvir eder. Osman Hamdi ise içinde yaşadığı toplumu hicvettiği için yerli oryantalist bir sanatçı olarak tanımlanmıştır.

Osman Hamdi Bey'in kadın tasvirleri, Gerome'un kaba ve çıplak gösterilen Yakın ve Orta Doğulu kadın tasvirlerinden farklı bulunmuştur. Toplumdaki konumlarından duydukları hoşnutsuzluğu dışavurumcu bir yaklaşımla aktarmaya kararlı olan kadın figürlerini, bedenlerini örten giysileriyle resmetmiştir. Osman Hamdi, Türk resmine batılı resim öğelerini sokan ressamlardan biridir ve aynı zamanda kadın konusunu ele alan ilk Türk ressamıdır.

Germaner'e (1990;105) göre; "Sanatçı, Osmanlı insanını ve aydınlarını tasvir ederken, tarihi mekânlarda okuyan, düşünen ve yazan insanları resmetmiştir. Eserleri, içinde yaşadığı toplumun tarihi ve kültürel yönlerini en iyi şekilde belgelemektedir. Osman Hamdi'nin eserleri kurgu bakımından hocası Gerome'ye daha çok benzemektedir. Her iki sanatçı da anıtsal figürü tarihi mekânın önünde ya da içinde ayrıntılı olarak resmetmiştir."

Osman Hamdi Bey, Gerome'un 1864 Salon Sergisi'nde sergilenen "Çingene Dansözü" adlı eserinden etkilenerek "Zeybekler" adlı eserini yaratmıştır. Gerome'un eserinde figürlerin yerleştirilmesinde ağırlık sol tarafa verilmiştir. Rengârenk giysiler içinde ve yarı çıplak olarak halı üzerinde dans eden zeybekler, yarım ay şeklinde oturarak elleriyle tempo tutmaktadırlar. Işığın üzerinde toplandığı kadın figürünün arkasındaki duvar, figürün önemini arttırmak amacıyla aydınlatılmıştır. Halı üzerinde dans eden kadın figürünün üzerine düşen ışık ile renklerde parlaklık ve canlılık elde edilmiştir. Sanatçı ışığı konu üzerinde toplamış ve arka planı gölgede bırakmıştır.

Duben'e (2007) göre; "İlerici, reformist düşünürler gibi Osman Hamdi Bey de kadınlara haklarını ve saygınlıklarını veren reformist ruhu paylaşmaktadır." Bu bağlamda Osman Hamdi Bey'in kadın figürlerini Gerome'un aksine cinsel bir obje olarak betimlediği ifade edilebilir.

Osman Hamdi'nin "Zeybekler" adlı çalışmasında mekânın kuruluş biçimi, figürlerin yerleşimi, giysiler, yere serilen halı ve renklerin parlaklığı Gerome'un çalışmasına yakındır. Karanlık bir mekânda altı zeybek figürü kendi aralarında dans ederken ve eğlenirken gösteriliyor. Ancak figürlerin hareketlerinde bir durağanlık gözlenir. Osman Hamdi, Gerome'un aksine figürleri tek bir alanda toplamamış, mekâna eşit olarak

yerleştirmiştir. Gerome'un eserinde dans eden figürün arkasına yerleştirilen zeybekler, anıtsal duruşları ve giysilerindeki detaylı süslemelerle dikkat çeker. Osman Hamdi'nin çalışmasındaki zeybekler, duruşları ve kıyafetlerindeki detaylar dışında fiziksel olarak birbirlerine benziyor. Gerome'un eserinde elleriyle dansöze tempo tutan ve diğerlerinden farklı olarak siyah olan zeybek figürü, Osman Hamdi'nin eserinde bir sütunun altında otururken resmedilmiştir. Her iki eserde de eğlencenin gerçekteleği mekân giderek karanlıkta bırakılarak bir mekân belirsizliğine yol açıyor.

Görsel 1- Osman Hamdi Bey, "Zeybekler" T.Ü.Y.B. 72 x 102 cm

Görsel 2- Jean Leon Gerome, "Çingene Dansöz" T.Ü.Y.B.

Berk'e (1943;23) göre; "Osman Hamdi, Batı'nın oryantalist ressamlarından, özellikle de Gerom'dan etkilenmiş ve büyük tablolarında eski Türk yaşamından sahneler resmederek

bunları gerçekte olduğundan daha 'oryantal' göstermiştir.” Tansuğ’ (1991;59) göre; “Osman Hamdi farklı yönelimlerde resimler yapsa da, oryantalizm modasının ülkedeki tek Türk temsilcisi olduğu söylenebilir.”

Sıbai’ye (1993;37) göre; “Oryantalistlerin en çok ilgisini çeken konular İslam ve Arap edebiyatı olmuştur. Batı sömürgeciliğinin Doğu’da gelişmesinden sonra Oryantalizm, tüm Doğu dillerini, gelenek ve göreneklerini, medeniyetlerini, Doğu ülkelerinin coğrafyasını, sakinlerinin gelenek ve göreneklerini ve konuştukları dillerin en ünlü lehçelerini araştırma şeklini aldı.” Batı’nın Doğu’yu tanımlamasındaki önemli etkenlerden biri de oryantalizmin sanat alanındaki yansımalarıdır. Resim, fotoğraf, sinema vb. alanlarda oryantalist sanatçılar gerçek Doğu’dan ziyade kurguladıkları Doğu’yu işlemiş ve sunmuşlardır.

Germaner ve İnankur’a (1989;9) göre; “Batılı sanatçının resmettiği Doğu, Türkiye, Mısır, Suriye, Lübnan, Filistin, Kutsal Topraklar ve Kuzey Afrika kıyılarını, kısacası Müslüman Akdeniz ülkelerini kapsıyordu. Bunlar Avrupalı sanatçılar için bir dereceye kadar kolay erişilebilir yerlerdi. İslam kültüründen etkilenen bu sanatçıların pek çoğu Yakın Doğu Akdeniz’in ötesine seyahat etmedi çünkü İran, Arabistan ve Hindistan’a seyahat etmek zordu. Uzak Doğu ülkeleri 19. yüzyılın sonuna kadar Batılılara neredeyse kapalıydı. Venedik ise Konstantinopolis ile olan tarihi ilişkileri nedeniyle oryantalistlerin dikkatini çekmiştir.”

Bu nedenle Batı resminde harem, hamam ve köle pazarlarının temsilleri çoğunlukla gözleme dayanmaz. Özellikle erken dönem Fransız ressamlar, Orta Doğu’ya yaptıkları seyahatlerde Müslüman kadınların modellik yapmadığını fark etmiş ve Paris’teki stüdyolarında Fransız modelleri resmetmişlerdir. Birçok Oryantalist ressam ya da daha sonra stüdyo fotoğrafçısı, ilham kaynağı olarak belirli cinsel fantezilerin yanı sıra klasik antik çağ ya da İncil sahnelerini yeniden inşa eden resimlere dayanmıştır.

Osman Hamdi Bey’in Hayatı ve Sanat Anlayışı

Epikman’a (1967;23) göre; “Abdülhamit döneminde sadrazamlık yapan Ethem Paşa’nın en büyük oğlu olan Osman Hamdi Bey, 1842 yılında İstanbul’da doğmuştur. Doğduğu kentteki Mekteb-i Maarif-i Adliye’de öğrenim görmüş, henüz on altı yaşındayken (1858) babasıyla birlikte bir görevle Sırbistan’a, oradan da müzeler ve resim sergileriyle ilgilendiği Viyana’ya gitmiştir. Bu gezinin ilk izlenimleri, yaşamı boyunca sürdüreceği bilim ve sanat yaşamında çok yararlı sonuçlar sağlar.”

Fetvacı’ya (2011;119) göre; “İstanbul’da hukuk öğrenimi görmüş, 1860’ta hukuk eğitimine devam etmek için Paris’e gitmiş ancak hukuk yerine resme odaklanmıştır.” Johnson’a (2012;314) göre; “Böylece sanatçı, müzeci, diplomat ve arkeolog olarak tanınmıştır.” Paris’te hukuk eğitimi alırken resim derslerine katılan ve Oryantalist resimler yapan Osman Hamdi Bey, Oryantalizm’in etkilerini Türk resmine taşımıştır. Türk resminde figür üzerine ilk çalışmaların yapılması, Osmanlı İmparatorluğu’nun tek resmi

güzel sanatlar okulu olan Sanayi-i Nefise-i Mektebi'nin açılması ve Türk resminin disiplinler bir yaklaşımla Batılı çağdaşlarını yakalaması da Osman Hamdi Bey'in sayesinde olmuştur

Osman Hamdi Bey, bireysel üslubunun ortaya çıkma aşamasında, Paris'te eğitim aldığı hocaların ve atölyelerin etkisiyle Oryantalizme yönelir. Batılı ressamların Doğu'nun egzotik dünyasına açılan tuvallerinin aksine Osman Hamdi Bey, kendi toplumunun yaşam özellikleriyle ilişkili olarak bildiği ve hatta yaşadığı değerleri yorumlayan bir çizgide Oryantalist değerleri yansıtan eserler ortaya koymuştur. Bu yaklaşımıyla Batı'nın Oryantalist eserlerinden farklılaşan değerlere ulaşmıştır.

Görsel 3- Osman Hamdi, Tavla Oynayan Zeybekler, 1890, T.Ü.Y.B. 66 X53 cm

Görsel 4- Jean Leon Gerome Satranç Oynayan Arnavut Askerleri,1869,T.Ü.Y.B. 43 x 29 cm

Cezar'a (1995;345) göre; "Osman Hamdi'nin resimlerinde Oryantalizmin genel duyarlılığı gözlenirken, kompozisyonlarda yer alan mimari değerler ve giysiler dikkat çekicidir. Türbelerin içlerini, camilerin kapılarını, medreseleri, evlerin içlerini ve hatta Bağdat Köşkü başta olmak üzere Topkapı Sarayı'nın köşklerinin içlerini gözlemlediği ve büyük olasılıkla fotoğrafladığı bu mekânlardan yaptığı etütleri resmettiği görülmektedir. Resimlerindeki figürleri de ön çalışma olarak fotoğraflaması ve bu fotoğrafları tematik anlatımlar amacıyla kullanması dikkat çekicidir."

Farthing'e (2017;286) göre; "Oryantalizm, Avrupa'da Yakın ve Orta Doğu'nun gerçekçi görüntülerini tasvir eden sanat eserlerini ifade eder. Resim sanatında Oryantalizm belli bir üsluba bağlı kalmamış, daha ziyade 19. yüzyılın birincil konusu olarak ortaya çıkmış ve çeşitli resim akımlarına kaynaklık etmiştir. Oryantalist eserler ve temalar 20. yüzyılda da etkili olmaya devam etmiştir."

Kıran'a (2014;90) göre; "19. yüzyılda Doğu'nun lüksüne, gizemine ve onu çevreleyen büyüğü ortama duyulan hayranlık sanatçılar için bir ilham kaynağı olmuştur. Oryantalistlerin resimlerinin ortak özellikleri ayrıntılı, gerçekçi ve belgesel nitelikte olmaları, parlak ve canlı renkleri tercih etmeleri, resimlerinde fotoğrafı yardımcı olarak kullanmaları ve resimlerinde zaman kavramına yer vermemeleri olarak sıralanabilir."

Bunun nedeninin Batılı ressamların Doğu'yu hep aynı geri kalmışlıkla resmetmek istemeleri olduğu söylenebilir”.

Oryantalist ressamların resimlerinin en önemli ortak özelliği konularıdır. Neredeyse birbirinin aynısı olan bu resimleri her sanatçı kendi farklı üslubuyla yorumlamıştır. Konu bakımından figürlü kompozisyonlar ve manzaralar tercih edilmiştir. Figürlü kompozisyonlar genellikle kadın merkezli, erotik, harem ve hamam sahneleri, dans eden kadın sahneleri, çeşitli günlük yaşamdan sahneler, yerel kıyafetleri tanıtan sahneler, av ve savaş sahneleri, çölde bedevi sahneleri, köle pazarında sergilenen kadın sahneleri, dini ibadet sahneleri ve çeşitli portrelerdir. Manzara resimlerinde ise; başta İstanbul olmak üzere çeşitli şehir görünümüleri, sivil ve dini mimari yapı görünümüleri, arkeolojik ve tarihi eser görünümüleri, çeşitli iklim ve bitki örtüsüne sahip doğa görünümüleri yer almaktadır.”

Oryantalizm üzerinden kurulan hegemonyaya resim sanatı da dâhildir. Batı merkezli bu politik durumda resim sanatında Oryantalizmi, Batılı sanatçının Doğu'ya kendi gözlükleriyle bakarak, zihnindeki Doğu ve Şark imgesine göre yaptığı resimler olarak tanımlamak mümkündür. Kurulmak istenen ya da zaten var olan hegemonya içerisinde Oryantalist ressamların resmettiklerinin ne kadar doğru ve nesnel olduğu, yani çizdikleri imgelerin ve olayların ne kadar gerçekçi olduğu da önemsiz bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Giray'a (2005;106) göre; “Gerome, Osman Hamdi'nin atölyesine devam ettiği hocalarından biriydi. 19. yüzyılın en önemli Oryantalist ressamlarından biri olan Gerome'un Köle Ticareti tablosu ile Osman Hamdi'nin Silah Taciri tablosu figürler, tasvir edilen mekân ve yaratılan atmosfer açısından ilişkilendirilebilir. Osman Hamdi Bey de Gerome gibi atölyesinde Doğulu giysiler ve Doğulu nesnelere bulundurduğu, modellerini giydirip onlarla çalıştığı, aynı figürü defalarca çalıştığı, keselerini hazırladığı ve kompozisyonlarına bu şekilde yerleştirdiği için figüre, figürlerin ilişkisine, duruş ve hareketlerine, mekâna ve atmosfere Oryantalist bir anlayış siner.”

Görsel 5- Osman Hamdi bey, “Silah Taciri” Tarih: 1908, 185 x 140 cm,T.Ü.Y.B.
Ankara Resim ve Heykel Müzesi

Görsel 6- Jean-Leon Gerome, The Slave Market, 1860’ların Başı, Tuval Üzerine
Yağlıboya

Cezar'a (1995;346) göre; "Osman Hamdi Bey'in kullandığı Oryantalist unsurların Batılı Oryantalistlere bir cevap niteliğinde olduğunu belirtiyor. Ressamın Oryantalizmi Batılıların dikkatini çekmek için kullandığını ve bu resimlerde Doğu'nun kültür ve sanat zenginliğini, mimarisini ve kullanım eşyalarını çeşitli kompozisyonlarla Batılılara sunduğunu belirtir. Osman Hamdi Bey'in eserlerinde Türk mimarisini ve buna bağlı süsleme sanatlarını, camileri ve türbeleri deforme etmeden kullanması, Batılıların tanımadığı doğu yüzünü gösterme çabası olarak değerlendiriliyor."

Görsel 7- Osman Hamdi, Halı Satıcısı, 1888, T.Ü.Y.B. Berlin Devlet Müzesi, Berlin

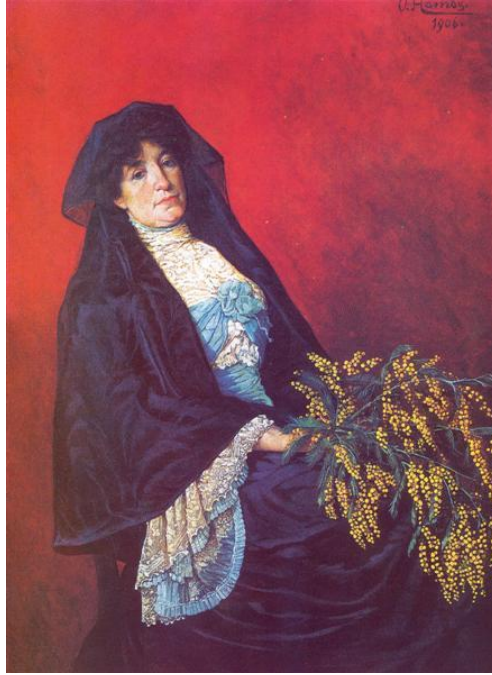
Görsel 8- Jean-Léon Gérôme, The Carpet Merchant, 1887 T.Ü.Y.B

Thalasso (2009;21) “Osmanlı Sanatı” başlıklı yazısında Osman Hamdi Bey'den şu şekilde bahsetmektedir. Bence Doğu'nun dekoru hiçbir yerde Hamdi Bey'in eserlerinde olduğu kadar ortaya çıkmamıştır. İşte bence onun üslubunun hususiyeti buradadır. O ayrıntılar yığını, her bir tuvalini, en küçük ayrıntının resme adını veren asıl kişi kadar incelikle belirlendiği ve işlendiği bir sanat şiirine dönüştürür. Eserlerindeki kişilerin sadece Müslüman değil, aynı zamanda Türk olmalarına nasıl özen gösteriyorsa, kostümlerin, dekorun ve mobilyaların da sadece Müslüman değil, aynı zamanda Türk olmalarına aynı titizlikle dikkat ediyordu. Osman Hamdi Bey'de her şey Doğu Türkiye'den esinlenmiştir. Sanatçı, konularını Türkiye'yi hatırlatmayacak dış dekorlar içine yerleştirmemiş, resimlerine Türkiye'ye özgü iç dekorların havasını vermiş ve sanat gücüyle onlara bu açıdan bir özellik kazandırmıştır. Böyle bir estetikten esinlenen tuvaleri tamamen Türk'tür ve ancak bir Türk ressam tarafından yapılabilecekleri izlenimini verirler.”

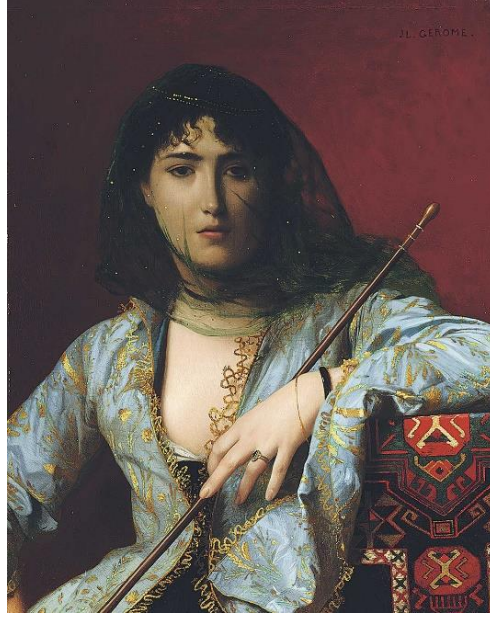
Gürçaylar'a (204;102) göre; “Osman Hamdi Bey'in oryantalizmin Türkiye'deki tek Türk temsilcisi olduğu söylenebilir. Batı'da yaratılan ve büyük ölçüde fotoğraftan yararlanan doğu temalı kompozisyonların etkisi altında resim yapmıştır. İlk Türk figür ve kompozisyon ressamı olduğu söylenebilir. Sanat yaşamı boyunca figürlü kompozisyonlar, portreler ve peyzajlar yaptı. Bu tür eserleri farklı üsluplarda resmetmiştir. Osman Hamdi Bey'in yağlıboya tabloları büyük boyutlu olarak yapılmış ve özellikle Osmanlı topraklarındaki yapıların iç mekânlarını resimlerinde kullanmıştır. Bazen bu iç mekânları, içlerine yerleştirdiği figürler için bir fon olarak kullanmış, bazen de figürleri mekâna göre daha küçük tutarak iç mekânı vurgulamış, her ayrıntıyı titizlikle işlemiş, fotoğraflardan çerçeveleme yöntemiyle çalışmıştır.”

Osma'ya (2007;2275) göre; “Osman Hamdi Bey, yaşadığı dönemde resimlerine konu olarak Doğu'yu seçen tek Doğulu ressamdır. Batılı oryantalistlerin resimlerinde resmettikleri sefalet, geri kalmışlık, yoksulluk ve duyusallık gibi önyargılı bakış açısı yerine, onun resimlerindeki Doğu dünyası gerçek bir dünyadır. Resimlerindeki konuları titiz, ayrıntılı, gerçekçi, canlı ve parlak renklerle resmetmiş, resimleriyle doğu yaşamını, kültürünü ve etnografyasını belgelemeye ve korumaya çalışmıştır. Resmettiği figürlerde kendine güvenen bilge kişilikler, okuyan, tartışan, Türk insanını yücelten karakterler kullanmıştır. Resimlerinde kullandığı mekânlarda Türk kültürünün zenginliğini ve sanat anlayışını ortaya koymuştur. Onu Avrupalı oryantalistlerden ayıran en önemli nokta budur, Osman Hamdi Bey resimlerindeki figürler için hazırladığı mizansenlerin fotoğraflarını çekmiştir. Ayrıca kandiller, seccadeler, şamdanlar, top halılar, el yazması kitaplar, buhurdanlıklar gibi Osmanlı kültürüne ve Türk sanatına ait objeler için de fotoğraftan yararlandı. Bu görselleri çerçeveleme yöntemiyle büyütürken tuvale aktarmıştır. Seçtiği objeleri, figürleri ve mimari öğeleri kompozisyonlarında ustalıkla bir araya getirmiştir. Figürlerinde kullandığı kişiler aile bireyleri ve halktan kişilerdir. Sanatçı resimlerindeki erkek figürlerinde genellikle kendisini çalışmıştır. Az sayıda manzara resmi de bulunmaktadır.”

Çaycı'ya (2015;362) göre; “Osman Hamdi Bey'in temalarında figüratif tasvirler öne çıkmaktadır. Figürlü tasvirlerle ve portrelere örnekler vermiştir. Resimlerinde Fransa'da aldığı resim eğitiminin etkisi hissedilir. Doğu motiflerini (kemer, köprü, çeşme, revak gibi) mimari parçalar ve figürlerle kaynaştırarak kompozisyonlarına mekân katan ressamlardan biri olmuştur. Bu yönüyle Doğu'nun mimari birikimini figür dünyasıyla birlikte sunmaya gayret ettiği algılanmaktadır. Farklı cinsiyetleri resmetmekten çekinmemiştir. Erkek figürlerinin yanı sıra Osmanlı toplumunun bir parçasını oluşturan kadın figürlerini de resmetmiştir. Kompozisyonda yer alan figürler toplumsal yaşamın içinden seçilirken, kimi zaman bu sınırların dışına çıkılarak abartılmıştır. Bu durum Osman Hamdi Bey'in yetiştiği ortamın etkisinin kalıntısı olarak ifade edilebilir.”

Görsel 9- Osman Hamdi Bey, Mimozalı Kadın, 1906,T.U.Y.B. 93x130 cm. İstanbul Resim Heykel Müzesi

Görsel 10- Jean Leon Gerome, Örtülü Çerkez Güzelliği, T.U.Y.B. 1876, 41x52 cm.
Katar Müzesi.

Osman Hamdi'nin resimlerinde gerçekçi bir anlatım vardır. Konu seçiminden renk tonlarına kadar gerçekçi anlatım tüm çıplaklığıyla gözler önüne seriliyor. Işık-gölge ve derinlik konusundaki ustalığı resimlerde oldukça belirgindir. Bunları yaparken de gördüğü eserleri olduğu gibi aktararak kendi becerisini sergilemiştir.

Özçelik'e (2020;451) göre; "Osman Hamdi Bey'in Türk resmine en önemli katkısı, batı natüralizmini ülkemizde resim sanatına kazandırması ve bunu yaşadığı hayatı yansıtmak ve belgelemek amacıyla yapmasıdır. Ayrıca onu çağdaşları arasında özel kılan, figürlü kompozisyonu ilk kullanan ressam olmasıdır."

Sonuç

Sonuç olarak Osman Hamdi Bey çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Ressam olmasının yanı sıra Batı sanatını Osmanlı'ya aktarma ve yayılmasını sağlama konusundaki ustalığıyla da ünlenmiştir. Osman Hamdi Bey'in yaptığı figüratif resimler genel olarak değerlendirildiğinde, Osmanlı toplumunu yansıttığı ve o toplumun özünü vurguladığı görülmektedir. Osman Hamdi Bey'in felsefi açıdan Oryantalizme karşıt bir bakış açısıyla resim yaptığını belirtmekte fayda var. Resimleri doğadan ilham alıyor ve toplumu tüm biçimleriyle tasvir etmeye çalışıyor. Osman Hamdi Bey'in resimleri, bireylerin yüzlerindeki anlamlar içinde buldukları koşullar içinde değerlendirildiğinde, çağının toplumsal yaşamını ve bireyin toplumsal bakış açısını ilerici bir perspektiften ortaya koymaktadır. Söz konusu resimler toplum ve düşünceden izole değil, bu fikirlerle iç içedir. Tarihte ilerledikçe sanat ve düşünce arasındaki etkileşim, sanatı felsefeden ayırmanın mümkün olmadığını gösteriyor. Resim, toplum ve düşünce arasındaki ilişki, Osman Hamdi Bey'in sunduğu nitelikli sanat formunun önemli bir boyutudur.

Osman Hamdi, ilk bakışta Oryantalist bir ressam gibi görünse de Avrupalı Oryantalist ressamlardan bambaşka bir atmosfere sahip olduğu gibi, motif seçimleri ve işleme yöntemleri de farklıdır. Bu önemli farkı yaratan iksir ise şüphesiz Osman Hamdi'nin bu ülkenin insanı, bu toplumun bir ferdi olmasıdır. Elbette bu ülkeye dair meselelerde Batılıdan farklı bir duyarlılığa sahip olacak ve hisleri eserlerine yansıyacaktır. Batılı ya da Levanten bir Oryantalist ressam Doğu konularını ele aldığı anda ya Doğu'nun sefaletini, geri kalmışlığını, yoksulluğunu ya da Batılı için ilginç olabilecek başka şeyleri ele alır. Doğal olarak bu seçimlerde samimi olamıyor, samimiyet de gösteremiyorlar. Osman Hamdi ise Doğu'nun cami ve türbelerinin güzelliğini ve ihtişamını göstermeye çalışmaktadır. Resimlerinde cami veya türbelerin önünde veya içinde bir veya daha fazla figür tasvir ediliyor. İnsanların duruşları ve kıyafetleri bile bazen teatraldır, örneğin camilerin merdivenlerindeki insan kalabalığının resimleri ve şehzadelerin mezarlarının resimleri gibi, ancak daha sıklıkla sahneye uygun, dini ve uhrevidir.

Oryantalizm, Batılı yazar ve sanatçıların Doğu'yu ve insanını kendi perspektiflerinden görme ve kendi fikirleri ışığında tasvir etme biçimidir. Kendini beğenmiş Batılılar, Doğu'nun garip, tuhaf ve sıra dışı olanlarıyla ilgilenmektedirler. Onları ilgilendiren şey egzotizmdir. Batılı Oryantalistler, Doğu'nun petrol ıssızlığına, yoksul halkına, ayı oynatıcılarına, ilginç giyimli sokak satıcılarına, cariyelere, yıkanma sahnelerine ve vahşet sahnelerine odaklanmışlardır. Rasyonalist Osman Hamdi Bey, Batı'ya verilecek en iyi cevabın Doğu'nun sanatsal ve kültürel değerleriyle yüzleşmek, yani Batı'yı bu değerlerle ele almak olduğunu ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Berk, N. (1943) Türkiye'de Resim. İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları.
- Cezar, M. (1995) Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi. (1.Cilt). İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Çaycı, A. (2015) Oryantalizm Oksidentalizm ve Sanat, İstanbul:İnsan Yayınları, s.360-366
- Duben, İ. (2007) Türk Resmi ve Eleştirisi (1880-1950), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Epikman, R. (1967) Osman Hamdi (1842-1910), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Farthing, S. (2017) Sanatın Tüm Öyküsü, İstanbul: Hayalperest Yayınevi
- Fetvacı, E. (2011) "The Art of Osman Hamdi Bey", Osman Hamdi bey ve Amerikalılar Arkeoloji, Diplomasi, Sanat İstanbul: Pera Müzesi Yayını ,s. 118-136
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (1989). Oryantalizm ve Türkiye. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Sanat Yayınları.

Germaner, S. (1990) "19.yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Fransız Kültür ilişkileri ve Osman Hamdi Bey. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler, 2-5 Ekim 1990, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, s.105-109.

Giray, K. (2005) "Kaplumbağa Terbiyecisi ve Osman Hamdi Bey", Antik Dekor, S. 87, Şubat-Mart, s. 104-111.

Gürçağlar, A.(2004). Farksız Teknikler, Farklı Oryantalizmler: Osman Hamdi Bey ve Jean-LéonGérôme, s:96-104, <https://core.ac.uk/download/pdf/162234754.pdf>, (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

Johnson, Annika K., 2012. "Osman Hamdi Bey And The Americans: Archaeology Diplomacy, Art" Nineteenth-Century Art Worldwide11, (3), Autumn, pp. 313-330

Kıran, H. (2014)19. Yüzyıl İstanbul' unda Oryantalizm ve Resim Sanatı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26: 81-97.

Osma, K. (2007). Doğulu Bir Ressamın, Osman Hamdi Bey'in Gözüyle Doğu, 38.Icanas Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi,10-15.09.2007: Bildiriler Tarih ve Medeniyetler Tarihi, V. cilt 2269-2275. Ankara

Sıbaî, M. (1993). Oryantalizm ve Oryantalistler, Mücteba Uğur (Ter.). İstanbul: Beyan Yayınları.

Tansuğ, S. (1991) Çağdaş Türk Sanatı (2. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Thalasso, A. (2009). Osmanlı Sanatı, Türkiye'nin Ressamları. İstanbul: Kültür A.Ş.

Turani, A. (2011) Dünya Sanat Tarihi (15.Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Görsel Kaynakça

Görsel 1- <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-h/hamdi-osman/osman-hamdi-zeybekler-11164/> Erişim Tarihi: 25.10.2023

Görsel 2- <https://www.daytonartinstitute.org/exhibits/jean-leon-gerome-dance-of-the-almeh/> Erişim Tarihi:25.10.2023

Görsel 3- <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-h/hamdi-osman/osman-hamdi-tavla-oylayan-zeybekler-11163/> Erişim Tarihi:27.10.2023

Görsel 4- <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-g/gerome-jean-leon/jean-leon-gerome-satranc-oylayan-arnavut-askerleri-5111/> Erişim Tarihi: 27.10.2023

Görsel 5- <https://www.istanbulsanatevi.com/sanaticilar/soyadi-h/hamdi-osman/osman-hamdi-silah-taciri-11168/> Erişim Tarihi: 27.10.2023

Görsel 6- <https://fineartamerica.com/featured/slave-market-1866-jean-leon-gerome.html>
Erişim Tarihi: 27.10.2023

Görsel 7- https://tr.wikipedia.org/wiki/Halı_Satıcısı#/media/Dosya:1888_Bey_Persischer_Teppich_händler_auf_der_Straße_anagoria.JPG Erişim Tarihi: 27.10.2023

Görsel 8- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0c/Jean-Léon_Gérôme_-_The_Carpet_Merchant_-_Google_Art_Project.jpg Erişim Tarihi: 27.10.2023

Görsel 9- https://tr.wikipedia.org/wiki/Mimozalı_Kadın_%28tablo%29#/media/Dosya:Osman_Hamdi_Bey_-_Mimozalı_Kadın.jpg Erişim Tarihi: 27.10.2023

Görsel 10- <https://www.canvastar.com/jean-leon-gerome-cerkez-guzeli-kanvas-tablo>
Erişim Tarihi: 27.10.2023

MEHMET BAŞBUĞUN'UN HOCA YESEVİ'DEN MEVLANA'YA RESMİNİN GÖSTERGEBİLİM ÇÖZÜMLEMESİ

Doç. Dr. Rasim SOYLU

Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7136-1928>

Doç. Dr. Mustafa DİĞLER

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0784-4463>

Özet

Göstergebilim göstergeleri inceleyen ve çözümleyen bir bilim dalı olarak yakın dönemde gelişen bir alandır. Sanat eserlerini göstergebilim yöntemiyle incelemek ve çözümlemek de henüz çok yenidir. Ancak göstergebilim diğer sanat eleştiri yöntemlerine göre nesnellik ilkesine bağlı daha objektif bir yorumlama olanağı sunar. Bir sanat eseri her şeyden önce kendisi bir göstergedir. Onu yapan sanatçının ustalığını ve dehasını gösterir. Ayrıca yapıldığı dönemin sanat akımlarını ve anlayışlarını da yansıtır. Sanat eserleri üzerinde belirtisel, görüntüsel ve simgesel göstergeler de yer alır. Bu göstergeler düz anlamları yanı sıra yan anlamlar ve derin anlamlar da içerir. Ayrıca her gösterge karşıt anlamına da gönderme yapar. Göstergebilim yöntemi ile bir sanat eseri çözümlenirken eser üzerinde yer alan göstergeler tespit edilir ve anlam çözümleme şemalarıyla çözümlenir. Bu araştırmanın konusunu Mehmet Başbuğ'un Hoca Ahmet Yesevi temalı resminin göstergebilim yöntemiyle çözümlenmesi oluşturur. Mehmet başbuğ ömrünün bir kısmını Orta Asya'da geçiren ve Türk dünyasını inceleyen bir sanatçı ve akademisyendir. Onun resimlerinde yer alan insan figürleri Anadolu ve Orta Asya insan tipini çok güzel yansıtır. Anadolu yaşamını da resimlerinde ele alan sanatçının resimleri çok sayıda görüntüsel ve simgesel gösterge içerir. Bu çalışmada yöntem olarak Mehmet Başbuğ'un Hoca Ahmet Yesevi resmindeki göstergeler, göstergebilim sanat eseri çözümleme şemalarından anlam çözümleme şeması, karşıt anlamlar şeması ve eyleyenler şeması ile çözümlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Gösterge, göstergebilim, Mehmet Başbuğ, Hoca Ahmet Yesevi

Abstract

Semiotics is a field that has recently developed as a science that examines and analyzes indicators. Examining and analyzing works of art with the method of semiotics is still very new. However, semiotics offers a more objective interpretation opportunity based on the principle of objectivity compared to other art criticism methods. A work of art is first and foremost a sign in itself. It shows the mastery and genius of the artist who made it. It also reflects the art movements and understandings of the period in which it was built. There are also indicative, visual and symbolic signs on works of art. These signs

include denotations as well as connotations and deep meanings. In addition, each sign also refers to its opposite meaning. While analyzing a work of art with the semiotics method, the signs on the work are determined and analyzed with meaning analysis schemes. The subject of this research is the analysis of Mehmet Başbuğ's painting with the theme of Hodja Ahmet Yesevi by the method of semiotics. Mehmet Başbuğ is an artist and academic who spent part of his life in Central Asia and studies the Turkish world. The human figures in his paintings reflect the Anatolian and Central Asian people very well. The paintings of the artist, who also deals with Anatolian life in his paintings, contain many visual and symbolic indicators. In this study, as a method, the indicators in Mehmet Başbuğ's painting Hoca Ahmet Yesevi will be analyzed with the analysis scheme of semiotics, the analysis scheme of meaning, the scheme of opposite meanings and the scheme of actors.

Keywords: Sign, semiotics, Mehmet Başbuğ, Hoca Ahmet Yesevi

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde gelişen ortak kodlar insanları bir arada tutan önemli bağlardır. Bir toplumu millet yapan her türlü değer bu ortak kodlardan oluşan kültür göstergeleridir. Ayrıca dünyada her milletin onlara yol gösteren büyük şahsiyetleri vardır. Bir ışık kaynağı gibi etrafını aydınlatan bu bilge şahsiyetler maddi ve manevi bilgi birikimleriyle kendi toplumlarına yol gösterirler.

Ahmet Yesevi hazretleri de Türk milletinin tarihi içerisinde böyle önemli bir değer ve şahsiyettir. Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan ışığı ile hala Türk milletini aydınlatmaya devam etmektedir.

Medya üzerinden çocuklarımıza ve yeni kuşaklara tanıtılan kahramanların çoğu yabancı kültürlerle aittir. Bunlarla birlikte yabancı ideolojiler ve kültürler de transfer edilmekte ve yerel ve ulusal kültürler erozyona uğramaktadır.

Kendi tarihimize ve kültürümüze ait değerlerin ve kahramanlarımızın sanat yoluyla genç kuşaklara tanıtılması çok önem arz etmektedir. Mehmet Başbuğ milli ve manevi değerlere resimlerinde yer veren çok önemli bir ressamımızdır. Ayrıca Türkiye ve Orta Asya coğrafyasında yaptığı eğitim faaliyetleriyle de önemli bir akademisyen olmuştur.

2. GÖSTERGEBİLİM

Göstergebilim yirminci yüzyılın başlarında Batı dünyasında gelişen yeni bir bilim dalıdır. Göstergebilimin kurulma fikri, dili bir dizge ve gösterge olarak ele alan ve Cenevre Üniversitesi'nde 1906 ile 1911 yılları arasında dilbilim dersleri veren Fransız dilbilimci Saussure (1857- 1913) tarafından ortaya atılmıştır. Saussure'nin "diadic" (ikili) şeması göstergeyi gösteren ve gösterilenden oluşan bir bütün olarak tanımlar. (Rifat, 2009, s. 30-31)

Yine aynı yıllarda Amerika’da çalışan felsefeci Charles Sanders Peirce (1839-1914) göstergeyi “triadic” yani gösteren-gösterilen ve yorumlayandan oluşan üçlü bir şema ile açıklar. Gösterge; kendisinden başka bir şeyi gösteren şey olarak tarif edilir. İz ve belirtilerden oluşan “index” ikon ve görsellerden oluşan “icon” ve simgesel göstergelerden oluşan “symbol” olarak üç türe ayrılır(Akerson, 1987, s. 46-47).

Göstergebilim yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde görsel sanatlar, medya, iletişim, moda, gastronomi, mimarlık, edebiyat, tiyatro ve sinema gibi alanlarda eser inceleme ve çözümleme yöntemi olarak gittikçe daha çok popüler olmaktadır.

Bir sanat eseri farklı sanat eleştirisi yöntemleriyle incelenebilir. Ancak en çok kullanılan eleştirisi yöntemi Pedagojik eleştiridir. Bu yöntemde göre bir sanat eser; tanımlama, çözümleme, yorumlama ve yargıdan oluşan dört basamakta incelenir.

Göstergebilim yönteminde ise önce sanat eseri üzerinde görülen göstergeler tespit edilir ve daha sonra düz anlam, yan anlam, derin anlam ve karşıt anlamları ile yorumlanıp bir şema üzerinde çözümlenir. Ayrıca bazı sanat eserleri Eyleyenler Şeması ve Göstergebilimsel Dörtgen şemaları ile de çözümlenebilir(Soylu, 2021, s. 45-47).

3. MEHMET BAŞBUĞ

Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim-iş Eğitimi Bölümü’nde uzun yıllar hocalık yapan Mehmet Başbuğ 1951 yılında Diyarbakır’da doğmuştur. Lisans ve lisansüstü eğitimlerini Gazi Üniversitesinde yapmış ve Profesör olduktan sonra Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi’nin kurucu olarak görev yapmıştır. Ayrıca Selçuk Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesinde de hocalık yapmıştır.

2009’dan 2017 yılında vefatına kadar ise Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi rektör yardımcılığı yapmış, ayrıca Güzel Sanatlar Fakültesinde dekanlık, konservatuvar müdürlüğü, bölüm başkanlığı gibi görevlerde de bulunmuştur (Başbuğ, 2016 a, s. 9).

Mehmet Başbuğ resimlerinde Orta Asya ve Anadolu Türk kültürünü ve yaşamını ele alır. Sağlam desenleriyle onun gerçekçi üslubu toplumsal gerçekçiliğe de gönderme yapar. Özellikle savaş ve kahramanlık konulu çalışmaları vatanseverlik ve milli duyguları yüceltir (Taner, 2018, s. 127).

4. MEHMET BAŞBUĞ’UN YESEVİ’DEN MEVLANA’YA ESERİ

Sanat dünyası özellikle Batı kültürüne ait kahramanlar ve fenomenlerle doludur. Tarih öncesinden uydurma ve hayali kahramanların yanı sıra mitolojik kahramanlarında hemen hepsi hayali ve uydurma karakterlerdir. Bir kısmı da gerçekte yaşamış ama zamanla abartılarak ilahi güç ve kudrete sahip hayali karakterlere dönüştürülmüştür.

Türk ve İslam dünyasının kahramanları ve önderleri ise henüz sanat dünyasında yeterince tanınmamış ve tanıtılmamıştır. Yakın tarihimizde yaşamış büyük komutan ve devlet adamlarımız haricinde Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde yaşamış kahramanlar bile hak

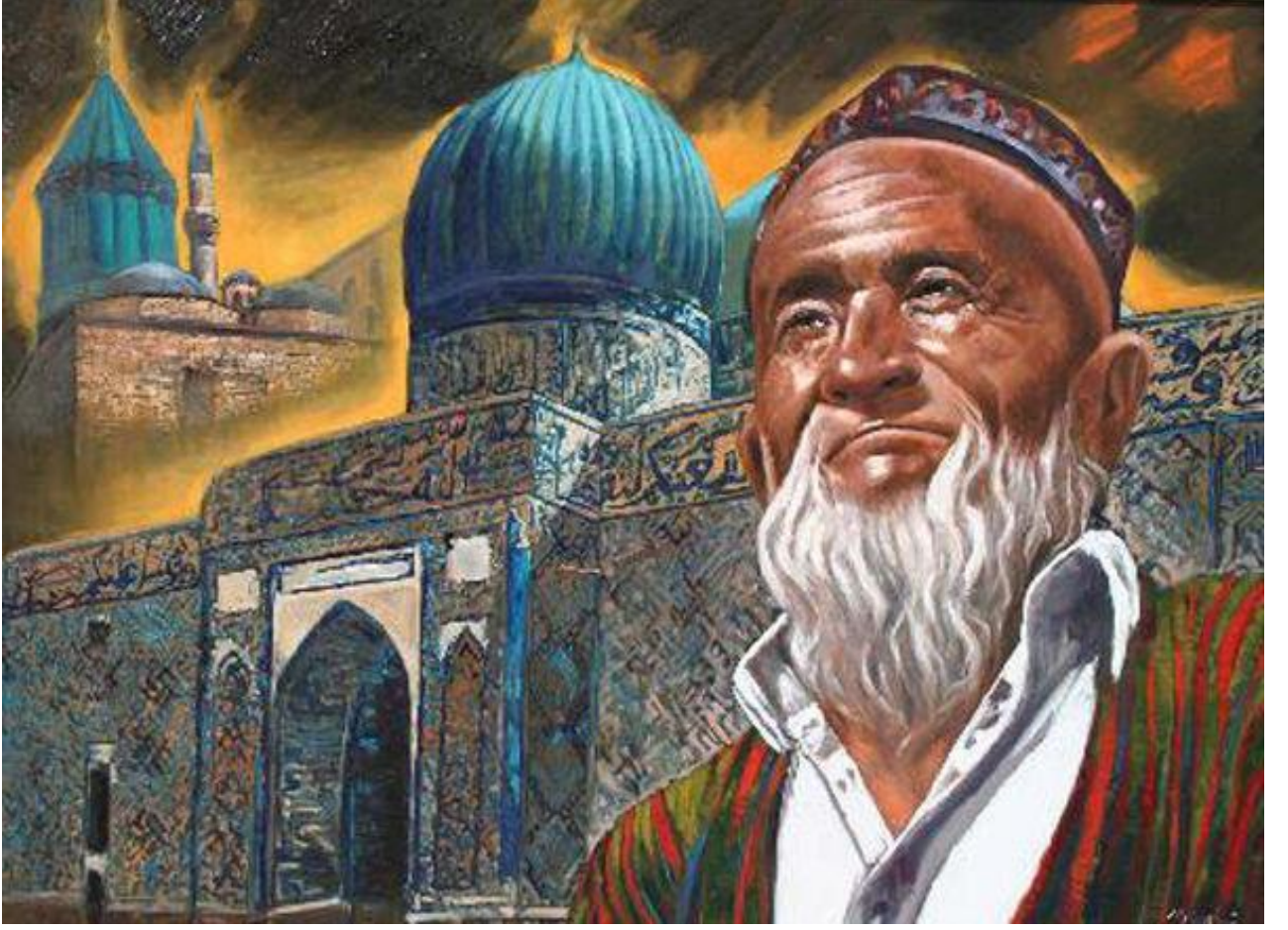
ettikleri şan ve şöhreti sanat dünyasında elde edememişlerdir. Bunun sebepleri arasında, Batı emperyalizminin propagandası ve kendi kahramanlarını medya ile empoze etmesi dışında Türk-İslam dünyasının ihmali ve bilinçsizliği de yatmaktadır.

Çağdaş Türk sanatında resimlerinde Türk dünyasını yansıtmayı şiar edinmiş en önemli sanatçı şüphesiz Mehmet Başbuğ'dur. Sanat hayatının önemli bir kısmını Türk dünyasını gezerek ve araştırarak geçiren Başbuğ, Anadolu ve Orta Asya Türk insanının çileli ve zorlu yaşamını eserlerinde yansıtmış ve Türk-İslam dünyasının yaşamını dışa vurmaya kendisine en büyük amaç edinmiştir.

Yesevi'den Mevlana'ya adlı resmini Başbuğ, 2005 yılında Selçuk Üniversitesinde düzenlenen Mevlâna Bienali için yapmıştır. Bu eseriyle Orta Asya'dan Anadolu'ya tasavvuf dünyasının en önemli iki ismine göndermede bulunur ve Yesevi hazretlerinin unutulmaması ve Türk gençliğinin ruhunda yaşatılmasının gereği üzerinde durur (Başbuğ, 2016 b, s. 112-113).

Fahrettin Geçen'e göre

“Yatay dikdörtgen resmedilen bu resimde ön planda Yesevi türbesi arka planda ise Mevlâna türbesi yer almaktadır. Sağda ve vurgu imgesi olarak görülen figür, Hoca Ahmet Yesevi olarak düşünülse de aslında ressamın kendi ifadelerinden “ya onu bir Özbekistan broşüründen aldım; herhalde günümüzde de yaşamaya devam eden bir Özbek köylüsünün fotoğrafı” olduğu anlaşılmaktadır. Figürün resimde kullanılması Yesevi'nin Özbeklerle bütünleşmesi ve onlar için önemini ifade etmek için vurgulanmıştır” (Geçen, 2023, s. 105).

Görsel 1: Mehmet Başbuğ, Yesevi'den Mevlana'ya,140x200 cm. 2006

5. YESEVİ'DEN MEVLANA'YA TABLOSU GÖSTERGEBİLİM ÇÖZÜMLEMESİ

Mehmet Başbuğ'un Yesevi'den Mevlana'ya resminde gösterge olarak ele alınabilecek çok sayıda renk, figür ve biçim vardır. Resimde Mevlâna türbesi ve Yesevi türbesinin yeşil kubbeleri simgesel birer göstergedir. Resimde yer alan Özbek adam figürü de Orta Asya Türk tipinin bir göstergesidir. Adamın kafasındaki takke ve üzerindeki cüppesi de dini bir kıyafet göstergesidir. Adamın ak sakaları erdemin, olgunluğun, tecrübenin, ilmin ve kemalin göstergesidir. Gökyüzünde karanlığı dağıtan sarı ışık aydınlanmanın, ilmin ve tasavvuftaki nurani feyizlerin göstergesidir. Mimari biçimler İslam medeniyetinin göstergesi, hat sanatı yazıları ise bilimin ve kültürün göstergesidir.

5.1. ANLAM ÇÖZÜMLEME ŞEMASI İLE ÇÖZÜMLEME

Resimde yer alan her gösterge görülen ve bilinen en açık anlamı dışında mecazi ve metaforik yan anlamlar da içerir. Bu anlamlara ikinci dereceden anlamlar da denilebilir. Ayrıca her

anlamların ortaya çıkışında yerel, ulusal ve evrensel kodlar da vardır. Mitolojiler, dinler, inanış biçimleri, mistik ve tasavvufî öğretiler, felsefe ve sanat akımları gibi temel kuramsal yapılar derin anlamlar olarak kabul edilebilir (Soylu, 2021, s.45-46).

Tablo 1: Göstergibilim Anlam Çözümleme Şeması (Soylu, 2018, s. 43-45).

Gösterge	Düz Anlam	Yan Anlam	Derin Anlam
Mevlâna Türbesi	Mezar Anıtı	Mevlevilik, Anadolu'da Tasavvuf ve Aydınlanma	Türk Kültürü, Tarih
Yesevi Türbesi	Mezar Anıtı	Orta Asya Erenleri	Türk Kültürü, Tarih
Kubbe	Mimari Eleman	Gökyüzü, Asuman	Mimarlık, Estetik, Sanat, Tarih, Kültür
Turkuaz	Renk	Türk Gelenek ve Görenekleri	Gelenek, Türk Kültürü
Sarı	Renk	Aydınlanma, Işık, Nurani Feyizler	Tasavvuf, Din, Mistisizm
Kırmızı	Renk	Aşk, Heyecan, Enerji	Tasavvuf, Din, Psikoloji
Yeşil	Renk	Yaşam, yeşerme, cennet	Tasavvuf, Din, Psikoloji
Yaşlı Adam	İnsan, Erkek	Tecrübe, Olgunluk, Kemal	Türk Kültürü, Tarih
Çekik Göz	Göz Tıptı	Orta Asya	Türk Kültürü, Tarih
Ak Sakal	Yaşlanma	Olgunlaşma, Kemale Erme, Erenler, Tecrübeli	Türk Kültürü, Tarih
Hat Yazıları	Yazı, Alfabe	İlim, İrfan, Aydınlanma, Bilgi	Türk Kültürü, Sanat
Takke	Başlık	Türk-İslam Kimliği	Türk-İslam Kültürü
Cüppe	Giyecek	Dini Simge, İlim Erbabı	Mitoloji, Kültür, Din
Minare	Ezan Kulesi	Allah'ın Adını Dünyaya Duyurmak	Türk-İslam Kültürü
Taç Kapı	Kapı, Mimari Eleman	Farklı Bir Dünyaya Giriş	Türk-İslam Kültürü
Çini	Dekorasyon Malzemesi	Süsleme, Güzelleştirme, Estetik Kaygı	Geleneksel Türk Sanatı, Estetik

Alında Parlama	Işık	Aydınlanma, Kemale Erme, Feyizlere Mazhar Olma,	Türk Tasavvuf Kültürü
-------------------	------	--	-----------------------

5.2. KARŞIT ANLAMLAR ÇÖZÜMLEME ŞEMASI

Her gösterge kendi anlamı dışında karşıt anlamlara da gönderme yapar. Her şey zıddı ile bulunur kaidesine binaen bir doğa kanunu olarak her şeyin anlamının derecesi zıtları ile bilinebilir. Örneğin ışık ve aydınlığın şiddeti karanlık ile sıcaklığın derecesi soğuk ile anlaşılır. Şiddet olmasa şefkat ve merhametin önemi anlaşılmaz. Barış ve huzurun değeri savaş ve tehlike ile daha iyi bilinir. Cehalet ve şuarsuzluk ilim ve aydınlanma ile izale edilir. Bu resimdeki göstergeler de aşağıdaki tablodaki zıt anlamlarına gönderme yaparlar(Günay, 2012, s. 105)

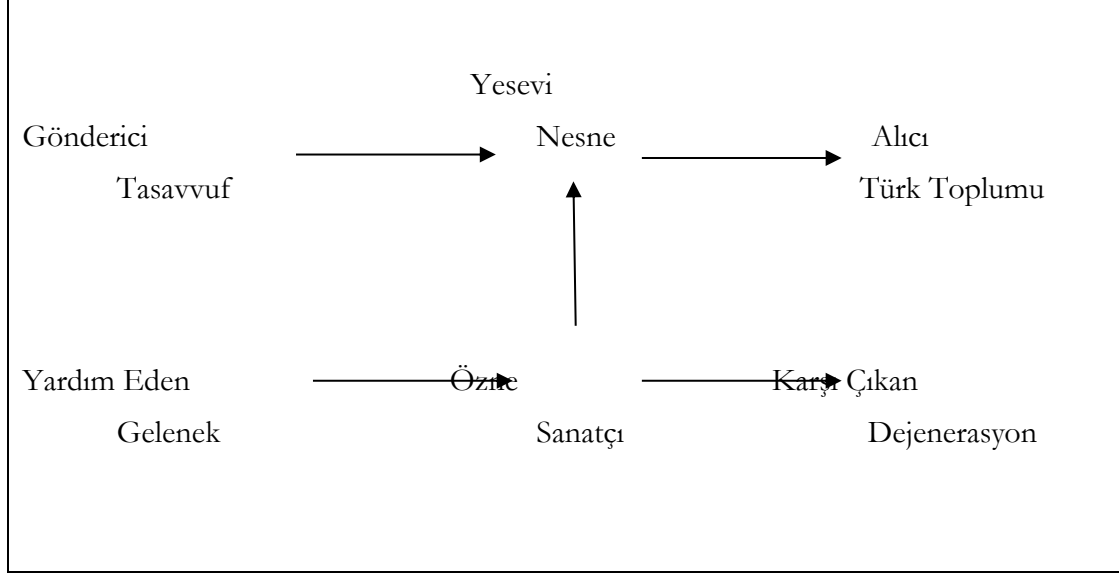
Tablo 2: Karşıt Anlamlar Şeması(Batı, 2011, s. 134)

Aydınlık	Karanlık
Özgürlük	Esaret
Cesaret	Korkaklık
İlim	Cehalet
Değerli	Değersiz
Şuur	Şuarsuz
Madde	Mana
Yaşam	Ölüm
İtaat	İtaatsizlik
İrfan	Kültürsüzlük
İnanç	İnançsızlık
Soylu	Soysuz
Merhamet	Şiddet
Barış	Savaş
Huzur	Huzursuzluk
Ulusal	Evrensel

5.3. EYLEYENLER ŞEMASI

Greimas'ın Eyleyenler Şeması üzerinde bu resmi incelediğimizde Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan Türk-İslam tasavvufunun sanatçının bakış açısıyla Yesevi imgesinde temsil edildiği görülmektedir. Gelenek, örf ve milli kültür Türk kültürünün manevi değerlerini koruyup gelecek kuşaklara aktarmaya çalışırken, Batılılaşma, modernizm, yozlaşma ve yozlaşma ise hızla manevi değerleri erozyona uğratmaktadır(Rifat, 2009, s. 74).

Tablo 3: Greimas'ın Eyleyenler Şeması Uygulaması (Soylu, 2018, S. 43-45).

6. SONUÇ

Dünyada her milleti ve toplumu aydınlatan örnek şahsiyetler vardır. Bazıları ilim ve irfan ile bazıları da bilim ve felsefesi ile kendi toplumuna yol gösterirler. Toplumsal barış ve adaletin tecellisi sadece devlet kanunlarıyla olmaz. Gönüllerde tesis edilen hükümdarlık daha kalıcı ve samimidir. Yesevi ve Mevlâna gibi şahsiyetler Hz. Muhammed'in getirdiği din ve inanç manzumesi ile güneş gibi parlamış ve Orta Asya ve Anadolu'da Türk toplumunu aydınlatmaya devam etmektedirler. Böyle maneviyat âleminin kahramanlarını günümüz medyası içerisinde sahte kahramanları seyrederek büyüyen yeni nesillere tanıtmak ve anlatmak çok önemlidir. Mehmet Başbuğ çağdaş bir Türk ressamı olarak milli ve manevi değerlerimizi içeren çok sayıda resim çalışması yapmış ve arkasından yadigar bırakmıştır. Genç denilebilecek bir yaşta aramızdan ayrılan hocamız çok sayıda sanatçı ve akademisyenin de yetişmesinde katkı sağlamış ve arkasında güzel hatıralar bırakarak bu dünyadan göç etmiştir. Mehmet Başbuğ'un Mevlana'dan Yesevi'ye tablosu da içerdiği manevi ve milli duygular ile sıradan maddi yaşam içerisinde manevi değerleri hatırlatan ve gönülleri fetheden bir çalışma olmuştur.

KAYNAKÇA

Akerson, F. (1987). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Başbuğ, F. (2016). *Bozkırdaki Atlar*. Ankara: Artsürem.

Başbuğ, F. (2016). Ressam Mehmet Başbuğ'un "Yesevi'den Mevlana'ya İsimli Eseri Üzerine Notlar. Ö. Zaimoğlu (Dü.), *Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 1*.

Uluslararası Akdeniz Sanat Sempozyumu“ Vuslatının 850. Yılında Hoca Ahmet Yesevi içinde, (s. 235-256). Antalya.

Batu, B. (2011). *Sanat Eğitimi Alanında Yapıt İncelemelerinde Bir Yöntem Olarak Görsel*. Doktora Tezi Ankara Ü.: Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Geçen, F. (2023). Mehmet Başbuğ’un Hoca Ahmet Yesevi Temalı Resimlerinde Manevi Göstergeler. V. Mustafayev (Dü.), *Hodja Akhmet Yassawi 7. International Congress on Scientific Research*. içinde 3, s. 101-113. Mingachevir-Azerbeycan: Mingachevir State University.

Günay, V. Parsa A. (2012). *Görsel Göstergebilim*. İstanbul: Es Yayıncılık.

Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin Abc’si*. İstanbul: Say yayınları.

Soylu, R. (2018). Göstergebilim Sanat Eseri Çözümleme Şemaları. P. Karabaş (Dü.) içinde, *Güzel Sanatlarda Örnek Araştırmalar*. İstanbul: Nobel.

Soylu, R. (2021). *Sanat Eseri Çözümlemeleriyle Göstergebilim*. Ankara: Pegem.

Taner, G. (2018). 1980 Sonrası Türk Resim Sanatında Figüratif Eğilimler ve Mehmet Başbuğ. (*Sanatta Yeterlilik Tezi*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.

TARAF TARLIKTA MARKA SADAKATININ LISANSLI SPOR ÜRÜNLERİ SATIN ALMA TERCİHİNE ETKİSİ*

Yahya AYDIN¹, Doç. Dr. Kazım KILINÇ²

¹ Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, - 0000-0002-7729-3249

² Batman Üniversitesi, İ.İ.B.F., - 0000-0003-4154-5245

ÖZET

Spor kulüplerinin pazarlama yoluyla taraftarlara sundukları lisanslı spor ürünleri, kulüplere ciddi anlamda gelir sağlamaktadır. Lisanslı spor ürünleri gelir sağlamanın yanında takım ile taraftar arasında duygusal bağları geliştirme olanağı da sağlamaktadır. Marka sadakati, spor tüketicilerinin ürüne ve işletmeye olan bağlılıklarının en önemli göstergesi olup, spor işletmecileri ve pazarlamacılar için de rakiplerine karşı üstünlük sağlamada kullanılabilir önemli bir faktördür.

Bu çalışmada, taraftarlıkta marka sadakatinin lisanslı spor ürünü satın alma tercihine olan etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın örneklemini, Türkiye’de ikamet eden herhangi bir spor branşının taraftarı olan bireyler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında yararlanılan veriler, olasılığa dayalı olmayan kolayda örneklem yöntemi ile belirlenen 494 spor taraftarından anket yöntemi ile elde edilmiştir. Evrenin tamamına ulaşmanın mümkün olmaması ve zaman ile maliyet faktörleri yapılan araştırmanın kısıtlarını oluşturmuştur.

Yapılan çalışmada tanımlayıcı istatistikler, açıklayıcı faktör ve güvenilirlik analizleri için SPSS paket programından; doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal modelleme için ise SmartPLS 4 programından faydalanılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgulara göre, taraftarlıkta marka sadakatinin, lisanslı ürün satın alma isteği ile lisanslı ürün satın alma sıklığı üzerinde pozitif yönlü etkisinin olduğu görülmüş ve araştırma hipotezleri desteklenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçların; spor kulüpleri ve lisanslı spor ürünleri üreten işletmelere pazarlama stratejileri belirleme konularında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lisanslı Spor Ürünleri, Marka Sadakati, Taraftar, Tüketici Satın Alma Davranışı

SAĞLIK ÇALIŞANLARI KAPSAMINDA İŞ STRESİNİN ÖRGÜTSEL SINIZM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof.Dr., İsmail BAKAN ¹, Doktora Öğrencisi, Makbule ERMAN ², Sağlık Çalışanı Ahmet Zahid BAKAN ³

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, - 0000-0001-8644-8778

²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, 0000-0002-4612 7387

³Sağlık Çalışanı, - 0000-0003-4723-777X

ÖZET

İnsanlar yaşamlarının üçte birini çalışma ortamında geçirmektedir, bu sebeple bireylerin iş hayatlarında edindikleri pozitif ve negatif durumlar özel hayatlarını, psikolojik ve fizyolojik sağlıklarını direkt olarak etkilemektedir. Sağlık kurumlarında sunulan hizmetlerin acil ve ertelenemez olması sağlık çalışanlarını yoğun, uzun ve stresli çalışma koşulları ile karşı karşıya bırakmaktadır. 112 sağlık istasyonlarında çalışma, yüksek iş stresi, fiziksel ve zihinsel yorgunluğun eşlik ettiği yüksek riskli iş ortamında çalışmayı ifade eder. Sağlık hizmetlerinin kalitesinin devamlılığını sağlanabilmesi için sağlık çalışanlarının iş stresi seviyelerinin azaltılması gerekmektedir. İş stresi kişilerin hem çalışma hayatını hem de sağlıklarını negatif yönde etkileyen önemli risklerden birisidir. İş stresinin çalışanlar ve işverenler açısından ciddi sonuçları düşünüldüğünde kurumların bu riskleri azaltacak olması önemlidir. Çalışma ortamında iş stresinin olması kuruma karşı olumsuz bir tutum meydana getirecektir. Olumsuz tutumlardan birisi olan örgütsel sinizm, çalışanın kurumuna karşı öfke, kızgınlık, ümitsizlik gibi duygular barındırmasıdır. Bu durum çalışanın kişisel özelliklerinden kaynaklandığı gibi çalışma ortamından da kaynaklanabilir.

112 acil servis istasyonlarında görev yapan sağlık çalışanlarının çalışma şartları ve karşılaştıkları vaka çeşitliliği sebebiyle iş stresi seviyelerinin örgütsel sinizm üzerinde önemli düzeyde etkisinin bulunabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma kapsamında örgütsel sinizm değişkeni duygusal, bilişsel, davranışsal alt boyutlarıyla, iş stresinin destek, talep, kontrol alt boyutları arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda Akdeniz bölgesinde bulunan bir ilin 112 acil servis istasyonlarında görev yapan sağlık çalışanlarında bir anket çalışması gerçekleştirilmiş ve anket sonucu elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Sonuçta, sağlık çalışanlarının iş stresinin destek alt boyutu arttıkça örgütsel sinizm düzeylerinin azaldığı, iş stresinin talep alt boyutu arttıkça örgütsel sinizmin bilişsel alt boyutunun arttığı, diğer alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra, iş stresinin kontrol alt boyutu ile örgütsel sinizmin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Stresi, Örgütsel Sinizm, Sağlık Sektörü

THE EFFECT OF WORK STRESS ON ORGANIZATIONAL CYNISM WITHIN THE SCOPE OF HEALTHCARE PROFESSIONALS

ABSTRACT

People spend one third of their lives in the working environment, therefore, the positive and negative situations that individuals acquire in their business lives directly affect both their private lives and psychological and physiological health. The fact that the services provided in health institutions are urgent and non-deferrable, health workers may be faced with intense, long and stressful working conditions. Working in 112 health stations is a high-risk occupation accompanied by high job stress, physical and mental fatigue. In order to ensure the continuity of the quality of health services, it is necessary to reduce the work stress levels of health employees. Work stress is one of the important risks that negatively affect both the working life and health of people. Considering the serious consequences of work stress for employees and employers, it is important that institutions reduce these risks. The presence of work stress in the working environment will create a negative attitude towards the institution. Organizational cynicism, which is one of the negative attitudes, is the feeling of anger, resentment and hopelessness against the employee's organization. This situation may arise from the personal characteristics of the employee as well as from the working environment.

It is thought that work stress levels may have a significant effect on organizational cynicism due to the working conditions of health employees working in 112 emergency service stations and the variety of cases they encounter. Within the scope of this study, the relationship between the emotional, cognitive, and behavioral sub-dimensions of organizational cynicism and the support, demand, and control sub-dimensions of job stress was tried to be determined. For this purpose, a survey study was conducted on health employees working in 112 emergency service stations in a province in the Mediterranean region and the data obtained as a result of the survey were analyzed through the SPSS program. As a result, it was found that as the support sub-dimension of work stress increased, organizational cynicism levels of health workers decreased, as the demand sub-dimension of work stress increased, the cognitive sub-dimension of organizational cynicism increased, and there was no statistically significant relationship between other sub-dimensions. In addition, it was determined that there was no statistically significant relationship between the control sub-dimension of work stress and the sub-dimensions of organizational cynicism.

Keywords: Job Stress, Organizational Cynicism, Health Sector

GİRİŞ

Sağlık sektöründe muayene etme ve tedavi işlerinin masraflı ve yüksek teknoloji gerektirmesine rağmen, hizmet vermede insan gücünün ikame edilemez niteliği önemini korumaya devam etmektedir. Sağlık kurumlarında verilen hizmetlerin acil, ertelenmesinin mümkün olmadığı ve stoklanamaz nitelikleri göz önünde bulundurulduğunda sağlık çalışanları yoğun, uzun süreli ve stresli çalışma koşullarıyla baş başa kalabilmektedirler (Şantaş vd., 2016: 869).

Stres, günlük hayatta her yaştan bireyin sıklıkla kullandığı kavramlardan birisidir. Kişinin kendisinden ya da çevresinde bulunan kişilerden kaynaklanan birden fazla sebep strese yol açabilmekte ve kişinin duygularını pozitif veya negatif etkilemektedir (Büyükbeşe ve Erşahan, 2015: 39).

Yöneticilerin kurumları başarısız bir şekilde yönetmesi, kurum içinde yaşanan problemler ve kriz gibi durumlar çalışanların kurumlarına karşı bazı davranışlar geliştirmelerine yol açmaktadır. Bu sebeplerin yanı sıra artan gelir eşitsizliği, iş güvencesinin yeteri kadar iyi olmaması ve kişilerin işlerine son verme oranlarının yükselmesi, aşırı stres ve rol yükü, bireyin kişisel ve örgütsel beklentilerinin karşılanmaması, artan örgütsel karmaşıklık, iletişimsizlik gibi nedenler sinizm davranışının artmasına neden olmaktadır (Bulut vd., 2019: 57).

Söz konusu bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın amacı: hizmet sektörünün en önemli alanlarından birisi olan sağlık sektöründe, çalışanların iş stresi ve örgütsel sinizm arasında ilişki olup olmadığını açığa çıkarmak ve iş stresi alt boyutlarının örgütsel sinizm alt boyutları üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Araştırma kapsamında nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır.

Anketler, Akdeniz bölgesinde bulunan bir ilin 112 acil servis istasyonlarında çalışan sağlık çalışanlarına uygulanmış ve toplanan verilerin analizi ile araştırma hipotezleri test edilmiştir.

KURAMSAL ÇERÇEVE

İş Stresi

Stres kavramı, kişilerin bedensel ve ruhsal sağlığını korumaya yönelik alanlarda sık sık kullanılsa da ekonomi, siyasal, işletme ve eğitim gibi birçok bilim dalının alanına giren, günlük yaşamın içerisinde hemen hemen herkes tarafından kullanılan ve konuşma dilinin içerisinde yer alan bir terimdir (Eryılmaz, 2009:21). Kişilerin yaşamında karşılaştıkları birçok şey aslında stres nedenidir. İnsanların hayatlarını büyük ölçüde etkileyen savaşlar, depremler, büyük ve derin hasar bırakacak kazalar gibi birçok olaylar stres sebebi olurken, diğer taraftan işten ayrılmak, iş değiştirmek, en yakını kaybetmek, şehir değişikliği yapmak, evlenmek ya da boşanmak gibi yaşamı önemli ölçüde etkileyecek değişiklikler de stres nedenidir (Erkutlu, 2018:213).

Stres sadece işyerinde değil her yerde olduğundan dolayı, örgütsel davranış modellerinde klasik ve temel bir iş olgusudur (Li ve Zhu,2022:6). İş stresi, iş görenlerin çevresinde yer alan kişiler ile arasındaki etkileşim neticesinde meydana gelen gerilim durumu olarak ifade edilebilir (Efeoğlu ve Özgen,2007:239). İş stresi, iş görenlerin çalışma ortamına uyum sağlayamamasından kaynaklanmakta ve iş görenler stresten direkt olarak etkilenerek bireysel fizyolojik, psikolojik ve davranışsal tepkiler vermektedirler (Pi vd., 2016:28). İşten ve iş dışından bireye yönelik beklentiler bazen iş görenlerin tahammül seviyesini zorlamaktadır. Bahse konu olan beklentilerin altından kalkma konusundaki fiziksel ya da psikolojik yetersizlik stres seviyesini arttırmaktadır. Dolayısıyla, beklentiler altında kalma tehdidinde maruz kalan iş görenin, kurumun vereceği desteğe olan gereksinimi de artmaktadır (Turunç ve Çelik,2010:184).

Mesleki zorlanma olarak da bilinen iş stresi kavramı, bir iş görenin işin talepleri ve şartlarıyla kendi yetenekleri arasında algıladığı uyumsuzluk sebebiyle ortaya koyduğu fiziksel ve psikolojik tepkisidir (Kourmousi vd., 2015:81). Pandey (2020) iş stresi için benzer bir tanımlama yaparak, iş görenlerin bilgi ve yetenekleriyle uyumsuz ve başa çıkma yeteneklerini zorlayan iş talepleri ve baskılarıyla karşı karşıya kaldıklarında gösterebilecekleri tepki olarak ifade etmiştir (Pandey,2020:125). Başka bir tanımda iş stresi, duyguları ve düşünce süreçlerini etkileyen bir durum olarak ele alınmış, mevcut kaynaklarla işin talepleri arasındaki boşluğun iş stresine sebep olacağı ve iş stresinin de iş görenlerin kendilerini daha negatif ve memnuniyetsiz hissetmelerine neden olacağı ifade edilmiştir (Irawanto vd., 2021:4).

Çalışma ortamında iş görenlerin maruz kaldıkları stres, iş stresi olarak tanımlanmakta ve iş görenlerin kendilerine, işin niteliğine, iş dışı faktörlerin etkisine bağlı olarak yaşadıkları stres seviyelerinin de farklılık gösterebileceği belirtilmektedir (Güçlü, 2001:92, Akt; Turunç ve Çelik,2010:186). Kişilerin stres durumları, onların performans, tatmin olma, verimlilik ve davranışlarını doğrudan etkileme gücüne sahiptir (Onay ve Kılıcı, 2011:364).

Örgütsel Sinizm

Sinik kavramı, Oxford English Dictionary’de “kişilerin bütünüyle bireysel çıkarlarla motive olduklarına inanmak; şüphecilik, aşağılayıcılık; alaycılık” ve “yalnızca kendi çıkarlarıyla ilgilenen ve bunları başarabilmek için kabul gören standartları göz ardı eden birey” olarak iki farklı biçimde ifade edilmiştir.

Kurumların işleyişlerinin sürekliliğini sağlayabilmeleri için iç ve dış çevre koşullarına dikkat etmeleri gerekmektedir. Birinin eksik olması kurumun amaçlarına ulaşmasında problemler yaşanmasına sebep olmaktadır. Günümüzdeki hızlı gelişim ve değişime maruz kalan örgütlerin buna uyum sağlaması gerekmektedir (Ardıç, 2022:266). Sinizm kavramı ile yapılan ilk araştırmalarda bu kavram; diğer insanlardan “hoşlanmama” ve “başkalarına güvenmeme” olarak tanımlanmaktadır. Ancak geçmişten bugüne kadar yapılmış olan birçok çalışma göstermektedir ki esasında kurumların yönetim uygulamalarındaki başarısızlık ve uygulamadan kaynaklanan hatalar yüzünden çalışanların beklentilerinin karşılanmaması sebebiyle yaşanan hayal kırıklığı ile eşittir (Bulut vd., 2019:59).

Dean vd. örgütsel sinizm kavramını 1998 yılında üç alt boyut olarak ele almışlardır. Bu boyutlar:

Bilişsel Boyut: Kurumda dürüstlüğü bulunmadığına dair bir inanıştır. Bu bakımdan sinizm, davranışların ve insan dürtülerinin iyi olması ve samimiyeti ile ilgili olan inançlı olmama eğilimi göstermesidir. Bu nedenle, örgütsel sinikler, kurumlarında yapılan uygulamalarda adalet, dürüstlük ve samimiyet gibi ilkeler hususunda yeteri kadar tepki verilmediği inancına kapılırlar. Genellikle bu inançları, kurumların temel değerleri, amaç ve çıkarları için feda ettiği düşüncesi ile desteklerler.

Duyuşsal (Tutum) Boyut: Örgütsel sinizmin bu boyutunu, kurumda meydana gelen negatif konular neticesinde oluşan duygusal tepkiler göstermektedir. Gösterilen tepkiler, kuruma karşı tarafsız bir yargı içermeyen hor görme ve öfke; çalıştığı kurumu hatırladığında üzüntü dahası utanç duyma şeklinde tepkiler oluşturmaktadır.

Davranışsal Boyut: Kuruma yönelik sinik tutum gösteren kişilerin, kurum lehine olmayan davranışlar sergilemesini ifade eden bir boyuttur. Sergilenen davranışlar, çalışanın kurumu hakkında çevresinde bulunan kişilere olumsuz şeyler ifade etmesi, şikâyetlenmesi, eleştiride bulunması biçiminde olabilmektedir (Dean vd., 1998).

YÖNTEM

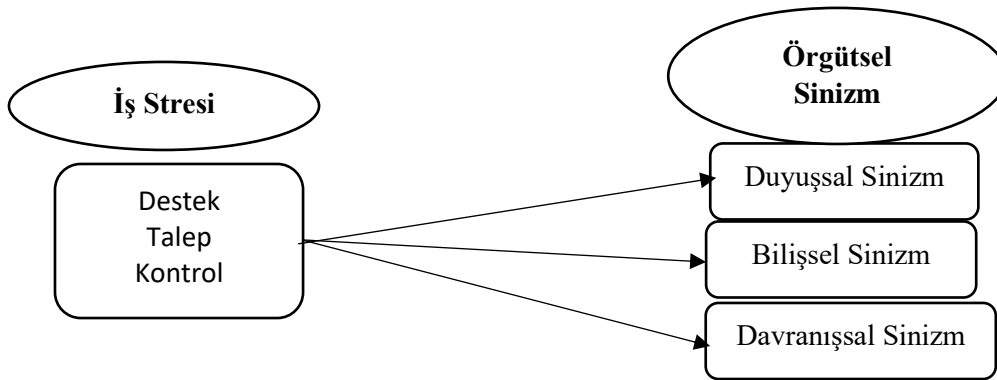
Araştırmanın Yöntemi

Alanyazına dayanarak iş stresi ve örgütsel sinizm değişkenleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için nicel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Anket formunda çalışma değişkenlerini ölçmek için iki ölçek yer almaktadır. Ankette yer alan ifadeler araştırmanın ana değişkenleri olan iş stresi ve örgütsel sinizmi belirlemeye yöneliktir. Araştırmanın evreni Akdeniz bölgesinde yer alan bir ilin, acil sağlık servisi istasyonlarında görev yapan 260 çalışan olup çalışanlara anketler basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle dağıtılmıştır. Çalışma sonunda kullanılabilir anket sayısı 220 olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerini çözümlemede SPSS paket programı kullanılmıştır. Araştırma modelinde belirtilen iş stresi ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkileri belirlemek için Korelasyon analizi, etkiyi tespit edebilmek için ise Regresyon analizi yapılmıştır.

Kullanılan Ölçekler

Anket formunda iş stresi ile ilgili sorular, Alves vd. (2004) tarafından uyarlanan 17 sorudan oluşan ölçekten faydalanarak hazırlanmıştır. Kullanılan ölçekte, iş stresi üç alt boyuttan oluşmakta olup bunlar; destek, talep ve kontrol alt boyutlarıdır. Örgütsel sinizm değişkeni, Brander, Dharwadkar ve Dean (1999) tarafından geliştirilen üç alt boyutlu (duyuşsal, bilişsel ve davranışsal) on üç sorulu ölçek kullanılarak ölçümlenmiştir.

Araştırmanın Modeli

Hipotezler

H1: İş stresinin (a) destek, (b) talep, (c) kontrol alt boyutları, örgütsel sinizm alt boyutu olan duyuşsal sinizmi anlamlı ve negatif yönde etkiler.

H2: İş stresinin (a) destek, (b) talep, (c) kontrol alt boyutları, örgütsel sinizm alt boyutu olan bilişsel sinizmi anlamlı ve negatif yönde etkiler.

H3: İş stresinin (a) destek, (b) talep, (c) kontrol alt boyutları, örgütsel sinizm alt boyutu olan davranışsal sinizmi anlamlı ve negatif yönde etkiler.

Araştırmanın Bulguları

Demografik Özellikler

Çalışmaya katılım gösteren sağlık çalışanlarının demografik dağılımlarını gösteren bilgiler Şekil 1’de yer almaktadır. Frekans analizi sonuçlarına göre, 99 katılımcının kadın, 118 katılımcının ise erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımında, yarısından fazlasının 20-30 yaş aralığında olduğu, 42’sinin 31-35 yaş aralığında, 37’sinin 36 yaş ve üstü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada yer alan sağlık çalışanlarının medeni durum dağılımında %53,6’sının evli ve %43,6’sının bekâr olduğu anlaşılmaktadır. Çalışanların eğitim düzeylerinin dağılımına göre %43,4’ünün ön lisans düzeyinde eğitim aldıkları görülmektedir. Katılımcıların meslek gruplarına göre dağılımına bakıldığında paramediklerin %43,8 oranıyla çoğunluğu oluşturduğu görülürken bu oranı %37,8 ile acil tıp teknisyenleri (A.T.T) takip etmiştir.

Şekil 1. Katılımcıların Demografik Dağılımları

	Frekans	%		Frekans	%
Cinsiyet			Yaş		
Erkek	118	54,4	20-25	70	32,1
Kadın	99	45,6	26-30	69	31,7
Medeni Durum			31-35	42	19,3
Evli	118	53,6	36-40	25	11,5
Bekâr	96	43,6	41 ve üstü	12	5,6
Diğer	6	2,7			
Eğitim Düzeyi			Meslek		
Lise	47	21,5	Doktor	10	4,6
Ön Lisans	95	43,4	Paramedik	95	43,8
Lisans	57	26,0	A.T.T.	82	37,8
Lisansüstü	20	9,1	Şoför	30	13,8

Faktör Analizi Sonuçları

Şekil 2 incelendiğinde, 17 sorudan oluşan iş stresi ölçeği için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan KMO ve Bartlett’s testi sonucu 0,000 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. KMO değeri 0,748 olup, faktör analizi için uyumlu olduğu söylenebilir. Tüm faktörlerin toplam varyansın %57,62’sini açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin orijinaline bağlı kalınarak faktör analizi gerçekleştirilmiş olup analiz sonucuna göre, iş stresine ait 2 önerme (s6 ve s8) faktör bakımından uygun olmadığından ölçekten çıkarılmıştır.

Şekil 2. İş Stresi Ölçeğine Yönelik Faktör Analizi

KMO ve Bartlett’s Test		
Kaiser-Meyer-Olkin örnekleme yeterliliği ölçüsü		0,748
Bartlett’s küresellik testi	Ki-kare	1115,466
	Sd	105
	Anlamlılık	,000
Açıklanan Toplam Varyans		57,616
Boyut	Madde	Faktör Yüğü

İş Stresi- Destek Boyutu	İ.Ş14	,828		
	İ.Ş13	,811		
	İ.Ş17	,785		
	İ.Ş12	,751		
	İ.Ş15	,713		
	İ.Ş16	,685		
İş Stresi -Talep Boyutu	İ.Ş2		,861	
	İ.Ş1		,813	
	İ.Ş3		,649	
	İ.Ş9		,629	
	İ.Ş7		,545	
	İ.Ş5		,414	
İş Stresi- Kontrol Boyutu	İ.Ş11			,918
	İ.Ş10			,899
	İ.Ş4			,426

Şekil 3 incelendiğinde, araştırmanın bir diğer değişkeni olan 13 sorudan oluşan örgütsel sinizm ölçeğinin KMO değeri 0,861 bulunmuştur. Bartlett's Küresellik Testi sonucunun anlamlı olması [$X^2(3) = 1932,157$; Sig.=,000<,05] nedeniyle ölçek maddeleri arasındaki ilişkilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm faktörlerin toplam varyansın %79'unu açıkladığı görülmüştür. Ölçeğin orijinaline bağlı kalınarak faktör analizi gerçekleştirilmiş olup analiz sonucuna göre, örgütsel sinizme ait 2 önerme (s5 ve s12) faktör bakımından uygun olmadığından ölçekten çıkarılmıştır.

Şekil 3. Örgütsel Sinizm Ölçeğine Yönelik Faktör Analizi

KMO ve Bartlett's Test				
Kaiser-Meyer-Olkin örnekleme yeterliliği ölçüsü		0,861		
Bartlett's küresellik testi	Ki-kare	1932,157		
	Sd	55		
	Anlamlılık	,000		
Açıklanan Toplam Varyans		79,002		
Boyut	Madde	Faktör Yükü		
Örgütsel Sinizm- Duyuşsal Boyutu	Ö.S.2	,913		
	Ö.S.3	,900		
	Ö.S.4	,860		
	Ö.S.1	,857		
Örgütsel Sinizm -Bilişsel Boyutu	Ö.S.9		,833	
	Ö.S.7		,818	
	Ö.S.8		,779	
	Ö.S.6		,724	
Örgütsel Sinizm- Davranışsal Boyutu	Ö.S.11			,819
	Ö.S.13			,784
	Ö.S.10			,708

Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Araştırmada kullanılan değişkenlerin güvenilirlik analizi sonuçları Şekil 4’de yer almaktadır. Literatürde genellikle alfa değeri 0,70 veya üzerinde bir değere sahip ($0,70 \leq \alpha \leq 1$) ise ölçek güvenilir (Morgan vd., 2004:122) kabul edilmektedir. En düşük güvenilirlik değerine sahip değişkenin iş stresi alt boyutu olan kontrol için 0,708, en yüksek güvenilirlik değerinin ise örgütsel sinizm alt boyutu olan duyuşsal sinizm için 0,957 olarak gerçekleştiği ve araştırmanın diğer değişkenlerinin de güvenilir olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Araştırma Değişkenlerinin Güvenirliliği

Değişkenler	İfade Sayısı	Cronbach Alpha Değeri
Örgütsel Sinizm	11	,911
Duyuşsal Boyut	4	,957
Bilişsel Boyut	4	,886
Davranışsal Boyut	3	,761
İş Stresi	15	,762
Talep Boyutu	6	,750
Destek Boyutu	6	,848
Kontrol Boyutu	3	,708

3.3.4. Korelasyon ve Regresyon Analizi Sonuçları

-1 ile +1 arasında bir değer alan korelasyon katsayısı (r), iki değişken arasındaki ilişkinin derecesini ve yönünü göstermektedir. Çalışmanın bağımsız değişkeni olan iş stresi boyutları ile bağımlı değişken olan örgütsel sinizm boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizinin sonuçları Şekil 5’de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre iş stresinin destek alt boyutu ile örgütsel sinizmin duyuşsal sinizm alt boyutu arasında ($r=-0,343$), negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir ($p=0,000$). Destek boyutu ile bilişsel ($r=-0,188$) ve davranışsal ($r=-0,177$) sinizm arasında zayıf seviyede, negatif yönlü bir ilişki vardır. İş stresinin talep boyutu ile bilişsel sinizm arasında zayıf seviyede ($r=0,143$), pozitif yönlü ilişki bulunmuştur ($p=0,000$). İş stresinin talep alt boyutu ile duyuşsal sinizm ve davranışsal sinizm arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamış olup araştırmanın (H1b ve H3b) hipotezleri ret edilmiştir. İş stresinin kontrol alt boyutu ile örgütsel sinizmin bütün alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilememesinden dolayı araştırmanın (H1c, H2c ve H3c) hipotezleri ret edilmiştir.

Şekil 5. Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.İş Stresi/Destek	1					
2.İş Stresi/Talep	,015	1				
3.İş Stresi/Kontrol	,149*	,268**	1			
4.Örgütsel Sinizm/Duyuşsal	-,343*	,018	-,024	1		
5.Örgütsel Sinizm/Bilişsel	-,188**	,143*	-,039	,606**	1	
6.Örgütsel Sinizm/Davranışsal	-,177**	-,083	-,033	,450**	,522**	1

Şekil 6’da sağlık çalışanlarının iş stresi alt boyutlarının duyuşsal sinizm üzerindeki etkisini tespit etmek için yapılan regresyon analizi yer almaktadır. Duyuşsal sinizmdeki değişimin iş stresinin alt boyutları (destek, talep ve kontrol) tarafından ne seviyede açıklandığını ifade eden bir değer olan R^2 bu analizde 0,107 olarak bulunmuştur. Bu bakımdan sağlık çalışanlarının iş stresi algıları duyuşsal sinizm algılarının %10,7’sini açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda “H1: İş stresinin (a) destek, (b) talep, (c) kontrol alt boyutları, örgütsel sinizm alt boyutu olan duyuşsal sinizmi anlamlı ve negatif yönde etkiler” hipotezinden H1a hipotezi kabul edilirken, H1b ve H1c hipotezleri ret edilmiştir.

Şekil 6. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının İş Stresi Alt Boyutlarının Duyuşsal Sinizm Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	β	T	Sig.
Sabit Sayı	,601	4,167	6,930	,000
İş Stresi/Destek	,094	-,507	-5,369	,000
İş Stresi/Talep	,125	,033	,264	,792
İş Stresi/Kontrol	,083	,028	,338	,736
$R^2=,119$	Düzeltilmiş $R^2=,107$	F=9,712	Sig=,000	

Şekil 7’de sağlık çalışanlarının iş stresi alt boyutlarının bilişsel sinizm üzerindeki etkisini gösteren regresyon analizi yer almaktadır. Bilişsel sinizm değişkenindeki değişimin iş stresi alt boyutları (destek, talep ve kontrol) tarafından ne düzeyde açıklandığını belirten bir değer olan R^2 bu analizde 0,047 olarak belirlenmiştir. Bu açıdan sağlık çalışanlarının iş stresi algıları bilişsel sinizm algılarının %4,7’sini açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda “H2: İş stresinin (a) destek, (b) talep, (c) kontrol alt boyutları, örgütsel sinizm alt boyutu olan bilişsel sinizmi anlamlı ve negatif yönde etkiler” hipotezinden H2a ve H2b hipotezi kabul edilmiş olup H2c hipotezi ret edilmiştir.

Şekil 7. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının İş Stresi Alt Boyutlarının Bilişsel Sinizm Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	β	T	Sig.
Sabit Sayı	,539	2,993	5,554	,000
İş Stresi/Destek	,085	-,232	-2,734	,007
İş Stresi/Talep	,112	,262	2,348	,020
İş Stresi/Kontrol	,074	-,059	-,794	,428
$R^2=,060$	Düzeltilmiş $R^2=,047$	F=4,562	Sig=,004	

Şekil 8’de sağlık çalışanlarının iş stresi alt boyutlarının davranışsal sinizm üzerindeki etkisini ifade eden regresyon analizi sunulmuştur. Davranışsal sinizm değişkenindeki değişimin iş stresi alt boyutları (destek, talep ve kontrol) tarafından hangi seviyede açıklandığını ifade eden değer olan R^2 bu analizde 0,025 olarak bulunmuştur. Bu bakımdan sağlık çalışanlarının iş stresi algıları davranışsal sinizm algılarının %2,5’ini açıklayabilmektedir. Regresyon analizi sonucunda “H3: İş stresinin (a) destek, (b) talep, (c) kontrol alt boyutları, örgütsel sinizm alt boyutu olan davranışsal sinizmi anlamlı ve negatif yönde etkiler” hipotezinden H3a hipotezi kabul edilirken H3b ve H3c hipotezleri ret edilmiştir.

Şekil 8. Araştırmaya Katılan Sağlık Çalışanlarının İş Stresi Alt Boyutlarının Davranışsal Sinizm Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standart Hata	β	T	Sig.
Sabit Sayı	,544	4,440	8,168	,000
İş Stresi/Destek	,085	-,226	-2,642	,009
İş Stresi/Talep	,113	-,138	-1,224	,222
İş Stresi/Kontrol	,075	,017	,228	,820
$R^2=$,038	Düzeltilmiş $R^2=$,025	$F=$ 2,856	$Sig=$,038	

SONUÇ

Sağlık kurumları 7/24 kesintisiz hizmetinin verildiği, aynı anda birden fazla farklı meslek mensubunu bünyesinde tutan, Matriks organizasyon yapısına sahip karmaşık bir kurum yapılarıdır (Tekingündüz vd., 2015: 28).

Bu araştırmada, 112 acil servis istasyonlarında görev yapan sağlık personellerinin iş stresi ile örgütsel sinizm düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Alan yazın incelendiğinde iki kavram arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışma sayısı azdır. Yapılan bu çalışma ile bu iki kavram arasındaki ilişki belirlenerek bu çalışma alanının bulgularla güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmamızda iş stresinin üç alt boyutu ile örgütsel sinizmin üç alt boyutu arasındaki ilişki araştırılmıştır. İş stresinin ilk boyutu olan destek ile duyuşsal bilişsel ve davranışsal sinizm arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Yani destek arttıkça örgütsel sinizm azalmıştır. İş stresinin talep alt boyutu ile bilişsel sinizm arasında pozitif bir ilişki tespit edilirken, duyuşsal ve davranışsal sinizm arasında bir ilişki tespit edilememiştir. İş stresinin kontrol alt boyutu ile örgütsel sinizm bütün alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunamamıştır.

İş stresi alt boyutlarının örgütsel sinizm alt boyutları üzerindeki etkisini araştırmak için yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre; H1a, H2a ve H2b, H3a hipotezleri kabul edilirken, H1b, H1c, H2c, H3b ve H3c hipotezleri ret edilmiştir.

Sağlık kurumlarında etkin bir şekilde insan kaynağı yönetimi sağlanamadan hedeflenen sonuçlara ulaşmak mümkün olmayacaktır. Bu açıdan çalışanın performansı, tatmini, bağlılığını etkilediği bilinen “örgütsel sinizm” gibi olumsuz davranışların en aza çekilebilmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Ancak bu araştırmalarla sinizm gibi olumsuz davranışların nedenleri ve sonuçları belirlenebilir ve üstesinden gelecek yöntemler bulunabilir.

KAYNAKÇA

Turunç, Ö., Çelik, M. Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve iş stresinin örgütsel özdeşleşme ve iş performansına etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17,2, 2010.

Büyükbese T. ve Erşahan B. Stres ve Stres Yönetimi. *Çağdaş Yönetim Yaklaşımları*, Edt. İsmail Bakan, Beta Yayıncılık, 2015.

Bulut, A., Yılmaz, S., ve Şengül, H. Sağlık Hizmeti Veren Örgütlerde Sinizm, Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 3,3, 2019.

Efeoğlu, İ. E., Özgen, H. İş-aile yaşam çatışmasının iş stresi, iş doyumu ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkileri: ilaç sektöründe bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16,2, 2007.

Eryılmaz, A. Ergenlik Döneminde Stres ve Başa Çıkma. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6,2,2009.

Erkutlu, H.V. Örgütsel Davranış. *Akademisyen Kitapevi*, Ankara,2018.

Kourmoussi, N. Darviri, C. Varvogli, L. Alexopoulos, E.C. Teacher stress inventory: Validation of the greek version and perceived stress levels among 3,447 educators. *Psychol. Res. Behav. Manag.* 8,2015.

Li K, Zhu G. Promoting teaching innovation of Chinese public-school teachers by team temporal leadership: The mediation of job autonomy and the moderation of work stress. *Plos One* 17,7, 2022.

Irawanto, Dodi Wirawan, Khusnul Rofida Novianti, Kenny Roz. Work from Home: Measuring Satisfaction between Work–Life Balance and Work Stress during the COVID-19 Pandemic in Indonesia. *Economies* 9,96,2021.

Pi, C. T., Chiu, S. K., Lin, J. Y. Effect of Employee Work Stress, Work Satisfaction and Work Values on Organizational Commitment. *Business & Entrepreneurship Journal*, 5,1,2016.

Pandey, D. L. Work stress and employee performance: an assessment of impact of work stress. *International Research Journal of Human Resource and Social Sciences*, 7,5, 2020.

Şantaş, F., Uğurluoğlu, Ö., Kandemir, A., ve Çelik, Y. (2016). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Sinizm, İş Performansı ve Örgütsel Özdeşleşme Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 867-886.

Dean, J.W., Brandes P. & Dharwadkar, R. Organizational cynicism, *Academy Of Management Review*, 23,2, 1998.

Onay, M., Kılıcı, S. İş Stresi ve Tükenmişlik Duygusunun İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri: Garsonlar ve Aşçıbaşlar. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3,2, 2011.

Altınöz, M., Çöp, S., Sığındı, T. Algılanan Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Ankara'daki Dört Ve Beş Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11,21 ,2011.

Tekingündüz, S., Kurtuldu, A., Öksüz, S. İş-aile yaşam çatışması, iş tatmini ve iş stresi arasındaki ilişkiler. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3,4, 2015.

Alves, M. G. D. M., Chor, D., Faerstein, E., Lopes, C. D. S., Werneck, G. L. Short version of the " job stress scale": a Portuguese-language adaptation. *Revista de saude publica*, 38, 2004.

Morgan G. A., Leech N. L. Gloeckner G. W., Barret K. C. SPSS for Introductory Statistics Use and Interpretation. Lawrence Erlbaum Associates Published, New Jersey, 2004.

TAKLING ENVIRONMENTAL DEGRADATION IN TÜRKİYE: INSIGHTS FROM A VAR MODEL

Assist.Prof.Dr. Leila SABOKKHIZ

Cyprus Science University

leilassn@gmail.com- 0000-0002-6191-2105

Assist.Prof.Dr. Canan Gülcan

Eastern Mediterranean University

canan.gulcan@emu.edu.tr - 0000-0002-2251-3750

ABSTRACT

In recent years, environmental and energy concerns have become of primary importance due to the intensifying consequences of global warming and climate change. Although the considerable amount of study conducted on the topic, there is a significant research gap in fully comprehending the precise factors that contribute to carbon emissions in Türkiye. This gap is particularly evident within the framework of globalization, industrialization, per capita gross domestic product (GDP), and transportation services. The aim of this study, therefore, is to examine the role of globalization, industrialization, gross domestic product (GDP) per capita, and transportation services on carbon (CO₂) emissions for the periods between 1990 and 2022 in Türkiye. The World Bank Development Indicators (WDI) and International Energy Agency (IEA) provided the data for this study, which included information on CO₂ emissions, gross domestic product (GDP) per capita, industrialization, globalization, and transportation. The Vector Auto Regressive (VAR) model was used to investigate the relationship between the variables. The results of the analysis show that the only driver of carbon emissions in Türkiye is transportation. It should be the primary goal of decision-makers to protect the environment, since it is crucial that transportation services become more ecologically sound to reduce CO₂ emissions. The facilitation of ecologically sustainable transportation infrastructure is considered to be of paramount significance in order to accomplish this critical objective.

Keywords: Carbon emissions, VAR model, Türkiye, Environmental degradation

OECD ÜLKELERİ İŞLETİM SİSTEMİ PAZAR PAYLARININ KÜMELEME ANALİZİ İNCELENMESİ:

Dr.Öğr. Üyesi Orhan ECEMİŞ¹, Prof.Dr. Aysun COŞKUN²

¹Gaziantep Üniversitesi, Bilgisayar Tek. Böl, oecemis@gantep.edu.tr- 0000-0002-8270-0857

²Gazi Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, aysunc@gazi.edu.tr- 0000-0002-8541-9497

ÖZET

20. yüzyılın ortalarından itibaren hızla ilerleyen bilişim teknolojileri, günümüzde küresel ölçekte bilgiye erişim ve bilgi üretimi süreçlerine olan katkısıyla birlikte, bütün sektörlerde dönüşüm ve gelişimin öncüsü olmuştur. 1980'lerden itibaren kişisel bilgisayarların yaygınlaşması, işletim sistemleri (OS) pazarını büyütmeğe başlamıştır. İşletim sistemleri pazarında açık kaynak işletim sistemleri (Linux ve dağıtımları, Chrome OS) ve ticari işletim sistemlerinin (Windows, OS-X) teknolojik gelişmeler, tüketici talepleri, endüstriyel trendlere bağlı kalarak geliştiği ve rekabet ortamının son yıllarda arttığı ifade edilebilir.

Bu çalışma, 2022 Ekim-2023 Ekim dönemi verilerini kullanarak, OECD ülkelerindeki masaüstü işletim sistemi pazarını hiyerarşik kümeleme analiziyle ele almaktadır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, OECD ülkeleri işletim sistemi pazarının, tüketicilerin işletim sistemleri kullanım tercihlerine göre farklılaştığı dört ayrı küme belirlenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen tüm ülkelerde, en büyük pazar payına Windows işletim sistemi sahip olmuştur. Ancak, kullanıcıların tercih eğilimlerine göre OS-X, Linux ve Chrome OS işletim sistemleri arasında ülkeler arasında farklılıklar gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, Linux işletim sistemi kullanımında öne çıkan ülkeler arasında yer alan Yunanistan ve Türkiye, bu tercihlerine bağlı olarak aynı küme içinde yer almıştır. Ayrıca çalışma sonuçları, OECD ülkeleri geçmiş verileri ile karşılaştırıldığında, kullanıcıların açık kaynak işletim sistemlerine olan ilgilerinin artmış olduğu ifade edilebilir. Çalışma sonuçlarının, işletim sistemi pazarındaki dinamikleri ve kullanıcı tercihlerini anlaşılmasına yönelik katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kümeleme Analizi, İşletim Sistemleri, OECD ülkeleri

Giriş

Bilişim teknolojisinde ilerlemeler 20.yy'dan itibaren hız kazanmıştır. İlk bilgisayarlar ile başlayan teknolojik dönüşüm, bilgisayar kuşaklarının gelişmesiyle birlikte başta bilişim teknolojileri olmak üzere birçok alanda yenilik getirmiştir. İşletim sistemleri, bilgisayar donanım ve yazılımlarının birbirlerini etkileyerek gelişmesi, günümüz teknolojilerinin temelini oluşturmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin bu evrimi, bu teknolojilere kolay erişim ve bulunabilirlik verimlilik üzerine katkı sağlamıştır (Damar, 2022) (Gedik, 2020) . Bu bağlamda bilgi teknolojilerinin bilgiye erişim ve bilgi üretimindeki kısıtları geçmişe göre önemli oranda azalttığı ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle Web ortamına taşınan yazılımlar, iletişim platformları bilgi üretimi ve paylaşımını kolaylaştırması, günümüzde verimlilik problemlerinin çözümüne katkı sağlamıştır (Coşkun, 2004; Müslümov ve Aras, 2002).

Günümüzdeki modern işletim sistemlerinin birçok özelliğini içermeyen ilk işletim sistemlerinin geliştirilmesi, genellikle 1950'lerin sonlarına ve 1960'ların başlarına dayanmaktadır. Hansen (1973) işletim sistemi, bir grup insanın bir bilgisayar kurulumunu verimli bir şekilde paylaşmalarını sağlayan manuel ve otomatik prosedürler kümesi olarak tanımlamıştır. Tanımda yer alan “paylaşım” kelimesine vurgu yaparak bir işletim sisteminin amacının bu paylaşımı adil ve tolere edilebilir kılmak olduğunu ifade etmiştir (Hansen, 1973). Unix, 1969 yılında AT&T Bell Laboratuvarları'nda geliştirilen UNIX özgün olarak büyük oranda C programlama dilinde yazılmıştır ve taşınabilirliği ve çoklu kullanıcı desteği gibi özellikleriyle dikkat çekmişti. Unix, modern işletim sistemlerinin gelişimine ve tasarımına önemli bir katkıda bulunan Unix'in özgür bir sürümü olan GNU/Linux, özellikle açık kaynak topluluklarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

IBM firmasının ürün geliştirmedeki geleneksel yaklaşımı yerine tamamen özel bir çözüm olan kişisel bilgisayarı 1981 yılında piyasaya sürmesi, bilgi işlem alanında önemli bir adımlardan birisi olduğu söylenebilir. IBM kişisel bilgisayar üretiminde, -dönemin küçük işletmeleri arasında yer alan- Microsoft ve Intel firmaları ile anlaşma yapmıştır. İlerleyen dönemlerde işletim sisteminde Microsoft, mikro işlemci üretiminde Intel firması buldukları pazarda lider konumuna geldikleri görülmektedir (O'Regan, 2016).

Smith ve Alexander tarafından kaleme alınan "Fumbling the Future" (Geleceği Yanlışlıkla Kaybetmek) isimli kitapta, aslında işletim sistemlerinin günümüzdeki dönüm noktasını oluşturan olay ilginç bir şekilde anlatılmaktadır. Geliştirdikleri Grafik Ara Yüz (GUI)

potansiyelini anlamayan Xerox şirketi için hata, Steve Jobs'un ziyaretinde görerek GUI'den esinlenmesi, Apple şirketi için fırsat olmuştur. Bu noktadan itibaren yapılan çalışmalarla Apple Macintosh, kullanıcı dostu bir grafik arayüzüne sahip ilk kişisel bilgisayar olarak üretilmiştir (Smith & Alexander, 1989).

Küresel İşletim Sistemi Pazarı

Küresel işletim sistemi pazarı eğilimleri teknolojik değişimlere ve pazar dinamiklerine bağlı olarak değişmektedir. Mobil cihazlar ve tabletlerin kullanım oranlarının artması özellikle akıllı telefonlar ve tabletlerde yer alan birçok uygulama nedeniyle Ekim 2022-Ekim 2023 dönemi verilerine göre Android işletim sisteminin (%37,34) en çok kullanılan işletim sistemi olduğu, Windows işletim sisteminin kullanım oranlarını azaltmakta olduğu (aynı dönem verilerine göre %31,23) ifade edilebilir (Operating System Market Share Worldwide). Bu durum, bulut hizmetleri, uzaktan çalışma uygulamalarının yaygınlaşması ve açık kaynak işletim sistemlerinin tercih edilebilirlik oranlarının artmasıyla açıklanabilir. Linux tabanlı sistemler, özellikle sunucu ortamlarında ve bulut tabanlı uygulamalarda giderek daha fazla kullanılmaktadır. Linux dağıtımlarının ulusal işletim sistemi fikrinin ortaya çıkması (Türkiye-Pardus, Almanya Zuse), açık kaynaklı çözümler, esneklik ve özelleştirme imkanları sağlayarak kullanıcılar arasında popülerlik kazanmaktadır. Linux'un sistem yöneticileri tarafından tercih edilme nedeninin, işletim sistemlerinin güvenilirliğini büyük ölçüde artırırken aynı zamanda giderlerden tasarruf etme potansiyeline sahip olmasıdır (Kaur, Chopra, & Singh). Farklı cihaz türlerinde kullanılan işletim sistemleri arasında bir çeşitlilik gözlemlenmektedir. Örneğin, hafif ve internet tabanlı bilgisayarlar için tasarlanan özelleşmiş işletim sistemi olan Chrome OS, belirli kullanım senaryoları için daha iyi uyum sağlayabilmektedir (Bente, Hellmann, Rossow, Vieweg, & Helden, 2012). Ancak, masaüstü işletim sistemi pazarında, Windows işletim sisteminin kurumsal ve kişisel bilgisayar kullanımında en çok tercih edilen işletim sistemidir. Gelecekteki eğilimler, kullanıcı taleplerine, teknolojik yeniliklere ve pazar dinamiklerine bağlı olarak değişebilir.

Araştırmanın Amacı Yöntemi ve Önemi

Günümüzde kullanılan masaüstü bilgisayarlarda ticari işletim sistemleri Microsoft-Windows, Macintosh OSX-, açık kaynak kodlu Linux ve Chrome-OS, Free-BSD işletim sistemleri kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı OECD ülkelerinde işletim sistemi pazarının farklılıklarının araştırılmasıdır. Bu farklılıkların araştırılmasında kullanılan veri madenciliği

tekniklerinden kümeleme analizi ise çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Çalışmanın önemi ise bu konuda literatürde yer alan ilk çalışmalardan olmasıdır.

Literatür

Veri madenciliği ve kümeleme analizi ile yapılan bazı çalışmalar şunlardır. Yazdan ve Movahedi, 2019 yılında yapmış oldukları çalışmada işletim sistemleri (Windows, Mac, IOS, Linux) ve web tarayıcılarının (Internet Explorer, Safari, Firefox, and Chrome) küme tabanlı güvenlik açıklarını değerlendirmişlerdir. Paulino ve Esteban, 2023 yılında, internet hizmeti özelliklerine dayalı olarak WFH İnternet abonelerinin olası segmentlerini belirlenmesine yönelik çalışma yapmışlardır. Shetu ve arkadaşları (2021) yapmış oldukları çalışmada, çevrim içi bankacılık sistemlerinde müşteri memnuniyetinin araştırmışlardır. Xie ve Lie (2016) yapmış oldukları çalışmada geleneksel ağ güvenliği değerlendirmesinde doğruluk ve kullanılabilirlik sorunlarını çözmek için kümeleme analizine dayalı yeni bir güvenilir ağ yönetimi modeli önermişlerdir.

Veri Seti

OECD ülkelerinin masaüstü işletim sistemi pazarı 2022 Ekim-2023 Ekim dönemine ait veriler statcounter web sitesinden derlenmiştir. Çalışmada kullanılan Windows, Linux, OS X, Chrome, Free BSD ve kaynağı bilinmeyen işletim sistemine ait veriler ve Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 6 OECD Ülkeleri İşletim Pazarı Verileri

Ülke	Windows (%)	Linux(%)	OS X(%)	Chrome OS(%)	FreeBSD(%)	Bilinmeyen(%)
ABD	0,57	0,02	0,31	0,08	0,00	0,01
Almanya	0,81	0,02	0,14	0,01	0,00	0,02
Avusturya	0,82	0,02	0,15	0,00	0,00	0,01
Avustralya	0,64	0,01	0,33	0,01	0,00	0,01
Belçika	0,76	0,02	0,20	0,01	0,00	0,01
Birleşik Krallık	0,70	0,01	0,23	0,04	0,00	0,02
Çekya	0,87	0,02	0,08	0,00	0,00	0,03
Danimarka	0,69	0,01	0,27	0,03	0,00	0,00
Estonya	0,86	0,02	0,11	0,00	0,00	0,01
Finlandiya	0,82	0,04	0,10	0,03	0,00	0,02
Fransa	0,73	0,02	0,21	0,01	0,00	0,03
Güney Kore	0,88	0,01	0,06	0,00	0,00	0,06
Hollanda	0,74	0,02	0,20	0,02	0,00	0,02
İrlanda	0,69	0,02	0,23	0,03	0,00	0,02
İspanya	0,79	0,03	0,13	0,02	0,00	0,04
İsrail	0,84	0,02	0,09	0,00	0,00	0,04
İsveç	0,69	0,01	0,18	0,10	0,00	0,02
İsviçre	0,76	0,02	0,21	0,00	0,00	0,01
İtalya	0,80	0,02	0,16	0,00	0,00	0,02
Japonya	0,70	0,01	0,16	0,01	0,00	0,12
Kanada	0,66	0,02	0,27	0,03	0,00	0,02

Kolombiya	0,85	0,02	0,08	0,00	0,00	0,05
Kosta Rika	0,77	0,02	0,14	0,01	0,00	0,05
Letonya	0,84	0,02	0,09	0,01	0,00	0,04
Litvanya	0,90	0,01	0,07	0,01	0,00	0,01
Lüksemburg	0,70	0,02	0,24	0,00	0,00	0,03
Ülke	Windows (%)	Linux(%)	OS X(%)	Chrome OS(%)	FreeBSD(%)	Bilinmeyen(%)
Macaristan	0,81	0,03	0,06	0,00	0,00	0,09
Meksika	0,81	0,02	0,11	0,01	0,00	0,05
Norveç	0,80	0,05	0,13	0,02	0,00	0,00
Polonya	0,86	0,02	0,07	0,00	0,00	0,05
Portekiz	0,87	0,01	0,09	0,00	0,00	0,02
Slovakya	0,87	0,02	0,07	0,00	0,00	0,03
Slovenya	0,87	0,02	0,08	0,00	0,00	0,02
Şili	0,86	0,02	0,09	0,00	0,00	0,03
Türkiye	0,82	0,07	0,05	0,00	0,00	0,06
Yeni Zelanda	0,66	0,02	0,28	0,03	0,00	0,02
Yunanistan	0,77	0,09	0,05	0,00	0,00	0,09

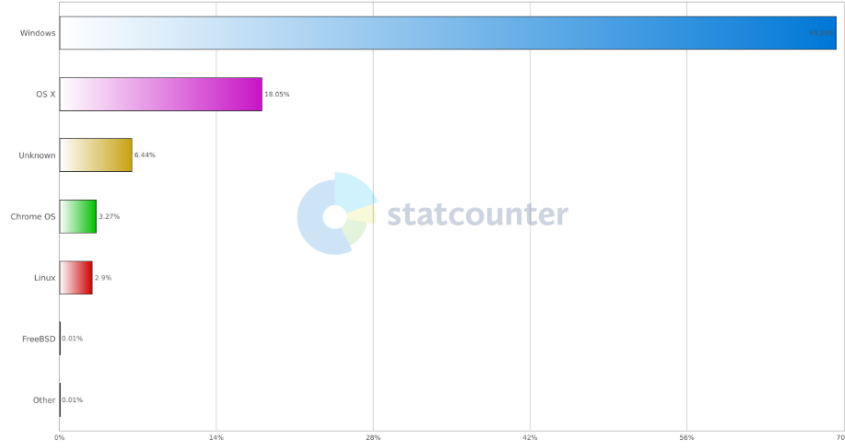
Kaynak: (Desktop Operating System Market Share , 2023)

Tablo 1 incelendiğinde pazar payı en yüksek ve en düşük olan işletim sistemleri Windows ve FreeBSD işletim sistemleridir. Veri setine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 7 Tanımlayıcı İstatistikler

	Windows	Linux	OS-X	Chrome,OS	FreeBSD	Bilinmeyen
Min	0,5709	0,0057	0,0504	0,0005	0,0000	0,0036
1st	0,7027	0,0161	0,0844	0,0022	0,0000	0,0154
Median	0,7971	0,0215	0,1313	0,0054	0,0000	0,0232
Mean	0,7806	0,02353	0,1494	0,01476	0,0000	0,03156
3rd	0,8457	0,0238	0,2139	0,0184	0,0001	0,042
Max	0,9027	0,0932	0,3262	0,1037	0,0002	0,1228

Tablo 2 incelendiğinde OECD genelinde Windows işletim sistemi ortalama (%78) Pazar payına sahiptir. Diğer işletim sistemleri için ortalama değerler OS-X (%14), Linux(%2,35), Chrome OS (%1,48) şeklindedir. OECD ülkelerinde işletim sistemleri ortalama pazar payları, Şekil 1’de yer alan küresel işletim sistemi ortalama pazar payları ile karşılaştırıldığında Windows işletim sistemi kullanım oranının dünya ortalamasının üzerinde olduğu diğer işletim sistemlerinin ise ortalamanın altında yer aldığı görülmektedir.

Şekil 1 Dünya işletim sistemi pazarı

Kaynak: (Desktop Operating System Market Share , 2023)

Yöntem

Kümeleme Analizi

Bir veri setinde yer alan verilerin, küme içinde birbirine benzer (veya ilişkili) ve kümeler arasında birbirlerinden farklı (veya ilgisiz) olacak şekilde gruplara ayrılması ile veri seti üzerinde ele alınan problemin özelliğine göre çıkarım yapılmasını sağlayan kümeleme analizi, birçok alanda kullanılmaktadır. (Avşar & Serin, 2020; Taşkın & Emel, 2010; Reutterer & Dan, 2021). Denetimsiz öğrenme yöntemlerinden olan kümeleme analizinde, veri setindeki desenleri ve ilişkileri öğrenme sürecinde, etiketlenmiş veri kullanılmamaktadır. Kümeleme analizi yedi aşamalı bir süreç önermektedir (Milligan & Cooper, 1987):

Veri setinin oluşturulması

Analizde yer alan değişkenlerin belirlenmesi

Değişkenlerin standartlaştırılıp standartlaştırılmayacağı belirlenmesi;

Benzerlik/Farklılık ölçüsüne belirlenmesi

Yöntem seçimi

Küme sayısının belirlenmesi;

Sonuçların yorumlanması, test edilmesi raporlanması

Bulgular

OECD ülkeleri işletim sistemi pazar paylarına yönelik analiz R programında gerçekleştirilmiştir. Hiyerarşik kümeleme analizinde öklidyen uzaklık ölçüsü ve WARD yöntemi kullanılmıştır. Analizde yer alan R kodları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 8 Hiyerarşik kümeleme analizine yönelik R kodları ve açıklamaları

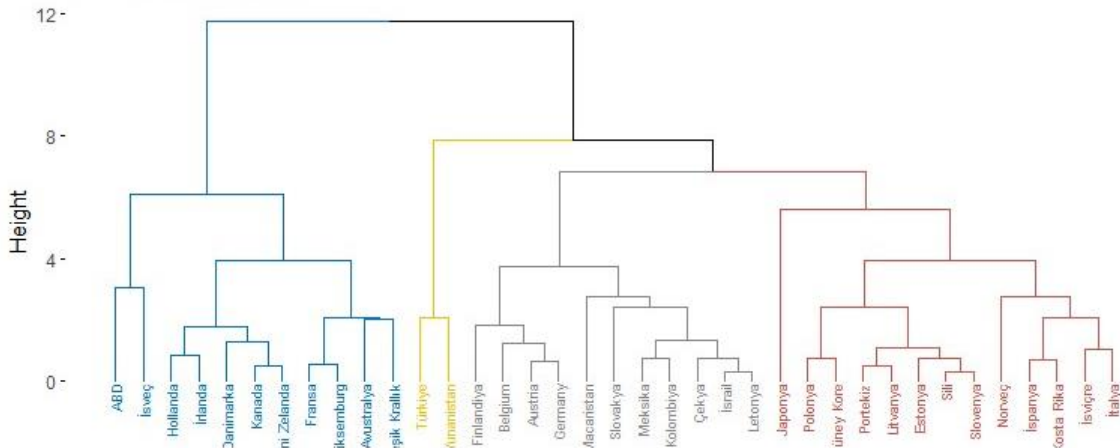
`dd <- dist(scale(OECD), method = "euclidean")`: Bu satırda, önce `scale(OECD)` ile veri seti normalize edilmiş ve sonra `dist` fonksiyonu kullanılarak bu normalize edilmiş veri seti arasındaki uzaklıklar hesaplanmıştır. `method = "euclidean"` ifadesi, Öklidyen uzaklık ölçüsünün kullanılacağını belirtir.

`hc <- hclust(dd, method = "ward.D2")`: `hclust` fonksiyonu kullanılarak hiyerarşik kümeleme analizi yapılmaktadır. Hiyerarşik kümeleme için kullanılan yöntem "ward.D2" olarak belirlenmiştir.

`plot(hc)`: Son olarak, `plot` fonksiyonu ile oluşturulan hiyerarşik kümeleme sonuçları görselleştirilmektedir.

Kümeleme analizi sonucunda elde edilen bulgular Şekil 2'de yer alan dendogramda yer almaktadır.

Şekil 2 OECD ülkeleri işletim sistemi pazarı

Şekil 2 incelendiğinde ABD, İsveç, Hollanda, İrlanda, Danimarka, Kanada, Yeni Zelanda, Fransa, Lüksemburg, Avustralya aynı kümede yer almaktadır. Bu kümede OS-X işletim sisteminin diğer kümelere göre önde olduğu görülmüştür. Türkiye ve Yunanistan işletim sistemi pazarı birbirine oldukça benzemektedir. Her iki ülkeyi diğer ülkelerden ayıran en önemli özellik Linux işletim sistemi pazar payıdır. Linux pazar payının en yüksek olduğu ülkeler Yunanistan %9, Türkiye %7 oranlarıyla ilk iki sırada yer almaktadır. Finlandiya, Belçika, Avusturya, Almanya, Macaristan, Slovakya, Kolombiya, Meksika, Çekya, İsrail ve

Letonya ayrı kümede yer almışlardır. Japonya, Polonya, Güney Kore., Litvanya, Estonya, Norveç, İspanya, Kosta Rika, İsveç ve İtalya birbirlerine benzer yapılarıyla farklı küme yapısında yer almaktadırlar.

Sonuç

Bu çalışmada, 2022 Ekim-2023 Ekim dönemi verilerini kullanarak, OECD ülkelerindeki masaüstü işletim sistemi pazarını hiyerarşik kümeleme analiziyle incelemiştir. Çalışmadaki veri seti ve kısıtlar dikkate alınarak, OECD ülkeleri işletim sistemi pazarının, tüketicilerin işletim sistemleri tercihlerine bağlı olarak dört farklı kümede farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, incelenen tüm ülkelerde Windows işletim sisteminin en büyük pazar payına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, kullanıcı tercihlerine göre OS-X, Linux ve Chrome OS işletim sistemleri arasında ülkeler arasında değişen eğilim farklılıkları gözlemlenmiştir.

Kaynakça

Avşar, İ. İ., & Serin, Z. V. (2020). SEÇİLİ KRIPTO PARALARDA KÜMELEME ANALİZİ. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 41-52. .

Bente, I., Hellmann, B., Rossow, T., Vieweg, J., & Helden, J. v. (2012). On remote attestation for google chrome os. *International Conference on Network-Based Information Systems* (s. 376-383). IEEE.

Coşkun, N. (2004). Elektronik Ticaretin Gelişiminde Temel Dinamikler ve Gelişimi Önündeki Engeller. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, , 13 (2) ,243-258 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/issue/4370/59783>.

Damar, M. (2022). DİJİTAL DÜNYANIN DÜNÜ, BUGÜNÜ VE YARINI: BİLİŞİM SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME . *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* , *Dijitalleşme Özel Sayısı* , 51-76 . DOI: 10.30783/nevsosbil.1121818.

Desktop Operating System Market Share . (2023, 11 15). statcounter Global Stats: gs.statcounter.com adresinden alındı

Gedik, A. (2020). EKONOMİK KALKINMADA BİLİŞİM SEKTÖRÜNÜN ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA. *Journal of Academic Perspective on Social Studies*, (1) , 67-83 . DOI: 10.35344/japss.731827.

Hansen, P. B. (1973). *OPERATING SYSTEM PRINCIPLES*. New Jersey: PRENTICE-HALL, INC.

Kaur, B., Chopra, S., & Singh, G. (tarih yok). COMPARISON OF LINUX AND WINDOWS AND THEIR SERVER CONFIGURATION. *Trends in Interdisciplinary Research Volume II*, (s. 68-76). 2023.

- Milligan, G. W., & Cooper, M. C. (1987). Methodology review: Clustering methods. *Applied Psychological Measurement*, 11(4), 329–354.
- Müslümov, A., & Aras, G. (2002). ÜNYA'DA TEKNOLOJİ SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ ve TÜRKİYE'DEKİ TEKNOLOJİ SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİSİ: FİNANSAL BİR YAKLAŞIM . *Öneri Dergisi*, , 5 (18) , 13-20 . DOI: 10.14783/maruoneri.683113.
- O'Regan, G. (2016). *Introduction to the history of computing: a computing history primer*. Springer International Publishing Switzerland .
- Paulino, E. P., & Esteban, G. C. (2023). Work from home connection: a cluster analysis based on the Internet service attributes towards subscribers profile. *Digital Transformation and Society*, 60-77.
- Reutterer, T., & Dan, D. (2021). Cluster analysis in marketing research. *Handbook of Market Research* (s. 221-249). içinde Cham: Springer International Publishing.
- Shetu, S. F., Jahan, I., Islam, M. M., Hossain, R. A., Moon, N. N., & N, F. N. (2021). Predicting Satisfaction of Online Banking System in Bangladesh by Machine Learning. *International Conference on Artificial Intelligence and Computer Science Technology (ICAICST)* . (s. (pp. 223-228).). IEEE.
- Smith, D. K., & Alexander, R. C. (1989). *Fumbling the future: How Xerox invented, then ignored, the first personal computer*. New York: William Morrow and Company, Inc.
- Taşkın, Ç., & Emel, G. G. (2010). VERİ MADENCİLİĞİNDE KÜMELEME YAKLAŞIMLARI VE KOHONEN AĞLARI İLE PERAKENDECİLİK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (3) , 395-409 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/20826/223008>.
- Xie, H.-A., & Li, D. (2016). Trusted network management model based on clustering analysis. *Computer Science, Technology and Application*, pp. 220-226 (2016), 220-226.
- Yazdan Movahedi, M. C. (2019). Cluster-based vulnerability assessment of operating systems and web browsers. *Computing*, 101,139–160 .

İnternet Kaynakları

Desktop Operating System Market Share . (Erişim tarihi :15/11/2023). statcounter Global Stats: gs.statcounter.com adresinden alındı

Operating System Market Share Worldwide. (15/11/2023). statcounter Global Stats: gs.statcounter.com adresinden alındı

CİNSİYETE DAYALI VERGİLENDİRME: PEMBE VERGİ

Doç. Dr. Özge ÖNKAN

Sinop Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, Sinop /TÜRKİYE, , **Orcid ID: 0000-0001-5227-7747**

ÖZET

Dünyanın var olduğu günden bu yana kadın ve erkek arasındaki iktisadi ve toplumsal açıdan kadının aleyhine olan ayrımcılıklar devam etmektedir. Esasen, cinsiyetler arasındaki toplum normların ortaya çıkardığı farklılıklar iktisadi olarak eşitsizliklerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Tarihler boyunca, toplumun en küçük yapı taşı aile içerisinde bile gelir ve servet açısından kadın hep ikinci planda kalmıştır. Bu durum günümüzde de her alanda devam etmektedir. Örneğin, günümüzde kadınlara yönelik pazarlanan ürünler, her iki cinsiyetin de ürünü satın alma seçiminin aynı olmasına rağmen, genellikle erkeklere yönelik pazarlananağdan daha pahalı olmaktadır. Bunun temel sebeplerinden biri de kadınlara pazarlanan ürünler üzerinden alınan vergilerin daha yüksek olmasıdır. Literatüre “pembe vergi” olarak geçen bu vergi çeşidi, cinsiyete göre farklılaşan fiyatlandırmaya sebep olması dolayısıyla adaletsizlik ortaya çıkartmaktadır. Giyim, hijyen ve kişisel bakım ve de sağlık gibi çeşitli kategorilerde, kadınlara yönelik ürünlerin erkeklere yönelik olanlara kıyasla çok daha pahalı olması, kadının kadın olması dolayısıyla yapılan cinsiyetçi bir uygulamayı gözler önüne sermektedir. Bu çalışmanın amacını da söz konusu adaletsizliğin incelenmesi oluşturmaktadır. Türkiye gibi ataerkilliğin yüksek olduğu toplumlarda pembe verginin incelenmesi önemlidir. Pembe vergi sebebiyle ortaya çıkan adaletsizliğin incelenmesi ise, pembe verginin kadınların toplumdaki yeri ve ekonomiye etkisi açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

Çalışmada, pembe verginin literatürdeki yeri hakkında bilgi verilecek, daha sonra pembe verginin seçilmiş ülkelerdeki ve Türkiye’deki uygulamasına bakılacak ve en son ekonomi üzerindeki etkisinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Adaletsizlik, Vergileme, Cinsiyetçilik

TAXATION BASED ON THE GENDER: PINK TAX

ABSTRACT

Economic and social discrimination between men and women to the detriment of women has persisted since the beginning of the world. In fact, the differences between the sexes

caused by social norms have led to economic inequalities. Throughout history, even within the family, the smallest building block of society, women have always remained in the second place in terms of income and wealth. This situation continues today in every field. For example, products marketed to women today are often more expensive than those marketed to men, despite the fact that both genders have the same choice of purchasing the product. One of the main reasons for this is the higher taxes levied on products marketed to women. This type of tax, referred to in the literature as the "pink tax", creates injustice as it leads to differential pricing according to gender. In various categories such as clothing, hygiene and personal care, and health, products for women are much more expensive than those for men, revealing a sexist practice based on the fact that women are women. The purpose of this study is to examine this injustice. It is important to examine the pink tax in societies like Turkey where patriarchy is high. Examining the injustice caused by the pink tax is of particular importance in terms of the impact of the pink tax on women's place in society and the economy.

In this study, the place of the pink tax in the literature will be explained, then the implementation of the pink tax in selected countries and Turkey will be analyzed and finally its impact on the economy will be discussed.

Keywords: Unjustice, Taxation, Sexism

GİRİŞ

Doğumdan itibaren, erkekler ve kadınlar farklı şekilde sosyalleşmekte ve yaşamları boyunca aynı ortamlarda farklı toplumsal normlara bağlı olarak yaşamaktadırlar. Toplumsal etki nedeniyle, cinsiyet genellikle kişilik gibi yaşamdaki birçok temel özelliği büyük ölçüde etkilemektedir. Her toplumun farklı dinamiği çerçevesinde, erkekler ve kadınlar, genellikle kendileri için bir seçim yapmadan, cinsiyet rolü beklentilerinin ve cinsiyet rolü kalıp yargılarının etkisiyle farklı yollara yönlendirilmektedirler. Örneğin, batı toplumlarında mavi renk genellikle erkeklerle ile, kızlar ise pembe renkle ilişkilendirilmektedir. Yaşam boyunca, erkek ve kadın türü, çok farklı kişiliklere sahip ve ayrı yollarda kalmaları gereken çok farklı iki tür olarak görülmektedir. Bu durum, kadınların ve erkeklerin satın aldığı mal ve hizmetlere dair tüketim kalıplarında da görülmektedir. Aynı zamanda bu durum, cinsiyetler arasında iktisadi olarak eşitsizliklerin meydana gelmesine de neden olmuştur. Dünyada, kadınların satın aldığı mal ve hizmetler genellikle daha pahalıdır ve bu mal ve hizmetler üzerinden alınan vergi miktarı genel olarak daha yüksek olmaktadır ve bu da pembe vergiyi ortaya çıkartmaktadır.

BİR KAVRAM OLARAK PEMBE VERGİ

İnsanların biyolojik cinsiyeti gereği kadın-erkek olmak dışında toplumun beklentileri, kültürü, değerleri çerçevesinde oluşan toplumsal cinsiyeti bulunmaktadır. Toplumun beklentileri çerçevesinde sosyal olarak ortaya çıkan kişilik özellikleri, roller ve sorumluluklar "toplumsal cinsiyet" olarak tanımlanmaktadır. İnsanların toplumsal cinsiyeti gereği sergilediği toplumsal roller ise tarihsel süreç içerisinde şekil alan cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde

kurgulanmıştır. Cinsiyete dayalı iş bölümü, özel alan yani ev içi rolleri kadına, toplumsal alanda arz eden rolleri ise erkeğe yüklemektedir (Cankurtaran Öntaş, Saygı Doğru, 2015: 46). Bu sebeplerin de içinde yer aldığı unsurlar dolayısıyla antik çağdan günümüze kadar toplumlarda sıklıkla cinsiyet eşitsizliği ile karşılaşmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği, bireylerin cinsiyetlerine göre maruz kaldıkları eşit olmayan davranışlar, tutumlar ve algıları ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavramdır (Wood, 1994, 11). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği farklı boyutlardaki iktidar ilişkilerinin sonucu olarak toplumun kadın ve erkeğe ilişkin algısından kaynağını almaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelmektedir (Bal, 2014: 16). Özellikle, ekonomik anlamda kadın özgürlüklerinin kısıtlanması, dolaysız olarak istihdam alanında olabileceği gibi dolaylı yoldan vergilendirme alanında da gerçekleşebilir. Literatürde yer alan pembe vergi kavramı da kadınların vergilendirme alanında dolayısıyla ekonomik anlamda özgürlüklerinin kısıtlanmasına gösterilen örneklerden birisidir. Erkeklerle pazarlanan benzer ürün ve hizmetlere kıyasla kadınlara pazarlanan mal ve hizmetlere uygulanan fiyatın daha yüksek olması (Fontinelle, 2023) pembe verginin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Zira, kadınların satın aldığı mal ve hizmetler üzerindeki vergi miktarı genel olarak daha yüksek olmaktadır.

BİR ÜLKEDE PEMBE VERGİNİN OLUŞMASINI SAĞLAYAN UNSURLAR

Kadın ve erkek arasındaki ayrımcılık psikolojik, biyolojik, ekonomik, sosyal normlar gibi olgulardan kaynaklanabilmektedir. İlgili çerçeveden doğan farklılıklar cinsiyetler arasında sosyal hayatta farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Esasında söz konusu farklılıklar toplumların sosyal geleneklerinden doğmuştur. Toplumların gelenekleri ülkeden ülkeye farklılık gösterebileceği gibi zamandan zamana da değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, herhangi bir cinsiyet formundaki insan pantolon giyebileceği gibi genellikle pek çok kültürde kadının pantolon giymemesi gerektiği düşüncesi oluşmuştur (Newton, 2019: 22-23).

Dünya çapında cinsiyetler arası özellikle, kültürel, ahlakî, dini, gibi sosyal normlardan kaynaklanan farklılıklar iktisadi olarak eşitsizliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. İlgili bağlamda ücret, gelir ve servette kadın ve erkek arasında kadının aleyhine gelişen ekonomik eşitsizliğin mevcudiyeti günümüzde hâlâ devam etmektedir (Beşirli, Boz, 2022: 163). Bu konuda, Birleşmiş Milletlerin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde belirlenen ölçütler de bu konuya dayanak oluşturacak niteliktedir.

Birleşmiş Milletlerin cinsiyet eşitsizliğini belirlemede; sağlık, işgücü ve siyaset olmak üzere üç ölçütü bulunmaktadır. Bu ölçütlerde, kadın üreme sağlığı, parlamentoda kadın temsil oranı, eğitimde kadın, istihdamda kadın oranı gibi unsurlar bulunmaktadır (United Nations, 2021). Birleşmiş Milletlerin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde de belirtildiği üzere kadın istihdamı cinsiyetler arası eşitsizliği belirlemede önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır.

Çizelge 1: Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Kadın-Erkek İstihdam Oranı (%)

	Ülke	Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		İstihdama Katılım Oranı	
		Değer	Sıra	(% 15 yaş ve üstü)	
		2021	2021	Kadın	Erkek
1	İsviçre	0.018	3	61.7	72.7
2	Norveç	0.016	2	60.3	72.0
3	İzlanda	0.043	8	61.7	70.5
4	Hong Kong	53.5	65.8
5	Avusturalya	0.073	19	61.1	70.5
6	Danimarka	0.013	1	57.7	66.7
7	İsveç	0.023	4	61.7	68.0
8	İrlanda	0.074	21	56.5	68.6
9	Almanya	0.073	19	56.8	66.0
10	Hollanda	0.025	5	62.4	71.3
11	Finlandiya	0.033	6	56.5	64.0
12	Singapur	0.040	7	59.4	76.8
13	Belçika	0.048	10	49.8	58.8
13	Yeni Zelanda	0.088	25	65.1	75.3
15	Kanada	0.069	17	60.8	69.7
16	Lahtestayn
17	Luxemburg	0.044	9	58.5	65.5
18	Birleşik Krallık	0.098	27	58.0	67.1
19	Japonya	0.083	22	53.3	71.0
19	Kore	0.067	15	53.4	72.4
21	Amerika	0.179	44	55.2	66.4
22	İsrail	0.083	22	58.5	66.1
23	Malta	0.167	42	53.1	71.4
23	Slovenya	0.071	18	53.8	62.2
25	Avusturya	0.053	12	55.5	66.3
26	Birleşik Arap Emirlikleri	0.049	11	46.5	88.0
27	İspanya	0.057	14	52.7	62.4
28	Fransa	0.083	22	51.9	59.7
29	Kıbrıs	0.123	35	56.6	68.8
30	İtalya	0.056	13	39.9	57.6
31	Estonya	0.100	28	57.5	70.2
32	Çekya	0.120	34	51.7	68.1
33	Yunanistan	0.119	32	43.3	58.1
34	Polonya	0.109	31	49.2	65.5
35	Bahreyn	0.181	46	42.4	83.5
35	Litvanya	0.105	30	57.3	67.9
35	Sudi Arabist.	0.247	59	30.9	80.1
46	Macaristan	0.221	55	52.1	67.2
47	Arjantin	0.287	69	50.0	71.6
48	Türkiye	0.272	65	31.8	69.4
49	Montenegro	0.119	32	47.8	62.0
50	Kuveyt	0.305	74	47.4	83.8
51	Brunei Darussalam	0.259	61	54.1	72.3
52	Rusya	0.203	50	54.5	69.7
53	Romanya	0.282	67	42.8	62.3
54	Oman	0.300	72	28.7	85.0
55	Bahamas	0.329	78	65.6	71.5
56	Kazakistan	0.161	41	63.3	75.5
57	Trinidad and Tobago	0.344	81	46.7	68.0
58	Kosta Rika	0.256	60	47.5	71.1
58	Uruguay	0.235	58	54.8	69.3
60	Beyaz Rusya	0.104	29	57.3	71.4
61	Panama	0.392	96	50.4	72.6
62	Malezya	0.228	57	51.2	77.6
63	Georgia	0.280	66	51.0	68.0
63	Mauritius	0.347	82	43.4	70.4
63	Serbia	0.131	36	46.6	62.3
66	Tayland	0.333	79	59.0	75.0
67	Arnavutluk	0.144	39	50.7	66.2
68	Bulgaristan	0.210	52	49.1	62.6
68	Grenada
70	Barbados	0.268	64	56.1	63.7
71	Antigua ve Barbuda
72	Sejšel
73	Sri Lanka	0.383	92	30.9	68.5
74	Bosna Hersek	0.136	38	32.3	52.4
75	Saint Kitts and Nevis
76	Iran	0.459	115	14.4	68.1
77	Ukrayna	0.200	49	48.1	63.6
78	Makedonya	0.134	37	42.4	63.4
79	Çin	0.192	48	61.6	74.3
80	Dominik	0.429	106	49.6	75.2
80	Moldovya	0.205	51	33.9	43.9
80	Palau
83	Küba	0.303	73	40.3	68.5

38	Portekiz	0.067	15	54.0	62.2	84	Peru	0.380	90	66.1	81.9
39	Letonya	0.151	40	54.5	66.8	85	Ermenistan	0.216	53	42.7	63.0
40	Andorra	86	Meksika	0.309	75	43.8	75.4
40	Hırvatistan	0.093	26	45.9	58.8	87	Brezilya	0.390	94	49.1	68.2
42	Şili	0.187	47	44.2	65.5	88	Kolombiya	0.424	102	52.2	78.0
42	Katar	0.220	54	57.2	95.5	89	Saint Vincent	0.390	94	52.9	74.1
44	San Marino	90	Maldivler	0.348	83	34.3	67.5
45	Slovakya	0.180	45	54.7	66.4						

Kaynak: (United Nations, 2021).

Tablo 1’de Birleşmiş Milletler Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinde yer alan ilk 90 ülkenin cinsiyet eşitsizliği değeri ve bu endekse bağlı olarak oluşturulan sıralamalarına yer verilmiştir. Ayrıca söz konusu ülkelere dair ve kadın-erkek istihdam oranı da tabloda yer almaktadır. Cinsiyet eşitsizliği değerinin (0.013) en düşük olduğu ülke olan Danimarka’da kadın istihdam oranı %57.7, erkek istihdam oranı ise 66.7’dir. 65. sırada olan Türkiye’de ise cinsiyet eşitsizliği değeri 0.272’dir ve kadın istihdam oranı 31.8 iken, erkek istihdam oranı 69.4’dür. 94. sırada olan Brezilya’nın cinsiyet eşitsizlik değeri 0.390’dır. Brezilya’daki kadın istihdam oranı 49.1 iken, erkek istihdam oranı 68.2’dir. Danimarka’da 2021 yılında kişi başına düşen gelir 66.117 dolar, Türkiye’de, 30.679, Brezilya’da ise 15.174 dolardır (OECD, 2021). Örnek olarak gösterilen söz konusu ülkelerde kişi başına düşen gelir düzeyi yükseldikçe cinsiyet eşitsizlik değeri de düşmektedir. Ancak, verilerden de görüldüğü üzere cinsiyet eşitsizlik değeri ile kadın istihdam oranı ülkelerin gayri safi yurt içi hasılası ile doğrudan ilişkili olmayabilir. Zira, eğitim, gelenek, kültür gibi unsurlar da cinsiyet eşitsizlik değeri ve kadın istihdamında etkili olabilir.

DÜNYADA PEMBE VERGİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Pembe vergi, sadece benzer ürünler için kadınların aleyhine bir fiyat farklılaştırılması olarak tanımlanmamaktadır (Sivrikoz, 2023). Ayrıca kadınların ve erkeklerin talep ettiği benzer hizmetlerde de fiyat farklılaştırılması mevcuttur. Örneğin erkek ve kadın kuaförlerinde benzer hizmetler için kadınların daha yüksek fiyatlarla karşılaştığına yönelik çalışmalar literatürde kendine yer bulmaktadır. Bu bağlamda 1997 yılında Massachusetts Senatosu Denetim ve Gözetim Bürosu, kuaför salonlarının fiyatların denetlenmesi için bir araştırma yapmıştır. Ankete katılan 192 kuaför salonunun yarısından fazlasının temel saç kesimi için kadınların erkeklerden daha fazla fiyatlandığı sonucuna varılmıştır (Massachusetts, 1997).

Hollanda, 1984 yılında evli erkeklere evli kadınlara göre daha yüksek vergi indirimini sağlamaktan vazgeçmiştir (Lockert, 2022). Kenya, hijyenik ped ve tamponlara uygulanan KDV’yi kaldıran ülkelerden birisidir. Pembe vergiyi kaldırmak için yasa çıkaran son ülkeler arasında ise Meksika, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri yer almaktadır (Arnan, 2023).

Bazı ülkelerde özellikle erkeklerin lehine cinsiyetçi ön yargılar halen sürmektedir. Burkina Faso’da koca talep etmediği sürece kadının indirim hakkı bulunmamaktadır. Gine’de koca daha çok indirimden yararlanmaktadır. Zimbabve’de sadece çalışan koca özel indirimden yararlanmaktadır. Uganda’da erkek egemen mesleklere (silahlı kuvvetler, polis, hapishane, parlamento) indirim sağlanmaktadır. Fas’ta kadın eşinin ve çocuğunun kendisine bağımlı olduğunu kanıtlarsa ancak o zaman çocuk indirimden yararlanabilmektedir. Ürdün’de kocanın

istememesi ya da kadının tek çalışan olması halleri dışında, belirli indirimlerden sadece koca yararlanabilmektedir. Tunus'ta doğal aile reisi olan koca için özel bir indirim vardır. Endonezya'da çalışan evli bir kadın bireysel beyanı seçerse evlilikten önce yararlanabildiği vergi indiriminden yararlanamamaktadır (Çelikkaya, 2023:729).

Pek çok ülke halen kadın hijyen ürünlerini lüks kategorisinde değerlendirmekte ve temel ihtiyaç olmayan mücevher, alkol ve tütün gibi ürünlerle aynı orana tabi tutmaktadır. Diğer yandan kadınlar bu ürünleri yaşam boyu kullanmak zorundadır. Bu erkeklerin aksine kadınların her zaman bir vergiye daha tabi olacağı anlamına gelmektedir. Yalnızca kadınlar tarafından kullanılan ve sağlıkları için zorunlu olan bir ürünün yüksek oranda vergilendirilmesi aynı zamanda insan haklarına aykırıdır (Çelikkaya, 2023: 733). 2021 verilerine göre Kanada'daki kadınlar banyo malzemelerine daha fazla, deodorant ve vücut yıkama ürünlerine ise yüzde 50'den fazla daha fazla para ödemektedir (Taylor, 2023). Giyim, hijyen ve kişisel bakım, hatta sağlık gibi çeşitli kategorilerde, kadınlara yönelik ürünlerin erkeklere yönelik olanlara kıyasla çok daha pahalı olması ise son dönemde özellikle ABD ve Latin Amerika ülkelerinde 'Pembe vergi' problemini ortaya çıkarmıştır. Brezilya'da bir İşletme Okulu tarafından yapılan bir anket, kadınların saç kesimi için ortalama yüzde 27, kız oyuncakları için yüzde 26, çocuk kıyafetleri için yüzde 23, yetişkin kıyafetleri için yüzde 17 ve kişisel hijyen ürünleri için yüzde 4 olmak üzere Pembe vergi ödediğini ortaya çıkarmıştır (Cabral, 2017). Ancak hijyen ürünlerine yönelik vergi indirimlerine giden ülkeler de bulunmaktadır. Örneğin, Almanya'da Adet hijyeni ürünlerine uygulanan yüzde 17'lik KDV, temel ihtiyaçlar arasında sayılmasının ardından yüzde 7'ye düşürülmüştür (Baptista, 2023).

TÜRKİYE'DE PEMBE VERGİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tüketim kalıplarındaki farklılıklar dolayısıyla tüketim üzerinden alınan vergiler, cinsiyete dayalı eşitsizliğe katkıda bulunmaktadır. Özellikle son on yılda sadece kadınları ilgilendiren ve erkeklerle hiçbir ilişkisi bulunmayan bazı malların katma değer vergisine ve ithalat vergilerine tabi tutulması; vergilendirmede eşitsizliğe yol açtığı ve aynı zamanda insan haklarına da aykırı olduğu yönünde eleştirilmektedir (Çelikkaya, 2023:723). Türkiye'de 2022 yılında yapılan bir araştırmada elde edilen bulgulara göre 21 kategoriden 17'sinde kadın tüketimine yönelik olan ürünlerin fiyatı erkek ürünlerinden daha pahalı iken, yetişkin pantolonu, yetişkin t-shirti ile yetişkin ve çocuk çoraplarında erkek ürünlerinin fiyatı daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Kadına yönelik satılan ürünlerden tıraş köpüğü ve jellerin de erkek ürünlerine göre %39 daha pahalı olduğu gözlemlenmiştir. Bu farkı, %31 ile bornozlar izlemektedir. Erkeklerin kadınlara göre en yüksek fiyatla karşılaştığı ürün ise, %16 ile yetişkin çorabıdır. Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara göre, kadın ürünlerinin ortalama olarak erkeklerinkine göre %7,4 oranında daha yüksek fiyatlarla piyasaya sunulduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum Türkiye'de ele alınan ürünler açısından pembe verginin varlığından söz edilmesine imkân tanımaktadır (Beşirli, Boz, 2022: 178). Ancak, Türkiye de Nisan 2022 tarihinden itibaren hijyen ürünlerinde KDV'yi indirmiştir.

Kişisel gelir vergilerinin artan oranlı yapısı içerisinde; vergi indirim ve muafiyetlerinden kocanın yararlandırılması, temettü, faiz, kira gibi emek dışı gelirlerin kocaya tahsis edilmesi;

evli kadınların vergi oranlarının evli olmayan kadınlar ve evli ya da bekar erkeklere göre daha yüksek olması gibi cinsiyetçi ön yargılar söz konusu olabilmektedir. Türkiye’de ise bu konuda olumlu gelişmeler söz konudur. 2018 yılında sadece kadın çalışanlara işyerinde verilen çocuk bakım hizmetlerinin tamamı ya da bakım hizmetlerinin işyerinde verilmediği durumda doğrudan hizmet sağlayıcılara yapılacak ödemenin 2023 yılı için 5.004 TL’si (aylık asgarî ücretin brüt tutarının %50’si) gelir vergisinden istisna edilmiştir. Erkek çalışanlar bu haktan ancak boşanmaları halinde velayetinde bulunan çocuk/çocuklar için yararlanabilecektir. Ayrıca kadın çalışanlar için doğum yardımı (ilk bebek 300, ikinci 400 ve sonraki her bebek 600 TL) yapılmaktadır. Bunların dışında; çocuk bakım hizmeti sunan işletmeler için kazanç istisnası (ilk 5 yıl); el işçiliğinde ve hizmetli ücretlerinde vergi istisnası ve elektronik ortam ve kermeslerde ürün satışı için (belli limitler dahilinde) esnaf muafiyeti vardır (Çelikkaya, 2023:729-730).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya çapında cinsiyetler arası özellikle, kültürel, ahlaki, dini, gibi sosyal normlardan kaynaklanan farklılıklar iktisadi olarak eşitsizliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Öyle ki; Zimbabwe, Ürdün, Tunus gibi dini inancın yoğun olarak yaşandığı, geleneksel ve kültürel normların sert olarak uygulandığı ülkelerde pembe vergi uygulamaları, daha cinsiyetçi bir yaklaşım içermektedir. Hollanda ve Danimarka gibi sosyo-kültürel yapıları din ve gelenekselliğe yatkın olmayan ülkelerde pembe vergi uygulamaları sonlandırılmıştır.

Kadın hijyen ürünleri pek çok ülkede lüks kategorisinde değerlendirmekte ve temel ihtiyaç olmayan mücevher, alkol ve tütün gibi ürünlerle aynı orana tabi tutmaktadır. Kanada pembe vergiyi bu sınıflandırmaya tabi tutan ülkelere birisidir. Buna karşın Kenya ve Meksika pembe vergiyi kaldırmaya çalışmaktadır. Zira bu ülkelerde uygulanan pembe vergi oranı, dikkat çekecek kadar yüksektir.

Türkiye’de ise pembe vergi etkin olarak uygulanmasına karşılık, pembe verginin kaldırılmasına karşılık atılan adımlar dikkat çekicidir. Ancak, yine de kadın çalışanların çocuk bakım masrafları için cömert indirimler sağlanabilir. Bu sayede, kadın ve erkek istihdamı arasındaki eşitsizlik de azalmış olacaktır. Türkiye 2018 yılında bu anlamda önemli bir düzenleme yapmış ve sadece kadın çalışanların çocuk bakım hizmetleri için oldukça cömert bir indirim sağlamıştır. Bu uygulamanın amacı, istihdamdaki cinsiyete dayalı eşitsizliğin giderilmesidir.

Tüketim harcamalarındaki cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalarda, sadece kadınların kullandığı hijyen ürünleri için tam bir satış vergisi muafiyeti uygulanması önerisi getirilebilir. Bu durum, kadınlar için mühim olan bebek bakım, yaşlı bezleri, çocuk giyimi gibi benzer ürünlerde pembe verginin kaldırılması talepleri için de bir zemin oluşturacaktır. Türkiye’de, 2022 yılında kadın hijyen ürünlerinden alınan yurt içi vergi indirilmiştir. Ayrıca, kadınların ve kız çocuklarının sağlığı için zorunlu bu ürünlere ücretsiz ya da düşük ücretle erişimleri sağlanmalıdır. Örneğin, kamu kurumlarına ve ulaşım noktalarına 1 TL’ye otomatik ped uygulaması başlatılabilir.

KAYNAKÇA

- Arnan, S. (2023). *It's time to get rid of the tampon tax*. Learnliberty:
- Cabral, P. (2017). *Pink tax creates gender-based price differences in Brazil*. CGTN America:
- Cankurtaran Öntaş, Ö., & Saygı Doğru, E, Lisede Okuyan Kız Öğrencilerin Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Algıları: Niteliksel Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 26(1), s. 45-64, 2015.
- Çelikkaya, A., Vergi Sistemlerinde Cinsiyet Eşitsizliklerinin Giderilmesine Yönelik Reform Önerileri, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), s. 721-750, 2023.
- Demirgöz Bal, M., Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Genel Bakış. *Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), s. 15-28, 2014.
- Fontinelle, A. (2023). *What Is the Pink Tax? Impact on Women, Regulation, and Laws*. Investopedia:
- Lockert, M. (2022). *The influence of 'the pink tax' is about more than just higher prices. Here's how it works and how it affects women's finances*. Businessinsider:
- Massachusetts. (1997). *Shear Discrimination: Bureau Survey Finds Wide Price Bias Against Boston*. Massachusetts:
- Newton, D. (2019). *Gender Inequality: A Reference Handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- OECD. (2021). *Gross domestic product (GDP)*. OECD Data:
- Sivrikoz, S. (2023). *Pembe Vergi ve Yarattığı Ürünler*. Bilkent Üniversitesi Gazetesi:

Taylor, B. (2023). *What Is The Pink Tax? A Guide For Teens*. Mydoh: <https://www.mydoh.ca/learn/blog/lifestyle/what-is-the-pink-tax-a-guide-for-teens/>, Erişim Tarihi: 02.11.2023

United Nations. (2021). *GENDER INEQUALITY INDEX (GII)*. United Nations Human Development Reports: https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAjfyqBhAsEiwAUdzJA5BmbQ2dP_RQCBXF9A1z894PHZcWaY-p1XGFnuG_8hu016EV43qWBoCv8gQAvD_BwE#/indicies/GII, Erişim Tarihi: 02.11.2023

HIMSS- EMRAM MODELİNİN TÜRKİYE’DEKİ DURUMU VE HIMSS SEVİYE 7 YOLUNDAKİ HASTANELERE YÖNELİK TAVSİYELER

Doç. Dr., Şerife GÜZEL¹, Şengül SAĞLAM²

¹ Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, - 0000-0002-4141-9110

² Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, - 0000-0002-9150-3142

ÖZET

Günümüzde teknolojik sistemde yaşanan hızlı değişimler her alanda olduğu gibi sağlık sistemlerinde de etkisini göstermekte ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Sağlık kurumlarındaki bu değişimin sistematik olarak düzenlemesini sağlayan HIMSS (Sağlık Bilgi ve Yönetim Sistemleri Topluluğu), dünyanın en büyük sağlık bilişim organizasyonu olarak değerlendirilmektedir. HIMSS organizasyonu, sağlık hizmet sunumundaki analitik ve elektronik sistemlerin kullanım seviyelerini tespit etmektedir. Daha sonra standartlar doğrultusunda hangi seviyede olgunlukta olduklarını ölçümleyen ve bu sonuçları tüm sektörlerle paylaşan kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirilmektedir. HIMSS organizasyonu, etkin Elektronik Sağlık Kaydı sisteminin benimsenerek kullanılması amacı ile stratejik bir yol haritasını geliştirmek için EMRAM (Elektronik Tıbbi Kayıt Uyum Modeli)’i oluşturmuştur. Bu model, 0-7 aralığında yer alarak 8 seviyeden meydana gelmektedir. Ayrıca bu model sağlık organizasyonlarının Elektronik Sağlık Kaydı özelinde kendilerini dünyadaki diğer sağlık organizasyonları ile kıyaslamasına olanağı sağlamaktadır. Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan ‘Hastanelerimizde Dijital Dönüşüm’ projesi ile Türkiye’deki kamu hastanelerindeki teknoloji kullanımı ve benimsenmesi oranını ölçmek için HIMSS EMRAM modelinin bir araç olarak kullanılması kararlaştırılmıştır.

Bu araştırma derleme tarzında tasarlanmıştır. Araştırmanın amacı, HIMSS EMRAM sürecindeki hastanelere iletilen tavsiyeleri raporlamak, HIMSS EMRAM modelinin Türkiye’deki durumu hakkında bilgi vermektir. Türkiye’nin HIMSS EMRAM kriterlerine göre Seviye 6’da yer alan hastane sayısı 56 iken Seviye 7 olan hastane sayısı 7’dir. 18 Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi HIMSS 0-EMRAM Seviye 6 validasyonu almıştır. 3 Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi HIMSS 0-EMRAM Seviye 7 validasyonu almıştır. Sonuç olarak Türkiye’de hastanelerin dijitalleşme sürecinin olumlu ilerlediği ancak sürdürülebildiğinin sağlanması için dikkat edilmesi gereken noktalar olduğu belirtilerek tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: HIMSS, EMRAM, dijitalleşme, dijital hastane

THE STATUS OF THE HIMSS-EMRAM MODEL IN TURKEY AND RECOMMENDATIONS FOR HOSPITALS ON THE WAY TO HIMSS LEVEL 7

ABSTRACT

Today, rapid changes in the technological system show their effect in health systems as well as in every field, and are used to improve the quality of health services. HIMSS (Healthcare Information and Management Systems Society) is the largest health informatics organization in the world. HIMSS (Health Information and Management Systems Society) is considered to be the largest health informatics organization in the world. The HIMSS organization determines the levels of use of electronic and analytical systems in health service delivery. The HIMSS organization developed EMRAM (Electronic Medical Records Adoption Model) to meet the need for a strategic roadmap for the adoption and use of an effective Electronic Health Record system. This model, which consists of 8 level (0-7), allows healthcare organizations to compare themselves with other healthcare organizations in the world in terms of Electronic Health Record. In line with the ‘Digital Transformation in Our Hospitals’ project initiated by the General Directorate of Health Information Systems, it was decided to use the HIMSS EMRAM model as a tool to measure the use and adoption rate of technology in public hospitals in Turkey. This research is designed in a compilation style. The aim of the study is to report the recommendations conveyed to the hospitals in the HIMSS EMRAM process and to provide information about the status of the HIMSS EMRAM model in Turkey. According to HIMSS EMRAM criteria, the number of hospitals with Level 6 validation in Turkey is 56, while the number of hospitals with Level 7 is 7. 18 Oral and Dental Health Hospitals have received HIMSS 0-EMRAM Level 6 validation. 3 Oral and Dental Health Hospitals received HIMSS 0-EMRAM Level 7 validation. As a result, it was stated that the digitalization process of hospitals in Turkey is progressing positively, but there are points to be considered in order to ensure that it can be sustained.

Key Words: HIMSS, EMRAM, digitalization, digital hospital

GİRİŞ

Sağlık alanında ortaya çıkan yeniliklerin önemli bir ayağını oluşturan dijital hastane kavramı her geçen gün gelişerek hızlı bir ilerleme kaydetmektedir [1]. Dijital hastaneler, sahip olduğu yüksek teknoloji ile sağlık kurumlarının kullanmış olduğu bilgi sistemlerinin entegrasyonuna imkân veren, verimlilik ilkesi çerçevesinde hasta ve hastane bilgilerine mobil erişim imkanını sunan, kağıtsız ve filmsiz geliştirilmesini destekleyen hastanelerdir [2]. Entegre bir dijital hastanenin uygulamakta olduğu teknolojik sistemler bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir.

HBYS (Hastane bilgi yönetim sistemi): Sağlık hizmetlerinin sunumunda tıbbi ve teknik süreçler yanında idari ve mali işlemlerin yürütülmesi için ortaya çıkan her türlü bilginin bilgisayar arayıcılığıyla kayıt altına alınarak bilgiye dönüştürülmesine olanak sağlayan sistemlerdir [3].

PACS (Picture Archiving and Communication System): Sağlık merkezlerinde bulunan röntgen, MR (Manyetik Rezonans) ve BT (Bilgisayarlı Tomografi) gibi görüntüleme cihazlarından alınan tıbbi görüntülerin sayısal olarak saklanması yanında bunların doktorlar ve radyologlar gibi kullanıcılar tarafından görüntülenmesini sağlayan sistemlerin bütünüdür ifade etmektedir [4].

Gelişmiş randevu sistemleri (SMS, çağrı merkezi, Web vb.): Bu sistemler sayesinde toplu SMS gönderebilirsiniz. Hasta işlemleri bittiğinde otomatik olarak ‘Geçmiş olsun mesajı gönderebilir tüm laboratuvar sonuçları onaylandığında ‘Sonuçlarınız Onaylanmıştır’ vb. mesajlar gönderebilirsiniz [5].

Hasta yönlendirme ve bilgilendirme monitörleri: Kurumdaki işlemlerin trafiğini düzenlemek için kullanılmaktadır. Monitörden sorumlu kişiler bilgi işlem sisteminin vermiş olduğu sıraya göre gerekli işlemlerini gerçekleştirir.

Laboratuvar bilgi sistemi: Hasta bakımı, destek işlemleri, iş yönetimi, laboratuvar performansı, hasta hizmetlerinin iyileştirilmesi, bilginin edinilip, kullanılması ve yönetilmesidir [6].

Radyoloji bilgi sistemi: Radyolojide oluşturulan BT, MR ve US gibi görüntülerin PACS sistemine aktarılması yeniden kullanılması sırasında HBYS ile eş zamanlı olarak çalışmasını sağlayan bir modüldür [7].

RFID ve yüz tanıma sistemleri: RFID aracılığıyla etiketten bilgi okunmakta ve yazılmaktadır. Nesnelere yerleştirilen ya da taşınabilen etiketler sayesinde birçok alanda bilgi saklama, kontrol ve takip işlemi sağlamaktadır. Ayrıca diğer kablosuz teknolojilerle çalışmaya da olanak sağlamaktadır [8].

Dijital hastanelerde hastanın bilgi güvenliği ve mahremiyeti oldukça önemli bir konudur. Bilgilere kimlerin ve nasıl ulaşabileceği planlanmalı ve mutlaka sınırlandırılmalıdır. Hasta ve

yakınlarının iletim güvenliğine inanması ve bu güvenlik sisteminin oluşturulması oldukça elzemdir.

Sağlık hizmetlerinde kullanılmakta olan yenilikçi dijital teknolojiler rekabet gücünü ve verimliliği arttırmanın yanı sıra tedavinin kalitesini iyileştirilmesindeki rolü de oldukça önemlidir [9].

Buradan hareketle bu çalışmanın, HIMSS Seviye 7 yolundaki hastanelere bir kılavuz ve rehber olma niteliği taşıyarak hastanelerin dijitalleşme sürecinin hızlı ve etkin ilerleyebilmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

KAVRAMSAL TANIMLAMA

HIMSS -EMRAM Modeli

1961 yılında Hastane Yönetim Sistemleri Derneği olarak kurulan HIMSS, bilgi teknolojisi ve yönetim sistemlerinin etkin bir şekilde sağlanması için sağlık hizmetlerini kalite, güvenlik, maliyet etkinliği ve erişim açısından iyileştirmeyi amaçlayan kâr amacı gütmeyen bir Amerikan kuruluşudur [10].

HIMSS'in temel vizyonu 'bilgi ve teknoloji ile daha iyi sağlık' olarak verilmektedir. Amacının ise düzenlenen araştırma, eğitim ve profesyonel uygulama programları ile hastane yönetim sistemlerinin sürekli iyileştirilmesini sağlamaktır [11].

Bilgi teknolojilerinin sağlık hizmetlerine entegre edilmesini ve en üst seviyede kullanılmasını sağlamak için çalışmaktadır. Dünya çapında 52.000 sağlık kurum ve kuruluşu ile 600 şirketi ve 250 derneğe sahiptir [10].

HIMSS kendi geliştirdiği EMRAM (Elektronik Medikal Sağlık Kaydı Adaptasyon Modeli) ile hastanelerin dijital olgunluk seviyelerini 0-7 arasında derecelendirmektedir [10]. Seviye 6 ve Seviye 7 olgunluk seviyesine gelen hastaneler akreditasyon belgesine sahip olmaktadır.

Çizelge 1. EMRAM Kriterleri

Hastane Seviye	HIMSS ANALYTICS EMRAM Elektronik Medikal Sağlık Kaydı Benimseme Modeli Kabiliyetleri
Seviye 7	Birden çok dış kaynaktan gelen verilerin entegrasyonu, hizmet kullanıcıları, kendi kendine yönetilen bakımı desteklemek için uyarılar ve hatırlatıcılar almalı ve hasta sonuçlarını ölçmek için otomatik araçlar kullanılmalıdır. Dijital altyapı araçları, kişisel sağlık ve bakımı yönetmede dinamik hasta katılımını mümkün kılmalıdır.
Seviye 6	Tıbbi cihazların entegrasyonu, bilgi sistemi, veri paylaşımını destekler, hizmet kullanıcıları, kendi verilerine ait çıktıları görebilmelidir. Giyilebilir cihazlar ve implantlar, sağlık ve bakımın uzaktan izlenmesini ve hasta yönetimini desteklemelidir. Çevrimiçi hizmetler erişimi ve sağlık okuryazarlığını geliştirmelidir.
Seviye 5	Farklı veri kaynaklarından gelen verilerin entegrasyonu, klinik parametrelerdeki değişiklik uyarı sistemleri ile sürekli olarak izlenmelidir. Telesağlık ve sanal bakım hizmetleri mevcuttur. IPS (Intruder Prevention Systems) yetkisiz erişimi yönetmelidir. Teknoloji hasta başı süreçlerini desteklemelidir.
Seviye 4	Elektronik order girişi ve elektronik ilaç yönetimi uygulanmalıdır. Klinik yönetişim komitesinin görev dağılımı iyi tanımlanmalıdır. Klinik çıktılar ve hasta memnuniyeti izlenebilmelidir.
Seviye 3	Elektronik klinik belgelere HBYS aracılığıyla uzaktan erişilmeli, rol tabanlı erişim kontrolleri yapılmalıdır.
Seviye 2	Bir klinik veri havuzu (HBYS) sonuçlara ve raporlara, yönetişim ve politika kontrolüne, klinik karar destek fırsatlarına, eğitim kayıtlarına ve BT güvenliğine erişim sağlanmalıdır.
Seviye 1	Laboratuvar, görüntüleme, eczane ve kardiyoloji sistemleri hasta merkezli raporlar ve sonuçlar üretilmelidir. Hastalara ait sağlık verileri üzerinden indikatör yönetim planları mevcuttur.
Seviye 0	Sağlık kuruluşunda laboratuvar, eczane, radyoloji bilgi sistemi gibi uzman sistemler bulunmamaktadır.

Kaynak: [10]'dan yazar tarafından uyarlanmıştır.

HIMSS- EMRAM Modelinin Türkiye’deki Durumu

OECD verileri incelendiğinde Türkiye, 2010 yılı itibari ile elektronik ortamda sağlık bilgisi talebinde en fazla artış gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. Avrupa Komisyonunun raporlarına göre ise Türkiye, sağlık hizmetlerinin dijitalleşmesinde nüfusa oranla Avrupa birincisi olarak verilmektedir [12].

Türkiye kronik hastalıkların takip edildiği Hastalık Yönetim Platformu (HYP), SİNA, HSYS, AŞILA, E-Nabız, HES, RUHSAD, FİTAS ve ESİM gibi 30’a yakın uygulamayı kullanmaktadır. Bunun yanında hastaların doğru hekime başvurmasını sağlayan ve teşhis tahmininde bulunan, günlük ortalama kullanımı 100 bin kişiye yaklaşan NEYİM VAR? projesi gibi birçok uygulama ve sitem ile dünyada dijital sağlığın geleceğini şekillendiren ülkeler arasında ön sıralarda yer almaktadır [13].

Türkiye’de sağlıkta dijitalleşme faaliyetleri kapsamında HBYS (Hastane Bilgi Yönetim Sistemi), e-Sağlık, e-Reçete, Teletıp, ÇKYS (Çekirdek Kaynak Yönetim Sistemi), YTS (Yatırım Takip Sistemi), KYS (İnsan Kaynakları Yönetim Sistemi), MKYS (Malzeme Kaynakları Yönetim Sistemi) faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca günümüzde Sağlık-Net, TSBS (Toplum Sağlığı Bilgi Sistemi), AHBS (Aile Hekimliği Bilgi Sistemi), USUS (Ulusal Sağlık Veri Sözlüğü), SKRS (Sağlık Kodlama Referans Sistemi) de devrededir.

Türkiye’nin HIMSS EMRAM kriterlerine göre Seviye 6 validasyonu olan hastane sayısı 56 ve Seviye 7 olan hastane sayısı 7’dir. 18 Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi HIMSS 0-EMRAM Seviye 6 validasyonu, 3 Ağız ve Diş Sağlığı Hastanesi HIMSS 0-EMRAM Seviye 7 validasyonu almıştır [13].

2023 yılı itibariyle 250’den fazla hastane en az bir kez Seviye 6 ve 10 hastane de Seviye 7 validasyonuna sahip olmuştur. Türkiye’de hastaneler dijital olgunluk seviyesi açısından HIMSS sertifikasını almış hastane sayısının 250’yi geçmesiyle Türkiye Avrupa’nın tamamını geçmiştir [13].

Özdemir (2022)’nin yapmış olduğu çalışmasında Türkiye’de dijital sağlık uygulamalarından, tele tıp, mobil uygulamalar, dijital hastaneler, üç boyutlu yazıcılar, giyilebilir cihazlar ve robotik uygulamaların hangisi ya da hangilerinin kullanım alanı bulduğu üzerinde durularak sağlıkta gerçekleşen dijital dönüşüme yönelik bir Güçlü, Zayıf, Fırsat ve Tehditler kelimelerinin baş harflerinden oluşan GZFT analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda dijital hastane sayısının artması, tıbbi makine ve teçhizat üretiminin yapıldığı KOBİ’lerin fazlalığı, haberleşme ve telekomünikasyon altyapısının sağlam olması gibi özellikler güçlü yönleri oluştururken, projeler ile ilgili finansman ihtiyacının tam anlamı ile sağlanamaması, üniversite ve sanayi işbirliğinin yetersizliği, nitelikli işgücü eksikliği, bürokratik engeller, tıbbi cihaz üretiminde tam yerli olamama veya dışa bağımlı olma, toplumsal sağlık okuryazarlığın düşük olması zayıf yönleri olarak tespit edilmiştir [14].

Bunun yanında fırsatlar bölümünde internet ve sosyal medya kullanımının ve teknolojik bilgi birikiminin artışı, araştırma geliştirme faaliyetlerine verilen önemin her geçen gün artması iş gücünün ucuz olması ile istihdamında her geçen gün artırılabilir bir yapıda olması, sağlık hizmetlerinde kalitenin artırılabilirliği yer alırken, tehditler bölümünde de artan küresel rekabet, siber güvenlik konusunda yaşanan eksiklikler, tıbbi cihazlarda yeni ürün kullanımındaki güven sorunu, sağlık hizmetlerinde uçtan dışa farkındalığının yetersizliği, küresel ve bölgesel krizlerin sektör üzerindeki aşırı etkisi gibi unsurlar yer almaktadır [14].

HIMSS SEVİYE 7 YOLUNDAKİ HASTANELERE TAVSİYELER

Bu bölümde literatür incelemesi sonucu elde edilen bulgular doğrultusunda HIMSS Seviye 7 yolundaki hastanelerin karşısına çıkabilecek zorluklar ve bunlar için örnek alınabilecek çözümler ile hastanelerin sağlık bilgi teknolojisini desteklemek için bilgi altyapısına nasıl ve neden yatırım yapacaklarını bilmeleri için gerekli bilgiler listelenmiştir.

Türkiye’de hastanelerin dijitalleşme sürecindeki başarı yolcuğunun temelleri 2012 yılında atılmış olup günümüze kadar başarılı bir ilerleme kaydederek hem Avrupa hem de dünya çapında üst sıralara yerleşecek düzeye gelmiştir [13]. Bu doğrultuda elde edilen başarının sürdürülebilirliğinin sağlanması oldukça önemlidir.

Dijital teknolojilerin gelişmesi için ekip ruhunun oluşturulması çok önemlidir. Gerekli eğitimlerin verilmemesi, kişilerin yeni gelişmelere açık olmaması, teknolojik gelişmelere direnç göstermesi vb. sebepler kullanıcıların süreçte aktif rol alamamasına neden olmaktadır [15].

Dijitalleşme sürecinde kullanıcı eğitimi oldukça önemli ve zorunludur. Hastanenin normal işleyişini aksatmadan eğitimlerin de sağlıklı bir şekilde tamamlanması için iyi bir organizasyon ve planlama yapılması gerekmektedir. Bu süreçte toplu olarak eğitim verilmesi yerine, sorumlu kişilere yönelik aşamalı eğitim modeli uygulanabilir [16].

Sağlık çalışanları yanı sıra hasta ve hasta yakınlarının da bu konuda bilinçlendirilmeli ve gerekli eğitimler verilerek elektronik sistemler özendirilmelidir. Sağlık okuryazarlığının gelişmesi ve bireylerin sağlık ve sağlık sistemleri konusunda bilgi düzeyleri desteklenmelidir. Bireyler tedavi süreçlerine dahil edilerek sağlıkları hakkında sorumluluk almaları sağlanıp e-hasta altyapısı kurulmalıdır [17].

HIMSS EMRAM dijital hastane standartlarının Türk kamu hastanelerinde uygulanmasını sağlayarak kağıtsız hastaneye geçiş amacının hizmet yönetimi bakımından ileri bir aşamayı oluşturduğu belirtilmiştir [18]. Cihazların üretiminin ülkemizde gerçekleşmesi için gerekli yatırım ve teşvik önerileri sunulabilir. Böylelikle dijitalleşme sürecindeki aksaklıklar önlenerek süreç daha hızlı ve verimli bir şekilde gerçekleştirilebilir.

HBYS sistemi üzerinde yaptıkları işlemlere sağlık personeli (hekimler, hemşireler vb.) kendilerine özel oluşturulmuş şifreleri ile giriş yapabilmektedir. HIMSS 7 validasyonuna hazırlanan hastanelerin personel kartlarını da bu sisteme uygun olacak şekilde güncellemesi gerekmektedir [16].

HIMSS Seviye 7 validasyonu, hastane süreçlerinin tamamen dijital ortama aktarılmasını zorunlu kılmaktadır. Evrakların kâğıt olarak da saklanması gerekiyorsa o şekilde de ayrıyeten saklanabilmektedir [16].

Türkiye’de dijital hastane uygulamalarının gelişmesi için öncelikle mevcut durumun ortaya konularak bunların kullanılmasına yönelik stratejiler hazırlanması gerekmektedir. Sonrasında ise Sağlık Bakanlığının ve ilgili yetkililerin yanında hem bu hizmeti sunan personelin hem de HBYS firmalarının eğitimler gerçekleştirmesi, devletin bu konuda teşvik sağlaması ile gerekli denetimlerinin sağlanması önemlidir [19].

Dijitalleşme sürecindeki aksaklıkların en aza indirgenmesi için her güncelleme sonrasında yetkili kişilerin kendi iş süreçlerinde kullandıkları sistemleri kontrol ederek tespit edilen hata ya da olumlu gelişmeleri bağlı olduğu yetkili kişiye iletmesi, sorunların tespiti ve gelinen noktanın ilerleme kaydetmesi yönünden fayda sağlayacaktır [16].

Hastanelerin dijitalleşerek sağlık alanında dijital teknoloji uygulamalarının geliştirilmesi için üniversite ve sağlık kurumları ile iş birliği düzenlenerek hastanelerde farklı bölümlerdeki öğrenciler bir araya getirilerek Sağlık Grubu Staj uygulaması gerçekleştirilebilir. [20].

Williams vd. (2019), hazırlamış olduğu çalışmada yer alan Altyapı Olgunluk Modelindeki (IMM) Teknoloji Özellikleri ve Hizmetler başlıklı tablo HIMSS Seviye 7 yolundaki hastanelere yardımcı olması için aşağıda paylaşılmıştır.

Çizelge 2. Altyapı Olgunluk Modelindeki (IMM) Teknoloji Özellikleri ve Hizmetleri

Olgunluk Seviyesi	Düzenlenmiş	Teknoloji Hizmetleri
Seviye 8	Veri Kullanımı	Süreçleri merkezi ve otomatik bir şekilde birbirine bağlama ve koordine etme Tesisin değişen ihtiyaçlarına uyarlanabilen çevik altyapı
Seviye 7	Bağlamsallaştırılmış	Rol ve bağlama göre özelleştirilmiş klinik süreçler Kapalı döngü uyarılar ve görevler Hasta, personel, fiziksel cihazlar ve diğer kaynak konum tanımlamaları Analitik ve dinamik kaynak yönetimi
Seviye 6	Bütünleşmiş	Mobil cihazlarda klinik süreçler Personel ve hastalar için birleşik bilgi görünümleri Personel ve hastalar için kendi cihazını getir Bina Yönetim Sistemleri entegrasyonu Kilit personel için konum hizmetleri
Seviye 5	Dışsallaştırılmış	Başlıca klinik ve operasyonel hastane hizmetlerini konumdan bağımsız olarak sunabilmek için sanallaştırma becerisi
Seviye 4	Mobil	Mobil cihazlarda mevcut klinik veriler Yaygın olarak kullanılan mobil sesli iletişim Gerektiğinde video hizmetleri Yüksek düzeyde iş birliği hizmetleri Akıllı hasta hizmetleri Zorlama hizmetleri yaygın olarak mevcuttur Ekipman için lokasyon hizmetleri
Seviye 3	Sabit	Geniş dijital klinik veri kullanılabilirliği Büyük ölçüde kâğıt siparişi ve raporlama Sonuçlar çevrimiçi, klinik veri havuzu Entegre ve dağıtılmış telefon hizmetleri Yüksek performanslı kişisel bilgisayarlar
Seviye 2	Taktiksel	Seçilen personele departman düzeyinde uygulamalar Sipariş, raporlama, erişim kâğıt tabanlıdır Merkezi yüksek kaliteli telefon hizmetleri
Seviye 1	İdari	Sınırlı klinik uygulamalar Kâğıt tabanlı sistemler Analog ses iletişimi

Kaynak: [21]' den uyarlanmıştır.

Bir kuruluşun bilgi akışlarını dönüştürme kabiliyetini anlamak için kuruluşun bilgi teknolojisi altyapısının yeteneklerinin net bir şekilde anlaşılması gerekir. Hastane yöneticilerinin ve klinisyenlerin, hasta güvenliği ve bakımına fayda sağlayan sağlık bilgi teknolojisini desteklemek için bilgi altyapısına nasıl ve neden yatırım yapmaları gerektiğiyle ilgili bilgiler verilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada HIMSS EMRAM modelinin Türkiye’deki Durumu ve HIMSS Seviye 7 yolundaki hastanelere sürdürülebilirliğin sağlanması için tavsiyelerde bulunulmuştur. Hastanelerin dijitalleşme sürecindeki önemli noktalara yer verilerek dijitalleşme sürecinin daha hızlı ve etkin bir şekilde ilerleme kaydetmesi için öneriler rapor halinde toplu olarak sunulmuştur.

Arslan (2023), yapmış olduğu çalışmasında sağlıkta kalite kapsamında dijital bir hastane müşteri memnuniyeti oranları araştırılmıştır. Araştırma sonucunda sağlık hizmetleri sayesinde hasta beklentileri daha etkili bir biçimde karşılanabildiği tespit edilmiştir [22]. Doğan (2021)’ın yapmış olduğu çalışmasında Türkiye’de belgelendirilmiş hastane sayısının Kuzey Amerika bölgesi hariç olmak üzere diğer bölge ülkelerine kıyasla daha fazla sayıda örgütlenmiş biçimde olduğu tespit edilmiştir [23].

Literatürde yer alan bulgular doğrultusunda Türkiye’nin hastanelerin dijitalleşmesi sürecinde oldukça başarılı bir yol izlemektedir. Ancak elde edilen bu başarının daha ileriye taşınması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için ekip ruhunun oluşturulması, gerçekleştirilen uygulama ve projelerin tanıtımının sağlık hizmeti kullanıcı ve sunucularına düzenli ve aktif bir şekilde yapılması, süreç içerisindeki oluşabilecek aksaklıkların hızlı bir şekilde giderilmesi için iletişim ağının güçlü olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

[1]. Tüfekçi N, Yorulmaz R, Cansever İ H. Digital Hospital, Journal Of Current Researches On Health Sector, 7, 2, 2019.

[2]. Bayer, E., Kuyrukçu, AN., Akbaş, S., Dijital Hastane Uygulamalarının Hastane Çalışanlarının ve Yöneticilerinin Perspektifinden Değerlendirilmesi; Bir Devlet Hastanesi Örneği. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 11, 21, 2019.

[3]. Özbek, F., Yardımsever, M., Saka, O. Akdeniz Üniversitesi Hastanesi Laboratuvar ve Radyoloji Bilgi Sistemi Mimarisi, Akademik Bilişim Konferansı, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2007.

[4]. Dereli, M., Gündoğdu, Ö. PACS Sistemlerinin İncelenmesi, Değerlendirilmesi ve Pazar Analizinin Yapılması, Natural and APPLIED Sciences, 3,3, 2021.

[5]. Gelişmiş Randevu Sistemleri, Erişim Adresi: www.akgünyazilim.com

(Erişim Tarihi: 25.11.2023)

[6]. Laboratuvar Bilgi Sistemi Nedir? Çalışma Prensipleri Nelerdir? Erişim Adresi: www.klimud.org (Erişim Tarihi: 25.11.2023).

[7]. Radyoloji Bilgi Sistemi, Erişim Adresi: www.dijitalhastane.com (Erişim Adresi: 25.11.2023).

[8]. Maraşlı, F., Çıbuk, M. RFID Teknolojisi ve Kullanım Alanları, BEÜ Fen Bilimleri Dergisi, 4, 2, 2015.

- [9]. Şimşir, İ., Mete, B., Sağlık Hizmetlerinin Geleceği: Dijital Sağlık Teknolojileri. *Journal of Innovative Healthcare Practices*, 2, 1, 2021.
- [10]. HIMSS, Healthcare Information and Management Systems Society. Erişim Adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/healthcare_Information_and_Management_Systems_Society (Erişim Tarihi: 10.11. 2023).
- [11]. Peker, S., Van Giersbergen, M., Biçersoy, G. Sağlık Bilişimi ve Türkiye’de Hastanelerin Dijitalleşmesi, *Sağlık Akademisi Kastamonu*, 3,3, 2018.
- [12]. Bozdoğan, C., Türkiye’deki Özel Hastanelerin Dijitalleşmesi ve Akreditasyon Sürecine İlişkin Hastane Yöneticilerinin Görüşleri. *International Journal of Arts & Social Studies Dergisi*, 5, 9, 2022.
- [13]. T. C. Sağlık Bakanlığı, (2023). HIMSS’22 Eurasia Sonuç Raporu. Erişim Adresi: https://himsseurasia.com/wp-content/uploads/2023/03/HIMSS2022_RAPOR_TR-FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 10.11. 2023).
- [14]. Özer, P. Sağlık Hizmetlerinde Dijital Dönüşüm ve Türkiye Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, İzmir, 2022.
- [15]. Sebetci, Ö., Hanaylı, MC., Gürel Dönük, G., Hastanelerin Dijitalleşme Sürecinde HIMSS-EMRAM Modeli Kullanımının Dünyada ve Türkiye’deki Durumunun İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9, 4, 2017, DOI: 10. 20491/isarder.2017.336.
- [16]. T. C. Sağlık Bakanlığı, (2020). Yeni Kriterlere Göre HIMSS EMRAM Seviye 7 Validasyonu Yol Haritası. Erişim Adresi: <https://dijitalhastane.saglik.gov.tr/Eklenti/31566,yeni-kriterlere-gore-himss-emram-seviye-7-validasyonu-yol-haritasipdf.pdf?0>. (Erişim Tarihi: 10.11. 2023).
- [17]. Tezcan, C. ‘Sağlığın Dijital Dönüşümü, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu, *İlkbahar*, 46, 2018.
- [18]. Avaner, T. ve Avaner, EB., Yazılım Teknolojileri ve Sağlık Yönetimi: HIMSS ya da Dijital Hastane Hizmetleri Üzerine bir Değerlendirme, *Yasama Dergisi*, 37, 2018.
- [19]. Alkan Demir, A. ve Torun, N., Dijital Hastane Ortamında Çalışan Sağlık Profesyonellerinin Deneyimleri: Avantajlar, Kolaylıklar ve Güçlükler, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 36, 2022, <https://doi.org/10.18092/ulikidnce.943761>.
- [20]. Sağlam, Ş. *Hastanelerin Dijitalleşmesi Sürecinde İçsel Pazarlama Uygulamalarının Sağlık Çalışanları Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2021.
- [21]. Williams, PAH., Lovelock, B., Harvey, M. (2019). Improving digital hospital transformation: development of an outcomes based on infrastructure maturity assessment framework. *JMIR Med Inform*, 7(1), e12465. DOI: 10.2196/12465, (Erişim Tarihi: 09.11. 2023).

[22]. Arslan, A., Sağlıkta Kalite Kapsamında Dijital Bir Hastanede Müşteri Memnuniyeti Araştırması, 7, 3, 2023.

[23]. Doğan, S. Dünya’da ve Türkiye’de Belgelendirilmiş Dijital Hastaneler Üzerine Bir Araştırma, Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8, 71, 2021.

GİRİŞİMCİLİK BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ DEVELOPING ENTREPRENEURSHIP SKILLS

Doç. Dr. Nevin AYDIN¹

¹Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

nevin.aydin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

Girişimcilik, yeni bir organizasyon kurmayı veya var olan bir organizasyonu yeniden yapılandırmayı gerektirir. Birçok işletme hayatta kalma konusunda pek çok zorlukla karşı karşıyadır. Bir, girişimci iyi iletişim becerilesi, sabır, ön görülülük, azim, öz veri, özgüven, başarı arzusu gibi birçok özelliğe sahip olması gerektirir. Girişimci bir işe başlamadan önce gerekli araştırmaları yaparak uygun fırsatlardan yararlanmalıdır. Fırsat tespiti girişimcilik dünyası sürecinde kritik öneme sahiptir. Bundan başka önemli kriterler finansal kaynaklar ve insan kaynaklar gibi gerekli kaynakların sağlanmasıdır. Bütün bunları iyi yönetecek bir ekip ve riskleri tolere edecek bir lidere her işte ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Beceriler, Finansal Kaynak, Yönetim

ABSTRACT

Entrepreneurship requires establishing a new organization or restructuring an existing organization. Many businesses face many challenges in survival. First, an entrepreneur requires many qualities such as good communication skills, patience, foresight, perseverance, dedication, self-confidence and desire for success. An entrepreneur should take advantage of suitable opportunities by doing the necessary research before starting a business. Opportunity identification is critical in the entrepreneurial world process. Furthermore, important criteria are the provision of necessary resources such as financial and human resources. A team that can manage all these well and a leader who can tolerate risks are needed in every business.

Keywords: Entrepreneurship, Skills, Financial Resource, Management

1. GİRİŞ

İnsan uygarlıklarının tarihini incelerken, zamanın akışında insanlığın gelecekteki ilerlemesine yaptıkları katkılar açısından olağanüstü olarak öne çıkan bireyler her zaman vardır. Bazen sanatçılar, bazen hükümdarlar, bazen filozoflar ve bazen de girişimcilerdir. Girişimcileri benzersiz kılan şey, bir pazar sistemi olarak üretkenliğin tüm dünyada oldukça baskın hale gelmesi ve iş gücünün en iyi kullanımınıdır. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri girişimciler

olmuşlardı. Kendi işinizi kurmak daha kolay hale geldikçe ve dışarıdan ihtiyaç duyan girişimciler ortaya çıkmaya başladıkça tarih, ilk girişim sermayecilerini ve ilk büyük girişimcileri görmeye başladı. Gutenberg 'ın matbayı bulması, bir girişimci tarafından sağlanan en büyük teknolojik gelişmelerden biri olarak görülebilir. Çini fabrikası makineleri, sanayi devriminin başlanğıçında İngiltere'de icat edildi. 1930' larda Amerika Birleşik Devletleri'nde üretilen ilk otomobil montajı gibi. Tüm bu gelişmeler, iyi fikirlere ve iş dünyasında bunları hayata geçirmeye yönelik insanlar tarafından yapıldı. 20. yüzyılın sonlarında, girişimci çoğunlukla dijitaldi; 1990'larda e-ticaret sitelerinin sayısı hızla bir şekilde arttı ve çevrimiçi olarak daha fazla büyümeye devam etti. Girişimciler her zaman yeniliğin bir sonraki adımı olarak var olmuşlardır.

Dünya genelinde birçok ülkenin karşı karşıya olduğu mevcut ekonomik zorluklar göz önüne alındığında, daha fazla girişimcilik faaliyeti teşvik etme fikri birçok ulusal hükümet için önemli bir hedef haline geldi. Girişimciliğin ekonomik kalkınmayla olan ilişkisi birçok araştırmacı tarafından ortaya konulmuştur (Davidsson vd., 2017). Eğitim ve öğretim fırsatları geleceğin girişimcilerini yetiştirmede ve mevcut girişimcilerin yeteneklerini geliştirmede anahtar bir rol oynar. Bu bağlamda işlerini daha yüksek başarı seviyelerine taşıyacak şekilde büyütebilirler (Henry vd., 2003). Avrupa Komisyonu'na (2008) göre, girişimcilik eğitimi ve öğretiminin amacı, yaratıcılığı, yenilikçiliği ve serbest çalışmayı teşvik ederek ekonomilere fayda sağlayan 'girişimci kapasiteleri ve zihniyetleri geliştirmek' olmalıdır. Gerçekten de, KOBİ'lerin büyüme, rekabet edebilirlik, yenilikçilik ve istihdam açısından rolü, Haziran 2008'de 'Avrupa için Küçük İşletme Yasası' ve 'Girişimcilik 2020 Eylem Planı'nın yayınlanmasıyla artık büyük ölçüde Avrupa Komisyonu'nun faaliyetlerine dahil edilmiştir. Yenilikçi işletmelerin yaratılmasını ve geliştirilmesini teşvik eden girişimci bir Avrupa kavramı, akademisyenler, politikacılar ve politika yapıcılarının girişimciliğin ekonomiye katkı sağlayabileceği giderek daha fazla kabul etmesi nedeniyle birçok AB Üye Devletinin KOBİ politikalarını güçlendirmesine yol açmıştır (Bruyat ve Julien, 2001). Daha küresel olarak, dünya genelindeki hükümetler, yeni işletmelerin yaratılmasının olumlu etkisinin yanı sıra küçük firmaların pazara getirebileceği rekabet avantajlarını giderek daha fazla artığı görülmektedir (Scase, 2000). Üstelik girişimcilik sosyal ve ekonomik büyüme açısından fayda sağlarken aynı zamanda bireysel tatmin açısından da faydalar sağlıyor; girişimcilik artık sınıf, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim ve ırk engellerini aşıyor. Ancak girişimcilik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin oldukça karmaşık olması nedeniyle girişimciliği teşvik etmeye yönelik birçok farklı yaklaşım, çok çeşitli kurumlar tarafından uygulanmakta ve işletme politikaları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Küçük işletmelerin büyüme odaklı firmalara nasıl dönüştürülebileceğini belirlemek zordur. Büyüyen firmalar üzerine yapılan araştırmaların büyüklüğüne rağmen, araştırmacılar benzer koşullardan kaynaklanan bazı firmaların neden büyüyüp diğerlerinin büyümediği konusunda belirsizliğini koruyor.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Günümüzde modern yönetim anlayışının teorisyenlerinden biri olan Drucker (1986), değişimin girişimcilik kavramıyla ilişkili olduğunu ele almaktadır. Ancak ona göre girişimci, değişimin temsilcisi değil, değişim anlarını tanımlayan ve tahmin eden, bunları iş fırsatlarına dönüştüren

bir girişimcidir. Drucker (1986), "girişimciler değişimi normal ve sağlıklı bir şey olarak görüyorlar. Girişimci her zaman değişim arar. Lazear (Lazear, 2005) girişimciyi, girişimci kişi olarak tanımladı. Sınırlı kaynakların koordinasyonu konusunda karar alma da uzmanlaşmıştır. Kuratko ve Audretsch'in (2009), girişimciliğin zenginlik yaratmanın dinamik bir süreci olduğunu iddia etmiştir. Bu zenginlik, adalet ve denge, zaman ve bazı ürün veya hizmetler için değer sunma taahhüdü açısından büyük riskler alan kişiler tarafından yaratılır. Ürün veya hizmetin kendisi yeni/benzersiz olabilir veya olmayabilir. Ancak değer, girişimci tarafından gerekli yeterlilikler ve kaynaklar tahsis edilerek oluşturulur. Panda, 2000'e göre bir girişimci: a) üretim faktörlerini kullanır, hammaddeleri satın alır ve organizasyonu kurar; b) üretim faaliyetlerinin yenilik, gözetim ve koordinasyonuna ilişkin yönetim süreçlerini başlatır; c) girişimcilik kararını almaya başlar. Panda, (2000) girişimcinin: i) yenilikçi olduğunu, yeni iş fırsatlarını algıladığını ve yarattığını; ii) belirsiz koşullar altında faaliyet gösterir, piyasaya yeni ürünler sunar, kaynakların yeri ve kullanım şekline ilişkin karar verir; iii) kendi faaliyetini yönetir ve bir pazar kotası için başkalarıyla rekabet eder. Baron ve Henry'ye (2010) göre, doğuştan Yüksek performans düzeyine ulaşmada yetenekler veya beceriler, temel uygulama ilkelerinin ısrarla uygulanmasından daha az önemlidir. Her ne kadar belirsizlik kaçınılmaz olsa da, başarılı girişimciler farklı araştırmalarla belirsizliği azaltmanın yanı sıra ikincisini gerektiğinde başkalarına aktararak riski azaltmak için uzun bir yol kat ederler (Tetzschner ve Herlau, 2003). Sonuç olarak, girişimci bir yenilikçi, daha sonra ekonomik olarak spekülasyon yaptığı sosyal değişimin yaratıcısı veya sadece değişim konusunda yetenekli bir spekülasyon olsa bile, Roger Martin'in belirttiği gibi girişimcilik her zaman fırsat fikriyle ilişkilendirilir. Toronto Üniversitesi, Rotman İşletme Fakültesi. "Girişimcilerin, yeni fırsatları belirleme ve kullanma konusunda olağanüstü bir kapasiteye, bunları hayata geçirmek için gerekli bağlılık ve motivasyona ve ayrıca doğal riskleri üstlenme iradesine sahip oldukları kabul edilir" (Martin ve Osberg, 2007). Bu bağlamda girişimcilik üç unsurün birleşiminin ürünüdür: fırsatın ortaya çıktığı veya yaratıldığı bağlam, bu fırsatı tanımlamak ve kullanmak için gerekli kişisel yetenekler dizisi ve bunları fırsatı dönüştürerek gerçekleştirme kapasitesidir. Mevcut fırsatların basitçe tanınmasına ek olarak, bazen girişimciler sıraları geldiğinde fırsatlar da yaratabilirler. Eylemleri daha önce var olmayan fırsatlar yaratan etkiler yaratır. Aslında girişimciler harekete geçer, eylemlerinin etkilerini fark eder, belirli ayarlamalar yapar ve sonra yeniden harekete geçer. Sonunda onların eylemleri fırsat üreten eylemler olabilir. Dolayısıyla girişimci fırsatları sadece tanımlamakla kalmaz, yaratır (Baron ve Henry, 2010).

3. GİRİŞİMCİ

Girişimcinin veya girişimcilik sürecinin ortak kabul görmüş bir tanımı olmamasına rağmen, uzmanlar bunların ekonomik kalkınmadaki önemi konusunda hem fikirdir (Nagy vd., 2010). Girişimcilik, tanımlanması zor olan karmaşık bir terimdir (Carree ve Thurik, 2005). Bu, girişimcilik faaliyetlerinin düzeyini ve bunun sonucunda da bunların ekonomik performans üzerindeki etkisini ölçme olasılığını karmaşık hale getirir. Tarih boyunca, girişimci düşünce öngörülemez değişimlerle gelişmiştir. Girişimci bir doğaya sahip olacak eylemlere ilişkin yeni kavramsallaştırmalar sunmaktadır (Murphy vd., 2006). Modern çağdan bu yana, antik ve orta çağda girişimciliğin başarısı, artan risklere ve kurumsal kısıtlamalara bağlıydı. Böylece, Antik Roma'da, MÖ 50 civarında, girişimcilik faaliyetlerinden elde edilen harcanabilir gelirler

sosyal kontrollere, düzenlemelere ve kurumlara göre belirleniyordu. Kişisel servet birikimi, eski kölelerin yaşadığı sanayi ve ticarete doğrudan katılımı içermediği sürece toplum tarafından kabul edilmiştir. Zenginlik üç ana kaynaktan sağlanıyordu: arazi mülkiyeti, krediler ve siyasi karakterli ödemeler. Orta Çağ'ın ilk dönemleri (MS 500 ila 1000) Avrupa'da girişimciliğin yeni ifadelerini ortaya çıkardı. Mülkiyet ve sosyal statü başarıyı garanti etmez çünkü güç ve zenginlik öncelikle askeri faaliyet ve savaş yoluyla elde edilmiştir. O zamanın girişimcileri için, kaynakların düşmanca elde edilmesine yönelik fırsatlar, iş faaliyetlerinin bir parçasıydı (Baumol, 1990). Orta Çağ'ın son döneminde (MS 1000 - 1500), Kilise'nin getirdiği pasifizm savaşın yayılmasını azaltmış, mimarlık, mühendislik ve tarım gibi faaliyetler girişimci ve kazançlı bir nitelik kazanmıştır. Bunlar sayesinde girişimciliğin gelişimi sosyal açıdan daha kabul edilebilir hale gelmiş ve ekonomik açıdan memnuniyet getiren bir faaliyet olarak kabul edilmiştir (Murphy vd., 2006). Ekonomistlere göre girişimcilik, bireyin iş alanındaki başarılarıyla eş anlamlı olacaktır. Ancak iş geliştiğinde, organizasyon içindeki insanların kolektif davranışları işin başarısı için kritik hale gelir. Dolayısıyla girişimcilik sadece bir iş fikrinin tasarlanmasını değil aynı zamanda faaliyetin devam edebilmesi için organizasyonun projelendirilmesi ve sürdürülmesini de ifade etmektedir (Panda, 2000).

Günümüzde modern yönetim anlayışının teorisyenlerinden biri olan Drucker (1986), değişimin girişimcilik kavramıyla ilişkili olduğunu ele almaktadır. Ancak ona göre girişimci, değişimin temsilcisi değil, değişim anlarını tanımlayan ve tahmin eden, bunları iş fırsatlarına dönüştüren bir girişimcidir. Drucker (1986), "girişimciler değişimi normal ve sağlıklı bir şey olarak görüyorlar. Bu değişiklikleri kendileri yapmazlar. Ancak girişimci ruhu tanımlar. Girişimci her zaman değişime duyarlı ve onu fırsat olarak arar." Lazear (Lazear, 2005), girişimciyi, sınırlı kaynakların koordinasyonu konusunda karar alan uzmanlaşmış kişi olarak tanımladı. Ronstadt, (1984), girişimciliğin zenginlik yaratmanın dinamik bir süreci olduğunu iddia etmiştir. Bu zenginlik, adalet ve denge, zaman ve bazı ürün veya hizmetler için değer sunma taahhüdü açısından büyük riskler alan kişiler tarafından yaratılır. Ürün veya hizmetin kendisi yeni/benzersiz olabilir veya olmayabilir ancak değer, girişimci tarafından gerekli yeterlilikler ve kaynaklar tahsis edilir. Baron ve Henry (2010) göre, doğuştan Yüksek performans düzeyine ulaşmada yetenekler veya beceriler, temel uygulama ilkelerinin ısrarla uygulanmasından daha az önemlidir. Her ne kadar belirsizlik kaçınılmaz olsa da, başarılı girişimciler farklı araştırmalarla belirsizliği azaltmanın yanı sıra ikincisini gerektiğinde başkalarına aktararak riski azaltmak için uzun bir yol kat ederler (Tetzschner ve Herlau, 2003). Martin ve Osberg, (2007) dolayısıyla girişimcilik üç unsurun birleşiminin ürünüdür: fırsatın ortaya çıktığı veya yaratıldığı bağlam, bu fırsatı tanımlamak ve kullanmak için gerekli kişisel yetenekler dizisi ve fırsatı dönüştürerek gerçekleştirme kapasitesidir. Mevcut fırsatların basitçe tanınmasına ek olarak, bazen girişimciler sıraları geldiğinde fırsatlar da yaratabilirler. Eylemleri daha önce var olmayan fırsatlar yaratan etkiler yaratır. Aslında girişimciler harekete geçer, eylemlerinin etkilerini fark eder, belirli ayarlamalar yapar ve sonra yeniden harekete geçer. Sonunda onların eylemleri fırsat üreten eylemler olabilir, öyle ki girişimcinin sınırları fırsatları sadece tanımlamakla kalmaz, yaratırlar (Baron ve Henry, 2010)

Girişimcilik bireysel veya kolektif bir sistem olarak anlaşılabilir ve organizasyonel yapının içinde veya dışında, kavramdan yeni bir şey geliştirme olarak anlaşılabilir. Bir iş yaratmaya

yönelik fikirlerin geliştirilmesidir. Uygulamalı girişimcilik kavramı girişimci bir firmanın yenilikçiliğe odaklandığını, riske açık ve rakiplerine karşı proaktif olduğunu savunmaktadır (McMillan ve Woodruff, 2003). Girişimcilik kavram olarak büyümüş, ekonominin kalkınması ve sürdürülebilirliğine verilen önem düzeyinde büyümüştür. Girişimci olmak ve girişimcilik kültürünün yaratılması, girişimcilik bağlamını belirleyici bir şekilde etkileyen risk korkusunun ve başarısızlık damgasının ötesine geçer (McMullen ve Shepherd, 2006). Girişimci profilinin bir iş fikrini tanımlamak için çok önemli olduğunu söyleyebilirsek de fikirleri hayata geçirmek kolay bir süreç değildir. Girişimci özellikleri geliştirme olasılığının da bulunduğunu ve girişimcilikle ilgili bilgi ve becerilerin yaratılmasında çok erken bir zamanda anahtar rol oynaması gereken eğitim kurumlarının ortaya çıktığını belirtmek önemlidir. Girişimciler tarafından iş için yeni fırsatlar veya farklı bir ürün veya hizmet keşfetmek için kullanılan özel bir araçtır. Riskin nasıl azaltılacağını bilmek, yeni inovasyon kaynakları aramak, yaratıcılığı kullanmak önemlidir. Araçlar ve piyasa bilgisi her girişimcinin veya potansiyel girişimcinin sahip olması gereken becerilerdir (Wiklund ve Shepherd, 2005; Lumpkin ve Gregory, 2001). Her gün şirketlerin, ürünlerin, süreçlerin ve hizmetlerin doğuşuna ve ölümüne tanık oluyoruz ve girişimcilik öğreniminin amacı, pazara değer katan ve ekonomiyi düzene sokan yeni iş/yeni uygulamaları aramak ve sistematik olarak keşfetmektir. Girişimcilik, literatürde yaygın olarak incelenen ve zor beceriler olarak adlandırılan farklı beceri türleri temel alınarak oluşturulmuştur. Girişimcilik becerilerinin, bir sonraki hedefi analiz ve beceri geliştirme modelinin oluşturulmasıdır (Kinkus, 2007). Sosyal beceriler, donanımsal becerilerin ve bilginin organizasyonlarda uygulanması için gerekli olan davranışsal beceriler olarak tanımlanabilir (Rainsbury vd., 2002). Ayrıca sosyal becerilerin bir bireyin bir dizi beceri ve yeteneği olduğunu öne sürmektedir (James ve James, 2004). Diğer yazarlar sosyal becerileri şu şekilde sınıflandırır: 1) kişilerarası beceriler; 2) kişisel ve sosyal beceriler; ve 3) bilişsel beceriler (Muzio vd., 2007).

4. İNOVASYON

Mevcut ürün veya hizmetlere değer katan yeni bir şey sunma veya değişiklik yaratma işlemidir. İnovasyon, büyümeyi teşvik etmede, paranın parasal trendlerine uyum sağlamasını sağlamada ve sonuçta karlılığı artırmada önemli bir rol oynamaktadır. İnovasyon, tamamen yeni konseptlerin oluşturulduğu gibi, aynı zamanda mevcut ürün, hizmet veya bilgilerin içindikilerini içerir. Tamamen yeni bir şeyin yaratılmasını sağlar. Bunun yerine, birimlerin parçaları, sektörlerin değişimi ve atıkların karşılanması için yeni parçaların saklanması veya mevcut yerde bir yerde yer alması sağlanır. İnovasyon, kendi endüstrilerinde ilgili, duyarlı ve duyarlı kalabilmeleri için hayati bir araç ve gerekli riskleri içermez. İyi tanımlanmış bir inovasyon stratejisi ve etkili yönetim, girişimcilik fırsatlarından yararlanmak ve büyümeyi teşvik etmek çok önemlidir. İnovasyon stratejisi, yeni katmanların ve gruplarına yönelik hedef ve geniş kapsamlı ana hatlarını çizer. İşletmeler, fikir üretme, kaynak tahsisi ve risk değerlendirme gibi uygulamalar aracılığıyla yaratıcılık kültürünü teşvik eder. Girişimcilik fırsatlarını benimsemek ve yeniliği birleştirilmiş olarak kullanarak, paranızın karşılığını, pazar özelliklerine uyum sağlamanıza ve sürdürülebilir büyüme sağlamanıza olanak tanır.

5. İNOVASYON VE GİRİŞİMCİLİK İLİŞKİSİ

Girişimcilik ve inovasyon birbiriyle yakından ilişkili ancak farklı kavramlardır. İnovasyon, bir iş modeli, ürün, fikir veya hizmet gibi yeni bir şeyin yaratılmasını içerirken, girişimcilik harika bir fikri uygulanabilir bir iş fırsatına dönüştürmeye odaklanır. İnovasyon, yeni ve değerli fikirlerin yaratılmasını içerdiğinden girişimciliğin başlangıç noktasıdır. Ancak girişimcilik, bu fikirleri pazara sunma ve başarılı bir iş kurma riskini ve sorumluluğunu üstlenerek daha da ileri gider. Temel ayrım girişimcilikle ilişkili risk bileşeninde yatmaktadır ve bu risk bileşeninin yalnızca inovasyonda mutlaka mevcut olması gerekmemektedir. Girişimciler tek bir inovasyon türüyle sınırlı değildir; aktif olarak çeşitli inovasyon kaynakları ararlar. Gelecek vaat eden bir fırsat belirlemede, onun etrafında kârlı işler kurar ve yönetirler. Başarılı olmak için girişimcilerin risk alma, motivasyon, liderlik, yönetim, karar verme yeteneği ve etkili planlama gibi özellikleri bünyesinde barındırması gerekir. Girişimcilik, yenilikçilik ve teknoloji, yüksek gelirli ülkelerde kalkınma süreçlerinin temel itici güçleri olmuştur. Yenilik ve girişimcilik faaliyetleri uzun vadeli ekonomik büyümenin en önemli iki dinamiğidir. Girişimciler yenilikçi yeni ürünlerini ticarileştirebilir ve böylece ekonomiyi hareketlendirebilirler. Uzun vadeli ekonomik büyümeyi sürdürmek için ekonomideki şirketlerin ürün ve süreç inovasyonu ve girişimcilik faaliyetleri konusunda motivasyona sahip olmaları gerekmektedir. Piyasa ekonomisi ve güçlü mülkiyet hakları, yenilikçiliği ve girişimciliği teşvik etmektedir (Hill, 2005).

6. SONUÇ

Girişimcilik, yaşayacak veya sonsuza kadar sürecek dinamik bir pazarda risk alma ve iş fırsatlarından faydalanmayı kapsar. Ticari girişimciler, endüstrilerdeki ekonomik, teknolojik ve sosyal ilerlemeleri yönlendiren liderler ve mucitler olarak önemli roller üstlenirler. Riski benimseyerek harika bir düzen belirleme ve uygulanabilir iş girişimlerine aktarma becerisine sahiptirler. Bunu yaparken de takip edecek yeniliklere değer ve yenilikçilik katarlar. Girişimciler tek bir inovasyon türüyle sınırlı değildir; aktif olarak çeşitli inovasyon kaynaklarını ararlar. Gelecek vaat eden bir fırsatı belirlediklerinde, onun etrafında kârlı işler kurar ve yönetirler. Başarılı olmak için girişimcilerin risk alma, motivasyon, liderlik, yönetim becerileri, karar verme yetenekleri ve etkili planlama gibi özellikleri bünyesinde barındırması gerekir. Başarılı girişimcilik bu nitelikleri özveri ve sıkı çalışmayla birleştirmenin sonucudur.

İşinizin yaşamınızın büyük bir bölümünü kaplayacak ve gerçekten tatmin edici tek yolu harika bir iş yaptığınıza inandığımız her şeyi yapmaktır. Ve harika işler çıkarmanın tek yolu değişikliklerini sevmektir. Eğer hedefinize ulaşamadıysanız ulaşıncaya kadar devam etmektir. Steve Jobs Drazen Petrovic, Blanka Vlastic, Goran Ivanisevic, Petra Majdic ve Primoz Kozmus gibi dünyaca ünlü sporcuların, Hırvatistan ve Slovenya gibi küçük ülkede filizlendiğini görüyoruz. İlk bakışta, adı geçen dünya çapındaki sporcular ile girişimcilik ve yenilik üzerine yazılan bir akademik kitap arasında herhangi bir bağlantı görülebilir. Yalnızca bu yeteneğe sahip olanlar veya başlangıçta sahip olmayanlar, ancak engelleri başarı giden yolda bir meydan okuma olarak görenlerin ulusal şampiyonu, hatta dünyada kalan ünlüler oluyorlar. Yenilik ve girişimcilik olayının hikayesi, ileriye dönük olan inançla ilgili, başarısızlığın, yalnızlığın ve kabullenme eksikliğinin girişimciliğin 'ödülü' olabileceğini kabul etmeyle ilgili bir hikayedir. Girişimciler tuhaf bir gruptur; çünkü dibe vurabilecekleri zor zamanlarda da zirvede

olduklarında da eşit düzeyde mutlu görünüyorlar. Bu, tarihimiz boyunca, insanlığımız ya da bilmeyerek geliştiren ürün ve hizmetler, araçlar ve teknolojiler bırakan binlerce girişimcinin hikayesidir. Hepsi vizyoner ve girişimciydi. Ancak başarılarına rağmen neden bazı insanların başarılı olduğunu ve bazılarının başarısız olduğunu, girişimciliğin ruhunun ve yaratıcılığın nasıl artırılacağını, girişimci atalarımızın birikiminin nasıl korunacağını ve daha da kalıcı olarak götürüleceğini söylemek hala zordur.

KAYNAKÇA

- Baumol W (1990). Entrepreneurship: productive, unproductive, and destructive, *J. Polit. Econ.*, 98(5): 893-921.
- Baron, R. A., & Henry, R. A. (2010). How entrepreneurs acquire the capacity to excel: Insights from research on expert performance. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 4(1), 49-65.
- Bruyat, C., & Julien, P. A. (2001). Defining the Field of Research in Entrepreneurship - *Journal of Business Venturing*, 16(2), 165-180.
- Carree, M. A., & Thurik, A. R. (2005). Understanding the role of entrepreneurship for economic growth. *Entrep. Econ. Growth*, 134(2): 68-79.
- Davidsson, P., Delmar, F., & Wiklund, J. (2017). Entrepreneurship as growth: growth as entrepreneurship. *Strategic entrepreneurship: Creating a new mindset*, 328-342.
- Drucker, P. F. (1986). *Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principle*, Harper Business, New York, NY.
- Henry, C., Hill, F, & Leitch, C. (2003). *Entrepreneurship Education and Training*, The Issue of Effectiveness. Routledge.
- Hill, C. W. L. (2005). *International Business: Competing in the Global Marketplace*, McGraw Hill: Boston.
- James, R. F. & James, M. L. (2004). Teaching career and technical skills in a “mini” businessworld. *Business Education Forum*. 59(2), 39-41.
- Kuratko, D. F., & Audretsch, D. B. (2009). Strategic entrepreneurship: exploring different perspectives of an emerging concept. *Entrepreneurship theory and practice*, 33(1), 1-17.
- Lazear, E. P. (2005). Entrepreneurship. *Journal of Labor Economics*, 23(4), 649-680.
- Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (2001). Linking two dimensions of entrepreneurial orientation to firm performance: The moderating role of environment and industry life cycle. *Journal of business venturing*, 16(5), 429-451.

- Kinkus, J. (2007). Project management skills: A literature review and content analysis of librarian position announcements. *College & Research Libraries*, 68(4), 352-363.
- Martin, R., & Osberg, S. (2007). Social Entrepreneurship: The Case for Definition. *Stan. Soc. Innov. Rev.*, pp. 28-39.
- McMillan, J., & Woodruff, C. (2003). The central role of entrepreneurs in transition economies. *Journal of economic Perspectives*, 16(3), 153-170.
- McMullen, J. S., & Shepherd, D. A. (2006). Entrepreneurial action and the role of uncertainty in the theory of entrepreneur. *Academy Management Review*, 31(1), 132–152.
- Murphy, P. J., Liao, J., & Welsch, H. P. (2006). A conceptual history of entrepreneurial thought. *Journal of management history*, 12(1), 12-35.
- Muzio, E., Fisher, D. J., Thomas, E. R., & Peters, V. (2007). Soft skills quantification (SSQ) for project manager competencies. *Project Management Journal*, 38(2), 30-38.
- Nagy, Á., Pete, Ş., Györfy, L. Z., Petru, T. P., & Benyovszki, A. (2010). Percepții privind antreprenoriatul și activitatea antreprenorială – diferențe și asemănări între patru țări din Europa de Est, *Economie teoretică și aplicată*, 17(8), 15-26.
- Panda, N. M. (2000). What brings entrepreneurial success in a developing region? *The Journal of Entrepreneurship*, 9(2), 199-212.
- Rainsbury, E., Hodges, D., Burchell, N., & Lay, M. C. (2002). Ranking workplace competencies: Student and graduate perceptions. *Asia-Pacific Journal of Cooperative Education*, 3(2), 9-18.
- Scase, R. (2000). *Entrepreneurship and Proprietorship in Transition: Policy Implications for the Small- and Medium-size Enterprise Sector*. Helsinki: United Nations University World Institute for Development Economics Research.
- Tetzschner, H., & Herlau, H. (2003). Innovation and social entrepreneurship in tourism - A potential for local business development. *IME Working Paper*, 49.
- Wiklund, J., & Shepherd, D. (2005). Entrepreneurial orientation and small business performance: a configurational approach. *Journal of business venturing*, 20(1), 71-91.

GASTRONOMİK TURİZM: TURİZMDE YENİ BİR TREND GASTRONOMIC TOURISM: A NEW TREND IN TOURISM

Doç. Dr. Nevin AYDIN¹

¹Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

nevin.aydin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

Son yıllarda turizm kalkınma ve pazarlama teknolojilerinden kaynaklanan trendler ortaya çıktı. Bunlardan biride Gastronomi turizmidir. Mutfak kültürü her zaman bir kültürün ve geleneğin en uzun devam eden bir parçası olmuştur. Başka bir deyişle, bir toplumun birçok farklı kimliğinin bir araya geldiği, milli duyguların en çok hissedildiği yer mutfaklardır. Mutfaklar günlük yaşam tarzının, dini inançların, alışkanlıkların, gelenek ve göreneklerin aynasıdır. Toplumlarda yeme tarzının değişmesi ve sosyal olarak yeme değerinin artması, turizm faaliyetlerindeki değişikliklerin nedenidir. Gastronomi turizmi, son yıllarda önem kazanmış ve hızla büyüyen bir pazarı haline gelmiştir. Gastronomi turizmüne yönelik pazarlama faaliyetleri, konuya önem veren ülkeler tarafından geliştirilmektedir. Turistlerin destinasyonlarda ve konaklama tesislerinde yerel lezzetleri deneyimlemelerine katmaları gastronomi turizminin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Yerli ve yabancı turistlerin gastronomi turizmüne verdiği önemi fark eden turizm işletmeleri, gastronomik unsurları ön plana çıkarmışlardır. Dolayısıyla, gastronomi konusunun geliştirilmesi için turizmle ilgili tüm vakıf ve sivil toplum kuruluşları koordineli olarak ve ilgili bakanlıkların teşvikiyle yönetilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca gastronomi turizmi tanıtıcıları tarafından reklam faaliyetlerinin ölçülebilir şekilde yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi Turizmi, Turizm, Turizm Ürünleri

ABSTRACT

In recent years, trends resulting from tourism development and marketing technologies have emerged. One of these is Gastronomy tourism. Culinary culture has always been the longest-standing part of a culture and tradition. In other words, kitchens are the place where many different identities of a society come together and where national feelings are felt most. Kitchens are the mirror of daily life style, religious beliefs, habits, traditions and customs. The change in eating style in societies and the increase in the social value of eating are the reasons for the changes in tourism activities. Gastronomy tourism has gained importance in recent years and has become a rapidly growing market. Marketing activities for gastronomy tourism are developed by countries that attach importance to the issue. Tourists' involvement in

experiencing local flavors in destinations and accommodation facilities has paved the way for the development of gastronomy tourism. Realizing the importance that local and foreign tourists attach to gastronomy tourism, tourism businesses have highlighted gastronomic elements. Therefore, in order to develop gastronomy, all tourism-related foundations and non-governmental organizations are managed in coordination and with the encouragement of relevant ministries. In addition, advertising activities by gastronomy tourism promoters must be carried out in a measurable manner.

Keywords: Gastronomy Tourism, Tourism, Tourism Products

1. GİRİŞ

Dünya Turizm Örgütü (DTÖ) turizmi ticarete ve kalkınmaya katkı sağlayan bir unsur olarak kabul ettiği zamandan itibaren, turizm endüstrisi hizmet sektöründe sürekli büyüme göstermiştir (Nurani vd., 2020). Turizm küresel ticaretin önemli bir parçası olarak her ülke için önemli bir gelir kaynağıdır (Yongxun ve Lulu, 2021; Rejeb vd., 2021; Sottile vd., 2020).

Günümüz dünyasında önemli ihtiyaçlar arasında yer alan yemek yeme, gelişen turizm sektörü ve yeme-içme sektörüyle bağlantılı olarak gelişmeye başlamıştır. Turistlerin çoğu, kaldıkları konaklama tesisinde yiyecek-içecek hizmeti verilip verilmediğine bakılmaksızın dışarıda yemek yemeyi tercih ederek, bölgeye ait yöresel yemekleri tanıyıp lezzetini test ediyorlar. Bu bağlamda bir bölgenin yerel yemekleri, farklı bir kültürü tanımanın ve hakkında daha fazla bilgi edinmenin önemli bir aracı haline gelmiştir (Kastenholz vd., 1999; Gyimothy vd., 2000; Joppe vd., 2001).

Turizm, yaşam için gerekli olan, yeni deneyimler sunan, yaşamdaki stresi azaltan ve mutluluğu artıran bir etkinliktir. Bugün turizm yeni deneyimler yaşamak isteyen insanlar için küçük gruplar halinde uygulanmaktadır. Turizm, dünyanın birçok ülkesinde önemli rol oynayan ekonominin bir dalıdır. Turizm sektörünün ekonominin diğer sektörleriyle yakın ilişkisi vardır; birlikte birbirlerinin faaliyetlerini karşılıklı olarak desteklerler. İşsizliği azaltmayı başararak istihdam açısından önemli bir role sahip olup, dolayısıyla diğer sektörlerden daha fazla iş gücü yaratırlar (Nica, 2011). Günümüzde turistler daha deneyimli, seyahate ayrılan yeterli fona sahip, daha fazla boş zamana sahiptir. Turizm sayesinde hayatlarının günlük rutininden kurtulup, yeni şeylerle dolu yepyeni bir dünyaya dalıyorlar. Dünyada giderek turistler yeni deneyimler öğrenmenin yollarını arıyorlar. Gastronomi turizminde böyle bir deneyimin sonucudur. Gastronomi turizmi kavramı, yerel ürünleri tatmak veya gastronomi ile ilgili etkinliklere katılmak isteyen turistler ve ziyaretçiler için geçerlidir.

2. GASTRONOMİ TURİZMİ

Bulunduğu yere özgü yiyecek ve içecekleri tadına bakmak, farklı yemeklerin yapılışını görmek, ünlü bir şefin elinden yemek yemek, belirli bir restoran ve şarap mahzenini ziyaret etmek veya gezinin bir bölümünde bunları yapmaktır (Visković ve Komac, 2021). Turizm projelerinde kültürel ve tarihi nitelikler ön planda tutulur. Bunun sonucunda turist tercihleri önemli kültürel özelliklere sahip bölgelere yönelmektedir. Bu turizm girişimi yerli turistik değerlerin korunması

konusunda değer kazanmıştır (Yalin, 2021). Kitle turizminin doğal çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin bir sonucu olarak, doğaya ve kültürel değerlere saygılı, korumayı ön plana çıkaran turizm uygulamaları giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda gastronomi turizmi, agroturizm ve kırsal turizm çalışmaları ilgi görmeye başlamıştır (Visković ve Komac, 2021). Tesis bünyesindeki yiyecek ve içecek satış noktaları, ziyaretçi harcamalarının üçte birini oluşturarak turist deneyiminin önemli bir parçası olarak görülür. Hem ülke hem de dünya genelinde popülerlik kazanan yerel değerler arasındaki yanlış anlaşılımları en aza indirmek amacıyla bir turizm kanunu hazırlanmıştır (Visković ve Komac, 2021).

Coğrafi açıdan gastronomi turizmi peyzajın önemli bir yaratıcısıdır. Geleneksel peyzaj, modern yaşamın inceliklerini ve farklı kültürel geleneklerin yarattığı coğrafi ve kültürel çeşitliliği yansıtan bir mutfak peyzajına dönüşmektedir (Jaelani vd., 2020). Giderek küreselleşen dünyada gurme turizmi, bölgelerin kültürel farklılıklarından ve çeşitliliklerinden yararlanır. Gastronomi turizmi küreselleşmenin bir sonucu olarak büyümektedir (Derek, 2021). Dolayısıyla mutfak, tatil bölgesinin seçiminde önemli bir faktör olmasının yanı sıra şarap turizmi gibi deneyim turizminin arkasındaki itici güç haline gelmiştir (Pavlidis ve Markantonatou, 2020). Bunu başarabilmek için bölgelerin kendi kültürel ve doğal kaynaklarından üretilen ayırt edici ürünlerin belirlemesi ve satılması gerekmektedir (Török vd., 2020). Gastronomi turizmi üzerine yapılan çok sayıda çalışma, mutfağın ekonomik avantajlarının ev sahibi şehirlerde ekonomiye katkı sağladığı görülmüştür (Török vd., 2020; Ketter, 2020; Birch ve Memery, 2020), yerel yemekleri kültürel turizm deneyimleri için bir araç ve yerel gıda ürünlerinin satışını yerel kimliği güçlendirmenin bir yolu olarak görürken, gastronomi turizminin kültürel turizme her zaman katkıda bulunmadığı görülür (Visković ve Komac, 2021). Sosyal, ekonomik veya bölgesel kalkınma, en azından beklenen ölçüde değildir. Bu, özellikle günümüzün daha rekabetçi küresel kültüründe geçerlidir (Török vd., 2020; Ketter, 2020; Visković ve Komac, 2021).

Gastronomi turizmi, yerel gıda sistemi aktörlerinin (çiftçiler, üreticiler ve işleyiciler, şefler ve yiyecek içecek sağlayıcıları, festival organizatörleri ve yöneticileri, politika yapımcılar ve yetkililer) yanı sıra toplumu da dahil ederek, tarımsal gıdanın sanayileşmesi ve küreselleşmesinin yarattığı mekansal ve teknolojik mesafeleri azaltır (Payandeh vd., 2020). Ürünün üretilmesi, işlenmesi ve dönüşümü yoluyla yerel becerileri, tarihi ve kültürel uygulamaları ve geleneksel bilgiyi geliştirir (Duxbury vd., 2021). Bunun sonucunda gıda önemli bir unsur haline geldiğinden bölgesel farklılıklar ortaya çıkar. Bu genişleme şehirlerin özelliğidir. Turistik bir gastronomi ve turizm bölgesinin yaratılması mekansal gelişim ve bölgesel kimlik üzerinde etkiye sahip olduğu kırsal alanlarda genellikle daha az belirgindir (Lee vd., 2015).

3. GASTRONOMİ TURİZMİNDEKİ TRENDLER

Günümüzde turizmin gelişimi paradoksaldır; eş zamanlı küreselleşme ve yerel kaynakların takdir edilmesi süreçlerini doğurmaktadır. Turistik destinasyonlar, artan rekabet ortamında rekabet gücünü sürdürmek ve pazarın bir kısmını korumak için sürekli bir mücadele içindedirler (Dozier, 2012). Son zamanlarda mutfak, bir bölgenin kültürünü ve yaşam tarzını tanımada vazgeçilmez bir unsur haline geldi. Mutfak, turizmdeki yeni trendlerle ilişkili tüm geleneksel

değerleri bünyesinde barındırır: kültüre ve geleneğe saygı, sağlıklı bir yaşam tarzı, özgünlük, sürdürülebilirlik ve bununla ilişkili duygular. Ayrıca gastronomi, turizmi canlandırmak ve çeşitlendirmek, yerel ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, dahil etmek için bir fırsattır. farklı profesyonel sektörler (üreticiler / tedarikçiler, şefler, marketler vb.) ve birincil sektörler için yeni kullanımlar getirilmesidir. Gastronominin destinasyon seçimi ve turist tüketimindeki bu birincil rolü, yüksek kaliteli yerel ürünlere dayalı gastronomik tekliflerin artmasına ve ayrı bir pazarın güçlendirilmesine neden oldu. Gastronomi turizmi için Gastronomi turizminin gelişmesinde gözlemlenebilecek başlıca küresel eğilimler ve başarının anahtarları: Büyüyen bir pazardır. Gastronomi turizminin dünya çapında arttığı görülür. Turizm pazarının en dinamik segmentlerinden biridir. Ürün gastronomi turizminin temelini oluşturmaktadır. Turistik ürüne dönüştürdüğümüz doğal kaynaklar, geldikleri bölgenin tanımlanmasını mümkün kılar.

3.1. Yerel Yemek

Son zamanlardaki en önemli gastronomik trendlerden biri, tazelik, izlenebilirlik, endüstriyel olmayan üretim, gelenek ve mutfak mirası gibi belirli bir dizi olumlu çağrışımı birleştiren yerel yiyecek ve içeceklere artan ilgidir (Bessiere, 1998; Sims, 2010; Halkier vd., 2016). Yerel yemek deneyimi turizm ve gastronomi literatüründe geniş çapta araştırılmaktadır. Yerel yemekler, unutulmaz, benzersiz ve özgün bir deneyim sunması ve dolayısıyla destinasyonların rakip destinasyonlara göre rekabet avantajı kazanmasına yardımcı olması nedeniyle turizm destinasyonları için önemli bir pazarlama aracı olmuştur. Turizm, turist deneyimi yaratarak ürünlerin değerini arttırdığından gıda üreticileri için büyük bir fırsat sağlamakta ve benzer şekilde gastronomik deneyimler, turistlerin yerel yemek ve kültür deneyimi yaşamasını sağlayarak turizmi zenginleştirmektedir (Hjalager ve Richards, 2002). Gastronomi turizmi veya yemek turizmi her geçen gün daha popüler hale gelmekte ve yemekle ilgili etkinlik ve aktiviteler giderek artmaktadır (Lacap, 2019). Gastronomi, turizm deneyiminin önemli bir bileşenidir (Kivela ve Crotts, 2006) Ayrıca ülkeler, yerel mutfaklarını tanıtarak uluslararası ilişkileri ilerletmek için gastrodiplomasiyi kullanıyor (White vd., 2019).

3.2. Kültürel Miras

(Kültürel) miras ile yemek birbiriyle ilişkilidir. Miras açısından bakıldığında, gastronomi somut ve soyut unsurların bir karışımıdır. Miras sahiplerinin değerlerini ve anlamlarını bünyesinde barındırır ve onların kültürel kimliğini temsil eder (Richards 2001; Blešić vd., 2014; Pérez Gálvez vd., 2017). Coğrafi açıdan bakıldığında yemek, yerin turistik sembolüdür (Timothy, 2018).

Gelenek ve miras, herhangi bir bölgenin kendine özgü bir kaynağıdır (Ledinek Lozej ve Šrmpf Vendramin, 2020). Bölgesel kimlik, özellikle yaratıcı endüstrilerle entegre edildiğinde ekonomik açıdan değerli olduğu için ekonomik kalkınmayı kolaylaştırıcı olarak algılanır (Kozina ve Clifton, 2019; Kozina vd., 2019). Gastronomi sektörü de bunlardan biridir (Tricarico ve Geissler, 2017; Topole vd., 2021). Küreselleşme kültürel mirası yerelleştirdiği ve onu bölgeler arasında önemli bir ayırt edici faktör haline getirdiği bilinir (Leigh, 2000).

Yemek kültürleri ve kişisel yiyecek ve içecek tüketimi biyolojik bir zorunluluktur. Aynı zamanda kolektif ve kişisel kimliklerin inşasında merkezi olan oldukça sembolik bir eylemdir. Bu nedenle mutfak uygulamalarındaki farklılıklar dini, ulusal, etnik ve sosyal olarak belirlenir. Örneğin Bessiere (1998), sosyal sınıf ayrımlarını belirtmek (havyar, şampanya), birliğin işareti (aile kutlamaları) veya mutfak mirasının bir amblemi olarak yiyecek ve içeceklerin gerçekleştirdiği çeşitli sembolik işlevleri tanımlamaktadır. Kültürel ve ekonomik değişim süreçleri, tüketicilerin diğer bireylere göre konumlanmasına son derece uygun olan Facebook ve Instagram gibi yeni elektronik sosyal medya türlerinin kullanıma sunulmasıyla el ele ilerlemektedir (Munar vd., 2013).

3.3. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir turizm, genel olarak turizmdeki sürdürülebilir konuları yansıtır ve "ziyaretçilerin, endüstrinin, çevrenin ve ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak için mevcut ve gelecekteki ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri tam olarak hesaba katar" (UNWTO, 2017).

Kaliteli gıdaya erişimin çevresel bir sorun haline gelmesi beklendiğinden, sürdürülebilir kalkınma yalnızca geçmişini korumakla ilgili değil, aynı zamanda gelecek için potansiyel yaratmakla da ilgilidir (Fernandez ve Richards, 2021). Gastronomi turizmi, yerel ekonomiye odaklanması sayesinde sürdürülebilirliğin bu ilkeleriyle yakın bir ilişki kurmaktadır. Kültürel miras ve tüketimin ifadesinde, üretim araçları ve biçimlerinde, sosyal etkileşimlerin çokluğu ve karmaşıklığında ve yerel ticarete kendilerini gösterirler (Carral vd., 2020; Polajnar Horvat ve Ribeiro, 2019). Çiftçiler, balıkçılar gibi kırsal alanlardaki birçok (yerel) miras üreticisi ve tüketici grubu doğrudan gıda ve gastronomi ile ilgilidir (Timothy, 2018). Sürdürülebilir gastronomi turizminde, ziyaretçilerin destinasyonun kültürel yaşamına katılmaları teşvik edilmekte olup, bunlar ağırlıklı olarak mutfak, yerel ürünler ve ilgili tüm hizmetler aracılığıyla açıklanmakta ve yorumlanmaktadır (Gheorghie vd., 2014). Ayrıca çevreye karşı sorumlu davranışları (doğal ortamda zararsız davranış, varış noktasına ulaşmak için yeşil hareketlilik, atık geri dönüşümü vb.) teşvik edilmektedir. Ancak, gastronominin şehirlerin sürdürülebilir turizm gelişimi için temel bir unsur olduğu ve daha büyük ekonomik kaynaklara sahip turistleri çektiği düşünüldüğünde, sürdürülebilir gastronomi turizminin kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasına nasıl katkıda bulunacağı belirsizliğini korumaktadır (Pérez Gálvez vd., 2017).

3.4. Kalite

Gastronomi turizmini geliştirmek isteyen bölgeler, kalite planı üzerinde farklı düzeylerde çalışmalıdır: yerel ürünlerin korunması ve tanınması, pazarın geliştirilmesi ve gastronomi turizmi tedarik zinciri boyunca profesyonel insan kaynaklarının, eğitim yoluyla, ziyaretçi memnuniyetinin artırılmasıdır.

Gıda kalitesi tanımlamaları ve bölgesel markalar, turistlerin belirli bir bölgedeki sosyal ve ekonomik yaşam hakkında bilgi edinmelerine, üreticilerle tanışmalarına, atölyelerini veya çiftliklerini ziyaret etmelerine ve kaliteli ürünler yaratmak için gereken kaynaklar hakkında bilgi edinmelerine olanak tanıdığından sürdürülebilir kırsal turizmi geliştirmek için uygun bir

araçtır (Spilková ve Fialová', 2013). Belirlenmiş yerel gıda ürünleri ve ilgili faaliyetler bu nedenle sıklıkla turizm ürünlerine dahil edilir ve mutfak etkinlikleri, turlar ve rotalar gibi mutfak turizmi deneyimlerinin bir parçasıdır (Kumer vd., 2019).

3.5. Paydaş Ağı

Turizmin başarılı bir şekilde gelişmesi için eylemlerin sorumlu bir şekilde planlanması ve yönetilmesi gerekir (del Pilar Leal Londoño, 2015). Demokratik katılım, sürdürülebilir kalkınmanın öncüllerinden biri olmasına rağmen, paydaşların çokluğu, toplum temelli turizm gelişiminde ortak karar alma sürecini engelleyebilir. Bölge sakinleri, yerel işletme yöneticileri ve kamu görevlileri tarafından temsil edilen içeridekiler ile yatırımcılar ve turistler gibi dışarıdakiler, hem ziyaretçilere hem de kendi çıkarlarına hizmet etmek amacıyla sınırlı yerel kaynaklar için rekabet etmektedir. Bu şekilde, değişen (ulusal ve uluslararası) yasal ortam çerçevesinde yeni kümelenme ve ağ oluşturma biçimleri yaratılmaktadır (de Vries vd., 2018). Kırsal ve kentsel toplulukların gastronomi turizmindeki değişimler, ziyaretçi çekme, onları daha uzun kalmaya ikna etme, daha fazla para harcama ve tekrar ziyaret etmeye teşvik etme istekleriyle desteklenmektedir. Faaliyetleri ve ilgi çekici yerleri kümelemek ve turlar veya rotalar gibi kırsal turizm ürünleri oluşturmak, yerel alanlar ve yerel acenteler arasındaki işbirliğini teşvik eder (Spilková ve Fialová', 2013).

3.6. Kırsal kalkınma

Kırsal kalkınma (Spilková ve Fialová', 2013)'a göre, "gastronomi turizmi de dahil olmak üzere kırsal turizmin çeşitli biçimleriyle geliştirilmesi, çevre bölgelerde alternatif bir kalkınma stratejisi ve ekonomik faaliyet için potansiyel bir aracı temsil etmektedir". Gastronomi turizmi, niş ve bölgesel ürünlerin teşviki yoluyla tarımsal kalkınmayı teşvik etmekte ve gelir ve istihdam açısından olumlu etkiler yaratmaktadır (Corigliano 2002; Fernandez ve Richards 2021).

3.7. Motivasyonlar

Turist motivasyonları, turistlere değer katan ürün ve hizmetlerin tasarlanması ve yaratılmasında anahtar kavramı oluşturmaktadır. Motivasyonlar tüketici memnuniyeti ile ilişkilidir ve ziyaretçinin karar verme sürecini anlamada önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir (Gaztelumendi, 2012). Literatürde motivasyon için iki boyuta işaret edilmektedir: estetik ürünlere yönelik değerlendirmelerle birlikte hedonistik; ve faydacı veya rasyonel. Literatürde turist motivasyonunu içsel uyaran veya "itme" veya dış uyaran veya "çekme" olarak sınıflandıran geniş bir fikir birliği vardır. İlk uyaran talep açısından analiz edilir ve turistin sıklıkla aşağıdakileri içeren destinasyonlara seyahat etmesini belirler: gastronomik, sosyal ve merkezci, monotonluk gibi arzuların kaçış, aileyle rahatlama, dinlenme, keşfetme, sosyal etkileşim ve duygusal bağlantılar. "Çekici" ("cazibe") faktörler olarak kabul edilen kaynaklar şunlardır: kültürel ve doğal çekimler, özel etkinlikler ve festivaller, destinasyondaki yemek deneyimleri ve dinlenme ve eğlence için diğer fırsatlar. Bölge sakinlerinin dost canlısı tutumu, gastronomik çeşitlilik, çeşitlilik özellikleri ve destinasyonun yakınlık gibi özellikleri diğer çekici faktörlerdir. (İspas, 2011), turist motivasyonunun, eğitim, ihtiyaçlar, talepler, ilgiler ve

zevkler tarafından belirlenen bir dizi içsel neden olduğunu belirtmektedir. Turizm talebini şekillendiren ve değer veren harika bir doğanın oluşumudur.

3.8. Mutfak Turizmi

Turist deneyimine katkıda bulunan temel faktörlerden biri yaşam tarzıdır. Araştırmacılar, mutfak turizminin, iyi bir yaşam ve ayrıcalıklı tüketilen, yüksek kaliteli yerel olarak yetiştirilen ürünlerin ekonomik refahıyla ilişkili, hoş bir ortamda sofistike bir yaşam tarzının otantik bir deneyimi olduğunu ortaya çıkardı. Turizm üzerinde etkisi olan diğer faktörler sosyoekonomik değişkenlerdir. Bu değişkenler turist profiline oluşturulmasına yardımcı olur: yaş, cinsiyet, gelir ve eğitim gibi (Gallowaya vd., 2008). Gastronomi turistlerinin değerine atıfta bulunarak, bunu bir sosyalleşme aracı, başkalarıyla hayatı paylaşma, deneyim alışverişi için bir alan olarak kabul eder. Bu tür turistler ortalamanın üzerinde harcama yaparlar. Gastronomi turizmi küçük gruplar halinde organize edilir. Bu tür turizmle şu amaçlara ulaşılır: Yerel halkın yaşam deneyimleri, kültürel etkinliklere katılmak, yerel halkla birlikte eğlenmektir. Seyahat yoluyla turistler sorun ve endişelerini evlerinde bırakıp, yerel halkın yaşadığı şevk ve zevkle deneyimleri taklit eden insan kalabalığına entegre olurlar (Chemnasiri ve Kaewmoung, 2008).

3.9. Gastronomi Turizmine Talep

Destinasyon, gastronomi turizmin omurgasıdır; Farkı yaratan, turizm ürününün kimliğini oluşturan da bu varlıktır. Turizm ürünü çevresel değerleri, peyzajı, kültürü, gelenekleri, yerel mutfağı içermektedir. Mutfak kültürünün turistik destinasyonla özdeşleştirilmesi, turizm ürünleri yaratmanın zorluklarından birini temsil etmektedir. Gastronomi turizmi, kültür turizminin bir parçasıdır; Gurme ürünler bir ülke veya şehir için sembolik hale gelebilir; örneğin kruvasan ve şampanya Fransa'ya özgüdür. Ottenbacher ve Harrington'un belirttiği gibi, gastronomi turizmi arayan uygulayıcıların otantik deneyimi, buldukları ülke veya bölgenin kültürüne ait birçok unsuru içerebilir. Geleneksel kıyafetler, yerel yemekler ve gastronomi deneyimiyle ilişkili yöresel kültürün sunulmasıdır (yemeğin servis edilme ve sunulma şekli, malzemeler, hazırlama ve saklama yöntemleri) (Ottenbacher ve Harrington, 2013).

3.10. Turizm Ürünleri

Son yıllar, ekolojik ve geleneksel ürünlere yönelik tüketici eğilimlerinin giderek arttığı bir dönem oldu. Nüfusun büyük bir kısmı için erişilebilir olmasa da, yüksek fiyatları nedeniyle tüketicinin gerçeklik, özgünlük ve güvenlikle ilgili taleplerini karşılayabilmektedir (uyum/tatmin edebilmektedir). Gelenek, bilgi, el sanatları, birçok tören kutlama, ahlaki kurallar kuşaktan kuşağa aktarılan ve kaygı uyandıran kültürel bir mirastır. "Geleneksel yemek" terimi geçmişte yirminci yüzyılın ortalarına kadar kırsal kesimdeki ailelerde yiyecek ve beslenme hazırlama yolu olarak tanımlanmaktadır (Alibabić vd., 2012). Avrupa'da geleneksel ürünler çok iyi bir imaja sahiptir. Bu da bu ürünlere olan talebin giderek artmasına neden oldu. Ürünlerin daha az katkı maddesi içermesi ve genetiği değiştirilmiş bileşenler içermemesi de talebin daha yüksek olmasını açıklamaktadır. Geleneksel yiyecekler, özellikle belirli ülkelere veya turistik

bölgelere yönelik geniş bir ürün yelpazesi (baharatlar, pişmiş yiyecekler, içecekler) içeren bir yiyecek grubudur. Başlangıç dönemi olarak 50'li yıllarda ilk pizza restoranını açan İtalyanlar sayesinde ortaya çıktı. İnsanların gezi alışkanlıklarını geliştirmesiyle artık kimsenin duymadığı veya öğrenmediği yeni bir şey kalmadı (Chiru, 2008). Gıda İnovasyonunun, gastronomik değer de dahil olmak üzere gıda kalitesi üzerinde etkisi vardır (Geyzena vd., 2012).

4. SONUÇ

Gastronomi turizmi, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, ulusal ve kırsal turist potansiyelini artırmayla değer kazanıyor. Pazarlama ve reklamlarla gastronominin sunduğu önem, bölgenin imajını ve markasını oluşturma stratejisine dayanmaktadır. Bu konudaki temel faktörler şunlardır: Gastronomi rehberleri gibi yüksek kaliteli ve güvenilir tanıtım araçlarının geliştirilmesi, etkinliklerin düzenlenmesi, medya ve internet ve sosyal ağların kullanımınıdır. Tur şirketleri, ürün sunumu ve tanıtımı kapsamında, yerel düzeyde gastronomi turizmi değer zincirinde yer alan tüm aktörler (üreticiler, balıkçılar, marketler, balık halleri, restoranlar, oteller, tur operatörleri, kamu idareleri vb.) arasında işbirliği araçları oluşturulması konusunda düzenlemeler yapar.

KAYNAKÇA

- Alibabić, V., Mujić, I., Rudić, D., Bajramović, M., Jokić, S., & Šertović, E. (2012). Traditional diets of Bosnia and the representation of the traditional food in the cuisine field. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 1673-1678.
- Bessière, J. (1998). Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attractions in Rural Areas. *Sociologia Ruralis*, 38(1), 21-34.
- Birch, D., & Memery, J. (2020). Tourists, local food and the intention-behaviour gap. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 53-61.
- Blešić, I., Pivac, T., Đorđević, J., Stamenković, I., & Janićević, S. (2014). Cultural events as part of cultural tourism development. Case study: Sombor and Apatin (Serbia). *Acta geographica Slovenica* 54(2), 381-390. DOI:<https://doi.org/10.3986/AGS54406>
- Carral, E. V., del Río, M., & López, Z. (2020). Gastronomy and tourism: Socioeconomic and territorial implications in Santiago de Compostela-Galiza (NW Spain). *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17(17), 6173. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph17176173>
- Chemnasiri, N. & Kaewmoung, D. (2008). Farm development to become agro-tourism area by community involvement in Saraburi, Thailand. *Amfiteatru Economic*, (Num. Special), 10, 184-194.
- Chiru, L. (2008). The future of alimentation - between internalization and traditionalism. *Amfiteatru Economic*, 10, 103-108.

- Corigliano, M. A. (2002). *The route to quality: Italian gastronomy networks in operation*. Tourism and Gastronomy, 166. London.
- de Vries, H. J., Go, F. M., & Alpe, S. A. (2018). The necessity for a local level of gastronomic tourism standardization: The case of Torino's city branding. *Modeling Innovation Sustainability and Technologies*, 205-221. SpringerProceedings in Business and Economics. Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-67101-7_16.
- del Pilar Leal Londoño, M. (2015). Related strategies to promote gastronomy in geographically disadvantaged areas: A comparative analysis of Catalonia and Scotland. *Via Tourism Review*, (8). DOI: <https://doi.org/10.4000/viatourism..459>.
- Derek, M. (2021). Nature on a plate: Linking food and tourism within the ecosystem services framework. *Sustainability*, 13(4), 1687.
- Dozier, B., 2012. Barbra Dozier Blog. <http://barbradozier.wordpress.com/2012/02/20/gastronomy-tourism-trend-in-australia/> (Erişim tarihi: 30.07.2014)
- Duxbury, N., Bakas, F.E., Vinagre de Castro, T., & Silva, S. (2021). Creative tourism development models towards sustainable and regenerative tourism. *Sustainability*, 13(1), 2.
- Fernandez, C., & Richards, G. (2021). Developing gastronomic practices in the Minho region of Portugal. *Acta geographica Slovenica*, 61(1), 141-152. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS.9370>.
- Gallowaya, G., Mitchell, R., Getz, D., Crouch, G., & Ong, B. (2008). Sensation seeking and the prediction of attitudes and behaviours of wine tourists. *Tourism Management*, 29(5), 950-966.
- Gaztelumendi, I. (2012). Global trends in food tourism. UNWTO-Global Report on Food Tourism (10-15). http://cf.cdn.unwto.org/sites/all/files/pdf/food_tourism_ok.pdf (Erişim tarihi: 21.08.2016)
- Geyzena, A., Scholliersa, P. & Leroy, F. (2012). Innovative traditions in swiftly transforming foodscapes: an exploratory essay. *Trends in food and science and technology*, 25(1), 47-52.
- Gheorghe, G., Tudorache, P., & Nistoreanu, P. (2014). Gastronomic tourism, a new trend for contemporary tourism. *Cactus Tourism Journal*, 9(1), 12-21.
- Gyimothy, S., Rassing, C., & Wanhill, S. (2000). Marketing works: a study of restaurants on Bornholm, Denmark. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 12(6), 371-379.

- Halkier, H., James, L. & Stræte, B. (2016). Quality turns in Nordic food: a comparative analysis of specialty food in Denmark, Norway and Sweden. *European Planning Studies*, Routledge, 11-28.
- Hjalager, A. M., & Richards, G. (2002). Still undigested: Research issues in tourism and gastronomy. In A. M. Hjalager, & G. Richards (Eds.), *Tourism and gastronomy* (pp. 224–234). London, UK: Routledge.
- Ispas, A. (2011). *Marketing turistic*. Brasov: Editura Universitatii Transilvania.
- Jaelani, A. K., Handayani, I. G. A. K. R., & Karjoko, L. (2020). Development of tourism based on geographic indication towards to welfare state. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(3), 1227-1234.
- Joppe, M., Martin, D., & Waalen, J. (2001). Toronto's image as a destination: a comparative importance satisfaction analysis by origin of visitor. *Journal of Travel Research*, 39(3), 252–260.
- Kastenholz, E., Davis, D., & Paul, G. (1999). Segmenting tourism in rural areas: the case of north and central Portugal. *Journal of Travel Research*, 37 (4), 353–363.
- Ketter, E. (2020). Millennial travel: tourism micro-trends of European Generation Y. *Journal of Tourism Futures*, 7(2), 192-196.
- Kivela, J., & Crofts, J. C. (2006). Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 30(3), 354–377.
- Kozina, J., & Clifton, N. (2019). City-region or urban-rural framework: What matters more in understanding the residential location of the creative class?. *Acta geographica Slovenica* 59(1). DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS.5137>.
- Kozina, J., Poljak Istenič, S., & Komac, B. (2019). Green creative environments: Contribution to sustainable urban and regional development. *Acta geographica Slovenica*, 59(1), 119-126.. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS.7030>.
- Kumer, P., Pipan, P., Šmid Hribar, M., & Razpotnik Visković, N. (2019). The role of actors' cooperation, local anchoring and innovation in creating culinary tourism experiences in the rural Slovenian Mediterranean. *Geografski vestnik*, 91(2). DOI: <https://doi.org/10.3986/GV91201>.
- Lacap, J.P.G. (2019). The Effects of Food-Related Motivation, Local Food Involvement, and Food Satisfaction on Destination Loyalty: The Case of Angeles City, Philippines, *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 7(2), 238–257.

- Ledinek Lozej, Š., & Šrampf Vendramin, K. (2020). Food heritage-making between the Alps and the Adriatic. *Traditiones*, 49(3), 7-16. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2020490301>
- Lee, K.-H., Packer, J. & Scott, N. (2015). Travel lifestyle preferences and destination activity choices of Slow Food members and non-members. *Tourism Management*, 46, 1-10.
- Leigh, J. (2000). Implications of universal and parochial behavior for intercultural communication. *Intercultural Communication*, 2(2), 1-15.
- Munar, A. M., Gyimóthy, S., & Cai, L. (Eds.). (2013). *Tourism social media: Transformations in identity, community and culture*. Emerald Group Publishing.
- Nica, A. (2011). Overview of the Romanian and Spanish Approaches on the tourism Economic Impact Measurement Methods. *Cactus Tourism Journal*, 2(1), pp. 16-25.
- Nurani, N., Nurjanah, R., & Prihantoro, I. (2020). Competence of human resources of small and medium enterprises (MSMEs) of West Java through intellectual property rights (IPR) protection in the COVID-19 pandemic era. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(10), 3878-3896.
- Ottenbacher, M. & Harrington, R. (2013). A case study of a culinary tourism campaign in Germany: implication for strategy making and successful implementation. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 37(1), 3-28.
- Pavlidis, G., & Markantonatou, S. (2020). Gastronomic tourism in Greece and beyond: A thorough review. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 21, 100229.
- Payandeh, E., Allahyari, M.S., Fontefrancesco, M.F., & Surujlale, J. (2020). Good vs. fair and clean: An analysis of slow food principles toward gastronomy tourism in Northern Iran. *Journal of Culinary Science & Technology*, 20(1), 1-20.
- Pérez Gálvez, J. C., Granda, M. J., López-Guzmán, T., & Reinoso Coronel, J. (2017). Local gastronomy, cul-ture and tourism sustainable cities: The behavior of the American tourist. *Sustainable Cities and Society*, 32, 604-612. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scs.2017.04.021>
- Polajnar Horvat, K., & Ribeiro, D. (2019). Izzivi v turističnem sektorju: kako se evropske turistične destinacijasoočajo s preturizmom. *Geografski vestnik*, 91-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV91104>
- Rejeb, A., Rejeb, K., Simske, S., & Treiblmaier, H. (2021). Blockchain technologies in logistics and supply chain management: A bibliometric review. *Logistics*, 5(4), 72.
- Richards, G. (ed.) (2001). *Cultural attractions and European tourism*. CABI publishing, London.

- Sims, R. (2010). Putting place on the menu: The negotiation of locality in UK food tourism, from production to consumption. *Journal of Rural Studies*, 26(2), 105-115.
- Sottile, F., Massaglia, S., & Peano, C. (2020). Ecological and economic indicators for the evaluation of almond (*Prunus dulcis* L.) orchard renewal in Sicily. *Agriculture*, 10(7), 301.
- Spilková, J., & Fialová, D. (2013). Culinary tourism packages and regional brands in Czechia. *Tourism Geographies*, 15(2), 177-197. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616688.2012.726268>
- Timothy, D. J. (ed.) (2018). *Heritage cuisines: Traditions, identities and tourism*. Routledge, London.
- Topole, M., Pipan, P., Gašperič, P., Geršič, M., & Kumer, P. (2021). Culinary events in the Slovenian country-side: Visitors' motives, satisfaction, and views on sustainability. *Acta geographica Slovenica*, 61(1), 107-125. DOI:<https://doi.org/10.3986/AGS.7617>.
- Török, Á., Jantyik, L., Maró, Z.M., & Moir, H.V. (2020). Understanding the real-world impact of geographical indications: A critical review of the empirical economic literature. *Sustainability*, 12(22), 9434.
- Tricarico, L., & Geissler, J. B. (2017). The food territory: Cultural identity as local facilitator in the gastronomy sector, the case of Lyon. *City, Territory and Architecture*, 4(1), 16. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40410-017-0072-2>.
- UNWTO. (2017). United Nations World Tourism Organization: Tourism and the Sustainable Development Goals –Journey to 2030. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419340> (Erişim tarihi: 12.04.2021)
- Visković, N. R., & Komac, B. (2021). Gastronomy tourism: A brief introduction. *Acta Geographica Slovenica*, 61(1), 95-105.
- White, W., Barreda, A. A., & Hein, S. (2019). Gastrodiplomacy: Captivating a global audience through cultural cuisine-a systematic review of the literature. *Journal of Tourismology*, 5(2), 127–144.
- Yalin, G. (2021). An overview of gastronomy tourism. *Tourism Studies and Social Sciences*, 134.
- Yongxun, Z., & Lulu, H. (2021). Protecting important agricultural heritage systems (IAHS) by industrial integration development (IID): Practices from China. *Journal of Resources and Ecology*, 12(4), 555-566.

GIDA SEKTÖRÜNDE BÜYÜK VERİ BIG DATA IN FOOD INDUSTRY

Doç. Dr. Nevin AYDIN¹

¹Artvin Çoruh Üniversitesi Hopa İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

Büyük veri Gıda endüstrisini daha iyiye doğru değiştiriyor. Gıda endüstrisinin kullanıcıları işlerini güçlendirmek için veri analitiğini kullanabildiğinden, gıda endüstrisi büyük veri çözümlerini uygulama konusunda büyük bir potansiyele sahiptir. Birçok gıda şirketi, envanterlerini tasarlamak, işlerini artırmak, giderleri azaltmak, kalite kontrolünü iyileştirmek, değişen talepleri karşılamak, tüketici deneyimini iyileştirmek, israfı azaltmak ve kaynakları korumak için veri analitiğinden yararlanıyor. Bu araştırma, gıda endüstrisindeki büyük veri uygulamaları için çeşitli fırsatlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gıda Endüstrisi, Büyük Veri, Veri Analizi

ABSTRACT

Big data is changing the Food industry for the better. The food industry has great potential to implement big data solutions, as users of the food industry can use data analytics to power their business. Many food companies are using data analytics to design their inventory, increase business, reduce expenses, improve quality control, meet changing demands, improve consumer experience, reduce waste and conserve resources. This research provides several opportunities for big data applications in the food industry.

Keywords: Food Industry, Big Data, Data Analysis

1. GİRİŞ

Büyük veri, çoğu zaman farkına bile varmadan günlük hayatımızda giderek daha fazla yer alıyor. Gıda endüstrisindeki büyük verilerin çeşitli faydaları vardır. Büyük veriler, tüm gıda endüstrisini önemli ölçüde değiştirebilir ve kârı düzene sokabilir. Gıda işletmelerinin pazarlama kampanyalarını geliştirmelerine ve yüksek talep gören ürünler geliştirmelerine yardımcı olur. İşletmelerin yeni ürünler yaratmasına veya mevcut markaları yeniden tasarlamasına yardımcı olabilir. Yeni işlerin yaratılması, yeni ürünlerin geliştirilmesi ve mevcut iş operasyonlarında iyileştirmeler için büyük fırsatlar sunar. Büyük veri, gıda işletmelerinin ürün yeniliğini geliştirmesine, pazarlama kampanyalarını iyileştirmesine, satış etkinliğini artırmasına, karlılığı artırmasına ve müşteri memnuniyetini artırmasına yardımcı olur. Tedarik zinciri şeffaflığında da büyük rol oynar.

Gıda endüstrisi, dünyadaki en vazgeçilmez ve en önemli sektördür. Tarımı, gıda üreticilerini kapsar. Gıda üreticileri, perakendeciler, aşçılar, yiyecek ve içecek şirketleri, nakliye şirketleri, süpermarketler ve restoranlardır (Namaste, 2019).

Büyük veri, geleneksel araçlar yardımıyla işlenemeyen bilgileri ifade eder. Toplumun hemen hemen tüm sektörlerinde dünya çapında üretilen çok büyük bir veri hacmidir. Bu büyük verilerin daha fazlası kullanılabilir hale geldikçe, karar vermeyi iyileştirmek ve ürün ve hizmetlerin kalitesini artırmak için kullanılabilir (Marvin vd., 2017). Büyük veri ve analitik, modern dünyada çok sayıda endüstrinin iyileştirilmesine ve dönüştürülmesine yardımcı oluyor. Büyük veri uzun yıllardır var olmasına rağmen gıda endüstrisinde kullanımı yenidir. Gıda işletmeleri, büyük verilerden yararlanma ve yatırım kararları alma konusunda hala zorluklarla karşı karşıyadır. Bunun nedeni veri işleme hızı, yorumlama, kalite, güvenlik ve mahremiyet ve nitelikli veri bilimcilerin eksikliğidir. Sosyal medyadan ve diğer İnternet tabanlı kaynaklardan toplanan veriler, tüketicinin duygularına tabi olabilir. İnsan görüşlerinin özneliği nedeniyle veriler güvenilir ve belirsiz hale gelir. Büyük veri ve araçları, bir dizi etik kaygıya yol açmaktadır (Dunford, 2017). Büyük veriler büyük miktarda etkili iş bilgisi sağlayabileceğinden, veriye dayalı endüstrilerin gelişimi tüm ülkelerden ilgi görmüştür (Gobble, 2013). 2012 yılında Amerika Birleşik Devletleri, yeni ekonomik büyümenin oluşumunu teşvik etmek ve ulusal rekabet gücünü artırmak için büyük veriyi ulusal bir strateji olarak destekledi (Tabesh vd., 2019). Daha sonra AB üye ülkeleri, geleneksel ulusal yönetim modellerini dönüştürmek için büyük veri geliştirme stratejilerini formüle etti (Salas-Vega vd., 2015).

2. BÜYÜK VERİ

Büyük Veri genellikle çok sayıda farklı türden kaynaktan yüksek hızda üretilir ve onu işlemek için güçlü işlemciler, yazılımlar ve algoritmalar gibi yeni araçlar ve yöntemler gerektirir (Marvin vd., 2017). Genellikle tek boyutlu verilerde bulunmayan temel eğilimleri, korelasyonları ve ilişkileri ortaya çıkarmak için, büyük veri setlerinin analizi ve yönetimi, büyük verinin diğer bazı önemli yönlerinin de dikkate alınmasını gerektirir. IBM, büyük verileri dört temel unsurla tanımlar: 1) veri hacmi, 2) verilerin oluşturulma hızı, 3) tamamen farklı veri türlerinin toplanması ve 4) verilerin geçerliliği ve güvenliği. Bunlar dört V olarak bilinir: hacim, hız, çeşitlilik ve doğruluk (IBM, 2014). Büyük veri, yapılandırılmamış veriyi işleyebilen, ilişkisel olmayan yeni veri tabanı yapılarının, büyük verinin tüm boyutlarını etkin bir şekilde kullanabilen hesaplamalı algoritmaların ve verilerin hızlı işlenmesini ve paylaşılmasını sağlayacak paralel ve bulut bilişim altyapısının geliştirilmesini gerektirmiştir.

Büyük veri üç ana özelliğe odaklanır: veriler, veri analitiği ve iş tekliflerine ilişkin senaryoların sunulmasına olanak tanıyan analitik sonuçlarının sunumudur (Gantz ve Reinsel, 2012). Ayrıca büyük veri analitiği, iş süreçlerinin, teknoloji optimizasyonunun ve verilerle duygusal bağın bir birleşimi olarak da görülebilir (Agarwal ve Weill, 2012). Büyük Veri analitiği, çok boyutlu analiz için iç ve dış faktörleri birleştirir (Akter ve Wamba, 2016).

Büyük Veri terimi çeşitli şekillerde kullanılır. Her zaman büyük hacimli, farklı türdeki verileri ifade eder. Büyük Veri uygulamaları, değişen kapsamlarda olsa da, güvenlik ve kalite standartlarını korurken üretimi optimize etmek için gıda tedarik zincirinin çiftlikten tüketiciye

kadar tüm adımlarında bulunabilir. Büyük Veri teknolojilerinin gıda güvenliği kontrolünde uygulanması henüz başlangıç aşamasındadır. Ancak Marvin vd. tarafından gözden geçirilen son gelişmeler gelecekteki uygulamaları yönlendirebilecek bu teknolojileri kullanma potansiyelini göstermektedir (Marvin vd., 2017).

Büyük Veri ve ilgili uygulamalar gıda sektöründe güvenliği artırmak için kullanılıyor (Dubé vd., 2014). Büyük Veri aynı zamanda toplumdaki açıklıkla mücadeleye yönelik çözümlerin ölçeğini büyütmek ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde geleneksel ve modern gıda sistemlerinin yakınsamasını iyileştirmek için de kullanılabilir. Gıda güvenliğine yönelik risk uyarı sistemi büyük verilerin yönetimine dayanmaktadır (Liu vd., 2018). Tedarik zinciri lojistiğinin mevcut durumu, Büyük Veri ve mobil internet gibi diğer gelişmiş bilgi teknolojileri, bir gıda güvenliği yönetim platformu oluşturmuştur. Bu, gıda güvenliğini sağlamak için tamamen izlenebilir bir bilgi alışverişi platformu geliştirmek amacıyla lojistik bilgi zinciri aracılığıyla yapılır (Yang vd., 2018). Büyük verinin ele aldığı gıda güvenliği ve sürdürülebilirlik zorlukları bulunmaktadır (Bronson, 2019). Hane halkı bilgileri, fiyat eğilimleri, bitkisel üretim eğilimleri ve gıda güvensizliğini tahmin etmeye yönelik biyofiziksel veriler gibi bilgilerin elde edilmesi pahalıdır (Lukyamuzi vd., 2015).

3. BÜYÜK VERİNİN GIDA SEKTÖRÜNDE UYGULAMA ALANLARI

3.1. Tarım

Bugün, veriler dünyanın en eski endüstrilerinden biri olan tarımı dönüştürüyor. Tarım, yıllar içinde giderek daha yüksek teknoloji ve veri odaklı hale geldi. Artan dünya nüfusu ve değişen beslenme alışkanlıkları gibi zorlu konular tarımsal üretimi etkiliyor. Tarımda büyük veri kaçınılmazdır. Tarım endüstrisinde “devrim yaratma” potansiyeli, endüstrinin ve dünya çapındaki araştırmacıların ilgisini çekiyor. Sektör, büyük veriyi uygulamaya yeni başlıyor ve şimdiden etkileyici sonuçlara sahiptir (Sadiku vd., 2020).

3.2. Çiftçilik

Tarım sektörü, tüm gıda endüstrileri için bir çeşit temel oluşturur. Büyük veri, çiftçileri yoksulluktan kurtarmak için büyük bir potansiyele sahiptir. Büyük veri analitiği, çiftçilerin sorunları erkenden tespit etmesini ve gerekli önlemleri almasını sağlar. Bu, çiftliğin üretimini ve verimliliğini artırır. Büyük veriler, çiftçiliğin mahsul verimini önemli ölçüde artırmasına yardımcı olabilir. Tarım endüstrisinde pek çok veri üretiliyor: sensörlerden gelen veriler, sulama verileri, hava durumu, tohum verimi, mahsul olgunluk süresi vb. (Arcgate, 2019). Akıllı çiftçilikte büyük veri uygulamaları, güçle ilgili birçok sorunu gündeme getirecektir. Büyük veri, çiftçiliğin organizasyonunda büyük role sahiptir (Wolfert vd., 2017).

3.3. Restoran

Restoran veri analitiği, her yerden veri toplamak ve önemli bilgiler elde etmek için bunları analiz etmeyle ilgilidir. Restoran analiz yazılımı, gıda kalitesini, tazeliğini vb. etkileyebilecek sorunlu alanları tanımlayabilir. Ayrıca pazarı izleyebilir ve yeni trendlere ve rekabetçi fiyatlara uyum sağlayabilir. Çok sayıda rakip nedeniyle restoran işletmesi risklidir. Büyük veri, restoran

sahiplerine büyük fırsatlar sunarak, toplanan verileri karşılaştırmalarına ve en verimli stratejiyi seçmelerine olanak tanır. Restoran veri analitiği, önemli bilgiler elde etmek için veri toplamayı ve analiz etmeyi içerir. Restoran analitiği yazılımı, pazar durumunu izleyebilir ve yeni trendlere uyum sağlayabilir. Örneğin KFC, müşteri geri bildirimlerini ve yemek tercihlerini analiz etmek için büyük verileri kullanır (Rangaiah, 2020).

3.4. Taşımacılık

Küreselleşen dünyada ürün ve ürünlerin ülkeler ve kıtalar arasında taşınması normalleştirilmiştir. Veri analitiği ve veri tahmin teknolojileri, gıda nakliyecileri için güçlü çözümler sunar. Büyük veri analitiği, çiftlik ürünlerinin nakliyesi hakkında değerli analitik içgörüler sağlayabilir. Ayrıca büyük veri en iyi ulaşım yöntemini belirlemeye yardımcı olur ve rotaları optimize etmeye yardımcı olur (Quantzig, 2020).

3.5. Gıda Güvenliği

Gıda güvenliğini iyileştirmek, bir dizi veri zorluğuyla karşı karşıyadır. Büyük veri analitiği, yiyecek ve içecek endüstrisindeki önemli operasyonları dönüştürme ve dünya genelindeki gıda güvenliği sorunlarını ele alma potansiyeline sahiptir. Bu, verilerin nasıl toplandığı, birleştirildiği, analiz edildiği ve paylaşıldığı sürecini yeniden düzenleyerek elde edilir (BWire, 2020). Gıda güvenliğine ulaşmak, gıda üretimine bağlı olan gıda mevcudiyetini sağlamaktır.

Dünyanın dört bir yanındaki yoğun insan nüfusuyla, gıda üretimi ve dağıtımını ciddi gıda güvenliği endişelerini artırdı. Büyük veri analitiği, gıda endüstrisinde gıda güvenliği ile ilgili verilerin analiz edilmesinde yardımcı olur. Büyük veri, gıda güvenliğine hem önleyici hem de reaktif çözümler sunar. Büyük Veri ve ilgili uygulamalar gıda güvenliğini artırmak için kullanılıyor (Dubé vd., 2014). Büyük Veri aynı zamanda toplumdaki açlıkla mücadeleye yönelik çözümlerin ölçeğini büyütme ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde geleneksel ve modern gıda sistemlerinin yakınsamasını iyileştirmek için de kullanılabilir. Gıda güvenliğine yönelik risk uyarı sistemi büyük verilerin yönetimine dayanmaktadır (Liu vd., 2018).

3.6. Gıda Atıkları

Restoranlar ve süpermarketler, çevreye zararlı metan gazı salan düzenli depolama alanlarındaki gıda atıklarına önemli ölçüde katkıda bulunur. Gıda israfından sorumlu olan faktörlerden bazıları arasında tüketicilerin taze ürünlere olan talebi, ürünlerin hasarlı teslimatı ve aşırı satın alma yer alır. Sürdürülebilir alternatifler zorunlu bir gereklilik haline geliyor. Veriler, neyin üretildiğini ve neyin atıldığını anlamak için çok önemlidir. Büyük veri uygulamalarından, organizasyonel faktörlerden geliştirilen yönetim perspektifi yardımıyla gıda israfının azaltılmasında yararlanılmaktadır (Irani vd., 2018).

4. BÜYÜK VERİ AVANTAJLARI

Büyük veri ve analitik, operasyonel verimliliği iyileştirebilir ve karı artırabilir (Sun vd., 2018). örn. Satın alma alışkanlıklarını analiz ederek müşteri davranışlarını tanımlamayı destekler, perakende ödemeler için ortalama bekleme sürelerini azaltır ve farklı konumlardaki optimum

stok düzeyini tahmin eder (Choudhury, 2019). Gıda endüstrisi, büyük veri ve analitiğin analistleri endüstri eğilimlerini analiz etme ve kalite sunma konusunda destekleyebileceği konusunda giderek daha iyimser hale geliyor. Müşterilere sunulan hizmetler artıyor (Edu, 2022; Kwon vd., 2014). Pek çok hizmet sağlayıcı, operasyonel, idari ve kritik karar almayı desteklemek amacıyla hızla değişen gıda trendleri hakkında bilgi edinmek amacıyla veri kümelerini işleme konusunda bilgi birikiminden yoksundur (Choudhury, 2019). Bu durum, bir kurumun büyük miktarlardaki karmaşık verileri çeşitli amaçlarla incelemesine olanak tanıyan çeşitli veri çıkarma tekniklerinin, veri tabanlarının ve sayısal metodolojilerin kullanılması olarak tanımlanan Büyük verinin kullanımını zorunlu hale getirmiştir (Huang vd., 2021; Shin, 2016). Büyük veri ve analitik, mobil geliştirme birimlerini, sosyal medya platformlarını, artan internet bant genişliğini ve farklı analiz tekniklerini kullanan bir veri madenciliği tekniğinden daha fazlasıdır (Borra ve Rieder, 2014). Büyük veri ve analitiğin, şirketlerin performansını çeşitli boyutlarda desteklemesi amaçlanmaktadır (Sun vd. 2018; Kwon vd., 2014; Park vd., 2021). Farklı faydalar arasında açıklık yaratmak, teklifleri uyarlamak ve karar alma sürecini otomatik algoritmalarla değiştirerek kullanmaktır (Manyika vd., 2011). Dolayısıyla hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ekonomilerde farklı şirketlerin rekabet avantajlarını artırmaktır (Kamioka vd., 2016). Müşteriler, kişisel davranış, toplumsal etki, mahremiyet, teknolojik kaygılar ve güvenlik nedeniyle sosyal medyada Büyük veri dijital ayak izleri üretip bırakıyorlar (Muhammad vd. 2018). Bunlar gıda endüstrisi tarafından etkin bir şekilde kullanılabilir. Büyük veri diğer alanlarda da etkili bir şekilde kullanıldı. Örneğin, imalat sektöründe Büyük veri analitiği işletmelerin performansını artırmıştır (Mangla vd., 2021). Tarım-gıda sektöründe karbon ayak izini azaltmıştır (Singh vd., 2018). Gıda izlenebilirliğini iyileştirmiştir (Feng vd., 2020). Kamu sektörünün hükümetlerin Büyük veri devrimini benimsemesi ve bu devrimin bir parçası olması konusunda destekleyebileceği alanları belirlemek için çeşitli alanlarda geliştirilmiştir (Klievink vd., 2017). Olağanüstü büyümeye rağmen, birçok kuruluş Büyük verinin kalitesini artırmak için genelleştirilmiş modellerle Büyük veriyi etkili bir şekilde kullanmakta zorlanmaktadır (Wahyudi vd., 2018).

5. SONUÇ

Gıda endüstrisinin gelişimine yön veren büyük veri geniş bir araştırma konusu haline geldi. Büyük verinin özellikle gıda endüstrisinin sosyal ortak yönetimi, niceliksel üretim, tüketim pazarlarının kullanımı, yeni yemekler, paket servisler ve hassas beslenme ve sağlık yönetimi alanlarında geniş uygulama beklentileri vardır. Ancak büyük verinin bu potansiyelinden tam anlamıyla yararlanmak için teknik, sosyal, sağlık ve sürdürülebilir kalkınma konularının daha fazla araştırılması gerekmektedir. McDonald's ve TacoBell gibi şirketler de Büyük Veri'nin uygulanması yoluyla deneyimin arttırılmasını kolaylaştırıyorlar. Bu aynı zamanda fast foodun ötesinde, daha geniş alanlara ulaşmak ve verimliliklerini arttırmak için verileri kullanan kapıdan kapıya sağlayıcılar gibi yiyecek ve içecek şirketlerini de kapsamı altına almaktadır. Büyük Veri, tedarikçiler tarafından güvenilir kalmak ve görünürlüklerini geliştirmek ve aynı zamanda daha az kayıpla daha kaliteli ürünler sunmak için kullanılır. Büyük Veri'nin gıda endüstrisindeki uygulamaları, yeniliklere yönelik geniş kapsamla olarak büyümektedir.

KAYNAKÇA

- Agarwal, R., & Weill, P. (2012). The benefits of combining data with empathy. *MIT Sloan Management Review*, 54(1), 35-41.
- Akter, S., & Wamba, S. F. (2016). Big data analytics in E-commerce: a systematic review and agenda for future research. *Electronic Markets*, 26(2), 173-194. <https://doi.org/10.1007/s12525-016-0219-0>.
- Arcgate. (2019). Food industry and technology. <https://medium.com/@arcgate/foodindustry-and-technology-a7af4456b86a>. (Erişim tarihi: 22.11.2023).
- Borra, E., & Rieder, B. (2014). Programmed method: Developing a toolset for capturing and analyzing tweets. *Aslib journal of information management*, 66(3), 262-278. <https://doi.org/10.1108/AJIM-09-2013-0094>.
- Bronson, K. (2019). Digitization and Big Data in Food Security and Sustainability. *Encyclopedia of Food Security and Sustainability*. Elsevier, 582–587. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-100596-5.22462-1>.
- BWire. (2020). How is big data transforming the food industry?. <https://www.businesswire.com/news/home/20200715005325/en/How-Is-Big-Data-Transforming-the-Food-Industry-Head-to-Quantzig%E2%80%99s-Recent-Article-to-Find-out> (Erişim tarihi: 22.11.2023).
- Choudhury, A. (2019). Big Data Analytics Services Are Helping Food Industry Companies to Achieve Millions in Operational Cost Savings – A Study by Quantzig. <https://www.businesswire.com/news/home/20190109005531/en/Big-Data-Analytics-Services-Are-Helping-Food-Industry-Companies-to-Achieve-Millions-in-Operational-Cost-Savings-%E2%80%93-A-Study-by-Quantzig> (Erişim tarihi: 22.11.2023).
- Dubé, L., Labban, A., Moubarac, J. C., Heslop, G., Ma, Y., & Paquet, C. (2014). A nutrition/health mindset on commercial Big Data and drivers of food demand in modern and traditional systems. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1331(1), 278-295. <https://doi.org/10.1111/nyas.12595>.
- Dunford, N. (2017). Big data and opportunities for agriculture and food industry. Oklahoma Cooperative Extension Service. <https://extension.okstate.edu/fact-sheets/big-data-and-opportunities-for-agricultural-and-food-industries.html> (Erişim tarihi: 22.11.2023).
- Edu, A. S. (2022). Positioning big data analytics capabilities towards financial service agility. *Aslib Journal of Information Management*, 74(4), 569-588.

- Feng, H., Wang, X., Duan, Y., Zhang, J., & Zhang, X. (2020). Applying blockchain technology to improve agri-food traceability: A review of development methods, benefits and challenges. *Journal of cleaner production*, 260, 121031. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.121031>.
- Gantz, J., & Reinsel, D. (2012). The digital universe in 2020: Big data, bigger digital shadows, and biggest growth in the far east. IDC iView: IDC Analyze the future, 2007(2012), 1-16.
- Gobble, M. M. (2013). Big data: The next big thing in innovation. *Research-technology management*, 56(1), 64-67.
- Huang, L., Zhou, J., Lin, J., & Deng, S. (2021). View analysis of personal information leakage and privacy protection in big data era—based on Q method. *Aslib Journal of Information Management*, 74(5), 901-927. <https://doi.org/10.1108/AJIM-05-2021-0144>.
- IBM. (2014). The four V's of big data. www.ibmbigdatahub.com/infographic/four-vs-big-data. (Erişim tarihi: 19.12.2014).
- Irani, Z., Sharif, A. M., Lee, H., Aktas, E., Topaloğlu, Z., van't Wout, T., & Huda, S. (2018). Managing food security through food waste and loss: Small data to big data. *Computers & Operations Research*, 98, 367-383. <https://doi.org/10.1016/j.cor.2017.10.007>.
- Kamioka, T., Luo, X., & Tapanainen, T. (2016). An empirical investigation of data governance: the role of accountabilities. *Pacific-Asian Conference on Information Systems (PACIS)*.
- Klievink, B., Romijn, B. J., Cunningham, S., & de Bruijn, H. (2017). Big data in the public sector: Uncertainties and readiness. *Information systems frontiers*, 19(2), 267-283. <https://doi.org/10.1007/s10796-016-9686-2>.
- Kwon, O., Lee, N., & Shin, B. (2014). Data quality management, data usage experience and acquisition intention of big data analytics. *International journal of information management*, 34(3), 387-394. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2014.02.002>.
- Liu, G., Li, G., Yang, R., & Guo, L. (2018). Improving food safety in supply chain based on big data. In *E3S Web of Conferences*, 53, 03084. EDP Sciences. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/20185303084>.
- Lukyamuzi, A., Ngubiri, J., & Okori, W. (2015). Towards harnessing phone messages and telephone conversations for prediction of food crisis. *International Journal of System Dynamics Applications (IJSDA)*, 4(4), 1-16. <https://doi.org/10.4018/ijdsda.2015100101>.
- Mangla, S. K., Raut, R., Narwane, V. S., Zhang, Z., & Priyadarshinee, P. (2021). Mediating effect of big data analytics on project performance of small and medium enterprises. *Journal of Enterprise Information Management*, 34(1), 168-198. <https://doi.org/10.1108/JEIM-12-2019-0394>.

- Manyika, J., Chui, M., Brown, B., Bughin, J., Dobbs, R., Roxburgh, C., & Hung Byers, A. (2011). *Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity*. McKinsey Global Institute.
- Marvin, H. J., Janssen, E. M., Bouzembrak, Y., Hendriksen, P. J., & Staats, M. (2017). Big data in food safety: An overview. *Critical reviews in food science and nutrition*, 57(11), 2286-2295.
- Muhammad, S. S., Dey, B. L., & Weerakkody, V. (2018). Analysis of factors that influence customers' willingness to leave big data digital footprints on social media: A systematic review of literature. *Information Systems Frontiers*, 20(3), 559-576. <https://doi.org/10.1007/s10796-017-9802-y>.
- Namaste, U. I. (2019). Astounding possibilities of big data in the food industry. <https://www.namasteui.com/astounding-possibilities-of-big-data-in-the-food-industry/> (Erişim tarihi: 22.11.2023).
- Park, J. H., & Kim, Y. B. (2021). Factors activating big data adoption by Korean firms. *Journal of Computer Information Systems*, 61(3), 285-293. <https://doi.org/10.1080/08874417.2019.1631133>.
- Quantzig. (2020). Analyzing the role of big data in transforming the food industry | Quantzig. <https://www.businesswire.com/news/home/20200624005295/en/Analyzing-the-Role-of-Big-Data-in-Transforming-the-Food-Industry-Quantzig> (Erişim tarihi: 22.11.2023).
- Rangaiah, M. (2020). 7 benefits of big data in food industry. <https://www.analyticssteps.com/blogs/role-big-data-food-industry>. (Erişim tarihi: 22.11.2023).
- Sadiku, M. N., Ashaolu, T. J., & Musa, S. M. (2020). Big data in agriculture. *International Journal of Scientific Advances*, 1(1), 44-48.
- Salas-Vega, S., Haimann, A., & Mossialos, E. (2015). Big data and health care: challenges and opportunities for coordinated policy development in the EU. *Health Systems & Reform*, 1(4), 285-300.
- Shin, D. H. (2016). Demystifying big data: Anatomy of big data developmental process. *Telecommunications Policy*, 40(9), 837-854.
- Singh, A., Kumari, S., Malekpoor, H., & Mishra, N. (2018). Big data cloud computing framework for low carbon supplier selection in the beef supply chain. *Journal of cleaner production*, 202, 139-149. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.07.236>.
- Sun, S., Cegielski, C. G., Jia, L., & Hall, D. J. (2018). Understanding the factors affecting the organizational adoption of big data. *Journal of computer information systems*, 58(3), 193-203. <https://doi.org/10.1080/08874417.2016.1222891>.

- Tabesh, P., Mousavidin, E., & Hasani, S. (2019). Implementing big data strategies: A managerial perspective. *Business Horizons*, 62(3), 347-358.
- Wahyudi, A., Kuk, G., & Janssen, M. (2018). A process pattern model for tackling and improving big data quality. *Information Systems Frontiers*, 20(3), 457-469. <https://doi.org/10.1007/s10796-017-9822-7>.
- Wolfert, S., Ge, L., Verdouw, C., & Bogaardt, M. J. (2017). Big data in smart farming—a review. *Agricultural systems*, 153, 69-80.
- Yang, J., Hou H., Zhang, J., Xu, N., & Qin, B. (2018). Cold-Chain Logistics Big Data Problems Based on Food Safety Research. *DEStech Trans Soc Sci Educ Hum Sci*. <https://doi.org/10.12783/dtssehs/icssd2017/19225>.

COVID-19 SÜRECİ İLE BİRLİKTE TÜKETİCİLERİN ONLINE ALIŞVERİŞ DAVRANIŞLARINA YÖNELİK ALGILARI NASIL DEĞİŞTİ?

**Prof.Dr., İsmail BAKAN ¹, Doktora Öğrencisi, Makbule ERMAN ², Sağlık Çalışanı
Ahmet Zahid BAKAN ³**

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, - 0000-0001-8644-8778

²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF, - 0000-0002-4612 7387

³Sağlık Çalışanı, - 0000-0003-4723-777X

ÖZET

90'lı yıllarda hayatımıza giren online alışverişin önemi, günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler ile her ülkede olduğu gibi ülkemizde de her geçen gün daha da artmaktadır. Teknolojinin bu kadar hızlı gelişmesiyle beraber internet üzerinden yapılan ticari faaliyetler de hayatımızın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Tüketicilerin ürün arama ve tercihleri ile ilgili davranışları pandemi ile daha karmaşık hale gelmeye başlamıştır. Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan sokağa çıkma yasakları, karantina uygulamaları tüketicilerin online alışveriş yapma davranışlarını etkilemiştir. Covid-19 pandemisi ile birlikte, tüketicilerin alışverişe bakış açıları değişim göstermiş, fiziki mağazalar yerine online alışveriş sitelerini tercih etmeye başlamışlardır.

Pandemi sürecinde kişiler virüse yakalanma riskini azaltmak için zaruri veya zaruri olmayan tüm ihtiyaçları için online alışverişini tercih etmişlerdir. Tüketicilerin teknolojiyi kullanırken yaşadıkları zorluklar, internet alışverişine karşı duyulan kuşku ve ürünleri fiziki olarak görememe gibi sorunlar yüzünden tüketiciler online alışveriş sitelerini kullanmaktan çekinebilmektedirler. Bu çalışma ile tüketicilerin Covid-19 pandemi sürecinde online alışveriş davranışlarında nasıl bir değişim yaşadıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın diğer bir amacı da Covid-19 pandemi sürecinin yeni normal hayata getirdiği etkilerin incelenmesidir. Bu doğrultuda Türkiye'de yaşayan, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 409 katılımcıya pandemi sürecinde alışveriş tercihlerinin değişip değişmediğini tespit etmeye yönelik sorular online olarak anket tekniğiyle sorulmuştur. Elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, Covid-19 pandemisi ile tüketicilerin ihtiyaçlarının büyük çoğunluğunu (giyim, kitap-kırtasiye, kişisel bakım) online olarak karşıladığı ve en fazla alışveriş yaptıkları alışveriş sitelerinin ilk sırasında Trendyol yer alırken ikinci sırasında hepsiburada.com'un olduğu tespit edilmiştir. Tüketiciler Covid-19 pandemisi sonrasında da bazı ihtiyaçlarını (giyim, kitap-kırtasiye, elektronik eşya) online olarak devam ettireceklerini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler : Pandemi, Covid-19, Online Alışveriş

HOW THE PERCEPTIONS OF CONSUMERS AGAINST ONLINE SHOPPING BEHAVIOR HAVE CHANGED WITH THE COVID-19 PROCESS?

ABSTRACT

The importance of online shopping, which entered our lives in the 90s, is increasing day by day in our country, as in every country, with today's technological developments. With the rapid development of technology, commercial activities carried out over the internet have become an indispensable element of our lives. Consumers' behavior regarding product search and preferences has begun to become more complex with the pandemic. Curfews and quarantine practices during the Covid-19 pandemic have affected consumers' online shopping behavior. With the Covid-19 pandemic, consumers' perspectives on shopping have changed and they have started to prefer online shopping sites instead of physical stores.

During the pandemic, people preferred online shopping for all their essential or non-essential needs to reduce the risk of contracting the virus. Consumers may hesitate to use online shopping sites due to problems such as difficulties experienced by consumers when using technology, doubts about internet shopping and not being able to physically see the products. This study aimed to examine what changes consumers experienced in their online shopping behavior during the Covid-19 pandemic period. Another purpose of this study is to examine the effects of the Covid-19 pandemic process on the new normal life. In this regard, questions were asked to 409 participants living in Turkey, selected by simple random sampling method, using an online survey technique to determine whether their shopping preferences changed during the pandemic period. The data obtained was analyzed using the SPSS package program. According to the results of the analysis, it was determined that during the Covid-19 pandemic, consumers met the majority of their needs (clothing, books-stationery, personal care) online and Trendyol was in the first place, while Hepsiburada.com was in the second place. Consumers stated that they will continue to meet some of their needs (clothing, books-stationery, electronic goods) online after the Covid-19 pandemic.

Keywords: Pandemic, Covid-19, Online Shopping

1. GİRİŞ

İnsanlık; tarih boyunca birden fazla salgın hastalıkla mücadele etmiştir. Dünya tarihinde adı geçen ve milyonlarca insanın ölümüne neden olan salgınlara 2020 yılında pandemi olarak ilan edilen Covid-19 eklenerek, büyük çaplı salgın olarak tarihe geçmiştir (Çınar ve Oğuz, 2020:3). İnsanlık tarihinin her döneminde pandemiler meydana gelmiş ve çok sayıda insanın ölümüne neden olmuştur. En fazla ölümler 1347-1351 yılları arasında yaşanan İkinci Veba Salgın'ında görülürken Covid-19 pandemisinde ölüm sayıları da gün geçtikçe artış göstermiştir (Eryiğit ve Özdemir, 2023:85).

Pandemi süreci, dünyada sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlere sebep olup, tüketim alışkanlıkları ile tüketici davranışlarında da çeşitli değişimleri beraberinde getirmiştir. Pandemi sürecinde "evde kal" uygulamaları ile sınırlı mekanlarda kalan bireylerin çevrimiçi ortamlarda alışveriş yapma sayısının arttığı ifade edilmektedir (Gençyürek Erdoğan, 2020:1298).

Dünyada ve ülkemizde yaşanan olağanüstü gelişmeler her şeyi değiştirdiği gibi tüketicilerin online alışverişlerinde de bariz farklılıklar oluşturmıştır. Online alışveriş sitelerinden alışveriş yapmak, artık tercih edilen alışveriş yöntemlerinin başında yer almıştır. İnternet sayesinde tüketiciler mağazalardan alışveriş yapmak yerine daha az zaman ve daha düşük maliyetle online alışveriş yapabilmektedirler. Tüketiciler için mağazaya gitmeden istenilen yerde ve zamanda alışveriş yapabilmek her ne kadar cazip gibi görünse de online alışveriş yaparken alınacak ürünleri fiziki olarak görememek, online ortama duyulan kuşku, tüketicilerin online alışveriş yapma isteklerini çoğu zaman engellemektedir.

Söz konusu bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın amacı; Çin’de başlayıp çok kısa bir zaman içerisinde ülkemiz dahil tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin tüketicilerin online alışveriş davranışları üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını tespit etmektir. Nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup, araştırma verileri anket tekniği kullanılarak online olarak elde edilmiştir. Anketler bilgisayar destekli internet ortamından gönderilen ankete erişim sağlayan herkese uygulanmış, elde edilen verilerin analizi ile araştırma hipotezleri test edilmiştir.

2. ONLİNE ALIŞVERİŞ

İnternet kullanımının artması ve günlük bir faaliyet haline dönüşmesiyle birlikte, tüketicilerin geleneksel alışveriş alışkanlıklarını online zemine kaydırma çabaları da artış göstermektedir. Online alışveriş sitelerinin sunmuş olduğu fiyat teklifleri, kupon fırsatları, indirimler, ödeme kolaylıkları, siparişlerin eve gelmesi gibi kolaylıklar kişilere cazip gelmektedir (Armağan ve Temel,2018:623).

Kendi ihtiyaçlarını en iyi karşılayan ürünlerden emin olmayan tüketiciler alacakları ürünleri online olarak karşılaştırmaları için internet, rahat ve zengin bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Daha kısa zaman içerisinde ve daha az maliyet ile dünyanın birçok yerinden pek çok alternatifin aynı zaman içinde değerlendirilmesi ve ürünlerin fiyat/kalite/performans bakımından karşılaştırılması online alışveriş sayesinde mümkün olmaktadır. Bu sebeple firmaların, tüketicilerin internet üzerinden alışveriş yapma veya yapmama tercihlerinin nedenlerini öğrenmeleri, online alışverişten sundukları ürünlerini geliştirmeleri ve daha geniş kitlelere hitap eder hale getirmeleri açısından büyük önem taşımaktadır (Türker ve Özeltin Türker, 2013:285).

Online alışveriş, mekân ve zaman sınırlılıklarını ortadan kaldırmakta ve alışveriş yapmak isteyen tüketicilerin istedikleri zaman ve mekânda ihtiyaçlarını giderebilmelerine olanak sağlamaktadır. Tüketiciler online alışveriş sayesinde artık bütün mağazaları gezerek istedikleri ürünü istedikleri fiyata bulmaya çalışmak yerine, istedikleri ürüne ve fiyata bir tık ile ulaşabilmekte bunun yanı sıra fiyat ve özelliklerini karşılaştırarak istedikleri ürünleri kolaylıkla satın alabilmektedirler (Danışmaz, 2020:84). Eski ve geleneksel perakendeciler ile karşılaştırıldığında online pazarlamacıların çoğu, talep üzerine geniş ürün yelpazesi sunmaktadır. Online alışveriş, geleneksel alışveriş ortamlarında sık sık karşılaşılan mağaza kalabalığından kurtulma ve kuyrukta bekleme gibi problemleri ortadan kaldırma, fiyatların genellikle daha düşük olması, alışverişin tüketiciye rahatlık ve kolaylık sağlamanın yanı sıra 7/24 alışveriş imkânı ve geniş bir ürün çeşidinin olması gibi birçok avantaj sağlamaktadır (Yılmaz vd., 2016:106).

İnternet ve mobil araç kullanımının devamlı olarak artmasının yanı sıra farklı ödeme yöntemleri, ürünlerin tesliminde ilerleme ve bilinçli tüketicilerin sayısında meydana gelen artış gibi etkenlerle online alışveriş hızlı bir şekilde büyümektedir.

Çin de başladığı varsayılan Covid-19 pandemisi kısa süre içerisinde Çin sınırlarını aşarak tüm dünyayı tesiri altına almış ve başlangıç yeri olan Çin'den daha fazla yıkıma sebep olmuştur. Ülkemizde de Covid-19'un etkileri derinden hissedilmiş ve faaliyet gösteren birçok işletmenin faaliyeti devlet otoritesi tarafından durdurulmuştur. Bazı işletmeler ise halk sağlığı gereği faaliyetlerini durdurma ya da üretimleri azaltma kararı almıştır. Covid-19 pandemisi işletmeler için ciddi bir krize neden olmuştur. Bu krizi en az hasar ile atlattıkları isteyen işletmeler online satışa ağırlık vermişlerdir. Bu ve benzeri süreçler online alışverişin işletmeler için ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir (Kaynak, 2020:636).

Dünya genelinde ülkelerin Covid-19 salgınına önlemeye yönelik evde kalma uygulamaları, karantina ilan edilmesi ve izolasyon gibi alınan tedbirler insanları online alışverişe yöneltmiştir. Bu süreçte insanlar geleneksel marketler yerine online ortamları kullanmaya başlamıştır. Online alışveriş, Mart 2020'nin ilk haftasından bu zamana kadar yeni ve aktif kullanıcı sayısında istikrarlı bir artış kaydetmiştir. Bunun yanı sıra Covid-19 salgını tüketicilerin online alışveriş davranışlarını önemli ölçüde değiştirip, sektörü yeniden şekillendirmektedir. Mümkün oldukça online ortamda alışveriş yapmayı tercih eden kişiler online gıda marketlerinin trafiğini yüzde 100'ün üzerinde artırmışlardır (Güven, 2020:256, Demirdöğmez vd., 2020:130-131).

3. YÖNTEM

3.1.Araştırma Yöntemi

Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci ile beraber online alışveriş tüketicilerin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Yapılan bu araştırma ile Covid-19 süreci ile birlikte tüketicilerin online alışveriş davranışına yönelik algılarının nasıl değiştiğinin araştırılması amaçlanmıştır. Kesitsel olarak planlanan bu çalışmanın verileri pandemi sürecinin en yoğun şekilde yaşandığı 2020 yılında online olarak yapılan anketler ile toplanmıştır. Çalışma için 409 katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışmada kullanılan anket soruları araştırmacılar tarafından oluşturulmuş olup ankette açık ve kapalı uçlu sorular yer almaktadır.

3.2.Araştırmanın Hipotezleri

H1: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, online alışveriş yapma sıklıkları arasında anlamlı farklılık vardır.

H2: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, aylık ortalama online alışverişe harcadıkları tutar arasında anlamlı farklılık vardır.

H3: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, ihtiyaçlarını online giderme durumları arasında anlamlı farklılık vardır.

H3a: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, süpermarket ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır.

H3b: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, giyim ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır.

H3c: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, kitap-kırtasiye ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır.

H3d: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, elektronik eşya ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır.

H3e: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, hijyen ve temizlik ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır.

H3f: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, spor ürünleri ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır.

H3g: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, sağlık ürünleri ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır.

H3h: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, mobilya, ev eşyası ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır.

3.3.Araştırma Bulguları

Çalışmaya online olarak katılan 409 tüketicinin demografik olarak nasıl dağıldığını gösteren veriler Şekil 1'de yer almaktadır. Çalışmaya 233 kadın, 176 erkek katılırken bunların 158'i evli, 241'i bekar. Tüketicilerin eğitim düzeyleri incelendiği 363 katılımcının lisans ve lisans üstü eğitime sahip olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 1. Araştırmaya Katılan Çalışanların Demografik Özellikleri

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	233	57,0
	Erkek	176	43,0
	Toplam	409	100
Medeni Durum	Evli	158	38,6
	Bekâr	241	58,9
	Diğer	10	2,4
	Toplam	409	100
Eğitim Durumu	Lise ve Öncesi	18	4,4
	Ön Lisans	29	7,1
	Lisans	169	41,3
	Lisansüstü	193	47,2
	Toplam	409	100

Araştırmaya katılan katılımcıların online alışveriş yapıp/yapmama durumlarını ölçmek için “Online alışveriş yapıyor musunuz?” sorusu yönelmiş ve katılımcılara “evet” ve “hayır” olmak üzere iki seçenek sunulmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%92,4) online alışveriş yaptığını ifade ettiği görülmektedir.

Şekil 2. Tüketicilerin Online Alışveriş Yapıp/Yapmama Durumu

Tüketicilerin Online Alışveriş Yapıp/Yapmama Durumu	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	378	92,4	92,4	92,4
Hayır	31	7,6	7,6	100,0
Toplam	409	100,0	100,0	

En son online alışveriş yapma durumlarına yönelik katılımcılara sorulan sorunun yanıtları incelendiğinde; 409 katılımcının 83'ünün (%20,3) bir gün önce, 162'sinin (%39,6) bir hafta önce, 94'ünün (%23) bir ay önce, 9'unun (%2,2) bir yıl önce, 10'unun (2,4) hiçbir zaman online alışveriş yapmadığı anlaşılmıştır. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun sürekli olarak online alışveriş yapması ülkemizde e-ticaret sektörü açısından son derece önemli bir potansiyelin olduğunu göstermektedir.

Şekil 3. Tüketicilerin En Son Online Alışveriş Yapma Durumu

Tüketicilerin En Son Online Alışveriş Yapma Durumu	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
1 Gün Önce	83	20,3	20,3	20,3
1 Hafta Önce	162	39,6	39,6	59,9
1 Ay Önce	94	23,0	23,0	82,9
2 Ay Önce	16	3,9	3,9	86,8
3 Ay Önce	19	4,6	4,6	91,4
4 Ay Önce	7	1,7	1,7	93,2
6 Ay Önce	9	2,2	2,2	95,4
1 Yıl Önce	9	2,2	2,2	97,6
Hiçbir Zaman	10	2,4	2,4	100,0
Toplam	409	100,0	100,0	

Covid-19'dan önce online alışveriş yapma sıklıklarının tespit edilmesine yönelik katılımcılara sorulan sorunun cevaplarına bakıldığında (Şekil 4); 53 katılımcının haftada en az bir kez alışveriş yaptığı tespit edilirken, 172 katılımcının ise ayda bir kez alışveriş yaptığı görülmektedir. Tüketicilerin Covid-19'dan önce online alışveriş yapma sıklığı verilerine göre katılımcıların %55'inin en az ayda bir defa online alışveriş yaptığı görülmektedir.

Şekil 4. Tüketicilerin Covid-19'dan Önce Online Alışveriş Yapma Sıklığı

Covid-19'dan ÖNCE online alışveriş yapma sıklığı	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
Her gün	3	,7	,7	,7
Haftada birkaç kez	20	4,9	4,9	5,6
Haftada bir kez	30	7,3	7,3	13,0
Ayda bir kez	172	42,1	42,1	55,0
2 Ayda bir kez	59	14,4	14,4	69,4
3 Ayda bir kez	64	15,6	15,6	85,1
6 Ayda bir kez	42	10,3	10,3	95,4
Hiçbir zaman	19	4,6	4,6	100,0
Total	409	100,0	100,0	

Covid-19'un tüketicilerin online alışveriş yapma sıklıklarını değiştirip değiştirmediğini ölçmek amacıyla sorulan soruların yanıtları incelendiğinde; Covid-19'dan önce 20 katılımcı haftada birkaç kez online alışveriş yaparken, bu sayı Covid-19 süresince 51 katılımcıya yükselmiştir. Covid-19'dan önce 30 katılımcı haftada bir kez online alışveriş yaparken, Covid-19'un etkisiyle

haftada bir kez online alışveriş yapan kişi sayısı 76'ya yükselmiştir. Şekil 5'de yer alan sonuçlara bakıldığında online alışveriş yapma sıklıkları değişmiş, katılımcılar kısa zaman içerisinde tekrar online alışveriş yapma gereksinimi duymuşlardır. Online alışveriş sıklıklarının artmasında Covid-19 döneminde sokağa çıkma yasaklarının olması, tüketicilerin karantinada bulunması gibi etkenler rol oynamıştır.

Şekil 5. Tüketicilerin Covid-19 Süresince Online Alışveriş Yapma Sıklığı

Covid-19 SÜRESİNCE online alışveriş yapma sıklığı	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
Her gün	4	1,0	1,0	1,0
Haftada bir kaç kez	51	12,5	12,5	13,4
Haftada bir kez	76	18,6	18,6	32,0
Ayda bir kez	144	35,2	35,2	67,2
2 Ayda bir kez	55	13,4	13,4	80,7
3 Ayda bir kez	31	7,6	7,6	88,3
6 Ayda bir kez	11	2,7	2,7	91,0
Hiçbir zaman	37	9,0	9,0	100,0
Total	409	100,0	100,0	

Covid-19 öncesi ve sonrasında tüketicilerin online alışveriş davranışlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için t-testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların Covid-19'dan önce online alışveriş yapma sıklığı ile Covid-19 süresince online alışveriş yapma sıklığı arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t_{(409)} = 11,721$ ve $p < .01$). Katılımcıların Covid-19'dan önce online alışveriş yapma sıklığının ortalaması (5,62), Covid-19 süresince online alışveriş yapma sıklığının ortalaması (4,58) çıkmıştır. Yani, katılımcıların Covid-19 önce ve süresince online alışveriş yapma sıklıkları arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bu sonuçlara göre "H1: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, online alışveriş yapma sıklıkları arasında anlamlı farklılık vardır" hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 6. İlişkili Örneklem T Testi Sonuçları

Varsayımlar	N	Ort.	SS	SD	t	p
Covid-19'dan Önce Online Alışveriş Yapma Sıklığı	409	5,62	1,70			
Covid-19 Süresince Online Alışveriş Yapma Sıklığı	409	4,58	2,10	1,80	11,721	,000

Şekil 7. Covid-19'dan Önce Aylık Ortalama Online Alışverişe Harcanan Tutar

Covid-19'dan ÖNCE aylık ortalama online alışverişe harcadığımız tutar	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
75TL ve daha az	62	15,2	15,2	15,2
76 - 150 TL	108	26,4	26,4	41,6
151 - 225 TL	77	18,8	18,8	60,4
226 - 300 TL	47	11,5	11,5	71,9
301- 375 TL	27	6,6	6,6	78,5
376 - 450 TL	14	3,4	3,4	81,9
451- 500 TL	23	5,6	5,6	87,5
501-750 TL	17	4,2	4,2	91,7
751 TL ve üzeri	19	4,6	4,6	96,3
Hiç harcama yapmadım	15	3,7	3,7	100,0
Total	409	100,0	100,0	

Şekil 7’de yer alan bilgilere göre, 409 katılımcıdan 108’inin (%26,4) aylık ortalama alışveriş tutarı 76-150 TL arasında iken Covid-19 süresince bu sayı 108’den 70 katılımcıya düşmüştür (Şekil 8). 751 TL ve üzeri alışveriş tutarını Covid-19 öncesinde 19 katılımcı (%4,6) işaretlerken Covid-19 süresince bu sayı 36’ya yükselmiştir (%8,8). Katılımcıların Covid-19’dan önce ve Covid-19 süresince aylık ortalama online alışveriş tutarlarını karşılaştırmak için Şekil 7 ve 8 incelendiği zaman alışveriş tutarlarının Covid-19 sürecinde öncesine kıyasla artma eğilimi gösterdiği tespit edilmektedir. Bunun sebebi, araştırmaya katılan katılımcıların dışarıya çıkıp risk almak yerine online alışveriş yapmayı tercih etmeleridir.

Şekil 8. Covid-19 Süresince Aylık Ortalama Online Alışverişe Harcanan Tutar

Covid-19 SÜRESİNCE aylık ortalama online alışverişe harcadığımız tutar	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
75TL ve daha az	39	9,5	9,5	9,5
76 - 150 TL	70	17,1	17,1	26,7
151 - 225 TL	71	17,4	17,4	44,0
226 - 300 TL	55	13,4	13,4	57,5
301- 375 TL	29	7,1	7,1	64,5
376 - 450 TL	19	4,6	4,6	69,2
451- 500 TL	32	7,8	7,8	77,0
501-750 TL	27	6,6	6,6	83,6
751 TL ve üzeri	36	8,8	8,8	92,4
Hiç harcama yapmadım	31	7,6	7,6	100,0
Total	409	100,0	100,0	

Elde edilen bulgulara göre katılımcıların Covid-19’dan önce aylık ortalama online alışverişe harcadıkları tutar ile Covid-19 süresince aylık ortalama online alışverişe harcadıkları tutar arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($t_{(409)} = -7,586$ ve $p < .01$). Katılımcıların Covid-19’dan önce aylık ortalama online alışverişe harcadıkları tutarın ortalaması 3,75 iken Covid-19 süresince 4,75 olarak gerçekleşmiş olup anlamlı ($p < .01$) düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Başka bir ifade ile katılımcıların Covid-19 önce ve süresince aylık ortalama online alışverişe harcadıkları tutar arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bu bilgilerden hareketle “H2: Tüketicilerin Covid-19’dan önce ve sonrasında, aylık ortalama online alışverişe harcadıkları tutar arasında anlamlı farklılık vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 9. İlişkili Örneklemeler T Testi Sonuçları

Varsayımlar	N	Ort.	SS	SD	t	p
Covid-19'dan Önce Aylık Ortalama Online Alışverişe Harcanan Tutar	409	3,75	2,53			
Covid-19 Süresince Aylık Ortalama Online Alışverişe Harcanan Tutar	409	4,75	2,84	2,67	-7,586	,000

Kesitsel olarak planlanan bu araştırmanın verileri Haziran 2020- Ağustos 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplandığı tarih dikkate alınarak Şekil 10 incelendiğinde 23 katılımcının (online alışveriş deneyimi bir yıldan az olanlar) (%5,6) online alışveriş deneyimine Covid-19 döneminde başladığı söylenebilir. Katılımcıların yarısının (%51,3) 5 yıldan fazla zamandır online alışveriş deneyiminin olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 10. Katılımcıların Online Alışveriş Deneyimine Başlama Zamanı

Online alışveriş deneyiminize başlama zamanınız	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
4 aydan az	10	2,4	2,4	2,4
1 yıldan az	13	3,2	3,2	5,6
1-2yıl	31	7,6	7,6	13,2
2-3yıl	33	8,1	8,1	21,3
3-4yıl	56	13,7	13,7	35,0
4-5yıl	45	11,0	11,0	46,0
5 yıldan fazla	210	51,3	51,3	97,3
Hiçbir zaman	11	2,7	2,7	100,0
Total	409	100,0	100,0	

“En son online alışverişini hangi siteden yaptınız?” sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde; 198 katılımcının Trendyol.com’dan, 71 katılımcının hepsiburada.com’dan, 58 katılımcının N11’den, 33 katılımcının çiçek sepetinden, 27 katılımcının GittiGidiyor’dan, 20 katılımcının yemek sepetinden ve 70 katılımcının ise diğer alışveriş sitelerinden online alışveriş yaptığı tespit edilmiştir.

Şekil 11. Katılımcıların Alışveriş Yaptıkları Online Siteler

Online Alışveriş Siteleri	Alışveriş Yapma Sayıları
Trendyol.com	198
Hepsiburada.com	71
N11	58
Çiçek Sepeti	33
Gitti Gidiyor	27
Yemeksepeti	20
Migros	19
Amazon.com	9
Boyner	9
Sefa Merve-Modanisa	8
Letgo	7
Decathlon	7
Morhipo	6

Dermoezanem	1
Diğer	70
Hiçbiri	15

* Araştırma sorusu sorulurken katılımcılara birden fazla seçenek işaretleme hakkı verilmiştir.

Katılımcıların “Covid-19 salgını alışveriş tercihinizi değiştirdi mi?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde; katılımcıların %51,8’inin alışveriş tercihlerinin değiştiği, %48,2’sinin alışveriş tercihlerinde bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sonuca bakarak, Covid-19’un tüketicilerin alışveriş tercihlerini etkilediği söylenebilir.

Şekil 12. Katılımcıların Covid-19 Salgınında Alışveriş Tercihleri

Covid-19 salgını Alışveriş Tercihi	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	212	51,8	51,8	51,8
Hayır	197	48,2	48,2	100,0
Toplam	409	100,0	100,0	

Şekil 13 incelendiğinde, 375 katılımcı Covid-19’dan önce online alışveriş yaparken 34 katılımcı Covid-19 ile beraber online alışveriş yaptığını belirtmiştir. Bu sonuca bakarak Covid-19’un online alışverişini yaygınlaştırmaya başladığı söylenebilir.

Şekil 13. Covid-19’dan Önce Online Alışveriş Başlama Durumu

Covid-19 önce online alışveriş	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %
Evet	375	91,7	91,7	91,7
Hayır	34	8,3	8,3	100,0
Toplam	409	100,0	100,0	

“Covid-19 süresince ihtiyaçlarımızın ne kadarını online olarak sağladınız?” sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde 409 katılımcıdan 39’u (%9,5) süpermarket ürünü ihtiyaçlarının büyük bir kısmını online olarak sağladığını ifade ederken, 185 (45,2) katılımcı süpermarket ihtiyacının hiçbirini online olarak sağlamadığını belirtmiştir. Alışverişe çıkılması durumunda Koronavirüs kapma riskinin artacağını düşünen tüketiciler ihtiyaçlarını online olarak sağlamışlardır. Giyim ürünlerinin ne kadarının online olarak sağlandığı sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında 150 katılımcının (36,7) ihtiyaçlarının büyük bir kısmını online olarak karşılarken, 92 katılımcı (22,5) ise giyim ihtiyacının hiçbirini online olarak sağlamamıştır. Giyim alışverişini online olarak tercih etmeyen katılımcıların bu tercihlerinin sebebi görmeden, denemeden almak istememiş olabilir. Bunun yanı sıra pandemi döneminde sokağa çıkma yasaklarından dolayı insanlar dışarıya çıkamadığı için giyim alışverişini yapmayı ertelemiş olabilirler. Altuğ ve Özkan (2012,2) yaptıkları çalışmalarında, giyim alışverişini yapan tüketicilerin bir kısmının online alım yaparken tereddüt ettikleri ve geleneksel mağazalarda alışveriş yapmayı tercih ettiklerini ifade ederlerken online satıcıların tüketicileri çekmek ve online satın almayı teşvik etmek için online ortamı geliştirecek ürün sanallaştırma teknolojilerinden yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmada ele alınan diğer bir ihtiyaç türü ise kitap-kırtasiye ürünleridir. 409 katılımcıdan 165’inin (%40,3) kitap-kırtasiye ürünlerinin büyük bir kısmını online olarak sağladığı, 91’inin

(%22,2) hiçbir kitap-kırtasiye ihtiyacının Covid-19 süresince online olarak sağlamadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Elektronik eşya ihtiyacının büyük bir kısmını gidermek için katılımcıların %26,4'ü online alışverişi tercih ederken %27,9'u online alışverişi tercih etmemiştir. Kişisel bakım ihtiyacının sonuçlarına bakıldığında, 409 katılımcıdan 110 katılımcı kişisel bakım ihtiyaçlarının büyük bir kısmını online olarak elde ederken, 107 katılımcı kişisel bakım ihtiyaçlarından hiçbirini online olarak almamıştır. Covid-19 döneminde önemi çok fazla artan bir ihtiyaç olan hijyen ve temizlik ürünlerine katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde, katılımcıların %18,6'sı bu ihtiyacının büyük bir kısmını online olarak elde ederken %35,9'u fiziki mağazalardan almayı tercih etmiştir. Katılımcıların %40,6'sı spor aleti gereksinimlerini gidermek için fiziki mağazaları tercih etmiştir. Katılımcıların %44,3'ü sağlık ürünlerini satın almak için fiziki mağazaları tercih etmişlerdir. Bu oranın bu kadar yüksek olmasında sağlık ürünlerinin online satılmasının risk oluşturabilecek olması etken olabilir. Mobilya ürünleri ihtiyacının büyük bir kısmını gidermek için katılımcıların %15,6'sı online alışverişi tercih ederken %39,4'ü online alışverişi tercih etmemişlerdir.

Şekil 14. Katılımcıların Covid-19 Süresince İhtiyaçlarını Online Giderme Durumu

Covid-19 süresince ihtiyaçların online giderilme durumu	1*	2	3	4	5	A.O s
	N	N	N	N	N	
	%	%	%	%	%	
Süpermarket Ürünleri	39	35	74	76	185	3,81
	9,5	8,6	18,1	18,6	45,2	1,342
Giyim Ürünleri	150	48	62	57	92	2,73
	36,7	11,7	15,2	13,9	22,5	1,600
Kitap-Kırtasiye Ürünleri	165	51	50	52	91	2,64
	40,3	12,5	12,2	12,7	22,2	1,622
Elektronik Eşya	108	60	57	70	114	3,05
	26,4	14,7	13,9	17,1	27,9	1,578
Kişisel Bakım	110	58	72	62	107	2,99
	26,9	14,2	17,6	15,2	26,2	1,556
Hijyen ve Temizlik Ürünleri	76	46	77	63	147	3,38
	18,6	11,2	18,8	15,4	35,9	1,517
Spor Aletleri	74	32	81	56	166	3,50
	18,1	7,8	19,8	13,7	40,6	1,519
Sağlık Ürünleri	50	47	80	51	181	3,65
	12,2	11,5	19,6	12,5	44,3	1,442
Mobilya Ürünleri	64	46	85	53	161	3,49
	15,6	11,2	20,8	13,0	39,4	1,485

*1. Büyük Bir Kısmını 2. Yaklaşık Yarısını 3. Yaklaşık Dörtte Birini 4. Çok Küçük Kısmını 5. Hiç

“Covid-19 sonrasında ihtiyaçlarınızın ne kadarını online olarak sağlayacaksınız?” sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde 409 katılımcıdan 39'unun (%9,5) süpermarket ürünü ihtiyaçlarının büyük bir kısmını online olarak sağlayacağını ifade ederken, 189 (46,2) katılımcı süpermarket ihtiyacının hiçbirini online olarak sağlamayacağını belirtmişlerdir. Giyim ürünlerinin ne kadarını online olarak sağlanacağı sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında 124

katılımcı (30,3) ihtiyaçlarının büyük bir kısmını online olarak elde edeceğini ifade ederken, 52 katılımcı (12,7) ise giyim ihtiyacının hiçbirini online olarak sağlamayacağını belirtmişlerdir. Araştırmada ele alınan diğer bir ihtiyaç türü ise kitap-kırtasiye ürünleridir. 409 katılımcıdan 151'i (%36,9) kitap-kırtasiye ürünlerinin büyük bir kısmını online olarak sağlayacağını ifade ederken, 60 katılımcının (%14,7) hiçbir kitap-kırtasiye ihtiyacını Covid-19 bittiğinde online olarak sağlamayacağı bulgusuna ulaşmıştır. Covid-19 döneminde öneminin daha iyi bir şekilde anlaşıldığı hijyen ve temizlik ürünlerine, Covid-19 sonrasında alışveriş tercihlerini ölçmek için katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde, katılımcıların %14,4'ü bu ihtiyacının büyük bir kısmını online olarak elde etmeye devam edeceğini ifade ederken %34,2'si fiziki mağazalardan almayı tercih edeceklerini bildirmişlerdir. Katılımcıların %16,6'sı spor aleti gereksinimlerini gidermek için fiziki mağazaları tercih edeceklerdir. Katılımcılar %12,7'sinin sağlık ürünlerini satın almak için online mağazaları tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Mobilya ürünleri ihtiyacının büyük bir kısmını gidermek için katılımcıların %14,9'u online alışverişini tercih edeceklerini buna karşın %33,5'i online alışverişini tercih etmeyeceklerini bildirmişlerdir.

Şekil 15. Katılımcıların Covid-19 Sonrasında İhtiyaçlarının Online Giderilme Durumu

Covid-19 sonrasında ihtiyaçların online giderilme durumu	1* N %	2 N %	3 N %	4 N %	5 N %	A.O s
Süpermarket Ürünleri	39 9,5	42 10,3	67 16,4	72 17,6	189 46,2	3,80 1,364
Giyim Ürünleri	124 30,3	103 25,2	74 18,1	56 13,7	52 12,7	2,53 1,377
Kitap-Kırtasiye Ürünleri	151 36,9	67 16,4	68 16,6	63 15,4	60 14,7	2,54 1,476
Elektronik Eşya	104 25,4	71 17,4	73 17,8	83 20,3	78 19,1	2,90 1,467
Kişisel Bakım	93 22,7	69 16,9	82 20,0	75 18,3	90 22,0	3,00 1,465
Hijyen ve Temizlik Ürünleri	59 14,4	52 12,7	79 19,3	79 19,3	140 34,2	3,46 1,434
Spor Aletleri	68 16,6	54 13,2	76 18,6	70 17,1	141 34,5	3,39 1,481
Sağlık Ürünleri	52 12,7	41 10,0	77 18,8	73 17,8	166 40,6	3,63 1,418
Mobilya Ürünleri	61 14,9	54 13,2	84 20,5	73 17,8	137 33,5	3,41 1,441

*1. büyük bir kısmını 2. Yaklaşık yarısını 3. Yaklaşık dörtte birini 4. Çok küçük kısmını 5. Hiç

Elde edilen verilere göre katılımcıların Covid-19 süresince ve Covid-19 sonrasında alışveriş tercihlerindeki farklılıklar incelendiğinde; süpermarket, kitap-kırtasiye, hijyen-temizlik, spor, sağlık ve mobilya, ev eşyası ürünlerinde herhangi bir farklılık görülemezken, giyim($t_{(409)}= 3,264$ ve $p=<.05$) ve elektronik eşyaların ($t_{(409)}= 2,377$ ve $p=<.05$) online olarak temin edilmesinde farklılık bulunmuştur. Böylelikle “H3b: Tüketicilerin Covid-19'dan önce ve sonrasında, giyim

ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır” ve “H3d: Tüketicilerin Covid-19’den önce ve sonrasında, elektronik eşya ihtiyaçlarını online olarak gidermeleri durumu arasında anlamlı farklılık vardır” hipotezleri kabul edilmiştir. Buna karşın H3a, H3c, H3e, H3f, H3g ve H3h hipotezleri ret edilmiştir.

Şekil 16. Covid-19 Süresince ve Covid-19 Sonrasında Tüketicilerin Alışveriş Tercihlerinin Karşılaştırılması

Varsayımlar	N	Ort.	SS	SD	t	p
Covid-19 Süresince Süpermarket Harcaması	409	3,81	1,34	,948	,156	,876
Covid-19 Sonrasında Süpermarket Harcaması	409	3,80	1,36			
Covid-19 Süresince Giyim Harcaması	409	2,73	1,60	1,272	3,264	,001
Covid-19 Sonrasında Giyim Harcaması	409	2,53	1,37			
Covid-19 Süresince Kitap-Kırtasiye Ürünleri Harcamaları	409	2,64	1,62	1,199	1,607	,109
Covid-19 Sonrasında Kitap-Kırtasiye Ürünleri Harcamaları	409	2,54	1,47			
Covid-19 Süresince Elektronik Eşya Ürünleri Harcamaları	409	3,05	1,57	1,289	2,377	,018
Covid-19 Sonrasında Elektronik Eşya Ürünleri Harcamaları	409	2,90	1,46			
Covid-19 Süresince Hijyen-Temizlik Ürünleri Harcamaları	409	2,99	1,55	1,068	-1,388	,166
Covid-19 Sonrasında Hijyen-Temizlik Ürünleri Harcamaları	409	3,00	1,46			
Covid-19 Süresince Spor Ürünleri Harcamaları	409	3,38	1,51	1,112	2,045	0,42
Covid-19 Sonrasında Spor Ürünleri Harcamaları	409	3,46	1,43			
Covid-19 Süresince Sağlık Ürünleri Harcamaları	409	3,50	1,51	1,026	,289	,773
Covid-19 Sonrasında Sağlık Ürünleri Harcamaları	409	3,39	1,48			
Covid-19 Süresince Mobilya, Ev Eşyası Ürünleri Harcamaları	409	3,65	1,44	1,075	1,379	,169
Covid-19 Sonrasında Mobilya, Ev Eşyası Ürünleri Harcamaları	409	3,63	1,41			

Katılımcıların Covid-19 ile birlikte online alışverişlerinde herhangi bir artışın olup olmadığını tespit etmek için sorulan soruya 221 katılımcının (% 54) evet online alışverişimde bir artış olduğu şeklinde yanıt verdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bilgidен hareketle Covid-19 pandemisinin tüketicilerin online alışveriş davranışı üzerinde pozitif bir etki yaptığı söylenebilir.

Şekil 17. Covid-19 Süresince ve Covid-19 Sonrasında Tüketicilerin Alışveriş Tercihlerinin Karşılaştırılması

Covid-19 ile beraber Online Alışverişlerinizde bir artış olup olmama durumu	Sayı	%	Geçerli %	Kümülatif %

Evet	221	54,0	54,0	54,0
Hayır	188	46,0	46,0	100,0
Toplam	409	100,0	100,0	

4. SONUÇ

Covid-19 pandemisiyle beraber dünya genelinde insanların alışveriş alışkanlıkları önemli ölçüde değişim göstermiştir. Salgınlar daha önceleri olduğu gibi sadece meydana geldiği dönem değil uzun vadede köklü toplumsal değişimlere yol açmaktadır. Covid-19 salgınıyla beraber insanların gerek yasaklardan gerekse hastalığın kendilerine bulaşmaması için eve kapanmasından kaynaklanan ve tüm dünyaya yayılan online alışverişe karşı bir yönelim olmuştur.

Araştırma, Covid-19 süreci ile beraber tüketicilerin online alışveriş davranışlarına yönelik algılarının değişip değişmediğini ölçmeye yöneliktir. Teknolojik gelişmeler günümüzde hayatın her alanında olduğu gibi, tüketicilerin alışveriş yapma tercihleri üzerinde de çok sayıda değişiklik yapmıştır. Yapılan araştırma, Covid-19 sürecinin tüketicilerin ihtiyaçlarını giderme adına yaptıkları alışveriş biçimini değiştirmiş ve online alışverişe olan eğilimi artırmıştır. Pandemiden önce online alışveriş yapmayan ya da bu konuda herhangi bir alışkanlığı bulunmayan tüketicinin, pandemi ile online alışverişe başladığı söylenebilir. Bunun nedenleri arasında, sokağa çıkma yasağı uygulamaları, Covid-19 salgınının kendilerine bulaşacağından endişelenme veya online ortamda ürünleri daha ucuza bulabiliyor olmaları, sayılabilir.

Bu çalışma kesitsel olarak planlanan çalışmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Anketler çalışma kapsamında online olarak ulaşılan 409 katılımcıya uygulanmıştır. Bu sebeple geneli yansıttığı varsayılmaz. Pandemi sebebiyle değişen tüketici davranışları sonucu olumlu ve olumsuz etkilenen sektörlerin hangileri olduğu yönünde gelecekte araştırmalar yapılması önerilir.

KAYNAKÇA

Armağan, E., Temel, E. Türkiye’de Online Kompulsif Alışveriş Davranışı Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20,4, 2018.

Altuğ, N., & Özhan, Ş. Trakya Bölgesi’ndeki Üniversitelerde Görev Yapan Öğretim Elemanlarının Online Alışverişten Algıladıkları Risk Ve Fayda Üzerine Bir Araştırma. *Öneri Dergisi*, 10,38, 2012.

Danışmaz, A T.Covid-19 Salgınının Tüketicilerin Online Alışveriş Tercihine Etkisi. *Social Sciences Research Journal*, 9,2, 2020.

Demirdöğmez, M., Taş, H. Y., Gültekin, N. (Koronavirüs’ ün (Covid-19) e-ticarete etkileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16,29, 2020.

Gençyürek Erdoğan, M. Covid-19 döneminde e-ticaret ve dijital reklam. Selçuk İletişim Dergisi, 13,3, 2020.

Güven, H. Covid-19 Pandemik krizi sürecinde e-ticarette meydana gelen değişimler. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7,5, 2020.

Kaynak İ. Koronavirüs (Covid-19) algısının online alışverişe etkisi. Turkish Studies, 15,4, 2020.

Türker, A., Türker, Ö. G. Turistik ürün satın alma davranışının teknoloji kabul modeli ile incelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15,2, 2013.

Yılmaz, V., Arı E., Doğan, R. (2016). Online alışverişte müşteri şikâyet niyetleri ve davranışlarının yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 11,42, 2016

YALNIZ SEYAHAT EDEN TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONU VE DENEYİMİNİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehmet GÜRLER¹, Şehnaz DEMİRKOL^{2*},

ÖZET

Küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin yaşanmasıyla birlikte turizm sektörü de zaman içerisinde etkilenmiştir. Turistler zamanla bireyselleşmenin de etkisiyle tek başlarına seyahat etmeye, turlarını organize etmeye başlamaktadır. Yalnız seyahat eden turist sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yalnız seyahatin önemli kavramları içerisinde yeni ülkeler keşfetme, macera, yöresel yemekler, sosyalleşme, farklı deneyimler vb. sebeplerle seyahat yer almaktadır. Kişileri yalnız seyahate iten ve çeken çeşitli motivasyon kaynakları vardır. Bu seyahatler sırasında kişiler birbirinden farklı deneyimler yaşamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı yalnız seyahat eden turistlerin seyahat motivasyonlarında etkili olan faktörleri belirlemek ve literatüre katkı sağlamaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma örneklemini İstanbul'da tarihi yarımada'yı ziyaret eden ve paket turlara katılan katılımcılara nitel bir araştırma yapılmıştır. Elde edilen görüşme verilerinin analizi için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bulgulara göre, yalnız seyahat eden turistlerin seyahate çıkma motivasyonları; özgürlük, keşfetme, macera, tarihe olan ilgi, yeni birileriyle tanışma olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yalnız seyahat eden turistlerin daha az harcama yapmaya meyilli oldukları ve çoğunlukla olumlu deneyimler yaşadıklarını belirtmişlerdir.

GİRİŞ

Turizm sektörünün ekonomik etkilerinin yanında sosyal ve kültürel etkileri de bilinmektedir. Küreselleşmenin etkisiyle turistlerin turizme olan yaklaşımları ve beklentileri değişime uğramaktadır. Gittikçe bilinçlenen turistler, ürün ve hizmet konusunda beklentileri artmaktadır.

¹ İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Doktora Öğrencisi, İstanbul, /; ORCID: 0000-0003-4622-3165

² Sorumlu yazar /Corresponding author: sdemirkol@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, İstanbul; ORCID: 0000-0002-2122-4551

Turistik ürünlerin çeşitlenmesiyle kitle turizminden alternatif turizm türlerine yönelmektedirler (Tükenmez, 2019). Bu minvalde paket turların sahip olduğu standartlar ve sınırlıkları nedeniyle insanlar teknolojiyle birlikte daha özgür olabilecekleri seyahat fırsatlarını arama eğilimi içinde olmaktadır (Ortiz ve Ospina, 2019). İnsanlar zaman içerisinde ataerkil ve kalabalık yaşam tarzından bireysel yaşam tarzına geçiş yaşamasının sonucu olarak kendini gösteren yalnız, bekar ve tek bireylerin sayısının ve kişisel gelirinin de artması, teknolojinin gelişmesi sonucunda da alternatif turizm çeşitlerine yönelmeye başlamıştır. Tüm bunlar ışığında turizm de yükselen eğilimlerden biri de yalnız seyahat olmuştur (Myers, 2010). Yalnız seyahat, teknolojik gelişmeler ve internet ile birlikte 20. Yüzyılın ortalarında gittikçe popülerleşerek daha geniş kitlelere yayılmıştır (Frederick ve McLeod, 1993). İnsanları yalnız seyahate motive eden unsurların başında özgürlük ve bağımsızlık arayışı yatmaktadır. Bireyselleşmenin beraberinde yalnız seyahat etmek, kendi farkındalıklarını keşfetme, karar ve sorumluluk alma, kişisel gelişim ve özgüven artışı sağlama gibi etkenlerle insanları bu seyahate yöneltmektedir (Bianchi, 2016; Yang, Yang ve Khoo-Lattimore, 2019). Bunlara ek olarak yalnız seyahat etme yeni kültürleri ve farklı yerleri keşfetme, yeni arkadaşlıklar edinerek sosyal bakış açısı genişletme fırsatı sağlamaktadır (Harman, 2014).

Motivasyon Teorileri

Motivasyon, bir bireyi memnun etmesi beklenen ve bazı eylem çeşitlerine yönlenmesini sağlayan, ihtiyaç veya durum anlamına gelmektedir (Moutinho, 2000). Sosyal bir varlık olan insanın ne zaman, nerede, nasıl davranacağı, beklenti ve ihtiyaçlarının neler olduğu sıkça araştırılan konulardan biridir. Bu doğrultuda motivasyon konusunu açıklamak üzere birçok teori ortaya atılmıştır. Motivasyonla ilgili geliştirilen bu teoriler, içsel faktörlere ağırlık veren kapsam teorileri ve dışsal faktörlere ağırlık veren süreç teorileri olmaktadır (Koçel, 2003).

Motivasyon teorileri, kapsam teorileri ve süreç teorileri olarak ikiye ayrılır;

Kapsam teorileri: motivasyonun gereksinim ve taleplerin karşılanması için belirli bir tutuma yönelmesi sebebiyle ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Örnek olarak; Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı, Frederick Herzberg'in Çift Faktör Kuramı verilebilir.

Süreç teorileri: Kapsam teorilerine ek olarak çevresel faktörlerinde motivasyonu meydana çıkardığını ortaya koymaktadır (Metle, 2001). Örnek olarak; Vroom Bekleyiş Teorisi, Adams Eşitlik Teorisi verilebilir.

Kapsam teorileri: Bireyi belirli yönlerde tutuma yönlendiren faktörleri anlamaya önem vermektedir. Bu teorilerden biri olan Herzberg'in Çift Faktör Teorisi, İçsel (motivasyonel) ve dışsal (hijyen) faktörler olarak 2'ye ayrılır.

İçsel (motivasyonel) faktörler: sorumluluk alma, tanınma, yükselme ihtimali sağlama, başarı, işin kendisi gibi etkenlerdir (Onaran, 1981).

Dışsal (hijyen) etmenler ise; Güvenlik, sosyal ihtiyaçlar ve fizyolojik özelliklere ek olarak şirket politikası, teknik denetim, yönetim, bireyler arası ilişkiler, statü, maaş, çalışma koşulları, özel hayat gibi daha alt düzey ihtiyaçlara cevap veren doyumsuzluğu engelleyici sebeplerden sayılmaktadır (Koçel, 2005).

Buradan hareketle motivasyon, içsel, motive edici faktörler elde edilirse gerçekleşebilir. Dışsal faktörler sağlanmadan sadece içsel faktörleri yerine getirmek motivasyon elde etmek için yeterli olmamaktadır. Bu bakımdan içsel ve dışsal faktörler motivasyonun elde edilmesi için birbirlerini tamamlayıcı olmaları oldukça önem arz etmektedir (Koçel, 2003).

Yalnızlık ve Yalnız Seyahat Kavramı

Yalnızlık; en temel anlamıyla evrensel bir duygu olarak yanında başkaları olmayan anlamına gelmekle birlikte, yalnızlık, bazen herkes tarafından tecrübe edilebilmektedir (Yaşar,2007). Yalnız seyahat ise, tek başına bir ülkeye gelen bir birey ve bu birey, bağımsız seyahat edenler grubunun bir üyesi olmaktadır (Foo, 1999).

İnsan yaşamındaki toplumsal, teknolojik, politik ve kültürel gelişmeler özellikle turistik tüketimde bulunanların seyahatlerine yansımaktadır. Bu seyahat ihtiyacını giderme gayesiyle yapılan konaklama, yeme-içme ve ulaşım gibi seçimlerinde değişimlere yol açmaktadır (Tükenmez, 2019). Bu değişimler neticesinde alternatif turizm türlerine yönelim olmakta ve bunlardan biri olan yalnız seyahatlere yönelik bir talep oluşmaktadır. Yalnız seyahat tarihin ilk çağlarında ya devlet tarafından belirli bir görevlendirme ya da belirli bir üst kesim yapabiliyorken günümüzde doğayla iç içe olmak isteyen, kendini geliştirme arzusu olan, kişisel farkındalık sahibi olan herkesin yapabileceği alternatif bir turizm çeşidi haline gelmiştir. Bu seyahat çeşidine olan ilgi gün geçtikçe artmakta ve yalnız seyahate katılanların çoğu kadınlar olmaktadır (Dereli, 2021). 2020 itibarıyla yaşanan pandemi sürecinin de etkisiyle dünya çapında yapılan COH-FIT projesi Türkiye sonuçlarına göre Türkiye'de ergen grupta

yalnızlaşma %38 artış göstermiştir (Turuncu Dergisi, 2020). Buradan da anlaşılacağı üzere yalnız seyahat gün geçtikçe büyüyen bir turizm çeşidi haline gelmektedir (Voase, 2007).

2022 yılında yalnız seyahat edenlere yönelik yapılan çalışma sonuçlarına göre; yalnız seyahat edenlerin seyahat etme nedenleri arasında en çok ifade edilenler sırasıyla en çok; dünyayı keşfetme ve diğerleri bu keşif için beklememe, nerede ve ne zaman ne istersem yapabilme özgürlüğü, bağımsızlık ve özgürlük hissi, yeni insanlarla tanışma, kişisel gelişim, arkadaşlarımdan farklı ilgi alanlarımın olması, birlikte olduğum kişi benim kadar seyahat etmeyi sevmiyor olmaktadır. Aynı çalışmada yalnız seyahati gerçekleştirme çeşitlerinde en çok bağımsız gezmek sonucu ortaya çıkmıştır. Yalnız seyahat edenlerin yaptıkları harcamalarda 55 yaş altının daha çok harcama yaptığı, yaş arttıkça bu harcamanın daha da azaldığı ortaya çıkmıştır. Yalnız seyahat edenlerin turlara katılımıyla ilgili katılımcıların %64'ü bazen, %24'ü evet, %12'si hayır sonucu ortaya çıkmıştır. Buradan da yalnız seyahat edenlerin daha çok plan yapmadan turlara katıldıkları anlaşılmaktadır. Çalışmada en çok ABD vatandaşlarının %16 oranla yalnız seyahat ettikleri ortaya çıkmıştır. Aynı çalışmada yalnız seyahat eden turistlerin neden turlara katıldıkları yönünde soruya verilen cevaplarda sırasıyla en çok seyahat ettikleri yerlere giderken özgüven sorunu yaşama, turlarda planlı şekilde bölgeyi gezerek daha rahat hissetme, dil engeli yaşamadan gezme olanağı, bazı maceraları sadece organize bir geziye katılarak yaşayabilme, daha güvende hissetme, param için değer ifadelerini kullanmışlardır (SoloTravelWorld.com)

Yalnız Gezgin Kavramı ve Özellikleri

Yalnız gezgin, yalnız seyahat etmeyi tercih ederek keşfetme hissini yaşamak isteyen kişileri tanımlamaktadır (Pereira ve Silva, 2018). Yalnız gezginler tek başına bir destinasyon varışına ulaşırlar da konaklama, ulaşım, yeme-içme, eğlence, yerel halk ve diğer turistlerle bağlantı kurmaları zor olduğu için, tüm turizm deneyimlerinde yalnız kalmaları gerekli olmamaktadır (Wilson, 2004). Yalnız gezginlerin destinasyon varış yerinde diğer turistlerle etkileşim içerisinde olması yada seyahatlerinin bir bölümünü tur rehberleriyle yapması da mümkün olmaktadır. Küresel hale gelmiş turizm dünyasında "yeni turistler" esnek, plansız, daha bireysel, güdübirlik odaklı yaşayan, çevre bilinci olan turistler olmaktadır (Poon, 2003).

Mehmetoğlu vd. (2001) çalışmasında yalnız seyahat edenleri 2'ye ayırmaktadır. Bunlar; varsayılan olarak yalnız gezginler ve tercihe göre yalnız gezginlerdir. Varsayılan olarak yalnız gezginler, sosyal konular nedeniyle (seyahat arkadaşı olmaması vb.) yalnız seyahat etmektedir.

Tercihe göre yalnız gezginler ise seyahat tarzı seçiminde (kendi istekleriyle yalnız) hem sosyal hem de psikolojik açıdan temelleri olan ve bu sebeplerle yalnız seyahat etmektedirler.

Bunlara ek olarak yalnız Gezgini 4 farklı gruba ayırabiliriz (Laesser, Beritelli ve Bieger, 2009).

- Tek yalnız: yalnız yaşayan kişinin yalnız başına seyahat gerçekleştirmesi,
- Tek grup: Yalnız yaşayan kişilerin diğer bireylerle bir grup kurarak seyahat gerçekleştirmesi,
- Toplu yalnız: yalnız yaşamayan kişinin yalnız başına seyahat gerçekleştirmesi,
- Toplu grup: yalnız yaşamayan kişinin diğer bireylerle bir grup oluşturarak seyahat gerçekleştirmesi.

Yalnız gezginler genel olarak önceden planlanan ve hazırlanan paket turu tercih etmeyen, yalnız başlayan gezilerini (diğer insanlarla etkileşimlerine rağmen) yalnız tamamlayan, seyahat planlarında esneklik gösteren ve seyahatleri boyunca yer konusunda bağımsız olan kişiler olarak açıklanabilmektedir (Heimtun, 2012).

Burada gruplandırılmadan yalnız gezginlerin özellikleri verilmiştir. Çalışmanın amacında da belirtildiği gibi çalışma paket tura katılan yalnız gezginler ile gerçekleştirilmiştir.

Seyahat Motivasyonu ve İtme – Çekme Teorileri

Seyahat motivasyonu; bir turist belirlenen bir destinasyona yönelmesinde etkili olan ihtiyaçlar ve tutumlar kümesi olarak tanımlanabilmektedir (Pizam, Neumann ve Reichel, 1979).

Seyahat motivasyonlarının heterojen bir yapıya sahip olmasının sebepleri arasında turistlerin farklı ülke, kültür ve kişilikleri barındırması ve değişik turizm çeşitlerini tercih etme durumları sayılabilmektedir (Harman, 2012; Kozak, 2002). Bu heterojen yapı nedeniyle turist motivasyonlarını ortaya çıkaran evrensel bir teori olmasa da birçok kuram öne sürülmüş ve bu konuda araştırmalar gerçekleştirilmiştir (Heitmann, 2011).

Sosyo-psikoloji açısından seyahat motivasyonunu ele alan kuramlardan biri olan Dann'ın 1977'de ele aldığı dışlanmışlık (anemie) ve kendini gerçekleştirme (ego-enhancement) kuramı olmaktadır (Dann, 1977). Buradan Dann'ın kuramının içsel motivasyona girdiğini söyleyebiliriz.

Dann'a göre insanlar anomik bir toplumda yaşamasından dolayı sosyal etkileşimi git gide azalmaktadır. Bu durumda sosyal yaşamdan dışlanmışlık hissedilmektedir. Bundan dolayı, ev ve rutin ortamdaki kaçmak bir seyahat motivasyonu haline dönüşmektedir. Bununla birlikte insanlar benlik veya egolarını yükseltmek ve kendilerini gerçekleştirmek için seyahat etmektedirler. Dışlanma ve kendini gerçekleştirme faktörleri sosyal psikolojik etkenler olarak iten ve çeken faktörler teorisinin temelini oluşturmaktadır (Rızaoğlu, 2012).

Crompton (1979) turist motivasyonlarını sosyo-psikolojik ve kültürel motivasyonlar olarak değerlendirmektedir. Sosyo-psikolojik motivasyon unsurları; keşfetme, geri çekilme, kendini değerlendirme, olağan çevreden kaçma, rahatlama, itibar, akrabalık ilişkileri ve sosyal etkileşimin kolaylaşması, kültürel motivasyon unsurları; yenilik ve eğitim şeklinde belirtilmiştir. Crompton (1979) burada hem iten hem çeken unsurlara dikkat çekmiştir.

Iso-Ahola (1983) turist motivasyonlarını kaçış ve arayış nitelikleri ile değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeye göre kişiler kendilerinden veya toplumdaki uzaklaşmak istediğinde aslında bireysel veya sosyal bir arayış içinde olur. Sonuç olarak 4 motivasyon unsuru önermektedir; bireysel kaçış, sosyal kaçış, bireysel arayış ve sosyal arayış (Heitmann, 2011).

Seyahat motivasyonlarını açıklayan teorilerden en fazla kabul gören teori "İtme ve Çekme" teorisidir (Uysal vd., 2008).

Çekme faktörleri; dış motivasyonlar unsurları veya destinasyonun özellikleri olarak açıklanabilmektedir. Destinasyon tamamen veya birkaç özelliği ile turisti cezbetmektedir (Heitmann, 2011). Destinasyon bünyesinde yer alan; alt yapı, üst yapı, doğal güzellik, hizmet vb. özellikler destinasyonun çekme faktörleri içerisinde yer almaktadır. Destinasyon özelliklerine ek olarak, yapılan iş ve görev de seyahat motivasyonunu etkilemektedir.

İtme faktörleri, bireyin iç motivasyon unsurlarından oluşmaktadır. Bireyin karar vermesinde iç motivasyonlar (ihtiyaç, istek vs.) devreye girmektedir. Seyahat motivasyonunda etkisi bulunan en önemli unsurlar ihtiyaç ve amaçlardır ve bunlar içsel faktörler arasında yer almaktadır. İçsel faktörlerde turist için konaklama, eğlence, yeme-içme önem arz etmemektedir. Bunlar yerine önemli olan bireyin bir yere gitme isteği ve hissiyatıdır (Mehmetoğlu, 2011).

Yalnız Seyahat İtme ve Çekme Faktörleri

Yalnız seyahat itme faktörleri; turistlerin seyahat ortamını ve sosyo-psikolojik yapıları seyahat etmeye yakın hale getiren faktörlerdir. Çekme faktörleri ise; seyahat kararı verildikten sonra belirli bir yere çeken faktörlerdir (Jamrozky ve Uysal, 1994; Çoban, 2019).

Yalnız gezginleri seyahate iten faktörler; arayışa girme, gevşeme, uzaklaşma arzusu, sosyal etkileşim, kendini gerçekleştirme, heyecan arayışı vb. gibi sıralanmaktadır. Yalnız gezginleri seyahate çeken faktörler; Gidilen yerin fiziki özelliklerine ek olarak, iklim ve kültür gibi diğer özellikler sayılabilmektedir (Chiang ve Jogaratnam, 2006). Yalnız gezginler yeni kültürleri keşfetme ve bağımsız olma duygularıyla deneyimlemek için itme faktörleri tarafından motive edilirler. Ayrıca itme faktörleri yalnız gezginlerin kendilerine meydan okuma, kaçma arayışı, özerk hissetme isteklerine yönelik olduğu görülmektedir. Seyahat etmek isteyen yalnız gezginler akranlarından etkilenerek kendileri de benzer bir deneyime sahip olmak isteyebilmektedirler (Bianchi, 2016).

YÖNTEM

Çalışmanın amacı, yalnız seyahat eden turistlerin seyahat motivasyonlarında etkili olan faktörleri belirlemek ve literatüre katkı sağlamaktır. Çalışmada yalnız seyahat eden turistlerin seyahat motivasyonlarında etkili olan faktörleri belirlemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışma amaca uygun olarak belirlenen yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yalnız seyahat eden ve paket tura katılan turistlere yüz yüze görüşmeyle gerçekleştirilmiştir. Görüşme kapsamında 10 açık uçlu soru yöneltilmiştir. Araştırma soruları çalışmanın amacına uygun olarak açık, anlaşılır, yönlendirmeyen sorulardan oluşmaktadır. Elde edilen verileri analiz etmek için Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan İçerik Analizi Tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi tekniğinde elde edilen verilerin daha detaylı bir şekilde incelenmesi gayesiyle kavram, tema ve kategorilere ulaşmak amaçlanmaktadır. İçerik analiz tekniğinde odak noktası toplanmış olan verilerdir. Veri setinde yer alan ve sıkça tekrar edilen veya katılımcıların yoğunlaşmış olduğu durumlardan kodlar oluşturulmaktadır. İlk başta kodlar oluşturulur. Kodlardan kategoriler ve kategorilerden ise temalar oluşturulmaktadır. İçerik analiz tekniğinde katılımcıların düşünce ve görüşleri sistemli olarak ayrıştırılmaktadır (Merriam ve Grenier, 2019).

Araştırma verilerini toplamak için görüşme soruları Gök, Ayvan ve Şalvarcı'nın (2021) yaptığı çalışmada yer alan görüşme için kullanılmış 10 soru kullanılmıştır. Sorular İngilizceye çevrilerek turistlere sorulmuştur. Oluşturulan sorular şöyledir;

1. Yaşınız/Cinsiyetiniz
2. Nerede yaşıyorsunuz?
3. Daha önce bu şekilde bir yalnız seyahat yaptınız mı?
4. Konaklama yerini nasıl ayarladınız, nerede kaldınız?
5. Gideceğiniz destinasyona ulaşımı nasıl gerçekleştirdiniz?
6. Gittiğiniz destinasyonda yiyecek içecek işletmelerini nasıl buluyorsunuz?
7. Sizi yalnız seyahate çıkmaya teşvik eden motivasyon kaynağınız nelerdir?
8. Gerçekleştirdiğiniz yalnız seyahatlerde günlük ne kadar para harcama yapıyorsunuz?
9. Katıldığınız yalnız seyahat türü nelerdir?
10. Yalnız seyahatiniz sırasında yaşadığınız olumlu ve olumsuz deneyimler nelerdir.

ARAŞTIRMA ÖRNEKLEMİ

Araştırma örnekleme İstanbul'da tarihi yarımadayı yalnız ziyaret eden ve paket turlara katılan 24 turist oluşturmaktadır. Görüşmelerde örneklem büyüklüğünden ziyade örneklemin niteliği önemlidir. Nitelikli tek bir katılımcıdan bile araştırma probleminin çözümü amacıyla gereken veri elde edilebilir (Creswell, 2002; Makatouni, 2002; Baltacı, 2019). Buradan hareketle Tesadüfi olmayan örnekleme tekniğinden kolayda örnekleme yöntemi çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Bu örnekleme tekniğinde araştırmacı kendi yargıları çerçevesinde seçerek ilerlemektedir. Araştırma, İstanbul'un sadece tarihi yarımadasını paket turla gezen ve yalnız seyahat eden turistleri kapsamı, araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Görüşme katılımcının izni dahilinde ses kaydına alınıp, daha sonra yazıya dökülmüştür. Elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği uygulanarak kategori, tema ve kodlar belirlenmiştir.

Araştırma verileri Mayıs – Eylül (2022) ayları arasında yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da tarihi yarımadayı paket turla gezen 24 yalnız seyahat eden kişiyle bu tarihler arasında görüşmeler yüz yüze yapılmış olup ve katılımcılara konu hakkında bilgilendirme yapılarak görüşmenin kayıt altına alınacağı bildirilip gerçekleştirilmiştir. Analiz

aşamasında yalnız seyahat eden turistler T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10, T11, T12, T13, T14, T15, T16, T17, T18, T19, T20, T21, T22, T23, T24 olarak kodlanmıştır.

ANALİZ VE BULGULAR

Katılımcılarla yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmede katılımcılara sorulan toplam soru sayısı 10'dur ve bu 10 soru içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki çizelgede yer almaktadır.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Milliyet
Turist	E	29	Polonya
Turist	E	27	Dubai
Turist	E	31	İngiltere
Turist	K	34	Almanya
Turist	K	34	Polonya
Turist	E	25	İtalya
Turist	K	38	İngiltere
Turist	E	59	Almanya
Turist	K	55	ABD
Turist	K	32	Belçika
Turist	E	49	İngiltere
Turist	K	28	Almanya
Turist	K	35	İsviçre
Turist	E	29	Estonya
Turist	K	68	ABD
Turist	E	25	Peru
Turist	K	22	ABD
Turist	E	34	Singapur
Turist	E	39	İngiltere
Turist	E	28	ABD
Turist	K	27	ABD
Turist	E	38	Poland
Turist	K	30	ABD
Turist	K	26	Almanya

Yukarıdaki çizelgede katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında; 20 katılımcının 12'si erkek, 12'si kadındır. Katılımcıların 22-68 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların milliyetine bakıldığında 6'sı ABD, 4'ü İngiltere, 4'ü Almanya, 3'ü Polonya vatandaşıdır. Geriye kalan katılımcılar birer olarak; Dubai, İtalya, Belçika, İsviçre, Estonya, Peru, Singapur vatandaşıdır.

Katılımcılara sorulan sorular neticesinde ilk soru yaş ve cinsiyet sorusudur. Çizelge 1'de bu sorunun cevabı açıklanmıştır. İkinci soru 'Nerede Yaşıyorsunuz?' Sorusu yine Çizelge 1'de açıklanmıştır. Üçüncü soru 'Daha Önce Bu Şekilde Bir Yalnız Seyahat Yaptınız mı?' sorusuna verilen cevaplara içerik analiz tekniği uygulanmıştır. Bu anlamda verilen cevaplar analiz edildiğinde katılımcıların tamamının daha önce yalnız seyahat ettikleri anlaşılmıştır. Verilen cevaplar Türkçe'ye çevrilmiştir ve verilen cevaplara örnek aşağıdaki gibidir;

T1: 'Evet, genellikle'

T7: 'Evet, çok kez'

T12: 'Evet, çoğu zaman'

T18: 'Evet, çoğunlukla böyle tercih ediyorum'

Katılımcılara yöneltilen dördüncü soru 'Konaklama yerini nasıl ayarladınız, nerede kaldınız?' sorusuna verilen cevaplara içerik analizi tekniği uygulanmıştır.

Aşağıdaki Çizelge 1.2'de kategori, alt kategori ve kodlar yer almaktadır. Çizelge 7.2'de görüldüğü üzere, konaklama aracı ve yeri kategorisi, konaklama aracı ve konaklama yeri alt kategorilerinden oluşmaktadır. 'Konaklama Aracı ve Yeri' kategorisinin %54,9'u 'konaklama aracı' alt kategorisinden oluşmaktadır. Diğer alt kategori 'konaklama yeri' alt kategorisinin de %45,1 olduğu görülmektedir.

Çizelge 1.2. Konaklama Ayarlama Aracı ve Yeri Kategorisi

Kategori	Alt Kategori	Kod	Σi	$\Sigma (51)$	%
Konaklama Aracı ve Yeri	Konaklama Aracı	İnternet	22	28	54,9
		İş Yeri	6		
	Konaklama Yeri	Pansiyon	9	23	45,1
		Airbnb	8		
		Otel	6		

Yukarıdaki Çizelge 1.2’de konaklama aracı ve yeri kategorisinin ilk alt kategorisi ‘Konaklama Aracıdır.’ Konaklama aracı alt kategorisinde katılımcılar ‘internet’ kodu ile ilgili örnekler aşağıda yer almaktadır; (T: Turist).

T7: *‘İnternet üzerinden tüm işlemlerimi gerçekleştiriyorum.’*

T10: *‘Planlama yaparken, konaklama ve uçuşla ilgili tüm detayları internette halledebiliyorum. Büyük kolaylık.’*

T11: *‘İnternette konaklamayla alakalı bir çok yeri kıyaslayabiliyorum. Bu yüzden tercih ediyorum.’*

T16: *‘İnternet hem daha güvenli, daha hızlı ve daha ucuz konaklama yapabileceğim yerleri öneriyor. Bende bu öneriler doğrultusunda soru işareti olmadan seçim yapabiliyorum.’*

Konaklama aracı alt kategorisinin ikinci kodu iş yeri kodudur. Bu kodla ilgili örnekler aşağıda yer almaktadır; (T: Turist).

T20: *‘Konaklamamla ilgili yalnız seyahatlerimde iş yerimle ortak karar verip ayarlıyoruz.’*

T24: *‘Konaklama ayarlarken iş yerimin tercih ettiği yerlerde kalıyorum ve böylece başka konuları planlamak için daha çok vaktim kalıyor.’*

Yukarıdaki Çizelge 1.2’de ‘Konaklama Yeri’ alt kategorisinde pansiyon, airbnb, otel kodları yer almıştır. ‘Konaklama Yeri’ alt kategorisi katılımcıların konaklama yeri seçerken yaptıkları tercihleri göstermektedir. Katılımcıları çoğunlukla konaklama yeri olarak pansiyon tercih etmişlerdir. Daha sonra airbnb tercih etmişlerdir. Bunları konaklama yeri olarak otel takip etmiştir. Buradan teknolojinin ve internetin gelişimiyle birlikte Airbnb’nin otellerden daha çok tercih edilmesi, yalnız seyahat eden turistlerin tercihleri konusunda teknolojiyi ve interneti takip ettikleri, farklı deneyimlere açık olduğu sonucuna varılabilir.

Çizelge 1.2’de oluşturulan kodlardan öncelikle pansiyon koduna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T4: *‘Seyahatlerimde pansiyon tercih ediyorum. Daha ucuz ve merkezi.’*

T10: *‘Pansiyonlara bakıyorum. Özellikle gezeceğim yerlere yakın olanlarda kalıyorum.’*

T19: *‘Mutlaka pansiyonlarda kalıyorum. Bütçeme uyuyor.’*

T22: *“Hem ucuz hem de daha güvenli diye pansiyonda kalmayı tercih ediyorum.”*

Pansiyon kodundan sonra ikinci sırada olan airbnb koduyla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T2: *“Seyahatimden önce airbnb tercih ediyorum. Gerekliğinde sosyalleşme ve ucuz olduğundan dolayı.”*

T3: *“Airbnb tercih ediyorum. Çünkü çok daha ucuz ve değişik bir deneyim.”*

T6: *“Daha ucuz olduğu için airbnb tercih ediyorum. Kalan paramı günlük aktivitelerime harcayabiliyorum.”*

T13: *“Konaklama konusunda airbnb kullanmaya başlayınca daha rahat oluyorum. Hem ucuz hemde seçenek çok fazla. Her bütçeye uygun ve merkezi bir çok oda bulmak mümkün.”*

Airbnb kodundan sonra üçüncü kod otel kodudur. Otel koduyla ilgili örneklere aşağıdadır; (T: Turist)

T11: *“Seyahat ederken konaklama konusunda soru işareti yaşamamak için otel tercih ediyorum.”*

T16: *“Otel tercih ediyorum. Çünkü daha güvenli buluyorum.”*

T17: *“Konaklama konusunda konfor ve güvenlik önemli benim için. O yüzden otel tercih ediyorum.”*

T21: *“Otel tercih ediyorum. Konaklama planı için vakit harcamak ya da yer değiştirmek istemiyorum. O yüzden merkezi ve bütçeme uygun bir otelde kalıyorum.”*

Katılımcılara yöneltilen beşinci soru ‘Gideceğiniz destinasyona ulaşımı nasıl gerçekleştirdiniz?’ sorusuna verilen cevaplara içerik analiz tekniği uygulanmıştır.

Aşağıdaki Çizelge 1.3’de kategori, alt kategori ve kodlar yer almaktadır. Çizelge 1.3’de görüldüğü üzere, ulaşım kategorisi, ulaşım tercihi alt kategorisinden oluşmaktadır. Ulaşım tercihi alt kategori kodları uçak, tren, otobüs ve otostop kodları yer almaktadır.

Çizelge 1.3. Ulaşım Kategorisi

Kategori	Alt Kategori	Kod	Σi	$\Sigma (26)$	%
Ulaşım	Ulaşım Tercihi	Uçak	14	26	100
		Tren	6		
		Otobüs	2		
		Otostop	2		

Yukarıdaki Çizelge 1.3’de ‘Ulaşım Tercihi’ alt kategorisinde uçak, tren, otobüs ve otostop kodları yer almıştır. ‘Ulaşım Tercihi’ alt kategorisi katılımcıların seyahatlerini gerçekleştirirken tercih ettikleri ulaşım yönlerini göstermektedir. Katılımcılar çoğunlukla ulaşım tercihi olarak uçağı tercih etmişlerdir. Daha sonra ulaşım tercihi olarak treni tercih etmişlerdir. Bunları ulaşım tercihi olarak otobüs ve otostop takip etmiştir. Buradan yalnız seyahat eden turistlerin büyük çoğunluğunun ulaşım tercihinde uçak kullanmaları zaman tasarrufuna önem verdiklerini söyleyebiliriz.

Yukarıdaki Çizelge 1.3’de oluşturulan kodlardan öncelikle uçak koduna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T5: *“Gideceğim yer için mutlaka uçak tercih ediyorum. Böylece zamandan tasarruf sağlıyorum.”*

T8: *“Planlı hareket ettiğim için daha önceden uçak biletimi ayarlıyorum. Hem daha ucuza bilet almış oluyorum hem de diğer alternatif ulaşım araçlarına göre hızlı ve pratik.”*

T9: *“Kesinlikle uçak tercih ediyorum. Çünkü kısa bir zamanda varıp, gittiğim yerde daha çok gezmek ve keşfetmek istiyorum.”*

T12: *“Günümüzde uçakla seyahat çok yaygın. Bütçemi ayarlarken biraz pahalı olsa da uçak tercih ediyorum.”*

T14: *“Uçak benim için vazgeçilmez bir tercih. Uzun yolculukta yorulup vakit kaybetmek istemiyorum. Gezmeye, keşfetmeye daha çok enerjim kalıyor böylece.”*

Çizelge 1.3’de ikinci kod tren kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T7: 'Yolculuk benim için çok önemli o yüzden yol esnasında deneyim yaşamak bana haz veriyor. O yüzden tren tercih ediyorum.'

T9: 'Trenle yolculuk yapabileceğim yerleri seçiyorum. O yüzden ilk tercihim tren olur.'

T10: 'Trenle yolculuk benim için paha biçilemez. Huzurlu ve macera dolu yollarda seyahat etmeyi çok seviyorum.'

Çizelge 1.3'de ikinci kod otobüs kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T21: 'Bütçeme uygun olduğu için otobüs tercih ediyorum. Böylece ulaşımdan tasarruf sağlayıp, başka aktivitelere para harcayabilirim.'

T24: 'Hem daha ucuz hemde otobüs yolculukları benim için daha keyifli, yol esnasında başka yerleri keşfetme imkanı sağlıyor.'

Üçüncü kod otostop kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T18: 'Macerayı çok sevdiğim için otostop tercih ediyorum. Hem de ücretsiz.'

T23: 'Otostopla seyahat edenleri gördükçe denemek istedim ve artık hep otostop tercih ediyorum. Hem ucuz, hem de farklı bir deneyim.'

Katılımcılara yöneltilen altıncı soru 'Gittiğiniz destinasyonda yiyecek içecek işletmelerini nasıl buluyorsunuz?' sorusuna verilen cevaplara içerik analiz tekniği uygulanmıştır. Aşağıdaki Çizelge 1.4'de kategori, alt kategori ve kodlar yer almaktadır. Çizelge 1.4'de görüldüğü üzere, yeme-içme kategorisi, yeme-içme tercihi alt kategorisinden oluşmaktadır. Yeme-içme tercihi alt kategori kodları yöresel restoran, fastfood, pastane ve et restoranı kodları yer almaktadır.

Çizelge 1.4. Yeme-İçme Kategorisi

Kategori	Alt Kategori	Kod	Σi	$\Sigma (28)$	%
Yeme-İçme	Yeme – İçme Tercihi	Yöresel Restoran	12	28	100
		Fastfood	10		
		Pastane	4		
		Et Restoranı	2		

Yukarıdaki çizelge 1.4’de ‘Yeme-içme Tercihi’ alt kategorisinde yer alan kodlar, katılımcıların seyahatlerini gerçekleştirirken yeme-içme tercihi şekillerini göstermektedir. Katılımcıların en çok yöresel restoran tercih etmişlerdir. Daha sonra yeme-içme tercihi olarak fastfood tercih etmişlerdir. Bunları pastane ve et restoranı takip etmiştir. Buradan yalnız seyahat eden turistlerin yöresel yemeklere ilgi duydukları ancak yine de fastfoodda tercih ettikleri görülmektedir.

Çizelge 1.4’de oluşturulan kodlardan öncelikle yöresel restoran koduna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T1: *‘Gittiğim yerlerde yöresel restoranları araştırıp oralarda yemek yemeyi tercih ediyorum. Farklı lezzetler keşfetmeyi seviyorum.’*

T15: *‘Hangi ülkeye gidersem gideyim mutlaka yöresel restoranlara gidip o bölgenin yemeklerini tadıyorum. Restoran içinde bölgeyi iyice araştırıyorum.’*

T17: *‘Benim için pratiklik dışında, bölgeye özgü yöresel yemek yapan yerlerde yemek yemek her zaman güzel, o yüzden yöresel restoran tercih ediyorum.’*

T20: *‘İlk tercihim yöresel restoranlar olur.’*

T23: *‘Yalnız seyahat etmemin bir sebebi de farklı ülkelerin farklı yemekleri, o yüzden yöresel restoranları tercih ediyorum.’*

Çizelge 1.4’de oluşturulan kodlardan ikinci kod olan fastfood koduna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T3: *‘Yemeğe para harcamak istemiyorum. O yüzden fastfood tercihim olur hep.’*

T4: *‘Günlük hayatımda da fastfood tercih ediyorum. Sanırım alışkanlık, seyahatlerimde de fastfood ilk tercihim oluyor.’*

T8: *‘Seyahat ettiğim yerlerde yemeklerde kullanılan malzemeler, baharatlar beni etkileyebiliyor. O yüzden fastfood tercih ediyorum.’*

T12: *‘Mide sorunu yaşamamak için fastfood tercih ediyorum. Evet sağlıksız belki ama hem lezzetli hem de güvenli benim için.’*

Üçüncü kod pastane kodudur. Koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T2: *'Pastane tercih ediyorum. Çünkü pratik ve ucuz.'*

T19: *'Pastanelerde bana uygun yiyecekler oluyor, o yüzden pastane tercih ediyorum.'*

Dördüncü ve son kod et restoranı kodudur. Koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T14: *'Et yemekleri çok sevdiğim için öncelikle et restoranlarını tercih ediyorum. Biraz pahalı olsa da seyahatlerimde yemeğe ayrı bir bütçe ayırıyorum.'*

T22: *'Özellikle et restoranı tercih ediyorum. Çünkü gittiğim her ülkede farklı şekillerde et yemekleri yapılıyor ve bunları keşfedip tatmayı seviyorum.'*

Katılımcılara yöneltilen yedinci soru 'Sizi yalnız seyahate çıkmaya teşvik eden motivasyon kaynağınız nelerdir?' sorusuna verilen cevaplara içerik analiz tekniği uygulanmıştır. Aşağıdaki Çizelge 1.5'de kategori, alt kategori ve kodlar yer almaktadır. Çizelge 1.5'de görüldüğü üzere, motivasyon kategorisi, motivasyon kaynağı alt kategorisinden oluşmaktadır. Motivasyon kaynağı alt kategori kodları özgürlük, keşfetme, macera, tarih ve yeni birileriyle tanışma kodları yer almaktadır.

Çizelge 1.5. Motivasyon Kategorisi

Kategori	Alt Kategori	Kod	Σi	$\Sigma (66)$	%
Motivasyon	Motivasyon Kaynağı	Özgürlük	22	66	100
		Keşfetme	20		
		Macera	15		
		Tarih	5		
		Yeni Birileriyle Tanışma	4		

Yukarıdaki çizelge 1.5'de 'Motivasyon Kaynağı' alt kategorisinde yer alan kodlar, katılımcıların seyahatlerini gerçekleştirirken motivasyon kaynaklarıyla ilgili bilgi vermektedir. Katılımcıların en çok özgürlük koduna ağırlık vermişlerdir. Daha sonra motivasyon kaynağı olarak keşfetme kodunda yoğunlaşmışlardır. Bunları macera, tarih ve yeni birileriyle tanışma takip etmiştir. Buradan yalnız seyahat eden turistlerin özgürlüklerine düşkün, keşfetme güdüsü ve maceraya açık olan kişiler olduğu sonucuna varılabilir.

Çizelge 1.5’de oluşturulan kodlardan öncelikle özgürlük koduna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T5: *‘Özgürlüğüme düşkünüm o yüzden yalnız seyahat ediyorum.’*

T6: *‘Kimseye bağlı olmadan gezmek özgürce gezmek benim için bir tutku. O yüzden yalnız seyahat etmeyi tercih ediyorum.’*

T13: *‘Seyahat etmeden önce kalabalıktan uzaklaşma isteği ve özgürlük arayışı benim için vazgeçilmez bir motivasyon kaynağı.’*

T15: *‘Günlük hayattan, işten uzakta tek başıma özgürce gezmek benim seyahat motivasyonum.’*

T19: *‘Seyahat motivasyonum kesinlikle özgür olma isteğim. Bu özgürlük hissini yaşamak için yalnız seyahat ediyorum.’*

İkinci kod keşfetme ile ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T1: *‘Yalnız seyahat etmek benim için keşfetme fırsatı demek. O yüzden beni motive eden kaynak keşfetme isteği.’*

T2: *‘Dünya’yı keşfetmek, üstelik yalnız başıma harika bir duygu. Beni motive eden en önemli unsur keşfetme hissi.’*

T9: *‘Başka yerleri keşfetme arzusu beni seyahat etmeye iten en önemli faktör. Yalnız seyahat edip yeni ülkeler, yemekler, insanlar keşfetmek paha biçilmez bir his.’*

T20: *‘Kendi paramı kazanmaya başladığımdan itibaren yaşadığım yerden başka yerleri hep merak etmişimdir. Buda bende bir keşfetme ve araştırma isteği uyandırdı. Yalnız başıma gezmekten ve keşfetmekten keyif aldığım için de bu benim motivasyon kaynağım oldu.’*

T24: *‘Keşfetme duygusu tüm duyguların en üstünde beni hep motive etmiştir. Başka kültürlere olan merakım ve keşfetme isteğim beni seyahat etmeye itti ve yalnız seyahat etmeye başladıkça daha çok keyif aldım.’*

Üçüncü kod macera ile ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T6: *‘Yalnız seyahat etmek başlı başına bir macera demek benim için. O yüzden beni motive eden şey macera duygusu.’*

T11: *'Macera isteğim yalnız seyahat etmemi hep teşvik etmiştir. Bundan dolayı yeni yerlerde farklı maceralar yaşamak benim için bir tutku.'*

T14: *'Farklı ülkelere yalnız seyahat ederken beni motive eden macera duygusudur.'*

T18: *'Kendi kültürüme zıt ya da hiç bilgim olmayan yerleri tek başıma gezme motivasyonum macera isteğimden kaynaklı.'*

T21: *'Macera bağımlısı biriyimdir. Bu yüzden yalnız seyahat ettiğim benim için yeni bir macera.'*

Dördüncü kod tarih ile ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T8: *'Tarih meraklısı biri olarak başka ülkeler ve onların tarihlerini araştırmak, öğrenmek benim için motivasyon kaynağı.'*

T12: *'İstanbul gibi tarihi çok derin olan bir şehir ve bunun gibi yerleri yalnız gezmek benim için motivasyon sebebi.'*

T17: *'Tarihle iç içe geçmiş yerleri tek başıma keşfetmek benim için paha biçilemez bir motivasyon kaynağı.'*

Son kod yeni birileriyle tanışma kodudur. Kodla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T3: *'Yalnız seyahat etmek çok güzel ama beni başka ülkelere gitmeye daha çok motive eden yeni birileriyle tanışma isteğidir.'*

T4: *'Yalnız seyahat etmek alışkanlık haline gelen bir durum benim için. Yeni insanlar tanımayı ve sosyalleşmeyi de sevdiğim için yalnız seyahat etme motivasyonum yeni birilerini tanıma isteğinden kaynaklanıyor.'*

Katılımcılara yöneltilen sekizinci soru 'Gerçekleştirdiğiniz yalnız seyahatlerde günlük ne kadar para harcama yapıyorsunuz?' sorusuna verilen cevaplara içerik analiz tekniği uygulanmıştır. Aşağıdaki Çizelge 1.6'de kategori, alt kategori ve kodlar yer almaktadır. Çizelge 1.6'da görüldüğü üzere, harcama kategorisi, harcama miktarı alt kategorisinden oluşmaktadır. Harcama miktarı alt kategori kodları 10-50 dolar, 55-70 dolar, 80-100 dolar, 100 dolar üzeri kodları yer almaktadır.

Çizelge 1.6. Harcama Kategorisi

Kategori	Alt Kategori	Kod	Σi	$\Sigma (24)$	%
Harcama	Harcama Miktarı	10-50 Dolar	12	24	100
		55-70 Dolar	8		
		80-100 Dolar	3		
		100 Dolar Üzeri	1		

Yukarıdaki çizelge 1.6’da ‘Harcama Miktarı’ alt kategorisinde yer alan kodlar, katılımcıların seyahatlerini gerçekleştirirken harcama miktarı ilgili bilgi vermektedir. Katılımcılar en çok 10-50 dolar koduna değinmişlerdir. Daha sonra harcama miktarı olarak 55-70 dolar koduna yoğunlaşmışlardır. Bunları 80-100 dolar ve 100 dolar üzeri takip etmiştir. Buradan katılımcılardan yola çıkarak yalnız seyahat eden turistlerin harcama miktarlarının yüksek olmadığı sonucuna varılabilir.

Çizelge 1.6’da oluşturulan kodlardan öncelikle 10-50 dolar koduna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T5: ‘Günlük 10 dolar harcama yapıyorum. Olabildiğince az para harcıyıp, çok şey görmeye çalışıyorum ve eğlenceli oluyor.’

T13: ‘Günlük 15 ila 20 dolar arası harcama yapıyorum. Yalnız seyahat ettiğim için harcamalarımı asgari düzeyde tutuyorum.’

T15: ‘Günlük 30 dolar harcama yapıyorum ve bana fazlasıyla yetiyor.’

T16: ‘İstanbul ve bölge benim için ucuz. Günlük 35 – 40 dolar harcama yapıyorum.’

İkinci kod 55-70 dolar koduyla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T22: ‘Günlük 55-60 doları buluyor harcamalarım.’

T23: ‘Harcamalarım çok dikkat edemiyorum ama 60 dolar harcıyorum.’

T4: ‘Günlük harcamalarım 65-70 doları buluyor. Çünkü aktivite çok ve bir anda çok harcama yapabiliyorum.’

Üçüncü kod 80-100 dolar koduyla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T6: 'Günlük harcamalarım 80 doları buluyor.'

T10: 'Günlük 80-95 dolar civarı harcama yapıyorum. En çok da yemeğe para harcıyorum.'

Dördüncü ve son kod 100 dolar üzeri kodudur. Bu kodla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T14: 'Yalnız seyahat ettiğim için birçok aktivite, keşfedilmemiş yerler, tatmadığım yemekleri tadıyorum. O yüzden günlük 100 doları geçiyor harcamalarım.'

Katılımcılara yöneltilen dokuzuncu soru 'Katıldığımız yalnız seyahat türü nelerdir?' sorusuna verilen cevaplara içerik analiz tekniği uygulanmıştır. Aşağıdaki Çizelge 1.7'de kategori, alt kategori ve kodlar yer almaktadır. Çizelge 1.7'da görüldüğü üzere, yalnız seyahat kategorisi, yalnız seyahat türü alt kategorisinden oluşmaktadır. Yalnız seyahat türü alt kategori kodları kültür turizmi, macera turizmi, etkinlik turizmi, doğa turizmi kodları yer almaktadır.

Çizelge 1.7. Yalnız Seyahat Kategorisi

Kategori	Alt Kategori	Kod	Σi	$\Sigma (51)$	%
Yalnız Seyahat	Yalnız Seyahat Türü	Kültür Turizmi	19	51	100
		Macera Turizmi	17		
		Etkinlik Turizmi	10		
		Doğa Turizmi	5		

Yukarıdaki çizelge 1.7'da 'Yalnız Seyahat Türü' alt kategorisinde yer alan kodlar, katılımcıların seyahatlerini gerçekleştirirken hangi seyahat türünü seçtikleri ya da ilgi duydukları ilgili bilgi vermektedir. Katılımcılar en çok kültür turizmi koduna değinmişlerdir. Daha sonra seyahat etme türü olarak macera turizmi koduna yoğunlaşmışlardır. Bunları etkinlik turizmi ve doğa turizmi kodları takip etmiştir. Buradan katılımcılardan yola çıkarak yalnız seyahat eden turistlerin kültür turizmi ve macera turizmini tercih ettikleri görülmektedir.

Çizelge 1.7'da oluşturulan kodlardan öncelikle kültür turizmi koduna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T1: 'Seyahatlerimde kültürel yerleri gezmekten büyük haz alıyorum. Farklı kültürleri keşfetmek harika bir duygu.'

T3: *'Kültürel aktivitelerle ilgili olan her etkinliği takip ediyorum. Özellikle müzeleri tercih ediyorum.'*

T7: *'Müzeler ve tarihi antik kentleri gezmeyi seviyorum. Başka kültürlerle ve tarihi eserlere çok ilgiliyim. Kültür turizmi için seyahat ediyorum diyebilirim.'*

T12: *'Kültür turizmine yönelik aktiviteler tercih ediyorum. Farklı yaşam tarzlarını anlamak için harika bir fırsat sunuyor. Bu da seyahatlerimi daha zengin ve anlamlı kılıyor.'*

T20: *'Müze ziyaretleri, tarihi kalıntıları görmek benim için bir tatilin en heyecan verici kısmı. Tarihin izlerini sürmek harika bir deneyim, bu yüzden kültür turizmine ilgilim.'*

İkinci kod macera turizmi kodudur. Örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T2: *'Macerayı içeren turizm aktivitelerini tercih ediyorum. Sıradan tatillerden farklı ve heyecan verici bir deneyim sunuyor.'*

T14: *'Maceraya tutkunu biri olarak macera turizmine ilgiliyim. Farklı kültürleri, yemekleri deneyimlemek, yeni insanları tanımak, gelenekleri öğrenmek, seyahatlerimi daha derin ve anlamlı kılıyor.'*

T15: *'Maceraya turizmi kendime meydan okuma fırsatı sunuyor. Her yeni macera, kişisel gelişimime katkı sağlıyor ve özgüvenimi artırıyor.'*

T21: *'Macerayı içeren herhangi bir aktiviteye hayır diyemem. O yüzden macera turizmine çok yakınım.'*

T24: *'Maceraya turizm aktivitelerini tercih ederek hiç yapmadığım ve keşfetmek istediğim şeylerin peşinden gitmek benim için çok anlamlı bir tutku.'*

Üçüncü kod etkinlik turizmi koduyla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T5: *'Etkinlik bağımlısı biri olarak seyahatlerimi bile etkinliklere göre planlayabilirim. Yalnız seyahat ederken de hiç katılmadığım etkinlikleri çoğunlukla tercih ediyorum.'*

T8: *'Etkinlik turizmini tercih ediyorum çünkü tatilimi daha eğlenceli ve aktif bir deneyim haline getiriyor. Konserler, festivaller, spor etkinlikleri gibi aktiviteleri deneyimlemek harika.'*

T9: 'Özellikle müzik, sanat veya sporla ilgilenen biri olarak etkinlik turizmi diyebilirim. Konserler, sanat sergileri, spor etkinlikleri sahip oldukları büyüleyici atmosferle unutulmaz deneyimler yaşatıyor bana.'

Dördüncü kod doğa turizmi koduyla ilgili örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T13: 'Yalnız seyahat eden biri olarak şehir hayatından uzaklaşmayı tercih etsem de gittiğim yerler İstanbul gibi kalabalık şehirler. Bu yüzden o kalabalık şehirlerin doğasını keşfetmeyi seviyorum. Doğa turizmini içeren aktiviteler tercih ediyorum.'

T16: 'Yürüyüş yapmak, kamp, dağcılık ve vahşi doğa gözlemi gibi doğa aktivitelerine ilgilim. Beni canlandıran bu etkinliklerden dolayı doğa turizmine ilgi duyuyorum.'

Katılımcılara yöneltilen dokuzuncu soru 'Yalnız seyahatiniz sırasında yaşadığınız olumlu ve olumsuz deneyimler nelerdir?' sorusuna verilen cevaplara içerik analiz tekniği uygulanmıştır. Aşağıdaki Çizelge 1.8'de kategori, alt kategori ve kodlar yer almaktadır. Çizelge 1.8'da görüldüğü üzere, 'Deneyimler' kategorisinin %53,1'i 'olumlu' alt kategorisinden oluşmaktadır. Diğer alt kategori 'olumsuz alt kategorisinin de %46,9 olduğu görülmektedir. Deneyimler kategorisi, olumlu ve olumsuz alt kategorisinden oluşmaktadır. Olumlu alt kategori kodları; Zamanı istediğim gibi harcama, yeni insanlarla tanışma, yeni yerler keşfetme, yerel yemekler ve ucuz olması kodlarıdır. Olumsuz alt kategori kodları; Güvenlik, dolandırıcılık, yalnızlıktan dolayı tembel hissetme, trafik, kalabalık kodlarıdır.

Çizelge 1.8. Deneyimler Kategorisi

Kategori	Alt Kategori	Kod	Σ i	Σ (98)	%
Deneyimler	Olumlu	Zamanı İstedğim Gibi Harcama	18	52	53,1
		Yeni İnsanlarla Tanışma	14		
		Yeni Yerler Keşfetme	10		
		Yerel Yemekler	7		
		Ucuz Olması	3		
	Olumsuz	Güvenlik	17	46	46,9
		Dolandırıcılık	15		
		Yalnızlıktan Dolayı Tembel Hissetme	6		
		Trafik	5		
		Kalabalık	3		

Yukarıdaki çizelge 1.8’da ‘Olumlu ve Olumsuz’ alt kategorisinde yer alan kodlar, katılımcıların seyahatlerini gerçekleştirirken yaşadıkları olumlu ve olumsuz deneyimler ile ilgili bilgi vermektedir. Katılımcılar olumlu alt kategorisinde en çok zamanı istediğim gibi harcama koduna değinmişlerdir. İkinci olarak yeni insanlarla tanışma, üçüncü olarak yeni yerler keşfetme, dördüncü kod olarak yerel yemekler ve son olarak ucuz olması kodlarına değinmişlerdir. Katılımcılar olumsuz alt kategorisinde en çok güvenlik koduna değinmişlerdir. İkinci olarak dolandırıcılık koduna, üçüncü olarak yalnızlıktan dolayı tembel hissetme, dördüncü olarak trafik kodu, son olarak kalabalık koduna değinmişlerdir.

Çizelge 1.8’da olumlu alt kategoride yer alan kodlardan öncelikle zamanı istediğim gibi harcama koduna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T11: *‘Yalnız seyahat etmemin en olumlu yanı zamanı istediğim gibi harcama özgürlüğümün olmasıdır.’*

T17: *‘Zamanı istediğim gibi yönetme benim için çok önemli bu yüzden yalnız seyahat ediyorum.’*

T18: *‘Zamanı kendi kontrolüm altında tutarak, daha fazla yer keşfetmek ve yeni deneyimler yaşamak harika bir deneyim ve motivasyon kaynağı.’*

T19: *‘Yalnız seyahat ederek kimseye bağlı olmadan istediğim kadar zaman harcayarak daha derinlemesine bir deneyim yaşayabiliyorum.’*

T22: *‘Kesinlikle zamanı özgürce kullanmak, kendi ritimimde seyahat etmek ve özgürlüğün tadını çıkarmak.’*

İkinci kod yeni insanlarla tanışma kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T4: *‘Her yalnız seyahatimde yeni insanlarla tanışıyorum. Buda benim için en olumlu yanı.’*

T6: *‘Farklı kültürden insanları tanımak arkadaşlıklar kurmak benim için çok güzel bir duygu. Yalnız seyahat ederken büyük keyif alıyorum bu yüzden.’*

T10: *‘Yalnız seyahat etmek beni farklı kökenlere sahip insanlarla bağlantı kurma ve dünya görüşümü genişletme şansı veriyor.’*

T19: *‘Yeni insanlarla tanışmak yalnız seyahat etmenin bence en iyi yanı.’*

T23: *'Yalnız seyahatlerimin en olumlu yanı farklı kültür ve kökene sahip olan insanlarla sohbet etmek, onların hikayelerini dinlemek, ruhumu zenginleştiriyor.'*

Üçüncü kod yeni yerler keşfetme kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T1: *'Yeni yerler keşfetmek beni sürekli heyecanlandırıyor. Her keşif bana daha fazla şey öğrenme fırsatı sunuyor.'*

T2: *'Yeni yerler görmek ve keşfetmek, farklı manzaralar ve kültürlerle tanışmak, hayatımı daha renkli hale getiriyor.'*

T7: *'Yalnız başıma seyahat ederken yeni yerler keşfetmek ve kaybolma hissi paha biçilemez.'*

T8: *'Yeni yerler keşfetmek, dünya hakkında daha fazla bilgi edinme ve kendi bakış açımı genişletme fırsatı sağlıyor.'*

Dördüncü kod yerel yemekler kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T13: *'Yerel yemekleri tatmak benim için yalnız seyahat etmenin en olumlu yanı.'*

T20: *'Yerel yemekler seyahat ederken bir kültürü ve insanları derinlemesine anlama yolunu açıyor. Her yemek başka bir hikaye gibi geliyor.'*

T21 *'Yalnız seyahatlerimde yerel yemekler seyahatlerimi zenginleştiren en önemli unsur.'*

Beşinci kod ucuz olması kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T3: *'Yalnız seyahat ederken gittiğim yerde harcamalarım dikkat eden biri olarak ucuz olması benim için en olumlu yanı.'*

T24: *'Ucuz olması benim için en olumlu yanı ve yalnız seyahat ederken tercihlerimde daha ucuz seçenekleri değerlendiriyorum böylece farklı alanlar ve aktiviteler için bütçem kalıyor.'*

Çizelge 1.8'da oluşturulan olumsuz kodlardan öncelikle güvenlik koduna yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T5: *'Yalnız seyahat ederken bazen güvenlik endişeleri yaşıyorum. Özellikle gece geç saatlerde dışarda olmak bazı endişeler yaratıyor, buda en olumsuz yanı bence.'*

Y9: *'Dil bariyeri ve yerel kültüre uyum sağlama zorluğu, yalnız seyahat ederken güvensiz hissettirebiliyor. Bundan dolayı güvenlik benim için olumsuz yanlarından biri.'*

T12: *'Güvenlik problemi benim için en olumsuz yanı. Çünkü yalnız seyahat ederken çok dikkat etmek zorunda kalıyorum.'*

T15: *'Yalnız seyahat ederken ulaşımda, farklı ülkelerdeki insanlarla etkileşimde güvenlik problemi en olumsuz yanı.'*

T22: *'Güvenlik endişesi yaşamak en olumsuz yanı.'*

İkinci kod dolandırıcılık kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T11: *'Yalnız seyahat ederken, dolandırıcılarla karşılaşma riski artabiliyor. Daha savunmasız hissedebilirim.'*

T16: *'Yabancı bir yerde yalnız seyahat etmek bazen dolandırıcıların hedefi olma riskini artırıyor ve daha dikkatli olmak zorunda kalıyorum.'*

T17: *'Dolandırıcılar yalnız seyahat eden turistlere yönelik tuzaklar kurabiliyor. Herhangi bir tuhaflıkta şüphe duymak gerekiyor. Buda benim için en olumsuz yanı.'*

T18: *'Dil engeli nedeniyle dolandırıcılık girişimlerini anlamak zor olabiliyor. Fiyatlarla ilgili özellikle dikkat etmek gerekiyor.'*

T23: *'Gittiğim yerlerde özellikle dolandırıcılık girişimleri oluyor. Yalnız seyahat ederken de bu olumsuz bir etki yaratıyor.'*

Üçüncü kod yalnızlıktan dolayı tembel hissetme kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T6: *'Yalnız seyahat ederken bazen tembel hissediyorum. Aktiviteler yada gezme planlarını erteleyebiliyorum.'*

T8: *'Yalnız seyahat etmek her ne kadar güzel olsa da bazen tembellikten dolayı keyfi kaçabiliyor. Buda olumsuz yanlarından biri.'*

T20: *'Yalnız seyahat ederken bana garip gelse de tembel hissediyorum bazen ve bişey yapmadan şehri seyretmek istiyorum. Buda düşündüğümde en olumsuz yan oluyor benim için.'*

Dördüncü kod trafik kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T1: *'Yalnız seyahat ederken huzur aradığım için trafik benim için en olumsuz yanı.'*

T4: *'Trafik gerçekten bir işkence haline geliyor seyahatlerimde ve bu keyif kaçırıyor.'*

Beşinci kod kalabalık kodudur. Bu koda yönelik örnekler aşağıdaki gibidir; (T: Turist)

T3: *'Şehir ne kadar güzel olsa da kalabalık bazen boğucu oluyor ve olumsuz bir etki bırakıyor bende.'*

T14: *'Yalnız seyahat ederken kalabalık olan şehirler deneyim keyfimi azaltıyor.'*

6. SONUÇ

Dünyada bireyselleşmeyle beraber kişisel gelirin artmasıyla, yalnız seyahat ihtiyaç, istek ve talepleri oluşmaktadır. Yalnız gezginlerin genel özellikleri; Genellikle yalnız yaşayan bekar bireyler olduğu, maceraya düşkün, özgür ve esnek olmayı isteyen, orta veya yüksek gelire sahip, yüksek kültür ilgisi olan, sezon dışı seyahate meyilli, güvenlik ve yalnızlık korkuları olan, diğer gezginler veya yerel insanlarla etkileşim kurma eğilimine sahip oldukları söylenebilir.

Yalnız gezginlerin genellikle sosyal etkileşim, kendilerini gerçekleştirme ve heyecan isteği ile seyahat gerçekleştirdikleri görülmektedir. Yalnız gezginleri çeken destinasyonların genellikle farklı deneyimleri barındıran, güvenli ve sosyalleşme imkanları bulunan yerler olduğu görülmektedir. Demografik yapılarıdaki değişim ve bireylerin farklı deneyim arayışı nedeniyle yalnız seyahate olan rağbet arttığından dolayı destinasyonlar, yalnız gezginlerin ihtiyaç ve isteklerine göre çeşitli düzenlemeler yaparak diğer destinasyonlara karşı rekabet avantajı elde edebilirler. Tur operatörleri de yalnız gezginlere yönelik çeşitli tur ve programlar oluşturarak bu alanda oluşmuş olan talebe cevap verebilecekleri ve kazanç sağlayabilecekleri söylenebilir.

Bu çalışma, İstanbul tarihi yardım adayı ziyaret eden ve paket tura katılan turistlerin yalnız seyahat hareketine yönelik motivasyonlarının tespiti açısından önemlidir. Literatürde yalnız seyahat eden turistlerin seyahat motivasyonlarıyla alakalı İstanbul ile ilgili bir çalışma bulunmadığından literatüre katkı sağlayacağı ön görülmektedir. Ayrıca İstanbul gibi turist akışının yoğun olduğu bir şehri ziyaret eden yalnız gezginlerin seyahat motivasyon faktörlerinin belirlenmesine ek olarak, bu gruba yönelik var olan sorunların çözümünde, yine bu gruba yönelik faaliyetler belirlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışma 2022 yılında yapılan yalnız seyahat edenlerle yönelik yapılan çalışma sonuçlarından, seyahat etme motivasyonları konusunda keşfetme, özgürlük, yeni insanlarla tanışma gibi motivasyon sonuçlarıyla örtüşmektedir. Ayrıca en çok yalnız seyahat edenlerin ABD vatandaşları olması yine bu çalışma sonuçlarıyla örtüşmektedir (SoloTravelWorld.com, 2022).

Çalışma da elde edilen verileri şöyle özetlemek mümkündür; 24 kişi baz alınarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların internet kullanımına hâkim oldukları ve teknolojiyle yakın bireyler olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların geniş bir yaş aralığına sahip olduğu görülmüştür. Katılımcılardan en çok ABD vatandaşlarının olması, ABD vatandaşlarının daha çok yalnız seyahat etmeye meyilli oldukları sonucunu göstermektedir. Bu sonuç 2022 yılında yapılan araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir (SoloTravelWorld.com). Katılımcıların 12'sinin erkek, 12'sinin kadın olması cinsiyetin homojen dağıldığını göstermektedir. Katılımcıların konaklama yerleri seçerken airbnb (ev ya da oda kiralama) seçmeleri değişime açık, klasik yöntemler dışına çıkmaya meyilli, sosyalleşmeye açık bireyler oldukları söylenebilir. Katılımcıların hepsinin daha önce de yalnız seyahat ettikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu anlamda araştırma, yalnız seyahat etme konusunda tecrübe sahibi katılımcılarla gerçekleştirilen bir araştırma olmuştur. Katılımcıların ulaşım tercihlerinin çoğunu uçaktan yana kullanmaları rahatlarına düşkün olduklarını gösterse de yine katılımcıların çoğunun seyahatlerinde daha az harcama yapması, katılımcıların kişisel isteklerine göre bazı alanlar da harcamayı kısmaları, örneğin; araştırma sonuçlarında konaklama yeri tercihlerinde görece daha ucuz pansiyon tercih etmeleri gibi, bazı alanlar da harcamalarını arttırdıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Yöresel yemekleri tercih etseler de yer yer fastfooda da kayan alışkanlıkları olması onların seyahatlerinde keskin kararlara sahip olmadıkları sonucunu da ortaya çıkarmaktadır. Katılımcıları motive eden duyguların özgürlük, keşfetme ve macera olması, onların dinamik, meraklı, bireyselleşmiş kişiler oldukları konusunda ip ucu vermektedir. Bu motivasyonların etkisinde kültür, macera ve etkinlik turizmine de ilgili bireyler olarak entelektüel ve kendini geliştirmeye açık bireyler olduğu söylenebilir. Katılımcıların deneyimlerinin olumlu olanlarında zaman yönetimine ve sosyalleşmeye önem vermeleri kendi planlarını yapan ve uygulayan, aynı zamanda da yalnız seyahat ederken de birileriyle tanışma iç güdüsüne sahip bireyler olduğu söylenebilir. Olumsuz deneyimler konusunda katılımcıların güvenlik kaygıları onları daha temkinli olmaya iten bir dış etken olarak ortaya çıkmıştır. Tüm bu değerlendirmeler ışığında ileride yapılacak olan çalışmalar da yalnız seyahat eden ancak paket tura katılmayan katılımcılar tercih edilebilir. Katılımcıların ülke veya bölge kıyası yapılabilir. Katılımcıların

farklı değişkenlerinin (yaş, cinsiyet, eğitim seviyesi vb.) özellikleri üzerinden derinleştirilebilir. İstanbul tarihi yarımadaya yalnız seyahat eden turistlerin daha çok gelmesi için çalışmada da ortaya çıkan olumsuz yaşanan deneyimlerle ilgili özellikle güvenlikle ilgili önemler alınmalı, geliştirmeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akkuş, G. ve Akkuş, Ç.: 2020 Sırt Çantalı Gezginlerin Demografik Özellikleri ile Kişisel Gelişimleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi”, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 1, 173-186.

Aslantürk, E. ve Unur, K.: 2019 “Yalnız Seyahat Eden Kadınların Seyahat Deneyimleri”, Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 3, 493-514.

Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci, Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır? Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED), 5 (2): 368-388.

Bianchi, C.: 2016 “Solo Holiday Travellers: Motivators and Drivers of Satisfaction and Dissatisfaction”, International Journal of Tourism Research, Cilt: 18, Sayı: 2, 197- 208.

BOOKING 2018 Booking 2018 araştırma verileri

<https://www.hospitalitynet.org/news/4088224.html> adresinden ulaşılmıştır. Erişim Tarihi: 12.04.22

Chiang., J. Y., ve Jogaratham, G. (2006). Why do women travel solo for purposes of leisure? Journal of Vacation Marketing, 12(1), 59-70.

Crompton, J. L. (1979). Motivations for pleasure vacation. Annals of tourism research, 6(4), 408-424.

Çoban, Ö. (2019). Seyahat Motivasyonu (459) In Turizm Ansiklopedisi – Türkiye: Turizm ve Ağır Llama Endüstrisinin Temel Kavramları, İçöz O. Ve Uysal M. (eds). Ankara: Detay Yayıncılık.

Dann, G. M. S. (1977). Anomie, Ego- Enhancement and Tourism, Annals of Tourism Research, 4, 184-194.

Dereli, G. Türkiye'de yalnız seyahat eden kadınlar üzerine bir araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021.

Fordham, F. (1997). Jung psikolojisi, İstanbul: Say Yayınları

Foo, L., M. (1999). International solo travellers to Australia. Bureau of Tourism Research Report, 1(2),1-5.

Frederick, B., & McLeod, S. H. (Eds.). (1993). Women and the journey: The female travel experience. Pullman, Washington: Washington State University.

Google Trends (2020). <https://trends.google.com/trends/?geo=TR> (Erişim tarihi: 12.04.2022).

Heimtun, B. (2012). The friend, the loner and the independent traveller: Norwegian midlife single women's social identities when on holiday. *Gender, Place & Culture*, 19(1), 83–101.

Heitmann, S. (2011). Authenticity in Tourism. İçinde P. Robinson S. Heitmann ve P. Dieke (Editörler) *Research Themes for Tourism* (ss. 45- 58). Wallingford: CABI.

Iso-Ahola, S. E. (1983). Towards a social psychology of recreational travel, *Leisure Studies*, 2(1), 45-56.

Jamrozy, U. Ve Uysal, M. (1994). Travel Motivation variations of overseas German visitors, *Global tourist behavior*, 6(3-4), 135-160.

Jung, C. G. (1991). A. M. Rutkevich (Ed.). *Arkhetip i simvol [Archetype And Symbol]*. Moscow: Rennans.

Koçel, Tamer. (2003), *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayınları, 9. Baskı.

Koçel, T. (2005), *İşletme Yöneticiliği*, Beta Yayınları, Yay. No: 1382, 9. Baskı, İstanbul.

Laesser, C., Beritelli, P. ve Bieger, T.: 2009 "Solo travel: Explorative insights from a mature market (Switzerland)", *Journal of Vacation Marketing*, Cilt: 15 Sayı: 3, 217-227

Metle, M. (2001), Education, Job Satisfaction and Gender in Kuwait, *The International Journal of Human Resource Management*, Cilt:12, Sayı:2, ss.311- 332.

Moutinho, L. (2000). Trends in Tourism. *Strategic Management in Tourism*, 3-16.

Mehmetoğlu, M., Dann, G. M. ve Larsen, S.: 2001 “Solitary Travellers in The Norwegian Lofoten Islands: Why Do People Travel on Their Own?”, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Cilt: 1, Sayı: 1, 19-37.

Myers, L.M. 2010. Women’s Independent Travel Experiences in New Zealand. Unpublished Doctoral Thesis. University of Sunderland. p. 286.

Onaran, Oğuz. (1981). *Çalışma Yaşamında Güdülenme Kuramları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayın No:470, Sevinç Matbaası.

Ortiz-Ospina, Esteban. 2019. “The Rise of Living Alone: How One-Person Households Are Becoming Increasingly Common around the World.” *Our World in Data*. Retrieved September 27, 2021. <https://ourworldindata.org/living-alone>. Adresinden erişildi.

Pereira, A. ve SILVA, C.: 2018 “Women Solo Travellers: Motivations and Experiences”, *Millenium*, Cilt: 2, Sayı: 6, 99-106.

Pizam, A., Neumann, Y. and Reichel, A. (1979). *Tourist Satisfaction: Uses and Misuses*. *Annals of Tourism Research*, 6(2), 195-197.

Poon A. (2003). “Competitive Strategies for a ‘New Tourism’”, (130- 142), *Classic Reviews in Tourism*, (Editör: Christopher P. Cooper). Australia: Channel View Publications.

Reid, S. (2018). *The Solo Travel Handbook: Practical Tips and Inspiration for a Safe, Fun and Fearless Trip*, Lonely Planet Limited, eISBN: 978 1 78701 442 B.

Rızaoğlu, B. (2012). *Turizm davranışı*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Solo Traveller World (2022).

https://solotravelerworld.com/about/solo-travel-statistics-data/#Solo_Travel_Statistics_and_Trends

The Mediterranean Traveller (2020). *10 Best Places in Turkey for Solo Travel*, <http://www.themediterraneantraveller.com/best-places-turkey-solo-travel/>.

Turuncu Dergi (2022). <https://turuncudergi.com/pandemiden-sonra-yalnizlik-patlamasi-olacak/>

Türk Hava Yolları (2020). Ben, keyfim ve kahyası ile seyahat ediyoruz! Tek başına seyahat edilecek 7+1 yer, <https://www.turkishairlines.com/trint/kesifrehberi/seyirdefteri/tek-basina-seyahat-edilecek-yerler/>

Tükenmez, E. G.: 2019 Türkiye'de Yalnız Seyahat Eden Kadınlar: Deneyimleri, Tercihleri, Motivasyon ve Kısıtları, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.

Uysal, M., Li, X., ve Sirakaya, E. (2008). Push-Pull Dynamics in Travel Decisions Haemoon Oh et all. (eds.) Handbook Of Hospitality Marketing Management, Oxford, Jordan Hill, 412-439.

Voase, R.: 2007 “Individualism and the ‘New Tourism’: A Perspective on Emulation, Personal Control and Choice”, International Journal of Consumer Studies, Cilt: 31, Sayı: 5, 541-547.

Yang, E. C. L., Yang, M.J. H., & Khoo-Lattimore, C. (2019). The meanings of solo travel for Asian women. *Tourism Review*. <https://doi.org/10.1108/TR-10-2018-0150>

Yaşar, M.Ruhat. (2007). “Yalnızlık”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.237-256.

Wilson, E. C.: 2004 A ‘Journey of Her Own’? The Impact of Constraints on Women’s Solo Travel, Avustralia: Griffith University.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM DESTİNASYON İMAJİ OLUŞUMUNDA SOSYAL MEDYA ETKİLEYİCİLERİNİN ROLÜ

Doç. Dr. Şükran KARACA ¹, Dr. Rabia BÖLÜKBAŞ ²

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi, 0000-0002-0268-1810

² Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Turizm Fakültesi, 0000-0002-2586-3860

ÖZET

İnsanların son yıllarda sosyal medyayı günlük hayatta çok fazla kullanmasıyla birlikte tüketici davranışlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler, müşterilerin alışveriş yapma ve ne satın alacakları konusunda bilgi arama biçiminde kendini göstermiştir. Bu durum, pazarlamanın gerçekleştirilme şeklini değiştirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Dijital pazarlarda geleneksel dijital pazarlamanın arzu edilen sonuçları elde etmesi için etkileyici pazarlama ile güçlendirilmesi gerekmektedir.

Sosyal medyanın hızlı yükselişi fotoğraf ve düşünce paylaşımlarının yapıldığı platformları etkileyiciler (influencerlar) tarafından yönetilen bir alana dönüştürmüş ve sosyal medyayı kullanan kişi sayısı arttıkça etkileyicilerin sayısı da artmıştır. Sosyal medya etkileyicileri (influenceri) sundukları içerik, görüş ve düşünceler aracılığıyla sosyal medyada kullanıcılarını etkileri altına alabilmektedirler. Sosyal medya kullanıcıları etkileyicileri daha samimi, güvenilir bilgi ve tavsiye kaynakları olarak kabul etmektedirler. Çevrimiçi içeriklerin sosyal medya platformlarında paylaşılması, turizm dahil birçok alanda pazarlama iletişimde yeni bir çağın kapısını açmıştır. Sosyal medya etkileyicileri, davranışları ve sosyal medyadaki hikaye paylaşımlarıyla bir destinasyonun tanıtılmasına ve sürdürülebilir tutulmasına katkıda bulunmaktadır. Sosyal medya etkileyicileri, sürdürülebilir turizm destinasyonlarının sosyal medya platformlarında aktif olarak tanıtılmasını, destinasyonların görünürlüğünü ve ziyaretçiler için erişilebilirliğini artırmaktadır. Aynı zamanda etkileyiciler, turistlerin tercihlerini yönlendirme ve bir destinasyonun imajını güçlendirme konusunda kilit bir role sahiptir. Etkileyiciler yoluyla sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi ve destinasyon imajı geliştirme yoluyla farkındalığın artırılması da çok önemlidir. Bu nedenle turizm paydaşları (destinasyon pazarlamacıları, seyahat şirketleri ve yerel satıcılar) sürdürülebilir turizm destinasyonlarının imajlarının oluşumunda sosyal medya etkileyicilerinden

yararlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, sürdürülebilir turizm destinasyon imajı oluşumunda sosyal medya etkileyicilerinin rolü kavramsal olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etkileyiciler, Sürdürülebilir Turizm, Destinasyon İmajı, Sosyal Medya

THE ROLE OF SOCIAL MEDIA INFLUENCERS IN CREATING A SUSTAINABLE TOURISM DESTINATION IMAGE

ABSTRACT

In recent years, as people use social media a lot in daily life, there have been changes in consumer behavior. These changes have manifested themselves in the way customers shop and seek information about what to buy. This situation has revealed the need to change the way marketing is carried out. In digital markets, traditional digital marketing needs to be reinforced with influencer marketing to achieve the desired results.

The rapid rise of social media has transformed the platforms where photos and thoughts are shared into an area managed by influencers, and as the number of people using social media increases, the number of influencers also increases. Social media influencers can influence their users on social media through the content, opinions and thoughts they offer. Social media users view influencers as more friendly, reliable sources of information and advice. Sharing online content on social media platforms has opened the door to a new era in marketing communication in many fields, including tourism. Social media influencers contribute to the promotion and sustainability of a destination through their behavior and story sharing on social media. Social media influencers actively promote sustainable tourism destinations on social media platforms, increasing the destinations' visibility and accessibility for visitors. At the same time, influencers have a key role in guiding tourists' preferences and strengthening a destination's image. It is also very important to develop sustainable tourism through influencers and raise awareness through destination image development. For this reason, tourism stakeholders (destination marketers, travel companies and local sellers) benefit from social media influencers in the formation of images of sustainable tourism destinations. In this context, the role of social media influencers in the formation of a sustainable tourism destination image is conceptually discussed in the study.

Keywords: Influencers, Sustainable Tourism, Destination Image, Social Media

1.GİRİŞ

Sosyal medya etkileyicileri aracılığıyla pazarlama, odak noktasının belirli bir bireye, sözde "mikro ünlüye" odaklandığı bir pazarlama biçimi olarak kabul edilmektedir (Stephen, 2016). Marwick ve Boyd'a (2011) "etkileyici" kavramını, sosyal medyada "takipçi" veya hayran kazanan internet kullanıcıları olarak ifade etmektedir. Geleneksel hayranlardan farklı olarak etkileyiciler ve onların takipçileri arasında daha yakın bir bağ bulunmaktadır (Abidin, 2015). Etkileyicilerin ilk olarak 2005 yılında çeşitli blog platformları aracılığıyla ortaya çıktığı ve zamanla popülerlik kazandığı bilinmektedir. Bahsi geçen platformlar zamanla artmış ve birçok sosyal medya platformları ortaya çıkmıştır (Jaya ve Prianthara, 2018). Bu sosyal medya platformları zaman ve ülkelere göre popülerlik bakımından farklılaşsa da özellikle, belirli birkaç sosyal medya platformu dünya çapında toplam çevrimiçi nüfusun yarısından fazlasını oluşturması nedeniyle internet deneyiminin önemli bir parçası haline gelmiştir (Sönmez, Karapınar ve Karaca, 2022). Bu durum tüketici davranışlarını da etkilemiştir. Özellikle bu platformlarda yer alan sosyal medya etkileyicileri ürün ve hizmetler hakkında görüşlerinin oluşmasında etkili olmaktadır (Güneş, Ekmekçi ve Taş, 2022). Bu durum turizm bakımından ele alındığında sosyal medya etkileyicilerinin, bir turistik destinasyonun destinasyon imajının tanıtılması ve şekillendirilmesinde sosyal medya uygulamalarını etkili bir pazarlama aracı olarak kullandığı bilinmektedir (Kracht ve Wang, 2009). Ayrıca olumlu çevrimiçi geri bildirimler, yorumlar veya sosyal medya etkileyicilerinden gelen incelemeler, potansiyel kullanıcılar arasında seyahat ürünleri algısını iyileştirmektedir. Bu nedenle, turizm ürünlerinin çevrimiçi satışına ilişkin diğer kullanıcılar tarafından sağlanan çevrimiçi öneriler/yorumların, marka imajını geliştirmekte, destinasyon imajını ve satın alma kararlarını etkilemekte önemli olduğu söylenebilmektedir (Prendergast ve Man, 2002; Ye vd., 2011).

Sosyal medyada meydana gelen değişim ve dönüşümler zamanla değişiklik göstermiş ve bu durum turizmde de beraberinde değişiklikler meydana getirmiştir. Günümüzde bu kapsamda birçok alanda olduğu gibi sürdürülebilirlik kavramı turizmde önemli bir konu haline gelmiştir. Alanyazında sürdürülebilir turizm olarak bilinen bu kavram, uzun vadeli ekolojik dengenin korunmasını, yerli kültürlerin desteklenmesini ve turizm yoluyla köy ve kasabalarda yerel halk için istihdam fırsatları yaratılmasını ifade etmektedir (Chatterjee ve Dsilva, 2021). Sürdürülebilirlik turizm konusunda yapılması gerekenler kısmında ise birçok uluslararası kuruluş (World Wide Fund for Nature, The International Eco-Tourism Society, Eco-Tourism Society of India, Rainforest Alliance, Sustainable Travel International ve Global Sustainable Tourism Council) sürdürülebilir turizm bilincinin sosyal medya aracılığıyla pazarlanması ve

yaygınlaştırılması için seminerler düzenlemenin ve yıllık raporların yayınlanmanın yanı sıra birçok sosyal medya platformu kullanımının önemli olduğunu belirtmektedirler (Stanciu ve Costea, 2012).

Sürdürülebilir turizminin ve literatürde bu konu ile ilgili boşluklarının doldurulmasının önemi, son zamanlarda dijitalleşme olgusunun yükselişi ve sosyal medyanın popülerleşmesiyle daha da artmıştır (Hall, 2019). Bu nedenle, turizmde sürdürülebilir uygulamaların önemine değinme, farkındalığı artırma, dolayısıyla niyetleri ve davranış değişikliğini yönlendirmede güç sağlayabilecek dijital araçlara ve sosyal medya kullanımının öneminin belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Johnstone, 2018). Bu kapsamda bu çalışmada sürdürülebilir turizm destinasyon imajı oluşumunda sosyal medya etkileyicilerinin rolü kavramsal olarak ele alınmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Teknolojide meydana gelişmeler sosyal medya platformlarının turistlerin kullanımı için büyük bir popülerlik kazanan bir araç olma yolundaki gelişimini etkilemiştir (Pan, MacLaurin ve Crotts, 2007). Çevrimiçi içerik paylaşımının etkisi, turizmin de dahil olduğu birçok alanda pazarlama iletişimde değişim oluşturmuştur (Han ve Chen, 2021). Bilgi arama, alternatifleri değerlendirme ve karar verme olarak üç aşamadan oluşan seyahat satın alımları da bu değişimlerden etkilenmiştir (Chen vd., 2015). Bu kapsamda özellikle etkileyicilerin, bilgilendirici seyahat içerikleri aracılığıyla seyahat karar verme sürecinin çeşitli noktalarına etki etmekte ve takipçilerinin görüş ve davranışlarını şekillendirmekte olduğu bilinmektedir (Hudson ve Thal, 2013; Pop vd., 2021). Etkileyiciler aracı olarak hareket ederek bilgi toplamakta ve bunu internet üzerinden sosyal medya kullanıcılarına sunmaktadır (Magno ve Cassia, 2018). Oluşturdukları içerikler, takipçilerine önerdiği destinasyonları ziyaret etmeleri konusunda ilham vermektedir (Jaya ve Prianthara, 2020). Bunun yanı sıra turizm ürünleri insanların seyahat etmeden değerlendiremeyeceği soyut özelliklere sahip olmasından dolayı çevrimiçi öneri/tavsiyelerden, seyahat öncesinde faydalanılabilir ve öneri/tavsiyeler süreçteki riskleri azaltmaya yardımcı olabilmesi için karar alıcılar tarafından değerlendirilebilir. Etkileyiciler, ürettikleri içeriklerle bir destinasyonun imajını oluşturmaya yardımcı olan etmenlerden biri olarak yer almaktadırlar (Jeong ve Jang, 2011; Gholamhosseinzadeh vd., 2021). Destinasyon pazarlamacıları, seyahat şirketleri ve yerel satıcılar bahsi geçen nedenlerle etkileyicilerin desteğinden yararlanmaktadırlar (Sicilia ve Ruiz, 2010).

Turizm, bir destinasyonun kaynaklarına güçlü bir şekilde bağlıdır ve bu sebeple hem kitlesel hem de alternatif olarak çevreye zarar verebilmektedir. Ancak iyi yönetilen sürdürülebilir

turizm stratejileri ile doğal, kültürel ve insani çevre üzerindeki etkilerine ilişkin farkındalığı teşvik edebilmek mümkündür. Bu kapsamda dijital pazarlama stratejileri yoluyla sürdürülebilir turizmin geliştirilmesi ve destinasyon imajı geliştirme yoluyla farkındalığın artırılması önemli olarak görülmektedir (Khan vd., 2022). Sürdürülebilir turizmde sosyal medya iletişimi üzerine yapılan araştırmalar, turistlerin destinasyon imajına ilişkin algılarını oluşturmada sosyal medya iletişiminin birincil role sahip olduğunu göstermiştir (Leung vd., 2013; Agustí, 2018). Schmallegger ve Carson (2008), sürdürülebilir turistik destinasyonların sosyal medyayı interaktif pazarlama amacıyla bir tanıtım aracı olarak kullandığını iddia etmektedirler. Özellikle, sürdürülebilir bir turizm destinasyonu imajı yaratmanın turistlerle, turistik işletmelerle, yerel topluluklarla, kentsel gelişimle ve doğal çevre güvenliğiyle eş zamanlı olarak ilgilenmeyi gerektirdiği dikkate değer olarak nitelendirilmektedir (Ivanov vd., 2018). Bu durum, ilgili tüm taraflar için tatmin edici sonuçlara ulaşmada farklı bakış açılarının entegrasyonunu gerektirmektedir. Yerel topluluklar için yaşam kalitesinin artırılması, ziyaretçiler için uygun deneyimler, işletmeler için makul kar, doğal ve kültürel çevrenin eş zamanlı olarak sömürüden korunması (Ko, 2005; Sánchez-Fernández vd., 2019) bu kapsamda verilecek örneklerden bazılarıdır.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, turist rehberi veya seyahat acentelerinin rollerinin giderek daha fazla sosyal medyanın gücünden yararlanabilmeye doğru evrildiği vurgulanmaktadır (Schegg vd., 2008; Bokuniewicz ve Shulman, 2017). Aynı zamanda çalışmalar; hem destinasyon imajı oluşumu hem de sürdürülebilirlik algısı üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan sosyal medyadaki hiper bağlantının ve çok boyutlu tüketici bilgi paylaşımının etkisine odaklanmıştır (Leung vd., 2013; Llodrà-Riera vd., 2015; Ivanov vd., 2018). Vrontis vd. (2021), sosyal medya etkileyicileri olarak bilinen sosyal medya içerik üreticilerinin ortaya çıkan eğilimini ve takipçileri için ana bilgi kaynağı olarak onlar tarafından oluşturulan gücü vurgulamaktadır. Backaler (2019), instagram seyahat etkileyicilerinin bir yeri tanıtırken gezginlerin bir destinasyon seçme kararlarını şekillendirmeleri anlamında destinasyonların temsilcileri olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda çalışmada takipçi sayısının, etkileyicinin hedef kitlesine yönelik davranışın ve gönderiler altındaki etkileşimin, seyahat etkileyicilerinin takipçi tutumlarını şekillendirme gücünü değerlendirmede temel faktörleri oluşturduğu sonucuna varmıştır (Backaler, 2019). Johnstone ve Lindh (2018) çalışmalarında, gençlerin samimiyet, bağlılık ve güvenilirlik özellikleri sunan etkileyicilerden sürdürülebilir turizm konusunda etkilendiğini belirtmişlerdir. Khan vd. (2022) ise,

sürdürülebilir turizmi teşvik eden instagram etkileycilerini takip eden turist topluluğunun bu konulara fazla ilgi duyma eğiliminde olduğunu ifade etmişlerdir.

3.SONUÇ VE ÖNERİLER

Sürdürülebilir turizm, yerel aktörlerin doğrudan sürdürülebilir tarımsal ürünler ve hediyelik eşyalar sağlamasını ve ulaşım, yemek pişirme ve tur rehberliği gibi diğer sürdürülebilir turistik hizmetleri sunmasını içermektedir. Tüm bu hizmetlerin yalnızca farklı paydaş grupları tarafından oluşturulması değil, aynı zamanda farklı türde iletişim kanalları ve 'güvenilir' sözcükler kullanılarak tanıtılması da gerekmektedir. Peyzaj koruma ve sürdürülebilir turizmin ortak ilkelerinden ilham alan, turizm politikası oluşturmanın bir parçası olarak sürdürülebilir odaklı etkileycilerin otoritesine ve bilgisine güvenen bu tür iyi iletişim uygulamalarının benimsenmesi, hassas alanlarda uluslararası hükümetler için önemli bir yenilik oluşturmaktadır (Ferro vd., 2013). Sosyal medya etkileycileri, ziyaretçilerin ve diğer önemli paydaşların farklı türdeki araçları kullanarak turizmin gerçek sürdürülebilir yönlerine ilişkin farkındalığın artırılmasına etki edebilir (Johnstone, 2018). Sürdürülebilir odaklı sosyal medya etkileycileri tarafından uygulanan tanıtım sayesinde özellikle bölgeye ve çevreye daha fazla sempati gösteren, aynı zamanda sorumluluk bilinci daha fazla olan çağdaş turistleri çekme hedefine ulaşırsa, yerel paydaşların yararlanıcı olabileceği sektörel bağlantılar da teşvik edilebilir (Ristić vd., 2019).

Kamu kurumları, sürdürülebilir turizmin ilkelerini sosyal medya araçları aracılığıyla farklı kültürler ve beklentilerle karakterize edilen daha geniş bir vatandaş grubuna iletmek istemeleri durumunda, sürdürülebilirlik odaklı etkileycilerden yararlanabilirler. Kurumsal turizm kuruluşları, sürdürülebilirlik bilincini artırmak ve özellikle sosyal medyadan ilgili bilgi ve doğal geri bildirimleri arayan genç nesiller için sürdürülebilir turizm politikalarını teşvik etmek için etkileycilerle birlikte çalışmalıdır (Djafarova ve Rushworth, 2017). Aynı zamanda turizmin rekabet gücünü artırmak için düşük rekabetçi destinasyonlar, zayıf turistik destinasyon imajının güçlendirilmesi, olgun turizm destinasyonlarının yeniden konumlandırılması (Heath, 2002; Leung vd., 2013; Simeoni vd., 2019) gibi konularda sosyal medya etkileycileri sürece dahil olabilirler. Bu nedenle, etkileycilerin rolü, turizm endüstrisinde, özellikle de sıklıkla dijital medya üzerinden geçen destinasyon seçiminin karar öncesi sürecinde bu tür dönüşümü desteklemek için stratejik bir iletişim aracı olarak düşünülebilir (Cassia ve Magno, 2019).

KAYNAKÇA

Abidin, C., Communicative Intimacies: Influencers and Perceived Inter Connectedness, *Ada: Journal of Gender, New Media, & Technology*, 8, <https://adanewmedia.org/2015/11/issue8-abidin>, 2015.

Agustí, Í., Characterizing The Location of Tourist Images in Cities. Differences in User-Generated Images (Instagram), Official Tourist Brochures and Travel Guides, *Ann. Tour. Res.*, 73, 103-115, 2018.

Backaler, J., *Digital Influence: Unleash the Power of Influencer Marketing to Accelerate Your Global Business*, Palgrave Macmillan: Cham, Switzerland, 21–22, 2019.

Bokunewicz, J. F. ve Shulman, J., Influencer identification in Twitter networks of destination marketing organizations, *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, 8(2), 205-219, 2017.

Cassia, F. ve Magno, F. (2019). Assessing the Power of Social Media Influencers: A Comparison Between Tourism and Cultural Bloggers, Predicting Trends and Building Strategies for Consumer Engagement in Retail Environments, IGI Global.

Chatterjee, J. ve Dsilva, N.R., A Study on The Role of Social Media in Promoting Sustainable Tourism in The States of Assam And Odisha, *Tourism Critiques*, 2 (1), 74-90, 2021.

Chen, C. H., Nguyen, B., Klaus, P. ve Wu, M. S., Exploring Electronic Word-Of-Mouth (Ewom) in The Consumer Purchase Decision-Making Process: The Case Of Online Holidays Evidence From United Kingdom (UK) Consumers, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 32(8), 953–970, 2015.

Dedeoglu, B.B., Van Niekerk, M., Küçükergin, K.G., De Martino, M. ve Okumus, F., Effect of Social Media Sharing On Destinationbrand Awareness And Destination Quality. *J. Vacat. Mark.*, 26, 33-56, 2020.

Djafarova, E., ve Rushworth, C., Exploring The Credibility of Online Celebrities' Instagram Profiles in Influencing The Purchase Decisions of Young Female Users. *Computers in Human Behavior*, 68, 1-7, 2017.

Ferro, E., Caroleo, B., Leo, M., Osella, M. ve Pautasso, E., The Role Of ICT in Smart Cities Governance, *Proceedings of 13th International Conference for E-Democracy and Open Government*, Donau-Universität Krems (133-145), 2013.

Gholamhosseinzadeh, M. S., Chapuis, J.M., ve Lehu, J.-M. (2021). Tourism Netnography: How Travel Bloggers Influence Destination Image. *Tourism Recreation Research*, 48(2), 188-204, 2021.

- Güneş, E., Ekmekçi, Z., & Taş, M. (2022). Sosyal medya influencerlarına duyulan güvenin satın alma öncesi davranış üzerine etkisi: Z kuşağı üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 163-183.
- Hall, C.M., Constructing Sustainable Tourism Development: The 2030 Agenda and The Managerial Ecology of Sustainable Tourism, *Australian Journal of Teacher Education*, 44(10), 1-17, 2019.
- Han, J., ve Chen, H., Millennial Social Media Users' Intention To Travel: The Moderating Role of Social Media Influencer Following Behavior. *International Hospitality Review*, 36(2), 340-357, 2021.
- Heath, E., Towards A Model To Enhance Destination Competitiveness: A Southern African Perspective, *J. Hosp. Tour. Manag.*, 10(2),124-141, 2002.
- Hudson, S., ve Thal, K. (2013). The Impact of Social Media on The Consumer Decision Process: Implications For Tourism Marketing, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30(1), 156–160, 2013.
- Ivanova, B., Dillinghamb, L.L., Parkera, K.A., Rainsc, S.A., Burchettd, M. ve Geegan, S., Sustainable Attitudes: Protecting Tourism With Inoculation Messages, *Annals of Tourism Research*, 73, 26-34, 2018.
- Jaya, P.G.I.T. ve Prianthara, I.B.T., Role of Social Media Influencers in Tourism Destination Image: How Does Digital Marketing Affect Purchase Intentionion, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 426, 9-20, 2018.
- Jeong, E., ve Jang, S., Restaurant Experiences Triggering Positive Electronic Word-Of-Mouth (Ewom) Motivations, *International Journal of Hospitality Management*, 30, 356–66, 2011.
- Johnstone, N., The Rational Tradition and Atomism. in: *The New Atheism, Myth, and History*. Palgrave Macmillan, Cham. 2018.
- Khan, M. M., Muhammad, S., Muhammad Y., Muhammad I. Q., Nohman K., ve Muhammad, Z. S., The Significance of Digital Marketing in Shaping Ecotourism Behaviour through Destination Image, *Sustainability*, 14(12), 7395, 2022.
- Khan, M.M., Siddique, M., Yasir, M., Qureshi, M.I., Khan, N., Safdar, M.Z., The Significance of Digital Marketing in Shaping Ecotourism Behaviour through Destination Image. *Sustainability*, 14, 7395, 2022.
- Ko, T. G., Development of A Tourism Sustainability Assessment Procedure: A Conceptual Approach, *Tourism Management*, 26(3), 431-445, 2005.

- Kracht, J., ve Wang, Y., Examining The Tourism Distribution Channel: Evolution and Transformation, *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*, 22(5), 736-757, 2009.
- Leung, D., Law, R., van Hoof, H., ve Buhalis, D. (2013). Social Media in Tourism And Hospitality: A Literature Review, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30(1–2), 3–22, 2013.
- Llodrà-Riera, I., Martínez-Ruiz, M.P., Jimenez-Zarco, A.I. ve Izquierdo-Yusta, A., A Multidimensional Analysis of The Information Sources Construct and its Relevance For Destination Image Formation, *Tourism Management*, 48, 319 - 328, 2015.
- Magno, F., ve Cassia, F. (2018). The Impact Of Social Media Influencers in Tourism, *Anatolia*, 29(2), 288–290, 2018.
- Marwick, A. E, ve Boyd, D., To See and Be Seen: Celebrity Practice on Twitter. *Convergence*, 17(2), 139–158, 2011.
- Pan, B., MacLaurin, T. ve Crotts, J.C., Travel Blogs and The Implications For Destination Marketing, *Journal of Travel Research*, 46(1), 35-45, 2007.
- Pop, R. A., Săplăcan, Z., Dabija, D. C., ve Alt, M. A. (2021). The Impact Of Social Media Influencers On Travel Decisions: The Role Of Trust in Consumer Decision Journey. *Current Issues in Tourism*, 25(5), 823–843, 2021.
- Prendergast, G., ve Man, H. W., The Influence Of Store Image On Store Loyalty in Hong Kong's Quickservice Restaurant Industry, *Journal Of Foodservice Business Research*, 5(1), 45–59, 2002.
- Ristić, D., Vukoičić, D. ve Milinčić, M., Tourism and Sustainable Development of Rural Settlements in Protected Areas - Example NP Kopaonik (Serbia), *Land Use Policy*, 89, 104231, 2019.
- Sánchez-Fernández, R., Iniesta-Bonillo, M. A. ve Cervera-Taulet, A., Exploring The Concept Of Perceived Sustainability At Tourist Destinations: A Market Segmentation Approach, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36(2), 176-190, 2019.
- Schegg, R., Liebrich, A., Scaglione, M., Ahmad, S.F.S., An Exploratory Field Study of Web 2.0 in Tourism içinde O'Connor, P., Höpken, W., Gretzel, U. (Eds) *Information and Communication Technologies in Tourism 2008*. Springer, Vienna, 2008.
- Schmallegger, D., ve Carson, D., Blogs in Tourism: Changing Approaches to Information Exchange, *Journal of Vacation Marketing*, 14(2), 99-110, 2008.

- Sicilia, M., ve Ruiz, S., The Effect of Web-Based Information Availability on Consumers' Processing Attitudes, *Journal of Interactive Marketing*, 24, 31–41, 2010.
- Simeoni, F., Cassia, F., ve Ugolini, M. M., 9 Understanding the weak signals of demand in a mature tourist destination: The contribution of a sustainable approach, *Journal of Cleaner Production*, 219, 775-785, 2019.
- Sönmez Karapınar, E., ve Karaca, Ş., Kadınların Instagram Giyim Sayfalarına Katılımına Yönelik Marka Güveni ve Farkındalığının Ağızdan Ağıza İletişime Etkisi: Y ve Z Kuşağı Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18(2), 771-796, 2022.
- Stanciu, P., ve Costea, M., Online Visibility of The Touristic Supply in Suceava County, *Journal of Tourism Studies And Research in Tourism*, 14(14), 46-52, 2012.
- Stephen, A., The role of digital and social media marketing in consumer behavior, *Current Opinion in Psychology*, 10, 17–21, 2016.
- Vrontis, D. Makrides, A. Christofi, M. ve Thrassou, A., Social Media Influencer Marketing: A Systematic Review, Integrative Framework And Future Research Agenda, *Int. J. Consum. Stud.*, 45, 617–644, 2021.
- Ye, Q., Law, R., Gu, B. ve Chen, W., The Influence Of User-Generated Content On Traveller Behavior: An empirical Investigation On The Effects Of E-Word-of Mouth To Hotel Online Booking, *Computers in Human Behavior*, 27(2), 634–649, 2011.

BORSA İSTANBUL KATILIM TÜM ENDEKS DEĞERLERİNDE SPEKÜLATİF HAREKETLERİN ARAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Yusuf TEPELİ ¹, Dr. Öğretim Üyesi Çağatay MİRGEN ²

¹ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, ORCID:0000-0003-0413-4869

² Milli Savunma Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-0970-0121

ÖZET

Ekonomik varlıklara ait fiyatların mevcut piyasa verileri ile açıklanamayacak şekilde hızlı ve aşırı artış göstermesine fiyat balonları denilmektedir. Döviz kurları, kripto varlıklar, gayrimenkuller, emtialar ve yatırım fonlarında yatırımcının aşırı güveni, psikolojik faktörler, spekülasyonlar ve sürü davranışı gibi nedenlerle fiyat balonlarının oluşması muhtemel olmakla birlikte, balonların patlaması sonucu yatırımcıda korku, panik, güvensizlik ve kötümserlik meydana gelmekte ve hızla düşen fiyatlar nedeniyle piyasanın dengesi bozulabilmektedir. Literatürde katılım finans sisteminin reel ekonomik araçlara yatırımı tercih etmesi sebebiyle katılım finans araçlarının spekülasyona daha az maruz kaldığı belirtilse de zaman zaman balon oluşumları gözlenmektedir. Bu bakımdan çalışmanın amacı Borsa İstanbul'da işlem gören katılım şirketlerine ait endeks değerlerinde spekülatif hareketliliğin tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda BIST Katılım Tüm Endeksi'nde yer alan 224 şirket ve 16.11.2021 – 23.10.2023 tarih aralığı dikkate alınmıştır. GSADF testi ile araştırılan endeks değerine ait zaman aralığında 17 dönemde spekülatif hareketlilik tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BIST Katılım, Spekülatif Hareketlilik, Fiyat Balonları

AN INVESTIGATION OF SPECULATIVE MOVEMENTS IN BORSA ISTANBUL PARTICIPATION ALL INDEX VALUES

ABSTRACT

A price bubble is a rapid and excessive increase in the prices of economic assets that cannot be explained by current market data. While price bubbles are likely to occur in exchange rates, crypto assets, real estate, commodities and mutual funds due to investor overconfidence, psychological factors, speculation and herd behavior, the bursting of bubbles can lead to investor fear, panic, insecurity and pessimism, and the balance of the market can be disrupted by rapidly falling prices. Although it is stated in the literature that participation financial instruments are less exposed to speculation as the participation finance system prefers to invest in real economic instruments, bubble formations are observed from time to time. In this regard, the aim of the study was determined as detecting speculative activity in the index values of participation companies traded in Borsa Istanbul. In this context, 224 companies in the BIST Participation All Index and the date range of 16.11.2021 - 23.10.2023 were taken into consideration. Speculative fluctuations were detected in 17 periods in the time interval of the index value investigated with the GSADF test.

Keywords: BIST Participation, Speculative Volatility, Price Bubbles

1. GİRİŞ

Ekonomik küreselleşme ve finansal serbestleşme, şirketlerin uluslararasılaşma sürecini hızlandıran hususların başında gelmektedir. Her ne kadar doğrudan yatırımlar yoluyla büyüme ve reel yatırımlar ekonomik anlamda daha çok tercih edilse de dolaylı yatırımcıyı çekmek de yeni yatırımların finansmanı açısından oldukça önemlidir. Yatırımcı açısından düşünüldüğünde ise yatırım yapacağı varlığın fiyatının tutarlı olması son derece önem arz etmektedir. Genel olarak, varlık fiyatlarının ekonomik temellere uyumlu şekilde hareket etmesi durumunda, şirketin reel ekonomik faaliyetlerine uygun şekilde fiyatlandığı dolayısıyla da fiyatlardaki dalgalanmaların para politikası yönetiminde önemli sorunlara yol açmayacağı düşünülmektedir (Okina and Shiratsuka, 2002: 36). Olumlu veya olumsuz bir fiyatlandırma durumunda şirket hakkında çıkan bir haberin hisse senedi fiyatını yukarı yönlü veya aşağı yönlü hareket ettirmesi ve yatırımcının fiyat hareketlerine tepki olarak ek hisse senedi satın alması ya da elinde tuttuğu hisse senetlerini satması fiyatların aşırı yükselmesini sağlayabileceği gibi aşırı düşmesine de neden olabilmektedir (Siegel, 2003: 12; Scherbina and Schlusche, 2014: 590). Bu durum hem yatırımcıyı hem şirketi hem de finansal piyasaları olumsuz etkilemektedir.

Şirketlerin kamuya açıkladığı bilgiler ve temettü gelirleri hisse senedi fiyatlarının oluşmasında başrol oynamaktadır. Bir diğer ifade ile varlığın fiyatının muhakkak ekonomik bir temele dayanması gerekmektedir. Geleneksel olarak tam bir piyasada temel fiyat, arbitrajsız fiyat, yani varlığın iskonto edilmiş beklenen nakit akışları olarak tanımlanmaktadır (Jarrow et al., 2010: 147). Bunun dışında çeşitli nedenlerle veya herhangi bir neden gereksiz finansal varlığın fiyatında oynaklıklar yaşanabilmekte ve sebepsiz artışlar ortaya çıkabilmektedir (Çakar, 2022: 106). Örneğin, yatırımcıların bir varlığı ileri bir tarihte daha yüksek bir fiyattan satabileceklerini düşünerek bu varlığa yatırım yapmaları durumunda varlığın fiyatı temel değerini aşabilmektedir (Gürkaynak, 2008: 169). Tam da bu noktada varlığın fiyatının temel değerinden sürekli ve sistematik olarak sapması ve sonrasında ortaya çıkan aşırı ve hızlı fiyat artışları balon olarak adlandırılmaktadır (Okina and Shiratsuka, 2002; Kumar et al. 2013; Scherbina and Schlusche, 2014; Kılıç, 2020; Çakar, 2022). Varlık fiyatlarında balon olması durumunda bir düzeltme kaçınılmaz olmakta, hızla çıkan fiyatlar yine aynı hızla düşmektedir. Dolayısıyla finansal piyasalar bu olumsuz durumdan etkilenmektedir. Nitekim, varlık fiyatı balonlarının döngüsel olarak ortaya çıkması sistematik riski arttırmakta bu durumlar ise finansal krizlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Anavatan ve Kayacan, 2018: 125; Zhang et al., 2023:2). Literatürde yapılan çalışmalar Hollanda'da 1634'te başlayıp 1637 Şubat'ında patlayan lale balonu, Fransa'da yaşanan Mississippi balonu, 1929'da ABD'de, 1990'larda Japonya'da yaşanan emlak balonu, 1995 yılında internet sektöründe halka arzların artmasıyla birlikte yaşanan internet sektörü balonu ve yine 2008 yılında hisse senedi ve konut fiyatlarında yaşanan balonların ilgili yıllarda yaşanan finansal krizleri tetiklediğini ortaya koymuştur.

Finansal balonlar, piyasaların küreselleşmesiyle birlikte daha sık ve dünya genelinde yaşanmaktadır. Finansal piyasalarda fiyat balonuna neden olan faktörler Allen ve Gale (2000), Kindleberger ve Aliber (2005) tarafından finansal serbestleşme ve para arzındaki artış sonucu kredi genişlemeleri olarak ifade edilirken, Anderson ve Brooks (2014) yatırımcıların aşırı

iyimser beklentilerinin fiyat balonuna neden olabileceğini belirtmiştir. (Yurtoğlu, 2022: 411). Bir diğer ifadeyle sürecin başlangıcına ve bitişine yatırımcının ruh hali neden olmaktadır. Sürecin başlangıcında iyimserlik ve aşırı güven söz konusu olmakta, tüm varlıkları detaylı bir şekilde araştırma fırsatı olmayan yatırımcılar bilgisine güvendiği kişilerin yatırım kararlarına uyarak sorgusuz bir şekilde o yatırıma yönelerek balon yaratabilmektedir (Scherbina and Schlusche, 2014: 595). Sürecin bitişinde ise korku, panik, güvensizlik ve kötümserlik ön plana çıkmakta kitlesel satışların ortaya çıkmasıyla balon patlayarak fiyatlar hızla düşmektedir. Bu nedenle işlem hacmi ve fiyat oynaklığının balon oluşumunu hızlandırdığı vurgulanmaktadır (Kumar et al. 2013). Dolayısıyla balonların ortaya çıkmasında ve son bulmasında sürü davranışı başrol oynamakla birlikte, aşırı güven, aşırı tepki, bilginin yanlış ağırlıklandırılması ve psikolojik faktörlerin balonlara neden olan temel faktörler olduğunu söylemek mümkündür (Anavatan ve Kayacan, 2018: 25). Bazı balon teorileri ise tamamen yatırımcı inançlarına dayanmakta, kötümser yatırımcıların açığa satışlarının kısıtlanması durumunda, fiyatların iyimserlerin inançlarını yansıttığını ve fiyatların orantısız bir şekilde temel değer üzerine çıktığını öne sürmektedir (Gilchrist et al. 2005: 806). Bunları tetikleyen unsurların başında ise spekülasyonların olduğu unutulmamalıdır.

Genel olarak istikrarlı bir finansal sistem ve makroekonomik ortam, ekonomik istikrarın ve verimliliğin artırılması için gerekli bir koşul olarak kabul edilmektedir (Okina and Shiratsuka, 2002: 37). Bu noktada katılım finans sistemi ve araçlarının, reel ekonomik faaliyetlere aracılık sebebiyle daha az spekülasyona maruz kaldıkları literatürde ifade edilmektedir (Çakar, 2022: 106). Son yıllarda yaşanan ekonomik ve finansal krizler sonucunda yeni finansal hizmetler ve ürünler için birtakım arayışlar başlamıştır (Seçme vd. 2016: 108). Özellikle faydanın değil değer maksimizasyonunun ön planda tutulması İslami Finans enstrümanlarının kullanımını yaygınlaştırmıştır (Konak ve Türkoğlu, 2022: 815). İlk katılım fonu 1986 yılında ABD’de Amana Gelir Fonu adıyla oluşturulurken bugün dünya genelinde çok sayıda katılım fonu bulunmaktadır. Şirketlerin de İslami usullere uygun faaliyet göstermeye başlaması ve artan taleple birlikte 1988 yılında ise 150 şirketten oluşan DMI 150 Endeksi ilk katılım endeksi olarak oluşturulmuştur (Altın ve Caba, 2016: 230). Günümüzde Katılım bankacılığı prensiplerine uygun olarak hesaplanan katılım endeksleri Borsa İstanbul bünyesinde de işlem görmektedir. BIST’te faaliyet gösteren, BIST Katılım 30, BIST Katılım 50, BIST Katılım 100, BIST Katılım Tüm, BIST Katılım Sürdürülebilirlik ve BIST Katılım Temettü olmak üzere 6 farklı endeks bulunmaktadır. Tüm bu endeksler, katılım bankacılığı prensipleri doğrultusunda oluşturulmaktadır. Buna göre ilgili endekste faaliyet alanı faize dayalı finans, ticaret, hizmet, aracılık, alkollü içecek, kumar, şans oyunu, domuz eti, basın yayın, turizm, eğlence, silah, vadeli altın, gümüş ve döviz ticareti olmayan şirketler yer almaktadır. Ayrıca, ilgili şirketlerin, faizli kredilerinin piyasa değerine oranı %30’dan, faiz getirili nakit ve menkul kıymetlerinin piyasa değerine oranı %30’dan, yukarıda bahsedilen faaliyet alanlarından elde ettiği gelirlerin toplam gelire oranı ise %5’ten az olması gerekmektedir. BIST katılım endekslerine dahil edilecek şirketleri belirlemede Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) Danışma Kurulunun yayımladığı “Pay Senedi İhracı ve Alım-Satımı Standardı” esas alınmaktadır. Bahsedilen kuralları sağlayan işletmeler halka açık piyasa değeri en yüksek olandan başlamak üzere endekse dahil edilir (Ergene ve Ülev, 2022: 2; Çakar, 2022: 107). BIST Katılım endekslerine

dahil olan şirketler, İslami finans prensiplerine uygun bir şekilde iş yapma konusundaki taahhütlerini gösterirler. Bu da İslami finans prensiplerine duyarlı yatırımcıların bu şirketlere ilgi göstermesine ve yatırım yapmasına katkıda bulunabilir. Dolayısıyla literatürde de belirtildiği üzere katılım endeksleri spekülasyon fiyat hareketlerine daha az maruz kaldığı söylenebilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı Borsa İstanbul Katılım Tüm Endeksi'nde spekülasyon fiyat hareketlerinin varlığının test edilmesi olarak belirlenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde balonların yalnızca finansal varlıklarda ortaya çıkmadığı döviz kurları, kripto varlıklar, gayrimenkuller, emtialar ve yatırım fonlarında yatırımcının aşırı güveni, psikolojik faktörler, spekülasyonlar ve sürü davranışı gibi nedenlerle fiyat balonlarının oluştuğu görülmektedir. Nitekim Çizelge 1.'de de görüldüğü üzere başta Euro, USD, Bitcoin ve emlak fiyatları olmak üzere birçok ülke borsalarında hisse senedi piyasalarında da balon varlığı test edilmiştir.

Çizelge 1. Fiyat Balonlarını Araştıran Çalışmalar

Yazar	Sektör	Çalışmada Kullanılan Değişkenler	Yöntem	Çalışma Sonucu
Siegel (2003)	1871-2001 dönemi hisse senedi piyasaları incelenmiştir.	Uzun vadeli dönemde gerçekleştirilen çalışma için hisse senedi getirileri kullanılmıştır.	%7 ve %4,5'lük getiri varsayımı altında hisse senetlerinin fiyat hareketleri uzun vadede test edilerek balon olup olmadığı incelenmiştir.	Bir fiyat hareketinin balon olarak tanımlanabilmesi için en az 30 yıl sonrası fiyatları ile kıyaslanması gerektiğini dolayısıyla 1929 ve 1987 yıllarındaki kriz dönemindeki fiyat hareketlerinin balon olarak adlandırılmaması gerektiğini vurgulamıştır.
Narayan vd. (2013)	NYSE'de işlem gören 589 şirkette fiyat balonlarının belirleyicilerini araştırmışlardır.	Günlük zaman serisi verileri kullanılarak fiyat balonlarının olduğu gün sayısı çıkarılmış ve işlem hacmi ile oynaklığın balonlarla ilişkisi incelenmiştir.	ADF testi ile balonlar tespit edilmiştir. Ardından balonlar ile fiyat oynaklığı ve balonlar ile işlem hacmi arasında korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.	Elektrik, Enerji, Finans ve Bankacılık sektörlerinde işlem hacminin balonlar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif, oynaklık ile balonlar arasında ise negatif yönlü ilişki bulunmuştur.
Anavatan ve Kayacan (2018)	BIST 100'de 1996-2018 dönemi için balonlarının	BIST 100 Endeksinde yer alan şirketlerin günlük kapanış	Temeli doğrusal olmayan en küçük kareler yöntemine dayanan LPPL modeli ile fiyat	28.04.2008 - 06.10.2008 döneminde balon varlığı tespit edilmiş ve 2008 yılında yaşanan kriz bu

	varlığı incelenmiştir.	fiyatları kullanılmıştır.	balonları incelenmiştir.	balon ile ilişkilendirilmiştir.
Kılıç (2020)	BRICS-T ülkeleri borsalarında balonların varlığı test edilmiştir.	BRICS-T ülke piyasalarındaki aylık endeks kapanış fiyatları kullanılmıştır.	GSADF testinden yararlanılmıştır.	Çin borsasında üç farklı dönemde balon varlığı tespit edilirken diğer ülke borsalarında balon varlığına dair kanıt bulunamamıştır.
Yurtoğlu (2022)	MIST ülkeleri pay senedi piyasalarında balon varlığı test edilmiştir.	MIST ülkeleri pay piyasası ana endekslerinde haftalık kapanış fiyatları kullanılmıştır.	Dickey Fuller (SADF) test sonuçları ve geliştirilmiş Dickey Fuller (GSADF) testleri kullanılmıştır.	Söz konusu ülkelerin endekslerinde farklı zaman dilimlerinde fiyat balonları tespit edilmiştir.
Çakar (2022)	Katılım endeksleri ve gösterge konvansiyonel endeksler	BIST 100, BIST Hizmet ve BIST Mali fiyat endeksi günlük kapanış verileri kullanılmıştır.	Genelleştirilmiş Eküs Arttırılmış Dickey-Fuller Testi (GSADF) testi kullanılmıştır.	Her iki endekste de fiyat balonları olmakla birlikte katılım endekslerinde daha az sayıda fiyat balonları gerçekleşmiştir.
Karcioğlu ve Özcan (2023)	Euro, USD, Bitcoin, kredi risk primi ve mevduat faizi balonları incelenmiştir.	Dolar/TL, Euro/TL, Kredi risk primi (CDS) primi, mevduat faizi, Bitcoin fiyatı ve BIST 100 endeksinin 08:2010-10:2022 dönemi aylık verileri kullanılmıştır.	Supremum Augmented Dickey-Fuller ve Generalized Supremum Augmented Dickey-Fuller testleri kullanılmıştır.	USD, Euro ve Bitcoin'de ilgili dönemde önemli düzeyde fiyat balonları varlığına rastlanmıştır.
Zhang vd. (2023)	Çin hisse senedi ve emlak piyasasında balonların varlığı test edilmiştir.	Birinci, İkinci ve üçüncü kademe şehirlerdeki konut fiyatları ve borsada işlem gören finansal kurumların fiyatları kullanılmış ve sistematik riskle ilişkilendirilmiştir.	Fiyat balonlarının varlığı GSADF ile test edilmiştir. Finansal kurumların sınıflandırılmasında ise DCG, GARCH, CoVar analizlerinden yararlanılmıştır.	2006 yılının ilk yarısında ve 2015 yılının ilk yarısında iki önemli fiyat balonunun varlığı tespit edilmiştir.

Fiyat balonlarının varlığının test edilmesinde ADF, SADF, GSADF gibi birçok yöntemin kullanılabilirdiği görülmektedir. Ancak ilgili dönemde çoklu balonların tespit edilmesinde daha başarılı sonuçlar vermesi bakımından çalışmalarda genellikle GSADF yöntemi önerilmektedir.

Çalışmaların genel olarak balonun tespitini ortaya koyduğu (Narayan et al., 2013; Kılıç, 2020; Çakar, 2022; Yurtoğlu, 2022; Zhang et aş. 2023; Karcıoğlu ve Özcan, 2023) görülmektedir. Diğer bir grup çalışmada ise balonlar tespit edilmiş ve ardından ilgili dönemde yaşanan finansal krizlerle fiyat balonları arasındaki ilişki ortaya koymuştur (Siegel, 2003; Anavatan ve Kayacan, 2018). Çakar 2022 ise katılım endekslerinde spekülasyon fiyat hareketlerinin daha az yaşanacağı hipotezinden yola çıkarak katılım endeksleri ve konvansiyonel endekslerde fiyat balonlarını karşılaştırmış, katılım endeksinde balonların daha az sayıda gözlemlendiği sonucuna ulaşmıştır. Literatürde volatilitenin çok yüksek olduğu bir piyasa olması sebebiyle son yıllarda çok sayıda yatırımcıyı çeken kripto para piyasaları kapsam dışında bırakılmıştır. Bu çalışmada da çoklu balon varlığını tespit edebilmek adına literatürde de sıklıkla başvurulan GSADF yöntemi kullanılmıştır.

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Bu çalışmanın amacı BIST'te işlem gören katılım şirketlerine ait endeks değerinde meydana gelebilecek fiyat balonlarının yani spekülasyon hareketlerin araştırılmasıdır. Bu kapsamda katılım şirketlerini içeren en kapsamlı endeks olan BIST Katılım Tüm endeksi analiz kapsamına alınmıştır. BIST Katılım Tüm endeksi 01.10.2021 tarihinden itibaren ve 1.406,39 başlangıç değeriyle hesaplanmaya başlanmıştır.¹ BIST Katılım Tüm endeksindeki şirketlerin seçiminde dikkat edilen hususların başında şirket esas sözleşmesinde standart madde 1.1'de yer alan faaliyetlerin kapsam dışı bırakılması gelmektedir. Bu faaliyetler; alkollü içki üretim ve ticareti, tıbbi gayeler dışında uyuşturucu maddelerin üretim ve ticareti, kumar ve kumar hükmündeki faaliyetler, domuz ve mamullerinin üretim ve ticareti, faizli finans işlemleri, ahlaka ve İslami değerlere aykırı yayıncılık, para ve/veya para hükmündeki varlıklar arasında yapılan vadeli işlemler, İslami değerlerle bağdaşmayan eğlence, otelcilik vb. faaliyetler, çevreye ve canlılara büyük zararı olan faaliyetler, insan fitratını değiştirmeye yönelik biyolojik/genetik faaliyetler, sağlığa zararlı tütün ürünleri üretim ve ticaretini kapsamaktadır.² BIST Katılım endekslerine dahil olan şirketler, Türkiye'de İslami finans sektörünün büyümesine ve sürdürülebilir bir finansal ekosistemin oluşturulmasına katkıda bulunan önemli bir role sahiptir. Ayrıca Katılım endeksleri İslami finans usullerine uygun bir şekilde yönetilen şirketlerin performansını değerlendirmede bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Katılım endeksleri yukarıda ifade edilen şartları taşıyan uygun şirketlere yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için yatırım kararlarında bir gösterge olabilmektedir. Bu nedenle endekste meydana gelebilecek fiyat hareketlerindeki balonlar, yatırım kararları etkinliğinin değerlendirilmesine imkan sağlayabilecektir.

BIST Katılım Tüm endeksi için 16.11.2021-23.10.2023 zaman aralığı dikkate alınmıştır. Endekse ait günlük değerler investing.com adresinden temin edilmiştir. BIST Katılım Tüm endeksi 224 şirketten oluşmaktadır. Şirketlerin hisse senetlerine ait kodlar aşağıdaki Çizelge 2.'de gösterilmektedir.

¹ kap.org.tr/tr/Endeksler

² Borsaistanbul.com.tr/endeks/1/3/katilim

Çizelge 2. BIST Katılım Tüm Endeksinde Yer Alan Şirketlere Ait Hisse Senedi Kodları³

AVOD	BNTAS	DARDL	EYGYO	HUBVC	KATMR	MEDTR	OZSUB	SASA	TRILC
ACSEL	BANVT	DGATE	FADE	IHLGM	KAYSE	MEGAP	PNLSN	SEKUR	PRKAB
ADGYO	BARMA	DESA	FMIZP	IHGZT	KRVGD	MEKAG	PARSN	SELEC	ULUSE
AFYON	BASGZ	DESPC	FONET	IHYAY	KZBGY	MNDRS	PASEU	SELGD	ULUUN
AKCNS	BAYRK	DITAS	FORMT	INGRM	KCAER	MERCN	PSGYO	SELVA	USAK
ATEKS	BRKSN	DMRGD	FRIGO	INTEM	KNFRT	MERKO	PCILT	SRVGY	VAKKO
AKSGY	BEYAZ	DOFER	FZLGY	INVES	KONTR	MHRGY	PGSUS	SILVR	VBTYZ
AKSA	BIMAS	DGNMO	GEDZA	ISKPL	KONYA	MIATK	PEKGY	SNGYO	VRGYO
AKSEN	BIOEN	ARASE	GENTS	IEYHO	KONKA	MIPAZ	PENGD	SMRTG	VERUS
ALBRK	BRLSM	DOAS	GEREL	ISDMR	KGYO	MPARK	PENTA	SMART	VESTL
ALCTL	BOBET	DOGUB	GMTAS	IZINV	KRGYO	MOBTL	PETUN	SOKE	VESBE
ALKA	BORLS	EBEBK	GESAN	IZFAS	KRPLS	MNDTR	PNSUT	SONME	YATAS
ALKIM	BURCE	EDATA	GOLTS	JANTS	KOPOL	EGEPO	PKART	SUNTK	YYLGD
ASUZU	BURVA	EGGUB	GOODY	KFEIN	KRSTL	NTGAZ	PLTUR	SUWEN	YEOTK
ANELE	BUCIM	EGPRO	GRTRK	KLKIM	KRONT	NETAS	POLHO	TABGD	YUNSA
ARDYZ	CLEBI	EKSUN	GUBRF	KLSEK	KUTPO	NIBAS	POLTK	TKFEN	ZEDUR
ARENA	CELHA	ELITE	GRSEL	KRDMA	LINK	NUHCM	RALYH	TDGYO	ZRGYO
ARZUM	CEMAS	ENJSA	HATSN	KRDMB	LOGO	ODAS	RODRG	TUKAS	
ASGYO	CEMTS	ERCB	HKTM	KRDMD	LKMNH	ONCSM	RUBNS	TMSN	
ASELS	CMBTN	EREGL	HUNER	KARSN	MAKTK	ORGE	SAFKR	TUPRS	
ATAGY	COSMO	ERSU	ICUGS	KRTEK	MANAS	OYAKC	SANEL	TUREX	
ATAKP	CWENE	ESCOM	IDGYO	KARYE	MTRKS	OYLUM	SANFM	MARBL	
ATATP	DAPGM	TEZOL	IHEVA	KTLEV	MAVI	OZRDN	SANKO	THYAO	

Analiz kapsamında “Genelleştirilmiş Eküs Arttırılmış Dickey-Fuller (GSADF)” testi kullanılmıştır. Zaman serilerinde spekülatif hareketleri (fiyat balonları) belirlemek için Shi ve Yu (2015), GSADF testini önermişlerdir. GSADF testi, başlangıç ve bitiş noktalarının bir aralıkta değişmesine izin vermesi ve gözlemler içinde daha fazla alt örneği kullanmasından dolayı spekülatif hareketliliği daha verimli bir şekilde tespit edebilmektedir (Phillips, Shi ve Yu, 2015: 1043-1045).

GSADF testi, bitiş noktası olan r_2 'nin r_0 'dan 1'e ve başlangıç noktası r_1 'in 0'dan r_2-r_0 'a kadar olduğu, ADF testini aşağıdaki denklem (1) vasıtasıyla tekrar etmektedir.

$$\Delta x_t = \alpha_{r_1, r_2} + \beta_{r_1, r_2} x_{t-1} + \sum_{i=1}^k \lambda_{r_1, r_2}^i \Delta x_{t-i} + \varepsilon_t, \varepsilon_t \sim NID(0, \sigma_{r_1, r_2}^2) \quad (1)$$

Denklem (1)'deki r_1 ile r_2 arasındaki tüm uygulanabilir aralıklar ve ADF test istatistiklerinin maksimum değeri, GSADF test istatistiğidir. Bu istatistiğin denklemi, aşağıda denklem (2) olarak gösterilmiştir.

$$GSADF(r_0) = \sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_0]}} \{ADF_{r_1}^{r_2}\} \quad (2)$$

³ <https://borsaistanbul.com/files/bist-katilim-endekslerinde-yer-alan-paylarin-listesi.xlsx>

Bu bağlamda, çalışma kapsamında ele alından BIST Katılım Tüm endeks değerlerinde oluşabilecek spekülative hareketlerin tespit edilmesi için yukarıda açıklanan GSADF testi kullanılmıştır. GSADF testinde, T-Değeri elde edilen kritik değerler aralığında kalması durumunda spekülative hareketlilikten bahsedilebilmektedir. GSADF T-Değerinin %90 kritik değerinin altında olması durumunda ise spekülative hareketlerinin anlamsız olduğu anlaşılmaktadır (Monschang ve Wilfling, 2021: 154). Anlamlı olan t değerleri için “Seriler rassal yürüyüş sürecine sahiptir.” hipotezi reddedilmekte ve spekülative hareketlerin var olduğu anlaşılmaktadır. Anlamsız olan t-değerleri için ise, söz konusu hipotez reddedilememekte ve hareketlerin spekülative olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışma kapsamında ele alınan BIST Katılım Tüm endeks değerlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler aşağıdaki Çizelge 3.’de gösterilmektedir.

Çizelge 3. Tanımlayıcı İstatistikler

Değer	BIST Katılım Tüm
Gözlem Sayısı	486
Ortalama	4096.175
Medyan	4070.800
Standart Sapma	1974.414
Minimum Değer	8709.900
Maksimum Değer	1577.380
Jarque-Bera	45.45741 (0.0000)

Çizelge 3.’e göre 486 günden oluşan gözleme dayalı veri setinde endeksin ortalama değerinin 4096,175 olduğu, endeksin ulaştığı en düşük değer 8709,900 ve en yüksek değer 1577,380 olduğu saptanmıştır. Jarque-Bera değeri serilerin normal dağıldığını göstermektedir

Çizelge 4. GSADF Test Sonuçları

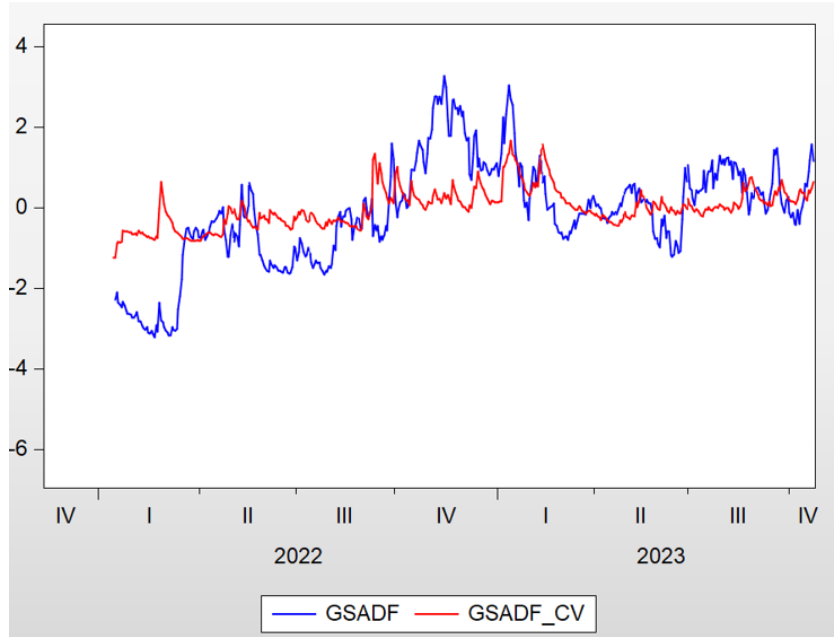
Endeks	Kritik Değerler (Güven Aralığı)			GSADF T-Değeri	Olasılık Değeri
	%99	%95	%90		
BIST Katılım Tüm	4.248290	3.153542	2.592106	3.271293	0.0430

*** %99, ** %95 ve * %90 güven aralığını ifade etmektedir.

Çizelge 4.’deki GSADF test sonuçları incelendiğinde, BIST Katılım Tüm endeksine ait olasılık değerinin 0.0430 ile %5 anlam düzeyinde anlamlı olduğu, test istatistiğinin ise (GSADF T-Değeri = 3.271293) %95 ile %90 kritik değerler arasında kaldığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda endeks için “Seriler rassal yürüyüş sürecine sahiptir.” hipotezi reddedilmiş ve anlamlı bir spekülative harekete rastlanılmıştır.

Spekülative hareketlerinin incelenmesi için kullanılan GSADF testi, T-Değerlerini hesapladıktan sonra seriye ilişkin spekülative hareketlerinin görülmesini sağlayan grafik de sunmaktadır. Bu grafiklerde GSADF (mavi renk) ve GSADF_CV (kırmızı renk)’den oluşan çizgi grafikleri görülmekte ve teorik olarak mavi çizginin kırmızı çizgiyi (kritik değeri) geçtiği alanlarda

spekülatif hareketlilikten söz edilebilmektedir. Bu kapsamda BIST Katılım Tüm endeksine ait GSADF grafiğine aşağıdaki Grafik 1.'de yer verilmiştir.

Grafik 1. BIST Katılım Tüm Endeksine ait GSADF Grafiği

Grafik 1.'de BIST Katılım Tüm endeksi için mavi çizginin kırmızı çizgiyi geçtiği dönemler spekülatif hareketlilik olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda spekülatif hareketliliğinin olduğu zaman aralıkları incelenmiş ve aşağıdaki Çizelge 5.'de gösterilmiştir.

Çizelge 5. Spekülatif Fiyat Hareketliliğinin Olduğu Dönemlere İlişkin Tarihler

Dönem	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi	Dönem	Başlangıç Tarihi	Bitiş Tarihi
1.	18.03.2022	6.04.2022	10.	31.01.2023	16.02.2023
2.	8.04.2022	25.04.2022	11.	23.03.2023	11.04.2023
3.	5.05.2022	13.05.2022	12.	13.04.2023	16.05.2023
4.	17.05.2022	26.05.2022	13.	22.05.2023	24.05.2023
5.	11.08.2022	15.08.2022	14.	23.06.2023	23.08.2023
6.	17.08.2022	23.08.2022	15.	1.09.2023	11.09.2023
7.	25.08.2022	8.09.2022	16.	13.09.2023	21.09.2023
8.	27.09.2022	6.10.2022	17.	13.10.2023	23.10.2023
9.	13.10.2022	18.01.2023			

Grafik 1.'de görülen spekülatif hareketlere ilişkin tarihler incelenerek dönemlere ayrılmıştır. Bu kapsamda Çizelge 5.'de tarih aralıkları verilen 17 dönemde endeks değerlerinde spekülatif hareketlerin olduğu tespit edilmiştir. Çakar (2022)'nin çalışmasında elde ettiği sonuçlar bu sonuçları desteklemektedir.

SONUÇ

Ekonomilerin giderek karmaşık ve küreselleşmiş bir hal almasıyla birlikte finansallaşma önemli bir kavram haline gelmiştir. Bu süreç, finansal piyasalardaki faaliyetlerin, ekonominin geri kalanından daha büyük bir rol oynamasını ifade etmektedir. Finansallaşmanın artması, varlık fiyatlarında artan oynaklıklara ve fiyat balonlarının oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir. Fiyat balonları ise genellikle varlık fiyatlarının aşırı şişirilmiş ve gerçek değerlerinin üzerinde olduğu bir ekonomik durumu ifade etmektedir. Piyasalardaki bu aşırı değerlenmeler, genellikle spekülasyon talebi ve aşırı kredi genişlemesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Özellikle emlak, hisse senetleri veya diğer varlık sınıflarında görülen bu fiyat balonları, bir süre sonra gerçek değerlerine dönme eğilimindedir ve bu durum finansal istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Balonun patlamasıyla birlikte yatırımcılar, kurumlar ve ekonomiler büyük kayıplarla karşılaşabilmekte, bu da krizlere ve ekonomik sıkıntılara yol açabilmektedir. Bu nedenle, finansal piyasalarda spekülasyon hareketlere karşı etkili düzenlemeler ve denetimler önemli hale gelmektedir.

BIST Katılım endeksleri, İslami finans prensiplerine uygun olan şirketleri içerdiği için, bu endeks üzerinden yatırım yapanlar İslami finans standartlarına göre yatırım yapma imkânı bulmaktadır. Bu durum faizsiz finans, riskin adil paylaşımı gibi İslami prensiplere uygun bir portföy oluşturma amacına hizmet ederek yatırımların çeşitlendirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu tür endeksler hem yerel hem de uluslararası yatırımcılar için Türkiye'nin İslami finans potansiyelini gösteren bir göstere olabilmektedir. Bu kapsamda bu endeks değerlerinde meydana gelecek finansal balonlar yatırımcılarının olumsuz etkilenmesine sebep olabilecektir. Bu nedenle bu çalışmada BIST Katılım Tüm endeks değerlerinde spekülasyon hareketlerinin araştırılması amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda incelenen zaman aralığında BIST Katılım Tüm endeks değerlerinde spekülasyon hareketlerine rastlanılmıştır. Zaman dilimleri olarak değerlendirildiğinde ise 17 dönemi kapsadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde pandemi kısıtlamalarının ortadan kalkması, Merkez Bankası'nın faiz indirimlerine başlaması ve artan enflasyondan korunmak isteyen yatırımcıların Borsa'ya yönelmesiyle birlikte BIST Katılım endekslerinin de değerinin arttığı yorumu yapılabilir. Merkezi kayıt kuruluşu verilerine göre 2021 yıl sonu itibarıyla BIST yerli yatırımcı sayısı yaklaşık 2.3 milyon'dur. 2022 yıl sonunda 1.4 milyonluk artış ile 3.7 milyona ulaşmış ve 2023'ün eylül ayına gelindiğinde ise yatırımcı sayısı 7.7 milyona ulaşmıştır. Ayrıca yabancı yatırımcı sayılarında da benzer düzeyde artış meydana geldiği gözlenmektedir. İki yıl gibi kısa bir zaman aralığında yerli yatırımcı sayısının yaklaşık 3,5 kat arttığı bir piyasada finansal balonların meydana gelmesi ve spekülasyon hareketlerinin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda 17 dönemde spekülasyon hareketlerinin gözlenmesi bu durumlarla açıklanabilir. BIST Katılım endeksleri İslami finans prensiplerine uygun hareket eden yatırımcılar için bir yatırım çeşitlendirme aracı olduğu kadar diğer yatırımcılar içinde bir çeşitlendirme aracı olarak kullanılabilir. Son dönemde Kur Korunmalı Mevduat (KKM) hesaplarına ait asgari faiz zorunluluğu kaldırılmıştır. Yapılan değişiklikle KKM'ye verilen faiz yatırımcı için cazip olmaktan çıkmış ve KKM'den çıkan fonların başka finansal araçlarla değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Bunun da borsa endekslerinde spekülasyon hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir.

Elde edilen sonuçlarda spekülâtif hareketlerin olması bakımından Çakar (2022)'in çalışmasıyla benzerlik taşımaya rağmen katılım endekslerinde meydana gelen bu spekülâtif hareketler sayısının fazla olması nedeniyle farklılık taşımaktadır. Bu durum katılım endekslerinde yer alan şirketlerin katılım finans sisteminde alacağın menkulleştirilmesi, açığa satış, spekülasyonun yasak olması riskin paylaşılması gibi nedenlerden dolayı fiyat balonlarının yani spekülâtif hareketlerin daha az gözlemlendiği görüşüyle ters düşmektedir.

KAYNAKÇA

Altın, H. ve Caba, N. (2016). Borsa İstanbul'da işlem gören katılım endekslerinin performanslarının değerlendirilmesi, Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 8(15): 229-248.

Anavatan, A. ve Kayacan, E. Y. (2018). BIST 100 endeksinde balon etkisinin incelenmesi, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 5(8): 124-131.

[Borsaistanbul.com/tr/endeks/1/3/katilim](https://borsaistanbul.com/tr/endeks/1/3/katilim)

Çakar, R. (2022). Katılım ve konvansiyonel endekslerin fiyat balonları açısından test edilmesi: kovid-19 dönemi türkiye'den ampirik kanıtlar, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, 1: 106-122.

Ergene, L.ve Ülev, S. (2022). BIST katılım endeksinin fıkhi tarama metodolojileri çerçevesinde değerlendirilmesi, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 10(1): 1-30.

Gilchrist, S., Himmelberg, C.P. and Huberman, G. (2005). Do stock price bubbles influence corporate investment?, Journal of Monetary Economics, 52(4): 805-827.

Gürkaynak, R. S. (2008). Econometric tests of asset price bubbles: taking stock, Journal of Economic Surveys, 22(1): 166-186.

<https://borsaistanbul.com/files/bist-katilim-endekslerinde-yer-alan-payların-listesi.xlsx>

<https://www.vap.org.tr/uyruk-bazında-yatirimci-sayıları>

Jarrow, R. A., Protter, P. and Shımbu, K. (2010). Asset price bubbles in incomplete markets, Mathematical Finance: An International Journal of Mathematics, Statistics and Financial Economics, 20(2): 145-185.

kap.org.tr/tr/Endeksler

Karcıoğlu, R. ve Özcan, K. A. (2023). Varlık fiyat balonları ve BIST 100 volatilitesine etkisi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 98: 63-86.

Kılıç, Y. (2020). Finansal piyasalarda balon varlığının test edilmesi: BRICS-T ülkeleri örneği, Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi, 4(9): 11-22.

Konak, F. ve Türkoğlu, D. (2022). Borsa İstanbul bünyesinde katılım endeksi oluşturulmasının hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisi, Uluslararası Sosyal Bilimler Akademisi Dergisi, 4(10): 813-831.

- Monschang, V. and Wilfling, B. (2021). Sup-ADF-style bubble-detection methods under test. *Empirical Economics*, 61, 145–172.
- Narayan, P. K., Mishra, S., Sharma, S., & Liu, R. (2013). Determinants of stock price bubbles. *Economic Modelling*, 35, 661-667.
- Okina, K., & Shiratsuka, S. (2002). Asset price bubbles, price stability, and monetary policy: Japan's experience. *Monetary and Economic Studies*, 20(3), 35-76.
- Phillips PCB., Shi S. and Yu J. (2015). Testing for multiple bubbles: historical episodes of exuberance and collapse in the S&P 500. *Int Econ Rev*, 56 (4), 1043–1078.
- Scherbina, A., & Schlusche, B. (2014). Asset price bubbles: a survey. *Quantitative Finance*, 14(4), 589-604.
- Seçme, O., Aksoy, M., & Uysal, Ö. (2016). Katılım endeksi getiri, performans ve oynaklığının karşılaştırmalı analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (72), 107-128.
- Siegel, J. J. (2003). What is an asset price bubble? An operational definition. *European financial management*, 9(1), 11-24.
- Yurtoğlu, Y. (2022). Pay senedi piyasalarında balon varlığının test edilmesi: MIST ülkeleri örneği, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1): 410-427.
- Zhang, X., Wei, C., Lee, C. C., & Tian, Y. (2023). Systemic risk of Chinese financial institutions and asset price bubbles. *The North American Journal of Economics and Finance*, 64, 101880.

CAPITAL FORMATION and ENVIRONMENTAL IMPACT: AN ARDL ANALYSIS OF CO₂ EMISSIONS IN BRUNEI

Özgür ÖZAYDIN¹, Anıl DAĞDEMİR²

¹ Ondokuz Mayıs University, FEAS, ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

² Ondokuz Mayıs University, FEAS, ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

ABSTRACT

This study embarks on an empirical exploration of the relationship between Gross Fixed Capital Formation (GFCF) and CO₂ emissions in Brunei over the period 1990-2019. Utilizing annual data, the research delves into the dynamics of per capita GFCF, and per capita CO₂ emissions. The primary data source for this investigation is the World Development Indicators database. A rigorous methodological framework is employed, incorporating unit root tests such as the Augmented Dickey-Fuller, Phillips-Perron, and Lee-Strazicich tests. These tests reveal that both per capita GFCF and CO₂ emissions are non-stationary at their levels but attain stationarity upon first differencing, irrespective of the inclusion of trends. The study further advances by applying the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) approach to cointegration. The findings are underscored by an Error Correction term of -0.66, indicating a significant adjustment towards long-term equilibrium post any short-term deviations. Additionally, the ARDL long-run coefficient of per capita domestic credit is identified as -0.67. This research contributes to the existing literature by providing nuanced insights into the economic-environmental nexus in Brunei, highlighting the intricate interplay between capital formation and environmental impact. The findings bear significant implications for policymakers, particularly in the context of sustainable development and environmental stewardship in emerging economies.

Keywords: Gross Fixed Capital Formation, CO₂ Emission, Environmental Policy, ARDL Cointegration

1. INTRODUCTION

The relationship between capital formation and CO₂ emissions is critical, especially in understanding and evaluating the interaction between capital formation-based economic growth policies and environmental degradation. For this reason, the effects of capital formation on CO₂ emissions have been one of the topics that have been studied in depth for a long time, especially by researchers working on environmental economics and sustainable development. Despite the importance of the capital formation-CO₂ emission relationship and the depth of the literature on this relationship over time, a consensus still needs to be reached regarding the dynamics of this relationship in the context of both theoretical approaches and empirical applications.

The argument that capital formation causes an increase in carbon dioxide emissions suggests that capital formation, especially in developing economies, generally leads to the growth of industries primarily based on fossil fuels, increasing carbon dioxide emissions. The point of view in question argues that economic growth resulting from capital accumulation will lead to an increase in income, which in turn will cause an increase in demand and an increase in urbanization rates. In this case, the increase in demand will cause fossil fuel-based industries to expand further, and the increase in urbanization rates will cause a lifestyle based on more fossil fuel use to become widespread, ultimately increasing carbon dioxide emissions.

Contrary to the above-expressed approach, another point of view suggests that capital formation reduces carbon emissions by empowering new technology investments that enables modern production methods that use renewable energy resources and are based on energy efficiency to replace conventional production methods based on intensive fossil fuel use. Another basis of this approach is the argument that the productivity and profit increases resulting from capital formation enables companies to allocate more resources to R&D expenditures to develop environmentally friendly products and technologies, reducing the use of fossil fuels and reducing carbon dioxide emissions.

The aim of this study is to test the validity of the above-mentioned views for contributing to the expansion of the existing literature on the environment-development nexus, by analyzing the relationship between carbon dioxide emissions and capital formation for the Brunei economy using the per capita CO₂ emissions and per capita GFCF time series for the period 1990-2019.

Following this introduction, which is the first part of the study, in the second part, the existing literature in the context of the carbon dioxide emission-capital formation relationship is briefly presented in the literature review section, where the studies on the subject in recent years are summarized. In the third section, the model and data set used in the study are introduced, and in the fourth section following this section, the methodology used in the study and the findings obtained are presented in detail. The study was concluded with the fifth chapter, which summarized the findings, put forward policy recommendations, and included suggestions for future studies on the subject.

2. LITERATURE

According to recent studies on CO2 and fixed capital formation, studies have found positive, negative, or no relationship between the two variables. The work of Prakash & Sethi (2023) is particularly notable for examining two distinct periods within the same study: the pre-liberalization years from 1971-1990 and the post-liberalization years from 1991-2021. Their findings indicate no significant relationship between CO2 emissions and fixed capital formation during the pre-liberalization period, while a positive relation is reported in the post-liberalization era. Firoj et al. in their 2023 analysis also presented a positive relation. In contrast, the study by Anwar & Elfaki (2021) concludes with a negative relationship. Complementing these varied insights, both Adebayo et al. (2021) and Zhang et al. (2021) discovered positive relation. Similarly, Rahman & Ahmad (2019) align with these findings that suggested positive relation. Conversely, Mesagan & Nwachukwu (2018) observed no significant relationship, and Bukhari et al. (2014) reported a negative relation. More information about the studies is included in Table 1 below.

Table 1. Literature Review

Study	Period	Data Frequency	Data Sample	Methods	Findings
Prakash & Sethi (2023)	1971-1990	Yearly	India	ARDL	No Significant Relationship
	1991-2021	Yearly	India	ARDL	Positive
Firoj et al. (2023)	1986-2018	Yearly	Bangladesh	ARDL	Positive
Anwar & Elfaki (2021)	1965-2018	Yearly	Indonesia	ARDL	Negative
Adebayo et al. (2021)	1971-2016	Yearly	Thailand	FMOLS, DOLS, CCR, ARDL	Positive
Zhang et al. (2021)	1960-2018	Yearly	Malaysia	ARDL, FMOLS	Positive
Rahman & Ahmad (2019)	1980-2016	Yearly	Pakistan	NARDL	Positive
Mesagan & Nwachukwu (2018)	1981-2017	Yearly	Nigeria	ARDL	No Significant Relationship
Bukhari et al. (2014)	1974-2010	Yearly	Pakistan	ARDL	Negative

3. MODEL and DATA

3.1. Model

The analytical model employed in the study is represented in Equation 1, illustrating a refined synthesis of the variables and their interrelations.

$$co_t = \alpha_{0a} + \alpha_{1a}k_t + \epsilon_{0t} \tag{1}$$

where, *co* signifies the CO2 emissions, serving as a pivotal measure of environmental impact. The variable *k* denotes capital, reflecting the economic aspect of the study. The α 's are the Ordinary Least Squares (OLS) estimators, crucial for quantifying the relationship between the variables. Lastly, ϵ represents the white noise disturbance term, accounting for random fluctuations that are unexplained by the model's predictors.

3.2. Data

The study utilizes annual data from 1990 to 2019 from Brunei, sourced from the World Development Indicators database. It focuses on two key variables: the dependent variable, per capita Gross Fixed Capital Formation, measured in constant 2015 US dollars, and the independent variable, per capita CO2 emissions, quantified in metric tons. This dataset provides a link between economic development and environmental impact within Brunei's context.

4. METHODOLOGY and EMPRICAL FINDINGS

4.1. Stationarity Tests

The findings from the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test are concisely presented in Table 2. This is complemented by the Phillips-Perron (PP) unit root test results, which are systematically outlined in Table 3. Further enriching the analytical rigor, Table 4 provides a detailed account of the outcomes from the Lee-Strazicich (LS) unit root test, thus offering a comprehensive view of the data's stationary properties across different methodological approaches.

Table 2. ADF¹ Unit Root Test

Variable	Test statistic (Intercept)	Test statistic (Intercept & Trend)
<i>co</i>	-2.32 (0)	-2.44 (0)
Δco	-6.34*** (0)	-6.35*** (0)
<i>k</i>	-2.06 (0)	-2.11 (0)
Δk	-5.51*** (0)	-5.42*** (0)

*** denotes significance at 1% level.

For the variable *co*, the test statistics are -2.32 (with intercept) and -2.44 (with intercept and trend), both at lag length 0, indicating non-stationarity at levels. However, the first differences of *co* display test statistics of -6.34 (with intercept) and -6.35 (with intercept and trend), also at

¹ Maximum lag length for ADF unit root test (Dickey & Fuller, 1979) is determined as 2 lags and optimal lag length is chosen by using Akaike Information Criterion (Akaike, 1973, 1998), the values in parentheses are the chosen lag lengths.

lag length 0, signifying stationarity as they are significant at the 1% level. Similarly, for k , the test statistics are -2.06 (with intercept) and -2.11 (with intercept and trend), at lag length 0, suggesting non-stationarity at levels. Yet, the first differences of k show test statistics of -5.51 (with intercept) and -5.42 (with intercept and trend), at lag length 0, which are significant at the 1% level, indicating stationarity.

Table 3. PP² Unit Root Test

Variable	Test statistic (Intercept)	Test statistic (Intercept & Trend)
co	-2.29 (3)	-2.51 (3)
Δco	-6.41 ^{***} (2)	-6.44 ^{***} (2)
k	-2.12 (1)	-2.16 (1)
Δk	-5.54 ^{***} (2)	-5.46 ^{***} (3)

^{***} denotes significance at 1% level.

For co , the test statistics are -2.29 (with intercept) and -2.51 (with intercept and trend), both at lag length 3, indicating non-stationarity at levels. The first differences of co show statistics of -6.41 and -6.44 for intercept and intercept with trend, respectively, at lag length 2, denoting stationarity as they are significant at the 1% level. For capital k , the test statistics are -2.12 (with intercept) and -2.16 (with intercept and trend), at lag length 1, suggesting non-stationarity at levels. The first differences of capital (Δk) reveal test statistics of -5.54 and -5.46 for intercept and intercept with trend, respectively, at lag lengths 2 and 3, significant at the 1% level, indicating stationarity. These results, akin to the ADF test, affirm that the variables are non-stationary in levels but become stationary when differenced.

Table 4. LS Unit Root Test³

Variable	Crash		Break	
	Test statistic	Break Year	Test statistic	Break Year
co	-3.04 (0)	2014	-3.29 (0)	2005
Δco	-6.74 (0) ^{***}	1994	-7.06 (0) ^{***}	2000
k	-3.01 (0)	1999	-3.70 (0)	1999
Δk	-5.99 (0) ^{***}	2005	-6.72 (0) ^{***}	1999

^{***} denotes significance at 1% level.

The test statistics for co are -3.04 (with break in 2014) and -3.29 (with break in 2005), both at lag length 0, suggesting non-stationarity at the level. However, the first differences (Δco) register -6.74 (with break in 1994) and -7.06 (with break in 2000), both at lag length 0, respectively, both significant at the 1% level, indicating stationarity. For capital k , the test statistics are -3.01 (with break in 1999) and -3.7 (with break in 1999), at lag length 0, again implying non-stationarity at level. The first differences (Δk) show -5.99 (with break in 2005) and -6.72 (with break in 1999), both at lag length 0, significant at the 1% level, demonstrating

² Bartlett kernel (Bartlett, 1948, 1950) is used as the spectral estimation method and Newey-West (Newey and West, 1986) bandwidth is used as the bandwidth for P-P (Phillips and Perron, 1988) unit root test, the values in parentheses are the chosen lag lengths.

³ Maximum lag length for LS unit root test (Lee & Strazicich, 2003) is determined as 2 lags.

stationarity. These results highlight the presence of structural breaks, affecting the stationarity of the series and underscoring the need for differencing to achieve stationarity.

All the unit root test findings consistently revealed that both, CO2 emissions (*co*) and capital (*k*) are non-stationary at their levels, however, become stationary upon first differencing.

4.2. ARDL Analysis

In the study, the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) approach is used to analyze the relationships between capital and carbon dioxide emissions, as it has the capacity to produce reliable estimators even in small sample sizes, as well as allowing to analyze both short-term and long-term dynamics between variables. . In this context, the specific ARDL model used in the study is specified in Equation 2.

$$\Delta co_t = \alpha_{0b} + \sum_{i=1}^{c_1} \alpha_{1b} co_{t-i} + \sum_{i=0}^{c_2} \alpha_{2b} \Delta k_{t-i} + \alpha_{3b} d_{2000} + \alpha_{4b} T + \beta_{1b} co_{t-1} + \beta_{2b} k_{t-1} + \epsilon_{1t} \quad (2)$$

In Equation 2, the variable *d*₂₀₀₀ is a dummy variable and symbolizes the structural break in the in the year 2000, as determined by the Break version of the Lee-Strazicich unit root test results. *c*'s represents the maximum lag lengths. T represents the trend component. The *α* and *β* coefficients in the model are estimated using the OLS method (Ordinary Least Squares Method). Finally, the symbol *ε* refers to the white noise component, which captures unpredictable fluctuations that cannot be explained by other variables in the model.

The selected Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model, by using AIC criterion, is the ARDL (1,6) model.

Before advancing further, the statistical reliability of the ARDL (1,6) model is checked, by utilizing various diagnostic tests. Jarque-Bera test is used to assess whether the residuals of the model followed normal distribution. Ramsey RESET test is applied to check for model misspecification. Breusch-Godfrey test is utilized to ascertain the presence of serial correlation in the residuals and The Autoregressive Conditional Heteroskedasticity (ARCH) test is employed for heteroskedasticity.

The outcomes of the above-mentioned diagnostic tests are comprehensively presented in Table 5.

Table 5. Diagnostic Test Findings

Test	Test Statistics	Probability
Jarque-Bera ⁴	0.42	0.81
Breusch-Godfrey ⁵	2.57	0.13
ARCH ⁶	0.38	0.53
Ramsey RESET ⁷	0.01	0.89

⁴ (Jarque & Bera, 1980)

⁵ (Breusch & Godfrey,1981)

⁶ (Engle, 1982)

⁷ (Ramsey,1969).

As can be seen from Table 5, the ARCH test, with a test statistic of 0.38 and a probability of 0.53, indicated the existence of homoskedasticity. Additionally, The Jarque-Bera test, showing a statistic of 0.42 with a probability of 0.81, implied that the residuals of the ARDL (1,6) model are normally distributed. Moreover, the Ramsey RESET test, yielding a statistic of 0.01 with a probability of 0.89, suggested the model is not misspecified. Finally, the Breusch-Godfrey test, with a statistic of 2.57 with a probability of 0.13, pointed out the non-existence of the serial correlation. These diagnostic test results, collectively indicate the statistical soundness of the ARDL(1,6) model.

Following the diagnostic checks, the parameter stability of the model is assessed using the CUSUM and CUSUMSQ tests. The findings from the CUSUM and CUSUMSQ test, are illustrated in Figure 1.

Figure 1. CUSUM⁸ and CUSUMSQ⁹ Tests

Since both CUSUM and CUSUMSQ lines stayed between the upper and lower bound limits, it is concluded that the findings of the CUSUM and CUSUMSQ test, as depicted in Figure 1, suggested that the parameters of the ARDL(1,6) model remained stable throughout the sample period, corroborating the robustness of the model.

Following the confirmation of the robustness of the ARDL(1,6) model, the existence of the cointegration relationship between capital and CO2 emissions is investigated with the utilization of the bounds testing procedure.

The bounds testing procedure involves testing the null hypothesis of no cointegration against the alternative of cointegration. In the bounds testing approach, the calculated F-statistics is compared with the upper and lower bound critical values. If the F-statistic exceeds the upper bound, the null hypothesis is rejected, indicating cointegration. Conversely, if the F-statistic is below the lower bound, the null hypothesis cannot be rejected, suggesting no cointegration.

The bounds test findings of the ARDL (1,6) model is presented in Table 6.

⁸ (Page,1954)

⁹ (Brown et.al, 1975)

Table 6. Bounds Test

Test	F
Calculated Test Statistics	11.07***
Upper Bound	9.63
Lower Bound	8.74

*** denotes significance at 1% level.

As shown in Table 6, the calculated F-statistic (11.07) which is significant at the 1% level, surpassed the upper bound limit of 9.63, suggesting the rejection of the null hypothesis of no cointegration, thereby confirming the existence of a cointegration relationship between capital and CO2 emissions for the case of Brunei.

4.3. Error Correction Model

After the confirmation of a cointegration relationship between the variables capital and CO2 emissions, to capture short-term deviations from equilibrium and to investigate the long-term equilibrium restoration dynamics, the Error Correction Model (ECM) for ARDL(1,6) model is utilized. The findings of the ECM are systematically presented in Table 7.

Table 7. Error Correction Model

Variable	Coefficient	Std. Error	t-statistics	p-value
γ_{t-1}	-0.66	0.13	-4.88	0.00***
Δk_t	-0.04	0.05	-0.73	0.47
Δk_{t-1}	0.45	0.08	5.23	0.00***
Δk_{t-2}	0.25	0.09	2.78	0.014**
Δk_{t-3}	0.04	0.07	0.52	0.60
Δk_{t-4}	0.22	0.06	3.60	0.00***
Δk_{t-5}	0.21	0.06	3.21	0.00***
d_{2000}	-0.22	0.08	-2.69	0.017**
C	5.84	1.19	4.88	0.00***
T	0.01	0.00	3.09	0.00***
Important Statistics				
\bar{R}^2	0.64		RSS	0.06
F	5.69***		DW ¹⁰	2.59

***, and ** denotes significance at 1%, and 5% levels, respectively.

According to the data in Table 7, the coefficient of the one-period lagged error correction term (γ_{t-1}) is determined to be -0.66, which is statistically significant at the 1% level. The estimated coefficient suggested that any deviation from the long-run equilibrium is corrected at a 66% rate annually, depicting a powerful and quick calibration towards long-term equilibrium after short-term shocks.

In addition, Δk_{t-1} , Δk_{t-2} , Δk_{t-4} , Δk_{t-5} , dummy variable, trend variable and the intercept term are also confirmed to be statistically significant.

¹⁰ (Durbin & Watson, 1950)

4.4. Long Run Model

Subsequent to the estimation of the ECM model, the Long Run Form of the ARDL (1,6) model is estimated, to uncover the dynamics and interactions between capital and CO2 emissions in the long-term. The outcomes of the Long Run parameter estimation, are shown in Table 8.

Table 8. Long Run Model

Variable	Coefficient	Std. Error	t-statistics	p-value
k_t	-0.67	0.23	-2.81	0.00***

*** denotes significance at 1% level.

Based on the information in Table 5, capital (k) has a long run coefficient of -0.67 with a probability value of 0.00. The coefficient of the capital (k) is statistically significant at the 1% level, indicating a robust long-term relationship between capital and CO2 emissions, in the ARDL(1,6) model. The negative sign of the coefficient suggests an inverse relationship with the CO2 emission in the long run. The coefficient of the capital implies that a 1% elevation in capital is linked to a 0.67% decline in CO2 emissions.

5. CONCLUSION and POLICY IMPLICATIONS

In this study, an in-depth analysis of the relationship between capital formation and industrial production in Brunei is explored using a detailed econometric methodology, through the employment of annual data from 1990 to 2019. Based on the unit root analyses, it is concluded that both per capita gross fixed capital formation and per capita CO2 emissions exhibited an I(1) process. The ARDL (1,6) model, which was chosen based on the Akaike Information Criterion to investigate the interrelationship between capital formation and CO2 emissions, undergone various diagnostic assessments for normality, serial correlation, heteroscedasticity, model misspecification, and parameter stability, and passed all these tests with success. Subsequent to the bounds test exhibiting the cointegration relationship capital formation and CO2 emissions, the ECM and long-term models were computed for the ARDL (1,6) model. According to the results obtained from the ECM model, 66% of the short run shocks restored to the long run equilibrium, per annum. In addition, the long run model outcomes showed a negative correlation between the variables, suggesting that a 1% change in per capita gross capital formation will result in a 0.67% change in CO2 emissions, in the opposite direction.

The findings derived from this study have significant implications for policy formulations, particularly for developing economies, that are associated with high carbon emissions, like Brunei. The demonstrated long run negative impact of capital on CO2 emissions proposes that Brunei may sustain its economic development without aggravating environmental deterioration. Moreover, the policy makers of Brunei may even consider implementing a capital market policy aimed at bolstering the country's capital formation in order to mitigate environmental degradation. Nevertheless, it is essential that the formulation of this capital market policies foster a favorable climate for investments in green technology. This can be achieved through the implementation of regulations that promote sustainable practices, such as clean renewable energy projects. Through such actions, the policy makers may continue to

enhance the Brunei's welfare without getting worried about the potential negative environmental effects of economic growth.

Despite the findings of the study being shown to be statistically reliable and the policy recommendations being founded on these robust findings, the statistical findings and their implications should be thoroughly assessed due to the study's limitations. Initially, it is essential to note that the study is limited to Brunei, a country with unique capital markets and environmental dynamics. Therefore, the findings and interpretations of this study may only apply to some economies with similar dynamics. Furthermore, the study followed an econometric methodology assuming linear variables' interactions. Among the different methods available, the study specifically preferred the ARDL approach to cointegration due to the reasons explained in the relevant section of the study. Therefore, employing other linear econometric methodologies and incorporating non-linear techniques in future research is advisable. In addition, this study has solely focused on the impact of gross fixed capital formation on CO2 emissions. Hence, in future studies on this subject, incorporating diverse indicators that represent capital and environmental degradation, along with analyzing additional factors like income level, energy consumption, trade openness, and others that potentially influence CO2 emissions, will enhance the holistic comprehension of the interplay between capital and the environment, and the dynamics involved.

REFERENCES

- Adebayo, T. S., Akinsola, G. D., Odugbesan, J. A., and Olanrewaju, V. O. (2021). Determinants of Environmental Degradation in Thailand: Empirical Evidence from ARDL and Wavelet Coherence Approaches. *Pollution*, 7(1), 181-196. <https://doi.org/10.22059/poll.2020.309083.885>
- Akaike, H. (1973). Information Theory and an Extension of the Maximum Likelihood Principle. In *Proceedings of the 2nd International Symposium on Information* (Bn Petrow and F. Czaki, Eds.). Akademiai Kiado, Budapest.
- Akaike, H. (1998). Information Theory and an Extension of the Maximum Likelihood Principle. In *Selected Papers of Hirotugu Akaike* (pp. 199-213). Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-1694-0_15
- Anwar, N., and Elfaki, K. E. (2021). Examining the Relationship Between Energy Consumption, Economic Growth and Environmental Degradation in Indonesia: Do Capital and Trade Openness Matter? *International Journal of Renewable Energy Development*, 10(4), 769-778. <https://doi.org/10.14710/ijred.2021.37822>
- Bartlett, M. S. (1948). Smoothing Periodograms from Time-Series with Continuous Spectra. *Nature*, 161(4096), 686-687. <https://doi.org/10.1038/161686a0>
- Bartlett, M. S. (1950). Periodogram Analysis and Continuous Spectra. *Biometrika*, 37(1/2), 1-16. <https://doi.org/10.1093/biomet/37.1-2.1>
- Breusch, T. S., and Godfrey, L. G. (1981). A Review of Recent Work on Testing for Autocorrelation in Dynamic Simultaneous Models. In D. Currie, R. Nobay, and D. Peel (Eds.), *Macroeconomic Analysis: Essays in Macroeconomics and Econometrics* (pp. 63-105). Croom Helm.
- Brown, R. L., Durbin, J., and Evans, J. M. (1975). Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships Over Time. *Journal of the Royal Statistical Society Series B (Methodological)*, 37(2), 149-163. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1975.tb01532.x>
- Bukhari, N., Shahzadi, K., and Ahmad, M. S. (2014). Consequence of FDI on CO2 Emissions in Case of Pakistan. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 20(9), 1183-1189. <https://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2014.20.09.13595>
- Durbin, J., and Watson, G. S. (1950). Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression: I. *Biometrika*, 37(3/4), 409-428. <https://doi.org/10.2307/2332391>
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation. *Econometrica*, 50(4), 987-1007. <https://doi.org/10.2307/1912773>
- Firoj, M., Sultana, N., Khanom, S., et al. (2023). Pollution Haven Hypothesis and the Environmental Kuznets Curve of Bangladesh: An Empirical Investigation. *Asia-Pacific Journal of Regional Science*, 7, 197-227. <https://doi.org/10.1007/s41685-022-00258-3>

- Jarque, C. M., and Bera, A. K. (1980). Efficient Tests for Normality, Homoscedasticity and Serial Independence of Regression Residuals. *Economics Letters*, 6(3), 255-259. [https://doi.org/10.1016/0165-1765\(80\)90024-5](https://doi.org/10.1016/0165-1765(80)90024-5)
- Lee, J., and Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089. <https://doi.org/10.1162/003465303772815961>
- Newey, W. K., and West, K. D. (1986). A Simple, Positive Semi-Definite, Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix. *Econometrica*, 55(3), 703-708. <https://doi.org/10.2307/1913610>
- Mesagan, E. P., and Nwachukwu, M. I. (2018). Determinants of Environmental Quality in Nigeria: Assessing the Role of Financial Development. *Economic Research in Finance*, 3(1), 55-78.
- Page, E. S. (1954). Continuous Inspection Schemes. *Biometrika*, 41(1/2), 100–115. <https://doi.org/10.2307/2333009>
- Pesaran, M. H., and Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0: An Interactive Econometric Software Package (DOS and Windows Versions)*. Oxford University Press, Oxford.
- Pesaran, M. H., and Shin, Y. (1995). *An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis (Vol. 9514)*. Department of Applied Economics, University of Cambridge, Cambridge, UK.
- Pesaran, M. H., and Shin, Y. (1999). *An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis*. In S. Strom, A. Holly, and P. Diamond (Eds.), *Centennial Volume of Rangar Frisch* (pp. 371-413). Cambridge University Press, Cambridge.
- Pesaran, M. H., and Shin, Y. (1998). Generalized Impulse Response Analysis in Linear Multivariate Models. *Economics Letters*, 58(1), 17-29. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(97\)00214-0](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00214-0)
- Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Pesaran, M. H., and Smith, R. P. (1998). Structural Analysis of Cointegrating VARs. *Journal of Economic Surveys*, 12(5), 471-505. <https://doi.org/10.1111/1467-6419.00065>
- Phillips, P. C., and Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Prakash, N., and Sethi, M. (2023). Relationship Between Fixed Capital Formation and Carbon Emissions: Impact of Trade Liberalization in India. *Cogent Economics and Finance*, 11(2). <https://doi.org/10.1080/23322039.2023.2245274>
- Rahman, Z. U., and Ahmad, M. (2019). Modeling the Relationship Between Gross Capital Formation and CO2 Asymmetrically in the Case of Pakistan: An Empirical Analysis Through NARDL Approach. *Environmental Science and Pollution Research*, 26(8), 8111-8124. <https://doi.org/10.1007/s11356-019-04254-7>

- Ramsey, J. B. (1969). Tests for Specification Errors in Classical Linear Least-Squares Regression Analysis. *Journal of the Royal Statistical Society Series B: (Methodological)*, 31(2), 350-371. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1969.tb00796.x>
- Zhang, L., Li, Z., Kirikkaleli, D., Adebayo, T. S., Adeshola, I., and Akinsola, G. D. (2021). Modeling CO2 Emissions in Malaysia: An Application of Maki Cointegration and Wavelet Coherence Tests. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(20), 26030–26044. <https://doi.org/10.1007/s11356-021-12430-x>

EVALUATING THE IMPACT OF PERSONAL REMITTANCES ON THE DOMINICAN REPUBLIC'S ECONOMIC GROWTH

Özgür ÖZAYDIN¹, Anıl DAĞDEMİR²

¹ Ondokuz Mayıs University, FEAS, ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

² Ondokuz Mayıs University, FEAS, ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

ABSTRACT

This paper explores the influence of individual remittance flows on the Dominican Republic's economic growth from 1970 to 2019. Analyzing yearly data, the study emphasizes per capita individual remittances and GDP per capita, both quantified in constant 2015 US dollars. The World Development Indicators database provided the necessary data. To validate the data's stability, various unit root assessments were conducted, including Augmented Dickey Fuller, Phillips Perron, and Lee Strazicich tests. These analyses indicated that GDP per capita is stationary when differenced once, while individual remittances' stationary varies based on trend considerations in the model. Employing the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) methodology, specifically the ARDL (3,5) model, the research uncovers a significant enduring linkage between remittances and economic progression. The long-term coefficient for individual remittances in the ARDL model is -0.27, implying that a decrease of 1% in individual remittances leads a 0.27% economic growth, measured via GDP per capita. The error correction term, marked at -0.30, indicates the rapidity of the adjustment back to equilibrium. This study enhances the comprehension of remittances' macroeconomic impacts in emerging markets, particularly emphasizing the vital role of individual remittances in the Dominican Republic's economic development.

Keywords: Personal Remittances received, Economic Growth, Bounds Test Cointegration.

1. INTRODUCTION

The dynamic connection between remittances and economic growth has long attracted the interest of researchers and policymakers due to the enduring relevance and diverse ramifications of the potential impacts of remittances on income. This resilient discourse is driven by the realization that remittances should not be considered simply money transfers but may possess multi-dimensional implications for socio-economic development of an economy. Although an extensive body of literature including theoretical frameworks and empirical research on the remittances-growth nexus, has emerged over time; researchers and policymakers encountered a divergence of views regarding the question of whether remittances positively or negatively affect economic growth, or do not contribute at all.

From a Neoclassical point of view, remittances can be conceptualized as a form of capital infusion that augments a country's aggregate savings and subsequently stimulates investments and drives economic growth.

Similarly, within the Keynesian framework, remittances may be considered an addition to disposable income, potentially boosting economic growth by amplifying aggregate demand.

Additionally, from an endogenous growth perspective, the rise in household consumption expenditures triggered by remittances may contribute to accruing additional revenue through expenditure taxes, empowering the government to invest more in education and healthcare, leading to a more skilled and productive labor force that results in an improvement of the long-run well-being of an economy.

Despite the earlier presented arguments promoting a positive link between remittances and income, alternative theoretical paradigms propose that remittances might deteriorate rather than enhance economic growth. For instance, the theorists advocating for the validity of the Dutch Disease hypothesis propose that substantial inflows of foreign currency associated with remittances may trigger a significant appreciation of the national currency. This currency appreciation may, in turn, erode the economy's international competitiveness, potentially resulting in a contraction of the export-oriented sectors and ultimately hindering economic growth.

The primary aim of this study is to augment the existing body of literature by empirically evaluating the validity of the hypothesis mentioned earlier regarding the remittances-economic growth nexus. To achieve this goal, a comprehensive econometric methodology is employed, utilizing annual data spanning 1970-2019, to investigate the impact of per capita remittances on per capita GDP in the Dominican Republic context.

The remainder of this paper is organized as follows: Section 2 provides an overview of previous literature on the remittance-economic growth relationship. Section 3 depicts the utilized model, description of variables, and data sources. Section 4 discusses the econometric methodology and presents empirical findings. Finally, Section 5 contains conclusions, policy implications, study limitations, and recommendations for future research.

2. LITERATURE REVIEW

Upon a comprehensive review of the extant literature concerning the nexus between remittances and economic growth, it becomes readily apparent that a substantial corpus of scholarly investigation exists in this domain. Nevertheless, the empirical outcomes pertaining to the interplay of these variables exhibit a manifold array of results, displaying a diversity of directions and trends. Positive relationships are reported by Egegoh et al. (2019), Makun (2018), Meyer & Shera (2017), Jebran et al. (2016), and Imai et al. (2014), while Anetohr (2019), Awad & Sirag (2017), Ahmed (2010), and Karagöz (2009) identify the negative relationship. Ofeh & Muandzevara (2017) report an insignificant relationship between two variables. The detailed exposition of these studies is summarized in Table 1 below.

Table 1. Literature Review

Study	Period	Data Frequency	Data Sample	Methods	Findings
Eggoh et al. (2019)	2001-2013	Yearly	49 Developing Countries	Panel Smooth Transition Regression	Positive
Anethor (2019)	1981-2017	Yearly	Nigeria	ARDL	Negative
Makun (2018)	1980-2015	Yearly	Fiji Islands	ARDL	Positive
Meyer & Shera (2017)	1999-2013	Yearly	6 Balkan Countries	Panel OLS, Random and Fixed Effects	Positive
Awad & Sirag (2017)	1977-2015	Yearly	Sudan	ARDL	Negative
Ofeh & Muandzevara (2017)	1980-2013	Yearly	Cameroon	Regression	Insignificant
Jebran et al. (2016)	1976-2013	Yearly	Pakistan	ARDL	Positive
Imai et al. (2014)	1980-2009	Yearly	24 Asian Pasific Countries	Panel 2SLS	Positive
Ahmed (2010)	1995-2006	Yearly	Bangladesh	Regression	Negative
Karagöz (2009)	1970-2005	Yearly	Türkiye	Regression	Negative

3. MODEL and DATA

3.1. Model

The model utilized in this study is encapsulated by Equation 1, which elegantly represents the analytical framework underpinning the investigation into the impact of personal remittances on the Dominican Republic's economic growth.

$$y_t = \alpha_{0a} + \alpha_{1a}r_t + \epsilon_{0t} \tag{1}$$

In Equation 1, the variable y represents income, serving as the dependent variable that the model seeks to explain. The variable r , on the other hand, symbolizes the remittance received, acting as an independent variable to assess its impact on income. The parameters denoted as α 's are the Ordinary Least Squares (OLS) estimators, which are coefficients used to measure the influence of independent variables like remittances on income. Lastly, ϵ represents the white noise disturbance term, accounting for the variability in income that cannot be explained by remittances or other factors included in the model.

3.2. Data

The study harnesses annual data for the variables per capita personal remittances and per capita GDP, both measured in constant U.S. dollars with the base year of 2015 and sourced from the World Development Indicators database to empirically investigate the remittances-economic growth nexus for the Dominican Republic case for the period 1970-2019.

4. METHODOLOGY and EMPIRICAL FINDINGS

4.1. Stationarity Tests

To avoid the spurious regression problem and to ensure the statistical robustness and reliability of the analysis, the study employs the Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP), and Lee-Strazicich (LS) tests, to assess the stationarity of the variables in question. The ADF test outcomes are systematically cataloged in Table 2, while the PP test results are meticulously recorded in Table 3. Additionally, the LS test findings are comprehensively documented in Table 4, collectively ensuring a robust econometric evaluation.

Table 2. ADF¹ Unit Root Test

Variable	Test statistic (Intercept)	Test statistic (Intercept & Trend)
y	0.88 (2)	-0.93 (2)
Δy	-5.06*** (1)	-5.17*** (1)
r	-1.64 (1)	-3.51 (0)
Δr	-9.33*** (0)	-9.32*** (0)

*** denotes significance at 1% level.

¹ Maximum lag length for ADF unit root test (Dickey & Fuller, 1979) is determined as 6 lags and optimal lag length is chosen by using Akaike Information Criterion (Akaike, 1973, 1998), the values in parentheses are the chosen lag lengths.

Table 2 reveals the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test findings, critical for determining the stationarity of the variables in question. The ADF test statistic for the level of income stands at 0.88 with 2 lags, and -0.93 with a trend and the same lag length, indicating non-stationarity at levels. In contrast, the first difference of income presents a test statistic of -5.06 at 1 lag and -5.17 with a trend at 1 lag, both significant at the 1% level, denoting stationarity upon first differencing. Regarding remittances received, the test statistic at level registers at -1.64 with 1 lag and -3.51 at 0 lags with a trend, suggesting potential non-stationarity. Yet, the first difference of remittances demonstrates a test statistic of -9.33 at 0 lags and -9.32 at 0 lags with a trend, decisively significant at the 1% level, affirming stationarity after differencing.

Table 3. PP² Unit Root Test

Variable	Test statistic (Intercept)	Test statistic (Intercept & Trend)
y	0.21 (1)	-0.99 (0)
Δy	-4.93*** (7)	-4.93*** (10)
r	-0.87 (6)	-3.51 (2)
Δr	-11.43*** (7)	-13.49*** (9)

*** denotes significance at 1% level.

Table 3 outlines the Phillips-Perron (PP) unit root test findings, which serve to verify the non-stationary characteristics of the variables. The income variable exhibits a test statistic of 0.21 with 1 lag and -0.99 with 0 lags when a trend is included, implying non-stationarity in its level form. The first difference of income presents test statistics of -4.93 with 7 lags and -4.93 with 10 lags, both with and without trend respectively, indicating rejection of the unit root hypothesis and hence, confirming stationarity at the 1% significance level. For the remittance's variable, the test statistic is -0.87 with 6 lags and -3.51 with 2 lags when a trend is present, suggesting a lack of stationarity at levels. The first difference of remittances yields test statistics of -11.43 with 7 lags and -13.49 with 9 lags, both remarkably significant at the 1% level, which authenticates the stationarity of the differenced series

Table 4. LS Unit Root Test³

Variable	Crash		Break	
	Test statistic	Break Year	Test statistic	Test statistic
y	-2.71 (5)	1979	-3.36 (1)	1985
Δy	-4.82*** (0)	1979	-6.78*** (1)	1987
r	-4.68*** (4)	2004	-5.60*** (4)	2002
Δr	n/a	n/a	n/a	n/a

*** denotes significance at 1% level.

Table 4 presents the Lee-Strazicich (LS) unit root test findings, applying structural breaks to enhance the accuracy of stationarity testing. For the variable income, the test statistic is -2.71 with 5 lags, indicating a structural break in 1979, and -3.36 with 1 lag, noting a break in 1985,

² Bartlett kernel (Bartlett, 1948, 1950) is used as the spectral estimation method and Newey-West (Newey and West, 1986) bandwidth is used as the bandwidth for P-P (Phillips and Perron, 1988) unit root test, the values in parentheses are the chosen lag lengths.

³ Maximum lag length for LS unit root test (Lee & Strazicich, 2003) is determined as 6 lags.

both of which are not significant at conventional levels, suggesting non-stationarity at levels. However, the first difference of income yields test statistics of -4.82 and -6.78, both with no lags, corresponding to breaks in 1979 and 1987 respectively, and both are significant at the 1% level, affirming stationarity after differencing. The variable remittance's exhibits test statistics of -4.68 and -5.6, with 4 lags for each, and structural breaks identified in 2004 and 2002 respectively, both significant at the 1% level, indicating that the variable is stationary with structural breaks considered.

The collective suite of unit root tests—the Augmented Dickey-Fuller, Phillips-Perron, and Lee-Strazicich—converges on a consistent narrative regarding the stationarity of the variables in their level form. The ADF and PP tests indicate that the variables are non-stationary at levels, suggesting the presence of a unit root. The LS test corroborates this finding, revealing non-stationarity at levels even when accounting for structural breaks. Nevertheless, the transformation of the variables into their first differences erases the non-stationarity, as evidenced by the significant test statistics across all methods, confirming that the differenced variables achieve stationarity.

4.2. ARDL Analysis

In the study, the ARDL approach⁴ is selected for its distinctive advantages. The ARDL model is lauded for its robustness in estimating long-run and short-run dynamics simultaneously within a single equation framework. It can efficiently cope with endogeneity issues and is not biased by the sample size, making it an excellent choice for studies where the data series may not be large. The ARDL model that is operationalized in the study is systematically represented by Equation 2.

$$\Delta y_t = \alpha_{0b} + \sum_{i=1}^{c_1} \alpha_{1b} y_{t-i} + \sum_{i=0}^{c_2} \alpha_{2b} \Delta r_{t-i} + \alpha_{3b} d_{1987} + \alpha_{4b} T + \beta_{1b} y_{t-1} + \beta_{2b} r_{t-1} + \epsilon_{1t} \quad (2)$$

Here, y symbolizes the income. The α and β coefficients are Ordinary Least Squares estimators, quantifying the impact of independent variables and lagged dependent variables respectively. The term d_{1987} incorporates a dummy variable representing the structural break in 1987, as suggested by the LS unit root test. T denotes the trend variable, capturing any linear trend in the series. Finally, ϵ is the white noise error term, accounting for random disturbances not explained by the model. The inclusion of c 's indicates the maximum lag lengths applied in the model.

The selected ARDL model for the study is ARDL (3,5), indicating that the maximum lag lengths for the dependent variable and the independent variable are set at 3 and 5, respectively. Prior to further analysis, the model undergoes rigorous diagnostic tests to affirm its statistical reliability. These include the Jarque-Bera test for normality of residuals, the Breusch-Godfrey test for serial correlation, the ARCH test for autoregressive conditional heteroscedasticity, and the Ramsey RESET test for model specification. Additionally, the parameter stability of the model is meticulously assessed using the CUSUM and CUSUMSQ tests. The outcomes of these

⁴ Pesaran and Pesaran (1997), Pesaran and Smith (1998), Pesaran and Shin (1995,1998,1999) and Pesaran et al. (2001) .

diagnostic tests are systematically documented in Table 5, while the results of the CUSUM and CUSUMSQ tests are visually represented in Figure 1.

Table 5. Diagnostic Test Findings

Test	Test Statistics	Probability
Jarque-Bera ⁵	2.71	0.25
Breusch-Godfrey ⁶	0.003	0.95
ARCH ⁷	0.51	0.47
Ramsey RESET ⁸	0.02	0.86

In light of the outcomes outlined in Table 5, the Jarque-Bera test, with a statistic of 2.71 and a probability of 0.25, indicated that the residuals are normally distributed, affirming the assumption of normality. The Breusch-Godfrey test, yielding a statistic of 0.003 and a high probability value of 0.95, suggested the absence of serial correlation in the residuals, thus validating the model's specification. The Ramsey RESET test, with a statistic of 0.02 and a probability of 0.86, showed that the model is correctly specified with no omitted variables. The ARCH test, with a statistic of 0.51 and a probability of 0.47, confirmed that there is no autoregressive conditional heteroscedasticity. In brief, the findings of the diagnostic tests collectively demonstrated the statistical reliability of the ARDL (3,5) model.

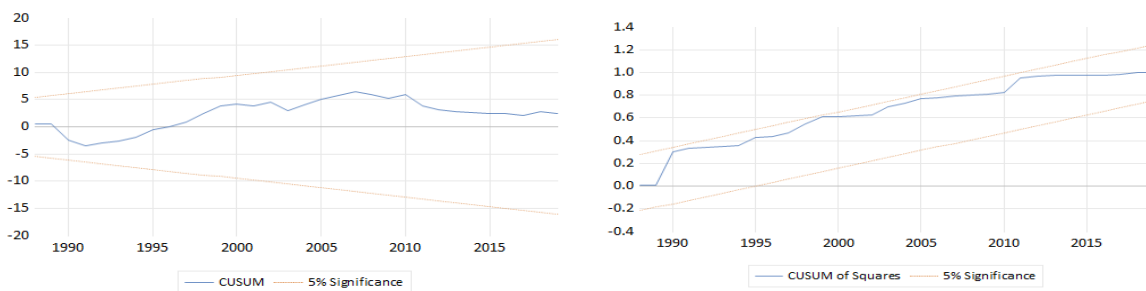

Figure 1. CUSUM⁹ and CUSUMSQ¹⁰ Tests

As displayed in Figure 1, the findings of the parameter stability tests suggested that the parameters of the ARDL model remained stable over time, since the plots of both CUSUM and CUSUMSQ tests remained within critical bounds that represents 5% level of significance.

Upon verifying the robustness and statistical reliability of the ARDL(3,5) model, the bounds test methodology is employed to examine the existence of cointegration relationship between remittances and economic growth for Dominican Republic.

The bounds testing procedure, involves estimating an unrestricted error correction model (UECM) which is presented in Equation 1 and then conducting an F-test to determine whether the coefficients of the lagged levels of the variables are jointly significant or not. If the calculated F-statistic exceeds the upper bound critical value, null hypothesis of no cointegration

⁵ (Jarque & Bera, 1980)

⁶ (Breusch & Godfrey, 1981)

⁷ (Engle, 1982)

⁸ (Ramsey, 1969).

⁹ (Page, 1954)

¹⁰ (Brown et.al, 1975)

is rejected, therefore the cointegration relationship among the variables in concern is confirmed. Conversely, if the calculated F-statistic falls below the lower bound, the null hypothesis cannot be, verifying that the variables in question are not mutually cointegrated.

The findings from the bound testing procedure that is utilized for the ARDL(3,5) are systematically presented in Table 6.

Table 6. Bounds Test

Test	F
Calculated Test Statistics	6.51*
Upper Bound	6.26
Lower Bound	5.59

* denotes significance at 10% level.

As revealed by the data presented in Table 5, the calculated F-statistic of 6.51, exceeded the upper bound value of 6.26, at 10% significance level. The surpassing of the upper bound critical value by the F-statistic indicated that per capita remittances and per capita GDP are mutually cointegrated, per capita remittances serving as the long-run forcing variable of per capita GDP.

4.3. Error Correction Model

Following the confirmation of the cointegration relation between per capita GDP and per capita remittances through the bounds test, the study employs an Error Correction Model (ECM) form of the ARDL(3,5) model, to explore the short-term dynamics between remittances and income and the speed of adjustment towards equilibrium. The findings derived from the Error Correction Model are methodically presented in Table 7 of the study.

Table 7. Error Correction Model

Variable	Coefficient	Std. Error	t-statistics	p-value
y_{t-1}	-0.30	0.08	-3.66	0.00***
Δy_{t-1}	0.49	0.15	3.26	0.00***
Δy_{t-2}	-0.17	0.12	-1.32	0.19
Δr_t	-0.03	0.01	-1.73	0.09*
Δr_{t-1}	0.04	0.02	2.27	0.02**
Δr_{t-2}	0.06	0.02	2.91	0.00***
Δr_{t-3}	0.03	0.01	2.00	0.052*
Δr_{t-4}	0.06	0.01	3.72	0.00***
d_{1987}	-0.04	0.01	-2.47	0.018**
C	2.52	0.68	3.67	0.00***
T	0.01	0.00	3.81	0.00***
Important Statistics				
\bar{R}^2	0.32		RSS	0.025
F	3.15***		DW ¹¹	1.99

***, ** and * denotes significance at 1%, 5% and 10% levels, respectively.

¹¹ (Durbin & Watson, 1950)

In Table 7, the Error Correction Model (ECM) findings focus on the short-term dynamics and the adjustment process towards long-term equilibrium. The error correction term γ_{t-1} , has a coefficient of -0.30, which is statistically significant at the 1% level (p-value = 0.00). This coefficient indicates a relatively rapid adjustment speed towards equilibrium, as about 30% of the disequilibrium is corrected each period.

Other variables in the model show varying degrees of significance. The first lag of the dependent variable Δy_{t-1} and its second lag Δy_{t-2} are significant at the 1% level and not significant, respectively. The lags of the independent variable, Δr_t through Δr_{t-4} , exhibit mixed significance, with Δr_t and Δr_{t-3} being significant at the 10% level, Δr_{t-2} and Δr_{t-4} , at the 1% level, and Δr_{t-1} at the 1% levels respectively. The dummy variable for 1987, d_{1987} , is significant at the 5% level, and the constant C and trend T are significant at the 1% level. These results not only provide insights into the short-term impacts on income but also affirm the model's robustness in capturing the dynamics between income and remittances

4.4. Long Run Model

Following the estimation and the interpretation of the ECM, which provided insights into the short-run fluctuations, the Long Run Form of the ARDL (3,5) model is also estimated to analyze the long-term equilibrium dynamics of the model and the sustained impact of the per capita remittances on per capita GDP. The findings derived from this estimation are documented and presented in Table 8.

Table 8. Cointegrated Model

Variable	Coefficient	Std. Error	t-statistics	p-value
r_t	-0.27	0.11	-2.34	0.02**

*** denotes significance at 1% level.

As indicated by the statistical information furnished in Table 5, remittances (r_t), exhibits a coefficient of -0.27, which is statistically significant at the 5% level (p-value = 0.02). This coefficient indicated a negative long-term relationship between per capita remittances and per capita GDP. The coefficient also revealed that a 1% increase in per capita remittances is associated with a 0.27% decrease in per capita income in the long run.

5. CONCLUSION

This paper investigates the relation between remittances and income in Brunei, using annual data from 1970 to 2019. Using ADF, PP, and LS unit root tests, the study analyzed the time series properties of per capita remittances and per capita GDP. All unit root test findings indicated that the per capita GDP is stationary upon differencing. In addition, the per capita remittances also exhibited stationarity at first difference, as indicated by the ADF and PP unit root test outcomes. Nevertheless, the LS test results demonstrated that per capita remittances are stationary at the level. After assessing the variables' stationarity levels, the ARDL cointegration approach is employed to analyze the short and long-term dynamic interactions between remittances and income. The ARDL(3,5) model, which is determined to be the most

suitable model with the proper lag length, is shown to be free from non-normality, serial correlation, heteroskedasticity, model misspecification, and parameter instability based on diagnostic tests findings. Once the statistical reliability of the ARDL(3,5) model is confirmed, the ECM form of the model is estimated. The findings of the ECM model indicated that 30% of the short-term imbalance in the model is corrected within a single period. The findings of the long-term form of the ARDL(3,5) model indicated a negative relationship between remittances and income, proposing that a 1% increase in remittances leads to a 0.27% economic contraction.

The study's findings mentioned above provide essential insights for Dominican policymakers in shaping policy decisions regarding the remittance income interaction. Given the negative long-term impact of remittances on the Dominican Republic's economic growth, policymakers should formulate economic growth policies equipped with the appropriate economic instruments to eliminate this adverse impact and sustain the country's economic development. Furthermore, the policymakers of the Dominican Republic should thoroughly investigate and identify the underlying reasons and mechanisms, such as the use of remittances for consumption rather than investment, that could lead to this disruptive effect and should design target-focused new microeconomic policies to transform these mechanisms into a structure that will promote economic growth through remittances.

While the paper provides a comprehensive and statistically robust analysis, it is incumbent to recognize the study's limitations. A notable constraint is that the paper's framework is restricted to the French economy and the period covering 1970 to 2019. Thus, prospective studies should examine the effects of remittances on economic growth across different countries or country clusters and in diverse time frames and consider dividing the covered period into sub-periods. Additionally, the linearity assumption made in this paper to investigate the relationship between remittances and income relation is also a significant limitation, and future research should control the validity of this assumption and change it if needed, as nonlinear dynamics may be at play. Furthermore, augmenting the existing model utilized in this study by introducing variables that might influence the interaction between remittances and economic growth should also be considered by subsequent scholars.

REFERENCES

- Andrews, D. W. K. (1991). Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix Estimation. *Econometrica*, 59, 817–858. <https://doi.org/10.2307/2938229>
- Andrews, D. W. K., and Monahan, J. C. (1992). An Improved Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix Estimator. *Econometrica*, 60, 953–966. <https://doi.org/10.2307/2951574>
- Anetor, F. O. (2019). Remittance and Economic Growth Nexus in Nigeria: Does Financial Sector Development Play a Critical Role? *International Journal of Management, Economics and Social Sciences*, 8(2). <https://doi.org/10.32327/ijmess/8.2.2019.8>
- Akaike, H. (1973). Information Theory and an Extension of the Maximum Likelihood Principle. In *Proceedings of the 2nd International Symposium on Information*, (s. 199-213). Akademiai Kiado.
- Akaike, H. (1998). Information Theory and an Extension of the Maximum Likelihood Principle. In *Selected Papers of Hirotugu Akaike*, (s. 199-213). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4612-1694-0_15
- Awad, A., and Sirag, A. (2018). The Impact of Remittances on Sudan's Economic Growth: Does the Exchange Rate Matter? *International Journal of Social Economics*, 45(6), 925-939.
- Ahmed, M. S. (2010). Migrant Workers Remittance and Economic Growth: Evidence from Bangladesh. *ASA University Review*, 4(1), 1-13.
- Bartlett, M. S. (1948). Smoothing Periodograms from Time-Series with Continuous Spectra. *Nature*, 161(4096), 686-687. <https://doi.org/10.1038/161686a0>
- Bartlett, M. S. (1950). Periodogram Analysis and Continuous Spectra. *Biometrika*, 37(1/2), 1-16. <https://doi.org/10.1093/biomet/37.1-2.1>.
- Breusch, T. S., and Godfrey, L. G. (1981). A Review of Recent Work on Testing for Autocorrelation in Dynamic Simultaneous Models. In D. Currie, R. Nobay, and D. Peel (Eds.), *Macroeconomic Analysis: Essays in Macroeconomics and Econometrics*, (s. 63-105). Croom Helm.
- Brown, R. L., Durbin, J., and Evans, J. M. (1975). Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships Over Time. *Journal of the Royal Statistical Society Series B (Methodological)*, 37(2), 149-163. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1975.tb01532.x>
- Durbin, J., and Watson, G. S. (1950). Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression: I. *Biometrika*, 37(3/4), 409-428. <https://doi.org/10.2307/2332391>
- Eggho, J., Bangaké, C., and Semedo, G. (2019). Do Remittances Spur Economic Growth? Evidence from Developing Countries. *The Journal of International Trade; Economic Development*, 28(4), 391-418. <https://doi.org/10.1080/09638199.2019.1568522>

- Engle, R. F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroscedasticity with Estimates of the Variance of United Kingdom Inflation. *Econometrica*, 50(4), 987-1007. <https://doi.org/10.2307/1912773>
- Imai, K. S., Gaiha, R., Ali, A., and Kaicker, N. (2014). Remittances, Growth and Poverty: New Evidence from Asian Countries. *Journal of Policy Modeling*, 36(3), 524-538. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2014.01.009>
- Jarque, C. M., and Bera, A. K. (1980). Efficient Tests for Normality, Homoscedasticity and Serial Independence of Regression Residuals. *Economics Letters*, 6(3), 255-259. [https://doi.org/10.1016/0165-1765\(80\)90024-5](https://doi.org/10.1016/0165-1765(80)90024-5)
- Jarque, C. M., and Bera, A. K. (1980). Efficient tests for normality, homoscedasticity and serial independence of regression residuals. *Economics letters*, 6(3), 255-259. [https://doi.org/10.1016/0165-1765\(80\)90024-5](https://doi.org/10.1016/0165-1765(80)90024-5)
- Jebran, K., Iqbal, A., Rao, Z. U. R., and Ali, A. (2017). Effects of Terms of Trade on Economic Growth of Pakistan. *Foreign Trade Review*, 53(1), 1-11. <https://doi.org/10.1177/0015732516663315>
- Karagöz, K. (2009). Workers' Remittances and Economic Growth: Evidence from Turkey. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 4(13), 1891-1908.
- Lee, J., and Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks. *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089. <https://doi.org/10.1162/003465303772815961>
- Meyer, D., and Shera, A. (2017). The Impact of Remittances on Economic Growth: An Econometric Model. *EconomiA*, 18(2), 147-155. <https://doi.org/10.1016/j.econ.2016.06.001>
- Newey, W. K., and West, K. D. (1986). A Simple, Positive Semi-Definite, Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix. *Econometrica*, 55(3), 703-708. <https://doi.org/10.2307/1913610>
- Makun, K. (2018). Imports, Remittances, Direct Foreign Investment and Economic Growth in Republic of the Fiji Islands: An Empirical Analysis Using ARDL Approach. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 39(3), 439-447. <https://doi.org/10.1016/j.kjss.2017.07.002>
- Ofeh, M. A., and Muandzevara, A. T. (2017). Investigating the Effects of Migrant Remittances on the Economic Growth of Cameroon. *International Journal of Economics and Finance*, 9(2), 58. <https://doi.org/10.5539/ijef.v9n2p58>
- Page, E. S. (1954). Continuous Inspection Schemes. *Biometrika*, 41(1/2), 100-115. <https://doi.org/10.2307/2333009>
- Pesaran, M. H., and Pesaran, B. (1997). *Working with Microfit 4.0: An Interactive Econometric Software Package (DOS and Windows Versions)*. Oxford University Press.

- Pesaran, M. H., and Shin, Y. (1995). *An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis*. Cambridge, UK, Department of Applied Economics, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H., and Shin, Y. (1999). *An Autoregressive Distributed Lag Modeling Approach to Cointegration Analysis*. In S. Strom, A. Holly, and P. Diamond (Eds.), *Centennial Volume of Rangar Frisch*, (s. 371-413). Cambridge University Press.
- Pesaran, M. H., and Shin, Y. (1998). Generalized Impulse Response Analysis in Linear Multivariate Models. *Economics Letters*, 58(1), 17-29. [https://doi.org/10.1016/S0165-1765\(97\)00214-0](https://doi.org/10.1016/S0165-1765(97)00214-0)
- Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. <https://doi.org/10.1002/jae.616>
- Pesaran, M. H., and Smith, R. P. (1998). Structural Analysis of Cointegrating VARs. *Journal of Economic Surveys*, 12(5), 471-505. <https://doi.org/10.1111/1467-6419.00065>
- Phillips, P. C., and Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. <https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Ramsey, J. B. (1969). Tests for Specification Errors in Classical Linear Least-Squares Regression Analysis. *Journal of the Royal Statistical Society Series B: (Methodological)*, 31(2), 350-371. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1969.tb00796.x>

TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏTİN İDARƏEDİLMƏSİ

QUALITY MANAGEMENT IN EDUCATION

Qədimli Fidan Fizuli qızı (magistrant)

Xülasə

Təhsilin idarə edilməsi dinamik bir sistem olmaqla, lazımı idarəetmə qərarları qəbul etmək üçün inkişaf perspektivləri haqqında proqnozlaşdırıcı məlumatlar tələb edir. Bu prosesdə keyfiyyət üzrə proqnozlaşdırılan qiymətləndirmələr insan (intellektual) kapitalı və ümumilikdə iqtisadiyyatın fəaliyyətindən asılıdır. Təhsil sisteminin idarə edilməsi üçün proqnozlaşdırma qısa, orta və uzun müddətli perspektivdə qazanılmış biliyin ən yaxşı şəkildə istifadəsi məqsədilə müvafiq metod və yanaşmanın seçilməsini özündə birləşdirir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə təhsil sisteminin inkişafının proqnozlaşdırılması çox vacib amillərdən hesab olunur. Bu istiqamətdəki tədqiqat və inkişaf xərcləri təhsil sahəsinə ayrılan illik xərclərin təxminən 2% -ni təşkil edir. Tədqiqat və inkişafdan əldə olunan fayda, onların həyata keçirilməsi ilə bağlı xərclərdən 50 dəfə artıqdır. Ona görə də, xüsusilə iqtisadi böhran şəraitində təhsil sisteminin inkişafını proqnozlaşdırmağa xüsusi önəm verilməlidir.

Proqnoz gələcək nəticələrin, təhsil sisteminin inkişaf yollarının, habelə onun həyata keçirilməsi üçün zəruri olan resursların və təşkilati tədbirlərin ehtimal olunan qiymətləndirilməsidir. Təhsil sisteminin inkişafı üçün proqnozların hazırlanması prosesində aşağıdakı metodik prinsiplərə riayət etmək lazımdır:

- proqnozlaşdırma obyektini (yəni təhsil) və proqnoz fonunu təhsilin keyfiyyətinə təsir edə bilən amillərin qarşılıqlı əlaqələr sistemi kimi hesab etməyi tələb edən sistemlilik;
- minimal xərclə dəqiq və etibarlı proqnozların hazırlanmasını təmin edən optimallıq;
- proqnozlaşdırma obyektinin inkişafı üzrə alınmış informasiya mənbələrindən istifadə etməyi özündə birləşdirən analogiyalılıq;
- proqnozlaşdırma obyektinin hərtərəfli təsvirini təmin edən komplekslik;
- yalnız təhlil edilmiş obyektə xas olan fərqlilik, göstərici və xarakterik xüsusiyyətlərin hesablanmasını tələb edən spesifiklik.

Hazırda aktual olan ixtisaslar üzrə kadr potensialının hazırlanması məqsədi ilə müxtəlif şirkətlər, qurumlar, eləcə də tibb müəssisələrindən nümayəndələrin məktəblərə dəvət olunmasının, onların şagirdlərin bilik və bacarıqlarına uyğun sahələrə marağının artırılması üçün öz təcrübələri əsasında motivasiya yaratmasının təmin edilməsi.

Açar sözlər: təhsil, keyfiyyət, bacarıq, idarəetmə

Abstract

Education management, being a dynamic system, requires predictive information about development prospects to make appropriate management decisions. In this process, the predicted assessments of quality depend on human (intellectual) capital and the performance of the economy in general. Forecasting for the management of the education system includes the selection of appropriate methods and approaches for the best use of the acquired knowledge in the short, medium and long term.

Forecasting the development of the education system in developed countries is considered one of the most important factors. Research and development costs in this direction make up about 2% of the annual costs allocated to the field of education. The benefits of research and development are 50 times greater than the costs associated with their implementation. Therefore, special attention should be paid to predicting the development of the education system, especially in the conditions of economic crisis.

The forecast is a probable assessment of the future results, ways of development of the educational system, as well as the resources and organizational measures necessary for its implementation. In the process of making forecasts for the development of the education system, it is necessary to observe the following methodological principles:

- systematicity, which requires considering the object of prediction (i.e. education) and the background of the prediction as a system of interrelationships of factors that can affect the quality of education;
- optimality, which ensures the preparation of accurate and reliable forecasts with minimal cost;
- analogy, which includes the use of information sources obtained for the development of the forecasting object;
- complexity, which provides a comprehensive description of the forecasting object;
- specificity, which requires the calculation of differences, indicators and characteristic features that are unique to the analyzed object.

For the purpose of training the personnel potential in the currently relevant specialties, inviting representatives from various companies, institutions, as well as medical institutions to schools, ensuring that they create motivation based on their own experience to increase the interest of students in the fields that match their knowledge and skills.

Key words: education, quality, skills, management

Təhsil sistemində inkişafa nail olmaq dövlətin əsas hədəflərindən biri hesab edildiyindən bu sferada qəbul olunan normativ aktların, hüquqi-normativ sənədlərin və qərarların işlək olması keyfiyyətli idarəetmənin əsas şərti hesab edilir. Bu səbəbdən də keyfiyyətin təmin olunması üçün peşəkar idarəetməyə şərait yaratmaq, effektivliyi və davamlılığı qorumaq, idarəetmənin nəzəri və praktik məsələlərini bilmək, bu sahədə zəruri bacarıqlara yiyələnmək çox önəmlidir. Öz fəaliyyətini dinamik mühitdə həyata keçirən təhsil müəssisələrinin davamlı olaraq təkmilləşməsi, fəaliyyətində beynəlxalq təcrübədə sınaq edilmiş metod və üsulları tətbiq etməsi keyfiyyətli idarəetmədə mühüm amildir.

- ❖ Təhsilin idarə olunması dedikdə, ilk növbədə aşağıdakılar başa düşülür:

- ❖ Qərarların qəbulu, problemlərin həll olunması, kommunikasiya, informasiya və effektiv komanda qurmaq;
- ❖ Makro səviyyədə planlaşdırma, məqsəd, prinsip, yanaşma və prosesləri vasitəsilə mikro səviyyədə təşkilati planlaşdırma;
- ❖ Tədris planı və fəaliyyətinin planlaşdırılması, proqram və akademik təqvim;
- ❖ Təhsil idarəçisinin vəzifə və öhdəliklərini təsvir edən idarəetmə nəzəriyyəsi və bacarıqlarını inkişaf etdirmək;
- ❖ Maliyyə resurslarının effektiv bölüşdürülməsi və təşkilatların büdcələrinin planlaşdırılması;
- ❖ Məlumatların saxlanması və tələbənə qiymətləndirilməsi.

Təhsilin idarə edilməsində onun əhatə dairəsinin düzgün müəyyənəndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətdə qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq üçün əlverişli olan hər hansı bir fəaliyyət təhsil idarəçiliyinin komponenti hesab edilir. Bu cür fəaliyyət ümumtəhsil məktəbi, kollec və universitet səviyyəsində ola bilər. Təhsilin idarə olunmasında vacib hesab edilən əsas komponentləri formasında səciyyələndirmək olar. Göründüyü kimi, idarəetmənin vacib olan hər bir komponenti təhsilin idarə edilməsi prosesində aktiv və bir-birinin ardınca davam edir. Bütün bunların tam düzgün həyata keçirilməsinin nəticəsi olaraq təhsilin düzgün idarəedilməsi reallaşdırılır.

Keyfiyyətin yaranması dedikdə, bunu təşkil edən tərəf kimi yalnız dövlət nəzərdə tutulmamalıdır. Keyfiyyətin təmin edilməsi elə bir anlayışdır ki, burada iştirak edən tərəflərin hamısı əsasdır. Birtərəfli yanaşma ilə nə təhsil sistemində, nə də digər vacib sistemlərdə nailiyyət əldə oluna bilər. Buraya dövlətin təhsil sahəsində siyasətini həyata keçirən cavabdeh orqan pedaqoqlar, tələbə və şagird kollektivi, bir sözlə təhsil prosesində iştirak edən bütün tərəflər aid olunmalıdır. Bu tərəflərin hər biri öz tutduqları mövqeyə görə qanundan irəli gələrək həm hüquqlarını, həm də vəzifələrini bilməli və buna əməl etməlidirlər. Bu mümkün olduğu halda təhsildə keyfiyyətin təmin olunmasından söhbət gedə bilər. Ümumiyyətlə, tərəflərin hüquq və vəzifələrini bu cür göstərmək olar: bu sahəyə aid olan standartların hazırlanması və tətbiqi, təhsildə bərabər imkanların əldə olunması üçün şəraitin yaradılması, mövcud qayda və qanunlara riayət olunması, müasir tələbləri nəzərə almaqla yeni təşkilati-iqtisadi modellərin yaradılması, təhsil sahəsində əməkdaşlığın qurulması və s.

Müasir dövrdə keyfiyyət ölkənin sosial-iqtisadi inkişafını təmin edən əsas göstəricilərdən biri kimi qəbul olunur. Bildiyimiz kimi, daim inkişaf edən cəmiyyətin tələblərinə keyfiyyət göstəricisi olmadan cavab vermək qeyrimümkündür. Keyfiyyətin idarə edilməsi istehsalın planlaşdırılmasından son məhsulun satışı və daha sonra xidmət də daxil olmaqla bütün mərhələləri əhatə edən sistemli prosesdir. Buraya keyfiyyətin planlaşdırılması, təminatı, nəzarəti və yaxşılaşdırılması aiddir.

Təhsildə keyfiyyət dedikdə isə, beynəlxalq səviyyədə keyfiyyət göstəricilərinin təhsil sistemində əks olunması nəzərdə tutulur. Bu akademik fəaliyyəti əhatə edən bütün funksiyaları özündə birləşdirən bir anlayışdır. Buna görə də keyfiyyətin qiymətləndirilməsi üçün təhsilçilərin, müəllimlərin, müvafiq infrastrukturun, tədris prosesinin və resurslarının keyfiyyəti nəzərə alınmalıdır. Təhsildə keyfiyyət nəticələrə əsaslandığına görə müvafiq göstəricilər əsas götürülməlidir. Buraya sərbəst fikir söyləməyi və düzgün qiymətləndirməyi, obyektivliyi təmin etməyi, tənqidi və analitik düşünməyi, savadlı və dünyagörüşlü olmağı aid

etmək olar. Bunlarla yanaşı, empatiya (özünü başqasının yerində hiss etmək və ya başqasının emosional halını duymaq qabiliyyəti), habelə cəmiyyətdə sosial, siyasi və iqtisadi cəhətdən iştirak etmək də vacib məsələlərdəndir. Təhsildə keyfiyyətin idarə olunmasının formalarını nəzərdən keçirərkən görürük ki, hər bir forma özlüyündə nəticə olaraq keyfiyyətli təhsilə birbaşa yönəlir: məsələn, məqsədlərin keyfiyyəti – əgər bir fəaliyyət həyata keçirilərkən məqsədlər düzgün olaraq müəyyən olunmasa, əldə olunan nəticə də düzgün dəyərləndirilə bilməz. Məqsədli olaraq təyin olunan hər bir prosesi idarə etmək, əldə olunan nəticələrin də ölçüləbilən olmasına gətirib çıxarır.

Təhsilin idarə edilməsi planlaşdırma, tətbiqetmə və nəzarət olmaqla 3 əsas funksiyadan ibarətdir.

Təhsilin idarə edilməsində mühüm amil olan planlaşdırma müəssisənin gələcəyinin proqramlaşdırılmasının rəşional və sistemətik bazası olmaqla bərabər, gələcəkdəki fəaliyyət prosesini formalaşdıraraq dəyişilməyə hazırlıq prosesidir. Bu həm də hədəflərin müəyyən olunması, onlara çatmaq üçün həyata keçiriləcək mümkün tədbirlərin qiymətləndirilməsi və qərarvermə mərhələsidir. Planlaşdırma prosesi davamlı və pilləli fəaliyyətlərdən ibarətdir. Bu prosesdə hansı işlərin görülməsi müəyyən olunsa da, gələcəkdə baş verə biləcək maneələrin aradan qaldırılması üçün ən uyğun texnikaların seçilməsində dəqiq olaraq proqnozlaşdırma aparmaq mümkün olmur. Çünki ehtimallar və risklər həmişə mövcud olduğundan gələcək fəaliyyət tam və dəqiq olaraq proqnozlaşdırıla bilməz. Planlaşdırma uyğunlaşdırıla bilən, elastik və elmi əsaslı olmalı, təhsil prosesində hər kəs tərəfindən mənimsənməli və doğru informasiyaya əsaslanmalıdır.

Planları hər zaman reallıqlara uyğunlaşdırmaq vacibdir. Bu prosesin daxilində təşkil etmək, kommunikasiya qurmaq, işçi qüvvəsini formalaşdırmaq, idarə etmək və motivasiya vardır. Təşkil etmək – resurs toplamaq, bu resursların istifadəsinin təmin olunması və hədəflərə çatmaq üçün vəzifələri müəyyən etməkdir. Buraya hansı vəzifələrin yerinə yetiriləcəyi, onların necə qruplaşdırılacağı, vəzifələrdən kimlərin məsul olması və qərar verəcəyi daxildir. Təşkil etmək insan resurslarını bir araya gətirmək və qarşıya qoyulan hədəfə çatmaqdan ibarət olan prosesdir. Buna universitet misalında baxsaq, tələbələrin səmərəli şəkildə təhsil almasını təmin etmək üçün müəllimlərin, personalın, binaların və tədris resurslarının birləşdirilməsi lazımdır. İstiqamətləndirmək isə qarşıya qoyulan hədəfə çatmaq üçün insanlar arasında iş birliyinin təmin edilməsidir. Bu, təhsil personalının təşkiləti hədəflərin reallaşdırılmasına təsirli və məhsuldar fayda vermək üçün motivasiya edildiyi prosesdir.

Müasir dövrdə hər bir müəssisənin fəaliyyətinin keyfiyyəti həyata keçirilən təhsil xidmətlərinin təhsiləlanların şəxsiyyətinin inkişafını nə dərəcədə təmin etməsindən və cəmiyyətin təhsilin qarşısında qoyduğu vəzifələrin yerinə yetirilməsindən asılıdır.

Təhsilin keyfiyyətinin idarə edilməsi üzrə D. Timmermen konsepsiyası Təhsilin keyfiyyətinin idarə edilməsi üzrə bir çox xarici müəlliflər müxtəlif konsepsiyalar irəli sürmüşlər. Bu konsepsiyalardan biri də D. Timmermenin irəli sürdüyü modeldir (Bordovskiy, Nesterov, Trapitsyn, 2001). D. Timmermenin giriş fazası, aralıq faza və çıxış fazasından ibarət olan modeli təhsildə keyfiyyətin idarə olunması üzrə əsas konsepsiyalardan biridir. Burada birinci faza – giriş fazası, məktəbdə təhsil prosesinin təşkilini özündə ehtiva edir. Bunlara müəllim heyətinin peşəkarlıq səviyyəsini, binanın və siniflərin vəziyyətini, avadanlıq və dizaynı, tədris planlarını və tədris materiallarını aid etmək olar. Aralıq fazaya təhsil prosesinin

məzmunu, təşkili, müəllimin peşə fəaliyyəti, sosial-psixoloji mühit, şəxslərarası münasibətlər, qarşılıqlı əlaqələr daxildir. İnkişaf etmiş ölkələr təhsil də daxil olmaqla, müxtəlif sahələrdə beynəlxalq arenada aparıcı subyektlərdir. Həmin ölkələrdə təhsil sisteminin inkişafı daha az səmərəsi olan üsullardan imtina olunmasına gətirib çıxarmışdır. İllər keçdikcə daha çox qəbul edilənlər isə ictimai tələbatın təzyiqi ilə dəyişikliklərə məruz qalanlardır. Dünya təcrübəsində həyata keçirilmiş bəzi layihələrə diqqət yetirək :

Rəqəmsal yaradıcılıq məktəbi olan “Kodabra” uşaqların özlərinin kompüter oyunları, mobil proqramlar və interaktiv animasiyalar yaratması üçün tədris kurslarıdır. Sınıfdə uşaqlar komandalarda işləyir, vəzifələri öz aralarında bölüşdürür, beyin fırtınası qurur, layihələr üçün fikirlər ortaya qoyur və planlarını yerinə yetirmək üçün bir-birinə kömək edirlər. Burada deviz belədir: “Oynamağı dayandır, yaratmağa başla”.

“Lifecamp” – şagirdlərin şüurlu şəkildə peşə seçməsinə imkan verən səyyar məktəb proqramıdır. Hazırda bu cür proqramlar Krasnoyarsk ərazisində, Xakasiya Respublikasında, Moskva vilayətində, eləcə də Çinin Şanxay və ABŞ-ın San-Fransisko şəhərlərində həyata keçirilir. Əsas məqsədi məktəb şagirdlərinin şüurlu formada hansı peşədə özlərini gördüklərini müəyyən etməkdir.

“Scratch Russia” – proqramlaşdırma dilinin öyrənilməsinə imkan verən təhsil proqramıdır. Bu layihə çərçivəsində xüsusi metodiki göstərişlər, dərslilər, dəstək materialları olan onlayn platforma hazırlanır. Layihənin əsas vəzifəsi uşağın erkən yaşdan proqramlaşdırma ilə maraqlanmasını təmin etməkdir. Bu baş verdiyi təqdirdə şagirdlər müasir tələblərə uyğun olaraq artıq məktəb yaşlarında informasiya texnologiyaları sahələrinə meyillənmiş və bu sahə üzrə biliklər əldə etmiş olurlar.

Dünya təcrübəsində tətbiq olunan və uğurlu nəticələri olan bir çox layihələr indi də reallaşdırılmaqdadır. Burada əsas məsələ bu sahədə həyata keçirilən layihələrdən təhsil sisteminin məzmununa uyğun olaraq, milli dəyərlər nəzərə alınmaqla ən optimal dünya təcrübəsindən faydalanmaqdır.

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən islahatlar və genişmiqyaslı infrastruktur layihələri sosial-iqtisadi sferanın yenidən qurulması və davamlı inkişafı üçün şərait yaratmışdır. Ölkəmizin qarşısında duran növbəti strateji vəzifə sosial-iqtisadi həyatın daha da modernləşdirilməsi, qabaqcıl beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması yolu ilə davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsindən ibarətdir (Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası, 2013). Sosial iqtisadi sferanın müasirləşdirilməsində isə təhsilin rolu böyükdür. Ona görə də təhsildə keyfiyyət Avropanın təhsil məkanında keyfiyyət təminatı üzrə standartlara uyğunlaşdırılmalıdır. Bunun üçün bir sıra mühüm əhəmiyyətli məsələlərin, o cümlədən təhsilənlərin qazandığı bilik və bacarıqların vərdişə çevrilməsinin forma və metodlarının mənimsədilməsi zəruridir. Bu vəzifələrə, həmçinin aşağıdakıları aid etmək olar:

- ❖ Təhsildə maraqlı tərəflər olan şagird, valideyn, müəllim kontingentinin, ümumən isə cəmiyyətin mənafeyinə xidmət edən yeni təhsil-tədris və idarəetmə yanaşmasının tətbiqi;
- ❖ Təhsildə maraqlı tərəflərin qərar qəbul etməsinə müvafiq əsaslar çərçivəsində təsir etməklə pedaqoji mühitdə demokratiya düşüncəsinin və mədəniyyətinin inkişafı;

- ❖ Dini və irqi ayrı-seçkiliyə yol verməməklə, gender bərabərliyi gözlənilməklə, təhsil sisteminin əsas prinsiplərindən biri olan bərabərlik prinsipinin şərtlərinə əməl etməklə hər kəsin bilik və bacarıqlarının inkişafı;
- ❖ Təhsildə insani dəyərlərin öncül mövqeyinə əsaslanaraq, yüksək intellektli insanların yetişdirilməsi;
- ❖ Təhsilin idarə edilməsində davamlı inkişafın təmin edilməsi;
- ❖ Təhsilə ayrılmış qaynaqlardan səmərəli istifadə olunması;
- ❖ Çağdaş mədəniyyətin daşıyıcısı olan fərdlərin yetişdirilməsi;
- ❖ Təhsilalanların yaxşı insan, layiqli vətəndaş, peşəkar mütəxəssis olmasına kömək edilməsi;
- ❖ Cəmiyyətin düşüncə və əxlaqının formalaşmasına dəstək verilməsi;
- ❖ İnsanların öyrənməsinə və özlərini reallaşdırmasına mane olan bütün əngəllərin aradan qaldırılması;
- ❖ Əmək bazarında tələb olunan işçi qüvvəsinin formalaşmasına dəstək verilməsi;

Bu vəzifələrin müvəffəqiyyətli həlli səriştəli təhsilverənlərə, ən yeni texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik, keyfiyyət göstəricilərinə görə aparıcı mövqə tutan, iqtisadi cəhətdən dayanıqlı təhsil sisteminin yetirməsi olan rəqabət qabiliyyətli kadrlardan asılıdır. Ona görə də, respublikamızın inkişaf konsepsiyasına əsaslanaraq, fərdlərə müxtəlif tipli biliklərin və bacarıqların aşılması məqsədi ilə təhsil sisteminin institusional əsasları, infrastrukturu və insan resursları inkişaf etdirilməlidir. Təhsilin inkişaf etdirilməsi ölkədə əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması və fərdin həyat tərzinin daha yüksək səviyyədə qurulması üçün zəmin yaradır. Təhsil insanlara texnologiyaları daha tez mənimsəmək, əmək bazarında özünəməxsus yer tutmaq, ömür boyu təhsil prosesinə qoşulmaq və ətraf mühitə münasibətdə düzgün mövqə seçmək imkanı verir.

Təhsilin idarə edilməsi dinamik bir sistem olmaqla, lazımı idarəetmə qərarları qəbul etmək üçün inkişaf perspektivləri haqqında proqnozlaşdırıcı məlumatlar tələb edir. Bu prosesdə keyfiyyət üzrə proqnozlaşdırılan qiymətləndirmələr insan (intellektual) kapitalı və ümumilikdə iqtisadiyyatın fəaliyyətindən asılıdır. Təhsil sisteminin idarə edilməsi üçün proqnozlaşdırma qısa, orta və uzun müddətli perspektivdə qazanılmış biliyin ən yaxşı şəkildə istifadəsi məqsədilə müvafiq metod və yanaşmanın seçilməsini özündə birləşdirir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə təhsil sisteminin inkişafının proqnozlaşdırılması çox vacib amillərdən hesab olunur. Bu istiqamətdəki tədqiqat və inkişaf xərcləri təhsil sahəsinə ayrılan illik xərclərin təxminən 2% -ni təşkil edir. Tədqiqat və inkişafdan əldə olunan fayda, onların həyata keçirilməsi ilə bağlı xərclərdən 50 dəfə artıqdır. Ona görə də, xüsusilə iqtisadi böhran şəraitində təhsil sisteminin inkişafını proqnozlaşdırmağa xüsusi önəm verilməlidir.

Proqnoz gələcək nəticələrin, təhsil sisteminin inkişaf yollarının, habelə onun həyata keçirilməsi üçün zəruri olan resursların və təşkilati tədbirlərin ehtimal olunan qiymətləndirilməsidir. Təhsil sisteminin inkişafı üçün proqnozların hazırlanması prosesində aşağıdakı metodik prinsiplərə riayət etmək lazımdır:

- proqnozlaşdırma obyektini (yəni təhsil) və proqnoz fonunu təhsilin keyfiyyətinə təsir edə bilən amillərin qarşılıqlı əlaqələr sistemi kimi hesab etməyi tələb edən sistemlilik;

- minimal xərclə dəqiq və etibarlı proqnozların hazırlanmasını təmin edən optimallıq;
- proqnozlaşdırma obyektinin inkişafı üzrə alınmış informasiya mənbələrindən istifadə etməyi özündə birləşdirən analogiyalılıq;
- proqnozlaşdırma obyektinin hərtərəfli təsvirini təmin edən komplekslik;
- yalnız təhlil edilmiş obyektə xas olan fərqlilik, göstərici və xarakterik xüsusiyyətlərin hesablanması tələb edən spesifiklik.

Proqnozlaşdırma təhsil sisteminin dövlət tənzimlənməsinin, perspektivli strateji planların, milli proqramların və layihələrin inkişaf etdirilməsinin vacib elementidir. Nəticələrin proqnoz qiymətləndirmələrini nəzərə almadan strateji qərarlar qəbul etmək sosial-iqtisadi sferada və cəmiyyətin həyatında böhranı dərinləşdirir. Ona görə də belə qərarları qəbul edən peşəkar kadrların hazırlandığı təhsil sisteminin dövlət tənzimlənməsi proqnozlaşdırma, strateji və indikativ planlaşdırma, proqramlaşdırma, elmi, maliyyə, maddi-texniki və kadr təminatının bir-birinə uyğunlaşdırılmasına əsaslanmalıdır. Çünki proqnozlaşdırma (uzunmüddətli, orta müddətli və qısamüddətli) xarici və daxili amillərin təsiri altında təhsil sisteminin inkişafında mümkün tendensiyaları müəyyənləşdirir, proqnoz dövründə optimal inkişaf yolunu seçə bilmək üçün onun dinamikasının trayektoriyalarını, bu trayektoriyalara təsir yollarını və nəticələrini qiymətləndirir.

Struktur elementlər dedikdə, əsas olaraq təhsilin idarə edilməsinin məqsədləri və onun inkişafa uyğunluğunun təhlil olunması, təhsil sistemində sistemli əks-əlaqənin təminatı, ehtiyac yaranarsa, təhsil prosesinin rəqulyasiyası və ya korreksiyasının reallaşdırılması nəzərdə tutulur. Bütün bu struktur elementlər nəticə olaraq təhsildə keyfiyyətin təmin olunmasına gətirib çıxarır. Bu struktur elementlərindən birində tamamlama axıradək reallaşdırılmasa, ona yenidən nəzər salmaq, üzərində işləyib son nəticəyə əsaslı təsir göstərə biləcək səviyyəyə çatdırmaq mümkündür.

Məqalədə qeyd edilən təhlillər onu göstərir ki, təhsil sistemində həyata keçirilən hər bir layihənin nəticəsinin uğurlu olması onun keyfiyyət səviyyəsindən asılıdır. Təhsil cəmiyyətin əsasıdır və bu həmişə diqqətdə saxlanılmalı, dünya təcrübəsinə uyğun keyfiyyət təmin olunmalıdır.

Təhsilin modernləşdirilməsinin məqsədi təhsil sisteminin davamlı inkişaf mexanizminin qurulmasından ibarət olduğuna görə qoyulmuş hədəfə çatmaq üçün, ilk növbədə qarşılıqlı münasibətlərin yeni müasir formaları əsasında aşağıdakı problemlər həll olunmalıdır:

- ✓ təhsil almaq üçün konstitusiyada nəzərdə tutulan dövlət təminatlarının tam formada ödənilməsi və bərabər imkanların yaradılması;
- ✓ təhsilin bütün pillələrində və diplomdan sonrakı təhsildə keyfiyyətin müasir tələblərə uyğun səviyyəyə çatdırılması;
- ✓ təhsil sisteminə büdcədənəzar vəsaitlərin mümkün olduğu qədər çox miqdarda cəlb edilməsi və ondan səmərəli istifadəyə dair yeni hüquqi və iqtisadi mexanizmlərin formalaşdırılması;
- ✓ təhsil işçilərinin sosial statusunun yüksəldilməsi və professionallığının artırılması;

- ✓ təhsilin idarə olunmasının dövlət-ictimai sistem formasında inkişafı, təhsilin əsas subyektlərinin və təhsil prosesinin bütün iştirakçılarının (təhsilalanlar, pedaqoqlar, valideynlər, təhsil müəssisələri) bu sahədə rolunun gücləndirilməsi.

Hazırda aktual olan ixtisaslar üzrə kadr potensialının hazırlanması məqsədi ilə müxtəlif şirkətlər, qurumlar, eləcə də tibb müəssisələrindən nümayəndələrin məktəblərə dəvət olunmasının, onların şagirdlərin bilik və bacarıqlarına uyğun sahələrə marağının artırılması üçün öz təcrübələri əsasında motivasiya yaratmasının təmin edilməsi.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf konsepsiyası. (2012). Bakı.
2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. (2013). 24 oktyabr. <https://president.az/articles/9779>
3. Mehdiyev, M.İ. (2007). “Keyfiyyətin idarə edilməsi”. Bakı: Çəşioğlu.
4. Məmmədşadə, R. (2010). “Təhsildə keyfiyyət aparıcı istiqamətlərdən biri kimi”. Bakı: Müəllim.
5. Mərdanov, M. (2003). “Təhsil sistemində monitoring və qiymətləndirmə”. Bakı: Çəşioğlu.
6. Burchfield, S. (1991). “Planning and implementing educational management”.
7. Gümüşeli, A.İ. (2014). “Eğitim ve öğretim yönetimi”. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
8. Johnson, F.C., Golomskilis, W.A.J. (1999). “Quality concepts in education”.
9. studwood.ru - Teoreticheskiye aspekti upravleniya kachestvom obrazovaniya.

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARLA UYGULANAN “BANA BİR MASAL ANLAT BABA” PROJESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Prof. Dr. ARZU ÖZYÜREK¹

Abdülmenaf KARAKUŞ²

Esra CANDANSEV³, Abdullah Faruki KARAKAŞ⁴, Muazzez TAN⁵

Türkan EMİROSMANOĞLU⁶

¹Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, a.ozyurek@karabuk.edu.tr,

ORCID ID:0000-0002-3083-7202

²Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0009-0005-8031-8215

³Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0009-0001-2287-9891

⁴Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0009-0007-0452-998X

⁵Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0009-0004-1447-3834

⁶Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ORCID ID: 0009-0002-2501-5260

ÖZET

Bu projede babaların okul öncesi çocuklara masal okuma etkinliğine dahil edilerek baba-çocuk etkileşimlerini artırmak amaçlanmıştır. Projede okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaşındaki çocuklar ve babalarıyla çalışılmıştır. Çocukların babalarıyla iletişime geçilerek proje kapsamında sınıfta çocuklara kitap okuma etkinliğine katılıp katılmama durumları ve hangi gün-saatlerde katılabilecekleri belirlenmiştir. Babaların sınıfta ve evde çocuklarına okuyabilecekleri masal kitapları temin edilerek evlere gönderilmiştir. Tüm çocukların babalarından evde çocuklarına masal okumaları talep edilmiş, fakat okulda masal okuma ve diğer etkinlikler için gönüllü sekiz baba belirlenmiştir. Babalar belirlendikten sonra sınıf öğretmenin de katkısıyla en az haftada iki gün babaların etkinliklere katılımı sağlanmıştır. Çocuklara nasıl kitap okunması gerektiğine ilişkin bilgi verilen sekiz baba, dört hafta süreyle haftada iki gün sınıfa gelerek çocuklara masal okumuşlardır. Babaların masal okumalarının ardından proje ekibiyle birlikte çocuklarla masalı tekrar etme, masala isim bulma, masal resimleme, masalı canlandırma ve masal oluşturma etkinlikleri gerçekleştirmiştir. Projenin değerlendirilmesinde veriler yapılandırılmış görüşme formlarıyla toplanmıştır. Yapılan etkinlikler sonrasında masal okuma etkinliğine katılan babalar, çocukları ve sınıfın öğretmeniyle bireysel görüşmeler yapılmıştır. Görüşme sorularına verilen cevaplar çizelgeler halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Sonuç olarak babaların uygulamaya katılmaktan son derece memnun oldukları, uygulamanın kendileri ve çocukları açısından olumlu sonuçları olduğunu

düşündükleri belirlenmiştir. Çocukların genel olarak babaların katılımıyla yapılan masal okuma etkinliğinden memnun oldukları, evde de masal okuma etkinliğinin devamının olumlu sonuçları olduğu görülmüştür. Sınıf öğretmeni görüşlerine göre masal okuma etkinliği baba ve çocuklara olumlu yansımış, bunun yanında sınıf içi atmosferi de olumlu yönde etkilemiştir. Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda, projenin baba ve çocuk etkileşimini artırma, babanın çocuğun gelişimine olumlu katkı sağlama etkisi yanında sınıf atmosferine de olumlu etkileri olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Baba Katılımı, Baba-Çocuk Etkileşimi, Masal Okuma, Okul Öncesi Dönem.

--

* Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A kapsamında desteklenen 1919B0122162999 no'lu projenin bir ürünüdür.

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönem, çocukların daha sonraki yaşamlarında önemli rol oynayan ve gelişimlerinin büyük oranda tamamlandığı bir süreçtir. Çocuğun gereksinimleri, aile ortamında genellikle annenin sorumluluğunda olmakla birlikte son yıllarda çocuğun bakım ve gelişiminde babaya sorumluluklar yüklenmiştir. Toplumun temeli olan aile, anne-baba ve çocuklardan oluşurken kendine özgü dinamikleri ve sorumlulukları vardır.

Aile, çocukların yetiştirilmesi ve topluma kazandırılmasında en etkin eğitim kurumudur. Kişilik ailede gelişir, kültürel aktarım aile başlayıp çevre ve okulla devam eder. Ebeveynler çocuğa sevgi ve güven ortamı sunarken onun sağlıklı büyümesini, yeteneklerinin gelişmesini, doğru davranışları öğrenmesi desteklerler. Çocuk, iyi bir gözlemcidir ve ebeveynin davranışlarını model alır. Aile bireylerinin rolleri, aile içi ortak yaşamı biçimlendirir ve bu topluma yansır (Özensel, 2004). Günümüz koşullarında ailenin sorumlulukları oldukça büyük ve ağırdır. Çocuklarının eğitimi ve gelişimleri yanında ahlaki değerler, inançlar, sağlam ve iyi kültürel ilişkiler için alışkanlar edinmelerinde hem aile hem de içinde yaşanılan toplum özen göstermek zorundadır. Kurum olarak aile, olumlu bir ilişkinin geliştirilmesinde ortam sağlamalıdır. Ebeveynler çocuklarının eğitim sürecine dahil olduklarında sonuç olumlu ve teşvik edici olacaktır (Ceka ve Murati, 2016). Bandura'ya (1993) göre ebeveynler çocukların öz düzenleme ve bilişsel gelişimini teşvik etme ve desteklemede önemli bir rol oynayabilirler. Anne çocuğun bakımın birincil kişi gibi görülmektedir. Fakat çocuğun gelişimini

şekillendirmede, babanın çocuklarla doğrudan etkileşimler yoluyla katılımının çocuğu çeşitli açılardan olumlu yönde etkilediği görülmüştür (Choi vd., 2021).

Baba katılımı Bronfenbrenner'in (1979) biyoekolojik kuramında yer almış, kuramda babanın çocuk davranışları üzerindeki etkilerini anlamak için baba katılımı veya sosyoekonomik statü gibi yakın ve uzak çeşitli faktörlerin dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Çocuğun mizacı, babanın kişiliği, annenin eğitim düzeyi, evlilik kalitesi, sosyoekonomik ve kültürel çeşitli faktörler baba katılımı üzerinde etkili olabilmektedir. Baba katılımını belirlemeye odaklanan makalelerde babalıkla ilgili olası risk ve koruyucu faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Baba katılımında babaların annelerin rolünü üstlenmesi değil anne ve babaların birbirinin tamamlayıcısı olarak düşünülmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Rolle vd., 2019).

Çocuklar, anneleriyle olduğu gibi babalarıyla da duygusal bağ kurmak isterler. Bir ailede baba, çocuklarla ilgilenerek evin güzel ve uygun işlevsel gelişiminin organizasyonunda çok önemli bir faktördür. İyi bir baba, iyi bir ebeveyn ve iyi bir eş olarak mutlu bir ailenin temel dayanağı, ailenin tüm üyeleri için aile yaşamının bir bütün olarak düzenlenmesinde etkili bir ögedir (Ceka ve Murati, 2016). Freud'a göre baba çocuk için güvenliğin, gücün ve otoritenin sembolüdür (Papaleontiou-Louca ve Al Omari, 2020). Yaşamın ilk yıllarında, beslenme ve bakım gibi temel ihtiyaçların anne tarafından karşılanması, babaya ihtiyaç olmadığını göstermez. Doğumdan itibaren babaların çocuk için önemi yadsınamaz. Babalar bakım sorumluluğu yanında çocuklarıyla birlikte pek çok etkinlikte bulunabilirler. Babaların çocuklarıyla yaptığı etkinliklerle kaliteli vakit geçirmesi, gelişimsel açıdan önemlidir. Bebeklik döneminde ten teması ve konuşma, evde boyama çalışmaları yapma ve saklambaç gibi oyunlar oynama, evin dışında parka gitme ve doğa yürüyüşü yapma gibi etkinlikler baba-çocuk ilişkisini olumlu yönde etkileyecektir (Özkılıç Kabul, 2019). Bu nedenle, babaların çocuklarıyla nitelikli beraberliğinin sağlanmasına odaklanılması gerektiği söylenebilir. Baba ve çocuk ilişkisinin nitelikli hale gelmesinde kullanılabilecek etkinliklerden biri kitap okumak olabilir.

Çocuk edebiyatı, çocukların çevresindeki dünyayı anlamasına yardımcı olur. Çocuk edebiyatı kapsamında sözlü anonim halk edebiyatı ürünü olan masallar, olağanüstü kahramanlar, gerçek dışı olaylar, yer ve zaman içeren anlatı türleridir (Ünlüer, 2013; VisikoKnox-Johnson, 2016). Halk arasında ağızdan ağıza aktarılan, hayali olayları kapsayan masallar (Kantarcıoğlu, 1991), dinleyenleri etkileyerek kendi hayal dünyasına çekerler (Bilkan. 2009). Genellikle yazarı belli olmayan masalların ilk kim tarafından anlatıldığı bilinmez, masalın sonunda iyi ve doğru kazanır. Dinleyene iyiliği öğütleyen masallar, çocukların ruhuna hitap eder ve eğitimde yararlanılacak bir kaynak oluştururlar (İşnas, 2011). Okul öncesi dönem çocuklara masal

anlatmak ve okumak dil gelişimi başka olmak üzere uygun mesajlarla davranışlarını şekillendirmede, toplumsal değerlerin öğrenilmesinde, yaşam becerilerini geliştirmede, problem çözmede vb. etkili olabilir. Çocuklara kitap okumanın ve babaların onların gelişimlerine katkısı düşünüldüğünde babaların çocuklarına masal okumasının daha anlamlı bir etki oluşturacağı söylenebilir. Babaların okul öncesi eğitime aktif katılımının çocuklara pek çok yönden olumlu etkisi vardır (Şahin vd., 2017). Çocuklarıyla sözlü iletişim kuran, etkinlikler ve oyunlar düzenleyen ebeveynler çocukların iletişim, ortak dikkat ve anlam bağlamlarını yaşamalarına, çevreleriyle etkileşime geçmelerine, akademik başarılarını artırmalarına fırsat sunmuş olurlar (Rolle, 2019). Masal okumanın, baba-çocuk iletişimi ve çocuğun gelişimine anlamlı katkılar sunacağı söylenebilir.

Bu çalışmada, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından desteklenen “Bana Bir Masal Anlat Baba” proje süreci ve sonuçları ele alınmıştır. Proje kapsamında okul öncesi eğitim kurumuna giden çocukların babalarının, çocuklara sınıf ortamında ve evde masal okuma etkinliğine dahil edilmeleri uygulamasının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Uygulamaya yönelik baba, çocuk ve sınıf öğretmeni görüşleri alınarak babaların çocuklara masal okuma etkinliğinin etkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Nitel olarak tasarlanan bu çalışmada, baba-çocuk etkileşimi ayrıntılı olarak belirleneceğinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Proje uygulaması sonuçlarının değerlendirildiği bu çalışmada aşağıdaki işlem basamakları izlenmiştir:

- **Etik ve resmi izinlerin alınması.** Yapılacak çalışmayla ilgili gerekli etik izin ve projenin Karabük Üniversitesi Çocuk Gelişimi Uygulama ve Araştırma Merkezi bünyesindeki Demir Çocuk Anaokulunda uygulanması için resmi izinler alınmıştır. Kurum yöneticisi, 5-6 yaş arası çocukların bulunduğu sınıf öğretmeni proje hakkında bilgilendirilmiş, uygulama için uygun gün ve saatler belirlenerek planlama yapılmıştır.

- **Materyal temini.** Sınıftaki her çocuk için içerisinde çok sayıda masal bulunan kitap, masal okuma sonrasında yapılacak boyama, drama vb. etkinlikleri için gerekli olabilecek materyaller satın alınarak hazırlanmıştır.

- **Babaların bilgilendirilmesi.** Okul öncesi sınıftaki çocukların babalarıyla iletişime geçilerek proje kapsamında sınıfta çocuklara kitap okuma etkinliğine katılıp katılmama durumları ve hangi gün-saatlerde katılabilecekleri belirlenmiştir. Bu aşamada gönüllü olan en az 8 baba belirlenmiştir. Sınıfta masal kitabı okunmadan önce çocuklarla nasıl iletişim kurmaları gerektiği ve çocuklara nasıl masal okunması gerektiği hakkında babalara bilgi sözel

ve yazılı metinler aracılığıyla bilgi verilmiştir.

- **Masal okuma uygulamasının yapılması.** Bu aşamada proje ekibi tarafından sınıftaki çocuklarla masal hakkında ve kitaplar hakkında sohbet edilmiş ve oturma düzenleri, masal okuma etkinliğine göre hazırlanmıştır. Her hafta iki baba gelerek toplamda dört hafta yani bir ay boyunca belirlenen günlerde sırasıyla her baba sınıfa gelerek masal okuma etkinliğini gerçekleştirmiştir. Etkinlik süresince sınıf içerisinde sınıfın öğretmeni, baba ve projeyi yürüten ekipten en az iki en fazla dört yetişkin olmuştur. Masalı okuduktan sonra, baba çocuklarla masal okuma sonrası masalı anlatma, masala isim bulma, canlandırma, resimleme vb. etkinliklere katılmış, daha sonra sınıftan ayrılmıştır. Bu etkinlikler proje ekibi tarafından planlanıp uygulanmıştır. Babalara çocuklarıyla evde okudukları bir masalı resimleme görev de verilmiş ve okula getirilen bu çalışmalar kitapçık şeklinde sınıf kitaplığına yerleştirilmiştir. Böylece çocukların kendi oluşturdukları kitaplar sayesinde önceden dinledikleri bu masalları resim okuma yöntemiyle okumalarına katkı sağlanmıştır.

- **Değerlendirme.** Masal okuma ve sonrasındaki etkinliklerin ardından, katılım sağlayan babalar, çocuklar ve sınıf öğretmeniyle görüşme yapılmıştır. Her bir katılımcıya bir kod verilmiştir. Örneğin BK1, çocuğu okul öncesi eğitime devam eden ve kızı olan 1 numaralı babadır. E2, projeye katılan okul öncesi sınıfındaki erkek çocuktur. Sınıf öğretmeni tek olduğu için kod verilmeyip doğrudan verdiği cevaplar yazılmıştır. Projenin hedeflerine ulaşım ulaşmadığına ilişkin değerlendirme yapılarak yorumlanmış, bazı öneriler geliştirilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde masal okuma etkinliğine katılan babalar, çocukları ve sınıf öğretmeniyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme sorularına verilen cevaplar çizelgeler halinde sunulmuştur. Çizelge 1-5 arasında babalara sorulan sorulara verilen cevaplar sunulmuştur.

Çizelge 1. Babaların “Çocuğunuza Masal Okurken Neler Hissettiniz?” Sorusuna Verdiği Cevaplar

Baba	Cevaplar
BK1	Normalde evde düzeli olarak kitap okurum, sınıfta bütün çocuklara okumak güzeldi.
BE2	Biraz heyecanlandım, daha önce bu kadar çok çocukla bir arada olmamıştım.
BK3	Biraz terledim, çocuklarla bir arada olmaktan çok mutlu oldum. Çocuklara bir şeyler anlatmak bağ kurmak güzeldi.
BE4	Farklı ve güzel bir tecrübe oldu. Birden fazla çocukla bir arada olmak güzeldi, korkularım vardı kontrolü sağlamak açısından, sınıfı çok hazır buldum.
BE5	Burada masal okurken biraz dikkatimin dağıldığını hissettim, çok fazla çocuğa kitap okumak çok keyifliydi.
BE6	Çocuklar böyle etkinliklerde çok mutlu oluyorlar, kendilerini değerli hissediyorlar, böyle olunca da onlara masal okumak çok keyifli ve teşvik ediciydi.

BK7	Evde, her gün masal okuyoruz, burada okuduğum zaman çocuğumun yalnız olmadığını bir sürü arkadaşı olduğunu, güzel bir gelecek olduğunu gördüm.
BK8	Çocuklarla karşılıklı iletişim halinde olmak çok güzeldi. Çocuğumun gözlerindeki gururu görmek çok güzeldi.

Çizelge 2. Babaların “Siz Masal Okurken Çocuğunuz Üzerindeki Gözlemleriniz Nelerdi?” Sorusuna Verdiği Cevaplar

Baba	Cevaplar
BK1	Çocuğumun bilgilendiğini, masallardan öğrendiği şeylerin arttığını gözlemledim.
BE2	Masalları okudukça meraklı ve istekli oluyor, öğrendikleri pekişiyor.
BK3	Çok mutluydu, mutluluktan konuşmadığını fark ettim.
BE4	Gözlemleyemedim ama şunu hissettim beni görünce mutlu oldu ve bana sarılışı çok iyi hissettirdi.
BE5	Evde birebir masal okurken normalde çok soru sorar, burada okurken soru sormadığını çok heyecanlı olduğunu gözlemledim.
BE6	Biraz dikkati dağıldı ama normalde ona masal okuduğumda tüm dikkatini veriyor ve görsellere çok dikkatli bakıyor.
BK7	Çocuğumun kendine olan güveni beni etkiledi, asıl amacım onun kendine güvenmesi, okuduğum masalda anladıklarını arkadaşlarına aktarması beni çok etkiledi.
BK8	Masalı dinledi ama çok fazla içine giremedi, pek fazla soru sormadı.

Çizelge 3. Babaların “Masal Okuduktan Sonra Çocuğunuzda Ne Gibi Değişimler Gördünüz?” Sorusuna Verdiği Cevaplar

Baba	Cevaplar
BK1	Çocuğumla arkadaş gibiyizdir, masal okuma etkinliğiyle birlikte bağımızın daha da güçlendiğini hissettim
BE2	Masal okumanın faydasını çok gördüm, benim ona masal okumam aramızdaki bağı güçlendirdi. Ona masal okurken bana daha da yakın oluyor.
BK3	Aslında pek gözlem yapamadım, masal okurken genelde uyuya kalıyor ve gözlem yapma fırsatım olmadı.
BE4	Kendini ifade etmesi daha da güçlendi.
BE5	Çok erken yaşlardan beri masal okuyorum, kullandığı kelime dağarcıklarının geliştiğini gözlemledim.
BE6	Dil gelişimi ve eleştirel düşünme ve davranışlarını kontrol etme becerilerinin geliştiğini gözlemledim.
BK7	Okuduğum masallardan ders aldığını fark ettim kendinde yanlış gördüklerini düzelttiğini gözlemledim.
BK8	Sorgulama becerisinin geliştiğini, hayal gücünün arttığını ve masallardan çıkarım yaptığını gözlemledim.

Çizelge 4. Babaların “Bu Etkinliği Daha Sonra Da Sürdürüp Çocuğunuza Düzenli Masal Okumayı Düşünüyor Musunuz?” Sorusuna Verdiği Cevaplar

Baba	Cevaplar
BK1	Unutamayacağımız bir etkinlik oldu, okumaya devam edeceğim.
BE2	Tabii ki devam ettireceğim, çocuğum ve ben çok keyif alıyoruz.
BK3	Düzenli olarak masal okumaya devam edeceğim, bu etkinlik daha çok bilinçlendirdi.
BE4	Masal okumanın önemini fark ettim, bunu eşime yüklüyordum ama artık masal

	okumayı ben devam ettireceğim.
BE5	Evet, çocuğumun masalları çok sevdiğini, okurken çok heyecanlı ve istekli olduğu gördüm artık sık sık ona masal okuyacağım.
BE6	Bu proje bilinçlendirme boyutu olduğu gibi bazı şeyler için kıvılcım gerekir, daha önce bu etkinliği yapmayan babalarında artık çocuklarına masal okuyacağını düşünüyorum.
BK7	Evet, devam ettireceğim, masalları okumak ve çocuğumdaki değişimleri fark etmek beni etkiledi.
BK8	Devam ettireceğim, masal okumanın çocuğumun dil gelişimine katkı sağladığını gördüm. Bu proje bana farkındalık sağladı.

Çizelge 5. Babaların “Başka Babaların Çocuklarına Kitap Okumasını Tavsiye Eder Misiniz?” Sorusuna Verdiği Cevaplar

Bab a	Cevaplar
BK1	Evet, tavsiye ediyorum, etrafımda kitap okuyan babalar var ve çocuklarıyla iletişimi güzel, kitap iletişimi kuvvetlendirir.
BE2	Tavsiye ederim, çocuğuma hayatı masallarla öğrettik diyebilirim, faydasını çok gördük.
BK3	Evet, tavsiye ediyorum, baba, çocuklara rol model ve çocuk genelde babayı taklit eder.
BE4	Evet, tavsiye ederim, hatta kardeşim beni çocuğuma kitap okurken görünce bu durumdan çok etkilendi ve kendisinin de çocuğuna kitap okuyacağını söyledi.
BE5	Evet, çocukların dil ve bilişsel gelişimlerin olumlu etkilediğini düşünüyorum, diğer babalara da bunu tavsiye ederim.
BE6	Evet, şiddetle tavsiye ediyorum. Oyunda çocuğu yönlendirme durumları hayal dünyasını sınırlandırma söz konusu, ama masal tamamen bir araç, kılavuz niteliğinde, çocuğun hayal gücünü geliştirici nitelikte.
BK7	Evet, tavsiye ederim, ben çok faydasını gördüm çocuğum büyüdükçe bunu daha iyi anladım.
BK8	Mutlaka tavsiye ederim, özellikle ileriki dönemlerinde çocuğa okuma alışkanlığı kazandırma konusunda çok etkili.

Çizelge 1-5 arasında, görüşme sorularına babaların verdikleri cevaplara göre babaların masal okuma etkinliğinden çok keyif aldıkları, masal okumanın önemini anladıkları, çocuklarıyla aralarındaki bağı güçlendirdiği ve masal okumaya kendilerinin de devam edecekleri, genel olarak babaların masal okuma etkinliğine ilişkin görüşlerinin olumlu olduğu görülmektedir.

Çizelge 6-8 arasında projeye katılım sağlayan babaların okul öncesi çocuklarının görüşme sorularına verdikleri cevaplar yer almaktadır.

Çizelge 6. Çocukların “Babamın Okuluna Gelip Sana Masal Okuması Neler Hissettirdi?” Sorusuna Verdiği Cevaplar

Çocuk	Cevaplar
K1	Güzeldi, mutlu hissettim.
E2	Hoş, mutlu, heyecanlı hissettim.
K3	Güzel, heyecanlı hissettim.
E4	Heyecanlandım, güzel duygular hissettim.
E5	Çok mutlu oldum, babamın hep gelmesini isterim.

E6	Mutlu oldum, çok heyecanlıyım. Kötü hissettirmediyi hissettirdi.
K7	Güzel hissettirdi, iyi ki geldi.
K8	İyi ki geldi ben çok mutlu oldum ve güzel şeyler hissettim.

Çizelge 7. Çocukların “Babanın Okulda Okuduğu Gibi Evde de Masal Okumasını İster Miydin?” Sorusuna Verdiği Cevaplar

Çocuk	Cevaplar
K1	Evet çok isterim.
E2	Evet isterim.
K3	Çok fazla okumasını istemiyorum, kitap bitince okumasını istemiyorum, bir kitap okumasını istiyorum.
E4	Evet, isterim.
E5	Evet, her zaman masal okumasını isterim, masalları çok sevdim
E6	Evet, isterim masalları çok seviyorum.
K7	Evet, çok isterim.
K8	Hep okuyor, çok mutlu oluyorum, isterim.

Çizelge 8. Çocuğun “Babanla Bu Yaptığımız Etkinlikler Sayesinde Evde Daha Fazla Zaman Geçirmeye Başladınız Mı?” Sorusuna Verdiği Cevaplar

Çocuk	Cevaplar
K1	Evet babamla güzel zaman geçiriyoruz.
E2	Evet
K3	Evet, acayip güzel.
E4	Evet
E5	Evet, babamın masal okumasını çok sevdim.
E6	Evet, her gece babam masal okuyor.
K7	Evet, babam masal okuyor.
K8	Babamla vakit geçirmeyi çok seviyorum.

Çizelge 6-8 arasında, görüşme sorularına verilen cevaplara göre çocukların babalarının masal okuması etkinliğinden çok hoşlandıkları, heyecanlandıkları, evde de babalarının bu masal okuma özgürlüğüne devam etmelerini istedikleri görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, çocukların babalarının sınıfta ve evde masal okumasından memnun oldukları görülmektedir.

Çizelge 9’da projenin uygulandığı sınıf öğretmeninin görüşme sorularına verdiği cevaplar yer almaktadır.

Çizelge 9. Öğretmenin Proje Hakkındaki Sorulara Verdiği Cevaplar

Sorular	Cevaplar
Babaların masal okuma yoluyla eğitime katılımı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?	Çocukların gelişiminde baba pasif kalıyor, böyle etkinliklerle çocuk babanın varlığını daha iyi hissediyor, babaların masal okurken onlar hayaller kuruyorlar, sohbet ediyorlar, baba ve çocuk kaliteli vakit geçiriyor.
Sizce babaların masal okuması çocukları nasıl etkiledi?	Çocuklar, kitabı çok seviyorlar. Daha önce buna benzer bir etkinlik için anneler gelmişti, baba

	gelince daha çok dikkatlerini çekti, hiçbir şeyi kaçırmadan dinlediler, çok odaklandılar.
Sizce babaların masal okuması babalara nasıl bir katkı sağlamıştır?	Çocuklar babaya çok düşkündürler, çocuk babanın diğer yönlerini keşfetti. Baba çocuk etkileşimi kuvvetlendi
Bu etkinliği daha sonra da sürdürüp baba-çocuk masal okuma etkinliğini sürdürmek ister misiniz? Neden?	Evet, farklılık olur, baba ve çocuk ilişkisi daha kuvvetlenecek.
Proje sürecinde sizi en çok etkileyen/memnun eden durum ne oldu?	Çocukların gözlerindeki mutluluk, heyecan unutulmazdı.
Sizce bu proje başka nasıl yürütülebilirdi? Önerileriniz nelerdir?	Proje çok güzel geçti, çok beğendim, babalar ve çocuklardan olumlu dönütler aldım bu projeyi devam ettirmek istediklerini söylediler.

Çizelge 9'da görüldüğü gibi öğretmenin projeye ilgili izlenimleri baba, çocuk ve sınıf ortamına sağladığı katkının olumlu olduğu yönündedir. Öğretmenin baba katılımı ve masal okumaya olumlu bakış açısının projenin daha sonraki günler ve öğretim dönemlerinde de sürdürülebilirliği açısından önemli görülmüştür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Babaların okul öncesi eğitime katılımıyla çocuklara masal okuma etkinliğine dahil edilmesi, böylece baba-çocuk etkileşimlerini artırmak amacıyla yapılan bu çalışmada, yapılan uygulama baba, çocuk ve öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmiştir. Sonuç olarak babaların uygulamaya katılmaktan son derece memnun oldukları, uygulamanın kendileri ve çocukları açısından olumlu sonuçları olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Çocukların genel olarak babaların katılımıyla yapılan masal okuma etkinliğinden memnun oldukları, evde de masal okuma etkinliğinin devamını istedikleri görülmüştür. Sınıf öğretmeni görüşlerine göre masal okuma etkinliği baba ve çocuklara olumlu yansımış, bunun yanında sınıf içi atmosferi de olumlu yönde etkilemiştir. Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda, projenin baba-çocuk etkileşimini artırma ve babanın çocuğun gelişimine olumlu katkı sağlama yanında sınıf atmosferine de olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir.

Baba katılımının çocuğun gelişimi üzerinde olumlu etkisi olduğu bilinmektedir. Çocuğun özerkliğinin gelişmesinde, cinsiyet kimliğinin şekillenmesinde ve ahlaki sisteminin gelişmesinde babanın önemli olduğu düşünülmektedir. Çocuğun zihninde güvenlik duygusunu oluşturan, ailenin koruyucusu ve savunucusu babadır (Papaleontiou-Louca ve Al Omari, 2020). Yapılan bir meta-analiz çalışmasında, erken çocukluk döneminde baba katılımının nicelik ve niteliğinin çocukların sosyal ve bilişsel gelişimini etkilediği ortaya konmuştur (Akt.: Choi vd., 2021). Ailede annelerin çocuklarının eğitimindeki rolleri üstlenmeye daha hazır oldukları görülmüştür. Oysa babalar, çocukları ellerinden gelenin en iyisini yapmaya teşvik etme

konusunda güçlü bir fark yaratırlar. Böylece çocuklar gelecekte ebeveyn olduklarındaki rollerini öğrenirler (Ceka ve Murati, 2016). Baba katılımının erken çocukluk döneminde çocukların bilişsel becerileri (Rolle vd., 2019), sosyal ve öz düzenleme becerileri üzerinde önemli etkisi olduğu ortaya konmuştur. Baba katılımının fizyolojik ve davranışsal sonuçlarının da olduğu kanıtlanmıştır. ABD’li erkekler ve babaları üzerinde yapılan boylamsal bir çalışmada, çocukluk döneminde baba katılımı ve babalarla oğulları arasındaki ilişkinin kalitesinin, yaklaşık 30 yıl sonra oğullarının kortizol düzeyiyle doğrudan ilişkili olduğu belirlenmiştir. Çocuklukta babanın katılım miktarı oğulların kortizol miktarını düzenlemiş, 20’li yaşlarda uyuşturucu ve tütün kullanımını önemli ölçüde azaltmıştır (Choi vd., 2021). Günümüzde geçmişe göre babaların çocuklarıyla daha fazla ilgilendiği görülse de bu durumun istenen düzeyde olmadığı söylenebilir (Belli vd., 2021). Bu nedenle baba katılımının artırılması konusunda çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Masallar çocuk gelişimine ve eğitime yardımcı olması açısından önemlidir. Saxby (2022), çalışmasında, eleştirel ve kapsayıcı bir şekilde kullanıldığında peri masallarının ilkökul öğrencilerinin eğitiminde etkili bir kaynak olma potansiyeline sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Müfredatının tüm konu alanlarını geliştirmede kullanıldığında yararları olduğuna, sosyal adaletin öğretilmesi ve duygusal zekanın geliştirilmesi yoluyla öğrencilerin olumlu katılımına fırsat sunduğuna vurgu yapmıştır. Fakat yalnızca masalı okumak değil aynı zamanda çocukların olayı canlandırması, bilincini geliştirmek ve ahlaki gelişimi için de önemlidir. Çocukların zihinsel gelişimi ve bir peri masalı canlandırırken sergiledikleri davranış türleri incelenmiş, deneysel sonuçlar çocuğun hayal gücü hikayelerde olup bitenleri sezgisel olarak anlamak yanında gerçekliğe de inanması durumunda bütünsel bir olay örgüsünü canlandırmasının mümkün olacağını göstermiştir. Bir hikayenin bütünsel ve canlı bir şekilde canlandırılmasının yaklaşık beş yaşında gerçekleştiği belirtilmiştir (VisikoKnox-Johnson, 2016). Gerçekleştirilen bu projede, baba katılımı masal okuma yoluyla sağlanmış ve masal okuma sonrası masalla bütünleştirilmiş diğer etkinliklerle devam edilmiştir. Böylece çocukların babanın okuduğu masalı dinlemek yanında diğer etkinliklerle de masalı anlama, kendini ifade etme, iletişim ve iş birliği gibi diğer sosyal, duygusal, bilişsel etkileşimlerine fırsat sunulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda okul öncesi eğitim kurumlarında baba katılımının sağlanması ve artırılması konusunda eğitimcilerin farklı yöntemler kullanmaları, baba katılımının ve kitap okumanın aile ve çocuk üzerindeki etkileri konusunda aileleri bilgilendirmeleri önerilebilir. Ailelere çocuklara kitap okumayı sevdirmek için rutin kitap okumaları, çocuklarıyla birlikte daha fazla vakit geçirmek amacıyla kitap okuma ve sonrasında

kitap içeriğiyle ilgili farklı etkinlikler uygulamaları önerilebilir. Okul öncesinde olduğu gibi ilkokul kademesinde de aile katılımı ve özellikle baba katılımının sağlanması konusunda okul ve öğretmenlerin özen göstermesi, araştırmacılara bu proje benzeri çalışmaların ilkokul kademesinde de uygulanması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Belli, M., Akcay, N. ve Bal Yılmaz, H. (2021). Geçmişten günümüze değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine katkıları. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8 (2), 366-371.
- Bilkan, A. F. (2009). *Masal Estetiği*. İstanbul: Timaş.
- Ceka, A. ve Murati, R. (2016). The role of parents in the education of children. *Journal of Education and Practice*, 7 (5), 61-64.
- Choi, J., Kim, H. K., Capaldi, D. M. ve Snodgrass, J. J. (2021). Long-term effects of father involvement in childhood on their son's physiological stress regulation system in adulthood. *Developmental Psychobiology*, 63 (6), <https://doi.org/10.1002/dev.22152>
- İşnas, S. (2011). Masal türünün çocuktaki kavram gelişimine etkisi üzerine bir araştırma: Cahit Zarifoğlu örneği. Yüksek lisans tezi. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özensel, E. (2004). Türk toplumunda çocuğun yetiştirilmesinde annenin rolü: Konya ili örneği *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2 (6), 77-96.
- Özkılıç Kabul, D. (2019). Ebeveynlerin çocuk gelişimindeki rolü. Erişim: <https://www.kidsgourmet.com.tr/ebeveynlerin-cocuk-gelisimindeki-rolu/> 10.12.2022.
- Papaleontiou-Louca, E. ve Al Omari, O. (2020). The (neglected) role of the father in children's mental health. *New Ideas in Psychology*, 59, <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2020.100782>
- Rolle, L., Gullotta, G., Trombetta, T., Curti, L., Gerio, E., Brustia, P. ve Calderera, A. M. (2019). Father involvement and cognitive development in early and middle childhood: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 10, 2405. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02405>
- Saxby, G. (2022). Searching for a happily ever after: using fairy tales in primary classrooms to explore gender, subjectivity and the life-worlds of young people. *The Australian Journal of Language and Literacy-AJLL*, 45, 219-232. <https://doi.org/10.1007/s44020-022-00017-z>

Şahin, M. (2011). Masalların çocuk gelişimine öğretmen görüşleri açısından incelenmesi, *Milli Folklor*, 23(89), 208-210.

Selçuk Kantarcıoğlu, S. (1991). *Eğitimde Masalın Yeri*, İstanbul: M.E.B.

Ünlüer, P. (2013). Masalların Dini ve Ahlaki Değerler Açısından İncelenmesi: Billur Köşk Masalları Örneği, Yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

VisikoKnox-Johnson, L. (2016). The positive impacts of fairy tales for children. University of Hawai'i at Hilo, HOHONU. Vol. 14. <https://hilo.hawaii.edu/campuscenter/hohonu/volumes/documents/ThePositiveImpactsofFairyTalesforChildrenLeilaniVisikoKnox-Johnson.pdf> 05.11.2023.

UNVEILING MUEANG'S ECOTOURISM SOUL THROUGH ENGLISH MATERIALS

Res. Assis. Kitda Praraththajariya

Griffith University, Nathan, Australia

ABSTARCT

Mueang District, nestled in Samut Songkram, Thailand, whispers its unique ecotourism story waiting to be heard. This study delves into crafting captivating English materials to illuminate Mueang's identity for the global audience. Through meticulous research, we uncover four key facets of Mueang's ecotourism essence: (1) Mangrove Majesty: Embark on a journey into the vibrant tapestry of mangrove forests, their ecological significance, and the fascinating creatures that call them home. (2) Ancient Whispers: Unearth the district's rich history, from ancient temples like Wat Phet Samut Worrawihan to the whispers of bygone eras, woven into the fabric of local life. (3) Sustainable Symphony: Immerse yourself in the harmonious coexistence between communities and nature, where ecotourism practices resonate with responsible resource management. (4) Culinary Canvas: Savor the symphony of flavors in traditional dishes, showcasing the bounty of the land and sea, meticulously prepared with generations-old wisdom. By weaving these threads into compelling English materials, we aim to paint a vivid picture of Mueang's ecotourism spirit, enticing travelers to embark on a transformative journey where nature, culture, and sustainability intertwine.

Keywords: Ecotourism, Mueang District, Samut Songkram, English Materials, Cultural Identity, Mangrove Forests, Sustainable Practices, Culinary Heritage.

MICRO TEACHING APPLICATION FROM PEER PERSPECTIVE

Assoc. Prof. Dr. Fatma ALKAN¹

¹ Hacettepe University, Education Faculty, - 0000-0003-2784-875X

ABSTRACT

The real classroom environment requires teacher candidates to apply much more than theoretical knowledge. While teaching a lesson, a teacher is expected to apply many skills such as classroom management, communication and material use at the same time. All of this makes the actual classroom environment quite complex. Teacher candidates need to develop their teaching skills and attitudes before starting the profession. Micro teaching attracts attention as one of the only applications for this. The purpose of this research is to determine the skill levels of prospective teachers in micro teaching for the teaching profession through peer evaluation. The research was designed with a descriptive approach. This method also allows combining qualitative and quantitative data collection methods. 85 teacher candidates studying in different programs of the faculty of education participated in the research. In the faculty of education curriculum, micro teaching course is an elective course conducted two hours a week. First of all, information about micro teaching is given during the first 5 weeks of the course. In the next 9 weeks, teacher candidates conduct micro teaching. In this process, prospective teachers choose a topic and plan a 15-minute teaching on this topic. The planned lesson is taught in the relevant week. After the lecture, the teacher candidate is evaluated by his or her peers using a peer evaluation form. Here, evaluations made by peers enable the teacher candidate to understand how the teaching process is perceived from an outside perspective. A few weeks later, the teacher candidate explains the same topic a second time. A peer assessment form was used as a data collection tool. Qualitative data obtained from the peer evaluation form were examined with content analysis. Themes were created based on qualitative data. As a result of the research, peers generally recommend that teacher candidates should go beyond traditional teaching while teaching, use materials to attract students' attention to the lesson, and also check the students' prior knowledge by asking questions or doing activities before starting the lesson. It is reported that in order to make students more active in the evaluation, an activity or task should be given, the students should be asked to the board and the process should be followed.

This research reveals that microteaching is effective in improving the teaching skills of teacher candidates.

Key Words: Micro teaching, peer assessment, teacher candidate.

1. INTRODUCTION

Education is the most important element that will enable individuals to develop their knowledge and skills at the same pace to keep up with the rapidly developing world. They are the teachers who will guide the individual throughout the education process. Education is functional with qualified teaching staff. The reflections of the developments made in the information age appear as transformation and change in the field of education. In order to keep up with this transformation and change, work should be started with studies on the training and development of teachers (Ministry of National Education [MEB], 2017). In line with the needs of the information age, innovations in the teacher training system and teaching processes have been implemented (Lukin et al., 2004). It is the duty of teacher training programs to increase teacher quality. The goal of the teacher training program should be to enable teacher candidates to learn learning-teaching methods on the one hand, and to enable them to gain experience on the other (İsmail, 2011). Changes have been made in teacher training programs, effective from 2018. This change emerged as a result of the work carried out together with universities, the ministry of national education and non-governmental organizations. Teachers are expected to have knowledge and competencies in the field, pedagogy and pedagogical content knowledge. Based on this, the courses in the new teacher training program are grouped under three groups: Teaching Profession Knowledge, Field Education and General Culture courses in order to train teachers with these competencies (Higher Education Council [YÖK], 2018).

What the information age expects from teachers is the ability to teach field knowledge more effectively and make it more understandable. With the 2018 undergraduate curriculum, this situation, which is thought to be deficient in teacher training, has been tried to be corrected. As a result, importance has been given to training qualified teacher candidates with high pedagogical content knowledge. As a product of this purpose, the microteaching course attracts attention. While microteaching was taught as a sub-topic of the special teaching methods course in teacher education, it has now taken its place in the curriculum as a course. The real classroom environment requires teacher candidates to apply much more than theoretical knowledge. While teaching a lesson, a teacher is expected to apply many skills such as classroom management,

communication and material use at the same time. All of this makes the actual classroom environment quite complex. Teacher candidates need to develop their teaching skills and attitudes before starting the profession. Micro teaching course attracts attention to increase teacher quality. While microteaching was taught as a sub-topic of the special teaching methods course in teacher education, it has now taken its place in the curriculum as a course.

1.1. Micro Teaching

The main purpose of micro teaching applications used in the classroom is to provide teacher candidates with important knowledge, skills and behaviors before they start their service (Demirel, 2009). Micro teaching is to enable teacher candidates to present their knowledge and skills related to their fields, gain experience in lecturing, increase their self-confidence, reduce their anxiety and make self-evaluation (Galanouli et al., 2004; Güven, 2011). Micro teaching practices can also be defined as encouraging prospective teachers to improve their attitudes and skills in the classroom environment (Şen, 2010). Micro teaching can also be explained as a teacher training tool that allows teacher candidates to carry out teaching activities and practices in a natural environment under controlled and simulated conditions in order to eliminate the complexity of the teaching environment (Mahmud & Rawshon, 2013).

Micro teaching is not only used in teacher training. Micro teaching is used not only in pre-service education and training of teacher candidates, but also in different fields of science, especially medicine, and psychological counseling (Yolcu & Turhan Türkkkan, 2019). Micro teaching can also be used to teach the information and movements that need to be kept in mind. Micro teaching-based education can be used to improve college students' skills such as remembering and retention (Bu, 2022). In addition, micro teaching is also used in teaching engineering professional skills. The use of micro teaching in engineering education increases students' motivation to learn and promotes mastery of professional skills (Yu, 2022). In addition, micro teaching encourages the use of web-based applications in lessons (Alkan & Mustafaoğlu, 2023).

Micro teaching was developed in the early and mid-1960s by Dwight Allen and his colleagues at the Stanford Teacher Education Program (Allen 1966). Micro teaching allows teacher candidates to try and develop certain teaching skills (e.g., using materials in lessons) and behaviors (e.g., using voice, tone, and facial expressions) in a controlled manner. It is argued that teacher candidates should practice their teaching skills and behaviors in a more "limited" and "facilitated" environment, rather than teaching in a real school environment. The course environment, which is quite complex under normal conditions, is simplified in micro

teaching in terms of the number of students, teaching time and teaching content, and is arranged to focus on specific behavioral situations that the participant can overcome (Zifreund, 1983). Although there are different ways to apply the principles, the teaching steps of micro teaching can be listed as follows.

- Preparing a 5-15 minute lesson plan on a specific topic
- Video recording of the lesson (if possible).
- Watching a videotaped lesson.
- Evaluation of the lesson by both the teacher and the audience.
- Re-preparation and re-presentation of the course.
- Re-evaluation.

The micro teaching process can be summarized as in Figure 1.

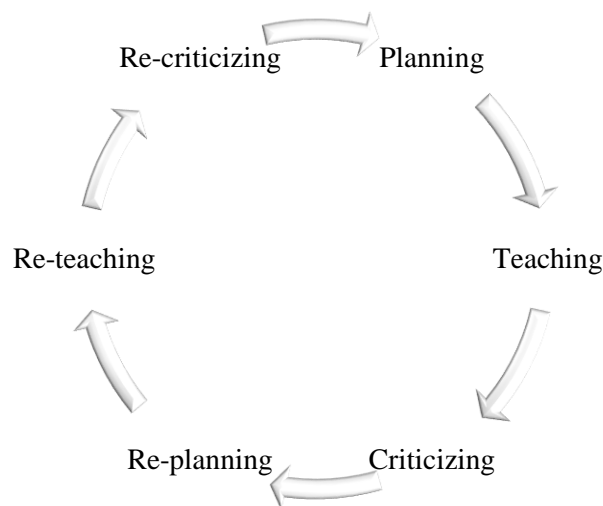

Figure 1. Stages of micro teaching implementation (Peker, 2009).

The micro teaching technique, which has an important place in teacher education, is carried out as a trial and error situation called the "teach-re-teach" cycle (Aykaç, 2014).

1.2. PEER ASSESSMENT

Assessment for learning is crucial to improving student learning. Assessment of learning is a powerful alternative assessment approach that puts students at the center of learning and provides information to maximize learning (Lee et al., 2019). Peer evaluation attracts attention as an evaluation method that supports undergraduate students' writing performance and willingness to learn (Meletiadou, 2022). Peer assessment is also referred to as alternative assessment that allows students to have productive conversations about their own learning processes and academic performance, and enables them to take responsibility for their own learning by trusting themselves and their peers instead of the course instructor. At the same

time, peer evaluation is a communication process, such that in this communication process, students engage in dialogues among themselves about performance and standards (Liu & Carless, 2006). Peer assessment with constructive feedback is one of the common strategies that will encourage students to learn from each other and ensure ownership of learning (Leahy et al., 2005). Peer evaluation is provided to guide individuals. It reveals the realization of the goals determined in line with predetermined criteria or standards (Alqassab et al., 2023). Involving students in the peer evaluation process is seen as a very important way to improve learning. However, the peer evaluation process is seen as quite complex by students. Peer assessment improves students' levels of expressing things by writing (Ng & Yu, 2023). Peer assessment encourages students to become more focused on their learning goals and more involved in the assessment process. The beneficial effects of peer assessment on learning in higher education and school settings are supported in the literature (Sebba et al., 2008).

Today, higher education institutions are placing more emphasis on collaborative learning while encouraging students to be responsible for their own learning (Voogt et al., 2013). Communication, interaction and evaluation with peers come into play at the point of collaborative learning. Peer assessment is introduced to ensure that students receive learning support. The writing process in peer assessment allows problems with students' writing skills to be identified. Additionally, the feedback exchange obtained from peer evaluation also encourages students to take action to resolve cognitive conflicts or errors (Zhao, 2018). It is emphasized that peer evaluation, on the one hand, supports the professional development of teachers (Al-Barakat & Al-Hassan, 2009), and on the other hand, improves their teaching, learning and evaluation skills (Sluijsmans et al., 2004). Support can be obtained from auxiliary factors such as teachers, peers and technology in the peer evaluation process. Based on this, this study was conducted to determine the skills of teacher candidates for the teaching profession through peer evaluation in microteaching.

2. METHODE

In this section, the research model, data set, data collection and analysis are included.

2.1. Research Model

The research was designed in a descriptive survey model. Descriptive scanning aims to explain data on relevant variables (Cohen et al., 2007). While qualitative methods generally aim to reach depth of understanding, quantitative methods aim to reach a broad understanding (Patton, 2002). In the screening model, the past or present situation is determined as it is (Karasar, 2013).

The screening model was preferred because this research aims to determine the skill levels of prospective teachers in micro teaching for the teaching profession through peer evaluation.

2.2. Sample

The sample of the research consists of 85 teacher candidates studying in various departments of the faculty of education of a state university. In determining the study group, the easily accessible sampling method, one of the purposeful sampling methods, was used (Yıldırım and Şimşek, 2013). Teacher candidates taking the Micro Teaching course were included in the sample group. Teacher candidates who took the course and wanted to participate in the research were informed in advance about the purpose of the study. The research started with 94 teacher candidates, but they were later excluded from the study because they did not continue ($n = 9$). In addition, teacher candidates were asked to fill out the voluntary participation form. The sample of the research consists of 85 teacher candidates.

2.3. Application Process

In the faculty of education curriculum, micro teaching course is an elective course conducted two hours a week. First of all, information about microteaching for 5 weeks was given within the scope of the course. In the following 9 weeks, teacher candidates carried out micro teaching. In micro teaching, prospective teachers choose a topic and plan a 15-minute teaching on this topic. The planned lesson is taught in the relevant week. After the lecture, the teacher candidate is evaluated by his or her peers using a peer evaluation form. Here, evaluations made by peers enable the teacher candidate to understand how the teaching process is perceived from an outside perspective. A few weeks later, the teacher candidate explains the same topic a second time.

2.3. Data Collection Tool

A peer assessment form was used as a data collection tool. A peer assessment form prepared via Google form was sent to the prospective teachers after they completed their lectures. This form includes evaluation with written responses. This form consists of open-ended questions divided into two sections. The first part of the form was “What do you think could have been done differently in the teaching process?” Explain briefly.”, the second part of the form is “What do you think could have been done differently during the evaluation process?” “Give an example.” It is in the form. Teacher candidates are given a certain amount of time to fill out this form.

2.4. Data Analysis

Qualitative data obtained from the peer assessment form were examined with content analysis. Themes were created based on qualitative data. Content analysis allows individuals to create

indicators of their worldviews, values, attitudes, prejudices, and opinions and compare them across communities (Bauer, 2000). The steps of content analysis, coding the data (1), creating themes (2), organizing the codes and themes (3), determining and interpreting the findings (4) were followed (Yıldırım & Şimşek, 2013). In this research, the themes are presented with sample expressions directly quoted from the sentences of the teacher candidates (e.g. [TC3]). For reliability studies, the percentage of agreement of the data submitted to the opinion of 2 experts was calculated. Data were analyzed independently by two researchers. The percentage of agreement between raters was calculated as 0.91. This similarity rate also determines the reliability of the qualitative analysis (Patton, 2002). This value indicates high reliability.

3. FINDINGS

The answers to the questions asked in the peer assessment form were subjected to content analysis. The first question directed to teacher candidates was "What do you think could have been done differently in the teaching process?" Explain briefly." The answers to this question were examined with content analysis. According to content analysis, the data were collected under two themes. These are the Teaching process and Clear and understandable themes.

Table 1. Themes and codes of the question of what can be done in the teaching process

Themes	Codes
Teaching process	Traditional teaching
	Attract attention
	Checking preliminary information
Clear and understandable	No change needed

In the first theme, the teaching process theme, teacher candidates focused on steps such as teaching method, technique and starting the lesson. The teaching process is explained with three codes. These are "traditional teaching", "attract attention" and "checking preliminary information".

Statements regarding the traditional teaching code: "The definitions could have been given in a different way instead of giving them directly in the sentence [TC17]", "They only used the direct expression method. Permanent learning cannot be achieved in this way for students Therefore, they had to design activities in which the student was active [TC45]", First of all, the meanings of the words "It could have been explained using more visual materials [TC62]", "Direct expression was used. An interactive environment was not established, it should have been [TC79]".

The expressions of the second code, Attract Attention code, are as follows with direct quotes. “Although the materials they used were sufficient, there could have been more eye-catching materials [TC9]. Activities and visuals that would attract the attention of the students could have been included [TC35], More interesting materials could also have been used [TC72].”

The expressions of the third code, checking preliminary information, are as follows: “There was no information about the previous lesson [TC13], Motivation when entering the course, checking information, etc. issues were not used effectively. I think they could have focused on this issue [TC3], I think what he did was ideal due to the content of his subject. Maybe his level of knowledge could have been determined by the questions he asked [TC56].”

In the second theme, "Clear and understandable", prospective teachers focused on the explanation given. This theme is explained by the No changes required code. Statements belonging to the "No need for change" code are directly quoted as "The teaching process was sufficiently explanatory [TC31], the teaching process was quite successful. Both teacher candidates prepared the students for both the activity and the topic in advance [TC56], the explanation was good for the teaching period [TC81]”.

The second question directed to teacher candidates was “What do you think could have been done differently during the evaluation process?” Give an example.” The answers to this question were examined with content analysis. According to content analysis, the data were collected under two themes. These are Traditional evaluation and Alternative evaluation themes.

Table 2. Themes and codes of the question of what can be done during the evaluation process

Themes	Codes
Traditional evaluation	Asking questions
	Involve the student
Alternative evaluation	Technology-assisted assessment
	Game-assisted evaluation

In the first theme, the traditional evaluation theme, teacher candidates pointed out the mistakes made in evaluation. Traditional evaluation is described by two codes. These are "asking questions" and "involving the student". Statements regarding the questioning code: "Questions could have been asked and the history of prime numbers could have been explained [TC8], It could have been checked whether the lesson was understood [TC37], It could have been in the form of questions and answers. During the evaluation process, students could have been made to do an activity by asking questions [TC49]”.

The expressions of the second code, Student inclusion, are as follows with direct quotes. “A method that included the student could have been preferred [TC23], A different activity could have been considered to make the student more interactive [TC56], Students could have been given tasks at the end of the lesson. For example, each student could be told to paste the German meaning and image of a fruit on a cardboard and come to the next lesson. And in that lesson, they would go to the board and explain [TC71].”

In the second theme, alternative assessment, teacher candidates focused on tools other than traditional assessment. This theme is explained by technology-supported evaluation and game-supported evaluation codes. The expressions of the technology-supported evaluation code are directly quoted as follows: "It is good to use kahoot for the evaluation process. It is already a method used by many teachers in schools and its application is appropriate [TC46], password creation could have been done via computer during the evaluation process [TC61], more equipment and materials could be found, kahoot is a good idea [TC75]”.

The second code of this theme, the statements regarding game-supported evaluation, is directly quoted as follows: "The subject could be evaluated by students through role-playing [TC28], fruit and vegetable baskets could be created and made fun [TC41], during the evaluation process, other games could have been played in addition to written questions [TC53]”.

4. CONCLUSION, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

In line with the advantages that microteaching brings to the educational process, research draws attention to different points. This research was conducted to determine the skill levels of prospective teachers in microteaching for the teaching profession through peer evaluation. In the microteaching process, the teacher candidate teaches the same lesson twice. After the lesson, the teacher candidate who teaches the lesson is evaluated by his peers through the peer evaluation form. Peer assessment focuses on the teaching process and evaluation parts. Peers were asked to write their feedback about what else could be done in these sections. According to the answers obtained, it is recommended that teacher candidates should go beyond traditional teaching while teaching, use materials to attract students' attention to the lesson, and also check the students' prior knowledge by asking questions or doing activities before starting the lesson. Another finding of the research is that in the evaluation section, the answers of teacher candidates were collected under two themes: traditional and alternative evaluation. In the traditional evaluation theme, while pre-service teachers emphasized that there should be an evaluation process to check whether what is explained in the lesson is understood, they emphasized that at least questions should be asked. In the evaluation section, it is stated that an

activity or task should be given to students to make them more active, and the process should be followed by asking students to the board. Technology and game-supported evaluation codes emerged in the alternative evaluation theme. Teacher candidates recommend that technology-supported assessment tools should be used. Here, it is recommended to use applications, kahoot and other applications on the computer. In game-supported evaluation, it is recommended that students perform role-plays.

Students have difficulty in peer assessment due to the lack of education, knowledge, content and experience they received in their educational lives (Sluijsmans et al., 2002). From time to time, they cannot provide comments in line with the evaluation criteria in peer evaluation (Poon et al., 2009). Peers' assessment of their classmates, that is, their colleagues, may lead them to feel under psychological pressure and lead them to think that they should take their friendship relationships into consideration (van Gennip et al., 2009). Therefore, it may be difficult to avoid personal bias when it comes to peer evaluation (Cartney, 2010). Peer assessment provides students with the ability to make subjective judgments and empathy (Ellington, 1996). Peer assessment demonstrates better monitoring and rapid feedback in higher education (Pidduck & Bauer, 2022). Encouraging reflection through peer assessment provides a useful perspective for teacher educators. Thus, prospective teachers can effectively question their practices and improve their teaching skills during school internships (Crichton et al., 2021).

Encouraging peer assessment is crucial to students' development. Peer assessment contributes to the teaching and learning process in various ways, such as increasing feedback from students, reducing the grading burden on teachers, giving students a sense of ownership of the evaluation process and evaluating it as learning (Tillema et al., 2011). Providing a peer assessment environment in microteaching is a strategy that can facilitate students and help them provide more critical feedback (Vanderhoven et al., 2015). Peer assessments received in microteaching are very meaningful and valuable. Because it is the peers who make this assessment. Peer assessment should be relied on to solve the numerous challenges that need attention and are overlooked in the teaching process (Carrillo & Flores, 2020). Peer assessment is also seen as a learning strategy and an evaluation solution to increase learning efficiency (Li et al., 2019). It has been determined that when students realize that peer assessment is taken into account in measuring a performance, their success in that performance increases. This creates a positive attitude towards peer assessment activities (Hoang et al., 2022). As a result of the research, peers stated that students should be made active in the teaching process and that traditional

teaching should be gone beyond. It is recommended that there should be an evaluation after the lecture, and if possible, this should be technology or game-supported.

REFERENCES

- Al-Barakat, A., & Al-Hassan, O. (2009). Peer assessment as a learning tool for enhancing student teachers' preparation. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 37(4), 399-413.
- Allen, D. W. (1966). Micro-teaching: A new framework for in-service education. *The High School Journal*, 49, 355-362.
- Alqassab, M., Strijbos, J.W., Panadero, E., Fernández Ruiz, J., Warrens, M., & To, J. A. (2023). A Systematic Review of Peer Assessment Design Elements. *Educ Psychol Rev*, 35, 18 <https://doi.org/10.1007/s10648-023-09723-7>
- Alkan, F., & Mustafaoğlu, F. M. (2023). Using web tools in lecture: Example of micro teaching lesson. In R. Queirós, M. Cruz, C. Pinto, & D. Mascarenhas (Eds.), *Fostering Pedagogy through Micro and Adaptive Learning in Higher Education: Trends, Tools, and Applications* (pp. 261-286). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-8656-6.ch012>
- Aykaç, N. (2014). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bauer, M.W. (2000). *Classical content analysis: A review*. pp. 131–151 in *Qualitative Researching with Text, Image and Sound*. London: Sage.
- Bu, X. (2022). Research on the influence of table tennis teaching based on micro education model on college students' memory impairment. *Psychiatria Danubina*, 34, S2, 137-139.
- Carrillo, C., & Flores, M. A. (2020). COVID-19 and teacher education: A literature review of online teaching and learning practices. *European Journal of Teacher Education*, 43(4), 466-487.
- Cartney, P. (2010). Exploring the use of peer assessment as a vehicle for closing the gap between feedback given and feedback used. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 35(5), 551-564.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Crichton, H., Valdera Gil, F. & Hadfield, C. (2021). Reflections on peer micro-teaching: raising questions about theory informed practice. *Reflective Practice*, 22(3), 345-362, <https://doi.org/10.1080/14623943.2021.1892621>
- Demirel, Ö. (2009). *Öğretme sanatı*. Ankara: PegemA Yayınları.
- Ellington, H. (1996), *Assessing Student Performance: A Course Booklet for the Postgraduate Certificate in Tertiary-Level Teaching*, The Robert Gordon University, Aberdeen, available at: <http://www.nalanda.nitc.ac.in/misc/general/ciced/Ch21.html> (accessed 21.09 2022).
- Galanouli, D., Murphy, C., & Gardner, J. (2004). Teachers' perceptions of the effectiveness of ICT-competence training. *Computers & Education*, 42(1-2):63-79.
- Güven, M. (2011). *Öğrenme-öğretme süreci, öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayınevi.
- Hoang, L.P., Le, H.T., Van Tran, H. *et al.* (2022). Does evaluating peer assessment accuracy and taking it into account in calculating assessor's final score enhance online peer assessment quality?. *Educ Inf Technol* 27, 4007–4035 <https://doi.org/10.1007/s10639-021-10763-1>
- İsmail, S. (2011). Student teachers' microteaching experiences in a preservice English teacher education program. *Journal of Language Teaching and Research*, 2(5), 1043-1051.
- Karasar, N. (2013). *Scientific research method*. Ankara: Nobel Press.

- Leahy, S., Lyon, C., Thompson, M., & Wiliam, D. (2005). Classroom assessment: Minute by minute, day by day. *Educational Leadership*, 63(3), 19–24.
- Lee, I., Mak, P., & Yuan, R. E. (2019). Assessment as learning in primary writing classrooms: An exploratory study. *Studies in Educational Evaluation*, 62, 72-81.
- Li, H., Xiong, Y., Hunter, C. V., Guo, X., & Tywoniw, R. (2019). Does peer assessment promote student learning? A meta-analysis. *Assessment and Evaluation in Higher Education*, 45(2), 193–211. <https://doi.org/10.1080/02602938.2019.1620679>
- Liu, N. F. & Carless, D. (2006). Peer feedback: The learning element of peer assessment. *Teaching in Higher Education*, 11(3), 279–90.
- Lukin, L.E., Bandalos, D.L., Eckhout, T.J. (2004). Facilitating the development of Assessment Literacy. *Educational Measurement: Issues and Practice*, 23(2), 26-32.
- Mahmud, I., & Rawshon, S. (2013). Micro teaching to improve teaching method: an analysis on students' perspectives. *IOSR Journal of Research and Method in Education*, 1(4), 69-76.
- MEB, (2017). *Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme Genel Müdürlüğü.
- Meletiadou, E. (2022). The Use of Peer Assessment as an Inclusive Learning Strategy in Higher Education Institutions: Enhancing Student Writing Skills and Motivation. In E. Meletiadou (Ed.), *Handbook of Research on Policies and Practices for Assessing Inclusive Teaching and Learning* (pp. 1-26). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-8579-5.ch001>
- Ng, W.S., Yu, G. (2023). The impacts of dialogic interaction to engage students in peer assessment. *Asia-Pacific Edu Res* 32, 53–64 <https://doi.org/10.1007/s40299-021-00633-2>
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd Ed.). London: Sage Publications, Inc.
- Peker, M. (2009) Pre-service mathematics teacher perspectives about the expanded micro-teaching experiences. *Journal of Turkish Educational Science*, 7, 353-376.
- Pidduck, T.M. and Bauer, N. (2022). Perceptions of online self- and peer-assessment: accounting students in a large undergraduate cohort. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 14 (4), 1480-1495. <https://doi.org/10.1108/JARHE-03-2021-0120>
- Poon, W. Y., McNaught, C., Lam, P., & Kwan, H. S. (2009). Improving assessment methods in university science education with negotiated self-and peer-assessment. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 16(3), 331-346.
- Sebba, J., Crick, R. D., Yu, G., Lawson, H., Harlen, W., & Durant, K. (2008). *Systematic review of research evidence of the impact on students in secondary schools of self and peer assessment*. Social Science Research Unit.
- Sluijsmans, D. M., Brand-Gruwel, S., van Merriënboer, J. J., & Bastiaens, T. J. (2002). The training of peer assessment skills to promote the development of reflection skills in teacher education. *Studies in Educational Evaluation*, 29(1), 23-42.
- Sluijsmans, D. M. A., Brand-Gruwel, S., van Merriënboer, J. J. G., & Martens, R. L. (2004). Training teachers in peer-assessment skills: Effects on performance and perceptions. *Innovations in Education and Teaching International*, 41(1), 59-78.
- Şen, İ. A. (2010). Effect of peer teaching and microteaching on teaching skills of pre-service physics teachers. *Education and Science*, 35 (155), 78-88.
- Tillema, H., Leenknecht, M., & Segers, M. (2011). Assessing assessment quality: Criteria for quality assurance in design of (peer) assessment for learning – A review of research studies. *Studies in Educational Evaluation*, 37(1), 25–34. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2011.03.004>

- Vanderhoven, E., Raes, A., Montrieux, H., Rotsaert, T., & Schellens, T. (2015). What if pupils can assess their peers anonymously? A quasi-experimental study. *Computers & Education*, 81, 123-132.
- Voogt, J., Erstad, O., Dede, C., & Mishra, P. (2013). Challenges to learning and schooling in the digital networked world of the 21st century. *Journal of Computer Assisted Learning*, 29, 403-413.
- van Gennip, N. A., Segers, M. S., & Tillema, H. H. (2009). Peer assessment for learning from a social perspective: The influence of interpersonal variables and structural features. *Educational Research Review*, 4(1), 41-54.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Qualitative research methods in the social sciences. (9th Ed.). Ankara, Seçkin Press, pp. 110-122.
- Yolcu, E., & Turhan Türkkkan, B. (2019). *Mikro Öğretimin Tarihçesi (Geçmişten Günümüze Mikro Öğretim)*. H.H. Şahan & A. Küçüköğlü (Eds). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- YÖK (2018). *Öğretmen yetiştirme Lisans Programları. Programların Güncelleme Gerekçeleri, Getirdiği Yenilikler ve Uygulama Esasları*. <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari> Yeni-Ogretmen-Yetistirme-Lisans-Programlari/AA_Sunus_%20Onsoz_Uygulama_Yonergesi.pdf
- Yu, Y. (2022). A new micro-studio mode in vocational skills teaching. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*, 17(09), pp. 154–169. <https://doi.org/10.3991/ijet.v17i09.30933>
- Zhao, H. (2018). Exploring tertiary English as a Foreign Language writing tutors' perceptions of the appropriateness of peer assessment for writing. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 43(7), 1133-1145.
- Zifreund, W. (1983). Training des Lehrverhaltens (microteaching) als mögliches instrument der Lehrerausbildung (lehrerfort- und -weiterbildung) im dienst der prävention sozialauffälligen verhaltens in der schule. In R. Fricke & H. Kury (Eds.), *Erziehverhaltenstraining*, (pp. 11-44). Braunschweig: Blankenstein.

LABORATORY SAFETY: A REVIEW OF EXPERIMENTS IN HIGH SCHOOL CHEMISTRY LESSON BOOKS

Öğretmen, AYŞEGÜL AYKAÇ ¹, Assoc. Prof. Dr. FATMA ALKAN ²

¹ MEB Mehmet Erdemoğlu Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi,

- <https://orcid.org/0009-0006-2762-662X>

² Hacettepe University, Education Faculty, - 0000-0003-2784-875X

ABSTRACT

This research was carried out in order to examine the experiments in the 9th, 10th, 11th and 12th Grade Secondary School Chemistry Lesson Books of MEB Publications used in the 2022-2023 academic year in terms of laboratory safety. The document analysis method was used in the research, and the information and data determined from the chemistry lesson books were analyzed by content analysis and descriptive analysis methods. As a result of examining the experiments in the lesson books one by one, there is no experiment planned to be carried out in the laboratory in the 9th grade book; there are experiments in 10th, 11th and 12th grade lesson books. Examination of the experiments in terms of laboratory safety was carried out on the basis of the American Chemical Society “Chemistry Laboratory Safety Guidelines in Schools”. Recognize hazards by laboratory safety classification according to this directive (T); assess the risks of hazards (D); minimize the risks of hazards (A); Prepare for emergencies (H) categories. In the experiments in the chemistry lesson books, it was determined that laboratory safety took place at the highest rate in the categories of recognizing the hazards of chemicals and equipment and minimizing the hazard risks before and during the experiment. On the other hand, after the experiment, it was observed that the categories of minimizing the hazard risks and evaluating the hazard risks were low in the experiments, while the category of preparing for emergencies was not included in the experiments. By eliminating the experiments planned to be carried out in the laboratory can be carried out reliably for students and teachers.

Key Words: Chemistry curriculum, chemistry lesson books, chemistry experiments, laboratory safety.

1. INTRODUCTION

1.1. The Importance of Lesson Books

The purpose of education is to create a desired and permanent behavioral change in the individual. In this regard, achieving the goals of education depends on a plan and program. Considering the readiness of the students, the lesson should be carried out with different techniques, methods and strategies and various appropriate materials should be used in order to increase interest, curiosity and motivation in the lesson, to make the students active during the education, and to make the process meaningful for the student. The most important of these materials is the lesson books because of its frequent use. Dilaver and Akyürek Tay (2008, 102) compared the classroom to the environment where movies are shot, and described the teacher as important in the classroom environment, just as the director is important in the environments where movies are shot. The teacher takes the leading role in planning and executing the education-training process. Therefore, his responsibility is great. Teacher; Taking into account the characteristics of the students, it shapes the education process with various methods and techniques, such as tablets, smart boards, internet, smart phones and the most frequently used books, in order to achieve the targeted gains. The reason why books are still widely used despite all these technological developments is that school books do not burden students in terms of cost, physical and technological deficiencies in most of our schools, crowded classrooms, and lack of laboratories in schools can be given as examples.

1.2. Chemistry/Chemical Technology Lesson

As a society in line with the continuity of knowledge; There is a need for individuals who are aware of the developments that occur every day with technology, who follow these developments, who renew themselves in the light of new information, and who can use the new information they have acquired in their lives for the benefit of both themselves and society. It is discussed by Yücel (2016) that one of the aims of Atatürk's revolutionary principle is to transform the people of the Republic of Turkey into a civilized society in all its forms and appropriate to the age they live in. "The importance has been increased on the use of information and communication technologies in chemistry teaching and on connecting the gains, which are rearranged to reflect high-level cognitive skills, with daily life" (MEB 2018, Secondary Education Chemistry Course Curriculum).

"The issues to be considered in the implementation of the chemistry course curriculum are discussed as follows in the MEB Secondary Education Chemistry Course Curriculum (2018).

1. To implement the Chemistry Curriculum, the skills and competencies included in the headings and achievements in the units should be taken as basis.

2. Due to its structure, the chemistry course should be taught in the laboratory and based on experimental studies.
3. Teachers must have the knowledge and skills required for scientific studies to be carried out in the laboratory and must ensure that these skills are acquired by students. Before the work to be carried out in the laboratory, students should be made aware of the safety rules, and they should be aware that these rules are important for the safety of both themselves and their friends.
4. The design of experiments, activities, performances and projects should be organized and implemented in the classroom under the guidance of the teacher.
5. Students should be guided to be interested in and follow national and international scientific studies and to participate in competitions held in the light of these scientific studies.”

1.3. Laboratory Practices and Safety in Chemistry Lessons

Science is an effort to establish order between sensory information, devoid of any order, and logically ordered thinking (Einstein, 1940; 91). Science is the effort to establish logical relationships between phenomena based on observations and these observations and to verify these relationships (Russell, 1935; 8; Yedi, 2004). Science studies carried out in chemistry laboratories consist of a series of processes that include individuals noticing problems in line with their curiosity and interests, thinking about the problem and formulating the results. This process can be expressed as scientific thinking skills. Scientific thinking skills; It can be defined as basic skills that make learning easier and more meaningful, make students active in the process, enable students to take responsibility and create this awareness, ensure permanent learning, and direct them to research in line with their curiosity and interests (Çepni et al., 1996). Studies carried out in a laboratory environment contribute to the learning and development of psychomotor skills as well as the development of problem-solving skills (Köseoğlu et al., 2003). According to Alkan and Erdem (2013), it has been observed that studies carried out in the laboratory provide students with the opportunity for self-learning, reduce chemistry laboratory anxiety, and increase their attitudes towards laboratory skills. American Chemical Society Committee on Professional and Training (CPT); explains that laboratory experiences provide an opportunity for inquiry-based and open-ended research that supports independent thinking, critical thinking, and reasoning (Bretz, 2019).

While carrying out studies in laboratories, negative situations may occur due to laboratory conditions, materials to be used in the experiment, results that can be achieved during the experiment, and the person doing the experiment. These features, such as the rules to be taken into consideration before, during and after working in the laboratory, the properties of the

chemicals to be used in the experiments and the working conditions, and the instructions for the use of the tools and equipment used in the experiments, can be called laboratory safety rules (Aydoğdu & Yardimci, 2013). In order to minimize the risks that may arise from hazards in laboratory studies, safe working rules should be followed in the laboratory.

Having knowledge about laboratory safety can ensure that experiments planned to be carried out in the laboratory are carried out more safely, and at the same time, individuals can; It can be an effective guide when faced with a situation where the individual is responsible for an emergency situation in the future, when the individual needs to work in an organization that requires knowledge about laboratory safety in the future, and if there is a plan to do research as a graduate student using hazardous chemicals in the future (Hill & Finster, 2016).

2. METHODE

This is a qualitative research to examine the activities/experiments in the 9th, 10th, 11th and 12th grade chemistry lesson books in terms of chemistry laboratory safety directives. Qualitative research can be defined as this entire process in which qualitative data collection methods such as observation and document analysis are used in order to express the facts and events we perceive around us realistically and holistically in their natural environment (Yıldırım & Şimşek, 2011). In this respect, since the chemistry lesson books were examined in terms of content, document analysis was carried out to collect data. Document analysis can be defined as obtaining information about the situations in which written sources are intended to be researched and analyzing this information (Yıldırım & Şimşek, 2011: 39).

2.1. Population and Sample of the Research

Within the scope of the document review, chemistry course lesson books for the 2022-2023 academic year were included in the scope of review. The sample of the research consists of experiments found in secondary education (9th, 10th, 11th and 12th grade) lesson books. The curriculum was accessed at <http://ttkb.meb.gov.tr>, the official website published by the Ministry of Education and Training Board. The current achievements in the curriculum are discussed according to each grade level. The experiments in the lesson books were examined one by one in line with these achievements. The relationships of the identified experiments with laboratory safety were determined. By determining the ratios of these relationships, the appropriate or missing aspects of the program were identified.

2.2. Data Collection Tools

The data collection tools in this research are lesson books deemed appropriate for use in secondary education institutions in the 2022-2023 academic year by the Ministry of Education Board

of Education. Ministry of Education Secondary Education (9th, 10th, 11th and 12th Grade) Chemistry Lesson Books will be examined in terms of laboratory safety directives. The laboratory safety classification was examined by 3 different experts and their opinions were taken.

Table 1. Data collection tools

Research Question	Data Collection Tool
Are the activities/experiments in the 9th grade chemistry lesson books suitable for laboratory safety classification?	9th grade lesson book
Are the activities/experiments in the 10th Grade Chemistry lesson books suitable for laboratory safety classification?	10th grade lesson book
Are the activities/experiments in the 11th grade chemistry lesson books suitable for laboratory safety classification?	11th grade lesson book
Are the activities/experiments in the 12th grade chemistry lesson books suitable for laboratory safety classification?	12th grade lesson book

2.3. Data Analysis

In this study, it is aimed to examine the experiments in secondary school lesson books in terms of laboratory safety directives. In line with this goal, written documents were analyzed descriptively. According to Yıldırım and Şimşek (2003), descriptive analysis is a type of qualitative analysis that includes summarizing and interpreting the information and data obtained using different data collection tools, based on predetermined main concepts.

In order to prevent incidents that students, teachers and assistants may encounter in the chemistry laboratory, laboratory safety rules must be fully known in advance (Fivizzani, 2016). All science teachers should have a strong foundation in science safety culture appropriate to their level of education. While this requirement applies to elementary, middle school, and high school science educators, the safety knowledge that high school chemistry teachers must have is greater. The American Chemical Society (ACS) has published the 'Chemistry Laboratory Safety Guidelines in Schools'. This guideline was designed by Hill and Finster (2010) in their book Laboratory Safety for Chemistry Students, whose English abbreviation is RAMP, based on RAMP for laboratory safety. It was designed as a tool that explains what should be taken into consideration in laboratory hazards and risks and provides information about what needs to be done. RAMP is an acronym that helps educators and students prioritize science safety in their work in laboratory environments (ACS, 2016). RAMP stands for:

Table 2. Laboratory safety classification (TDAH)

İngilizce kısaltma	İngilizce karşılık	Türkçe anlam	Türkçe kısaltma ve karşılık
--------------------	--------------------	--------------	-----------------------------

R	Recognize the hazards	Tehlikeleri tanıyın	T (Tanı)
A	Assess the risks of the hazards	Tehlikelerin risklerini değerlendirin	D (Değerlendir)
M	Minimize the risks of the hazards	Tehlikelerin risklerini en aza indirin	A (Azalt)
P	Prepare for emergencies	Acil durumlar için hazırlanın	H (Hazırlan)

Recognize the dangers (T)

The first principle of laboratory safety is to recognize the hazards of chemicals, equipment, and procedures. This section provides basic information on how to identify hazards.

Recognizing the dangers of chemicals (T1)

There is an internationally accepted system for classifying and labeling hazardous chemicals (Global Harmonized System GHS). It includes established criteria for classifying hazards and further categorizing hazards according to their respective risks. Here, the GHS pictogram describes the hazard statement and precautionary statements for the safe use of the chemical. In the experiments included in the chemistry lesson books, recognition of the dangers of chemicals was determined by the presence or absence of a pictogram.

Recognizing the dangers of equipment (T2)

It is necessary to know the intended use of glassware and electrical equipment used in the laboratory. One should be aware of the negative situations that may be encountered during the use of these materials. In the experiments included in the chemistry lesson books, recognition of the dangers of equipment was determined by the presence or absence of knowledge of glass materials and tools.

Assess the risks of hazards (D)

When working in a chemistry laboratory, there is a certain level of risk associated with each chemical you will use. Assessing the risks of hazards means considering how you might be exposed to the hazard and what the possible consequences of that exposure would be if it occurred. Therefore, risk assessment involves determining the likelihood of some adverse event occurring. It is necessary to consider before the experiment what to do when exposed to a chemical during and after the experiment in the laboratory. Once you have assessed the risks, the next step will be to consider how you can minimize exposure risks (from assessment) by using equipment or techniques or procedures to limit exposure. In the experiments in the chemistry lesson books, the risk assessment of the hazards was evaluated by whether or not the risk information of the chemicals was given. If chemical risk information is given, it is said that the risks of the hazards have been evaluated.

Minimize risks of hazards (A)

Minimizing hazard risks requires evaluating an experiment as a process, reviewing the chemicals used and produced at the end of the experiment, as well as equipment, procedures, and protective equipment. While other sections in these safety guidelines provide specific information about the types of hazards that should be evaluated, this section provides a step-by-step procedure for combining this information and reviewing an experiment.

Before the experiment (A1)

Considering the inexperience of the students, the chemicals to be used in the experiment should be determined in minimum concentration and amount. Chemicals should be transported and transferred in appropriate containers. Consider the laboratory's physical arrangement and facilities. In this step, it is examined whether the risks in the experiments included in the chemistry lesson books are minimized before the experiment. In the experiment instructions, if there is a situation of working with low concentrations of chemicals, the risk was tried to be minimized before the experiment.

During the experiment (A2)

Students should be closely and carefully supervised in the laboratory at all times. The teacher must be physically present throughout the entire experiment and focus on the students during the experiment. Even a momentary lapse in attention or absence can cause an incident or emergency to escalate. Wearing an apron in the laboratory and wearing protective equipment and glasses are steps to be taken to minimize the risk during the experiment. Warnings regarding aprons and protective equipment were examined in the experiments included in the chemistry lesson books. If there is such a warning in the experiment instructions, precautions have been taken to minimize the risk during the experiment and this theme has been fulfilled.

After the experiment (A3)

In the laboratory, the work is not complete when students finish the experimental procedure. Before students leave the laboratory, they will be warned to put the chemicals in the appropriate place, to clean the glassware and put it back, and finally to wipe the surfaces of the work benches to minimize the risks after the experiment. In the experiments in the chemistry book, warnings about chemicals and glass materials were examined after the experiment. If there is such a warning, precautions have been taken to minimize the risk after the experiment and this theme has been fulfilled.

Prepare for emergencies (H)

There is always the potential for undesirable events to occur in laboratory studies. In a laboratory, human error is still possible even when hazards are recognized, assessed, and

minimized. Preparing for emergencies is critical to reducing the effects of any exposure or damage that may occur. The most basic way to prepare for emergencies is to work in a laboratory equipped with all necessary emergency response equipment. Fire extinguishers, eye washes and showers, gas shut-off valves, etc. equipment should be inspected and tested regularly. In this category, it was checked whether the experiments in the chemistry book contain information about what to do in emergency situations. If such information is available, the emergency preparedness category is met.

Experiments in chemistry lesson books were examined according to TDAH (diagnose, evaluate, reduce, prepare), which we created based on RAMP. Accordingly, the categories identified were coded and subjected to content analysis. Descriptive statistical methods were also used when determining frequency and percentage distributions.

3. FINDINGS

In this section, the findings and numerical ratios of the analysis study to determine the relationship between the laboratory safety classification and the experiments in the lesson books used in the chemistry course by the Ministry of Education as of the 2022-2023 academic year are given. The units and topics determined in the 9th, 10th, 11th and 12th grade course levels, and the achievements and experiments in this unit were investigated. Experiments were examined in terms of laboratory safety classification. Laboratory safety classification recognize hazards (T): recognize hazards of chemicals (T1), recognize hazards of equipment (T2); evaluate the risks of hazards (D); Minimize the risks of hazards: before the experiment (A1), during the experiment (A2), after the experiment (A3); Prepare for emergencies (H) categories. These categories were prepared based on the "Chemistry Laboratory Safety in Schools Guidelines" of the American Chemical Society (ACS). Unit and Topics/Achievements/ It was examined whether the experiments and activities in the lesson books included laboratory safety classification.

Units/Topics and Experiments Containing Experiments According to Grade Levels

Experiments and Units/Topics in 9th Grade Chemistry Lesson Books

The experiments in the 9th grade lesson books were determined by examining the units, topics and achievements in the program.

There are no experiments in the 9th grade lesson books.

Experiments and Units/Topics in 10th Grade Chemistry Lesson Books

The experiments in the 10th grade lesson books were determined by examining the units, topics and achievements in the program and are summarized in the table below.

Table 3. Examination of Units, Topics and Experiments in 10th Grade Lesson Books

10th Grade Units and Topics	Experiments
10.1. BASIC LAWS OF CHEMISTRY AND CHEMICAL CALCULATIONS 10.1.1. Fundamental Laws of Chemistry 10.1.2. Mole Concept 10.1.3. Chemical Reactions and Equations 10.1.4. Calculations in Chemical Reactions	ACTIVITY: Obtaining Iron(II) Sulfur 1.3.1. ACTIVITY: Precipitation of lead(II) iodide
10.2. MIXTURES 10.2.1. Homogeneous and Heterogeneous Mixtures 10.2.2. Separation and Purification Techniques	2.1.1 ACTIVITY: Dissolution of different substances in water. 2.2.1. ACTIVITY: Separation with magnet 2.2.2. ACTIVITY: Separation by melting point difference 2.2.2. ACTIVITY: Separation by taking advantage of particle size difference 2.2.4. ACTIVITY: Separation using boiling difference 2.2.5. ACTIVITY: Separation using solubility difference 2.2.6. ACTIVITY: Separation using solubility difference 2.2.7. ACTIVITY: Separation by density difference
10.3. ACIDS, BASES AND SALTS 10.3.1. Acids and Bases 10.3.2. Reactions of Acids and Bases 10.3.3. Acids and Bases in Our Lives 10.3.4. salts	3.1.1. ACTIVITY: Effect of acids and bases on colored substances 3.1.2. ACTIVITY: Using pH paper 3.1.3. ACTIVITY: Salt formation 3.2.1 EFFECTIVENESS: Amphoteric property of aluminum metal 3.3.1. EFFECTIVENESS: Effect of lime and caustic on oil, hair and skin
10.4. CHEMISTRY IS EVERYWHERE 10.4.1. Common Daily Life Chemicals 10.4.1. Common Daily Life Chemicals 10.4.2. foods	There is no experiment

There are experiments in the 1st, 2nd and 3rd units of the 10th grade Lesson Books.

Experiments and Units/Topics in 11th Grade Chemistry Lesson Books

The experiments in the 11th grade lesson books were determined by examining the units, topics and achievements in the program and are summarized in the table below.

Table 4. Examination of Units, Topics and Experiments in 11th Grade Lesson Books

11th Grade Units and Topics	Experiments
-----------------------------	-------------

11.1. MODERN ATOMIC THEORY	There is no experiment
11.1.1. Quantum Model of the Atom	
11.1.2. Periodic System and Electron Configurations	
11.1.3. Periodic Properties	
11.1.4. Let's Get to Know the Elements	
11.1.5. Oxidation Steps	
11.2. GASES	2.1.2 Activity: Diffusion of Gases
11.2.1. Properties of Gases and Gas Laws	
11.2.2. Ideal Gas Law	
11.2.3. Kinetic Theory in Gases	
11.2.4. Gas Mixtures	
11.2.5. Real Gases	
11.3. LIQUID SOLUTIONS AND SOLUBILITY	3.3.1. Activity: Comparing the Boiling Points of Pure Water and Solutions of Different Concentrations
11.3.1. Solvent Solute Interactions	
11.3.2. Concentration Units	
11.3.3. Colligative Properties	
11.3.4. Resolution	
11.3.5. Factors Affecting Resolution	
11.4. ENERGY IN CHEMICAL REACTIONS	There is no experiment
11.4.1. Heat Change in Reactions	
11.4.2. Enthalpy of Formation	
11.4.3. Bond Energies	
11.4.4. Additivity of Reaction Heats	
11.5. SPEED IN CHEMICAL REACTIONS	There is no experiment
11.5.1. Reaction Rates	
11.5.2. Factors Affecting Reaction Rate	
11.6. BALANCE IN CHEMICAL REACTIONS	6.3.1. Activity: Strong Acid-Base Titration
11.6.1. Chemical Balance	
11.6.2. Factors Affecting Balance	
11.6.3. Aqueous Solution Balances	

There are experiments in the 2nd, 3rd and 6th units of the 11th grade lesson books.

Experiments and Units/Topics in 12th Grade Chemistry Lesson Books

The experiments in the 12th grade lesson books were determined by examining the units, topics and achievements in the program and are summarized in the table below.

Table 5. Examination of Units, Topics and Experiments in 12th Grade Lesson Books

12th Grade Units and Topics	Experiments
12.1. CHEMISTRY AND ELECTRICITY	Experiment1: Electrochemical Battery
12.1.1. Electric Current in Reduction-Oxidation Reactions	Experiment
12.1.2. Electrodes and Electrochemical Cells	Experiment2: Electroplating Copper Plating
12.1.3. Electrode Potentials	Experiment3: Electrolysis of Water with Hoffman Voltmeter
12.1.4. Electricity Production from Chemicals	
12.1.5. Electrolysis	

12.1.6. Corrosion

12.2. INTRODUCTION TO CARBON CHEMISTRY

There is no experiment

- 12.2.1. Inorganic and Organic Compounds
- 12.2.2. Simple Formula and Molecular Formula
- 12.2.3. Carbon in Nature
- 12.2.4. Lewis Formulas
- 12.2.5. Hybridization-Molecular Geometries

12.3. ORGANIC COMPOUNDS

Experiment4: Soap Obtaining Experiment

- 12.3.1. hydrocarbons
- 12.3.2. Functional Groups
- 12.3.3. alcohols
- 12.3.4. ethers
- 12.3.5. Carbonyl Compounds
- 12.3.6. Carboxylic Acids
- 12.3.7. Esters

12.4. ENERGY RESOURCES AND SCIENTIFIC DEVELOPMENTS

There is no experiment

- 12.4.1. Fossil fuels
- 12.4.1. Fossil fuels
- 12.4.2. Alternative Energy Sources
- 12.4.3. Sustainability
- 12.4.4. Nanotechnology

In the 12th grade, there are experiments in the 1st and 3rd units of the lesson books.

Examination of Experiments in Secondary School Chemistry Lesson Books in Terms of Laboratory Safety

The table showing the examination of the experiments in the high school chemistry lesson books in terms of laboratory safety is given below.

Table 6. Examination of experiments in terms of laboratory safety

Experiment	T1	T2	D	A1	A2	A3	H
1.1.1. ACTIVITY: Obtaining Iron(II)Sulfur.	✓	✓		✓	✓		
1.3.1. ACTIVITY: Precipitation of lead(II)iodide	✓	✓		✓	✓	✓	
2.1.1 ACTIVITY: Dissolution of different substances in water.	✓	✓		✓	✓		
2.2.1. ACTIVITY: Separation with magnet		✓		✓	✓		
2.2.2. ACTIVITY: Separation by melting point difference	✓	✓		✓	✓		
2.2.2. ACTIVITY: Separation by taking advantage of particle size difference		✓		✓	✓		
2.2.4. ACTIVITY: Separation using boiling difference	✓	✓		✓	✓		

2.2.5. ACTIVITY: Separation using solubility difference		✓		✓	✓
2.2.6. ACTIVITY: Separation using solubility difference	✓	✓		✓	✓
2.2.7. ACTIVITY: Separation by density difference		✓		✓	✓
3.1.1 EFFECT: Effect of acids and bases on colored substances		✓		✓	✓
3.1.2. ACTIVITY: Using pH paper	✓	✓		✓	✓
3.1.3. ACTIVITY: Salt formation	✓	✓		✓	✓
3.2.1. EFFECTIVENESS: Amphoteric property of aluminum metal	✓	✓		✓	✓
3.3.1. EFFECTIVENESS: Effect of lime and caustic on oil, hair and skin	✓	✓	✓	✓	✓
2.1.2. ACTIVITY: Diffusion of gases	✓	✓		✓	✓
3.3.1. ACTIVITY: Comparison of boiling points of pure water and solutions of different concentrations		✓		✓	✓
6.3.1. EFFECT: Strong acid-base titration	✓	✓		✓	✓
Electrochemical battery experiment	✓	✓		✓	✓
Electroplate copper plating	✓	✓		✓	✓
Electrolysis of water with Hoffman voltammeter	✓	✓	✓	✓	✓
Soap obtaining experiment	✓	✓		✓	✓

Table 7. Laboratory safety classification distribution rates in experiments

	Number of experiments	(T)		(D)	(A)			(H)
		<i>T1(f)</i>	<i>T2(f)</i>	<i>D(f)</i>	<i>A1(f)</i>	<i>A2(f)</i>	<i>A3(f)</i>	<i>H(f)</i>
9th Grade	0	0	0	0	0	0	0	0
10th Grade	15	10	15	1	15	15	1	0
11th Grade	3	2	3	0	3	3	0	0
12th Grade	4	4	4	1	4	4	0	0
TOTAL	22	16	22	2	22	22	1	0
%		72,72	100	9,09	100	100	4,55	0

When we look at the experiments at the grade level; There are no experiments in the 9th grade, the most experiments are at the 10th grade level, then experiments are included in the school lesson books at the 12th and 11th grade levels, respectively. Considering the numerical distribution of laboratory safety classification; Since most experiments are at the 10th grade level, the T1, T2, D, A1, A2 and A3 classifications are mostly included in the 10th grade level books.

When we look at the ratios between laboratory safety classifications, the highest ratio ($f=22$) is 'Recognizing the dangers of equipment', 'Minimize the risks of hazards; Before the experiment',

'Minimize the risks of hazards; It is included in the 'During the experiment' categories and then in the 'Recognizing the dangers of chemicals' category with a rate of (f=16). The lowest rate (f=0) belongs to the 'Prepare for emergencies' category. 'Minimize the risks of hazards; The rates of 'After the experiment' (f=1) and 'Assess the risks of hazards' (f=2) are also quite low. When we look at the distribution of categories at the grade level, there are no experiments at the 9th grade level, while the experiments in the lesson books at the 10th grade level include 'Recognizing the dangers of equipment' and 'Minimize the risks of hazards' with the highest rate (f=15). Before the experiment', 'Minimize the risks of hazards; The categories include 'During the experiment', (f=10) ratio and 'Recognizing the dangers of chemicals'. In the experiments in the lesson books at the 11th grade level, the highest percentage (f=3) was 'Recognizing the dangers of equipment', 'Minimize the risks of hazards; Before the experiment', 'Minimize the risks of hazards; The categories include 'During the experiment', (f=2) ratio and 'Recognizing the dangers of chemicals'. In the experiments in the lesson books at the 12th grade level, the most common ones with a rate of (f=4) are 'Recognizing the dangers of equipment', 'Minimize the risks of hazards; Before the experiment', 'Minimize the risks of hazards; There are categories such as 'During the experiment' and 'Recognizing the dangers of chemicals'.

4. CONCLUSION, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

As a result of the examination of the lesson books of the 9th, 10th, 11th and 12th grades of MEB Secondary Education, a total of 22 experiments were identified in these books. 15 of these experiments belong to the 10th grade, 3 to the 11th grade, and 4 to the 12th grade. It was observed that there was no experimental activity in the 9th grade lesson books. When the experiments are examined, in the laboratory safety that we limit in all experiments; T1 (hazard pictograms of chemicals), T2 (hazard pictograms of equipment), A1 (adequate use of chemicals and equipment), A2 (personal protective equipment), A3 (things to be done after the experiment), D (chemical risk information), and H (in the experiment), (emergency information that may occur) categories were examined. It was observed that T1, T2, A1 and A2 levels were higher in the experiments, D and A3 were lower, and H level was not included in the experiments. In studies carried out in the laboratory, students should have knowledge about the hazards of chemicals and equipment and be able to evaluate the risks of these hazards. Being aware of the risks to human health and the environment of the chemicals or equipment you are working with will enable you to work more cautiously and regularly. Just as he plans before and during the experiment, he also needs to know the necessary information about the disposal of chemical waste after the experiment. This deficiency in the experiments in the books should

be corrected. They should know what to do in case of any emergency that may occur during the experiment, and necessary guidance should be included in the books. Lack of knowledge about laboratory safety can lead to many dangerous situations. As a matter of fact, when the studies on laboratory safety are examined, it can be seen that the participants' knowledge/awareness about laboratory safety is not at a sufficient level, their familiarity with danger warning signs is low, they have procedural deficiencies in the context of laboratory safety in laboratory working conditions, they have deficiencies in the knowledge of the use of chemicals and experimental equipment, hazard identification and emergency response. It shows that there are deficiencies in their fields and lack of knowledge of laboratory usage techniques (Özcan & Kaçar, 2021; Aydoğdu & Şener, 2016; Lunar et al., 2014; Adene & Abeje, 2012, Sonowane et al., 2023).

Chemistry laboratories are environments that require caution as students deal with hazardous materials that are irritating, explosive, flammable, radioactive, or harmful to health. Exposure to these chemicals and equipment can cause burns, skin and eye irritations, cuts, headaches, organ disorders, cancer, and even death. It could be. It should not be ignored that laboratory waste and improper disposal practices may also have negative effects on the environment and therefore on humans. The environmental disaster that was released into Japan's Minamata Bay in the 1950s and caused mercury poisoning is an example of this situation (Government of Japan. MoE, 2002). There are examples worldwide for a variety of reasons, including accidents in the laboratory, lack of personal protective equipment (PPE), limited experience, misuse of chemicals, and lack of knowledge about appropriate precautions to take. These examples include fire incidents at the University of Malaysia (Syed Draman et al., 2010); death of a chemistry professor at Dartmouth College, New Hampshire, as a result of dimethylmercury poisoning (Al-Zyoud et al., 2019); second degree burns from sulfuric acid resulting from incorrect glove use (AIHA, 2015); death resulting from working with butyllithium (Allen, 2014); Burns, injuries and vision loss as a result of test tube explosions; Burning cases resulting from careless use of an alcohol stove can also be given as examples of experimental accidents in laboratories (Tekbıyık & Tepe, 2017).

Not every job in our lives is risk-free. It is a necessity to use laboratory safety classification (TDAH) in order to minimize risks, be aware of hazards and protect from injuries, including laboratory work. Security training enables the individual to easily overcome dangerous situations he may encounter in his life and to work cautiously and disciplined when faced with a new situation. Serious injuries in many incidents are caused by not having enough information about safety and not thinking about safety (Hill, 2019). In this respect, safety training in the

laboratory is a necessity. Creating a regular laboratory environment, ensuring effective basic safety management, regularly conducting safety training, that is, improving the laboratory management system, is important for safe laboratory work (Chen, 2021). Considering the time spent in the laboratory by reviewing standard operating procedures along with the necessary training on the chemicals used, being familiar with the studies and reaction setup also increases safety in the laboratory (Chandra et al., 2022).

REFERENCES

- ACS, Amerikan Kimya Derneği (American Chemical Society), 2016, Guidelines for Chemical Laboratory Safety in Secondary Schools. Washington, DC: American Chemical Society. 22.03.2023 tarihinde <https://www.acs.org/content/dam/acsorg/about/governance/committees/chemicalsafety/publications/acs-secondary-safety-guidelines.pdf> adresinden ulaşılmıştır.
- AIHA (American Industrial Hygiene Association), 2015. Wrong Gloves Lead to an Acid Burn
- Alkan, F., & Erdem, E. (2013). Kendi kendine öğrenmenin laboratuvarda başarı, hazırbulunuşluk, laboratuvar becerileri tutumu ve endişeye etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 44:15-26.
- Al-Zyoud, W., Qunies, A. M., Walters, A. U. C., & Jalsa, N. K. (2019). Perceptions of chemical safety in laboratories. *Safety*, 5(2), 1-18.
- Aydoğdu, C., & Yardımcı, E. (2013). "İlköğretim fen laboratuvarlarında meydana gelen kazalar ve öğretmenlerin geliştirebilecekleri davranış tarzları" Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [H. U. Journal of Education] 44: 52-60.
- Bretz, S. L. (2019). Evidence for the importance of laboratory courses. *Journal of Chemical Education*, 96, 193-195.
- Camel, V., Maillard, M., Descharles, N., Roux, E., Cladiere, M., & Billault, İ. (2021). Open Digital Educational Resources for Self-Training Chemistry Lab Safety Rules, *Journal of Chemical Education*, 98, 208-217.
- Chandra, T., Zebrowski, J. P., & Lenertz, L. Y. (2022). Safe handling of cannulas and needles in chemistry laboratories. *ACS Chemical Health & Safety*, 29 (2), 175-183.
- Chen, L. (2021). Research of the safety path of university laboratory basing on the analysis of grey correlation degree. *Journal of Intelligent & Fuzzy Systems*, (Preprint), 1-8.
- Chiappetta, E. L., & Fillman, D. A. (2007). Analysis of five high school textbooks used in the United States for inclusion of the nature of science. *International Journal of Science Education*, 29(15), 1847-1868.
- Çepni, S., Ayaş, A., Johnson, D. & Turgut, M. F. (1996). Fizik öğretimi. Ankara: Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Deneme Basımı.
- Dilaver, H., & Akyürek T. B. (2008), Sosyal Bilgilerde Yapılandırmacılık, Bayram Tay ve Adem Öcal (Ed.), Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi, I. Baskı İçinde (91-121), Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Duman, T., Karakaya, N., Çakmak, M., Eray, M., & Özkan, M. (2001) Konu Alanı Ders Kitabı incelemesi. Editör: Küçükahmet, L. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara. s. 10-40
- Einstain, Albert. The Fundamentals of Theoretical Physics. Science 91, 1940.
- Fivizzani, K. P. (2016). Where are we with lab safety education: Who, what, when, where, and how? *Journal of Chemical Health and Safety*, 23(5), 18– 20.
- Government of Japan. MoE (Ministry of the Environment), 2002. Minamata Disease the History and Measures.

- Hill, R. H. (2019). Recognizing and understanding hazards- the key first step to safety. *Journal of Chemical Health and Safety*, 26(3), 5-10.
- Hill, R. H., & Finster, D. C. (2010). *Laboratory Safety for Chemistry Students*; John Wiley & Sons, Inc.: Hoboken, NJ, p 1-7.
- Hill, R. H., Jr.; Finster, D. C. (2016). *Laboratory Safety for Chemistry Students*, 2nd ed. John Wiley & Sons, Inc.: Hoboken, NJ.)
- Kolaç, E.(2003). İlköğretim Dördüncü Sınıf Türkçe Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirmesi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1).
- Köseoğlu, F., Atasoy, B., Kavak, N., Akkuş, H., Budak, E., Tümay, H., Kadayıfçı, H., & Taşdelen, U. (2003). Bir fen ders kitabı nasıl olmalı? Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Lunar, B.C., Padura, V.R.S., Cristina, M., &gggbh Dimaculangan, F.T. (2014). Familiarity and understanding of chemical hazard warning signs among select college students of de la salle lipa. *Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research*, 2(5).
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2021). Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. [Çevrim-içi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39000&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>]. Erişim tarihi: 14,03,2023
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2018). Kimya Dersi Öğretim Programı. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. Ankara.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). 9. Sınıf Kimya Ders Kitabı, MEB Yayınları, 2023.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). 10. Sınıf Kimya Ders Kitabı, MEB Yayınları, 2023.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). 11. Sınıf Kimya Ders Kitabı, MEB Yayınları, 2023.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı). 12. Sınıf Kimya Ders Kitabı, MEB Yayınları, 2023.
- Özcan, E., & Kaçar, S. (2021). Fen eğitiminde laboratuvar güvenliğine yönelik çalışmaların incelenmesi. *Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 4(2), 91-99.
- Russell, B.(1997). *Religion and Science*. London, Oxford Uni. Press.
- Sonowane, S. L., Patil, V. J., & Tigaa, R. A., (2023). Evaluating and promoting chemical safety awareness in the chemical sciences. *Journal of Chemical Education*, 100(2), 469-478.
- Tekbıyık, A., & Tepe, M. (2017). Türkiye’ de 2001-2017 yılları arasında yaşanan laboratuvar ve deney kazalarının değerlendirilmesi. *International Journal of Innovative Approaches in Education*, 1(1), 11-20.
- Yedi, M. A. (2004). Eğitimde Bilginin Felsefi Temelleri.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, Y. (2016). Atatürk İlkeleri. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. [Çevrim-içi: <https://www.ttk.gov.tr/belgelerle-tarih/ataturk-ilkeleri-belleten-makale/>]

ÇOKKÜLTÜRLÜ YAKLAŞIM, TOPLUMSAL UYUM VE ÇEVİRİ

Öğr. Gör. Dr. Coşkun DOĞAN

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ORCID ID: 0000-0002-6072-2721

ÖZET

Tarihsel süreç içerisinde dünyada çeşitli nedenlere dayalı olarak gerek ulusal gerekse uluslararası insan hareketlilikleri yaşanmıştır. Önceleri sadece göç eylemi olarak görülen ve farklılıkların bir arada ortak yaşam sürdürmeleri, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında “Çokkültürlülük” kavramı ile ifade edilmiştir. Belli bir siyasi şemsiye altında farklı kültürlerle sahip toplulukların toplanması, kültürel çeşitlilik açısından çok renkli bir oluşum olarak algılansa da, hem yerel halkla hem de birbirleri ile uyum içerisinde yaşamaları oldukça kısa zaman içerisinde zor gözükmektedir. Farklı dil ve kültürleri olan kimselerin kendilerini diğerlerine ifade etme ve diğerlerini anlaması için, ortak bir iletişim aracı yani çeviri dili bir zorunluluktur.

Çokkültürlü toplumların varlıklarını sürdürmeleri farklılıkların kendi öz değerlerini yaşam içerisinde uygularken aynı zamanda toplulukları birbirine bağlayan değerlerin oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Ortak yaşam alanı içerisinde farklılıkların birbiri ile kaynaşması, siyasi uyum programlarının farklılıkların kendi öz benliklerini göz ardı edilmeden ve unutturmadan gerçekleştirilmesi önemlidir. Bunun için çokkültürlü toplumları kaynaştıracak ve farklılıklar arasında köprü görevi yapacak çeviri eyleminin inkâr edilemez bir rolü söz konusudur.

Bu çalışmada, çokkültürlü toplumların oluşması, bu toplumların varlıklarını uyum içerisinde birlikte sürdürebilmeleri için çevirinin gerekliliği, nitel bir araştırma yöntemi ile betimleme yoluyla irdelenecektir. Çokkültürlülük, çeviri ve toplumsal uyum arasında olması gereken sıkı ilişkiye dikkat çekilerek, çeviri eyleminin, toplumların gelecekte barış içerisinde yaşamaları için çok önemli bir olgu olduğuna vurgu yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çokkültürlülük, Uyum, Çeviri

MULTICULTURAL APPROACH, SOCIAL HARMONY AND TRANSLATION

Trakya University, Faculty of Education, coskundogan2002@yahoo.de

ORCID ID: 0000-0002-6072-2721

ABSTARCT

Throughout the historical process, there has been both national and international human mobility in the world based on various reasons. The coexistence of differences, which was previously seen only as an act of migration, was especially evident during World War II. It was expressed with the concept of "Multiculturalism" after World War II. Although the gathering

of communities with different cultures under a certain political umbrella is perceived as a very colorful formation in terms of cultural diversity, it seems difficult for them to live in harmony with both the local people and each other in a very short time. A common means of communication, namely translation language, is a necessity for people with different languages and cultures to express themselves and understand others.

For multicultural societies to maintain their existence, there is a need to create values that connect communities while applying their own values in life. It is important for differences to merge within the common living space and for political harmony programs to be carried out without ignoring or making people forget their own identities. For this reason, the act of translation has an undeniable role in uniting multicultural societies and serving as a bridge between differences.

In this study, the necessity of translation for the formation of multicultural societies and for these societies to continue their existence together in harmony will be examined through description with a qualitative research method. By drawing attention to the close relationship between multiculturalism, translation and social harmony, it will be emphasized that translation is a very important phenomenon for societies to live in peace in the future.

Key Words: Multiculturalism, Harmony, Translation

1. GİRİŞ

Dünya var olduğundan beri, farklı coğrafyalarda toplumlar, çeşitli nedenlere dayalı olarak temas kurmuşlar ve hatta yerleşimlerini terk ederek kendilerine yabancı olan toplumların yaşadıkları yerlere sürekli olarak yerleşmişlerdir. Uygarlığın gelişimine paralel olarak bu tür insan elemleri artmış ve günümüz dünyasında özellikle küreselleşme bağlamında fakir ülke toplumlarının varsıl olan ülkeler yönelik göç hareketlilikleri yaşanmaya başlanmıştır. Bu nedenle farklı dil ve kültürleri olan toplumlar, varış ülkelerinde birlikte yaşama zorunluluğu doğmuştur. Farklı kültürel ufuklara sahip toplumların sağlıklı bir şekilde, barış içerisinde yaşayabilmelerini sağlamak için, tüm farklılıkların kamusal alanda ortak haklara sahip olabildiği çokkültürlülük kavramı adı altında bir siyasi düzenleme oluşturulmuştur. Çokkültürlü düzenin varlığını sürdürmesi, farklılıkların ve yerel toplumun uyum konusunda gösterecekleri duyarlılığa bağlıdır.

İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu nedenle birlikte yaşama zorunluluğu söz konusudur. Bireyin ilk toplumsallaştığı aile, daha sonraki süreçte diğer toplumsal kurumlar ve çevre bireyi, kendi toplumu içerisinde uyumlu bir şekilde yaşaması için hazırlamaktadır. Yaşamın belli bir sürecinde, bireyin farklı bir topluma geçiş sürecinde de davranışlarını değiştirmek ve ilgili topluma uyum sağlamak zorundadır. Diğer taraftan uyum süreçleri sadece bireysel değil, toplumsal boyutlarda da yaşanmaktadır. Bu anlamda, dünya da çeşitli nedenlere dayalı yaşanan insan hareketlilikleri, farklı toplumların bir araya gelmesini sağlamakta ve toplumsal bütünleşmeyi zorunlu hale getirmektedir. Farklılıkların birbirleri ve ev sahibi topluma uyum içerisinde yaşamalarının anahtarı birbirlerini anlamaktan geçmektedir. Hem kendilerini ifade

etmek hem de farklı olanı anlamak için ortak bir iletişim dili olması gerekmektedir. Bu bağlamda çeviri farklılıklar arasında oluşacak bütünleşme konusunda önemli rol oynar.

Çeviri eylemi insanlık tarihi kadar geçmişi olan bir dilsel etkinliktir. Anlaşılmayanı anlaşılır kılmak ve anlaşılacak istenen kimselere ifade şansı tanımak dilsel iletişimin sağlayan çeviri eyleminin temel işlevidir. Bu nedenle, birbirlerine yabancı olan toplumların bir araya gelmesi ve kalıcı bir şekilde uyum içerisinde yaşamaları etkin şekilde yapılacak dilsel çeviri uygulamalarına bağlıdır. Kültürel çeşitliliğin yaşandığı ülkelerde, çeviri eylemine gösterilen önem, farklılıkları içerisinde barındıran çokkültürlü toplumların uyumlu ve barış içerisinde yaşamalarının temelini oluşturacaktır.

2. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞÜN TANIMI VE ÇOKKÜLTÜRCÜ YAKLAŞIM

Bu yüzyılın son çeyreğinde dünyada yaşanan akıl almaz hızlı teknolojik gelişmelerin insanlığa sunduğu, ulaşım ve iletişim olanaklarıdır. Küreselleşme nedeniyle artık toplumlar, homojen bir yapıya dayalı varlıklarını sürdürme yerine birbirleri ile bütünleşik bir yaşama dayalı yapıya bürünmüşlerdir (Yanık, 2021: 40). Bu bağlamda yaşana toplumlararası etkileşimler, gelişmiş ülkelere yönelik uluslararası göçleri tetiklemiştir. Farklı toplumların varış ülkelerinde karşılaşması, birden çok farklı kültürün de karşılaşmasına anlamına gelmektedir. Bu da birden çok kültürün bir arada bulunduğu toplum yapısı olarak adlandırılan çokkültürlülük bir yapı demektir.

Çokkültürlülük, II. Dünya savaşından sonra dünya da özellikle de Avrupa ülkelerinde yaşanan insan hareketlilikleri çerçevesinde, kültürel çeşitliliği arttırmak amacıyla kullanılan bir terimdir. Avustralya ve Kanada gibi ülkelere yönelik göçler, çokkültürlü toplumlar oluşturmak için özellikle teşvik edilmiştir. Çokkültürlülük, temelde demokrasi söylemidir. Bu nedenle de aynı coğrafyada yaşayan vatandaşların devlet politikalarını şekillendirme de eşit haklara sahip olmak demektir (Çınar, 2016: 12). Aslında demokraside öncelik özgürlük olmasına rağmen eşitlik temelinde öncelikle çokkültürlülük düşüncesinin ortaya çıkmasını gerektirmektedir.

Farklı kültürlerin belli bir siyasi şemsiye altında toplayan ideal ir programdır (Doytcheva, 2013: 25). Çokkültürlülük, farklı kültüre sahip toplumların, buldukları ülkede sosyal adalet çerçevesinde sorunlarını giderecek bir yapılanmadır. Bu adil yaşamdan herkes eşit ölçüde belenmektedir. Kültürel çeşitliliği destekleyen bir anlayışa sahip çokkültürlülük, farklı kültürel aidiyetlerin varlığını kabul eden toplumsal bir örgütlenmedir. Bu tür toplumsal yapılar (etnik, dini ve ırka dayalı), tarih boyunca kurulmuş çeşitli imparatorlukları içerisinde de mevcut olmasına karşın, demokratik düşünce bağlamında kuramsal değişimi niteleyen çokkültürlülüğün ortaya çıkmasına neden olmuştur (Doytcheva, 2013: 17).

Farklı ülkelerde yaşayan azınlıklara yönelik siyasal haklar, çokkültürlülük temelinde ilk çalışmaları oluşturmuştur. Azınlık grupların devlet içerisinde eşit haklarının olmasının yanında kendi özgünlüklerini yaşama özgürlüklerinin yaşamalarına olanak sağlanması çokkültürlü eğilime yönelik ilk eğilimlerdenidir. Diğer bir çokkültürlü yaşama yönelik eğilim ise, vatandaşlıkve işçi olarak yabancı ülkelere giden göçmenlere ve göçmen gruplarına buldukları ülkeler içerisinde verilen hak ve özgürlüklerdir. Varış ülkelerinde kültürel uyum süreci için oldukça gerekli olmaktadır (Say, 2017: 32). Çokkültürlü bir model için diğer

eğilimler ise, farklı dinlere mensup gruplara dini vecibelerini yerine getirmelerini sağlayan verilen imtiyazlardır. Ayrıca çokkültürlü bir yaşama yönelik diğer bir yaklaşım ise, özellikle Amerika başta olmak üzere batılı ülkelere köle olarak getirilen Afrikalılara yönelik vatandaşlık hakları sayılabilir.

3. TOPLUMSAL UYUM SÜRECİ

Türkçe anlamı olan uyum ya da bütünleşme olan entegrasyon; birbirleriyle ilişkili birden çok sistem veya uygulama arasındaki etkileşimlerin sağlanması ve veri alışverişi yapılması sürecidir. Türk Dil Kurumuna göre entegrasyon kelimesi ise, uyum ve bir araya gelebilme, bütünleşme olarak açıklanmaktadır (www.ideasoft.com). Çevrimiçi etimolojik sözlükte (2019) entegrasyon (uyum) kelimesinin ilk olarak 1630'lu yıllarda bütünün parçalarını bir araya getirmek anlamında Latince integratus kelimesinden geldiği, 1800'lü yıllarda farklı parçaları bir araya getirerek onlardan bir bütün elde etme anlamında olduğu ve dünyada insan hareketliliğinin artmaya başlamasıyla birlikte 1940'lı yıllarda ise, farklı ırklardan insanların bir arada olması şeklinde kullanılmaya başlandığı belirtilmektedir (Topçu & Büyükbeşe, 2020:24).

Toplumsal uyum sürecinin gündeme gelmesi, çeşitli kültür ve etnisitelere sahip insan topluluklarının kendi buldukları yerleri sürekli olarak terk ederek ulusal veya uluslararası göç eylemleri sonucunda, varış yerlerinde söz konusu olmuştur. Farklılıkların bütünleşmesi, aynı zaman da varış ülkesindeki yaşayan toplumun da uyumu açısından ve ülke barışı açısından oldukça önemlidir. IOM (Uluslararası Göç Örgütü), uyum konusunda üç boyutlu bir sürece vurgu yapmaktadır. Uyum konusu sadece göçmenler ve ev sahibi ülke değil, aynı zamanda göçmenlerin anavatanları da önemli bir unsur olduğunu belirtmektedir (Topçu & Büyükbeşe, 2020:26).

Kültürel çeşitliliğin söz konusu olduğu toplumlarda, göçmenler ile yerel halk arasında oluşturacak iletişimin yanında; birlikte barınma, sağlık, istihdam, eğitim gibi kamusal alanlarda bir uyum söz konusu olmadıkça; her bir farklı topluluğun kendi özgün değerlerine sıkıca sarılmalarına, kendilerini güven de hissetmemelerine, farklı olana kaşı önyargı içerisinde olmalarını tetikleyecektir. Kısacası her bir farklı topluluk içe kapanma yaşayacak, birbirleriyle ve ev sahibi toplumla sağlıklı bir iletişim içerisinde olamayacaktır (Sözer, 2019. 423). Toplumsal uyumun oluşmadığı ve farklılıklar arasında olumsuz yargıların olduğu bir toplum düzeninde çatışmaların yaşanması kaçınılmaz hale gelecektir. Bu anlamda huzurlu bir toplum yaşamının sağlanması konusunda, ilgili kurum ve kuruluşların, her bir farklılığın insani hak ve özgürlüklerinin dikkate alındığı politika üretmeleri ve uygulamaya sokmaları, uyum sürecinin sağlıklı yürütülmesi açısından faydalı olacaktır. .

4. ÇEVİRİ EYLEMİ İLE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK İLİŞKİSİ

Çeşitli nedenlerle oluşan çokkültürlü toplumlarda, çeviri eylemi oldukça önemli bir yere sahiptir. Çeviri, ancak çokkültürlülük devreye girdiğinde var olan bir olgudur (Eruz, 2010:9); düşüncesinden hareketle, çeviri, farklı dil ve toplumlar arasında dilsel iletişimin gerçekleşmesi için kullanılan ortak dilin adıdır. Çokkültürlülüğün çatışma olmadan yaşamasına olanak sağlayan, hatta çokkültürlü düşüncelerin gelişerek çoğalmasını sağlayan çeviri eylemidir. Çeviri, çokkültürlülüğü sadece korumakla kalmaz, aynı zamanda farklılıklar arasında iletişimi sağlayarak aracı rolü oynamaktadır.

Çokkültürlülüğün oluşmasının en başlıca olgularından biri göçlerdir. Göçler farklı dil ve kültürlere sahip toplulukları veya toplumları bir araya getirmektedir. Bu bağlamda bugünün küresel dünyasında, her ülke göç alan ve göç veren ülke konumunda bulunurken, göç hareketliliklerinden de yakinen etkilenmektedir. Böylece birbirine yabancı gruplar yan yana gelmekte ve tüm sosyo- kültürel farklılıklarına rağmen birlikte yaşamaya zorunlu hale gelmektedirler (Yaman, 2019: 62). Birlikte olma zorunluluğu, farklılıklara birbirlerini tanıma şansında sunmaktadır. Bu tanışma, her bir toplumun kendi kültürü dışında farklı bir kültürle temasa geçtiğinde gerçekleşmektedir. Çeviri eylemi ile kültürlerarası iletişim gereksinimleri karşılanmaktadır.

Ulus devlet anlayışının dışında bir birlik olan çokkültürlülük, tarihsel süreç içerisinde ortak yaşam deneyimleri olmayan farklılıkların oluşturduğu bir birliktir. Sadece bu nedenle farklı kültürlere sahip olmaları açısından, kendilerini ait hissettikleri, uymak zorunda kaldıkları etik değerler ve bu değerlere uyumlu bir yaşam oluşmasına zemin oluşturan çokkültürlü siyasi yapılanmanın adaletli olması beklenmektedir (Bağlı & Özensel, 2013: 46). Farklılıkları vicdanen rahatlatarak adaletin sağlanması, onların etik değerlerinin ve onların çerçevesinde yaşamalarının anlaşılmasına hoşgörü ile bakılmasıyla orantılıdır. Bu bağlamda dilsel iletişim aracı olan çeviri, kamu hizmeti sunan kurumların her zaman hizmetindedir. Çokkültürlülük ile çeviri eyleminin çok yakın ilişkili olması, farklılıkların özgün olan değerlerinin korunması bağlamında yaşamsal öneme sahiptir.

5. ÇEVİRİ EYLEMİ İLE TOPLUMSAL UYUM İLİŞKİSİ

Toplumları her alanda etkileyen uluslararası meydana gelen insan hareketliliklerinin en önemlisi olan göçler, günümüzde ulaşım ve iletişim alanlarında yaşanan hızlı gelişmeler sonucu ciddi şekilde artmıştır. Dönüşü olmayan ve sürekli olarak terk edilen coğrafyadan farklı bir yere göçmek, sadece insanların hareketi değil aynı zamanda o coğrafyada edinilen kültüründe göç etmesi anlamına gelmektedir (Adıgüzel, 2016: 172). Göçmenlerin berberinde götürdükleri birikimleri, gittikleri yerde yaşayan toplumu yakından etkilemektedir.

Farklı kültürlerin bir araya geldikleri yerlerde, her bir toplumun kültürü de bu karşılamadan etkilenmektedir. Kültürel boyutta yaşanan değişimler, toplumsal yaşama yön vermektedir. Farklı kültürlerin bir arada olması büyük bir zenginliği içerirken, toplumsal ve kültürel sorunları da berberinde getirmektedir. Bu anlamda birden çok kültüre ev sahipliği yapmak durumunda kalan ülkelerin, farklı kültürel birikimleri olan toplumların uyum içerisinde yaşaması için önlemler alması gerekmektedir (Tamkoç, 2020: 214). Bu önlemlerin en önemlisi sağlıklı dilsel iletişimin sağlanmasıdır. Bu anlamda farklı dil ve kültürlere sahip toplumların anlaşmalarını sağlayacak ve onları bir köprüde buluşturacak güç çeviridir.

Çeviri eylemi, toplumsal uyumun daha kolay ve hızlı oluşmasını sağlayan bir olgudur. Çeviri, farklılıkların hem kendilerini açıkça ifade etme olanağı buldukları, hem de öteki olanı anlama fırsatı buldukları bir araçtır. Birbirini anlayan ve kendinin anlaşılmasını sağlayan toplumların bütünleşmesi, gelecekte yaşanacak olumsuzlukların ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır. Bu anlamda çeviri, kültürlerarası ve toplumları bütünleştirici bir rol oynamaktadır. Çeviri iletişimin özel bir şeklidir. Çeviri, farklı kültürler arasında uyum sürecinde iletişim boyutunda yaşanan

zorlukları ortadan kaldırmak için faydalanılan bir eylemdir (Ammann, 2008:34). Çeviri, farklı kültürlerarasında yaşanan uyum sürecinin devamlılığını sağlamaktadır.

6. SONUÇ

Çokkültürlülük, farklılıkların kendilerini tanıtmaya ve diğerlerini tanıma anlamına gelen bir terimdir. Siyasi anlamda çokkültürlülüğe yüklenen anlam ise, belli bir siyasal yapılanma içerisinde birlikte yaşayan farklılıkların, kültürel uyum içerisinde kendi özgünlüklerini yaşayabilme haklarını elde edebilme ve yönetim içerisinde belirleyebilmek şeklindedir. Ancak bu sadece bir uygulama planıdır. Çokkültürlü toplumda farklılıklar ön plana çıkarılmaktan öte merkezileşme ve bütünleşme yaklaşımı söz konusudur.

Çeviri dilsel iletişim etkinliği olarak, farklı dil ve kültürlerin arasında bir köprü rolü oynamaktadır. Özellikle çokkültürlülüğün yaşandığı yerde, çeviri etkinliği bir zorunluluktur. Aksi halde kültürlerarası iletişim bağları kopar ve farklılıkların birbirlerini anlamaları söz konusu olamaz. Bunun sonucunda da uyumlu bir şekilde aynı coğrafyada yaşam mümkün olmayacaktır. Çeviri etkinliğinin işlevi, farklı toplumların uyum sürecinin hızlandırılmasını ve çokkültürlü yaşamın sürekliliğini sağlamaktır.

Dünyada yaşanan küreselleşme ve buna bağlı olarak yaşanan insan hareketlilikleri, farklı kültüreldeğerleri olan toplumların birlikte yaşamalarını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, ortak yaşam alanı olan yerde karşılaşan farklılıkların, oradaki yerel toplumsal yapı ve birbirleri ile uyum içerisinde yaşamaları için, karşılıklı yaşanan zorlukları dilsel iletişim yoluyla aşmaları olasıdır. Çokkültürlü toplumsal bir bütünleşmenin gerçekleştirilmesi için, farklılıkların sürekli yaşamaya geldikleri ülkelerde, uyuma yönelik politika ve uygulamaların, çeviri etkinliği ile birlikte ele alınması gerekmektedir.

7. KAYNAKÇA

Adıgüzel, Yusuf (2016). Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu, Türkiye'deki Koruma Altındaki Suriyeliler; Tesbitler ve Öneriler,. Ed. Esen, A.& Duman, M., *Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı*, s:171-194, Aryan Basım ve Yayınevi, İstanbul

Ammann, Margret (2008). Akademik Çeviri Eğitimine Giriş, Çev. Ekeman, E.D., Multilingual Yayınevi, İstanbul

Bağlı, Mazhar & Özensel, Ertan (2013). Çokkültürlü Vatandaşlık, Çizgi Kititabevi, Konya

Çınar, Aliye (2016). Çokkültürlülük Efsanesi, Sentez Yayınları, Bursa

Doytcheva, Milena (2013). Çokkültürlülük, Çev. T. Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul

Eruz, Sakine (2010). Çokkültürlülük ve Çeviri Osmanlı Devletinde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler, Multilingual, İstanbul

Say, Ömer (2017). Çokkültürlülük Kavramı ve Anlamın Çokluğu, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:1, s. 29-39

Sözer, Mehmet Akif (2019). Göç, Toplumsal Uyum ve Aidiyet, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14 Sayı: 28, 418-431

Tamkoç, Betül (2020). Kültürel Entegrasyonu Etkileyen Faktörler, Göç ve Entegrasyon Uygulama Alanları, Politikalar, Paydaşlar, Ed. Buz, S. & Çevik, H. s: 213-228, Nika Yayınevi Ankara

Topçu, Emel & Büyükbeşe, Tuba (2020). Göç Bağlamında Toplumsal Uyum Göstergeleri, *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12 Sayı: 1,s. 23-34

Yaman, Fatih (2019). Göç ve Toplum, Dünyada ve Türkiye’de Değişen Nüfus Hareketleri, Ketebe Yayınları, İstanbul

Yanık, Celalettin (2012). Dünyada ve Türkiye’de Çokkültürlülük, Sentez Yayıncılık, Bursa

www.ideasoft.com Erişim Tarihi: 11.11.2023

ÇEVİRİ EYLEMİNİN KÜLTÜR DÖNÜŞÜMÜNE ETKİSİ

Öğr. Gör. Dr. Coşkun DOĞAN

Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, coskundogan2002@yahoo.de

ORCID ID: 0000-0002-6072-2721

ÖZET

Çeviri insanlık tarihinin en eski ve halen çalışma alanı genişleyerek devam eden bir eylemdir. Bir dilin taşıyıcısı olduğu kültüre ait metinlerle anlaşılmanın anlaşılır hale getirmek ve farklılıklara bir uzlaşma aracı olmak çevirinin özünü oluşturmaktadır. Kültürlerarası bir iletişim aracı olarak çeviri, farklı kültürlerin bulunduğu bir etkinlik sürecidir. Bu anlamda çeviri, dil aracılığı ile taşınan farklı kültürel olguların etkileşimlerinin gerçekleştiği düşünsel ve dilsel ifade biçimidir. Kültürlerin buluşma noktası olan çeviri, tanınmayan olgulara farklı değerler yükleyerek farklı açıdan bakılmasını sağlamaktadır.

Kültür, değişebilen ve kendini günün koşullarına göre yenileyebilen özelliği olan toplumsal bir olgudur. Kültürel dönüşüme neden olan gelişmelere paralel olarak kültürlerin birbiri ile etkileşimi de dönüşüm açısından çok önemlidir. Kültürel etkileşimlerin sonucunda ortaya çıkan değerler, uygulandığı toplumsal yaşamda kültürel dönüşümlerin temel kaynağını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çevirinin farklılıkları bir araya getirmesini ve kültürel dönüşümlere neden olduğu göz ardı edilemez bir gerçekliktir. Farklı kültürlerin sesi olan çeviri ve kültürün insan yaşamında iç içeliği kültürel dönüşümlere zemin hazırlamaktadır. Ayrıca toplumların kültürel dönüşümlerine neden olan olayların çeviri ile yakın ilişkileri, dünyada yaşanan tüm gelişmeleri ve insan medeniyetini yakından ilgilendirmektedir.

Bu çalışmada, çeviri eyleminin toplumların kültürel olgularının dönüşümlerine çok yakinen etki ettiği, nitel bir araştırma yöntemi ile betimleme şeklinde incelenecektir. Toplum yaşamında kültürel dönüşüme neden olan kültürel değişim araçları ile çeviri eyleminin ilişkisi ortaya konacak ve irdelenecektir. Ayrıca kültürel dönüşümün, dünyada insan yaşamına sunduğu olumlu katkılar açısından da bilgi verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Çeviri, Kültür, Kültürel Dönüşüm

THE EFFECT OF THE ACT OF TRANSLATION ON CULTURAL TRANSFORMATION

ABSTRACT

Translation is the oldest activity in human history and its field of study is still expanding. The essence of translation is to make the incomprehensible understandable through texts belonging

to the culture of a language and to be a means of reconciliation for differences. Translation, as an intercultural communication tool, is an activity process where different cultures meet. In this sense, translation is a form of intellectual and linguistic expression in which the interactions of different cultural phenomena carried through language occur. Translation, which is the meeting point of cultures, enables unknown phenomena to be viewed from a different perspective by attaching different values.

Culture is a social phenomenon that can change and renew itself according to current conditions. In parallel with the developments that cause cultural transformation, the interaction of cultures with each other is also very important for transformation. Values that emerge as a result of cultural interactions constitute the main source of cultural transformations in social life where they are implemented. In this context, it is an undeniable fact that translation brings together differences and causes cultural transformations. The intertwining of translation and culture, which is the voice of different cultures, in human life paves the way for cultural transformations. In addition, the close relationship between translation and the events that cause the cultural transformation of societies closely concerns all developments in the world and human civilization.

In this study, it will be examined in the form of description with a qualitative research method, that the act of translation has a very close impact on the transformation of cultural phenomena of societies. The relationship between the act of translation and the tools of cultural change that cause cultural transformation in social life will be revealed and examined. In addition, information will be given about the positive contributions of cultural transformation to human life in the world.

Key Words: Translation, Culture, Cultural Transformation

1. GİRİŞ

İnsanlığın tarihi kadar eski bir eylem olan çeviri etkinliği, insanların kendi dilleri ve kültürleri dışında diğer farklı dil ve kültürleri tanınmasını sağlamıştır. Kültürlerarası özel bir iletişim aracı olan çeviri, kültürlerin birbirleri ile etkileşimini sağlarken, homojen bir yapıya sahip toplumların da dış dünyaya açılmasına neden olmuştur. Bu anlamda her alanda toplumlararası bilgi alış verişi ile sürekli olarak gelişen insan medeniyeti, kültürel dönüşümlere zemin oluşturmuştur. Temeli toplum olan kültür, yaşanan kültürel etkileşimler ve teknolojik gelişmeler sonucunda, insana çeviri etkinliğinin aracılık ettiği farklı toplumlara ait kültürlerin değerlerini de yaşama olanağı sunmuştur.

Dil, kültür taşıyıcısı özelliği olan ve farklı kültürler arasında meydana gelebilecek ilişkilerin belirleyicisidir. Özellikle, 20. yüzyılda teknolojik gelişmeler paralel başlayan ekonomik, sosyal ve kültürel hareketlikler, farklı kültürel motiflerde örgülenmiş yazılı ve sözlü eserlerin üretilmesine neden olmuştur. Bu eserlerde farklı kültürlerle ait bilgilerin transfer edilerek yer alması çeviri etkinliğidir. Bu anlamda, çeviri dili, kültürlerarasılık düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Artık üretilen ürünle hangi dilde yazılırsa yazılsın, çeviri etkinliği aracılığı ile insanlığın ortak ürünü haline gelmektedir.

Ünlü Alman dilbilimci W. Humboldt'a göre; "dil, o dili konuşan toplumun dünya görüşünü, dünyada gelişen olayları algılayış ve kavrayış biçiminin göstergesidir", demektedir. Bu düşünceden hareketle; dayanak noktası kültür olan dil, her toplumu birbirinde ayıran bir olgudur ve her bir kültürel doku dünyaya açılan farklı bir penceredir. Toplumlara birbirinden ayırt edici özelliğe sahiptir (Ateşman, 2001:31). Çeviri etkinliği, farklı görüşleri biraraya getiren ve geleceğe taşıyan bir işleve sahiptir. Bu anlamda çeviri, farklı kültürlerin sesi olması ve kültürler arası geçişkenliği tetikleme açısından kültürel dönüşümlere neden olmaktadır.

2. ÇEVİRİ VE KÜLTÜR İLİŞKİSİ

En yaygın anlamda çeviri, farklı dillere aracılık yapma eylemidir. Çeviri etkinliği bu temel üzerinde tanımlanırken, çeviri etkinliği, dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak gittikçe çalışma alanı genişleyen karmaşık bir olgu şeklini almıştır. Çeviri etkinliği, sadece kaynak dilden erek dile yazılı veya sözlü aktarım yaparken eş değer sözcükleri bulmak anlamına gelmemektedir. Ayrıca çeviri, zamanla sınırlı bir eylem olmayıp, denetlenebilir, değiştirilebilir ve hatta bazı durumlarda yardımcı araçlardan fayadalanmayı gerektiren bir etkinliktir (Ammann, 2008:15).

Kültür, tanımı oldukça çok ve kapsam alanı geniş bir kavramdır. Ancak dil ile çok yakından ilişkili olması nedeniyle, değişime ve dönüşüme açık bir olgudur. Kültürün ortaya çıkmasının temelinde insani eylemler yatmaktadır. Bu açıdan doğa olayları dışında biçimlenen bir değerler bütünü olarak tanımlamak gerekmektedir. Malinowski 'nin (1990) tanımlamasına göre kültür," insana özgü düşün ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bir bütünsel bir toplamdır" (Akt. Yanık, 2021: 23). Kültürün en kabul gören bir başka tanımı ise; Taylor (1865) tarafından yapılmıştır. Taylor'a göre "kültür; toplumun üyesi olarak, insanın öğrendiği, edindiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür" (Akt: Aktan & Tutar, 2007:2). Kültür, önceki kuşaklardan devralınan bir mirastır. Bu miras, sonraki kuşaklara kültürün alt öğeleri yoluyla aktarılır. Bu alt öğelerin en önemlisi dildir. Her toplumda geçerli olan bu süreç, dil ve kültür ilişkisinin, dünyada yaşam için ne kadar kolaylıklar getirdiğinin bir göstergesidir. Bunun yanında kültür, dil yoluyla sadece ait olduğu toplumun üyelerine aktarılmamakta, farklı dillerle diğer sosyo- kültürel yapıya sahip toplumlara da aktarılmaktadır. İşte bu noktada diller ve kültürlerarası çalışma alanı olan çeviri etkinliği devreye girmektedir.

Çeviri etkinliği, farklı diller arasında karşılıklı iletişimi sağlarken, diller arasında bir etkileşim sürecini de başlatmış olmaktadır. Bu etkileşim, iletişimin sonucunda farklı dillere sahip toplumların tüm üyelerinin davranış ve tutumlarını da kapsamaktadır. Dil, ait olduğu kültürün değer ve normları çerçevesinde uzlaşma aracıdır (Ammann,2008: 42). Dil ve kültür ilişkisi, çeviri etkinliğine yön veren bir olgudur. Bu düşünce, çeviri etkinliğinin kültürlerarası bir iletişime neden olduğunu göstermektedir. Hönlig'e (1995) göre, çeviri işlemi diller arası kurulan bir köprünün zeminini oluşturmaktadır. Ancak çevirinin bilişsel süreci ise, köprünün iç dinamikleri ile alakalıdır. Yani dile yön veren kültürel yapılar, köprünün üzerinde yapılan trafiği yani iletişimi yakinen etkilemektedir (Akt. Tosun, 2017:285).

Çeviri etkinliği, farklı dil ve kültürlerin buluştuğu bir zemindir. Kültürün devamlılığı dil ile sağlanmaktadır. Bu anlamda kültürün oluşumunun ilk koşulu dildir. Dil doğrudan bir iletişimi

gerçekleştirirken, kültürle ise dil aracılığı ile dolaylı bir iletişim kurulmaktadır. Gömülü bir dil hali olan kültür, ancak çeviri ile ortaya çıkmaktadır (Gezer & Can, 2019:356). Çeviri dilinin dönüştürücü rolü, çeviri okuruna farklı kültürleri yorumlama, farklı bir gözle yaklaşım ile kültürlerarası karşılaştırma olanağı sunmaktadır. Bu düşünce çevirinin sadece diller arası bir bilgi aktarım aracı olmaktan öte, kültürlerarası bir rol oynadığının göstergesidir (Vardar, 1982: 18). Bu bağlamda çeviri etkinliğinin, kültür aktarımında ne kadar önemli olduğu ve kültürlerarası etkileşimi sağlayarak kültürel dönüşümlere kaynaklık ettiği görülmektedir.

3. ÇEVİRİNİN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜM ROLÜ

Ulusal uyanışlarla birlikte, her ulusun kendi ana diline dönüşü olmuştur. Kendi anadillerinde eserler üretmişlerdir. Bu nedenle Latince ve Arapça ile yapılan edebiyatlar terk edilmiştir. Ancak dünya klasikleri, her ülkenin kendi diline çevrilmesi gerekmiş ve bu açıdan çeviri etkinliği tüm ülkelerde ayrıca bir uğraş haline gelmiştir (Ülken, 2016: 221). Çeviri etkinliğine önem veren ülkeler, hem siyasal hem de kültürel dönüşümleri erken yaşamışlardır. Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde yaşanan sosyo- kültürel devrimler, eski Yunan klasiklerinin ve aralarında İncil'in de bulunduğu Latince eserlerin çevirileri ile gerçekleşmiştir.

Toplumların yaşamlarına yön veren çeviri etkinliği, gerek sözlü gerekse yazılı şekilde olsun, her çağda ve alanda etkisini göstermiştir. Özellikle Mısır'da İskenderiye ve Mezopotamya'nın merkezi sayılan Bağdat bir dönem eski Yunan eserlerinin çevrildiği bilim merkezi olmuştur. Yine Avrupa'da kurulan ilk Müslüman ülke olan Endülüs'ün başkenti olan Toledo'da kurulan ve bu devlet yıkıldıktan sonra çeviri merkezi olan kütüphanesi, o bölgeyi ve Avrupa'nın kültürünü yakinen etkilemiştir. Çeviri etkinliğinin kültürel dönüşümü sağladığı en çarpıcı örnek Almanya'da gerçekleşmiştir. Özellikle, Almanya'da "Aydınlanma Dönemi" yaşanmasının arka planında edebiyat alanında "Fırtına ve Coşku (Sturm und Drang)" döneminde, çeviriye verilen önem ve klasiklerin Alman diline çevrilmesidir. Bu bağlamda, edebiyat alanında Goethe ve Schiller; Felsefe alanında Kant, musikide Beethoven gibi dâhiler yetişmiştir (Ülken, 2016: 226). Çeviri aracılığı ile yaşanan kültürel dönüşümler, yaşamın her alanına etki etmektedir. Kültürlerarası iletişimin yoğun yaşandığı bugünkü dünyada, çeviri tarihinde kültürel boyutta yaşanan gelişmeleri iyi irdelemek yerinde olacaktır. Çeviri etkinliğinin özerkliğini elde etmesi, küreselleşmenin toplum yaşamına sunduğu hizmetlerle birlikte, alanlar arası çalışmalarla gerçekleşmiştir.

Çeviride kültür odaklı çalışmalar, çevirinin yüzyılın son çeyreğinde yaşadığı paradigma değişimi ile olmuştur. Dilbilimin bir alt dalı olarak sadece dilsel öğelerin eşdeğerliği konusunda çalışmaların yapıldığı çeviri etkinliği, artık küreselleşme ile artan çalışma alanları çokluğu ile diğer bilimsel alanlarla çeviri olarak ilişki kurmaktadır. Bu bağlamda diller ve kültürler arasındaki sınırlar hızla oradan kalkmıştır. Çeviri daha çok kaynak kültür odaklı çalışmalara aracılık yapmıştır (Yücel, 2016:313). Son yıllarda çok dilli ve çokkültürlü yaşam, farklı kültürlerin birbirine yaklaşımları, çeviri etkinliğini vazgeçilmez yaparken, kültürel dönüşümlere neden olmuştur.

Çeviri sadece dilsel bir olay değildir. Çeviri etkinliği esnasında dilsel eylem üzerinden iki kültürün buluşması sağlanmaktadır. Bu anlamda kültür dilsel iletişimin bir filtresi durumdadır (Arı, 2014: 22). Çeviri, kültürel dönüşüm düşüncesi ile birlikte, dilbilimsel çalışmalardan

uzaklaşmıştır. Kaynak kültürün erek kültürde ne tür yaptırımları olduğu, toplumsal yaşam içerisinde gözlemlemek olasıdır. Bu anlamda çevirinin kültür odaklı çalışmaları ile birlikte, kültürün ait olduğu toplumsal yapının da doğrudan etkilemiştir.

4. KÜLTÜRLERARASI AKTARIM ARACI OLARAK ÇEVİRİ

Çeviri, kültürlerarası aktarımda, farklı diller aracılığıyla bir araya gelmiş, kültürlerle ait düşünceleri, verilen mesajları, topluma sunulan imgeleri aşmak ve filtreleyerek dönüştürmek işlevini yürütmektedir (Prunc, 2018: 178). Çeviri aracılığı ile kültürlerin oluşturuldukları kendi coğrafyalarının dışına çıkması, etkileşim içerisine girecek kültürlerin ortak noktalarda buluşmalarını sağlayacaktır. Kültürlerin uygulama alanı olan toplumsal yaşamda, bu buluşmalardan elde edilen değerlerin kabul görenleri kullanılmaktadır. Kültürün değişebilirliği düşüncesinden hareketle, çeviri kültüre erek toplumda belli bir biçim kazandırmaktadır.

Çeviri etkinliği oldukça karmaşık bir olgudur. Bunun nedeni, farklı kültürleri olan toplumların belli davranış ve tutumlarını çeviri eylemi içerisinde kullanma zorunluluğudur. Aksi takdirde farklılıklar arasında gerçek bir iletişim söz konusu olmamaktadır (Ammann, (2008: 41). Farklı kültürle iletişim kuran kimse, kendini kendi kültürel değer yargılarından arındırması zordur. Olayları kendi bakış açısı çerçevesinde değerlendirecektir. Bu bağlamda çeviri, gerek fiili gerekse ruhsal olarak toplumsal koşullara uygun yeni bir değerlendirme metni oluşturmak durumundadır. İnsanın başka bir kültürü doğrudan anlaması ve kendini ait olduğu kültürden soyutlaması için çok yetkin olması gerekmektedir. Çeviri etkinliğinin kültürlerarası bir aktarım aracı olması mesajın ulaştırıldığı erek kültürü ve toplumunun değerlerini göz önüne alması ile olanaklıdır.

Kültürlerarası yapılan çeviriler, sürekli olarak kültürel değişim ve her iki kültüründe süzgecinden geçmektedir (Tosun,2017:285). Bu bağlamda, çeviri etkinliği sadece metinler arası bir aktarım olmaktan çok kültürler arası bir aktarım anlamına gelmektedir. Hönig'e (1995) göre, özellikle sözcüklerin kendi anlamlarından çok kültürlerin onlar yükledikleri anlamlar bir önem arz etmektedir. Çeviri gerçekleştirilirken, sözcüklerin anlamın, bağlı oldukları kültürel sistem ayrı tutulmamalıdır. Aksi halde kültürlerarası yapılacak çeviri eşdeğerlilik işlevini kaybedecektir.

Çeviri etkinliği, bu alanda yapılan çoklu çalışmalara paralel olarak, dil ve kültür boyutunu da geçerek toplumsal olaylarla ilişkin yaptırımları da olmaya başlamıştır. Çeviri sadece kültürel dönüşüm sağalmamaktadır. Çeviri, Gürçağlar'a (2005) göre; elde edilen bilgiler doğrultusunda, bir ulus inşa etme, toplumsal dönüşüm süreçlerini tetikleme gibi aracılık işlevleri de söz konusudur (Akt. Arı, 2014: 19). Ayrıca Kaindl (1999). Çeviriye kültürlerarası bir olay olarak bakmamak gerektiğini, toplum içerisinde sosyal odaklı bir yaklaşım da olması gerekliliğini vurgulamaktadır (Akt. Arı, 2014: 21). Bu anlamda çeviri sosyolojisi de çeviribilim alanında yeni bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Aslında çevirinin kültür odaklı iletişim aracı olması, kültürün ait olduğu toplumsal olayları göz ardı etmesi, kültürlerarası aktarımın tam olarak aktarımının yapılmaması anlamına gelmektedir. Dil bilmenin yanında her iki kültürü de tanınması beklenen çevirmenin, o kültürlerin pratikte uygulandığı toplum yapılarını da tanınması beklenmektedir.

5. SONUÇ

Çeviri dilsel bir iletişim aracı olmasına rağmen, insanlık tarihinin her safhasında toplu yaşamının içerisinde olmuş ve sosyo- kültürel bağlamda etkisini göstermiştir. İlk zamanlarda farklı diller arasında sadece eşdeğerlilik hizmeti sunarken, daha sonraki süreçlerde kültür odaklı çalışmalara yer vermiştir. Kültürün değişebilir bir olgu olması düşüncesinden hareketle; farklı dil ve kültürlerin bir araya geldiği çeviri etkinliği farklılıklar arasındaki sınırlamaları kaldırarak kültürel dönüşümlere kaynaklık etmiştir.

Son yüzyılda gelişen teknolojinin insanlığa sunduğu hızlı iletişim ve ulaşım olanakları, dünyada insan ve toplum yaşamını oldukça değiştirmiştir. Özellikle, kültürel değişim araçları küreselleşme, göç ve medya çevirinin çalışma alanların genişlemesine neden olmuştur. Çevirinin farklı bilimsel disiplinlerle olan bu yakın çalışma olanağı, çevirinin özgün bir bilimsel alan olması sağlamıştır. Çevirinin salt dilsel çeviri olmadığı ve çeviride kültürel öğelerinde etkili olduğu çalışmalarla kanıtlanmıştır. Bu anlamda çevirinin bir kültür aktarım ve dönüşüm aracı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Kültürel dönüşüm çeviride bir paradigma değişimine neden olmuştur. Ancak toplum ve kültürün birbirinden ayrılamaz bir bütün olması, çeviri etkinliğinin yönünü kültürün uygulandığı toplumsal yaşama da yöneltmiştir. Bu bağlamda çeviri, sosyo-kültürel düzlemde çalışmalarına yeni ufuklar bulmuştur. Özellikle göç ve küreselleşme gibi doğrudan toplumu etkileyen insan hareketlilikleri, çevirinin bu alanda vazgeçilemez bir unsur olduğunu göstermektedir. Bu anlamda çeviriyi hem bir kültür dönüşüm aracı hem de önemli sosyal bir pratik olarak ele almak gerekmektedir.

6. KAYNAKÇA

- Aktan, Coşkun Can & Tutar, Hasan (2007). Bir Sosyal Sermaye Olarak Kültür, *Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi*, Cilt 6, Sayı 20, s: 1-11
- Ammann, Margret (2008). Akademik Çeviri Eğitimine Giriş, Çev. E.D. Ekeman, Multilingual Yayınevi, İstanbul
- Arı, Sevinç (2014). Çeviri Sosyolojisi, Aylak Adam Yayıncılık, İstanbul
- Ateşman, Ender (2001). Kültürel Farklardan Kaynaklanan Çeviri Sorunları ve Çözüm önerileri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:18, Sayı: 2, s. 29-35
- Gezer, Gökmen & Can, Muhammed Zahit (2019). Kültürü Çevirmek: Kültür Aktarımı Kapsamında Çeviri, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 355-370. DOI: 10.29000/rumelide.656917
- Güneş, İskender (2021). Kültürel Dönüşüm ve Çeviri Olgusu, *Journal of Human Sciences*, 18(4), 578-591.
- Prunc, Eric (2013). Çeviri Kültürlerinin Oluşumu Üzerine, Çeviribilim Paradigmaları, Ed. F.Yücel, Çev. A. Karakaya, Çanakkale Kitaplığı Akademi, Çanakkale
- Tosun, Muharrem (2017). İşlevsel Çeviribilim, Değişim Yayınları, İstanbul

Ülken, Hilmi Ziya (2016). Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul

Vardar, Berke (1982). Vardar, B. (1982). Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri, TDK, Ankara:

Yanık, Celalettin (20212). Dünyada ve Türkiye’de Çokkültürlülük, Sentez Yayıncılık, Bursa

Yücel, Faruk (007). Çevirinin Tarihi, Çeviribilim Yayınları, İstanbul

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GENEL ÖZ YETERLİK BECERİLERİ VE STRES DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ¹

Öğretmen, ALİ AKTAŞ ¹, Doç. Dr., HİLAL KAZU ²

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, 0000-0003-4656-8358

² Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 0000-0001-9380-331X

ÖZET

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin genel öz yeterlik becerileri ve stres düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öğrencilerin genel öz yeterlik becerileri ve stres düzeylerinin öğrenim görülen sınıf, okulun bulunduğu yerleşim yeri, anne eğitim-baba eğitim durumu, anne-baba birliktelik durumu değişkenleri açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Araştırmada nicel araştırma desenlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini, Malatya ilinde öğrenim gören ortaokul öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise araştırma evreni içerisinde tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenen ortaokullardaki 1830 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama için Demografik Bilgi Formu, Stres ölçeği ve Genel Öz-Yeterlik ölçekleri kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22 paket programı kullanılmıştır. Toplanan veriler bağımsız Örneklem t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin stres düzeylerinin yüksek olmadığı, genel öz yeterlik düzeylerinin iyi durumda olduğu, öğrenim gördükleri sınıfa göre yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin stres düzeylerinin daha yüksek olduğu, il ve ilçe merkezlerindeki öğrencilerin köylerdeki öğrencilere göre stres düzeylerinin daha yüksek olduğu, anne-baba durumu birlikte olan öğrencilerin, anne-baba durumu ayrı olanlara göre stres düzeylerinin daha düşük olduğu, yetenek ve güven ile genel öz yeterlik becerilerinin daha yüksek olduğu, köydeki öğrencilerin il merkezindeki öğrencilere göre genel öz yeterlik düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir. Yedinci ve sekizinci sınıftaki öğrencilerin stres düzeylerinin azaltılması için okul içi ve okul dışı etkinliklere yönlendirerek önlemler alınabilir. Annelere çocuklarda stres ile ilgili bilgilendirme ve rehberlik faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Öğrencilerde stresin azaltılması ve genel öz yeterlik becerilerinin gelişmesi için aile birliğinin korunmasına ve çocukların anne-baba ile sağlıklı ilişkiler geliştirmesine yönelik çalışmalar yapılabilir. İl ve ilçe merkezlerindeki öğrencilerin genel öz yeterlik becerilerinin geliştirilmesi için spor ve sosyal aktivitelere katılabilecek alanlar oluşturulabilir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci, Ortaokul, Stres Düzeyleri, Öz Yeterlik Becerileri.

¹ Bu makale Doç. Dr. Hilal KAZU danışmanlığında yürütülen “Ortaokul Öğrencilerinin Stres Düzeylerinin ve Öz Yeterliklerinin Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerilerine Etkisi” isimli doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.

142 SAYILI ANAYASA MAHKEMESİ KARARININ TÜRK VERGİ YARGISINA ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Fatma Elif KOCATÜRK¹, Doç. Dr. Selçuk BUYRUKOĞLU²

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0009-0003-8018-7425

² Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, 0000-0003-4335-1575

ÖZET

Vergilendirme süreci gerçek veya tüzel kişilerin vergiyi doğuran olaya sebebiyet vermesiyle başlamaktadır. Normal koşullarda tarh, tebliğ, tahakkuk ile devam eden bu süreç idarenin vergi alacağını tahsil etmesiyle sona ermektedir. Ancak bazı durumlarda gerek vergi borçlusu olan mükelleflerden gerekse alacaklı olan idareden kaynaklı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunların çözümünde idari yollara başvurulabileceği gibi yargı yollarına da başvurulabilme hakkı saklıdır. 213 sayılı Vergi Usul Kanunu kapsamındaki vergiler için ise bu yollardan hangisine başvurabileceği mükellefin tercihine bırakılmıştır. İdari yollara başvuran mükellefler için uzlaşma, hata düzeltme, cezalarda indirim, pişmanlık ve ıslah ile izaha davet gibi seçenekler mevcut iken yargı yolunda sadece dava açma hakkı bulunmaktadır. İdari yollara başvuran mükellefler yargı organlarının yükünü hafifletmekte ve vergi gelirlerinin bir an önce hazineye intikal etmesine katkı sağlamaktadır.

Türk vergi yargısının işleyişindeki temel kaynak 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu olup uyuşmazlıklar bağımsız mahkemeler tarafından karara bağlanmaktadır. Yargı sürecinin işleyişindeki yargı organları; “Vergi Mahkemesi, Bölge İdare Mahkemesi ve Danıştay’dır”. Bu organlardan vergi mahkemesi ilk derece mahkemesi iken bölge idare mahkemesi istinaf, Danıştay ise temyiz merciidir. Bu haliyle vergi yargısının iki dereceli ve üç aşamalı işleyişinden söz etmek mümkündür.

Bu çalışmada, Danıştay’ın konusuna giren uyuşmazlıklara ilişkin parasal sınırları kapsamında Samsun Bölge İdare Mahkemesinin 2. Vergi Dairesinin talebi üzerine incelenen 142 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararına değinilecektir. Bu talep çerçevesinde “*Konusu yüz bin Türk lirasını aşan...*” ibaresinin Anayasa’nın 2., 10., 13., 36. ve 37. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek iptali istenmiş ve yargılama süreci sonucunda iptaline karar verilmiştir. Verilen iptal kararının vergi yargısı sürecine ve etkinliğine olası etkileri çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Yargısı, Danıştay, Anayasa Mahkemesi.

THE EFFECT OF THE CONSTITUTIONAL COURT DECISION NO. 142 ON THE TURKIYE TAX JURISDICTION

ABSTRACT

The taxation process begins when real persons or legal entities cause a taxable event. This process, which normally continues with assessment, notification and accrual, ends with the administration collecting the tax receivable. However, in some cases, problems may arise from both the taxpayers who are the tax debtor and the administration that is the creditor. In order to solve these problems, administrative remedies can be used, as well as the right to resort to judicial remedies is reserved. For taxes within the scope of the Tax Procedure Law No. 213, it is left to the taxpayer's choice which of these methods he can apply for. For taxpayers who apply for administrative remedies, there are options such as reconciliation, error correction, reduction in penalties, remorse and amendment, and invitation to explanation, while there is only the right to file a lawsuit in the judicial remedy. Taxpayers who resort to administrative remedies ease the burden of judicial bodies and contribute to the transfer of tax revenues to the treasury as soon as possible.

The main source of the functioning of the Turkish tax jurisdiction is the Administrative Procedure Law No. 2577 and disputes are decided by independent courts. Judicial bodies in the functioning of the judicial process; "Tax Court, Regional Administrative Court and Council of State". Among these bodies, the tax court is the court of first instance, the regional administrative court is the court of appeal, and the Council of State is the court of appeal. In this state, it is possible to talk about the two-degrees and three-stage functioning of the tax jurisdiction.

In this study, the Constitutional Court Decision No. 142, which was examined upon the request of the 2nd Tax Office of the Samsun Regional Administrative Court, within the scope of the monetary limits regarding the disputes within the scope of the Council of State, will be discussed. Within the framework of this request, the annulment of the phrase "Subject matter exceeding one hundred thousand Turkish liras..." was requested, claiming that it was contrary to the 2nd, 10th, 13th, 36th and 37th articles of the Constitution, and it was decided to annul it as a result of the trial process. The possible effects of the annulment decision on the tax jurisdiction process and effectiveness constitute the main theme of the study.

Key Words: Tax Judiciary, Council of State, Constitutional Court.

GİRİŞ

Vergi uyuşmazlığı, vergi idaresi ile mükellefler arasında yasalar çerçevesinde ortaya çıkan hukuki anlaşmazlıklardır. Uyuşmazlık karşısında mükellefler çözüm yollarına başvurmakta ve bu yollar idari veya yargısal çözüm yolları olarak ikiye ayrılmaktadır. İdari çözüm yolları; uzlaşma, hata düzeltme, pişmanlık ve ıslah, cezalarda indirim ile izaha davet olup bu yollara barışçıl çözüm yolları da denilmektedir. Yargısal çözüm yolu ise ilk derece mahkeme olan vergi mahkemelerine, istinaf mercii olan Bölge İdare Mahkemesine ve temyiz mercii olan Danıştay'a başvuruda bulunulmasıdır. Tarafların hangi mahkemeye hangi şartla başvurabileceği uyuşmazlıkların parasal tutarlarıyla alakalıdır. Ancak 2023 yılında 142 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı ile parasal sınırlar ile ilgili yeni bir karar alınmıştır.

Bu çalışmada mükellef ile idare arasında çıkan vergi uyuşmazlıkları neticesinde başvurulabilecek barışçıl ve yargı yollarına, Danıştay'ın konusuna giren uyuşmazlıklara ilişkin parasal sınırları kapsamında Samsun Bölge İdare Mahkemesinin 2. Vergi Dairesinin talebi üzerine incelenen 142 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararına ve bu kararın olası etkilerine değinilecektir.

1.VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜM YOLLARI

Devletler vergilendirme sürecinde tahakkuk eden vergilerin büyük bir kısmını tahsil etme çabasında iken mükellefler ise mümkün olduğunca az vergi ödeyerek kazançlarını maksimize etmek istemektedir. Yani devlet kamusal çıkarlar adına vergi gelirlerini arttırmayı amaçlamakta iken mükellefler tam tersine daha az vergi ödemeye çalışmaktadırlar (Tosuner ve Arıkan, 2012:71). Bu durum zaman zaman vergi borçlusu mükellefler ile vergi alacaklısı devleti karşı karşıya getirmekte ve vergi uyuşmazlıklarının doğmasına sebep olmaktadır. Vergi uyuşmazlığı, vergi alacaklısı olan vergi idaresi ile vergi borçlusu olan mükellefler arasında yasal hükümler çerçevesindeki ortaya çıkan anlaşmazlıklardır (Bayraklı, 2008:4). Bu anlaşmazlıklar genel olarak; vergiyi doğuran olay, mükellefiyet, tarh, tebliğ, tahakkuk, ceza kesme, tahsil işlemleri ve uygulamalarından ortaya çıkmaktadır (Yardımcıoğlu ve Kütükçü, 2014:3). Vergi uyuşmazlıklarının giderilmesi ise tarafların tatmin olacağı sonuçların gerçekleşmesi ile mümkün olacaktır. (Bayraklı, 2008:94).

Vergilendirme ilişkisi ve işlemleri çok sayıda ve türde uyuşmazlık çıkmasına müsait yapıdadır (Taşkan, 2007:9). Ortaya çıkan uyuşmazlıklarda mükelleflerin başvuru yapabileceği temel iki yol vardır. Bunlardan birincisi barışçıl çözüm yolu olarak da bilinen idari çözüm yolları iken ikincisi yargısal çözüm yoludur. İdari çözüm yollarına veya yargı yoluna başvurmak mükellefin tercihine bırakılmıştır. Yargısal yola başvurulmadan önce barışçıl çözüm yollarına başvurulması mükellef nezdinde uyuşmazlıkların biran önce sulh yoluyla sonuçlanmasına ve yargı sürecinde ortaya çıkacak ekstra maliyetlere katlanılmamasına, devlet tarafından ise yargı organlarının iş yükünün hafiflemesi ve vergi gelirinin tahsilatının gecikmemesine olanak sağlayacaktır.

1.1.İdari Çözüm Yolları

Verginin taraflarının uyuşmazlıkların çözümünde yargı sürecine başvurmadan uyuşmazlığın ortadan kalmasına imkân tanıyan yollara idari çözüm yolları denilmektedir. Bu yöntemler; uzlaşma, hata düzeltme, pişmanlık ve ıslah, cezalarda indirim ile izaha davet olup aşağıda kısaca açıklamalarına yer verilmiştir.

- *Uzlaşma*, mükelleflerin adlarına yapılan tarhiyatı yargı organlarına intikal ettirilmeden önce vergi idaresi ile anlaşmak için başvurulabilecek barışçıl çözüm yollarından biridir (VUK ek md.1-12). Bu müessese mükellef ile vergi idaresinin karşılıklı anlaşmaları tutarda uzlaşmadan yararlanmasına ve daha az vergi cezası ödenebilmesine imkan tanımaktadır. Uzlaşma görüşmesi sonucunda uzlaşmanın sağlanamaması durumunda tarafların yargıya başvurabilme hakları saklıdır.
- Vergi alacağının tahsil aşamasına gelebilmesi için vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesi, tarh, tebliğ ve tahakkuk aşamalarından geçmesi gerekmektedir. Bu aşamalar sırasında mükellefin ya da idarenin lehine veya aleyhine hatalar yapılabilmektedir (Tosuner ve Arıkan, 2012:102). *Vergi hatası*, vergiye ilişkin hesaplarda veya vergilendirmede yapılan hatalar yüzünden haksız yere fazla veya eksik vergi istenmesi veya alınmasıdır (VUK md.1116).
- *Pişmanlık ve ıslah*, beyana dayalı vergilerde mükellefin eksik beyanından dolayı oluşacak vergi ziyai suçunun yaşanmaması için mükellefin ilgili makamlara başvurarak suçu haber vermesi ve durumu düzeltme imkânıdır (Topçu, 2008:55).
- *Cezalarda indirim*, mükellef adına yapılan ilave tarhiyatlar yani re'sen, ikmalen veya idarece tarh olunan vergiler dolayısıyla kesilen vergi cezaları bakımından mükellefle idare arasında, mükellefin vergi aslı ve cezanın dava konusu olmadan ödeneceğinin kabul

edilmesi şartıyla kanunla belirlenmiş oranlarda indirim yapılmasını ifade eder (Karaman, 2019:25).

- *İzaha davet*, vergi idaresi henüz mükellef hakkında vergi incelemesine başlamadan, takdir komisyonuna sevk edilmeden veya üçüncü kişilerce ihbar yapılmadan verginin ziyana uğradığına delalet eden emareler bulunduğu dair yetkili merciler tarafından yapılmış ön tespitlerle ilgili olarak aynı merciler tarafından mükelleflerden açıklama talep edilmesidir (Buyrukoğlu ve Toparlak, 2018:63).

1.2. Yargısal Çözüm Yolları

Vergi uyuşmazlıklarının idari aşamada çözüme kavuşmaması ya da idari yollara hiç başvurmadan direkt başvurulabilecek çözüm yoluna yargısal çözüm yolu denilmektedir. Bu aşamadaki çözüm aracı bağımsız mahkemelerdir. Taraflardan herhangi birisinin mahkemeye başvurması durumunda sırasıyla ilk derece mahkeme olan vergi mahkemelerine, istinaf mercii olan Bölge İdare Mahkemesine ve temyiz mercii olan Danıştay'a başvuruda bulunması gerekmektedir. Bu sıranın işleyişinde kanunda belirlenmiş dava tutarlarının her yıl yeniden değerlendirilme oranıyla artırılarak uygulanması sonucu oluşan tutarlar dikkate alınmaktadır. 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanun (İYUK) kapsamında 2023 yılı içerisinde uygulanacak tutarlar; vergi mahkemesi için 20.000 TL'yi aşmayan, bölge ve idare mahkemesi için 581.000 TL'yi aşmayan ve Danıştay için ise 581.000 TL'nin üzerindeki rakamlardır. Bu süreç sonunda davacı ve davalı arasındaki çekişmeli uyuşmazlıklar yargı organı tarafından karara bağlanır ve kesin hüküm olarak sonlanır.

Belirtilen uyuşmazlık tutarları vergi yargısı organlarının iş yükünün belirlenmesinde de ciddi öneme sahiptir. Çizelge 1 ve 2'de 2015-2022 yılları arasında Bölge İdare Mahkemesi (BİM) ve Danıştay'ın iş yüklerine ait verilere yer verilmiştir. İlgili çizelgelerde belirtilen zaman aralığının belirlenmesinde 2016 yılında çıkan ve Türk vergi yargısını üç aşamalı olarak revize eden 6545 sayılı kanun etkili olmuştur. Nitekim bu kanun ile birlikte iki aşamalı olan vergi yargısı BİM'in istinaf merci olarak belirlenmesiyle üç aşamalı bir yapıya dönüştürülmüştür.

Çizelge 1. Bölge idare mahkemeleri dosya sayıları, 2015-2022

Yıl	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Toplam								
Gelen	190.288	249.486	316.402	262.526	265.729	293.215	389.725	479.564
Vergi Dava Daireleri								
Gelen	79.274	98.837	90.925	82.509	68.852	75.138	93.196	107.029

Kaynak: Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü Adalet İstatistikleri,2022, s.45

Çizelge 1’de de görüldüğü üzere bölge idare mahkemesinin dosya sayıları 2015 yılına nispeten 2022 yılında yaklaşık 2,5 kat artış göstermiştir. Bu durumun temel gerekçesi olarak BİM’in istinaf merci olarak yargı sürecine dahil edilmesi gösterilebilir. Nitekim vergi mahkemesinin vermiş olduğu karara karşı öncelikle BİM’e başvurulmakta, sonrasında ise Danıştay’a gidilebilmektedir.

Çizelge 2. Danıştay daireleri dosya sayıları, 2015-2022

Yıl	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Gelen	378.13 2	464.37 7	352.30 6	305.04 2	273.93 7	213.64 5	237.73 5	208.78 8
Dava Daireleri								
Gele n	375.84 6	461.53 6	349.59 2	302.37 6	271.77 0	211.62 7	235.56 3	206.55 3

Kaynak: Adli Sicil Ve İstatistik Genel Müdürlüğü Adalet İstatistikleri, 2022, s.50

Çizelge 2’de Danıştay’da görülmekte olan dosya sayıları yer almaktadır. Belirtilen zaman dilimi aralığında Danıştay’daki dosya sayılarında ciddi oranda düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu düşüşün gerekçesi olarak çizelge 1’de yer alan ve BİM’in iş yükünün artmasına sebep olan 6545 sayılı kanun gösterilebilir. Çünkü bu kanun ile BİM istinaf merci olmuş ve uyuşmazlıklar Danıştay’a intikal etmeden çözüme kavuşmuştur.

Çizelge 1 ve 2 birlikte değerlendirildiğinde, 6545 sayılı kanun sebebiyle BİM’in iş yükü artarken Danıştay’ın iş yükü azalmıştır. İlgili kanunun düzenlenmesinin temel gerekçelerinden birisi de bu husustur.

2. VERGİ YARGILAMASININ İLKELERİ

Vergi yargısının işleyişinin aksamadan ilerlemesi açısından bazı vergileme ilkeleri önem arz etmektedir. Bu ilkeler aşağıdaki şekilde sırlanabilir (Yüce, 2016:41; Bayraklı, 2018:97; Ala, 2016:65; Bilici ve Dilemre Öden, 2022:11).

- İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 1. maddesinde, "Danıştay, bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinde yazılı yargılama usulü uygulanır ve inceleme evrak üzerinde yapılır" denilerek yazılı yargılama usulünün uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. İdari yargı mahkemelerinin kural olarak dosya üzerinden yargılama yapıp, karar vermelerine *yazılılık ilkesi* denilmektedir.
- *Re’sen Araştırma İlkesi*; gerekli olması durumunda gerçeğin ortaya çıkarılması için bireyin ulaşamadığı bilgi ve belgeleri kendiliğinden araştırma ve ilgili kişi ve

kurumlardan tarafların talebi olmasa bile tek taraflı olarak isteyebilme görev ve yetkisini vermektedir.

- *Toplu Yargılama Usulü İlkesi*; 2576 sayılı kanunun 7. maddesinde, belirli bir parasal sınırın altında kalan uyuşmazlıkların tek hâkim tarafından çözüme bağlanacağı kurala bağlanmıştır. Dolayısıyla tek hakimle bakılması gereken davalar dışında, toplu yargılama usulü benimsenmektedir.
- Vergiyi doğuran olayın ve bu olaya ilişkin işlemlerin gerçek mahiyetini ve kapsamının kanıtlanması konusunda her türlü delilin geçerli olmasına *delil serbestisi ilkesi* denilmektedir. Bu ilkenin iki istisnası vardır; yemin ve şahittir.
- Anayasanın 2. Maddesindeki hukuk devleti ve hukuki güvenliğin sağlanması amacıyla vergi hukukunda *kıyas yasağı ilkesi* benimsenmiştir. Bu ilke nezdinde vergi kanunları ile açıkça belirlenmeyen konular üzerinden, bu konulara benzediği ileri sürülerek vergi alınmaz veya vergi istisnası tanınmaz.
- *Ekonomik Yaklaşım İlkesi*; vergiyi doğuran olayların saptanmasında ve vergi kanunların yorumunda, gerçek ekonomik niteliğin esas alınmasıdır.

3. VERGİ YARGISININ İŞLEVLERİ

Vergi yargısının işlevleri; çıkarlar dengesini koruma, uyuşmazlıkları sona erdirmeye, içtihat yaratma ve yargısal denetimi sağlama işlevidir. *Çıkarlar dengesini koruma işlevi*, vergi yargısı aracılığıyla idarenin kanuna aykırı işlemlerini denetlemesi ile çıkarlar dengesinin korunmasıdır (Yüce, 2016:37). *Uyuşmazlıkları sona erdirmeye işlevi*, vergi yargısı organlarının mükellef ya da vergi dairesi tarafından yapılan itirazları inceleyerek vergi kanunlarının hükümlerine uygun bir şekilde çözümlenmesidir (Tosuner ve Arıkan, 2012:16). *İçtihat yaratma işlevi*, vergi mevzuatının sık sık değişmesi nedeniyle mevzuatta olan karmaşık hükümleri açığa kavuşturmakta ve vergi uygulamalarına yön vermektedir (Öncel, 2020:45). Çok sık değişen vergi kanunlarının anında takip edilememesinden dolayı vergi yükümlüsü ve kamu idaresi hata yapabilmektedir. Bu durum ise vergi uyuşmazlıklarını ortaya çıkarmaktadır. *Yargısal denetimi sağlama işlevi* ile hukuk devleti ilkesinin de bir gereği olarak hem yükümlünün hem de idarenin hukuka bağlılığı denetlenebilmektedir (Mert, 2019:37).

4. VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA DANIŞTAY'IN ROLÜ

Danıştay, 1868 yılında Fransız sisteminin tesiri altında ve Fransız Danıştay'ı örnek alınarak kurulmuştur. Bu kuruluş 1961 Anayasası ile görevlendirilmiş bağımsız yüksek idare

mahkemesi danışma ve inceleme merci olarak 24.12.1964 tarih ve 521 sayılı Danıştay Kanunu gerçekleşmiştir (Aksoy, 1989:142).

2575 sayılı kanunda Vergi Mahkemeleri, İdare ve Bölge İdare Mahkemelerinin kuruluşuna yer verilmektedir. 521 sayılı kanundan kaynaklanan çalışma düzenindeki aksaklıklar giderilmeye çalışılmış ve bu kanun yerine 2575 sayılı yeni Danıştay Kanunu 20.01.1982 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Tosuner ve Arıkan, 2012:53).

Danıştay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. 1982 Anayasası md. 155/1 gereğince, bu mahkeme kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakmaktadır.

Danıştay, dokuzu dava biri idari daire olmak üzere toplam on daireden meydana gelmektedir. Bu dairelerden 3., 7. ve 9. dava daireleri vergi davalarına bakmakla görevlidir. Her dairede bir başkan ile yeteri kadar üye bulunmaktadır. Heyetler bir başkan ve dört üyenin katılımıyla toplanır, salt çoğunluk ile karar alınır. Üye sayısının yeterli olması halinde birden fazla heyet oluşturulabilir (2575 Danıştay Kanunu md.13).

2575 sayılı kanunun 5. Maddesi gereğince Danıştay'ın karar organlarını şu şekilde sıralanabilir:

- Daireler
- Danıştay Genele Kurulu
- İdari İşler Kurulu
- İdari Dava Daireleri Kurulu
- Vergi Dava Daireleri Kurulu
- İçtihatları Birleştirme Kurulu
- Başkanlar Kurulu
- Başkanlık Kurulu
- Yüksek Disiplin Kurulu
- Disiplin Kurulu

Danıştay, hem idari davaları inceleyip karara bağlayan en yüksek idare mahkemesi hem de danışma ve inceleme merciidir (Aksoy, 1989:143).

Vergi uyuşmazlıkları yönünden Danıştay'ın görevleri; (Yardımcıoğlu ve Kütükçü, 2014:14; Altay, 2005:216).

- İlk derece mahkemesi olarak görev yapar.
- Vergi mahkemelerinin ve Danıştay Dava Dairelerinin ilk derece mahkemesi olarak verdi nihai kararlar karşısında temyiz merciidir.

- Farklı Bölge İdare Mahkemelerinin yargı çevresinde olan mahkemeler arasında bağlantı iddialı davaya hangi mahkemenin görevlendirileceğine Danıştay karar vermektedir
- İlk derece mahkemeleri olan farklı idare ve vergi mahkemeleri arasında çıkan yetki ve görev uyuşmazlıklarında Danıştay görevlidir.
- İçtihat mahkemesi olarak görev yapar. Yani hukuktaki boşlukları doldurmak ve verilen farklı kararlar arasında birlik sağlamak için Yüksek Mahkeme olarak Danıştay içtihat oluşturur.
- Danışma merciidir. Danıştay, önüne gelen konuya ilişkin görüşünü bildirmekle görevlidir.

5. 142 SAYILI AYM KARARININ VERGİ YARGISINA OLASI ETKİSİ

Samsun Bölge İdare Mahkemesi 2. Vergi Dava Dairesi 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 18/6/2014 tarihli ve 6545 sayılı Kanun'un 20. maddesiyle değiştirilen 46. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan "Konusu yüz bin Türk lirasını aşan..." ibaresinin Anayasa'nın 2., 10., 13., 36. ve 37. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülerek iptaline karar verilmesi talebi ile itiraz yoluna başvurmuştur. Samsun BİM'nin iptal talebinin temel gerekçesi dava tutarının her yıl yeniden değerlendirilmesine tabi tutularak güncellenmesidir.

AYM'nin esasa ilişkin yapmış olduğu incelemede, "Kanunun ek 1. maddesinde bu kanunda öngörülen parasal sınırların, her takvim yılı başından geçerli olmak üzere, önceki yılda uygulanan parasal sınırların o yıl için 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 298. maddesi hükmü uyarınca Hazine ve Maliye Bakanlığınca her yıl tespit ve ilan edilen yeniden değerlendirilme oranında artırılması suretiyle uygulanacağı" belirtilmiştir. Bu itibarla istinaf ve temyiz kanun yoluna başvuru için davanın konusunun 2023 yılı için istinaf incelemesi yönünden yirmi bin Türk lirasından, temyiz incelemesi bakımından ise beş yüz seksen bir bin Türk lirasından aşağı olmaması gerekir.

Samsun BİM'nin itirazının gerekçesi, "davanın açıldığı tarih ile uyuşmazlığın mahkemece ve sonrasında istinaf merciince karara bağlandığı süreçte, her yıl yeniden değerlendirilme oranında güncellenerek artırılan parasal tutarın değişebildiği, bu itibarla davanın açıldığı tarihte temyiz yolu açık olan bir uyuşmazlığın istinaf merciin karar verdiği tarih itibarıyla temyiz yolu kapalı hâle gelebildiği, bu durumun mahkemeye erişim hakkı, hükmün denetlenmesini talep etme hakkı, ölçülülük ve kanuni hâkim ilkeleri ile bağdaşmadığı, ayrıca kuralda temyize ilişkin parasal tutar açısından davanın açıldığı tarihin mi, istinaf merciin karar tarihinin mi esas alınacağı yönünde bir belirliliğin ve açıklığın bulunmadığı, bu suretle kuralın hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik ilkeleriyle de çeliştiği, mahkemeler arasında yargılama süreleri açısından

farklılıklar olabileceği gözetildiğinde aynı tarihte açıldığı hâlde diğerine göre daha erken sonuçlanmış olması nedeniyle davalardan biri temyiz tabii iken, diğer dava açısından temyiz yolunun kapalı olması durumuyla karşılaşılabileceği, bu durumun ise eşitlik ilkesini ihlal ettiği belirtilerek kuralın Anayasa'nın 2., 10., 13., 36. ve 37. maddelerine aykırı olduğu” olarak belirtilmiştir.

Örneğin; 2020 yılında mükellef A ve mükellef B, 270.000 TL uyuşmazlık tutarı ile vergi mahkemesine başvurmuşlardır. Verilen mahkeme kararı üzerine iki mükellef de istinaf yoluna başvuruda bulunmuşlardır. İstinaf mercii kararının mükellef A için 2023 yılında, mükellef B için ise 2022 yılında sonuçlandığını ve mükelleflerin temyiz yoluna başvuracağını varsayalım. İstinaf mercii kararın karar verdiği tarih itibarıyla mükellef B için temyiz yolu açık iken, mükellef A için temyiz yolu kapalıdır. Eğer mükellef A için karar 2023 yılından önce verilseydi temyiz yolu açık olacaktı. Çünkü 2023 yılında temyiz merciiine başvurabilmesinin parasal sınırı yeniden değerlendirme oranı ile artırılarak 581.000 TL olmuştur ve mükellef A için temyiz yolu kapalı hale gelmiştir.

Bu örnek sonucunda aynı yılda ve tutarda istinaf merciiine başvuran mükellef A ve mükellef B'nin davalarının farklı yıllarda sonuçlanması üzerine temyiz yolunun parasal sınırının yeniden değerlendirme oranı ile artırımlı uygulanmasından dolayı mükellef B için açık olan temyiz yolu, mükellef A için kapalı hale gelmiştir.

Çizelge 3. İstinaf Ve Temyiz Merciiinin Parasal Sınırları

Yıl	2019	2020	2021	2022	2023
Duruşma Sınırı (İYUK md. 17)	44.000 TL	53.000 TL	57.000 TL	77.000 TL	171.000 TL
İstinaf Sınırı (İYUK md. 45)	6.000 TL	7.000 TL	7.000 TL	9.000 TL	20.000 TL
Temyiz Sınırı (İYUK md. 46)	144.000 TL	176.000 TL	192.000 TL	261.000 TL	581.000 TL

Kaynak: 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun ilgili maddelerinden faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

AYM'nin 26/7/2023 tarihinde vermiş olduğu kararda Samsun BİM haklı bulunmuş ve “6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 18/6/2014 tarihli ve 6545 sayılı Kanun'un 20. maddesiyle değiştirilen 46. maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde yer alan “Konusu yüz bin Türk lirasını aşan...” ibaresinin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve İPTALİNE” karar verilmiştir.

Bu kararın olası etkileri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Mükellefler istinaf yoluna gitmeden direkt olarak temyiz yoluna gidebilecektir.
- BİM'in istinaf görevi işlevini yitirecektir.
- Danıştay'ın iş yükü artacaktır.
- Yargı süreci uzayacak ve bu durumun etkisiyle vergiyi doğuran olayın gerçekleşmesinden çok zaman sonra vergi tahsilatının gerçekleşecektir. Bu durum ise literatürde Olivera-Tanzi etkisi olarak bilinen vergi gelirlerinin enflasyon karşısında değer kaybetmesine neden yol açacaktır.

6. SONUÇ

Türk vergi yargı sistemi iki aşamalı yapıya sahipken 2016 yılında çıkan 6545 sayılı kanun ile üç aşamalı bir yapıya bürünmüştür. Bu durum BİM'in işi yükünü artırırken Danıştay'ın işi yükü azaltmıştır. Bu durum çalışma içerisinde çizelge 1 ve 2 de de somut bir şekilde ortaya konulmuştur. Samsun Bölge İdare Mahkemesi 2023 yılında Danıştay'a başvurulabilmenin parasal sınırının her yıl yeniden değerlendirme oranı nispetinde artırılmasının kanuna aykırılık teşkil ettiğini öne sürmüştür. Bu durumun temel gerekçesi ise dava sürecinin başladığı yıl ile sonuçlandığı yıldaki temyiz sınırlarının farklılığıdır. Bu durumda yargı sürecinin uzaması halinde tarafların temyiz hakkını kaybetmesi mümkün olabilmektedir. Örneğin, uyuşmazlık tutarı 180.000 TL olan dava sürecinin 2020 yılında başlaması ile davanın 2023 yılında temyize sürecine ulaşması durumunda mükellef temyiz hakkını kaybedecektir. Çünkü 2020 yılında 176.000 TL olan temyize başvuru sınırı 2023 yılında 581.000 TL'ye yükselmiştir. Bu yüzden de temyiz yoluna başvuru açısından hangi tarihte bu sınırın uygulanacağı kanunda açık ve net bir şekilde belirtilmediği için mükellef nezdinde bir hak mahrumiyeti ortaya çıkmaktadır. Anayasa mahkemesi de bu durumun kanuna aykırılığını makul görerek Samsun Bölge İdare Mahkemesi 2. Vergi Dava Dairesinin kanunda belirtilen "*Konusu yüz bin Türk lirasını aşan...*" ibaresinin iptal başvurusunu kabul etmiştir. Ancak iptal kararının vergi yargısına bir takım etkilerinin olacağı da açıktır. Bu etkiler; parasal sınırın kalkması ile tüm uyuşmazlıkların temyiz aşamasına gelebileceği ve buna bağlı olarak temyiz mercii olan Danıştay'ın iş yükünün artacağı, BİM'in istinaf işlevini yitireceği ve tüm uyuşmazlıkların Danıştay'a intikal etmesi neticesinde yargı sürecinin uzayarak vergi gelirlerinin enflasyon karşısında değer kaybına uğramasına sebep olması olarak sıralanabilir.

KAYNAÇA

Aksoy, Ş., Vergi Hukuku Ve Türk Vergi Sistemi, Filiz Kitabevi/İstanbul, 1989.

Ala, O., *Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları, Yargısal Çözüm Yolunun Edirne Vergi Mahkemesi Örneğinde Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2016.

Altay, E., Danıştay'ın İdari Görevleri ve Kararları, TBB Dergisi, 56, 2005.

Arslan, A., Vergi Uyuşmazlıklarına Alternatif Çözüm Yollarının Türk Vergi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Mali Hukuk Dergisi, 17(203), 2021.

Bayraklı, H.H., Vergi Uyuşmazlıkları Ve Çözüm Yolları, Celepler Matbaacılık/Afyonkarahisar, 2008.

Bayraklı, H.H., Vergi Yargılama Hukuku, Celepler Matbaası/Afyonkarahisar, 2018.

Bilici, N. ve Dilemre Öden, B., Vergi Hukuku Uygulamaları, Savaş Yayınevi/Ankara, 2022.

Buyrukoğlu, S., Toparlak, E., Avantaj ve Dezavantajlarıyla İzaha Davet Müessesesi, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1), 2018.

Karaman, Ö., *Türkiye'de Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamadaki Çözümünde Tüm Yönleriyle Uzlaşma*, Yüksek Lisans Projesi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2019

Mert, Ö., *Türkiye Ve Bazı Ülkelerde Vergi Uyuşmazlıklarının Yargı Aşamasında Çözüm Yolları*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Gaziosman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2019.

Öncel, H., *Türkiye'de Vergi Uyuşmazlıklarının Yargı Aşamasında Çözümlemesi*, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2020.

Taşkan, Y.Z., Vergi Yargılaması Hukukunda Görev Ve Yetki, Siyasal Kitabevi/Ankara, 2007.

Topçu, K.M., *Vergi Uyuşmazlıklarının Çözüm Yolları*, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2008.

Tosuner, M. ve Arıkan, Z., Vergi Uyuşmazlıklarının İdari Aşamada Çözümü Ve Türk Vergi Yargısı, Kanyılmaz Matbaacılık/İzmir, 2012.

Yardımcıoğlu, M., Kütükçü, M., Vergi Uyuşmazlıklarında İdari ve Adli Çözüm Yolları, Kahramanmaraş Vergi Dairesi Başkanlığında Örnek Çalışma, Akademik Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi, 6(11), 2014

Yüce, M., Mali Yargılama Hukuku, Ekin Yayınevi/Bursa, 2016.

ANAYASA MAHKEMESİNİN EK MTV DÜZENLEMESİNE İLİŞKİN KARARININ VERGİLEME İLKELERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşegül SONKUR¹, Doç. Dr. Selçuk BUYRUKOĞLU²

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 0009-0005-1017-1422

² Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, 0000-0003-4335-1575

ÖZET

Türkiye’de uygulana motorlu taşıtlar vergisinin öne çıkan en temel özellikleri servet üzerinden alınması ve dolaysız bir vergi olmasıdır. Bu vergi 1963 yılında resmi gazetede yayımlanan 197 sayılı kanun numarası ile uygulanmaya başlamıştır. Verginin konusu hava ve karada yer alan motorlu taşıtlar olup hesaplanmasında 2018 yılında değişikliğe gidilmiş olup 2018 yılından önce sadece spesifik matraha göre belirlenirken belirtilen yıldan itibaren hem spesifik hem de advalorem esaslara göre tespit edilmeye başlanmıştır. Yani vergi hesaplanırken 2018 yılından önce sadece aracın yaşı ve motor hacmi dikkate alınırken 2018 yılından itibaren bu kriterlere taşıtın değeri de eklenmiştir. Motorlu taşıtlar vergisi her yılın başında otomatik olarak tahakkuk etmekte ve mükelleflerin tebligatına ihtiyaç duyulmadan yılda iki eşit taksit ile (Ocak-Temmuz aylarında) ödenmektedir. Verginin mükellefi motorlu taşıtın ilgili sicil bürosunda adına tescil edilen gerçek ve tüzel kişilerdir. Uygulamada vergileme ilkeleri açısından en şeffaf vergilerden birisi olan bu vergi zaman zaman uyuşmazlıklara konu olmuş ve vergi yargısına taşınmıştır. Bu durumun en güncel örneği 2023 yılında başvuru ek MTV uygulamasıdır. Bu uygulama ile yılda iki kez ödenen MTV’nin fazladan iki defa daha ödenmesi gündeme gelmiş ve konu Anayasa Mahkemesine (AYM) iptal gerekçesiyle intikal etmiştir. Anayasa mahkemesi uyuşmazlığı vergilemede hukuki güvenlik, kanunilik ve belirlilik ilkeleri açısından değerlendirmiş ve 2023 yılının şubat ayında yaşanan deprem felaketini de gerekçe göstererek başvuruyu reddetmiştir.

Bu çalışmada sırasıyla; Türkiye’de uygulanan MTV’ye, vergileme ilkelerine, Anayasa Mahkemesinin MTV ile ilgili vermiş olduğu kararlara ve son olarak da 2023 yılındaki kararın detaylarına yer verilecektir. Ayrıca bu kararın iptal gerekçesinin klasik ve modern vergileme ilkeleri ile olan ilişkisi de ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Motorlu Taşıtlar Vergisi, Anayasa Mahkemesi, Vergileme İlkeleri

EVALUATION OF THE CONSTITUTIONAL COURT'S DECISION ON ADDITIONAL MVT REGULATION IN TERMS OF TAXATION PRINCIPLES

ABSTRACT

The most important features of the motor vehicle tax applied in Türkiye are that it is collected on wealth and is a direct tax. This tax started to be implemented in 1963 with the law number 197 published in the official gazette. The subject of the tax is air and land motor vehicles, and its calculation was changed in 2018. While it was determined only on the specific base before 2018, it has started to be determined on both specific and ad valorem basis as of the specified year. In other words, while before 2018, only the age and engine volume of the vehicle were taken into account when calculating the tax, since 2018, the value of the vehicle has also been added to these criteria. Motor vehicle tax is automatically accrued at the beginning of each year and is paid in two equal installments per year (January-July) without the need for notification from taxpayers. The taxpayers of the tax are real and legal persons whose name is registered in the relevant registry office of the motor vehicle. This tax, which is one of the most transparent taxes in terms of taxation principles in practice, has been the subject of disputes from time to time and has been brought to the tax jurisdiction. The most current example of this situation is the additional MVT application applied in 2023. With this practice, the payment of MVT, which was paid twice a year, two more times came to the fore and the issue was referred to the Constitutional Court on the grounds of annulment. The Constitutional Court evaluated the dispute in terms of legal security, legality and certainty principles in taxation and rejected the application, citing the earthquake disaster in February 2023 as justification.

In this study, respectively; MVT applied in Türkiye, taxation principles, the decisions of the Constitutional Court regarding MVT and finally the details of the decision in 2023 will be included. In addition, the relationship of the reason for the annulment of this decision with classical and modern taxation principles will be discussed in detail.

Key Words: Motor Vehicle Tax, Constitutional Court, Taxation Principles

GİRİŞ

1957 yılında servet üzerinden bir vergi olarak Türk vergi sistemine giren motorlu taşıtlar vergisi (MTV) yürürlükte bulunduğu süre boyunca çeşitli değişikliklere uğramıştır. Mükellefini adına motorlu taşıt tescil edilmiş gerçek ve tüzel kişilerin oluşturduğu bu vergi her yılın Ocak ayında

otomatik tahakkuk etmekte ve Ocak ile Temmuz ayları olmak üzere iki eşit taksitte ödenmektedir.

MTV'nin toplam vergi gelirleri içindeki payının her geçen yıl artarak devam etmesi ve en kolay tahsil edilebilecek vergilerden olması gerekçesiyle bu vergiye doğal afet gibi olağanüstü durumlarda ve ekonomik kriz dönemlerinde hükümetler tarafından ek gelir kaynağı olarak da başvurulmuştur. Bu durumun somut örnekleri; 1999 Gölcük depremi, 2003 küresel krizi ve 2023 Kahramanmaraş depremidir. Alınan ek MTV kararlarına karşı Anayasa Mahkemesine iptal başvuruları yapılmış ancak bazı dönemlerde bu iptal talebi kabul edilmiş bazı dönemlerde ise reddedilmiştir.

Birçok iktisatçı tarafından ileri sürülen vergilendirme ilkeleri ile uygulamada olan vergi kanunlarının vergilemeye ilişkin temel prensiplere olan bağlılığı incelenmektedir. Bu çalışmada da zaman zaman uygulamaya konulan ek MTV uygulamasının vergileme ilkeleri ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Vergileme ilkeleri incelenirken sadece ek MTV uygulaması ile bağlantılı olduğu düşünülen ilkelere yer verilmiştir. Bu ilkeler; vergilemede herkesin eşit miktarda vergi ödemesini öne süren eşitlik ilkesi, herkesin en uygun zamanda vergi ödemesi gerektiğini savunan uygunluk ilkesi, mükelleflerin vergiyi ne zaman ne kadar ödeyeceğini önceden bilmesi gerektiğini söyleyen belirlilik ilkesi, vergilerin geriye yürümesinin mümkün olmadığı görüşüne sahip hukuki güvenlik ilkesi ve her mükellefin kendi ödeme gücüne göre vergilendirilmesi gerektiğini düşünen ödeme gücüne göre ilkesidir.

1. TÜRKİYE'DE UYGULANAN MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ

1.1. Motorlu Taşıtlar Vergisinin Tarihsel Gelişimi

Motorlu taşıtlar vergisi 1957 yılında literatüre girmekle beraber birçok değişikliğe uğramıştır. İlk olarak 1957-1963 yılları arasında hususi otomobil vergisi adıyla anılmış, 1963-1980 yılları arasında ise 197 Sayılı Motorlu Kara Taşıtları Vergisi olarak uygulanmıştır. Son olarak ise 1980 yılında kapsamı genişletilmiş ve motorlu taşıtlar vergisi adını almıştır (İraz, 2018:86). 1980 yılında köklü değişikliğe uğrayan motorlu taşıtlar vergisi; vergi tarifelerindeki değişikliğin yanı sıra, kapsamı da değiştirilerek yalnızca hususi otomobiller değil uçak, helikopter ve diğer motorlu kara taşıtlar da verginin konusu haline getirilmiştir. 1980 yılında yapılan en büyük değişiklik ise; motorlu kara taşıtları vergisinin şuan uygulamadaki adı olan motorlu taşıtlar vergisi haline dönüştürülmesidir. (Tosuner ve Arıkan, 2011:437)

1.2. Motorlu Taşıtlar Vergisinin Konusu ve Mükellefi

3713 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 7. maddesine; Karayolları Trafik Kanununa göre trafik şube veya bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları ve Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğüne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopterler motorlu taşıtlar vergisine tabidir. 06.05.2009 tarihli 5897 sayılı Kanun'un 2. maddesiyle III sayılı tarifede bulunan motorlu deniz taşıtları kanun kapsamından çıkarılmıştır. Bundan böyle özel amaçla kullanılan kotra, yat ve her türlü motorlu tekneler motorlu taşıtlar vergisinin konusu dışında kalacaktır (Esemen, 2022:17). Aynı zamanda sandal, bisiklet gibi motorlu olmayan taşıtlar ile bu tarifelerde yer almayan traktör, deniz taşıtları verginin konusuna girmez (Avcı ve Yeniçeri, 2019:2415-2416). Aynı kanunun 3. maddesine göre, trafik sicili ile Ulaştırma Bakanlığınca tutulan sivil hava vasıtaları sicilinde adlarına motorlu taşıt kayıt ve tescil edilmiş olan gerçek ve tüzel kişiler verginin mükellefidir. Motorlu taşıtların, ilgili sicile kaydedilmesi ve tescil işleminin gerçekleştirilmesiyle mükellefiyet başlayacaktır. Kayıt ve tescilin silinmesiyle de mükellefiyet sona erecektir (Polat, 2014:53-54).

1.3. Motorlu Taşıtlar Vergisinin Tarh, Tebliğ, Tahakkuk ve Tahsili

Motorlu taşıtlar vergisi, taşıtların kayıt ve tescilinin yapıldığı yerin vergi dairesi tarafından her yıl ocak ayının başında yıllık ve otomatik olarak tahakkuk ettirilmiş sayılır. 197 sayılı MTV kanununun 10-11. maddelerinde vergi miktarlarında bir değişiklik olması halinde, bu değişikliğe göre ödenecek vergi; değişiklik, takvim yılının ilk altı ayında yapılmış ise takip eden son altı aylık dönemin başında, son altı ayında yapılmış ise takip eden takvim yılı başında tahakkuk ettirilmiş sayılır.

197 sayılı kanununun 9-10. maddelerinde motorlu taşıtlar vergisi her yıl ocak ve temmuz aylarında iki eşit taksitte ödeneceği hüküm altına alınmıştır. Takvim yılının ilk altı ayında, taşıtın bünyesinde bir değişiklik olması veya verginin artırılması veya azaltılması halinde ikinci taksit, yeni duruma göre ödenir. MTV kanununun ilgili maddeleri gereğince, vergi miktarlarında bir değişiklik olması halinde, bu değişikliğe göre ödenecek vergi; değişiklik, takvim yılının ilk altı ayında yapılmış ise takip eden son altı aylık dönemin başında, son altı ayında yapılmış ise takip eden takvim yılı başında tahakkuk ettirilmiş sayılır.

1.4. Vergi Türleri Arasında Motorlu Taşıtlar Vergisinin Yeri

Vergiler gelir, gider ve servet vergileri olmak üzere başlıca üç bölüme ayrılmaktadır. Servet vergileri, servete giren her çeşit menkul ve gayrimenkul malların ya tümünün ya da bir kısmının değerinden alınan dolaysız vergilerdir (Turhan, 1998:170). Servet vergileri uygulaması kolay

ve düşük oranlı vergiler olup kendi içerisinde motorlu taşıtlar, emlak ve veraset ve intikal vergisi olarak üç başlıkta ele alınmaktadır. Türk vergi mevzuatına göre; motorlu taşıt sahibi olan kimse servet sahibi kabul edilmektedir. Motorlu taşıta sahip kişilerin olmayanlara göre ödeme gücünün fazla olduğu varsayımı motorlu taşıtların vergilendirilmesinin nedenidir. Dolayısıyla vergi tabanı her geçen gün büyüyen motorlu taşıtlar vergisi oldukça önem arz etmektedir (Şahin, 2018:54;44).

Çizelge 1: Motorlu Taşıtlar Vergisinin Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (2005-2023)

Yıllar	MTV Geliri (1) (milyon TL)	Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergi Gelirleri* (2) (milyon TL)	Toplam Vergi Gelirleri** (3) (milyon TL)	1/2 (%)	1/3 (%)
2005	2.559.398	2.648.361	131.948.778	96,63	1,93
2006	3.037.610	3.159.574	151.271.701	96,13	2,00
2007	3.556.797	3.693.239	171.098.466	96,29	2,08
2008	4.001.749	4.151.467	189.980.827	96,38	2,10
2009	4.585.854	4.758.940	196.313.308	96,36	2,33
2010	5.128.667	5.357.758	235.714.637	95,72	2,17
2011	6.060.243	6.320.895	284.490.017	95,88	2,13
2012	6.773.827	7.081.812	317.218.619	95,65	2,13
2013	7.397.824	7.754.861	367.517.727	95,39	2,01
2014	7.834.252	8.270.231	401.683.956	94,72	1,95
2015	8.984.030	9.430.549	465.229.389	95,27	1,93
2016	10.029.095	10.673.036	529.607.901	93,96	1,89
2017	10.860.173	11.592.260	626.082.415	93,68	1,70
2018	12.887.066	13.855.615	738.180.401	93,01	1,74
2019	14.568.603	15.779.173	820.148.186	92,32	1,77
2020	16.044.429	17.361.257	983.258.493	92,41	1,63
2021	18.879.195	21.218.426	1.395.725.545	88,97	1,35
2022	23.682.448	26.720.401	2.709.130.767	88,63	0,87
2023***	38,787,287	42,921,946,	3,673,735,478	90,36	1,05

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı Bütçe Gelirleri, 2005-2022

* Mülkiyet Üzerinden alınan vergiler; MTV, VİV ve Değerli Konut Vergisinden oluşmaktadır.

** Merkezi yönetim toplam gelirlerini ifade etmektedir.

*** Bu yıla ilişkin rakamlar tahminidir.

Tablo 1 incelendiğinde aşağıdaki hususların ön plana çıktığı görülmektedir;

- MTV gelirlerinde göze çarpan en önemli husus yıllar itibariyle artış eğiliminde olmasıdır. Bu artış düzenli olarak her yıl devam etmiştir
- MTV gelirlerinin mülkiyet üzerinden alınan vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça yüksektir. Bu oranın yüksek olmasının sebebi yerel yönetimler tarafından tahsil edilen

emlak vergisinin bu gelirlere dahil edilmemiş olmasıdır. Bu durumda mülkiyet üzerinden alınan vergiler MTV ve veraset ve intikal vergisinden oluşmuştur.

- Türkiye’de motorlu taşıtlar vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı da bu tablo aracılığıyla tespit edilebilmektedir. Örneğin, MTV’ nin toplam vergi gelirleri içindeki payı 2005 yılı itibariyle %1,93 seviyesindeyken 2009 yılında %2,33’e yükselmiş, 2020 yılında %1,63’e, 2022 yılında ise %0,87’e gerilemiştir.
- 2023 yılı bütçe tahminlerinde yaklaşık 38,7 milyar TL olması planlanan MTV gelirlerinin yıl içerisinde Anayasa Mahkemesi kararından dolayı %100 artması beklenmektedir.

2. VERGİLEME İLKELERİ

17. yüzyıldan itibaren birçok iktisatçı tarafından vergileme ilkeleri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Fakat mali literatürde vergileme ilkelerinin tartışılması, özellikle A. Smith ve A.Wagner tarafından ileri sürülen kuralların açıklanması ile başlamış ve yoğunlaşmıştır (Gökbunar, 1998:181). Özellikle Adam Smith’ in ele aldığı ilkeler maliye otoritelerince genel kabul görmüş ve halen geçerliliğini koruyan niteliktedir (Buyrukoğlu ve Buzkıran, 2016:5).

Bu başlıkta sadece çalışma konusu ile alakalı olduğu düşünülen vergileme ilkelerine yer verilecektir.¹

Belirlilik ilkesine göre, her vatandaşın ödemek zorunda olduğu vergi; tutar, çeşit, ödeme zamanı, şekli, vb. bakımlardan keyfi değil kesin, açık ve belirli olmalıdır (Edizdoğan, 2004: 228). Belirlilik ilkesi, vergi kanunlarının çıkarıldıktan sonra bir daha hiç değiştirilmemesi demek değildir. Aksine, belirli bir düzende zamanı geldiğinde yapılacak değişikliği uygun bulunmaktadır. Bu çerçevede ekonomik, siyasal ve sosyal nedenlerle vergilerde değişikliklerin yapılması normal karşılanmaktadır. Burada önemli olan, yapılan değişikliklerin düzensiz, rastgele, zamansız ve geliş düzel yapılmamasıdır (Şenyüz, 1993:209).

Hukuki güvenlik ilkesine göre, herkes bağlı olacağı hukuk kurallarını önceden bilip, tutum ve davranışlarını bu kurallara uygun olarak düzenlemektedir. Bireylerin davranışlarını düzenleyen kuralların yine bireylere güvenlik sağlaması gerekmektedir. Bu da devletin kendi koyduğu kurallara uymasıyla gerçekleşebilecektir (Öncel ve diğerleri, 2005:45). Aynı zamanda vergi kanunlarının geriye yürümemesi de hukuki güvenlik ilkesinin bir gereğidir.

¹ Diğer vergileme ilkelerinin ayrıntısı için (Pehlivan, 2018:54-60) incelenebilir.

Uygunluk ilkesine göre, vergi, mükelleflerden en uygun zamanda ve şekilde alınmalıdır (Buyrukoğu ve Buzkıran, 2016: 7). Burada her bir mükellefin uygunluğunu gözetmek imkânsız olacağından, genel kaideler çerçevesinde, en fazla kişiyi kapsayacak şekilde uygun vergilendirme dönemleri ve ödeme zamanları belirlenmesi esastır. Aynı durumda olanların toplulaştırılması ve onlara yönelik düzenlemeler yapılması da, örneğin çiftçilerin mahsulden sonra ödeme yapması gibi, söz konusu olabilmektedir (Şenyüz, 1995:121).

Ödeme gücüne göre ilkesi, herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Bu bağlamda mali gücü fazla olanın, daha az mali gücü olana göre daha çok vergi ödemesi gerekmektedir (Gökçay, 2017:115). Kişilerin ekonomik ve kişisel durumları göz önüne alınarak vergilendirme yapılması mali güce göre vergilendirme ilkesinin gereği olarak karşımıza çıkmaktadır (Karakoç, 2013:1287).

3. YAKIN TARİHTE UYGULANAN EK MTV DÜZENLEMELERİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Yakın tarihte ek MTV'nin uygulandığı yıllar 2000 ve 2003 yıllarıdır. Bu yıllarda aşağıda belirtilen şekillerde düzenlemeye gidilmiştir.

- 17.8.1999 ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremın Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Ülkemiz 17 Ağustos 1999 günü bir deprem felaketi yaşanmış olup, bu felaket önemli boyutta yıkımlara, can ve mal kaybına yol açmıştır. Ortaya çıkan yıkımların onarılması için büyük bir kamu finansman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bölgede meydana gelen ciddi boyutlardaki tahribatın ve zararın giderilerek hayatın mümkün olan en kısa sürede normale dönüştürülmesi için devlet gelirlerinde artışa ihtiyaç duyulmuştur. Karşı karşıya bulunulan gelir ihtiyacının en önemli destekçisi hiç şüphesiz vergiler olacaktır. Bu amaçla hazırlanan kanun tasarısında depremde zarar gören vatandaşlar ek mali yükümlülüklerin dışında tutulmuştur.

Bu tasarıyla; 1998 yılında beyan edilen gelir veya kurumlar vergisi matrahları ile bu yılda elde edilen ve belli miktarın üzerindeki ücretler, bina, arsa ve araziler, motorlu taşıtlar, cep telefonları üzerinden bir defalık ek vergi ödenmesi öngörülmektedir.

Tasarının 7. maddesi ek motorlu taşıtlar vergisini ele almaktadır. Buna göre “197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanununun 5. ve 6. maddelerinde yer alan (I), (II), (III) ve (IV) sayılı tarifelere

göre vergiye tabi olan ve bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte ilgili olduğu sicilde kayıt ve tescilli bulunan taşıtlar üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere ek motorlu taşıtlar vergisi alınacaktır” denilmiştir. Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi’nin tutarı, 1999 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisinin tutarı kadar olacaktır. Bu vergi, birincisi bu kanunun yayımını izleyen ayın sonuna kadar, ikincisi ise 30 Kasım 1999 tarihine kadar olmak üzere taşıtın kayıt ve tescilin yapıldığı yerin vergi dairesine veya Maliye Bakanlığınca tahsil yetkisi verilen banka şubelerine iki eşit taksitte ödenecektir.

1999 yılında getirilen ek MTV kararına altı milletvekili tarafından “Toplumumuzun çok sıkıntılı olduğu bu günlerde tekrar ve herkesi ilgilendiren bir vergi yükü getirmek ayrıca tartışmalara da zemin hazırlayacaktır. Akaryakıtta zammı gündeme getirecek olan vergi katsayısının % 300’den % 500’e çıkarılmasına da karşıyız.” şeklinde bir itiraz gelmiş ve ek MTV’nin iptali için konu Anayasa Mahkemesine taşınmıştır.

Dava dilekçesinde, geriye yürütülerek getirilen ek vergi yükümlülüğünün, Anayasa’nın 2. maddesinde belirtilen hukuk devletinin gereği olan “hukuk güvenliği ilkesi” ile 73. maddesindeki “malî güce göre vergilendirme ve vergi yükünün adaletli ve dengeli bir şekilde dağılımı ilkesine” aykırılığı ileri sürülmektedir. Anayasa Mahkemesinin ek MTV’nin iptaline ilişkin vermiş olduğu kararda **“Yasanın genel gerekçesinde de belirtildiği gibi, deprem nedeniyle oluşan ekonomik kayıpların giderilmesi ve toplumsal dayanışmanın sağlanması gibi sosyal ve ekonomik koşulların zorunlu kıldığı nedenlerle, ek vergi getirilmesinde kamu yararının gözetildiği açıktır.”** denilerek dava konusu düzenlemenin Anayasa’nın 2. ve 73. maddelerine aykırı olmadığı tespitine ulaşılarak iptal talebi reddedilmiştir. Sonuç olarak, AYM’nin 28.3.2001 tarihli kararı ile “17.8.1999 ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun” 1., 6., 7. ve 9. maddelerinin yürürlüğünün durdurulması istemi reddedilerek oybirliğiyle uygulamaya konulmuştur.

- 2003 tarihli 4962 Sayılı Kanun İle Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi Yerine Getirilen Taşıtlar Vergisi Genel Tebliği

Talep edilen ek MTV’nin gerekçesi “2003 yılı ekonomik istikrarının gerçekleşmesi bakımından gayri safi millî hasılanın % 6,5’i seviyesinde öngörülmüş olan **kamu sektörü faiz dışı fazla hedefine ulaşabilmek** için ilave tedbir olarak gelir artırıcı politikaların uygulanmasına ihtiyaç

duyulmaktadır.” olarak belirtilmiştir. Bu hedefin tutturulması konusundaki kararlılığın bir göstergesi olarak servet üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere ek motorlu taşıtlar ve ek emlak vergisi alınması gereği doğmuştur.

AYM 2003 yılında 4837 ve 4962 sayılı kanunların ek motorlu taşıtlar vergisi hükümlerinin iptal başvurularını uygun bulmuş ve verginin iptalini karar vermiştir. Kararın gerekçesinde “Ek motorlu taşıtlar vergisinin alınma gerekçesinin ekonomik istikrarı sağlamak ve borç stokunu azaltmak olduğu ve bu durumun olağanüstü bir durum arz etmediğine” vurgu yapılmıştır. Sonuç olarak, borç stokunu azaltmak amacıyla ek vergi getirilmesi hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmamaktadır.

4. 7456 SAYILI 6/2/2023 TARİHİNDE MEYDANA GELEN DEPREMLERİN YOL AÇTIĞI EKONOMİK KAYIPLARIN TELAFİSİ İÇİN EK MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ İHDASI İLE BAZI KANUNLARDA VE 375 SAYILI KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMEDE DEĞİŞİKLİK YAPILMASI HAKKINDA KANUN

15/7/2023 tarihli ve 32249 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 14/7/2023 tarihli ve 7456 sayılı 6/2/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telafisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununun 1. maddesiyle ek motorlu taşıtlar vergisi (Ek MTV) ihdas edilmiş ve söz konusu düzenleme Kanunun yayımı tarihi olan 15/7/2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

7456 sayılı Kanununun 1. maddesinde, “18/2/1963 tarihli ve 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanununun 5., 6. ve geçici 8. maddelerinde yer alan (I), (I/A), (II) ve (IV) sayılı tarifelere göre vergiye tabi olan ve bu kanunun yayımı tarihinde ilgili sicilde kayıt ve tescilli bulunan taşıtlar ile bu kanunun yayımı tarihinden 31/12/2023 tarihine kadar ilgili sicillere ilk defa kayıt ve tescil edilecek olan taşıtlar, bir defaya mahsus olmak üzere, 2023 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi tutarı kadar ek motorlu taşıtlar vergisine tabidir.

197 sayılı Kanununun 4. maddesinde yer alan istisnalar, ek motorlu taşıtlar vergisi için de uygulanır. 6/2/2023 tarihinde Kahramanmaraş ilinde meydana gelen depremler nedeniyle Hazine ve Maliye Bakanlığınca 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 15. maddesi kapsamında mücbir sebep hâli ilan edilen yerlerde; deprem tarihi itibarıyla kayıt ve tescilli olan taşıtlar, deprem nedeniyle yıkılan veya ağır ya da orta hasarlı hâle gelen binaların maliklerine ait taşıtlar, depremlerde ağır hasar göyerek kullanılamaz duruma gelen taşıtlar ile

deprem nedeniyle eşi veya birinci derece kan hısımlarından birini kaybeden mükelleflere ait taşıtlar ek motorlu taşıtlar vergisinden müstesnadır.

Bunlara ilave olarak, 6/2/2023 tarihinde Kahramanmaraş ilinde meydana gelen depremler nedeniyle mücbir sebep hali ilan edilen Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa, Elazığ illerinde ve Sivas ilinin Gürün ilçesinde;

-Deprem tarihi itibarıyla kayıt ve tescilli taşıtlar,

-Deprem nedeniyle yıkılan veya ağır ya da orta hasarlı hale gelen binaların maliklerine ait taşıtlar,

-Depremlerde ağır hasar görerek kullanılamaz duruma gelen taşıtlar,

-Deprem nedeniyle eşini veya birinci derece kan hısımlarından birini (anne, baba, çocuk) kaybeden mükelleflere ait taşıtlar,

ek MTV'den istisnadır.

15/7/2023 tarihi itibarıyla motorlu taşıtlar vergisi mükellefi olan gerçek ve tüzel kişilere ilgili vergi dairesince, 2023 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisinin tamamı kadar ek MTV tahakkuk edecektir. Tahakkuk eden ek MTV iki eşit taksitte olmak üzere, birinci taksiti Ağustos ayı sonuna kadar, ikinci taksiti ise 2023 yılının Kasım ayı sonuna kadar ödenecektir. Taşıtların her türlü satış veya devir işlemleri yapılmadan önce bu taşıtlara ilişkin tahakkuk eden ek MTV'nin tamamının ödenmesi gerekmektedir. Ek MTV ödenmeden, trafikten çekme, hurdaya çıkarma ve yurt dışına çıkarma nedeniyle tescil kaydı kapatma işlemi yapılmayacaktır.

Bu kanunu yürürlüğe girmesiyle birlikte doğan ek MTV yükümlülüğünün iptaline ilişkin AYM'ye başvurulmuş ve AYM'nin 06.10.2023 tarih ve 32331 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan kararıyla iptal istemi reddedilmiştir. Bu düzenlemenin iptali, 1999 yılındaki ek MTV uygulaması ile benzerlik göstermekte olup "*depremler nedeniyle ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanması*" gerekçe gösterilmiştir.

5. EK MTV UYGULAMASININ VERGİLEME İLKELERİ ÇERÇEVESİNDE ELE ALINMASI

Ek gelir kaynağı yaratmak amacıyla, gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri gibi vergi mükelleflerine de mükellefiyet getirilmeden sadece motorlu taşıt sahiplerine vergi getirilmesi, Anayasa'nın 10. maddesindeki **eşitlik ilkesine** aykırıdır. Taşıt vergisi mükellefleri ile diğer vergi mükellefleri arasında, vergi yükünün dağılımı bakımından mali güce göre kurulması gereken eşitlik bozulmuştur. Vergilendirmeye ilişkin usul ve esasların kanunlar ile ortaya konulmuş olması, mükelleflerin ödeyecekleri vergilerin tarh, tebliğ, tahakkuk ve tahsil yöntemlerine ilişkin tam bilgiye sahip olmaları, mükellefiyet, istisna veya muafiyet hususlarının açık ve net olması ise belirlilik ilkesinin gereğidir. 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanununun 9. maddesinde “Motorlu taşıtlar vergisi her yıl Ocak ve Temmuz aylarında iki eşit taksitte ödenir.” ifadesine yer verilerek MTV'nin ödenmesine ilişkin hükme açıklık getirilmiştir. Ancak yürürlüğe giren ek MTV ile Ocak ve Temmuz ayları dışında Ağustos ve Kasım aylarında da tahsil edilecek MTV'ler sebebiyle vergilemede **belirlilik ilkesi** zedelenmiş olacaktır. Ayrıca, mükelleflerin ek vergileri ödeyip ödeyemeyeceğinin tespit edilmeden yürürlüğe konulması da vergilemede **uygunluk ilkesine** aykırıdır. Şüphesiz yasama organının aynı vergiyi doğuran olaylardan ikinci kez ek vergi alınması yasal hükümler dışında kabul edilemez. Ek MTV uygulamasının kanunlar ile yürürlüğe konulması vergilemede **kanunilik ilkesine** uygun olsa da, **hukuki güvenlik ilkesine** aykırıdır.

SONUÇ

Servet unsuru olarak kabul edilen motorlu taşıtlar üzerinden alınan MTV her yılın başında otomatik tahakkuk etmekte ve yılda iki eşit taksit ile tahsil edilmektedir. Vergileme belirlilik ilkesinin en somut örneklerinden birisi olan bu vergi zaman zaman iki taksitten fazla tahsil edilmek zorunda kalmıştır. Özellikle doğal afetler gibi olağanüstü durumlarda başvuru olan ek vergilendirme süreci bazı vergileme ilkelerinin de zedelenmesine sebep olmuştur.

Türkiye'de deprem ve ekonomik kriz sebepleriyle 1999, 2003 ve 2023 yıllarında getirilen ek MTV'ler olağanüstü durumlarda ciddi bir finansman kaynağı olarak görülmüştür. 1999 ve 2023 yılında deprem kaynaklı olarak getirilen ek MTV kararına karşı AYM'ye yapılan iptal talepleri reddedilirken, 2003 yılında ekonomik kriz sebebiyle alınan ek MTV'ye yönelik iptal talebi kabul edilip mükellefler üzerinden bu yükümlülük kaldırılmış ve alınan tutarlar da mükelleflere iade edilmiştir.

Getirilen ek MTV'ler bazı vergilendirme ilkelerine aykırılık teşkil etmiştir. Bu aykırılıklar; mükellefin ödeme için belirli olan zamanın dışına çıkılması, kanunların geriye yürütülmesi,

vergilerin ödeme gücüne göre alınması gerekirken bunun göz ardı edilmesi şeklinde sıralanmıştır. Uygulanan ek MTV yıl ortasında getirilmekle birlikte öncesinde tahakkuk eden vergide değişikliğe sebebiyet vereceğinden geriye yürüme durumu söz konusu olduğu için hukuki güvenlik ilkesini zedelemiş olmaktadır.

KAYNAKÇA

Avcı, O., Yeniçeri, H., “Motorlu Taşıtlar Vergisi’ne İlişkin Bazı Sorunların Değerlendirilmesi”. Legal Mali Hukuk Dergisi, 15(179), 2019.

Buyrukoğlu, S. ve Buzkıran, D., Klasik ve Modern Vergileme İlkeleri Çerçevesinde Uzlaşma Müessesesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(7), 2016.

Edizdoğan, N., *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Kitabevi, 2017.

Gökbunar, A. R., Vergileme İlkeleri ve Küreselleşme, Yönetim ve Ekonomi, 4, 1999.

Gökçay, Ş. E., Türk Vergi Sisteminde Vergi Ödeme Gücüne Ulaşma Teknikleri, Journal of Life Economics, 4(3), 2017.

https://www.verginet.net/dtt/11/AnayasaMahkemesinceIptalEdilenTasitVergisininEkMotorluTasitl_4918.aspx (Erişim tarihi 03.11.2023)

Esemen, A., Türkiye’de Motorlu Taşıtlar Vergisinin Mali Güç İlkesi ve Çevreye Duyarlı Vergileme Açısından Değerlendirilmesi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2022.

Kabakçı, H., *Türk Motorlu Taşıtlar Vergisinin Çeşitli Ülke Uygulamaları İle Karşılaştırılması Ve Bir Model Önerisi*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2009.

Kaplan, R., Motorlu Taşıtlar Vergisinde Otomobillerin Tarife Yapısının Vergi Adaleti Ve Çevre Politikaları Açısından Değerlendirilmesi. Vergi Sorunları Dergisi, 289, 2012.

Karakoç, Y., Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15, 2013.

İraz, N., Çevre Kirliliği ve Motorlu Taşıtlar Vergisi’nin Çevre Kirliliği Üzerindeki Etkisi, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 2018.

Öncel, M., vd. Vergi Hukuku. Ankara: Turhan Kitabevi, 2000.

Pehlivan, O., Kamu Maliyesi. Trabzon: Murathan Yayınevi, 2021.

Polat, S., Çevre Vergisi Bağlamında Motorlu Taşıtlar Vergisi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Şahin, S., Türkiye'deki Motorlu Taşıtlar Vergisi'nin Servet Vergisi Niteliğinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma: Denizli İli Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Şenyüz, D., Vergilemede İstikrar İlkesi ve Türk Vergi Mevzuatı, İstanbul: İÜ-İktisat Fakültesi, Maliye Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1993.

Tosuner, M ve Arıkan, Z., Türk Vergi Sistemi, Kaanyılmaz Matbaası, İzmir, 2011.

Turhan, S., Vergi Teorisi ve Politikası. Filiz Kitabevi, İstanbul, 2020.

Türkkan, A., "Mali Güç İlkesi Açısından Motorlu Taşıtlar Vergisinin Değerlendirilmesi". Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2007.

TÜRK VERGİ HUKUKUNDA KAÇAKÇILIK FİİLLERİNE UYGULANAN CEZALARIN ANAYASADAKİ ÖLÇÜLÜLÜK İLKESİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma Görevlisi, AYŞE AYDIN ¹, Doçent Doktor, AHMET ARSLAN ²

¹ Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0002-2152-591X

² Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 0000-0002-2355-7544

ÖZET

Mükellefler vergiyle ilgili yükümlülüklerini zamanında yerine getirmez veya eksik yerine getirirlerse birtakım cezai yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır. Türk vergi hukukunda cezai yaptırımlar kendi içerisinde vergi kabahatleri ve suçları olarak ikiye ayrılmaktadır. Vergi suçları, vergi kabahatleri ile kıyaslandığında cezai yaptırımının daha ağır olduğu görülmektedir. Nitekim vergi kabahatleri için daha çok para cezaları uygulanırken, vergi suçlarında etkin pişmanlıktan yararlanma hariç para cezasına çevirmek mümkün değildir. Kaçakçılık fiili gibi suçlarda yerine göre 18 aydan 8 yıla kadar hapis cezası uygulanmaktadır. Dolayısıyla vergi cezalarının kaçakçılık fiillerinde bu derece ağır olması cezaların caydırıcılığı açısından olumlu bir gelişme olmasına rağmen anayasada yer alan suç ve cezalarda ölçülülük ilkesi açısından tartışılan bir nokta ortaya koymaktadır. Maktu (miktarla dayalı) para cezası gerektiren vergi ziyayı kabahatlerinin vergi kaçakçılığı suçu ile birlikte işlenmesi durumunda vergi ziyayı kabahati 3 katı uygulanmaktadır. Uluslararası yasalar gereği tek bir fiile iki ayrı ceza verilemez. Eğer veriliyorsa bu durum cezalarda ölçülülük ilkesi ile bağdaşmaz. Kanunun aynı maddesinde aynı fiili işlese de vergi incelemesine başlamadan önce mükellefin vergi idaresine durumu haber vermesi durumunda vergi ziyayı cezası %50 oranında kesilmektedir. Ölçülülük ilkesinin adalet ilkesi ile uyumlu olarak orta yolu olduğundan hareketle; ilkinde cezanın ikincisine kıyasla gereğinden fazla kesildiği anlaşılmaktadır. Vergi Usul Kanunu'nun 359. Maddesi a bendinde defter kayıt ve belgeleri tahrif edenler ile gizleyenlerin 18 aydan 5 yıla kadar hapsi istenmektedir. Yargı mensuplarının takdir hakkı gereği cezaların üst sınırdan kesilmesi söz konusu olabilmektedir. Hürriyetinden bu kadar sene yoksun bırakılan mükellefin iş faaliyetlerinin uzun süre aksaması cezalarda amaçlanan fayda ile gerçekleşen arasında uyumsuzluğa sebep olmaktadır bu durum da ölçülülük ilkesine aykırıdır.

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yer alan vergilendirme ilkeleri açıklanmakta, kaçakçılık suçu özelinde yer alan vergi cezalarının ölçülülük ilkesine ne derece uygun olduğu incelenmektedir. Kaçakçılık fiillerine uygulanan cezaların daha ölçülü olması durumunda vergi cezalarının mükellefler açısından daha adil olacağı ve mükellefi idareden daha az soğutacağı düşünüldüğü bu konuda cezalarda düzenleme yapılmaya ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Kaçakçılık Suçu, Vergilemede Ölçülülük İlkesi, Vergi Cezaları, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Vergi Usul Hukuku

EVALUATION OF THE PENALTIES APPLIED TO TAX EVASION IN TURKISH TAX LAW IN TERMS OF THE PROPORTIONALITY PRINCIPLE IN THE CONSTITUTION

ABSTRACT

Taxpayers face certain criminal sanctions if they do not fulfill their tax obligations on time or incompletely. In Turkish tax law, criminal sanctions are divided into two as tax misdemeanors and crimes. It seems that the criminal sanctions for tax crimes are more severe when compared to tax misdemeanors. While fines are mostly applied as administrative sanctions for tax misdemeanors, it is not possible to convert tax crimes into fines except for effective repentance. For crimes such as evasion, a prison sentence of 18 months to 8 years is imposed, depending on the circumstances. Therefore, although the fact that tax penalties are so severe for evasion acts is a positive development in terms of deterrence of penalties, it reveals a controversial point in terms of the principle of proportionality in crimes and penalties in the constitution. If tax loss penalties that require a fixed (amount-based) fine are committed together with tax evasion, the tax loss penalty is applied three times. According to international law, two separate penalties cannot be given for a single act. If so, this is incompatible with the principle of proportionality in punishments. Even if the same act is committed in the same article of the law, if the taxpayer informs the tax administration about the situation before starting the tax audit, the tax loss penalty is deducted at the rate of 50%. Considering that the principle of proportionality is a middle way in line with the principle of justice; It is understood that in the first case the penalty was imposed more than necessary compared to the second one. In paragraph a of Article 359 of the Tax Procedure Law, those who falsify or conceal book records and documents are required to be imprisoned from 18 months to 5 years. Due to the discretion of members of the judiciary, penalties may be imposed at the upper limit. The long-term disruption of the business activities of the taxpayer, who has been deprived of his liberty for so many years, causes a discrepancy between the benefit intended in the penalties and what is realized, and this situation is contrary to the principle of proportionality. In this study, the taxation principles in the Constitution of the Republic of Turkey are explained and the extent to which the tax penalties specific to the crime of tax evasion comply with the principle of proportionality is examined. If the penalties applied to tax evasion acts are more measured, it is thought that the tax penalties will be more fair for the taxpayers and will alienate the taxpayer less from the administration.

Key Words: Tax Evasion, Principle of Proportionality in Taxation, Tax Penalties, Constitution of the Republic of Turkey, Tax Procedural Law

1. GİRİŞ

Bireylerin toplumsal kurallara uymaları gerektiğinden hukuki sorumluluklarını yerine getirmemeleri durumunda devlet tarafından birtakım cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Vergi

hukukunda da mükellefler vergi kanunlarına aykırı hareket ettiklerinde benzer şekilde eylemleri kabahat ve suç kapsamında değerlendirilmektedir. Vergi kabahat ve suçları için uygulanacak cezalarda vergi usul kanununa göre birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Kabahatler cürüm niteliğinde olduğunda cezaları daha hafif ve genellikle para cezasıdır. Vergi suçları ise daha ağır nitelikte cezai yaptırımlar gerektirmekte, genellikle bu fiilleri işleyen mükelleflere hapis cezası verilmektedir. Anayasada kabahat ve suçlara verilen cezaların nasıl olması gerektiği belirtilmiştir. Vergilendirmeyi gerektiren unsurların cezai yaptırımlarında da Anayasada yer alan birtakım ilkelere uygun şekilde hareket etmek gerekmektedir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda diğer vergilendirme ilkeleri ile beraber vergilendirmede ölçülülük ilkesi yer almaktadır. Bu durum yetkililere ve idareye vergi cezalarının tespiti ve uygulanmasında ölçülülük ilkesine uygun hareket edilmesini zorunlu kılar. Kısaca cezalar açısından itidalli ya da orantılı olarak ifade edilen ölçülülük ilkesine göre vergi cezaları ne olması gerektiğinden fazla ne de olması gerektiğinden az olmamalıdır. Sahte belge, muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge ve bunun gibi kayıt dışı eylemler neticesinde mükellefin suç işlemesi durumunda 18 aydan 8 yıla kadar cezai yaptırımlar uygulanabilmekte bazen de tek bir fiille hem kabahat hem de suç işlenmesi durumunda suçların cezası artırılabilir. Bu çalışmada vergi suçları içerisinde kaçakçılık fiilleri özelinde cezai yaptırımların anayasadaki ölçülülük ilkesi açısından bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASINDA YER ALAN VERGİLENDİRME İLKELERİ

Uluslararası vergi hukukunda bazı vergilendirme ilkeleri genel insan hakları ve hukuku açısından bağlayıcılığı sebebiyle evrensel bir nitelik taşımaktadır. Bunlardan bazıları adil yargılanma hakkı, ayrımcılığın ortadan kaldırılması, kişinin suçluluğu ispatlanana kadar suçsuz sayılması ilkesi ve bunun gibi ilkelere sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da evrensel hukuk kurallarından etkilenerek kendi ilkelerini ortaya koymuştur. Nitekim cezai yasalarda da evrensel ölçütlere uygun olarak birtakım vergilendirme ilkeleri yer almaktadır. Anayasadaki vergilendirme ilkelerinin bazıları genel bir nitelik taşımaktadır. Temelde vergilerin kanuniliği ilkesi, hukuk devleti ilkesi, kıyas yasağı, ölçülülük ilkesi, kanun önünde eşitlik ilkesi, vergi yasalarının geriye yürümezliği ilkesi ve belirlilik ilkesi gibi ilkeler anayasamızda vergilendirme ilkeleri olarak yer almaktadır (Yeniçeri ve Avcı,2021:324-325).

2.1.Vergilerin Kanuniliği İlkesi

Anayasanın 73.maddesinin 1.fıkrasında da belirtildiği üzere vergilerin konulması, kaldırılması ve değiştirilmesi yasalar ile olmaktadır. Bu konudaki tek yetkili merci kanun yapıcı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Meclis günümüzde yer alan bu yetkisini ilk olarak 1215 Büyük Özgürlük Fermanı ile bütçe hakkı olarak elde etmiştir. Bu fermana göre kral halkın temsilcilerinin izni olmadan bazı istisnalar dışında vergi toplayamayacağını kabul etmiştir. Kısaca Büyük Özgürlük Fermanının ana teması “kanunsuz vergi olmaz, temsilsiz vergi olmaz” şeklindedir. Günümüzde vergi toplama ve harcama yapmada halkın temsilcisi olarak karar verici parlamentodur (Karakoç,2013:1263-1264).

2.2.Hukuk Devleti İlkesi

Hukuk devleti ilkesine göre, her türlü kurallar yasalar ile düzenlenmekte ve yasalara uyulmadığı takdirde vatandaşlara uygulanacak cezai yaptırımların ne olacağı da yine yasalarla garanti altına alınması gerekir. Bu açıdan vergilerin yasal dayanağı olması ve mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmemeleri veya eksik yerine getirmeleri durumunda hangi cezai yaptırımlarla karşılaşacakları da yine yasalarla hukuk devleti ilkesi gereği belirlenmiştir (Karakoç,2013:1263-1264).

2.3.Kıyas Yasağı

Vergi usul kanununda kıyas yapmak yasaktır. Bu, benzer vergisel olaylarda benzer hükümlerin uygulanmamasını gerektirir. Örneğin kumar kazançları bir kazanç olmasına rağmen gelir vergisinde yer alan ticari kazanç kapsamı içerisinde yer almamaktadır. Benzer şekilde Fransa’da yerel yönetimlerce belirlenecek ortaya çıkardığı negatif dışsallık sebebiyle alınan köpek vergisi diye bir vergi varken bu kural evinde kedi besleyenler için de vergilendirme yapılmalıdır gibi bir kıyaslama söz konusu olmamaktadır (Ekeryılmaz ve Gürdal,2023:2; Bilici,2023:10).

2.4.Ölçülülük İlkesi

Anayasada yer alan ölçülülük ilkesi kapsamında vergilerin ‘orantılı’ olması; ne gereğinden fazla ne de gereğinden düşük miktarda olmaması gerekir. Ölçülülük ilkesi aslında diğer bazı temel ilkelerle de bağlantılıdır. Örneğin amaçlanan fayda ile ortaya çıkan sonucun uyumluluk ilkesi veya alınması gereken verginin sebebinin uygunluğu ilkesi gibi. Vergilendirmede ölçülülük ilkesi gereği vergi oranının optimum oranın çok üzerinde olması veya alınacak miktarın vergide ikame ilkesini artıracak kadar fazlaca olması ölçülülük ilkesinden sapma anlamına gelmektedir. Bu konuda özellikle Alman hükümetinin genel uygulaması fikir verici niteliktedir. Nitekim Almanya’da hükümet %50 oranını aşan vergileri vergilemede ölçülülük ilkesine ters düşmesi sebebiyle uygulamada bu oranı aşmamaya gayret etmektedir. Türk vergi sisteminde bazı vergiler spesifik (miktarla dayalı) olarak alınırken bazı vergiler advolarem (oransal) olarak alınmaktadır. Artan oranlı tarife içerisinde en yüksek gelir dilimine isabet eden oran %40’ı aşmaz. Bu durumun ölçülülük ilkesine uygun olarak kabul edilebileceği söylenebilir (Bilici,2023:12-13).

2.5.Kanun Önünde Eşitlik İlkesi

Evrensel hukuk yasalarında da yer aldığı üzere bireylerin aynı eylemleri aynı yaptırımlara tabi olmalıdır. Bu konuda idare ayrımcılık yapamaz. İdare iş ve eylemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmektedir. Herkes din, dil, ırk, cinsiyet ve mezhep ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşittir. Vergilendirmede bu kapsamdadır ve vergiler toplanırken aynı gelire sahip olanlardan yasalara göre eşit miktar ya da oranda vergi alınması gerekmektedir. Doğuştan gelen birtakım spesifik farklılıkların olması ve buna yönelik idari uygulamalar eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz (Kumrulu,1979:155-156).

2.6.Vergi Yasalarının Geriye Yürümezliği İlkesi

Genel uygulama vergi kanunlarının geriye yürümemesidir. Bu ilkeye göre vergi kanunları ancak yürürlüğe girdikten sonraki olay ve durumlara uygulanır yürürlükten önceki eylemlere

uygulanmaz. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi'nin bazı durumlarda vergi kanunlarının geriye yürütmesine müsaade eder biçimde karar aldığı da zaman zaman görülmektedir (Bilici,2023:11-12).

2.7.Belirlilik İlkesi

Vergilendirmede belirlilik ilkesi, vergilendirme süreciyle ilgili (tarh, tebliğ, tahakkuk, tahsil) hususların vergi mevzuatında belirli ve kesin olmasını ifade eder. Ayrıca verginin ne zaman doğacağı, mükellefinin kimler olduğu, vergi mükelleflerinin ne gibi ödevleri olduğu ve ne gibi sürelerle muhatap olduğu ile vergi dairesi ile mükellef arasında yaşanabilecek uyuşmazlıklarda nerelere ve nasıl dava açılacağı ile ilgili tüm vergisel işlemlerin yasalarla belirlenmesidir (Yoruldu,2020:9-10).

3. TÜRKİYE'DE KAÇAKÇILIK FİİLİNİN VERGİ CEZALARINDA ÖLÇÜLÜLÜK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde önce vergi cezaları kısa bir şekilde sınıflandırılacak ve tanıtılacaktır. Sonrasında vergi suçları içerisinde yer alan kaçakçılık fiilinin kapsamı hakkında bilgi verilecektir. Çalışmanın bu bölümünün sonunda Türkiye'de kaçakçılık fiilinin vergi cezalarında ölçülülük ilkesi ile ilişkilendirilerek açıklaması yapılacaktır.

3.1.Vergi Cezaları ve Sınıflandırılması: Kaçakçılık Fiilinin Vergi Cezaları İçerisindeki Yeri Türk vergi hukukunda vergi cezaları iki ana grupta sınıflandırılmaktadır. Bunlar: Vergi suçları ve vergi kabahatleridir. Vergi kabahatleri, vergi suçlarıyla kıyaslandığında daha hafif cürümler içeren fiiller içindir. Vergi suçları ise daha ağır müeyyide gerektiren eylemler için kesilmektedir. Dolayısıyla bu iki ceza grubu içerisinde vergi kabahatleri için maktu para cezası veya belirli bir yüzde ile kayba uğratan verginin oransal miktarının cezası uygulanırken vergi suçlarında etkin pişmanlık hariç alt ve üst sınırları farklı olarak suçun da niteliğine göre hapis cezası verilmektedir (Bilici,2023:148-149).

3.1.1 Vergi Kabahatleri

Vergi kabahatleri kendi içerisinde vergi ziyayı kabahati, genel usulsüzlük kabahati ve özel usulsüzlük kabahati olmak üzere üçe ayrılır. Bunlardan genel usulsüzlük kabahati de kendi içerisinde ikiye ayrılır: Birinci derece genel usulsüzlük ve ikinci derece genel usulsüzlük.

- Vergi Ziyayı Kabahati

Genel olarak vergi ziyayı kabahati mükelleflerin üzerine düşen ödevleri zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi sebebiyle ortaya çıkan bir kabahattir. Örneğin mükellef gelir vergisi beyannamesini mart ayında vermesi gerekiyorken bunu zamanında vermemişse vergi ziyayı kabahati oluşabilir. Vergi ziyayı kabahatlerinde vergi dairesi, mükellefe kayba uğratan verginin '1 katı' tutarında maktu para cezası keser. Mükellefin eylemi eğer kaçakçılık fiilleriyle de ilişkilendirilebiliyorsa da bu oran '3 katı' olarak uygulanır. Eğer mükellef vergi incelemesine başlamadan önce kendiliğinden vergi dairesine durumu önceden haber verirse vergi ziyayı kabahati 1/2 oranında uygulanır (Bilici,2023:135-140).

- Genel Usulsüzlük Kabahati

Genel usulsüzlük kabahatleri içerisinde yer alan birinci derece genel usulsüzlük kabahatine giren fiiller:

- ‘‘Vergi ve harç beyannamelerinin süresinde verilmemiş olması;
- Bu kanuna göre tutulması mecburi olan defterlerden herhangi birinin tutulmamış olması;
- Defter kayıtlarının ve bunlarla ilgili vesikaların doğru bir vergi incelemesi yapılmasına imkan vermeyecek derecede noksan, usulsüz veya karışık olması;
- İşe başlamanın zamanında bildirilmemesi;
- Tasdiki mecburi olan defterlerden herhangi birinin tasdik muamelesinin yaptırılmaması (Kanuni sürenin sonundan başlayarak 1 ay geçtikten sonra tasdik ettirilenler, tasdik ettirilmemiş sayılır.)’’ (VUK.m.352).

Aynı kanun maddesinde (VUK 352) ikinci derece genel usulsüzlük kabahatine giren fiiller şu şekilde sıralanmıştır:

- ‘‘Vergi kanunlarında yazılı bildirmelerin zamanında yapılmamış olması (işe başlamayı bildirmek hariç);
- Tasdiki mecburi olan defterlerden herhangi birinin tasdik muamelesinin, süresinin sonundan başlayarak bir ay içinde yaptırılmış olması;
- Vergi beyannameleri, bildirimler, evrak ve vesikaların kanunen belli şekil ve muhteviyatı ve ekleri ile bunlarla ilgili olarak yapılan diğer düzenlemelere ilişkin hükümlere uyulmamış olması;
- Hesap veya muamelelerin doğruluk veya açıklığını bozmamak şartıyla bazı evrak ve vesikaların bulunmaması veya ibraz edilmemesi’’ (VUK.m.352).

Yukarıda kanun maddesinde sayılan genel usulsüzlük fiilleri için 15 Türk lirasından başlayıp 700 Türk lirasına kadar ve bunun gibi miktara dayalı ceza tutarları uygulanmaktadır. Genel usulsüzlük fiillerinin resen takdiri gerektirmesi durumunda ise cezalar iki katı şeklinde uygulanacaktır. Örneğin tutulması zorunlu olan defterlerin tutulmaması ve tasdik ettirilmemesi durumunda resen tarh işlemi gerektiğinden cezalar genel usulsüzlük kabahati için belirtilen tutarın iki katı olarak gerçekleşecektir (Bilici,2023:267).

- Özel Usulsüzlük Kabahati

Özel usulsüzlük kabahati, Vergi Usul Kanunu’nda özellikle fiş, fatura, müstahsil makbuzu, gider pusulası ve bunun gibi belgelerin kesilmemesi, alınmaması ve verilmemesi durumlarında ortaya çıkar. Ayrıca elektronik ortamda defter tutmak mecburiyetinde olanların defterleri ibraz etmemesi durumunda da yine özel usulsüzlük kabahati kapsamında değerlendirilir. Yine vergi levhası bulundurma zorunluluğuna uyulmaması, vergi kimlik numarası alınmaması, Hazine ve Maliye Bakanlığı’nın özel işaretli aracının ikazına rağmen aracın durmaması, belge basımı ile ilgili matbaa işletmeciliğinin görevini yerine getirmemesi, mükelleflerinin defterlerini işyerlerinde bulundurmamaları ve günü gününe defterlere kayıt edilmesi gereken işlemlerinin günü gününe kayıt ettirilmemesi. 2023 yılı itibariyle kayba uğratılan verginin %10’u oranında özel usulsüzlük cezası kesilir (asgari 2200 Türk lirası). Kanun ayrıca nihai tüketicilerin fiş, fatura gibi belgeleri almaması durumunda yasada yazılı ceza tutarının 1/5’i oranında tüketiciye de ceza kesilmesi öngörülmektedir. Son olarak bilgi vermekten çekinen kişiler için de

(çekinmesini gerektiren sebep yokken) nisbi para cezası gerektiren özel usulsüzlük cezası kesilmektedir (Bilici,2023:135-140; Bilici,2023:167).

3.1.2. Vergi Suçları

Türk Vergi Hukuku'nda vergi suçları kendi içerisinde vergi kaçakçılığı suçu, vergi mahremiyetini ihlal ve mükellefin özel işlerini yapma olarak üçe ayrılmaktadır. Bu çalışma vergi kaçakçılığı özelinde bir çalışma olduğu için vergi suçları içerisinde vergi kaçakçılığı suçu diğer cezalara nispeten daha önem arz etmekte olduğundan bu konuda daha detaylı bilgi verilecektir (Demir,2022:263).

3.1.2.1. Kaçakçılık Suçu

Kaçakçılık suçu kendi içerisinde öngörülen hapis cezasına bağlı olarak ve işlenen fiilin ağırlığına göre 3'e ayrılmaktadır. Bunlar: 18 aydan 5 yıla kadar hapis cezasını gerektiren fiiller, 2 yıldan 8 yıla kadar hapis cezasını gerektiren fiiller ve 3 yıldan 8 yıla kadar hapis cezasını gerektiren fiillerdir.

- Kaçakçılık suçunda 18 aydan 5 yıla kadar hapis cezasını gerektiren fiiller:
 - *'' Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar, gerçek olmayan veya kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar veya defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucunu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydedenler,*
 - *Defter, kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar, '' (VUK.m.359/a).*

Kanun maddesinde yer alan 'muhasebe hilesinden kasıt' uygulamada şu gibi örneklerdir: borcun alacağı- alacağın borca kaydedilmesi; tutarlara sıfır ekleme veya tutarlardan sıfır silme, faturadan deftere kayıtlar işlenirken fazla veya eksik işlenmesi ile amortisman oranlarının gereğinden fazla oranda hesaplanması gösterilebilir. İlgili kanunda yer alan muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge ise var olan mevcut bir işlem dolayısıyla gerçek tutardan farklı bir şekilde tutarın yansıtılmasıdır. Uygulamada daha çok mükellefler muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenlemek istediklerinde kanunen kabul edilen giderleri gereğinden fazla göstermek ve bu yolla vergi kaçırmak amacıyla gider tutarını gerçek tutarın üzerinde kaydetmektedir. Örneğin bir mükellef iş yerine ait taşıtın yakıt giderini aldığı fatura tutarı üzerinde kaydetmek suretiyle giderlerini fazla göstererek ödenecek vergi miktarını düşürmeyi amaçlamaktadır (Alptürk,2005:163; Kıldış,2000:2).

Yukarıda belirtilen eylemleri gerçekleştiren mükelleflere 18 aydan 5 yıla kadar hapis cezası öngörülmektedir. Önceki yıllarda bu tür fiiller için kanun koyucu 12 aydan 3 yıla kadar hapis cezası öngörmekteydi dolayısıyla önceden bu eylemlerin para cezasına çevrilebilmesi mümkünken kanun koyucu cezaların hem alt hem üst sınırını yükselterek ve para cezasına çevrilebilmesini kısmi olarak önlediği için cezaların caydırıcılığını arttırdığı söylenebilir. Bununla birlikte mükellefin etkin pişmanlıktan yararlanması durumunda ceza oranları yarı yarıya düşürüldüğü için mükellef isterse varsayalım ki 18 aylık hapis cezası yerine 9 aylık idari para cezasıyla kurtulabilmektedir. Bu durum cezaların caydırıcılığı açısından olumsuzluk teşkil

eder. Daha önceki alt ve üst sınır artışıyla, etkin pişmanlık ile gelen alt ve üst sınır azalışı vergi yasalarında yapılan ile amaçlanan arasında çelişki doğurmaktadır. Dolayısıyla bu durumun vergilerin ölçülülük ilkesiyle de bağdaşmayacağı açıktır.

- 3 yıldan 8 yıla kadar hapis cezasını gerektiren kaçakçılık fiilleri

Vergi usul kanununun 359.maddesinin b bendinde de açıklandığı üzere, ‘‘sahte belge kullanılması (naylon fatura), defter, belge ve kayıtları yok etmek, yerine yeni sayfa eklemek ve bunun gibi fiilleri işleyenlere 3 yıldan 8 yıla kadar hapis cezası öngörülmektedir’’. Menşei itibarıyla sahte belge kullanılması uygulamada çok sıklıkla rastlanan bir durumdur. Uygulamada mükellefler yapmadıkları giderleri sanki yapmış gibi göstererek vuku bulmamış eylemler için fatura veya fiş düzenlemektedir. Örneğin bir önceki başlıkta belirtilen durumda mükellefin iş yerinde kullandığı aracı için hiç benzin almamasına rağmen sanki benzin almış gibi fatura veya fiş kesmesi durumunda naylon fatura kullanmış olmaktadır (Ünal,2021:1267; Bilici,2023:129-130).

- 2 yıldan 8 yıla kadar hapis cezasını gerektiren fiiller

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile anlaşmalı olmayan matbaalarda ilgili belgeleri basanlar veya bilerek kullananlar ile ödeme kaydedici cihazın (uygulamada pos cihazı) donanımıyla oynayarak özellikle yüklenilen spesifik bir program ile gider hesaplarının bazılarını birden fazla kaydetmek, gelir hesaplarının ise bazılarını kaydetmemek suretiyle vergi kaçakçılığı işlenmesi söz konusu olabilir. Bu fiilleri işleyen mükelleflere 2 yıldan 8 yıla kadar hapis cezası öngörülmektedir (Bilici,2023:130).

Sahte belge kullanımında mükellef etkin pişmanlıktan faydalanmak istediğinde eğer tarh edilen verginin ve gecikme faizinin tamamı ile maktu para cezasının yarısı ödenirse mükellefe uygulanacak hapis cezası soruşturma sürecinde 1/2 oranında, kovuşturma sürecinde 1/3 oranında indirilir. Hüküm aşamasında ise yine 1/2 oranında indirim söz konusudur (Bilici,2023:130).

3.1.2.2 Vergi Mahremiyetini İhlal

Vergi işleri ve denetimleri ile meşgul olan memurlar vergi yargı kuruluşlarında görev yapmakta olanlar vergi kanunlarınca kurulan komisyonlarda görev alan ve diğer vergisel işlemlerde görev yapan bilirkişiler mükellefin vergi mahremiyetine hassasiyetle dikkat etmeleri gerekir. Buna göre görevlerinden kaynaklı olarak mükellefle ilgili edindikleri:

- mükellefin şahsına yönelik bilgiler,
- mükellefin muhasebe işlem ve hesap durumlarına ait bilgiler,
- mükellefin iş veya işletmesine ait sırlar,
- mükellefin servetine yönelik bilgiler,

Ve bunun gibi üçüncü kişilerin öğrenmemesi gereken bilgileri ve sırları kendilerinin veya üçüncü kişilerin faydalarına kullanamazlar (Akbulut,2023:654-655; Bilici,2023:133-134; Demir,2022 :263-265).

Vergi mahremiyetine uymayan kişilere 1 ila 7 yıl arasında değişen hapis cezası verilmektedir (VUK.m.362). Vergi Usul Kanunu, vergi mahremiyetini ihlal sayılmayacak birtakım istisnalara da yer vermiştir. Bu istisnai durumlarda vergi mahremiyeti suçu işlenmemiş sayılır, çalışmanın kapsamı içerisinde yer almadığından bu konuda ayrıntılı bilgi verilmeyecektir.

3.1.2.3. Mükellefin Özel İşlerini Yapma

Vergi işleri ve incelemeleriyle görevli olan kişilerle vergi yargı kuruluşlarında görevli olan kişiler ücretsiz de olsa mükellefin özel işlerini yapamazlar, yapmaları durumunda Türk Ceza Kanunu 257.maddesi uyarınca görevi kötüye kullanma suçu işlemiş olur bu fiilleri işleyenlere 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezası verilmektedir. Ayrıca vergi ziyayı cezası da kesilmektedir (Demir,2022:265).

3.2.Vergi Kaçakçılığının Cezalarda Ölçülülük İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

Ölçülülük ilkesi özünde yapılan işlemlerin orantılı ve yerinde uygun olarak yapılmasını gerektirmektedir. Vergi cezaları için de kesilen tutarlar ve daha ağır müeyyideler de yine anayasaya uygun olarak ölçülülük ilkesine aykırılık göstermeyecek biçimde olması gerekir. Çalışmanın bu kısmında vergi kaçakçılığı özelinde vergi cezalarının ölçülülük ilkesiyle ne kadar uyumlu olduğu tartışılacak ve genel değerlendirme yapılacaktır. Sosyal bilimlerde genel-geçer kesin bir doğruya ulaşmak mümkün olmadığından elde edilen tespitlerin aksi değerlendirmeler farklı bakış açılarıyla yapılabilir. Bu çalışmada vergi kaçakçılığının cezalarının mükellef lehine ölçülü olması yani mükelleften taraf olarak değerlendirilmesi yapılacaktır. Vergi denetim elemanları nezdinde veya vergi dairesi açısından durum tespiti farklı olabilir.

Vergi kaçakçılığı fiillerinde cezalar 18 aydan başlayıp 8 yıla kadar hapis cezasını gerektirmektedir. Meselenin bu yönü ölçülülük açısından değerlendirildiğinde mükellefin yerine göre 8 yıla kadar hapis olması sebebiyle iş yerinde faaliyetlerin belirli bir süre yürütülememesi durumu söz konusu olmaktadır. Vergi cezalarında amaç mükellefin düzenli olarak vergisini zamanında ödemesi ve faaliyetlerine devam ederek vergi hasılatının devamlılığıdır. Her ne kadar işletmelerin devamlılığı şahsa bağlı olmasa da işyeri sahibinin kendisinin bizzat bulunmadığı durumlarda işlerde aksama olması muhtemeldir. Bu durumda vekaleten birisinin bulunmaması veya kanuni temsilcinin olmaması durumlarında işletmeyi devredecek yetkili kişilerde yoksa faaliyetlerin durması ve işletmenin kapanması söz konusu olabilir. Bu durumda yasal üst sınırdan ceza verilmesi vergilemede amaçlanan ile ortaya çıkan fayda açısından problemler doğuracaktır. Yine vergi ziyayı cezasının kaçakçılık fiilleriyle beraber işlenmesi durumunda vergi ziyayı cezası 3 kat olarak kesilmektedir. Burada da mükellef zaten vergi ziyayı cezasını ödemekte bundan dolayı bir gelir kaybı yaşamaktadır. Mükellefe tekrardan daha fazla ceza kesilmesi mükellefi vergi dairesinden soğutabilmektedir. Bu durum mükellefte vergi bilincini azaltabilir. Böyle bir durumda yine vergi ile amaçlanan ve fayda açısından bir ölçüsüzlük durumu söz konusudur. Zira vergi idaresinin mükelleften vergiyi

zamanında tahsil etmesi kadar gönüllü ve vergi dairesi ile uyumlu bir şekilde tahsil etmesi de önem arz etmektedir.

Konumuz vergi kaçakçılığı cezalarında ölçülülük olsa da vergi ziyayı ve genel usulsüzlük cezalarının miktar veya oranlarına bağlı olarak vergi kaçakçılığını etkileyen durumlar söz konusu olabilir. Vergi ziyayı kabahatlerinde maktu vergi alınmakta genel ve usulsüzlük kabahatlerinde ise kayba uğratılan verginin %10 'u kadar ve genellikle 2200 Türk lirasından az olmamak kaydıyla cezalar kesilmektedir. Bu cezalar küçük esnaf için önemli rakamlar olmasına rağmen büyük işletmeler açısından kayda değer rakamlar değildir. Dolayısıyla burada ortaya çıkan adaletsizlik ve orantısızlık mükellefleri vergi kaçırmaya itmektedir. Verginin ödeme gücüne göre alınması gerekli olduğu kadar cezaların da ödeme gücüne uygun olması gerekir (Güneş,2022:240). Çözüm olarak vergi ziyayında da belirli bir oran alınabilir veya işletmenin iş hacmine bağlı olarak usulsüzlük cezası kesilebilir. Uygulanabilecek bu yöntemlerle beraber ölçülülük ilkesi daha doğru bir şekilde gerçekleşecektir.

Vergi usul kanunu 359.maddesinin a bendinde *“defter, kayıt ve belgeleri tahrif edenler ile kayıt ve belgeleri ibraz etmeyenler için 18 aydan 5 yıla kadar hapis cezası verilirken aynı kanunun b bendinde defter, kayıt ve belgeleri yok edenler 3 yıldan 8 yıla kadar hapis cezasına çarptırılmaktadır”*. Kanımızca bu durumda uygulamada hakimin takdir yetkisine bağlı olarak birtakım ölçüsüzlükler meydana gelebilir. Örneğin ilkinde hakim üst sınırdan hapis cezası verdiğinde 5 yıl müeyyide alan mükellef, ikinci durumda hakimin alt sınırdan ceza vermesi durumunda 3 yıl hapis cezası almaktadır. Bu durumda daha ağır bir suçun benzer daha hafif bir suça göre daha hafif bir yaptırım söz konusu olabileceğinden cezalarda ölçüsüzlük ortaya çıkabilir. 3 yıldan 8 yıla kadar hapis cezası gerektiren kaçakçılık suçları ya 5 yıldan başlatılmalı veya 18 aydan 5 yıla kadar hapis cezasını gerektiren kaçakçılık suçları üst sınırı 3 yıla indirilmelidir.

Bu noktada diğer başka bir ölçüsüzlük ise hiç fatura kesmeyenler ile eksik fatura kesenler açısından ortaya çıkmaktadır. Zira mükellef satış yapar fakat fatura düzenlemezse vergi ziyayı kabahati cezası 1 kat uygulanıp hapis cezası almazken, mükellef satış yapıp eksik fatura düzenlemesi durumunda vergi ziyayı kabahati 3 kat cezalı olarak kesilip ayrıca kaçakçılık suçu ile de cezalandırılmaktadır. Burada bariz bir şekilde cezalarda ölçüsüzlük durumu ortaya çıkmaktadır.

Kaçakçılık fiillerinde son yapılan güncellemelerle her ne kadar alt ve üst sınırlar artırılarak cezaların caydırıcılığı artırılmak istense de etkin pişmanlık isimli bir uygulama ile mükellefin soruşturma evresinde ise cezası 1/2 oranında, kovuşturma evresinde ise 1/3 oranında indirilmektedir. Hüküm aşamasında ise tekrardan 1/2 oranında indirim yapılabilmektedir. Burada ölçüsüzlük ile ilgili iki noktaya temas etmek gerekir. Birincisi henüz mükellef iddia edilen bir olay üzerinden 1/3 oranında indirim alırken, suçun varlığının netleştiği hüküm aşamasında 1/2 oranında indirim almaktadır. Bu durum, kuşkulu durumu net olan durumdan daha fazla cezalandırmaktadır (Yoruldu,2022:156). Ayrıca etkin pişmanlık yasasıyla 1/2 oranında indirimden faydalanan mükellefler açısından daha önce ifade ettiğimiz şekilde mükellefin faaliyetlerinin devamı açısından birtakım yararlılıklar bulunurken cezaların caydırıcılığı açısından birtakım çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Daha fazla vergi kaybına yol açsa

da etkin pişmanlıktan yararlanan bir mükellef daha az vergi kaybına sebebiyet veren ama etkin pişmanlıktan yararlanmayan mükelleften daha az ceza alacaktır (yerine göre hapis cezasından da kurtulmaktadır) bu durumda da cezalardan amaçlanan ile ortaya çıkanın uygunluğu açısından bir ölçsüzlük olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Ölçülülük ilkesi idari işlemler ve yasalar açısından eylem ve uygulamaların orantılı bir biçimde olmasını gerektirir. Bu durum vergi cezaları açısından kaçakçılık fiileri özelinde de geçerlidir.

Vergi kaçakçılığı fiilerine 18 aydan başlayıp 8 yıla kadar uzanan cezalar kesilmektedir. Alt ve üst sınırın bu kadar yüksek olması işletme sahiplerinin faaliyetlerinin uzun süre durması anlamına gelmektedir. Bu süreler kısaltılmalıdır.

Vergi ziyayı kabahati eğer kaçakçılık fiileri ile birlikte işlendiyse cezalar üç katı olarak uygulanmaktadır. Bu durumda tek bir fiile iki ayrı ceza kesilmesi söz konusu olup, mükellef mali ve vergi psikolojisi açısından olumsuzluk hissetmektedir.

Fiş, fatura kesmeyip satış yapan bir mükellef (1 kat ceza), fiş, fatura kesip eksik kesen mükellefe (3 kat ceza) kıyasla aldığı ceza miktarına bağlı olarak adeta ödüllendirilmektedir. Burada cezalar açısından ölçsüzlük söz konusudur.

Kaçakçılık fiilerinde 18 aydan 8 yıla kadar cezası kesilen farklı üç ayrı suç vardır. Hakimin takdir yetkisine bağlı olarak alt ve üst sınırdan cezalar verilerek ölçsüzlükler olabilmektedir. Daha ağır suça giren eyleme daha hafif suça giren eyleme kıyasla alt sınırdan ceza verilerek daha az hapis cezası öngörülebilmektedir. Bu durumda cezalarda orantısızlık ortaya çıkabilmektedir. En hafif kaçakçılık suçunun üst sınır cezası en ağır kaçakçılık suçunun alt sınırından düşük olmalıdır.

Kaçakçılık fiilerinin soruşturma, kovuşturma ve hüküm aşamalarında cezalarda indirimde ölçsüzlük/orantısızlık söz konusudur. Hüküm aşaması gibi net delillerin elde edildiği aşamada süpheli durumun söz konusu olduğu soruşturmaya göre ceza indirim tutarı daha düşük olmalıdır. Oysa ki soruşturma aşamasında 1/2 oranında indirim yapılıyor. Kovuşturma geçirmiş ve hüküm aşamasında olan bir durumda da 1/2 indirim ortaya çıkmaktadır.

Etkin pişmanlıktan faydalanan bir mükellef daha az vergi kaybına sebebiyet veren ama etkin pişmanlıktan yararlanmayan mükelleften daha az ceza alacaktır (yerine göre hapis cezasından da kurtulmaktadır) bu durumda da cezalardan amaçlanan ile ortaya çıkanın uygunluğu açısından bir ölçsüzlük ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak yukarıda belirtilen cezai durumların yasa koyucular ve uygulayıcılar tarafından mükelleflerin haklarının korunması adına tekrar gözden geçirilmesi ve bahsedilen tavsiyelerin ivedili değerlendirilip gereken yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akbulut, B. Sahte Belge Düzenlemek veya Kullanmak Suretiyle Vergi Kaçakçılığı Suçu (VUK m. 359/b), Adalet Dergisi, (71), 653-702, 2023.

Alptürk, E. Vergi Kaçakçılığı ve Karapara Aklama Faaliyetlerine Karşı Mücadelede İnterpol ve Europol, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Sayı: 22, 2005.

Bilici, N., *Vergi Hukuku*, Savaş Yayınevi/Ankara, 2023.

Demir, A. Vergi Hukukunda Suç ve Kabahat Kavramı ve Arasındaki Farklar, Mali Çözüm Dergisi, 32, 257-270, 2022.

Ekeryılmaz, Ş., Gürdal, T. Hukuki Güvenlik İlkesi ve Unsurları Üzerine Bir İnceleme, Kapanaltı Dergisi, (4), 1-11, 2023.

Güneş, H. (2022). Vergi Yükünün ve Gelirin Adil Dağılımında Vergide Ayırma İlkesi: Gelir Vergisi Özelinde Bir Değerlendirme. K. Kayahan & D. Çelik İçinde(Eds), *Akademik, Araştırma, Uygulama ve Güncel Gelişmeler*. Detay Yayıncılık.

Karakoç, Y. Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15, 1259-1308, 2013.

Kıldış, Y. Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal-Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.2, Sayı: 2, 2000.

Kumrulu, A. G. Vergi Hukukunun Bir Kısım Anayasal Temelleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 36(1), 1979.

Ünal, E. Vergi Usul Kanununun 359'uncu Maddesinin b Fıkrasında Düzenlenen Vergi Kaçakçılığı Suçu, MÜHF-HAD, 27(2), 1267,2021.

<https://barandogan.av.tr/blog/mevzuat/vuk-359-vergi-usul-kanunu-359-a-b.html>

(Erişim Tarihi:20.11.2023)

Vergi Usul Kanunu (1961, 10 Ocak), Resmi Gazete. (Sayı:10703).

Yeniçeri, H., Avcı, O. Anayasal Vergilendirme İlkeleri Kapsamında Vergi Affı, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 12(29), 317-329, 2021.

Yoruldu, M. Vergi Uyuşmazlıklarının Yargısal Çözümünde Vergi Mahkemelerinin Rolünün Değerlendirilmesi, Pearson Journal, 5(5), 7-13, 2020.

Yoruldu, M. (2022). Vergi Uyuşmazlıklarının Çözümünde Cezalarda İndirim Müessesesi. Çamlı A. Y., *İktisadi ve İdari Bilimlerde Güncel Araştırmalar İçinde*. Kriter Yayınevi.

FEDERAL ALMANYA CUMHURİYETİ (ALMANYA) AÇISINDAN, ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN (ÇİN) KUŞAK-YOL PROJESİ'NİN STRATEJİK ÖNEMİ

Doktor, Bedri ŞAHİN¹,

¹ Bağımsız Araştırmacı, ORCID ID: 0000-0002-6923-760X

ÖZET

Günümüzde dış politikayı belirleyen faktörler arasında, özellikle ülkelerin, ulusal çıkarları hedef aldığı bilinmektedir. Bu amaçla ülkeler, birtakım strateji ve politika geliştirerek diplomatik ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. 2013 yılında Çin hükûmeti tarafından bu ilişkileri artırabilecek boyutta ve küresel etki yaratabilecek potansiyelde çalışmalar başlatmış, dünyadaki küresel aktörlerde değişim yapabilecek bir girişim olan Kuşak-Yol Projesi'ni sunan Çin hükûmeti, 2019 yılında da bu projenin oldukça etkili ve güçlü olduğunu vurgulamıştır. Çünkü projeye dâhil edilen ülke sayısı 70'e yakın olup, ülkelerin iş birliğine dayanan strateji geliştirebilecekleri ortam oluşacaktır. Bu makalenin amacı nitel araştırma yöntemleriyle bu büyük projenin tanıtılması ve özellikle de bu mega projenin Almanya açısından stratejik öneminin araştırılması, bulunan sonuçların ise analiz edilmesidir. Almanya da bu kapsamda Kuşak-Yol Projesi'ni stratejik açıdan değerlendirebilecek ülkelerden biri olmuştur. Literatür kapsamında geliştirilen bu çalışmada, tarihsel süreçte Almanya'nın sömürgeci politikaları Hint Pasifik bölgesine yönelik geliştirdiği belirlenmiştir. Avrasya fikrinin Almanya üzerinde bıraktığı izlenim, hem güçlü bir ekonomiyi sağlamaya; hem de siyasal açıdan gücünü göstermeye yardımcı olmasıdır. Bu doğrultuda Almanya, Kuşak-Yol Projesi ile birlikte bunu sağlayabileceğini düşünerek, 2019 yılında Çin hükûmetinin proje detaylarını daha kapsamlı şekilde vurgulamasıyla birlikte, 2 Eylül 2020 tarihinde Hint Pasifik bölgesiyle olan ilişkilerini artıracığını belirtmiştir. Kuşak-Yol Projesi güzergâhının Çin hükûmeti hedeflerinden biri, Batı'ya ulaşmaktır. Almanya için bu projenin önemi ise, Hint Pasifik bölgesinde daha etkin şekilde hareket edebilmektir. Böylece ikili ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Kuşak-Yol Projesi önemli bir girişim olmakla birlikte, bu yönde yapılan çalışmalar, özellikle de projenin Almanya için stratejik öneme sahip olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Federal Almanya Cumhuriyeti (Almanya), Çin Halk Cumhuriyeti (Çin), Kuşak-Yol Projesi, Hint Pasifik Bölgesi, Stratejik Önem.

THE STRATEGIC IMPORTANCE OF THE BELT AND ROAD PROJECT OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA (CHINA) FOR THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY (GERMANY)

ABSTRACT

Today, it is known that among the factors determining foreign policy, especially countries target national interests. For this purpose, countries take care to establish diplomatic relations by developing some strategies and policies. In 2013, the Chinese government launched the Belt and Road Project, an initiative that could increase these relations and create a global impact, and the Chinese government, which presented the Belt and Road Project, an initiative that could make a change in global actors in the world, emphasized that this project is very effective and powerful in 2019. Because the number of countries included in the project is close to 70, an environment will be created where countries can develop strategies based on cooperation. The aim of this article is to introduce this mega project and in particular to investigate the importance of Germany in this mega project and to analyze the results found through qualitative research methods. In this context, Germany has become one of the countries that can evaluate the Belt-Road Project strategically. In this research, which was developed within the scope of the literature, it was determined that Germany developed colonial policies towards the Indo-Pacific region in the historical process. The impression left by the idea of Eurasia on Germany is that it helps both to provide a strong economy and to show its political power. In this direction, Germany, thinking that it can achieve this with the Belt-Road Project, stated that it will increase its relations with the Indo-Pacific region on September 2, 2020, with the Chinese government emphasizing the project details more comprehensively in 2019. One of the Chinese government goals of the Belt Route is to reach the West. The importance of this project for Germany is to act more effectively in the Indo-Pacific region. Thus, although the Belt-Road Project is an important initiative for the development of bilateral relations, the studies carried out in this direction have been evaluated that the project may have strategic importance for Germany.

Key Words: Federal Republic Of Germany, People's Republic Of China (China), Belt-Road Project (Belt and Road Project), Indian Pacific Region, Strategic Importance.

GİRİŞ

İpek Yolu projesinin tarihsel süreci, çok eski çağlara dayanmaktadır. İpek Yolu'nun ticari yönüyle taşıdığı önem, toplumlarda sosyal ve kültürel ilişkilerin gelişmesine de yardımcı olan proje görevini üstlenmiştir. Bu açıdan İpek Yolu, Doğu ile Batı toplumları ile bağın kurulması açısından önemlidir. Çin'in bu projeyi ön plana çıkaran çalışmaları, özellikle 1975 sonrası için işlev kazanmaktadır. Çin tarafından 'Reform ve Dışa Açılım' politikası kapsamında yapılan çalışmalar, ülkenin dünya genelinde en gelişmiş politikası olmasına da zemin hazırlamıştır. Gelişme gösteren olumlu ekonomik performansla birlikte Çin'in asıl hedefi, dünya genelinde ticarete başarıyı artırmaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu kapsamda ticarete öne çıkan başarısı ve diğer ülkelerin Amerika'nın politikalarından başka stratejik yöntemler aramaya başlaması, özellikle de Çin'in bu bağlamda birtakım çalışmalar geliştirmesine katkı sağlamıştır. İpek Yolu projesini geliştirmeye yönelik çalışmasıyla Çin, Bir Kuşak Bir Yol girişimine odaklanmıştır. Dünyaya tanıttığı girişim projesi, dünya ülkeleri açısından bağlayıcıdır. Özellikle çok sayıda ülkenin ihracat ve ithalat bağlantılarının da bu projede öne çıktığı ifade edilebilmektedir. Dolayısıyla bu projede yer alacak ülkelerin de birbirleriyle etkileşimi dikkat çekmektedir. Örneğin Türkiye'nin en büyük ihracat ve ithalat ülkelerinden biri olan Almanya'nın bu projede yer alması ve belirlenen güzergâhlar açısından öne çıkan ülke olması, Türkiye'yi projeye yönlendirebilecek faktörlerden biridir. Böylece ülkelerin hedeflerine ulaşmak amacıyla bu projeye katılabilecekleri vurgulanabilmektedir. Proje hakkında olumsuz birtakım görüşlere sahip olan ülkelerin başında ise Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. Aynı şekilde diğer ülkeleri de etkilemeye çalışıldığından bahsedilebilmektedir. Amerika'nın bu konu hakkındaki olumsuz görüşlerinin yanı sıra, diğer ülkelerin endişeleri de kendi ülke politika stratejilerine göre değişmektedir. Örneğin Türkiye, Uygur meselesinden kaynaklı olarak Çin'in politikalarında yapıcı bir tutum sergileyememektedir. Aynı zamanda Çin ürünlerinin kalitesi istenen nitelikleri sağlayamamaktadır. Ayrıca zamanla bu kalitenin de daha çok düşme ihtimali vardır. Bu sorunlarla birlikte Bir Kuşak Bir Yol projesine duyulan endişe, ülkelerin alacakları kararları da etkilemektedir.

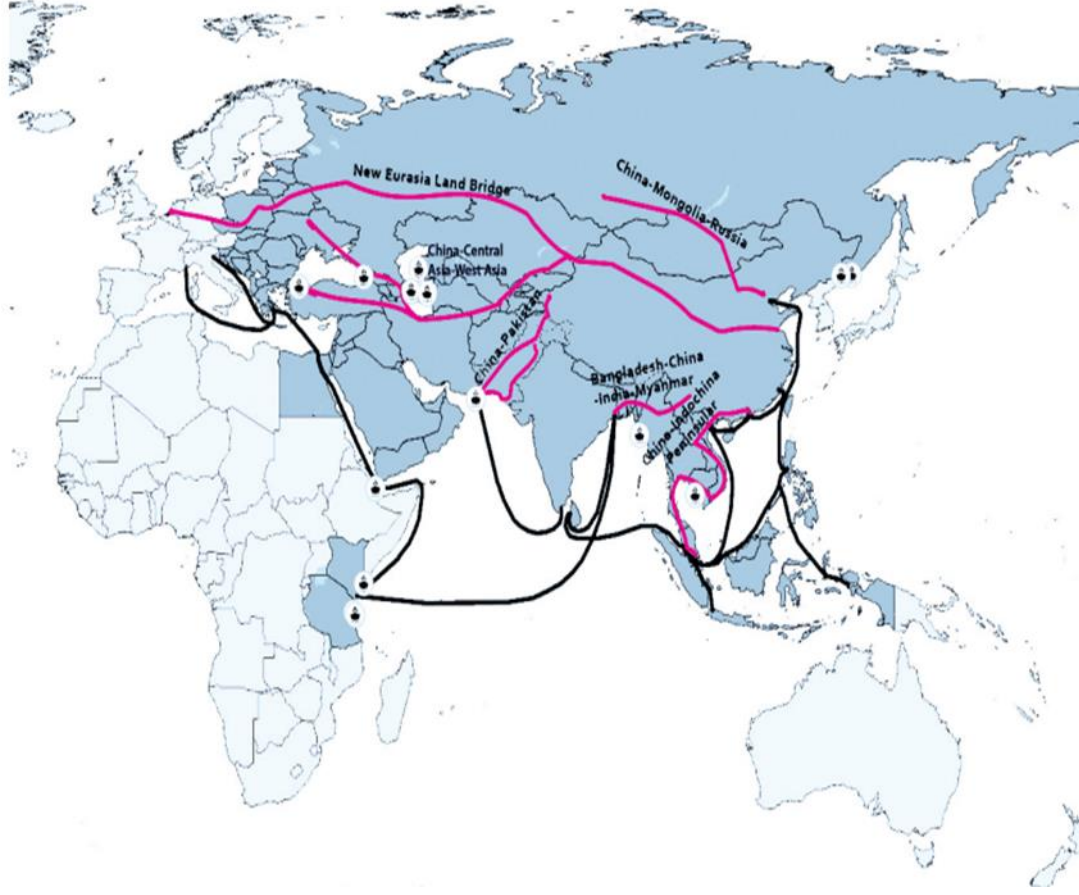
Almanya ve Çin ikili ilişkileri özelinde incelenecek bu çalışmada, Kuşak-Yol Projesi'nin önemi ve detayları ele alınacaktır. Almanya için projenin önemi, özellikle de 2013 yılı sonrasında daha belirgin bir boyut kazanmıştır. Çin'in diplomatik ilişkileri artırmayı hedeflemesine ek olarak Almanya da stratejik açıdan projeye odaklanmıştır. Ulusal çıkarların amaçlanması bu doğrultuda

önemli bir konudur. Jeopolitik ve jeostratejik bir açıdan Almanya'nın hedefleri, ticari, siyasi, ekonomik gelişme gibi belirli unsurlarla ilgili olup, Amerika ile olan ittifakın da zayıflaması, bu yönde öne çıkan detaylar olmuştur. Bu yönüyle araştırmada, Kuşak-Yol Projesi'nin Almanya için önemi, stratejik açıdan incelenecektir.

1. Çin'in Yeni İpek Yolu Stratejisi: Bir Kuşak Bir Yol Projesi

Ülkelerin çalışma faaliyetleri sırasında hedefleri ve geliştirdikleri uygulamalar, ekonomik faaliyetlerini güçlendirme odaklıdır. Bunun yanı sıra ulusal çıkarları hedef alan çalışmalar geliştirilirken diplomatik ilişkilerin kurulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ülkeler, farklı projeleri geliştirmeye odaklanmaktadır. Stratejik kararları alabilecekleri iş birliğini de kurmayı gerektiren bu projelerin uluslararası ölçekte en kapsamlılarından biri, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yeni İpek Yolu girişimidir. Bu amaçla Bir Kuşak Bir Yol Projesi, Çin'in küresel ölçekteki önemli projelerinden biridir. Ekonomik ilişkilerin kurulmasının sonucu olarak ise ticari uygulamalar, dünya genelinde ülkelerin faaliyetlerini bu yöne sevk etmiştir. Kuşak-Yol Projesi de işlevini bu yönde göstermektedir (Filiz, 2020: 118-119). Birçok ülkeyi kapsayan projenin geniş bir güzergâhı içermesi, ülkelerin projeye yönelmelerinde aracı faktörlerden biri olabileceğini göstermektedir. Projenin ülkeler açısından önemini artıran unsurlar arasında özellikle ekonomik, ulaşım, politik gibi bazı konular öne çıkmaktadır.

Kuşak-Yol Projesi'nin geliştirilme süreci ve ülkelerin bu projeye dâhil edilmesi, 2013 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in Kazakistan ve Endonezya'ya yaptığı ziyaretleriyle birlikte başlamıştır. Bu ziyaretleri sırasında Kuşak-Yol Projesi'nin detaylarına değinilmiştir. Ülkeler arasında ortaklaşa inşa projesi, İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu projesi kapsamında kurulmuştur (Durdular, 2016: 77). Ayrıca genel olarak bu projenin güzergâhına yönelik detaylı gösterim, Şekil 1'de sunulmaktadır.

Görsel 1. İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu (World Bank Group, 2019: 3).

Şekilde de görüldüğü üzere Kuşak-Yol Projesi'nin güzergâhları hem karadan hem de denizden Doğu Asya, Orta Asya, Batı Asya, Afrika ve Avrupa'nın birbirine bağlanmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda projeye birlikte, Kuşak-Yol güzergâhında belirlenen ülkeler arasında ortaklıkların kurularak ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Dengeli ve sürdürülebilir kalkınma odağında Kuşak-Yol güzergâhının küresel bir önem taşıdığı belirtilebilmektedir (Durdular, 2016: 77). Kuşak-Yol Projesi'ni öne çıkaran detaylar böylece birçok ülke için ticari faaliyetlerde kolaylaştırıcı çözüm yollarını aramak ve temelde kapitalizmin yarattığı sorunları da ortadan kaldırmak odaklıdır.

1.1. Kuşak-Yol Projesi'nin İlkeleri

Küresel ölçekte önem taşıyan Kuşak-Yol Projesi, belirli bölgeler ve ülkeler güzergâhında gerçekleştirilmesi hedeflenen çalışmalara odaklanmaktadır. Fikir ve girişim aşamasında

projenin detayları açıklanırken ilkeler öne çıkarılmıştır. Bu ilkeleri ise Congcong Shang çalışmasında şu şekilde sıralanmıştır (Shang, 2017: 109):

•Proje, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin amaçları ve ilkeleri ile uyumludur. Aynı doğrultuda bu proje, Çin'in dış politikasını barış içerisinde yaşamayı amaçlayan prensiplere dayanmaktadır.

•İş birliğini hedefleyen proje niteliğinde olmasının yanı sıra, açıklığı desteklemesi de önemli bir konudur. Projenin öncelikle İpek Yolu kapsamı, ülkeler için uluslararası ve bölgesel örgüt katılımlarına açık olmasına ortam hazırlamıştır. Bu nedenle temel ilkelerinden biri olarak İpek Yolu'nun geniş fayda sağlayan proje olduğu ifade edilebilmektedir.

•Proje, uyumlu ve kapsayıcı olup medeniyetler arasındaki gelişmeleri artırmasıyla da öne çıkmaktadır. Bu nedenle kültürel ilişkilerin de artmasına zemin hazırlayan bir proje hâline gelebilmektedir. Aynı şekilde farklı ülkelerin seçmiş olduğu yol ve gelişimleri de desteklemesi önemlidir. Bu şekilde ülkelerin birbirlerine saygı duymalarının yanı sıra, farklı ülkeler arasındaki diyalogları da desteklemesinin bir sonucu olarak işlev kazandığı vurgulanabilmektedir. Ülkeler arasındaki farklılığın rafa kaldırılması ve birbirlerinin güçlü yönlerinin ön plana çıkması, ortak zeminin aranmasına da aynı ölçüde katkı sağlamaktadır. Ülkelerin barış ve ortak refahını karşılayabilecek projenin kapsamı bu şekilde destekleyici ve uyumludur.

•Proje, piyasa işlemlerini destekleyici bir öneme sahiptir. Bunun bir sonucu olarak proje, piyasanın kuralları ve normları ile uyumluluk göstermektedir. Piyasada bu açıdan kaynak tahsisine yönelik olarak belirleyici bir rol üstlenmektedir. Diğer yandan işletmelerin asıl rollerini azami ölçekte sürdürmeye katkı sağlamaktadır.

Aynı zamanda hükümetin beklenen işlevlerini karşılamaya da olanak sağlayan bir projedir.

•Projenin en önemli avantajlarından biri ve ülkeleri de projeye yönlendiren temel ilke, karşılıklı faydaya dayanmasıdır. İlgili taraflar arasında menfaat ve endişeler, tarafların çıkarlarına katkı sunabilmesiyle birlikte azalabilecektir. Bu kapsamda taraf ülkelerin bilgeliği, yaratıcılığı, gücü, potansiyeli gibi birtakım uğraşların da aynı şekilde güçlü bir fonksiyon kazandığına değinilebilmektedir.

İlkeler incelendiğinde bu projenin hedeflerinin birçok ülke faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olduğundan bahsedilebilmektedir. Aynı zamanda küresel düzeyde etkileri, barış içerisinde yaşamayı hedefleyen bir proje olmasına yöneliktir. Durdular, çalışmasında beş ilke, egemenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik saygı, birbirlerine saldırmama, birbirlerinin içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ile barış şeklinde sıralanmıştır (Durdular, 2016: 80). Ulusal düzeydeki barışı desteklemeyi amaçlayan bu projenin Çin açısından önemi, uluslararası düzeyde de bunu karşılayabilecek ortamı oluşturmaktır. Bu şekliyle bütün ülkelerin, uluslararası ve bölgesel örgütlerin katılımının değerlendirme kazanması, Kuşak-Yol Projesi faaliyetlerini de aynı yönde etkilemektedir.

1.2. Kuşak-Yol Projesi'nin Ekonomik ve Diplomatik Hedefleri

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik ve diplomatik amaçları doğrultusunda geliştirdiği Kuşak-Yol Projesi, ticaret ve yatırım odaklıdır. Güzergâhlar arasında mal ticaretinin tek başına %40'ı oluşturduğu bilinmekle birlikte, bunun geliştirilmesinde Kuşak-Yol Projesi'nin kullanılmasının hedeflendiğinden bahsedilebilmektedir. Çin'in bu kapsamda doğrudan yabancı yatırımları ve küresel bütünleşmeyi desteklemek için geliştirdiği proje, büyük bir adımın atıldığı proje hâline gelmiştir (World Bank Group, 2019: 13). Aynı zamanda Çin, ekonomik angajmanını artırmayı amaçlarken Amerika Birleşik

Devletleri'nin stratejilerinden farklı bir metot izlemektedir. Bu açıdan bir örnek Karayipler baz alınarak verilebilmektedir. Çin'in Karayipler'deki etkisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Avrupa'nın ticarete yarattığı boşluklara adım atmasıyla birlikte başlamıştır. Diğer yandan Çin, bölgeye yatırım ve yardım sağlama politikalarına yönelik strateji geliştirmiştir. Bu bölgelerin uzun bir dönem emperyalist aygıt olarak görülmesinden yola çıkarak faaliyetleri artırmıştır.

Çin'in bu stratejisinin en önemli sonucu ise Çin ticaret ve yatırımının ciddi bir rekâbeti temsil edebilecek yeterliliği sağlamasıdır (Oosterveld, Wilms ve Kertysova, 2020: 20). Bu örnek kapsamında ifâde edilebilecek en önemli detay, Çin'in ticari emellerine ulaşmak amacıyla geliştirdiği stratejidir. Kuşak-Yol Projesi'nin de özellikle bu hedefleri karşılamada önemli bir yere sahip olduğu belirtilebilmektedir. Çin'in diplomatik ilişkileri güçlendirmek için faaliyetlere yönelmesi de bu hedefleri gerçekleştirmenin en kolay ve hızlı yöntemi olarak Kuşak-Yol Projesi'ni gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir.

Çin'in hedefleri ve uygulamaları açısından diplomatik ilişkiler, kendisini tanımlarken öne çıkan amaçlarına yönelik bir değerlendirme yapmasına ortam hazırlamıştır. Çin'in "Grand Strateji" olarak belirlediği Kuşak-Yol Projesi için diplomatik ilişkileri öne çıkardığı ifâde edilebilmektedir. Son zamanlarda arktik ülkesi olarak kendini tanımlayan Çin, böylece birçok bölgeyi de tarafına çeken uygulamalara yönelmektedir (Erkan ve Eminoğlu, 2019, 145). Dış politika stratejilerinde Çin'in hedefleri, bu bölgelere önem vermesiyle birlikte Kuzey Kutbu ve çevresine olumlu yaklaşım geliştirdiği faaliyetleri yansıtmasına ortam hazırlamaktadır. Dolayısıyla Çin'in politikalarında bu arayış, ikili ilişkilerde iş birliğini sağlamanın yanı sıra uluslararası bir ölçekte de çalışmanın yapılmasını gerektirmektedir. "Bir Kuşak Bir Yol" Aynı şekilde Shang çalışmasında: "Çin'in diplomatik hedeflerini geliştirmesine kolaylık sağlayan durum, Çin'in dünya genelinde en büyük ikinci ekonomiye sahip olmasıdır" diye belirtir. Bununla birlikte Çin, en çok ticaret yapan ülke olup en büyük döviz rezervine de sahiptir. Ancak sadece bölgesel olduğuna değinilebilmekle birlikte uluslararası ekonomide arka planda kaldığı bilinmektedir. Bu nedenle Kuşak-Yol Projesi, sınır ötesine geçerek küresel ekonomiyi belirleyici rolde olmak istemektedir. Ekonomi reformlarının ve dışa açılım politikalarının sürdürülebilir yapısı, Çin'in stratejik ve ekonomik çıkarları gerçekleştirebileceği ölçekte de faaliyetleri yerine getirmesini gerektirmektedir. Proaktif tutumdan ziyade aktif çabıyla geliştirilen politikaları dikkate alması amacıyla da Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ni gerçekleştirdiği ifâde edilebilmektedir (Shang, 2017: 30-31). Bu doğrultuda Çin, diplomatik ilişkilerini kuvvetlendirmek amacıyla da projeyi geliştirmeye odaklanmıştır. Bu ikili ilişkilerde ise diğer ülkelerin çıkarlarının da değerlendirilmesi, Çin açısından önemli görülebilmektedir. Örneğin Ömirbek Hanayi çalışmasında, Almanya'nın Hint-Pasifik stratejisinin sonucu olarak Çin ile ilişkilerindeki geleceğine odaklanılmıştır. Almanya, Avrupa ve Asya arasında kurulacak diplomatik ilişkilere bağlı olarak Almanya, çıkarlarını, ilkelerini ve hedeflerini stratejik ölçekte gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Almanya, Hint-Pasifik bölgesinde barış ve güvenliği desteklediğini, çok kutupluluğu amaçladığını, deniz yolları serbestliğini öne çıkaran çalışmaları onayladığını, açık piyasaya ve serbest ticarete önem verdiğini ifâde etmiştir. Bunların yanı sıra Almanya, dijitalleşme ve bağlanabilirliği, iklim değişikliğini ve insan hakları konusunda da iş birliklerini çeşitlendirerek derinleştirmeyi amaçladığını belirtmiştir (Hanayi, 2020) Bu nedenle Almanya'nın görüşleri ve öne çıkardığı uygulamaları dikkate alındığında, Hint-Pasifik stratejisi, Kuşak-Yol Projesi'nin Almanya için önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Çin'in diplomatik ilişkilerini geliştirmesinde Almanya,

stratejileriyle öne çıkmaktadır. İkili ilişkilerin artırılmasına bağlı süreçler baz alındığında ise Almanya'nın stratejileri karşılıklı çıkar ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

1.3. Kuşak-Yol Projesi'nde Önemli Faktör: Ülkeler Arasındaki İşbirliği

Kuşak-Yol Projesi'nin küresel olabilmesi için iş birliğine dayalı gerçekleştirilmesi önemli bir konudur. Bu nedenle "Modern İpek Yolu Projesi" olarak da kabul edilen bu projenin kapsamı, kuşak-yol güzergâhında yer alan ülkelere ayrıcalık tanımaktadır. Burada 65 ayrı ülkenin deniz ve kara yolu hatlarıyla birbirine bağlanması, projenin özellikle de gelişmekte olan ülkelerin dikkatini çekmektedir. Proje kapsamındaki söz konusu ülkelerin 21 trilyon dolarlık ekonomik büyüklüğe sahiptir. Bu değer, önemli bir ekonomi potansiyelin olduğunu göstermesiyle öne çıkmaktadır. Çin'in Orta Asya üzerinden Avrupa'ya bağlanması açısından Kuşak-Yol Projesi'nin önemi, kara, deniz ve demir yolu ulaşımının entegre bir hâle getirilmesine katkı sunabilmektedir. Bu amaçla küresel ticaret yollarının çeşitlendirilmesinde ulaşım sürelerinin kısaltılması ve mâliyetlerin azaltılması gibi temel katkılar, projeye katılmak açısından birçok ülkenin de iş birliği yapmasını etkin kılmaktadır. Asya, Afrika ve Avrupa'da devasa boyuttaki altyapı yatırımlarının proje için öngörülmesinde sadece ekonomik boyut öne çıkmamaktadır. Ayrıca kültürel yönü ve

medeniyetlerin de etkileşimde kalmasına yardımcı olma durumu, Kuşak-Yol Projesi'nin önemini artırmaktadır (Karagöl, 2017: 2).

Görsel 2. Neue Seidenstraße: Eine „echte Win-win-Situation“ für China und Teilnehmerländer Vor zehn Jahren rief China seine Seidenstraßen-Initiative ins Leben. Ein Experte gibt Auskunft darüber, wie sie entstanden ist und was auf dem Spiel steht (Yeni İpek Yolu: Çin ve katılımcı ülkeler için "gerçek bir kazan-kazan durumu" Çin on yıl önce İpek Yolu girişimini başlattı. Bir uzman bunun nasıl ortaya çıktığını ve nelerin tehlikede olduğunu açıklıyor (Schack, 2023).

İfade edilenler çerçevesinde altyapı yatırımlarından temel kasıt, ikili ilişkileri artırmayı hedeflemektir. Örneğin Çin'in Avrupa'ya açılmasında etkin bir öneme sahip olan Kuşak-Yol Projesi, Almanya ile ikili ilişkilerini artırmasını gerektirmektedir. Bunun temel nedeni, Almanya'nın Hint-Pasifik bölgesi açısından stratejik çalışmaları baz alması ve buna ulaşmak için de Çin'in Güneydoğu kesimini kullanması gerekliliği, Kuşak-Yol Projesi'ne olumlu bir bakış açısı geliştirmelerine ortam hazırlamaktadır. Aynı zamanda

Çin hükûmetinin de Avrupa'ya ulaşmasında Almanya'ya ihtiyaç duyması, ikili ilişkilerini bu yönde geliştirmelerini gerektiren detaydır. Dolayısıyla ikili ilişkilerin karşılıklı çıkar ilişkisini baz alması, ülkelerin projeye yönelimlerini artıran temel faktördür. Bununla birlikte Almanya ile ekonomik ilişkileri fazla olan Türkiye de bu yönde stratejik kararlar almaya yönelmelidir. Aynı şekilde Türkiye ile Asya ilişkilerinin de artırılması amacıyla altyapı projelerinin bu yönde artırılabilceği, bunun da Kuşak-Yol Projesi ile sağlanabileceği belirtilebilmektedir. Bu örnekler, genel olarak ülke ilişkilerini artırmasını ve korumasını amaçlamaktadır. Aynı zamanda Durdular çalışmasında da değinildiği üzere, Çin hükûmeti tarafından Kuşak-Yol Projesi'nin çerçevesi çizilirken barış ve işbirliğini sağlama, açıklayıcı ve kapsamlı olma, uygulamalı işbirliğini her alanda karşılama gibi detaylara yer verilmiştir. Bu gibi konular açısından Kuşak-Yol Projesi, işbirliğinin kurulmasını teşvik eden, çıkarları, menfaatleri, sorumlulukları paylaşmayı amaçlayan bir proje özelliğindedir. Her ülkenin kazançlı çıkmasına sunulan katkı, Kuşak-Yol Projesi'ni önemli kılan detaydır (Durdular, 2016: 81).

1.4. Kuşak-Yol Projesi'nin Güzergâhı ve Ülkelerin Endişeleri

Kuşak-Yol Projesi'nin gerçekleştirilmesi, kara ve deniz ayaklarından oluşan bir proje olmasına yöneliktir. Çin ile Avrasya ve Afrika'yı bağlayabilecek projenin gerçekleşmesi için ilk olarak Avrasya'nın ulaşım, iletişim, enerji ve üretim altyapı projeleriyle birlikte yenilenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda proje için 4 ila 8 trilyon harcamanın yapılması gerekmektedir. Bu yönde oluşturulan planın kara kısmındaki kuşak-yol güzergâhı, Çin hükûmetinden başlayıp Orta Asya, Güney Asya, Kafkasya, Orta Doğu, Rusya, Türkiye ve Avrupa'ya kadar devam etmektedir. Çin hükûmetinin Güneydoğu kesimiyle birlikte başlayan deniz hattı ise Malakka Boğazı, Hint Pasifik bölgesi ve Süveyş Kanalı'ndan geçerek önce Afrika'ya sonra da Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bu açıdan Kuşak-Yol Projesi'nde 70'e yakın ülkenin küresel ekonomide önemli bir yere sahip olan enerji kaynaklarına ulaşması sağlanabilmektedir. Bu bağlamda Kuşak-Yol Projesi'nin kara ulaşım hattının merkezinde Orta Asya; deniz hattının odak noktasında Güneydoğu Asya vardır (Omonkulov, 2020, 47-48). İfade edilen kuşak-yol güzergâhlarının yanı sıra, ülkeleri projeye ilişkin endişelendiren farklı konular da vardır. Durdular'ın çalışmasında bölge ülkeleri kapsamında değinilen endişe konularından biri, ucuz Çin mallarının bölge ülkelerin iç pazarlarında yer almasıdır. Aynı şekilde bunun bir sonucu olarak projenin gerçekleşmesinden sonra, bu malların kalitesinin daha çok azalması sorunu vardır. Ayrıca bazı bölge ülkelerinin kazançlarında âdil olunamayacağı endişesi de bulunmaktadır. Böylece Orta Asya ülkelerinin projeyi geliştirmesi Çin'in etki alanını genişletebilecek düzeydedir. Ancak diğer yandan da Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya ile sorunların Çin hükûmeti açısından yaşanabileceği belirtilebilmektedir (Durdular, 2016: 86). Özellikle de Amerika'nın Kuşak-Yol Projesi'ne çok fazla olumlu yaklaşmadığı bilinen konulardan biridir. Mehmet Ali Koçakoğlu çalışmasında ifade edildiği üzere: "Kuşak-Yol Projesi ile birlikte Çin parasının Amerika dolarına karşı alternatif bir para olabileceği ve bunun da etkilerinin küresel düzeyde olabilme ihtimâli söz konusudur. Bu nedenle Çin para birimi Kuşak-Yol Projesi ile uluslararası düzeyde konvertibl para olmaya yönelik bir çabanın oluşmasına ortam hazırlamaktadır" (Koçakoğlu, 2020, 31). Dolayısıyla bu yönde yaşanan endişeler arasında Çin hükûmetini ülkeler açısından etkileyen bir konu olmanın yanı sıra, birçok ülkeyi de proje için tedirgin hâle getiren detayları kapsamaktadır.

Kuşak-Yol Projesi güzergâhları ve ekonomik açıdan değerlendirmesi yönünde ülkelerin birtakım kaygılarının olduğuna değinilebilmektedir. Ülkeler arasında eşit olmayan bir dağılımın proje detayları arasında yer aldığı görülmektedir. Özellikle de sadece küçük ve

karayla çevrili olan bölgelerle yine sadece denizle çevrili olan yerlerin küresel ticaretin daha az gerçekleşmesi hâli söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle projede potansiyelin çok altında olan bölgelerle de bu sürecin yönetilmesi gerektiği, bunun ise işbirliklerini kapsaması önemlidir. Altyapı açısından verimsiz politikaların bu açıdan geliştirilmesi, sorunların çözümlenmesini gerektiren detayları içermelidir. Bu ise projenin ticaret ve yatırım üzerinde ülkelerin tamamının katılımını sağlayacak şekilde çözüm odaklı olmalıdır. Kara parçasıyla çevrili ülkeler, bu yönde genel olarak endişe duydukları için projeye karşı olumlu görüş geliştirmelerini sağlayacak stratejik amaçların ve hedeflerin belirlenmesi gerekmektedir. Uluslararası işbirliğinin de bu açıklıkları kapatan faaliyetlerde olması önemlidir (World Bank Group: 13). Kuşak-Yol Projesi, ifade edilen açıklıkları önlemekle birlikte, tamamıyla ortadan kaldırılmasını gerektiren ve böylece ülkelerin endişelerini de azaltan yapıcı uygulamalara sahip olmalıdır.

1.5. Güvenlik ve Ulaşım Konuları Açısından Kuşak-Yol Projesi

Bölgesel güvenliğin sağlanmasının ülkeler açısından önemi, öncelikle Çin hükûmetinin bu güvenliği bağlantılı olduğu kesimler üzerinden yönetilmesini gerektirmektedir. Buna göre Uygur Özerk bölgesinin Batı'ya açılan kapı olması, Çin'in güvenlik önemini almaya çalıştığı bölgelerden biri olmasına ortam hazırlamıştır. Ancak burada özellikle de etkinlik kazanan temel konu, 2011 yılında Çin'in ulusal düzeydeki stratejilerinin sonucuna ilişkin korku yaratmasıdır. Üç önemli kötülükle bilinen Çin hükûmeti, aşırıcılığı, bölücülüğü ve hem dîni hem de etnik ayrımcılığıyla birlikte Uygurlar üzerinde baskıcı uygulamalarını geliştirmiştir. Bu bölgenin bir tehdit niteliğinde olmasının önüne geçilmesi bağlamında ise Çin hükûmeti, Kuşak-Yol Projesi için bu bölgelerin güvenliğini artırmayı amaçlayan birtakım faaliyetlere yönelmiştir (Koçakoğlu, 2021, 767). Bu kapsamda Çin'in öncelikli olarak bölgesel açıdan güvenlik çalışmalarına yöneldiği, bunun diğer ülkeler açısından da önemli olduğundan bahsedilebilmektedir. Ancak genel bağlamda Çin hükûmeti açısından avantajların da ön planda yer aldığı, bu bölge üzerinden Batı'ya ulaşabilmesinin detayları, Avrupa'ya açılan bir kapı olacağı için önemli bir faktördür.

Kuşak-Yol Projesi kapsamında güvenlik konusu oldukça detaylıdır. Bu açıdan özellikle de gerçekleştirilecek faaliyetlerde ülkelerin hedefleri, kaynakların güvenliğini sağlamak ve ikili ilişkilerde çıkarların gözetilmesini gerçekleştirmektir. Örneğin Michael Dunford'un çalışmasında ifade edildiği üzere enerji güvenliği konusu, Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nde birçok ülke için avantajlıdır. Çin'in yakaladığı özel avantajlar ise hem altyapı hem de ilgili sanayilerle birlikte başlamaktadır (Dunford, 2021, 93) Bu doğrultuda çıkarlarına yönelik güvenliği yakalamak açısından Çin, çalışmalarını bu yönde yapmaktadır. Stratejik istikrar açısından ülkeler, güvenliklerini öncelikli olarak bölgesel sonra da çıkarlarına bağlı geliştirmelidir. Bunun önemi ve güvenlik konusunun da detayları aynı şekilde ulaşım için Kuşak-Yol Projesi'ni önemli kılmıştır.

Kuşak-Yol Projesi'nin iş birliğine dayanmasında ekonomik bağlar, ortaklık ve bağlantılar önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu girişimin gerçekleştirilmesinde en temel problemler olarak ulaşım probleminin bulunduğu bahsedilebilmektedir. Farklı ölçü ve standardı kapsayan ulaşım probleminin çözümlenmesinde, bazı ülkelerin ulaşım altyapılarından kaynaklı yetersizlikler vardır. Ayrıca demiryolu ulaşımının gerçekleştirilmesinde de bu tür bir sorun belirgin şekilde etkisini hissettirmektedir. Bununla birlikte eğitim, iş gücü, ticaret gibi konular için de problemler, ülkelere göre farklıdır (Yii, Bee, Cheam, Chong ve Mei, 2008:1). Bu nedenle Kuşak-Yol Projesi'nde ulaşım gibi birtakım sorunların süreçleri yönetmede problemler oluşturduğu ifade edilebilmektedir. Aynı zamanda tarafından geliştirilen çalışmada, Kuşak-Yol Projesi'ne yönelik yaşanabilecek

problemlerde demiryoluna ilişkin sorunların yanı sıra, Çin-Pakistan güzergâhı için de problemlerin olacağını belirtilmiştir. Kentsel düğüm arasında ulaşım konusunda sorunların olma ihtimâli yatırımların da önemli düzeyde artış göstermesini gerektirmektedir (Lu, Rohr, Hafner ve Knack, 2018: 3). Bu bağlamda ifade edilen temel konular, multimodal düzeyde bir taşımacılık potansiyelinin çok fazla olmadığını göstermesi açısından dikkate alınabilmektedir. Ticarete ulaşım ve altyapının en önemli kriterler olması, uluslararası ticaret için Kuşak-Yol Projesi'nin ülkeler arasındaki gelişmişlik farkından dolayı problem oluşturma ihtimâlini gündeme taşımaktadır.

2. Almanya'nın Tarihsel Sürecinde Sömürgecilik Anlayışı ve Kuşak-Yol Projesinin Bu Kapsamda Önemi

Ülkelerin siyasi birliklerini tamamlamasıyla birlikte sömürgecilik yarışına dâhil oldukları ifade edilebilmektedir. Almanya'nın siyasi birliğini geç tamamlaması, sömürgeciliğe de gecikmeli katılmasına neden olmuştur. Almanya'nın sömürgeciliğe katılmasıyla birlikte ilk hedefi, Orta Doğu'ya ulaşmayı sağlamaktır. İngiliz nüfuz alanına bağlı bir sömürgeyi geliştirmesi ise Almanya'nın bu yönde strateji oluşturmaya zemin hazırlamıştır. Bunun

en önemli sonucu, büyük güçler arasında yaşanan rekâbetin artmasıdır (Onursal ve Başaran, 2020: 325).

Görsel 3. (Mitte) bei der Eröffnung der „neuen Seidenstraße“ in Duisburg 2014. Management Chinas Investitionen in NRW: Tor nach Europa Logistische Drehscheibe und Forschungsstandort: Bei chinesischen Investoren steht Nordrhein-Westfalen hoch im Kurs. (ortada) 2014 yılında Duisburg'daki "yeni İpek Yolu" açılışında. Yönetim, Çin'in NRW'deki yatırımları: Avrupa'ya açılan kapı Lojistik merkezi ve araştırma yeri: Kuzey Ren-Vestfalya Çinli yatırımcılar arasında çok popüler) (Köppen, 2018).

Almanya ve İngiltere arasındaki ikili ilişkinin tarihsel sürecinde ise sömürgecilğe dayanan gelişmenin önemli olduğu dikkat çekmektedir. Almanya'nın Hint Pasifik bölgesi üzerinde egemenlik kurma çabası, ticaret ve ekonomi vaadiyle önemli bir sömürge merkezi konumundadır. Bu amaçla tarihsel süreçte Süveyş Kanalı, Bağdat Demiryolu gibi gelişmelerin önemi, ticareti ve ekonomiyi hızlandırmada bir araç olarak görülmesidir. Hızlandırılmış ticaret faaliyetlerinin öne çıkması amacıyla geliştirilen bu çalışmaların sonucunda Almanya'nın Hint pasifik bölgesi üzerindeki egemenliği artmıştır. Ancak bu durum, İngiltere tarafından bu projenin kısıtlanmasına kadar devam etmiştir (Lu, Rohr, Hafner ve Knack, 2018: 1). Dolayısıyla sömürgecilikte Almanya'nın stratejik açıdan birtakım değerlendirmeleri, Hint Pasifik bölgesi üzerinde etkin bir performans yakalamaya yönelik amaçları doğrultusunda ele alınabilmektedir.

Almanya açısından sömürgecilik anlayışı ve stratejisi, ekonomi kapsamında alacakları kararları yönlendirmektedir. Buna göre 1800'lü yıllardan günümüze kadar Almanya'nın bu sömürgeci tutumunun Hint Pasifik bölgesi için değişmediği belirtilebilmektedir. Zaman zaman diğer ülkelerin kısıtlayıcı birer etken olarak görülmesi söz konusu olmakla birlikte, Hanayi çalışmasında da ifade edildiği üzere Almanya, 2 Eylül 2020 tarihli "Almanya-Avrupa-Asya: 21. Yüzyılı Birlikte Şekillendirmek" başlıklı politika doktrinlerini kabul etmiştir. Almanya'nın dış politikadaki çıkarları, ilkeleri ve hedefleri kapsamında Hint Pasifik bölgesi hedefi, ulusal çıkarları gerçekleştirmede aracı bir unsur olarak kabul edilebilmektedir (Hanayi, 2020). Almanya'nın bu yönde aldığı kararın sonraki dönemlerde Çin hükûmeti ile ilişkilerini şekillendirecek bir konu olduğundan bahsedilebilmektedir.

Çünkü Kuşak-Yol Projesi'nde Çin'in belirlediği güzergâhlarla birlikte Almanya'nın bu bölgeye ulaşmasında yaşanabilecek kolaylık, projeyi stratejik açıdan önemli yapan bir konudur.

2.1. Almanya'nın Kuşak-Yol Projesi'ne Stratejik Yaklaşımı

Ülkelerin genel olarak geliştirdikleri strateji, uzun dönemli çalışmaların ve faaliyetlerin önemli birer sonuçlarıdır. Günümüzde ülkeler, dış politikada ilişkileri geliştirirken çıkar ilişkilerini gözetmektedirler. Bu bağlamda diplomatik ilişkiler kurulurken ve işbirliğine dayalı projelere odaklanılırken ticari ve siyasi ilişkiler ön plandadır. Ekonomik yönüyle yapılan değerlendirmelerin de aynı şekilde ülkelerin faaliyetlerinde belirleyici olduğuna değinilebilmektedir. Son zamanlarda Çin'in ekonomik açıdan gelişmişliği birçok ülkeyi etkilemiştir. Bu durumun temel nedeni gelecek dönemli ekonomik gelişmelerdir. Çalışmada da değinildiği üzere Çin ve Hindistan, günümüzde en büyük ekonomiye sahip olan iki ülkedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin önünde yer almaları dolayısıyla Amerika'yı tedirgin eden bu durumlar, ekonomide en iyi gruplar olan Endonezya, Japonya ve Türkiye şeklinde devam etmektedir. Bunlardan sonra ise ekonomide öne çıkan ülke Almanya'dır. Aynı zamanda tedirginlik yaratan durumlardan bir diğeri ise ekonomide gelecek odaklı gelişmelerdir. Genel olarak yapılan değerlendirmelerde bu süreçler, 2060 yılında en büyük ekonomiye sahip olacak 15 ülkeden sadece 2'sinin Güney Amerika bölgesinde yer almasıdır. Diğer 8 ülke ise Asya bölgesinde yer alacaktır. Bunun en önemli etkisi, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere gibi ülkelerin genel olarak ekonomik açıdan gelişmişliklerinin orta sıralarda olması, sorunların da temelini oluşturan bir unsurdur. Bu tür sorunların çözümlenmesi amacıyla Kuşak-Yol Projesi'ne bakış açısı da olumludur (Koçakoğlu, 2020, 44) Bu ülkelerden biri ise ilerleyen dönemlerde ekonomik açıdan süreci dikkate alan Almanya'dır. Aynı zamanda

Almanya'nın stratejik açıdan geliştirdiği çalışmalara da avantaj kazandırması yönüyle Kuşak-Yol girişimi, büyük bir öneme sahip projedir.

Almanya'nın stratejik açıdan Kuşak-Yol Projesi'ni değerlendirmesi, Çin hükûmetinin bu yönde karşılıklı işbirliğine dayanan çalışmalara odaklanmasına ortam hazırlamaktadır. Almanya ve Çin hükûmetinin ikili ilişkilerinde 2013 yılından bugüne kadar iş birliğinin geliştirilmeye çalışıldığı bir sürecin olduğuna değinilebilmektedir. Burada yalnızca Çin hükûmetinin siyasi algısından kaynaklı bir durum olmadığı ifade edilebilmektedir. Aynı zamanda ikili ilişkilerden ve gerçek politika anlayışına dayanan ilişkilerin olduğu dikkate alınabilmektedir. Burada ulusal çıkarların Almanya-Çin ilişkisinde önemli bir yere sahip olduğu belirtilebilmektedir. Aynı zamanda Berlin'de hükûmetin aldığı kararların devlet dışı aktörlerle de bağlantılı olduğu kabul edilmektedir. Uluslararası ilişkilerde liberal bir yaklaşım, siyaset, toplum ve iş perspektifinde geliştirilmektedir (Klikowska, 2020: 433). Almanya'nın bu üç konu üzerinden dış politikasını yönetmeye çalıştığı ifade edilebilmektedir. Bu durumla birlikte stratejik açıdan Kuşak-Yol Projesi, Almanya için ulusal çıkarları geliştirmede önemli bir yere sahiptir.

2.2. Hint Pasifik Bölgesi'nin Önemi ve Uluslararası İlişkilerde Almanya'nın Kuşak Yol Projesi'ni Değerlendirmesi

Uluslararası ilişkilerin ekonomik ve politik yönünün zamanla değişmesi, Çin hükûmeti faaliyetleri ile birlikte yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Almanya gibi ülkelerle ikili ilişkilerini uzun bir dönemden beri yöneten Çin hükûmeti, yakın dönemde ekonomi lideri olmasıyla birlikte bu ülkelerin kaynaklarının karşılamayacağı bir aşamaya gelmiş olacaktır. Bu yöndeki kaynaklar ise mal, hizmet ve finansal taleplerin yeterince karşılama potansiyelinde olmamasıdır. Diğer yandan çok kutuplu güç sisteminde bu ekonomilerin Çin hükûmetine bakış açısı, rakipleri olarak konumlandırılacaktır. Dolayısıyla bu süreçler ve gelişmeler, Çin'in yeni pazar ihtiyacını doğuran neden olmuştur. Yeni sosyal ve politik işbirliklerini hedefleyen Çin'in uluslararası ilişkilerde Kuşak-Yol Projesi'ni geliştirerek güçlendirmeyi amaçladığı vurgulanabilmektedir. Avrasya ve Afrika kıtalarını dâhil eden çalışmalar açısından Kuşak-Yol Projesi, 2013 yılında ön plana çıkan amaçlarının daha ileri bir boyut kazanmasını sağlayacak bir sürece yönelmiştir. 2019 yılında projenin asıl amacının oldukça kapsamlı olacağını vurgulamıştır (Tutan, 2020: 41). Bununla birlikte Çin'in bu yönde oluşturacağı faaliyetler, ülkelerin yeni stratejiler geliştirmesine de zemin hazırlayan bir konudur. Belki de Almanya'nın 2 Eylül 2020 tarihli kararını almasında da önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla Çin hükûmeti, uluslararası ilişkileri tamamıyla değiştirebilecek bir çalışmaya yönelmiştir. Burada ise Hint Pasifik bölgesine yönelik birçok ülke emellerinin olması önemli bir konudur.

Küresel dünya algısı ve bu kapsamda Kuşak-Yol Projesi'nin önemi, birçok ülkenin hedefi olarak Hint Pasifik bölgesini öne çıkarmıştır. Jeopolitik ve jeostratejik faaliyetlerini bu yönde oluşturmaya çalışan ülkelerin genel hedefleri, son zamanlarda bu bölgeyi hedef alan çalışmalarını da artırmışlardır. Çünkü ekonomik açıdan güçlü devlet olmanın sadece ulusal çıkarları baz almakla sınırlı kalmadığı, uluslararası ilişkilerde de önemli bir unsur olduğu kabul edilmektedir. Mustafa Cem Koyuncu çalışmasında, Hint Pasifik bölgesinin önemi, dünya nüfusunun yaklaşık %60'ının bu bölgede yaşaması ve dünya ticaretinin de yaklaşık olarak üçte birinin bu bölgeden geçmesi, önemli transit geçiş hatlarının da aynı şekilde burada yer almasına dayalı ele alınmıştır. İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya gibi öne çıkan devletler bu bölgeye yönelik stratejilerini geliştirme arayışına yönelmişlerdir. Ekonomik, siyasi, askeri, sosyal gibi ön planda yer alan bu tür

faktörler, bölge üzerinden emellerini gerçekleştirmeyi hedefleyen ülkelerin kararlarının etkilendiği yerdir (Koyuncu, 2021). Almanya da bu ülkelerden biri olarak en büyük adımı 2020 yılında atmıştır. Almanya'nın avantajlı konumu, Çin hükümetiyle olan ilişkilerinde yapıcı süreç ve durumları daha çok karşılamasıyla ilgilidir. Örneğin Mustafa Cem Koyuncu'nun bir diğer çalışmasında belirtildiği üzere Çin'in yükselişiyle birlikte Atlantik düzen de zaman içerisinde değişmiştir. Çin'in artan gücüyle birlikte endişelenen ülkelerden öne çıkanın Amerika Birleşik Devletleri olduğu ifade edilebilmektedir (Koyuncu, 2021: 13). Aynı zamanda Amerika'nın Kuşak-Yol Projesi'ne de karşı çıkan devletlerden biri olması, bu ilişkilerin ortak kararları almasını zorlaştıran unsurlardan biridir. Bu nedenle Almanya için Kuşak-Yol Projesi, diğer birçok ülkeden daha ılımlı gelişmelerin yaşanmasını ve Çin hükümeti ile ilişkilere de bunun yansımaları sağlayabilecek bir girişimdir.

Kuşak-Yol Projesi, Çin'in küresel güç mücadelesini amaçlayan bir girişimdir. Bu amaçla projenin kuşak-yol güzergâhı, bölge ve ülkeleri etkileyecek düzeyde ve küresel ölçekte yankı uyandırabilecek bir boyuttadır. Ülkelere sağladığı en önemli avantajların ekonomik ve stratejik boyutta olduğuna değinilebilmektedir (Tekir ve Demir, 2018: 191-199). Almanya'nın stratejik hedefleri daha belirgin bir boyut kazanmıştır. Bunun temel nedeni, Hint Pasifik alanından yararlanma ve sömürge çalışmalarını ikili ilişkilerle desteklemeye yönelmektir. Burada özellikle de karşılıklı çıkarlar Almanya ve Çin için önemli yer tutmaktadır. Almanya'nın Hint Pasifik bölgesine ulaşması ile Çin'in Avrupa'ya ulaşmasının karşılıklı işbirliğine dayanması, bu ülkeler arasında Kuşak-Yol Projesi'ni bu yönde göstermektedir. Avrasya jeopolitiğinin Almanya stratejileri arasında yeri ve önemi ise, Zehra Ayvaz ve Jelang Ramadhan çalışmalarında da belirtildiği üzere, Avrupa ve Asya kıtalarını ifade eden Avrasya, tarihi süreçte önemli bölge kabul edilmiştir. Ülkelerin güç hegemonyası açısından Avrasya'nın potansiyeli, bu bölgeye sahip olan ülkelerin dünyayı kontrol edebilecek gücü de elde edebileceklerine inanılmasıdır. Hatta 1900'lü yıllarda Alman General Karl Haushofer, Almanya'nın dünyaya hâkim olabilecek ülke olduğunu vurgulamak amacıyla "Alman Avrasya'sı" ifâdesini kullanmıştır (Ayvaz ve Ramadhan, 2021: 77-78). Almanya bu doğrultuda ülke üzerinde etkin olabilecek stratejileri her zaman geliştirmeye yönelmiş, sömürge aracı olarak kullanmış ve bu bölge ile ilişkileri güçlendirmiştir. Avrasya'nın burada genel olarak önemi jeostratejik boyutta olduğundan, Almanya bu durumları hedef alarak çıkarlarına en hızlı şekilde ulaşabileceği çalışmaları artırmıştır. Almanya'nın ekonomik açıdan ilerleyen yıllarda etkinliğinin azalma ihtimali, daha hızlı şekilde sonuç alabileceği yatırımların da gerçekleştirilmesini gerektirmiştir. Kuşak-Yol Projesi'nin de önemi bu konu kapsamında geliştirilen stratejilere dayanmaktadır.

SONUÇ

Tarihsel süreçte devletlerin geliştirdikleri politikalar ve stratejilerin kapsamı, diplomatik ilişkilerin kurulması, ulusal çıkarların hedeflenmesi, ekonominin canlandırılması, küresel ölçekte bir güç kazanılması gibi önemli faktörleri içermektedir. Küresel aktörlerin tarihi süreçte etkinlikleri, ekonomilerine ve politikalarına bağlı olarak ilerleme göstermiştir. Bu açıdan Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli bir yer tuttuğu bilinmekle birlikte, zaman içerisinde Çin hükümetinin bu konuda ciddi adımlar atmasının bir sonucu olarak güçler de değişmiştir. Dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan Çin, bu konuda çalışmalarını artırmak amacıyla, yeni pazar arayışlarına yönelim göstermiştir. İpek Yolu Projesi'nin tarihsel süreçte ekonomik, ticari ve siyasi ilişkileri canlandıran bir proje olmasının yanı sıra, kültürel ve medeniyetler etkileşimini baz alması, Çin'in küresel aktörlerde değişim

yaratabilecek Kuşak-Yol Projesi'ni geliştirmesine ortam hazırlamıştır. Bu projenin birçok ülke için önemi, kuşak yol güzergâhlarının işlevliğidir. Almanya da bu ülkelerden biridir. Özellikle de gelecek dönemlerde Almanya'nın küresel ölçekte ekonomik faaliyetlerini ve ulusal çıkarlarını gerçekleştirme amacıyla çalışmalar yaptığına değinilebilmektedir. 2013 yılında Çin hükûmeti tarafından tanıtılan projenin 2019 yılında daha büyük bir yankı uyandırabileceğinin ifâde edilmesi, birçok ülkenin bu yönde adım atmasına da ortam hazırlamıştır. Almanya'nın 2 Eylül 2020 yılında ekonomik faaliyetlerini geliştirmelerinde öne çıkan Hint Pasifik bölgesiyle ilgili projesi, Çin hükûmeti ile ilişkilerini artırmasına ortam hazırlayan bir gelişme olarak yorumlanabilmektedir. Çünkü Kuşak-Yol Projesi'nin stratejik açıdan Almanya için önemi, Almanya da kuşak yol güzergâhında yer alan ülkelerden biridir. Hint Pasifik bölgesi de bu alanlardan biri olarak, Almanya için Kuşak-Yol Projesi'nin stratejik önem kazanacak bir yer olmasına ortam hazırlamıştır. İlerleyen dönemlerde Çin hükûmeti ile Almanya ilişkilerinin de bu doğrultuda önemli bir gelişme kazanabileceği yorumu bu kapsamda değerlendirilebilmektedir.

KAYNAKÇA

Ayvaz, Z., Ramadhan, J. Avrasya Jeopolitiğinin Yeniden Hareketlenmesinde Kuşak Yol İnisiyatifi'nin Rolü, UPA Strategic Affairs, 73-95, 2021.

Ciesielska-Klikowska, J. Germany's Attitude Towards the Belt and Road Initiative: The Impact of Non-State Actors on German Foreign Policy Towards China, University of Lodz, Poland, 2020.

Dunford, M. China's Belt and Road Initiative and Its Implications for Global Development, Acta Via Serica, 6(1), 2021, 91-118.

Durdular, A. Çin'in "Kuşak-Yol" Projesi ve Türkiye-Çin İlişkilerine Etkisi, Avrasya Etüdleri, 49, 77-97, 2016.

Erkan, A.Ç., Eminoğlu, A. Grand Strateji Olarak Kuşak ve Yol İnisiyatifinde Arktik; Kutup İpekyolu'nun Çin-Rusya Enerji İş Birliğindeki Rolü, Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 145-173, 2019.

Filiz, T. Çin'in Küresel Tek Kuşak Tek Yol Girişiminde Türkiye'nin Konumu Üzerine Bir İnceleme, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 117-133, 2020.

Hanayi, Ö. Almanya'nın Hint-Pasifik Stratejisi ve Almanya-Çin İlişkilerinin Geleceği, Eurasian Research Institute, Kazakistan, 2020.

Karagöl. E.T. Modern İpek Yolu Projesi, SETA Perspektif, 174, 1-7, 2017.

Koçakoğlu, M.A. Küreselleşme Bağlamında Kuşak ve Yol Girişimi Çin Eksenli Bir Analiz, Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2020.

Koçakoğlu, M.A., Belt and Road Initiative and Turkey China Relationship Through Soft Power Concept, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(39), 750-776, 2021.

Koyuncu, M.C. Amerika Birleşik Devletleri'nin Hint Pasifik Bölgesinde Çin'i Çevreleme Politikası, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 13-47, 2021,.

Koyuncu, M.C. Fransa'nın Hint-Pasifik'teki Etkisini Arttırma Çabaları, *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, Ankara, 2021.

Köppen R. 2018. <https://www.regiomanager.de/ostwestfalen-lippe/artikel/tor-nach-europa> (Erişim tarihi: 22.09.2023).

Lu, H., Rogr, C., Hafner, M., Knack, A. China Belt and Road Initiative (Measuring the Impact of Improving Transport Connectivity on International Trade in the Region - A Proof-of-Concept Study), RAND, Cambridge, 2018.

Omonkulov, O. Kuşak ve Yol Projesi Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 2020, 45-115.

Onursal, B.F., Başaran, D. Bağdat Demiryolu Projesi Üzerinden Almanya'nın Barışçıl Nüfuz Etme Stratejisine Dair Okuma, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 2020, 325-358.

Oosterveld, W., Wilms, E., Kertysova, K. The Belt and Road Initiative Looks East, HCSS Global Trends, Netherlands, 2020.

Schack R. 2023. Ramon Schack, 20.10.2023, <https://www.berliner-zeitung.de/open-source/neue-seidenstrasse-eine-echte-win-win-situation-fuer-china-und-teilnehmerlaender-li.2150709> (Erişim tarihi: 29.09.2023).

Shang, C. "Bir Kuşak Bir Yol" Projesi ile Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.

Tekir, O., Demir, N. Ekonomik ve Siyasal Bir Araç Olarak Yeni İpek Yolu Projesinin Küresel Sisteme Etkileri, *Sosyoekonomik*, 26(38), 191-206, 2018.

Tutan, U. Küresel Güç Sistemlerinin Politik-Ekonomik Biçimlenişi: 18. Yüzyıldan Günümüze, *BRIQ*, 1(1), 33-44. 2020.

World Bank Group. Belt and Road Economics (Opportunity and Risks of Transport Corridors), International Bank for Reconstruction and Development, Washington, 2019.

Yii, K., Bee, K., Cheam, W., Chong, Y., Lee, C. Is Transportation Infrastructure Important to the One Belt One Road (OBOR) Initiative? Empirical Evidence from the Selected Asian Countries, *Sustainability*, 10, 1-182018.

ELİTİZM, KAÇINILMAZ BİR GERÇEKLIK Mİ?

Arş. Gör. ZEYNEP YILDIRIM, Doç. Dr. YILDIZ ATMACA
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., - 0000-0003-4431-9374

2 Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İ.İ.B.F., -0000-0001-6345-4745

ÖZET

“Elit” kelimesi antik, kadim bir kelimedir. Toplumlarda birilerinin diğerlerinden çeşitli nedenlerle ayrışmasını içeren bu kelime, üstünlüğü ve olumlu farklılığı ortaya koyar. Elitizm, Platon’un “Devlet” adlı eserinde normatif olarak değerlendirilmiş ve ideal devlette yönetici sınıfın filozoflardan olması gerektiği vurgulanmıştır. Ancak bu şekilde ideal bir devlet düzeninin kurulacağını vurgulayan Platon’dan sonra bu kavram önemli bir tartışma meselesi haline gelmiştir. Klasik elitizm düşünürleri 20. yüzyılda iktidar ve elitizm kavramları üzerinde epeyce düşünmüşlerdir. Elde ettikleri sonuç, toplumlar da mutlaka yönetici azınlık sınıfının oluştuğu/oluşması gerektiği/oluşacağı yönünde olmuştur. Daha yakın bir dönemde çağdaş siyaset bilimi düşünürleri elit kavramını demokrasi ile ilişkilendirme yönünde düşünce üretmişlerdir. Demokratik yönetimlerde halkın tamamının nihai olarak yönetimde bulunmasının imkansız olmasından dolayı temsilciler vasıtasıyla halk iradesini beyan etmektedir. İşte burada da yine bir elit sınıf ortaya çıkmakta ve halkın geri kalanından farklılaşmaktadır. Yani demokratik yönetimlerde de yönetici elit sınıfın ortaya çıkması kaçınılmaz bir nihayet olarak ortaya durmaktadır. Demokrasilerde bile halkın çoğunluğu değil, yönetici azınlığın iktidarda bulunduğu gerçeği vardır. Öyle anlaşılmaktadır ki; siyasi iktidarın doğasında elitizm vardır. Bu çalışmada elitizm kavramı ele alınacak ve tarihsel süreç içinde elitizm hakkında farklı düşünürlerin fikirlerine değinilecektir. Elitizmin hemen tüm rejimlerde ortaya çıkan bir gerçeklik olduğu belirtilecektir. Çalışma nitel araştırma yöntemi olan, literatür taraması tekniği ile ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elitizm, Klasik Elitizm, Demokratik Elitizm

IS ELITISM AN ESSENTIAL REALITY?

ABSTRACT

The word elite is an ancient, ancient word. This word, which includes the separation of people from others for various reasons in societies, reveals superiority and positive difference. Elitism was evaluated as normative in Plato's work "The State" and he emphasized that the ruling class should be among the philosophers in the ideal state. However, after Plato, who emphasized that an ideal state order would be established in that way, this concept became an important matter of discussion. Classical elitism thinkers have given a lot of thought to the concepts of power and elitism in the 20th century. The result they obtained was that the ruling minority class was/should/will be formed in societies. More recently, contemporary political science thinkers have produced ideas to associate the concept of elite with democracy. Since it is impossible for

the entire people to be in the government, in democratic governments, the people declare their will through representatives. Here again an elite class emerges and differs from the rest of the population. In other words, the emergence of the ruling elite in democratic governments is an inevitable result. Again, there is the fact that the ruling minority is in power, not the majority of the people. It is understood that; There is elitism in the nature of political power. In this study, the concept of elitism will be discussed and the ideas of different thinkers about elitism in the historical process will be mentioned. It will be noted that elitism is a reality that emerges in almost all regimes. The study was handled with the literature review technique, which is a qualitative research method.

Keyword: Elitism, Classical Elitism, Democratic Elitism

1. GİRİŞ

İster kabile yönetimi olsun, ister gelişmiş devlet yönetimi olsun tarihsel olarak gözlemlenen iktidarların azınlık bir grup tarafından kullanıldığı yönünde olmuştur. Neredeyse her toplumda iktidar ilişkileri yönetici bir azınlık ile yönetilen bir çoğunluk arasında kurulmuştur. Bu yönetici azınlık bir şekilde toplumun geri kalanından ayrılmakta ve siyasal iktidarın sahibi/kullanıcısı olmaktadır. Toplumdaki yönetici esim, fiziki, ekonomik, ailesel, vb nedenlerle elde ettiği güç sayesinde diğerlerinden ayrılırken; bu şekilde toplumdan ayrışanlar için kullanılan elitizm kavramı ön plana çıkmaktadır. Elitizm somut bir olgunun kavramsallaştırması olarak önemli bir kavramdır. Kadim bir kelime olan elitizm siyaset biliminin önemli ve tartışmalı kavramlarından biridir. Elitizm üzerine düşünen siyaset bilimciler için genel manada elitizmden kaçış yok gibidir. Zira siyasi iktidar her türlü rejim türünde mutlaka azınlık tarafından elde tutulmaktadır. Demokratik yönetimlerde de durum değişmemektedir. Evet karar alıcılar ve yöneticiler değişmekte, bir sirkülasyon yaşanmakta fakat halkın tamamı siyasal iktidara gelememektedir. Nihayetinde elitizm kaçınılmaz bir kavram ve olgu olarak karşımızda durmaktadır.

2. ELİTİZM

Elit kelimesi Latince “Eligere” (seçmek - elemek) kökünden gelmektedir (Öztekin, 2010, s. 40). Orijinal ve hali hazırdaki kullanımıyla elit, “en üstün, en iyi ve en mükemmel” ifade eder. Bununla beraber ampirik kullanımıyla bu kavram, iktidarı, zenginliği ve imtiyazı elinde tutan bir azınlığı ifade eder (Heywood, 2017, s. 139). Elit kelimesi değişik dönemlerde, değişik manalarda kullanılmıştır. Kutsal kitaplarda; örneğin Tevrat’ta Tanrı’nın sevdiği kullar olarak “seçkin kavimden” bahsettiği gibi İncil’de “seçkin din ulularına” ve cennete gidecek “seçkinlere” yer verilmiştir. 1789 Fransız İhtilali’nden önce ruhban sınıfı ve aristokratlar “elit” sınıf sayılırken, İsviçre’de üstün ve kaliteli bir mal anlatılırken elit kelimesi kullanılmıştır. Sovyet döneminde Rusya’da Komünist Parti, elit sayılmıştır. Elit kelimesi günlük dilde kişi için kullanıldığında; üstün olan maddi-manevi niteliklere sahip kişiler anlaşılmalıdır. Elit kelimesi kavmi, kişileri, malı ya da partiyi ifade etmek için farklı alanlarda kullanılıyor olsa bile temelde, nitelenen öznenin üstünlüğünü, diğerlerinden olumlu yöndeki farklılığını ortaya koymaktadır (Daver, 1965, s. 517-518). Kişiler için kullanılan elit kelimesi, en becerikli, en kurnaz, en akıllı, en güzel, en güçlü, en zengin ve duyuları en iyi çalışan kişileri tanımlamaktadır; kısaca bir

toplumun en üst tabakasını ifade eden bir anlamdır (Daver, 1965, s. 519). Siyasette her akım kendisini “halk için” en iyi yolu gösterdiğine inanır. Elitistler bütün yaptıklarını halkın iyiliği için yaptıklarını savunurlar. Bu ideolojide temel sorun, halkın kendi iyiliğini sağlayacak işleri yapacak olgunluğa erişemediğidir (Belge, 2017). Toplum kim ya da kimler yönetir sorusu yöneltildiğinde verilen cevap; en basitinden en ilerlemişine kadar bütün toplumlar küçük bir azınlık tarafından yönetilmektedir. Toplumlarda yönetmek için emir veren, karar alan, bu emir ve kararları yürüten ve toplumda düzeni sağlayan, her zaman küçük bir azınlık vardır. Toplumun geri kalan diğer kısmı yani çoğunluk, bu elit azınlık tarafından yönetilen kitleleri meydana getirir (Kapani, 2017, s. 123).

Toplumlarda var olan güç ilişkilerini ve iktidar yapısını anlamaya yönelik geliştirilen elit teorisi, toplumdaki elit-halk farklılaşmasını ele alıp, iktidar ve etki olgularını değerlendirir (Arslan, 2003, s. 116). Elitizm, “yöneten / yönetilen” ayrımının politik toplumun temel niteliğini oluşturduğunu, biçim ve hacmi ne olursa olsun bütün toplumlarda, iktidarın küçük bir azınlığın tekelinde bulunduğunu savunan görüştür (Demirel & Durgun, 2020, s. 359). Bu görüşe göre, ilkel toplumlardan gelişmiş ülkelere kadar tüm toplumlarda, mutlaka yöneten bir azınlık ve yönetilen bir çoğunluk vardır. Büyük kitleler, küçük azınlığın yönetiminde ve azınlığın emirlerini yerine getirir (Öztekin, 2010, s. 40).

Elitistlere göre, iktidar toplumda eşit olarak paylaştırılmamıştır ve bu evrensel bir gerçeklik olarak her zaman var olmuştur. Her türden toplumda iyi örgütlenmiş ve iktidarın avantajlarını paylaşmayı bilen azınlık, her zaman örgütsüz yığınlar hükmeder ve onları baskı ve tahakküm altına alır. Elit grubu oluşturan sınıflar dışı kapalı bir yapıya sahip olmanın yanında süreklilik arz eden ortak çıkarlara ve ihtiyaçlara sahiptirler (Bayram, 2018, s. 34).

3. Elitist Teoriler

Elitist bakış açısı Antik Yunan dünyasına kadar giden kadim bir fikirdir. Platon “Devlet” isimli kitabında filozof hükümdarların ya da hükümdar filozofların hüküm süreceği ideal bir devlet tasarımı yapmıştır ve böyle bir elite dayanan toplum düzeninin “en iyi” toplum düzeni ve yönetim yapısı olduğunu savunmuştur (Daver, 1965, s. 522). Görece yakın zamanlarda Nietzsche toplumların “üstün insan” tarafından yönetilmesinin aydınlık ve mutluluğa neden olacağını belirtmiştir. “Kahramanlar”ın övgüsünü yapan ve tarihin sadece kahramanların övgüleri olduğunu belirten Carlyle’yi elitist bir düşünür olarak yorumlamak mümkündür. Faşist bir yönetici olan Mussolini de halka yönetim hakkını vermeyi kötü bir şaka olarak niteleyip, halkın hiçbir zaman tam egemen olmadığını belirtmiştir. 20 yüzyılın önemli elitist kuramcılarında olan Ortega Y. Gasset çağın sorunlarına karşı seçkin bir idarenin çözüm bulacağını savunmuştur (Daver, 1965, s. 523).

Elitizm eski bir kavram olduğu için konu üzerinde farklı yaklaşımlar zaman içinde ortaya çıkmıştır. Elitizmin normatif, klasik ve modern olmak üzere başlıca üç yaklaşımı vardır.

3.1. Normatif Elit Teorisi

Normatif elitizmde, elit yönetimi, bizzat gerekli ve istenir bir şey olarak sunulmuştur. Normatif elitizmin ilk temsilcisi olan Platon'a göre sıradan bir insanın siyasi karar sürecinde söz sahibi kılmak toplum için iyi sonuçlar ortaya çıkarmayacaktır (Söğütlü, 2018, s. 98). Toplumların küçük bir elit, azınlık tarafından yönetilmesi gerektiği fikri, Eski Yunan düşünürü Platon tarafından ortaya atılmıştır ve o günden beri tartışılan konulardan birisi haline gelmiştir. Platon, toplumları en iyi şekilde yönetebilecek kişilerin; bilgili, eğitilmiş filozoflar olduğunu, bu kişilerin kendi çıkarlarından ziyade toplumun iyiliğini ve genel çıkarlarını öncelikli olarak düşündüğünü ileri sürmüştür (Öztekin, 2010, s. 40). Temsili demokrasinin yönetime ait kararların, doğrudan halk yerine eğitilmiş ve iyi bilgili profesyonel politikacılar tarafından karar verilmesini güvenceye almasından dolayı elitizm kalıntısı taşıyan varsayımlara anlam kazandırdığı görülebilse de, normatif elitizm, demokratik değer ve pratiklerin gelişimi karşısında büyük oranda terk edilmiştir (Heywood, 2016, s. 260).

3.2. Klasik Elit Teorileri

Devlet ve siyasete ilişkin en eski teorilerden olan elitist bakışın ilk fikirlerini Platon'da görmek mümkündür. Ancak sosyal iktidar teorisi olarak elitizm, en çok 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında İtalyan düşünürler Mosca, Pareto ve Alman düşünür Michels'in çalışmaları ile özdeşleşmiştir. Bu düşünürlerin ortak tezi, tüm toplumlarda sosyal iktidarın küçük bir azınlık olan yönetici elitin elinde toplanmış olmasıdır. Klasik elit düşünürlerine göre bu durum kaçınılmaz bir gerçekliktir. Klasik elit teorisini savunan elitistlere göre, herhangi bir toplumun doğasını, o toplumdaki elitlerin doğası belirler. Elitler toplumdaki yönetici ve karar verici sınıfı oluştururlar. Örneğin Mosca'ya göre yönetici sınıfın oluşmasında soy, ırk, ekonomik faktörler, aile, eğitim, entelektüel ve askeri başarı gibi faktörler etkili olmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 196-197).

Evans'a göre klasik elit teorisinin dört tane temel varsayımı vardır (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 197);

- Yöneticiler birbirlerine bağlı ve bağlantılı kişilerin oluşturduğu sosyal bir grubun içindedirler,
- Bu grup, sınırları belli bir ulus devlet içinde yer almaktadır,
- Yönetici sınıf yönetilen sınıfa kapalıdır,
- Yönetici sınıfın üyeleri, sahip oldukları ekonomik, siyasi ve ideolojik kaynaklara göre seçilirler.

Evans'a göre klasik elit teorileri, Michels, Mosca ve Pareto'nun çalışmalarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Klasik elit teorisinin en önemli öncüllerinden olan Mosca'ya göre tüm toplumlarda "yönetenler" ve "yönetilenler" olmak üzere iki sınıf vardır. Yönetici sınıfı sayı olarak daha az olmasına rağmen tüm siyasi fonksiyonları yürüten, iktidarı tekelinde tutan ve iktidarın getirdiği tüm nimetlerden yararlanan sınıftır. Yönetilenler ise, sayıca yönetici sınıftan daha fazla olmasına rağmen, yönetici sınıfın kontrol altında tuttuğu ve yönlendirdiği sınıftır (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 197).

Yönetici sınıfın, yönetilen kitleleri hüküm altında tutmak için kullandığı farklı yöntemler vardır. Bu yöntemler yerine göre ve durumun icabına göre değişebilir. Bu değişik yöntemler hukuk ve yasa olabileceği gibi, inandırma ya da kandırma, hile ya da şiddet olabilir. Bununla

birlikte, yönetici azınlığın, çoğunluk üzerinde tam ve mutlak bir egemenliğe sahip olduğu söylemek her zaman mümkün değildir. Mosca'ya göre, siyasal sınıf alttan gelen/gelecek etkilere veya baskılara açık bulunduğundan, ister istemez yönetici sınıfın bundan etkilenmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla yönetici sınıf; devamlı, kapalı ve değişmez bir sınıf değildir. Toplumdaki ekonomik, sosyal ve kültürel değişmelere uygun şekilde yönetici sınıfın yapısında değişimler olur (Kapani, 2017, s. 125).

Klasik elitizmin diğer bir düşünürü olan Pareto'da "tarih bir aristokratlar mezarlığıdır" derken bütün toplumlarda elit tabakasının zamanla değiştiğini ve eski elitlerin (aristokratların) yerini yenilerine bıraktığını ifade etmiş olmalıdır. Pareto'ya göre toplumun tabakaları arasında aşağıdan yukarıya doğru devamlı bir hareket ve bir dolaşım vardır. Bu devamlı hareket, elit tabakasının iç yapısının değişmesine neden olmaktadır. Pareto'nun "elit dolaşımı" dediği ve üzerinde durduğu bu kuram onun siyaset teorisinin de önemli bir noktasını oluşturur. Elit dolaşımının yavaşlatılması veya durdurulması/durdurulmak istenmesi ile sistemde ortaya çıkan tıkanıklık durumu şiddetli ve ani bir etki oluşturabilir. Bu tepki neticesinde devam eden "yerleşik elit düzeni" yerini "karşı-elit"e bırakabilir. İster normal seçim yoluyla, ister devrim yoluyla yapı değişmiş olsun, yani rejimin yapısı ve niteliği ne olursa olsun, Pareto'ya göre, toplumda her zaman ve mutlaka bir yönetici elit mevcut olacaktır. Toplumun temelinde her zaman ve her yerde elit-kitle ayrımı mevcut devam eder (Kapani, 2017, s. 128).

Klasik elit teorilerinin diğer önemli ismi olan Michels'e göre, ideal demokrasi, kitlelerin, halkın seçtiği meclislerin aldıkları kararlar uyarınca kendi kendilerini yönetmeleridir. Fakat her ne kadar bu sistem, delegasyon prensibinin genişletilmesi üzerinde bazı sınırlamalar getirirse de, oligarşik bir zümrenin ortaya çıkmasını önleyemez. Yani Michels doğrudan yönetimin imkansız olduğunu savunmuş, bürokrasi ve oligarşinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 198).

Klasik elit teorisyenlerine göre, tarihin her döneminde, bütün toplumlarda "çoğunluk", daima "azınlık" tarafından yönetilmiştir. Çoğunluk, yönetici azınlığı kontrol edebilme yeteneğine sahip değildir. Bu durum evrensel, kaçınılmaz ve değişmez bir olgudur. Bilimsel bir siyaset kuralı olarak sunulan bu tezin ideolojik olarak ortaya çıkardığı sonuç ise: bir çoğunluk yönetimi olarak nitelenen demokrasinin, pratikte hayata geçirilmesinin "imkansız" olduğudur. Klasik elit düşünürleri bu görüşü açıkça belirtmişlerdir. Hatta demokrasinin sadece "imkansız" değil, fakat "arzulanmayacak" ve "özlenmeyecek" bir rejim olduğunu, bunun uygulanmasının "demogojiye, yığınların hegemonyasına ve toplumun bozulmasına yol açacağını" iddia etmişlerdir. Bu anlamda "demokratik sisteme" ve onun temel ilkelerinden biri olan "eşitlik" düşüncesine, klasik elit düşünürleri ciddi bir eleştiri getirmiştir (Kapani, 2017, s. 130).

3.3. Modern Elit Teorileri

Modern elit teoriler klasik elit teorisinin eksikliklerini doldurmak için çalışmışlardır. Modern elit teorilerini iki ana grupta incelemek mümkündür. Modern elit teorilerinin birinci grubunu James Burnham ve C. Wright Mills'in yapmış olduğu çalışmalar oluşturur. Burnham ve Mills "elit egemenliği" üzerine çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Mills çalışmalarında ABD'de yürütme organları içinde iktidar elitinin rolünü ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Mills iktidar eliti tezinde

üç aşamalı bir iktidar dağılımından bahsetmektedir. Buna göre en tepe noktada temel kurumlar hiyerarşisinin kontrolünü elinde tutanlar bulunmaktadır. Bu grubu büyük şirket yöneticileri, ordu ve siyasi liderler oluşturur. Mills'e göre iktidar gitgide bu üçlü koalisyonun elinde toplanmaktadır. İkinci basamakta birbirleriyle rekabet halinde bulunan, çıkar grupları yer alır ve bu basamaktakilerle prölarist model hayata geçirilebilir. En alttaki basamakta olanlar ise siyasi olarak bölünmüş, ortak hareket kabiliyeti olmayan, güçsüz kitleler bulunmaktadır. Toplum için önemli kararlar en üstte yer alan iktidar elitleri tarafından alınır. İkinci basamaktakiler ise en üst aşamadaki aktörleri etkileme maksadıyla hareket ettiklerinden siyasal toplumla alakalı kararların alınmasında etkileri çok azdır (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 200).

Modern elit teorilerinden olan ikinci yaklaşım ise demokratik elit teorisi. Demokratik elit teorisi kökenleri 18 yüzyıla giden bir geçmişe sahiptir. Fikrin öncüleri olarak John Locke, David Hume ve James Madison sayılabilir. Fakat bu anlayışın gerçek temellerini Montesquieu atmıştır. Düşünür yasama, yürütme ve yargı erklerini birbirinden ayırarak farklı gruplara verilmesi gerektiğini ve böylece bu güçlerin birbirinden bağımsızlaşması gerektiğini savunmuştur. Montesquieu'ya göre belli bir azınlığın elinde toplanan güç, baskı, zorbalık, despotizm ve tiranlığa sebep olabilir. Böylesi muhtemel tehlikeler iktidarın gücünün başka güçler tarafından kontrol edilmesi ile kontrol altına alınabilir. Bu kontrol grubu elitleri oluşturmaktadır. Gücün elit grupları arasında dağılması ve bu elitlerin iktidardan bağımsız olmaları despotik rejimlerin ortaya çıkmasını engelleyip, demokrasinin korunmasını mümkün kılmaktadır. İşte "demokratik elit teorisi" düşünce kökenini liberal düşüncenin "bireysel hak ve özgürlükler için devlet gücünün sınırlandırılması" ilkesinden alır (Arslan, 2003, s. 120).

Demokrasiyi özünde bir halk yönetimi değil de, yönetici kadrolar arasında bir yarışma olarak gören ve bu anlayışın öncülüğünü yapan Schumpeter, halkın karar almak ve rasyonel tercihler yapmak için gerekli yeteneklere sahip olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre demokrasiyi bir amaç olmaktan ziyade halkın onayladığı yönetim olarak değerlendirmek daha isabetlidir (Kapani, 2017, s. 132). Modern elit teorisi hem çoğulculuğa hem de demokrasiye yönelik önemli bir eleştiri getirmektedir. Joseph Schumpeter, demokratik seçkinliği ile gerçekçi bir demokrasi modeli önermiştir. Seçimler hangi seçkin grubunun yeteceğine karar verse de, iktidarın her zaman için bir seçkinler grubu tarafından kullanılacağı gerçeğini değiştirmez (Heywood, 2016, s. 260).

Sartori demokrasi ile elit kavramlarını izah ederken dikkatli bir analiz yapar. Sartori'ye göre demokratik rejimlerde yönetici elit gruplarının ve liderlerin rolünü görmezden gelmek veya onların sistemde oynadıkları rolü kuşkuyla karşılamak ve demokrasi ile uyumsuz kabul etmek gerçekçi bir tutum olmayacaktır. Demokratik değerlere ve demokrasinin ilkelerine bağlı yetenekli liderlerin var olması sistemin temel güvencelerinden biridir. Zira bu nitelikte bir yönetici elit kadrosunun bulunmaması halinde kitleler antidemokratik karşı-elitlerin egemenliği altına girme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Fakat demokrasilerde özellikle temsili demokrasilerde halkın siyasi rolü seçim dönemleriyle sınırlı kalmaktadır. Yani halkın siyasal rolü sadece seçim dönemlerinde önem kazanır. Seçimlerin asıl amacı, halkın yönetime katılmasına yol açmak değil, yönetici lider grubun belirlenmesini sağlamaktır. Sartori demokrasinin kolay bir rejim olmadığını kabul eder. Evet Sartori'ye göre demokrasi, işletilmesi

son derece güç bir rejimdir. Antidemokratikleşme yolları her zaman mevcuttur ve bu yollar hep açıktır. Bu demokrasi rejimin yozlaşması ve demagojiye ve çoğunluğun hegemonyasına dönüşmesi, ancak üstün yeteneklere sahip siyasal elit grupların ve seçkin liderlerin ortaya çıkması ile engellenebilir (Kapani, 2017, s. 133).

Sartori'nin izahından anlaşıldığı üzere; demokrasinin devamlı olması ve bu uygulaması zor rejimin korunması için elit gerekli bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Demokratik elit teoride, demokrasinin sağlıklı devam etmesi için elitlerin gözünde, öteki elit gruplar ve geniş halk kitlesi oldukça önemlidir. Halkın desteği olmadan demokrasiyi, hak ve özgürlükleri, totaliter tehlikelere karşı korumak imkansızdır. Demokratik bir sistemin korunması, devam ettirilmesi ve geliştirilmesi sadece etkin halk desteği ile ve sosyal güçlerin öteki güçlü elit gruplarınca dengede tutulması ile mümkündür (Arslan, 2003, s. 121).

Halk yani elit olmayanlar yani seçmenler, hangi elitin yöneteceğine seçimler vasıtasıyla karar verebilir; ama "iktidarın her zaman bir elit tarafından kullanılacağı" gerçeğini değiştiremezler. Schumpeter'in belirttiği gibi "demokrasi siyasetçilerin yönetimidir". Demokratik bir siyaset modeli olarak elitler arasındaki rekabet yani rekabetçi elitizm, liberal demokratik siyasal sistemin işleyişine uygun bir izaha sahiptir. Aslında demokratik elit teorisi; halk katılımı, siyasi eşitlik, özgürlük, vb. gibi belirli değer ve ilkeleri önerme arzusunun ürünü olmaktan ziyade, demokratik yaşamın nasıl işlemesi gerektiğini tasvir etme çabasının bir ürünü olarak meydana çıkmıştır (Heywood, 2017, s. 140).

4. SONUÇ

Elitizm meselesini normatif düzeyde ilk olarak ele alan düşünür Platon olmuştur. Platon yöneticilerin toplumun iyi eğitilmiş, aristokratik kişilerden olması gerektiğini savunmuş ve ideal devlet düzeni için bunun önemli olduğunu savunmuştur. Platon ile başlayan bu tartışmalar epeydir siyaset bilimi alanında canlılığını korumaktadır. Bu konu hakkında yapılan tartışmalarda ulaşılan sonuç, toplumların rejim tipi her ne olursa olsun azınlık bir grup tarafından yönetilmesi gerçeğidir. Bu durum iktidarın doğasından kaynaklanmakta ve yönetici sınıf, toplumun yönetilen sınıfından ayrılmaktadır.

Elitizm, bir elit ya da bir azınlık tarafından yönetim pratiğini veya böyle bir yönetim pratiğine duyulan inancı gösterir. Normatif elitizm, elit yönetiminin arzuya şayan olduğunu ileri sürer. Tüm elitist teorilere rağmen tüm toplumların gerçekte elitist olduklarını ispatlayacak metodolojik araçlardan yoksun olması bu teorilerin en büyük eksikliğini oluşturmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 200).

Bugüne kadar toplumun halk tarafından ya da halkın çoğunluğu tarafından yönetildiği tarihsel olarak görülmemiştir. Türleri ne olursa olsun bütün rejimler, her zaman bir azınlık tarafından yönetilmiştir ve dolayısıyla bütün rejimler oligarşik bir karakter gösterir. Nüfusun kalabalık ve karmaşık olduğu modern toplumlarda belki "halk için yönetim" olabilir, ancak "halk tarafından yönetim" mümkün görünmemektedir. Öyle ki Marksist rejimlerde de işçi sınıfının toplu halde iktidarı kullanması mümkün değildir. Marksist rejimde iktidar, aslında işçi sınıfı adına küçük bir grup tarafından kullanılır ve bütün kararlar yönetici olan bu grup tarafından alınır. Netice

itibariyle hem batı tipi özgürlükçü demokrasilerde hem de Marksist tipte halk demokrasilerinde yönetim, aslında birer oligarşi olmaktan öteye gidemezler (Kapani, 2017, s. 134).

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2003). Eşitsizliğin Teorik Temelleri:Elit Teorisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 115-135.
- Bayram, A. K. (2018). Siyasetin Dili: Kavramlar, Kurumlar. D. Dursun, & M. Altunoğlu içinde, *Siyaset Bilimi* (s. 28-57). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Belge, M. (2017). *Popülizm ve Elitizm: Düşman Kardeşler*. Marmara Yerel Haber: <https://www.marmarayelhaber.com/Murat-BELGE/56132-Populizm-ve-elitizm-Dusman-kardesler> (Erişimi Tarihi: 02.02.2023)
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Devlet ve Devlet Teorileri. Ö. Kutlu içinde, *Siyaset Bilimine Giriş* (s. 192-210). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Daver, B. (1965). Az Gelişmiş Ülkelerde Siyasi Elitler. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 517-535.
- Demirel, A., & Durgun, S. (2020). Temsiliyet ve Seçimler. Y. Taşkın içinde, *Siyaset* (s. 355-380). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Heywood, A. (2017). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Kapani, M. (2017). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Öztekin, A. (2010). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara : Siyasal Yayınevi.
- Söğütlü, İ. (2018). Jön Türkler ve Siyasal Elitizm:Ahmet Rıza Bey Özeline Bir İnceleme. *Muhafazakar Düşünce*, 97-116.

YÖNETİMDE SİYASALLAŞMA OLGUSUNUN HÜKÜMET SİSTEMLERİ BAĞLAMINDA ANALİZİ

Doç. Dr. YILDIZ ATMACA, Arş. Gör. ZEYNEP YILDIRIM

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İ.İ.B.F., -0000-0001-6345-4745

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., 0000-0003-4431-9374

ÖZET

Yönetim ve siyaset arasındaki ilişki yüzyıllardır üzerinde durulan ve tartışılan konuların başında gelmektedir. Birtakım araştırmacılar yönetim ve siyasetin birbirinden keskin sınırlarla ayrıldığını belirtirken, bir takımı ise kesinlikle ayıramayacağını hatta bu iki olgunun iç içe geçen bütünlük bir işlem olduğunu belirtmekte ve bu durumu da yönetimin siyasallaşması kavramı ile ifade etmektedirler. Yönetimin siyasallaşması en genel anlamı ile yönetimin siyasal gücün etkisi altında kalması durumu olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle yönetime parti politikasının hâkim olması ve iktidarda bulunan siyasi partinin kendi çıkarlarını genel çıkarların üstünde tutması olarak anlatılmaktadır. Yönetimde siyasallaşma durumu, otoriter ve totaliter devlet rejimlerinde tartışılmaz bir gerçekliktir. Yönetimsel ve siyasal güç bütünlüştür. Bu çalışmada ise Türkiye'deki yönetim sisteminde siyasallaşma durumunun var olup olmadığı incelenmektedir. Ancak bu inceleme hükümet sistemleri perspektifinde analiz edilmiştir. Yönetimin siyasallaşmasında hükümet sistemlerinin etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Yeni yüzyılda yönetim ve siyasetin iç içe geçmiş durumu ve yöneticilerin siyasetle de uğraştığını gösteren davranışların varlığı üzerine incelemeler yapılmıştır. Çalışmada kullanılan literatür taraması sonucunda ise hükümet sistemlerinin yönetimin siyasallaşması durumunda fazlasıyla etkili olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetimde Siyasallaşma, Hükümet Sistemleri, Yönetim, Siyaset, Türkiye.

ANALYSIS OF POLITICALIZATION IN ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF GOVERNMENT SYSTEMS

ABSTRACT

The relationship between administration and politics is one of the issues that have been emphasized and discussed for centuries. While some researchers state that administration and politics are separated from each other with sharp boundaries, some others state that they cannot be separated, and that these two phenomena are an integrated process that intertwines. They express this situation with the concept of politicization of government. Politicization of the administration is defined as the situation where the administration is under the influence of political power in the most general sense. In other words, the administration is described as the dominance of party policy and the political party in power placing its own interests above the

general interests. The state of politicization in the administration is an indisputable reality in authoritarian and totalitarian state regimes. Administrative and political power are integrated. In this study, it is examined whether there is a situation of politicization in the administrative system in Turkey. However, this review has been analyzed from the perspective of government systems. It has been investigated whether government systems have an effect on the politicization of the administration. Studies have been made on the intertwined state of administration and politics in the new century and the existence of behaviors that show that managers are also engaged in politics. As a result of the literature review used in the study, it has been understood that government systems are highly effective in case of politicalization of the administration.

Keywords: Politicization in Administration, Government Systems, Administration, Politics, Turkey.

1. GİRİŞ

Yönetimin siyasi gücün etkisinde kalarak faaliyetlerini gerçekleştirme durumu olarak anlatılan yönetimde siyasallaşma, her dönem varlığını konuşturan, araştırmacılar tarafından etkileme veya etkilememe yönüyle tartışılan kavramlardan biridir. Yönetim, mevcut güç kaynakları ile ortaya çıkarak güçlü yanlarını ileriye sürmüş ve etkilenmediğini dile getirmiştir. Buna karşın, Siyaset de güç kaynaklarını ileri sürerek hiçbir şekilde etkilenmediğini ve ilişkisinin olmadığını belirtmiştir.

Yönetimde siyasallaşma olgusunu etkileyen en önemli parametre, hükümet sistemleridir. Başkanlık sistemlerinde yasama ve yürütme erkleri arasında keskin bir ayrım vardır. Parlamenter sistemlerde devlet başkanı hükümetin başı ve sorumsuz kanadır. Bir diğer anlamıyla hükümeti etkileme gücü sınırlıdır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, ise devlet başkanı aynı zamanda bir partinin başkanıdır.

Bu bağlamda bu çalışma, hükümet sistemlerinin yönetimde siyasallaşma olgusunu etkileme yönüyle tartışılmaktadır. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmış; sonrasında yönetimde siyasallaşma, Türkiye’de hükümet sistemleri, hükümet sistemleri perspektifinden siyasallaşma konuları anlatılarak genel değerlendirmeler sonrasında çalışma sonlandırılmıştır.

2. YÖNETİMDE SİYASALLAŞMA

Yönetimde siyasallaşma, yönetimin siyasi gücün etkisinde kalma durumu olarak anlatılmaktadır. Siyasi iktidarın kendi çıkarını kamusal çıkarın üzerinde tutmasıdır. Özellikle siyasi partilerin yönetimi zorlaması yönetime alacakları kararlar hususunda yön vermeye çalışmaları siyasallaşmanın uygulamadaki en etkin görünümüdür.

Yönetimde siyasallaşma, otoriter veya totaliter bir yönetim yapısına sahip devletlerde bulunmaz. Çünkü bu devletlerde parti ve devlet birdir. Siyasi güç ve parti bütünleşmiştir. Genel İtibari ile yönetimde siyasallaşma olgusu, iki temel ölçüt üzerinde durmaktadır Bunlardan ilki idareye yapılan bürokratik atamalarda siyasi amaçların ve parti düşüncelerinin

önemli bir amaç olması diğeri ise bürokratlara tanınan siyasi faaliyetlerde bulunma serbestliği ve siyasal iktidarın tutumudur (Gökçe vd., 2005: 97-98).

Kamusal bir örgüt, siyasal sistem içerisinde faaliyetlerini icra etmektedir. Bu durum da siyasal sistemin bürokratik sistem üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Uzmanlık gerektiren bir konu üzerine siyasi bir yönetici, bilgi ve uzmanlık gücüne sahip bir bürokrattan danışmanlık isteyecektir (İzci ve Bozdoğan, 2016:36). Danışmanlık sonucunun verimli olması danışmanı, vazgeçilmez kılacak, karşılıklı bir ilişki durumunu geliştirecektir. Siyasi-idari sistem arasındaki ilişki, yüksek terfi atamalarına kadar kendini gösterecektir.

Merikoski (1971:171), “idarenin siyasallaşması” adlı eserinde siyasal atamalardaki en önemli sebepleri; parti üyelerini mükâfatlandırmak, şükran borcunu yerine getirmek ve parti üyesini kadroya almanın verdiği şükran borcundan yararlanmak, getirilen kişinin imkanlarını parti için kullanmasına yol açmak ve genç, çalışkan kimseleri kadroya alarak onlardan parti faaliyetlerini yerine getirme noktasında yararlanmak olarak belirtmektedir.

3. TÜRKİYE’DE UYGULANAN HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Bir devlet “üç y” olarak ifade edilen “ yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç önemli organdan oluşmaktadır. Hükümet sistemleri de bu organlar arası ilişkiler sonucu ortaya çıkmaktadır. Hükümet sistemleri, demokratik devlet yönetimi sisteminde devlet içerisindeki kuvvetlerin dağılımı olarak tanımlanmaktadır. Kuvvetler arasındaki ilişki, hükümet sisteminin anlaşılmasında birincil etkidir (Aygen ve Atmaca, 2019: 387).

Hükümet sistemleri ya da bir diğer adıyla devlet sistemleri, yasama, yürütme ve yargı erklerinin bir arada kullanılması açısından “Kuvvetler Ayrılığı ve Kuvvetler Birliği Sistemleri” olmak üzere iki farklı şekilde değerlendirilmektedir (Yazıcı, 2002:177).

Yasama ve yürütme organları arasındaki ilişki, kuvvetler ayrılığının uygulandığı sistemlerde, devletin hangi sistemi uyguladığını göstermektedir. Bu organlar arasındaki ilişki keskin ve sert bir şekilde oluşturulmuşsa uygulanan bu sistemin adına başkanlık sistemi, yumuşak ve belirli bir plan dahilinde oluşturulmuşsa bu sistemin adına, parlamenter sistem denilmektedir (Özer, 2010:106).

Türkiye’de yıllarca uygulanan hükümet sisteminin adı, parlamenter sistemdir. Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı hükümetin başıdır ama sorumsuz kanadadır. Bir başbakan ve Bakanlar Kurulu vardır. Bu sistemde meclis, hükümete göre daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ancak yine de her iki organın birbirlerinin görevlerine son verebilme yetkileri bulunmaktadır. Bununla birlikte bu sistemde hem yasamada hem de yürütmeye aynı anda görev alınabilmektedir (Gözler, 2010:242).

Parlamenter sistem 24 Haziran 2018 yılında yapılan referandum sonrası ve çıkarılan bir nolu kararname ile yerini Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine (CHS) bırakmıştır. CHS’de Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı, hükümetin başında ve sorumlu kanadındadır. Yasam ve Yürütme organları arasında sert bir ayrım söz konusudur. Yasamada yer alan yürütmeye yer alamamaktadır. Cumhurbaşkanının yardımcısı ve üyelerini kendisinin

seçtiği bir kabinesi vardır. Cumhurbaşkanı, aynı zamanda bir partinin siyasi temsilcisi veya lideri olabilmektedir. Bu hali ile CHS, daha çok Amerikan Modeli olarak tanımlanan başkanlık sistemine benzetilmektedir.

4. HÜKÜMET SİSTEMLERİ ÇERÇEVESİNDE SİYASALLAŞMA

Siyaset ve yönetim bilimcilerin büyük bir bölümü siyaset ve yönetim arasındaki dikotomi üzerine yoğunlaşmış ve kimisi ayrılmaz bir ikili olarak görürken kimisi birbirinden bağımsız iki ayrı birim olduğu iddiasında bulunmuşlardır. Genel olarak siyasetin yönetim üzerindeki denetimi siyasetin demokratik meşruiyetinin bir sonucu olarak ifade edilmektedir.

Araştırmacı Redford (1969:162), gerek başkan gerekse kongre üyeleri gibi kamu çalışanlarının atanarak başa gelmesini seçilen iradenin bir sonucu olarak kabul etmektedir. Seçilen irade atamalarını da kendi taktiri doğrultusunda gerçekleştirilmektedir.

Araştırmacı Mouzelus (2001:35) bürokratların bilgi ve uzmanlık tekeline sahip olmakla birlikte bütün görevinin yukarıdan gelen emir ve talimatları yerine getirmek olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte siyasi liderlerin başa seçimle geldikleri için oylarını arttırmak amaçlı mücadele ettiğinin de altını çizmiştir.

Türkiye’de yıllarca kullanılan hükümet sistemlerinden parlamenter sistemde hem yürütmenin ikili bir yapıya sahip olması hem de güçlü ve tek iktidarların olmamasından ötürü bürokratik makamlar siyasal iktidar tarafından kolaylıkla denetlenememektedir. Siyasi iktidarın sürekli değişmesi bürokrasideki değişim hızını arttırmaktadır. Çünkü iktidara gelen her parti gücünü koruyabilmek adına önemli makamlara yanında olan bürokratları getirmek istemektedir. (İzci ve Atmaca, 2019:4523).

Siyasetçi, halk tarafından seçilme vasfına sahip olduğu için, bir güce ve üstünlüğe sahiptir. Seçilen başkan, politik hedefler bağlamında seçmenlerin gözünde önemli görülmektedir (Wrone, 2001:314). Başkana gücü veren durum ise tamamen konumundan dolayıdır. Başkan bu güçten faydalanarak bürokratik yönetimde geniş bir yetkiye sahip olduğunu ve yeri geldiğinde işleyişine müdahale edebileceğini düşünmektedir. Türkiye’deki Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde başkan aynı zamanda bir siyasi partinin kurucu lideridir. Bu durum başkanın tamamen taraf olduğunu göstermektedir. Bunun sonucunda da yaşanan bir iktidar değişikliğinde bürokrasi ve siyasal iktidar arasında çatışma çıkma potansiyeli oldukça yüksektir (İzci ve Atmaca, 2019:4524).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Halktan aldığı yetki ile çıkarılacak kararnemelerle idarenin işleyişine müdahale edebilmektedir. Bürokratik atamalar Cumhurbaşkanınca yapılmaktadır. Bu durum parti yandaşlarını bulunduğu yerlerde güçlü bir konuma getirmekte ve idarenin işleyişini etkileyebilmektedir. Çünkü ayrıcalık bekleme durumu söz konusu olabilmektedir.

5. SONUÇ

Yönetimde siyasallaşma olgusu, hükümet sistemlerine göre değişiklikler göstermektedir. İktidarın yapısı, yürütme gücünün kullanılması ya da rejim önemli faktörlerdir. Totoliter veya otoriter sistemlerde yönetimde bir siyasallaşma olgusu görmek mümkün değildir. Çünkü bu tür devlet sistemlerinde parti ve devlet birdir. Ancak parlamenter yönetim yapısını benimseyen çok partili yönetim sistemlerinde devlete ait her eylemde bir siyasi amaç söz konusudur.

Başkanlık sistemlerinde bir dikey hiyerarşi bir diğer anlamda emir komuta birliği ilkesi söz konusudur. Bu sebeple, siyasi iktidar bürokratik güç üzerinde etkili olmakta ve kontrol altına alabilme gücüne sahiptir.

Türkiye’de yaklaşık bir asır kullanılan hükümet sistemi parlamenter yönetim sistemi olmuştur. Ancak Osmanlıdan Cumhuriyetin ilk kurulduğu tek partili yıllara ve en son 2018 yılında kabul edilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine kadar neredeyse her hükümet sisteminde idare-siyaset ikilemesi devam etmiş ve demokrasiye aykırı bir tutumu benimseyen oligarşik yapılanması oluşturulmuştur.

Yönetimin siyasetten uzak ve etkin bir hizmet verebilmesi için, memuriyette liyakat ve kariyer odaklı olmalı, disipline edilmiş bir personel sistemi oluşturulmalıdır. Kamu hizmetlerindeki etkinlik ve verimliliği sağlayabilmek adına özerk kuruluşlara gerekli yetki verilmelidir. Atamalarda politiklik durumu tespit edilmeli ve siyasal iktidarın kararlarına karşı yargı yolu genişletilmelidir (Gökçe vd., 2005: 99).

KAYNAKÇA

- Aygen, M., Atmaca, Y. (2019). Kuruluşunun İlk Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nde Uygulanan Hükümet Sistemleri, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2(2), 386-401.
- Gökçe, O. Göküş, M. Kutlu, Ö. Şahin, A. (2005). *Kamu Yönetimi Ders Notları*. Matbaacılık
- Gözler, K.L (2011), *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Ekin Yayınları, Bursa.
- İzci, F. Atmaca, Y. (2019). Yeni Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Söylemlerinin Bürokrasi Üzerindeki Etkisi, Journal Of Social And Humanities Sciences Research, 6(48), 4522-4533.
- İzci, F.,Bozdoğan, S. (2016). Türk Kamu Yönetiminde Bir Problem Alanı Olarak Bürokrasi-Siyaset İlişkisi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl 4, Sayı 34,33-46
- Mouzelus, N. P. (2001). *Örgüt ve Bürokrasi Modern Teorilerin Analizi*, Çev. Bahadır Akın. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Özer, A. (2010), *Anayasa Hukuku: Genel İlkeler*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Redford, E. S. (1969). *Democracy in the Administrative State*, New York: Oxford University Press.
- Wrone, B.C. (2001). The President's Legislative Influence from Public Appeals. American Journal of Political Science, 45(2), 313-329

Yazıcı, S. (2002), *Başkanlık Ve Yarı-Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

HASTANE İDARİ ÇALIŞANLARININ HİZMETKÂR LİDERLİK ALGILARININ ÇEŞİTLİ DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Mustafa FİLİZ¹

1-Dr.Öğr.Üyesi. Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi.
ORCID:0000-0002-7445-5361.

ÖZET

Hastanelerdeki idari çalışanların liderlik algılarının demografik değişkenlere göre incelenmesi, sağlık hizmetlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi ve kaliteli bir şekilde sunulması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu araştırma, liderlik yeteneklerinin çalışanların demografik özelliklerinden bağımsız olarak geliştirilmesi gerekliliğini göstererek, sağlık hizmeti sunan kuruluşlar için önemli bir rehberlik sunmaktadır. Bu çalışmada amaç hastane idari çalışanların hizmetkar liderlik algılarının ortaya konulması ve çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesidir. Araştırmanın örneklemini 136 hastane idari birim çalışanı oluşturmaktadır. Veriler online toplanmıştır. Verilerin toplanmasında hizmetkar liderlik ölçeği ve demografik bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde ise t testi ve Anova testi kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre hastane çalışanlarının yaş, medeni durum, cinsiyet ve mesleki deneyim süresi açısından hizmetkar liderlik algıları değişmediği görülmektedir. Hizmetkar liderlik ölçeğinin Cronbach alpha değerinin yeterli düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür. Bu araştırmanın bulguları, hastane çalışanlarının demografik özelliklerinin, yani yaş, medeni durum, cinsiyet ve mesleki deneyim süresinin, hizmetkar liderlik algıları üzerinde herhangi bir anlamlı etkisinin olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlar, liderlik algısının bu demografik faktörlerden bağımsız olduğunu göstermektedir. Yani, katılımcıların yaşları, medeni durumları, cinsiyetleri veya mesleki deneyim süreleri ne olursa olsun, hizmetkar liderlik algıları benzer şekilde şekillenmektedir. Bu durum, liderlik algısının çalışanların farklı demografik gruplarına göre değişmediğini ve liderlik yeteneklerinin geniş bir yelpazedeki çalışanlara uygulanabileceğini göstermektedir. Ayrıca, hizmetkar liderlik ölçeğinin güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu, çalışmanın kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğunu ve elde edilen sonuçların bu ölçeklere dayalı olarak güçlü bir temele sahip olduğunu göstermektedir. Bu da çalışmanın sonuçlarının ciddiye alınabilirliğini artırmaktadır. Sonuç olarak, bu araştırma hastane çalışanlarının liderlik algılarına yönelik önemli bir perspektif sunmaktadır. Bulgular, liderlik becerilerinin çalışanların demografik özelliklerinden bağımsız olarak etkili olabileceğini göstermektedir. Bu, liderlik geliştirme stratejileri ve eğitim programlarının, tüm çalışanları hedef alacak şekilde tasarlanması gerektiğini vurgular.

Anahtar Kelimeler: Hastane idaresi, Sağlık yönetimi, liderlik.

EXAMINING HOSPITAL ADMINISTRATIVE STAFF'S SERVANT LEADERSHIP PERCEPTIONS BASED ON VARIOUS DEMOGRAPHIC VARIABLES

Mustafa FİLİZ¹

1-Asst. Prof. Dr., Artvin Çoruh University, Faculty of Business, Health Management.
mustafa2108@artvin.edu.tr. ORCID: 0000-0002-7445-5361.

ABSTRACT

Examining the Leadership Perceptions of Hospital Administrative Staff in Terms of Demographic Variables holds significant importance for the effective management and quality delivery of healthcare services. This research highlights the necessity of developing leadership capabilities independently of employees' demographic characteristics and provides valuable guidance for organizations in the healthcare sector. The main objective of this study is to assess hospital administrative staff's perceptions of servant leadership and analyze these perceptions based on various demographic variables. The research sample consists of 136 hospital administrative unit employees, and data were collected online through the use of a servant leadership scale and a demographic information form. Data analysis was conducted using t-tests and ANOVA tests, facilitated by the SPSS software package. The findings reveal that there are no significant differences in servant leadership perceptions concerning the demographic variables of age, marital status, gender, and years of professional experience among hospital staff. Furthermore, the servant leadership scale exhibited an adequate level of reliability, reinforcing the robust foundation of the study's results. In conclusion, this research offers a crucial perspective on hospital staff's leadership perceptions. The results emphasize that leadership perceptions are independent of demographic factors. Regardless of participants' ages, marital statuses, genders, or years of professional experience, their servant leadership perceptions remain similarly shaped. This underscores that leadership perceptions are consistent across employees from various demographic backgrounds, highlighting the applicability of leadership skills to a broad spectrum of staff. Moreover, the sufficient reliability of the servant leadership scale enhances the credibility of the study's outcomes. Ultimately, the study underscores the importance of developing leadership strategies and training programs that encompass all employees rather than targeting specific demographic groups.

Keywords: Hospital administration, Healthcare management, Leadership.

GİRİŞ

Hastaneler, sağlık sektörünün temel taşlarından biridir ve hastane yönetimi, karmaşık ve dinamik bir süreç gerektirir (Hebert, 2003). Bu nedenle, hastane idari çalışanlarının liderlik algılarının incelenmesi, hem sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak hem de kurumsal yönetişimi geliştirmek için kritik bir öneme sahiptir.

Hizmetkâr liderlik, liderlerin öncelikle hizmet etme ve toplumun ihtiyaçlarını karşılama odaklı bir liderlik tarzını benimsemeleri anlamına gelir (Chi & Chi, 2013). Sağlık sektöründe, hasta ve hasta yakınlarına kaliteli hizmet sunmak, etkili bir liderlik yaklaşımının temelini oluşturur (Halter vd., 2017). Ancak, bu liderlik tarzının idari çalışanlar arasındaki algıları, farklı demografik değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterebilir (Sendjaya, vd., 2013).

Bu çalışmanın önemi, hastane idari çalışanlarının liderlik algılarını daha iyi anlamamıza ve bu algıları demografik değişkenlere göre nasıl şekillendirebileceğimize dair bir içgörü sunmasında yatmaktadır. Demografik değişkenler, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, deneyim gibi faktörleri içerebilir ve bu faktörlerin hizmetkâr liderlik algıları üzerindeki etkisi incelenerek daha etkili liderlik geliştirme stratejileri oluşturulabilir.

Bu çalışmanın sonuçları, hastane yöneticileri ve liderlik eğitimi sağlayıcıları için değerli bir rehber sunabilir. Ayrıca, sağlık sektöründeki liderlerin liderlik tarzlarını daha iyi anlamalarına ve hastaların ve çalışanların ihtiyaçlarına daha iyi yanıt vermelerine yardımcı olabilir. Bu nedenle, bu çalışma, sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmak ve yönetim uygulamalarını geliştirmek isteyen herkes için önemli bir katkı sunabilir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın örneklemini İstanbul ve Artvin’de yer alan herhangi bir sağlık kurumunda görev alan 136 hastane idari çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma verileri 01.06.2023-29.10.2023 tarihleri arasında online olarak toplanmıştır. Araştırma verileri anket yoluyla toplanmıştır. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve hizmetkar liderlik ölçeği kullanılmıştır. Kişisel bilgi formu katılımcıların cinsiyeti, yaşı, medeni durumu ve mesleki icra etme süresine yönelik sorular sorulmuştur. Hizmetkar liderlik ölçeği; Dennis ve Bocerna (2006)’nın geliştirdiği ölçek toplamda 14 maddeden oluşmaktadır. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alpha değeri ,789 olarak saptanmıştır. Verilerin analiz edilmesinde ikili grupların karşılaştırılmasında t testi, üç ve daha fazla grubun karşılaştırılmasında ise Anova testi uygulanmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Demografik Bulgular

Değişkenler		n	%	Değişkenler		n	%
Yaş	20,-30	19	14,0	Mesleki Deneyimi	1-10	28	20,6
	31-40	51	37,5		11-15	40	29,4
	41-50	39	28,7		16-20	17	12,5
	51 ve üstü	27	19,9		21-25	37	27,2
Cinsiyet	Kadın	81	59,6		26 ve üstü	14	10,3
	Erkek	55	40,4	Medeni Durum	Evli	96	70,6
					Bekar	40	29,4

Tablo 1’de katılımcı çalışanların genel demografik özellikleri verilmiştir. Buna göre, çalışanların %37,5’i 31-40 yaş arasında yer aldığı, %59,6’sı kadın olduğu, %29,4’ünün 11-15 yıl arasında bir deneyime sahip olduğu ve %70,6’sının evli olduğu saptanmıştır.

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Cronbach’s Alpha	n
,789	136

Tablo 2’de hizmetkar liderlik ölçeğinin Cronbach Alpha değeri verilmiştir. Buna göre bu değer ,789 >0,600 olduğu için ölçeğin yeterli düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 3: T testi Bulguları

Değişkenler		n	Ort.	SS	t	p
Cinsiyet	Kadın	81	4,8360	1,558	-,644	,521
	Erkek	55	5,0169	1,677		
Medeni Durum	Evli	96	4,9293	1,594	,226	,821
	Bekar	40	4,8607	1,647		

Tablo 3’te ikili grupların karşılaştırılması için yapılan t testi sonuçları verilmiştir. Buna göre hastane idari çalışanların cinsiyete göre ($p: ,521 > ,05$) ve medeni duruma göre ($p: ,821 > ,05$) anlamlı düzeyde değişmediği görülmektedir. Diğer ifade ile hastane çalışanlarının hizmetkar liderlik algıları cinsiyet ve medeni durum açıdan anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır.

Tablo 4: Anova testi bulguları

Değişkenler		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	P
Yaş	Gruplar Arası	13,592	3	4,531	1,792	,152
	Grup içi	333,699	132	2,528		
	Toplam	347,290	135			
Mesleki Deneyim	Gruplar Arası	8,355	4	2,089	,807	,523
	Grup içi	338,290	131	2,587		
	Toplam	347,290	135			

Tablo 4’te hastane çalışanlarının üç ve daha fazla grubu karşılaştırmak amacıyla yapılan Anova testi bulguları paylaşılmıştır. Buna göre yaş ($p: ,152 > ,05$) ve mesleki deneyim süresi ($p: ,523 > ,05$) açısından hastane çalışanlarının hizmetkar liderlik algıları değişmemektedir. Diğer ifade ile hastane çalışanlarının hizmetkar liderlik algıları yaş ve mesleki deneyim süresine göre anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır.

SONUÇ

Bu makalenin sonuçlarına dayalı olarak, hastane idari çalışanlarının hizmetkâr liderlik algılarının çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesine yönelik sonuçlar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir.

Çalışmada yer alan demografik verilere göre, katılımcı çalışanların yaş, cinsiyet, mesleki deneyim ve medeni durum gibi özellikleri incelenmiştir. Bu verilere göre çalışanların büyük bir kısmı 31-40 yaş aralığında, çoğunluğu kadın, 11-15 yıl deneyime sahip ve evli olarak belirlenmiştir.

Araştırmada kullanılan hizmetkar liderlik ölçeğinin güvenilirliği Cronbach Alpha değeri ile değerlendirilmiştir. Elde edilen değer olan ,789, ölçeğin yeterli düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet ve medeni durum gibi demografik değişkenlere göre yapılan t testi sonuçlarına göre, hastane idari çalışanların hizmetkar liderlik algılarının cinsiyet ve medeni durum açısından anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Yani, cinsiyet ve medeni durum hastane çalışanlarının liderlik algıları üzerinde etkili bir değişken değildir.

Yaş ve mesleki deneyim gibi demografik değişkenlere göre yapılan Anova testi sonuçlarına göre, hastane idari çalışanların hizmetkar liderlik algıları yaş ve mesleki deneyim süresine göre değişmemektedir. Yani, yaş ve mesleki deneyim süresi de hastane çalışanlarının liderlik algıları üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma hastane idari çalışanlarının hizmetkar liderlik algılarını demografik değişkenlere göre inceledi ve sonuçlar, cinsiyet, medeni durum, yaş ve mesleki deneyim gibi demografik değişkenlerin bu algıları etkilemediğini göstermektedir. Bu bulgular, hastane yöneticilerine liderlik geliştirme stratejileri konusunda yol gösterici olabilir. Gelecekteki çalışmalarda, bu demografik değişkenlerin liderlik algıları üzerindeki etkisini daha derinlemesine incelemek için daha büyük örneklem grupları kullanılabilir ve farklı liderlik stilleriyle karşılaştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Aslan, Ş. ve Özata, M. (2011). Sağlık Çalışanlarında Hizmetkâr Liderlik: DennisWinston ve Dennis-Bocernea Hizmetkâr Liderlik Ölçeklerinin Geçerlik ve Güvenirlik Araştırması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18 (1), 139-154. <https://toad.halileksi.net/wp-content/uploads/2022/07/dennis-winston-hizmetkar-liderlik-olcegi-toad.pdf>
- Dennis, R. S. ve Bocarnea, M. (2006). Development of the servant leadership assessmen instrument. *Leadership & Organization Development Journal*, 26 (8), 600-615 <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/01437730510633692/full/html>
- Halter, M., Boiko, O., Pelone, F., Beighton, C., Harris, R., Gale, J., ... & Drennan, V. (2017). The determinants and consequences of adult nursing staff turnover: a systematic review of systematic reviews. *BMC health services research*, 17(1), 1-20.
- Chi, J. L., & Chi, G. C. (2013). The impact of servant leadership on job burnout among employees of a Christian hospital. *International Journal of Management and Human Resources*, 1(1), 86-110.
- Sendjaya, S., Sarros, J. C., & Santora, J. C. (2008). Defining and measuring servant leadership behaviour in organizations. *Journal of Management studies*, 45(2), 402-424.

Hebert, S. C. (2003). *The relationship of perceived servant leadership and job satisfaction from the follower's perspective*. Capella University.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN BİREYSEL SAĞLIK ALGILARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Mustafa FİLİZ¹

1-Dr.Öğr.Üyesi. Artvin Çoruh Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi.
ORCID:0000-0002-7445-5361.

ÖZET

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin ve bireysel sağlık algılarının bir arada incelenmesi, özellikle eğitim ve sağlık alanlarında büyük bir öneme sahiptir. Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin sağlık algıları üzerindeki etkilerini anlamak açısından çok değerli bir katkı sunmaktadır. Kişilik özelliklerinin öğrencilerin sağlık algılarına etkisi incelendiğinde, üniversiteler ve sağlık kuruluşları, öğrencilerin daha iyi bir sağlık bilinci geliştirmelerine yardımcı olacak stratejiler geliştirebilir. Ayrıca, bu tür çalışmalar sağlık hizmetlerinin üniversite öğrencilerine daha etkili bir şekilde sunulmasına katkıda bulunabilir. Bu nedenle, bu çalışmanın konusu olan ilişki, hem bireylerin hem de toplumların genel refahı için büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin bireysel sağlık algıları üzerindeki etkisinin ortaya konulması ve çeşitli demografik değişkenlere göre farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmaya Düzce ve Artvin Çoruh üniversitesinde eğitim gören 403 üniversite öğrencisi katılmıştır. Veri toplam aracı olarak demografik bilgi formu, beş faktör kişilik ölçeğinin kısa formu ve bireysel sağlık algısı ölçekleri kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında online anket yöntemi kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde t testi, Anova testi ve Path analizleri yapılmıştır. Analizler için SPSS 25 ve AMOS 23 paket programları kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre üniversite öğrencilerinin bireysel sağlık algılarının alt boyutu olan öz farkındalık ve sağlığın önemi algılarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Öğrencilerinin yerleşim türüne, eğitim düzeyi ve öğrenim türüne göre sağlık algıları ve kişilik özelliklerinin değişmediği görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin bireysel sağlık algıları üzerinde anlamlı şekilde etkili olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin bireysel sağlık algılarının şekillenmesinde kişilik özelliklerinin önemli etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre bireylerin sağlık algılarının değerlendirilmesinde kişilik özelliklerinin önemli bir faktör olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Sağlık, Öğrenci.

THE INFLUENCE OF UNIVERSITY STUDENTS' PERSONALITY TRAITS ON THEIR INDIVIDUAL HEALTH PERCEPTIONS

Mustafa FİLİZ¹

1-Asst. Prof. Dr., Artvin Çoruh University, Faculty of Business, Health Management.
mustafa2108@artvin.edu.tr. ORCID: 0000-0002-7445-5361.

ABSTRACT

This study holds great significance in the fields of education and health as it aims to investigate the combined effects of university students' personality traits and individual health perceptions. Understanding the influence of personality traits on students' health perceptions provides valuable insights. Once the impact of personality traits on students' health perceptions is comprehended, educational institutions and healthcare organizations can develop strategies to enhance students' health awareness. Moreover, such research can contribute to the more effective delivery of healthcare services to university students. Therefore, the relationship explored in this study is of paramount importance for both individuals and society's overall well-being. The primary objective of this study is to examine the influence of university students' personality traits on their individual health perceptions and identify differences based on various demographic variables. The study involved 403 university students from Düzce and Artvin Çoruh Universities. Data were collected using a demographic information form, a short form of the Five-Factor Personality Inventory, and individual health perception scales as data collection instruments. An online survey method was employed for data collection, and data analysis was conducted using t-tests, ANOVA, and path analyses with the SPSS 25 and AMOS 23 software packages. The findings revealed that university students' subdimensions of individual health perceptions, namely self-awareness and perceived importance of health, were at a high level. The study indicated that students' health perceptions and personality traits did not significantly vary based on residence type, educational level, or mode of study. However, it was observed that university students' personality traits had a meaningful impact on their individual health perceptions. The study concludes that personality traits play a significant role in shaping university students' individual health perceptions, suggesting that personality traits are a crucial factor to consider when evaluating individuals' health perceptions.

Keywords: Personality, Health, Student.

GİRİŞ

Sağlık algısı, bireylerin kendi sağlık durumları hakkındaki inançları, değerlendirmeleri ve düşünceleriyle şekillenen kişisel bir perspektiftir. Bu algının bireyin davranışlarını, yaşam tarzı seçimlerini ve genel yaşam kalitesini nasıl etkilediği üzerine yapılan çalışmalar, sağlık algısının önemini vurgulamaktadır. Özellikle üniversite öğrencileri, hayatlarının bu döneminde kendi sağlık algıları üzerinde derinlemesine düşünebilmekte ve bu algı, akademik başarıdan sosyal ilişkilere kadar birçok alanda belirleyici olabilmektedir. Öte yandan kişilik özellikleri, bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarını belirleyen temel faktörlerden biridir. Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin, bireysel sağlık algıları üzerindeki potansiyel

etkisini anlamak, sağlık profesyonelleri, eğitimciler ve danışmanlar için önemlidir. Bu çalışma, söz konusu ilişkiyi derinlemesine inceleyerek, kişilik özelliklerinin bireysel sağlık algıları üzerindeki rolünü aydınlatmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, farklı demografik değişkenlerin bu ilişki üzerindeki etkisini de ortaya koymayı hedefleyerek, konuya geniş bir perspektif kazandırmayı hedeflemiştir.

Kişilik özelliklerinin bireyin yaşamı üzerindeki etkileri, uzun yıllardır psikolojik araştırmaların odak noktasında olmuştur. Kişilik, bireyin düşünce, duygu ve davranışlarını sürekli ve tutarlı bir şekilde etkileyen, bireye özgü yapısal özelliklerini tanımlar (Allport, 1961). Sağlık algısı ise bireyin sağlık durumuna dair değerlendirmeleri, inançları ve düşünceleri ile oluşur ve bu algı, bireyin sağlıkla ilgili davranışlarını ve yaşam kalitesini doğrudan etkileyebilir (Rosenstock, 1974).

Son yıllarda, kişilik özelliklerinin bireysel sağlık algıları üzerindeki etkisi giderek daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Örneğin, Costa ve McCrae (1987) tarafından geliştirilen Beş Faktör Kişilik Modeli, bireylerin sağlıkla ilgili algıları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Bu modelde yer alan açıklık, dışa dönüklük, uyumluluk, duygusal kararlılık ve sorumluluk faktörlerinin bireyin sağlıkla ilgili tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir.

Üniversite öğrencileri özelinde yapılan çalışmalarda, bu dönemin bireylerin kişilik yapılarının ve sağlık algılarının şekillendiği kritik bir dönem olduğu vurgulanmıştır (Roberts & Mroczek, 2008). Öğrencilik yılları, bireyin bağımsızlık kazandığı, yeni sosyal çevrelerle tanıştığı ve yaşam tarzı seçimlerini belirlemeye başladığı bir dönemdir. Bu nedenle, kişilik özelliklerinin bu dönemdeki sağlık algısı üzerindeki etkisinin anlaşılması, bireyin sağlıklı yaşam biçimlerini benimsemesi ve sürdürmesi açısından önemlidir (Lounsbury et al., 2003).

Demografik değişkenlerin kişilik özellikleri ve sağlık algısı üzerindeki etkisi de literatürde sıkça incelenen bir konudur. Örneğin, cinsiyetin bireyin sağlıkla ilgili tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir (Courtenay, 2000). Aynı şekilde, ekonomik durumun da bireyin sağlıkla ilgili algıları üzerinde belirleyici olduğu vurgulanmıştır (Adler & Newman, 2002).

Sonuç olarak, kişilik özelliklerinin bireysel sağlık algıları üzerindeki etkisi, bireyin yaşam kalitesi, sağlıkla ilgili davranışlar ve genel yaşam tatmini açısından önemlidir. Bu çalışma, bu etkinin üniversite öğrencileri üzerindeki yansımalarını inceleyerek, konuya dair mevcut literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Çalışmanın evrenini Düzce ve Artvin Çoruh üniversitesinde 2022-2023 güz döneminde eğitim gören üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise gönüllü katılım sağlayan 403 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada verilerin toplanmasında demografik bilgi formu, beş faktör kişilik ölçeğinin kısa formu (Horzum vd., 2017) ve sağlık algısı ölçeği (Diamond vd, 2007, türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Kadioğlu vd, 2012) kullanılmıştır. Artvin Çoruh Üniversitesi 05.03.2023 tarihli, E-18457941-050.99-83648 no'lu etik kurul kararıyla çalışmanın etik açıdan uygunluğunu dair onay alınmıştır. Çalışmanın

verileri 14.05.2023-20.10.2023 tarihleri arasında online olarak toplanmıştır. Verilerin analiz edilmesinde fark analizi için t testi ve Anova testleri kullanılmıştır. Kişilik özelliklerinin bireysel sağlık algısı üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla PATH analizi yapılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde SPSS 25 ve AMOS 23 paket programları kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Tanımlayıcı Faktörler

Faktörler	n	Ort.	S.S	Varyans
Kişilik	403	3,5519	,57961	,336
Kontrol Merkezi	403	2,5633	,68867	,474
Kesinlik	403	2,9156	,69849	,488
Sağlığın Önemi	403	3,2928	,79263	,628
Öz Farkındalık	403	3,5368	,63041	,397

Tablo 1'e göre ortalama olarak kişilik (3,5519) ve öz farkındalık (2,5633) değişkenleri için ortalama olarak "katılıyorum", kontrol merkezi (2,5633) kesinlik (2,9156) ve sağlığın önemi (3,2928) değişkenleri için ise ortalama olarak "orta derecede katılıyorum" cevabı verilmiştir.

Tablo 2: Kişilik Özellikleri ve Bireysel Sağlık Algılarını ile İlgili Demografik Veriler

	N	%	Kişilik		Kontrol merkezi		Kesinlik		Sağlığın önemi		Öz farkındalık	
			t/F	p	t/F	p	t/F	p	t/F	p	t/F	p
Cinsiyet												
Kadın	269	66,7	-1,495	,136	1,705	,089	3,522	,000	-1,080	,281	-1,523	,128
Erkek	134	33,3										
Öğretim Türü												
Birinci Öğrenim	352	87,3	0,666	0,506	0,723	0,470	-1,246	0,214	0,302	0,763	1,279	0,202
İkinci Öğrenim	51	12,7										
Gelir												
Çok Kötü	5	1,2										
Kötü	31	7,7										
Orta	255	63,3	2,458	0,055	0,490	0,743	1,657	0,159	2,819	0,025	1,237	0,295
İyi	103	25,6										
Çok İyi	9	2,2										
Yerleşim												
Köy/Kaza	22	5,5										
İlçe/Kasaba	87	21,6	2,197	0,088	0,678	0,566	0,977	0,403	0,809	0,489	0,488	0,691
Şehir/İl	140	34,7										
Büyükşehir	154	38,2										
Eğitim Düzeyi												
Ön Lisans	95	23,6	0,926	0,355	-0,530	0,597	-0,249	0,803	-0,861	0,390	1,367	0,172
Lisans	308	76,4										

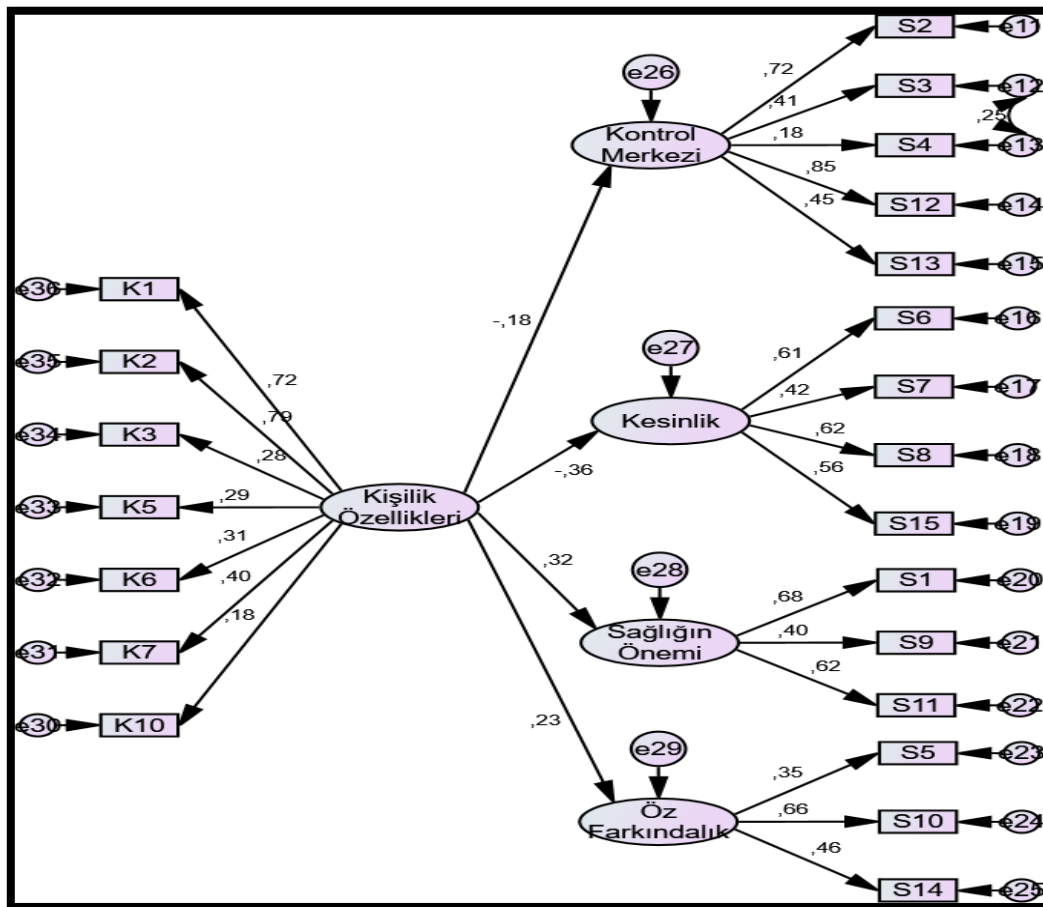
^a Independent t test ^b ANOVA test ^c p-value (2tailed)

Tablo 2'ye göre cinsiyete göre kişilik, kontrol merkezi, sağlığın önemi ve öz farkındalık algılarının değişmediği ve anlamlı farklılığın olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Ancak cinsiyete göre bireysel sağlık algısının alt boyutlarından kesinlik boyutunun anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür ($p:0,000<0,05$). Buna göre kadınlar (3,0009) erkeklere (2,7444) göre daha yüksek düzeyde ortalamaya sahip olup “orta derecede katılıyorum” demişlerdir.

Öğretim düzeyi, yerleşim türü ve eğitim düzeyi açısından kişilik özelliklerinin ve bireysel sağlık algısının değişmediği görülmüştür ($p>,05$). Diğer ifade ile öğretim düzeyi, yerleşim türü ve eğitim düzeyi açısından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.

Gelir düzeyi açısından kişilik, kontrol merkezi, kesinlik ve öz farkındalık algılarının değişmediği ve anlamlı farklılığın olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Ancak gelir düzeyine göre bireysel sağlık algısının alt boyutlarından sağlığın önemi boyutunun anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür ($p:0,025<0,05$). Buna göre ekonomik durumum iyi diyenler (3,4563) kötü diyenlere göre (3,0746) göre daha yüksek düzeyde ortalamaya sahip oldukları görülmüştür.

Kişilik özelliklerinin bireysel sağlık algısı üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi ve yapısal geçerlilik için PATH analizi yapılmıştır. Elde edil modelin AMOS çıktısı Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Modelin Amos Çıktısı

Yukarıdaki model için aşağıda verilen uyum değerleri model uyumunun (model fit) sağlandığını göstermektedir. Bakılacak değerlerle ilgili bir sınırlama yoktur. Raporlanan değerler araştırmacının dikkat çekmek istediği değerlere göre değişebilmektedir. Oluşturulan model ile ilgili uyum değerleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 3: Model Uyum Değerleri

Model	NPAR	CMIN	DF	P	CMIN/DF
Default model	49	569,529	204	,000	2,792
Saturated model	253	,000	0		
Independence model	22	1657,852	231	,000	7,177
CMIN/DF=2,792<3, 0,85≤GFI=0,882, 0,85≤AGFI=0,853, RMSEA=0,067<0,08					

İncelenen uyum değerleri, verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla modeldeki etkilerin yapı geçerliliği vardır.

Modele ilişkin regresyon kat sayıları tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Regresyon Katsayıları

			Estimate	S.E.	C.R.	P
S2	<---	Kontrol_Merkezi	1,000			
S3	<---	Kontrol_Merkezi	,597	,082	7,262	***
S4	<---	Kontrol_Merkezi	,311	,095	3,272	,001
S12	<---	Kontrol_Merkezi	1,080	,106	10,188	***
S13	<---	Kontrol_Merkezi	,483	,061	7,954	***
S6	<---	Kesinlik	1,000			
S7	<---	Kesinlik	,759	,129	5,900	***
S8	<---	Kesinlik	1,140	,156	7,298	***
S15	<---	Kesinlik	,948	,134	7,081	***
S1	<---	Sağlığın_Önemi	1,000			
S9	<---	Sağlığın_Önemi	,587	,112	5,231	***
S11	<---	Sağlığın_Önemi	,934	,166	5,614	***
S5	<---	Öz_Farkındalık	1,000			
S10	<---	Öz_Farkındalık	1,903	,549	3,469	***
S14	<---	Öz_Farkındalık	1,608	,395	4,075	***
K10	<---	Kişilik_Özellikleri	1,000			
K7	<---	Kişilik_Özellikleri	2,479	,827	2,997	,003
K6	<---	Kişilik_Özellikleri	1,521	,539	2,823	,005
K5	<---	Kişilik_Özellikleri	1,787	,647	2,763	,006
K3	<---	Kişilik_Özellikleri	1,198	,435	2,751	,006
K2	<---	Kişilik_Özellikleri	4,572	1,432	3,192	,001

			Estimate	S.E.	C.R.	P
K1	<---	Kişilik_Özellikleri	4,239	1,329	3,189	,001

Regresyon değerleri, gözlenen değişkenlerin, gizli değişkenleri tahmin etme gücünü, yani faktör yüklenimlerini gösterir. Yukarıdaki her ikili ilişki için “p” değerleri 0,05’ten küçük olduğu için faktör yüklenimleri önemlidir. p değerlerinin önemli çıkması maddelerin, faktörlere doğru yüklendiğini ve bağımsız değişken kişilik özelliklerinin bağımlı değişken bireysel sağlık algılarının alt boyutlarını önemli derecede etkilediğini göstermektedir.

Tablo 5’te Path analizinin sonuçları verilmiştir.

Table 5. Path Analizinin Sonuçları

Değişkenler	Paths	Estimate	S.E.	C.R.	P	Sonuç
Kişilik Özelliklerinin Kontrol Merkezine Etkisi						
Kontrol Merkezi<---	Kişilik Özellikleri	-,176	,338	-2,112	P<,035	Önemli
Kişilik Özelliklerinin Kesinliğe Etkisi						
Kesinlik<---	Kişilik Özellikleri	-,362	,409	-2,717	P<,007	Önemli
Kişilik Özelliklerinin Sağlığın Öneme Etkisi						
Sağlığın Önemi<---	Kişilik Özellikleri	,322	,475	2,607	P<,009	Önemli
Kişilik Özelliklerinin Öz Farkındalığa Etkisi						
Öz Farkındalık<---	Kişilik Özellikleri	,235	,182	2,011	P<,044	Önemli

Kişilik özellikleri değişkeninin kontrol merkezi değişkenine etkisi önemlidir (P<,035). Etki derecesi negatif yönlüdür (-,176). Yani kişilik özellikleri değişkeni bir birim artığında kontrol merkezi değişkeni de -,176 kat azalacaktır.

Kişilik özellikleri değişkeninin kesinlik değişkenine etkisi önemlidir (P<,007). Etki derecesi negatif yönlüdür (-,362). Yani Kişilik Özellikleri değişkeni bir birim artığında Kesinlik değişkeni de -,362 kat azalacaktır.

Kişilik özellikleri değişkeninin sağlığın önemi değişkenine etkisi önemlidir (P<,009). Etki derecesi pozitif yönlüdür (,322). Yani kişilik özellikleri değişkeni bir birim artığında sağlığın önemi değişkeni de ,322 kat artacaktır.

Kişilik özellikleri değişkeninin öz farkındalık değişkenine etkisi önemlidir (P<,044). Etki derecesi pozitif yönlüdür (,235). Yani kişilik özellikleri değişkeni bir birim artığında öz farkındalık değişkeni de 0,235 kat artacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerinin bireysel sağlık algısı üzerindeki etkisini incelemek için yapılmıştır. Bulgular, kişilik özelliklerinin öğrencilerin bireysel sağlık algısı üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Genel olarak, katılımcıların kişilik ve öz farkındalık değerlerine yüksek derecede katıldığı görülmektedir. Kontrol merkezi, kesinlik ve sağlığın önemi gibi diğer faktörlerde orta derecede katılım olduğu belirlenmiştir. Bu, üniversite öğrencilerinin genel olarak kendi kişilik özellikleri ve öz farkındalıkları hakkında pozitif bir görüşe sahip olduklarını göstermektedir.

Demografik değişkenlere göre elde edilen sonuçlar, cinsiyetin kesinlik boyutu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu, fakat diğer boyutlarda anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir. Özellikle kadınların erkeklere göre kesinlik boyutunda daha yüksek bir puan aldığı belirlenmiştir. Bu, cinsiyetin bireylerin bazı sağlık algıları üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

Ekonomik duruma göre, gelir düzeyinin bireylerin sağlığın önemine dair algıları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik durumu iyi olanların, sağlığın önemini kötü ekonomik durumdakilere göre daha yüksek derecede algıladığı gözlenmiştir. Bu da ekonomik durumun bireylerin sağlıkla ilgili algılarını etkileyebileceğini göstermektedir.

Yapılan model analizi sonucunda, verilerin modele iyi uyum sağladığı ve bu modelin yapı geçerliliğine sahip olduğu görülmüştür. Bu, çalışmanın güvenilir ve geçerli bir analiz yöntemiyle gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Son olarak, regresyon ve path analizi sonuçları kişilik özelliklerinin, bireysel sağlık algısının alt boyutlarını önemli derecede etkilediğini göstermektedir. Bu, kişilik özelliklerinin bireylerin sağlık algıları üzerinde belirleyici bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma kişilik özelliklerinin bireysel sağlık algısı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencileri arasında, kişilik özellikleri ve demografik faktörlerin bireysel sağlık algısı üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamak, eğitim ve danışmanlık hizmetleri için önemli bilgiler sunmaktadır. Bu tür bilgiler, öğrencilere daha etkili destek ve rehberlik sağlamak için kullanılabilir.

KAYNAKLAR

- Adler, N. E., & Newman, K. (2002). Socioeconomic disparities in health: pathways and policies. *Health Affairs*, 21(2), 60-76.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Holt, Rinehart & Winston.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1987). Neuroticism, somatic complaints, and disease: Is the bark worse than the bite? *Journal of Personality*, 55(2), 299-316.
- Courtenay, W. H. (2000). Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: A theory of gender and health. *Social Science & Medicine*, 50(10), 1385-1401.
- Diamond, J. J., Becker, J. A., Arenson, C. A., Chambers, C. V., & Rosenthal, M. P. (2007). Development of a scale to measure adults' perceptions of health: preliminary findings. *J Community Psychol*, 35, 557-561.
- Horzum, M. B., Ayas, T. ve Padır, M. A. (2017). Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin Türkiye Kültürüne Uyarlanması. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 398-408
- Kadıoğlu, H., & Yıldız, A. (2012). Sağlık Algısı Ölçeği'nin Türkçe Çevriminin Geçerlilik ve Güvenilirliği. *turkiye klinik dergisi*, 32(1), 47-53.
- Lounsbury, J. W., Sundstrom, E., Loveland, J. M., & Gibson, L. W. (2003). Intelligence, "big five" personality traits, and work drive as predictors of course grade. *Personality and Individual Differences*, 35(6), 1231-1239.

- Roberts, B. W., & Mroczek, D. (2008). Personality trait change in adulthood. *Current Directions in Psychological Science*, 17(1), 31-35.
- Rosenstock, I. M. (1974). Historical origins of the health belief model. *Health Education Monographs*, 2(4), 328-335.

ÖRGÜTSEL ADALET VE İŞGÖREN PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Zekavet KABASAKAL*

Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, ORCID: 0000-00 02-3450-1060

Duygu ARICI**

Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0009-0000-2516-0447

Halime DİRİL***

Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0009-0000-4595-4965

Yağmur ŞAŞMAZ****

Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: 0009-0001-1863-8454

ÖZET

İşgören başarısının yüksek olması içinde bulunduğu örgütün başarısını da belirlemektedir. Her geçen gün artan yoğun rekabet koşullarıyla birlikte örgütlerde işgören performansına verilen önem artmıştır. İşgören performansında verimliliğin sağlanabilmesi için örgüt adaleti gerekli faktörlerdendir. Örgütsel adalet işgörenlerin çalıştıkları kurumda kendilerine karşı olan tutum ve davranışların ne kadar adil olduğuna ilişkin algılarıdır. Bu doğrultuda işgörenin adalet algısı, örgütün kendisi ile olan ilişkisinin kalitesini ve dolayısıyla örgüt iklimini belirlemektedir. Örgütsel adaletin üç boyutu olan; dağıtımsal (distributive), prosedürel (procedural) ve etkileşimsel (interactional) adaletin işgören performansı ile ilişkisinin ele alındığı çalışmalar incelendiğinde örgütsel adalet ve alt boyutları ile işgören performansının arasında pozitif bir ilişki gözlenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın amacı örgütsel adalet ve işgören performansı arasındaki ilişkiyi araştırarak çalışmaların sistematik olarak incelenmesidir. Bu doğrultuda “organizational justice”, “employee performance”, “distributive justice”, “procedural justice” ve “interactional justice” kavramları ve bunların Türkçe karşılıkları olan “örgütsel adalet”, “işgören performansı”, “dağıtımsal adalet”, “prosedürel adalet” ve “etkileşimsel adalet” kavramları Google Scholar, YÖK Ulusal Tez Merkezi, Dergipark ve Research Gate veri tabanlarında aratılarak 63 çalışma incelenmiş olup araştırma konu içeriğine uygun 21 çalışma araştırma kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Adalet, İşgören Performansı, Dağıtımsal Adalet, Prosedürel Adalet ve Etkileşimsel Adalet

1.GİRİŞ

Örgütsel adalet, her geçen gün önem kazanan motivasyon teorilerinden biri haline gelmekte ve örgütsel davranış, iş politikası ve insan kaynakları alanında en sık araştırılan konular arasında yer almaktadır (Cojuharenco ve Patient, 2013; akt. Kalay, 2016). Adalet potansiyel olarak bir dizi organizasyonel değişkeni (tutum veya davranış) açıklamak için kullanılabilir. Örgütsel bağlamda adalet, alışverişin veya karşılıklılığın önemli bir kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bir başka ifadeyle çalışanın adalete ilişkin algısı, örgütün kendisi ile olan ilişki alışverişinin kalitesini belirlemektedir (Swalhi, Zgoulli Hofaidhllaoui, 2017). Sosyal değişim teorisinde Blau(1964) ve Organ (1988) adalet ile çalışan davranışı arasındaki karşılıklı ilişkiyi tanımlar. Başka bir deyişle adil muamele, kişileri işbirliği yapmaya, gerektiğinde yardım etmeye ve yönetim kararlarını destekleme noktasında teşvik edicidir (Swalhi, Zgoulli Hofaidhllaoui, 2017).

Örgütsel adalet kavramının temelinde Adams'ın (1965) "Eşitlik Teorisi" bulunmaktadır. Bu teori sosyal karşılaştırma teorilerindedir. Buna göre, örgüt bireyi sarfettiği çaba ile elde ettiği sonucu aynı iş ortamındaki diğer kişilerin elde ettiği sonuç ile karşılaştırmaktadır (Altaş ve Çekmecelioğlu, 2015). Örgütsel adalet en genel tanımıyla; çalışanların görev dağılımı, mesaiye uyma, yetki verme, ücret miktarı, ödül dağıtımını, sosyal ve ekonomik açıdan adil bir çalışma ortamı ve etkileşimi gibi koşullara yönelik, yönetsel kararların değerlendirilme süreci ve örgüt içinde alınan kararların nasıl alındığı ya da alınan bu kararların işgörenlere nasıl söylendiğinin çalışanlarca algılanma biçimi olarak tanımlanabilir (Kaneshiro, 2008). Greenberg'e (1990) göre örgütsel adalet; örgüt içinde işgörenlere ne denli adil davranıldığına ilişkin algıları ve bu algıların örgütler bakımından başka sonuçları (örgüte bağlılık, iş tatmini vs.) ne şekilde etkilediğini ele alan bir kavramdır (Doğan, 2018).

İşletmelerde örgütsel adaletin, örgütsel bağlılığın, işgörenlerin memnuniyeti ve örgütsel güven koşullarının yerine getirilebilmesi önem taşımaktadır. Bununla birlikte örgütsel adaletin sağlanması için olumlu iş koşulları oluşturabilmek, örgütün mevcut kültürünü güçlendirmek ve üretkenlik düzeyini yükseltmek gibi koşulların yerine getirilmesi de önemlidir. Örgütsel adaletin oluşturulmadığı işletmelerde hem işgörenler hem de işverenler olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadır. Bu nedenle örgütsel adaletin boyutları hem işgörenler hem de işverenler açısından önemlidir.

Örgütsel adalet genel olarak dağıtımsal (distributive), prosedürel (procedural) ve etkileşimsel (interactional) adalet olmak üzere üç boyuta ayrılmaktadır (Cohen-Charash ve Spector, 2001; Moorman, 1991; Wang vd., 210; Niehoff ve Moorman, 1993; akt. Kalay, 2016).

Örgütsel adaleti hakların ve kazanımların paylaşımı olarak tanımlayan "dağıtımsal" adalet işgörenler arasında iletişim noktasında adil davranış ve tutumları tanımlayan "etkileşimsel" adalet ve süreçteki iş ve prosedürlere bağlı olarak şekillenen durumu belirten "prosedürel" adalet olarak açıklanmaktadır (Alkış ve Güngörmez, 2015).

O'Reilly ve Chatman (1986) iş performansını, resmi bir çalışan değerlendirme sistemi tarafından değerlendirilen ve çalışanın iş tanımında belirtilen davranışlar olarak tanımlarken; Campbell ve McHenry (1990) iş performansını, örgütün hedeflerine uygun, bireysel,

gözlemlenebilir davranışlar olarak tanımlar (Swalhi, Zgoylli, Hofaidhllaoui, 2017). İşgörenlerin başarısı örgütün başarısını doğrudan etkilemektedir. İşgörenlerin performans düzeyi ne denli yüksek olursa örgütlerin verimliliği de o denli yükselir, boş geçen süreler azalır ve kalite düzeyi de o ölçüde artar (Doğan, 2018).

Örgüt açısından aslında öne çıkan durum bireyin işini gerçekleştirirken ortaya koymuş olduğu performansıdır. Bu nedenle örgütler yalnızca çalışanların gösterdiği performansla doğru orantılı olarak başarılı olabilirler. Performansı yüksek olan çalışanlar örgütsel performansı da artırmakta ve bu artış organizasyonlarda örgütler için vazgeçilmez öneme sahip olan rekabet gücünü yükseltmektedir (Yılmaz ve Karahan; 2010, akt. Tağraf, H., Şahin, İ., Özkan, A. (2016)).

İşgörenlerin performansları; görev ve bağlamsal performans olarak 2 boyutta incelenmektedir. Görev performansı herhangi bir işin başarıyla yerine getirilmesi anlamındayken, bağlamsal performans ise iş ile doğrudan ilgisi olmayan daha çok astlarıyla, üstleriyle, iş arkadaşlarıyla, müşterilerle sosyal ilişkilerinin niteliği ile ilgilidir (Van Scotter, 2000; Werner, 2000; akt. Doğan, 2018).

Çalışanların iş tatmininin ve dolayısıyla performans düzeylerinin yüksek olmaları önemli bir avantajdır. Bunların sağlanabilmesi için adaletli bir iş ortamı önemli etkenler arasındadır (Altaş ve Çekmecelioğlu; 2015). Çalışanların işe başlarken işletme ile imzaladığı sözleşmenin yanında ayrıca psikolojik sözleşme yapmakta ve bu sözleşmeye göre yöneticilerin kendisine adil davranmasını beklemektedir. Sosyal mübadele teorisinde ifade edildiği üzere bu sözleşme ihlal edilmediği sürece çalışanlar karşılıklılık ilkesi gereğince örgüt için elinden geleni yapmaktadır (Kalyoncu, 2011).

Noblet ve ark. (2012) dağıtım adaleti ile çalışanların performans davranışları arasında pozitif bir bağlantı bulmuştur (Swalhi, Zgoulli Hofaidhllaoui, 2017). Robinson ve Morrison (2000) tarafından 147 yönetici üzerinde yapılan çalışmada algılanan adalet ile psikolojik sözleşme ihlali ve sözleşme ihlali ile performans arasında negatif ve algılanan adalet ile çalışan performansı arasında pozitif ilişki belirlenmiştir (Kalyoncu, 2011).

Wang vd. (2012), Çin Halk Cumhuriyeti'nde çeşitli endüstrilerde çalışan 793 kişiden aldıkları verilerle, dağıtımsal adalet, prosedürel adalet ve etkileşimsel adaletin iş performansının üç boyutu olan görev performansı, kişilerarası kolaylaştırma ve iş özverisi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda, etkileşimsel adaletin performansın üç boyutu üzerinde güçlü pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Dağıtımsal adaletin görev performansı üzerinde güçlü, iş özverisi üzerinde zayıf bir etkiye sahip olduğu tespit edilirken, kişilerarası kolaylaştırma üzerinde anlamlı bir etki tespit edilememiştir. Bununla birlikte, prosedürel adaletin iş özverisi üzerinde zayıf bir etkisi olduğu tespit edilirken diğer iki boyut olan görev performansı ve kişilerarası kolaylaştırma performansı üzerinde anlamlı bir etki tespit edilmemiştir. Wang vd. (2010), üç örgütsel adalet boyutu arasında, işgören performansının en belirleyici boyutunun etkileşimsel adalet boyutu olduğunu tespit etmişlerdir.

2.YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma metodlarından biri olan sistematik inceleme modeliyle örgütsel adalet ve işgören performansı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar incelenmiştir. Sistematik inceleme, araştırmacı tarafından belirlenen konuda literatür taraması yapılarak çeşitli araştırmalardaki verilerin sonuçlarının sentezlendiği yöntemdir. Bu doğrultuda Örgütsel adalet ve işgören performansı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların incelenmesiyle amaca uygun çalışmalar analiz edilmiştir.

2.2 Veri Toplama Süreci

Yapılan araştırma kapsamında Google Scholar ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanları kullanılarak “organizational justice”, “employee performance” kavramları ve bunların Türkçe karşılıkları olan “örgütsel adalet”, “işgören performansı” kavramlarının taratılması sonucu bu kriterleri karşılayan ve tam metin olarak bulunan 16 çalışma sistematik olarak incelenerek araştırmaya dahil edilmiştir.

3.BULGULAR

Tablo 1. Örgütsel Adalet ve İşgören Performansı Arasındaki İlişki

Araştırma Adı	Yazar ve Yıl	Örneklem	Değişkenler	Veri Toplama Araçları	Araştırma Türü	Veri Analiz Yöntemi
A1. Örgütsel adalet algısının iş tatmini, örgütsel bağlılık ve iş performansı üzerindeki etkileri: Okul öncesi öğretmenleri üzerinde bir araştırma	Altaş ve Çekmecelioğlu (2015)	125 Sakarya’da çalışan okul öncesi öğretmeni	Örgütsel adalet ve eşitlik, örgütsel bağlılık, iş tatmini, iş performansı	Niehoff ve Moorman’ın örgütsel adalet ölçeği, Meyer ve Allen örgütsel bağlılık ölçeğinin duygusal boyutu, Rusbelt, Farrell, Rogers ve Mainous (1988) tatmin ölçeği, İş performansı ölçeği	Nitel-Makale	Faktör, güvenilirlik, regresyon ve korelasyon analizleri

A2. The influence of organizational justice on job performance: The mediating effect of affective commitment.	Swalhi,Zgoull i Hofaidhllaoui, 2017	343 Fransız işletmelerindeki çalışan	Örgütsel adalet, iş performansı, duygusal bağlılık	Meyer ve Nicel-Allen (1997) ölçeği örgütsel bağlılık Williams ve Anderson (1991) iş performansı ölçeği	Nitel, Makale	T testi, faktör analizi, yapısal eşitlik medeli
A3. Örgütsel adalet algısı ile iş performansları arasındaki ilişki	Doğan (2018)	254 Otel çalışanı	Örgütsel adalet, iş performansı	Örgütsel adalet ölçeği, iş performansı ölçeği	Nitel, Makale	İlişkisel analiz
A4. Effect of organizational justice, conflict management, compensation, work stress, work motivation on employee performance sales people	Wolor, Supriyati, Purwana (2019)	200 satış elamanı	Örgütsel adalet, çalışan performansı	Anket	Nitel, Makale	Path analysis, Yapısal eşitlik modeli
A5. Örgütsel adalet algısı ile performans arasındaki ilişki: Adıyaman ili örneği	Arslan (2015)	345 öğretmen	Örgütsel adalet, iş performansı, demografik bilgiler	Örgütsel adalet ve performansı tutum ölçekleri	Nitel- Makale	Betimsel- ilişkisel tarama modeli

A6. Effect of organizational justice, job satisfaction and trust on managers on employee performance	Abida Parven ve Prof.Dr.Abdul Ghafoor Awan, (2018)	200 banka çalışanı	Örgütsel adalet, iş tatmini, yöneticilere duyulan güven, çalışan performansı	Correlation analysis and regression analysis	Nitel-Makale	Güvenilirlik analizi, Korelasyon analizi ve regresyon analizi
A7. Örgütsel adalet ve örgütsel güvenin çalışan performansı üzerine etkisi	Aktuğ (2016)	217 Çağrı merkezi çalışanı	Örgütsel adalet, örgütsel güven, adalet algılamaları, çalışan performansı	t testi ve Anova	Nitel-Yüksek Lisans Tezi	Regresyon ve korelasyon analizi
A8. Çalışanların adalet algılarının iş performansına etkisinde kişi örgüt uyumunun aracılık rolü: Turizm sektöründe görgül bir çalışma	Çelik, Turunç ve Demirkaya (2011)	311 Konaklama işletmecisi	Örgütsel adalet, iş performansı, kişi örgüt uyumu	Gizli değişkenlerle yol analizi, adalet algısı ölçeği, kişi örgüt uyumu ölçeği, iş performansı ölçeği	Nitel-Makale	Hiyerarşik Regresyon analizi
A9. The effect of organizational justice on employee performance in the Indian Public Sector Units: the role of	Pattnaik, S., & Tripathy, S. K. (2022).	588 yönetici	Örgütsel adalet, işgören performansı, kurumsal kimlik	İki anket (Form A ve Form B) Form A, Çalışanların örgütsel adalet algısını, Form B çalışanın performansını ölçüyor.	Nitel-Makale	Yapısal eşitlik modelleme

organizational
identification

A10. The influence of job environment and organizational justice on employee performance mediated by employee engagement in hospital employees	Mayasari, Pardiman ve Budiar (2022)	975 hastaneçi alışıanı	iş ortamı, örgütsel adalet, çalışan bağıllığı, çalışan performansı	Anket	Nitel-Makale	Korelasyon, Faktör analizi, Yapısal Eşitlik Modeli
A11. Algılanan liderlik tarzları, örgüt kültürü ve örgütsel adaletin işgören performansıyla ilişkisi	Ali İhsan Kara (2020)	400 tekstil çalışanı	Liderlik tarzları, örgüt kültürü, örgütsel adalet algılarının işgören performansı	Anket yöntemi	Nitel-Doktora tezi	Doğrulayıcı Faktör Analizine (DFA), Geçerlilik, Güvenirlilik, Korelasyon ve Regresyon analizi
A12. The effect of employee empowerment, organizational justice, conflict, and work motivation on employee performance (Case Study of Bank	Suprpto ve Widigdo (2021)	41 banka katılımcısı	Kurumsal adalet, iş motivasyonu, çalışanların performansı, çalışanların güçlendirilmesi, örgütsel adalet	Anket yöntemi	Nitel-Makale	Nedensel araştırma tasarımı

Mandiri
Indonesia)

A13.	Çelik (2022)	397 idari personel	Örgütsel adalet algısı, kurumsal bağlılık, iş performansı	Örgütsel bağlılık ölçeği, iş performansı likert ölçeği, örgütsel adalet likert ölçeği	Nicel-Makale	Korelasyon ve regresyon analizi, Cronbach Alpha
A14.	Rukiye Özdemir (2019)	Kamu ve özel sektörde görev yapan 415 çalışan	İşgörenler in örgütsel adalet algıları, örgütsel güven seviyeleri, işgören performansı	Örgütsel güven algısı ölçeği, örgütsel adalet ölçeği, performans değerlendirme ölçeği	Nicel-Makale	Frekans, t testi, One-Way Anova, Pearson Korelasyon ve Regresyon Analizi
A15.	Alkış ve Güngörmez (2015)	345 öğretmen	Örgütsel adalet, iş performansı, demografik	Örgütsel adalet ölçeği, Performans tutum ölçeği	Nicel-Makale	Faktör Analizi, T-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova), Tukey HSD Testleri

A16.	Tağraf, Şahin ve Özkan (2016)	68 doktor ve 98 hemşire	Demografik, örgütsel adalet algısı, performans	Anket	Nicel-Makale	Faktör Analizi, Regresyon Analizi
------	-------------------------------	-------------------------	--	-------	--------------	-----------------------------------

A17.	Örgüt Ünlü (2022)	104 Valilik personeli	Demografik, örgütsel adalet algısı, iş tatmini, bireysel iş performansı	Örgütsel Adalet Ölçeği, Minnesota İş Tatmini Ölçeği ve Performans Tutum Ölçeği	Nicel-Makale	Korelasyon
------	-------------------	-----------------------	---	--	--------------	------------

A18.	Lider Özdemir, ve Birer Akkoç (2019)	264 ve öğretmen	Demografik, Örgütsel Adalet Algısı, İş Performansı, Kişi-Örgüt uyumu	Anket	Nicel-Yüksek lisans tezi	T-testi, ANOVA testi, Regresyon, Korelasyon, Varyans, Doğrulayıcı faktör analizleri ve Sobel testi
------	--------------------------------------	-----------------	--	-------	--------------------------	--

A19. Runak and 104 Demograf Anket Nicel- Tanımlayıcı
Examine the Riana (2017) Valilik ik, Makale cı
effect of personel örgütsel istatistik,
of organizational justice on adalet, iş Bağlımsız
l job tatmini örnek t-
satisfaction testi
and employee
performance

A20. Aslan ve Çakı Farklı Demograf Kişisel bilgi Nicel- Korelasyon,
Psikolojik (2022) sektörler ik, formu, Makale yapısal
sermayenin deki 180 örgütsel psikolojik eşitlik
performans çalışan adalet, sermaye modeli,
üzerindeki performans ölççeği, yol analizi,
etkisinde algılanan psikolojik performans ölççeği, doğrulayıcı
örgütsel adaletin sermaye örgütsel adalet bileşik
moderatör rolü ölççeği analizleri.

A21. Lider- Turgut, 471 Demograf Kişisel bilgi Nicel- Korelasyon,
üye Tokmak ve öğretme ik, lider- formu, Lider Makale n,
etkileşiminin Ateş (2015) n üye etkileşimi regresyon
işgören performansı, işgören etkileşimi, ölççeği, analizi
performansın a etkisinde performansı Örgütsel
çalışanların örgütsel adalet algısı
örgütsel adalet ölççeği, İşgören
algılarının rolü ölççeği.

Tablo 2. Araştırmaların yurt içi/yurt dışı alanyazın dağılımları

	N*
Yurt içi alanyazın	14
Yurt dışı alanyazın	7

*Araştırma sayısı

Tablo 2’de örgütsel adalet ve işgören performansı arasındaki ilişki ile ilgili araştırmaların yurt içi ve yurt dışı alanyazına göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre araştırmaların 14’ü yurt içi alanyazın, 7’si yurt dışı alanyazın kapsamındadır.

Tablo 3. Araştırmaların örneklem grubuna göre dağılımları

Örneklem grubu	N*
Kamu ve özel sektörde görev yapan alışan	8
Öğretmen	5
Valilik personeli	2
İdari personel	2
Banka katılımcısı	2
Doktor ve hemşire	2

*Araştırma sayısı

Tablo 3’e bakıldığında araştırmaların örneklem grupları dağılımını bulunmaktadır. Bu kapsamda araştırmaların en fazla kamu ve özel sektördeki çalışanlar üzerinde yürütüldüğü, bunu ise sırasıyla öğretmen, valilik personeli, idari personel, banka katılımcısı, doktor ve hemşirelerin izlediği görülmektedir.

Tablo 4. Araştırmaların örneklem büyüklüklerine göre dağılımı

Örneklem büyüklüğü	N*
0-250	9
250-500	10
500-1000	2

*Araştırma sayısı

Tablo 4 incelendiğinde araştırmalara göre katılımcı sayılarının yer aldığı görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmalarda en sık 250-500 örneklem grubuyla çalışıldığı, bunu sırasıyla 0-250 ve 500-1000 örneklem büyüklüklerinin takip ettiği bulunmuştur. 500-1000 katılımcı sayısına sahip araştırmaların çok fazla tercih edilmediği ifade edilebilir.

Tablo 5. Araştırma türlerine göre dağılım

Araştırma türü	N*
Nicel-Makale	15
Nitel-Makale	3
Yüksek lisans tezi	2
Doktora tezi	1

*Araştırma sayısı

Tablo 5'te örgütsel adalet ve işgören performansı arasındaki ilişki ile ilgili araştırmaların türleri bulunmaktadır. Değerlendirmeye alınan 21 araştırmanın 15'i nicel makale araştırması olarak belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaların 3'ü nitel makale, 2'si yüksek lisans tezi, 1'i doktora tezi olarak yürütülmüştür. Nicel makale araştırmalarının en sık tercih edilen araştırma modeli olduğu görülmektedir. Nitel araştırmaların sayılarının çok az olduğu, deneysel desenlere ise hiç başvurulmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 6. Örgütsel adalet ve işgören performansı ile çalışılan değişkenlerin dağılımı

Değişkenler	N*
Demografik (cinsiyet, yaş)	17
Örgütsel bağlılık	2
İş tatmini	4
Çalışan bağlılığı	1
Kurumsal kimlik	1
Örgütsel güven	3
Kişî örgüt uyumu	2
İş ortamı	1
Liderlik tarzları	1
Örgüt kültürü	1
İş motivasyonu	1
Çalışanların güçlendirilmesi	1
Psikolojik sermaye	1
Lider-üye etkileşimi	2

Stres, negatif başa çıkma, metafor, akademik stres, algılanan sosyal destek, duyarsızlık, akademik kontrol odağı, teknostres, öz-kontrol, tükenmişlik, yaşamın anlamı, kaygı, psikolojik esneklik, pozitif/negatif duygulanım, internet alışkanlığı, ruh sağlığı problemleri, can sıkıntısı, akademik başarı, bilişsel stil, kendini toplama gücü, bilişsel kapılma

*Araştırma sayısı

Tablo 6'da örgütsel adalet ve iş performansları ile ilişkileri incelenen değişkenler yer almaktadır. Buna göre, örgütsel adalet ve iş performansları en fazla cinsiyet, yaş ve meslek grubu vb. demografik değişkenlerle birlikte incelenmiştir. Bunu sırasıyla dört çalışma ile iş tatmini, üç çalışma ile örgütsel güven, ikişer çalışmayla örgütsel bağlılık, kişî örgüt uyumu, lider üye etkileşimi ve birer çalışmayla psikolojik sermaye, çalışanların güçlendirilmesi, iş motivasyonu, örgüt kültürü, liderlik tarzları, kurumsal kimlik, çalışan bağlılığı ve iş ortamı değişkenleri izlemektedir. Elde edilen veriler örgütsel adalet ve iş performanslarıyla birlikte

incelenen değişkenlerin belirli bir konuda yoğunlaşma göstermediğini ve çeşitli değişkenlerle ilişkilerin değerlendirildiği görülmektedir.

4.SONUÇ

Örgütün hedeflerine ulaşabilmesi için, işgören performansı önemlidir. Bireysel ve örgütsel birçok davranışsal faktörlerden etkilenir. Verimli ve etkili sonuçlar almayı başarabilen istikrarlı yönetimler, davranışsal etkileri örgütün yüksek performansla ulaşmasına yönelik olarak kullanarak daha etkili sonuçlara odaklanırlar. Örgütsel uygulamaların tümünün temelinde örgütsel adalet bulunmaktadır. Adalet algısının oluşmadığı bir örgütte işgörenlerin performans göstergelerinde verimlilik görmek gerçekçi bir beklenti olmayacaktır. Çalışmada örgütsel adalet-işgören performansı arasındaki ilişki üzerinde durulmuş. Bu doğrultuda örgütsel adalet ve işgören performansı kavramlarını inceleyen çalışmalarda örneklem olarak büyük ölçüde kamu ve özel sektörde görev yapan çalışanlar kullanılmıştır. Örgütsel adaletin işgören performansını yordayıcılığı iş yaşamı içinde hemen hemen bütün sektörlerde karşımıza çıkmaktadır.

Özdemir'in (2019) çalışmasına göre; araştırma grubunun kurum türü değişkenine göre performans düzeylerinde farklılaşma görülmüştür. Yapılan analize göre; özel kurumlarda çalışan işgörenlerin kamu kurumlarında çalışan işgörelere kıyasla performans düzeylerinin yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Özel kurumlarda çalışan işgörenlerin performansının kamu kurumlarında görev yapanlara göre daha yüksek olduğu anlamlı farklılık göstermektedir.

Değerlendirmeye alınan araştırmalara bakıldığında 21 çalışmanın 15'inin nicel araştırma türünde olduğu görülmektedir. Yürütülen çalışmalarda örgütsel adalet ve işgören performansında iş tatmini ve örgütsel güvenin aracı rolüne odaklanılmıştır.

Emrah Güngörmez'in (2004) örgütsel adalet ve performans arası ilişkiyi araştırdığı çalışmasında; adaletin brans, aylık ücret, çalışan sayısı ve kurum türüne göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Örgütsel adalet ile performans arası ilişkinin pozitif yönde fakat zayıf olduğu ortaya konulmuştur. Seda Kayapalı (2012); örgütsel adaletin performans üzerine etkisini boyutlar bazında incelemiş, dağıtım adaletinin diğer adalet boyutlarına göre daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca örgütsel adalet ve işgören performansı arasında bazı demografik değişkenler açısından anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir.

Güngörmez ve Alkış'a göre (2015) performans üzerinde en çok etkisi olduğu düşünülen örgütsel adaletin alt boyutları şu şekilde sıralanmıştır: Etkileşimsel, işlemsel ve dağıtımsal adalet. Yapılan çalışmada, öğretmenlerin örgütsel adalet alt boyutlarının algı düzeyleri en yüksek olan başta olmak üzere sırasıyla etkileşimsel, dağıtımsal ve işlemsel adalet algısı şeklindedir.

Özdemir, Birer ve Akkoç'un (2019) çalışmasına göre; "çalışanların algıladıkları örgütsel adalet düzeyi iş performansı düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler" olarak ortaya koydukları hipotezin ve örgütsel adaletin alt boyutları ile iş performansı arasındaki ilişkiyi

incelemek için oluşturdukları “çalışanların algıladıkları prosedür adaleti düzeyi iş performansı düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler” , “çalışanların algıladıkları dağıtım adaleti düzeyi iş performansı düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler” , “çalışanların algıladıkları etkileşim adaleti düzeyi iş performansı düzeylerini pozitif ve anlamlı olarak etkiler” alt hipotezlerle çalışma desteklenmiştir.

Çalışmalar incelendiğinde örgütsel adalet ve işgören performansı kavramlarının; iş tatmini, kurumsal bağlılık, örgüt kültürü, liderlik tarzları, yöneticiler duyulan güven gibi kavramlarla ilişkilerinin yurt içi alanyazında az sayıda çalışmada birlikte ele alındığı göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda gelecek çalışmalarda özellikle yurt içi alanyazında örgütsel adalet ve işgören performansı ile ilişkisi olduğu düşünülen bu kavramların yeni araştırmalara konu olması tavsiye edilebilir.

Farklı örneklem gruplarıyla farklı iş alanlarında yürütülen çalışmaların birlikte incelendiği bu çalışmada örgüt adaleti ve işgören performansı kavramları arasındaki pozitif yöndeki anlamlı ilişkinin ortak olduğu söylenebilir. Yapılan bu çalışmayla elde edilen sonuçların ilgili yazına katkı sağlayacağı ifade edilebilir. Bu nedenle işverenlerin, işgörene yönelik tutumları ve oluşturulan kurum kültüründe örgütsel adaleti ön plana almaları önem arz etmektedir. Bunun yanında bu çalışmada elde edilen sonuçlar işgörenlerin performans ve verimlilik düzeylerini artırma amacı içerisinde olan yöneticilere ve örgütlere de ışık tutacak nitelikte değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Aktuğ, M. (2016). *Örgütsel Adalet ve Örgütsel Güvenin Çalışan Performansı Üzerine Etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alkış, H., Güngörmez, E. (2015). Örgütsel Adalet Algısı İle Performans Arasındaki İlişki: Adıyaman İli Örneği, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 937-967.

Altaş, S. S., & Çekmecelioğlu, H. G. (2015). Örgütsel Adalet Algısının İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve İş Performansı Üzerindeki Etkileri: Okul Öncesi Öğretmenleri Üzerinde Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(3), 421-439.

Çakı, N., Aslan, M. (2022). Psikolojik Sermayenin Performans Üzerindeki Etkisinde Algılanan Örgütsel Adaletin Moderatör Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(3), 2601-2613

ÇELİKT, İ. E. (2022). Örgütsel Adalet ve Bağlılığın Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi:

Bir Vakıf Üniversitesi Örneği. *İşletme Yönetimi Dinamikleri* , 11 .

- Çelik, M., Turunç, Ö., & Demirkaya, H. (2011). Çalışanların Adalet Algılarının İş Performansına Etkisinde Kişi Örgüt Uyumunun Aracılık Rolü: Turizm sektöründe görgül bir çalışma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 8(2).
- Doğan, H. (2018). Örgütsel Adalet Algısı İle İş Performansı Arasındaki İlişki. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 26-46.
- Kalay, F. (2016). İşletmelerde Örgütsel Adaletin İşgören Performansı Üzerindeki Etkisi: Teorik Bir İnceleme. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 147-158.
- Kaneshiro, P. (2008) Analyzing the Organizational Justice. *Trust and Commitment Relationship in a Public Organization*, Arizona, Northcentral University.
- Kara, A.İ (2020). *Algılanan liderlik tarzları, örgüt kültürü ve örgütsel adaletin işgören performansı ile ilişkisi* (Doktora Tezi) Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Mayasari, E., Pardiman, P., & Budiar, B. (2022). The Influence of Job Environment and Organizational Justice on Employee Performance mediated by Employee Engagement in Hospital Employees. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)*, 5(3), 259-279.
- Nurak, L., A., D., Riana, G. (2017). Examine the Effect of Organizational Justice on Job Satisfaction and Employee Performance. *Journal of Management and Marketing Review*, 2(3), 30-37.
- Özdemir, O., Birer, İ., Akkoç, İ. (2019). Lider Desteği ve Örgütsel Adalet Algısının İş Performansına Etkisinde Kişi-Örgüt Uyumunun Aracılık Rolü. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(10), 77-106.
- Özdemir, R. (2019). *Örgütsel güven ve örgütsel adalet algısının işgören performansı üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Parven, A., & Awan, A. G. (2018). Effect of organizational justice, job satisfaction and trust on managers on employee performance. *Global Journal of Management, Social Sciences and Humanities*, 4(2), 259-279.

Pattnaik, S., & Tripathy, S. K. (2022). The effect of organizational justice on employee performance in the Indian Public Sector Units: the role of organizational identification. *Benchmarking: An International Journal*.

Swalhi, A., Zgoulli, S., & Hofaidhllaoui, M. (2017). The Influence of Organizational Justice on Job Performance: The Mediating Effect of Affective Commitment. *Journal of Management Development*, 36(4), 542-559.

Suprpto, D. ve Widigdo, AMN (2021). Çalışan Güçlendirmesinin, Örgütsel Adaletin, Çatışmanın ve İş Motivasyonunun Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi (Bank Mandiri Endonezya Örnek Olay İncelemesi). *Avrupa İşletme ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6 (5), 204–208.

Tağraf, H., Şahin, İ., Özkan, A. (2016). Çalışanların Örgütsel Adalet Algıları Ve Performans Arasındaki İlişki: Bir Sağlık Kuruluşunda Araştırma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(2), 67-83.

Turgut, H., Tokmak, İ., Ateş, M. (2015). Lider-Üye Etkileşiminin İşgören Performansına Etkisinde Çalışanların Örgütsel Adalet Algılarının Rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 417-442.

Ünlü, S. (2022). Örgüt Adaletinin Çalışanlar Üzerindeki Performans ve İş Tatminine Etkisi: Nevşehir İli Örneği. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 49-58.

HAVACILIKTA EMNİYET YÖNETİMİ SİSTEMİ VE ÖĞRENME KÜLTÜRÜ İLE TÜRK SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Öğr.Grv.Neşe BİRGÖREN ¹

¹ İstanbul Bilgi Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu,

Doç.Dr.Ali Özgür KARAGÜLLE ²

² İstanbul Üniversitesi, Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi,

ÖZET

Sivil hava yolu taşımacılığını birinci önceliği uçuş emniyetidir. Bu alanda yapılan tüm çalışmalar, prosedürler ve uygulamalar uçuş emniyetini gözeterek yapılmaktadır. Bu kapsamda hava yolu şirketleri yalnızca uçuş operasyonlarını daha emniyetli yapmakla yetinmemektedir. Ekip Kaynak Yönetimi (CRM), Emniyet Yönetim Sistemi (SMS) gibi uygulamalarla uçuş emniyetini güvence altına alacak politikada oluşturmaktadırlar.

Havacılık emniyet yönetim sistemleri hava yolu işletmesinin içinde bir öğrenme kültürü oluşturacak, prosedürleri tam uyumu sağlayacak, ve prosedürlerle tanımlanmamış alanlarda uçuş emniyetini gözeterek doğru kararlar verilmesini sağlayacak bir politika ve uygulamalar bütünü olarak tanımlanabilir. Havacılıkta emniyet yönetim sistemi, sivil havacılık otoriteleri tarafından geliştirilmiş, açık ve net prosedürlerle tanımlanmış, uygulayıcı personelin etkin iletişimle destekleyerek yürüteceği aynı zamanda da kurumsal hafıza ile bir şirket kültürü haline getireceği bir sistemdir.

Bu çalışmanın amacı Türk sivil havacılık sektöründe yer alan hava yolu taşıma işletmelerinin emniyet yönetim sistemi uygulamalarını ne ölçüde içselleştirdikleri üzerine odaklanmıştır. Bu kapsamda emniyet yönetimi sistemi ile ilgili alanlarda çalışan katılımcılara prosedürler, prosedürlerin uygulanması, emniyet yönetim sisteminin kurum tarafından nasıl algılandığına yönelik sorular sorulmuş ve alınan cevaplar değerlendirilmiştir. Çalışmada metot olarak yüz yüze görüşme bir derinlemesine mülakat yöntemi uygulanmış, yarı yapılandırılmış sorularla emniyet yönetim sisteminin yalnızca prosedürden oluşan bir uygulama mı yoksa şirket bütünlüğünde kabul gören bir kültür mü olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen bulgular ışığında söz konusu işletmelere emniyet yönetimi sistemi politikasının bir kurum kültürü haline gelmesi için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sivil havacılık, emniyet yönetim sistemi, SMS*

SOSYO-DEMOGRAFİK FAKTÖRLER İŞİĞİNDA ÖLÇEK ÜÇLEMESİ: Muhasebeci ve İşletmeci Yöneticiler Özelinde Değerlendirme

Dr. Öğr. Üyesi Bahar Doğramacı Yalçın,

Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu
ORCID NO: 0000-0002-9463-6231

Doç. Dr. İffet Kesimli

Kırklareli Üniversitesi, Lüleburgaz Meslek Yüksekokulu
ORCID NO: 0000-0002-2082-5515

ÖZ

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği, İsveç İş Yüğü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği ve Beş Faktör Kişilik Ölçeğini birlikte değerlendirmek ve örgütsel davranış çerçevesinde işletmelere önerilerde bulunmak üzere Sosyo-demografik faktörler ışığında irdelemektir. Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği üzerine bağımsız olarak hazırlanan tebliğ Sivas 2. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresinde (2023), İsveç İş Yüğü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği üzerine bağımsız olarak hazırlanan tebliğ Ankara 8. Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresinde (2023), Beş Faktör Kişilik Ölçeği üzerine bağımsız olarak hazırlanan tebliğ 2. Uluslararası Selçuk Bilimsel Araştırmalar Kongresinde sunulmuştur (2023).

Metodoloji Çalışmanın tasarım aşamasında üç ölçeğin, aynı veri seti üzerine birbirinden bağımsız olarak yapılması planlanmış ve çalışma bu şekilde sürdürülmüştür. Araştırmada kullanılan üç ölçeğin seçilme nedeni, Türkçeye uyarlanmış ve güvenilirlik testlerinin yapılmış olması ve örgütsel davranış ile alakalı olmalarıdır. Her çalışmanın hipotez seti farklıdır. Her çalışma için bağımsız literatür araştırmaları yürütülmüştür. Üç ölçek Sosyo-demografik faktörler açısından sınıandıktan sonra, ölçeklerin ikili analizlere tabi tutulmasına sıra gelmiştir. Korelasyon analizlerinin tamamlanarak ilave üç ayrı tebliğ haline getirilmesi akabinde, Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği, İsveç İş Yüğü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği ve Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin birlikte değerlendirilmelerinin alan yazına katkıda bulunacağı öngörüldüğünden, eldeki bu derleme, değerlendirme ve yorumlama amaçlı çalışmanın hazırlanması uygun bulunmuştur.

Bulgular Muhasebeci/Yönetici alt grubu söz konusu olduğunda kardeş sayısı, tecrübe, kıdem, gelir seviyesi, medeni durum, ailede kaçınıcı çocuk oldukları, eğitim durumu, yaş, cinsiyet, meslek ve haneye gelir getiren kişi sayısı faktörleri herhangi bir alt boyut ile etkileşime girmemiştir. Bu durumda Muhasebeci/Yönetici alt grubu söz konusu olduğunda işletmelerin iş yükü, beceri, karar serbestliği, sosyal destek ve iş gerilimine dikkat etmesi, bunları iyileştirici

ve geliştirici politikalar izlemesi uygun olacaktır. Ayrıca, yöneticilik vasfının, istenen alanda çalışmanın, yetişme çağının nerede geçirildiğinin ve fazla mesai yapma durumunun bu grubun tutumunu etkileyeceğini de göz önünde bulundurmaları salık verilebilir.

Örneklemin bütünü ise yalnızca yaş, cinsiyet, meslek ve haneye gelir getiren kişi sayısı faktörleri açısından üç ölçeğin alt boyutları ile etkileşime girmemiştir. Örneklemin katılımcıları en çok Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutları ile etkileşime girdiğinden, işletmelerin bunu göz önünde bulundurmaları uygun olacaktır. Ölçeğin Adanmışlık Alt Boyutunda yalnızca eğitim durumu ve istenen mesleği yapıyor olma etkileşime girdiğinden, iş görenlerinin adanmışlık seviyelerini artırmak isteyen işletmelerin daha işe alım aşamasında mesleğini isteyerek seçenleri tercih etmeleri istenen hedefe ulaşmalarında yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği, İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Ölçeği, Muhasebeci/Yönetici, Türkiye

SCALE TRILOGY IN THE LIGHT OF SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS: Evaluation Specific to Accountants and Business Managers

ABSTRACT

Purpose

The purpose of this study is to evaluate the Work Engagement Scale, the Swedish Demand Control Support Questionnaire and the Big Five Inventory 10 together and to examine them in the light of socio-demographic factors in order to make recommendations to businesses within the framework of organizational behavior. Independently prepared paper on Work Engagement Scale is presented at Sivas 2nd International Scientific Research and Innovation Congress (2023). Independently prepared paper on Swedish Demand Control Support Questionnaire is presented at Ankara 8th International Social Sciences and Innovation Congress (2023). Independently prepared paper on Big Five Inventory 10 is presented at the 2nd International Selçuk Scientific Research Congress (2023).

Methodology During the design phase of the study, it was planned to work on three scales independently of each other on the same data set, and the study was continued in this way. The reason for choosing the three scales used in the research was that they were adapted to Turkish, reliability tests were performed, and they were related to organizational behavior. The hypothesis set of each study is different. Independent literature searches were conducted for each study. After the three scales were tested in terms of socio-demographic factors, it was time to subject the scales to correlation analyses. After completing the correlation analyses and compiling them into three additional papers, it was deemed appropriate to prepare this study for the purpose of compilation, evaluation and interpretation, as it was envisaged that the evaluation

of the Work Engagement Scale, the Swedish Demand Control Support Questionnaire and the Big Five Inventory 10 together would, contribute to the literature.

Findings In the case of the Accountant/Manager subgroup, the factors such as number of siblings, experience, seniority, income level, marital status, sequence of children in the family, educational status, age, gender, profession and number of income earners in the household did not interact with any sub-dimensions. In this case, when it comes to the Accountant/Manager subgroup, it would be appropriate for businesses to pay attention to workload, skills, freedom of decision, social support and work tension, and follow policies that improve and develop these. In addition, they may be advised to take into consideration that managerial positions, working in the desired field, where they grew up and working overtime will affect the attitude of this group.

The sample as a whole did not interact with the sub-dimensions of the three scales in terms of factors such as age, gender, occupation and number of income earners in the household. Since the participants of the sample interact most with the Work Engagement Scale sub-dimensions, it would be appropriate for businesses to take this into consideration. Since only education level and being in the desired profession interact in the Dedication Sub-dimension of the scale, businesses that want to increase the dedication level of their employees, which in turn would help them achieve their desired goals, should prefer back at the recruitment stage, those who do their profession willingly.

Keywords: Accountants/Managers, Big Five Inventory 10, Swedish Demand Control Support Questionnaire, Türkiye, Work Engagement Scale.

GİRİŞ

Bu çalışma ile Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği, İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği birlikte değerlendirilmiş ve örgütsel davranış çerçevesinde işletmelere önerilerde bulunmak üzere Sosyo-demografik faktörler ışığında irdelenmiştir. Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği üzerine bağımsız olarak hazırlanan tebliğ Sivas 2. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar ve İnovasyon Kongresinde (2023), İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği üzerine bağımsız olarak hazırlanan tebliğ Ankara 8. Uluslararası Sosyal Bilimler ve İnovasyon Kongresinde (2023), Beş Faktör Kişilik Ölçeği üzerine bağımsız olarak hazırlanan tebliğ 2. Uluslararası Selçuk Bilimsel Araştırmalar Kongresinde sunulmuştur (2023). Çalışmanın tasarım aşamasında üç ölçeğin, aynı veri seti üzerine birbirinden bağımsız olarak yapılması planlanmış ve çalışma bu şekilde sürdürülmüştür. Araştırmada kullanılan üç ölçeğin seçilme nedeni, Türkçeye uyarlanmış ve güvenirlik testlerinin yapılmış olması ve örgütsel davranış ile alakalı olmalarıdır. Her çalışmanın hipotez seti farklıdır. Her çalışma için bağımsız literatür araştırmaları yürütülmüştür. Örnek toplama süreci, ilk örneğin bir uygunluk mekanizması tarafından çekildiği (Handcock & Gile, 2011) ve yönlendirmelerin diğer örnek gruplara götürdüğü (Dudovskiy, 2016) üstel, ayrımcı olmayan kartopu örnekleme yöntemine benzemektedir. Kartopu örneklemenin, katılımcıları kısa sürede araştırmaya dahil etme ve

uygun maliyetli bir şekilde veri toplama yeteneği gibi birçok avantajı vardır (Dudovskiy, 2016) (aktaran Meskeliş & Whittington, 2020). Üç ölçek Sosyo-demografik faktörler açısından sınılandıktan sonra, sıra ölçeklerin ikili analizlere tabi tutulmasına sıra gelmiştir. Korelasyon analizlerinin tamamlanarak ilave üç ayrı tebliğ haline getirilmesi akabinde, Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği, İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği ve Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin birlikte değerlendirilmelerinin alan yazına katkıda bulunacağı öngörüldüğünden, eldeki bu çalışmanın hazırlanması uygun bulunmuştur. Çalışma serisinde kullanılan ölçeklerin orijinal adları ve Türkçe karşılıkları tablolastırılmıştır.

Tablo 9: Çalışma serisinde kullanılan ölçekler

Ölçeğin Orijinal Adı	Kısa Adı	Ölçeğin Türkçe Adı
Utrecht Work Engagement Scale	UWES	Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği
Swedish Demand Control Support Questionnaire	SDCSQ	İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği – İş Stresi Ölçeği
Five Personality Traits Scale Big Five Inventory-10	BFI-10	Beş Faktör Kişilik Ölçeği

Yöntemleri farklı olmakla beraber, alan yazında birden fazla ölçeğin birlikte sınılandı çalışmaları bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ilk olarak çalışma serisindeki sıralamaya uygun olarak Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği üzerine yapılmış olan çalışmalar araştırılmıştır. *Utrecht Work Engagement Scale* ölçeğin orijinal adıdır.

EBSCO üzerinde 24 Ekim 2023 tarihinde yapılan sorguda; işletme (160), sosyal refah ve sosyal hizmet (15), social sciences-general (12), uygulamalı bilimler (0), sosyal bilimler (0) ve social science (0) disiplinleri seçilerek *Utrecht Work Engagement Scale* aratıldığında 187 çalışma listelenmektedir. Ölçek kullanılarak yapılan çalışmaların dağılımı aşağıdaki gibidir: süreli yayın makalesi (162), kitap bölümü (11), tez (8), kitap (2) ve konferans sunumu (1). Bunların arasından ilk 50 adedi incelendiğinde %17'sinin ölçeği belirli bir dile uyarlama ve sınamaya çalışması olduğu; %51'inin çoklu ölçek çalışması olduğu; %4'ünün aynı amaca hizmet eden ölçeklerin karşılaştırılması ve %28'inin ölçeğin kullanılması yoluyla araştırma yapılması olduğu görülmüştür. İncelenen ilk 50 çalışmadan, birden fazla ölçek kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalardan hiçbirinde Çalışmaya Tutkunluk Ölçeğinin yanında İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği ve/veya Beş Faktör Kişilik Ölçeği kullanılmamıştır. Bunların arasından son 10 yılda süreli yayın ve dergi makalesi olarak yayınlananlar incelendiğinde çalışma sayısı 107'ye düşmektedir (<https://katalog.klu.edu.tr>).

İkinci olarak çalışma serisindeki sıralamaya uygun olarak İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği üzerine yapılmış olan çalışmalar ele alınmaktadır. *Swedish Workload Work Control Social Support Scale* ölçeğin orijinal adıdır.

EBSCO üzerinde 25 Ekim 2023 tarihinde yapılan sorguda; işletme (1), sosyal refah ve sosyal hizmet (1), social sciences-general (0), uygulamalı bilimler (0), sosyal bilimler (0) ve social science (0) disiplinleri seçilerek *Swedish Workload Work Control Social Support Scale*

aratıldığında üç çalışma listelenmektedir. Ölçek kullanılarak yapılan çalışmaların üçü de süreli yayın makalesidir. Bunlardan ilkinde Türk araştırmacılar tarafından “the Swedish Demand-Control-Support Questionnaire (DCSQ)” ve “the Self-Perception of Parental Role Scale (SPPR) adlı ölçekler kullanılmış olup, anahtar kelimelerden dolayı listeye girmiş olduğu anlaşılmıştır. Benzer şekilde ikinci çalışma da farklı ölçeklerin kullanıldığı bir çalışma olup, listeye girme sebebi iş gerilimi ifadesinin anahtar kelimeler arasında yer almasıdır. Son çalışma da listeye araştırmacıların İsveçli olmalarından dolayı girmiştir. Böylece İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeğinin herhangi bir başka ölçekle kullanılmadığı anlaşılmıştır (<https://katalog.klu.edu.tr>).

Son olarak çalışma serisindeki sıralamaya uygun olarak Beş Faktör Kişilik Ölçeği üzerine yapılmış olan çalışmalar ele alınmaktadır. *Big Five Inventory-10* ölçeğin orijinal adıdır.

EBSCO üzerinde 27 Ekim 2023 tarihinde yapılan sorguda; işletme (74), sosyal refah ve sosyal hizmet (13), social sciences-general (14), uygulamalı bilimler (1), sosyal bilimler (0) ve social science (0) disiplinleri seçilerek *Big Five Inventory-10* aratıldığında mükerrerler hariç 102 çalışma listelenmektedir. Ölçeğin kullanıldığı çalışmaların dağılımı aşağıdaki gibidir: süreli yayın makalesi (47), dergi makalesi (18), kitap (21) ticari yayın makalesi (8), kitap bölümü (1), tez (2) ve bülten (4). Bunların arasından son 10 yılda süreli yayın ve dergi makalesi olarak yayınlananlar incelendiğinde 29 çalışma listelenmektedir. Bunlardan konuyla ilgisiz olan elimine edildikten sonra kalan 28 çalışmanın %3,57’sinin ölçeği belirli bir dile uyarlama ve sınaama çalışması olduğu; %46,43’ünün çoklu ölçek çalışması olduğu; %10,71’inin aynı amaca hizmet eden ölçeklerin karşılaştırılması ve %21,43’ünün ölçeğin kullanılması yolu araştırma yapılması olduğu görülmüştür. Çalışmaların %17,86’sının ölçeğe yalnızca atıfta bulunduğu görülmüştür. İncelenen 29 çalışmadan, birden fazla ölçek kullanılarak gerçekleştirilen çalışmalardan hiçbirinde Beş Faktör Kişilik Ölçeği yanında İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği ve/veya Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği kullanılmamıştır (<https://katalog.klu.edu.tr>).

göstermiştir. Duygusal tükenmenin tükenmişlik boyutları ve kişisel başarının sağlığa katkısı, semptom azaltma ve uyum sağlama stratejileri ile ılımlı hale getirilmektedir.

Nylinder (2011) mesleki geçmiş ve cinsiyet gibi kişisel özelliklerin sıkı bütçe kontrolü algısı üzerindeki etkilerini İsveç birinci basamak kamu sağlık hizmetleri yöneticileri arasında incelemiştir. İsveç birinci basamak kamu sağlık merkezlerinde belirlenen yöneticilerin tümüne (636) sıkı bütçe kontrolü algısını ölçen anketi uygulamış, yanıt oranı %59 olmuştur; gruplar arasındaki farkları lojistik regresyon ve faktör analizi yoluyla analiz etmiştir. Hemşirelerin ve hekim olmayan diğer yöneticilerin bütçe kontrolünü doktorlara göre daha sıkı algıladıkları ve kadın doktorların bütçe kontrolünü erkek doktorlara göre daha sıkı algıladıkları ortaya konulmuştur. Her ne kadar mesleki geçmiş yaş ile korele olmuşsa da, Nylinder çalışmasında odak noktası olmadığını ön gördüğü için yaş faktörünü elimine etmiştir (667). Her ne kadar Nylinder kişisel özellikler ile cinsiyet arasında bir ilişki bulmuşsa da, örneklemimiz üzerinde yürütülen çalışmada böyle bir fark ortaya çıkmamıştır.

Extremera et al. (2012) 15 maddelik UWES İspanyol versiyonunun güvenilirlik ve geçerliliğini test ettikleri çalışmalarının ilk kısmında 233 erkek ve 292 kadın toplam 525 insan kaynakları çalışanı ile ve ikinci kısmında çeşitli mesleklere mensup 409 kişi ile çalışmışlardır. İkinci çalışma faktörler arasında cinsiyet bağlamında herhangi bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Çalışmada UWES dışında Maslach Tükenmişlik Envanteri (MBI), Algılanmış Stres Ölçeği (PSS) ve Yaşam Tatmini Ölçeği (SWLS) kullanılmıştır.

Rossier et al. (2012) Fransızca konuşulan İsviçre örneklemeyle Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeğinin (CAAS) psikometrik özelliklerini ve bunun kişilik boyutları ve işe bağlılık ile ilişkisini analiz etmiş; 391 katılımcıdan oluşan heterojen örneklem, uluslararası-CAAS ve UWES-kısa versiyonunu tamamlayarak çalışmaya katılmıştır. Araştırmacılar, cinsiyet farklılıklarının ve yaş ile korelasyonların ya çok küçük ya da göz ardı edilebilecek boyutta olduğunu görmüşlerdir.

Subramanian et al. (2012) Tamil Nadu Tirunelveli bölgesinde yaşayan müteşebbislerin kişilik özelliklerini Beş Faktör Kişilik Ölçeği yolu ile ölçmüşlerdir. Deneyime Açıklık Alt Boyutunda, Yumuşakbaşlılık Alt Boyutunda ve Nörotiklik Alt Boyutunda müteşebbislerin yaş faktörüne göre farklılaştıklarını saptamışlardır. Ölçeğin tüm alt boyutlarında katılımcıların cinsiyet açısından farklılaştıklarını da belirlemişlerdir (918).

Fagerlind et al. (2013) yüksek zorluklar ve yüksek beceri kullanımını içeren durumlarda ortaya çıkabilecek bir zevk, içsel motivasyon ve kendini kaptırma deneyimini akış olarak tanımlamış ve talep kontrol modelinin iş gerilimi kategorileri ve sosyal sermaye ve yenilikçi öğrenme ortamı gibi iş kaynakları ile ilişkili olarak işle ilgili akışın yaşanma olasılığını araştırmıştır. Dokuz İsveç işletmesinde 3667 kişi ile araştırmayı yürütmüştür. Sonuçlar, aktif işlerin, az gerilimli işlerin, yüksek derecede sosyal sermayenin ve yenilikçi öğrenme ortamının işle ilgili akışı deneyimleme olasılığını artırdığını göstermiştir. Karar verme serbestliği yüksek işlerde, taleplere bakılmaksızın, sosyal sermayeden ve yenilikçi bir öğrenme ortamından yararlanma

olasılığı artmıştır. Araştırmanın sonuçları, işle ilgili akışı ve işyerinde refahı teşvik etmek amacıyla ek iş kaynaklarının kullanımını mümkün kılmak için özerklik ve beceri kullanımının önemini vurgulamaktadır. Cinsiyet, eğitim seviyesi ve gelir 0,001 seviyesinde anlamlı farklılaşma göstermiştir (165).

Othman & Nasurdin (2013) sosyal desteğin işe tutkunluğa etkisini hemşireler üzerinden araştırmış, Malezya'da 402 kişi ile araştırmayı UWES ve Sosyal Destek Ölçeği (SSS) kullanarak araştırmayı yürütmüş ve amir desteğinin çalışmaya tutkunluk üzerinde etkisi olduğunu, ancak çalışma arkadaşlarının sosyal desteğinin bir etkisi olmadığını bulmuşlardır. Bunun sonucunda araştırmacılar mentörlük programlarının işe tutkunluğu artırıcı etkisine vurgu yapmışlardır (1088).

Jacobs et al. (2014) Güney Afrika perakendecilik endüstrisi çalışanı 181 kişi ile yürüttükleri çalışmada, işe tutkunlukla içsel ödüller arasındaki ilişkiyi araştırmışlar ve UWES'in yanı sıra İşe Tutkunluk Profilini kullanmışlardır. İki aracın tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulmuşlardır. İçsel ödüllerin işe tutkunluğun ortalamaları arasında cinsiyet ve yaş açısından anlamlı farklılıklar görülmüştür. Bunun sonucunda yazarlar işe tutkunluğun artırılması amacıyla işletmelerin içsel ödülleri içerecek şekilde çalışma ortamlarını yaratmalarını tavsiye etmişlerdir (10).

Bajwa et al. (2015) kişilik ve cinsiyetin girişimcilerin bilişsel uyum yeteneği üzerindeki belirleyici rolünü rastgele seçilen 443 çalışan girişimci ile araştırmışlar; kişilik gelişimi teorilerinden, sosyal öğrenme, yerleşik biliş ve üst biliş ile kişilik özellikleri, cinsiyet farkı ve girişimcilerin bilişsel uyum yeteneği arasında lojik ilişki kurulmuştur. Faktör analizli yapısal eşitlik modellemesi, dışa dönüklük ve nörotikliğinin bilişsel uyum yeteneği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve bilişsel uyum sağlamanın ikincil faktör olduğunu öngörmüştür. Çoklu grup moderasyonu, bu iki önemli kişilik özelliği karşısında kadınlar ve erkeklerin arasında önemli bir farkı ortaya çıkarmıştır. Ancak tüm kadın ve erkekler tüm kişilik alt boyutlarında farklılaşmamıştır. Cinsiyete göre farklılaşma yalnızca Dışadönüklük ve Nörotiklik Alt Boyutlarında tespit edilmiştir (151).

Meskalis & Whittington (2020), kişilik özelliklerinin ve liderlik türlerinin iş gören tutkunluğu üzerindeki etkilerini incelemiştir. Birlikte ele alındığında çalışmanın sonuçları vicdanlılık, dışa dönüklük ve dürüstlük-tevazu kümesinin işe bağlı çalışanların kişilik profilini temsil edebileceğini göstermektedir. Hem ön korelasyon analizinde hem de sonraki regresyon analizlerinde vicdanlılığın bağlılıkla en güçlü ilişkiye sahip olduğu, bunu dürüstlük-tevazu ve dışadönüklüğün takip ettiği görülmüştür. Bu sonuçlar, yüksek düzeyde dürüstlük-tevazu, vicdanlılık ve dışadönüklük kombinasyonunun yüksek düzeyde bağlılıkla önemli ölçüde ilişkili olduğunu ve ilgi çekici bir kişiliğin varlığına işaret edebileceğini göstermektedir. Meskalis & Whittington'un çalışmasının sonuçları, araştırmacıların bireyin dürüstlük-tevazuunun işyeri tutum ve davranışlarının önemli bir öncülü olduğu yönündeki iddiasını desteklemektedir.

Çalışan bağlılığı söz konusu olduğunda kişilik önemlidir. Otantik liderliğin, bağlılık bağlamında kişilik özelliklerinin yerine geçtiği araştırmada gösterilmiştir.

Pedaprolu et al. (2021) çalışmalarında tarım bilimcilerinin kişilik özelliklerini araştırmak ve bunların iyi oluş özellikleriyle ilişkisini ortaya çıkarmak, mutluluk ve yaşam doyumlarını tahmin etmeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın verileri 424 erkek, 198 kadın, toplam 622 katılımcıdan Big-Five Envanteri (BFI-10), Oxford Mutluluk Anketi (OHQ), Yaşam Tatmini Ölçeği (SWLS) ve Psikolojik İyi Olma Hali (PWB-18) ölçekleri kullanılarak toplanmış ve analiz edilmiştir. Bulgular, Nörotiklik Alt Boyutunda ve Deneyime Açıklık Alt Boyutunda kadın bilim insanlarının lehine önemli cinsiyet farklılıkları ortaya çıkarmış; mutluluk, yaşam doyumunu ve PWB puanlarında bu tür cinsiyet farklılıkları gözlenmemiştir. Yaşla birlikte dışadönüklük, uyumluluk ve sorumluluk artarken nörotiklik ve açıklığın azaldığı saptanmıştır.

Selvi et el. (2023) duygusal zekâ ile çalışmaya tutkunluk arasındaki ilişkiyi Güney Hindistan'ın Tamil Nadu Bölgesinde Chennai'de yer alan otomotiv sektörü iş görenleri üzerinden araştırmışlardır. UWES ve Duygusal Zekâ Ölçeği (EIS) araştırmada kullanılmıştır. Yoğunlaşma Alt Boyutu dışında diğer alt boyutlarda önemli farklılıklar bulunamamış olmakla beraber, erkekler tüm boyutlarda daha yüksek puanlar almışlardır. Yükseköğretim mezunlarının puanları, yöneticilik vasfı olanların puanları—adanmışlık hariç—tüm alt boyutlarda daha yüksek olmuştur. Tecrübe önemli bir fark yaratmazken, 10 yılın üzerinde tecrübesi olanlar dinçlik ve yoğunlaşma alt boyutlarında daha yüksek puanlar almışlardır. Gelir faktörü tüm ölçeğin alt boyutlarında önemli farklılık göstermiştir (161).

KARŞILAŞTIRILAN ÖLÇEKLERE İLİŞKİN VERİLER

Bu kısımda ölçeklerle ilgili yapılan istatistik analizler farklı bir açıdan ele alınmış ve bir araya getirilerek sunulmuş, böylelikle araştırmaya yeni bir boyut katılmıştır. Araştırma serisinde kullanılan ölçekler ve ölçeklerin alt boyutları burada tekrar verilmemiş olup, girişte belirtilen etkinliklerin kongre kitapçıklarında yayınlanmış bulunan tam metinler referans alınabilir.

İlk olarak araştırmalarda ayrı ayrı kullanılmış olan ölçeklerin çalışmanın örnekleme açısından Cronbach's Alpha değerleri verilmiştir.

Tablo 10. Ölçeklerin Çalışmanın Örnekleme Açısından Cronbach's Alpha Değerleri

	Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ	,910	,916	17
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ	,607	,657	17
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ	,664	,672	10

İkinci olarak bağımsız araştırmalarda kullanılmış olan ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin istatistik verileri tablolandırılmış, alt örneklem olan muhasebeci/yönetici gruba ait veriler, örneklemin bütününe ilişkin verilerle birlikte verilmiştir.

Tablo 11. Bağımsız Olarak Kullanılan Ölçeklerin Alt Boyutları İstatistiki Veriler

BOYUT ORTALAMALARI	N=41			N=91		
	Min.	Max.	Mean	Min.	Max.	Mean
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ						
Dinçlik Alt Boyutu	2,33	6	4,39	2,50	6	4,28
Adanmışlık Alt Boyutu	1,60	6	4,59	1,60	6	4,70
Yoğunlaşma Alt Boyutu	2,33	6	4,28	2,17	6	4,08
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ						
İş Yükü Alt Boyutu	1,6	3,60	2,5902	1,40	3,60	2,4308
Beceri Alt Boyutu	1,25	3,75	2,2195	1,00	4,00	1,8984
Karar Serbestliği Alt Boyutu	1,00	4,00	1,5244	1,00	4,00	1,4560
Sosyal Destek Alt Boyutu	1,00	3,17	1,4797	1,00	3,17	1,5293
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ						
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	2	10	7,1951	2	10	7,5385
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	5	10	7,9024	5	10	7,8022
Özdenetimlilik Alt Boyutu	6	10	8,3902	6	10	8,3077
Nörotiklik Alt Boyutu	2	10	5,5854	2	10	5,4286
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	2	10	6,5366	2	10	6,8242

Bu kısımda sosyo-demografik faktörler bağlamında üç ölçeğin tüm alt boyutları için elde edilmiş olan sonuçları tablolaştırılmış, böylece birlikte değerlendirilmeleri sağlanmıştır. Tablo 4'te görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden yaş için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutlarında, İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında ya da Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarında elde edilen örneklem çerçevesinde herhangi bir anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 12. Yaş Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

YAŞ	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,283	,174
Adanmışlık Alt Boyutu	,692	,949
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,475	,223
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,066	,597
Beceri Alt Boyutu	,491	,768
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,771	,600
Sosyal Destek Alt Boyutu	,153	,091
İŞ GERİLİMİ		
	,338	,420
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,769	,347
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,771	,576
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,225	,552
Nörotiklik Alt Boyutu	,319	,137
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,769	,395

Tablo 5'te görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *cinsiyet* için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutlarında, İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında ya da Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarında elde edilen örneklem çerçevesinde herhangi bir anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 13. Cinsiyet Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

CİNSİYET	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,469	,229
Adanmışlık Alt Boyutu	,772	,602
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,673	,273
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,482	,735
Beceri Alt Boyutu	,223	,633
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,434	,449
Sosyal Destek Alt Boyutu	,576	,493
İŞ GERİLİMİ	,626	,920
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,363	,366
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,305	,252
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,160	,069
Nörotiklik Alt Boyutu	,979	,946
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,363	,158

Tablo 6'da görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *medeni durum* için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Dinçlik Alt Boyutunda N=91 için, Beş Faktör Kişilik Ölçeği Özdenetimlilik Alt Boyutunda N=91 için anlamlı farklılıklar tespit edilirken, İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında elde edilen örneklem çerçevesinde herhangi bir anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 14. Medeni Durum Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

MEDENİ DURUM	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,424	,017
Adanmışlık Alt Boyutu	,943	,670
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,396	,447
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,445	,532
Beceri Alt Boyutu	,537	,482
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,417	,580
Sosyal Destek Alt Boyutu	,776	,969
İŞ GERİLİMİ	,640	,546
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,232	,459
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,153	,196
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,219	,026
Nörotiklik Alt Boyutu	,259	,074
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,232	,139

Kruskal-Wallis Testine göre medeni durum, Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Dinçlik Alt Boyutunda ve Adanmışlık Alt Boyutunda anlamlı fark yaratmazken; Yoğunlaşma Alt

Boyutunda anlamlı fark yaratmaktadır. Post hoc Tamhane analizine göre Yoğunlaşma Alt Boyutunda bekâr ve çocuklu olmanın, bekâr ve çocuksuz olmaya göre anlamlı bir fark yarattığı (0,017) görülmektedir. Bekâr ve çocuklu olan katılımcı grubu ile bekâr ancak çocuksuz olan grup arasında 0,037 düzeyinde anlamlı fark çıkmıştır.

Kruskal-Wallis Testine göre medeni durum Beş Faktör Kişilik Ölçeği Özdenetimlilik Alt Boyutunda anlamlı fark (0,026) yarattığından, ilave testler yapılmıştır. İlave analizlerin sonucunda bekâr ve çocuklu olanların, bekâr ve çocuksuz olanlardan Özdenetimlilik Alt Boyutunda 0,013 düzeyinde anlamlı fark yarattığı görülmüştür. Ayrıca, ilave analizlerin sonucunda bekâr ve çocuklu olanların, evli ve çocuksuz olanlardan Özdenetimlilik Alt Boyutunda 0,006 düzeyinde anlamlı farklılaştığı görülmüştür. Bekâr ve çocuklu olanların, evli ve çocuklu olanlardan da Özdenetimlilik Alt Boyutunda yine 0,007 düzeyinde anlamlı farklılaştığı görülmüştür.

Tablo 7’de görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *yetişme çağı* için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutlarında ve İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında için anlamlı farklılıklar tespit edilmezken; Beş Faktör Kişilik Ölçeği Dışadönüklük Alt Boyutunda N=41 için ve Deneyime Açıklık Alt Boyutunda N=91 için eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir.

Tablo 15. Yetişme Çağı Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

YETİŞME ÇAĞI	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,759	,292
Adanmışlık Alt Boyutu	,462	,207
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,505	,425
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,841	,974
Beceri Alt Boyutu	,247	,263
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,498	,270
Sosyal Destek Alt Boyutu	,362	,323
İŞ GERİLİMİ	,318	,245
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,032	,586
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,502	,410
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,126	,184
Nörotiklik Alt Boyutu	,185	,105
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,256	,002

Beş Faktör Kişilik Ölçeği Deneyime Açıklık Alt Boyutunda N=91 için 0,002 düzeyinde anlamlı fark bulunmuş, bunun üzerine ilave testler yapılmıştır. Yetişme çağında şehir/il merkezinde yaşayanlar köyde yaşamış olanlardan Deneyime Açıklık Alt Boyutunda 0,001 düzeyinde farklılaşmaktadır. Yetişme çağını yurtdışında geçirenler kasaba/ilçede yaşamış olanlardan Deneyime Açıklık Alt Boyutunda 0,035 düzeyinde farklılaşmaktadır. Yetişme çağını yurtdışında geçirenler aynı zamanda yetişme çağını şehir/ilde yaşamış olanlardan Deneyime Açıklık Alt Boyutunda 0,018 düzeyinde farklılaşmaktadır. Muhasebeci olarak gruplandırılan

katılımcılar Dışadönüklük Alt Boyutunda 0,032 düzeyinde farklılaşmaktadır. Ancak yapılan ileri testler farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koyamamıştır.

Tablo 8’de görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *Kardeş sayısı* için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutlarında ve İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında için anlamlı farklılıklar tespit edilmezken; Beş Faktör Kişilik Ölçeği Dışadönüklük Alt Boyutunda N=91 için ve Deneyime Açıklık Alt Boyutunda N=91 için eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. Kardeş sayısının Deneyime Açıklık Alt Boyutunda (0,047) ve Dışa Dönüklük Alt Boyutunda (0,013) anlamlı farklılaştığı tespit edilmesi üzerine ilave testler yapılmıştır. Deneyime Açıklık Alt Boyutunda tek çocuk olanların, 5 ya da daha fazla kardeşi olanlardan 0,007 düzeyinde; ayrıca hem 3 kardeş olanların (0,031) hem de 4 kardeş olanların da 5 ya da daha fazla kardeşi olanlardan (0,033) anlamlı şekilde farklılaştığı belirlenmiştir. İki çocuk olanlar Dışa Dönüklük Alt Boyutunda, 3 kardeş olanlardan 0,002 düzeyinde; 3 kardeş olanlar 5 ya da daha fazla kardeş olanlardan 0,003 düzeyinde anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Tablo 16. Kardeş Sayısı Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

KARDEŞ SAYISI	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,464	,532
Adanmışlık Alt Boyutu	,369	,554
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,826	,060
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,371	,788
Beceri Alt Boyutu	,927	,811
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,960	,521
Sosyal Destek Alt Boyutu	,688	,582
İŞ GERİLİMİ	,717	,511
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,391	,013
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,940	,689
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,573	,710
Nörotiklik Alt Boyutu	,512	,114
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,391	,047

Tablo 9’da görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *Kaçıncı çocuk olduğu* faktörü için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmezken; İsveç İş Yükü İş Kontrolü İş Gerilimi alt boyutunda N=91 için ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği Nörotiklik Alt Boyutunda N=91 için eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir.

Tablo 17. Kaçıncı Çocuk Olunduğu Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

KAÇINCICI ÇOCUK OLDUĞU	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,941	,310
Adanmışlık Alt Boyutu	,772	,674

Yoğunlaşma Alt Boyutu	,872	,882
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,614	,062
Beceri Alt Boyutu	,422	,911
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,549	,642
Sosyal Destek Alt Boyutu	,312	,792
İŞ GERİLİMİ	,326	,045
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,258	,083
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,649	,993
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,231	,306
Nörotiklik Alt Boyutu	,156	,037
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,258	,109

Kaçıncı çocuk olunduğu faktörüne göre Beş Faktör Kişilik Ölçeği Alt Boyutlarında Kruskal-Wallis Testi sonuçları Nörotiklik Alt Boyutunda farklılaşma saptandığından ilave testler yapılmıştır. Nörotiklik Alt Boyutunda ailede 4. Çocuk olanlar ilk çocuk olanlardan 0,020 ve 3. Sırada doğanlardan 0,007 düzeyinde farklılaşmaktadır. İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği İş Gerilimi Alt Boyutunda N=91 için 0,045 düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur. İleri testler sonucunda ailede ilk çocuk olanların, 4. çocuktan 0,011 düzeyinde; ailede ikinci sırada doğanların 4. çocuktan 0,015 düzeyinde ve beşinci ya da sonraki sırada doğanların da 4. sırada doğanlardan 0,026 düzeyinde anlamlı farklılaştığı görülmüştür.

Tablo 10’da görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *eğitim durumu* faktörü için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Adanmışlık Alt Boyutunda ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği Nörotiklik Alt Boyutunda N=91 için eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 18. Eğitim Durumu Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

EĞİTİM DURUMU	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,634	,572
Adanmışlık Alt Boyutu	,156	,050
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,366	,374
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,762	,947
Beceri Alt Boyutu	,866	,294
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,287	,257
Sosyal Destek Alt Boyutu	,240	,221
İŞ GERİLİMİ	,755	,411
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,304	,366
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,893	,739
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,630	,152
Nörotiklik Alt Boyutu	,387	,039
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,304	,077

Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Adanmışlık Alt Boyutunda eğitim faktörü için anlamlı fark sınırda kaldığından ilave analizler yapılmıştır. Ancak Post hoc sonucunda eğitim seviyesi grupları

arasında anlamlı fark çıkmamıştır. Sosyo-demografik faktörler arasında yer alan eğitim düzeyi faktöründe gruplar arasında farklılaşma tespit edilmesi üzerine gerçekleştirilen ilave testler sonucunda Beş Faktör Kişilik Ölçeği Nörotiklik Alt Boyutunda lisans eğitimi alanların, lise ve altı eğitim alanlardan 0,010 düzeyinde farklılaştığı; yüksek lisans eğitimi alanlarında lise ve altı eğitim alanlardan 0,020 düzeyinde farklılaştığı belirlenmiştir.

Tablo 11’de görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *meslek* faktörü için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Ölçeği ve İşveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 19. Eğitim Durumu Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Mann-Whitney U Testi P Değerleri

MESLEK	N=41	N=91
Mann-Whitney U Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu		,071
Adanmışlık Alt Boyutu		,614
Yoğunlaşma Alt Boyutu		,272
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu		,486
Beceri Alt Boyutu		,129
Karar Serbestliği Alt Boyutu		,993
Sosyal Destek Alt Boyutu		,262
İŞ GERİLİMİ		,536
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu		,121
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu		,451
Özdenetimlilik Alt Boyutu		,512
Nörotiklik Alt Boyutu		,344
Deneyime Açıklık Alt Boyutu		,177

Muhasebeci olarak gruplandırılan katılımcıların meslek açısından karşılaştırılacağı herhangi bir grup bulunmadığından ilgili gözeler üç ölçek için de kapatılmıştır.

Tablo 12’de görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *tecrübe* faktörü için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Dinçlik Alt Boyutu ve Yoğunlaşma Alt Boyutunda N=91 için eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. İşveç İş Yükü İş Kontrolü ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarında eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 20. Tecrübe Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

TECRÜBE	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,109	,009
Adanmışlık Alt Boyutu	,327	,250
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,063	,006
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,437	,160
Beceri Alt Boyutu	,224	,702

Karar Serbestliği Alt Boyutu	,325	,155
Sosyal Destek Alt Boyutu	,525	,295
İŞ GERİLİMİ	,336	,238
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,480	,536
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,352	,200
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,657	,209
Nörotiklik Alt Boyutu	,755	,601
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,480	,778

Tecrübe faktöründe Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Yoğunlaşma Alt Boyutu ve Dinçlik Alt Boyutunda gruplar arasında farklılaşma olduğu görüldüğünden, ilave analizler yapılmıştır. Tecrübesi 25 yıl ve üzerinde olan katılımcılar, tecrübesi 1-4 yıl olanlardan Dinçlik Alt Boyutunda 0,010 düzeyinde; Yoğunlaşma Alt Boyutunda 0,024; tecrübesi 15-19 yıl olanlardan Yoğunlaşma Alt Boyutunda 0,008 düzeyinde anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

Tablo 13'te görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *kıdem* faktörü için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Dinçlik Alt Boyutu ve Yoğunlaşma Alt Boyutunda N=91 için eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. İşveç İş Yükü İş Kontrolü ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarında eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 21. Kıdem Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

KIDEM	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,190	,028
Adanmışlık Alt Boyutu	,116	,274
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,080	,003
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,185	,062
Beceri Alt Boyutu	,738	,686
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,136	,349
Sosyal Destek Alt Boyutu	,785	,409
İŞ GERİLİMİ	,131	,107
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,507	,297
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,789	,890
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,752	,369
Nörotiklik Alt Boyutu	,766	,913
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,507	,269

Kıdem faktöründe Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Yoğunlaşma Alt Boyutu ve Dinçlik Alt Boyutunda gruplar arasında farklılaşma olduğu görüldüğünden, ilave analizler yapılmıştır. Dinçlik Alt Boyutunda gruplar arasında herhangi bir fark elde edilememiştir. Yoğunlaşma Alt Boyutunda ise tecrübesi 25 yıl ve üzerinde olan katılımcıların tecrübesi bir yıldan az olanlardan 0,010; 1-4 yıl olanlardan 0,029; 5-9 yıl olanlardan 0,006 ve 15-19 yıl olanlardan 0,008 düzeyinde anlamlı farklılaştığını ortaya koymuştur. Ancak, Dinçlik Alt Boyutu için gruplar arasında herhangi bir farklılaşma saptanamamıştır.

Tablo 14’te görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *gelir* faktörü için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık saptanamazken; İşveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Alt Boyutu ve İş Gerilimi alt boyutlarında ve ayrıca Beş Faktör Kişilik Ölçeği Nörotiklik Alt Boyutunda N=91 için eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir.

Tablo 22. Gelir Faktörü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

GELİR SEVİYESİ	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,351	,611
Adanmışlık Alt Boyutu	,358	,381
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,889	,146
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,311	,358
Beceri Alt Boyutu	,757	,072
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,059	,129
Sosyal Destek Alt Boyutu	,178	,004
İŞ GERİLİMİ	,249	,029
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,763	,165
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,103	,269
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,464	,176
Nörotiklik Alt Boyutu	,228	,020
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,763	,429

İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği Sosyal Destek Alt Boyutunda 0,004 düzeyindeki anlamlı istatistiksel fark elde edildiğinden, ilave analizler yapılmıştır. Post hoc Tamhane analizine göre Sosyal Destek Alt Boyutunda Alt Gelir Grubunda olduğunu beyan eden katılımcılar ile Üst Gelir Grubu arasında 0,017 düzeyinde anlamlı fark çıkmıştır. Ancak, Alt Gelir Grubu ile Orta Gelir Grubu arasında anlamlı fark bulunamamıştır. Benzer şekilde Orta Gelir Grubu ile Üst Gelir Grubu arasında da anlamlı herhangi bir fark bulunmamıştır. Ölçeğin İş Gerilimi Alt Boyutunda da gruplar arasında 0,029 düzeyinde anlamlı fark elde edilmiştir. İlave testler, Üst Gelir Grubundaki katılımcıların Alt Gelir Grubunda olanlardan 0,041 düzeyinde anlamlı farklılaştığını ortaya koymuştur. Sosyo-demografik faktörler arasında yer alan gelir faktöründe gruplar arasında farklılaşma tespit edilmesi üzerine gerçekleştirilen ilave testler sonucunda Nörotiklik Alt Boyutunda alt gelir grubunda yer alanlar, orta gelir grubunda yer alanlardan 0,006 ve üst gelir grubunda olanlardan 0,017 düzeyinde farklılaşmıştır.

Tablo 15’te görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *haneye gelir getiren kişi sayısı* faktörü için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği, İşveç İş Yükü İş Kontrolü ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarında eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 23. Haneye Gelir Getiren Kişi Sayısı & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

HANEYE GELİR GETİREN SAYISI	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,719	,492
Adanmışlık Alt Boyutu	,414	,418
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,265	,487
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,282	,487
Beceri Alt Boyutu	,607	,621
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,193	,077
Sosyal Destek Alt Boyutu	,942	,475
İŞ GERİLİMİ	,731	,568
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,425	,233
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,476	,462
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,335	,266
Nörotiklik Alt Boyutu	,678	,089
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,425	,498

Tablo 16’da görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden *istenen alanda çalışma* faktörü için N=91 ve N=41 için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Dinçlik Alt Boyutu ve Adanmışlık Alt Boyutunda; İsveç İş Yükü İş Kontrolü Beceri Alt Boyutunda ve ayrıca N=91 için İş Gerilimi Alt Boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarında eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 24. İstlenen Alanda Çalışma & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Mann-Whitney U Testi P Değerleri

İSTENEN ALANDA ÇALIŞMA	N=41	N=91
Mann-Whitney U Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,010	,003
Adanmışlık Alt Boyutu	,003	,000
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,308	,206
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,414	,217
Beceri Alt Boyutu	,025	,004
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,509	,235
Sosyal Destek Alt Boyutu	,339	,198
İŞ GERİLİMİ	,180	,006
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,513	,727
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,919	,970
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,672	,810
Nörotiklik Alt Boyutu	,631	,306
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,513	,137

İstediği alanda çalışma faktörüne göre Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Yoğunlaşma Alt Boyutunda anlamlı bir fark—0,206 elde edilememiş olmakla beraber, Adanmışlık Alt Boyutunda N=91 için 0,000 ve Dinçlik Alt Boyutunda 0,003 düzeyinde anlamlı bir fark elde edilmiştir. Muhasebeci olarak gruplandırılan katılımcıların N=41 Dinçlik Alt Boyutunda 0,010 ve Adanmışlık Alt Boyutunda 0,003 düzeyinde anlamlı fark edilmiştir.

İstediği alanda çalışma faktörüne göre İşveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği Beceri Alt Boyutunda N=91 için 0,004 düzeyinde anlamlı fark elde edilmiş olmakla beraber; İş Yükü, Karar Serbestliği ve Sosyal Destek Alt Boyutlarında anlamlı bir fark elde edilememiştir. Benzer şekilde Muhasebeciler olarak tanımlanan grupta da, İstenen alanda çalışma faktörüne göre beceri alt boyutunda gruplar arasında 0,025 düzeyinde anlamlı fark bulunduğu görülmektedir. Çalışmada kullanılan ölçeğin Beceri Alt Boyutu ve Karar Serbestliği Alt Boyutu puanlarının toplanması ile İş Kontrolü belirlenmektedir.

İŞ KONTROLÜ = BECERİ + KARAR SERBESTLİĞİ

Yukarıda elde edilen iş kontrolü ile iş yükü arasında kurulan ilişki de iş gerilimine işaret edecektir.

İŞ GERİLİMİ (Job Strain) = İŞ YÜKÜ/İŞ KONTROLÜ

Ölçeğin bu şekilde bulunan İş Gerilimi Alt Boyutunda N=91 için 0,006 düzeyinde anlamlı farklılık bulunmuştur.

Tablo 17’de görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden fazla mesai durumu faktörü için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutlarında herhangi bir anlamlı fark elde edilmemiştir. İşveç İş Yükü İş Kontrolü İş Yükü Alt Boyutunda N=91 için anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Beş Faktör Kişilik Ölçeği Özdenetimlilik Alt Boyutunda N=41 için eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir.

Tablo 25. Fazla Mesai Durumu & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Kruskal-Wallis Değerleri

FAZLA MESAİ DURUMU	N=41	N=91
Kruskal-Wallis Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,527	,481
Adanmışlık Alt Boyutu	,897	,676
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,472	,171
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,076	,012
Beceri Alt Boyutu	,732	,141
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,700	,468
Sosyal Destek Alt Boyutu	,976	,927
İŞ GERİLİMİ	,498	,346
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,154	,848
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,356	,529
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,036	,283
Nörotiklik Alt Boyutu	,351	,088
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,154	,803

Görüldüğü üzere, mesai yapma durumu faktörü için İşveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği İş Yükü Alt Boyutunda N=91 için 0,012 düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Gruplar arasındaki ilişkiyi anlamak açısından ilave testler yürütülmüştür. Her ne kadar anlamlı fark bulunmuş olsa da, gruplar arasındaki farklılıkları bulmak amacıyla yürütülen ilave post hoc Tamhane testi, gruplar arasındaki farklılığı belirleyememiştir. Muhasebeci olarak gruplandırılan katılımcılar Beş Faktör Kişilik Ölçeği Özdenetimlilik Alt Boyutunda 0,036

düzeyinde farklılaşmaktadır. Hiç mesai yapmayanlar, haftada 11 saat ve üzerinde fazla mesai yapanlardan 0,006 düzeyinde farklılaşmaktadır.

Hâlihazırda çalışılan işletmede yönetici olma faktörü için Mann-Whitney testi uygulanmıştır. Tablo 18’de görüldüğü üzere araştırma serisinde kullanılan sosyo-demografik faktörlerden yönetici rolü için Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği Dinçlik Alt Boyutu (0,002) ve Yoğunlaşma Alt Boyutunda (0,024) N=91 için anlamlı fark elde edilmiştir. İsveç İş Yükü İş Kontrolü Beceri Alt Boyutu (0,000), Karar Serbestliği Alt Boyutu (0,001) ve İş Gerilimi Alt Boyutunda (0,029) N=41 için anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca, Karar Serbestliği Alt Boyutunda N=91 için de anlamlı farklılık (0,002) saptanmıştır. Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarında eldeki örneklem çerçevesinde anlamlı farklılaşma tespit edilmemiştir.

Tablo 26. Yönetici Rolü & Üç Ölçek ve Alt Boyutları Mann-Whitney U Testi Değerleri

YÖNETİCİ ROLÜ	N=41	N=91
Mann-Whitney U Testi P Değerleri	Asymp. Sig.	Asymp. Sig.
ÇALIŞMAYA TUTKUNLUK ÖLÇEĞİ		
Dinçlik Alt Boyutu	,053	,002
Adanmışlık Alt Boyutu	,077	,111
Yoğunlaşma Alt Boyutu	,128	,024
İSVEÇ İŞ YÜKÜ-İŞ KONTROLÜ-SOSYAL DESTEK ÖLÇEĞİ		
İş Yükü Alt Boyutu	,601	,687
Beceri Alt Boyutu	,000	,326
Karar Serbestliği Alt Boyutu	,001	,002
Sosyal Destek Alt Boyutu	,560	,126
İŞ GERİLİMİ	,029	,243
BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖLÇEĞİ		
Dışa Dönüklük Alt Boyutu	,654	,600
Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu	,409	,841
Özdenetimlilik Alt Boyutu	,532	,273
Nörotiklik Alt Boyutu	,745	,339
Deneyime Açıklık Alt Boyutu	,665	,871

Çalışma serisinde kullanılan üç ölçeğin toplam 13 alt boyutu bulunmaktadır. Derlemek gerekirse, N=91 11 defa Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutlarında, 7 defa İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında ve 7 defa Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarında farklılık göstermiştir. N=41 ise 2 defa Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutlarında, 4 defa İsveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek Ölçeği alt boyutlarında ve 2 defa Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarında farklılık göstermiştir.

Tabloda Sosyo-demografik faktörler ile alt boyutlar sayısal olarak gösterilmiştir.

Tablo 27. Sosyo-Demografik Faktörler ve Etkili Oldukları Alt Boyut Sayısı

	Ölçek Sayısı	N=41 Alt Boyut Sayısı	Ölçek Sayısı	N=91 Alt Boyut Sayısı
YÖNETİCİ ROLÜ	SDCSQ	3	UWES SDCSQ	2 1
İSTENEN ALANDA ÇALIŞMA	UWES SDCSQ	2 1	UWES SDCSQ	2 2
YETİŞME ÇAĞI	BFI-10	1	BFI-10	1

FAZLA MESAI DURUMU	BFI-10	1	SDCSQ	1
KARDEŞ SAYISI	-	-	BFI-10	2
TECRÜBE	-	-	UWES	2
KIDEM	-	-	UWES	2
GELİR SEVİYESİ	-	-	SDCSQ BFI-10	2 1
MEDENİ DURUM	-	-	UWES BFI-10	1 1
KAÇINCI ÇOCUK OLDUĞU	-	-	SDCSQ BFI-10	1 1
EĞİTİM DURUMU	-	-	UWES BFI-10	1 1
YAŞ	-	-	-	-
CİNSİYET	-	-	-	-
MESLEK	-	-	-	-
HANEYE GELİR GETİREN SAYISI	-	-	-	-

Muhasebeci/Yönetici alt grubu söz konusu olduğunda kardeş sayısı, tecrübe, kıdem, gelir seviyesi, medeni durum, ailede kaçınıcı çocuk oldukları, eğitim durumu, yaş, cinsiyet, meslek ve haneye gelir getiren kişi sayısı faktörleri herhangi bir alt boyut ile etkileşime girmemiştir. Bu durumda Muhasebeci/Yönetici alt grubu söz konusu olduğunda işletmelerin iş yükü, beceri, karar serbestliği, sosyal destek ve iş gerilimine dikkat etmesi, bunları iyileştirici ve geliştirici politikalar izlemesi uygun olacaktır. Ayrıca, yöneticilik vasfının, istenen alanda çalışmanın, yetişme çağının nerede geçirildiğinin ve fazla mesai yapma durumunun bu grubun tutumunu etkileyeceğini de göz önünde bulundurmaları salık verilebilir.

Örneklemin bütünü ise yalnızca yaş, cinsiyet, meslek ve haneye gelir getiren kişi sayısı faktörleri açısından üç ölçeğin alt boyutları ile etkileşime girmemiştir. Örneklemin katılımcıları en çok Çalışmaya Tutkunluk Ölçeği alt boyutları ile etkileşime girdiğinden, işletmelerin bunu göz önünde bulundurmaları uygun olacaktır. Ölçeğin Adanmışlık Alt Boyutunda yalnızca eğitim durumu ve istenen mesleği yapıyor olma etkileşime girdiğinden, iş görenlerinin adanmışlık seviyelerini artırmak isteyen işletmelerin daha işe alım aşamasında mesleğini isteyerek seçenleri tercih etmeleri istenen hedefe ulaşmalarında yardımcı olacaktır.

Beş Faktör Kişilik Ölçeği alt boyutlarından Yumuşakbaşlılık Alt Boyutu ne N=41 için ne de N=91 için Sosyo-demografik faktörler ile herhangi bir etkileşime girmemektedir. Nörotiklik Alt Boyutu da gelir seviyesi, eğitim durumu ve yetişme çağının nerede geçirildiği açısından örneklemin genelini etkilememektedir. Muhasebeci/Yönetici alt grubunda Nörotiklik Alt Boyutu etkileşimi bulunmamaktadır.

Bu çalışma serisinde ele alınmış olan Çalışmaya Tutkunluk, İşveç İş Yükü İş Kontrolü Sosyal Destek ve Beş Faktör Kişilik ölçekleri tarafımızdan seçilmiş ve Türkçeye uyarlamasını yapan akademisyenlerden izinleri alınmış olan ölçeklerdir. Bunlar dışında aynı amaca hizmet edecek çok sayıda ölçek bulunmaktadır. Çalışmanın kısıtlarından biri tüm ölçeklerin kullanılmasının makul olmamasıdır. Ayrıca çalışmanın evreni belirsiz olup, örneklem belirleyici olarak kabul edilmiştir. Bu kısıtlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, bulguları, sonuçları, tartışmaları ve önermeleri ile çalışma alan yazına katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Bajwa, S. U., Shahzad, K., & Aslam, H. (2017). Exploring big five personality traits and gender as predictors of entrepreneurs' cognitive adaptability. *Journal of Modelling in Management*, 12(1), 143-161. doi: <https://doi.org/10.1108/JM2-04-2014-0026>

Extremera, N., Sánchez-García, M., Durán, M.A. & Rey, L. (2012), Examining Utrecht Work Engagement Scale. *Int J Select Assess*, 20:105–110. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2389.2012.00583.x>

Fagerlind, A.-C. (01/10/2013). "Experience of work-related flow: Does high decision latitude enhance benefits gained from job resources?". *Journal of vocational behavior* (0001-8791), 83 (2), p. 161.

Jacobs, S., Renard, M., & Snelgar, R. J. (2014). Intrinsic rewards and work engagement in the south african retail industry. *SA Journal of Industrial Psychology*, 40(2), 1–13. doi:<https://doi.org/10.4102/sajip.v40i2.1195>

Selvi, A. J. A. S., & Aiswarya, B. (2023). Examining the relationship between emotional intelligence and work engagement of automobile sector employees in chennai. *Rajagiri Management Journal*, 17(2), 156–169. doi: <https://doi.org/10.1108/RAMJ-03-2022-0052>

Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı. Kırklareli Üniversitesi. (2023). Tüm Kaynaklar Sorgu. [https://755995b65d9611fda9ba35a16a562cb269760112.vetisonline.com/#!/search?ho=t&include.ft.matches=f&vf=Discipline,business,f%7CDiscipline,social%20science,f%7CDiscipline,social%20sciences%20%5C\(general%5C\),f%7CDiscipline,social%20sciences,f%7CDiscipline,social%20welfare%20%26%20social%20work,f%7CDiscipline,applied%20sciences,f&l=tu-TU&q=\(Utrecht%20Work%20Engagement%20Scale\)](https://755995b65d9611fda9ba35a16a562cb269760112.vetisonline.com/#!/search?ho=t&include.ft.matches=f&vf=Discipline,business,f%7CDiscipline,social%20science,f%7CDiscipline,social%20sciences%20%5C(general%5C),f%7CDiscipline,social%20sciences,f%7CDiscipline,social%20welfare%20%26%20social%20work,f%7CDiscipline,applied%20sciences,f&l=tu-TU&q=(Utrecht%20Work%20Engagement%20Scale)) Erişim: 24.10.2023

Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı. Kırklareli Üniversitesi. (2023). Tüm Kaynaklar Sorgu. [https://755995b65d9611fda9ba35a16a562cb269760112.vetisonline.com/#!/search?ho=t&include.ft.matches=f&vf=Discipline,business,f%7CDiscipline,social%20welfare%20%26%20social%20work,f%7CDiscipline,social%20sciences%20%5C\(general%5C\),f%7CDiscipline,applied%20sciences,f&rf=PublicationDate,2013-10-27:2023-10-27&l=tu-TU&q=Big%20Five%20Inventory%2010](https://755995b65d9611fda9ba35a16a562cb269760112.vetisonline.com/#!/search?ho=t&include.ft.matches=f&vf=Discipline,business,f%7CDiscipline,social%20welfare%20%26%20social%20work,f%7CDiscipline,social%20sciences%20%5C(general%5C),f%7CDiscipline,applied%20sciences,f&rf=PublicationDate,2013-10-27:2023-10-27&l=tu-TU&q=Big%20Five%20Inventory%2010) Erişim: 27.10.2023

Meskelis, S. & Whittington, J. L. (2020), "Driving employee engagement: how personality trait and leadership style impact the process", *Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol. 35 No. 10, (1457–1473). <https://doi.org/10.1108/JBIM-11-2019-0477>

Nylinder, P. (2011). Perception of budgetary control: a study of differences across managers in Swedish public primary healthcare related to professional background and sex. *Journal of Nursing Management* 19, 664–672. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2834.2011.01192.x>

Othman, N. & Nasurdin, A. M. (2013). Social support and work engagement: a study of Malaysian nurses. *Journal of Nursing Management* (21)(1083–1090) doi: 10.1111/j.1365-2834.2012.01448.x

Pedaprolu, R., Yashavanth, B. S., & Rao, R. V., S. (2021). Personality and well-being traits of agricultural scientists: Assessment, correlations, and prediction. *Journal of Organisation and Human Behaviour*, 10(3), 9–21. Retrieved from <https://www.proquest.com/scholarly-journals/personality-well-being-traits-agricultural/docview/2833745630/se-2>

Pienaar, J., Willemsse, S. A. (01/12/2008). "Burnout, engagement, coping and general health of service employees in the hospitality industry". *Tourism management (1982)* (0261-5177), 29 (6), p.1053.

Rossier, J., Zecca, G., Stauffer, S. D., Maggiori, C. & Dauwalder J.-P. (01/06/2012). "Career Adapt-Abilities Scale in a French-speaking Swiss sample: Psychometric properties and relationships to personality and work engagement". *Journal of Vocational Behavior* (0001-8791), 80 (3), (734–743). <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.004>

Subramanian, S., Gopalakrishnan, V., & Thayammal, I. P. (2012). Big Five Inventory (BFI) of Personality Traits of Entrepreneurs. *International Journal of Management Research and Reviews*, 2(6), (913–919). Retrieved from <https://www.proquest.com/scholarly-journals/big-five-inventory-bfi-personality-traits/docview/1420387096/se-2>

KARANLIK KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN İŞ YAŞAMINDAKİ YERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Gülşah ERTEKİN¹ Görkem Rıfai ULUSOY²

¹İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü

ORCID: 0000-0002-6829-336X

² Klinik Psikolog

ORCID: 0009-0001-9837-4187

Özet:

Kişilik, bireyin özel hayatı kadar iş dünyası için de önemli bir kavramdır. Kişilik özelliklerinin farkında olan ve buna göre karar veren bir insanın iş yaşamında daha mutlu ve başarılı olması kaçınılmazdır. Kişilik özelliklerinin iyi yanları olduğu gibi kötü yanları da vardır. Günümüzde şirketler rekabetçi, cesur, güç odaklı ve hırslı kişilerle çalışmayı tercih etmekte ve bu özelliklere sahip kişilerin şirketin verimini arttıracaklarını düşünmektedir. Bu özellikler literatürde narsisizm, Makyavelizm ve psikopati gibi özelliklere sahip kişileri tanımlamak için kullanılan 'karanlık kişilik özellikleri' olarak tanımlanmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde karanlık kişilik kavramının "karanlık üçlü" olarak adlandırıldığı görülmektedir. Karanlık kişilik özelliklerine sahip bireylerin genellikle başkalarını kendi çıkarları için kullanmaktan korkmadıkları ve empatiden yoksun oldukları görülmektedir. Bu nedenle karanlık kişilikler, kişiliğin istenmeyen ve itici tarafını temsil etmektedir. Yapılan araştırmalar karanlık kişilik özelliklerine sahip bireylerin üst düzey yöneticilik, politika, satış ve pazarlama, muhasebe gibi meslek alanlarında çalıştığını göstermektedir. Narsizm, Makyavelizm ve psikopati kişilik özelliklerine sahip yöneticilerle çalışanların psikolojik şiddete maruz kaldığı, mobbing yüzünden istifa etmek zorunda kaldıkları rapor edilmektedir. Bu nedenle karanlık üçlü ile çalışan personelin ruh sağlığını korumak ve personeline sağlıklı bir iş ortamı sağlamak iş verenlerin öncelikli hedefleri arasında yer almalıdır. Bu çalışmada karanlık üçlünün iş dünyasındaki yeri ile bu kişilerle çalışanların yaşadığı psikolojik şiddet ve sonuçları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karanlık kişilik özellikleri, İş dünyası, Psikolojik şiddet

EXAMINING THE PLACE OF DARK PERSONALITY TRAITS IN BUSINESS LIFE

Abstract:

Personality is an important concept for the business world as well as the private life of the individual. It is inevitable that a person who is aware of his personality traits and makes decisions accordingly will be happier and more successful in his work life. Personality traits have both good and bad sides. Nowadays, companies prefer to work with people who are competitive, brave, power-oriented and ambitious, and they think that people with these characteristics will increase the efficiency of the company. It is seen in the literature that narcissism, Machiavellianism and psychopathy are expressed as dark personality traits. The dark side of personality refers to traits that are not welcomed by individuals and companies. It has been determined that individuals with dark personality traits are generally not afraid of using others for their own benefit and lack empathy. Therefore, dark personalities represent the unwanted and repulsive side of personality. Researches shows that individuals with dark personality traits work in professional fields such as senior management, politics, sales and marketing, and accounting. It is reported that managers and employees with narcissism, Machiavellianism and psychopathy personality traits are exposed to psychological violence and have to resign due to mobbing. For this reason, protecting the mental health of personnel working with the dark triad and providing a healthy work environment for their personnel should be among the primary goals of employers. In this study, the place of the dark triad in the business world and the psychological violence experienced by these people and their employees and its consequences are examined.

Keywords: Dark personality traits, Business world, Psychological violence

1.GİRİŞ

Narsist, Makyavelist veya psikopat olarak etiketlenen bireylerin çevrelerinden istediklerini sömürücü bir şekilde aldıklarını göstermektedir. Karanlık kişilik özellikleriyle ilişkili olduğu düşünülen en benzersiz özelliklerden biri, sınırlı empatidir. Akıcılık, sosyal çekicilik, aldatma (makyavelistlik); duygusuz sosyal tutumlar, Dürtüsellik ve kişiler arası düşmanlık (psikopatlık) gibi davranışlarla karakterizedir. Birlikte ele alındığında, bu

davranışların genel bir empati eksikliği, kısa vadeli ortaklıklar ve benzersiz ve bencil bir sosyal biçimle ilişkili olduğu söylenebilir. Narsisizm, kibir, Makyavelizm, sınırlı kişilerarası sıcaklık ve faydacılıkla ilişkilendirilirken, psikopati, çatışma ve antisosyal davranışın karmaşıklığı olarak tanımlanır. Karanlık kişilik özellikleri, uyumsuzluk, düşük sorumluluk duygusu ve genellikle kendi arzularına öncelik verme ile ilişkilendirilir. Narsisizm sözel ve misilleme saldırganlığıyla ilişkilendirilirken, psikopati proaktif saldırganlıkla ilişkilidir. Karanlık kişilik özellikleri, duygusuz mizaç, benmerkezcilik, düşük anlayış/mutluluk ve çok alçakgönüllü olmama gibi davranışlarla örtüşür. Dürtüsel hareket etme, riskli davranışlar, kendini kontrol etmekte güçlük çekme ve başkalarının çıkarlarını ellerinden almaya çalışma gibi özelliklerle ilişkilendirilir (Saltoğlu, 2020).

İş yerinde yöneticiler ve çalışanlar arasında sağlıklı bir iletişim kurulması iş yerindeki verimliliği arttırmakla beraber çalışanların motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. Buna karşılık ‘karanlık üçlü’ olarak bilinen narsisizm, Makyavelizm ve psikopati gibi kişilik özelliklere sahip yöneticilerle çalışmak, çalışanlar açısından zorlayıcı ve travmatik deneyimlere neden olabilmektedir (Çay, 2008). Günümüzde bazı kurumlarda uygulanan otoriter yönetim anlayışı şirket menfaatlerini ön plana alırken, çalışanların insani değerleri göz ardı etmektedir. üst düzey yöneticilerin verimliliğini değil çalışanların da psikolojik iyi halini göz önünde bulundurmaktadır.

Bu araştırmanın amacı karanlık kişilik özelliklerinin (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) tanımlanması ve yöneticilik pozisyonundaki karanlık kişiliklerin sebep olduğu psikolojik şiddet vakaları hakkında bilgi vermektir. Bu amaçla literatürdeki makale, kitap ve tez çalışmalarına yönelik bir derleme yapılmıştır.

1.1. Kişilik Kuramları

Literatür incelendiğinde kişiliğin birçok tanımı olduğu görülmektedir. Kişilik, bir bütün olarak bireyin kendine özgü düşünme, hissetme ve davranış kalıpları ve bu kalıpları yönlendiren psikolojik süreçler olarak tanımlanır (Burger, 2006) Kişilik, bireyi diğerlerinden ayıran ve tutarlı bir şekilde sergilenen, doğuştan gelen ve kazanılan davranışların bütünüdür (Cüceloğlu, 2006). Literatürde kişiliğe yönelik yaklaşımlar farklı şekillerde gruplandırılmıştır, iş dünyası ve karanlık üçlü olan yapılan çalışmalar bağlamında; psikodinamik yaklaşım ve beş faktör kişilik kuramları çerçevesinde ele alınmıştır.

Psikodinamik yaklaşımın öncüsü olan Freud’a(1923) göre; erken çocukluk deneyimleri ve bilinçdışı dürtüler davranışı etkiler ve yönlendirmektedir. Saldırganlık, cinsellik, açlık vb.

gibi dürtülerin çevre ve aile tarafından şekillendirildiği ortaya çıkmaktadır (akt. Corey, 2008). Freud'un 'yapısal kişilik kuramı'na göre temelde bu üç unsurun insan davranışını yönettiğini doğrulamıştır. İd, içgüdüleri içeren doğuştan gelen psikolojik güçler kümesi olarak kendini ifade eder. İd, ruhsal enerjinin kaynağıdır ve diğer sistemlerin çalışmasını sağlar. İd'in, tüm biyolojik dürtüleri içerdiği ve bilinç düzeyine yükselmesine izin verilmediği için bilinçdışı ile aynı durumda olduğu söylenmiştir (Akyıldız, 2006). Ego (benlik) ise, özdeşleşmenin haz ilkesine (alt benlik) karşı, insanların istek ve ihtiyaçlarını gerçeklik olgusundan karşılamayı amaçlar. Ego (benlik) dengeleyici bir rol oynar ve id'in taleplerini süperego'ya uyarlayabilecek cevaplar bulmaya çalışır (Zel, 2001). Hayatla ilgili rasyonel kararlar alma işlevini yerine getiren ego'nun bilinci temsil ettiği söylenmektedir (Akyıldız, 2006). Süperego'nun bir kişinin en yüksek kontrol seviyesini ifade ettiği ileri sürülmüştür. Bireyin, koşullar elverdiği ve çevresinde kimse olmadığı durumlarda dahi adalet, hak ve vicdan olarak tanımlanan duygularla davranışlarını sürdürdüğü ortaya konulmuştur. Süperegonun doğuştan olmadığı ve sosyal normların ve sosyal çevrenin etkisi altında ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Öte yandan toplumsal kural ve yasakların kişiye özel olduğu savunulmuştur (Akyıldız, 2006).

Ayırıcı özellik yaklaşımı kuramcılarında Cattell'e (1943)göre kişiliği oluşturan özellikler kalıtım, çevre ve davranış arasındaki etkileşimden oluşmaktadır. Cattell yaptığı faktör analizi çalışması sonrasında kişilik faktörlerini önce 16 sonrasında ise 5 faktöre indirgemıştır. Bu faktörler; dışadönüklük, duygusal denge, deneyime açıklık, sorumluluk ve uyumluluktur (akt. Saltoğlu ve Irak, 2020)

- Dışadönüklük: Temel olarak enerjik, neşeli, coşkulu, konuşkan, dışa dönük, sosyal, insanlarla birlikte olmaktan keyif alan özellikleri içerir.

- Uyum: Bu çalışanın pozitif tarafında, saygılı bir çalışan, güvenli, esnek, açık yürekli, şefkatli, alçakgönüllü, dürüst vb. Özellikler mevcuttur. Bu faktörün düzeyi yüksek olan kişiler hoşgörülü ve sosyal, başkalarını seven kişilerdir.

- Sorumluluk/Özdenetim: Dikkat, başarı için çabalama, disiplin ve sağduyu gibi nitelikleri içerir.

- Duygusal Denge: Birçok çalışmada kaygı, kaygı, depresyon, sinirlilik ve güvensizlik gibi özellikler açısından tanımlanmıştır. Bu faktörde yüksek puan alan kişiler, genellikle karmaşık duygularla uğraştıkları için, olumsuz düşünceler veya dostça olmayan yorumlar gibi hoş olmayan başa çıkma mekanizmalarına başvurabilirler.

• Açıklık / Gelişime: bu Modeldeki bu faktör, araştırmacıların en az fikir birliğine vardığı faktördür. Bazı araştırmacılar bu faktörü zeka, bazıları kültür, bazıları da deneyime açıklık olarak tanımlamaktadır. Bu çalışanın özellikleri arasında bağımsız, yaratıcı, meraklı, yaratıcı, değişmeyen, analitik, kendine güvenen, açık fikirli vb. özellikler bulunmaktadır.

1.2. Karanlık Kişilik Özellikleri

Paulhus ve Williams (2002) tarafından ilk defa tanımlanan karanlık kişilik kavramı insanların doğasında kötü niyetli bir taraf olduğunu ve bunların; Narsisizm, Makyavelizm ve psikopati gibi olumsuz psikolojik kişilik özellikleri olduğu belirtilmiştir. Bu kişilik özellikleri "karanlık üçlü" olarak adlandırılmaktadır (akt. Saltoğlu ve Irak, 2020).

1.2.1. Narsizm

Narsizm DSM-V' e (2013) göre narsizm; insanların çok yoğun olarak beğenilme isteği, diğer insanlara karşı ilgi de azalma, onlar üzerinde otorite sağlama isteği, empatinin yapılmaması, sürekli kıskanıldığının düşünülmesine benzer özelliklerin ortaya çıkardığı yapı olarak tanımlanmaktadır. Narsist insanlar liderlik, güzellik, zekâ ve yaratıcılık gibi konularda diğerlerinden üstün olduklarına inanırlar. Kendisi hakkında verdiği bilgiler doğru olmayabilir. Düşünmeden ve çok az kaygıyla başkalarından faydalanabilirler. Narsist insanlar şefkat ve minnettarlıklarını inkar etme eğilimindedir. Suçluluklarını ve bağımlılıklarını kabul etmenin utanç verici bir şeyi ortaya çıkaracağından korkarlar çünkü daha iyi bir benlik duygusu yaratmaya çalışırlar (Ayata, 2022). Özür ve teşekkür pişmanlık ve şükran davranışlarıdır ancak bu kişiler korktukları için bu davranışlardan kaçınabilir veya kendilerine yapabilirler. Bu kişiler dikkat ve şöhret kazanma fırsatını düşünmeden yakalayabilirler. İlişkilere ve ilişkilere değer vermedikleri için, marka planlarına ulaşmak için onları mutlu etmek veya 'iyi görünmelerini sağlamak' için insanları kullanmakta hiçbir sakınca görmezler. Narsist insanlar, eleştiri ve cehalet karşısında çoğu zaman utançlarını kontrol edemezler (Murat 2017).

1.2.2. Makyavelizm

Makyavelizm, bugün, belirli bir hedefe ulaşmak için her türlü yasal yolu tanıyan ve sınır tanımayan politikalar bütünüdür. Bu tanıma göre Makyavelist insanlar yaşadıkları duruma göre yalan söylemeye, aldatmaya, başkalarını kendi çıkarları için kullanmaya, bencil ve bencil davranışlar sergilemeye eğilimlidirler. Hedefe giden yolda her şeyin mübah olduğu fikrine dayanan Makyavelizm'in özü, amaca ulaşmak için ortaya konan tüm yasal, dini ve ahlaki değerlerden kaçınmakta yatar (Paulhus ve Williams, 2002).

1.2.3. Psikopati

“Psikopati” kavramı ilk defa 19.yüzyılda bir Fransız psikiyatrist olan Philippe Pinel’in “Maniasans delire” kavramıyla ortaya çıkmıştır. Pinel, bu kavramı akıl hastalığı belirtileri göstermeyen ve normal zihinsel yeteneklere sahip kişilerin ahlaksızlığını ve kötü davranışlarını açıklamak için kullanır. (Ayata, 2022). Son psikiyatrik araştırmalar, beyin işlev bozukluğunun bu hastalığa neden olduğu teorisini desteklemektedir. Psikopati, kişinin duygularını kontrol edememe, suç işleme eğilimi, şiddet, kararsızlık, kayıtsızlık ve korkusuzluk (veya korku) gibi özelliklere sahiptir. Bu özelliklerinden dolayı "Karanlık Üçlü"deki "en karanlık" karakter olarak anılmıştır (Yeşilbaş ve İmadoğlu, 2020).

2. Mobbing ve Karanlık Üçlü

Duygusal zekadan yoksun olma, karanlık üçlü kişilik özellikleri (narsisizm, psikopati, makyavelizm), nevrotik bir takım rahatsızlıklar mobbing davranışı uygulayan kişilerin sahip olduğu başlıca özellikler olarak düşünölmektedir. Başkalarını taciz ederek kendilerini ön plana çıkartıp üstün göstermeye çalışan kişiler oldukları ancak tüm bunların altında kendine güveni olmayan ve korkak bir kişiliğın yattığı varsayılabilmektedir (Davenport , Swartz ve Elliot, 2003).

Psikopatlar, sosyal normları ve başkalarının haklarını umursamazlar ve "profesyonel" uygulamalara göre kişisel başarı için aldatmaca kullanırlar. Psikopatları iş hayatında bu kadar başarılı yapan şey, başarılı bir iş ahlakı yaratmada bu kadar etkili olmalarıdır. Psikopatların başkaları için hisleri ve duyguları olmadığı için iş hayatında kendi ihtiyaçlarını karşılamak için her yolu kullanırlar. Psikopatlar ofise girdiklerinde olabildiğince çok insanı bir araya toplar, olumlu duygularını yaymaya çalışır ve olabildiğince çok bilgi toplarlar. Örgüt üyelerini karşılarken ve selamlarken, çalışanların rolünü inceler ve değerlerini ve kısa vadeli/uzun vadeli faydalarını entelektüel olarak değerlendirirler. Doğru kişiyi kuruluştaki hiyerarşilerine, becerilerine, bilgiye erişimlerine ve çalışanlar, para veya diğer varlıklar üzerinde kontrol sahibi olup olmadıklarına göre değerlendirirler (Çelik, 2020).

Yapılan araştırmalar karanlık üçlünün çalıştığı mesleklerin eğitim, sağlık alanında emniyet, ordu gibi özel ve/veya kamuda üst düzey yöneticilik, akademik kariyer, müzisyen, gazetecilik, politika, satış ve pazarlama, muhasebe ve finansman, bankacılık, emlak danışmanlığı, spor yöneticiliği gibi girişimcilik ve sosyal ilişkilerin yoğun olduğu meslek alanları olduğunu göstermektedir (O’Boyle, 2012; Dağtekin, 2020).

2.1. İş yerinde Mobbing (Psikolojik Taciz) ve Karanlık Üçlü

Davenport, Swartz ve Elliot'a (2003) göre mobbing iş yerinde bir ya da birkaç kişi tarafından belirli bir kişi ya da kişilere yönelik olarak gerçekleştirilen sistematik bir şekilde devam eden yıldırma, pasifize etmeyi veya işten uzaklaştırmayı amaçlayan; mağdurun ya da mağdurların psikolojik bütünlüğüne zarar vermeyi amaçlayan art niyetli ve olumsuz davranışlar bütünüdür. Mobbing; dikey ve yatay mobbing olmak üzere ikiye ayrılmaktadır; Dikey mobbing, örgütlerde üstler tarafından astlarına yönelik olarak uygulanmaktadır. Yatay mobbing ise eşit statüdeki çalışanlar tarafından birbirlerine yönelik olarak uygulanmaktadır.

Narsist liderlik algısının çalışanların psikolojik iyi oluşları üzerindeki etkisinin araştırıldığı bir çalışmada ayrıca bu ilişkideki işe yabancılaşmanın aracı rolünü araştırılmıştır (Yağcı ve Aydın Küçük, 2022). Araştırma kapsamında 272 çalışana çevrim içi olarak Psikolojik İyi Oluş Ölçeği, İşe Yabancılaşma Ölçeği ve Psikolojik Güçlendirme Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmaya katılma kriteri olarak mutlaka üst düzey bir yöneticiye sahip olma belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre narsist liderlik çalışanların psikolojik iyi oluşunu olumsuz etkilemektedir.

Zor (2019) tarafından yapılan tez çalışmasında Makyevelist eğilimlere sahip yöneticilerle çalışmanın iş tatmini, yöneticiden memnuniyet, yaşam tatmini ve kurumdan tatmini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Araştırmanın örneklemini 274 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada Dirty Dozen Kısaltılmış Karanlık Üçlü Ölçeği, İş ve Yaşam Tatmini, Yöneticiden ve Kurumdan Memnuniyet Ölçekleri uygulanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; Makyevelist eğilime sahip yöneticilerle çalışanların iş ve yaşam tatmini ile birlikte yöneticiden ve kurumdan memnuniyeti negatif yönde etkilenmektedir.

Karanlık üçlünün demografik cinsiyet üzerindeki etkisi araştırıldığında kadın çalışanların ve bekar kadınların, erkek çalışanlardan daha fazla mobbing davranışlarına maruz kaldığı psikolojik ve fizyolojik olarak daha fazla etkilendikleri saptanmıştır. Mağdurların mobbing davranışına tepkisi ise işten uzaklaşma olarak saptanmıştır.(Einarsen, Hoel, Zapf, ve Cooper 2007).

Mobbing mağdurlarının kişisel özellikleri araştırıldığında bu kişilerin içedönük, duygusal, vicdanlı, empatik, işbirliğine açık oldukları görülmektedir (Tınaz, 2006). Bu özelliklerin B tipi kişilik tipine de uyduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalara göre B tipi kişilik örüntüsüne sahip olma ile mobbing mağduru arasında pozitif bir ilişki vardır (Akıncı, Güven, Demirel, 2015)

Grzesiuk (2008) iş yerindeki mobbing'in sonuçlarının araştırdığı stresin psikolojik sonuçlarını 4 alanda gözlediğini belirtmiştir, bunlar; olumsuz duygusal tepkiler; kaygı, iş arkadaşlarına güvensizlik, hayal kırıklığı, somatik tepkiler; baş ağrısı, migren, uykusuzluk, iştah kaybı/artışı; olumsuz davranışsal tepkiler; işe geç kalma, işten ayrılma, istifa etme, rapor alma) ve bilişsel tepkiler; konsantrasyon kaybı, unutkanlık, zihinsel performansta düşme ve konuşma güçlüğüdür (akt. Kowali ve Gizivda-Sawicka, 2018).

Mobbing'e verilen aktif tepkiler ise; boyun eğmemek, konuşarak sorunu çözmeye çalışmak, göze girmek için çalışmak, bir üst makama şikâyet etmek, istifa etmek, işyerinde birim değiştirmek, iş arkadaşlarını aleyhte örgütlemek ve uzmanlığını arttırıcı eğitimler almak olarak görülmektedir. (Başar, 2019).

3. Sonuç ve Öneriler

İlgili literatür incelendiğinde karanlık kişilik özelliklerine sahip yöneticilerin konumlarından aldıkları güçle, çalışanlarına mobbing, psikolojik şiddet uyguladığı bunun sonuçlarının da çalışanlarda çeşitli psikolojik ve rahatsızlıklar gözleendiği ve bunun sonucunda da çalışanların büyük bir kısmının istifa ederek özlük haklarından vazgeçtikleri görülmektedir (Einarsen, ve diğ.,2007)

Narsizm, Psikopative Makyelist kişilik özelliklerine sahip yöneticilerin manipüle eden, istismarcı, suçlayıcı ve yıkıcı bir örgüt iklimi oluşturması ve insani değerlerden çok maddi değerleri ön plana çıkartması, bazı çalışanların kendilerini çalıştıkları iş yerine yabancılaşmasına sebep olmaktadır (Kanten, 2015). Karanlık üçlünün düşmanca tavırları sonucunda iş yerinde huzursuzluk yaşandığında ise mobbing mağdurları istifa ederek yöneticilerden uzaklaşmaktadır. Çalışanların haksız nedenlerle istifası gerek birey gerek se örgüt açısından olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır (Tınaz, 2006).

Mobbing mağdurları hukuki başvurduğunda, mobbing davalarında 'tanık' aranmaktadır. Ancak yönetimin düşmanca tavırları ve yıkıcı davranışlarını bildikleri ve göz yumdukları halde birçok personel ve diğer yöneticiler mobbing davalarında tanık olmayı reddetmektedir. Bu davranış mağdurun gördüğü psikolojik şiddetin artmasına ve olumsuz durum psikiyatrik hastalıkların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Yapılan araştırmalar algılanan sosyal destek ve psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı ilişki olduğunu göstermektedir (Deniz, 2019; Kara ve Kaya,2021)

Karanlık üçlü'nün yıkıcı yöneticilik anlayışı yerine Baltaş'ın (2016) önerdiği vizyoner liderlik anlayışına sahip yöneticilere fırsat verilmesi iş dünyasında yaşanan mobbingleri önleyebilir. Çalışanı destekleyen, özlük haklarını koruyan, kişisel ve mesleki gelişimlerini destekleyen liderler çalıştıkları örgütlerde çalışanların iyilik halinin atmasına sebep olmaktadır. Çalışanların iyilik halinin artması da verimliliği yükseltmektedir. 'Güç ve ben' odaklı bireysel yöneticilik anlayışı yerini 'İnsani değerler ve biz' odaklı kolektif yöneticilik anlayışına bırakmalıdır. Aksi takdirde karanlık kişilik bozukluğuna sahip yöneticilerden oluşmuş kurumların gelecekte varlığını sürdürmesi geleceğe yönelik kaygılarımızı arttıracaktır.

Karanlık üçlü kişilik özelliklerine sahip yöneticilerin uyguladığı mobbing'in önlenmesi için kamu kurumlarında kamu denetçileri, özel sektörde ise şirket kurucuları çalışanların hak ve sorumluluklarının takipçisi olmalıdır. Maslow'un (1943) İhtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan bireyin temel psikolojik ihtiyaçları olan güvenlik, ait olma ve sevgi ihtiyaçları karşılanmadan, iş dünyasında var olması beklenemez. (akt. Corey, 2008).

Büyük ölçekli şirketlerde iş yeri psikoloğu, iş yeri avukatı gibi personellerin bulundurulması personelin psikolojik sağlamlıklarının artmasına neden olacaktır. Yönetici ve liderlik arasındaki ayırımların iyi yapılması ve örgütlerde insani değerlerin ön plana çıkartılması için gerekli düzenlemelerin yapılması önerilebilir. Kişilik kuramları hakkında personeli bilgilendirmek, kişilik tipleri eğitimi ve psikolojik sağlamlık eğitimleri çalışanların farkındalığı arttırabilir. Özetle, iş dünyasında çalışanların iyilik halini koruyan ve gözetim denetim mekanizmalarının olması, bireysel farklılıklar hakkında psikoeğitimlerin düzenlenmesi bireylerin iyilik halini arttıracak ve örgütsel adalet sağlanmasına fırsat verecektir.

KAYNAKLAR

- Akıncı, Z., Güven, M., ve Demirel, O.N. (2015). Öğrencilerin A ve B tipi kişilik yapısı ile psikoşiddet (mobbing) ve depresyon arasındaki ilişki. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar* 52,604, 55-75.
- Akyıldız, H. (2006). “Freud’cu, Liberal Ve Marksist Kisilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat Ve Siyaset Teorileri”. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11): 1-10.
- Ayata, T. (2022). *Karanlık Kişilik Özelliklerinin Kariyer Planlamaya Etkisinde Çalışan Kıskançlığının Aracı Rolü*. Kafkas Üniversitesi.Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- Baltaş, A. (2016). *Güçlü Şirketleri Yaratan İş Liderleri*. Remzi Kitapevi. İstanbul.
- Burger, M. J. (2006). *Kişilik* (Çev. D. Erguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Çay, H. (2008). *İş Yerinde Psikolojik Şiddet (mobbing) ve Bir Uygulama*. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Çobanoğlu, Şaban (2005). *Psikolojik Şiddet: İşyerinde Duygusal Saldırı ve Mücadele Yöntemleri*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Corey, G. (2015). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*. Mentis. Ankara.
- Cüceloğlu, D. (2006). *İnsan Ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelik, F. (2020). *Yöneticilerde Algılanan Karanlık Kişilik Özelliklerinin, Örgütsel Güven Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi*. Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Dağtekin, H. (2020). *Karanlık Üçlü’nün Kariyer Tercihlerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi. Adana.
- Davenport, N., Swartz, R., D., Elliot, G., P. (2003). *Mobbing: İşyerlerinde Duygusal Taciz*, (Çev: Osman Cem Önortay), Sistem. İstanbul.
- DSM-V-TR Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı. (2022). (Cev. Prof. Dr. Ertuğrul KÖROĞLU)
- Deniz, D. (2019). Mobbing (İşyerinde Zorbalık) Mağdurlarının Sosyodemografik Özellikleri, İş Yaşamı ve Ruh Sağlıkları Açısından İncelenmesi: Olgu Serisi. *Adli Tıp Bülteni*, 2019; 24(3): 183-191

- Einarsen, S., Aasland, M.S., & Skogstad, A. (2007). Destructive leadership behaviour: A definition and conceptual model. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 207–216. Doi: 10.1016/j.leaqua.2007.03.002.
- Kanten, P. Yeşiltaş M. ve Arslan, R.(2015). “Kişiliğin Karanlık Yönünün Üretkenlik Karşısı İş Davranışlarına Etkisinde Psikolojik Sözleşmenin Düzenleyici Rolü”. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt: 29, Sayı: 2, 382, 368-370.
- Kara, S. ve Kaya, Ş. D. (2021). *Sağlık Çalışanlarının Psikolojik Yıldırma ve Algılanan Sosyal Destek Düzeylerinin İncelenmesi: Konya İlinde Bir Uygulama*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 24 (2), 381-399.
- Kowali J.& Gizivda-Sawicka G.(2018). Mobbing as a problem in management ethics. *Annales, Ethics in Economic Life*. (21), 131-145. doi: <http://dx.doi.org/10.18778/1899-2226.21.5.11>
- Murat, G. (2017). *Karanlık Kişilik Özellikleri İle Sinizm Arasındaki İlişki*, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Marmara Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- O’Boyle, E.H., Fortsyth, D.R., Banks, G.C. & Daniel, M.A. (2012). A meta-analysis of the Dark triad and work behavior: A social exchange perspective. *Journal of Applied Psychology*, 97, 557-579.
- Paulhus. D. L., ve Williams. K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556– 563. doi: 10.1016/S0092-6566(02)00505-6.
- Saltoğlu, S.,& Irak, D. U. (2020). Kişiliğin Karanlık Üçlüsü: Narsisizm, Makyavelizm Ve Psikopati. *Türk Psikoloji Yazıları*, 23(45), 42-62.k
- Tınaz, P.(2006), *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*, Beta Yayın Dağıtım, İstanbul
- Einarsen, S., Hoel, H., Zapf, D. V. & Cooper, C. (2010). “The Concept of Bullying and Harassment at Work: The European Tradition”, *Bullying and Harassment in the Workplace*, 3-39.
- Yağıcı, G. & Küçük, B. (2022). Narsist liderlik tarzının bireysel sonuçlar üzerine etkisi: İş özerkliğinin rolü. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 44 (1) , 197-220. Doi:10.14780/muiibd.1135578.

Yeşilbaş, M. D. Ve İmadoğlu, T. (2020). “Kamu Sektöründeki Çalışanların Etik Konum Algılarının Makyavelizm Eğilimlerinin Ve İşe Angaje Olma 205 Davranışlarının İncelenmesi”. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(4): 204-239

Zel, U. (2001). *Kişilik Ve Liderlik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

AN EVALUATION OF INSTITUTIONAL TWITTER (X) USAGE AMONG TÜRKİYE GEOGRAPHY DEPARTMENTS

Prof. Dr., EMRE ÖZŞAHİN¹, Lisans Öğrencisi, YILDIZ TÜRKKANLI²

¹Tekirdag Namik Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, 0000-0001-8169-6908

²Tekirdağ Namik Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, - 0000-0003-3533-234X

ABSTRACT

Twitter (X) is one of the most popular social media tools with a large and ever-growing user database, where people worldwide share their thoughts on any topic or engage with each other. Unlike other social media platforms, this digital socialization tool, which has faster information dissemination and better user interaction, is widely used by many educational institutions, especially universities and different departments. This study aims to make a scientific evaluation of the use of institutional Twitter in Türkiye Geography Departments. Thus, it is aimed to provide an overview of the evaluation of the situation of the Twitter application, which is one of the social media tools preferred more by institutional organizations, in Geography departments in Turkey. The study data obtained from the Higher Education Program Atlas (YOKATLAS) database were evaluated using content analysis. Thus, the data within a certain scope were analyzed in depth and systematically. As a result of the study, it was understood that Türkiye Geography Departments do not use their institutional accounts effectively. However, it was determined that 76.6% of the departments do not have institutional accounts. Regarding the creation date, it was determined that the oldest department account was put into use 4 years after Twitter became operational. It was understood that there has been a rapid increase in the number of corporate accounts of departments, especially since 2020. Among the department accounts, which reached 3464 tweets, the highest number of tweets was posted by Tekirdag Namik Kemal University, and Suleyman Demirel University Geography Department posted the lowest number of tweets. It was determined that more information, events, and announcements were shared from the department accounts by the academic calendar. It was observed that there were significant differences between the institutional accounts of the departments in terms of the number of followers and followers. Therefore, it is recommended to expand the use of Twitter in Türkiye Geography Departments in terms of institutionalization.

Keywords: Social media, Twitter, YOKATLAS, Geography, Türkiye.

1. INTRODUCTION

Twitter (X) is a social media platform founded by Jack Dorsey in 2006 (Can, 2023). This social network, which allows its users to send a short message of 280 characters to each other, technically consists of the tweet, reply, retweet, like, mention and hashtag components

(Albayrak et al., 2017). In addition, this digital communication tool, which allows the sharing of photos, videos and GIFs, can also be used for live broadcasting (Demir and Öztürk, 2023). Due to all these features, Twitter is seen as the most appropriate social media tool for establishing and maintaining relationships (Köseoğlu and Köker, 2014).

Unlike other social media platforms, Twitter, which has a large and ever-growing user database, has faster information dissemination and better user interaction (Deshwal and Sharma, 2016; Gong et al., 2023). It is also the most successful application in terms of corporate communication among other social media networks (Yağmurlu, 2013; Demir and Öztürk, 2023). For this reason, Twitter is widely used by many educational institutions, especially universities and their different departments (Tosunoğlu and Yılmaz, 2021). Geography Departments, whose field of study and target audience are very wide, also prefer to use Twitter, one of the most popular social media platforms, for information sharing and communication (Gong and Ye, 2021). For this reason, a study was even conducted on institutional Twitter use in U.S. Geography Departments (Gong and Lane, 2020). However, the lack of a similar study for the Türkiye Geography Departments is seen as an important gap in the literature.

This study aims to scientifically evaluate the institutional use of Twitter in Türkiye Geography departments. *Which of the Türkiye Geography Departments use Twitter? What are the characteristics of the institutional accounts of the departments (account name, creation date, number of tweets, number of followers, number of followers, etc.)? How much has the number of departmental accounts increased over time? How has the number of tweets posted by department accounts changed on a monthly and annual basis? What are the main topics that stand out in the content of the tweets?* This study is important in terms of providing an overview of the evaluation of the Twitter application in the Türkiye Geography Departments. Thus, it is aimed to fill the gap in the literature.

2. MATERIAL AND METHOD

The data on Geography Departments used in this study were compiled using the Higher Education Program Atlas (YOKATLAS) database of the Council of Higher Education (YOK) (URL 1, 2023). In Turkey, there are 63 Geography programs in formal education, secondary education, English language teaching, open education, distance education and TRNC nationality (URL 1, 2023). However, 47 Geography programs in formal education were included in this study and the others were excluded. Within the scope of the study, firstly, the institutional accounts of Geography Departments were scanned on the Twitter platform. Then, these accounts were checked and verified from the departments' websites or sharing content. The usage activity of institutional accounts was limited to the time interval from account opening to 01.07.2023. The posts made during this period were evaluated by the content analysis method. Thus, the data within a certain scope were analyzed in depth and systematically (Akyazı, 2018). The data obtained were processed with various programs.

3. RESULTS

47 Geography Departments are providing formal education in Türkiye (Özşahin and Türkkanlı, 2023a; 2023b). While 11 departments have an institutional account on Twitter, 36 departments

do not (Figure 1). In other words, 23.4% of Türkiye Geography Departments have an official account, while 76.6% do not. This rate is higher compared to U.S. Geography Departments. In the U.S. where there are 510 Geography Departments in total, only 106 (20.8%) departments have Twitter accounts (Gong and Lane, 2020).

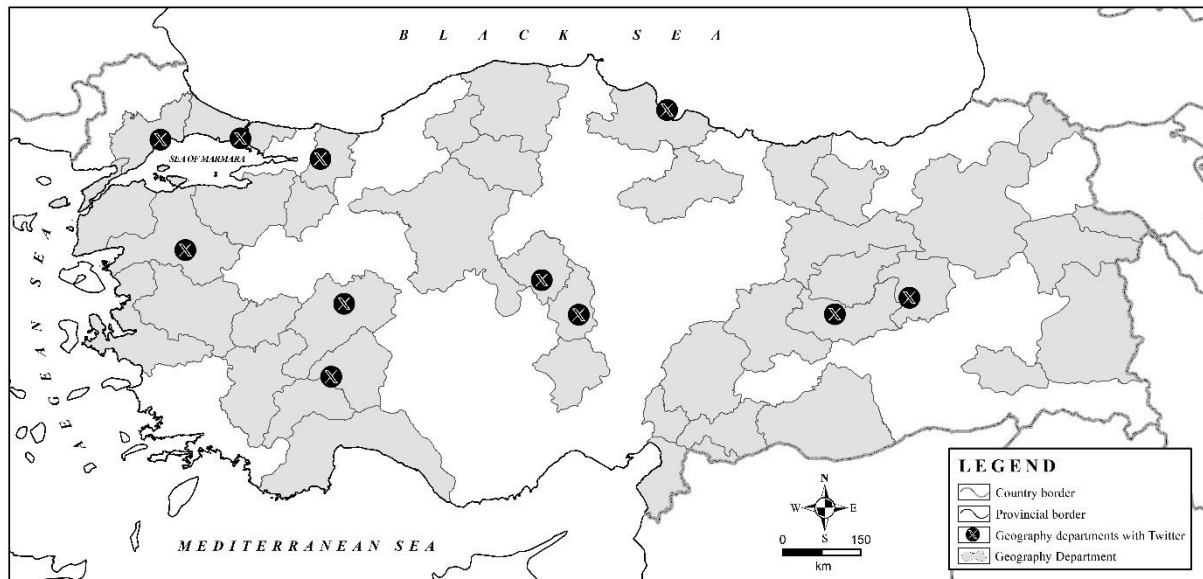

Figure 1. Twitter usage map of Türkiye Geography Departments

In terms of creation date, the oldest account (2010) belongs to the Department of Geography at Balıkesir University. Accordingly, Twitter was opened for use by the Türkiye Geography Department 4 years after its launch (Table 1). However, the participation of departments in Twitter with their institutional accounts has been realized mostly since 2020. Compared to the U.S. Geography Departments (Gong and Lane, 2020), it can be said that the use of Twitter started earlier in the Türkiye Geography Departments (Table 1).

Table 1. List of Türkiye Geography Departments with Twitter accounts as of 01.07.2023

University Name	Twitter account	Twitter Creation Date	Number of tweets	Number of follow up	Number of followers
Afyon Kocatepe	@akucografya	January 2021	29	1	109
Balıkesir	@baun_cografya	September 2010	232	482	858
Bingöl	@BingolCografya	November 2021	2	25	5
Fırat	@firatunicog	April 2022	37	41	41
İstanbul	@iu_cografya	September 2015	525	184	2528
Kırşehir Ahi Evran	@kaeu_cografya	November 2017	188	3	93
Nevşehir Hacı Bektaş Veli	@NevuCografya	February 2018	66	10	76
Ondokuz Mayıs	@OMUCORAFYA	July 2013	9	25	18
Sakarya	@cografyasau	September 2019	44	14	186
Süleyman Demirel	@Sdcografya1	September 2020	1	0	2
Tekirdag Namık Kemal	@tnkucografya	November 2021	2331	127	542

The number of accounts of Türkiye Geography Departments has slowly increased over time. In 2013, the Departments of Geography Ondokuz Mayıs University and Istanbul University opened their institutional accounts in 2015. Thus, the Türkiye Geography Department had a total of three institutional accounts on Twitter in 2016. Until 2020, another department opened a corporate account every year. However, since 2020, there has been a very rapid increase in the number of new accounts opened by departments (Table 1; Figure 1). Therefore, it can be said that while the institutional accounts of the U.S. Geography Departments have been opened rapidly since 2009 (Gong and Lane, 2020), the institutional accounts of the Türkiye Geography Departments have gradually become widespread over time (Figure 2).

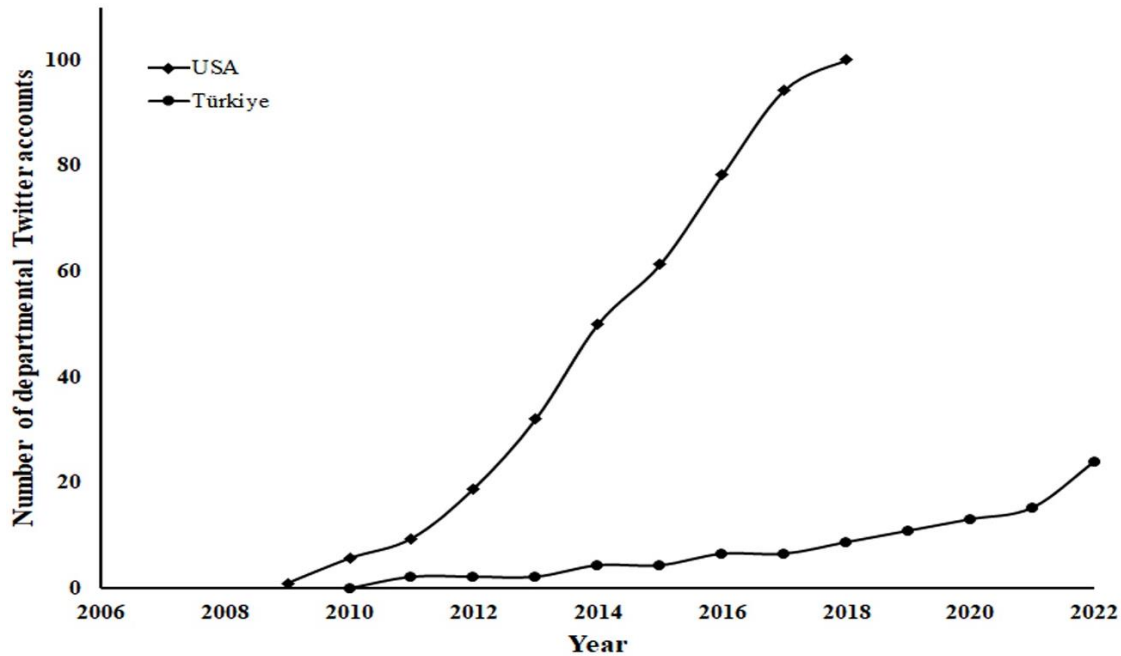

Figure 2. The comparison of the number of Twitter accounts in the U.S. (Gong ve Lane, 2020) and Türkiye Geography Departments over time

Departments with institutional accounts posted a total of 3464 tweets as of 01.07.2023. The highest number of tweets were sent from the accounts of the Department of Geography at Tekirdag Namık Kemal University and the lowest number of tweets were sent from the accounts of the Department of Geography at Süleyman Demirel University. Although the number of tweets sent from the institutional accounts of the departments varied by year, it increased significantly, especially in 2021. The Department of Geography at Tekirdag Namık Kemal University has made a great contribution to this. Although the Twitter account of the relevant department was active in 2021, it tweeted 67.3% of the total number of tweets of Türkiye Geography Departments in a very short time (Figure 3). It can also be said that the same institutional account is the only account that is used internationally among the Türkiye Geography Departments as it shares not only national but also international posts. This finding shows that the Department of Geography at Tekirdag Namık Kemal University uses its institutional account internationally and very effectively. In general, the annual number of tweets from Turkish Geography Departments is considerably lower than the U.S. Geography

Departments (Gong and Lane, 2020). This also indicates that Türkiye Geography Departments do not use their institutional Twitter accounts very actively.

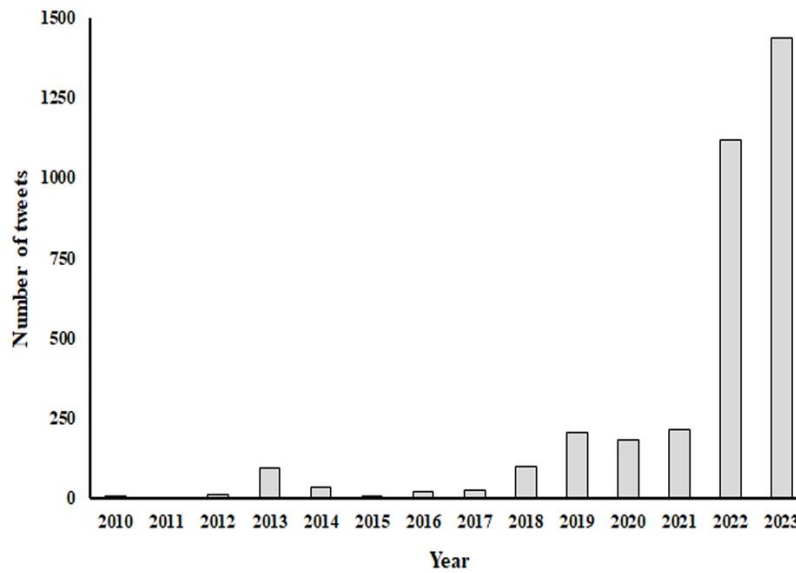

Figure 3. Number of tweets of Türkiye Geography Departments by year

In terms of monthly tweeting, it was found that the institutional accounts of the Türkiye Geography Departments tweeted the most in February and March and the least in the period covering July-September (Figure 4). Accordingly, it is understood that the number of monthly tweets from departmental accounts is in line with the academic calendar. It has already been found that more tweets are tweeted by Türkiye Geography Departments in the fall and spring semesters for news, events, or community interaction (Gong and Lane, 2020).

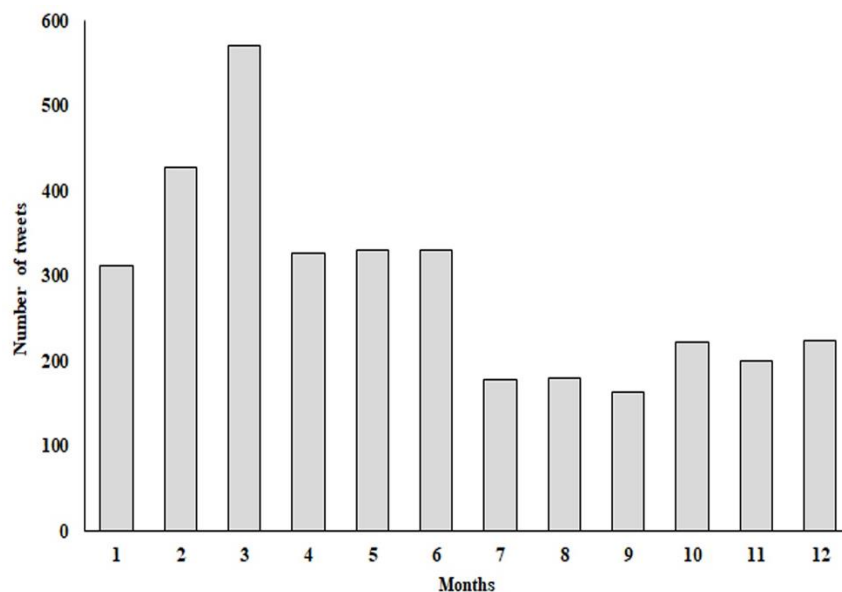

Figure 4. Number of tweets of Türkiye Geography Departments by months

More information, events and announcements were shared as tweets from the institutional accounts of the Türkiye Geography Departments (Figure 5). The department accounts, where the highest rate of information service was provided, shared more in the form of retweets (reposts). It was stated that 37% of the tweets from the institutional accounts of the U.S.

Geography Departments were retweets (Gong and Lane, 2020). Therefore, it is understood that the retweet method, which is useful for communicating news and interesting discoveries (Twitter, 2023), is more widely used by Geography Department accounts.

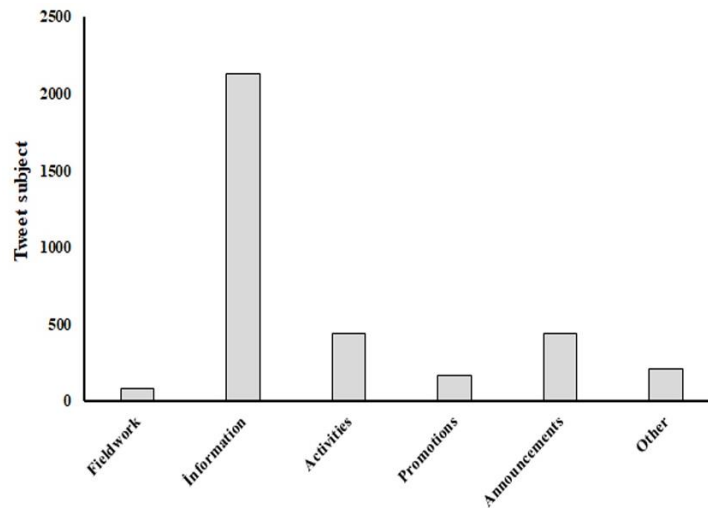

Figure 5. Tweet topics of Türkiye Geography Departments

There are significant differences between the institutional accounts of the departments in terms of the number of followers and followers (Figure 6). In this context, the highest number of followers was found in the accounts of the Departments of Geography Balıkesir University and the highest number of followers was found in the accounts of the Departments of Geography Istanbul University. In addition, the Department of Geography at Süleyman Demirel University is the only institutional account with the least number of followers and no followers. This finding indicates that the Department of Geography at Süleyman Demirel University has an institutional account that is not used effectively.

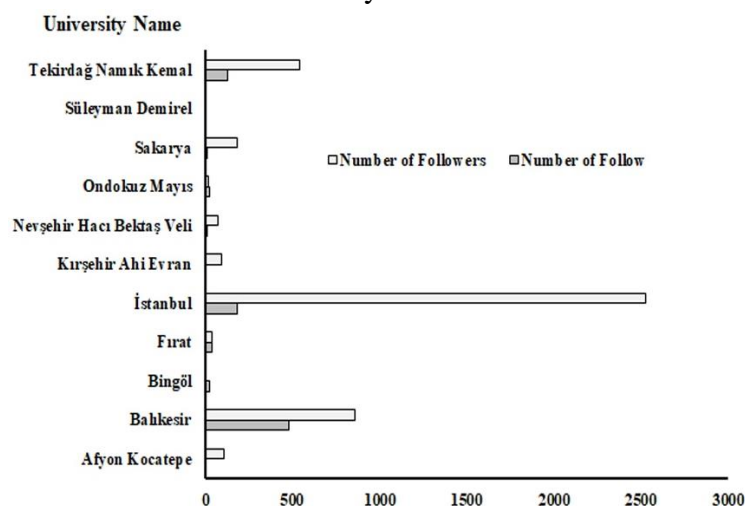

Figure 6. Number of followers and follow of Türkiye Geography Departments

4. CONCLUSION

The results of the study showed that Türkiye Geography Departments do not use Twitter effectively. It was determined that 76.6% of Geography Departments do not have a corporate

account. In terms of the creation date, it was determined that the oldest department account was opened 4 years after Twitter became operational. It was understood that there has been a rapid increase in the number of corporate accounts of departments, especially since 2020. Among the department accounts, which reached a total of 3464 tweets, the highest number of tweets was posted by the Departments of Geography Tekirdag Namik Kemal University and the lowest number of tweets was posted by the Departments of Geography Süleyman Demirel University. It was determined that more information, events and announcements were shared from the department accounts by the academic calendar. It was observed that there were significant differences between the institutional accounts of the departments in terms of the number of followers and followers. Therefore, it is recommended to expand the use of Twitter in Türkiye Geography Departments in terms of institutionalization.

REFERENCES

- Akyazı, E. (2018). Social Media Usage of Universities in the Process of Preference. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 4(4), 677-688. doi: <https://doi.org/10.24289/ijsser.470352>.
- Albayrak, M., Topal, K., & Altıntaş, V. (2017). Data Analysis on Social Media: Twitter. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 22 (Kayfor 15 Özel Sayısı), 1991-1998. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/53208/710653>.
- Can, Y. C. (2023). A Research on Science Journalism in Turkey and Science Journalism on Twitter. *Journal of Communication Science Researches*, 3(1), 58-73. doi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/ibadergi/issue/74472/1166262>.
- Demir, Y., & Öztürk, M. (2023). Institutional Communication in the Network Society: A Social Network Analysis on Universities' Use of Twitter. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 13(2), 519-532. doi: <https://doi.org/10.7456/tojdac.1247364>.
- Deshwal, A., Sharma, S. K. (2016). Twitter sentiment analysis using various classification algorithms. 2016 5th International Conference on Reliability, Infocom Technologies and Optimization (Trends and Future Directions) (ICRITO), Noida, India, pp. 251-257. doi: 10.1109/ICRITO.2016.7784960.
- Gong, X., & Lane, K.M.D. (2020). Institutional Twitter Usage among U.S. Geography Departments, *The Professional Geographer*, 72(2), 219-237. doi: <https://doi.org/10.1080/00330124.2019.1653770>.
- Gong, X., Lu, Y., Beene, D., Li, Z., Hu, T., Morgan, M., Lin, Y. (2023) Understanding public perspectives on fracking in the United States using social media big data, *Annals of GIS*, 29:1, 21-35. doi: 10.1080/19475683.2022.2121856.
- Gong, X., Ye, X. (2021) Governors Fighting Crisis: Responses to the COVID-19 Pandemic across the U.S. States on Twitter, *The Professional Geographer*, 73:4, 683-701. doi: 10.1080/00330124.2021.1895850.
- Köseoğlu, Ö., & Köker, N. E. (2014). How Turkish Universities Use Twitter in Terms of Biological Communication: A Content Analysis of Five Turkish Universities. *Global Media*

- Journal: Turkish Edition, 4(8).
<https://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/koseoglu-koker.pdf>
- Özşahin, E., Türkkanlı, Y. (2023a). A Study on Academic Staff in Geography Departments in Türkiye in the 100 th Nniversary of the Republic of Türkiye. 1. Bilsel International Ahlat Scientific Researches Congress (August 15 - 16, 2023) Proceeding Book (Editors: Dr. İlyas ERPAY, Doç. Dr. Necati SÜMER), Bilgesina Yayınevi, ISBN: 978-625-99040-6-1, s.:332-342, Bitlis.
- Özşahin, E., Türkkanlı, Y. (2023b). Academic Staff of Geography Departments in Türkiye: What has Changed in the Last 10 Years (2013-2023)?. 1. Bilsel International Ahlat Scientific Researches Congress (August 15 - 16, 2023) Proceeding Book (Editors: Dr. İlyas ERPAY, Doç. Dr. Necati SÜMER), Bilgesina Yayınevi, ISBN: 978-625-99040-6-1, s.:322-330, Bitlis.
- Tosunoğlu, E., & Yılmaz, R. (2021). The Effect of Social Media Visibility on University Rankings: A Study on Twitter Data. *Journal of Information and Communication Technologies*, 3(1), 25-41. doi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/bited/issue/63346/739585>
- Twitter. (2023). How to RePost. Accessed October 02, 2023. <https://help.twitter.com/en/using-x/how-to-repost>.
- URL 1. (2023)., How to RePost Accessed. August 26, 2023. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10036>.
- Yağmurlu Dara, A. (2013). Ankara Metropolitan Municipality's Social Media Practices From The Dialogic Communication Framework. *Selçuk İletişim*, 8 (1), 95-115. doi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19026/200532>.

YEŞİLÇAM SİNEMASINDA CUMHURİYET GENÇLİĞİNİN TEMSİLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Erdiñç Yılmaz¹

¹ Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,– ORCID: 0000-0003-1693-3481

ÖZET

Sinema toplum ile yakından bağlantılı bir sanatsal faaliyettir. Sinemada sıklıkla ele alınan bir toplumsal unsur da gençlerdir. Bir sosyal kategori olarak gençlik, sadece belli bir yaş aralığında olan bireylerin oluşturduğu bir topluluk olmanın ötesinde, toplumun gelişen normlarının ve ilerlemenin bir göstergesidir. Dolayısıyla, geleceği daha iyi bir şekilde inşa etmek adına gençliğe yatırım yapmak, her toplumun önemli sorumluluklarından biridir. Bu sorumluluktan hareketle, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren gençliğin modern bir özne olarak inşa edilmesi için birçok politik adım atılmış ve aynı zamanda gençliği sarmalayan ideolojik bir alan oluşturulmuştur. Bu ideolojik alan içerisinde Cumhuriyet değerleriyle donatılan gençler, modern ve ilerlemeci bir tavırla Cumhuriyet'i geleceğe taşıyacak fedailer olarak görülmüşlerdir. Türk Sineması'nın Yeşilçam döneminde Cumhuriyet gençliğinin ve Cumhuriyet'in gençlik idealinin izlerini bulmak mümkündür. Özellikle 1970'ler Türk Sineması'nın birçok örneğinde genç karakterlerin gençlik temaları çerçevesinde temsil edildiği görülmektedir. Bu çalışma, Türk Sineması'nın Yeşilçam döneminde gençliğe bakışı Cumhuriyet değerleri çerçevesinde betimlemeyi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Türk Sineması'nın Yeşilçam döneminde üretilmiş gençlik filmleri incelenmiş ve amaçsal örneklem yoluyla seçilen *Hababam Sınıfı* (Eğilmez, 1975) ve *Ah Nerede?* (Aksoy, 1975) filmleri İdeolojik Eleştiri yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada, Cumhuriyet'in gençlik idealinin Türk Sineması'nda ne denli görünür olduğu tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Gençlik, Yeşilçam Sineması, Gençlik Sosyolojisi, Gençlik Filmleri.

REPRESENTATION OF THE REPUBLIC YOUTH IN YEŞİLÇAM CINEMA

ABSTRACT

Cinema is a form of artistic expression closely linked to society. One of the societal elements frequently explored in cinema is youth. Youth, as a social category, signifies more than just a group of individuals within a specific age range and it serves as an indicator of evolving societal norms and progress. Consequently, investing in youth to construct a better future is one of the significant responsibilities of every society. Guided by this responsibility, numerous political steps have been taken since the early years of the Republic to shape youth as a modern subject, concurrently establishing an ideological sphere surrounding youth. Within this ideological sphere, youth equipped with Republic values have been perceived as modern and progressive advocates who will carry the Republic forward into the future. Traces of Republic youth and

the Republican ideal of youth can be found in Turkish Cinema's Yeşilçam era. Particularly in Turkish Cinema of the 1970s, young characters are often portrayed within the framework of youth themes. This study aims to depict Turkish Cinema's perspective on youth during the Yeşilçam era within the framework of Republic values. To achieve this goal, youth films produced during the Yeşilçam era were examined, and the films *Hababam Sınıfı* (Eğilmez, 1975) and *Ah Nerede?* (Aksoy, 1975) were analyzed using the Descriptive Analysis method through purposive sampling. The study discusses how visible the ideal of Republic youth is in Turkish Cinema.

Keywords: Republic, Youth, Yeşilçam Cinema, Youth Sociology, Youth Films.

1. GİRİŞ

Sinema, kitlesel bir iletişim aracı olarak kabul edilmeye başlandığı ilk yıllardan itibaren, toplumsal gerçekliği yeniden üreten imgeleri bireylere sunmaktadır. Sinema hem toplumsal gerçeklikten beslenen hem de onu şekillendirme potansiyelini barındıran bir düzlemdir. Kracauer (1960: 41) de sinema ve gerçeklik arasındaki bağı vurgulayarak, sinemanın oluş halindeki gerçekliği sinematik tekniklerin sunduğu imkânlarla temsil ettiğini belirtmiştir. Bazın de benzer bir noktaya değinerek kameranın günlük yaşamda insanları çevreleyen fakat yine de dikkatten kaçan gerçeklikleri görünür kıldığını belirtmektedir (Andrew, 2010: 6). Dolayısıyla, her tür toplumsal gerçekliği estetize ederek yeniden üreten sinema, bireylerin bu gerçekliklerin farkına varmasına ve onlar hakkında düşünmesine yol açmaktadır. Sinematik temsiller, bireylerin kendi yaşamlarını ilgilendiren yeni düşünce hatlarına yönelmelerini sağlamanın yanında başka yaşamlar ve olasılıklar üzerine bir düşünce alanı da yaratmaktadır. Bu durumda sinema toplumu oluşturan bağımsız kategorilerin birbirleriyle etkileşime geçmeleri için düşünsel bir düzlem oluşturabilir.

Sinemanın her döneminde sıklıkla seyircinin dikkatine sunduğu bir toplumsal kategori ise gençlerdir. Gençlerin yaşam deneyimleri ekonomik, politik ve kültürel dönüşüm süreçlerinden derin bir şekilde etkilenmekte ve dolayısıyla gençliğin bağlamı sürekli olarak değişmektedir (Furlong & Cartmel, 2007: 1). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren gençlik bir dönüşüm sürecine girmiştir. Kökeni 19. yüzyıl Osmanlı Modernleşmesine dayanan bu dönüşüm süreci, gençliğin yeniden yapılandırılması ve Cumhuriyet idealleriyle donatılmasını içermektedir (Neyzi, 2001: 412). 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte yeni bir ideolojinin toplumsal alanda dolaşıma girmesi ve yeni bir toplumun inşa edilmesi için yeni sosyal politikaların yürütülmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durumda, Kurtuluş Savaşı sonucunda kurtarılmış vatanın sürekliliğinin sağlanması ve geliştirilmesi hususu önem kazanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Cumhuriyet bilincine sahip ve bu bilinci geleceğe taşıyacak bireylerin eğitim yoluyla yetiştirilmesi gerekmektedir (Lüküslü, 2015: 27). Genç Cumhuriyet'in kurucuları, inşa etmek istedikleri ideal topluma ulaşmak için devletin bütün aygıtlarını kullanmışlardır. Eğitim ise toplumun her paydaşının Cumhuriyet ideallerini benimsemesini sağlayacak en önemli unsurlardan biridir (Şimşek, Küçük, & Topkaya, 2012: 2809). Bu sebeple bir eğitim ideolojisi oluşturulmuş ve Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra toplumsal yaşama etkin bir şekilde eklenmiştir. Cumhuriyet'in kurucusu ve köklü devrimlerin önderi Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte dönemin önde gelen siyasi tabakası bir

eğitim paradigması geliştirerek Cumhuriyet değerlerine bağlı ve bu değerleri geleceğe taşımayı görev edinmiş bir nesil yetiştirmeyi amaçlamışlardır.

Bu çalışmanın temel amacı Cumhuriyet'in eğitim ideolojisi aracılığıyla inşa edilen gençlik kategorisinin Türk Sineması'na yansımalarının izlerini sürmektir. Bu amaç doğrultusunda bu araştırmada Cumhuriyet'in erken dönemlerinde benimsenen eğitim ideolojisinin nasıl bir gençlik inşasını öngördüğü üzerine kavramsal bir inceleme yapılmıştır. Bu kavramsal değerlendirme sonucunda Cumhuriyet ideolojisinden kaynaklanan bir gençlik idealine ulaşılmış ve gençliğin bu yeni görünümünün izleri, İdeolojik Eleştiri yöntemiyle Türk Sineması'nda aranmıştır. Film Çalışmaları alanında bir yöntem olarak kullanılan İdeolojik Eleştiri, bir araştırmacının sinema eserini sosyo-kültürel bir olgu olarak ele almasına ve filmin inşa ettiği anlamları inceleyerek egemen ideoloji hakkında bir fikir edinmesine yaramaktadır. Bu çıkarıma paralel olarak Özden (2004: 165), ideolojik film eleştirisinin filmlere oldukça geniş bir perspektif içinde yaklaştığını ve filmlerin kültürel bir pratik alanı olarak, estetik, sosyoekonomik, tarihsel bir boyuta sahip olan bir anlamlandırma ve güdümlenme aracı olarak ele alındığını belirtmektedir. Bu çerçevede yapılacak analiz için *Hababam Sınıfı* (Eğilmez, 1975) ve *Ah Nerede?* (Aksoy, 1975) amaçsal örnekleme yoluyla seçilmiştir. Amaçsal örneklemenin mantığı ve gücü, derinlemesine çalışma için bilgi açısından zengin vakaların seçilmesinde yatmaktadır. Amaçsal örnekleme, araştırmak istenilen konuyla ilgili en çok veriye ulaşılabilecek vakaların seçildiği bir örnekleme yöntemidir (Patton, 1990: 169).

2. TÜRK MODERNLEŞMESİ VE YENİ BİR GENÇLİK KATEGORİSİNİN İNŞASI

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme politikaları tarihi, siyasi ve sosyo-kültürel faktörlerin karmaşık etkileşimiyle şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde yönetim anlayışının değişiminin yanı sıra toplumsal alanda dolaşıma sokulan ideolojik anlamların da değişmesi yeni bir toplum inşasında önemli faktörler olarak görülmüştür ve bu dönemde Cumhuriyetçi değerlerin benimsenmesi ve yeni bir anlayışla devletin modernleştirilmesine odaklanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme süreci, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemini ifade eden yenileşme hareketlerinin kazanımları üzerine inşa edilmiştir. Osmanlı'da Tanzimat'tan itibaren Batılılaşma hareketi başlamış ve devletin güçlendirilmesi adına "*Batı'nın idare, eğitim ve hukuku alanlarındaki kurumları Osmanlı Devleti'nin içine*" (Köker, 2016: 132) aktarılmıştır. 19. yüzyıl Avrupa'sının hızla gelişen ve küreselleşen sanayi ekonomisine ayak uydurma gerekliliği, Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapılarını yeniden düzenleme yoluna gitmesine sebep olmuştur. 1839-1876 yılları arasında uygulanan Tanzimat reformları, Osmanlı Devleti'nin idari ve hukuki sistemlerinin modernleştirilmesi çabalarını içermektedir. Batılı rakiplere modernlik imajı yansıtmayı amaçlayan bu reformlar, dış baskılara cevap verebilmek adına tepeden inme bir yaklaşımla hem devletin kurumlarını hem de toplumsal mekanizmaları yenilemeyi içermektedir (Petrov, 2004).

Anadolu yarımadasını 14. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar yöneten Osmanlı İmparatorluğu, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte sona ermiş ve Anadolu coğrafyasında hem yönetsel hem de toplumsal anlamda önemli değişimler gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulması, Osmanlı geçmişinden kesin bir kopuşa ve modernleşme ideolojisinin benimsenmesine işaret

etmektedir. Yeni Cumhuriyet'in yol gösterici ideolojisi olan Kemalizm, Türkiye'yi modern, laik ve Batı yönelimli bir ulus-devlete dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bu dönüşüm, siyaset, hukuk ve sosyo-kültürel normlar da dâhil olmak üzere toplumun çeşitli alanlarında gerçekleştirilecek önemli reformları gerektirmektedir (Izmaylov, vd., 2017). Bu dönüşüm, devletin ve toplumun yeniden tanımlanmasını, ulusal kimlik inşası için "Türklük" söyleminin benimsenmesini ve modernleşme sürecinin bir parçası olarak batılı sosyal ve beşeri bilimlerin benimsenmesini içermektedir (Aykaç, 2020).

Modernleşme süreci sadece siyasi ve sosyal değişimden ibaret değil, aynı zamanda kültürel ve eğitimsel bir dönüşümü de ifade etmektedir. Atatürk tarafından başlatılan reformlar, eğitim sistemini modernleştirmeyi ve yeni Cumhuriyet'in ilkeleriyle uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır (Namal & Karakök, 2011). Eğitim, ulusu oluşturan bütün paydaşların aynı ilkeler etrafında birleşmelerini sağlayan bir araç olarak işlev görmektedir. Bundan dolayı, devletleri yöneten baskın akıllar sürekliliklerini sağlayacağına inandıkları ideolojileri eğitim aracılığıyla topluma yayarlar. Devletleri yöneten iktidar özneleri, *"eğitim vasıtasıyla kendi ideolojik sembollerini, simgelerini ve dilini topluma yayarak"* insanları belli bir anlam bütünü etrafında birleştirmeye çalışırlar (Çetin, 2001). Sanayi Devrimi'ni takip eden birçok Batı devletinin yaptığı gibi Türkiye Cumhuriyeti de kuruluşundan itibaren eğitim aracılığı ile yeni bir ulus inşa etme sürecine girmiştir. Bu durumda eğitim, hâkim ideolojiyi benimseyen bir nesil yetiştirmenin aygıtlarından biri haline gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kuruluşunun ardından ilk birkaç yıl içerisinde Cumhuriyet değerleriyle donatılmış yeni bir ulusun ve yeni bir gençliğin inşasına olan inanç, iktidarın öncülüğünde toplumu oluşturan bütün paydaşlara yayılmıştır. Bu dönüşüm sürecinin yükselmesini sağlayan başlıca neden ise dönemin eğitim politikalarıdır. Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk mevcut okulları yeniden yapılandırarak ve yeni okullar kurarak seküler bir çizgide, yeni bir eğitim anlayışı ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu noktada ilk adımlardan bir tanesi, 1924 yılında dini eğitim veren okulların kapatılması olmuştur (Çaycı, 1995'ten Akt, Şimşek, vd., 2012). Bu değişim, özellikle Osmanlı Devleti'nin eğitim anlayışından keskin bir kopuşu ifade etmekle kalmayıp aynı zamanda geleceğe yönelik yeni bir insan yetiştirme paradigmasının ilk belirtileri şeklinde yorumlanabilir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında *"kendine güvenen, girişimci ve vatansever bir karakter oluşturulmasını sağlayan üretici düşünce ve bilinci uyandırmak"* eğitimin öncelikli amaçlarından biri olmuştur (Binbaşıoğlu, 1995: 173). Buradaki vatanseverlik vurgusu özellikle daha yeni filizlenmeye başlayan bir Cumhuriyet ideolojisinin yansımasıdır. Eğitim, vatanını seven ve vatanına karşı sorumluluklarını bilen gençler yetiştirmek için yeniden yapılandırılmalıdır. Bu durumda Cumhuriyet'in eğitim anlayışının cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, laik, devletçi, inkılapçı vatandaşlar yetiştirmek üzerine kurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Çelebi & Asan, 2013). Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1927 yılında düzenlenen 2. Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmanın bir parçası olan Gençliğe Hitabe cumhuriyetin gençlikten beklentisini göstermesi açısından önemlidir. Atatürk, ilgili konuşmada *"Birinci vazifen, Türk istiklalini, Türk Cumhuriyeti'ni, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir"* sözleriyle gençlere seslenerek, onları Cumhuriyet'in birer fedaisi olarak belirlemektedir. Atatürk'ün gençlere yüklediği anlam, eğitim aracılığıyla da pekiştirilmiş ve bir ideolojiye dönüşmüştür (Yılmaz, 2022: 108). Aynı zamanda bu ideoloji gençler tarafından

benimsenmiş ve varlık alanlarının bir parçası haline gelmiştir. Gençlerin Cumhuriyet'in birer fedaisi olma sorumluluğunu istekli bir şekilde taşıdığı 1938 yılında basılan Şeref Kitabı adlı karma eserde net bir şekilde görülmektedir. Kitapta yer alan bir yazıda Sadık Deniz (Cumhuriyet Halk Partisi, 1938: 53) isimli lise öğrencisi Atatürk'e ve Cumhuriyet'e olan minnettarlığını “*Sana olan borcumuz senin gibi ebedi olacaktır. Bir zaferle beraber doğanlar, senin ve bize armağan ettiğin cumhuriyetin gösterdiği nurlu yolun ilahi sonsuzluğuna doğru koşacağız*” sözleriyle ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren yeni bir gençlik sınıfının yükselişi söz konusudur. Bu gençlik sınıfının toplum ve iktidar ile uyumlu olması Cumhuriyet değerlerinin korunması ve devamlılığının sağlanması bakımından önem taşımaktadır. Gençlerin bu yönde bir kimlik geliştirmeleri ve yetişkinliğe adım attıklarında kendilerine, ailelerine, topluma ve devlete yararlı bireyler olmaları için eğitim de dahil olmak üzere devletin diğer aygıtları işlevsel bir şekilde kullanılmakta ve gençleri sarmalayan ideolojik bir alan inşa edilmektedir.

3. HABABAM SINIFI (EĞİLMEZ, 1975) VE AH NEREDE (AKSOY, 1975) FİLMLERİNDE CUMHURİYET GENÇLİĞİNİN TEMSİLİ

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren 1960'lı yıllara kadar gençlik grubu devletin ideolojik aygıtlarıyla uyumlu bir varoluş sergilemiştir. Ancak, 1960'lardan itibaren Avrupa ve Amerika'daki öğrenci hareketleri Türkiye'ye de yayılmıştır. Bu dönemde Batı toplumlarındaki gençlik eylemlerinin ana ekseninin bireysel özgürlükler olduğu, fakat Türkiye'de gençliğin otoriteye karşı eylemlilik içerisine girmesinin, Atatürk ilkelerinin toplumsal etkisinin ve değerinin siyasal iktidar tarafından azaltılmakta olduğu endişesinden kaynaklandığı görülmektedir (Koca, 2018). Dolayısıyla her ne kadar gençlik grubu Cumhuriyet değerlerinin fedaisi sorumluluğunu 1960'larda ve 1970'lerde taşımaya devam etse de otorite ile bir anlaşmazlık içerisinde olduğundan dolayı kaotik bir söylem içerisine sürüklenmiştir.

Bu çalışmanın örneği olarak seçilen iki filmin de yapım yılı 1975'tir. 1970'li yıllar gençlik bağlamında bir korku ve endişe ortamı ile bağdaştırılmaktadır. Bazı gençlik gruplarının otoriteye karşı boykotlar düzenlediği ve siyasal iktidarla anlaşmazlık içinde olmasından dolayı Cumhuriyet'in yılmaz fedailerini olarak algılanan gençlik söylemi bu dönemde değişikliğe uğramıştır. Örnek olarak seçilen *Hababam Sınıfı* (Eğilmez, 1975) ve *Ah Nerede* (Aksoy, 1975) filmlerinde yer alan gençlik temsiline de bu minvalde değişen bir söylemin ürünü olduğu düşünülmektedir.

Ertem Eğilmez'in 1975 yılında yapımcılığını ve yönetmenliğini yaptığı *Hababam Sınıfı*, Özel Çamlıca Lisesi'nde disiplinsizlikleriyle ve itaatsizlikleriyle tanınan bir öğrenci grubunun okula yeni gelen Tarih Öğretmeni ve Müdür Muavini Mahmut Hoca ile tanışmalarının ardından yaşananları anlatmaktadır. Mahmut Hoca karakteri, okula atanmasının ardından öğrencileri disiplinize etmeye ve onları yetişkinliğe hazırlamak için çalışmaya başlar. Bu durumda, bir iktidar öznesi olarak işlev gören Mahmut Hoca karakteri ve başına buyruk ve büyüme istemeyen gençleri temsil eden *Hababam Sınıfı* üyeleri arasındaki ikili karşıtlık etrafında filmin ana çatışması oluşmaktadır.

Filmin karakterlerinin tanıtıldığı giriş bölümünde derslerden bihaber, sürekli eğlenmeye çalışan, düzensiz ve disiplinsiz öğrencilerin oluşturduğu bir grup öğrenci ve onları kontrol

altında tutmakta başarısız olan öğretmenler görülmektedir. 15-18 yaş aralığında olması gereken öğrenciler, sınıfı bir türlü geçemedikleri için 23-25 yaş aralığındadır. Dolayısıyla, filmin ana karakterleri olarak işlev gören gençler istenmeyen davranışlar sergileyen bireyler olarak resmedilmektedir. Diğer taraftan ise okulun öğretmenleri çoğunlukla emeklilik sonrası çalışmaya devam etmek zorunda kalan, yorgun ve yaşça büyük bireyler olarak betimlenmektedir. Öğretmenler sağlık problemleri ve yorgunlukları sebebiyle gençleri kontrol altında tutamamaktadır. Bu sebeple, ideolojik bir mekan olan okula bir kaos ortamı hakimdir. Bu aşamada sık sık öğretmenler “*Şu yeni müdür muavini gelse de şunları bir hal-i yola koysa*” sözleriyle değişime dair umut beslediklerini ifade etmektedir.

Okula Mahmut Hoca'nın gelmesi bir değişim sürecini başlatır. Mahmut Hoca idealist ve disiplinli bir eğitimci profili çizmektedir. Mahmut Hoca'nın okula gelişi, Cumhuriyet'in unutulmuş gençlik idealinin de hatırlanması anlamına gelmektedir. İktidarın bir simgesi olarak Mahmut Hoca öğrencileri tekrar kontrol altına alarak terbiye etmeye, disiplin altına sokmaya ve Cumhuriyet'in öngördüğü gençlik çizgisi içerisinde onları yeniden konumlandırmaya çalışmaktadır. Mahmut Hoca'nın öğrencilerle tanıştığı sahnede dile getirdiği ifadeler de bunu kanıtlar niteliktedir. Mahmut Hoca “*Okuldan kaçıyor musunuz kaçirtmam. Ön bahçede top oynuyorsunuz oynatmam... Sigara da içiyorsunuzdur... içerken görmeyeyim canınızı yakarım. Kopya çekirtmem, haberiniz olsun... Söz vermeden konuşma. Okulda patırtı gürültü kavga istemem. Derslere saatinde girilecek, yemek saatinde yenilecek, tam saatinde yatılıp saatinde kalkılacak.*” sözleriyle iktidarın pekiştirildiği ve devletin aygıtlarından birisi olan eğitimin önemli bir kurumu olan okulda öğrencilerin oynaması gereken rolü hatırlatır. Aynı zamanda iktidarın gençlerin sadece zihinleri üzerinde değil aynı zamanda bedenleri üzerinde de etki sahibi olmak için çabaladığı görülmektedir. Burada öğretmen karakteri iktidarın bir görünümü niteliğindedir ve öğrenciler ise zihinleri ve davranışları yontularak belli bir kalıba sokulmak istenen nesnelere olarak betimlenmektedir.

Filmin gelişme bölümü boyunca Hababam Sınıfı'na mensup öğrenciler kurallara karşı gelmekte, Mahmut Hoca karakteri ise onları çeşitli cezalarla eğitmeye, terbiye etmeye ve onları ideolojiye uygun davranışlarla donatmaya çalışmaktadır. Filmin sonuç bölümünde gençlik ve Mahmut Hoca temsilinde iktidar uzlaşmış görülmektedir. Mahmut Hoca hastalanmıştır ve öğrenciler onu ziyarete gelmiştir. Bu sahnede Mahmut Hoca'nın öğretilerinin bir karşılık bulduğu ve gençlik tarafından özümsemişi anlaşılmaktadır.

Yeşilçam Sineması'nda gençliğin temsili konusunda belirgin örnekler sunan bir başka film ise Orhan Aksoy'un 1975 yılında yönetmenliğini yaptığı *Ah Nerede* filmidir. Filmde taşradan İstanbul'a üniversite eğitimi almak için giden 3 erkek kardeşin eğitim yaşamından uzaklaşarak istenmeyen davranışlara yönelmeleri ve iktidar figürü olan baba karakteriyle çatışmaları konu edinilmektedir. *Ah Nerede* Yeşilçam Sineması'nın klasik bir komedi örneği gibi görünse de 1970'lerin siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel anlamda karmaşık konjonktürünü yansıtmaları bakımından gerçekçi anlamlar üretmektedir.

Filmin protagonistisi Ferit Tıp bölümünde okuyan fakat çapkınlığı sebebiyle derslerine vakit ayıramayan bir gençtir. Murat karakteri Eczacılık bölümünde eğitim almakta fakat kumar alışkanlığı sebebiyle derslerine odaklanamamaktadır. Kardeşlerin en küçüğü olan Ömer ise Mühendislik öğrencisidir ancak siyasi açıdan marjinal bir grubun üyesi olduğu ve iktidara karşı eylemlere katıldığı için derslerine gereken önemi vermemektedir. 1970'lerde üniversite eğitimi

almak için çocuklarını büyük kentlere gönderen ailelerin korkuları bu filmde komedi unsurlarıyla bezenerek ele alınmıştır. Dolayısıyla, film hem toplumun gençlerden beklentileri hem de gençlerin eylemliliği hakkında bazı anlamlar üretmektedir.

Filmdeki genç karakterler iktidarın çeşitli görünümüne karşı gelmektedir. Ferit aile kurumuna karşı gelen davranışlar sergilemektedir. Babasının uygun gördüğü biriyle nişanlanan Ferit başka kadınlarla da ilişkiler kurarak aile kurumunun kutsal görülen yapısına sığmayan davranışlar sergilemektedir. Aile kurmak yetişkinliğe adım atmanın bir yoludur fakat Ferit karakteri yetişkinliğe geçiş sürecinde isteksizdir. Murat karakteri ise tahakküm mekanizmalarıyla ekonomik anlamda bir çatışma içerisindedir. Kahvehanelerde kumar oynayan Murat çoğunlukla para kaybederken betimlenir. Ömer ise siyasi iktidar mekanizmalarıyla bir karşıtlık içerisindedir. 1970'li yıllarda Türkiye'de büyük bir toplumsal karışıklığın göstergesi olan öğrenci hareketleri, filmde Ömer karakteri özelinde temsil alanı bulmuştur.

Genç karakterlerin toplum tarafından sapma davranışları olarak görülen yaşam tarzı baba karakterinin gerçekleri öğrenmesiyle son bulur. Bir iktidar figürü olarak baba devreye girer ve çocuklarını cezalandırır. Filmin gelişme bölümünde tarlada çalışmak zorunda kalan gençler toplumsal normların geçerliliğinin farkına varır ve değişmeye karar verirler. İstanbul'a geri dönüp hem çalışır hem de eğitim yaşamlarına devam ederler. Bu noktada film seyircilere iki farklı gençlik temsili sunmaktadır. İktidar tarafından şekillenen toplumun gençlerle ilgili bütün korkularını ve endişelerini yansıtan bir gençlik temsili toplumun sürekliliğini ve barışını tehdit eden eylemlerde bulunurken, iktidarla uyumlu başka bir gençlik ise yetişkinliğe geçiş sürecini toplumsal kodlara uygun bir şekilde gerçekleştirmektedir.

4. SONUÇ

Cumhuriyet idealleri, toplumun bütün paydaşlarını kapsayan bir dönüşümü gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Modernleşme çerçevesinde inşa edilen bu değişim sürecinin en önemli unsurlarından biri ise gençlerin eğitimidir. Gençlerin ülkelerine ve ailelerine yararlı birer yetişkin olma yolunda ilerleyebilmeleri için Cumhuriyet değerlerine uyumlu bir şekilde eğitim almalıdır.

İdeolojik Eleştiri yöntemiyle ele alınan *Hababam Sınıfı* (Eğilmez, 1975) ve *Ah Nerede* (Aksoy, 1975) filmlerinde Cumhuriyet değerlerinden uzak ve hâkim gençlik söyleminin dışında davranışlara yönelen bir gençlik temsili inşa edilmiştir. Her iki film de gençliği, dönemin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal gerçekleri bağlamında ele alarak, gençlerin otoriteyle, aile kurumlarıyla ve toplumsal normlarla kurdukları ilişkileri ortaya koymaktadır. Filmlerde gençlik temsili, toplumsal değişimlere uyum sağlama, otoriteyle çatışma ve sonunda uzlaşma gibi evrimsel bir süreci yansıtarak, dönemin gençlik anlayışının karmaşıklığını ve çeşitliliğini göstermektedir. Örnek filmlerin anlatısında iktidar mekanizmaları, kontrolden çıkan genç karakterleri tekrar toplumsal kodlar çerçevesinde bir dengeye sokar ve gençler ideolojinin gerektirdiği bir çizgiye dönerler. Bu durumda, 1970'lerin gençlik çerçevesinde inşa edilen karmaşık söyleminin izleri örnek filmlerde net bir şekilde görülebilmektedir.

KAYNAKÇA

Andrew, D. (2010). *What Cinema Is! Bazin's Quest and its Charge*. West Sussex: Wiley & Blackwell.

- Aykaç, P. (2020). The Commission for the Preservation of Antiquities and Its Role in the Appropriation of Istanbul's Diverse Heritage as National Heritage (1939–1953). *New Perspectives on Turkey*(62), 75-99.
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Cumhuriyet Halk Partisi. (1938). *Şeref Kitabı Cümhuriyetin XV. Yıl Dönümünde Türk Gençliğinin Duygu ve Düşüncesi*. Ankara: Cumhuriyet Matbaası.
- Çaycı, A. (1995). Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (Öğretimin Birleştirilmesi Yasası) Atatürk İnkılâpları İçindeki Yeri ve Önemi. A. A. Merkezi içinde, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Lâikleşmesinde 3 Mart 1924 Tarihli Kanunların Önemi*.
- Çelebi, N., & Asan, H. T. (2013). Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki (1923-1946) İnsan/Birey Yetiştirme Paradigmasının Son Osmanlı Birikimi ile Karşılaştırmalı Analizi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 140-148.
- Çetin, H. (2001). Devlet, Ğdeoloji Ve Eğitim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 201-211.
- Furlong, A., & Cartmel, F. (2007). *Young People and Social Change*. New York: Open University Press.
- Izmaylov, R., Ravilovich Fakhrudinov, R., & Rifkhatovna Galimzyanova, L. (2017). Kemalism: The Term, Content, and Contemporary Visions. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1253-1259.
- Koca, M. (2018). 69 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet. *Birey ve Toplum*, 8(15), 87-109.
- Köker, L. (2016). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi* (Cilt 15. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kracauer, S. (1960). *Theory of Film: The Redemption of Physical Reality*. New York: Oxford University Press.
- Lüküslü, D. (2015). *Türkiye'de Gençlik Miti*. İstanbul: İletişim.
- Namal, Y., & Karakök, T. (2011). Atatürk ve Üniversite Reformu (1933). *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), 27-35.
- Neyzi, L. (2001). Object or Subject? The Paradox of "Youth" in Turkey. *International Journal of Middle East Studies*, 411-432.
- Özden, Z. (2004). *Film Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods*. Newbury Park: Sage Publications.
- Petrov, M. V. (2004). Everyday Forms of Compliance: Subaltern Commentaries on Ottoman Reform, 1864–1868. *Comparative Studies in Society and History*, 46(4), 730-759.

Şimşek, U., Küçük, B., & Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 2809-2832.

Yılmaz, E. (2022). *Bağımsız Türk Sineması ve Gençlik: Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Ankara : Detay Yayıncılık.

İKİ AŞAMALI AKIŞ KURAMININ YENİ MEDYA BAĞLAMINDA ANALİZİ

Doç. Dr. SERHAT ÇOBAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi,

Orcid ID: 0000-0001-8430-0681

ÖZET

Bu çalışmanın temel sorunsalı iletişim kuramlarında anaakım yaklaşımlar içinde yer alan iki aşamalı akış kuramının yeni medya bağlamında nasıl ele alınabileceğini analiz etmektir. Bu bağlamda da öncelikle iletişim kuramları içinde yer alan iki aşamalı akış kuramı açıklanarak kuramda önemli bir kavram olan kanaat önderi olgusuna değinilecektir. Geleneksel medya bağlamında değerlendirilen bu kavramın dijital teknolojilerle olan ilişkisi üzerinde durulacak ve kanaat önderi olgusunun dijitalleşen dünyaya nasıl uzandığı ele alınmaya çalışılacaktır.

İki aşamalı akış kuramının temelleri Paul Felix Lazarsfeld, Bernard Berelson, Hazel Gauset ve Elihu Katz'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Kuramın ortaya çıkışında medyanın etkilerinin çok güçlü olmayıp sınırlı olduğu yaklaşımı etkilidir. Kuram medya etkisinin güçlü olduğunu savunan “hipodermik iğne”, “sihirli mermi” modellerinin sorgulanmasında önemlidir. Bu kuram 1940'lı yılların başında ortaya çıkıp 1960'lı yıllara kadar medya alanında önemli bir konumda bulunmuştur.

Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet'in 1944 yılında yayınladıkları “Halkın Seçimi” çalışması ile başkanlık kampanya süreçlerinde seçmen kararının nasıl oluştuğu araştırılmıştır. İnsanların oy verme davranışlarını medya ve siyasal propagandanın ne şekilde etkilediğini ortaya koymaya çalışan bu çalışmanın üç temel bulgusu vardır. Bunlar, “kişisel etkinin rolü”, “kişisel etkinin akışı” ve “kanaat önderleri”dir.

Kanaat önderleri toplumda belirli konulara ilişkin toplumun geneline kıyasla daha fazla ilgili kişilerden oluşmakta olup her toplumsal kesimde kanaat önderine rastlamak mümkündür. Toplumun geri kalanına kıyasla kanaat önderi radyo, gazete ve dergilere yani kitle iletişim araçlarına daha fazla maruz kalmaktadır. Kanaat önderleri de temsil ettikleri grubun çıkarları konusunda daha hassas ve görüşlerini açıklamak için daha istekli kişilerden oluşmaktadır.

Bu anlamda dijital teknolojilerin giderek yaygınlaştığı günümüz toplumlarında kanaat önderleri olgusunun nasıl bir dönüşüm geçirdiğinin analizi bu çalışmada yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Yeni Medya, Kanaat Önderi

ABSTRACT

The main problem of this study is to analyze how the two-stage flow theory, which is among the mainstream approaches in communication theories, can be addressed in the context of new media. In this context, firstly, the two-stage flow theory within communication theories will be explained and the phenomenon of opinion leader, which is an important concept in the theory,

will be touched upon. The connection of this concept, which is evaluated in the context of traditional media, with digital technologies will be emphasized and how the phenomenon of opinion leaders extends to the digitalizing world will be discussed.

The foundations of two-stage flow theory are based on the work of Paul Felix Lazarsfeld, Bernard Berelson, Hazel Gaudet and Elihu Katz. The approach that the effects of the media are not very strong but limited is effective in the emergence of the theory. The theory is important in questioning the "hypodermic needle" and "magic bullet" models that argue that the media effect is strong. This theory emerged in the early 1940s and had an important position in the media field until the 1960s.

With the study "People's Choice" published by Lazarsfeld, Berelson and Gaudet in 1944, it was investigated how voters' decisions were made during the presidential campaign processes. This study, which tries to reveal how media and political propaganda affect people's voting behavior, has three main findings. These are "the role of personal influence", "the flow of personal influence" and "opinion leaders".

Opinion leaders consist of people who are more interested in certain issues in society than the general society, and it is possible to find opinion leaders in every social segment. Compared to the rest of the society, opinion leaders are more exposed to mass media, namely radio, newspapers and magazines. Opinion leaders are also people who are more sensitive about the interests of the group they represent and are more willing to express their opinions.

In this sense, this study will try to analyze how the phenomenon of opinion leaders has transformed in today's societies where digital technologies are becoming increasingly widespread.

Keywords: Communication, New Media, Opinion Leader

Giriş

İletişim insanın doğa üzerinde varlığını sürdürmeye başladığı andan itibaren gelişen bir olgudur. İnsanlık tarihinin gelişim evreleri incelendiğinde de iletişim olgusunun her zaman var olduğu söylenebilir. İnsan yalnızken bile kendi iç sesi ile beraber kaldığından iletişimin bitimsiz bir yapı taşıdığı da ifade edilmelidir. Sözsüz, sözlü ve yazılı olarak farklı türlerde kendini gösterebilen iletişim olgusu toplumun ekonomik, siyasi ve kültürel öğeleriyle de ilişki içerisine girmekte ve böylece toplumdaki hem etkilenen hem de toplumu etkileyen başat bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Erdoğan ve Alemdar, 2005; Güngör, 2016).

İletişim olgusu insanlık tarihinin her döneminde önemini koruyan bir yapı taşımakla birlikte matbaanın 1450'li yıllardan itibaren özellikle de Avrupa'da yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanması yazılı eserlerin mekanik seri üretimi için önemli bir çığır açmış ve iletişimden kaynaklı toplumdaki değişimi hızlandırmıştır. Bir müddet sonra yazılı kültürün baskınlığı ile basılı gazeteler çağına geçilmiştir. İlk gazetelerin süresiz bir periyotta çıktığı görülürken bu

durumu süreli ve günlük gazeteler izlemiş ve gazeteler 1800'lü yılların önemli iletişim araçları olarak toplumda önemli bir konuma sahip olmuşlardır (Jeanneney, 2006: 24-28).

Feodal toplum biçiminden kapitalist toplum biçimine geçilirken ki süreç içinde kitle toplumu kitle basınına yaratmış ve haber içeriklerinde de çeşitli dönüşümlerin yaşanarak haber türleri oluşmaya başlamıştır. Özellikle magazin ve tefrika haberciliğin 1800'lü yıllar basınında çok satma kaygısı ile ağır bastığı görülmektedir (Jeanneney, 2006; Baykal ve Çoban, 2022).

Sonraki dönemde iletişim teknolojilerinin de gelişimiyle telgraf, sinema, televizyon gibi kitle toplumuna hitap eden kitle iletişim araçları ortaya çıkmış ve toplumda önemli bir yere sahip olmuştur. İletişim alanında yaşanan bu gelişmelere 1900'lerden sonra disiplinlere ayrılmaya başlayan pozitivist akademi geleneği de uzak kalmamış ve iletişim 1900'lerin ilk çeyreğinden sonra akademik çalışmalar içinde önemli bir uğrak hüviyeti kazanmaya başlamıştır (Güngör, 2016; Gulbenikyan Komisyon Raporu, 2003).

Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde iletişimin toplum ile olan etkileşimini anlamak üzere yönetsel/davranışçı paradigma içinde akademik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Burada iki farklı gelenekten bahsetmek anlamlıdır. İletişimi anlamaya dönük bilimsel çalışmalar anaakım ve eleştirel yaklaşımlar şeklinde iki farklı aks içerisinde analiz edilebilmektedir. Her iki yaklaşım da kimi zaman bir diğerinin alanına uzansa da bu okulları belirleyen ana özellikler bulunmaktadır (Uzun, 2018; Yaylagül, 2006).

Bu çalışmanın temel amacı ise anaakım yaklaşımlar içinde ele alınan "iki aşamalı akış" kuramının ne olduğunu betimlemek ve daha sonra da bu yaklaşım içinde önemli bir yeri bulunan kanaat önderi kavramını yeni medya ile olan ilişkisi bağlamında irdelemektir.

1. İki Aşamalı Akış Kuramı

İki aşamalı akış kuramının temelleri Paul Felix Lazarsfeld, Bernard Berelson, Hazel Gauset ve Elihu Katz'ın çalışmalarına dayanmaktadır. Kuramın ortaya çıkışında medyanın etkilerinin çok güçlü olmayıp sınırlı olduğu yaklaşımı etkilidir. Kuram medya etkisinin güçlü olduğunu savunan "hipodermik iğne", "sihirli mermi" modellerinin sorgulanmasında önemlidir. Bu kuram 1940'lı yılların başında ortaya çıkıp 1960'lı yıllara kadar medya alanında önemli bir konumda bulunmuştur (Özçetin, 2021: 106).

Avrupa'dan Amerika'ya göç eden Lazarsfeld ve ekibi, bilimsel etkinliğin deneysel düzlemde ele alınması gerektiğini savunarak araştırma sorularının kavram setleri ile ifade edilebileceğini, bu kavram setlerinin de matematiksel göstergelere dönüşerek kodlanabileceğini ifade eder. Bu anlamda da deneysel araştırma geleneğinin öncü çalışmaları sergilenmiştir (Cangöz, 2018: 56).

Lazarsfeld ve ekibi 1944'lü yıllarda Halkın Seçimi ve 1955 yılında Kişisel Etki adı altında önemli çalışmalara imza atmıştır. Halkın Seçimi çalışması başkanlık seçimleri süresince medya ve siyasetin seçmenlerin oy verme davranışına etkisini açıklama amacını gütmekteydi. Bu amaçla Ohio'nun Erie kasabasında 1940'lı yıllarda bir çalışma yürütüldü. Yaklaşık yedi ay süren bu çalışmada 600 katılımcıyla ayda bir görüşme gerçekleştirilerek başkanlık seçim kampanyalarının toplum üzerindeki etkisi araştırıldı. Bu çalışmada kullanılan yöntem daha

sonraki pazar araştırmaları, kamuoyu yoklamaları için örnek oluşturmuştur (Özçetin, 2021: 107; Cangöz, 2018: 56).

Bu çalışmanın sonucunda üç önemli olgunun insanların karar verme davranışları üzerinde etkili olduğu saptandı. Bunlar; kişisel etkinin rolü, kişisel etkinin akışı ve kitle iletişim araçları şeklinde ifade edilir. Bulgulardan ilki olan kişisel etki ile ifade edilmek istenen insanların kitle iletişim araçlarına kıyasla bireysel etkileşimlerinin oy verme davranışını daha büyük oranda etkilediği yönündedir. Kişisel etkinin akışı olgusu ise bazı insanların kitle iletişim araçlarından akan mesajlara daha fazla duyarlı ve ilgili olduklarını anlatmaktadır. Çalışmada bu kişiler kanaat önderi olarak ifade edilmiş olup her cinsiyet, sınıf, meslek ve yaş grubundan olmaları olasıdır. Çalışmanın üçüncü olgusu kanaat önderleri ve kitle iletişim araçları şeklinde olup bu olgu ile anlatılmak istenen aslında çalışmanın birinci ve ikinci olgularını tamamlar niteliktedir. Bu aşamada kanaat önderi kavramı daha ayrıntılı bir biçimde betimlenmeye çalışılmıştır (Özçetin, 2021: 108). Kanaat önderi denilen kişilerin genel özelliklerini şu şekilde betimleyebilmek mümkündür.

- Toplumun geri kalanına kıyasla kitle iletişim araçları ile daha fazla ilgili ve bu araçlardan akan mesajlara daha fazla maruz kalan kişi.
- Kanaat önderleri toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha aktif ve söz sanatlarını kullanabilme becerisi daha güçlü.
- İçinde buldukları ve temsil ettikleri grubun çıkarları konusunda daha hassas ve önemli konularda görüşlerini açıklamak konusunda daha istekli.
- Kamuoyu önderi toplumsa güvenilir ve saygıdeğer bir kişi olarak bilinirse etkinliği o ölçüde artar.
- Fikirler medyadan kanaat önderine, oradan da nüfusun daha az aktif kesimlerine akar. Bu nedenle kurama iki aşamalı akış denilmiştir (Yaylagül, 2006; Özçetin, 2021; Cangöz, 2018).

Lazarsfeld ve ekibinin çalışmalarının ardından kanaat önderlerinin nasıl sınıflandırılabilceği sorusunun üzerine gidildi. Kanaat önderleri altı grup başlığı altında ele alındı; Bunlar; Büyük Düşünürler (Adam Smith, Karl Marx vb.), Büyük Öğrenciler (Spinoza, Huxley vb.), Büyük Yayıncılar (büyük düşünürlerin felsefelerini yayanlar), Daha Küçük Yayıncılar, Katılımcı Yurttaşlar ve Politik Olarak Etkisizler şeklinde (Özçetin, 2021: 111).

Kanaat önderi kavramı 1940'lı yıllarda şekillenmiş ve iletişim kuramları içinde yer alan iki aşamalı akış kuramının temel bir öğesi olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise bilgisayar ve internet destekli teknolojik gelişmeler ile iletişimde de yeni olanaklar ve kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışma yeni iletişim teknolojilerinin gelişiminin kanaat önderi kavramı ile olan ilişkiselliğini açıklamaya çalışacaktır.

2. Yeni Medya

Yeni medya olgusuna değinmeden önce teknoloji ve toplum arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiğine değinilebilir. Fuch'a (2014: 106) göre teknoloji ve toplum arasında diyalektik bir ilişi vardır. Bu ilişi içinde toplum teknolojiyi biçimlendirirken teknoloji de toplumu biçimlendirmektedir. Bununla birlikte toplum daha büyük bir olguya gönderme yapar yani

teknolojiden daha fazlasını ifade eder. Toplum insanların üretken toplumsal ilişkiler kurarak iş birlikleri içinde olduğu daha büyük bir yapıdır. Teknolojide bu üretken iş birlikleri sonucu oluşan birçok unsurdan biridir. Bununla birlikte teknoloji diğer iş birlikleri sonucu oluşan toplumdaki ürünlerden “ağlardaki düğümler ve etkileşimler” açısından farklılaşmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin öncülleri kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları büyük sayıda tekrarlanabilir mesajları büyük izleyici topluluklarına iletmekte olup iki temel özelliğinden bahsedilebilir. İlk olarak kitle iletişimi nüfusun dar bir kesimine yönelik değil, büyük homojen olmayan kesimine, kitlelere yöneliktir. İkinci olarak ise, mesajın nüfusun büyük kesimine aynı anda ulaşabilmesi için teknik araçların kullanımını gerektirir. Kitle iletişim araçlarının internet ve bilgisayar teknolojisinin gelişimi ile olan ilişkisi sonucu yeni medya olarak adlandırılan iletişim araçları da ortaya çıkmıştır. Yeni medyanın üç temel özelliği olduğu söylenebilir. Bunlar; etkileşim, kitlesizleşme ve eşzamansız olabilmidir. Etkileşim iletişim sürecindeki mesaj alışverişi olarak kabaca tarif edilebilir, kitlesizleşme ise her bireyle özel mesaj değişimi yapılabilmesini ima ederken, eşzamansız olabilme de birey için uygun zamanda mesaj alma ve gönderme durumuna gönderme yapar (Geray, 2003: 17-19; Rogers, 1995).

Çeşitli teknolojik, ekonomik ve sosyal gelişmeler neticesinde iki nokta arasındaki iletişim giderek birbirine dönüşmekte ve aralarındaki farklılık da kaybolmaktadır. Bu duruma yakınsama/yöndeşme (convergence) adı verilir. Akıllı mobil cep telefonu teknolojisi buna örnek olarak verilebilir. Bu telefonlarla hem arama, hem tv izleme, video izleme, radyo dinleme yapılabilmektedir. Bu da birçok iletişim aygıtının geçmişte ayrı ayrı olarak yaptığı unsurların tek bir aygıtta birleşmesini ifade etmektedir. Bu anlamda yeni medyanın genel bir tanımını yapmak gerekirse şunlar söylenebilir; kitle izleyicisine bireysel kullanıcılar olarak da hitap edebilen, kullanıcıların istedikleri zaman istedikleri uygulamalara erişebilmesine olanak sağlayan ve bireylerin etkileşim içinde de olabileceği sistemlerdir (Geray, 2003: 20). Yeni medya bilgisayara özgü işlemleri ve iletişim araçlarına özgü yapıları barındıran melez bir nitelik taşır. Yeni medya teknolojileri kitle iletişim araçlarından nicel olarak farklı bir teknoloji olan sayısal teknoloji ile üretilmekte bu anlamda da iki yönlü iletişime izin veren çoklu ortam teknolojilerini kullanabilmektedir (Törenli, 2005: 87). Manovich de (2019: 374) medya ve bilgisayar arasındaki yöndeşmenin yeni medyayı oluşturduğunu ifade eder.

2000’li yıllarda başlayan web 2.0 dönemi ile birlikte sosyal medya platformları ortaya çıkmıştır (Dikmen, 2022: 137). Sosyal medyaya ilişkin çeşitli tanımlar bulunmakla birlikte Fuchs (2014: 72), sosyal medya kavramını analiz etmeden önce sosyalliğin ne olduğuna ilişkin bir kavrayışa gereksinim olduğunu belirtir. Ona göre önemli kuramcıların sosyalliğe ilişkin farklı bakış açıları vardır. Sosyalliği Emile Durheim sosyal olgular olarak, Max Weber sosyal ilişkiler, Karl Marx işbirlikçi/ortak emek ve Ferdinand Tönnies topluluklar olarak ele almaktadır. Sosyal medya, katılımcılık ile iktidar ve iktidar karşıtlarının buluşabildiği alanlara da gönderme yapmaktadır (Fuchs, 2014: 72). Carr ve Heyes’e (2015) göre sosyal medya insanların bilgi ve görüşlerini açıklamak için bir araya geldikleri çevrim içi platformlar olarak tanımlanabilir. Boyd ve Ellison’a (2007: 211) göre ise sosyal medyanın üç temel özelliği vardır. Bunlar bir profil oluşturma, diğer kullanıcılarla etkileşime geçerek paylaşımında bulunma ve başka kullanıcıların profillerini inceleyebilme biçimindedir.

Sayısal mecralar üzerinde devletlerin ve şirketlerin hakimiyetlerini kurdukları ve bu hakimiyetlerini sürekli olarak inşa etmek zorunda kaldıkları bir alandır da. Sosyal medya araçları değerlendirildiğinde şirketlerin bu alanda önemli bir aktör olarak bulunduğu söylenebilir. Fuch (2014: 109-113) şirketlerin özellikle para ve dikkat üretimi için kapasiteye sahip olmasından dolayı yurttaşların karşı gücü ile asimetrik bir ilişki kurulduğunu belirtir. Yurttaş gücünün devasa şirket gücüne kıyasla bir potansiyel taşıdığını ama bunun çok güçlü bir aşamada bulunmadığını ifade eder. Gücün bu asimetrik dağılımın modern toplumdaki şiddet olgusuyla da bağlantılı olduğunu ifade eden Fuch, şiddetin fiziksel, yapısal (devlet ve örgüt aracılığı ile hayati kaynaklara erişimi engellemek) ve ideolojik (zihin manipülasyonu ya da itibar zedeleme) boyutları olduğunu da altını çizer. Günümüz toplumlarında medyanın ekonomik, politik ve kültürel güç/iktidar yapıları tarafından şekillendirildiğini kaydeder. Fuch, ekonomik olarak sosyal medyanın belli mülkiyet biçimleri ile asimetrik olarak sarmalandığını bu açıdan özel bir sınıfın onun sahibi olduğunu; politik olarak asimetrik dağılım neticesinde belirli bir grubun karar almayı kontrol ettiğini; kültürel gücün asimetrik dağılımı nedeniyle ise bazı aktörlerin şöhret ve görünürlüklerinin daha yaygın olduğunu belirtir. Tüm enformasyon eşit derecede görünür değildir ve aynı ilgiyi görmez. Buna tabakalaşmış çevrimiçi dikkat ekonomisi denir.

3. Facebook'daki Asimetrik İlişki

Bu anlamda tabakalaşmış çevrimiçi dikkat ekonomisinin popüler bir sosyal medya uygulaması olan Facebook'a nasıl yansıdığı ve kanaat önderliği kavramı ile ilişkisi bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturacaktır. Facebook içinde hem anaakım hem de alternatif medya yapılanmalarını görmek olasıdır. Bu çalışmada anaakım medya içinde tanımlanabilecek kişilerin popülerliği ile alternatif medya yapılanması içinde tanımlanabilecek kişilerin popülerliği karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

Anakım medya piyasa ve siyasal iktidar ilişkileri ile bağlantılı bir medya yapılanmasını ifade ederken alternatif medya bu güç ilişkilerinin dışında kalan bağımsız medya kuruluşlarına gönderme yapar (Atton, 2003). Anaakım medya ve alternatif medya, medya sahipliği, içeriği, politik yaklaşımları ve kapsamı konusunda farklılıklara sahiptir. Anaakım medyanın mülkiyet yapısı genellikle şirketler ve kimi zamanda kamu medyası olurken medya içerikleri de bu mülkiyet yapısına uygun bir biçimde şekillenir. Alternatif medya ise genellikle bağımsız olarak işleyen, kar amacı gütmeyen ve kamuoyunu bilgilendirme nosyonları ile hareket eder. Alternatif medyada içerikler baskı altındaki grupların söylemlerini görünür kılacak, demokratik tartışma imkanına olanak tanıyacak şekilde oluşturulur (Türkkol, 2021: 18; Aydoğan ve Kırık, 2012).

Dünya'da sosyal medyanın büyük oranda popüler bir iletişim aygıtı olduğu söylenebilir. We are social (2023) adlı küresel bir dijital ajansın raporuna göre dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ı sosyal medya uygulaması kullanıyor. Yaklaşık 8 milyar olan dünya nüfusunun 4,76 milyarının sosyal medya kullanıcısı olduğu söylenen raporda dünyada internet kullanıcı sayısının 5,16 milyar olduğu belirtiliyor. Araştırma tipik bir internet kullanıcısının artık sosyal platformları kullanarak günde 2,5 saatten fazla zaman harcadığını ortaya koyuyor. Çevrimiçi olarak geçirilen her 10 dakikanın neredeyse 4'ü artık sosyal medya etkinliklerine gidiyor. Bununla birlikte dünyada internete bağlanamayan önemli bir nüfus olduğu da göze çarpıyor. 2023 yılının

başında Hindistan'da 730 milyon, Çin'de 374 milyon, Pakistan'da 150 milyon, Bangladeş'te 105 milyon kişinin internet bağlantısına sahip olmadığı görülüyor. Dünya'da 2,85 milyar insanın internet erişimine sahip olmadığı belirtiliyor. Ülkelerin dünyada internet kullanma zamanına bakıldığında ise dünya çapında ortalamanın günlük 6 saat 37 dakika olduğu görülüyor. Türkiye'de ise bu oran 7 saat 24 dakika. İnternette günlük en fazla zaman geçiren ilk üç ile en az zaman geçiren ilk üç ülkenin sırasıyla şunlar olduğu belirtiliyor. Birinci Güney Afrika 9 saat 38 dakika ile, ikinci Brezilya 9 saat 32 dakika ile, üçüncü 9 saat 14 dakika ile Filipinler olurken en az zaman geçiren ülkeler ise Japonya 3 saat 45 dakika ile sondan birinci, Danimarka 4 saat 58 dakika ile sondan ikinci ve Almanya 5 saat 12 dakika ile sondan üçüncü oluyor (Wearesocial, 2023).

Dünyada en çok kullanılan sosyal medya platformunun ise Facebook olduğu görülüyor. 4,76 milyar sosyal medya kullanıcısının 2,95 milyarı Facebook kullanıyor (Wearesocial, 2023). Dünyada en çok kullanılan sosyal medya uygulaması Facebook olduğundan çalışma bu sosyal medya platformunu değerlendirme üzerinden gidecektir.

Facebook'ta popüler kişilere bakıldığında anaakım medyadaki yapılanmalara benzer bir seyrin olduğu görülür. 2023 yılının en popüler Facebook sayfalarının şunlar olduğu görülmektedir. (Robinson, 2023).

Anaakım medya aktörleri:

1. Facebook (214 milyon takipçi)
2. Samsung (160 milyon takipçi)
3. Cristiano Ronaldo (148 milyon takipçi)
4. Mr. Bean (140 milyon takipçi)
5. Will Smith (116 milyon takipçi)
6. CGTN: Çin Küresel TV Haberleri (116 milyon takipçi)
7. Real Madrid CF (110 milyon takipçi)
8. Shakira (111 milyon takipçi)
9. Coca-Cola (108 milyon takipçi)
10. Tasty (105 milyon takipçi)

Alternatif medya aktörleri

1. Michael Moore (2.5 milyon takipçi -Amerikalı belgesel yapımcısı, yazar ve aktivist?)
2. Noam Chomsky (1.5 milyon takipçi - Amerikalı dilbilimci, filozof, yazar ve politik aktivist)
3. Judith Butler (209 bin takipçi - Amerikalı filozof ve cinsiyet kuramcısı)
4. Edward Snowden (5 bin 600 takipçi - NSA görevlisi ve veri gizliliği aktivisti. ABD hükümetinin gizli bilgilerini ifşa etmesiyle tanınır)
5. Naomi Klein (398 bin takipçi- Kanadalı yazar ve aktivist. Ekonomi, çevre, küreselleşme gibi konularda eleştirel analizler sunar)
6. Glenn Greenwald (216 bin takipçi - bağımsız gazeteci ve Pulitzer ödülü sahibi)

7. Peter Singer (56 bin takipçi - Etik ve hayvan hakları konusunda çalışmalarıyla tanınan Avustralyalı filozof)
8. Slavoj Žižek (455 bin takipçi - Slovenyalı filozof ve kültürel eleştirmen)
9. Amy Goodman (298 bin takipçi - Democracy Now! adlı bağımsız haber programının kurucusu ve sunucusu)
10. Free Julian Assange (134 bin takipçi - Avustralyalı bir gazeteci, bilgi özgürlüğü savunucusu ve WikiLeaks'in kurucusu)

Facebook'daki popüler ve alternatif medya aktörlerini incelediğimizde Fuch'un bahsettiği kültürel gücün asimetrik dağılımı nedeniyle bazı aktörlerin şöhret ve görünürlüklerinin daha yaygın olduğunu söyleyebilmek mümkün gözükmemektedir.

Sonuç

Bu çalışma iki aşamalı akış kuramı içinde önemli bir uğrakta yer alan kanaat önderleri yaklaşımını eleştirel bir perspektif ile sosyal medya bağlamında ele almaya çalışmaktadır. Bu anlamda da ilk önce kanaat önderi kavramının ne olduğu ve alanda bu kavrama ilişkin çalışmaların nasıl oluştuğuna değinilmiştir. Kanaat önderi kavramı gazetenin popülerliğini koruduğu ve dijital teknolojilerin günümüzdeki gibi toplumsal hayatta önemli bir konumda bulunmadığı dönemde yapılmıştır. Günümüzde ise dijital teknolojilerin gündelik hayatta önemli bir noktada yer aldığı artık bilinmektedir. 2023 yılında dijital teknolojilere ilişkin hazırlanan ve çalışmada bahsedilen raporda dünya nüfusunun yaklaşık 5 milyarının internet kullandığı ve bu oran içerisinde 4.7 milyarlık bir nüfusun sosyal medya kullandığı belirtilerek en fazla kullanılan sosyal medya aracının 2.95 milyar ile Facebook olarak görülmektedir.

Kanaat önderi kavramını incelediğimizde bu aktörlerin medyadan gelen mesajı ilk önce anlayıp değerlendirdiğini ve daha sonra çevrelere aktardığı görülmekteydi. Bu kavramı sosyal medya bağlamına yordduğumuzda ise Facebook üzerindeki popüler kişi ve kurumların ana akım medyada da önemli oranda görünürlük ve tanınırlığa sahip kişiler olduğu durumu karşımıza çıkarmakta. Facebook'taki ilk 10 popüler sayfayı incelediğimizde bu sayfalardaki kanaat önderlerinin yine güç ve iktidar sahibi kişi ve kurumlar olarak gözüktüğü söylenebilmektedir. Eleştirel ve alternatif yaklaşımlara sahip olan kişi ve kurumların popülerlik ve tanınırlığının ise düşük olduğu gözükmemektedir. Bu durum bize Fuch'un kültürel gücün asimetrik dağılımı yaklaşımının sosyal medya üzerinde de var olduğunu göstermektedir. Tabakalaşmış bir toplumsal sistemde sosyal medyadaki popülerlik olgusu da bu tabakalaşmış sisteme uymakta ve eleştirel kişi ve kurumların kendi sesini duyurabileceği platformlar kısılmaktadır.

Bu durumda kanaat önderi kavramının etkisine bizleri geri götürmektedir. Eğer tabakalaşmış bir sosyal medya üzerinde popüler olan kişi ve kurumların görüşleri daha fazla yaygınlaşabilme potansiyeline sahipse bu sosyal medya platformlarının toplumu dönüştürebilecek alternatif mecralar yaratarak katılımcı demokrasinin oluşumuna hizmet etmesi mümkün gözükmemektedir. Baskı altındaki grupların söylemlerini görünür kılacak, demokratik tartışma imkanına olanak tanıyacak bir sosyal medya yapılanması mevcut haliyle mümkün görünmemektedir.

Kaynakça

- Atton, C. (2002). *Alternative Media*, London: Sage Publications Ltd.
- Aydoğan, F. ve Kırık, A. M. (2012). Alternatif Medya Olarak Yeni Medya. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 18, 58-69 .
- Baykal, K. C. ve Çoban, S. (2022). *Türk Basınında Tabloidleşme Olgusu Üzerine Eleştirel Bir İnceleme*, Ankara: İksad Yayıncılık.
- Boyd, Danah M. ve Ellison, N.B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13, 210-230.
- Cangöz, İ. (2018). İletişim Kuramları içinde, “Eleştirel Yaklaşımlar” (Ed. Erkan Yüksel), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 38-65.
- Carr, C. T. ve Hayes, R. A. (2015). Social Media: Defining, Developing and Divining. *Atlantic Journal of Communication*, 23(1), 46-65.
- Dikmen, E. Ş. (2022). Sosyal Medya Platformları ve Televizyon Yayıncılığı: TRT'nin Dijital Pratikleri. *TRT Akademi Dergisi*, 7 (14), 134-153.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Öteki Kuram*, Ankara: Erk Yayınevi.
- Fuchs, C. (2014). *Sosyal Medya: Eleştirel Bir Giriş*, Ankara: Nota Bene.
- Geray, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Gulbenikian Komisyon Raporu. (2003). *Sosyal Bilimleri Açın*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Güngör, N. (2016). *İletişim, Kuramlar, Yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Jeanneney, J. N. (2006). *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Manovich, L. (2019). *İletişim Tarihi* içinde, “Medya nasıl yeni medya oldu?” (Ed. David Crowley ve Paul Heyer), Ankara: Siyasal Kitabevi, 371-377.
- Özçetin, B. (2021). *Kitle İletişim Kuramları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Robinson, M. (2023). 2023 yılının en popüler Facebook sayfaları, <https://howsociable.com/tr/charts-facebook-top-pages/>
- Rogers, E. (1995). *Diffusion of Innovations*, New York: The Free Press.
- Törenli, N. (2005). *Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı*, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Türkkol, F. (2021). *Haber Metinlerinde Alternatifi Aramak*, İstanbul: Çizgi Yayınları.

Uzun, R. (2018). *İletişim Kuramları* içinde, “Eleştirel Yaklaşımlar” (Ed. Erkan Yüksel),
Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 168-195.

Wearesocial, 2023. <https://wearesocial.com/us/blog/2023/01/the-changing-world-of-digital-in-2023/>, Erişim Tarihi: 01.11.2023.

Yaylagül, L. (2006). *Kitle İletişim Kuramları*, Ankara: Dipnot Yayınevi.

IS THERE A RELATIONSHIP BETWEEN REGULAR EXERCISE AND USING EDUCATIONAL DIGITAL GAMES?

Bitlis Eren University School of Physical Education and Sports

Emrullah Yilmaz

¹PhD Student, Bitlis Eren University, Bitlis, Türkiye, ORCID: 0000-0001-7481-5075

Tuğba MUTLU BOZKURT

²Assoc. Dr., Bitlis Eren University, Bitlis, Türkiye, ORCID:0000-0001-8663-2188

Mehmet Ali ÖZTÜRK

³Assoc. Dr., Bitlis Eren University, Bitlis, Türkiye, ORCID:0000-0003-4863-9340

SUMMARY

In this study, it was aimed to examine the relationship between the use of educational digital games by students in sports high school and their regular sports activities. The research group consists of a total of 210 volunteer students, 102 of whom are female (48.6%) and 108 of whom are male (51.4%), studying at the Sports High School in Siirt province. Relational scanning model was used in the research. "Personal Information Form" and "Educational Digital Games Usage Scale" were used as data collection tools in the research. The analysis of the data in the research was done with the SPSS 22 statistical package program. The scale related to the Educational Digital Games Usage Scale, which was used as a data collection tool, consists of 21 5-point Likert type items. Before starting the analysis process of the study, skewness and kurtosis values were examined to decide on the statistical tests to be used in data analysis, and parametric tests were preferred because they were normally distributed. Descriptive statistics were conducted to determine the demographic characteristics of the students who constitute the research group; frequency (f), percentage (%), mean (\bar{X}) and standard deviation (ss) were preferred. Chronbach α value (internal consistency coefficient) of the scale; While it was 0.88; In the study, it was found to have a medium level of reliability, calculated as 0.74. The scale has 4 sub-dimensions; The Affective Component consists of Perceived Usefulness, Perceived Control and Behavioral Component. Based on the findings obtained from the research, the students who use educational digital games were analyzed with the variable of doing regular sports. In conclusion; No significant relationship was detected between the scale and its sub-dimensions of using educational digital games of sports high school students and the variable of doing sports regularly. In this context, it has been concluded that digital games used for educational purposes are not yet preferred by sports branches and athletes for educational purposes.

Keywords:Sports high school students, Educational Digital Games, Sports.

SAĞLIKLI BESLENMEYE YÖNELİK TUTUMUN FİZİKSEL GÖRÜNÜM İLE İLİŞKİSİ

¹Doktora Öğrencisi, Süheyla ADIYAMAN

Bitlis Eren Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0003-4064-3505 Mail: ozlemadymn@hotmail.com

²Doç. Dr. Tuğba MUTLU BOZKURT

Bitlis Eren Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0001-8663-2188 Mail: tmutlubozkurt@gmail.com

³Prof. Dr. Mustafa ATLI

Bitlis Eren Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0001-9034-0559 Mail: matli@beu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, Ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin sağlıklı beslenmeye yönelik tutumun fiziksel görünüm ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma grubu Bitlis ilinde bulunan Spor lisesi, Güzel sanatlar lisesi ve Anadolu lisesinde öğrenim gören 73'ü kadın (% 36,1) , 129'u erkek (%63,9) olmak üzere toplam 202 gönüllü öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, "Kişisel Bilgi Formu" ve "Sağlıklı Beslenmeye Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada verilerin analizi SPSS 22 istatistik paket programı ile yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan Sağlıklı Beslenmeye Yönelik Tutum Ölçeğine ilişkin ölçek, 5'li likert tipi 21 maddeten oluşmaktadır. Çalışmanın analiz işlemine başlamadan ilk olarak, veri analizinde kullanılacak istatistiksel testlere karar vermek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmış ve normal dağıldığı için parametrik testler tercih edilmiştir. Araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik özelliklerinin belirlenmesi için betimsel istatistikler yapılmıştır; frekans (f), yüzde (%), ortalama (\bar{X}) ve standart sapma (ss), değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon analizi ile ilişkisinin yönünü ve düzeyini belirlemek için ise; Regresyon analizi tercih edilmiştir. Ölçeğin Chronbach α değeri (iç tutarlılık katsayısı); 0,90 iken; çalışmada 0,99 olarak hesaplanarak oldukça iyi düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. 4 alt boyut bulunan ölçek; Beslenme Hakkında Bilgi, Beslenmeye Yönelik Duygu, Olumlu Beslenme ve Kötü Beslenmeden oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle Sağlıklı Beslenmeye Yönelik Tutum ile boy ve kilo değişkenleri ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda boy değişkeni ile korelasyon analizi sonucunda anlamlı ilişki tespit edilmemiştir ancak kilo değişkeni ile yapılan analiz sonucunda negatif yönlü orta düzeyli ilişki tespit edilmiştir. Sonuç olarak; ortaöğretim düzeyinde ergenlik çağında bulunan çalışma grubunun kilo değişkeninin sağlıklı beslenmeye yönelik duygu durumundan negatif yönlü etkilenmesi beslenme düzeyini olumsuz etkilese de; boy değişkeninin beslenmeden daha çok, genetik faktörlerden etkilendiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaöğretim öğrencileri, Sağlıklı beslenme, sağlıklı beslenmeye yönelik tutum.

The Relationship Between Attitude Towards Healthy Nutrition and Physical Appearance

SUMMARY

This study aimed to examine the relationship between secondary school students' attitudes towards healthy eating and physical appearance. The research group consists of a total of 202 volunteer students, 73 of whom are female (36.1%) and 129 of whom are male (63.9%), studying at Sports High School, Fine Arts High School and Anatolian High School in Bitlis province. Relational scanning model was used in the research. "Personal Information Form" and "Attitude Scale Towards Healthy Nutrition" were used as data collection tools in the study. The analysis of the data in the research was done with the SPSS 22 statistical package program. The scale related to the Attitudes Towards Healthy Nutrition Scale, used as a data collection tool, consists of 21 5-point Likert type items. Before starting the analysis process of the study, skewness and kurtosis values were examined to decide on the statistical tests to be used in data analysis, and parametric tests were preferred because they were normally distributed. Descriptive statistics were conducted to determine the demographic characteristics of the students who constitute the research group; frequency (f), percentage (%), mean (\bar{X}) and standard deviation (ss), Pearson Correlation analysis to determine the relationship between variables and to determine the direction and level of the relationship; Regression analysis was preferred. Chronbach α value (internal consistency coefficient) of the scale; While 0.90; In the study, it was found to have a very good level of reliability, calculated as 0.99. The scale has 4 sub-dimensions; It consists of Knowledge About Nutrition, Feelings Towards Nutrition, Positive Nutrition, and Malnutrition. Based on the findings obtained from the research, Attitude Towards Healthy Nutrition and height and weight variables were analyzed. As a result of the analyses, no significant relationship was detected with the height variable and the correlation analysis, but a moderate negative relationship was detected as a result of the analysis with the weight variable. In conclusion; Although the weight variable of the study group, who is in adolescence at the secondary school level, is negatively affected by the mood towards healthy nutrition, it negatively affects the nutritional level; It was concluded that the height variable is affected by genetic factors rather than nutrition.

Keywords: Secondary school students, Healthy nutrition, attitude towards healthy nutrition.

ZEKÂ OYUNLARINA YÖNELİK TUTUM: SPOR LİSESİ VE FEN LİSESİ KARŞILAŞTIRILMASI

¹ **Doktora Öğrencisi, Ahmethan YILDIRAK**

Bitlis Eren Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0001-6112-7695 Mail: judo.ahmethan13@gmail.com

² **Doç. Dr. Tuğba MUTLU BOZKURT**

Bitlis Eren Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0001-8663-2188 Mail: tmutlubozkurt@gmail.com

³ **Doç. Dr. Ramazan ERDOĞAN**

Bitlis Eren Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID: 0000-0001-5337-942X Mail: ramaznerdogan@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, Spor lisesi ve Fen lisesi öğrencilerinin Zekâ Oyunlarına Yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma grubu Bitlis ilinde bulunan Spor lisesi ve Fen lisesi öğrenim gören 106'sı kadın (% 42,7) , 142'si erkek (%57,3) olmak üzere toplam 248 gönüllü öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, “Kişisel Bilgi Formu” ve “Zekâ Oyunlarına Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada verilerin analizi SPSS 22 istatistik paket programı ile yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak kullanılan Zekâ Oyunlarına Yönelik Tutum Ölçeği 5 likert tipli 22 maddeden oluşmaktadır. Zekâ oyunlarına yönelik tutum ölçeği; olumsuz tutum, olumlu tutum ve davranışsal öge olmak üzere 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırma grubunu oluşturan öğrencilerin demografik özelliklerinin belirlenmesi için betimsel istatistikler yapılmıştır; frekans (f), yüzde (%), ortalama (\bar{X}) ve standart sapma (ss), değişkenler arasında karşılaştırma yapabilmek için Independent T-Test analizi tercih edilmiştir. Zekâ oyunlarına yönelik tutum ölçeğinin Chronbach α değeri (iç tutarlılık katsayısı); 0,89 iken çalışmada 0,92 olarak hesaplanarak oldukça iyi düzeyde güvenilirliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle Zekâ oyunlarına yönelik tutum ile cinsiyet ve okul türleri değişkenleri analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda cinsiyet ve okul türü değişkeni ile yapılan Independent T-Test analizi sonucunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin zekâ oyunlarına yönelik tutum puanlarının kız öğrencilerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca zeka oyunlarına yönelik tutum ölçeği toplam puanı ve olumlu tutum alt

boyutu puan ortalaması Spor lisesi öğrencilerinin Fen lisesi öğrencilerinden yüksek olduğu tespit edilirken; davranışsal öge alt boyutunda Fen lisesi öğrencilerinin ortalama puanlarının spor lisesi öğrencilerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak; spor lisesi öğrencilerinin zekâ oyunlarına yönelik ilgi, alaka ve olumlu tutumları olduğu düşünülürken, Fen lisesi öğrencilerinin zekâ oyunlarına yönelik tutumlarının davranışsal olarak daha çok benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Spor lisesi öğrencileri, Fen lisesi, zekâ oyunlarına yönelik tutum.

Attitude Towards Mind Games: Comparison of Sports High School and Science high school

SUMMARY

This study aimed to examine the attitudes of Sports high school and Science high school students towards Mind Games. The research group consists of a total of 248 volunteer students, 106 of whom are female (42.7%) and 142 of whom are male (57.3%), studying at Sports High School and Science High School in Bitlis province. Descriptive scanning model was used in the research. "Personal Information Form" and "Attitude Scale Towards Mind Games" were used as data collection tools in the research. The analysis of the data in the research was done with the SPSS 22 statistical package program. The Attitude Scale Towards Mind Games, used as a data collection tool, consists of 22 items with a 5-Likert type rating. Attitude scale towards intelligence games; It consists of 3 sub-dimensions: negative attitude, positive attitude and behavioral element. Descriptive statistics were conducted to determine the demographic characteristics of the students who constitute the research group; Independent T-Test analysis was preferred to make comparisons between frequency (f), percentage (%), mean (\bar{X}) and standard deviation (ss) variables. Chronbach α value (internal consistency coefficient) of the attitude scale towards mind games; While it was 0.89, it was calculated as 0.92 in the study and was found to have a very good level of reliability. Based on the findings obtained from the research, attitudes towards mind games and the variables of gender and school types were analyzed. As a result of the analysis, a significant difference was detected as a result of the Independent T-Test analysis conducted with the variables of gender and school type. It was determined that male students' attitude scores towards mind games were higher than female students. In addition, it was determined that the total score of the attitude scale towards

intelligence games and the average score of the positive attitude subscale were higher for Sports High School students than Science High School students; It was determined that the average scores of science high school students in the behavioral element sub-dimension were higher than sports high school students. In conclusion; While it is thought that sports high school students have interest, relevance and positive attitudes towards intelligence games, it has been concluded that science high school students adopt their attitudes towards intelligence games more behaviorally.

Keywords: Sports high school students, science high school, attitudes towards intelligence games.

İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA MODA SƏNAYESİNİN ROLU

THE ROLE OF THE FASHION INDUSTRY IN THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti müəllimi
Nəcəfli Lalə Rəhman

Xülasə

21-ci əsrin əvvəllərində İnternet getdikcə daha vacib bir pərakəndə satış nöqtəsinə çevrildi, yeni problemlər yaratdı (məsələn, müştərilərin satın almadan əvvəl paltarları sınağa bilməməsi, paltarların qaytarılması və dəyişdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş obyektlərə ehtiyac) və yeni imkanlar açdı. merçendayzerlər üçün (məsələn, kənd müştərilərinə giriş imkanı verməklə, müştərilərə sutkada 24 saat alış-veriş imkanları təqdim etmək imkanı). Pərakəndə müştərilər üçün alış-veriş variantlarının getdikcə daha çox olduğu və pərakəndə satıcılar arasında şiddətli qiymət rəqabəti dövründə merçendayzinq müasir moda sənayesinin təməl daşlarından biri kimi meydana çıxdı.

Covid-19 pandemiyası moda sənayesinə müxtəlif yollarla böyük təsir göstərdi. Məsələn, 2020-ci ildə e-ticarət kəskin şəkildə artdı. İnsanlar evdə qalmalı olduqları üçün onlayn paltar almağa başladılar. H&M kimi sürətli moda markaları pandemiya zamanı onlayn satışların artdığını bildirdi.

Pandemiyadan əvvəl moda sənayesi təxminən 1,2 milyard ton karbon emissiyası istehsal etdi. Bu, iqtisadiyyata fayda versə belə, ətraf mühit üçün davamlı deyil. Əgər daha çox moda şirkəti daha davamlı olmağa çalışsa, bu, iqtisadiyyata və ətraf mühitə də fayda verəcəkdir! Buna görə də moda sənayesinin iqtisadi təsiri haqqında bilmək vacibdir. İstehlakçılar üçün sürətli modanın təsiri haqqında bilmək vacibdir. Bunun həm iqtisadiyyata, həm də ətraf mühitə böyük təsiri var. Biz əvvəllər sürətli moda və onun sosial və ətraf mühitə təsiri haqqında danışmışdıq. Ətraf mühit üçün davamlı olmasa da, sənaye sürətli modanın 2022-ci ildə 713 milyard dollara çatacağını gözləyir.

Açar sözlər: Moda, İqtisadiyyat, Yüngül sənaye, Geyim, Satış

Abstract

At the beginning of the 21st century, the Internet became an increasingly important retail outlet, creating new challenges (such as the inability of customers to try on clothes before purchase, the need for return and exchange facilities) and new opportunities. for merchandisers (for example, the ability to provide customers with 24-hour shopping opportunities by providing access to rural customers). Merchandising has emerged as one of the cornerstones of the modern fashion industry in an era of ever-increasing shopping options for retail customers and fierce price competition among retailers.

The Covid-19 pandemic has had a huge impact on the fashion industry in many ways. For example, e-commerce has grown dramatically in 2020. People have started buying clothes

online as they have to stay at home. Fast fashion brands such as H&M have reported increased online sales during the pandemic.

Before the pandemic, the fashion industry produced about 1.2 billion tons of carbon emissions. Even if it benefits the economy, it is not sustainable for the environment. If more fashion companies try to be more sustainable, it will benefit the economy and the environment too! Therefore, it is important to know about the economic impact of the fashion industry.

It is important for consumers to know about the impact of fast fashion. This has a huge impact on both the economy and the environment. We've talked before about fast fashion and its social and environmental impact. While not environmentally sustainable, the industry expects fast fashion to reach \$713 billion by 2022.

Key word. Fashion, Economy, Light industry, Clothing, Sales

Moda iqtisadiyyatı üç prosesi əhatə edir: istehsal, yəni paltar tikmək; paylanması, geyimin istehsalçıdan istehlakçıya çatdırılması; və istehlak, yəni geyimdən istifadə. Baxmayaraq ki, istehlak istehsal və paylamaya təkan verir, lakin bu üç proses bir çox cəhətdən ayrılmazdır. Sistem bütün mərhələlərdə şiddətlə rəqabət aparır, qismən, lakin tamamilə deyil, çünki moda iqtisadiyyatı dəbə görə dəyişir. Bəzi sadə utilitar geyimlər dəbdən az təsirlənsə də, onların istehsalı və paylanması da yüksək rəqabətli dir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə geyim və digər mal və xidmətlərdəki moda iqtisadiyyatı o qədər sürətlə və o qədər dəyişir ki, onu izləmək çətindir. İnsanlar güman edə bilirlər ki, qədim mədəniyyətlərdə və ya təcrid olunmuş cəmiyyətlərdə geyim üslubları, yaşayış yerləri, alətlər və adət-ənənələr nəsillər boyu statik olaraq qalmışdır. Bununla belə, alimlər kifayət qədər məlumat tapa bildikdə kiçik artımlı dəyişiklikləri fərq edirlər. Bu gün moda iqtisadiyyatının əsas xüsusiyyətlərinin kökləri uzaq keçmişə gedib çıxır.

Paltarlar dizayn və istehsal olunduqdan sonra onları satmaq lazımdır. Bəs paltar istehsalçıdan müştəriyə necə çatdırılmalıdır? İstehsalçılardan paltar alıb müştərilərə satmaq işi pərakəndə satış kimi tanınır. Pərakəndə satıcılar, müştərinin mağazada paltar ala bilməsindən üç-altı ay əvvəl yenidən satış üçün ilkin alış-veriş edirlər. Bu da müəyyən qədər əlavə xərclərə səbəb olur və tənzimlənməsi zamanla çətinləşir. Bu baxımdan moda iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən moda marketinqi, şirkətin satışını və gəlirliliyini artırmaq məqsədi ilə istehsal ediləcək dizaynların ilkin seçimindən məhsulların pərakəndə müştərilərə təqdim edilməsinə qədər mal axınının idarə edilməsi prosesidir. Uğurlu moda marketinqi istehlakçıların istəyini başa düşməkdən və uyğun məhsullarla cavab verməkdən asılıdır. Marketoloqlar istehsal olunacaq malların növü və miqdarı haqqında dizaynerlərə və istehsalçılara rəy bildirmək üçün satış izləmə məlumatlarından, medianın əhatə dairəsinə diqqətdən, fokus qruplarından və istehlakçıların seçimlərini müəyyən etmək üçün digər vasitələrdən istifadə edirlər. Beləliklə, marketoloqlar moda istehsalçısının hədəf müştərilərini müəyyən etmək və müəyyən etmək və bu müştərilərin seçimlərinə cavab vermək üçün məsuliyyət daşıyırlar.

Marketinq həm topdan, həm də pərakəndə satış səviyyəsində fəaliyyət göstərir. Öz məhsullarını pərakəndə satışda satmayan şirkətlər həmin məhsulları butiklər, univermaqlar və onlayn satış şirkətləri kimi pərakəndə satıcıların əlində topdansatış qiymətinə verməlidir. İstehsalçının məhsulları ilə pərakəndə satıcının müştəriləri arasında uyğunluq tapmaq üçün moda nümayişlərindən, kataloqlardan və nümunə məhsullarla silahlanmış satış qüvvəsindən istifadə edirlər. Öz məhsullarını pərakəndə satışda satan şirkətlərin marketoloqları ilk növbədə

məhsulların öz müştəri bazasına uyğunlaşdırılması ilə məşğul olurlar. Həm topdansatış, həm də pərakəndə satış səviyyəsində marketing həmçinin keyfiyyət, aşağı qiymət və ya dəb kimi müxtəlif xüsusiyyətlərə görə markanın tanınması və brend reputasiyasının yaradılmasına yönəlmiş çap və digər media reklamları kimi tanıtım fəaliyyətlərini əhatə edir.

Marketinglə sıx əlaqəli olan, istehlakçıları şirkətin məhsullarını almağa sövq etməklə satışları və gəlirliliyi maksimuma çatdırmağa çalışan merçendayzinqdir. Termin standart tərifində düzgün məhsulun düzgün qiymətə, doğru zamanda və doğru müştərilərə satılmasını nəzərdə tutur. Moda satıcıları beləliklə, adekvat, lakin həddindən artıq olmayan miqdarda müvafiq malların saxlanması, cəlbədicə, lakin yenə də sərfəli qiymətlərlə satışa təqdim edilməsi və həddən artıq yığılmış malların endirimi kimi qərarlar üçün əsas kimi marketoloqların müştəri seçimləri haqqında məlumatlarından istifadə etməlidirlər. Merçendayzinq həmçinin mağaza vitrinlərindən, mağazadaxili vitrinlərdən və xüsusi tanıtım tədbirlərindən istifadə etməklə malların cəlbədicə və əlçatan təqdim edilməsini nəzərdə tutur. Merçendayzinq mütəxəssisləri üstünlük verilən məhsulun yeni ehtiyatlarını sürətlə əldə etməklə tələbat artımına cavab verə bilməlidirlər. Məsələn, Londondakı univermaqda inventar izləyən kompüter proqramı Şanxaydakı istehsal müəssisəsinə müəyyən növdə və ölçüdə müəyyən miqdarda paltarın bir neçə gün ərzində çatdırılması üçün avtomatik sifariş verə bilər.

21-ci əsrin əvvəllərində İnternet getdikcə daha vacib bir pərakəndə satış nöqtəsinə çevrildi, yeni problemlər yaratdı (məsələn, müştərilərin satın almadan əvvəl paltarları sənaya bilməməsi, paltarların qaytarılması və dəyişdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş obyektlərə ehtiyac) və yeni imkanlar açdı. merçendayzinerlər üçün (məsələn, kənd müştərilərinə giriş imkanı verməklə, müştərilərə sutkada 24 saat alış-veriş imkanları təqdim etmək imkanı). Pərakəndə müştərilər üçün alış-veriş variantlarının getdikcə daha çox olduğu və pərakəndə satıcılar arasında şiddətli qiymət rəqabəti dövründə merçendayzinq müasir moda sənayesinin təməl daşlarından biri kimi meydana çıxdı.

Moda sənayesinin iqtisadi təsiri böyükdür. Ümumilikdə moda şirkətləri çox milyard dollarlıq sənayeni təşkil edir. Bu, yaratdığı iş yerlərinin sayına və əldə etdiyi pulun miqdarına görə iqtisadiyyata böyük fayda gətirir.

Moda sənayesi mükəmməl deyil. Onun bəzi sahələri hələ də təkmilləşdirməyə ehtiyac duyur. Başqa sözlə, bu səbəbdən moda sənayesində sürətli moda və davamlı moda kimi vacib mövzulardan xəbərdar olmaq vacibdir.

Cəmiyyət və moda sənayesi getdikcə daha çox sürətli moda haqqında danışır. Bunun iqtisadiyyata böyük təsiri var. Geyim sənayesinin həm son, həm də gələcək inkişafı üçün məsuliyyət daşıyır. Əslində, 2017-ci ilə qədər bazarın 5,91 faiz böyüməsi gözlənilir. O, həmçinin 2020-ci ilə qədər 1,652,73 milyard dollara çatacağını proqnozlaşdırırdı. Bununla belə, pandemiya bu rəqəmə təsir etmiş ola bilər.

İstehlakçılar üçün sürətli modanın təsiri haqqında bilmək vacibdir. Bunun həm iqtisadiyyata, həm də ətraf mühitə böyük təsiri var. Biz əvvəllər sürətli moda və onun sosial və ətraf mühitə təsiri haqqında danışmışdıq. Ətraf mühit üçün davamlı olmasa da, sənaye sürətli modanın 2022-ci ildə 713 milyard dollara çatacağını gözləyir.

Davamlı moda həm də iqtisadiyyata təsir edən moda sənayesinin sahəsidir. Qlobal Moda Gündəliyindən bir hesabatda moda sənayesinin yaratdığı ekoloji və sosial problemlərin həllinin faydalı olacağı müəyyən edilmişdir. Bu, 2030-cu ilə qədər həyata keçirilərsə, qlobal iqtisadiyyata fayda gətirərək 192 milyard dollar mənfəət yaradacaq.

Şirkətlər davamlı və təkrar istifadə olunan paltarlar yaradan biznes modelləri dizayn etməli və onlara sərmayə qoymalıdırlar. Bu müxtəlif yollarla edilə bilər. Məsələn, bəzi şirkətlər müştərilərə paltar lizinzi variantı verir. Bu, paltarlara sahib olmaq fikrinə son qoysa da, həm iqtisadiyyat, həm də ətraf mühit üçün daha yaxşıdır.

Moda sənayesi 2011-ci ildən bəri illik 4,78% sürətlə böyüyür. Qanit Sinqh (2017) tərəfindən bildirildiyi kimi, növbəti üç il ərzində onun 5,91% böyüməsi gözlənilir.

2011-ci ildə qlobal moda sənayesinin həcmi 1,051,66 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. 2020-ci ilə qədər bazar 1,652,73 milyard dollara çatmalıdır.

İstehlakçılar daha çox geyim almaq üçün ildə daha çox pul xərcləməyə hazırdırlar. Ən çox artım olan geyim kateqoriyası idman geyimləridir. McKinsey And Company (2017) tərəfindən bildirilmişdir ki, idman geyimlərinin satışı illik 8% artıb.

Birləşmiş Ştatlarda istehlakçıların 88%-i sürətli moda üçün alış-verişə üstünlük verir, ondan sonra Avropa (46%), Hindistan (25%) və Çin (21%) istehlakçılar gəlir.

Dünyada ən populyar sürətli moda pərakəndə satış şirkətləri Uniqlo (21%), H&M (18%) və Zaradır (18%). Sürətli moda brendləri çox qısa müddətdə yeni kolleksiyaları yüksək küçələrə daşıya bilər. Bu, onların uğurunda əsas amildir.

Covid-19 pandemiyası moda sənayesinə müxtəlif yollarla böyük təsir göstərdi. Məsələn, 2020-ci ildə e-ticarət kəskin şəkildə artdı. İnsanlar evdə qalmalı olduqları üçün onlayn paltar almağa başladılar. H&M kimi sürətli moda markaları pandemiya zamanı onlayn satışların artdığını bildirdi.

Pandemiyadan əvvəl moda sənayesi təxminən 1,2 milyard ton karbon emissiyası istehsal etdi. Bu, iqtisadiyyata fayda versə belə, ətraf mühit üçün davamlı deyil. Əgər daha çox moda şirkəti daha davamlı olmağa çalışsa, bu, iqtisadiyyata və ətraf mühitə də fayda verəcəkdir! Buna görə də moda sənayesinin iqtisadi təsiri haqqında bilmək vacibdir.

Moda iqtisadiyyatının əsasını təşkil edən lüks pərakəndə satış, ən varlı istehlakçılara təsir edən kilidlər və səyahət məhdudiyətləri səbəbindən 2020-ci ildə ağır zərbə vursa da, 2021-ci ildə müəyyən dərəcədə canlandı. İl irəlilədikcə, dünya üzrə bazarlar açılmağa davam etdi və üçüncü rübün sonunda bir çox lüks brendlər yaxşı bir dönüş olduğunu bildirdi. Bain and Company-nin İtaliyanın lüks ticarət fondu olan Altagamma ilə birlikdə apardığı araşdırmaya görə, qlobal fərdi lüks malların satışı 2021-ci ildə 283 milyard avro (324 milyard dollar) ilə başa çatacaq. Proqnozlaşdırılan rəqəm 2019-cu ilə nisbətən yüzdə 1, 2020-ci ilə nisbətən isə 29 faiz artacaq, baxmayaraq ki, əvvəlki proqnozlar 2022-ci ilə qədər heç vaxt bərpa olunacağını gözləməirdi. İrəli proqnozlaşdıran Bain, şəxsi lüks malların 2025-ci ilə qədər yüksəliş trayektoriyasını davam etdirəcəyini proqnozlaşdırdı. 5-9 faiz CAGR arasında 360-380 milyard avroya (412-435 milyard dollar) çatacaq. Bain dediyi kimi Millennials və ya Gen Y və Gen Z istehlakçıları 2019-cu ildəki 44 faizdən 2021-ci ildə şəxsi lüks mal satışlarının təxminən üçdə ikisini (63 faiz) təşkil edəcək. Gen X və Baby Boomers kimi ümumi bazarın 70 faizi təsir edəcək və daha az xərcləyəcək. COVID-19 pandemiyası və bərpasının dəbdəbə bazarında onun təkamülünün qarşdakı onillikləri üçün sürəti təyin edəcək sürətli struktur dəyişiklikləri olduğunu qeyd edərək, lüks brendlər özlərini yenidən müəyyənləşdirməyə, missiyalarını yaradıcılıq və mükəmməllikdən kənara çıxarmağa və aktivləşdiricilərə çevrilməyə davam edəcəklər.

Spektrin digər tərəfində ikinci əl lüks bazarının 2022-ci ilə 33 milyard avro ilə başa vuracağı gözlənilir. İkinci əl dəbdəbə bazarında sürətli artım, ənənəvi lüks eksklüzivliyin yerini inklüzivliyə verdiyi yeni nəsillə istehlakçıların dəyərlərinin dəyişməsinin sübutudur. Bu tendensiya altında istehlakçılar dəbdəbəli brendləri əvvəlki “sərvət nişanı”ndan fərqli olaraq “dəyərlər nişanı” kimi qəbul edirlər. Bu tendensiya qurularsa, birinci əldən lüks bazarda brendlər üçün transformasiya dəyişikliyi tələb olunacaq; lüksün gələcəyini belə yekunlaşdırmaq olar.

Beynəlxalq turizm və onunla birlikdə dəbdəbəli brendlərin 2023-cü ilə qədər tam dirçəlməsi gözlənilir. Bu müddət ərzində beynəlxalq alıcıların itkisini kompensasiya etmək üçün cəlb olunmuş brendlər yerli və yerli istehlakçılarla əlaqə saxlamalı və mövcud bazara daxili bazar payını əlavə etməlidirlər.

Moda iqtisadiyyatının davamlılığı və dövriyyəsi məsələlərində ixtisaslaşmış innovasiyaya əsaslanan və tədqiqata əsaslanan məsləhət firması olan Green Strategy iqtisadi cəhətdən daha davamlı moda, geyim və tekstil sənayesini dəstəkləmək və təşviq etmək üçün on altı əsas prinsip müəyyən etmişdir:

1. Məqsədli dizayn
2. Uzunömürlülük üçün dizayn
3. Resursların səmərəliliyi üçün dizayn
4. Bioloji parçalanma üçün dizayn
5. Təkrar emal üçün dizayn
6. Mənbə və yerli istehsal
7. Mənbə və toksiklik olmadan istehsal
8. Səmərəliliklə mənbə və istehsal
9. Mənbə və bərpa olunan enerji ilə istehsal
10. Mənbə və yaxşı etika ilə istehsal
11. Daha uzun ömürü dəstəkləmək üçün xidmətlər
12. Bütün qalıqlardan təkrar istifadə və təkrar emal
13. Yaxşı və geniş əməkdaşlıq

Texnologiya 2022-ci ildə moda iqtisadiyyatının inkişafına hər səviyyədə təsir göstərməyə davam edəcək və müştərilərin xeyrinə olacaq. İnsanların texnologiyaya olan inamı yalnız pandemiya təcrübəsi sayəsində artacaq və bu, gələcəkdə daha maraqlı ixtiralar yaradacaq.

2021-ci il 2022-ci ilə birləşməzdən əvvəl moda sənayesinə bir çox öyrənmələr verdi – problemlər və imkanların qarışığı olacaq daha bir il, ümid edirəm ki, sonuncular daha çox olacaq. Yeni ildə moda sənayesinin atdığı hər bir addım hesablamalı olmalıdır. Moda oyunçuları rəqəmsal, davamlılıq və təchizat zəncirinin tələblərini idarə etməli olacaqlar. Müştərilərin son iki il ərzində olduğu kimi mülayim qalması gözlənilir. Sağlanan iqtisadiyyatlarda moda tələbi yalnız 2022-ci ildə və ondan sonra artacaq. Beləliklə, moda şirkətləri böyümənin kilidini açmağa, müştərilərlə əlaqə qurmağa, dəyişən ehtiyacları başa düşməyə və mənfəət marjalarının qurulmasına intensiv şəkildə diqqət yetirməli olacaqlar.

NƏTİCƏ

Moda sənayesinin iqtisadi təsiri böyükdür. Ümumilikdə moda şirkətləri çox milyard dollarlıq sənayeni təşkil edir. Bu, yaratdığı iş yerlərinin sayına və əldə etdiyi pulun miqdarına görə iqtisadiyyata böyük fayda gətirir.

ƏDƏBİYYAT:

1. http://unfccc.int/focus/ndc_registry/items/9433.php
2. Azərbaycan sənayesi. Bakı 2009
3. Казанцева Н.С. Товароведение непродовольственных товаров. Москва 2008
4. Həsənov Ə.P., Paşayev V.S. Ayaqqabı qalantereya və xəz mallarının keyfiyyətinin ekspertizası. Bakı 2006
5. BİZ + № 10 jurnalı (29) noyabr 2009

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ÜST-ORTA GELİRLİ ÜLKELERDEN KANITLAR

Doç. Dr. Ali ALTINER ¹, Doç. Dr. Yılmaz TOKTAŞ ², Doç. Dr. Eda BOZKURT ³

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ali.altiner@erdogan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-7362-8198

² Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

toktasyilmaz@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-6996-7987

³ Atatürk Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi,

edabozkurt@atauni.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-7158-8049

ÖZET

Son yıllarda ihracat çeşitlendirmesinin bir ülke ekonomisine yaptığı katkılar önemle vurgulanan konular arasındadır. Çünkü ihracat ürün çeşitlendirmesine gidilmesi, ihracat gelirlerindeki istikrarsızlıkları önleyerek küresel ekonomik şoklar karşısında ülkenin daha güçlü kalmasını sağlayabilmektedir. Farklı ürünlerin ihraç edilmesinin istihdam olanaklarını artırarak ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği savunulmaktadır. Bundan dolayı yüksek katma değerli ürünler üreterek ihracatlarını çeşitlendirme çabası içinde bulunmaktadırlar. Yabancı sermayenin ev sahibi ülkeye girişi olarak ifade edilebilen ve özellikle 1990'lerden sonra küresel ekonomiyi ve ticareti şekillendiren önemli bir unsur haline gelen doğrudan yabancı yatırımların ihracat üzerinde oluşturduğu etkiler önemli bir araştırma alanı bulmuştur. Ancak doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerindeki etkisi genellikle ihmal edilen konulardan biri olmuştur. İhracat çeşitliliğinin uluslararası ekonomi politikalarının oluşturulmasındaki öneminin artmasına bağlı olarak doğrudan yabancı yatırımların da etkileri merak uyandırmaya başlamıştır. Bu çalışmada Dünya Bankasının sınıflandırmasına göre üst-orta gelirli ülkeler kapsamında değerlendirilen seçilmiş 41 ülkede doğrudan yabancı yatırımların ihracat çeşitliliği üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla, 1995-2022 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz kapsamında statik panel veri yöntemi tercih edilmiştir. İlk olarak klasik regresyon modelinin geçerliliği birim etkiler ve zaman etkiler testleri ile sınanmıştır. Buna göre klasik modelin geçerli olmadığı ve sabit ya da rassal etkiler modelinin geçerli olduğu belirlenmiştir. Hausman (1978) spesifikasyon testi sonucunda ise sabit etkiler modeli ile katsayı tahmini yapılmasına karar verilmiştir. Sabit etkiler yöntemiyle gerçekleştirilen analiz neticesinde literatüre uygun şekilde doğrudan yabancı yatırımlardaki artışın ihracat ürün çeşitlendirmesini artırıcı etkilere sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, İhracat Ürün Çeşitlendirmesi, Panel Veri Analizi.

1. GİRİŞ

Klasik ve neoklasik iktisatçılar, statik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olunan mal üretiminde uzmanlaşma fikrini desteklemekte ve bunun büyümeyi artırıcı olduğunu varsaymaktadır. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde eski sömürgelerin daha fazla bağımsızlık kazanması ile küresel pazardaki güç dengelerinde meydana gelen değişiklikler, ekonomik çeşitlendirmenin faydaları konusunu gündeme getirmiştir. Üretim ve ihracat yapısının birkaç temel ürün üzerinde yoğunlaşmasının ihracat gelirlerinde istikrarsızlık gibi ekonomik riskleri ve kötü yönetim ile iç çatışmalar gibi siyasi riskleri beraberinde getirdiğini savunan kalkınma ekonomistleri, ekonomik kalkınma ve büyüme için çeşitlendirmeyi desteklemeye başlamıştır (Balawac and Pugh, 2020:3). Bu görüşler doğrultusunda son dönemlerde üretim eğilimleri önemli ölçüde değişmektedir. Verimlilikte artış gerçekleştirebilen ülkeler, yüksek katma değerli malların üretimini daha ucuz hale getirmiş ve üretim imkânlarının genişlemesiyle daha hızlı ekonomik büyüme hızları yakalamıştır. Katma değeri yüksek malların ihracatının faydalarını fark ettikten sonra, birçok ülke ihracatının yapısını daha sofistike ürünlere doğru kaydırmıştır. 1980'lerde ihracat ürün sepetini çeşitlendirmeyi ve sofistike hale getirmeyi başaran ülkeler, diğer ülkelere göre daha hızlı büyümüştür (Atasoy, 2020: 5135).

Son yıllarda, ihracata dayalı büyüme stratejileri tartışılırken özellikle gelişmekte olan ekonomilerin ihracat ürün kompozisyonu ve çeşitlendirilmesinin artan rolüne önem verilmektedir. Çünkü ürün çeşitlendirmesi bir ekonominin büyümesinde ve gelişmesinde hayati bir rol oynar. Faktör verimliliğinin, yatırımların artmasına ve ihracat kazançlarının istikrara kavuşturulmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda makroekonomik risklerin azaltılmasıyla bağlantılı avantajlar da sağlar; istihdam, yoksulluğun azaltılması ve genel ekonomik kalkınma üzerinde önemli etkiler yaratabilir (Espoir, 2020: 131; Berthélemy, 2005: 592-593; Fonchamnyo, 2015:158). İhracat ürün çeşitlendirmesi, ekonomilerde yarattığı olumlu etkilerden dolayı geniş bir inceleme alanı bulmuş olup çeşitlendirmenin belirleyicilerine yönelik çok sayıda çalışma yapılmıştır. Sabit sermaye yatırımları, beşeri sermaye, ekonomik büyüme, dışa açıklık, altyapı, coğrafi konum ve DYY (Doğrudan yabancı sermaye yatırımları) gibi pek çok değişken ihracat ürün çeşitlendirmesini etkileyen faktörler olarak incelenmektedir. Çalışmalar incelendiğinde ise DYY'nin ihracat çeşitliliği üzerine etkisi son yıllara kadar genellikle göz ardı edilmiştir. DYY'nin genellikle ihracat düzeyi ile ilişkisinin incelendiği tespit edilmiştir. Bu bakımdan bu çalışmada DYY'nin ihracat ürün çeşitliliği üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

Bu çalışmada DYY girişlerinin ihracat çeşitlendirmesi üzerindeki etkisinin incelenmesi amacıyla 41 üst-orta gelirli ülke üzerine analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bir sonraki kısmında DYY ve ihracat çeşitliliği kavramları açıklanıp, karşılıklı ilişkileri ifade edilmektedir. Üçüncü bölümde konu hakkında yapılan çalışmalar derlenerek sunulmaktadır. Dördüncü bölümde veri seti ve ekonometrik yöntem açıklanarak, beşinci bölümde ampirik analiz sonuçları raporlanmaktadır. Çalışma, sonuç ve değerlendirme kısmı ile nihayete erdirilmektedir.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE İHRACAT ÇEŞİTLİLİĞİ İLİŞKİSİ

Ülkelerin DYY'ye olan ilgileri, 2. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış olup 1960'lardan itibaren uluslararası ekonomide önem kazanmıştır. 1990'lı yıllara kadar ise genellikle gelişmekte olan ülkelerde, bir başka ülkeden gelen yatırımcı kişi ve şirketlere karşı ülkenin bağımsızlığına zarar vereceği düşüncesiyle olumsuz yaklaşmıştır (DPT, 2000, s. 2-3; Farooqi, 2022: 47). Ancak sonraki yıllarda ekonomiler üzerindeki olumlu etkisinin anlaşılmasıyla ülkeler DYY'yi kendilerine çekebilmek için yarış içine girmiştir. Dünyada (DYY) girişleri 1970 yılında 12.358 milyar dolar iken 2007 yılında 3.133 trilyon dolar seviyesine çıkmıştır. Ancak 2008 küresel krizinin etkisiyle sonraki yıllarda büyük miktarda düşüş gerçekleşmiş olup 2022 yılı itibarıyla 1.740 trilyon dolar seviyesindedir. DYY içinde gelişmiş ülkelerin payı oldukça yüksektir. 1970 yılında DYY'lerin yaklaşık olarak %75'i Dünya Bankasının sınıflandırmasına göre yüksek gelirli ülkelere yapılmış iken 2022 yılında bu oran düşüş göstermesine rağmen yaklaşık %69 oranındadır. Bu düşüşte orta gelirli ülkelere DYY girişlerinin artması etkilidir. Son yıllarda orta gelirli ülkelerin özellikle Doğu Asya bölgesinde olanlar yüksek düzeyde DYY çekmeyi başarmışlardır. Düşük gelirli ülkelerin ise DYY'den aldığı pay hemen hiçbir değişiklik göstermemiştir. 1970 yılında toplam DYY girişleri içinde yaklaşık %0.9'lik paya sahip iken 2022 yılında da benzer şekilde yaklaşık %0.8'lik paya sahip olmuşlardır (World Bank, 2023).

Dış ticarete çeşitlendirme, ihraç edilen ürünlerin çeşitlendirilmesi, ticari ilişki içinde olunan ülkelerin çeşitlendirilmesi ve ticaret bölgelerinin çeşitlendirilmesi gibi farklı şekillerde görülmektedir. Literatürde ihracat çeşitliliği ile ilgili pek çok tanımlama yapılmıştır. Örneğin, Ali vd. (1991)'ne göre ihracat çeşitliliği ihracatı gerçekleştirilen mevcut ürün karmasının veya ihracat yapılan bölge sayısının değişimi olarak ifade edilirken; Çeviker ve Taş (2011)'a göre ihracat gelirlerini artırmak ve sürekliliği sağlayabilmek için ülkelerin ihraç ettikleri ürün çeşidi sayısını artırmaları şeklinde tanımlanmaktadır. İhracat çeşitlendirme değişkeni (DIV) için Uluslararası Para Fonu (IMF) veri tabanından temin edilen Theil çeşitlendirme endeksi kullanılan alternatif göstergelerden biridir. Theil endeksi toplam ihracatta ihraç edilen ürünlerin ağırlıklı ortalamalarını göstermektedir. Endeksin düşük değerler alması ihracatta ürün çeşitlendirmesinin olduğunu gösterirken yüksek değerler alması yoğunlaşmayı işaret etmektedir (Çınar ve Göksel 2010). İhracat çeşitlendirmesini ölçmek için diğer bir alternatif gösterge ise Herfindahl-Hirschman endeksi (HHI) olup ihracat çeşitlendirmesini veya yoğunlaşma modellerini tahmin etmek için kullanılır. Bir ülkenin ihracatının farklı ürünlere veya destinasyonlara ne ölçüde dağıldığını ölçer. Yüksek konsantrasyon seviyeleri ekonominin çeşitli ihraç edilen ürün türlerine veya önemli ihracat destinasyonlarına aşırı bağımlılığını gösterir. HHI, ihraç edilen ürün grubu i'nin toplam ihracata oranının karesi olarak tanımlanabilir. Daha yüksek yani 1'e yakın bir HHI değeri, ihracatın birkaç emtia üzerinde yoğunlaştığını gösterir. Daha düşük yani 0'a yakın bir HHI değeri ise, ters yönde ihracat edilen ürünlerindeki çeşitlenmenin arttığını ifade etmektedir (Vahalik, 2015: 64-65).

Teorik olarak, DYY'nin, yenilik, beceri ve bilgi transferinden kaynaklanan teknolojik yayılmalar yoluyla gelişmekte olan ülkelerin yurtiçi üretim kapasitelerini arttırdığı için ihracat çeşitlendirmesini de teşvik etmesi beklenmektedir. Ek olarak, DYY, dış pazarlara erişim

sağlamak için gerekli bilgilerin elde edilmesi ve aynı zamanda iç pazarların daha geniş ihracat dağıtım ağlarına bağlanması yoluyla dış pazarlara erişimi kolaylaştırır. Sonuç olarak ülkeye gelen DYY yatırımları ile coğrafi ürün çeşitliliği artırılmaktadır. Bundan dolayı üretken sektörlerin çeşitlendirilmesini teşvik etmek için ihtiyaç duyulan yerli sermaye ve hükümet kaynaklarının sınırlı olduğu gelişmekte olan ülkelerin çeşitlendirme çabalarının merkezinde DYY yatırımları yer almaktadır (Gamariel vd. 2022: 2). DYY ile ihracat çeşitlendirmesi arasında pozitif bir bağlantının altında yatan bazı teorik mekanizmalar olmasına rağmen, DYY'nin ihracat yapısı üzerindeki potansiyel etkisi ampirik bir konudur. Bunun nedeni, bir ülkenin hazmetme kapasitesine ve politikalarına bağlı olmasıdır. Dahası, gelişmekte olan ülkelere yönelik DYY'nin yönleri birbirinden farklıdır. Bazı DYY girişleri pazar arayışına yönelik iken (yatay DYY), diğerleri verimlilik arayışı (dikey DYY) veya doğal kaynak arayışına yöneliktir. Örneğin, DYY esas olarak doğal kaynaklara yönelikse, Hollanda hastalığı olgusu nedeniyle etkisi olumsuz olabilir. Öte yandan, DYY'nin dolar cinsinden DYY girişleri, dolar cinsinden DYY stokları veya GSYH'ye oran göstergeleri gibi çeşitli ölçütleri vardır. Ölçüye bağlı olarak, bir analizin sonuçları birbirinden farklı olabilir (Gulguu, 2022: 30-31).

3. LİTERATÜR ÖZETİ

İlgili literatürde DYY'lerin ihracat çeşitliliği üzerindeki etkisi doğrudan incelenmek yerine genellikle ihracat çeşitliliğinin belirleyicileri kapsamında analizlere dahil edilmiştir. Ayrıca DYY'nin ihracat ile ilişkisi çoğunlukla ihracat düzeyi kapsamında olmuştur. Bu bakımdan iki değişkenin doğrudan ele alındığı çalışma sayısı daha az düzeydedir. Yapılan çalışmalarda ise elde edilen sonuçlar araştırılan ülke ve zamana göre değişmekle birlikte, büyük oranda DYY girişlerinin ihracat çeşitliliğini artırıcı etkilerinin olduğu bulunmuştur. Bu konuda yapılan çalışmaların bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Çizelge 28. Ampirik Literatür Özeti

Yazar(lar)	Dönem/Ülke	Değişkenler	Yöntem	Bulgular
Bağımlı Değişken: İhracat Çeşitlendirmesi (ED)				
Alemu (2008)	1975-2004/ 32 Sahra-Altı Afrika Ülkesi	Reel Kişi Başı GSYH, DYY, Sermaye, Kurumsal Kalite, Enflasyon, Döviz Kuru, Politik İstikrar, Yardımlar, İşgücü ve Doğal Kaynak.	Feasible General Least Square (FGLS)	DYY'deki artış yatay ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Jayaweera (2009)	1990-2006/ 26 Düşük Gelirli Ülke	Nominal Döviz Kuru, GSYH, Ticari Anlaşmalar, Mesafe ve DYY.	Panel Sabit ve Rassal Etkiler Modeli	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Alaya (2012)	1984-2009/ 12 MENA Ülkesi	Kişi başına düşen GSYH, DYY, Yurtiçi Yatırım, Döviz Kuru, Doğal Kaynaklar, Akaryakıt İhracatı, Ticari dışa Açıklık, Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı ve Demokrasi.	Panel Sabit Etkiler Modeli	DYY'nin ihracat ürün çeşitliliği üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.
Iwamoto ve Nabeshima. (2012)	1980-2007/ 175 Ülke	Kişi başı GSYH, Nüfus, Enflasyon ve Ticari Dışa Açıklık	GMM	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Kamuganga. (2012)	1995-2009/ Afrika Ülkeleri	CO ₂ , Kişi başı GSYH, Kişi başı Enerji Tüketimi ve Kişi başı Turizm Geliri.	Panel Sabit Etkiler Modeli	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Arawomo vd. (2014)	1980-2012/ Nijerya	Kişi başına düşen GSYH, Yurtiçi Yatırım, Döviz Kuru, Doğal Kaynak, Demokrasi, Ticari Dışa Açıklık ve DYY.	GMM	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini azaltmaktadır.
Longmore vd (2014)	1980-2011/ 183 Ülke	Ticari Dışa Açıklık, Finansal Gelişme, Nüfus, Beşeri Sermaye, Kurumsal Kalite, Döviz Kuru, Enflasyon, DYY, Ticaret Haddi, Yurtiçi Yatırımlar ve Kişi Başına Düşen GSYH	GMM	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.

Can ve Kösekahyao ğlu (2016)	1995-200/16 Gelişmekte Olan Ülke	DYY, Beşeri Sermaye, Dışa Açıklık, Sabit Sermaye Yatırımları, GSYH, Ana Pazara Uzaklık, Altyapı ve Coğrafi Konum	Panel Havuzlanmış EKK, Birim Etkiler Modeli ve Zaman Etkiler Modeli	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Ali (2017)	1996-2011/130 Ülke	Kişi başına düşen GSYH, Nüfus, Ticari Dışa açıklık, Beşeri Sermaye, Döviz Kuru ve DYY.	GMM	DYY'deki artış yatay ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Hounsou ve Ayivodji (2020)	1990-2015/ Frank Bölgesindeki 14 Ülke	Beşeri Sermaye, Ekonomik Gelişme, Finansal Serbestlik, Ticari Dışa Açıklık, Kamu Yatırımları, Demokrasi İndeksi, DYY, Ticaret haddi ve Enflasyon.	LSDV	DYY'nin ihracat ürün çeşitliliği üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.
Ibrahim vd. (2020)	1986-2014/ 23 Sahra-Altı Afrika Ülkesi	Hükümet Kalitesi, Demokrasi düzeyi, Hükümet İstikrarı, Kişibaşına düşen GSYH, DYY, Ticari Dışa Açıklık ve Toplam Kaynak Kirası.	ARDL	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Li vd.. (2021)	2004-2016/ Çin'in 30 Eyaleti	FDI, Sanayi Katma Değeri/GSYH, Beşeri Sermaye, Kamu Harcamaları, Finansal Gelişme, Konum Avantajı ve Ar-ge Harcamaları	Panel OLS	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Yaşar (2021)	2005-2019/ 55 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke	Ar-ge Harcamaları, İş Yapma Kolaylığı, İnsani Gelişme Endeksi, Doğal Kaynak, Ticari Marka Başvuruları, Nüfus, Ticari Dışa Açıklık, DYY, Reel Efektif Döviz Kuru ve İthalat Konsantrasyon Endeksi.	GMM	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Gulguu (2022)	1996-2018/ 92 Gelişmekte Olan Ülke	Nüfus, Kurumsal Kalite, Beşeri Sermaye, Kişi başına düşen GSYH ve DYY.	GMM yöntemi	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Harighi vd. (2023)	2005-2018/ 54 Gelişmekte Olan Ülke	Finansal Gelişme, Döviz kuru, DYY, Sabit Sermaye Yatırımları ve Ticari Dışa Açıklık.	GMM	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.
Ngassam. (2023)	2000-2014/ 37 Afrika Ülkesi	Theil, Altyapı, Doğal Kaynak, Demokrasi, Kişi başına düşen GSYH, Ticari Açıklık, DYY, Küreselleşme, Yolsuzluk ve Finansal Gelişme.	GMM	DYY'deki artış ihracat ürün çeşitlendirmesini artırmaktadır.

Not: GMM: Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi; ARDL: Gecikmesi Dağıtılmış Ototregresif Model; FGLS: En Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi; LSDV: En Küçük Kareler Kukla Değişken Yaklaşımı.

4. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Bu çalışmada, 41 üst-orta gelirli ülkede DYY'nin ihracat çeşitlendirmesi üzerindeki etkisinin araştırılması amacıyla 1995-2022 dönemine ait yıllık veriler kullanılmıştır. Bağımlı değişken olan ihracat çeşitlendirmesini (ED) temsilen Herfindahl-Hirschman endeksi kullanılmıştır. Bağımsız değişken olan DYY için ise net doğrudan yabancı yatırım girişlerinin GSYH içindeki payı ele alınmıştır. ED verileri UNCTAD veri tabanından ve DYY verileri ise Dünya Bankasına ait Ekonomik Gelişme Göstergeleri veri tabanından temin edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda hazırlanan ekonometrik model aşağıdaki gibidir;

$$ED = \beta_0 + \beta_1 DYY_t + e_t \quad (1)$$

Denklem (1)'de t zamanı ve e_t hata terimini göstermektedir. Ekonometrik analiz olarak statik panel veri analizi seçilmiştir. Verilerin yatay kesit boyutu (41) zaman boyutundan (28) büyük olduğundan sahte regresyon sorunu olmayacağı göz önünde bulundurularak bu yöntem tercih edilmiştir. Analiz kapsamında ilk olarak birim etkilerin varlığı araştırılmış olup, sonrasında hangi yöntem ile tahmin yapılacağı belirlenmiştir. Nihai olarak dirençli tahminci kullanılarak katsayı tahminleri yapılmıştır.

5. Ampirik Bulgular

Statik panel veri analizi kapsamında birim etkilerin varlığı sınanarak klasik modelin mi yoksa diğer modellerden birinin mi geçerli olduğu araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Birim ve Zaman Etkisi Test Sonuçları

	F testi		LR testi	
	(F istatistiği)	Olasılık değeri	(χ^2 istatistiği)	Olasılık değeri
Birim Etki	186.28***	0.000	2086.02***	0.000
Zaman Etkisi	1.49*	0.051	0.00	1.000

Not: ***,** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki olarak anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Üstte yer alan çizelgedeki sonuçlar değerlendirildiğinde F ve LR testine göre birim etkinin var olduğu ancak zaman etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar klasik modelin geçerli olmadığını ve sabit ya da rassal etkiler modelinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Hangi modelin geçerli olduğunun belirlenmesi için Hausman (1978) spesifikasyon testi uygulanmış olup sonuçları Çizelge 3’te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Hausman Testi Sonuçları

Model (Değişken)	Katsayılar			
	Sabit Etkiler (b)	Tesadüfi Etkiler (B)	Fark (b-B)	Standart Hata
DYY	-0.001	-0.001	-0.000	0.000

Not: Hausman $\chi^2(7) = (b - B)' [(Variance_b - Variance_B)^{-1}] (b - B) = 8.79$, p-value (χ^2) = 0.00

***, ** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki olarak anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çizelgedeki Hausman testi sonuçlarına göre, χ^2 istatistik değerine ait olasılık değeri 0.05’ten küçük olduğundan model tahmininde sabit etkiler modelinin kullanılmasına karar verilmiştir. Ancak katsayı tahminlerine geçmeden önce etkin katsayı tahmini yapılmasının önüne geçebilen bazı sorunların varlığı araştırılmıştır. Testlere ait sonuçlar Çizelge 4’te yer almaktadır.

Çizelge 4. Diagnostik Test Sonuçları

Model	Değişen Varyans		Otokorelasyon		Birimler Arası Korelasyon	
	Değiştirilmiş Wald Testi	Olasılık Değeri	DW Testi	Baltagi- Wu (LBI) Testi	Pesaran Testi	Olasılık Değeri
Model	1.000***	0.000	0.431	0.548	0.093	0.926

Not: ***, ** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki olarak anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Durbin-Watson ve Baltagi-Wu LBI otokorelasyon testlerinde eşik değer “2” olarak kabul edilmektedir.

Yukarıdaki çizelgeye göre değiştirilmiş Wald testi sonuçları, değişen varyans sorunun olduğunu; Durbin-Watson (DW) ve Yerel En İyi Değişmez (LBI) testleri sonuçları otokorelasyon probleminin var olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Pesaran testine göre yatay kesit bağımlılığının olmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla katsayı tahmini yapılırken değişen varyans ve otokorelasyonun varlığında etkin ve tutarlı tahminler yapılmasını mümkün kılan dirençli tahminci Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi ile katsayı tahmini yapılmıştır. Sonuçlar aşağıdaki Çizelge 5’te verilmiştir.

Çizelge 5. Katsayı Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: ED				
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	Olasılık değeri
DYY	-0.120**	0.056	-2.15	0.037**

Not: ***, ** ve *, sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiki olarak anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Çizelge 5'te gösterilen sonuçlara göre, doğrudan yabancı yatırım girişlerini temsil eden DYY değişkenindeki artışın ED bağımlı değişkeni üzerinde negatif bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Buna göre DYY'deki %1'lik artış ED'yi 0.12 birim azaltmaktadır. Bu sonuçlar, literatürdeki diğer pek çok çalışmayla uyumlu olarak doğrudan yabancı yatırımlarındaki artışın ihracat çeşitlendirmesini artırıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sanayileşmenin ortaya çıktığı 18.yy'dan itibaren uzmanlaşmanın öneminin vurgulanmasına bağlı olarak ülkeler üretimde ve ihracatta genellikle bir mal üzerine yoğunlaşmışlardır. Ancak ortaya çıkan kriz dönemlerinde bu durum ihracat gelirlerinde düşüş ve makroekonomik istikrarsızlıklar gibi bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan kaçınabilmek için özellikle 1980'lerde geniş bir uygulama alanı bulan ihracata dayalı büyüme stratejileri temelinde ürettikleri ve ihraç ettikleri ürünleri çeşitlendirmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada sermaye ve teknoloji açısından geride kalan ekonomilere önemli faydaları dokunan doğrudan yabancı yatırımların da ihracat çeşitlendirmesi üzerindeki etkileri araştırma alanı bulmuştur.

Bu çalışmada doğrudan yabancı yatırımların bir ülkenin ihracat çeşitlendirmesi üstüne etkisi üst-orta gelirli ülkeler bağlamında araştırılmıştır. Panel veri analizi kapsamında sabit etkiler modelinin uygulanmasıyla elde edilen sonuçlar ışığında, doğrudan yabancı yatırım girişlerindeki artışın ihracat çeşitlendirmesine olumlu yansımalar yaratacağı görülmüştür. Bu sonuçlar doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ev sahibi ülke açısından önemli faydalı etkiler yarattığını göstermiştir. İhracata dayalı büyümenin amaçlandığı konjonktürde, ihracattan maksimum düzeyde fayda elde edebilmek açısından ihracat çeşitlendirmesine gidilmesi için her türlü gayretin gösterilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada doğrudan yabancı yatırım girişlerinin yarattığı rekabet ortamı, bilgi ve teknoloji yayılımı imkanlarından faydalanılmasının elzem olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Alaya, M. (2012). The determinants of MENA export diversification: An empirical analysis. In Corruption and Economic Development, ERF 18th Annual Conference March, 25-27.
- Alemu, A.M. (2008). Determinants of vertical and horizontal export diversification: Evidences from sub-Saharan Africa and East Asia. Ethiopian journal of economics, 17(2).
- Ali, M. (2017). Determinants of related and unrelated export diversification. Economies, 5(4), 50.

- Ali, R. Alwang, J. and Siegel, P.B. (1991). Is Export Diversification the Best Way to Achieve Export Growth and Stability? A Look at Three African Countries, The World Bank Policy Research Working Paper Series; 729
- Arawomo, D.F., Oyelade, A.O., and Tella, A.T. (2014). Determinants of Export Diversification in Nigeria: Any Special Role for Foreign Direct Investment (FDI)?. *Journal of economics and business research*, 20(2), 21-33.
- Atasoy, B. S. (2021). The determinants of export sophistication: Does digitalization matter?. *International Journal of Finance & Economics*, 26(4), 5135-5159.
- Balavac, M., and Pugh, G. (2020). Determinants of export diversification at different margins of export growth in developing and transition countries. *FernBarrow*. URL: https://www.cergeei.cz/pdf/gdn/rrc/RRC14_09_paper_01.pdf (Erişim Tarihi: 30.09.2023).
- Berthélemy, J.C. (2005). Commerce International et Diversification Economique. *Revue d'Economie Politique*, 115(5), 591-611. <https://doi.org/10.3917/redp.155.0591>
- Çeviker, A. ve Taş, İ. (2011). Türkiye’de İhracat Çeşitlendirmesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2).
- Çınar, G. ve Yetkin, T. (2010). İhracatta Bölgesel Çeşitlendirme ve İstikrar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65(2).
- Espoir, L. M. (2020). Determinant of export diversification: An empirical analysis in the case of SADC countries. *International Journal of Research in Business and Social Science* (2147-4478), 9(7), 130-144.
- Fonchmany, D.C. (2015). The export-diversifying effect of foreign direct investment in the CEMAC Region. *Journal of Economics and International Finance*, 7(7), 157-166.
- Gamariel, G., Bomani, M., Musikavanhu, L., and Juana, J. (2022). Investment and Foreign direct export diversification in developing countries. *Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions*, 12(1), 74–89.
- Gulguu, A. (2022) Landlockedness, foreign direct investment, and export diversification. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomika – Tomsk State University Journal of Economics*. 58. pp. 224–237. doi: 10.17223/19988648/58/14
- Harighi, M.F., Daei Karimzadeh, S., and Sharifi Renani, H. (2023). Impact of financial development on export diversification in developing selected countries. *Journal of Development and Capital*, 8(1), 45-62.

- Hausman, J.A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 1251-1271.
- Hounsou, R., and Ayivodji, F.G. (2020). Original Paper Analysis of the Determinants of Export Diversification in the Franc Zone: A Comparative Study in WAEMU and CAEMU Countries. *Journal of Economics and Public Finance*, 6(1).
- Ibrahim, N.N., Veronique, D.P., and Gautier, T.T. (2020). Export Diversification in Sub-Saharan Africa: What are the Explanatory Factors in Country Groups?. *Asian Journal of Economics, Business and Accounting*, 17(3), 27-37.
- Iwamoto, M., and Nabeshima, K. (2012). Can FDI promote export diversification and sophistication of host countries?: dynamic panel system GMM analysis (No. 347). Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization (JETRO).
- Jayaweera, S. (2009). Foreign direct investment and export diversification in low income nations. The University of New South Wales, Australian School of Business, Honours Thesis, Available at SSRN 1566044.
- Kamuganga, D.N. (2012). What drives Africa's export diversification? (No. 15/2012). Graduate Institute of International and Development Studies Working Paper.
- Kösekahyaoglu, L., ve Can, M. (2016). Doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisi: gelişmekte olan ülkeler üzerine bir uygulama. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 16(33), 122-152.
- Li, C., Liu, C., and Zhao, J. (2021). The effects of inward and outward foreign direct investment on manufacturing export sophistication in China. *Applied Economics Letters*, 28(20), 1758-1766.
- Longmore, R., Jaupart, P., and Cazorla, M. R. (2014). Toward economic diversification in Trinidad and Tobago. World Bank Policy Research Working Paper, (6840).
- Ngassam, S.B. (2023). Exports Diversification in Africa: The Role of Infrastructures. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-33.
- Vahalik, B. (2015). Analysis of export diversification development of the European Union and BRICS countries, *Central European Review of Economic Issues*, 18, 59-69.
- World Bank (2023), World Development Indicators,
<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators>
(Erişim: 10.10.2023)

Yaşar, E. (2021). İhracat Çeşitlendirmesinin Belirleyicileri: Seçilmiş Ülkeler İçin Dinamik Panel Veri Analizi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(4), 1039-1054.

ORTA ASYA CUMHURİYETLERİNDE GÖÇÜN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ

İbrahim Halil SUGÖZÜ ¹, Nuraiym TALANTBEKOVA ²

¹ Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisat Bölümü, - ORCID: 0000-0002-1861-3118.

² Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı,

- ORCID: 0009-0000-4363-3826

ÖZET

Giderek daha fazla ilgi görmeye başlayan göç, işgücü piyasalarında ve ekonomik yapıda değişikliklere yol açarak üretkenliğin artmasına, yeni iş alanları oluşumuna ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesine yardımcı olabilmektedir. Göçmenler genellikle hareketlerini, ailelerinin geçimini sağlamak için geçici bir önlem olarak görmektedirler. Ancak göç akışlarının doğru yönetimi ve düzenlenmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanmasına ve yerel halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesine yardımcı olabilir. Bu bağlamda araştırma, sürdürülebilir kalkınma politikalarının oluşturulmasına katkı sağlayan bir bilgi kaynağı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Orta Asya ülkeleri, Sovyetler Birliği, resmi adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte ekonomik olarak önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunlardan bir tanesi de işsizliktir. Henüz yatırım için yeterli sermayeye sahip olmayan ve dolayısıyla üretim için alt yapı oluşturamayan Orta Asya ülkeleri, böylece yeterli istihdam imkanı da sağlayamamıştır. Dolayısıyla bu ülkelere diğer ülkelere doğru emek göçü kaçınılmaz hale gelmiştir. Orta Asya ülkeleri için göçün yönü daha çok Rusya'ya doğrudur. Göçün destinasyonunun Rusya olmasının en önemli nedenlerinden birisi Orta Asya ülkelerinin eski SSCB ülkesi olmaları dolayısıyla Rusça diline hakim olmaları ve aynı zamanda Rus kültürüne de aşina olmalarıdır. Ayrıca Rusya, Orta Asya ülkeleri için ulaşım yönünden de avantaja sahiptir. Yapılan bu çalışmada göçün iktisadi büyümeye etkisi, 2005-2022 dönemi için dört Orta Asya ülkesi olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan ülkeleri için yapılan panel veri analizi ile test edilmiştir. Driscoll-Kraay tahmincisi ile yapılan regresyon analizi sonucunda para transferlerindeki artışın ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Diğer yandan toplam dış ticaretin milli gelire oranı olarak analize dahil edilen ticari açıklığın büyümeye etkisinin negatif olduğuna dair bulguya ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Göç, Ekonomik Büyüme

GİRİŞ

Orta Asya bölgesi çok kültürlü ve çok ırklı olduğundan, göç her zaman gündemdeki bir konudur. İşsizlik ve yoksulluk işgücü göçü için itici faktörlerden en önemlileridir. İşçi göçmenlerin çoğu, yer değiştirmenin geçici olduğunu düşünmekte ve ailelerini geçindirmek için göçe zorlandıklarını ifade

etmektedirler. Çoğunlukla göçmenler tarafından yapılan para transferleri, menşe ülkelerinde kalan birçok ailenin geçimini sağlamanın tek yolu olmaktadır (IOM, 2011). Orta Asya'da bu durum, SSCB'nin dağılmasından sonra oluşan ülkelerdeki zorlu ekonomik, sosyal, politik, demografik durumla ilişkili genel faktörden kaynaklanmaktadır (Vestnik Evrazii, 2008).

Rusya, bu ülkeler için, özellikle de bölgedeki işçi dövizlerine bağımlı ülkeler olan Tacikistan ve Kırgızistan'dan gelenler için birincil varış noktası olmaya devam etmektedir. Ortak bir Sovyet geçmişinden kaynaklanan Rus dili ve kültürüne aşinalık, coğrafi yakınlık ve Rusya'nın acil göçmen işçi ihtiyacı Orta Asya'yı Moskova'nın yörüngesine çekmektedir.

İşgücü göçü, Orta Asya'da hem olumlu hem de olumsuz sonuçları olabilecek önemli bir faktördür. Bununla birlikte, göç akışlarının doğru yönetimi ve düzenlenmesi ile ekonomik kalkınmaya ve bölge halkı için daha iyi yaşam koşullarına yol açabilir.

Çalışma, göçün tanımı ile başlamakta, bu başlığın altında göçün nedenlerinin kısa bir özeti yer almaktadır. Arkasından göçün boyutu ile ilgili yapılmış olan çalışmalar özetlenmektedir. Son bölümde ise Orta Asya cumhuriyetlerindeki göç ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin incelendiği ekonometrik uygulama yer almaktadır. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan verileriyle yapılmış panel veri analizinden oluşan ekonometrik uygulama neticesinde göç ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE: GÖÇ KAVRAMI VE GÖÇÜN NEDENLERİ

Uluslararası göç konusuna girmeden önce söz konusu kavramın tanımlanması gerekmektedir. Uluslararası göç, insanların, geçici ya da kalıcı bir şekilde bir ülkeden başka bir ülkeye gitmesi ve oraya yerleşmesidir (Bartram ve diğerleri 2017:13). Göç, farklı zaman ve mekanlara bağlı olarak geçici veya sürekli olarak yapılan bir eylemdir (Türkyılmaz, 1998: 25). İşgücü göçü, genellikle gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerdeki kalifiye olmayan emeğin gelişmiş ülkelerde daha yüksek ücret karşılığında işgücünde kullanılması şeklinde meydana gelmektedir (Sugözü ve Yaşar, 2021: 349).

Büyük şehirlerin göç için çekici olması, istihdam olanakları ve eğitim imkanları gibi önemli çok sayıda nedenleri bulunmaktadır (Güreşçi, 2010: 78). Gönüllü veya zorunlu olarak göç eden herkesin birincil hedefi daha iyi bir yaşam kalitesi sağlamaktır (Yılmaz, 2014: 1687). Temel olarak göçün ortaya çıkma nedenleri dört başlıkta ele alınabilir. Bunlar;

1. Ekonomik Nedenler
2. Sosyo/Kültürel Nedenler
3. Siyasal Nedenler
4. Doğal Nedenler

Ekonomik nedenlerin öncelikli sebepleri arasında, insanın işsizlik durumu ve buna bağlı olarak yaşam standartları yer almaktadır. Günümüzde göçün en önemli ekonomik gerekçesi yüksek gelir ve kaliteli bir hayat yaşama arzusudur (Aksoy, 2012: 294). Vergi oranlarının yüksek

olması, yatırımların düşmesi, düşük ücretler, olumsuz çalışma koşulları, kötü sosyal haklar, yoksulluk, daha düşük ya da eşit olmayan istihdam göçe sebep olmaktadır (Ünsal, 2019:52). Göç alan ülkeler genellikle ekonomik olarak güçlü, yüksek milli gelire sahip ve iyi yaşam standartlarına sahiptir. Göç veren ülkelerde ekonomik krizler ve genellikle yüksek işsizlik oranları bulunmaktadır (Mutluer, 2003: 12).

Göçün sosyal ve kültürel nedenleri de bulunmaktadır. Bu açıdan göç, nüfusun yapısı, eğitim, sağlık veya benzer bazı sosyal unsurlarla birlikte de ele alınması gereken bir olgudur (Taşçı, 2009: 189). Çünkü kent merkezleri taşradan daha iyi eğitim şartlarına sahiptir. Kültürel faktörlerden biri de insanların, farklı kültürel deneyimlere sahip olmak, yeni bir dil ve kültür öğrenmek veya kendilerini daha çok anladıkları bir topluluk içinde yer almak için göç edebilirler. Kültürel çeşitlilik ve farklı deneyimler arayışı, insanların göç etmelerine neden olabilir.

Siyasi olaylar da göçün bir diğer nedenidir. Rejim değişiklikleri, siyasal istikrarsızlık ve etnik ayrımcılık, göç hareketine neden olabilir. Ek olarak, yabancı ülkede çalışıp ülkesine geri dönen bir vatandaşın sosyal olarak tanınması, çeşitli ülkeleri ziyaret etme isteği gibi nedenlerle gerçekleşebilir (Kutlu, 1992: 138).

Doğal afetler ve iklim değişikliği, bazı yerlerde yaşam koşullarını önemli ölçüde etkileyebilir. İnsanlar, seller, kasırgalar ve kuraklık gibi doğal afetler nedeniyle yaşadıkları yerleri terk edebilir ve daha güvenli yerlere göç edebilir. Bununla birlikte, nükleer kazalar, savaş ve çatışmalardan kaynaklanan kimyasal atıklar ve bunların yol açtığı sorunlar da göçün diğer doğal nedenleri arasında sayılabilir (Algan ve Künçek, 1998: 97-99).

3. ORTA ASYA'DAKİ EMEK GÖÇÜNÜN OLUMLU VE OLUMSUZ ETKİLERİ

SSCB yönetimi tarafından yönlendirilen nüfus hareketleri, göç eden halkların kültürel veya toplumsal gereksinimlerini dikkate almamıştır. Bu göç hareketleri, nüfusun hem etnik yapısını hem de ekonomik gereksinimlerini karşılamıştır. Bu politikalar, 1991 sonrası post-sovyet ülkelerinde etnik göçlerin artmasına neden olmuştur. Bu nüfus hareketleri, sadece post-sovyet bölgesinde değil, aynı zamanda Avrasya'da da yaygındır (Tazhkuran, 2018:71).

Orta Asya halklarının emek göçünün olumlu yönlerinden bazıları, döviz girdilerinin yanı sıra alt yapı, sağlık ve eğitim gibi alanlarda kullanılarak ülkenin kriz zamanlarında ve borçlanmalara karşı güvence sağlaması, istihdamın sağlanması ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılmasıdır. Göçmenlerin kendi ülkelerine aktardıkları veya ülkelerine dönüşte getirdikleri dövizle sınırlı olmayan faydaları da vardır. Göçmenler, yerleştikleri ülkelerinin kültürünü ve medeniyetini öğrenerek vizyonlarını genişletir. (Yılmaz, 2014: 1962).

Göçmen işçiler, yurt dışında çalışırken yeterlilik, üretim ve organizasyon becerileri kazanırlar. Orta Asya ülkelerinin nüfusunun büyük bir kısmı nispeten yetersiz niteliğesahip olduğu için bu konu özellikle önemlidir. Orta Asya göçmenleri teknolojiye ve daha yüksek gereksinimlere sahip ülkelerde çalışarak çalışma standartlarını, genel eğitimi ve kültürel standartlarını yükseltmektedir (Ergeşbaev, 2008:117).

Göç, birçok ekonomik ve sosyal değişimi içeren çok yönlü bir eylem olduğunu göstermesiyle, tek yönlü bir hareket olarak algılanmaktan çıkmaktadır. İşçi göçmenleri önemli bir döviz kaynağıdır. Göçmenlerin emek gelirleri, Orta Asya ülkelerinin nüfusunun yaşam standardını yükseltmekle birlikte ödemeler dengesini iyileştirmektedir. Göçmen dövizleri yurt içinde iç talebi artırır ve böylece üretim ve istihdamın büyümesini teşvik eder. Transferler sayesinde toplumun tamamının olmasa da bir kısmının yaşam standardında gözle görülür bir artış meydana gelir. Dünya Bankası araştırmasına göre, ödemeler dengesinin payı olarak göçmen işçilerden gelen transferler, Tacikistan'da GSYH'nin %34'üne ve Kırgızistan'da GSYH'nin yaklaşık %33'üne varan bir paya sahiptir. Kısaca işçi dövizleri bu ülkelerde milli gelirin üçte birini oluşturmaktadır. 2022'de işçi göçmenlerin Kırgızistan'a gönderdikleri yıllık döviz 1 milyar 727 milyon ABD doları düzeyindedir. 2022'de işçi göçmenlerin Özbekistan'a gönderdikleri yıllık döviz 7 milyar 600 milyon ABD doları olarak kaydedilmiştir (Ergeşbaev, 2008:118).

Yurtdışından geri dönen göçmenler, daha sonra küçük ve orta ölçekli işletmeler kurmak için başlangıç sermayesi biriktirmektedirler. Orta Asya ülkeleri vatandaşlarının Rusya ve diğer ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkilerin derinleşmesine, genişlemesine, bu ülkelerde iş bağlantılarının kurulmasına, çeşitli ortak faaliyetlerin gelişmesine ve ülkeler arası ticaret artışına katkısı önemlidir (Ergeşbaev, 2008:118).

Orta Asya ülkeleri için göçün olumsuz yönleri de söz konusu olmaktadır. Uluslararası göç, kaynak ülkenin nüfusunu azalttığı için olumlu bir şey gibi görünebilir. Ancak göç edenlerin çoğu nitelikli beyin göçü şeklindedir. Eğitimden sonra ülkelerine dönmek istemeyenler, özellikle gelişmiş ülkelerde daha iyi eğitim imkanlarına sahip olanlardan oluşmaktadır. Bunun nedeni, daha iyi iş fırsatları, kariyer fırsatları, yüksek ücretler ve daha iyi yaşam koşulları sunan ülkelerde yaşamak istemeleridir (Ünsal, 2019: 57).

Başka bir ülkeye taşınmak kaçınılmaz olarak göçmenlerin kendileri için ciddi bir psikolojik şok olabilmektedir. Olumsuz sonuçlar sadece göçmenleri değil, aynı zamanda desteksiz kalan ve ailelerinden ayrılan çocuklara uzun vadeli olumsuz sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, göçmenler önemli kişisel risklerle sorunlarla karşılaşabilirler. Seyahat tehlikeleri, fiziksel ve psikolojik sağlığa yönelik riskler, insan tacirlerinin veya sömürücülerin kurbanı olma ihtimali, ev sahibi ülkede ekonomik kriz veya sınır dışı etme nedeniyle kendi ülkelerine geri dönmek zorunda kalma gibi sorunlar bunlar arasındadır (Arslanov, 2014:122-127).

Böylece, uluslararası göçün olumlu veya olumsuz olduğu konusunda kesin bir yargıya varmak zordur. Ancak, yüksek vasıflı işgücünün ithalatının karlı bir ekonomik süreç olduğunu, ihracatın ise (beyin göçü) ulusal ekonomi üzerinde son derece olumsuz bir etkiye sahip olduğunu söylemek gerekir (Abdulmanapov, 2019: 56).

4. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çetintaş ve Baigonushova (2018) 2016'da Kırgızistan'ın işçi döviz transferlerinde GSYH'nin %34,5'ine ulaşan dünyadaki ilk ülke olduğunu vurgulayarak, Rusya'dan gelen işçi dövizlerinin Kırgızistan ekonomisindeki değişiklikleri nasıl etkilediği araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar,

bu değişikliklerin özellikle Rusya ekonomisi ile bağlantılı olduğunu göstermiştir. Çalışma bulgularına göre işçi döviz transferlerinden Kırgızistan milli hasılasına doğru bir nedensellik görülmüş ve bu etkinin aynı yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Engin ve Konuk (2020) 1995-2019 dönemi verilerini kullanarak uluslararası göçün Türkiye’de işsizlik ve ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırmaktadır. Çalışmada ADF Birim Kök Testi ve Johansen Eş Bütünleşme Analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgularda uzun dönemde ilgili değişkenler arasında ilişki olduğu tespit edilmiş, göç artışlarının hem işsizliği hem de ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

Sevinç vd. (2016), 1962-2012 dönemine ait gelişmekte olan 18 ülkede göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri panel veri yöntemleriyle araştırılmışlardır. Araştırmanın bulgularına göre ekonomik büyüme üzerinde göçün olumsuz etkisine rastlanılmıştır. Dolayısıyla nitelikli insan sermayesi göçü ve beyin göçünün ülkelerin iktisadi kalkınması açısından dikkate değer sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Bu durum şüphesiz beşeri sermayeye yapılan yatırım miktarını doğrudan etkileyen politikaların uygulanmasını da zorunlu kılmaktadır.

İçduygu vd. (2001) Türkiye'deki uluslararası göç modellerini anlamaya odaklanarak, ekonomik kalkınmanın göçü nasıl etkilediğini araştırmak suretiyle analitik bir temel sağlamayı amaçlamıştır. Türkiye'nin 1995 İlçe Düzeyinde Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (DSDI) ve 1990 Nüfus Sayımından elde edilen verilerini kullanan araştırmacıların temel amacı, Türkiye'deki yerel kalkınma düzeylerini tanımlamak, varsa bunları uluslararası göç akışlarıyla ilişkilendirmek ve göç kalıplarını incelemektir. Sonuç olarak, araştırmacılar, göç akımının sadece ekonomik değil sosyal ve politik kısıtlamalar, insan hakları, özgürlük gibi sebeplerden olabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Bettin ve Zazzaro (2011) göçmen dövizlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ile yerel finans sektörünün gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Çalışma 1991-2005 yılları arasında 66 gelişmekte olan ülkeyi kapsamaktadır. Çalışmada OLS analizi kullanılmıştır. Sonuçlara göre, göçmen dövizlerinin ekonomik büyüme ve yerel finansal sektörün gelişimi üzerindeki etkisi pozitifdir. Chen (2006), stokastik dinamik modelleme kullanarak ABD ve Filipinler için uluslararası göçün kaynak ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma, uluslararası göçün doğurganlık kararlarını ve eğitim harcamalarını etkilediğini ve bu nedenle ekonomik büyüme ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Vasıflı işçi göçüne getirilen kısıtlamaların kısa vadede fayda sağladığı ancak uzun vadede kaynak ülkenin ekonomik büyümesine zarar verebileceği sonucuna varılmıştır. Morley (2006), ARDL sınır testi yaklaşımını kullanarak göç ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisini ölçmüştür. Araştırma, 1930-2002 dönemini yıllık bazda ele alarak Avustralya, Kanada ve ABD ülkeleri için kişi başına düşen göç alımı ve kişi başı gelir parametrelerini kullanmıştır. Sonuç olarak, kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıladan göçe doğru tek yönlü ve uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Boubtane, Dumont ve Rault (2014) tarafından yapılan araştırmada, 1986-2006 yılları arasında 22 OECD ülkesinde göç ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Net göçün,

doğdukları ülke ve yetenek düzeyini içeren etkisi ekonomik verimlilik üzerinde Panel VAR yöntemiyle GMM sistemi kullanılarak ölçülmüştür. Sonuçlara göre beşeri sermaye, ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca, göçmenlerin beşeri sermaye birikimine katkısı önemli bir etkiye sahiptir. Başarının anahtarının, seçici göç politikalarını uygulama yeteneğine sahip olan ülkelerin politikalarına bağlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ SETİ

Yapılan bu çalışmada seçilmiş olan dört Orta Asya cumhuriyetinde para transferleri (işçi dövizleri) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, bireysel transferler, gayri safi yurtiçi hasıla, gayri safi sabit sermaye oluşumu ve dış ticaret verileri kullanılarak panel veri analiz yöntemi uygulanmıştır. Modelde analiz edilen değişkenler ve bu değişkenlere ait bilgiler Çizelge 1’de yer almaktadır.

Çizelge 1. Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklama	Dönem, Cinsi, Değer	Kaynak
lnGDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)	Yıllık, ABD Doları, Nat. Logaritma	World Bank- World Development Indicators
lnRE	Bireysel Transferler	Yıllık, ABD Doları, Nat. Logaritma	
lnGFCF	Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	Yıllık, ABD Doları, Nat. Logaritma	
lnTRO	Dışa Açıklık (İthalat ve İhracat toplamının GSYH’ye oranı)	Dış Ticaretin GSYH’ye Oranı, Nat. Logaritma	
Ülkeler	Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan		

Para transferleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, 2005-2022 dönemi yıllık verileri ile incelenmiştir. Türkmenistan’a ait veri eksikliğinden dolayı, 5 Orta Asya ülkesinden Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan analize dahil edilmiştir.

3. EKONOMETRİK METODOLOJİ VE BULGULAR

Veri setindeki çeşitli özellikleri ve bağımlılıkları değerlendirmek amacıyla farklı istatistiksel testler ve yöntemler kullanılmıştır. İlk olarak potansiyel bağımlılıkları tespit edebilmek için veriler üzerinde yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Ardından sabit etkilerle rassal etkiler arasındaki seçimi değerlendirmek ve modelin geçerliliğini belirlemek için Hausman testi yapılmıştır. Verilerdeki otokorelasyon, değişen varyans, yatay kesit bağımlılığını tespit etmek amacıyla ikinci nesil birim kök testi olan CADF (Cross-sectional Augmented Dickey Fuller) birim kök testi uygulanmıştır. Sabit etkiler panel veri analizi kullanılarak regresyon modelindeki hata terimlerindeki heteroskedastisiteyi belirlemek ve düzeltmek amacıyla Driscoll-Kraay testi yapılmıştır.

Panel veri setlerindeki gözlemler arasında bağımlılıkları inceleyerek, bir ülkede ortaya çıkan ekonomik şokun analize dahil edilen diğer ülke üzerinde etkisini tespit edebilmek amacıyla Pesaran (2004) CD testi uygulanmıştır. Pesaran (2004) tarafından geliştirilen yatay kesit

bağımlılığı testi aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (Pesaran, 2008: 109):

$$CD_{LM3} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \quad (1)$$

Pesaran (2004) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı testinin hipotezleri ise aşağıdaki gibidir:

H_0 =Yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

H_1 = Yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır.

Yatay kesit bağımlılığını tespit etmede kullanılan yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Değişkenlere Ait Yatay Kesit Bağımlılığı (Cross-Section Dependence) Testi Sonuçları

Değişkenler	lnGDP	lnRE	lnGFCF	lnTRO	Model
CD Test İstatistiği	9.701290	9.131870	9.349152	4.863001	-3.333024
Probabilite Değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0009
Karar	Ret	Ret	Ret	Ret	Ret

Çizelge 2’de yer alan sonuçlarda değişkenlere ait yatay kesit bağımlılığının olmadığına dair H_0 hipotezinin reddedilmesiyle ikinci nesil testlerin kullanılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Çizelge 3. Modele Ait Yatay Kesit Bağımlılığı (Cross-Section Dependence) Testi Sonuçları

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Karar
Pesaran Scaled LM	1.952932	0.0508	Ret

Çizelge 3’de modele ait Pesaran Scaled LM yatay kesit bağımlılığı yer almıştır. Sonuçlara göre paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının var olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenler arasında birim kök analizi Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CADF testi ile gerçekleştirilmiştir. CADF testi, veri setinin hem $N > T$ ve hem de $T > N$ olduğu durumlarda geçerlidir. CADF test istatistiği aşağıdaki şekildedir:

$$y_{it} = (1 - \varphi_i)\mu_i + \varphi_i y_{i,t-1} + u_{it} \quad (2)$$

$$i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T$$

$$u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Denklemden yer alan f_t , gözlemlenemeyen ortak etkiyi temsil ederken, ε_{it} bireysel hatayı ifade etmektedir. Birim kök hipotezleri, Pesaran’ın (2007: 268) önerdiği şekilde aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$$\Delta y_t = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$H_0: \beta_i = 0$ Bütün i ’ler için (Durağan değildir)

$H_1 : \beta < 0, i = 1, 2, \dots \dots N_1, \beta_i = 0, i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots \dots N$ (Durağandır)

Modele ait CADF birim kök testi sonuçları Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Sabit Etkiler Modeli İçin CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Seviye			1. Fark			
	Gecikme	Sabit/Trend	CIPS istatistiği	Gecikme	Sabit/Trend	CIPS istatistiği	
lnGDP	4	0	-1.238	3	0	-5.005*	
lnRE	2	0	-1.792	2	0	-3.780*	
lnGFCF	3	1	-2.184	3	1	-3.483*	
lnTRO	2	0	-1.330	2	0	-3.853*	
<i>Bireysel yatay kesitli genişletilmiş Dickey–Fuller dağılımının ortalamalarının kritik değerleri:</i>							
Sabit (0)	%1	%5	%10	Trend (1)	%1	%5	%10
N:4 T:18	-2.60	-2.34	-2.21	N:4 T:18	-3.15	-2.88	-2.74

İstatistiki değerler Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir.* sembolü, istatistik değerinin %1'de anlamlı ve değişkenin durağan olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4 değerlendirildiğinde, modelde yer alan tüm değişkenlerin seviyede durağan olmadığı ancak birinci farklarında durağan hale geldikleri görülmektedir.

Panel veri analizi kapsamında, sabit etkiler modeli ve rastsal etkiler modeli arasında tercih yapabilmek için Hausman Testi uygulanmıştır. K serbestlik derecesine sahip ki-kare dağılımı, bu değerlendirmenin temelini oluşturur. Ayrıca, birimlerin neden olduğu etkilerin modeldeki bağımsız değişkenlerle ilişkili olup olmadığını değerlendirir (Baltagi, 2001: 20).

Hausman testinde sabit etkiler modelinin ve rastsal etkiler modelinin katsayılarının aynı olduğunu ifade eden H_0 hipotezinin reddi, sabit etkiler modelinin geçerli olduğunu gösterir.

Hausman Testi için oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : Katsayılar arasındaki fark sistematik değildir (Rassal Etkiler Modeli geçerlidir).

H_1 : Katsayılar arasındaki fark sistematiktir (Sabit Etkiler Modeli geçerlidir).

Modele ilişkin Hausman testi sonuçları Çizelge 5'te yer almaktadır.

Çizelge 5. Hausman Testi Sonucu

	Katsayılar		(b-B) Fark	sqrt(diag(V_b-V_B)) S.H.
	(b) fe	(B) re		
lnRE	0.2758003	-0.0850228	0.3608231	0.0329416
lnGFCF	0.3755663	0.9339585	-0.5583922	0.0449824
lnTRO	-0.3698414	-0.2400397	-0.1298017	-
chi2(2)			(b-B)'[(V_b-V_B)^(-1)](b-B)	
			99.26	
Prob>chi2			0.0000	

Hausman testine ait sonuçlar incelendiğinde, H_0 hipotezi reddedilmiş ve H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Böylece katsayılar arasındaki farkın sistematik olduğunu iddia eden sabit etkiler modeli geçerlidir.

Hausman testi, sabit etkiler modelinin geçerli olduğunu ortaya koyarak ve ekonometrik varsayımlara uygunluğunu belirlemek için otokorelasyon testi uygulanmıştır. Bu amaçla Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) tarafından geliştirilen Durbin-Watson testi ve Baltagi ve Wu (1999) tarafından geliştirilen LBI testi kullanılmıştır. Bu testlerde olasılık değeri hesaplanmamaktadır. Bununla birlikte, test istatistik sonuçlarının 2'den küçük olması durumunda otokorelasyon olduğu sonucuna varılmaktadır. Çizelge 6, modelin otokorelasyon testi sonuçlarını göstermektedir.

Çizelge 6. Sabit Etkiler Modelinde Otokorelasyon Testi Sonucu

H0: $\sigma^2(i) = \sigma^2$ for all i	
F test that all $u_i=0$: F(3,61)	29.69
Prob > F	0.0000
Modified Bhargava et al. Durbin-Watson	0.72846593
Baltagi-Wu LBI	0.92425902

Çizelge 6'da görüldüğü üzere modelde otokorelasyon sorununun olup olmadığını test etmek amacıyla uygulanan testlerin sonucunda Durbin Watson ve Baltagi-Wu Test sonuçları kritik değer olan 2'den küçük olduğu için modelde otokorelasyon sorunu tespit edilmiştir.

Modelin değişen varyans sorununa sahip olup olmadığını tespit edilmesi de önemli olduğu için Wald testi incelenmiştir. Çizelge 7'de modifiye Wald testi ile gerçekleştirilmiş sabit varyans testi sonuçları gösterilmektedir. Wald testi için oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : Değişen varyans yoktur.

H_1 : Değişen varyans vardır.

Çizelge 7. Sabit Etkiler Modelinde Değişen Varyans için Modifiye Wald testi

H0: $\sigma^2(i) = \sigma^2$ for all i	
chi2 (32)	9.03
Prob>chi2	0.0604

Çizelge 7'deki Modifiye Wald testi sonuçlarına göre, p değeri (Prob>chi2) 0.0604 olarak verilmiştir. Bu nedenle, null hipotezi reddedilebilir ve değişen varyansın istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılabilir.

Yapılan testlerin sonucunda panel veri setlerindeki seriler arası bağımlılığı kontrol etmek için Driscoll-Kraay Testi tasarlanmıştır. Dirençli tahminci olan Driscoll-Kraay Testi uygulanmasının nedeni, modelde hem değişen varyans hem otokorelasyon hem de yatay kesit bağımlılığı olması durumunda kullanılabilmesidir. Çizelge 8'de Driscoll-Kraay testi sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 8. Driscoll-Kraay Standard Hatalarla Regresyon Testi

Metot: Sabit Etkiler Regresyonu						
Olasılık Değeri (Prob.) > F = 0.0001						
F(3,3)= 586.34						
within R-squared = 0.9312						
lnGDP	Katsayı	Drisc/Kraay Stand. Hata	t değeri	P> t	[95% Güven Aralığı]	
lnRE	0.275800	0.054033	5.1	0.015	0.103841	0.447758
lnGFCF	0.375566	0.050119	7.49	0.005	0.216065	0.535067
lnTRO	-0.369841	0.049123	-7.53	0.005	-0.526175	-0.213507
_cons	9.501100	0.503467	18.87	0.000	7.89884	11.103360

Çizelge 8'de yer alan Driscoll-Kraay tahmincisi ile yapılan regresyon analizi sonucunda para transferlerindeki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilirken, analize kontrol değişkeni olarak dahil edilen gayri safi sabit sermaye oluşumunun da büyümeyi aynı yönde etkilediği görülmektedir. Ayrıca ticari açıklığın büyümeye etkisinin negatif olduğuna dair bulguya ulaşılmıştır. Bu durumda, ilgili testlerin sonuçlarına göre çalışmada yer alan modelin nihai görünümü aşağıdaki gibi olacaktır:

$$\ln GDP = 9,5 + 0,27 \ln RE + 0,37 \ln GFCF - 0,36 \ln TRO$$

Para transferlerinin büyümeyi olumlu yönde etkilediği kanıtıyla birlikte, para transferlerinin GSYH üzerindeki uzun vadeli etkisini de belirlemek önemlidir. Panel eşbütünleşme analizleri, panel veri setindeki değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkileri belirleme yeteneğine sahiptir. Birim kök testlerinin sonuçları, uygulanacak eşbütünleşme türünün belirlenmesinde son derece önemlidir. Serilerde yatay kesit bağımlılığının olması da uygulanacak testin seçiminde çok önemlidir. Bu durumda, Westerlund (2007) tarafından geliştirilen Westerlund Bootstrap Panel Eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Panel ve grup istatistikleri olarak iki bölümde ele alınan bu test, serilerin ilk farklılıkta durağan olduğunu varsayar. Test edilen model aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_{it} = \delta_i d_t + \lambda_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{P_i} a_{ij} \Delta y_{it-j} + \sum_{j=0}^{P_i} \lambda_{ij} \Delta x_{it-j} + e_t$$

$$y_{it-1} = \delta_i d_t + \lambda_i x_{it-1} + \sum_{j=1}^{P_i} a_{ij} \Delta y_{it-j} + \sum_{j=0}^{P_i} \lambda_{ij} \Delta x_{it-j} + e_t$$

Bir sonraki aşamada panelin tamamı için hata düzeltme katsayısıyla bu katsayının standart hatası hesaplanmaktadır:

$$a_i = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \tilde{y}_{it-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \frac{1}{a_i(1)} \tilde{y}_{it-1} \Delta \tilde{y}_{it}$$

$$SE(a_i) = \left((\hat{S}^2_N) \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T \tilde{y}_{it-1}^2 \right)^{1/2}$$

Üçüncü ve son aşamada ise panel eşbütünleşme istatistikleri hesaplanmaktadır. Söz konusu hesaplama denklemi aşağıdaki gibidir:

$$P_t = \frac{a}{se(a)} \sim N(0,1)$$

$$P_a = T_a \sim N(0,1)$$

Üç aşamalı olarak hesaplanmış olan eşbütünleşme istatistiklerinin hipotezleri ise aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$H_0: a_i = 0$; yatay kesitlerin tamamı için eşbütünleşme yoktur.

$H_1: a_i = \alpha < 0$; yatay kesitlerin tamamı için eşbütünleşme vardır

Westerlund (2007) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testleri, paneli oluşturan yatay kesitler arasında bir ilişki olmadığını varsaymaktadır. Bu testler, standart normal dağılım kritik

değerleri ile karşılaştırılır. Bununla birlikte Westerlund (2007), yatay kesit bağımlılığı olduğu durumlarda hesaplanmış eşbütünleşme istatistiklerinin Chang (2004) tarafından önerilen bootstrap kritik değerleri ile karşılaştırılması gerektiğini belirtmiştir (Nazlıoğlu, 2010: 96).

Çizelge 9. Westerlund ECM Panel Eşbütünleşme Testi

	Test İstatistiği	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
g_tau	-1.541	0.062	0.060
g_alpha	1.550	0.939	0.239
p_tau	0.133	0.553	0.343
p_alpha	0.434	0.668	0.004

Çizelge 9’da Panel Eşbütünleşme sonuçları yer almaktadır. Tabloda asimptotik ve bootstrap değerleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmada yatay kesit bağımlılığının bulunması nedeniyle panel istatistiklerinin bootstrap dağılımına göre sonuçlar değerlendirilmiştir. Bu örnekte, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı yönündeki H_0 hipotezi reddedilmiştir. Değişkenler arasında uzun süreli bir ilişki olduğu görülmüştür.

SONUÇ

İşsizlik, yoksulluk, Orta Asya bölgesinin çok kültürlü ve çok ırklı yapısı ve siyasi istikrarsızlık, işgücü göçünü teşvik eden önemli faktörler olarak kabul edilmektedir. Bölgenin sosyoekonomik dinamiklerini anlamak ve yönetmek için bu gözlemler önemli bir odak noktası sağlar. Bu durumda işçi dövizleri de denilen bireysel para transferlerinin ekonomik büyümeye neden olduğu sonucu karar alıcıları farklı politikalar uygulanma yoluna yönlendirecektir.

Bu çalışmada işçi dövizleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan’dan oluşan dört Orta Asya cumhuriyetinin 2005-2022 dönemi verileri ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, öncelikle ülkelerin verilerinin yatay kesit bağımlılığına sahip olduğu, yani verilerin birbirinden etkilendiği tespit edilmiştir. Daha sonra verilerin durağanlığı araştırılmış ve birinci dereceden farklarının durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Otokorelasyon ve değişen varyans testleri sonucunda uygun regresyon analizi seçilmiş ve veriler regresyona tabi tutulmuştur. Analizin sonunda eşbütünleşme testi de yapılmış ve bu analiz sonucuna göre para transferleri ile büyüme arasında uzun dönemli ilişki bulunduğu görülmüştür. Genel olarak, elde edilen çıktılarına dayanarak Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan’da para transferlerindeki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Diğer yandan toplam dış ticaretin milli gelire oranı olarak analize dahil edilen ticari açıklığın büyümeye etkisinin negatif olduğuna dair bulguya ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre Orta Asya cumhuriyetlerinde ekonomik büyümeye katkısı açısından işçi dövizlerinin büyük öneme sahip olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abdulmanapov P. G. (2019). Factors And Consequences of International Population Migration [Факторы и последствия международной миграции населения], *Yönetim, Ekonomi, Siyaset, Sosyoloji Journal*, (1), 51-57. doi: 10.24411/2412-2025-2019-00007

Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim. *Journal of International Social Research*. 5(20), p292-303.

Algan, N., & Küneçek, O. (1998). *Transboundary Population Movements: Refugees, Environment and Politics*. The Turkish Yearbook of International Relation (Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı), No: XXVIII.

Arslanov, R. (2014). Kurs İstorii Rossii Dlya Inostrannykh Grazhdan Kak Instrument Evraziyskoy Integratsii. *Vestnik Rossiyskogo Universiteta Druzhy Narodov. Seriya: Mezhdunarodnye Otnosheniya*, 4, 70–77. <https://cyberleninka.ru/article/n/kurs-istorii-rossii-dlya-inostrannykh-grazhdan-kak-instrument-evraziyskoy-integratsii>

Baltagi, B. (2001), *Econometric Analysis of Panel Data*, 2nd Ed., UK: John Wiley & Sons Ltd. (n.d.).

Bartram, D., Poros, M. V., & Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. SAGE.

Bettin, G., & Zazzaro, A. (2011). Remittances and Financial Development: Substitutes or Complements in Economic Growth? *Bulletin of Economic Research*, 64(4), 509–536. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8586.2011.00398.x>

Boubtane E. Dumont J.C. and Rault C. (2014). Immigration and Economic Growth in the OECD Countries: 1986-2006, *IZA Discussion Paper Series*, Working Paper, No:8681

Çetintaş H. ve Baigonushova D. (2018). The Relationship Between Business Cycles and Remittances in Kyrgyzstan. *Turkish Studies* 13(22), ss.193-210

Chang, Y. (2004). Bootstrap unit root tests in panels with cross-sectional dependency. *Journal of Econometrics*, 120: 263–293

Chen, H. J. (2005). International migration and economic growth: a source country perspective. *Journal of Population Economics*, 19(4), 725–748. <https://doi.org/10.1007/s00148-005-0023-1>

Engin, C. & Konuk, T. (2020). Türkiye Ekonomisinde Uluslararası Göçün İşsizlikte ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 103-123

Ergeşbaev, U. (n.d.). *Vneşnyaya Trudovaya Migratsiya Naseleniya Stran Tsentralnoy Azii*. “Obshestvo i ekonomika”, M., 2008 g., No. 1, s. 183-191.

İcduygu, A., Sirkeci, I., & Muradoglu, G. (2001). Socio-economic Development and International Migration: A Turkish Study. *International Migration*, 39(4), 39–61. <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00162>

Kutlu, E. (1992). *Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye'den AT'ye İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi*. T.C. Anadolu Üniversitesi Yay. 656.

Morley, B. (2006). Causality Between Economic Growth and Immigration: An ARDL Bounds Testing Approach. *Economics Letters*, 90(1), 72–76. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2005.07.008>

Mutluer, M. (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye*. Çantay Kitabevi, İstanbul.

Nazlıoğlu, Şaban (2010). “Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pesaran, M.H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *IZA Discussion Paper Series*, No:1240, 1-39. (n.d.).

Sevinç, H., Bozkurt, E., Künü, S. ve Sevinç, D. E. (2016), Ekonomik Büyüme ve Göç İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere Dayalı Bir Analiz, *International Conference on Eurasian Economies Session 2C: Kalkınma II*, August 29-31, Hungary. (n.d.).

Sugözü, İ.H. & Yaşar, S. (2021). Uluslararası Göç ve Ekonomi İlişkisi Bağlamında Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü. *Göçün 60. Yılında Avrupa'da Türk Toplumunu Kimlik Uyum ve Katılım*, Ed. Bekir Gündoğmuş, Nobel Yayınevi, Ankara

Taşçı, F. (2009). Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*,10, 177-204.

Tazhkuran, N. (2018). *Ortasya'da Yaşanan Göçler (1991-2016)*. İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, 55.

Türkyılmaz, A., Çay, A., Avşar, Z., Aksoy, M., Pehlivanlı, H., Kökrek, Z. (1998). Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu

Ünsal, A. (2019). Uluslararası Göç Kavramı ve Uluslararası Göçün Ülke Ekonomileri Üzerinde Muhtemel Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*,(18), ss. 50-61.

Vestnik Evrazii. (2008). Sciup.org. <https://sciup.org/14911649>

Westerlund, Joakim, (2007). “Testing for Error Correction in Panel Data”, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Sayı: 69/6, s. 709-748.

World Migration Report. (2011). *Communicating Effectively about Migration*.

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), s.1685-1704

ÜÇ SEMAVİ DİNDE FAİZ VE TEFEÇİLİK YASAĞINA İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Doç. Dr. Sema YAŞAR¹, Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ²

¹ Şırnak Üniversitesi, İktisat Bölümü, - ORCID: 0000-0002-7056-9265

² Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İktisat Bölümü, - ORCID: 0000-0002-1861-3118.

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahip olan faiz, antik çağlardan bugüne kadar iktisadi, sosyal ve dini açıdan sorgulanan bir uygulama olmuştur. Daha çok ahlaki değerler ve toplum huzuru gözetilerek yasaklandığı düşünülen faizin bugün iktisadi anlamda vazgeçilmez bir unsur olması dikkat çekicidir. Semavi dinlerin faize yaklaşımları temelde aynı olmakla birlikte zamanla yaşanan gelişmelere bağlı olarak Yahudilik ve Hristiyanlıkta faiz uygulamalarına izin verilse de İslam'da bu yasak hala katı bir şekilde devam etmektedir. Faiz ve tefecilik konusunda yetenekli ve bir o kadar da başarılı bir toplum olarak bilinen Yahudilerin, yaşadıkları toplumsal olayların onların bu şekilde tanınmalarında etkili olduğu iddia edilmektedir. Özellikle Babil sürgünü sonrasında ticari faaliyetlerini artırmış ve zamanla ellerinde biriken sermaye ile de faizli borç ilişkilerini ve tefecilik faaliyetlerini devam ettirmeyi tercih etmişlerdir. Kutsal kitaplarında kardeşlik hukukuna vurgu yapılmakta, din kardeşleri ile aralarında faizli işlem yapılması yasaklanmakta iken Yahudi olmayanlardan faiz alınmasına ise izin verilmektedir. Yahudilikten sonra gelen Hristiyanlıkta da faiz bir sömürü aracı olarak görülmüş ve yasaklanmıştır. Yasağın kaynağı olarak Yeni Ahit'ten ziyade Eski Ahit'in dikkate alındığı Hristiyanlıkta, Yahudilikten farklı olarak kardeşlik vurgusu aynı dinden olanları değil tüm insanlığı kapsamaktadır. Dolayısıyla faiz yasağı tüm insanlık arasında yasak kabul edilmiştir. Ancak Orta Çağ'ın sonlarına doğru yaşanan ekonomik gelişmeler neticesinde St. Thomas Aquinas, Martin Luther ve Jean Calvin gibi bazılarına göre katı bazılarına göre esnek tutuma sahip din adamlarının düşünceleri, faiz konusundaki yasağın tamamen kaldırılmasına giden sürecin başlangıcı olmuştur. Son Semavi din İslam, diğer dinlerden farklı olarak bir tarım toplumunda değil ticaretin hakim olduğu dolayısıyla faizin de yaygın olduğu bir toplumda doğmuştur. Ancak İslam'ın kutsal kitabı Kuran'da faizli işlemlerin haram olduğu net bir şekilde belirtilmektedir. İslam toplumlarındaki tartışmalar daha çok neyin faiz olup neyin faiz olmadığı konusundadır. Semavi dinler içerisinde faiz yasağını en katı şekliyle bugüne kadar getirebilen tek din İslam olmasına rağmen iktisadi uygulamalarda benzer katılığı görmek pek mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Riba, Faiz, Tefecilik, Semavi Dinler, İslam, Hristiyanlık, Yahudilik

1. GİRİŞ

Herkes tarafından kabul gören net bir tanımı bulunmayan faiz, insanlık tarihi kadar köklü bir geçmişe sahiptir. Antik çağlardan bugüne kadar gerek toplumsal gerek dini açıdan

sorgulanan ve eleştirilen bir uygulama olagelmıştır. Tüm semavi dinlerin temelinde toplumsal huzuru tehdit etmesi gerekçesiyle yasaklanan faiz antik toplumlardaki bilim insanları tarafından da aynı gerekçeyle yasaklanmıştır. Ancak hem toplumsal hem de dini açıdan yasaklanan bu uygulamanın bugün iktisat açısından vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirilmesi üzerinde tartışılması gereken bir konudur.

Faizin ortaya çıkması borçlanma ihtiyacının zorunlu olması ile yakından ilişkilidir. İnsanların ihtiyaçlarını her zaman karşılayacak güçte olmamaları, elde ettiklerini ise koruyacak durumlarının olmaması aralarında borçlanma ilişkisinin gelişmesine neden olmuştur. Önce karşılıksız ve faizsiz gerçekleştirilen borçlanma işlemleri zamanla yerini faiz karşılığında verilen borçlanmalara bırakmıştır. (Demirgil ve Türkay, 2017: 133). İlk faizli borç insanların genellikle temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla borçlandıkları Antik Çağ medeniyetlerinde görülmüştür.

Antik Çağlarda faize karşı kökten yasaklayıcı kararlar yerine faizli uygulamaları kısıtlayıcı önlemler alınmıştır. Bu ise faize karşı kesin bir çözüm bulmaktan ziyade faizden kaynaklanan olumsuzlukların hafifletmesine neden olmuştur. Semavi dinlere kadar bu tutum benzer bir şekilde devam etmiştir. Yahudilik, ardından Hristiyanlık ve son olarak İslam da dahil olmak üzere tüm semavi dinlerde temelde faize karşı yaklaşım aynı olmakla beraber zamanla uygulamalara bağlı olarak pek çok faiz türünün ortaya çıkması ve özellikle Sanayi Devrimi sonrasında iktisadi sistemin değişmesi ve finansman ihtiyacının artması ile faizli işlemlere karşı yaklaşımlar da değişmiştir. Bugün itibarıyla faiz yasağını ilk haliyle koruyan tek semavi din İslam'dır. Ancak Müslüman bilim adamları arasında faizin tanımı ya da kapsamı konusunda zaman zaman farklı düşünceler olmuştur.

Üç büyük semavi (veya İbrahimi) dinlerden ilki Yahudilik, ikincisi Hristiyanlık ve son din ise İslamiyet'tir. Yahudilik ile Hristiyanlık arasında gerek soy bağı ve gerekse kutsal kitaplar açısından önemli bir ilişki bulunmaktadır. Hz. Musa ile Hz. İsa, İbrahim peygamberin oğlu İshak peygamberin soyundan gelmekte iken Hz. Muhammed İbrahim peygamberin oğlu İsmail peygamberin soyundan gelmektedir. Ayrıca Hristiyanlığın kutsal kitabı olan Kitabı Mukaddes Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten oluşmakta iken Eski Ahit aynı zamanda Yahudiler için Hz. Musa'ya inen Tevrat ve Hz. Davut'a inen Zebur'u kapsamaktadır. İslam'a göre özünde tüm semavi dinler İslam'dır, Yahudilik ve Hristiyanlık isimleri bu dinlere mensup olanlar tarafından verilmiştir. Semavi dinlerde faiz ve tefecilik yasağına ilişkin yaklaşımlar ilk olarak Yahudilik ardından Hristiyanlık ve son olarak İslamiyet kapsamında incelenecektir.

2. YAHUDİLİKTE FAİZ

Yahudiler faiz ve tefecilik konularında yetenekli ve başarılı bir toplum olarak bilinmektedirler. Bunda yaşadıkları toplumsal olayların etkisi son derece önemlidir. Sürekli sürgün edilme endişesi Yahudilerin ekonomik davranışlarına da yansımış ve yatırımlarını gayrimenkul ve taşınmaz mallardan ziyade menkul değer üzerinde yoğunlaştırıp servet biriktirme amacıyla değerlendirmişler ve bunun sonucunda tefecilik ve ticari faaliyetlerde uzmanlaşmışlardır. Özellikle yaşadıkları ilk ve en büyük sürgünlerden biri olan Babil sürgünü sonrasında ticari faaliyetlerini artırmışlar, tefecilik faaliyetlerine yön vermişler ve zamanla ellerinde biriken sermayeyi ise faizli borç ilişkilerinde kullanmayı tercih etmişlerdir.

Yahudiler İskenderiye, Babil, Kudüs ve Roma'da yaşarken zanaat ve ticaretle uğraşıyorlardı. Ancak tarımdan zanaata, ticarete ve tefeciliğe keskin geçiş özellikle Talmud döneminde Babil'de başlamıştır. Beşinci ve altıncı yüzyıllarda tarımı bırakan Yahudiler kentlere göç ederek tabaklama, keten, ipek, boyacılık, züccaciye endüstrilerinde küçük esnaf ve zanaatkar haline gelmişlerdir. Altıncı ve yedinci yüzyılda Yahudi çiftçilerin önemli bir kısmının okur-yazar olduğu bilinmektedir. Bu özellikleri şehirleşmenin kilit dönemi olan sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda Mezopotamya ve Müslüman İmparatorluklarına ve ardından Batı Avrupa'ya göçlerinde eğitim avantajları dolayısıyla vasıflı mesleklerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmalarına neden olmuştur. Yahudilerin mesleki geçişleri değerlendirildiğinde beşinci ve altıncı yüzyıl itibariyle göç ettikleri bölgelerde özellikle de Müslüman ülkelerde ekonomik faaliyetleri üzerinde hiçbir kısıtlama olmadığı, ticaret ve tefecilik faaliyetlerinde uzmanlaşmayı tercih ettikleri görülmektedir (Botticini ve Eckstein, 2005: 923-926).

Yahudilerin ticaret ve tefecilik faaliyetlerine yönelmeleri ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Roth (1940), Abraham (1960), Yahudilerin yaşadıkları bölgelerde maruz kaldıkları çeşitli kısıtlamalar dolayısıyla tefecilik faaliyetlerine yöneldiklerini iddia ederken Baron (1958), Gil (1997) ve Botticini ve Eckstein (2003) ise kısıtlama ve yasağın olmadığını hatta toprak mülkiyetleri olmasına rağmen tefeciliği tercih ettiklerini, Brenner ve Kiefer (1981) ise mallarına el konulması riskine karşı tefeciliğe yöneldiklerini ileri sürmektedirler. Galassi (1992) ve Lewison (1999) ise başka dinlerin meydan getirdiği yükümlülükler dolayısıyla Yahudilerin faizli borçlanma işlemlerine dahil olduklarını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe göre İslam ve Hristiyanlıkta yasak olan faiz dolayısıyla bu dinlerin yaygın olduğu ülkelerde yaşayanların ihtiyaç duyduğu finans ve bankacılık faaliyetleri Yahudi tefecilerin faaliyet alanını genişletmiştir. Sombart (2017) ve Attali (2017) ise kutsal kaynaklardaki emirler doğrultusunda bu faaliyetlerin arttığını ileri sürmüşlerdir (Amanov, Ustaoglu ve Hobikoğlu, 2020: 178-179).

Dindar Yahudiler için parasal işlerin yürütülme şekli tanrı ile ilişkilerini tanımlamaktadır (Klein, 1995: 541). Dolayısıyla maddi anlamda elde ettikleri başarı ve yaratıcı ile olan ilişkileri doğru orantılıdır. Bir Yahudi ne kadar zengin olursa Allah ile ilişkisinde de o kadar muvaffak olacağına inanmaktadır. Yahudi toplumlarında fakirliğe izin verilmemekte ve bu sebeple kardeşlik hukukunu da göz önünde bulundurarak kendi toplumlarında yer alan fakir ve düşkünlerin durumlarıyla zenginlerin ilgilenmesi gerektiği görüşü hakimdir. Yahudiliğin dini anlamdaki bu etkisi zengin olmalarını ve kendilerinden olan fakirleri gözetmelerini gerekli kılmakla birlikte faiz hususunda da Yahudi olmayanlara yönelik faizli borç ilişkilerini yürütmelerinde herhangi bir sorun görmemektedir.

Yahudilerin kutsal kitaplarında bir Yahudi'nin başka bir Yahudi'den faiz alması yasaklanmış olmasına rağmen Yahudi olmayan birinden faiz almasına müsaade edilmektedir (Jafri ve Margolis, 1999: 372). Eski Ahit'te faiz yasağı ile ilgili çok sayıda pasaj bulunmaktadır. Çıkış 22:25 ve Levililer 25:35-38 fakirlerden faiz alınmasını yasaklarken, Tesniye 23: 19-20 ise Yahudilerin Yahudilerden faiz almasını yasaklamış Yahudi olmayanlardan faiz alınmasına izin vermiştir. Buna ek olarak Nehemya 5:1-13 ise Yahudilerden faiz talep edenleri eleştirmekte ve alınan faizin karşılığının ödendiğini söylemektedir. Hezekiel 18: 5-8, 10-13, 17 ve 22:12 de faiz uygulayanları eleştirir. Mezmur 15:5 doğru kişiyi faizle borç vermeyen kişi olarak tanımlarken

Özdeyişler 28:8 faizle borç veren kişinin parasının alınıp yoksullara karşı iyi niyetli ve nazik davranışlı birine verileceği konusunda uyarır (Elder, 1999: 32-33).

Bir Yahudi'nin Yahudi kardeşine faizsiz borç vermesi bir tür hayırseverlik olarak görülmüş ve katı bir şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Yahudiler ancak Yahudi olmayanlara borç vererek önemli bir faiz geliri elde etmişlerdir ve tefecilikte en başarılı toplum olarak tanınmışlardır (Jafri ve Margolis, 1999: 372). Ancak Yahudi olmayanlara borç vermek Yahudilere faizsiz borç sağlamanın yanında ikinci planda değerlendirilmekteydi. Bir Yahudi'ye faizsiz verilen borç iyi bir eylem olarak görülmekte ve göçmen Yahudilerin ekonomik başarısı ise Yahudilerin sağladığı faizsiz kredilere bağlanmaktaydı. Yahudi olanlar arasındaki işlemlerin faizsiz yapılması o kadar önemsenmekteydi ki burada oluşabilecek herhangi bir boşluğa fırsat vermemek adına borçlunun alacaklısını alışılmadık derecede coşkulu bir şekilde selamlaması bile yasaklanmıştı (Klein, 1995: 542-543).

Yahudilerin dini kaynaklarında bulunan ve faizi net bir şekilde yasaklayan kurallara rağmen Yahudilerin ticaret ve tefecilik alanına yönelmeleri ile faiz yasağına olan tavır değişmeye başlamıştır (Lister, 1998: 5). Özellikle paranın iktisadi hayata girmesiyle faizli borç ilişkilerinde bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Yahudilerde paranın mübadele aracı olarak görüldüğü dönemde değerli madenler ağırlıklarına göre kullanılmıştır. Ancak ağırlıklarına göre değerlendirilen ve mübadele aracı olarak kullanılan bu değerler İsa Peygamber ile birlikte Yeni Ahit'te para birimi olma özelliği kazanmışlardır. Dini kaynaklarda talep, arzu, acı ve ihtiras başta olmak üzere insan ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilen para ancak mübadele fonksiyonunu yerine getirdiği müddetçe barışçıl bir araç olarak değerlendirilmiştir. Paraya en çok ihtiyaç duyulan alanlardan biri olan faizli borç ilişkileri açısından incelendiğinde Yahudi din adamlarının bir yandan faizli borç ilişkilerinin haram olduğunu belirtirken diğer yandan da faizli borç ilişkilerini yeniden tanımlayan teoriler ortaya koymaları nedeniyle faiz yasağı hakkında çelişkili tutumları dikkat çekmektedir (Ustaoglu, 2020:160).

Faiz ile ilgili yasakları esneten dini kaynakların faiz konusundaki yaklaşımı üç kategoride değerlendirilmektedir. İlk olarak bazı durumlarda faizli borçlara, ikinci olarak faize benzeyen, faiz gibi görünen pek çok işleme izin verileceği ve son olarak da resmi açıdan faiz olarak değerlendirilemeyecek pek çok işlemin yasaklanması şeklinde yansıdığı bilinmektedir (Lister, 1998: 5). Böylece faizli işlemler Yahudi olmayanlara uygulanabilirlik kazanmış ve faizli işlemlerin nispeten önü açılmıştır. Talmud'da yabacılardan faiz geliri elde etmek yasak olmamakla birlikte adil ve rasyonel bir tavır olarak değerlendirilmektedir (Akalin, 2016: 391).

İbranicede faiz ve faizli borç ilişkilerini ifade eden pek çok farklı kavram bulunmaktadır. Bu kavramlar içerisinde en önemlilerinden biri yılan ısırığı anlamına gelen neşeh ifadesidir. Neşeh, faizin sosyal hayat üzerindeki etkisini zehirli bir yılan ısırığının insan vücudu üzerindeki etkisine benzeterek anlatmaktadır. Tıpkı yılan zehrinin insan vücudundaki etkisinin ilk anlarda çok hissedilememesine rağmen vücuda yayıldıkça etkisini artırması gibi faizin de toplum üzerindeki zararının zamanla ortaya çıkacağını vurgulamaktadır (Ahmad, 1981: 49).

Faizli borçlardan elde edilen kazancı vurgulayan ve artış anlamına gelen bir başka İbranice kelime ise tarbittir. Neşeh, parasal kredilerle sınırlandırılmış iken tarbit ise aynı

krediler için de geçerli olan bir kavramdır (Ahmad, 1981: 49). Bir başka ifadeyle neşeh para faizi iken tarbit ise yiyecek ve tahıl faizi olarak kullanılan bir kavramdır. Bir başka yoruma göre ise artmak anlamına gelen her iki kavram arasında neşeh faiz gelirinin önceden tahsil edilmesini ifade etmekte iken tarbit ise kredinin sonunda alınan faize karşılık gelmektedir yani faiz oranının borcun üstüne eklenmesi ile meydana gelmektedir (Elder, 1999: 33).

Faiz anlamına gelen bir başka terim ise Arapça riba ile aynı etimolojiye dayanan ribbit kavramıdır. (Lubetsky, 2010: 237). Ribbitin fonksiyonlarına göre ribbit deoraita, ribbit d'rabonon, mehze k'ribbit ve son olarak ribbit duarim olmak üzere dört farklı türü bulunmaktadır. Ribbit ktzutza olarak da bilinen ribbit deoraita karşılıksız borç veya kar edilmeyen bir satışa uygulanan faizdir. Bu faiz türü koşulları önceden belirlenmiş dini yasağa konu olan bir faiz türüdür. Ribbit deoraitanın aksine hahamlık yasaları ile yasaklanan ve faiz tozu olarak anılan ribbit d'rabonon ise ticari işlem sırasında alınan faizleri içermektedir. Faizin görüntüsü anlamına gelen mehze k'ribbit ise borçlunun kölesini ele geçirmesi ve onun hizmetlerinden faydalanmasının yasaklanmasıdır. Son olarak ribbit duarim ise borçlunun borç verene faizin maddi değeri yerine makam, mevki, saygı, taltif gibi onursal ve manevi araçların sunulmasına yönelik yasakları ifade etmektedir (Shurin, 1980: 357). Ribbit kavramı ile genel olarak anlaşma, borcun başlangıcı ve borç verene borç alınan tutarın üzerinde ödeme yapmak veya hizmet sağlamanın yasak olduğu görülmektedir (Lubetsky, 2010: 238).

Yahudilerin kutsal kitaplarında faizli ticaret ve tefecilik faaliyetleri her ne kadar yasaklanmış olsa da ticari ilişkilerde faizin meşrulaştırılması çok uzun sürmemiştir. Öncelikle vahiy kaynaklı kutsal kitaplarına bağlı olarak çok katı bir şekilde uygulanan faiz yasağı sonraları esnetilmiş ve söz konusu yasak bugün aşılmıştır.

3. HRİSTİYANLIKTAKİ FAİZ

Tüm semavi dinlerde olduğu gibi Hristiyanlıkta da faiz bir sömürü aracı olarak görülmüş ve özellikle erken dönemlerinde ahlaki, sosyal ve ekonomik nedenler dolayısıyla dindeki katı yasaklılık hali korunmuştur. Ancak sonraki süreçte St. Thomas Aquinas ile katı yasak, istisnalara sahip normal bir yasak haline getirilmiş, Martin Luther ve Jean Calvin gibi din adamlarının düşünceleriyle de faiz yasağı esnetilmiştir. Hristiyan metodolojisinde faize yönelik usury ve interest olmak üzere iki farklı kavram bulunmaktadır. Bu kavramlardan usury tefecilik anlamına gelirken interest ise faizin karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Etimolojik olarak değerlendirildiğinde kullanım anlamına gelen usury terimi aynı zamanda paranın kullanım değerini göstermek için kullanılan bir işareten gelmektedir. Interest kelimesi ise yalnızca kredi kullanımına ilişkin bir ücrettir ve olumsuz bir çağrışımı söz konusu değildir. Faizin karşılığı olarak ifade edilen interest ifadesi toplumun çoğu tarafından kabul edilen bir kavramken tefecilik anlamını karşılayan usury ifadesi ise her birey için farklı olan, neredeyse herkes tarafından olumsuz olarak değerlendirilen ve yüksek hatta fahiş faiz olarak değerlendirilen bir kavramdır (Labat ve Block, 2012: 384). Orta Çağ döneminde tefecilik paranın kullanımından kaynaklanan bir ücret iken faiz ise borçlunun temerrüt nedeniyle tazminatı olarak değerlendirilmekteydi. Ancak zamanla faizin kullanım anlamı değişerek paranın kullanımı karşılığında yapılan ödeme anlamı ile özdeşleşmiş ve tefeciliğe eşdeğer bir

anlam kazanmıştır (Moehlman, 1934: 5). Dolayısıyla Hristiyanlık dininde faiz ve tefecilik kelimeleri birbirinin yerine kullanılmaya başlanmıştır.

Kilise ve filozoflar ise tefeciliği aşırı para sevgisi ve aç gözlülük olarak görmelerinin yanı sıra tefecilik yaparken sergilenen olumsuz davranışlar dolayısıyla tefeciliğin bireyler üzerindeki negatif etkilerini de göz önünde bulundurarak bu davranışı tasvip etmemiş ve eleştirmişlerdir (Olechnowicz, 2011: 103). Kilisenin faizi yasaklayan ilk kararı Elvira Konsilinde alınmıştır. Yalnızca din adamlarına yönelik alınan söz konusu karar tüm halkı da kapsayacak şekilde genişletilmiş ve Kilise Babaları ve Kartaca Konseyleri ile bu karar pekiştirilmiştir. Elvira kanunları faizli işlem yapanlara yönelik ciddi yaptırımlar da ortaya koymuştur. Faizli işlem yapanlar din adamları ise aforoz edilecek, halktan ise ve bu suçu ilk kez işliyor ayrıca pişmanlığını dile getiriyorsa affedilebilecek ancak tekrarlaması durumunda ise din adamları gibi aforoz edilecektir (Maloney, 1972: 146-147).

Tefecilik ve faiz yasağı konusunda Yeni Ahit'te Luka 6: 34-35 ile Matta 25: 14-30 da karşılık beklemeden borç verilmesi tavsiye edilmektedir. Eski Ahit'te faiz yasağına ilişkin pek çok pasaj yer almakta iken Yeni Ahit'te bu konuyla ilgili çok fazla hüküm bulunmamaktadır (Elder, 1999: 32-33). Tefecilik faaliyetlerinin Hristiyan ahlakı ile bağdaşmadığını düşünen Babalar, Yeni Ahit'te tefecilik yasağı konusunda açık bir yargı olmaması nedeniyle öğretilerinin temelini Eski Ahit'e dayandırmaktadırlar. (Maloney, 1973: 241-242). Orta Çağ Hristiyan düşüncesinde faiz ve tefecilik yasakları konusunda Eski Ahit etkili iken 1050 yılı itibariyle Yeni Ahit metinleri de bu konuda dikkate alınmaya başlanmış, Orta Çağ Avrupası Hristiyan dünyasında faiz ve tefecilik faaliyetleri konusunda alınan kararlarda Eski Ahit ve Yeni Ahit birlikte etkili olmuştur (Noonan, 1957: 11). Ayrıca Yahudilerde faiz ve tefecilik yasağının kapsamı sadece din kardeşlerini içermekte iken Hristiyanlarda ise bu yasak tüm insanlığı kapsamaktadır. Bu anlayışın temeli tüm insanlığın evrensel bir kardeşliğin parçası olduğu düşüncesinden gelmektedir (Elder, 1999: 34).

Orta Çağın sonlarına doğru yaşanan ekonomik gelişmelerin de etkisiyle faiz yasağına yönelik uygulamalar esnetilmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle St. Thomas Aquinas, Martin Luther ve Jean Calvin gibi din adamlarının faize yönelik düşünceleri faiz yasaklarının yeniden yorumlanmasına neden olmuştur. En önemli temsilcilerinden birinin St. Thomas Aquinas olduğu Skolastik dönemin teologları görüşlerini bir yanda tefeciliğin ataerkil kınaması diğer yanda faizli borç vermenin yeni uygulamalarının gerçekliği arasında geliştirmişlerdir. Tüketilir olanı borç vermek, bir iş kurmak ve üretimi artırmak için borç vermek ile para kazanmak için borç vermek arasında bir ayrıma gitmişlerdir. Burada kredinin içeriği ve koşulları belirleyici olmuştur. Hristiyan alemindeki tüm insanların komşu olduğu inancının yanı sıra evrensel kardeşlik anlayışı gereği faizli borç ilişkilerinin sadece Hristiyanlar arasında değil aynı zamanda tüm insanlar arasında yapılamayacağı görüşü etkilidir (Meeks, 2011: 136).

St. Thomas Aquinas (2006: 2/2-Q78-A2) tefecilik ve faizli işlemler konusundaki görüşlerini belirttiği çalışmalarında iktisadi malları üretim ve tüketim malları olarak sınıflandırmıştır. Dayanaksız tüketim malları ile para cinsinden verilen ödünçlerin geri ödemelerinde söz konusu malın cinsinden olsun ya da olmasın verilen herhangi bir fazlalığı faiz olarak değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra bir malı teslim tarihinden önce ucuza satın almayı da

faiz olarak görürken bir malı peşin fiyatının üzerinde vadeli olarak satın almayı ise tefecilik olarak değerlendirmiştir.

St. Thomas Aquinas'ın faiz ve tefecilik hususunda etkilendiği ve beşinci yüzyılda yazıldığı tahmin edilen metinde tefecilerin lanetlendiği, arazisini veya evini kiralayanın faizle borç verene benzemediği bunun temel nedeninin ise ev veya arazinin kiraya verilmesi ile yıprandığı ancak paranın ise yıpranmadığı şeklinde belirtilmektedir (Monsalve, 2014: 220). Ayrıca St. Thomas Aquinas borç verenlerin borç vermeleri dolayısıyla alternatif bir gelir veya kardan mahrum kalmaları nedeniyle verdikleri borç miktarından daha fazlasının talep edilmesini uygun bulmamasına rağmen borç verenin herhangi bir nedenle zarar etmesi ve aynı zamanda borç alanın da kar etmesi neticesinde borç alanın karından bir miktarı fazlalık olarak vermesini uygun görmüştür. Borç alanın borcunu ödemede gecikmesi dolayısıyla borç verenin ceza veya tazminata maruz kalması durumunda da borç veren cezasının tazminini borç alandan isteme hakkı bulunmaktadır. St. Thomas Aquinas'ın borç alan ve veren arasındaki bu teferruatlı ifadeleri kendisi tarafından olmasa da kendisini referans gösteren takipçileri tarafından faizli işlemleri meşrulaştırmaya yönelik ilk adımların atılmasına da yol açmıştır.

St. Thomas Aquinas'dan sonra gelen ve her ne kadar tefeciliğe karşı çıksa da faizli işlemlerin meşrulaştırılmasının kapılarını biraz daha aralayan Martin Luther, Protestan mezhebinin kurucularındandır. Reformcu görüşleri ile öne çıkan ve bu sebeple Katolik kilisesinden aforoz edilen Luther, faiz ve tefecilik ile ilgili Katolik kilisesi ile benzer görüşlere sahip olsa da Protestan Reformu Katolik kilisesinin faiz uygulamasına ilişkin görüşlerine bazı yeni değişiklikler getirmiştir. Martin Luther'in özellikle tefeciliğe yönelik tepkileri dikkat çekicidir. Bunun temel sebebi ise tefecilerin çalışmadan, çaba harcamadan ve risk almadan faiz tahsil etmesidir. Ancak krediye karşı olmayan Luther, limit olarak yılda yüzde dört ile altı arasında uygulanan faizi meşru karşılamaktadır. Bu tutum faizin alınmasını makul sınırlar içinde olduğu sürece bir dereceye kadar toplumsal olarak kabul edilebilir kılmaktaydı (Jafri ve Margolis, 1999: 374). Katoliklerde yasak olan faiz böylece Protestanlıkta da yavaş yavaş meşrulaşmaya başlamıştır. Protestanlıkta bu meşruiyeti kazandıran ilk isim Luther iken Luther'in faizli işlemlere yönelik uygulamalarını daha da genişleterek ele alan ve faizin yasak olmaktan çıkmasında çok daha fazla katkısı olan bir diğer önemli isim ise Jean Calvin'dir.

Büyük reform liderlerinden ve Protestanlığın kurucularından olan Fransız avukat Jean Calvin ticari krediler için faiz ödemelerini meşru kılmıştır. Ancak faizle borç verme konusunda da birtakım kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamalar şöyle sıralanabilir: 1. Yoksul ve muhtaçlardan asla faiz talep edilmemelidir. 2. Borç veren kişi kendi kazanç ve karına düşkün olmamalı fakir ve yoksul kardeşlerini de düşünmelidir. 3. Borç sözleşmesinde Mesih'in emrine uygun olmayan hiçbir kural bulunmamalıdır. 4. Borç alan kişi borç veren kadar ve hatta daha fazla kazanç elde edebilmelidir. 5. Hakkaniyet yalnızca Tanrı'nın sözüyle ölçülmelidir, insanoğlunun hak olmayan ölçüsüyle değil. 6. Kredileri içeren sözleşmeler devletin zararından çok yararına uygun olmalıdır. 7. Herhangi bir ülke veya eyalette belirlenen maksimum oran veya sınır aşılmamalıdır (Munro, 2011: 15). Calvin'in faiz yasağını genel olarak reddetmesi ile birlikte 1650'ye geldiğinde neredeyse tüm Protestan mezhepleri, borç verenlerin iyi davranması koşuluyla genellikle yüzde beş olan makul bir faiz oranının günah olmadığı

görüşünü benimsemiştir (Graeber, 2014: 368). Böylece borç geri ödemelerinde alınan her fazlalık tefecilik olarak görülmemiş ve bu görüş giderek yaygınlaşmıştır. 1830 yılına gelindiğinde ise Kilise hukukunda faiz yasağı kaldırılmıştır (Reed ve Bekar, 2003: 364). Bu önemli gelişmenin ardından 1917 yılına gelindiğinde ise kilise hukuku düşük faize cevaz vermek zorunda kalmıştır (Ertürk, 2019: 123). Bugün Hristiyan dünyasında faizin haramlığı ile ilgili bir tartışma bulunmamakta ve kapitalist iktisadi sistemin meşru bir unsuru olarak literatürde de yer almaktadır.

4. İSLAM'DA FAİZ

İslam'ın doğduğu sosyo-iktisadi iklim kendinden önceki iki büyük semavi dinden oldukça farklıdır. Yahudilik ve Hristiyanlık dininin doğduğu topraklarda tarım toplumu egemenken İslam dini tarımsal açıdan verimli olmayan ancak önemli ticaret yollarının kesiştiği ve dolayısıyla ticaretin etkin olduğu bir coğrafyada doğmuştur. Ticaretin bu denli hayatın merkezinde olduğu bir toplumda faizli işlemler de son derece yaygındır. İslam inancına göre bu din, kendisinden önceki semavi dinlerin devamı niteliğinde olması nedeniyle faiz ve tefecilik yasağı konusunda bu dinlerle aynı görüşe sahiptir. Dolayısıyla farklı coğrafyada, farklı sosyo-iktisadi ortamda doğmasına rağmen diğer semavi dinlerde olduğu gibi faiz, İslam'ın kutsal kitabı Kuran'da da açık bir şekilde yasaklanmıştır.

Kelime anlamı Allah'ın iradesine teslim olmak olan İslam, diğer dinlerden farklı olarak sosyal, siyasal ve ekonomik alanlar başta olmak üzere hayatın tüm alanlarında eksiksiz hükümler ortaya koymaktadır. Bireysel ya da toplumsal açıdan genel kurallar koyan, genel hatları belirleyen İslam dini bu kuralların dışına çıkmamak şartıyla alınacak kararları toplum yararı gözetilmesi kaydıyla insan iradesine bırakmıştır (Sugözü, 2017: 197). Hayatın tüm alanları ile ilgili konulan bu kanunlar bütününe ana kaynakları, İslam'ın kutsal kitabı Kuran ve bu dinin peygamberi olan Hz. Muhammed'in söz ve fiilleridir.

Faizle ilgili Eski Ahit ve Yeni Ahit'teki yasağa çok benzer bir yasak İslam'ın kutsal kitabı olan ve bugüne kadar titizlikle korunan Kuran'da da görülmektedir. Faizin Kuran dili olan Arapçadaki karşılığı ribadır ve fazlalık anlamına gelmektedir (Munro, 2011: 11). Ancak İslam'ın kendinden önceki iki dine göre temel farklılığı faiz yasağını daha açık ve net bir şekilde belirtiyor olmasıdır (Jafri ve Margolis, 1999: 376).

İslam inancının kökenleri adalet ve adil denge üzerine inşa edilmiştir. İlahi adalete, sosyal, siyasi ve ekonomik adalete olan inanç ve bunların uygulanması İslam inancının temelleridir. Adil denge kavramı hayatın en küçük fonksiyonlarındaki ilahi düzenin bilgisini kavrayan kapsayıcı bir kavramdır. Para ile ilgili de söz konusu denge kavramı işlemekte ve faize yol açan spekülasyon hareketlere izin verilmemektedir. İster küçük ister büyük miktarlarda olsun her türlü fazlalık faiz olarak görülmekte ve yasaklanmaktadır. Faize neden olan spekülasyon hareketleri dolayısıyla meydana gelen servet ise sosyal adaletsizliklerin ve istikrarsızlıkların temelidir (Choudhury, 1997: 7-15)

Kuran'da faiz ve tefecilik ile ilgili bir ayırım bulunmamaktadır. Her türlü fazlalık ister az olsun ister çok olsun faiz olarak görülmüş ve yasaklanmıştır. Faizin açıkça yasaklandığını belirten ayetlerden biri "Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan

sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Kuran: Ali İmran, 130) ayetidir. Ayrıca Bakara suresi 278-279. ayetlerinde faizle işlem yapanlar Allah ve peygambere savaş açmış kişiler olarak belirtilmektedir. “Ey iman edenler, Allah'tan korkup sakının ve eğer inanmışsanız, faizden artakalanı bırakın. Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a ve Resulüne karşı savaş açtığınızı bilin. Eğer tövbe ederseniz, artık sermayeleriniz sizindir. (Böylece) Ne zulmetmiş olursunuz ne de zulme uğratılmış olursunuz.”. Ayrıca farklı ayetlerde faizin var olan zenginlik ve refahı yok ettiği ancak yoksula, muhtaca verilecek olan zekat ve sadakanın ise refahı artırdığı (Kuran: Rum, 39; Bakara, 276) ifade edilmiştir.

Arapçada faiz, riba olarak ifade edilmektedir ve ribanın kelime anlamı burada önem kazanmaktadır. Riba kelime anlamı olarak artma, ilave etme anlamlarına gelir. İslam hukukunda riba teknik olarak kredinin şartı veya vadesinin uzatılması için borçlunun anapara ile birlikte kredi verene ödemesi gereken ilave miktarı ifade etmektedir. Bu açıdan tüketim ya da üretim amaçlı kredilerle ilgili olsun, kişisel nitelikte veya ticari nitelikte olsun, borçlu olan devlet, özel ya da bir kuruluş olsun ve hatta faiz oranı düşük ya da yüksek olsun tüm bu ayrıntılar dikkate alınmaksızın fıkıh alimlerinin büyük çoğunluğunun ittifakı ile riba faiz ile aynı anlamdadır (Chapra, 2008: 1-4). Mevdudi de (2015) bu görüştedir. Ancak Fazlur Rahman (1964) gibi düşünürlere göre riba, faizin kat kat olanı şeklinde yorumlanmaktadır. Ona göre riba kesinlikle yasaklanmalıdır fakat konvansiyonel banka faizleri hemen yasaklanamasa da bu faizin de ortadan kaldırılması için çaba gösterilmelidir.

Riba terimi riba en-nesie ve riba el-fadl olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nesie teriminin ertelemek, beklemek anlamına gelen nasa'a kökünden gelmesi dolayısıyla borçluya krediyi geri ödemesi için tanınan süreyi ifade etmektedir ve gecikme faizi olarak bilinmektedir. Beklemenin ödülü olarak da bir getiri oranının önceden belirlenmesi İslam hukukuna aykırıdır. Bu getiri oranının küçük ya da büyük olması, peşin ya da vade sonunda ödenecek olması, hediye ya da bir hizmet şeklinde ödenmesi, anaparanın sabit ya da değişken olması fark etmeksizin kredilerden alınan faize eşdeğerdir. Kuran'da riba kelimesi bu anlamda kullanılmıştır (Chapra, 2008: 5). Riba el-fadl ise fazlalık faizi anlamına gelmekte olup misli misline değiştirilmesi gereken aynı miktarda ve aynı türden malların değişiminde bir tarafın diğerine göre daha fazla olması ile meydana gelmektedir (Ustaoglu, 2021: 133).

Ayette “Allah ticarete izin verdi, ribayı yasakladı” (Kuran: Bakara, 275) ifadesi ile ticaretin helal ribanın ise haram olduğu vurgulanmıştır. Ticarete taraflar kar elde edebildikleri gibi zarara da uğrayabilirler. Ancak önceden belirlenmiş bir faizle borç veren sermaye sahipleri kredilerini borçlular zarar etse bile geri alacakları için borçluların mali yıkımına yol açarlar. İslam sosyo-ekonomik bir adalet sistemi kurarken riskin taraflar arasında dağılımını esas almaktadır (Jafri ve Margolis, 1999: 377).

Ayetlerin yanı sıra İslam dininin ana kaynağından bir diğeri olan Hz. Peygamberin sözleri de faizin yasak olduğu hususunda net ifadeler sunmaktadır. Yalnız paradan değil maldan alınacak fazlalığın da faiz olduğunu belirten Hz. Muhammed “Altınla altını, gümüşle gümüşü, buğdayla buğdayı, arpayla arpayı, hurmayla hurmayı, tuzla tuzu misli misline (eşit miktarda) ve elden ele (peşin) olarak değişin. Her kim fazla verir ya da alırsa riba ile muamelede bulunmuş olur. Riba'da alan ile verenin durumu birbirine eşittir.” demektedir. Altı sınıf (esnaf-ı sitte)

hadisi olarak bilinen ve riba el-fadlı ifade eden bu hadiste aynı sınıftan olan malların birbirleri ile değişimlerinde bir fazlalık bulunmaması gerektiği gibi bedellerin ödenmesi aşamasında da bir gecikmenin olmaması gerektiği belirtilmektedir (Tan, 2010: 170).

Hiz. Peygamber riba el-fadla yol açabilecek durumlardan bir kısmını şöyle sıralamıştır: Hile karıştırarak haksız yollarla meydana gelebilecek kazanç, ödül karşılığında bir kişi lehinde tavsiyede bulunarak hak etmeyen fayda sağlmasına hak edenin ise mahrumiyetine yol açmak, karşılıklı değerlerinin tam olarak belirlenememesi nedeniyle takas işlemleri ve kurun önceden sabitlenmesi ve dolayısıyla sonrasında değişmesi durumunda adaletsizliğe yol açacak dövizli vadeli işlemler (Chapra, 2008: 8-9). Bu faaliyetlerin yasaklanmasının temel nedeni haksızlığa ve adaletsizliğe yol açmalarıdır. İslam bir sosyo-ekonomik adalet sistemi kurarken riskin iki taraf arasında paylaşılması gerektiğini belirtir. Bu sebeple ortak sorumluluk alanlarının bulunduğu mudaraba, muşaraka ve murabaha gibi faizli krediye alternatif ticari ilişkiler ve ortaklıklar sunmaktadır (Jafri ve Margolis, 1999: 377).

Kuran'ı Kerim'deki ayetlerde ve Hiz. Muhammed'in sünnetlerinde faizin net bir şekilde haram olduğunun belirtilmesi neticesinde fıkıh alimleri faizin yasak olup olmadığını değil hangi işlemlerin faiz olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini tartışmışlardır. Diğer iki büyük semavi dinden farklı olarak İslam, ekonomik şartların değişmesi, finansman ihtiyacının artması gibi nedenler dolayısıyla faizli işlemlere kapı aralamak yerine söz konusu ihtiyaçların taraflar arasında adalet ve dengeyi sağlayacak şekilde giderilebilmesi için çözümler getirerek her türlü sömürünün ortadan kaldırıldığı adil bir ekonomik sistem sunmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Faiz, Antik Çağlardan bugüne kadar var olan, işlerlik kazandığı toplumlarda özellikle sosyo-ekonomik açıdan adaletsizlik ve sömürü sistemine yol açması dolayısıyla kınanan bir uygulama olmuştur. Antik Çağlardaki filozoflar tarafından eleştirilen ve kısıtlanan faizli uygulamalar semavi dinlerde de yasaklanmıştır. Ancak sosyal, ekonomik ve finansal ihtiyaçların getirdiği dönüşümler neticesinde bu yasak Yahudilikte ve Hristiyanlıkta zamanla esnemiş ve hatta zihinlerden ve uygulamalardan kaldırılmıştır. Semavi dinler içerisinde faiz yasağını en katı şekliyle bugüne kadar koruyan tek din İslam olmasına rağmen İslam alemindeki uygulamalarda benzer katılığı görmek çok mümkün değildir.

Yaşadıkları sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle tefecilik ve faizli işlemler konusunda başarılı bir toplum oldukları iddia edilen Yahudilerin kutsal kitabı Eski Ahit'te faiz yasaktır. Ancak bu yasak sadece kardeşlik hukuku gereği Yahudiler arasında geçerlidir. Bir Yahudi'nin bir başka Yahudi'den faiz alması yasak iken diğer insanlardan faiz alması meşru kabul edilmektedir. Hristiyanlar ise sosyal, toplumsal ve ekonomik açıdan sömürü aracı olarak gördükleri faiz yasağını kutsal kitapları Yeni Ahit'e ve (Yahudilerin de kutsal kitabı olan) Eski Ahit'e dayandırmaktadırlar. Yahudilikten farklı olarak Hristiyanlıkta kardeşlik hukuku aynı dinden olanları değil tüm insanları kapsamaktadır dolayısıyla da faiz yasağı tüm insanlık için geçerlidir. Ancak Orta Çağ'ın sonlarında ilk olarak St. Thomas Aquinas'ın faiz yasağı ile ilgili düşünceleri (her ne kadar küçük istisnalarla sınırlı kalsa da) faizli işlemleri meşrulaştırmaya yönelik kapı aralamış ardından Protestanlığın kurucusu kabul edilen Martin Luther ile faizli işlemlerin önünü açan düşünceler gelişerek devam etmiştir. Yine Protestan mezhebinin önemli

isimlerinden Jean Calvin'in düşünceleri ile faizli krediler meşrulaşmış ve bugün Hristiyan dünyasında faiz yasağı tamamen terk edilmiştir.

Diğer semavi dinlerde olduğu gibi İslam'da da faiz yasaktır. Ancak İslam'da diğerlerinden farklı olarak faiz yasağı açık bir şekilde belirtilmiştir. Belirsizliklere, spekülasyon hareketlere, haksız kazanç ve sömürüye ve dolayısıyla da adaletsizliğe yol açan faiz yasağı İslam dininin kutsal kitabı Kuran'da ve İslam peygamberi Hz. Muhammed'in sözlerinde net olarak belirtilmiştir. İslami düşüncede zamanla gelişen ekonomik koşullar ve finansal ihtiyaçlar doğrultusunda faiz yasağı esnetilmemiştir. Bugün geline nokta da faiz yasağını hala net bir şekilde devam ettiren tek ve son semavi din İslam'dır. Ancak Müslüman ülkelerde kapitalizmin egemen iktisadi sistem olması dolayısıyla ağırlıklı olarak konvansiyonel bankalar aracılığıyla faizli işlemler yaygındır.

İslam iktisadi düşüncesinde bugün yaşanan finansal gelişmeler ve ihtiyaçlar dolayısıyla iktisadi sistemin vazgeçilmez unsuru olarak değerlendirilen faizli işlemlere İslam'ın sunduğu önemli alternatifler bulunmaktadır. Söz konusu ihtiyaçların temini hususunda adalet temelini sarsmayacak, kar ve zarara ortaklık açısından girişimci ile finans sahipleri arasında dengeyi sağlayacak iş birlikleri sunmaktadır. Böylece faize duyulan ihtiyaç ortadan kalkacak ve dolayısıyla faizin yol açtığı olumsuzluklar da bertaraf edilecektir.

KAYNAKÇA

Ahmad, S.M. (1981). Judaism and interest. *Islamic Studies*, Vol. 20, No. 1, 47-82.

Akalın, K.H. (2016). Talmud'un para ve faiz açısından yorumu. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:13, 363-395.

Amanov, A. & Ustaoglu, M. & Hobikoğlu, E.H. (2020). Orta Çağ Avrupası'nda Yahudi Tefecilerin Durumunu Açıklayan Temel Teorik Argümanlar. Faiz Meselesi Tarihte Örnek Uygulamalar (Ed: Murat Ustaoglu ve Ahmet İncekara), 178-194, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aquinas, T. (2006). *Summa Theologica*. Translated by Fathers of the English Dominican Province. EBook.

Attali, J. (2017). *Yahudiler, Dünya ve Para Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Baron, S.W. (1958). *A Social and Religious History of the Jews: High Middle Ages, 500-1200* (6.Cilt) New York: Columbia University Press.

Botticini, M. & Eckstein, Z. (2003). From Farmers to Merchants: A human capital interpretation of Jewish economic history. CEPR Discussion Paper. 3718, 1-40.

Botticini, M. & Eckstein, Z. (2005). Jewish occupational selection: Education, restrictions, or minorities?. *The Journal of Economic History*, Vol. 65, No. 4, 922-948.

- Brenner, R.& Kiefer, N.M. (1981). The economics of the diaspora: Discrimination and occupational structure. *Economic Development and Cultural Change*. 29 (3) 517-534.
- Choudhury, M.A. (1997). Money in Islam A study in Islamic Political Economy. New York: Routledge.
- Demirgil, B. & Türkay, H. (2017). Tarihsel süreç içerisinde faizin kuramsal açıdan gelişimi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt:18, Sayı:2, 131-160.
- Elder, E. (1999). The biblical prohibition against charging interest: Does it apply to us? *Journal of Biblical Integration in Business*, 5 (1), 32-42.
- Ertürk, E. (2019). Kilise, faiz, kapitalizm: Günahıtan meşruiyete sancılı bir geçişin anatomisi. *Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 8, Sayı:20, 108-134.
- Galassi, F.L. (1992). Buying a passport to heaven: Usury, restitution and the merchants of medieval Genoa. *Religion*. 22(4), 313-326.
- Gil, M. (2009). A History of Palestine, 634-1099. Cambridge: Cambridge University Press.
- Graeber, D. (2014). Debt: The First 5000 Years. Brooklyn: Melville House Publishing.
- Jafri, S.Y.A., & Margolis, L.S. (1999). The treatment of usury in the holy scriptures, *Thunderbird International Business Review*, Vol. 41(4/5) 371-379.
- Klein, D. (1995). The Islamic and Jewish laws of usury: A bridge to commercial growth and peace in the Middle East. *Denver Journal of International Law & Policy*. Vol:23, Number:3, 535-554.
- Labat, A., & Block, W. E. (2012). Money does not grow on trees: An argument for usury. *Journal of Business Ethics*, 106, 383-387.
- Lewis, M. (1999). Conflicts of interest? The ethics of usury?. *Journal of Business Ethics*, 22(4), 327-339.
- Lister, R.J. (1998). Business ethics: A 3000-year-old orthodox perspective which impinges on contemporary business decisions. *Accounting, Business & Financial History*, 8:1, 1-11, DOI: 10.1080/095852098330558
- Lubetsky, M.H. (2010). Losing interest: financial alchemy in Islamic, Talmudic, & Western Law. *Transnational Law & Contemporary Problems*, 19 (1), 232-259.
- Maloney, R.P. (1972). Early conciliar legislation on usury: A contribution to the study of Christian moral thinking. *Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale*, Vol. 39, 145-157.
- Maloney, R.P. (1973). The teaching of the fathers on usury: An historical study on the development of Christian thinking. *Vigiliae Christianae*. Vol. 27, No. 4. 241-265.
- Meeks, M.D. (2011). The peril of usury in the christian tradition. *Interpretation*, 65(2), 128-140.

- Mevdudi, E.A. (2015). Faiz. Hilal Yayınları, İstanbul
- Moehlman, C.H. (1934). The Christianization of interest, *Church History*, Vol. 3, No. 1, 3-15.
- Monsalve, F. (2014). Late Spanish doctors on usury, and the evolving Scholastic tradition. *Journal of the History of Economic Thought*, Volume 36, Issue 02, 215 – 235.
- Munro, J.H. (2011). Usury, Calvinism, and credit in Protestant England: from the Sixteenth Century to the Industrial Revolution. Working Paper no. 439. 1-44.
- Noonan, J. T. (1957). The Scholastic Analysis of Usury, Harvard University Press; First edition.
- Olechnowicz, C. A. (2011). History of usury: The transition of usury through ancient Greece, the rise of Christianity and Islam, and the expansion of long-distance trade and capitalism. *Gettysburg Economic Review*: Vol. 5. 96-109.
- Rahman, F. (1964). Riba and interest. *Islamic Studies*, 3(1), pp. 1-43. <https://www.jstor.org/stable/20832724>
- Reed, C.G., & Bekar, C.T. (2003). Religious prohibitions against usury. *Explorations in Economic History*, 40, 347–368.
- Roth, C. (1940). The Jewish Contribution to Civilization, Londra: Harper & Brothers Publishers.
- Shurin, J. (1980). Hetter Iska. *A Journal of Orthodox Jewish Thought*, Vol. 18, No. 4, 357-364.
- Sombart, W. (2017). The Jews and Modern Capitalism. Londra: Routledge.
- Sugözü, İ.H. (2017). İslam ekonomisi ve adil ekonomik düzen. *Journal of Turkish Studies*, 12(8), 185-210.
- Tan, O. (2010). Ekonomik realite temelinde Altı Sınıf (Esnâf-ı Sitte) hadisi üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51:2, 167-187.
- Ustaoglu, M. (2020). Erken dönem Yahudi tarihinde faiz ve borç ilişkileri: Temel argümanlar. Faiz Meselesi Tarihte Örnek Uygulamalar (Ed: Murat Ustaoglu ve Ahmet İncekara), 151-175, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ustaoglu, M. (2021). Semavi Dinlerde Faiz. İstanbul: Grius Yayınevi.

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KADIN İSTİHADIMI, ENFLASYON VE CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ

Doç. Dr. Hikmet AKYOL ¹, Öğr. Gör. Dr. Nazlı TEKMAN ²

¹ Gümüşhane Üniversitesi, Şiran Mustafa Beyaz MYO,
- ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9119-7416ID>

² Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu,
ORCDI ID: <https://orcid.org/0000-0003-0626-4296>

ÖZET

Enflasyonun ekonomi ve istihdam üzerindeki etkileri son derece karmaşık ve derindir. Bu olgu, fiyat istikrarının yanı sıra piyasa katılımcılarının mal ve hizmetlere dönük fiyat algılarını bozmaktadır. Yüksek enflasyonun görüldüğü ortamlarda geleceğe ilişkin beklentiler belirsiz hale gelmektedir. Dahası enflasyonun kronik hale geldiği toplumlarda refah düzeyi düşmekte, toplumsal barış bozulmakta, yoksulluk ve gelir eşitsizliği derinleşmektedir. Bu nedenle enflasyon hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde temel makroekonomik ve sosyal sorunlardan birisidir. Uluslararası Parası Fonu (IMF, 2023), küresel manşet enflasyonun 2022 yılında %8,7 olduğunu bildirmiştir. Enflasyonun yanında küresel düzeyde yaygın olarak görülen ana kalkınma problemlerinden birisi istihdamda cinsiyet eşitsizliğidir. Bu araştırma gelişmekte olan ülkelere cinsiyet eşitsizliği, kadın istihdamı ve enflasyon ilişkisini ele almıştır. Bu amaçla seçilmiş 15 gelişmekte olan ülkenin 1995-2019 arasını kapsayan dönemi Pearson korelasyon testi ve Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından önerilen Granger temelli heterojen panel nedensellik analizleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) testi nedenselliği hem panel hem de ülkeler düzeyinde tahmin edilmesine imkân tanımaktadır. Araştırmada cinsiyet eşitsizliğini temsilen kadınların işgücü geliri payı (Vergi öncesi işgücü geliri) kullanılmıştır. Kadın istihdam oranlarını temsilen ise çalışma çağındaki kadın nüfusu (toplam nüfusun yüzdesi) alınmıştır. Araştırmada genel fiyat düzeylerindeki artışı temsilen tüketici fiyat endeksi (yıllık yüzde değişim) kullanılmıştır. Pearson korelasyon analizi sonuçları, cinsiyet eşitsizliği ve kadın istihdamı arasında son derece güçlü ve pozitif yönlü bir korelasyon olduğunu göstermiştir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011), nedensellik analizi bulguları ise değişkenler arasında nedensellik olduğunu doğrulamıştır. Bununla birlikte sonuçlar ülkelere göre farklılaşmaktadır. Araştırma sonuçları üzerinden önemli çıkarımlar

yapmak mümkündür. Bulgular, enflasyonu önceliklendiren uygulama ve politikaların sadece makroekonomik istikrarın sağlanması açısından değil aynı zamanda gelir ve cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması ve kadın istihdamının desteklenmesi açısından son derece önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Cinsiyet Eşitsizliği, Enflasyon, Eşitsizlik, Ücret Eşitsizliği.

WOMEN'S EMPLOYMENT, INFLATION AND GENDER INEQUALITY IN DEVELOPING COUNTRIES

Abstract

The effects of inflation on the economy and employment are extremely complex and profound. This phenomenon distorts price stability and market participants' price perceptions of goods and services. In environments of high inflation, expectations for the future become uncertain. Moreover, in societies where inflation has become chronic, the level of welfare decreases, social peace deteriorates, and poverty and income inequality deepen. Therefore, inflation is one of the main macroeconomic and social problems in both developed and developing countries. The International Monetary Fund (IMF, 2023) reported that global headline inflation was 8.7% in 2022. In addition to inflation, one of the major development problems that is common at the global level is gender inequality in employment. This research discusses the relationship between gender inequality, women's employment, and inflation in developing countries. For this purpose, the period between 1995 and 2019 in 15 selected developing countries was estimated using the Pearson correlation test and Granger-based heterogeneous panel causality analyses proposed by Emirmahmutoğlu and Köse (2011). Emirmahmutoğlu and Köse (2011) test allows us to estimate causality at both panel and country levels. In the study, women's share of labor income (labor income before tax) was used to represent gender inequality. Female employment rates are represented by the working-age female population (percentage of the total population). In the study, the consumer price index (annual percentage change) was used to represent the increase in general price levels. The results of the Pearson correlation analysis showed that there is a very strong and positive correlation between gender inequality and

women's employment. Emirmahmutoğlu and Köse (2011) confirmed that there is causality between the variables in the causality analysis findings. However, the results differ by country. It is possible to make important inferences based on the results of research. The findings revealed that practices and policies that prioritize inflation are extremely important not only to ensure macroeconomic stability but also to reduce income and gender inequality and support women's employment.

Keywords: Female Employment, Gender Inequality, Inflation, Inequality, Wage Inequality.

1.GİRİŞ

Enflasyonun ekonomi ve istihdam üzerindeki etkileri son derece karmaşık ve derindir. Bu olgu, fiyat istikrarının yanı sıra piyasa katılımcılarının mal ve hizmetlere dönük fiyat algılarını bozmaktadır. Yüksek enflasyonun görüldüğü ortamlarda geleceğe ilişkin beklentiler belirsiz hale gelmektedir. Dahası enflasyonun kronik hale geldiği toplumlarda refah düzeyi düşmekte, toplumsal barış bozulmakta, yoksulluk ve gelir eşitsizliği derinleşmektedir. Bu nedenle enflasyon hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde temel makroekonomik ve sosyal sorunlardan birisidir. Uluslararası Parası Fonu (IMF, 2023), küresel manşet enflasyonun 2022 yılında %8,7 olduğunu bildirmiştir. Yüksek enflasyon özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu arttırmakta, gelir adaletsizliğini derinleştirmektedir. Bu nedenle enflasyon ve gelir eşitsizliği ilişkisi 1970'lerden beridir tartışma konusudur (Hewlett, 1977; Bulir, 1998; Albanesi, 2002). Enflasyonist ortam ücret dağılımındaki uçurumu arttırarak, işgücü piyasalarında kadın ve erkekler arasındaki gelir dengesini kadınlar aleyhine bozmaktadır. Bu nedenle kadın ve erkek geliri arasındaki fark daha da artabilmektedir. Bu araştırma 15 gelişmekte olan ülkede enflasyon, kadın istihdamı ve ücrete dayalı cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. Bu amaçla ilk olarak enflasyonun kadınların işgücü gelir dağılımı üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. İkincisi kadın istihdamı ve cinsiyet eşitsizliği arasındaki korelasyon ve nedensellik ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Evertsson vd. (2007), işgücüne katılım ve kazançlardaki cinsiyet eşitsizliğinin İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim seviyesine göre nasıl değiştiğini karşılaştırmıştır. Araştırmacılar, Her iki ülkede de daha yüksek eğitilmiş kadınların daha az eğitilmiş kadınlara göre istihdam edilme olasılığının daha yüksek olduğunu ve bu eğilimin en az birkaç on yıl

öncesine dayandığını gösteriyoruz. Huangfu ve Zhang (2012), 1994-2008 arası kapsayan dönemde ABD için enflasyonun homojen işçiler arasındaki ücret eşitsizliği üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ve bu etkinin öncelikle düşük ücretler üzerindeki negatif etki açısından gözlemlendiğini tespit etmiştir. Monnin (2014), 1971-2010 arasındaki dönemde OECD ülkelerinde enflasyon ve gelir eşitsizliği arasında uzun dönemde ters bir U ilişkisi olduğunu göstermiştir. Akulava ve Mazol (2018), Belarus'ta cinsiyetler arası uçurumun nedenlerini inceledikleri araştırmalarında düzeltilmiş cinsiyete dayalı ücret farkının çoğunlukla kişisel özelliklerden ziyade ödüllerdeki farklılıktan oluştuğunu göstermiştir. Ar ve Kines (2019), Türkiye için enflasyonun işsizlik ve reel ücretlerle birlikte gelir eşitliğini bozan üç ana faktörden birisi olduğunu ortaya koymuştur. Merrino (2021), Güney Afrika'da enflasyon hedeflemesi ve ücret eşitsizliği ilişkisini analiz ettiği çalışmada, genel ücret dağılımının, öngörülemez parasal daralmalara tepki olarak geçici olarak kötüleştiğini göstermiştir. Choi ve Greaney (2022), 2009-2016 arası içeren dönemde Güney Kore için toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerinde küresel etkileri analiz ettikleri çalışmalarında yabancı satın alınan firmaların, satın alınmayan firmalarla karşılaştırıldığında firma merkezlerindeki kalıcı ana görev çalışanlarının kadın paylarının yüzde 2-12 daha yüksek olduğunu ve çokuluslu şirketlerin ana ülkelerinde cinsiyet eşitliği düzeyiyle birlikte farkın arttığını tespit etmiştir. Loko ve Yang (2022), 114 ülkeyi kapsayan araştırmalarında finansal teknolojilerin benimsenmesinin kadın istihdamını önemli ölçüde artırdığını ve cinsiyet eşitsizliğini azalttığını, bu etkinin geleneksel finansal erişimi olmayan firmalarda daha belirgin olduğunu göstermiştir. Afonso ve Sequeira (2023), araştırmalarında enflasyonun vasıflı üretimde uzmanlaşmayı azalttığını ve ülke içi ücret eşitsizliğini artırdığını göstermiştir. Zheng vd. (2023), enflasyonun inovasyonu ve ekonomik büyümeyi açık bir şekilde azalttığını, gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin ise pozitif, negatif veya U şeklinde olabileceğini göstermiştir. Araştırmacılar, enflasyon ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin, servet heterojenliğinin beceri heterojenliğine göreli baskınlığına ve faiz gelirinin emek gelirin oranının enflasyona nasıl tepki verdiğine bağlı olduğunu savunmuştur.

3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Bu araştırma gelişmekte olan ülkelere kadın istihdamı, enflasyon ve cinsiyet eşitsizliği ilişkisini incelemiştir. Bu amaçla gelişmekte olan ülke örneklerinden seçilmiş 15 gelişmekte olan ülkenin 1995-2019 arası kapsayan dönemi Pearson korelasyon testi ve Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından önerilen Granger temelli heterojen panel nedensellik analizleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Araştırmada kullanılan ülkeler Tablo 1'de verilmiştir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) testi nedenselliği hem panel hem de ülkeler düzeyinde tahmin edilmesine imkân tanımaktadır. Araştırma kapsamında kurulan modeller aşağıda verilmiştir:

$$FEINEQ_{it} = \beta_0 + \beta_1 INF_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

$$FLABOR_{it} = \alpha_0 + \beta_1 INF_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Araştırmada cinsiyet eşitsizliğini temsilen kadınların işgücü geliri payı (Vergi öncesi işgücü geliri) kullanılmıştır. Kadın istihdam oranlarını temsilen ise çalışma çağındaki kadın nüfusu (toplam nüfusun yüzdesi) alınmıştır. Araştırmada genel fiyat düzeylerindeki artışı temsilen tüketici fiyat endeksi (yıllık yüzde değişim) kullanılmıştır. Bununla birlikte sonuçlar ülkelere göre farklılaşmaktadır. Araştırma değişkenleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo1. Araştırma Ülkeleri

Brezilya	√	Güney Afrika	√
Şili	√	Türkiye	√
Çin	√	Meksika	√
Mısır	√	Malezya	√
Hindistan	√	Tayland	√
Endonezya	√	Nijerya	√
Peru	√	Kolombiya	√
Filipinler	√		

Tablo 2. Araştırma Değişkenleri

Değişken	Açıklama	Türü	Kaynak
FEINEQ	Kadınların işgücü geliri payı	Vergi öncesi işgücü geliri alınmıştır	Dünya Eşitsizlik Veri Tabanı
INF	Tüketici fiyatları endeksi	Yıllık yüzde değişim oranları alınmıştır.	Dünya Bankası
FLABOR	Kadınların işgücüne katılım oranı	15-64 yaş arası kadın nüfusun %'si alınmıştır.	Dünya Bankası

4. ANALİZ BULGULARI

Tablo 3’de tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. FEINEQ, INF ve FLABOR değişkenlerinin ortalama değerleri 0.274, 22.883 ve 50.215 iken, maksimum değerleri 0.391, 2075.888 ve 78.861, minimum değerleri ise 0.102, -1.401 ve 16.988 olarak hesaplanmıştır. Tablo 4’de ise Pearson korelasyon analizi bulguları verilmiştir. Bulgular, enflasyon ve cinsiyet eşitsizliğini temsil eden kadınların işgücü gelir payı arasındaki korelasyon ilişkisinin anlamsız, aksine kadın istihdamı ve kadınların işgücü gelir payı arasındaki korelasyon ilişkisinin pozitif yönlü ve güçlü olduğunu göstermiştir. Araştırma çerçevesinde ilk olarak değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı problemi içerip içermediği Breusch-Pagan (1980) LM, Pesaran Ölçeklendirilmiş LM ve Sapması Düzeltilmiş-Ölçeklendirilmiş LM testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Tablo 5’de

görüldüğü üzere, Test bulguları her üç seride yatay kesit bağımlılığı problemi olduğunu göstermiştir. Bu nedenle serilerin durağanlığı bu problemi hesaba katan ve Pesaran (2007) tarafından önerilen CIPS-CADF testleri kullanılarak sınanmıştır.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	FEINEQ	INF	FLABOR
Ortalama	0.274374	22.88392	50.21519
Ortanca	0.282200	5.625797	52.11500
Maximum	0.391400	2075.888	78.86100
Minimum	0.102800	-1.401473	16.98800
Std. Sapma	0.072292	145.4779	14.52748
Gözlem	435	435	435

Tablo 4. Pearson Korelasyon Analizi

		FEINEQ	INF	FLABOR
FEINEQ	Pearson Korelasyon	1.000		
	Sig. (2-tailed)			
	N	435		
INF	Pearson Korelasyon	-,008	1.000	
	Sig. (2-tailed)	,864		
	N	435	435	
FLABOR	Pearson Korelasyon	,852**	-,035	1.000
	Sig. (2-tailed)	,000	,466	
	N	435	435	435

Tablo 5. Yatay Kesit Analizi

	LM		ÖLM		SD-ÖLM	
	İstatistik	Prob.	İstatistik	Prob.	İstatistik	Prob.
FEINEQ	1288.870	0.000	81.694	0.000	81.426	0.000
INF	706.068	0.000	41.477	0.000	41.209	0.000
FLABOR	863.323	0.000	52.329	0.000	52.061	0.000

CIPS ve CADF testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir. Test sonuçları FEINEQ ve FLABOR serilerinin düzeyde birim kök içerdiğini göstermiştir. Buna karşın, INF serisi düzeyde durağan bulunmuştur. Genel olarak, CIPS-CADF panel birim kök testleri her üç serinin de I (1) düzeyinde durağan olduğuna işaret etmiştir. Araştırmada ikinci olarak tahmin edilen modellerin homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen Delta testi analizi kullanılarak incelenmiştir. Test sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Test sonuçları tahmin edilen modellerin heterojen olduğunu doğrulamıştır. Bu nedenle seriler arasındaki nedensellik ilişkisi Emirmahmutoğlu-Köse (2011) nedensellik testi kullanılarak incelenmiştir. Nedensellik analizi sonuçları Tablo 8’de verilmiştir. Analizler enflasyondan kadınların işgücü gelir payına doğru nedenselliğin Endonezya, Filipinler, Kolombiya ve Türkiye için geçerli olduğunu, buna karşın diğer ülkelerde anlamsız bulunduğunu göstermiştir. Kadınların işgücü gelir payından enflasyona doğru nedensellik ise sadece Mısır ve Türkiye için anlamlı çıkmıştır. Kadın

istihdamından kadınların işgücü gelir payına doğru nedensellik ise Hindistan, Malezya ve Nijerya için anlamlı, diğer ülkeler için ise anlamsızdır. Buna karşın kadınların işgücü gelir payından kadın istihdamına doğru nedensellik yalnızca Güney Afrika için anlamlıdır. Analizler çerçevesinde ayrıca enflasyon ve kadın istihdamı arasındaki nedensellik incelenmiştir. Sonuçlar, enflasyondan kadın istihdamına doğru nedensellik Brezilya, Çin ve Türkiye için anlamlı, diğer ülkeler açısından anlamsız bulunmuştur. Kadın istihdamından enflasyona doğru nedenselliğin varlığı ise Mısır, Filipinler, Türkiye ve Tayland için doğrulanmıştır.

Tablo 6. Birim Kök Analizi

	CIPS		CADF	
	DÜZEY	FARK	DÜZEY	FARK
FEINEQ	-1.914	-2.742***	-1.844	-3.382***
INF	-2.654***	-3.506***	-3.547***	-4.917***
FLABOR	-0.860	-0.045***	-1.639	-2.875***

***, ** ve * $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ düzeyinde anlamlılığı temsil etmiştir.

Tablo 7. Delta Testi

	Model 1	Model 2
Delta tilde	8.791 (0.000)	26.581 (0.000)
Delta tilde adj.	9.284 (0.000)	28.073 (0.000)

Tablo 8. Nedensellik Analizi

		INF #FEINEQ	FEINEQ#INF	FLABOR#FINEQ	FINEQ#FLABOR	INF#FLABOR	FLABOR#INF		
Brezilya	3	1.689	2.415	1	0.016	0.135	3	11.696***	1.276
Şili	3	1.745	1.104	2	1.407	3.240	2	3.209	0.885
Çin	3	1.853	0.354	3	4.307	2.508	3	8.234**	0.574
Mısır	1	1.173	2.884*	1	0.869	1.823	1	1.833	6.421***
Hindistan	1	2.069	0.133	3	7.229*	5.215	2	0.490	0.138
Endonezya	3	13.976***	0.596	1	0.029	2.264	1	0.000	0.927
Peru	2	0.123	3.369	1	1.469	0.042	2	0.061	2.163
Filipinler	3	7.977**	3.656	2	4.123	4.068	1	0.459	3.243*
Güney Afrika	1	0.460	0.008	3	3.270	28.650***	1	0.120	0.081
Türkiye	3	21.204***	10.548***	3	2.011	2.500	3	22.789***	7.436*
Meksika	1	0.848	1.819	1	0.431	0.268	3	7.061	0.248
Malezya	1	0.745	0.129	1	10.672***	0.028	2	1.126	0.259
Tayland	1	0.004	0.268	1	0.063	1.373	1	0.890	3.723**
Nijerya	2	0.675	2.010	3	18.401***	3.866	2	0.144	0.221
Kolombiya	1	2.869*	0.558	1	2.299	0.417	2	0.290	0.100
P. Fisher	56.557		30.851		58.077	56.426		54.237	33.083
As. Prob	0.002***		0.423		0.002***	0.002***		0.004***	0.319
Boot. Prob.	0.000***		0.029**		1.000	0.999			

***, ** ve * $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ düzeyinde anlamlılığı temsil etmiştir.

SONUÇ

Enflasyonun uzun süre yüksek seyretmesi, piyasa katılımcıların fiyat algısının yanında makroekonomik göstergelerin de bozulmasına neden olur. Aynı zamanda geleceğe dönük belirsizlikleri artırır. Bu nedenle enflasyonla mücadele politikaları özellikle gelişmekte olan

ülkelerde kritik bir konudur. Diğer taraftan yüksek enflasyon kadınların ekonomik haklarını olumsuz etkileyebilmekte, adil gelir dağılımını bozarak, ücrete dayalı cinsiyet eşitsizliğini arttırmaktadır. Bu çalışma 15 gelişmekte olan ülke için enflasyon, kadın istihdamı ve cinsiyet eşitsizliği arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Bu amaçla değişkenlerin 1991-2019 arasındaki 29 dokuz yıllık dönemi Pearson Korelasyon ve Emirmahmutoğlu- Köse (2011) analizleri kullanılarak tahmin edilmiştir. Çalışmada cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik göstergesi olarak kadınların işgücü gelir payı alınmıştır. Korelasyon analizleri enflasyon ve kadınların işgücü gelir payı arasındaki korelasyon ilişkisinin anlamsız olduğunu göstermiştir. Aksine, kadın istihdamı ve kadınların işgücü gelir payı arasındaki korelasyon ilişkisi son derece güçlü ve pozitif yönlü bulunmuştur. Bu nedenle sonuçlar kadınların iş yaşamına daha fazla entegre olmasının, onların ekonomik haklarını olumlu etkilediğini ve dolayısıyla cinsiyet eşitsizliğini azalttığını ortaya koymuştur. Nedensellik analizleri ise enflasyon, kadın istihdamı ve cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişkiyi belgelemiştir. Ülkeler bazında incelendiğinde ise enflasyon ve kadınların işgücü gelir payı arasında Türkiye için çift, enflasyondan kadınların işgücü gelir payına doğru Endonezya, Filipinler ve Kolombiya için tek yönlü nedenselliğin olduğu gösterilmiştir. Kadınların işgücü gelir payından enflasyona doğru tek yönlü nedensellik sadece Mısır için anlamlıdır. Kadın istihdamından kadınların işgücü gelir payına doğru nedensellik Hindistan, Malezya ve Nijerya için anlamlı iken, kadınların işgücü gelir payından kadın istihdamına doğru nedensellik sadece Güney Afrika için anlamlı bulunmuştur. Analizler çerçevesinde ayrıca enflasyon ve kadın istihdamı arasındaki nedensellik incelenmiştir. Sonuçlar, enflasyondan kadın istihdamına doğru nedensellik Brezilya, Çin ve Türkiye için anlamlı, diğer ülkeler açısından anlamsız bulunmuştur. Kadın istihdamından enflasyona doğru nedenselliğin varlığı ise Mısır, Filipinler, Türkiye ve Tayland için doğrulanmıştır. Araştırma sonuçları genel olarak enflasyon ve kadın istihdamının kadınların ekonomik haklarının artırılması ve onların güçlendirilmesi açısından son derece önemli olduğunu belgelemiştir. Bu nedenle enflasyonla mücadeleyi ve istihdamı önceliklendiren politika ve uygulamaların kadınların ekonomik haklarını göz önünde bulundurması gerekir. Sonuçlar, kadınların ekonomik yaşamda ve işgücü piyasasında daha fazla yer almasının, ücret dağılımından kaynaklanan adaletsizliği azaltarak, onların gelirden aldıkları payı iyileştirdiğini ve cinsiyet eşitsizliğini olumlu etkilediğini göstermiştir.

KAYNAKLAR

- Afonso, O. & Sequeira, T. (2023). The Effect of Inflation on Wage Inequality: A North–South Monetary Model of Endogenous Growth with International Trade. *Journal of Money, Credit and Banking*, 55(1), 215-249.
- Akulava, M. & Mazol, A. (2018). What Forms Gender Wage Gap in Belarus? Belarusian Economic Research and Outreach Center, *Working Paper Series*, 55.
- Albanesi, S. (2002). Inflation and Inequality. Swiss National Bank, Bocconi University, IGIER and CEPR. https://www.snb.ch/dam/jcr:acc0554c-a0b3-4bb2-b277-dc42fb7c72f6/sem_2002_06_albanesi.n.pdf (Erişim Tarihi: 20.11.2023)
- Ar, K.N. & Kines, M.B. (2019). Widening Income İnequality in The Last Decades : Turkish Case. *Press Academia Procedia*, 9, 24-28
- Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253
- Bulir, A. (1998). Income Inequality: Does Inflation Matter? International Mnetary Fund, *Working Paper*, WP/98/7.
- Choi, J. & Greaney, T. M. (2022). Global Influences on Gender Inequality: Evidence from Female Employment in Korea. *International Economic Review*, 63(1), 291-328.

- Dünya Bankası (2023). *World Development Indicators*. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim Tarihi: 15.11.2023)
- Dünya Eşitsizlik Veri Tabanı (2023). Data. <https://wid.world/>(Erişim Tarihi: 15.11.2023)
- Emirmahmutoglu, f. & Kose, N. (2011). Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels. *Economic Modelling*, 28, 870–876
- Hewlett, S. A. (1977). Inflation and Inequality. *Journal of Economic Issues*, 11(2), 353-368
- IMF (2023). Near-Term Resilience, Persistent Challenges. World Economic Outlook Update, April. <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/WEO/2023/Update/July/English/text.ashx> (Erişim Tarihi: 20.11.2023)
- Huang, S. & Zhang, M. (2012). Inflation and Real Wage Inequality: Empirical Evidence and a Model of Frictional Markets. <https://cama.crawford.anu.edu.au/amw2013/doc/Huangfu,%20Stella.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2023)
- Loko, B. & Yang, Y. (2021). Fintech, Female Employment, and Gender Inequality. International Monetary Fund, *IMF Working Papers*, WP/22/108.
- Merrino, S. (2021). Wage inequality under inflation-targeting in South Africa. South African Reserve Bank, *Working Paper Series*, WP/21/18.
- Monnin, P. (2014). Inflation and Income Inequality in Developed Economies. *CEP Working Paper*, 2014/1.
- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22, 265-312
- Pesaran, M. H. & Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50-93
- Zheng, Z. & Huang, C. Y. (2023). Inflation and income inequality in a Schumpeterian economy with heterogeneous wealth and skills. *Economic Modelling*, 121, 106193. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2023.106193>

İPEĞİN BAŞKENTİ HANBALIK VE GEZGİNLER

Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ

Giresun Üniversitesi, mehmet.ozmenli@giresun.edu.tr, 0000-0002-8616-0712

Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ

Giresun Üniversitesi, gokhan.hamzaçebi@giresun.edu.tr, 0000-0003-2380-0759

ÖZET

Her toplum; kendi dünya görüşü, inanç değerleri, düşünce metodu, ekonomik ilişki ve öncelikleri ve coğrafi koşullara göre şehirler inşa etmiş ve biçimlendirmiştir. Fertler bir taraftan bu oluşuma toplumun bir parçası olarak katkı sağlarken, öte taraftan da gezip gördükleri kentleri yine kendi inanç öncelikleri ile değerlendirmeye tabi tutmuşlardır.

Uygarlık tarihinin vazgeçilmez zengin kaynaklarından birisi, gezginler ve onların kaleme aldıkları gezi yazıdır. Asya, Avrupa ve diğer coğrafyalar arasında mühim ticaret yollarından biri olan “İpek Yolu”, çeşitli nedenlerle asırlar boyunca ilgi odağı olmuştur. Çin’e, Batılı, Arap ve Türk birçok tüccar ve gezginler gezi yapmışlardır. Tanınmış pek çok gezginin yanı sıra bazı elçiler ile onların yanındaki görevliler, İpek Yolu’ndaki maceralarını yazıya dökmüşlerdir. Bu metinlerde o devrin Asya coğrafyası ile Çin hakkında ayrıntılı bilgilere erişmek olanaklıdır.

Bildirimiz, bu gezginlerin mutlaka yollarının düştüğü önemli bir kent olan Hanbalık hakkında verdikleri bilgilerin derlemesi biçiminde olacaktır. İpek yolunun başkenti dememizin nedeni tarihin en önemli ticaret yolu olan İpek yolunun başlangıç noktasında olmasından ötürüdür. Hem kentin genel konumu hem de uygarlık tarihine katkıları bildiri sınırlılıkları çerçevesinde vurgulanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hanbalık, Pekin, Uygarlık, Kent, Moğol.

Giriş

Dünyanın kapılarını sonuna kadar açan yapıtlar vardır. Bu yapıtlar arasında ilk sırayı gezi yazıları almaktadır. Gezi yazılarında bir gezginin gezip gördüğü yerler hakkında edindiği bilgi ve izlenimler anlatılır. Gezinlerin gezdikleri yerlerde edindikleri bilgiler geçmişle günümüz arasında köprü oluşturmaktadır.

Dünyada farklı coğrafyaları görmek ve onlar hakkında bilgi edinmek maksatlı yapılan birçok gezi, tarih araştırmacılığı için hem bir yöntem hem de bir ürün oluşturmaktadır. Bu ürünlerin başında gezi yazıları gelmektedir. Gezi yazıları bir gezginin gezip gördüğü yerleşkelerdeki ilginçlikleri, anlattıkları ve gelecek kuşaklara yaşadıkları devri aktardıkları, mühim tarihi kaynakları meydana getirmektedir. Gezinlerin yazdıkları önemli kaynak olmalarına rağmen yazdıklarını başka kaynaklar ile teyitli çalışmak tarihçilerin dikkat ettikleri önemli bir husustur. Çalışmamız gezginlerin en çok merak ettikleri ve gezme olanağı buldukları Çin ülkesi olmakla beraber özelde Pekin ya da Türk ve Moğolların deyimi ile Hanbalık’tır

İpek Yolu

Konumuz Hanbalık ve bu kentin en önemli üretim ürünü olan İpek ve onun geçtiği yola verilen isim İpek yoludur. İpek yolu; İlkçağ ve Ortaçağ'da Çin ile Önasya ve Batı ülkeleri arasında kullanılan ana ticaret yolunun ismidir. Bu yol kavramı içerisinde değerlendirilen “İpek Yolu” adıyla bir ulaşım sistemi ve ticaret ağının varlığını hemen hemen herkes bilmektedir. “İpek Yolu”, bir ticaret yolu ağı olarak biliniyor olsa da bu isim hiçbir kadim kaynakta böyle bir isim geçmemektedir

“İpek Yolu” ismi, 19. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır ve bunu ilk yazan, Alman coğrafyacı ve jeolog Baron F. Von Richthofen 1877 senesinde yayınladığı “Çin” adlı eserinde kullanmıştır. “İpek Yolu” ile bir yolun değil birçok yolun ismi olarak belirtilmiştir. Asya'nın en kadim askerî ve ticarî ulaşım yolu olan İpek Yolu adını, Çin'den batı memleketlerine gönderilen ipeğin bu yoldan sevk edilmesi dolayısıyla almıştır (Richthofen, 1907: 20-25).

Çin'in Başkenti Pekin

Toprakları oldukça geniş bir ülke olan Çin, iki kısımda incelemek mümkündür. Asıl Çin (İç Çin) ve Dış Çin olarak anılır. “Asıl Çin, kuzeyde Liaotung körfeziyle güneyde Tonkin körfezi arasında, Büyük Okyanus'a doğru dış bükey bir çıkıntı meydana getiren yarımadadır. Dış Çin ise bu yarımadayı kuşatan Mançurya, İç Moğolistan, Doğu Türkistan ve Tibet gibi bölgelerden meydana gelir” (Çandarlıoğlu, 1993: 318).

Pekin kenti, 3000 yıllık tarihe sahiptir. En eski ismi “Beijing”, birçok Uzak Asya ülkesindeki adlandırma geleneğine benzer şekilde “kuzey başkenti” manasına gelir. Beijing'in bulunduğu bölgede ilk şehir izleri, MÖ 1027-770 seneleri arasında egemen olan Batı Zhou Hanedanı devrinde başlar. O senelerde “Beijing”, küçük bir yerleşim birimidir. Savaşan Devletler çağı, yani M.Ö. 475'ten başlayıp MÖ 221 senesine uzanan süreçte, Çin'de şehirleşme devrimi yaşanmaktadır. Surlar, kapılar, geniş yollar, şehir mimarisinin ana unsurları güçlü bir biçimde kendini göstermektedir. Çin, çok sayıda mahalli beylikler tarafından yönetilmektedir, Beijing'in bulunduğu bölgeyi Yan adlı bir beyliğin eylemlindedir. Şehrin adı “Yanjing”dir Yani Yan'in başkentidir. MÖ 221'de Çin'in tarihte ilk defa siyasi olarak birleşmesiyle, Yanjing'in stratejik değeri artmıştır. Şehirde ekonomik etkinlikler artmıştır. Han Hanedanı devrinde şehrin adı “Youzhou” şeklindedir: Barış Kenti anlamındadır (<https://academic-accelerator.com/encyclopedia/history-of-beijing> Erişim Tarihi, 20.11.2023).

Şehrin isimler tarihinde belki en uzun ömürlüsü Youzhou adı olmuştur. Bin yılın sonlarına kadar şehir bu adla anılmış, 907 yılında, bir bozkır halkı olan Kitanlar, kenti kuşatmaya başlamıştır. Onların eline geçince kent böylece Kitanların başkenti olmuştur. Bundan sonra kente sahip olmak isteyen her hanedan, kent için uygun gördüğü bir isim vermişlerdir. 907 yılında Liao Hanedanı egemen olduklarında, Kitanlar kente “Nanjing” adını vermişlerdir 1215 yılına gelindiğinde kentte Moğol devri başlamıştır. Moğollar kente kendi dillerinde Hanbalık demişlerdir. Balık kadim Türkçede kent manasına gelmekteydi. Moğolların Yuan Hanedanı döneminde, kent Çince “Dadu” olarak adlandırılmıştır (<https://academic-accelerator.com/encyclopedia/history-of-beijing> Erişim Tarihi, 20.11.2023). Dadu ismi Ta-tu vb. şekillerinde de kaynaklarda geçmektedir.

Çin'in başşehri Pekin, ülkenin yalnızca siyasi, kültürel, bilimsel ve eğitim merkezi olmanın dışında, aynı zamanda ülkenin büyümesine katkı sağlayan en mühim unsurlardan olmaktadır. Kent, son 8 yüzyıl boyunca Çin tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Kaşgarlı Mahmud, Divanü Lügâti't-Türk'te “Maçin adıdır. Burası, Çin'den dört ay uzaktadır. Çin, aslında üç bölüktür: Birincisi “Yukarı Çin”dir ki, doğudadır; buna “Tawgaç” derler. İkincisi “Orta Çin”dir; burası, “Xıtay” adını alır. Üçüncüsü “Aşağı Çin”dir, “Barxan” adı verilir; bu, Kaşgarlıdadır. Lâkin, şimdi “Maçin”, “Tawgaç” diye tanınmıştır. “Xıtay” ülkesine de “Çin” denilmiştir.” Kaşgarlı Mahmud'un “Orta Çin”i belirtmek için kullandığı Hitay adı, çeşitli devirlerde Çin'in kuzeyinde yaşayan farklı etnik toplulukların yaşadıkları bölgeleri karşılarken, daha sonraları Çin'i bütününe kapsar hale gelmiştir (Atalay, 1998: 463).

Hanbalık ve Gezinler

Tarih araştırmacılarının Hanbalık hakkında yazdıklarına baktığımızda; 1260'ta Büyük Han ilan edilen ve ardından Sung hanedanını devirerek Kuzey Çin topraklarını ele geçiren Kubilay Han 1264 yılında yönetim merkezini, Türk ve Moğolların Hanbalık(han kenti) dedikleri Çin hükümdarlarının oturduğu Chung-tu'ya (İslam kaynaklarında Çünkdü/ Pekin) taşıdı. Burada 3 yıl kaldıktan sonra kentin kuzeydoğusunda yeni bir kent kurulmasını emretti ve buna Yeni Hanbalık (Çin kaynaklarında Ta-tu "büyük saray", Batı kaynaklarında "Tatar şehri") denildi (Taşağıl, 1997: 524-525).

10. asrın ikinci yarısından 8. asrın sonlarına kadar Çin'de siyasi idare Sung Hanedanlığının egemenliğindedir. 1279 senesine kadar süren Sung Hânedanı'ndan sonraki devirde ülke idaresini Moğolların kurduğu Yüan Hanedanlığı almıştır. Yüan hânedanı olarak bilinen Moğol yönetimi ülkenin başşehrini Hanbalık (Pekin) yapmışlardır. Moğol yönetiminin sosyal ve ekonomik bakımdan gittikçe zayıf düştüğü 1368 yılında Çin halkının başkaldırı sonucunda Çin'in idaresi Ming sülâlesinin egemenliğinde olacaktır (Çandarlıoğlu, 1993: 321).

Richthofen, "Çin" isimli coğrafya içerikli eserinde Hanbalık'ın kuruluşu ile ilgili de bilgiler vermektedir. Canbalu diye isim vermektedir " Kubilay Han'ın büyük şehri Cambalu'da o ilk geceyi çok rahatsız bir şekilde geçirdik. Böylece San Francisco'dan Pekin'e uzanan iki aylık keyifli yolculuk sona erdi". Dipnotta Canbalu'nun Kubilay Han tarafından kurulan Hanbalık olduğunu belirtmektedir Pekin'in Hanbalık ile ilgisi buradaki bilgide de verilmektedir (Richthofen, 1907: 19).

Ebul Ferec, Kubilay Han'ın Moğol ordularını alarak iç memleketlerinden çıktığını ve bunların dış memleketleri de Hanbalık (Paikin –Pekin) adını taşıyan büyükşehirde ikamet ettiğini eserinde belirtir (Abu'l Farac, 1999: 578).

Türkistan Türkleri, Çin'e ve Çinliler'e "Kıtay" ya da "Hitay" adını vermişlerdir (Pegolotti, 1915: 146). Taşağıl Hitay bölgesini anlattığı makalesinde, Hitay veya Hitâ, Sarı ırmak ile Çin Seddi arasındaki bölgenin adı olup, merkezi Pekin'dir (Taşağıl, 1998: 405).

Osmanlı döneminde yazılmış Hitaynâme'de de " Deryay-ı Maşrık'a yarım günlük mesafede Hanbalık bulunmaktadır. Burası kıtanın başkentidir (Ali Ekber Hitai, 2021: 36).

Ünlü tarihçi Roux, eserinde Kubilay Han ile ilgili bir bölümde Müslüman tüccarlar hakkında bahsederken Hanbalık Sarayından ve Müslüman tacirler ile ilgili yapılan muamelelerden bahsetmiştir. Cengiz soyundan gelen Kubilay Han, Hanbalık'taki Sarayı'na gelen Müslüman tacirlere genellikle sert tutum ve davranışlarda bulunmuştur. Bunun göstergesi olan hareketi Roux eserinde şu şekilde bahsetmektedir: "1279 yılında bir grup Müslüman tacir ellerinde kendisine sunacakları hediyelerle gelmiştir. Han, onları saygın bir şekilde karşılamıştır. Masasından yiyecekler ikram ettirmiş ancak Müslümanlar bunlardan yemek istememişlerdir. Onlara nedenini sorduğunda bu hayvanların onlar için murdar oldukları cevabını almış ve buna alınmıştır. Bunun üzerine: Bundan böyle Müslümanlar koyunlarının boğazını kesmeyecek, yalnızca Moğol usulü, kalplerini almak için göğüslerini açacaktır ve bunu yapmayanlar karıları ve çocuklarıyla birlikte, koyunları boğazladıkları gibi boğazlanacaktır" emrini vermiştir. (Roux, 2001: 390). Hanbalık kentine gelen tüccarların Kubilay'ın sofrasına davet edilebildiğinin önemli bir göstergesini yazar burada belirtmiştir.

Birçok Müslüman Coğrafyacı ve Düşünürlerden alıntılar yapmış olan Ramazan Şeşen, "İslam Coğrafyalarına Giriş Türkler ve Türk ülkeleri" isimli eserinde, 11. Yüzyılda yaşamış İdrisi'nin¹ eseri olan "Nüşed el Müştak Fi ihtirâk el Afak"²tan alıntıladığı bölümde " Tuguzguz² hakanının şehirleri

¹ İdrisi İspanya ve kuzey Afrika'dan başlayıp uzun mesafelerde dolaşan bir gezgindir aynı zamanda İdrisiler hanedanının kurucusu birinci İdris'in soyundan olduğu bilinmektedir

² Tuguzguz kelimesi Dokuzguz/Dokuz Oğuz ile ilgili olabilir.

arasında Hanbalık denen Hakan Şehri ile Maşa, Curmuk ve Bahvan şehirleri vardır (Şeşen, 2001: 97-98).

Bahsedilen yazar, Pekin yerine Hanbalık olarak belirttiği kenti “Hanbalık şehrinin büyük olduğu ve sağlam uzun surlarla çevrili olduğundan bahsetmektedir. Şehrin demirden 12 kapısının olduğunu vurgulayıp halkın çoğunun mani dinine mensup olduğunu belirtir Ayrıca mecusi ve putperestler de bu şehirde bulunmaktadır şehir doğuya doğru akan büyük bir nehir üzerinde kurulmuştur” şeklinde anlatmaktadır (Şeşen, 2001: 98) bu nehir ihtimal dâhilinde Hai nehridir ve Bohai denizine dökülür

13. Yüzyıl gezgini olarak belirtebileceğimiz Korykoslu Hayton eserinde Uygur kentlerinden bahsederken halkı için “et yemekten ve şarap içmekten sakınır hiçbir canlıyı öldürmezler bu kentler hoştur ve içinde devasa putlar bulunan tapınaklar vardır” (Korykoslu Hayton, 2015: 33 -34) Hanbalık bu kentler arasındadır. Hayton, Kubilay Han (1215 -1294) Catay’da Jong adı verilen kenti inşa ettiği ve Roma’dan daha büyük olduğunu belirtir (Korykoslu Hayton, 2015: 92). Özcan dipnot olarak verdiği bilgiye göre Kubilay Han’ın başkenti Karakorum’dan Pekin’e taşıdığını ve birçok kaynakta Moğolların Da- Du Türklerin Hanbalık olarak isimlendirdikleri kent olduğunu belirtir (Korykoslu Hayton, 2015: 92 dn 348). Her gezgin Pekin ismi yerine kendi dilleri ile ilgili isimler yazmışlardır. Bizde gezginlerin yazdıkları şekilde yazarak onların yazım biçimlerine sadık kalmaya çalıştık.

Batılı ziyaretçilerden rahip Odoric de Pordenone (ö. 1331) 1318-1330 yılları arasında Pekin olan Khānbaliq’e gelmiş ve bu şehirde üç yıl kaldıktan bu şehrin planının güzelliğini anlatmıştır. (https://www.treccani.it/enciclopedia/odorico-da-pordenone_%28Enciclopedia-Italiana%29/ Erişim Tarihi 20.11.2023).

14 yüzyıl gezgini olan İbn Battuta seyahatnamesinde, “Hıta arazisi denilen Kuzey Çin’de Sarû Irmak ve bu nehrin kıyısında Hanbalık (Pekin) şehri kuruludur” demektedir (İbn Battuta, 2000: 52). “Hayat suyu” da denilen Sebr (Sarı) nehrin kaynağı Hanbalık (Pekin) kenti yakınlarında bulunan Kûh-i Bûzne’dir; gezgin burayı “Maymun dağı” diye tanımlar (İbn Battuta, 2000: II-895). Zeyton kentinin kumaşlarından bahsederken Hanbalık kumaşlarından daha üstün olduğunu vurgulayınca Hanbalık kumaşlarının değerini teslim etmektedir (İbn Battuta, 2000: 900). Hanbalık’a yahut Hanikû denilen şehre vardığında buranın Kağanlık Merkezi olduğundan bahsetmektedir (İbn Battuta, 2000: 911). Hanbalık çevresindeki arazilerin tamamen işlenmiş olduğunu belirtir (İbn Battuta, 2000: 913).

15 yüzyıl gezginlerinden olan Venedikli Barbaro, “Hitay ülkesinin topraklarına girildiğinde Hanbalık (Cambale) adında bir şehre varınca gördüm ki gelenlerin masrafları yani tüccarların masrafları halk tarafından ödendiği gibi çeşitli ikramlarda da bulunurlardı”. Buradaki sarayın ihtişamı ve teşrif usulü de gezgin tarafından eserinde teferruatıyla anlatılmaktadır (Barbaro, 2022: 87)

Türk edebiyatında gezi yazısı türüne örnek olabilecek ilk yapıtlar 15. asırda verilmeye başlanmıştır. İlk örnek Hoca Gıyaseddin Nakkaş’ın 1422’de bitirilen Acâib’i-Letaif’idir (Asiltürk, 2000: 20). 15. yüzyıl gezginlerinden Gıyaseddin Nakkaş, Pekin sefiri olarak görev yaparken gözlemlerini Herat’tan Pekin’e kadar yapılan yolculuk ve Pekin izlenimleri olmak üzere iki bölümde anlatmaktadır. Yolculuk sürecinden çok konaklamalara odaklanan sefir, kentleri anlatısının merkezi olarak belirginleştirmiştir. Pekin kentinin zenginliği ve ihtişamlı binalarının göz kamaştırdığından bahseder (Mutlu, 2011: 132).

14-15. Yüzyıl gezgini Marco Polo, Hanbalık’ı oldukça geniş kapsamlı anlatmıştır. Kent kurulurken önce saray yapıldığı vurgulanmış ve Kentin yapımında Çinlilerin yanında Müslüman Mimar ve mühendislerin de çalıştığından bahseder. Kubilay Hanın ilerleyen yıllarında eklenen yeni binalarla görkemli ve çağının en müreffeh kentlerinden birisi haline geldiği bilgisini uzun uzun eserinde anlatmaktadır.

Marco Polo, sarayın özelliklerini anlattığı bölümlerde; “*Sarayın tamamı kare biçiminde bir duvarla çevrilidir. Duvarların kalınlığı bir hayli fazla, yüksekliği de en azından üç buçuk metreyi buluyor. Duvar bembeyaz renkte; sarayın dört köşesinde birer küçük saray var, bu sarayda askeri birlikler yerleşmiş büyük sarayın muhafızlığını yapıyorlar. Büyük duvarın Güney cephesinde 5 büyük kapı bulunur, biri tam ortadadır. Bu orta yerdeki büyük kapı sadece Kubilay Han sarayda girip çıkarken açık oluyor. Bu büyük kapının her iki yanında iki küçük kapı var ki buradan herkes girip çıkıyor*” (Marco Polo, 2016:89).

“Kubilay Hanın oturduğu bu sarayın biçimi ve yeri oldukça ilginçtir. Duvar duvar için de her köşede bir Büyük Saray, tavanları çok yüksek içindeki oda ve holün duvarları tamamıyla altın kaplı, bazı yerlerde gümüş kaplıdır. Duvarlarda büyük canavar resimleri ve bu arada resimler arasında savaş sahneleri ile beraber atlılar, kuşlar, vahşi hayvanlarda yer almaktadır. Tavanları da aynı biçimde süslenmiş tezyin edilmiş Altın ve Gümüş kaplıdır. Sarayda bir hol var ki aynı anda 6.000 kişilik yemekli toplantı yapılabiliyor. Sarayın damı bambaşka renklerle tezyin edilmiş, çok sağlam inşa edilmiştir. Sarayın geri tarafında lüks daireler her birinde büyük hol ve oda bulunur. Dış duvar ile iç kısımlar arasında büyük geniş bahçeler var. Bahçenin bir özelliği var çeşitli av hayvanları bulunduğunu” belirtmektedir (Marco Polo, 2016:90-91).

Sarayın bulunduğu Taydu kentinden de bahseder ve büyük bir şehir olduğunu, isminin de Hanbalık diye zikreder. Kubilay Han günlerden bir gün falcı ve kâhinlerin bu şehirde bir ayaklanma çıkacağını belirttiklerini, bunun üzerine nehrin öteki tarafında bir şehir kurulmasını emrettiğini yazar. Bin bir emekle burada bir şehir kurulur adına Taydu denilir. Kare biçiminde kurulmuş eni boyu birdir. Duvarı kil kadar sert topraktan yapmışlar, üstünü de bir güzel beyaza boyamışlar. 12 kapısı bulunmaktadır. Şehrin sokakları geniş ve çok muntazam dümdüz uzanıp gitmektedir. Şehirde evler, büyük hanlar, blok binalar kurulmaktadır. Hemen her köşe başında bir dükkân bu dükkânlarda alışveriş yapılmaktadır. Dükkânlarda hemen her şeyi bulmak olanaklıdır. Blok binalar farklı ailelere ayrılmış gibidir. Hangi ailenin hangi blokta oturduğu herkes tarafından bilinmekte ailelerin oturduğu büyük evlerin yanında küçük binalar bulunur, buralarda hizmetçiler barınmaktadır.

Şehirde büyük bir halk topluluğu yaşamaktadır. Şehrin civarındaki köy daha doğrusu banliyölerde çeşitli milletlerin tüccarı için ayrılmış hanlar gördüğünü beirtir. Alman tüccar için yahut bir Lombardiyalı tacir için ayrı ayrı Hanların varlığından bahseder. Böylece hangi ülkeden bir tacir geliyorsa o handa kalmaktadır. Hanbalık'ta yahut yakınlarında yaşayan bir Budist ölürse kesinlikle buralarda gömülmez, törenle cenaze kentin hatta banliyönün çok ötesine götürürler ve Budist'in cenazesi nerede yakılacaksa oraya taşırlar, demektedir. Herhangi birine ceza verilecekse ve eğer cezası da idam ise kesinlikle bunu kentin içinde uygulamazlar, çok uzaklarda bu ceza uygulanır (Marco Polo, 2016: 91-92-93).

Kubilay'ın, fakirlere hayırda bulunduğunu belirtir ve örnek olarak, Hanbalık kentinde doğal yıkım ya da işten kaynaklanan sakatlık nedeniyle günlük ihtiyacını temin edemeyecek kadar yoksullaşan dürüst ve saygın insanların ailelerine bir yıllık masraflarını karşılayacak kadar bağışta bulunmuştur. Ayrıca Han, yoksullara yönelik olağanüstü mertliğinden ötürü bütün halk kendisine büyük saygı duymuştur. Huzuruna yiyecek almak için giden hiç kimse geri çevrilmemiş, hatta belirtildiğine göre vazifelilerin yirmi, otuz bin kap dolusu pirinç ve darı dağıtmadığı tek bir gün olmadığını vurgulamaktadır (Marco Polo, 2016:74-75).

Marco Polo seyahatnamesinde, Kıtay bölgesinde büyük bir nehrin kıyısında eski ama çok büyük bir şehirden yani Hanbalık kentinden bahseder. Kubilay Han'ın bu şehirde uyguladığı yasalarından bahsederken Hanbalık'ta vücutlarını parayla satanlara kentte yaşamaları yasaklanmıştır. Hanbalık hakkında verdiği bilgilerden diğer önemli olan da Hindistan'dan çok değerli taşlar, inciler, yakutlar, zümrütler ve akikler geldiğini ve buraya dünyanın kıymetli mallarının getirildiğini vurgular (Marco Polo, Tarihsiz: 93-94)

Birçok yerde üretilen mal ve eşyalar Hanbalık'a getirilirdi. Hanbalık'ın ipekli kumaşı en iyi dokuyan kentlerden birisi olduğunu eserinde belirtir. 200'den fazla irili ufaklı kentlerden yüzlerce Tacir Hanbalık'a gelerek ve alışveriş yaparlar. Şehrin göbeğinde büyük bir binanın olduğunu ve bu binada kocaman bir Çan bulunduğunu yazıp, akşamüstü olunca üç defa Çan çalınınca artık şehirden çıkmanın yasak olduğunu belirtir. Atlıların sürekli şehrin etrafında devriye gezdikleri bilgisini de verir (Marco Polo, Tarihsiz: 94- 95).

Hanbalık'ta, Kubilay Han'ın özel bir darphanesi vardır. Para kesme epey hünerli ustalar tarafından basılır (Marco Polo, Tarihsiz: 120). Bölge ve eyaletlere giden ana yolların hepsi Hanbalık ile bağlantılıdır (Marco Polo, Tarihsiz: 129). Ayrıca Kubilay Han burada, Çinli ve Müslüman bilim adamları tarafından yönetilen iki de rasathane yaptırmıştı (Marco Polo, Tarihsiz: 144).

16. Yüzyıl Osmanlı ülkesinden Çin'e giden gezgin Ali Ekber Hıtai'nin yazdığı Hıtaynâme isimli eserde; *"Hanbalık şehrinin dışında Çin Hakanı, ibadet etmek için bir mescid yaptırmıştır. Yılda bir defa idamlık mahkûmları [görmek için] buraya gelir. Mescidin [belli bir şekli] yoktur. Mescidin kible tarafında Müslüman yazısı ve Hıtay yazısı ile ism-i azam ve Allah'ın ayetleri yazılıdır"* (Ali Ekber Hıtai, 2021: 46) . *"Hıtayda yüz gün gittik ve bütün şehir ve hisarlar süslenmişti ve hiçbir menzilde aciz olmadık çünkü bütün şehir ve hisarlar her şeyden doluydu. Bu yüz menzilde sürekli şehir vardı ve bir menzil bile sahrada oluşturulmamıştı ve bütün menzillerde bahs edilen eşyalar hazırda, bazıları Hanbalık'ta saklanır: ör; kaz, arak, hünnap, fındık"* (Ali Ekber Hıtai, 2021: 60-61). *"Hanbalık'ta iki zindan vardır: Birine Şinbu derler, diğerine de Kembu. Kembu dedikleri hapisane ağır suçlular içindir. Oradan kurtulmak nadir görülen bir durumdur. Şinbu dedikleri hapisane [Kembu'ya göre] daha hafif suçlular içindir ve [girenlerin] çoğu oradan sağ salim kurtulur. Her iki zindanda da kadınlar için ayrı ayrı yerler vardır"* (Ali Ekber Hıtai, 2021: 95). *"[Hıtaylılar Hicri] 840'ta (M. 1437) Hanbalık'ı inşa ettiler ve Nam-tai tahtını terk ettiler. Onların düşmanı olan Kalmuk, bu tarafta olduğu için Hanbalık'ı başkent yaptılar. Düşman yollarını sağlamaştırdılar. O düşmanlar, Hıtaylılara hiçbir şey yapamadılar. Çünkü Hıtay gayet makul ve korunaklı bir yer olmuştur"* (Ali Ekber Hıtai, 2021: 110). *"Hanbalık'ta dünyanın her tarafından gelen elçiler için ayrı ayrı olmak üzere daha önce de bahsedilen üç toy vermişlerdi. O toyda değişik lezzetli yemekler ve rengârenk meyveler sofralara konmuştu"* (Ali Ekber Hıtai, 2021: 143). *"Bir hünnap ceviz büyüklüğünde olup gayet tatlıdır. Hiçbir yerde iklimden dolayı onun gibisi yoktur. O hünnap, hazine şehrinde [Hanbalık'ta] boldur"* (Ali Ekber Hıtai, 2021: 144).

Sonuç

Gezginlerin ortak noktalarına baktığımızda; bir liman kenti olan Hanbalık'ın dünyanın ticaret merkezi olduğu belirlenmiş ve tüm değerli eşyaların bu kentte toplandığı ifade edilmiştir. Burada en önemli konu ipektir. Bu şehre kağnılar ile ipekler getirildiğinden bahsedilirken, Hanbalık için "ipek dokuyan kent" tabirine de rastlanmaktadır. Kentte Kubilay Han tarafından bir darphanenin kurulduğu ve Çinlilerin para basma tekniğini, Kubilay Han'ın uygulamış olduğu teknikten yararlanmış olduğu vurgulanmaktadır. Hanbalık'ta hiç genelev ve genelevde fahişelik yapan bir tek kadın olmadığı gezginlerin en çok söz konusu ettikleri noktalardan biridir. Ayrıca o devirde Hanbalık'ta kumar oynama ile ilgili ciddi yasaklamaların olduğu açıkça gezginler tarafından belirtilmiştir.

Hanbalık'a giriş çıkış ile ilgili de yasaklamaların vurgulandığı gezi yazılarında kentin ortasında büyük bir binanın varlığından bahsedip, bu binada bir çanın bulunduğu, çanın akşamüstü olduğunda üç defa çaldığı ve çan çaldıktan sonra kentte izin verilenler dışında kimsenin dışarı çıkamadığı belirtilmektedir. Düzenli ve yaşanabilir bu kentte aynı zamanda kurallı bir yaşam ortamı hazırlanmıştır.

Taydu kentinden de bahsedilmiştir. Bu kentin Hanbalık'ta çıkan bir başkaldırı sonucunda Hanbalık'ın ortasından geçen Sarı ırmağın diğer tarafında Kubilay Han tarafından kurdurulmuş olduğu bilgisi verilmiş, kentin güzelliği betimlenmiş ve kalabalık bir kent olduğu vurgulanmıştır. Bu kentlerin birleşimi ile bugün adının Pekin olduğu bilinen ve Çin'in başkenti olarak bilinen kenttir.

KAYNAKÇA

Abu'l Farac Tarihi, (1999), Çev Ömer Rıza Doğru, TTK, Ankara.

Ali Ekber Hıtai, (2021), Hıtaynâme, Çev. Celal Aslan, İKSAD, Ankara.

Asiltürk, Baki, (2000), Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa, Kaknüs Yay., İstanbul.

Atalay, Besim, (1998), Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, Cilt I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara,

Çandarlıoğlu, Gülçin, (1993), "Çin", TDV İslâm Ansiklopedisi, 8. Cilt, (321-323), İstanbul.

İbn Battuta Seyahatnamesi I-II, Çev. A. Sait Aykut, YKY, 4. Baskı, İstanbul, 2000.

Korykoslu Hayton, (2015), Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı, Çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yayınları İstanbul.

Marco Polo, (2016), Kubilay Han Üzerine Notlar, Çev. Aslı Ümmü Bahadır, Fabula Kitap, İstanbul.

Marco Polo, (tarihsiz), Seyahatnamesi I-II, Yay. ve Haz. Filiz Dokuman, Tercüman 1001 temel eser Kervan Kitapçılık, İstanbul.

Mutlu, Betül, (2011), “15. Yüzyılda Hıtaı’da Bir Timurı Sefir: Gıyaseddin Nakkaş’ın Hıtaı Gözlemleri”, folklor/edebiyat Dergisi, cilt:17, sayı:67/3.

Richthofen Ferdinand von, (1907), Tagebücher aus China, D. Reimer (E. Vohsen), Berlin, (<https://archive.org/details/ferdinandvonrich01rich/page/n3/mode/2up>) (erişim tarihi 6.11.2023)

Roux, Jean-Paul, (2001), Moğol İmparatorluğu Tarihi, Çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Şeşen, Ramazan, (2001), İslam Coğrafyalarına Giriş Türkler ve Türk ülkeleri, TTK, Ankara.

Taşağıl, Ahmet, (1997), “Hanbalık”, TDV İslam Ansiklopedisi, 15. Cilt, İstanbul

Taşağıl, Ahmet (1998). “Hıtâyname”. TDV İslâm Ansiklopedisi, 17. Cilt, (404- 405). İstanbul.

Venedikli Giorsafat Barbaro, (2022), Doğuya Yolculuk, Çev. Ayza Güler, Kronik Yayınları, İstanbul.

Elektronik Kaynak

Encyclopedia, Science News & Research Reviews, (<https://academic-accelerator.com/encyclopedia/history-of-beijing>) Erişim Tarihi, 20.11.2023)

Odorico da Pordenone (1935), Enciclopedia Italiana (https://www.treccani.it/enciclopedia/odorico-da-pordenone_%28Enciclopedia-Italiana%29/) Erişim Tarihi 20.11.2023).

Francis Balducci Pegolotti, (1915), Notices Of The Land Route To Cathay And Of Asiatic Trade İn The First Half Of The Fourteenth Century, The Hakluyt Society, Cathay and the Way Thither, Ed: Henry Yule Vol.1, London. <https://archive.org/details/cathaywaythither03yule/page/n19>. (Erişim Tarihi 26.11.2023)

Harita: Çin https://es.123rf.com/photo_72371337_beijing-province-map-china-vector-map-illustration-isolated-on-background-editable-china-map-vector.html (Erişim Tarihi 27.11.2023)

TOPLULUKTAN CUMHURİYETE TÜRK HALK OYUNLARI

Prof. Dr. Mehmet ÖZMENLİ

Giresun Üniversitesi, 0000-0002-8616-0712

Öğr. Gör. Gökhan HAMZAÇEBİ

Giresun Üniversitesi, , 0000-0003-2380-0759

Özet

Türk kültürü, tarihte topluluk kurmuş ilk Türk toplumundan buyana gelişerek gelen doğal ve toplumsal varlıktır. Kültür ayrıca Cumhuriyetimizin temelini de teşkil eden her türlü yaşam tarzı, toplumsal düşünce, folklor ve sanat gibi egemenlik ölçüsü olan araçtır. Türk folklorunu kültürden ayrı düşünmek söz konusu değildir. Türk kültürü yaşam tarzını belirleyen unsurlardan biride folklorun önemli kollarından olan halk oyunlarıdır. Halk oyunlarının içselleştirilmesinde; zamanı anlamak, zamanı görmek ve zamandan anlam çıkarmak, düşünmek ve toplum olarak bir olmanın ölçüsü yatmaktadır. Kültürün içinde folklor, folklorun oluşumunda da sözlü gelenek yatmaktadır. Sözlü gelenekler toplumun içinde gelişmekte ve yaşamaktadır. Sözlü geleneklerin teşkilinde; taklit, hüznün kader, eğlence, sevinç gibi insan odaklı unsurlar ile inanma odaklı din ve kültürel inançlar yatmaktadır. İnsanın yaşamı boyunca doğayla mücadelesi olmuştur. Kimi zaman insan çoğu zaman da, doğa mücadeleyi kazanmış olsa da doğayla insan birlikte olmayı başarmıştır. Bu mücadelenin en başında kültürün sözlük anlamını taşıyan toprağın, işlenmesi olmuştur. Halk oyunları bu toprakların vücut bulmuş şeklidir. Türkiye Cumhuriyetinin her karış toprağında sergilenen ve türleri bakımından çeşitlilik gösteren halk oyunlarımız, kadın- erkek ayrımı göstermeksizin yediden yetmişe herkes tarafından coşkuyla sergilenmektedir. Bu çalışmamızda, günümüzde çeşitli törenlerde, yarışmalarda ve festivallerde sergilenen bu oyunlar, kadim geçmişten günümüze nasıl geldiğini ve Cumhuriyetin ilk yılından ikinci yüzyıla aktarımındaki yaklaşımları inceleyeceğiz.

Ayrıca ikinci yüzyıla taşınan halk oyunlarında; bilinçli ya da bilinçsizce zarar verme, harap etme ve tahribatların önlenmesi vurgulanmış, gelecek kuşaklara doğru aktarımı bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın konu ile ilgili araştırmalara katkı sağlaması en büyük dileğimizdir. Çalışmamız görsel yayınlar ve literatür çalışmaları ile ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Kadın, Kültür, Halk oyunları.

Giriş

Türklerin kültür tarihini, aydınlık ve karanlık temeller üzerinde iki olguyla açıklamak mümkündür. Aydınlık temeller Türk tarihi ve Türk kültür tarihini vurguladığımız, ispatı mümkün bilinen ve tespiti mümkün olan yapıtlar ki, Türk dilini, kültürünü ve teşkilatını öğrendiğimiz günümüze kadar gelen yazılı belgeler dönemi olarak tanımlayabiliriz. Bu aydınlık dönem, Türklerin kurmuş oldukları topluluk ve devletlerin dünya tarihindeki haklı yerini göstermekte ayrıca karanlık döneme de atıf yapmaktadır.

Karanlık dediğimiz temeller, yazılı belgelere dayanmayan ancak Türk kültür varlığını kuşaklar boyu aktaran sözlü gelenekler olarak tanımlayabiliriz. Yazıdan önceki dönemlere ait Türk varlığını, Türk topluluklarının oluşturduğu sözlü gelenekler, günümüze aktararak geldiği bilmektedir. Bu sözlü geleneklerden birde halk biliminin önemli unsurlarında biri olan halk oyunlarıdır. Halk oyunları kültürü dünya üzerinde her toplum ve toplulukta olduğu gibi Türk topluluklarında da varlık göstermiştir. Halk oyunları toplumlar için, tarihin ulaşılabilir ilk çağlarından günümüze birçok dönemlerden geçerek ve doğal olarak hem müzikal yapılarıyla hem de figüratif yapılarıyla gelişen halk bilimi unsuru olmuştur

(Güven, 2014: 286). Topluluklara ve toplumlara yurtluk ve millet olma bilincini oluşturan yerel inançlar, kültürel kavramların meydana gelmesinde önemli bir etkidir. Karanlık dönemden beri halk oyunları, geleneklerle ilişkili olduğu bilinmekte ve oyunların içeriğinde geleneksel inanç ve ritüellerin toplumsal yaşantısının gündelik davranışlarını etkileyen sözlü gelenekler bulunmaktadır.

Günümüzde ise bölgesel ve yerel gruplar tarafından sergilenen; geleneksel bayramlar, festivaller, yarışmalar ve etkinlikler bu karanlık (sözlü) dönemin kültürünü coşkuyla sergilenmektedir. Mitlerde geçen ve karanlık dönemi gösteren kültürel değerlere bakıldığında Türkler özellikle nevrüz törenlerinde ve geleneksel bayramlarında çeşitli halk oyunları oynamışlar, bu çeşit döngülerinde bayram sırasında yılın nasıl olacağını yorumlamışlardır (Salihov, 2019: 198). Toplulukları oluşturan insanlar için coğrafya büyük bir lütuf olduğu bilinir ve bu lütuf üzerine insanlıkta çeşitli coğrafik alanlarda gelişme fırsatı bulmuştur. İnsanların toplumsal yaşama biçimleri, niçin o fiziki alanlarda buldukları ve nasıl bir kültürel etkileşim içinde oldukları coğrafyanın konusu içindedir (Özder, 2013: 215).

Tarihte görülen ve karanlık dönem diye adlandırdığımız Türk toplulukları, bilinen tarihten bu yana farklı coğrafyalarda yaşadıkları göz önünde bulundurulduğunda yaşadığı coğrafyaların topluluklar üzerinde, yaşam tarzı, inanç ve kültür oluşturmada büyük etken olmuştur. Bu nedenle karanlık dönemle ilgili gelenek ve göreneklerin kültürle yoğrularak nasıl oluştuğunu ve bu fiziki çevrenin Türk insanını büyük bir lütufla nasıl şekillendirdiğini görmek mümkündür (Akçan, 2022: 896). Karanlık dönemin bulgularını çeşitli zamanlar da yapılmış olan kazılardan çıkartılan eserlerde görmekteyiz. Türklerde dans müziksiz düşünülemez. Her ne kadar şaman törenlerinde sadece dans figürleri görünse de ritmik unsurlarla beslenmiştir. Birçok tarih ve müzik bilim insanları en az milat öncesi 2000 li yıllardan beri devam eden bir Türk müziği ve dans tarihinden bahsetmektedir.

Karanlık ve aydınlık dönem Türk müzik ve oyun kültürü Orta Asya'da en az M.Ö. 1700 yıllarına kadar uzanan yaklaşık 6000 yıllık uzun bir süreyi içermektedir. Türklere ait bu bilgiler Çin ve Hint kaynaklarında M.Ö. 8.yüzyılda önce dümbelek, düdük ve çeşitleri ile uzun saplı bağlama tipi çalgılardan bahsedildiğine rastlanmıştır. Ayrıca milat öncesi sekizinci yüzyılda Batı Türkistan'da kopuzun bir çeşidi olan, dört telli ve armut şeklinde gövdeye olan "pipa" denilen bir Türk çalgısı Çinlilerce keşfedildiği bilinmektedir (Somakçı,2003:131-132). Türker'in karanlık (sözlü) kültürel zenginliğine ışık tutan bu arkeolojik çalışmalarla Türk kültürünün yazılı kaynakların yanı sıra sözlü kültür kuşaklar boyu aktarılacak günümüze geldiğini görmekteyiz. Türk kültüründe müzik ve dans birlikte anılmaktadır.

Türkler topluluklarında sözlü geleneğin icracıları içinde; inanç, büyü ve mistik tipler olarak kabul edilen şamanlar, kam ve baksı denilen figürlerdi. Bu figürler, pek çok farklı görevi yerine getirmenin yanı sıra, Türk dans ve musiki kültürünün de en eski temsilcileri olarak görülmektedirler (Uğurlu, 2017:1064). Bu karanlık (sözlü) dönem Türk folklorik kültürü, dans (raks) ile müziğin birlikteliği meselesi yazılı olmayan kaynaklar ve kurganlardan çıkarılan çeşitli parçaların incelenmesiyle açıklığa kustu. Türk topluluklarının kültür tarihlerine bakıldığında bu beraberliğin, baksı ve kam gibi mistik inanç etkisi bulunan törenlerle ilk kez başladığı görülecektir.

Orta Asya Türk Topluluklarının Müzik ve Dans Kültürü

Orta Asya'da İskit, Hun, Gök Türk ve Uygur gibi birçok isimlerle çeşitli devletler kurmuş olan Türkler, ayrıca devleti oluşturan toplumun kültürel ve sosyal ihtiyaçlarına cevap verebilmek için toplumun yaşam tarzı ile ihtiyaçlarına uygun yapılanma içine girmiştir. (Odabaşı, 2019: 166). Sosyal ve kültürel yaşam tarzlarını devlet kültürü içerisine ustalıkla yerleştirmeyi başarmışlardır. Dünya üzerinde insanlığın var olduğu zamandan itibaren toplumsallaşmayı öğrenmiş olan Türkler, bilgi üretme, kültür üretme, gündelik hayatın idame ettirecek aletler üretme ve bunları kullanarak devlet ve üstün medeniyet yaratma becerisini sunmuşlardır.

Önceleri karanlık dediğimiz dönemde sözlü nitelik taşıyan bilgiler, aydınlık diye yorumladığımız kayıt tutmanın ve yazının kullanılmaya başlaması üzerine, somut olgulara dönüşerek görünür ve kayıtlanabilir hâle geldikleri bilinmektedir. (Özdemir, 2001: 411). Topluluk kurmayı başarmış ilk Türk toplulukları bu sözlü geleneği üretmiş, aydınlık dönemlerine de taşımayı başarmış, hatta asırlar içinde kurmuş

olduğu Türk devletlerinde de yaşatmayı bilmişlerdir. Kadim kültürde üretilen oyun; halk oyunları ile eş anlamlıdır diyebiliriz. Şamanların kam törenlerinde kullandığı önemli ritüellerden biride oyundur.

Kadim Türk kültüründe oyun kelimesini şamanla birlikte kullanıldığına dair çeşitli örnekler mevcut olduğu görülmekte hatta Yakut ve Saha Türklerinde de şamanı tanımlamak için kullanılan bir sözcük olduğu belirtilmektedir. Dinsel törenleri yöneten şamanların, ait olduğu toplum içinde oyuncu ve müzisyen olarak yer aldığı, ayrıca şamanın görünmeyen varlıklarla iletişim kurmasında en etkili yollardan birinin oyun ve müzik olduğu anlaşılmaktadır. Halk oyunları icralarının kökeni, sözlü gelenek içindeki Türk topluluklarının yaratımlarında dinsel ve büyüsel unsurları taşıması nedeniyle şamana ait şekilsel icralara dayandığı görüşü günümüzde de kabul görmektedir (Ertural, 2012:102-103) .

Türk mitolojisinde oyunların ruhlarla ilişkisinden bahsedilmektedir. Türkler; topluluk halindeki boylar ve kurmuş oldukları birçok Türk devletlerinde müzik icrasında kullanılan davulların çıkarmış oldukları seslerin ve bu sesler eşliğinde yapılan büyük gösterişli bedensel oyun hareketlerinin kötü ruhları kovacağına inanılmaktadır. Çin kaynaklarında Hun Türklerinin karanlığın çökmesiyle, gün batımından gün doğumuna kadar olan sürede davullar çaldıklarını ve bu sırada oluşan ritimlerle dans ettiklerini böylelikle karanlıkta ortaya çıktıklarına inanılan kötü ruhları kovdukları söylenmektedir (Dalkıran, 2019: 7).

Resim 1. Türklerde dinsel dans.

Türkler müzik ve dans olgularını uygulamış oldukları ritmik yapılarla güçlendirmiştir. Önceleri içgüdüsel hareketle başlayan ve zaman içinde kişiler arası etkileşimle vücut bulan müzikal ritmik yapılar, çevresel etki, toplumsal hareketlilik ve coğrafyanın şekillendirmesiyle müzikal davranış biçimine dönmüştür. Coğrafik şartlar yaşam koşullarını etkilemekte ve Türklerin müzikal kültürünü şekillendirmektedir. Türklerin en önemli 5 zamanlı ritmik kalıplar, müzikal ritim yapılarında ve oyun figürlerinde de görmek mümkündür. Altaylılar konargöçer yaşam tarzında, coğrafi şartların zorlukları gibi olayları ve durumları davul ritimleri ile birlikte küçük ezgi kalıplarını kullanarak bu 5 zamanlı kalıpları ifade etmeye çalışmışlardır (Akarsu, 2017: 884). Müzik ve dans, Uygur Türklerinin günlük yaşamında önemli bir yer tutmaktadır (Arslan, Adem, 2008:9). Önceleri karanlık (sözlü) dönemde halk oyunları sözlü ifadelerin figüratif yapıya dönüştürülmesiyle icra edilmekteydi. Kadim dönemlerden bu yana Türk dünyası müziklerinde olduğu gibi Uygur Türklerinin oyun ve müziklerinde de sözlü müzik yapıları mevcuttur. Hatta sözsüz müziklerinin çoğu sözlü eserlerden alınan ezgilerden oluştuğu da bilinmektedir.

Türkler tarafından sıklıkla kullanılan, ritmik zamanları belirgin olan ve meydan sazı olarak bilinen davul ve zurna ile icra edilen müzikler sözsüz formda icra edilmektedir. Uygur Türklerinin oyun figürlerini farklı ve gerekli kılan öğelerinden biri de ritmik yapılarındaki çeşitlilik ve zorluktur. Uygur Türklerinin müzikal ritimleri, sanat dairesi içinde gelişen dansın, ana eşlikçisi ve destekçisidir. Ritim yapılarındaki zorluk ve çeşitlilik Uygur Türklerinin danslarında yüksek bir nitelik kazanmasına yardımcı olmuş, danslarda ritmik zenginliğin gelişmesinde rol oynamıştır(Özdemir, 2018: 253). Çeşitli tasvirlerde ve organlardan edinilen bilgilere göre Uygurların haricinde Kıpçaklar, Umaylar gibi Türk topluluklarında

sözlü müzik ve dans eden insanların varlığından bahsedilmekte; “*Ellerinde eğri kılıçlarını kaldırıp dans eden çıplak ayaklı bu figürlerin bir şamanist ritüelde olduklarının kanıtı Movses Kagankatvatsi'nin Türk topluluklarından Sabirler ile ilgili 7. yüzyılın 80'lerine ait notlarından günümüze ulaşmıştır*” (Çerezci, 2020: 766). Orta Asya Türk topluluklarında güzel sanatlara olan ilgi büyüktü. Orta Asya’da Çeşitli Türk toplulukları; kullandığı alana göre güzel sanatların gelişim süreçlerinin yanı sıra oluşturdukları folklorik değerlerin unsurlarına göre, içinde barındırdığı ritim ve dansı etkilerinin üstünlüğünü görmüşler ve bu etkileri birçok alanda kullandıkları gibi dans, müzik ve ritimde de kullanmışlardır.

Dans ve müzik, Türklerin topluca yapmış oldukları eğlence törenlerinde sergilenirdi. Bu davranışları eski Türk mitlerinden ve Çin kaynaklarından öğrenmekteyiz. Bu tür etkinliklerin ve geleneksel bayramların ayrılmaz bir parçası olan ve birçok amaç için kullanılan dans ve müzik, Kök Türklerin gündelik yaşamında çok önemli bir yere sahipti (Vural, 2011: 88).

Osmanlı Dönemi Müzik ve Dans Kültürü

Türklerin Anadolu’ya gelişiyle birlikte özellikle Selçuklu ile başlayıp, Osmanlı döneminde üst seviyelere çıkan saray ile halk arsandaki kültür farklılığı, dil ve müzik kadar dans da kendisini göstermekteydi (Akıncı, 2022: 16). Osmanlı devleti içinde farklı birçok Türk topluluklarının olduğu bilinmekte, devletin resmi yönetimi ile bu toplulukları oluşturan halk yaşantısını ayıran kültür farklılığının olması kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak buna karşın resmi işlerde sarayın yapıları ve kuralları gerçekleşirken Osmanlı, saray dışındaki halkın kendi içindeki kültürel yaşantısını serbestçe yaşamasına olanak vermiştir.

Osmanlı döneminde halk, saray dışında şehir ve kırsal alanlarda yaşamaktaydı. Saray dışındaki halk, kendine özgü kadim kültürden biriktirdiği folklorik yapılarıyla içtimai hayatını sürdürmekteydi. Bugün Anadolu’nun tüm yörelerinde oynanan halk oyunları, bu içtimai hayatın aktarım yoluyla getirdiği birikimlerine bağlıdır. Osmanlı, kültürel varlıklarını, saray çevresinde ve halkın dışında belirli kurallar bütünü içerisinde yaşatmaktaydı. Ancak saray, halkın kendi kadim kültürden getirdiği unsurlara, kendi içlerinde yaşattıkları şenlik, bayram ve eğlencelerinde sergiledikleri kültürel birikimlere karışmamış, bunun sayesinde geleneksel dans, ritim ve müzikler günümüze kadar sözlü gelenek içinde anonim yollarla gelmiştir.

Osmanlı döneminde kültür eğlenceleri sarayın dışında halkın kendi arasında yaşattığı örf adet ve gelenek yapıları içinde sergilenirdi. Saray içinde ki eğlenceler, belirli kuralara göre ve disiplin içinde gerçekleşen programlarda yapılırdı.

Osmanlı döneminde eğlenceler genellikle şenlikler halinde yapılırdı. Şenlikler, saray tarafından ancak sarayın dışında halkın katılımına açık olan ve sultanların tahta çıkışı, sarayı ilgilendiren doğumlar ve sefere çıkılması gibi çeşitli sebeplerle yapılan görkemli eğlencelerdir. (Nazlı, 2014: 50). Saray dışında gerçekleşen şenlik ve düğünlerde sergilenen eğlenceler, içten gelerek özgürce kurala bağlı kalmadan sergilenmekteydi. Düğünler de kadınlar ve erkekler kendi aralarında birlikte dans eder, yer, içer, eğlenirler. Hareketlerinde ölçülü aynı sakinlik ve tavır içindeki halk, özel günlerde şenlikler, düğünler ve bayramlar gibi eğlence ortamlarında müzik eşliğinde oyun oynarlar, eğlencenin ilerleyen saatlerinde de adeta büyük coşkuya dönerek dans ederdi. Bu ortamlarda sergilenen danslar, Türklerin kadim kültürden beri getirdikleri değişmeyen ve kendilerine has folklorik yapılarıdır. Bu ortamlarda dans edenlerin oynadıkları oyunlardan biri de halaydır. Halay başı adı verilen baştaki dansçı eline bir mendil alır ve diğer kadın erkek dansçılarda yan yana dizilir, erkekler çeşitli sıçrama ve çökme figürleri yaparken genç kızlar naif tavırlarla sakinlik içinde küçük adımlarla çeşitli figürler yaparak eşlik ederlerdi (Berdibek, 2017: 41-53).

Osmanlı saray eğlenceleri, konumları gereği gösterişli olup, diğer toplum kültürleriyle ağırlıklı temasların olduğu, eğlence ortamları arasında özel bir konumda kural ve disiplinlerle yer almıştır. Sarayda sergilenen rakslar, dramatik gösteriler ve köçekçeler tür ve nitelik bakımından halk oyunları gibi görüneler de, halkın içinde oynanan halk oyunlarından kuralları gereği farklıdır.

Resim 2. Osmanlı Saraylarında dans.

19. Yüzyılda batılılaşmayla birlikte saray eğlencelerinde batı kültür etkileşimleri gözlenmiştir. Bu dönemde özellikle sarayda sergilenen dans repertuarının farklı kültürel etkileştiği görülmektedir. Bu dönemde sarayda yapılan eğlenceler sırasında sergilenen köçekçelerden sonra oynanan Arnavut dansları, Yunan dansları ve özel yetenek gösteren oyunlar oynanmaya başlamış ayrıca giderek önem kazanan yapılar haline geldiği bilinmektedir (Birer, 2018: 68-76).

Cumhuriyet Dönemi Türk Halk Oyunlarına Bakış

Maddi ve manevi olarak iki başlıkta görmemiz gereken kültür; özünde insan ve toplumların oluşturduğu olgulardır. Toplumların karanlık dönemden günümüze taşımış olduğu sözlü geleneklerin oluşmasında, insanların gönül dünyasını besleyen inanışlar ve sanat gibi tüm olguları taşıyan değerlere manevi kültür olarak tanımlanmaktadır. Kültürün olduğu her yerde insan, insanın olduğu her alanda kültür vardır (Kazmaz, 2001: 295). Atatürk; -Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür, sözüyle insan odaklı kültür olgularının bir ülke için önemli olduğunu gayet bilmekteydi. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı İmparatorluk kabiliyetini kaybetmesi ve Anadolu halkının her taraftan kuşatılması karşısında Atatürk; merkezi otorite kurarak, kurtuluş mücadelesi sonucu uygarlık yarışıyla çağdaş ülkeler düzeyine ulaşacak yeni bir cumhuriyet kuracaktır. Atatürk, topluluktan cumhuriyete karanlık ve aydınlık dönemleri yaşamış Türklerin, var olan milletleşme anlayışında köklü bir değişiklik yapmıştır. Bu değişimler karşımıza Kültür Devrimi olarak çıkmıştır (Atabay, 2009: 457). Halk kültürü ve bilimsel kültür çalışmaları neticesinde Türk Ocakları'nda ve Köy Enstitüleri'nde folklor konularında yoğun çalışmalar yapılmış, Tarih, arkeoloji, etnoloji gibi kurumlar kurulmuş, mecmualar çıkartılmıştır. Kültür temellerine oturan Cumhuriyet anlayışı ölçüsünde, Atatürk; kadim yıllarca oluşan halk kültürünün ve güzel sanatların önemli bir dalını teşkil eden müzik ve dans ayrıca folklorun önemli unsurlarından olan halk oyunları ile de yakından ilgilenmiştir(Evcin, 2011: 538). Cumhuriyetin 10. Yılında Atatürk'ün huzurunda İstanbul'da Balkan Festivali yapılmıştır. Bu festival içerik olarak eski Türk bayramları ve şenliklerinde olduğu gibi, Türkiye'de düzenlenen ilk uluslararası halk oyunları festivalidir. Zaman zaman Atatürk'ün de eşlik etmiş olduğu bu kültür şölenine, ülkenin her bir köşesinden gelen Çoruh, Karadeniz, Balıkesir Pamukçu köyü ve İstanbul Amatör Zeybek gibi yerel halk oyunları ekipleriyle civar ülkelerden gelen ekipler katılmıştır. Ayrıca bu büyük şölende Balkanlardan dört ülkenin halk oyunları ekipleri ortak bir melodinin eşliğinde hora türünde oyunlar oynamışlardır(Yılmaz, 2019: 32).

Sonuç

İnsan olan her yerde kültür den bahsedilir. Bu kültürün gelişiminde ve büyümesinde toplumlar önemlidir. Bu toplumlardan en önemlisi kadim Türk topluluklarıdır. Türk kültürü, tarihte topluluk kurmuş ilk Türk toplumundan buyana gelişerek gelen doğal ve toplumsal varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür maddi ve manevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Manevi kültür insanların sözel dünyasının birikimleriyle gerçekleşmiştir.

Dans ve müzik kültürü sözlü kültürün bir tezahürüdür. Dans müzikten ayrı düşünülemez. Çoğunlukla beş zamanlı ritmik unsurlara sahip melodilerin bugün ki halk oyunları icralarında sergilenmesi bu kadim kültürün neticesidir. Ayrıca Cumhuriyetimizin temelini de teşkil eden her türlü yaşam tarzı, toplumsal düşünce, folklor ve sanat gibi egemenlik ölçüsü olan halk oyunları kültürü gelece aktaracağımız en önemli araçtır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini kültür olarak nitelendiren Atatürk, Türk sanatının kültürel kimliğini, kadim geçmişten buyana Türklerin yanında taşıdığı Türk folklorunu sağlam ve bilimsel temeller üzerinde inşasını arzu etmektedir. Muasır medeniyetlere yükselmenin şartlarından olan kültürel ve sanatsal yapıların Özünü karanlık ve aydınlık döneme dayanan Türk millî kültürden alan bu anlayışın, bilimsel temellerle işlenerek ileriki dönemlere zengin bir kültür birikimi bırakmaktır.

Kaynakça

- Akarsu, S. (2017). Türkiye’de Günümüz Müzik Kültürü Üzerine Bir İnceleme. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 4(12), 883-890.
- Akcan, A. (2022). Eski Türk Kültür ve Medeniyetine Dair: Bozkırda Varolmak. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8(3), 896-909.
- Akıncı, A. Y. (2022). Halk Oyunlarının Tarihsel Süreci. *Sportif Yönleriyle Türk Halk Oyunları*, 5.
- Arslan, M., & Adem, Ö. G. E. R. (2008). Uygur Türklerinde Bazi Çalgılar ve Çin Kültürüne Etkisi. *Türk dünyası incelemeleri dergisi*, 8(2), 9-16.
- Atabay, M. (2009). Cumhuriyet kültürü. *Atatürk Yolu Dergisi*, 11(43), 455-466.
- Berdibek, Z. D. (2017). Ötekinin Merceğinden Osmanlı Eğlence Kültürü. *Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS)*, 4(8), 37-58.
- Birer, M. (2018). Osmanlı Eğlence Müziği Geleneklerinde Sosyo-Kültürel Etkileşimler. *Ahenk Müzikoloji Dergisi*, (3), 66-83.
- Çerezci, J. Ö. O. (2020). Türk Sanatında Üç Dişli Başlığa Sahip Şamanlar ve Savaşçılar. *Sanat Tarihi Dergisi*, 29(2), 765-781.
- Dalkıran, A. (2019). Türk Kültüründe Davul Ve Resim Sanatına Yansımaları. *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-* Yıl: 2019, Sayı: 21 Sayfa: 1-24
- Ertural, N. (2012). Şamandan Oyuncuya Giden Yolda Türk Halk Oyunlarının Yapısı Ve İşlevleri. *Gazi Türkiyat*, 1(11), 101-111.
- Evcin, E. (2011). Atatürk’ün Güzel Sanatlara Ve Sanatçılara Bakışı. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(47), 521-555.
- Güven, M. (2014). Türk Halk Oyunlarında Kartal Figürü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (51), 285-302.
- Kazmaz, S. (2001). Halk Kültürüne Toplu Bir Bakış Düşünceler ve Değerlendirmeler. *Erdem*, 13(38), 295-326.
- Nazlı, Ü. (2014). Çadırlardan Saraylara Türk Tiyatrosunun Sahneleri. *Art-Sanat Dergisi*, (1), 47-72.
- Odabaşı, Z. (2019). Türk devletlerinde kullanılan idari ünvanlar. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 165-192.
- Özdemir, E. (2018). Geçmişten Günümüze Uygur Türklerinde Geleneksel Müzikler. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(14), 247-260.
- Özdemir, N. (2001). Teknolojik Gelişmeler Bağlamında Türkiye’deki Çocuk Oyunlarının İncelenmesi. *Erdem*, 13(38), 411-423.

Özder, A. (2013). Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde Coğrafyanın Halk Kültürüne Etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (25), 213-237.

Salihov, A. (2019). Başkurlarda eski Türk takvimi ve Nevruz bayramının kutlanması. *Bilig*, (88), 189-203.

Somakcı, P. (2003). Türklerde müzikle tedavi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 131-140.

Uğurlu, S. (2017). Türk Müzik Folklorunda Şiir, Müsiki Ve Raksın Tarihi Birlikteliği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(2), 1058-1079.

Vural, F. G. (2011). Kök Türklerde Müzik. *Turan-Sam*, 3(11), 88-92.

Yılmaz, Ş.E. (2019). Atatürk Ve Beylerbeyi Balkan Festivali. *Anka Strateji Dergisi*, S, (12), 28-34.

İnternet Kaynak

Resim 1. <https://www.altayli.net>. Erişim tarihi 14.11.2023

Resim 2. <https://www.temsil.org/> Erişim tarihi 14.11.2023

TÜRKİYEDEKİ AKADEMİSYENLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE KONGRELERE KATILIMLARININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, ERCAN DEMİR¹

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Gevaş Meslek Yüksekokulu, 0000-0001-9284-3037

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki akademisyenlerin demografik özellikleriyle kongrelere katılımları arasındaki bağların incelenmesidir. Bu çalışmada nicel araştırma tipi benimsenmiştir. Akademisyenlerden veri elde etmek amacıyla YÖK Akademik internet sayfasından farklı unvanlarda 500 akademisyenin e-mail adresine anket dağıtımı yapılmıştır. 417 akademisyenden veriler elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 20 istatistik paket programı tercih edilmiştir. Araştırmaya katılan akademisyenlerin %47,7 kadın ve %52,3 erkektir. Akademisyenlerden %55,6'sı evli ve %44,4'ü bekârdır. Yaş ortalamalarına bakıldığında; %35'i 30 yaş ve altında, %30,5'i 31-45 yaş grubunda, %25,4'ü 46-59 yaş grubunda ve %9,1'i 60 ve üzeri yaş grubunda olduğu görülmektedir. Akademisyenlerden %25,7'si araştırma görevlisi, %23,7'si öğretim görevlisi, %27,8'i Dr. Öğr. Üyesi, %12,7'si Doçent ve %10,1'i Profesördür. Katılımcıların %32,4'ü 5 yıl ve altı, %24,7'si 6-10 yıl, %18'i 11-15 yıl, %12,7'si 16-20 yıl, %12,2'si 21 ve üzeri yıl mesleki deneyime sahip olduğunu belirtmiştir. Akademisyenlerden %15,3'ü yılda 1 kez, 23,7'si yılda 2 kez, %18'i yılda 3 kez, %30,7'si 4 ve üzeri kez kongrelere katıldığını ifade etmiş ancak %12,2'si de kongrelere katılmadığını belirtmiştir. Akademisyenlerin genelde ilkbahar (%41,7) ve yaz mevsimlerinde (%38,1) kongrelere katıldığı görülmektedir. Akademisyenlerin kongrelere katılımını etkileyen faktörler incelendiğinde; sırasıyla sosyal aktivite ve ailelerin katılıp katılmama durumu, maliyet, zaman destinasyon çekiciliği ve kongrenin özellikleri etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Erkeklerin kongreleri tercih ederken kongrenin özelliklerine kadınlardan daha fazla dikkat ettikleri ortaya çıkmıştır. Maliyet konusuna ise kadınların daha fazla dikkat ettikleri belirlenmiştir. Evli olan akademisyenlerin bekâr olanlara oranla kongre tercih ederken, kongrenin özelliklerine daha fazla dikkat ettikleri tespit edilmiştir. Kongre tercihinin etkileyen faktörlerden kongrenin özellikleri, destinasyon çekiciliği, sosyal aktivite ve aile katılım durumu ile maliyet değişkenlerinin akademisyenlerin yaşları açısından anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; 31-45 yaşlarında olan akademisyenlerin, 30 yaş ve altı ile 46-59 yaşlarında olan akademisyenlerden daha fazla kongrenin özelliklerine dikkat

ettikleri tespit edilmiştir. 31-45 yaşlarında olan akademisyenlerin, 30 yaş ve altı ile 46-59 yaşlarında olan akademisyenlerden; 46-59 yaşlarında olanların da 30 yaş ve altında olanlardan daha fazla destinasyonun çekici olmasına dikkat ettikleri belirlenmiştir. Sosyal aktivite ve aile katılımı konusunda 31-45 yaşlarında olanların diğer yaş gruplarındaki kişilere göre daha fazla dikkat ettikleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca 31-45 yaşlarında olanların 30 yaş ve altı kişilere göre daha fazla maliyete dikkat ettikleri gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akademisyenler, Demografik Özellikler, Kongreler.

VAN KONGRE TURİZMİNİN VAN'DA BULUNAN KONAKLAMA İŞLETMELERİ VE KONGRE VE TOPLANTI AMAÇLI TESİSLER BAKIMINDAN UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, ERCAN DEMİR¹

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Gevaş Meslek Yüksekokulu, 0000-0001-9284-3037

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Van ilinin kongre turizmi bakımından konaklama işletmeleri ve kongre ve toplantı amaçlı tesisler bakımından uygunluğunun araştırılmasıdır. Çalışmada konaklama işletmelerinin ve kongre ve toplantı amaçlı tesislerin yöneticileriyle birebir görüşmeler yapılarak ve ilgili işletmelerin internet sitelerindeki verileri incelenerek bilgilere ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında Van'da faaliyet gösteren toplamda 68 konaklama işletmesinin olduğu belirlenmiştir. Turizm işletme belgeli 20 otelden 2'sinin 5 yıldızlı, 6'sının 4 yıldızlı, 7'sinin 3 yıldızlı, 2'sinin 2 yıldızlı, 2'sinin apart ve 1'inin butik otel sınıfında olduğu belirlenmiştir. Turizm işletme belgeli 20 otelde toplam 1095 oda ve 2256 yatak vardır. Belediye belgeli 48 konaklama işletmesinde ise toplamda 1766 oda ve 4012 oda vardır. Çalışma kapsamında otellerin kongre/toplantı kapasiteleri ile ilgili yapılan araştırmada, turizm işletme belgeli ve belediye belgeli otellerde toplamda 5250 kişi kapasiteli 27 kongre/toplantı amaçlı salonun bulunduğu tespit edilmiştir. Kongre ve Toplantı Amaçlı Tesisler bakımından incelendiğinde: **a-** Van Expo Fuar ve Kongre Merkezi: Kobilerin, STK'ların, üniversitelerin, kamu ve diğer kuruluşlarının tanıtım, eğitim, danışmanlık, pazarlama, sosyal etkinlik, kongre, seminer gibi birçok alandaki faaliyetlerine ev sahipliği yapan merkezin 5 toplantı salonu ile 650 kişilik kapasiteye sahiptir. **b-** Prof. Dr. Cengiz Andıç Kültür Merkezi: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi kampüsü içerisinde bulunan kültür merkezi, 450 kişilik salonu ile üniversite bünyesinde ve il genelinde yapılan birçok sosyal ve kültürel etkinliğe ev sahipliği yapmaktadır. **c-** Van Ticaret ve Sanayi Odası: 2007 yılında hizmete açılan VANTSO hizmet binası sahip olduğu modern alt yapısı ile kaliteli bir hizmet anlayışı ile kurulmuştur. Hizmet binası sahip olduğu 1 toplantı salonu ile 350 kişiyi ağırlayabilmektedir. **d-** Elite World Hotel: Şehir merkezinde bulunan otel özgün mimarisi ve dekoru ile dikkat çekmektedir. Bir kongre için gerekli tüm özelliklere ve imkânlara sahip 7 salonu ile toplamda tiyatro oturma düzeninde 1250 kişiyi ağırlayabilecek kapasiteye sahiptir. **e-** Double Three by Hilton Van Hotel: Van Gölü kıyısında manzarasının yanında kaliteli bir hizmet sunan otel, 5 toplantı salonu ile tiyatro oturma düzeninde 1000 kişiyi ağırlayabilecek kapasiteye sahiptir. Gerekli tüm özelliklere sahip toplantı salonları, şehirde düzenlenen birçok toplantı ve kongreye ev sahipliği yapmaktadır. **f-** Merit Şahmaran Hotel Merit: Edremit ilçesinde Van Gölü kıyısında kurulmuş olan otel toplantı amaçlı 2 salona ve 600 kişilik kapasiteye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kongre Turizmi, Konaklama İşletmeleri, Kongre, Van ili.

AİLEDE DEĞER ODAKLI YAŞAM VALUE FOCUSED LIFE IN THE FAMILY

Dr. Serpil BAŞAR

İzmir İl Müftülüğü - ORCID ID: [0000-0002-9727-8337](https://orcid.org/0000-0002-9727-8337)

ÖZET

Bu araştırmada, toplum için temel bir unsur olan ailede değer yaşantısına dikkat çekilerek, insanın manevi ihtiyaçları içinde değerleri deneyimlemesine duyduğu ihtiyaç konu edilmiştir. Bu kapsamda “değer, değerleri yaşamak ve maneviyat” kavramları üzerinden, değer odaklı bir aile yaşam deneyimi vurgulanmış, değer yaşantısının kazanımları paylaşılmıştır.

Yöntem olarak “ailede değer yaşantısı” olgusuna betimsel araştırma yöntemi tercih edilerek, literatür taraması ve olgu ile ilgili vaka sunumu araçları kullanılmıştır.

Bireyin yatay ilişkiler ağı kurduğu yaşam alanlarının ilki ailedir. Ailesi içinde ilk varoluşunu deneyimlerken, kurduğu aidiyet ilişkisi üzerinden yaşamı anlamlandıran birey manevi ihtiyaçlarını giderebilmektedir. Değerleri yaşayabildikçe de varoluşunu gerçekleştirmektedir. Bu nedenle aile içinde bireyler arasında kurulan iletişimde değerlerin yer alması önemlidir. Aile üyelerinin bu ihtiyaçların farkında olarak bir iletişim düzlemi kurması, değerleri önemseyerek birbirine özen göstermesi, birbirinin iyi oluşunu destekleyerek, manevi güçlenmesini sağlamaktadır.

Sonuçta, bireyin iyilik halini desteklemek üzere ortaya konulan değer yaşantısı, manevi güç kaynakları ile anlam bulmayı, yaşamı değerli görmeyi, aile üyeleri ile anlamlı ilişkiler kurmayı, doğru bir değer yaşam deneyimi elde etme ve Yaradan ile sevgiye ve güvene dayalı bir bağ kurma olarak tanımlanabilir. Bu deneyimi aile içinde elde etmesi, diğer yatay ilişkilerini ve dikey ilişkisini etkilemektedir. Araştırma, bu etkileşime dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, maneviyat, değer, değer yaşantısı

ABSTRACT

In this research, the need for people to experience values within their spiritual needs is discussed, by drawing attention to the value experience in the family, which is a fundamental element for society. In this context, a value-oriented family life experience was emphasized through the concepts of "value, living values and spirituality" and the achievements of value life were shared.

As a method, descriptive research method was preferred for the phenomenon of "value experience in the family", and literature review and case presentation tools related to the phenomenon were used.

The first of the living areas where the individual establishes a network of horizontal relationships is the family. While experiencing his first existence within his family, the individual who gives meaning to life through the relationship of belonging he establishes can meet his spiritual needs. As long as it lives its values, it realizes its existence. For this reason, it is important to include values in the communication between individuals within the family. Family members establishing a communication platform by being aware of these needs, caring for each other by caring about values, supports each other's well-being and provides spiritual strength.

As a result, the value life put forward to support the individual's well-being can be defined as finding meaning through spiritual power sources, seeing life as valuable, establishing meaningful relationships with family members, obtaining a correct value life experience and establishing a bond with the Creator based on love and trust. Gaining this experience within the family affects other horizontal and vertical relationships. Research draws attention to this interaction.

Key Words: Family, spirituality, value, value life

GİRİŞ

Varlık, eylem ve olgu üçgeninde yaşam bulan insan, öznelci bir yaklaşımla değer aracılığı ile varlık, eylem ve olgulara anlam yükler, kıymet biçer. Verdiği değer, yani yüklediği anlam ve kendi niyeti üzerinden de ötekilerden karşılık bulur. Aynı eylem, iki farklı kişi için farklı değer ifade ediyorsa, farklı anlamlara geliyor demektir. Bir de buna niyeti eklendiğinde, eylem iyice farklılaşabilir. Nesnelci bir yaklaşımla değer, evrenseldir ve değişmez yapısıyla kişiye özgü göreceli bir anlam olmaktan çıkar, genel kabul görür. Oysa öznel bireyci değerler,

bir değerler sistemi çoğulculuğuna götürdüğü için, karmaşa ve çatışma oluşturma riskini barındırır, birey en iyiye ulaşma hedefinde şaşırabilir. Her ne kadar tarih boyu toplumsal, kültürel ve inanç değerleri farklılıklar yaratmış olsa ve insan yaşamında zamana göre değişim de gösterebilir, iyi ve kötü gibi genel geçer bir değer sistemi vardır. Bu olmasa, kendini hasta tedavisine adanmış bir insan ile bir insanın canına kast eden bir insanın eylemi, bir birinden ayrılamaz ve bu eylemler sınıflandırılıp nitelenemez (Güngör, 1993)

Aile, bu değer sınıflandırmaları içinde nesnel bir değer olup, tüm toplumlarca genel kabul görmüş evrensel bir toplum değeridir (Avcı, 2023). İnsanın gözlerini açtığı ve yaşamı deneyimlemeye başladığı ailesi, yeryüzündeki yaşam yolculuğunun ilk ve önemli birlikteliğidir. Burada bedenen, zihnen ve manevi yönlerden gelişir, kurduğu aidiyet ilişkileri üzerinden de ilk ilişki ağlarını kurup, kimliklerini oluşturur, sosyal hayat için ilk hazırlıklarını yapar, bu esnada da gelişimini devam ettirir (Sevinç, 2021). İnsan için doğal bir gelişim ortamı olan aileyi hem bir araya getiren hem de devamlılığı sağlayan ise değer ilkeleridir. Sadakat, güven, saygı, sevgi, merhamet, hoşgörü, sabır, özveri, iffet, onur, hak bilirlilik, sorumluluk sahibi olmak vb. değerler, ailenin değer dinamikleridir (Yaran, 2009). Bu dinamikleri de bağlı olduğu toplum içindeki değerlerden, kültürden, inançtan, beslenerek oluşturmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2019).

Aile, aynı zamanda manevi ihtiyaçların giderildiği ve manevi gelişimin sağlandığı bir merkezdir. Bu yönüyle aile, insan için yaşamı anlamlı kılan bir varoluş alanıdır. İnsan için bir aile olmak, “varoluş, aidiyet, anlam bulma ve kendini aşma” şeklinde ifade edilebilecek manevi ihtiyaçların giderebileceği bir ilişki ağına sahip olmak demektir. Ancak, maneviyat alanını oluşturan değerler, modern yaşamın anlamdan uzak oluşu ile yüzleştiğinde, ailenin birliği ve devamlılığı sarsılabilmekte, bu durum aile içi sorunlar ve boşanma oranlarındaki yükseklik olarak ortaya çıkmaktadır (Yapıcı, 2018; Angın, 2018; Yaylalı, 2019). Bu sebeple insan için ailede manevi ihtiyaçlarını giderebileceği şekilde bir değer yaşantısını deneyimleyebilmek, ailenin birliğini ve devamlılığını sağlamada önemlidir (Ağırbaş, 2017). Aile içinde bu değer yaşantısı incelenmeye değerdir ve manevi danışmanlık alanında “aile manevi danışmanlığı” yeni ve önemli bir çalışma alanıdır (Avcı, 2023)

1-Yöntem

Bu araştırmada aile içinde değer yaşantısı olgusunu anlamak üzere betimsel araştırma yöntemi tercih edilerek, konu ilgili literatür ve vaka incelemesi araçları kullanılarak ortaya konulacaktır (Creswell, 2017, s.74) Bu amaçla, İzmir Aile ve Dini Rehberlik Bürosu'nda

karşılaşılan bir vaka analiz edilecektir. Bu kapsamda; “aile, değer yaşantısı” kavramları öne çıkarılarak, aile için değer odaklı bir manevi danışmanlık örneği sunulacaktır.

2-Araştırma Örnekleme

İzmir Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)’nin bünyesinde, aile odaklı olarak manevi danışmanlık hizmeti sunan, il ve ilçelerde müftülükler içinde yer alan birimlerdir. ADRB kısa adı ile bilinmektedir, eğitimli personel aracılığıyla yürütülen hizmetlerde yaşanan sorunu süreçlerde dini başa çıkma, değer odaklı yaklaşımlarla bireylere hem ikili görüşmeler hem de grup çalışmaları aracılığıyla yüz yüze ve telefon üzerinden danışmanlık sunulmaktadır.

Çalışma alanı olarak yoğunlaşılan konular; ergenlik sorunları, evlilik hazırlığı, eş seçimi, akrabalarla ilişkiler, komşularla ilişkiler, eşler arası sorunlar, iletişim sorunları, yokluk, zorluk ve güçlük anlarında bireylere eşlik etme şeklindedir. Dini referanslar eşliğinde, psikolojik ve manevi yaklaşımlardan istifade edilmekte, alan dışında bir sorunla karşılaşıldığında ilgili uzmanlara yönlendirme yapılmaktadır. Bu çalışmada ele alınacak olan vaka, bu büroda karşılaşılan vakalardan seçilmiştir.

3- İlgili Konular

3.1. Aileyi Kuran Nikah Değeri:

Nikah, kadın ve erkeği yeni bir varoluş alanı olan aileyi kurmak üzere bir araya getiren sözleşmedir (Erbaş, 2014). Bu birliktelik, kadın ve erke için yeni bir yaşam alanı olmakla birlikte yeni bir sorumluluk alanını da açmaktadır. Karşılıklı verdikleri sağlam söz (Nisa, 4/21) bu birlikteliği bir aileye, ortak evlerini de yuvaya dönüştürmektedir (Atar, 2007). Aynı zamanda yasal bir değere kavuşan aile, toplum nazarında da yeni bir varlık alanı olarak anlam bulmakta (Yapıcı, 2018), iki cins arasında yeni ve sağlam bir bağ kurularak aidiyet ihtiyacı da giderilmektedir. Rum, 30/21. Ayet bu bağın amacına huzur ihtiyacını gidermeyi de eklemiştir.

Bu nedenle, farklı kültürlerde, dünyanın farklı toplumlarında, tüm ilahi dinlerde aynı cinsler arası evlilik birlikleri bunun dışında tutularak söylenecek olursa, kadın ve erkek cinsinin yuva kurmak üzere birlikteliği destek görmüş, değerli bulunmuş, teşvik edilmiştir.

3.2. Ailede Eş Olma Değeri:

Kadın ve erkek nikah ile birlikte kurdukları aile birliğinde, birbirleri için eş olmayı yaşatarak, aidiyet ihtiyacını gidermektedirler. Yatay biçimde karşılıklı bir ilişki ağı olan bu yeni

yaşam alanında, “varoluş ve aidiyet” olarak manevi ihtiyaçlar giderilerek, anlam elde edilmekte, bireyler birbirlerine eş olarak kabul vermektedirler. Birey eş olduğunda, başka bir bireyi yaşam ağı içine kabul ederek, değer vermektedir. Çünkü eş olmakla aynı zamanda birbirine saygı duymaya, sevgi göstermeye, merhameti yaşamaya, karşılıklı olarak sorumluluk duyup haklarına riayet etmeye, zorluk ve yokluk anlarında yanında olup destek olmaya, eziyetten ve kötülükten korumaya, yaşam boyu öğrenmeye ve gelişimine destek vermeye, kötüye rağmen iyide ve güzelde kalmayı başarmaya değer görmektedirler (Port, 2019; Arvas, 2019). Böylece bireyler, kurulan bu aidiyet ilişkisi ile ailesine adama, aile üyelerini emanet olarak görme, ailesini Yaradan’dan bir lutuf olarak görerek, zarardan esirgeme gibi davranışlar ile bir değer ilişkisi yaşamaktadırlar. Kurulan bu değer ilişkisi, bireyin yatay düzeyde diğer toplumsal ilişkileri için de bir temel oluşturmaktadır. Aile içinde yaşam olarak deneyimlenen değerleri benimseyen birey, bunları ev dışında diğer ilişkilerine de hatta Yaradan ile olan dikey ilişki boyutuna da yansımaktadır. Bu sebeple, birbirine eş olmakla elde edilen yaşam alanı, değerleri deneyimleme, yeni değerler üretme ve bunları diğer ilişkilere yansıtabilme potansiyeli ile değerlidir. Tarih boyu da bu yönleri ile aile, nesnel bir değer olarak tüm insanlıkça değer görmüştür (Özasma, 2021).

3.3. Aile Yaşam Alanında Diğer Değerler:

Aile, yatay düzey ilişkiler içinde en yakın ilişkilerin yaşam bulduğu bir birliktir. Bu birliktelik içinde sadakat, güven, sevgi, saygı, hoşgörü, affetmek, sabır, merhamet vb. duygusal değerler, ilişkide hassasiyeti, nezaketi, ölçülülüğü sağlarken, yıpranma anlarında da yeniden gözden geçirme ve onarımı önemsemeyi sağlamaktadır (Alisinaoğlu, 2010). İşlevsel olarak da kültür ve değer aktarımında önemli rolü olan ailede, “sabır, iffet, şefkat, merhamet ve doğruluk” gibi değerler hem üretilmekte hem de korunup aktarılmaktadır. “Takva, hilm, dürüstlük, maruf” gibi değerler, aile içinde iletişimi güçlendiren yönleriyle Kur’an’da öne çıkmaktadır. “Güzel ahlaklı olmak, aile içi sırları korumak, erkeğin sorumluluk sahibi olması” vb. değerler ise hadislerde sıkça vurgulanmıştır (Belen, 2014).

Aile içinde duygusal değerlerle birlikte temelde birbirine zarar vermeme, birbirini anlamaya odaklı olmak ve duygulara önem vermek, empati yapabilmek, birbirini can kulağı ile dinlemek gibi beceriler de önemlidir. Birbirini kabul etme, ilgilenme, özen gösterme, bu aidiyet ilişkisi içinde varoluşunu özel olarak deneyimleme fırsatını yaşamaktadır. Bu da aile bireylerinin birbirine karşı manevi bağları kuvvetlendirmekte, aileyi güçlendirerek evi bir yuvaya ve sığınağa dönüştürmektedir (Kaşıtoğlu, 2022).

Ailede duygusal değerler içinde karşılıklı sevgi anlamında meveddet, rahmet, merhamet, şefkat, hoşgörülü olmak, şükretmek, huzurlu olmak ve mutlu etme gibi birbirini iyi hissettirme olarak değer verme-değer görme deneyimi yaşatır. Rum, 30/21. ayette “meveddet ve rahmet” değerlerine dikkat çekilmesi, aile için bu iki değer ilkesinin önemli olduğunu düşündürmektedir. O halde ailede birbirini yormak, üzme, kırmak ve yıpratmak değil, sevgi ve merhamet içerikli, menfaatten uzak, birbirini koruyucu bir ilişki değerli görülmektedir. Buna göre aile içi ilişkilerde hedef, huzur ihtiyacının giderilmesidir (Tarhan, 2008). Araf, 7/189. ayet de bu huzur hedefini ifade eder, yani amaç; mutluluk, uyum sağlama, güven ve teselli bulmadır (Yapıcı, 2018).

İnsan, evlilik öncesi kendi ailesinde değerleri ne kadar çok yaşamsal olarak deneyimler ve benimserse, eş olarak da yuvasına bu deneyimi yansıtabilmekte ve bu konuda sorumluluk alabilmektedir. Özellikle sorumluluk bilincine sahip olması ile eş seçiminden itibaren daha özenli olup, aile birliğini sağlamada da aktif olabilmektedir (Belen, 2014). Ailede sorumluluk bilinci değerine sahip olmak, iletişimde yeterlilik ve beceri açısından ahlaki bir yetkinlik göstergesidir. Karşılıklı sorumlulukların yaşanması, aidiyetin güçlenmesi sağlanmakta, iyi oluş elde edilmektedir (Belen, 2014). Buna karşılık, sorumluluk ihmal edildikçe, aile içinde değer yaşam alanı manevi açıdan güçsüzleştikçe aile birliği de dağılabilecektir (Yıldırım, 2019).

Ailede aynı inanca mensup olmak, inanç odaklı değerlerde de ortak bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Duygu, düşünce ve anlam olarak aile bireyleri için bir değer deneyim alanı oluşturmaktadır. İnanç odaklı değer birlikteliği, ilişkilere de olumlu olarak yansıtmakta ve yaşama dair anlam elde etmede ortak bir bakış oluşturmaktadır (Yapıcı, 2018). Bu da sonuç olarak evliliğe uyum ve huzur olarak yansıtmaktadır. Değer birlikteliğinin yanı sıra dini ritüeller ve dindarlık düzeyindeki benzerlik, yine ilişkilerde yakınlık ve uyum elde edilmesini sağlamaktadır. Dindarlık, sorumluluk bilinci, inancı yaşamsal olarak deneyimleme ve yaşama yön vermede istikamet sağlamak olarak, aile içini de değer yaşantısı üzerinden etkilemektedir. İnanç farklılığı ise, dindarlık açısından farklılıklar getirerek aile içinde anlam ve değer yaşantısında ayrılıklara neden olabilir (Yapıcı, 2018). Hatta değer anlayışındaki farklılaşma, aile birliğinin kolay sarsılabilir olmasını sağlayabilmektedir (Hünler, 2002)

Ailede mahremiyete özen ve birbirine hürmet değeri ise, aile içinde hoşgörü ve ilişkilerine özenle yaklaşma olarak yansıtmaktadır. Özellikle bu sayede, aileyi zararlı etkilere karşı koruma, kollama ve aidiyetin güçlenmesini sağlamaktadır. Bakara, 2/187. ayet de “birbirine elbise olmak” metaforu üzerinden, hem mahremiyete hem birbirini zarardan

korumaya dikkat çekilmiştir. Hürmet değeri, ailede yaşam buldukça, mahremiyet sağlanmakta, bu güvenli ortamda aile bireyleri için varoluş, aidiyet ve anlam ihtiyaçları giderilebilmektedir.

4. İzmir Aile ve Dini Rehberlik Bürosu'ndan Bir Vaka Sunumu

Ailenin bir bütün olarak görülerek yaşanan sorunlar karşısında bireylerin üstesinden gelme becerileri ve yararlanabilecekleri manevi kaynakların neler olduğuna yoğunlaşarak verilen danışmanlık hizmetlerinde amaç, zorluklar karşısında üstesinden gelme kapasitesini artırma, sorun çözme becerisi geliştirme, dayanıklılık ve işbirliğini artırmayı hedeflemektedir (Kılınçer, 2021) Günümüzde geleneksel aile yapısının modernizmle karşılaşması, ekonomik yoksunluklardan kaynaklı çatışmalar, aile içinde güç dengesizliği, iletişim problemleri, ebeveyn- çocuk ilişkisinde yaşanan sorunlar, tek ebeveynli ailelerin topluma uyumu, madde bağımlılıkları, zararlı alışkanlıklar, kendi ailesi veya eşinin ailesi ile yaşanan sorunlar, boşanma ve sonuçları vb. sorunlar nedeniyle aileye verilecek danışmanlık hizmetleri önemli hale gelmektedir (Arslan ve Balkıs, 2014).

Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında her ilde yer alan Aile ve Dini Rehberlik Büroları, aile konusunda eğitimli personeli aracılığı ile aileye yönelik manevi danışmanlık alanında yüz yüze ve telefon aracılığı ile hizmet vermektedir. Kısa adı Adrb olan bu bürolardan İzmir Merkez'de yer alan büroda görev esnasında karşılaşılan bir vaka değerlendirilecektir:

Hikayesi:

Başvuru sahibi Adrb'ye yüz yüze görüşme yapmak üzere geldi. 35 yaşlarında kadın. Ev hanımı, lise mezunu, 10 yıllık evli, iki çocuk annesi. Yaşadığı yerde hastaneye çok yakın oturduğu için, eşinin ailesinden hasta olanların hastanede işleri olduğu zaman yatılı olarak misafirlğe geldiklerini, eşinin onlarla bire bir ilgilendiğini, yatılı misafirin bu şekilde nerdeyse her hafta olduğunu, ayrıca eşinin evli kardeşleri ve annesinin ayrı evleri olmasına rağmen, bu yatılı akrabalar geldiğinde onların da misafirlğe geldiğini, geç saatlere kadar sohbet ettiklerini, bu sohbetlerde dedikodunun da çok yapıldığını, eşinin annesine de kalması için ısrar ettiğini, bu durumun kendisini artık çok yorduğunu ve yıprattığını ifade etti. Bu yaşam biçimi yüzünden eşi ile anlaşamadığından şikayetçi oldu. Ayrıca iki çocuklarının da okula gittiğini, yatılı misafirler nedeniyle okul başarılarının etkilendiğini, artık ailece bir arada vakit geçiremediklerini, ama eşinin bundan hiç rahatsız olmadığını, aksine “benim ailem kalabalık, benimle bilerek evlendin, benim aile ilişkilerim güçlü, onlar misafir, dinimizde misafir

berekettir, bu böyle olmak zorunda” diyerek, misafir sevmemekle suçlandığını, hatta eve gelen yatılı misafirlerden amcası gelince kocasının onunla aynı odada beraber uyduklarını, bunun garip geldiğini ama eşine normal geldiğini ifade etti. Sorun benim misafir sevmemem mi diye sordu.

Talep: Eşinin bu yaşam biçiminin normal olup olmadığını, buna karşın neler yapabileceğini öğrenmek istedi.

Süreç:

Görüşme (50 dakika): Başvuru sahibi kadın, ev içi mekan kullanımı olarak ve ailece ortak zaman geçirememekten muzdarip olarak eşi ile ve hastaneye yakın olmaktan dolayı evinin hasta akrabalarca otel konseptinde kullanılmasından çok rahatsız olduğunu ifade etti. Kendisine bu kadar garip gelen durumun eşi için aksine çok normal gelmesini ise anlayamadığını özellikle belirtti.

Görüşmede Yöntem:

- 1-İlk aşamada etkin dinleme yolu ile hikaye alma
- 2-Sorular Sorma
- 3-Analiz (manevi ihtiyaçlar yaklaşımı ile)
- 4-Müdahale (Değer Odaklı Yaklaşım)

Görüşmede sorular:

-Evliliğinizi nasıl tanımlarsınız?

“Eşimin bu ailesi ile karışık yaşama tarzı olmasa iyiyiz, anlaşıyoruz diğer konularda.. Evimiz çok geniş, ekonomik açıdan iyi durumdayız, beni ve çocukları başkasına muhtaç etmiyor ama huzurumuz yok..”

-Bu sorun karşısında kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

“Kendimi kötü hissediyorum, evim bana ve çocuklara ait değil gibi.. kendime ve çocuklara yeterince zaman ayıramıyorum, dinlenemiyorum, 10 yıldır artık bedenim yoruldu, eşim bunu görmüyor.. çok üzgünüm.. kendimi suçlu hissediyorum ayrıca.. ben misafir seven biriyim ama böylesi değil.. ben de dinimin misafire verdiği önemi biliyorum, Allah insanın gücünün üstünde bir şey ister mi?”

-Bu sorun hangi değerlerinizle bağdaşmıyor?

“Denge, ilgi, saygı, hürmet, misafirlik, mahremiyet, hoşgörü, fedakarlık.. Bana göre bu aramızdaki dengeyi bozuyor, her seferinde aynı ilgiyi gösteremiyorum gelenlere, hürmet gösteremiyorum.. Bana göre misafirlik böyle sürekli olduğunda misafirlik olmuyor, hoşgörülü olsalar düşünceli olsalar durum biraz daha dengelenir, sürekli fedakarlık bekleyen bir eşim var, çocuklarım da huzurlu değil.. yardımsever biriyim ama sanırım çok yıprandım, gece geç saatlere kadar sohbetler, dedikodu, ikram hazırlama, ağırlama vs.. artık kaldıramıyorum.. ”

-Şu anda hangi manevi ihtiyaçlarınızı gideremiyor olabilirsiniz? (Önce varoluş, aidiyet, anlam ve kendini aşma şeklinde manevi ihtiyaçlar açıklandı)

“Ortak zamanımız çok azaldı eşimle, evi zaten sık sık yataklı misafirlerle kullanıyoruz.. Bu duruma eşimle farklı bakıyoruz, beni anlamıyor ve suçluyor.. ayrıca geri adım atmak yerine dayatıyor.. bu beni ona karşı soğutuyor, eşim beni görmüyor, akrabaları öncelikli oluyor, hatta çocuklarını da bu konuda umursamıyor.. evliliğimin hiç böyle olacağını düşünmemiştim, üzgünüm, kendimi bazen eş ve anne olarak değil de sürekli mutfakla salon arasında çalışan biri olarak görüyorum.. Bir yandan Allah kaldıramayacağımız yükü verir mi diye düşünüyorum, yeterince fedakar mı değilim, iyilik yapmak işime gelmiyor mu diye sorguluyorum..”

-Eşiniz hangi manevi ihtiyaçları için böyle davranıyor olabilir?

“Eşim akrabalarını çok önemsiyor, onlarla bağı çok güçlü..(aidiyet) ayrıca hastalara ve yakınlarına yardım etmiş oluyor, kendini iyi hissediyor, ona göre olması gereken bu.. (iyilik ve yardım değeri, misafir perverlik) bu olabilir ama biz de ailesiyiz, (aidiyet, anlam) bunun farkında değil, evlendiğinin yeni bir yuva kurduğunun farkında değil, bu konuyu konuşamıyoruz bile.. bazen önceden haber bile vermiyor..”

-Bu sorunla baş etmek için neler yapabilirsiniz?

“Konuşmayı denedim ama olmadı, bu konuda beni ve çocukları görmüyor, çocuklara bu durumu açıklayamıyorum, onlar da etkileniyor, aralarındaki iletişimleri iyice bozulsun istemiyorum, onlar etkilenmesin diye uğraşıyorum..”

Analiz: Koca, eşi ve çocukları ile oluşturduğu yeni varoluşta, diğer akrabaları ile de ilişkisini yakın tutmak istemektedir. Bu da zaman ve mekan kullanımı olarak kendi ailesine yeterince zaman harcamamasına, evini de mekan olarak kendi ailesi yerine, misafirleri ile mahremiyet sınırlarını zorlama noktasında kullanmak istemektedir. Eşi ile ve çocukları ile iletişimine olumsuz yansıyan bu durum ile yüzleşmek yerine de “akraba ilişkileri-misafir” ile ilgili dini ve kültürel kabullere sığınarak bunu eşine dayatmayı seçmiştir. Yeni bir aile kurmuş

olma bilinci, kişisel alanı koruma ve sınırlara sahip olma bilinci, yeni ailesi ile güven dolu ilişki kurma bilinci konusunda eş iletişiminde sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Bu sorunlar eşler arasında ve çocuklarla da karşılıklı olarak “varoluş, aidiyet ve anlam” ihtiyaçlarını karşılayamamaya neden olmaktadır.

Müdahale: Danışan ile yapılan görüşmede, varoluş ihtiyacı olarak ortak zaman ve mekan kullanımında sorun olduğu, karşılıklı olarak birbirinin ihtiyaçlarını görme ve kabul etmenin yaşanmadığı, akrabalarla kurulan sınırları zorlayan iletişimin, aidiyet ihtiyacını gidermeye de engel olduğu, bunların sonucunda da evliliğin anlam ihtiyacını gideremediği bir ilişki yaşandığı ifade edilmiştir. Manevi ihtiyaçlar giderilemediğinde, fiziksel ve psikolojik olarak hastalıkların gelişebileceğine dikkat çekilmiştir. Rum Suresi, 21. ayette; “Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.” buyuran Yaradan’ın, aile içinde eşlerin birbirine yaşatacakları “sükunet, meveddet ve rahmet” değerlerinin hedef olduğu vurgulanarak, yaşanan sorunda özellikle “rahmet” değerinin zarar gördüğü, öncelikle birbirine merhametle muamele etmenin önemi ifade edildi.

Kadın danışan bu görüşme esnasında kendi manevi ihtiyaçlarını tespit etmiş, yaşanan sorunun bu ihtiyaçların giderilemeyişinden kaynaklandığını anladığını belirterek, eşi ile bunları ifade ederek sakin bir dille konuşma kararı almıştır.

SONUÇ

Ailede değer merkezli bir yaşam, bilgi aşamasını geçip, yaşamanın esas olduğu, karşılıklı ihtiyaç ve beklentileri gideren bir yaşam alanı oluşturmaktadır. Bireyler, “hakkaniyet, güven, sabır, sevgi, dürüstlük, takva, maruf, paylaşımcı olmak, özveri, neşe, sevinç, mutluluk, huzur, hürmet, sükunet, cömertlik, iyilikseverlik” vb. değerleri aile içinde varlık ve yokluk yaşam alanlarına maruz kalıp, iç potansiyeli ile yüzleşiyorken, birbirinden öğrenmeyi, beraber öğrenmeyi ve desteklenmeyi/desteklemeyi yaşamaktadırlar.

Bu değer yaşantısı, karı koca arasında var olduğunda çocuklar da örnekleme yoluyla bu yaşantıyı almaktadır. Çünkü değer yaşantısının birbirine öğreten, birbirini destekleyen ve nesle de aktaran işlevleri vardır. Ailede bireyler, bireysel alanları ile toplumsal alan arasında yeni bir varlık alanı elde ederek, en temel ihtiyaçlarını bu varlık alanında elde ederken, sorumluluklarını yerine getirmek için bilgi, beceri ve yetenek geliştirme aşamalarını da aile içinde elde etmektedir. Değer odaklı bir aile yaşantısı olan ailede, varlık alanında, değerler sadece konuşulmaz, yaşanır ve bireyler değerleri deneyimleyerek içselleştirebilirler, yaşama dair ortak

bir bakış açısı elde edebilirler. Bunda “ortak değerler” açısından ne kadar uyumlu oldukları önemli olmaktadır. Böylece, aile birey için bir “öğrenme ve yaşama alanı” da oluşturmaktadır. Ailenin değer açısından insan hayatındaki anlam ve yeri de böyle ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Ağırbaş, Furkan (2017), Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Alisinaoğlu, Fatma (2010), Parçalanmış Aileler ve Parçalanmanın Aileler Üzerindeki Etkileri, Küreselleşen Dünyada Aile, TDV Yayınları, Ankara, s. 306.

Angın, Yasemin, Altaş, Nurullah (2018), Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psiko-Sosyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18 (2), 661-689.

Arslan, G. ve Balkıs, M. (2014), Ergenlikte Görülen Problem Davranışlar ve Aile Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, SDU International Journal of Education Studies. 1 (1), 11-23.

Arvas, Fatma Balcı (2019), Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 4 / 1 s. 199-233.

Atar, Fahrettin (2007), “Nikâh” DİA, İstanbul, c. XXXIII, s. 112.

Avcı, Hatice (2023), Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı Bağlamında Rum Suresi 21. Ayet Üzerine Bir Değerlendirme, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 7 (3), 560-576

Belen, Fatma Z. (2014), Eşler arası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım, Toplum Bilimleri Dergisi, 8/15, s.179.

Creswell, J.W, (2017), Araştırma Deseni, (çev. Selçuk Beşir Demir), Eğiten Kitap Yayınları, Ankara, s.74.

Erbaş, Muammer (2014), Evlenme ve Boşanma Örneğinde Dini Ahkâmın Güncellenmesi, Albi Yayınları, İzmir, s.124.

Güner, Şerife Sena (2020), Türkiye’de Evlilik Ritüellerinin Toplumsal Değişim ve Süreliğine İlişkin Sosyolojik Bir Analiz, Aile Kurumunun Bekasına Yönelik Çağdaş Fırsatlar/Tehditler Bildiriler Kitabı/ s.465.

Güngör, Erol (1993), Değerler Psikolojisi, Türk Akademisyenleri Birliği Yayınları, Hollanda, s. 18-20.

Hünler, O.S. (2002), Dindarlığın Evlilik Doyumu Üzerindeki Etkileri ve Algılanan Evlilik Sorunları Çözümü Becerilerinin, Dindarlık ve Evlilik Doyumu İlişkisi Üzerindeki Arabulucu Rolü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem (2019), Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 146.

Kaşıtoğlu, Nimet (2022), Algılanan Aile Yaşam Doyumunun Maneviyat ve Psikolojik Esneklik Üzerindeki Etkisi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kılınçer, Hatice, (2021), Maneviyat Yönelimli Aile Danışmanlığı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Kılınçer, Hatice (2022), Aile, Psikoloji ve Din: ADRB Çalışanlarına Yönelik Psiko-eğitim Örneği, Diyanet İlmî Dergi, 58: 1491-1516.

Özasma, İbrahim (2021), Eşler Arası İletişim ve Maneviyat, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Port, Zeynep (2019), Kur'an'da Aile Modelleri Bağlamında Aile Değerleri, Bursa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Sevinç, Semra & Gülsünler, Makbule (2021), Kur'an Mesajları Bağlamında Aile İçi İletişim Sistemik ve Nicel Bir Araştırma, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı, 2, C.9.

Tarhan, Nevzat (2008), Evlilik Psikolojisi, 5. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.

Ünal, Yavuz (2010), Küreselleşen Dünyada Aile ve Nikah Algısı, Küreselleşen Dünyada Aile, TDV Yayınları, Ankara, s. 347.

Yapıcı, Asım (2018), Eşlerin Dinsel Algı ve Yaşayışına Göre Evlilikte Dindarlık ve Maneviyat Huzur mu, Kusur mu?, Turkish Studies, Volume 13/2, Winter 2018, p. 79-106.

Yaran, Cafer Sadık (2010), İslam Düşüncesinde Ailenin Felsefik ve Etik Temelleri, Küreselleşen Dünyada Aile, TDV Yayınları, Ankara, s. 104.

Yaylalı, Fatmanur (2022), Modernleşme Sürecinde Türk Aile Değerlerinde Değişim, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Yıldırım, Suzan (2019), Yaşanmış Olaylar Bağlamında Dini Danışmanlığa Konu Olan Aile İçi Sorunlar, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

YAHUDİLİKTEKİ DİN-MİLLİYET PROBLEMİNE SHLOMO SAND PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ

Prof. Dr., RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

İsrail Devleti'nin kuruluşundan iki yıl sonra, yani 1950 yılında çıkarılan Dönüş Yasası (Aliya) İsrail devleti vatandaşı olmak için Yahudi olma şartını getirmiştir. Siyonist ideoloji ekseninde kurulan İsrail Devleti kendini böylece "Yahudi milletinin vatanı" olarak tanımlamış; fakat Yahudi olmanın ne anlama geldiğini belirginleştirmemiştir. Bu amaçla 1970 yılında kabul edilen kanun değişikliğiyle, "Yahudi"nin, Yahudi bir anneden doğan veya Yahudiliğe geçmiş ve başka bir dini benimsemeyen kişiyi ifade ettiği kararlaştırılmıştır. Dinî bir zeminden etnik bir kimliğe kaydırılan Yahudilik kavramı hem bir dinî aidiyeti hem de bir milliyeti ve etnik bir kimliği ifade eder hâle gelmiştir. Bu anlayışı yapısöküme tabi tutan önemli araştırmacılardan biri çağdaş İsraili bilim adamı Shlomo Sand'dır. Birçok çalışmasında ve özellikle de *The Invention of the Jewish People*, *The Invention of the Land of Israel: From Holy Land to Homeland*, *How I Stopped Being a Jew*, ve *Twilight of History* gibi eserlerinde bu kavramının tarihsel gerçeklikleri yansıtmaktan ziyade Siyonist ideoloji tarafından inşa edilen bir mite dayandığını savunmaktadır. Sand'ın önemi, hem bir İsraili hem de tarihçi kimliğiyle meseleye objektif, bilimsel içten bir bakış açısıyla yaklaşmasından kaynaklanmaktadır. Görüş ve tespitlerinden dolayı hem kendi ülkesi İsrail'de hem Batı dünyasında çokça eleştirilen Sand'ın sunduğu analizlerden hareketle Yahudilik tarihini mitlerden arındırarak tarihsel gerçeklikleri yeni ışıkla görmek mümkün olmaktadır. Bu analizler, hem bugün dünyanın dört bir tarafından varlıklarını sürdüren Yahudi toplulukları arasındaki farklılıkları, hem İsrail Devleti'nin kuruluş ideolojisini, hem de bugün İsrail ve Filistin'de yaşayan farklı gruplar arasındaki ayrılıkların ve çatışmaların nedeni daha anlaşılır hâle getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Din, Milliyet, Shlomo Sand, Siyonizm.

A VIEW OF THE RELIGION-NATIONALITY PROBLEM IN JUDAISM FROM THE PERSPECTIVE OF SHLOMO SAND

ABSTRACT

The Law of Return (Aliya), which was enacted in 1950, two years after the establishment of the State of Israel, introduced the requirement of being a Jew to become a citizen of the State of Israel. The State of Israel, founded on the axis of Zionist ideology, thus defined itself as the "homeland of the Jewish nation"; but he did not clarify what it means to be Jewish. For this purpose, with the amendment of the law adopted in 1970, it was decided that "Jew" refers to a person born to a Jewish mother or a person who converted to Judaism and did not adopt another

religion. The concept of Judaism, which has shifted from a religious basis to an ethnic identity, has come to express both a religious affiliation, a nationality and an ethnic identity. One of the important researchers who deconstructed this understanding is the contemporary Israeli scientist Shlomo Sand. In many of his works, especially in his works such as *The Invention of the Jewish People*, *The Invention of the Land of Israel: From Holy Land to Homeland*, *How I Stopped Being a Jew*, and *Twilight of History*, he explains that this concept is constructed by Zionist ideology rather than reflecting historical realities. He argues that it is based on a myth. Sand's importance stems from his approach to the issue from an objective, scientific and sincere perspective, both as an Israeli and as a historian. It is possible to see historical realities in a new light by purifying the history of Judaism from myths, based on the analyzes presented by Sand, who has been criticized both in his own country, Israel, and in the Western world for his views and findings. These analyzes make more understandable the differences between the Jewish communities that exist around the world today, the founding ideology of the State of Israel, and the reasons for the divisions and conflicts between different groups living in Israel and Palestine today.

Key Words: Judaism, Religion, Nationality, Shlomo Sand, Zionism.

1. Giriş

Dinler, modern döneme kadar toplumsal hafızayı ve özellikle de toplumların kendi geçmişlerine bakışını derinden şekillendirdiler. Yahudiliğin kadim tarihiyle ilgili en önemli kaynak hiç şüphesiz *Tanah*'ı (Hebrew Bible) oluşturan kitaplardır. Bu külliyyatın ilk kitabı, Tanrı'nın âlemi ve içindekileri nasıl yarattığıyla başlayıp ilk insan çiftinin soyundan gelen insanların çoğalmasıyla birlikte kötülüğün arttığından söz eder. Bunun üzerine Tanrı insanı yarattığına pişman ve yüreğinde acı duyar vaziyette gazaplanarak yeryüzündeki bütün canlıları helak etmeye karar verir; Nuh ve ailesi müstesna. Tufandan sağ salim kurtulan Nuh'un üç oğlundan insanlık soyu devam eder. Sam'ın soyundan İbrahim dünyaya gelmiş, Tanrı'nın emriyle Kenanlıların yaşadıkları diyara göç eder. Tanrı, kendisine kulluk etmeleri karşılığında İbrahim'e Kenan diyarını hibe eder. İbrahim'in torunu Yakup, namı diğer İsrail, bir kıtlık sebebiyle ailesiyle birlikte Mısır'a göç eder. Hikâyenin devamına anlatın ikinci kitapta İsrailoğullarının Mısır'da dört yüz otuz yıl esaret hayatı yaşadıkdan sonra Musa tarafından kurtarıldıkları dile getirilir. Musa'nın rehberliğinde Sina çölünden geçerken Tanrı tarafından Tevrat indirilir ve böylece Yahudilik dinî esasları oluşmaya başlar. Bugün ülkemizde de Yahudilik tarihi anlatılırken aktarılan bu rivayetler, *Tanah*'ın bir tarih kitabı olduğu ve dolayısıyla da aktarılan anlatıların birer tarihsel gerçeklik değeri taşıdığı önkabulüne dayanır.

Yahudilik tarihiyle ilgili yaygın hikâyenin devamında Mısır'dan çıkan bu halkın, Davut ve Süleyman'ın görkemli krallığının kurulduğu "vaat edilmiş topraklara" yerleştikten sonra Yahuda ve İsrail krallıklarına bölündüğü anlatılır. M.Ö. 6. yüzyıldaki ilk tapınağın yıkılmasından sonra, ardından M.S. 70 yılındaki ikinci tapınağın yıkılmasıyla birlikte Yahudilerin iki kez sürgün yaşadıkları, Yahudi tarihiyle ilgilenen herkese aşına gelir.

Yine Yahudilikle ilgili "standart" tarih kitaplarında ya da ülkemizdeki Dinler Tarihi kitaplarında anlatılanlara göre bu sürgünleri neredeyse iki bin yıllık bir göçebelik hayatı takip

etti. Bu zorlu yolculuk, Yahudileri Yemen'e, Fas'a, İspanya'ya, Almanya'ya, Polonya'ya ve Rusya'nın derinliklerine götürdü. Ancak onlar, uzak topluluklar arasındaki kan bağlarını her zaman korumayı başardılar ve böylece ırki safiyetlerini muhafaza edebildiler. 19. yüzyılın sonlarına yaklaşıldığında kadim vatanlarına dönüşleri için uygun şartlar oluştu. Nazi soykırımı olmasaydı, milyonlarca Yahudi, yirmi yüzyıldır hayalini kurdukları Eretz Yisrael'i ("İsrail ülkesini") doğal olarak yeniden dolduracaktı (Sand, *Déconstruction d'une histoire mythique: Comment fut inventé le peuple juif*, 2008).

Yukarıda aktarılan anlatılar günümüzde İsrail'de milli eğitim sistemindeki öğrencilere aktararak millî bir bilinç oluşturulmaktadır. Shlomo Sand bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Yani ilkokulda Tanah'ı [onda anlatılanları] tarih gibi öğretiyoruz. Bu, çocuğun duyduğu ilk hikâyedir. Okul döneminde Yahudi tarihinin öğretilmesinin üçte ikisi, birinci ve daha sonra ikinci Tapınak dönemine, yani Süleyman'ın M.Ö. 10. yüzyıldaki saltanatından M.Ö. 1. yüzyılda Herod dönemine kadar olan döneme ayrılmıştır. Yahudi halkının 19.-20. yüzyıla ait çağdaş tarihi lise düzeyinde öğretilmektedir.¹ Ne öğreniyoruz? "Yahudi halkının", Tanah dönemlerinde, Romalılar tarafından kendi ulusal devletlerinden sürgün edilip dünyanın dört bir tarafına "dağıldığı" M.S. 70 yılına kadar ulusal, devletsel ve bölgesel bir grup olarak yaşamaya başlamalarına diaspora diyoruz. 19. yüzyılda "uyanmasına" ve doğduğu topraklara geri dönmek istemeye kadar tüm çağları yaşadı. Bu hikâye şu formülle özetlenebilir: "Tanah'tan Palmah'a", yani "Tanah'tan milletin yeniden doğuşuna". Tanah ulusal bilincin çerçevesi oluşturdu. Bakire Filistin, asıl halkının gelip onu yeniden yeşertmesini bekliyordu. Çünkü orası tesadüfen oraya gelen tarih yoksunu Arap azınlığa değil, kendisine aitti. Tam o sıralarda gezgin insanlar topraklarını yeniden ele geçirmek için savaşlar başlattılar ve yerel halkın şiddetli muhalefetini suç saydılar" (Shlomo Sand, 2009, s. 8).

Yahudilik, İbrahim'le başlayan, Filistin'e yerleşen, orada çoğalan ve daha sonra işgalci devletlerin baskı ve zorlamaları sonucunda dünyanın dört bir tarafına yayılan bir ırk mı, yoksa inanç esaslı etrafında tarih boyunca farklı milletlerden oluşan ve tıpkı Hristiyanlık ve İslam gibi bir din mi? Kitab-ı Mukaddes'in anlattığı hikâyeler tarihsel gerçeklikleri ne derece yansıtıyor? Tarihsel veriler Yahudi kimliği hakkında neler söylüyor?

Bu çalışmanın amacı bu sorulara İsraili tarihçi Shlomo Sand'ın analizleri ekseninde cevap sunmaya çalışmaktır. Sand, birçok çalışmasında ve özellikle de *The Invention of the Jewish People*, *The Invention of the Land of Israel: From Holy Land to Homeland*, *How I Stopped Being a Jew*, ve *Twilight of History* gibi çalışmalarında Yahudilik tarihine ve Yahudi kimliğine eleştirel tarih perspektifinden yeni bir ışık tutmaktadır. Hem bir İsraili olarak bir içten bakış

¹ Sand, her milletin kurucu mitleri olduğuna fakat zamanla gerçekliklerinden kuşku duyulduğu için bunlardan vazgeçtiğine; fakat İsrail'de durumun farklı olduğuna dikkat çekmektedir: "İsrail'de çocukları mite inandırmak için kullanılan yöntem o kadar güçlü ki, onlar hâlâ buna inanıyorlar. Bizimkiler, Davut krallığının torunları olduklarına inanıyorlar. [İsrail'de] Mitoloji başka yerlere göre daha güçlü bir şekilde kök salmıştır. Neden mi? Çünkü biz, başkalarının topraklarını çaldık. Bu durum haklı olduğunu göstermek gerekiyordu. Siyonizmin bir İsrail toplumu oluşturabilmesi için sömürge politikasını, daha fazla toprak edinme arzusunu meşrulaştırması gerekiyordu ve bu da onu bir tarih yaratmaya yöneltti. Yahudiler için bir sığınak yarattığı fikri onu teselli etti. Bir tarihçi olarak görevim, İsraililere, tanımı gereği yanlış olan bir mitoloji temelinde tarihsel meşruiyet inşa edemeyeceğimizi söylemektir" (Sand & Ksikes, 2010, s. 127-128).

sunması hem de bir bilim adamı olarak objektiflik kaygısı güden Sand'ın analizleri önem arz etmektedir. Sand, kişisel duruşunu şöyle ifade etmektedir: “Bir tarihçi olarak aradığım şey tam olarak şu: Hakikat ya da hakikat olduğuna inandığım şey [...] Hiçbir şey saklamıyorum, iki şeyi açığa vuruyorum: Nereden konuşuyorum ve neden konuşuyorum. Yahudi tarihini şekillendiren bu Siyonist miti, bu muhayyileyi yapısöküme uğratmaya çalışıyorum” (Sand & Ksikes, 2010, s. 126).

2. Yahudi Irkının İnşası

Bugün İsrail’de hâkim olan anlayışa göre Yahudi halkının tarihi, Tanah’ta anlatılana yakındır. Bu anlatıda birkaç varyasyon vardır. Örneğin Yahudi tarihi bazen İbrahim ile başlatılır, bazen de Musa ve M.Ö. 13. yüzyılda Kenan diyarının fethi ile başlatılır. On iki kavme bölünen İsrailoğulları, M.Ö. 6. yüzyılın başlarına kadar burada yaşadılar. M.Ö. Nebuchadnezzar ileri gelenlerin bir kısmını Babil’e sürgün etti. Yahudiler sürgünden döndüklerinde ikinci Tapınağı inşa ettiler. M.Ö. 2. yüzyılda Makabiler, “ulusal” bir isyan sırasında Tapınağın Titus tarafından yıkıldığı M.S. 70 yılına kadar sürecek güçlü bir “millî” Yahudi devleti kurdular. O dönemde köyden köye aynı lehçe konuşulmasa da tarihçiler “millî” isyanlardan bahsetmekten çekinmemişlerdir. Yahudi halkı bu nedenle, bu yazarlara göre M.S. 70’e kadar bir bütünlük oluşturuyordu; hudutları çizilmiş bir ülkeye ve bir devlet sahipti. Bütün bu olayların referans kaynağı olan Tanah, bir tarih kitabı olarak telakki edilebilir mi? Asırlar boyunca çok sayıda yazar tarafından redakte edilen kitaplarda anlatılanlar Yahudilerin gerçek tarihini mi yansıtıyor? Tarihte gerçekten Tanah’ta anlatılan olaylar gerçekleşmiş mi ya da anlatıldığı şekliyle mi gerçekleşmiştir? Sand’a göre Yahudi halkının bu tarihi, son yıllardaki arkeolojik keşiflerin sorguladığı bir dizi mite dayanmaktadır:

Isaak Markus Jost ve Leopold Zunz gibi ilk modern Yahudi bilim adamları, 19. Yüzyılın başlarında Yahudilik tarihiyle ilgili hacimli eserler kaleme almışlardır. Fakat bunlar ne “Yahudi” kavramına bugünkü gibi etnik anlamda kullanmış ne de millî bir tarih oluşturma gayreti gütmüşlerdir. Sand, en başından beri Tanah’ın güvenilir tarihsel bir doküman olduğu yönündeki telakkiyle modern Yahudi kimliğini millî açıdan tanımlama arasında çok sıkı bir ilişkinin var olduğunu dikkat çekmektedir. Bu ilişkiden ötürü yazarlar Tanah’ın tarihsel bir doküman olduğu telakkisini ne kadar bağllysalar o derece millî duyguya sahip olmuşlardır. Zira Kutsal Kitap “milletin” ortak kökeni hâline gelmektedir. Tanah, “Yahudi milleti” kavramının icadına götüren ilk tarih denemelerinin hareket noktası olmuştur. Bu icat, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlamıştır (Sand, Comment le peuple juif fut inventé, 2008, s. 105-106).

Büyük Yahudi ulusal tarihi, 1848’den sonra, Halkların Baharı’nın başarısızlığından ve Avrupa’da ulusal özlemlerin uyanmasından sonra ortaya çıktı. Çağlar boyu varlığını sürdüren bir Yahudi ulusu fikrini öne süren ilk kişi, 19. yüzyılın ortalarında *Antik Çağlardan Günümüze Yahudilerin Tarihi*’ni yazan Yahudi kökenli Alman bilim adamı Heinrich Graetz oldu. Graetz, Yahudi ulusal bilincinin temellerini attı: Tanah dönemlerinde ulusal bir grup olarak yaşamaya başlayan, her çağa yayılan ve bir halk ve bir millet olarak modernliğe ulaşan birleşik bir insan grubunun yani “Yahudi halkının” var olduğu fikri. Graetz, halefleri Simon Dubnov ve Salo

Baron, Tanah'ı teoloji raflarından olarak bir tarih kitabı hâline getirdiler (Shlomo Sand, 2009, s. 9-10).

Modern anlamda bir Yahudi "milleti" tasvir eden Graetz'in etkisi hem kendi zamanında hem kendisinden sonra gelen Yahudi tarihçiler üzerinde büyük olmuştur. Graetz, büyük bir ustalıklarla bütün problemleri yönlerine rağmen bütüncül bir tarihsel seyir ortaya koymuştur. Zamansal uyumsuzlukları ve mekânsal kopuklukları ortadan kaldırılarak estetik bir ameliyat tarzında inşa edilen bu tarihsel bakış açısıyla "Yahudilik" birçoğu için çeşitli ve zengin bir dinî medeniyet olmaktan çıkıp bütün zorluklar ve cazibelere rağmen güçlü devletlerin gölgesinde varlığını sürdürmüş ve en nihayetinde de asli vatani olan Kenan diyarından koparılan ve Berlin kapılarına kadar gelen antik bir ırk-milletin niteliği olmayı başarmıştır (Sand, Comment le peuple juif fut inventé, 2008, s. 108).

Yahudiliğin irkî bir temele dayandığı düşüncesi Avrupa'da ve özellikle de Almanya'da ırkçılık, yani bir ırkın diğerlerinden üstün olduğu yönünde fikirlerin ortaya çıktığı bir dönemde zuhur etmiştir. "Batı ve orta Avrupa'da hızlı bir biçimde gerçekleşen sınai ve teknolojik gelişmenin sonucu olan Avrupa küstahlığı" (Sand, Comment le peuple juif fut inventé, 2008, s. 115) insanlar arasında biyolojik ve ahlaki üstünlük olduğu fikrini doğurmuştur. Böyle bir ortamda yetişen Moses Hess (1812-1875), 1862 yılında yayımlanan *Rom und Jerusalem, die Letzte Nationalitätsfrage* (Roma ve Kudüs: Son Ulusal Sorun) adlı kitabında "Yahudi ırkı" hipotezini geliştirmiştir. Theodor Herzl'in *Judenstaat* (Yahudi Devleti) adlı kitabından otuz üç yıl önce kaleme aldığı eserinde Siyonist düşüncüyü dillendiren Hess'e göre:

Yahudi ırkı, iklim ortamının sürekli değişmesine rağmen bütünlüğünü koruyan ilk insan ırklarından biridir; Yahudi tipi de yüzyıllar boyunca saflığını korumuştur. [...] Yahudi kadın ve erkeklerin kendilerini vaftiz ettirerek ve Hint-Germen ve Moğol halk kitlelerine karışarak kökenlerini inkâr etmeleri bir işe yaramaz. Yahudilerin karakter özellikleri yok edilemezdir [...] Yahudi ırkı, dünyanın her yerinde, ortama uyum sağlama yeteneğine diğer tüm ırklardan daha fazla sahiptir (Hess, 1918, s. 59, 61).

1882 yılında Alman Kitab-ı Mukaddes bilgini Julius Wellhausen, 1882 yılında *Prolegomena to the History of Ancient Israel* (*Eski İsrail Tarihine Prolegomena*) adlı ünlü eserinde Eski Ahit'teki önemli pasajların anlattıkları olaylardan çok sonra yazıldığı hipotezini ileri sürmüştür. Wellhausen'e göre Yahudi dininin oluşması, tedrici bir süreci takip etmiş ve Pentatök'ün, yani Tevrat'ın her "tabakası" farklı yazım dönemlerine tekabül ediyordu. Graetz gibi dönemin birçok Siyonist ve Siyonist taraftarı tarihçisi için bu keşif kesinlikle kabul edilemezdi. Bundan dolayı da Wellhausen'in tespitlerini bilimsel zeminde tartışmak yerine onu "Yahudi karşıtı" olmakla suçlayarak itibarsızlaştırmaya çalıştılar. Wellhausen'in devrim niteliğindeki bu keşfi, Yahudi tarihinin mucitlerini son derece rahatsız etmiştir. Zira Tanah'ın büyük bir kısmının Babil sürgünü dönüşünde yazıldığı düşüncesi onların varsayımlarını alt üst etmişti. Wellhausen'in hipotezinin doğru olduğunu kabul edilmesi, Yahudilerin kadim tarihini yeniden oluşturmasının muhteşem ve kudretli bir halkın kültürel eseri olmayıp, Babil'den geri dönen "kansız" kalmış bir mezhebin eseri olduğu anlamına geliyordu. Yahudi milletinin başlangıcındaki kahramanlık hikâyelerinin güvenilirliğini tartışılır hâle getiren ilk gedik böylece açılmış oldu (Sand, Comment le peuple juif fut inventé, 2008, s. 127-128).

3. Yahudilik Bir Millet Değilse, Kim Bu Yahudiler?

Yukarıda da kısaca temas edildiği üzere Yahudilik tarihinin dönüm noktalarından biri olarak tarih kitaplarında M.S. 70 yılında ikinci Mabet'in Romalılar tarafından yıkılması sonrasında Yahudiler, sürgün edilerek dünyanın dört bir tarafına yayıldıklarından bahsedilmektedir. Bu şekilde hem Yahudiler, Filistin bölgesinden uzaklaştırılmış hem de dünyanın birçok yerinde görülmeye başlamışlardır. Sand, paradoksal olarak, Yahudi diasporasının kökenini oluşturan Yahudi tarihindeki bu "kurucu olay"ın en ufak bir araştırma çalışmasına bile yol açmamış olmasının temel nedeni Romalıların hiçbir zaman insanları Akdeniz'in doğu yakasının tamamına sürgün etmemelerine dayanmaktadır. Dolayısıyla sürgün hadisesi de bir mitten ibarettir. İsraili elitler ve Yahudi tarihçileri bu durumu çok iyi biliyordu. (Sand, 2012, s. 12-13) Köleliğe düşürülen mahkûmlar dışında Yahudiye sakinleri, ikinci tapınağın yıkılmasından sonra bile kendi topraklarında yaşamaya devam etmişlerdir. Bunların bir kısmı 4. yüzyılda Hıristiyanlığa geçmiş, büyük çoğunluğu ise 7. yüzyıldaki Arap fethi sırasında İslam'a katılmıştır. Çoğu Siyonist düşünür bu durumun elbette farkındaydı. Mesela İsrail Devleti'nin kurucusu David Ben Gurion gibi 2. Cumhurbaşkanı Yitzhak Ben Zvi, büyük Filistin isyanının başladığı 1929 yılına kadar yazdıkları yazılarda Filistin köylülerinin eski Yahudiye sakinlerinin torunları oldukları gerçeğinden defalarca söz etmişlerdir (Sand, *Déconstruction d'une histoire mythique: Comment fut inventé le peuple juif*, 2008; Shlomo Sand, 2009, s. 12).

Peki, Romalılar, Filistin bölgesinde yaşayan Yahudileri sürgüne tabi tutmamışsa Antik Çağ'dan bu yana Akdeniz kıyılarında yaşayan çok sayıda Yahudi nereden gelmiştir? Bu sorunun cevabını Sand, tarih kitaplarına dâhil edilmeyen bir durumla izah etmektedir:

Ulusal tarih yazımının perde arkasında şaşırtıcı bir tarihsel gerçeklik yatmaktadır. M.Ö. 2. yüzyıldaki Makabi isyanından M.S. 2. yüzyıldaki Bar-Kokhba isyanına kadar Yahudilik, tebliğci [misyoner karakterli] ilk dindi. Hasmonlular, güney Yahuda'daki İdumeanları ve Celile'deki Ituraeanları zorla ihtida ettirmiş ve "İsrail halkına" dâhil etmişlerdi. Yahudilik bu Yahudi-Helen krallığından başlayarak Ortadoğu'ya ve Akdeniz çevresine yayıldı (Sand, *Déconstruction d'une histoire mythique: Comment fut inventé le peuple juif*, 2008)".

Sand, Yahudilerin dinî tebliğde bulunduğu dair tarihi örnekler vermektedir. Flavius Josephus'un yazıları, Yahudilerin din propagandası yapma tutkusunun tek tanıklığını teşkil etmemektedir. Horace'dan Seneca'ya, Juvenal'den Tacitus'a pek çok Latin yazar bu durumdan söz etmiştir. Diğer taraftan Yahudi sözlü geleneğini teşkil eden Mişna ve Talmud da din değiştirme uygulamasına izin vermektedir. Yahudilikteki proselitizm süreci Hristiyanlığın ortaya çıkışıyla birlikte farklı bir yöne evrilmiştir. Hristiyanlığın 4. yüzyılın başındaki zaferi, Yahudiliğin yayılmasına son vermeyip Yahudi dinine ihtidaları Hristiyan kültür dünyasının sınırlar bölgelerine itmiştir.

5. yüzyılda bugünkü Yemen topraklarında, İslam'ın zaferinden sonra ve modern zamanlara kadar torunları inançlarını koruyacak olan Himyar adında güçlü bir Yahudi krallığı ortaya çıktı. Aynı şekilde Arap vakanüvisler, 7. yüzyılda Yahudileştirilmiş Berberi kabilelerinin varlığından söz ederler. Aynı yüzyılın sonunda Kuzey Afrika'ya ulaşan Arap akınlarıyla karşı karşıya kalan ve bunları durdurmaya çalışan efsanevi Yahudi kraliçe Dihya el-Kahina figürü ortaya çıkmıştır. Yahudileşmiş Berberiler İber Yarımadası'nın fethinde yer alacak ve İspanyol-Arap kültürünün

karakteristik özelliği olan Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki özel simbiyozun temellerini atmışlardır.

En önemli kitlesel dönüşüm Karadeniz ile Hazar Denizi arasında meydana gelmiştir. 8. yüzyıldaki büyük Hazar krallığı Yahudi dinini seçmiştir. Yahudiliğin Kafkasya'dan günümüz Ukrayna'sına kadar yayılması, 13. yüzyıldaki Moğol istilalarının Doğu Avrupa'ya doğru ittiği çok sayıda topluluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Orada Güney Slav bölgelerinden ve mevcut Alman topraklarından gelen Yahudilerle birlikte bu topluluklar büyük Yidiş kültürünün temelleri atmışlardır.

Bu tarihsel vakalar, “Yahudiler” diye adlandırılan toplulukların tek bir etnik kökene dayanmadığına, bilakis birçok millete mensup insan ve toplulukların Yahudi dinini benimsemesi sonucunda “Yahudi” niteliğini taşımış olmasına rağmen neden İsrail devleti ve Siyonist ya da pro-Siyonist yazarlar bir “Yahudi ırkı”ndan bahsediyor? Siyonist yazarlar ve taraftarları bu tarihsel gerçekliklerden habersiz miydi? Sand bu meselenin de Siyonist ideolojiyle doğrudan alakalı olduğu kanaatindedir:

Yahudilerin çoğul kökenlerine ilişkin bu hikâyeler, 1960'lara kadar Siyonist tarih yazımında az çok tereddütle yer alır; bunlar daha sonra İsrail'de kamusal hafızadan kaybolmadan önce yavaş yavaş marjinalleştirildiler. 1967'de Davut şehrinin [Kudüs'ün] fatihleri, -Tanrı korusun!- Berberi savaşçıların veya Hazar atlılarının mirasçıları değil, onun efsanevi krallığının doğrudan torunları olmalıydılar. Yahudiler daha sonra iki bin yıllık sürgün ve göçün ardından başkenti Kudüs'e dönen farklı bir “etnos” olarak ortaya çıktılar (Shlomo Sand, 2009).

İsrail topraklarına Yahudileri göç ettirmeye yönelik oluşturulan köken miti, bugün İsrail devletinde yaşayan farklı gruplara bir ölçüde ortak bir kimlik kazandırmış olsa da dünyanın diğer bölgelerinde yaşamaya devam edenleri ne cezbetmemiştir?

Sonuç

Shlomo Sand, Yahudiliğin bir dinden ziyade etnik bir kimlik olduğu yönündeki Siyonist ideolojinin en önemli mitini yapı sökümüne tabi tutmaktadır. Sand'ın analizlerinde günümüz dünyasında Yahudiler diye ifade eden toplulukların durumu daha iyi anlaşılmaktadır. Romalıların M.S. birinci yüzyılda Filistin bölgesinde yaşayın Yahudileri sürgün etmesiyle diaspora Yahudiliği oluşmamış, Yahudi dininin diğer halklar tarafından kabulü sonucunda diğer bölgelerde Yahudiler meydana gelmiştir. Diğer taraftan Filistin bölgesinde yaşayan ve Davut'un soyundan gelenler etnik Yahudilerin birçoğu Hristiyanlık ve daha sonra da İslam'a dâhil olarak bu topluluklar içerisinde eriyip gitmişlerdir.

Sand'ın analizlerinden ortaya çıkan duruma göre bugün İsrail'e “Yahudi” bir anneden dünyaya geldikleri için vatandaş olarak kabul edilenlerin birçoğunun etnik kökeni Davut'unkinden oldukça farklıdır. Ayrıca Yahuda, bir Kenanlı kadınla evlenirken Yusuf, bir Mısırlı kadını eş olarak almıştır. Musa'nın karılarından Zipporah, Medyenli bir kadındı, diğer karısı ise Etiyopyalıydı. Davut'un çok sayıdaki eşlerinden biri olan Batşeba, öldürttüğü komutanı Hititli

Uriah'nın eski eşi idi. Bu evlilikten Süleyman dünyaya geldi. Süleyman'nın ise her milletten 700 eşi ve 300 cariyesi vardı. Süleyman'ın Naamah adlı karısından babasının ölümünden sonra Yahuda bölgesinin kralı olan Rehoboam dünyaya gelmiştir. Ingmar Karlsson'un da dikkat çektiği gibi Yahudilik tarihinin bu kurucu şahsiyetleri ya da bunların çocukları bugün İsrail'e gelselerdi anneleri Yahudi olmadığı için bunlar vatandaşlığa kabul edilmezlerdi.

Diğer bir paradoks ise bugün kendini etnik bir bütünlük olan İsrail devletinin, sınırları içinde yaşayan ve Müslüman ya da Hristiyan olmadıkları için vatandaş kabul edilmeyen insanların durumuyla ilgilidir. Madem devlet dinî değil, etnik bir zemin üzerine inşa edilmişse ve bu insanlar da Davut'un soyundan gelip kadim zamanlardan beri din değiştirmiş olmalarına rağmen bu topraklarda yaşıyorlarsa ve Yahudilik de ırksal bir tanımlama ise bunların da Yahudi kabul edilmesi gerekmez mi? Ve aynı soydan geldikleri için bunları da soydaş kabul etmek gerekmez mi?

Kaynakça

- Hess, M. (1918). *Rome and Jerusalem: A Study in Jewish Nationalism*. New York: Bloch Publishing Company.
- Sand, S. (2008). *Comment le peuple juif fut inventé*. Paris: Fayard.
- Sand, S. (2008, 08 01). *Déconstruction d'une histoire mythique: Comment fut inventé le peuple juif*. Le Monde diplomatique: <https://www.monde-diplomatique.fr/2008/08/SAND/16205#nh1> adresinden alındı
- Sand, S. (2012). *The Invention of the Land of Israel: From Holy Land to Homeland*. London: Verso.
- Sand, S., & Ksikes, D. (2010). "Les Israéliens croient aux mythes préfabriqués": Entretien avec Shlomo Sand. *La pensée de midi*(30), 125-134.
- Shlomo Sand, M. S. (2009). Enquête sur le peuple juif. *L'Histoire*(343), 8-21.

17. YÜZYIL FRANSA'SINDA TANRISAL SEÇİLMİŞLİK FİKRİ

Prof. Dr., RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

Kitab-ı Mukaddes'in ilk bölümlerinde Tanrı'nın İbrahim ile ahitleşerek onu ve onun soyundan gelenleri kendine has kulları hâline getirdiği ve Kenan diyarını İsrailoğullarına bağışladığı anlatılmaktadır. Hristiyanlar, Yahudi şeriatının neshedildiğini savunduğu gibi seçilmişlik düşüncesinin de Yahudilerden Hristiyanlara geçtiğini iddia etmişlerdir. Bu seçilmişlik düşüncesi, Protestanlık hareketinden sonra bölünen Avrupa'da ve özellikle de Fransa'da bir meşruluk kaynağına dönüştürülmüştür. Guillaume Postel'in oluşturduğu köken mitine göre Fransızların ataları olan Galyalılar Nuh'un büyük oğlu olan Yafes'un oğlu Gomer'in soyundan geliyorlardı. Nuh'un büyük oğluna vaat ettiği dünya hâkimiyeti böylece onun soyundan gelen Fransızlara düşmüş oluyordu. Tanrısasal seçilmişlik fikri diğer milletler üzerinde bir üstünlük hakkı getiriyordu. Daha sonra Kitab-ı Mukaddes ayetlerini yorumlayan Fransız düşünürler İsrailoğullarının seçilmişliğinin Fransızlara geçtiğini ispat etmeye çalıştılar. Bu düşünürlere göre Fransız kralları Eski Ahit'te İsrailoğullarına ve kral Davut hanesine tanınan ayrıcalıklarına sahipti. Artık Tanrı ile özel bir ilişki kurabilen ve özel bir misyona sahip olan kişiler Fransız krallarıydı. 17. Yüzyıl Fransız yazarları Fransızları yeni seçilmişler olarak telakki ederken krallarına da mesihî bir misyon yüklemişlerdir. Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan İbranilerin hikâyeleriyle Fransa tarihi arasında çarpıcı karşılaştırmalar yapılmış ve gösterilen bütün sembol ve işaretlerin Fransızlar ve Fransız krallarında tezahür ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. İnşa edilen bu yeni mit sayesinde hem Fransız kralının diğer krallardan faziletli olduğu ve dolayısıyla onlar üzerinde egemen olduğu hem de Katolikliğin hak din olduğu ve dolayısıyla da Protestanların yanılğı içerisinde olduğu ortaya çıkmış olacaktır. Bu çalışmada 17. Yüzyıl yazarlarının eserlerinden hareketle Fransızların ve Fransız krallarının seçilmişliğine ilişkin ideolojiyi nasıl inşa ettikleri üzerinde durulacaktır. Bu durum aynı zamanda dinin tevil edilerek bir meşrulaştırma aracı hâline nasıl getirilebildiğini gösteren ilginç örneklerden birini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fransız kralları, tanrısasal seçilmişlik, Kitab-ı Mukaddes, mit.

1. Giriş

Milletlerin kimliklerini oluşturan önemli unsurlardan biri, ortak bir tarih bilincidir. Her milletin ortaya çıkışını anlatan birer hikâyeye vardır. Ortak aidiyet duygusunun oluşmasını sağlamak/pekiştirmek için bu hikâyeler millet mensuplarına birer tarihsel gerçeklikmiş gibi anlatılır. Bu hikâyeleri dinleyen bireyler hem kendi tarihsel kökenlerini bilmiş olurlar hem de aynı kökene sahip olduklarını düşünen, yani aynı hikâyeyi kabul eden başka bireylerle ortak bir

kadere sahip olduklarına inanırlar. Kökenlere dair anlatıların tarihsel gerçeklikten ziyade birer köken mitleri kategorisine dâhil olduğunu modern tarihyazımı ortaya koymuştur.

Köken mitleri söz konusu olduğunda bunların tarihsel mahiyetinden ziyade yerine getirdikleri işlev önem arz etmektedir. Dinler Tarihi perspektifinden mit, “gerçekten vuku bulduğuna inanılan” anlatıları ifade eder. Bu anlatı türünün diğer bir önemli özelliği ise Tanrı ya da tanrısal varlıklar ya da Şeytan, Deccal gibi kötü karakterli beşerüstü kahramanları sahneye koydukları için kutsal bir nitelik taşımalarıdır. Dolayısıyla mitler, profan düzlemi kutsal düzlemle buluşturmakta, tarihe beşerüstü bir boyut kazandırmaktadır. Dinlerdeki yaratılış anlatıları köken mitlerinin en tipik örnekleri arasında yer almaktadır. Milletlerin ortaya çıkışıyla ilgili anlatılar da ilk ataların beşerüstü niteliklerine atıfta bulunarak hikayeyi olağanüstü hâle getirmektedir. Mesela Roma Mitolojisine göre Romulus ve Remus, Tanrı Mars ve Rhea Silvia’nın ikiz oğulları. Bu ikizler, antik dünyanın en büyük şehri Roma’nın efsanevi kurucuları ve Romalıların ilk atası sayılmışlardır. Anneleri Rhea Silvia kendini bakirelik Tanrıçası Vesta’ya vakfeden bir bakireydi. Rivayete göre o, bekâretini kaybettiği için ölüme mahkûm edilmiştir. Bunun üzerine amcası Kral Amulius, iki bebeğin Tiber Nehri’ne atılmasını emretmiştir. Yeni doğum yapan bir dişi kurt, erkek çocukları buldu ve onları kendi sütüyle besleyerek bunların hayatta kalmasını sağlamıştır (Daly, 2009, s. 128).

Hristiyanlığın evrensel bir din hâline gelmesinde Romalıları ve özellikle de İmparatoru Konstantin’in büyük bir rolü vardır. Hristiyanlık Romalıların dünyasına resmî olarak ilk kez bu imparator tarafından dâhil edilmiştir. Konstantin’in Hristiyanlığın neden kabul ettiğine dair meşhur bir anlatıda mitik düşüncenin izleri apaçık görülmektedir. 312’de Konstantin, Milvian Köprüsü Muharebesi’nde İmparator Maxentius’u mağlup ederek Batı’nın kontrolünü ele geçirmiştir. Ünlü Kilise tarihçisi Caesarea’lı Eusebius’un aktardığı bir rivayete göre gökyüzünde alevli bir üç dallı bir haç belirmiştir. Aynı gece kendisine rüyasında görünen İsa, imparatora bu haçı göstererek ona şöyle demiştir: “Bu işaretle” (“In hoc signo vince”) fethedeceksin”. Bu rüyanın ardından Konstantin, Mesih adının ilk iki Yunanca harfinden oluşan (chi (X) ve rhô (P)) bu simgeyi lejyonerlerinin sancağına (labarum) ve kalkanına naksettirmiştir (Kaymaz, s. 216).

Yaklaşık 1200 yıllık bir egemenlik döneminin sonunda Roma’nın Batı’daki egemenliği sona 476 tarihinde kavimler göçü neticesinde batının son Roma imparatoru Romulus Augustus’uh tahttan indirilmesiyle birlikte sona ermiştir. Batı Roma İmparatorluğu’nun 5. yüzyılda yıkılmasının ardından Batı Avrupa ve Kuzey Afrika’da, başta Germen olmak üzere, Romalı olmayan çeşitli halklar tarafından kurulan devletler “barbar krallıklar” diye adlandırılmıştır. Frankların kralı Şarlman’ın 800 yılında imparator olarak taç giyme töreni genellikle barbar krallıklar döneminin sonuna tekabül ettiği kabul edilmektedir. Çok sayıdaki krallığın ortadan kaybolmuş ve geriye yalnızca Frank krallığı kalmıştır. Şarlman’a, 800 yılında Papa III. Leo tarafından Roma’da imparator tacı giydirilmiştir. Kutsal Roma İmparatoru ve kurduğu devlet de Batı Roma İmparatorluğu’nun varisi sayılan Şarlman, bu hamleyle üç asır önce Romulus Augustulus’un 476’da tahttan indirilmesinden bu yana Batı’da kaybolan bir saygınlığı ihya etmiş oldu.

Bütün insanlığı Hristiyanlığa döndürmek ve dünya üzerinde hâkimiyet kurmak üzere ahir zamanda gelecek *Kurtarıcı Kral* şeklinde Şarلمان imgesi Avrupa'da 9. Asırda oluşmaya başlamıştır. “Tanrı'nın naibi” ya da “yeni Davut” gibi lakaplarla methedilen Şarلمان kendinden sonra gelen Avrupalı kralların arketipi hâline gelmiş ve onun soyundan gelecek bir kralın insanlığın dinî ve siyasi bütünlüğünü sağlayacağı ve Müslümanlara karşı kutsal savaşı başlatarak kutsal toprakları yani Kudüs'ü “kâfirlerin” elinden alacağı yönünde siyasi amaçlara matuf kehanet literatürü oluşmuştur. Almanların krallarına atfettikleri tanrısal ve mesihî iddialara tepki olarak Fransa'da 12.-13. asırlarda benzer eskatolojik inanışlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Haran, 2000, s. 21-23). Haran'a göre Fransız kralının ve Fransızların Tanrı tarafından seçildiği yönündeki inancın (*translatio electionis*) neşvünema bulması, din savaşları bağlamında gelişmiştir. Katolik olan Fransa krallığının kimliğini tehdit eden mezhepler arası çatışmalar, Reform karşıtı yazarları Ortaçağ döneminde ortaya çıkan Fransa milleti ile Tanrı arasında ayrıcalıkla bir ittifakın olduğu yönündeki miti yeniden işlemeye sevk etmiştir (Haran, 1997, s. 126).

2. Fransızların Seçilmiş Olduğu Fikri

Eski Ahit'te anlatılan İsrailoğullarının seçilmişlik niteliğinin Fransa'ya geçtiğini (*translatio electionis*) ve bu bağlamda Fransa krallığının üstünlüğünü anlatmak için 17. yüzyıl yazarları büyük çaba sarf etmişlerdir. Krallığın kutsal hüviyeti özellikle Guillaume Postel (1510-1581) ve takipçileri tarafından dile getirilmiştir. Postel, Gomer'e dayanan köken mitinin oluşturmuştur. Bu mite göre Fransızların ataları kabul edilen Galyalılar, Nuh'un büyük oğlu Yafes (Japhet) ve onun oğlu Gomer'in soyundan türemişlerdir. Nuh peygamberin tufandan sonra büyük oğluna verdiği dünya hâkimiyeti sözü Galyalıların soyundan gelen Fransızlara matuftu. Postel'e göre dünya nizamı başlangıçta Nuh tarafından tesis edilen büyük evlatlık hakkına yeniden dönmeye bağlıydı. Eskiden dünyanın efendileri olan Galyalılar ve torunları olan Fransızlar dünyaya hükmetme haklarını istemeliydiler. Tanrı tarafından seçilmişlik niteliğinin İsrailoğullarına verilmeden önce Fransızlarda olduğunu savunmak onların diğer milletler üzerinde kesin bir önceliğe ve onlar üzerinde hâkimiyet kurma görevine sahip oldukları anlamına geliyordu.

Pierre de la Ramée ya da Jean Bodin gibi bazı isimler, bu anlatıların tarihsel gerçekliği olmadığı yönünde itirazda bulunsalar da Postel'in fikirleri 17. yüzyıl boyunca tekrar edilmeye devam etmiştir. Bu fikirleri yeniden dile getiren birkaç eser şunlardır: Jacques de Cassan'ın *Les dynasties ou traicté des anciens Rois des Gaulois et des François depuis le déluge successivement iusques au Roy Merovee* (1621); Jacques de Charron'ın *Histoire universelle* (1621); Jean Boucher'nin *Couronne mystique ou Armes de Piété contre toute sorte d'Impiété, Hérésie, Athéisme, Schisme et Mahoméisme* (1624); Audigier'nin *Origines des François et de leur Empire* (1676) adlı kitabı.

Bu yazarlar, Kitab-ı Mukaddes'te anlatıldığı şekliyle Tanrı tarafından kendilerine bahşedilen seçilmişlik özelliği olan İsrailoğulları ile Tanrı'nın yeni halkı olana Fransızlar arasında çok sayıda paralellik olduğunu savunmuşlardır. İsrailoğullarının seçilmişliği fikri, Tanrı'nın

İbrahim'e şu hitabıyla başlar: "Seni büyük bir ulus yapacağım, seni kutsayacak, sana ün kazandıracığım. Bereket kaynağı olacaksın. Seni kutsayanları kutsayacağım. Seni lanetleyeni lanetleyeceğim. Yeryüzündeki halkların hepsi senin aracılığınla kutsanacak" (Yaratılış 12:2). Hristiyanlara göre Oğul Tanrı İsa Mesih'in insanları günahlardan arındırıp ebedi kurtuluşa kavuşturmak üzere yeryüzüne inışıyle birlikte Musa'ya verilen şeriatın hükmü kalmamış, Tanrı bütün insanlıkla yeni bir sözleşme yapmıştır. Bu öğretiye "ikame" (substitution) teolojisi denmektedir. Buna göre "gerçek" İsrail (verus Israel) Hristiyanlardır. Eski Ahit'te bildirilen seçilmiş halkın yerini Yeni Ahit'le birlikte Hristiyanlar almıştır. İsa Mesih'in mesajını (İncil'i) kabul etmedikleri için katedrallerde çoğu zaman gözleri bağlı bir kadın şeklinde tasvir edilen İsrailoğullarını temsil eden Sinagogun yerine Kilise geçmiştir.

J. Carel de Sainte Garde (1620-1684), 17. asrın sonlarına doğru yazdığı eserinde ikame düşüncesinin sınırlarını daraltarak bu durumun bütün Hristiyanları kapsamadığını dile getirmektedir. Yazara göre Mesih'i reddetmelerinden dolayı seçilmişlik statüsü Yahudilerden alındıktan sonra iddia edildiği gibi Hristiyan halkın bütününe bahşedilmemiştir. Tanrısal seçilmişliğin ve aynı zamanda Fransız krallarının sembolü olan kutsal Zambak, seçilmişliği hak eden bir kralın idare ettiği bir halk zuhur edene kadar göklerde muhafaza edilmiştir. Bu halk, Fransızlar; kral ise ilk Fransız hükümdarı Clovis'tir (de Sainte-Garde, 1679, s. 73-75).

Fransız kralların üstünlüklerini ifade birçok özellik arasında meshedilmenin (onction) ayrı bir yeri olduğu görülmektedir. Kitab-ı Mukaddes'te aktarılan örneklere göre meshetme, bir kişinin başına veya bir nesnenin üzerine parfümlü yağ dökülerek onunun Tanrı'ya vakfedildiğini ifade etmektedir. Meshedilmek, Tanrı tarafından seçilmişliğin sembolüdür. Eski Ahit'te Davut'un henüz çocukken Tanrı tarafından seçildiği anlatılmaktadır: "RAB, Samuel'e, "Ben Saul'un İsrail Kralı olmasını reddettim diye sen daha ne zamana dek onun için üzüleceksin?" dedi, "Yağ boynuzunu yağla doldurup yola çık. Seni Beytlehemli Yişay'ın evine gönderiyorum. Çünkü onun oğullarından birini kral seçtim [...] Yişay birini gönderip oğlunu getirtti. Çocuk kızıl saçlı, yakışıklı, gözleri pırıl pırıl bir delikanlıydı. RAB, Samuel'e, "Kalk, onu meshet. Seçtiğim kişi odur" dedi. Samuel yağ boynuzunu alıp kardeşlerinin önünde çocuğu meshetti. O günden başlayarak RAB'bin Ruhu Davut'un üzerine güçlü bir biçimde indi. Bundan sonra Samuel kalkıp Rama'ya döndü" (1 Samuel 16:1, 10-13).

Meshedilmek sadece sembolik bir değer ifade etmiyor aynı zamanda meshedilen kişiye olağanüstülük kazandırıyor. İsrailoğullarının ilk kralı olan Saul'un peygamber Samuel tarafından meshedildikten sonra uğradığı değişim şöyle anlatılmaktadır: "Sonra Samuel yağ kabını alıp yağı Saul'un başına döktü. Onu öpüp şöyle dedi: "RAB seni kendi halkına önder olarak meshetti [...] Saul, Samuel'in yanından ayrılmak üzere ona sırtını döner dönmez, Tanrı ona başka bir kişilik verdi. O gün bütün bu belirtiler yerine geldi. Giva'ya varınca, Saul'u bir peygamber topluluğu karşıladı. Tanrı'nın Ruhu güçlü bir biçimde üzerine indi ve Saul onlarla birlikte peygamberlikte bulunmaya başladı. Onu önceden tanıyanların hepsi, peygamberlerle birlikte peygamberlikte bulunduğunu görünce, birbirlerine, "Ne oldu Kiş oğluna? Saul da mı peygamberler arasında?" diye sordular" (1 Samuel 10: 1, 9-11).

3. Seçilmişlik Nişanesi Olarak Meshedilme

Meshedilme ameliyesi Fransız krallarını, Tanrı'nın Ruhu kendileriyle olan Saul ve Davut'un mertebesine yükseltmiş oluyordu. Daniel de Priézac'ın (1590-1662) ifadesiyle meshedilmek, kralları bir dönüşüme uğrattırıyor, onları daha da yüceltiyordu. Böylece krallar, "... bir bakımdan tanrısal Tabiata yaklaşmış oluyorlar ya da en azından kutsal insanlar oluyorlar" (Haran, 1997, s. 113). Fransız yazarlar ilk Hristiyan hükümdarları olan Clovis'in vaftizine dikkat çekerek bunun da bir tür meshetme değeri taşıdığını dile getirirler. Guillaume Marlot (1596-1667) Nuh'a barış sembolü olarak beyaz bir güvercin tarafından zeytin dalının getirilmesi ile meshetmede kullanılan yağ taşıyan Kutsal Şişenin (Sainte Ampoule) yine beyaz bir güvercin şeklinde görünen bir melek ya da Kutsal Ruh tarafından Clovis'e getirilmesini mukayese eder. Bu iki hadise, Tanrı ile seçtiği kullar (Nuh ve onun soyundan gelen Galyalı kral Clovis) arasında yapılan anlaşmayı temsil eder. Böylelikle Clovis, Tanrı tarafından vaftiz sularıyla kurtarılmak ve soyundan gelenler aracılığıyla yeryüzüne hükmetmek üzere seçilen "ikinci Nuh" olarak takdim edilir:

Kutsal kitapta söylendiği üzere geçmişte Evrenin ilk Hükümdarı olan Nuh'a beyaz bir güvercinin tufandan sonra suların çekildiğini haber vermek için bir zeytin dalı getirdiği gibi aynı surette bir Melek ya da Kutsal Ruhun, Hristiyanlığa gelecek olan barışın nişanesi olarak Kutsal Yağı Clovis'e hediye ettiğini okuyoruz. Bu gayeyle Tanrı, Hristiyanlığa musallat olan kanlı savaşlara son vermek ve Heretikleri tahrip etmek için Fransızları vesile kılmıştır [...] (Marlot, 1643, s. 727).

Marlot, taç giydirilme merasimi (sacre) esnasında kralların giydikleri beyaz ayin gömleğine (tunique) de dikkat çekmektedir. Tanrı tarafından kral seçilen Davut meshedildiğinde beyaz gömlek giymişti. Dolayısıyla "Meshedilmenin verdiği şerefle Davut hanesinin gerçek anlamda halefleri olan Fransız kralları da aynı renkleri [gömlekteki beyaz rengi] tevarüs etmişlerdir" (Marlot, 1643, s. 139).

Birçok yazar Clovis'i 498 yılında vaftiz eden Reims piskoposu Rémi'nin kendisine verdiği sözü Tanrı'nın Davud'a verdiği sözle karşılaştırmıştır. Mezmurlarda Davut'u kutsal yağıyla meshettiğini bildirdikten sonra Tanrı "Ben de onu ilk oğlum, Dünyadaki kralların en yücresi kılacağım" (Mezmurlar 89:27) ifadesiyle onun üstünlüğünü vurgulamaktadır. Marlot, bu ayetin Fransız krallarına işaret ettiğini savunmaktadır (Marlot, 1643, s. 148). Hristiyanlığı ilk kabul eden hükümdar olan Clovis, Fransız yazarlar nazarında ilk oğul mertebesindeydi. Dolayısıyla Clovis da ilk oğul olma ayrıcalığını elde etmiş ve böylece dünya krallarının ilki olma hakkına sahip olmuştur.

Clovis'le başlayan ve Reims'de devam eden krallara taç giydirme merasimi Ortaçağ boyunca Fransız kralları Tanrı'nın seçkin kulları ve onun tebaası olan Fransızları da Tanrı'nın seçkin halkı hâline getirmiştir (Beaune, 1985). Kralların ve Fransız halkının değerini, diğer milletlerden üstün olduklarını, ilahi bir görevle görevlendirildiklerini haklı göstermek için mitler icat edilmiştir (Lefebvre, 2019). Bu anlayış ve inanışların oluşmasında yazarlar bu imajın hem oluşmasında hem devam ettirilmesinde Kitab-ı Mukaddes'e dayalı yeni bir mitoloji türetmişlerdir.

4. Sonuç

M.S. 5. yüzyılın sonunda Batı Roma İmparatorluğu çöktükten sonra Avrupa'da ortaya krallıklar arasında kıran kırana bir hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. Bir tarafta esik Roma'nın ihtişamını ayağa kaldıracak yeni imparator yarışları devam ederken 7. yüzyıldan itibaren Avrupalıların karşısına yeni bir düşman çıkmıştır: Dönemin tabiriyle Sarazenler namı diğer Müslümanlar. 11. yüzyıldan itibaren İslam'ın sancaktarlığı Türklerin ve 15. yüzyıldan sonra Avrupalılar yeni düşmanlarıyla karşılaşmışlardır: Türkler. Bir asır sonra Avrupa'yı iki bölen büyük bir kriz meydana gelmiştir: Reform hareketi. O zamana kadar bütünüyle Katolik olan Avrupa'nın bir kısmı Protestanlığı benimsemiş ve bu iki kesim asırlar boyu devam edecek bir savaş başlamıştır.

Kralların meşruiyetlerini ve milletlerin üstünlüklerini kabul ettirebilmek için argümanlar gerekiyordu. Dönem etkin gücü Hristiyanlıktan geliyordu. Hristiyanlığın kaynağı ise Kitab-ı Mukaddes'ti. Bu kitap anlatılan şeyler son derece bağlayıcıydı. Muvaffakiyetin tanrısal inayete bağlı olduğuna inanılıyordu. Hükümdarların hâkimiyetlerinin itirazsız kabul edilmesi tanrısal temsile bağlıydı. Bundan dolayı kralların taç giydirme merasimleri dini bir tören şeklinde gerçekleşiyor ve böylece onlar Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileri hâline gelmiş oluyordu.

17. yüzyıl Fransa'sında kralın ve Fransız halkının Tanrı'nın seçilmiş yeni halkı olduğu Kitab-ı Mukaddes teviline dayanmaktadır. Davut'un meshedilerek Tanrı'nın seçin kulu hâline gelip özel yeteneklere kavuşması gibi Fransız kralların da Reims katedralinde taç giymeleriyle bu süreci devam ettirdiklerine inanılıyordu. Seçilmiş bir kralın tebaası da elbette seçilmiş olacaktı. Bu mitolojiyi oluşturmak ve devam ettirmek üzere çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Kralların tebaaları karşısında meşruiyetlerine ispat etme durumları söz konusu olmadığına göre neden bu mitoloji oluşturulmuştur. Yukarıdaki analizlerden anlaşıldığı kadarıyla bu mitler, Fransız krallarının diğer krallardan üstün olduğu ve dolayısıyla da hükümdarlık hakkının kendilerine ait olduğunu ifade etmek için diğer hükümdarlara bir mesaj niteliği taşıyordu. Diğer taraftan krala ve halka ilahi bir misyon yükleyerek din karşıtlarına karşı mücadele etmeye sevk ediyordu. Bu bağlamda yazarlar kralları önce Müslümanlar/Türklere daha sonra Protestanlar/heretiklere karşı savaş açmaya çağırmış, onlara bu görevlerini hatırlatmışlar ve onları bu yönde motive etmişlerdir.

Nihayet 1789 yılında Tanrı'nın seçkin kulları olan Fransız halkı ayaklanarak Fransa, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olan kralları XVI. Louis'yi eşi Marie Antoinette ile birlikte birkaç yıl sonra giyotinde kellelerini uçurarak idam ettirmiş ve böylece koskoca bir mitoloji hâk ile yeksan olmuştur.

Kaynakça

Beaune, C. (1985). *Naissance de la nation France*. Paris: Gallimard.

Daly, K. N. (2009). *Greek and Roman Mythology A to Z* (3 b.). New York: Chelsea House.

de Sainte-Garde, J. C. (1679). *Charle Martel, ou les Sarrazins chassez de France, poëme héroïque*. Paris: J. Langlois.

Haran, A. Y. (1997). L'idée de translatio electionis des Juifs aux Français au xvii e siècle. *xvii e siècle*(194), 105-127.

- Haran, A. Y. (2000). *Le lys et le globe: Messianisme dynastique et rêve impérial en France   l'aube des temps modernes*. Seyssel: Champ Vallon.
- Kaymaz, Y. (2014). Büyük Constantinus'un Hristiyanlığı Meselesi. *Sakarya  niversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(29), 213-235.
- Lefebvre, M. (2019). *La politique étrangère de la France*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Marlot, G. (1643). *Le Theatre d'honneur et de magnificence prepar  au sacre des Roys*. Reims: François Bernard.

SAINT AUGUSTINUS BAĞLAMINDA KÖTÜLÜK PROBLEMİ

YL Öğrencisi, Enes ÜZÜLMEZ¹, Doç. Dr., Ergin ÖGCEM²

¹ Kütahya DPÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, - 0009-0006-3375-5516

² Kütahya DPÜ, İslami İlimler Fakültesi, 0000-0002-3755-6729

ÖZET

Kötülük problemi düşünce tarihin boyunca filozof ve düşünürleri meşgul etmiş olan kadim ve belki de en zor problemlerden birisidir. Doğrudan ya da dolaylı olarak Tanrı ile ilişkilendirilen bir problem olduğu için hem bir Tanrı inanç veya fikrine sahip olanlar açısından hem de böyle bir inanç karşısında yer alan ya da Tanrı'nın varlığına dair bir inancı veya fikri reddedenler açısından sürekli gündemde tutulmuş bir mesele olmuştur.

Kötülük Problemi'nin hem Tanrı'ya inananlar ve hem de Tanrı inancı karşısında pozisyon alanlar açısından tahlil edilmesi gereken yönleri vardır. Nitekim problem, Tanrı inancına sahip olanlar açısından, âlemde var olan kötülüklerle, kudretli, bilgili, sevgi ve merhamet dolu bir varlığın nasıl bir arada düşünülebileceği noktasında bir izah veya açıklamayı gerekli kılmıştır. Tanrı karşıtı fikirlere sahip düşünürler açısından ise âlemde var olan kötülüklerin bizatihi kendisi (özellikle de teist geleneğe mensup düşünürlerin Tanrı hakkında ileri sürdükleri nitelikler düşünüldüğünde) Tanrı'nın varlığını değil aksine olmadığını savlamaktadır. Dolayısıyla Tanrı, Kötülük Problemi bağlamında Tanrı karşıtı bir tutum sergileyenlerin de düşünce tarihi boyunca bu iddialarını kendileri açısından makul bir takım argümanlarla gerekçelendirmeleri gereğini ortaya çıkarmıştır.

Bu bildiride biz Batı düşüncesinde Kötülük Problemi'ni dini perspektifle değerlendirme konusu yapmış olanlar arasında en önde gelen ve Ortaçağ Patristik Felsefesi'nin en kudretli ismi olan Saint Augustinus bağlamında ele alacak, meseleye dair yaklaşımlarını tahlil ve tenkit etmeye çalışacağız. Bildiri büyük oranda probleme dair teşekkül ettirilmiş literatür çerçevesinde şekillenmiş olmakla birlikte yer yer bize ait tasarrufları da içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Din, Din Felsefesi, Kötülük Problemi, Saint Augustinus.

1.GİRİŞ

Kötülük probleminin ne olduğundan bahsetmeden ve mahiyetine dair bir belirleme yapmadan önce, “kötü” kelimesinin etimolojisine kısa bir temasın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Kötü kelimesi sözlüklerde genel olarak şu birkaç anlamıyla ön plana çıkmıştır: “(1) amaca uygun olmayan, kusurlu ve yetersiz olan, korku ve endişe verici olan, zarar, acı ve rahatsızlık veren şey, zararlı etkide bulunan şey, (2) ahlaki bakımdan iyinin karşısında yer alıp, yanlış ya da kabul edilemez olan şey, (3) mutluluğa, ideallere, amaca ulaşmayı engelleyen durum veya oluşum için kullanılan niteleme” (Cevizci, 2000). Kötü kavramına yüklenen anlamlara dikkat

edildiğinde burada kelimenin mahiyetine bütünüyle negatif bir içeriğin hâkim olduğu görülecektir. Dolayısıyla kötülük problemi dediğimiz meselenin de özünde kendisi mahza iyi olan bir varlıkla onun tarafından vücuda getirildiği ileri sürülen âlemdaki aksaklık ve problemlerle ilişkili bir durum olduğu fark edilecektir. Bu tespit çerçevesinde, kötülük problemi için özellikle ateistlerin, teistlerin Tanrı'nın varlığı ve sıfatları noktasında ortaya koymuş oldukları iddialara karşı kullandıkları bir argüman demek mümkün olacaktır.

Kötülük problemi, ateistlerin Tanrı aleyhine kullandıkları ciddi bir argümandır. Düşünce tarihi boyunca bu problem ekseninde ileri sürülen argümanlar birçok kimse için kafa karışıklığına neden olurken, teistler açısından da bu argümanlara karşılık verilmesi adeta bir zorunluluk olmuştur. Bu sebeple teistik inancın farklı biçimlerine sahip olan hemen her toplumda bu problemle ilgili bir faaliyet her zaman var olmuştur (Arslan, 2010). Teistik karakter arz eden dinlerin hemen hepsi öncelikli olarak insanlara müşfik, merhametli ve sevecen bir Tanrı'dan söz ettikleri için, insanların evrende meydana gelen ve kötü olarak nitelendirilebilecek olayları, durumları anlamlandırmaları hep zor olmuştur (Meister & Copan, 2017).

Teistik inançtan kaynaklanan düşünceye göre insan fiziksel ve zihinsel kapasitesi itibarıyla sınırlı bir varlıktır. Bu insanın bilgisi açısından da geçerli olan bir sınırlılıktır. İşte bu sınırlılık sebebiyledir ki insanın, Tanrı'nın neyi neden dolayı yaptığını tam manasıyla kavraması mümkün değildir. Bu çerçeveden meseleye yaklaşıldığında, evrende var olan bizim açımızdan kötü olarak değerlendirilen şeylerin varlığının amacı pekâlâ iyi olabilir, dahası kötü olarak addettiğimiz bu tür şeyler bu sebepten ötürü Tanrı'nın varlığıyla hiçbir tezat teşkil etmez. Tanrının sınırsız bir iradeye sahip ve bu iradeyi dilediği şekilde kullanma muhtariyetine malik olması kötülükle ilgili problemin kühünü bizim açımızdan adeta bir sır yapar. O sebeptendir ki insan yaşamında meydana gelen keder ve sıkıntılar, Tanrı'nın kudret ve hikmet bakımından sınırsız olduğuna inananlar açısından kendisinden birtakım hikmetler çıkarılması gereken durumlar şeklinde algılanırken, bu noktada Tanrı'ya ve onun niteliklerine dair inanç beslemeyenler açısından, doğrudan onun yokluğunu iddia etme bağlamında bir gerekçe olarak kullanılabilir (Meister & Copan, 2017).

Bu bağlamda insanın zihninde beliren ve kökeni Epiküros'a kadar uzanan Tanrı'nın varlığı aleyhine bir delil olmak üzere yapılan o meşhur sorgulama şu şekildedir: "Tanrı niçin kötülüklerle müdahale etmiyor? Gücü mü yetmiyor yoksa engellemek mi istemiyor? Gücü yetiyor ve engelleyebiliyor ise bunca kötülük neden var?" Bu sorgulama, mahiyeti itibarıyla insan iradesini göz ardı eden bir sorgulamadır. Oysa insan, eylemlerini belirleme ve icra noktasında diğer varlıklardan farklı olarak irade edebilme kudretinde olan bir varlıktır. Tanrı insanın yapacağı kötü eylemleri engelleyecek olsa veya onu sırf iyi olan şeyleri yapabilecek şekilde bir kabiliyetle donatacak olsa o zaman insanın irade ve özgürlüğünden, dolayısıyla eylemleri noktasında gerçek bir fail olabilme imkânından söz edilemezdi.

Teist inanç çerçevesinde şekillenmiş olan düşünceye göre Tanrı insana akıl ve bununla tasarrufta bulunabilme adına irade vermiştir. Bu irade sınırlı olsa da onun eylemleri noktasında belirleyici olmasına ve dolayısıyla imtihana konu bir varlık olmasına engel değildir. Eğer insana belirli düzeyde de olsa bir irade verilmemiş olsaydı o zaman insan eyleminin herhangi bir

amacı, içeriği ve değeri olmazdı. İnsanın irade sahibi bir varlık olduğu onaylandıktan sonra, onun eylemlerine Tanrı'nın doğrudan veya dolaylı bir şekilde müdahale ettiği öne sürülecek olursa, bu defa da hem irade verip ve hem de onu kullanması noktasında kendisine tam bir muhayyerlik vermemesi sebebiyle çelişkili bir durum ortaya çıkardı. Zira iradesi zapturapt altına alınmış bir varlığın sorguya muhatap olması Tanrı açısından makul olmayacağı gibi, böyle bir durumun kabul edilmesi insan aklı açısından da muhal bir durum olurdu. Bu durumda ifade edilmesi gereken şey şu olmalıdır: İnsan irade sahibi bir varlıktır. Bu irade sayesinde eylemlerini seçebilme ve icra edebilme hürriyetine de maliktir. Bu seçim tabiatı itibarıyla kendisi ve başkaları için “kötü” olarak tavsif edilecek acı verici bazı sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla insana verilen özgür iradeyi, kötülüğün ortaya çıkmasının nedeni olarak dile getirmek mümkündür. Böyle bir belirleme yapıldığında ise mutlak anlamda iyi, müşfik, merhametli ve sevecen bir Tanrı ile kötülüğün aynı anda var olmasının nasıl telif edileceği meselesi belirmektedir (Warburton, 2008). Nitekim bu kadim problem teistik inancın Tanrı'nın varlığı lehine geliştirmiş olduğu tezlere karşı bir antitez olarak şu şekilde formüle edilmiştir:

- a) Her şeye gücü yeten iyi niyetli mutlak güç sahibi olarak tasvir edilen bir Tanrı vardır.
- b) Mutlak iyi olarak kabul ettiğimiz Tanrı kötülüğün ortaya çıkmasını istemez.
- c) Buna rağmen içinde yaşadığımız dünyada kötülük yadsınamaz bir gerçektir.
- d) O halde teist düşünceye sahip bir kişi kendi tasavvurunda olan mutlak iyi ve şefkat sahibi bir Tanrı'nın varlığını ispat edemez.

Bu şekliyle kötülük problemi, insan zihnini şüphe ve inkâr noktasında provoke etmekle kalmaz, aynı zamanda teizm karşıtı bir tez olarak sürekli bir biçimde önümüze gelir (Yaran, 2016).

2. Kötülük Probleminin Tarihsel Süreci

İnsanlık düşünce tarihinin felsefi planda ortaya çıkmış en eski problemlerinden birisi olan kötülük problemini sistemli bir şekilde ele alan ilk isim Antik Yunan düşünürü Epikuros (M.Ö. 341-270) olmuştur. Epikuros'un günümüzde dahi çözüm getirme noktasında tartışmaya konu olan probleme dair oluşturduğu soru kümesi şu şekildedir:

“Tanrı, kötülükleri ortadan kaldırmak ister fakat kaldıramaz. Kaldırmak istemez ya da ister. Eğer ortadan kaldıramıyorsa ya da kaldırmak istemiyorsa, O hem kıskanç hem güçsüzdür, bu durumda da Tanrı değildir; Tanrı'ya uygun olan, ortadan kaldırmayı isteyip kaldırabiliyor olmasıdır. Tanrı kötülükleri ortadan kaldırabiliyorsa, niçin ortadan kaldırmamaktadır? Ya da kötülüklerin kaynağı nedir?” (Hume, 1995).

Epikuros'un probleme dair ortaya koymuş olduğu bu sorgulama biçimi bugün de hemen hemen aynı sorular üzerinden sürekli bir biçimde güncellenmekte, soruna dair cevaplar geliştirme ve çözüm arayışları bugün de devam etmektedir.

Teistik inanç biçimlerinin aksine, varlığın temeline inşa edici bir neden olarak maddeyi koyan materyalist felsefelerde kötülüğün tüm evreni sardığı ve evrende kötülüğün iyilikten çok daha fazla olduğu fikri hâkimdir. Atomcu anlayışı benimsemiş felsefi düşünce odakları da bu konuda materyalist felsefelerle fikir birliği içindedir. Maddenin ezeliyeti prensibinden hareketle her şeyin nedeninin madde olduğu fikrini ileri sürerek Tanrı'nın varlığını reddeden materyalist ve atomcu görüşler, bu temel tutumları sebebiyle teistik inanca sahip olanların düşüncesinde yer

bulan Tanrı'nın evrene müdahale ettiği iddiasını da reddederler. Onlar, evrende meydana gelen iyi veya kötü tüm olay ve durumu atomların hareketleriyle açıklamışlardır. Dolayısıyla yaratıcı bir Tanrı fikrine sahip olmayan Epiküros'a göre bir şeyin iyi veya kötü olması Tanrı veya metafizik unsurların müdahalesine değil, meydana gelen olayların haz verip vermemesine bağlı durumlardır. Eğer bir olay veya durum bize haz veriyorsa biz onu iyi, haz vermiyorsa kötü olarak kabul ederiz. İyi ya da kötünün hazla ilişki dışında tespit ve tayinini mümkün kılabilecek başka bir alternatif söz konusu değildir (Arslan, 2010).

Herakleitos kötülük problemini kendi felsefesine temel teşkil eden değişim problemi bağlamında değerlendirmiştir. Herakleitos'a göre değişim her şeyin mutlak surette maruz kalacağı bir olgudur. Nitekim evrende değişmeyen hiçbir şey yoktur. Her şey (olay veya nesne) sürekli bir şekilde değişim ve devinim halindedir. Değişimin tabiatı zıtlıkları barındırma esasına göre işlediği için, değişimin olduğu süreçte bir şey hem iyi hem de kötü olabilir. Tamlık dediğimiz şey ancak zıtlıkların mevcudiyetiyle mümkün olabildiği ve bir bütün haline gelme süreci zıtlıklar sayesinde gerçekleştiği için bu değişime bağlı işleyiş neticede iyi olarak değerlendirilmesi gereken bir süreç şeklinde değerlendirilmelidir (Kılıç, 2019).

Antik Yunan felsefesinin en önemli karakterlerinden birisi olan Sokrates kötülük problemine doğrudan temas etmemiş olsa da iyi ve kötünün ne olduğunu ve nasıl meydana geldiğini değerlendirme konusu yapmıştır. Bu değerlendirmelerini ise insanı merkeze almak suretiyle ve onun donanımı, özellikle de ahlaki anlamdaki niteliği üzerinden ele almıştır. Sokrates düşüncesinde doğuştan iyi kabul edilen insanın sonraki süreçte de iyi olarak kabul edilmesi, eylemlerinin iyi neticeler doğurması ahlaklı olmasına, ahlaklı olması ise bilgili olmasına koşullanmıştır. Entelektüalist mahiyet arz eden Sokrates ahlak anlayışına göre toplumdaki tüm kötülüklerin ve düşüklüklerin nedeni cehalettir. Ahlak ve erdem sahibi bir toplumun inşası her şeyden önce toplumun eğitilmesi ve geliştirilmesine bağlıdır. Keza Sokrates'e göre bilgi sahibi insan ancak erdemli olabilir ve erdemli insan bilerek veya isteyerek kötülük yapmaz. İnsan ancak cahillik ve bilgisizliğinden dolayı kötülük yapar (Arslan, 2010).

Sokrates hayatın anlamlı olmasını ve bütünlük arz etmesini zıtlıkların olması şartına bağlamıştır. Yaşam denen bütün onu meydana getiren parçalardan oluşur. Parçaların eksikliği bütünlüğü bozduğu gibi, kötülük de iyi olma halini bozmaktadır. Sokrates'e göre kötülüğün kaynağı Tanrı ya da madde değildir. Onun kaynağı düzensiz hareketler ve kötü ruhlardır. İyiliğe zarar veren bu kötülükler sebebiyle yaşama dair umutsuzluğa kapılmak yerine, mutlak iyi olan Tanrı'ya itaat etmek gerekir (Yaran, 2016). Sokrates soruna dair bu tespitiyle kötülük problemine gerçek anlamda bir çözüm getirmiş olmasa da kendisinden sonra gelenler için bir yol açmıştır.

Düşünce tarihinde kötülük problemine ilişkin fikir beyan eden önemli filozoflardan birisi de Platon'dur. Malum olduğu üzere Platon'un felsefesi genel itibarıyla idealar özelinde şekillenmiş olan bir felsefedir. Dolayısıyla kötülük problemi ile doğrudan ilişkili olan ahlak anlayışı da aynı şekilde bir idea ahlakıdır. Platon "iyi ideası"na büyük önem vermiş ve onu en üst idea olarak belirlemiştir. İyi ideasının üst idea olarak tespit edilmesinin sebebi, adaletle olan ilişkisi sebebiyledir. Zira insan açısından temel hedef olan mutluluğa ulaşmak Platon'a göre adalet sayesinde mümkün olacak bir şeydir. Fakat adaletin ortaya çıkması kendinden mühlhem bir durum değil, ancak bilgi vasıtasıyla gerçekleşebilecek bir süreçtir. Nitekim insan yalnız

bilgisini kullanmak suretiyle adaletsizlikten ve yanlış işlerden kendini muhafaza edebilir. İşte kötülük olarak ifade edilen şey, insanların asıl olan idealar yerine fenomenlere yönelmesi ya da bilgi bakımından eksik ve kusurlu olmaları sebebiyle ortaya çıkar. O sebeple mutlu olmak isteyen bir insan tüm çabasını bilgi bakımından kendisini geliştirmeye ve edindiği bu bilgileri uygulamaya teksif etmelidir (Yaran, 2016).

Epiküros'tan sonra Batı felsefe tarihinde kötülük problemi ile ilgili en açık ve keskin ifadelerin David Hume'a ait olduğunu söylemenin yerinde bir tespit olacağı kanaatindeyiz. Modern dönemde nitekim teist düşüncenin mutlak güç sahibi ve mutlak iyi olan Tanrı tasavvuruna karşı ilk antitezler David Hume tarafından oluşturmuştur. David Hume, doğrudan Tanrı'nın varlığını reddetmek yerine, iyi olan bir Tanrı'nın böyle bir niteliğe sahip olmasının bir gereği olarak kötülüklerle müdahale etmesi gerektiği savından hareketle, kötülüğün var olduğu bir dünyada iyi niyetli bir Tanrı'nın varlığından söz etmenin mümkün olamayacağı kanaatine ulaşmıştır (Yaran, 2016). Bu noktada Epiküros'tan emanet almak suretiyle yapmış olduğu sorgulama şu şekildedir: "Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor? O halde o erksizdir. Gücü yetiyor da istemiyor mu? O halde o, kötüdür. Hem canı istemekte ve hem de gücü yetmekte midir? O halde bunca kötülük nereden geliyor (Hume, 2009)?"

Hume'un bu sorgulaması, teizmin kendi iddiaları çerçevesinde ortaya koyduğu Tanrı tasavvurunun doğrudan olmasa da dolaylı olarak kabule imkân vermeyecek bir Tanrı tasavvuru olduğunu ima etmektedir. Dolayısıyla Hume özelinde problemin kendi yaklaşımından ziyade, bizatihi teizmin tanrı hakkında ortaya koyduğu iddialarından kaynaklı bir problem olduğu anlaşılmaktadır. Kötülük Problemin'e Epiküros'un vermiş olduğu katkıyı varoluşsal planda, David Hume'un vermiş olduğu katkıyı ise mantıksal planda verilmiş olan bir katkı olarak ifade etmek bahse konu olması gereken diğer bir husus olarak değerlendirilebilir (Aydın, 2019).

3. Hristiyanlıkta Kötülük Problemi

Hristiyan inancına göre ilk günahı işleyen Hz. Âdem'dir. Bu çerçevede günah genetik olarak devreden bir mirastır, o sebeple Hristiyan itikadına göre her yenidoğan bu mirası devraldığı için doğuştan günahkâr kabul edilir. Hz. İsa çarmıha gerilmek ve canını vermek suretiyle bedel ödemiş ve bu günah sarmalından insanlığı kurtarma adına bir yol açmıştır. Hz. İsa sonrası Hristiyan itikadına istikamet veren Pavlus ve onun öğretileri kapsamında insanlığın günahlarından temizlenmesi için bir usul ihdas edilmiş, bu yeni itikat çerçevesinde günahlardan temizlenmek ve gerçek anlamda bir mü'min vasfını kazanmak vaftiz olma şartına bağlanmıştır (Doğan, 2018).

Dolayısıyla kötülük probleminin, insanı doğuştan günahkâr, dünyayı ise insanın sürgün yeri olarak ilan eden Hristiyan inancı bağlamında bu ilk günah prensibiyle doğrudan ilişkisi söz konusudur.

Hristiyan düşünce geleneğinde kötülük problemiyle ilgili teolojik ve felsefi ilk ilgi ve açıklamalar Aziz Augustinus (354-430)'a aittir. Aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde temas edeceğimiz bu meseleye dair Augustinus'un temel yargısı evrende mutlak anlamda bir kötülüğün olmadığı şeklindedir. Kötülük aslında olması gereken bir iyiliğin azalması veya tamamen ortadan kalkmasıyla ilişkili bir durumdur. Evrende varlığı aslolan şey iyiliktir. Tanrı evrende var olan her şeyi bir düzene göre ve yüksek bir iyiyi içerecek biçimde yaratmıştır.

Kötüye yönelen veya kötülüğü ortaya çıkaran, kendisine verilen cüzi iradeyle iyi olanı ve iyiliği tercih etmesi gereken insanın bundan yüz çevirip kötülüğe sapmış olmasıdır (Cevizci, 2000). Kötülüğün mevcut biçimiyle var olması da nihai anlamda iyi olarak değerlendirilmesi gereken bir husustur. Zira kötülük daha fazla iyiliğin ortaya çıkabilmesi için gerekli olan bir araçtır (Türkben, 2012).

4. Augustinus'un Kötülük Problemine Dair Fikri Teşekkülünde Etkili Olan Kişi ve Düşünceler

St. Augustinus, hayatının erken dönemlerinden itibaren felsefi ve teolojik anlamda dış faktörlerin etkisine maruz kalmıştır. Kötülük problemi konusunda da bu etkilerin izine rastlamak mümkündür. Nitekim bu hususta özellikle annesi Monica ve ünlü düşünür Cicero'dan etkilenmiştir. Bununla birlikte meseleye dair kendisini yansıtacak orijinal fikirlere de sahiptir. Annesinin öğretileri onu kötülük problemiyle ilgili meselelere duyarlı hale gelmesini sağlarken, Cicero'nun yazıları da onda felsefeye yönelik bir sevgi oluşmasına ve kötülük problemi çerçevesinde ortaya çıkan sorunları çözme noktasında bir ilgi ve heves uyandırmıştır (Augustinus, 1999).

Kötülük problemi ile ilgili meselede çok güçlü olmasa da Sokrates öncesi Yunan filozoflarının Augustinus üzerinde etkisi söz konusudur (Güçlü, 2002). Örneğin, Herakleitos'un düşüncesinde yer bulan, "zıtlıklar birleştirir, uyum için her şey çekişmeyi gerektirir, iyi ve kötü aynıdır. Muhalefet insanları bir araya getirir ve anlaşmazlıktan en adil olan çıkar, uyum çekişme içinde doğar. Yukarı çıkan yol ile inen yol bir ve aynıdır. Bilmeliyiz ki savaş en önemli şeydir. Adalet çekişme ve zorunluluktan doğar. Sağlığı güzel kılan hastalıktır; kötüyü iyi; açlığı tokluk; yorgunluğu dinlenmek bunların hepsi birbirinden doğar" gibi fikirler Augustinus tarafından da benimsenmiş ve ifade edilmiştir (Augustinus, 2021). Benzer şekilde kötülüğün ortaya çıkması hususunda etkili olan dünya malına tamah etme, duygu ve düşüncelerde aşırı olma, başkalarıyla olan ilişkilerde ölçsüzlük, yine başkalarının durumuna özenme gibi hususların bir denge üzerinde olması gerektiği noktasında da Demokritos'un görüşlerine iltifat etmiştir (Augustinus, 1999).

Augustinus'un kötülük problemiyle ilgili meselede Antik Yunan filozofları arasında en çok etkilendiği isimler hiç şüphesiz Sokrates ve Platon olmuştur. Augustinus da Sokrates gibi kötülüklerin sebebini cehalet olarak görür. Her ne kadar Augustinus Sokrates'ten farklı olarak kötülüğün sebebini Hristiyan inancının doğru bir şekilde öğrenilip anlaşılması noktasındaki yoksunluktan mülhem bir durum olarak teolojik bilginin eksikliğine bağlamış olsa da neticede kötülüğün sebebi olarak cehaleti görme bağlamında Sokrates ile benzer bir tutum sergiler. İnsan, kendisinde mevcut olan cesaret, adalet ve bilgi gibi birtakım nitelikleri doğru kullanmadığında kötülüğün ortaya çıkması kaçınılmaz olur. Oysa bunların doğru bir şekilde kullanılması bizde iyiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak olan rehber niteliğindeki özelliklerdir. Sokrates'in Tanrı'nın yasalarına göre hareket etme noktasındaki yönlendirmesi de Augustinus tarafından alınmış ve itibar edilmiş bir görüştür. Nitekim Augustinus ilahi tabiatın mahza mükemmellik olduğunu ve mükemmelliğe en yakın olmanın ilahi tabiata en yakın olmakla mümkün olabileceğini belirtmiştir. Benzer şekilde, Platon'un "kötülüğün yaratıcısı Tanrı değildir, O mutlak iyidir, kıskançlıktan ve arzulardan arınmış bir varlıktır" şeklindeki görüşleri

de bu bağlamda Augustinus tarafından benimsenmiş ve dile getirilmiş hususlardır (Aydın, 2019).

5. Augustinus ve Kötülük Problemi

Kötülük problemini sistemli olarak ilk ele alan kişinin Epiküros olduğundan yukarıda söz edilmişti. Benzer şekilde, bu problemin ortaya çıkmasına sebep teşkil eden hususun iyi, güçlü ve her şeyin mutlak bilgisine sahip olan bir Tanrı ile evrende mevcut olan kötülüklerin bağdaştırılamaması olduğundan da söz edilmişti. Augustinus evrende varlık bakımından esas olanın iyilik olduğunu, kötülüğün ise gerçek anlamda bir varlığının bulunmadığını ileri sürerek, bir bakıma kötülüğün varlığını yadsıyarak bu problemin üstesinden gelmeye çalışmıştır. Esas itibarıyla Platona ait olan ve Aristoteles tarafından da dillendirilen bu âlemde varlığı esas olanın iyilik olduğu görüşü Augustinus tarafından da benimsenmiş ve kötülük problemi çerçevesinde Tanrı'nın varlığını tartışma konusu yapanlara karşı bu argümandan istifade etmiştir.

Augustinus meseleye dair ilgisini kötülüğün kaynağının ne olabileceğini sorgulayarak ortaya koymuştur. Onun tasavvurunda Tanrı mutlak iyi bir varlık olduğu ve eylem ve yaratma noktasındaki tasarrufu bu mutlak iyi olma hali esas üzere cereyan edeceği için, Tanrı'nın sebep olduğu hiçbir şey veya durumla ilgili kötü herhangi bir hususun olmaması gerekir. Çünkü ona göre hem iyi hem de her şeyi yapabilme kudretinde olan bir Tanrı'nın kötülüğü yaratması için mantıklı bir sebep yoktur. Bununla birlikte evrende hemen herkesçe kötü olarak değerlendirilebilecek şey ve durumların olduğu da bir vakiydir. Bu durumda Augustinus, "Tanrı mutlak anlamda iyi bir varlık ise ve kötülüğü onun yaratması mümkün değilse, o zaman bunca kötülüğün varlığını nasıl izah etmeliyiz?" diye sormaktadır. Her şeye gücü yeten Tanrı neyi eksik bıraktı ki kötülükler meydana gelmekte? Kötülük acaba varlığın maddesiyle mi yoksa formuyla ilgili bir eksiklikten mi kaynaklanıyor? Augustinus'a göre gücünün sınırı olmayan bir Tanrı'nın tasarruf alanında böyle bir şeyden söz etmek olanaksızdır. Zira mutlak iyi ve sınırsız güç sahibi olan bir Tanrı pekâlâ her şeyin eksiksiz ve kusursuz bir şekilde yaratmış olmalıdır. Değilse bile kötü olan bir şeyi iyiye çevirebilecek bir güce sahip olduğu için, buna müsaade etmemesi gerekirdi (Augustinus, 2010).

Augustinus için varlık için esas olan iyidir. Bir şeyin varlığının yokluğuna tercih edilmesi dahi kendi başına varlık adına iyi diyebilmemiz için yeter bir sebeptir. Ancak bununla birlikte hem varlığın kendi özelinde hem de bütün bir varlık âleminde iyiliğin dereceleri vardır. Varlığın kendi özelinde iyiliğin zarar görmesi veya ortadan kalkmasının sebebi, onun amacına uygun şekilde hareket etmemesi, burada var olmasının gereğini yerine getirmemesidir. Varlık sistemi içerisinde ise değer bakımından varlıklarla ilgili hiyerarşinin doğru konumlandırılmaması ve derece bakımından daha iyi olanın değil, ona nispetle kötü olanın tercih edilmesinin ortaya çıkardığı bir durumdur. Dolayısıyla kendisi mutlak iyi olan Tanrı'nın eylem ve tasarruflarından ancak iyilik meydana geleceği için, kötülük daha ziyade insanın varlığa yönelik yanlış ilgi ve kanaatinden kaynaklanan bir durum olarak görülmelidir (Augustinus, 1999).

Varlık, iyi olan Tanrıdan meydana geldiği için aslında her yaratılan iyi olan Tanrı'dan bir nitelik olarak varlık sahnesine çıkmıştır. Bununla birlikte varlık âleminde bulunan her varlık kendisinde bir diğerine derecesel olarak farklı seviyede iyilik barındırır. Ancak hiçbir varlık kötü olarak ifade edilebilecek bir şeyi kesinlikle barındırmaz. Dolayısıyla bizim kötü veya

kötülük olarak nitelendirdiğimiz şeyler özünde kötü değil, iyiliğin eksikliği yahut yokluğu şeklinde değerlendireceğimiz durumlardır Diğer taraftan Augustinus’a göre kötülüğün bilgisine ulaşmak için ilk önce iyiliğin bilgisini kavramak gerekir. Çünkü iyilik ancak bu kavrayış sayesinde bir anlam taşıyabilir. Zira kişi bu kavrayışla birlikte hem iyinin ve iyiliğin ne olduğunu anlamış hem de kötü ve kötülükten uzak durma fırsatını elde etmiş olur.

6. Kötülüğün Türleri

Augustinus, kötülüğü ahlaksal, doğal/fiziksel ve tözsel kötülük olmak üzere üç başlık altında inceleme konusu yapmıştır. Bunlardan ahlaksal kötülüğü insanın sebep olduğu kötülük, doğal/fiziksel kötülüğü ise insanın maruz kaldığı kötülük şeklinde tarif etmiştir. Çalışmanın bu aşamasında kısaca Augustinus’un kötülükle ilgili yapmış olduğu bu taksimi ve buna dair ortaya koyduğu görüşleri değerlendirme konusu yapılacaktır.

6.1. Ahlaksal Kötülük

Augustinus’a göre ahlaksal kötülükler; hazlar, kibir, cinsellik, güzel koku, ses vb. şeklinde çeşitlendirebileceğimiz kötülüklerdir. Bunlar içerisinde örneğin cinselliğin getirdiği hazlar Augustinus’a göre tiksintiden ibarettir. Öyle ki Augustinus, uyku durumunda ve bilinci açık olmadığı halde görmüş olduğu müstehcen rüyalar sebebiyle dahi: “uyanırken güçten yoksunlar, ama rüyamda bana zevk vermekle kalmıyorlar, aynı zamanda fikrimi de çelip bana o anı gerçekmiş gibi yaşatıyorlar. Ruhumda yer eden bu hayali imgelerin baskısı o kadar büyük ki, ben uyurken aldatici düşler olup beni kandırıyorlar, öyle ki uyanırken gerçekleri gelse beni böyle kandıramazlar. Acaba uyuduğum için ben, ben olmaktan çıkıyor muyum Rab Tanrım?” (Augustinus , 1999) ifadeleriyle Tanrı’ya yalvarır ve adeta tövbe ve istiğfarda bulunur.

Yeni Platoncu anlayışta Tanrı’nın vermiş olduğu bedeni bir ihtiyacı ve hediye reddetmek olarak algılanan cinsel haz ve ihtiyaçlara uzak veya mesafeli duruş, Augustinus’a göre Tanrı’nın insana verdiği en büyük hediyelerden birisi olarak telakki edilmiştir. Nitekim ona göre insanın mutluluğa erişmesi ancak, Tanrı’nın kendisine bahşetmiş olduğu cinsel haz ve ihtiyaçlardan uzak durabilme iradesini göstermekle mümkün olacaktır (Augustinus, 1999). Augustinus’un bu düşüncesinin temelinde muhtemelen Hz. Adem’in karşı cinsin cazibesine kapılıp hata yapması ve bunun insan soyunun cennetten kovulmasına yol açması durumunun etkisi olabilir. Benzer şekilde Augustinus çok yemek yeme arzusu ve bu arzunun onda meydana getirebileceği olumsuz durumlar vesilesiyle de Tanrı’ya sığınır ve bu arzuya karşı mesafeli durabilme noktasında ondan yardım ister. Zira ona göre gereğinden fazla yiyip içmek günahdır ve bunun dayanağı da bizatihi Kutsal Kitap’tır (Augustinus, 1999).

Augustinus’a göre insan arzu ve isteklerine bir sınır koyamazsa ya da bu arzu ve isteklerini doğru istikamete kanalize edemezse, kontrolünü sağlayamadığı arzu ve istekler mutlak surette onu günaha sevk edecektir. O sebeple insan bu durumun farkında olmalı ve bundan mümkün olduğunca imtina etmelidir. İnsanın normal şartlarda meyletmemesi gereken ancak zayıflığı dolayısıyla perestiş gösterdiği arzu ve istekler gibi onu günaha sürükleyen bir başka şey ise merak duygusudur. Merak da yanlış istek ve arzular gibi insanı günaha sürükler. İnsanı günahlar içerisinde en büyüğüne sevk edecek olan merak duygusu, Tanrı’nın varlığı hakkındaki merak ve şüphedir. İnsanın günaha düşmeme adına bu tür merak ve şüphelerden mutlak surette uzak durması gerekir. Zira merak insanı şüpheye, şüphe ise günaha sevk eder. Günaha giren insan ise doğal olarak Tanrı’nın cezasını hak etmiş olur (Augustinus, 1999).

Augustinus'a göre insanı büyük günaha sevk eden etmenlerden birisi de onda bulunan kibir duygusudur. Nitekim bu kibri sebebiyle insanlığın atası olan Âdem ile Havva uzak durmaları gereken yasak ağaç veya meyveye temas etmiş, bu teması hem onları ve hem de onların kendilerinden sonra gelen nesillerini günaha duçar etmiştir. Zira Adem ile Havva'nın yaptığı basit bir hata değil, Tanrı'nın kendilerine yönelik buyruğunu hiçe sayma gibi ağır bir günahdır. Bu günahın sebebi ise kendi istek ve arzularına yön veren kibirlerini, Tanrı'nın buyruğunun önüne koymuş olmalarıdır. İşte insanların mükerrer şekilde işlemiş oldukları günahlar onlarda zamanla alışkanlık meydana getirmekte, bu günahlar sebebiyle kendi aleyhlerine olacak kötü durumlar yaşamaktadırlar. Her hal ve şartta kötülükler ve günahlara karşı insanları ikaz eden Tanrısal buyrukların varlığı söz konusu iken, bunları göz ardı ederek eylemde bulunan insanın ortaya çıkan sonucu Tanrı'ya fatura etmesi elbette ki doğru bir tutum olmayacaktır.

Augustinus ahlaki kötülüğün nedenini varlık hiyerarşisi örneği üzerinden açıklar. Ona göre varlıkların mahiyetlerine göre değer bakımından dereceleri vardır. Düzenin ve iyi olanın ortaya çıkması değer bakımından daha altta olanın üstte olana tabii olmasıyla mümkündür. Düzen böyle değil de, daha üstte olanın aşağıda olana tabii olması şeklinde tersten işlerse, bu durumda dünyada bir düzensizlik ve karmaşa ortaya çıkar. Örneğin kişinin şehvet, arzu ve istekler gibi insanda çok daha aşağı seviyede olan nitelikler, bunlara göre çok daha yukarıda olan irade ve akli belirleyecek olursa düzenin bozulması ve kötülüklerin ortaya çıkması kaçınılmaz olur. Onun için gerek doğada gerekse insan özelinde iyilik ve düzen hâkim olacaksa mutlak surette varlık düzenindeki hiyerarşiye özen gösterilmeli ve bu hiyerarşi doğru bir şekilde işletilmelidir (Yasa, 2014).

Augustinus düşüncesinde yokluktan varlığa çıkmak kendi başına iyiliğin göstergesi olduğu ve Tanrı yaratımı olan her şeyde Tanrı'dan bir iz, eser bulunduğu için bu varlık düzeni için düşünülebilecek tek şey onun iyi olduğu hususudur. Ahlaki anlamda kötü olarak ifade edilen şey ise irade sahibi özgür insanın yanlış tercihlerinden kaynaklanan hususlardır. Dolayısıyla insanın bir eylemi yapma noktasında beslemiş olduğu niyet, seçim ve bunu gerçekleştirme süreci, onun eyleminin kötü veya iyi olmasını belirleyen yegâne hususlardır. Yoksa Augustinus'un, özgürlüğün tam olarak tecelli edebilmesi için kendisine dahi sınır koymuş olduğuna inandığı Tanrı değildir (Augustinus, 1999).

6.2. Doğal/Fiziksel Kötülük

İnsanın irade sahibi bir varlık olması ve eylemlerinde özgür olması ahlaki kötülüğün ortaya çıkmasının doğrudan nedeni iken, doğal kötülüklerin ortaya çıkmasında insanın doğrudan bir etkisi söz konusu değildir. Bununla birlikte insan dolaylı da olsa doğal kötülüklerin ortaya çıkmasında rol sahibidir. Zira Tanrı mutlak iyi ve müşfik bir varlık olduğu için onun insana yönelik intikamcı bir tavırla hareket etmesi mümkün değildir. Ancak adaletli bir varlık olması ve bunun bir gereği olmak kabilinden Tanrı insanın yapmış olduğu haksızlık kötülüklerden uzak tutmak üzere onu cezalandırabilir. Bu cezalandırma netice itibariyle insana kötülük yapmak için değil, onun yaptıklarından ders alarak iyi olana yönelmesi içindir. Bir bakıma bu tür cezalandırmalar insan açısından uyarı niteliğinde cezalandırmalardır. Tanrı, insanlar kötülüğe yaklaştıkça onlara musibetler vermek suretiyle onları uyarır ve kötülükten alıkoyar, ki bu da Tanrı'nın iyi olduğunun bir göstergesidir. Bu bağlamda ahlaki kötülükleri doğal kötülüklerin sebeplerinden birisi olarak görmek mümkündür (Yasa, 2014). Augustinus'un : "Sen (Tanrı),

ceza veriyorsan bu insanların kendi kendilerine işledikleri kötülüklerin bir sonucudur, çünkü sana karşı günah işlerken aslında sadece kendi ruhlarına zarar vermiş oluyorlar, yani kötülükleriyle kendi kendilerine ihanet ediyorlar. Senin yarattığın ve biçimlendirdiğin doğalarını, ya kendilerine yasak olanı kötüye kullanarak ya da doğaya aykırı olduğundan yapılması yasak olana kendilerini kaptırarak bozuyor ve kirletiyorlar” şeklindeki görüşleri meseleye dair bir tahlil olarak değerlendirilebilecek ifadelerdir (Augustinus, 1999).

Augustinus’a göre insanlığın yaşamakta olduğu felaketlerin temel nedeni Hz. Adem’in işlemiş olduğu ilk günahdır. Öyle ki insanlık var olduğu müddetçe bu günahın kefareti ödeme devam edecektir. Doğal kötülüğün diğer bir nedeni, insanın dünyaya dalıp ölümü unutmuş olmasıdır. Tanrı doğal felaketler vasıtasıyla ölümlü ve dolayısıyla insanlara onların ölümlü oldukları gerçeğini hatırlatır. Bu hatırlatma insanlık için bir ceza ve kötülük değil, aksine onları iyi ve doğruya yöneltme noktasında birer ikazdır. Diğer taraftan, teistik inanç bağlamında yaşam iki dünyalı bir süreç olarak telakki edildiği için, burada maruz kalınan acı ve ıstıraplar insanın hem öte dünyada çekeceği muhtemel ceza ve acıları azaltacak hem de bu acı ve ıstıraplar karşısında göstermiş olduğu sabır onun ahiretteki mükâfatını arttıracaktır. Dolayısıyla Tanrı dünyaya ne kadar fazla afet ve ceza gönderirse, kulun ahiretteki ödül ve ikramı o derece artacaktır. Tanrı’nın hikmeti geniştir. Tanrı her zaman insan için en iyisini ister. O sebeple insanın yapması gereken ilahi buyruğa uymak ve buyruk vasıtasıyla gelen şeyleri tasdik etmektir. Diğer taraftan, dünyada yaşanan felaketlerin bir amacı da daha büyük çaptaki felaketlerin önlemesi olabilir. Dolayısıyla ister doğal ister ahlaki nedenler çerçevesinde ortaya çıkmış olsun, ilk bakışta kötü gibi algılanacak durumları mutlak anlamda kötü olarak görmemek gerekir. Aksine tüm bunları rahmet ve merhamet sahibi olan Tanrı’nın bununla bizim göremediğimiz bazı hikmetler murat etmiş olabileceği ihtimaline yormamız gerekir.

6.3. Tözel Kötülük Problemi

Augustinus’a göre kötülüğün tözel bir niteliği yoktur. Kötülük iyiliğin azalması veya ortadan kalkması neticesinde meydana gelen izafi bir durumdur. Aynı şekilde inşa etme veya sebep olma bakımından Tanrı’nın kötülükle bir ilişkisi de söz konusu değildir. Zira meydana gelen kötülüklerin sebebi son kertede özgür irade sahibi olan insandır. Augustinus’un:

“Çünkü o zamanlar kendi kendime araştırıp da kötülüğün töz olmadığını, insan zihninin de üstün ve sarsılmaz iyilik olmadığını öğrenecek yetide değildim, hiç kimse de bana bunları öğretmemişti” (Augustinus, 1999). Şeklindeki ifadeleri meselenin bu yönünü ortaya koyar niteliktedir.

Gerek töz itibarıyla kötülüğe bir değer atfetmemesi, kötülüğün gerçek anlamda bir varlığa sahip olduğu fikrini benimsememesi gerekse meydana gelen kötülüklerin nedeni olarak Tanrı’yı görmemesi noktasındaki düşüncelerinden hareketle Augustinus’un kötülük problemi dolayımında Tanrı’nın varlığının reddedilebileceği yönündeki görüşlere kesinlikle karşı olduğunu ifade edebiliriz.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Kötülük problemi Teizmin mutlak kudret sahibi ve mutlak iyi bir Tanrı tasavvuru ile onun eseri olan evrende meydana gelen ve gerek oluş sırasında ve gerekse sonuçları itibarıyla kötü olarak nitelendirilebilecek durumların bağdaştırılamamasının ortaya çıkardığı bir sorun şeklinde zuhur

etmiştir. Kadim düşünce geleneğinden günümüze benzer gerekçeler üzerinde problem tartışılmış, bu tartışmalar bağlamında Tanrı'nın varlığı lehine ve aleyhine çeşitli argümanlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Düşünce tarihinde bu probleme dair fikir beyan eden ve meseleyi Tanrının varlığı lehine olacak şekilde tartışan isimlerden birisi de Augustinus olmuştur. Augustinus Tanrı'nın mutlak anlamda iyi bir varlık olduğu temel tezinden hareket etmiş, böyle bir varlığın takdir ve tasarrufunda kötü bir şeyin olamayacağını, onun ancak ve ancak iyi şeyler yapacağını ileri sürerek kötülüğün varlığını yadsımıştır. Doğa planında meydana gelen ve bizim kötü olarak nitelediğimiz şeylerin doğanın kendi tabiatından kaynaklanan durumlar olduğunu, sonuçları itibarı ile değerlendirildiğinde iyi olan şeylerin kötü olarak ifade edilen şeylerden daha fazla olduğunu ve dolayısıyla doğada egemen olan asıl şeyin iyilik olduğunu ileri sürmüştür. Augustinus bu noktada kötü olarak görülen şeylerin gerçek anlamda bir varlıklarının bulunmadığını, iyiliğin azalması veya ortadan kalkmasından kaynaklanan izafi bir var olma durumu olduğundan söz etmiştir.

İnsan özelinde meydana gelen kötülüklerin ise ona verilen özgür irade ve eylemde bulunabilme kabiliyetinden kaynaklı durumlar olduğunu dile getirerek, insanın kötü sayılabilecek birtakım tercih ve tasarruflarından dolayı Tanrı'yı suçlamanın yersiz olduğundan söz etmiştir. Çünkü Augustinus'a göre burası bir imtihan dünyasıdır ve insanın bu imtihana konu olabilmesi için iyi ve kötü arasında tercih yapabilecek bir nitelikte varlık olması icap eder. Aksi halde imtihanın bir manası kalmayacaktır. İnsanın iki şey arasında tercihe kabiliyetli bir varlık olarak yaratılmasına rağmen Tanrı her zaman insanın iyi şeyler yapmasını arzulamış, kötüyü tercih etmesine asla rıza göstermemiştir. Nitekim yapması gerekenler konusunda kendisini bilgilendirmiş ve bunların öğretimi noktasında ona rehberlik de etmiştir. Ancak insan özgür irade ile donatılmış bir varlık olması ve kimi zaman tercihini Tanrı'nın rızasına muvafık olacak şekilde ve doğru bir biçimde kullanmadığı için kötülükler zuhur etmiştir. Tanrı'nın insanı bu âlemde konumlandırma biçimi bu iken onu kötülüklerden sorumlu tutmak ya da Teizmin Tanrı hakkındaki iddiaları ortada iken tüm bu kötülüklere sebep olma bağlamında Tanrı'dan söz etmek ve dahası bunları bahane ederek onun varlığını reddetmek Augustinus'a göre doğru bir yaklaşım değildir.

Kaynakça

- Ahmet, A., *Felsefeye Giriş*, Adres Yayınları/Ankara, 2010.
- Augustinus., *İtiraflar*, Kabalcı Yayınevi/İstanbul, 2010.
- Augustinus., *Tanrı Devleti*, Bilgesu Yayıncılık/Ankara, 2021.
- Augustinus., *İtiraflar*, Kaknüs Yayınları/İstanbul, 1999.
- Mehmet, A., *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları/İzmir, 2019.
- Ahmet, C., *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları/İstanbul, 2000.
- Bilal, D., *Pavlus ve Pelagius Bağlamında Hristiyanlıkta Asli Günah Doktrini*, Birleşik Matbaacılık/İzmir, 2018.
- Abdullah, G.,- Erkan U., *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları/Ankara, 2002.
- John, H., *Evil and The God of Love*, Macmillan/Londra, 1997.
- David, H., *Din Üstüne*, İmge Kitabevi Yayınları/Ankara, 1995.
- İbn Sînâ., *Risaleler: Risâletü'l-Arşıyye*, Avrasya Yayınları/Ankara, 2004.
- Recep, K., - Mehmet S.R., *Din Felsefesi: El Kitabı*, Grafiker Yayınları/Ankara, 2014.
- Chad, M- Paul, C., *Din Felsefesi*, Ayrıntı Yayınları/İstanbul, 2017.
- Yaşar, T., *İbn Sina ve Aquinas'ta Kötülük Problemi*, Elis Yayınları/İstanbul, 2012.
- Nigel, W., *Felsefeye Giriş*, Paradigma Yayınları/İstanbul, 2008.
- Cafer, S.Y., *Kötülük ve Teodise*, Vadi Yayınları/İstanbul, 2016.
- Metin, Y., *Tanrı ve Kötülük*, İstanbul, 2014.

HADİS İLİMLERİNİ TESPİT VE DEĞERLENDİRMESİ BAKIMINDAN İBNÜ'T-TALLÂ EL-KURTUBÎ¹

Yüksek Lisans Öğrencisi/Halil Uluhatun

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

Doç. Dr. Mustafa Öztoprak

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Özet

İbnü't-Tallâ, hicri 404-497 yılları arasında Endülüs'ün merkezi konumundaki Kurtuba'da yaşamış bir âlimdir. O, Kurtuba'daki ilim çevrelerinde eğitim görmüş ve bölgenin yetiştirdiği büyük hadis âlimlerinden biri olmuştur. Şehrin en önemli ilim merkezlerinden biri olan Kurtuba Ulu Camii'nde imamlık ve şûra görevlerini üstlenmiştir. Aynı camide hadis ve fıkıh dersleri vererek 38 civarında öğrenci yetiştirmiştir. İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'na ve diğer bazı eserlerin alî isnadına sahip olduğu için, birçok kişi ondan ilim öğrenmek ve hadis naklinde bulunmak maksadıyla yanına gelmiştir. İbnü't-Tallâ'nın birkaçı kaynaklarda zikredilse de günümüze sadece *Akziyetü Rasûlillâh* adlı eseri ulaşmıştır. Bu eserde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kazâî hükümlerine dair hadisleri toplamayı amaçlamıştır. Eserini, bölgesindeki güncel fikhî konulara göre tasnif etmiştir. Bu eser, türünün ilk örneklerinden sayıldığı için, hadis ilmi açısından çok değerli bir çalışmadır. Müellif, eserinde hadis ilimlerinin tanımlarına değinmemektedir. Ancak eserde hadis ilminin alt dalları olan "Garîbü'l-Hadis", "Nasihu'l-Hadis ve Mensuhuhu", "İhtilâfü'l-Hadis" ve "Ricâlü'l-Hadis" konularının uygulamalı örneklerine rastlanılmaktadır. Makalede, İbnü't-Tallâ'nın hadis ilimlerini nasıl anladığı, örneklerle nasıl açıkladığı, varsa farklı bakış açıları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Endülüs, Kurtuba, Ahkâm Hadisleri, Fıkıh.

İbnü't-Tallâ el-Kurtubi in terms of Identification and Evaluation of Hadith Sciences

Abstract

Ibn al-Talla was a scholar who lived in Cordoba, the center of Andalusia, between 404-497 Hijri. He learned knowledge from the scholars in Cordoba. He served as imam and council in the Grand Mosque of Cordoba. He gave hadith and jurisprudential lessons at the Great Mosque of Cordoba and educated many students there. Because he is hadith narration, many people ask him for Malik's al-Muwatta and came to narrate other works. Although there are a few works attributed to Ibn al-Talla in the sources, the one that has survived to the present day is his work called Aqdiyat Rasulillah. In this work, the author aimed to compile the hadiths containing the trial law rulings of the Prophet (p.b.w.h.). He wrote his work based on current

¹ Bu makale, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda devam etmekte olan "İbnü't-Talla el-Kurtubi'nin Hayatı ve Akziyetü Rasulillah İsimli Eserin Hadis İlmi Açısından Değeri" başlıklı yüksek lisans tezi temel alınarak hazırlanmıştır

jurisprudential issues in his region. Since this work is one of the first examples of its kind, it is considered a very important work in terms of hadith science. Rather than talking about hadith sciences, in his work it is seen that the book practices "Garibü'l-Hadis", "Nesh", "İhtilâfû'l-Hadis" and "Ricalü'l-Hadis", which are the sub-headings of hadith sciences. In the article, how Ibn al-Talla understood the sciences of hadith, how he explained it with examples, and his different perspectives, if any, will be examined.

Keywords: Hadith, Andalusia, Cordoba, Hadiths Of Judgment, Fiqh.

Giriş

Endülüs, İslam medeniyetinin batı yakasını temsil etmektedir. Medine'den binlerce kilometre uzakta olmasına rağmen, ilmin merkezi haline gelmiştir. Bunun en önemli kaynağı, Doğu İslam dünyasına yapılan rihleler olmuştur. Her bir rihlenin kendince farklı sebepleri olsa da, büyük çoğunluğunda ortak nokta, hadis ilmini toplamak olmuştur. Doğu İslam dünyasından taşınan hadis müktesebatı Endülüs'te mamul hale gelmiştir. Hadis ilminin birçok alanında öncü eserler verilmiş, İslam ilim tarihine önemli katkılarda bulunulmuştur. Hicri 2. asırda başlayan Endülüs'ün ilmi süreci 4. ve 5. asırda zirveye çıkmıştır. Her ne kadar mezkûr zamanların hepsinde siyasi süreç istenilen seviyede olmasa da, ilmi gelişim kendi mecrasında gelişmeye devam etmiştir. Bu süreçte Endülüs'te ilmi gelişime paralel olarak alanında temayüz eden birçok âlim de ortaya çıkmıştır. Bunlar, hem ilmi şahsiyetleriyle hem de birikimleri ve eserleriyle iz bırakmışlardır. Bu âlimlerden birisi de, alanında *Akziyetü Rasulillah* gibi önemli bir eseri yazan İbnü't-Tallâ'dır. O, Endülüs'ün merkezi konumunda olan ve başkentlik yapmış Kurtuba'da ve şehrin en önemli ilmi merkezi olan Kurtuba Ulu Camii'nde hem hadis okutmuş hem kadılık yapmış hem de ilmi çabalarıyla yaşadığı dönemde çok farklı yönleriyle iz bırakmış bir muhaddistir. Çok fazla çalışmanın yapılmadığı müellif² hakkında makalemizin katkı sunacağını düşünmekteyiz.

1. İbnü't-Tallâ'nın Hayatı

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. Ferec el-Kurtubî³ olan İbnü't-Tallâ, hicri 404 yılı Zilkade ayının sonlarında doğmuştur.⁴ O, Kurtuba'da hayatını idame etmiş orada bulunan Yûnus b. Abdullah b. Mugîs İbnü's-Saffâr, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Saîd b. Âbid el-Muâfirî, Ebû'l-Kasım Hâtim b. Muhammed İbnü't-Trablusî, Ebû Âmr Ahmed b. Muhammed b. İsa b. Hilâl 'İbnü'l-Kattân', Muhammed b. Hişâm b. Cehur el-Mirşânî, Muâviye b. Muhammed el-Âkîlî ve Ebû'l-Mutarraf b. George gibi âlimlerden ders almıştır.⁵ Mâlikî mezhebine mensup, Kurtuba

² Müellif hakkında yapılan makale çalışmalardan birisi şudur: Kurtubalı İbnü't-Tallâ (öl. 497/1104) ve *Akziyetü Resûlillâh Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme = A Review on the Cordoban Ibn al-Tallâ' (D. 497/1104) and His Book Aqdiyat Rasûlillâh, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2022, cilt: IX, sayı: 2, s. 834-859.

³ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l'alâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1993), 34/267.

⁴ Ebû'l-Kasım Halef b. Abdülmelik b. Mes'ud İbn Beşkûvâl, *es-Sıla* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1955), 535; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru a'lami'n-nübela* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 19/199.

⁵ İbn Beşkûvâl, *es-Sıla*, 534; ez-Zehabî, *Siyeru a'lami'n-nübela*, 1985, 19/199; *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l'alâm*, 34/267-268; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ferec el-Kurtubî İbnü't-Tallâ, *Akziyetü Rasûlillâh* (Kahire: Dâru İbni'l Heysem, 2006), 5.

Ulu Camii'nde imamlık yapmış, İbnü'l-Kattan'ın vefatından sonra şûra görevine Murâbitlar Kurtuba'ya girinceye kadar devam etmiştir. Murâbitlar'a karşı selbî görüşlerinden dolayı şûra görevinden azledilmiş ve vefatına kadar fetva vermemiştir. Göreviyle birlikte hadis, fıkıh dersleri ve fetva vermiştir. Âlî isnada sahip olduğundan âlimler başka bölgelerden kendisinden hadis özellikle de İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'ını rivâyet etmek ve fıkıh öğrenmek için gelmişlerdir.⁶ İbnü't-Tallâ'dan ilim öğrenmiş ve rivâyette bulunmuş talebeleri 38 civarındadır. Bu öğrenciler arasında Ebû Cafer Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdülbârî el-Bitrûcî, Ebû'l-Kâsım Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Bakî b. Mahled el-Kurtubî ve Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Sâbit b. Muhammed b. Abdurrahman el-Ensârî el-Hazrecî gibi meşhur alimler bulunmaktadır. Kaynaklarda İbnü't-Tallâ'ya nispet edilen bazı eserlerin isimler şu şekildedir: *Kitabu's-Şürût (El-Vesâiku'l-Muhtasare)*, *Zevâidu İbn Ebû Zeyd*, *el-Fihrist* ve *Muhtasaru Ebî Muhammed ale'l-Velâ*.⁷ İbnü't-Tallâ, hicri 497 yılında vefat etmiştir. Naaşı cuma günü ikinci namazına müteakip büyük bir topluluğun katılımıyla el-Abbas Mezarlığına defnedilmiştir.⁸

2. Akziyetü Rasûlillâh'ın Hadis İlimleri Açısından Değeri

İbnü't-Tallâ'nın *Akziyetü Rasûlillâh* isimli eseri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinden mülhem İslam Hukuku'nun uygulanma yönünü yansıtan kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Eser, Endülüs'te ve özellikle Mâlikî mezhebine mensup âlimler arasında yazılan, "Akziye" ismi verilen telif türünün ilk örneklerindedir. Kazâ, sözlükte medârî ikmâl olan: hüküm vermek, vasiyet etmek, tamamlamak, ifa etmek, ihtiyaç gidermek, tebliğ etmek, ilişiği kesmek, kesinleştirmek, açıklamak gibi manalara ve mecazen de öldürmek manasına gelmektedir.⁹ Sözlüklerde isim olarak: dava, hüküm, ferman, hakimlik (kadılık), kader, ölüm, edâ gibi manalara gelen geniş bir anlam çerçevesine de sahiptir.¹⁰ "قضي" fiili rivâyetlerde ise, hüküm vermek manasına gelmektedir. "Kazâ" ve çoğulu olan "Akziye" kelimeleri hadis kaynaklarında Rasûlüllâh (s.a.v.)'e nispet edilerek من قضاء رسول الله (Rasûlüllâh (s.a.v.)'in hükümlerinden) şeklinde zikredilmektedir.¹¹ "Akziye" türü eserler, Hz. Peygamber'in yaptığı yargulamalar neticesinde verdiği hükümleri içeren rivayetlerin derlendiği eserlerdir. Bu telif türü, daha sonra diğer âlimler arasında yaygınlaşmıştır. Eser, Hz. Peygamber'in hüküm bildiren hadislerini müstakil bir eserde derlemesi bakımından önemli bir çalışmadır. Müellif, eserde ahkam hadislerini, zamanın güncel meselelerine (nevâzil) uyarlayarak cevap vermeye çalışmıştır. Eserde, Rasûlüllâh (s.a.v.)'in hükümlerinin hikmetini ve adaletini gösteren birçok örnek bulunmaktadır. O, kendinden sonraki âlimler tarafından da takdir edilmiş ve kaynak

⁶ ez-Zehabî, *Siyeru a'lami'n-nübela*, 19/199-200.

⁷ İbrahim b. Ali b. Muhammed Burhâneddîn İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzehheb fi marifeti ayâni ulemâi'l-mezheb* (Kahire: Darü't-Türâs li't-Tıba ve'n-Neşr, ts.), 2/243.

⁸ Ebû'l-Kasım Halef b. Abdülmelik b. Mes'ud İbn Beşküvâl, *es-Sıla* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1955), 535.

⁹ Ebû Abdurrahman el-Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü Hilâl, ts.), 5/185; Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420), 255; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdr, 1414), 15/186; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Aris* (Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 1385), 39/310; Fahrettin Atar, "Kazâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 28 Aralık 2022).

¹⁰ Atar, "Kazâ".

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 37/436 (No. 22778).

olarak kullanılmıştır. Bunlar arasında İbn Beşkuvâl ve İbn Hacer el-Askalânî gibi hadis otoriteleri bulunmaktadır. Eser, günümüzde de hadis (ahkâm) ve fıkıh (nevâzil) ilimlerinin anlaşılması ve geliştirilmesi için faydalı bir kaynak olarak görülebilmektedir. Dolayısıyla eser, dönemin hadis alanında yapılan çalışmaların örnekliği yanında fıkıh ve hadis alanında etraflıca bilgiye sahip olan İbnü't-Tallâ'nın ilmî şahsiyetini ve kadılık tecrübesini yansıtmaktadır.

2.1. Hadis İlimlerine Yer Vermesi

İbnü't-Tallâ, bu eserin telif etme gayesini mukaddimede: Rasûllüllâh (s.a.v.)'in kazâî hükümlerini ihtiva eden hadisleri derlemek olduğunu ifade ettiyse de kitapta pek çok hadis ilmine değinmiştir. Ancak İbnü't-Tallâ, bu hadis ilimlerinin kaynaklarda geçen tanımlarından daha çok tanımların ihtiva ettiği konuları birebir yeri geldiğinde uygulamış ve değinmiştir. Mesela terim manası “*şer’î bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir delille kaldırılması*”¹² olan “*nesih*” için herhangi bir tanımlamaya gitmemiştir. Ancak, “*Rasûllüllâh’ın, elçilerin öldürülmemesi, kâfirlerle olan antlaşmaya sadık kalması hakkındaki hükmü ve bu konuda inen ayetler.*” başlığı altında ele aldığı şu örneği neshe örnek olarak zikretmiştir:

“*Ebü Râfi dedi ki: Kureyş (halkı) beni Resûllullah (s.a.v.)'e (elçi olarak) gönderdi. Resûllullah'ı görünce kalbime İslâm (a girme arzusu) düştü. Bunun üzerine "Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a yemin olsun ki ben Kureyşlilere asla bir daha dönmeyeceğim." dedim. Resûllullah "Ben ahdimi bozmam ve (bana gelen) elçilere baskı yapmam. Fakat sen (Kureyş'e) geri dön. Eğer şu anda kalbine gelen (İslâm'a girme arzusu orada yine) kalbine gelecek olursa (o zaman buraya) dön gel." buyurdu. Bunun üzerine (gerisin geriye Mekke'ye) gittim. Sonra Peygamber'e (tekrar) geldim ve Müslüman oldum.*”

Bu hadisin, «*فلا ترجعوهن إلى الكفار*» (onları kâfirlere iade etmeyin) ayeti kerimesi ile nesh edildiğini ve neshin kısımlarından olan sünnetin kuranla nesh edilmesini öngörenler için bir delil mahiyetinde olduğunu nakletmiştir.¹³ Keza bu örnek gibi neshin diğer kısımlarına da eserin başka bölümlerinde değinmektedir.

Müellif, yukarıda örneği zikredilen *Nâsîh ve Mensûh* ilmine yer verdiği gibi, eserinde *Fikhü'l-hadis* ilmine, hadis rivayetlerinden sonra *fihî mine'l-fikhi* (فيه من الفقه), *fi haza mine'l-fikhi* (في هذا من الفقه) ve *fi'l-hadisi mine'l-fikhi* (في الحديث من الفقه) gibi ifadeleri kullanarak yer vermektedir.¹⁴ Keza bu zikredilen ilimler gibi *Garîbü'l-Hadis* ve *Ricâlü'l-Hadis* gibi ilimlere yer verdiği görülmektedir.

2.2. Garîbü'l-Hadis

Allah Rasûlü, fasih Arapça konuşuyordu. Bunu küçük yaşta sütanneye verildiği dönemlerde edindiği düşülmektedir. Zaman zaman sahabilerin kendisine kullandığı bazı kelimelerin ne anlama geldiğini bilmedikleri anlarda acaba nereden öğrendiklerine dair söylemleriyle muhatap olmuştur. Bu durum, Mekke'de yerleşik insanların kullandıklarının hilafıydı. Kullanılan kelimelerin o bölgede bilinmeyenlerden olması, hadislerin anlaşılmasına da etki etmiştir. Allah Rasûlü hayattayken bizzat kendisine sorulurken vefatından

¹² Abdurrahman Çetin, “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 08 Eylül 2023).

¹³ İbnü't-Tallâ, *Akziyetü Rasûllillah*, 55.

¹⁴ İbnü't-Tallâ, *Akziyetü Rasûllillah*, 13.

sonra ise insanların araştırma konusu haline gelmiştir. Bu meyanda zamanla, Hadis ilminde, “garibül hadis” şekliyle ilmi bir disiplin haline gelmiştir. Bu alanda eserler yazılmıştır. Aynı zamanda, hadisler üzerine yazılan şerhlerde etraflıca mana detaylarıyla ele alınmaya başlamıştır. İbnü’t-Tallâ da benzer çalışmalar içine giren âlimlerdendir.

İbnü’t-Tallâ eserinde, garibül’l-hadis ve mübhemat alanında yazılan Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm’ın *Garibü’l-Hadis* isimli eserine 12 defa ve el-Hattâbî’nin *Garibü’l-Hadis* isimli eserine 9 defa yaptığı iki esere ise toplamında 21 defa atıfta bulunduğu görülmektedir. Bu konuya örnek olarak İbnü’t-Tallâ’nın “Kitabü’l-Hudûd” başlığında şu hadisi vermektedir:

“*Rasûlüllâh (s.a.v.)’ın, iftira, içki ve kendisine livata nisbet edilen kişiler hakkındaki hükmü*” başlığını ele alırken *Rasûlüllâh’ın zamanında bir adam zina yaptığını itiraf edince, Rasûlüllâh bir kırbaç ister. Kendisine kırık bir kırbaç getirilince: «Daha sağlamını» buyurur. Bu defa budakları kesilmemiş yeni bir sopa getirilince: «Biraz küçüğünü» der. Bu defa da budakları kesilmiş düzgün ve eğilebilen bir kırbaç getirilince Rasûlüllâh emreder, adam kırbaçlanır.* mealinde rivayet edilen hadiste geçen الْقَادُورَاتِ kelimesini İbnü’t-Tallâ, zina ve içki gibi bütün günahlar şeklinde açıklamaktadır.¹⁵ Keza “Kitabü’t-Talak” konusunun alt başlığı olan “*Rasûlüllâh (s.a.v.)’in liân ve çocuğun annesine vermesi hakkındaki hükmü*” konusunu ele alırken *وفي كتاب الخطابي: وإن جاءت به أسحم أحتم فهو للمكروه (Hattâbî’nin eserinde geçen: şayet simsiyah bir şekilde doğurursa o istenilmeyen şekilde olmuştur.)* rivayetini zikrederek *أحتم* kelimesinin siyah manasına geldiğini zikretmektedir.¹⁶

Müellif, buna benzer pek çok yerde eserine aldığı hadislerde geçen garip lafızları, zikri geçen eserlerden naklederek açıklama yoluna gitmiştir. Açıklamalar incelendiğinde, tafsilatlı bir değerlendirmeden ziyade, garip kelimenin hangi anlama geldiği üzerinde durulmuştur. Kelime temelli gidilen açıklamalardan başka semantik analiz üzerinden detaylı çalışmaların da yapıldığı malumdur. Tabiidir ki onun kelime bazlı bu tespitinde kendi tercihini esas almıştır. Sözlükte zikredilen kelimelerin birden fazla anlamına işaret edildiği bir ortamda, müelliflerin kendince aralarından tespit bulmasını doğal karşılamak gerekmektedir.

2.3. Nesih

Nesih konusu, ilk dönemlerden itibaren tartışılmalı bir konudur. Bazıları nesih var derken diğer taraf yok değerlendirmesinde bulunmaktadır. Her bir kesimin kendince değerlendirmeleri ve delilleri vardır. İbnü’t-Tallâ, eserinde neshin tanımı, varlığı, sünnetin Kur’an’ı neshetmesi gibi münazaralı konuların tartışmasına hiç girmeden tarafsız bir şekilde neshin konu olduğu yerlerde yeterli açıklamalarda bulunarak iktifa etmiştir. Muhtemelen onun, tartışma alanına girmemesinin sebebi, kendince bir metodu veya bir sonuç elde edilemeyeceği düşüncesidir. İslami ilimlerdeki tartışmalı konulara girmediği düşünüldüğünde, bu yaklaşımın onun genel bir üslubu olduğu sonucuna varmak mümkündür. Eserinde nesihle ilgili olarak verdiği bazı örnekleri zikrederim:

İbn Habîb’in zikrettiği: “Kur’an’ın, sünnetle nesih edilmesi konusu” ulemanın ihtilaf ettiği bir konudur; İmam Malik ve ashâbı bunu caiz görmüş ve Peygamber (s.a.v.)’in: “varislerin lehine vasiyet yoktur.” sözünün “annesine, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması” ayetini neshettiğini delil olarak getirmişlerdir. Kur’an’ın, sünnetle nesih

¹⁵ İbnü’t-Tallâ, *Akziyetü Rasûlillâh*, 22.

¹⁶ İbnü’t-Tallâ, *Akziyetü Rasûlillâh*, 79-80.

edilmesini caiz görmeyenler ise: Kur'an mucizedir, sünnet ise mucize değildir, dolayısıyla sünnet Kur'an-ı neshedemez ancak kendisine bir beyan olur; "Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zamanki -Allah neyi indireceğini çok iyi bilir" ve Hz. Peygamber: "Onu kendiliğimden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur" ayetlerini delil olarak getirmişlerdir.

İbnü't-Tallâ, hadis, konu ile ilgili görüşler ve ayetten deliller zikrederek, bir nevi bilgilendirme yapmaktadır. Ancak mezkûr rivayetle ilgili Hanefilerin de görüşleri bulunmaktadır. Onların görüşlerini hiç zikretmeden, kendisi de Maliki mezhebine mensup olması hasebiyle sadece İmam Malik'in görüşünü zikretmeyi yeğlemiş, başkaca bir bilgi vermemiştir. Öncelikle bu tür bilgilendirme için etraflıca yapılmadığına dair bir tespit yapmak gerekir. Konu ile ilgili farklı görüşleri detaylandırma yapması meseleyi anlatma bakımından isabetli olurdu. Bilgilendirme noktasında, deliller ve mezhebi yaklaşımla kifayet etmesi, belki de yaşadığı coğrafyada hâkim olan muhatapları açısından yeterli bulunmuş olabilir. Zaman zaman hem görüş hem de mezhebi farklılıklara yer verdiği düşüldüğünde, bilinçli bir tercihten bahsetmek mümkündür. Netice olarak, İbnü't-Tallâ, nesih konusunda, kendince bir metot takip etmiş, deliller ve tercih ettiği görüşleri ihsas ederek açıklamada bulunmuş görünmektedir.

2.4. İhtilâfü'l-Hadis

İhtilâfü'l-Hadis terimi, dış görünüşü bakımından birbirine zıt görünen ve sahih olarak rivayet edilen hadisleri ifade etmektedir. Hadisler arasındaki zıtlığı gidermek, çelişkili görünen hadisleri te'vil etmek, nâsîh ve mensûh olan hadisleri belirlemek, hadislerin lafız ve manalarını açıklamak, hadislerin hükümlerini ortaya koymak ve fıkhi meselelere değinen hadis ilminin bir alt dalıdır.¹⁷

Allah Rasulü hayattayken başlayan bir süreçte sahabîler, şeklen ihtilaf bulunan rivayetleri sormuşlardır. Vefat ettikten sonra ise, her bir âlim meseleyi kendince değerlendirmeye tabi tutmuştur. Aslolan burada, aynı konuda iki farklı mesaj ihtiva eden hadisin nasıl anlaşılacağıdır. Sıhhat bakımından herhangi bir problemi bulunmayan hadislerin mana boyutuyla nasıl anlaşılacağı hususunda pek çok âlimin çabası olmuştur. İhtilafı giderme açısından Ehl-i hadisin ve Hanefilerin teklifleri olmuştur. Ehl-i hadis, cem ve telif, nesih ve tercih ve tevakkuf metodunu teklif ederken; Hanefiler, nesih, cem ve tesakut yolunu uygulamışlardır. Ayrıca Hanefilerden Cessâs, öncelikle icma, daha sonra cem, nesih tevakkufu önermiştir. İhtilafı iki hadis arasını bulma noktasında önceliğin icmaya verilmesi, yani ümmetin uygulama yaygınlığı meselenin çözümü açısından daha muteber görünmektedir.¹⁸

İbnü't-Tallâ eserinde, Mâlikî muhaddislerin, aralarında zıtlık olarak görünen hadislerin zıtlığını gidermek için kullandıkları cem ve te'lîf, nesih, tercih ve tevakkuf yollarına başvurduğu görülmektedir. Örnek: Müellif, "*Rasûlullah (s.a.v.)'in selem, riba, hurma ağaçlarının aşılmasından sonra satılması, satıcılar arasındaki anlaşmazlık ve opsiyon hakkındaki hükmü*". Başlığını işlerken «المبتاعان بالخيار ما لم يفترقا إلا بيع الخيار» (Alıcı ve satıcı, opsiyon satışı dışında satış meclisinden ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler.) hadisi İbn Habib'in *el-Vâdiha* isimli eserindeki: «إذا اختلف البيعان فالقول قول البائع أو يترادان» (Alıcı ve satıcı ihtilafa düştüğü zaman, satıcının sözü itibar edilir. Veya iki tarafta vazgeçer.) hadisi şerif ile

¹⁷ Abdullah Aydın, "Muhtelifü'l-Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Kasım 2023).

¹⁸ Daha fazla bilgi için bkz: Halil İbrahim Turhan, "Hicrî İlk Beş Asırda Hanefî Fıkıh Usûlünde Muâriz Haber Nazariyesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (15 Aralık 2017), 1825-1872.

nesih edildiği” görüşünü nakletmektedir. Görüldüğü üzere burada müellif, hadislerin arasında bulunan: “alim satım esnasında kimin sözünün geçerli olduğu” anlaşmazlığı, nâsîh ve mensûh yöntemine başvurarak gidermiştir.¹⁹

Örnek: Müellif, *Rasûlüllâh (s.a.v.)'in, dul kadının rızası olmadan babasının evlendirmesi hakkındaki hükmü*. Başlığını işlerken أن رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا أراد أن يزوج امرأة (Rasûlüllâh (s.a.v.)), من بناته جاء إلى الخدر فقال: «إن فلانا يخطب فلانة». فإن حركت الخدر لم يزوجها (Rasûlüllâh (s.a.v.)), kızlarından birini evlendirmek istediğinde, perdeye (erkekler ile kadınlar arasındaki örtü) giderek şöyle dediği rivayet edilir: "Falan kişi, falan kadını istemek için geldi." Eğer perde hareket ederse, kızını onunla evlendirmezdi.) ile أن رسول الله صلى الله عليه وسلم زوج عثمان بن عفان (Rasûlüllâh (s.a.v.)), iki kızını Osman bin Affan'la evlendirdi ve onlara danışmadı.) hadislerin arasındaki zâhir ihtilâfı gidermek için İsmail el-Kâzî'nin: (Peygamber (s.a.v.) kızlarının bir kısmını Hicret'ten önce, bir kısmını da Hicret'ten sonra evlendirmiş, ancak hükümler Hicret'ten sonra tesis edilmiş ve kesinleşmiştir ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hicret'ten sonra kızı Hz. Fatıma'yı, Hz. Ali ile bakire olarak evlendirdiği dışında başka bir bilgi bilinmemektedir. Nitekim Rukayye, Utbe b. Ebi Leheb'in nikahındaydı Mekke'de onu boşadı, bunun üzerine Peygamber (s.a.v.) onu Mekke'de Osman'la evlendirdi.) ile İbn Kuteybe'nin, (Osman, Medine'de Rukayye ile evlendi ve daha sonra Ümmü Gülsüm ile evlendi. Utbe, Rukayye ile evlendi ve Uteybe, Ümmü Gülsüm ile evlendi. Ancak, Utbe Rukayye'yi ve Uteybe de Ümmü Gülsüm'ü cinsel ilişki yaşamadan boşadılar.) rivâyetlerini zikrederek rivâyetlerin ayrı ayrı durum ve olaylara ait olduğunu göstererek cem ve te'lîf edilmesi yolu ile hadislerin arasındaki zıtlığı gidermeye çalışmıştır.²⁰

2.5. Ricâlü'l-Hadis

Hadis metinlerini rivayet eden kişileri ifade etmek için kullanılan “ricâlü'l-hadis” terimi “erkek olsun kadın olsun sahip olduğu belirleyici özelliği eksiksiz şekilde temsil eden kâmil insan” manasında hadis ilmiyle uğraşan herkesi kapsar. Keza “esmâü'r-ricâl” tabiri de kullanılmaktadır. Ayrıca râvilerin şahsiyetlerini ve hayat hikayelerini ele alan ricâl ilmi tarihle ilintili olduğu için bu ilim dalının eserlerine “târîhu'r-ricâl” veya “târîhu'r-ruvât” ismi verilmiştir. Râvilerin vefat tarihlerini tesbit eden eserlerde “vefeyâtü'r-ruvât” denir.²¹

İbnü't-Tallâ, *Akziyetü Rasûlillâh* eserinde başvurduğu kaynaklar içerisinde ricâlü'l-hadis ilmi ile ilgili hiçbir kaynağa başvurmamasından anlaşacağı gibi eseri tetkik edildiğinde hadis bilgisi kadar önemli olan “ricâlü'l-hadis” bilgisine pek çok yer vermediği görülmektedir. Bununla birlikte İbnü't-Tallâ'nın eserinde “ricâlü'l-hadis” ilmine vukufiyetini belirten birkaç örnek görmek mümkündür. Müellif, *Rasûlüllâh (s.a.v.)'in kan davaları hakkındaki hükümleri* başlığını ele alırken Resûlullah'ın cinayet sebebiyle kimseyi hapsedip veya etmediği konusu hakkındaki Nesâî'nin *es-Sünen*'i ve Abdürrezak'ın *el-Musannef*'inde Behz b. Hekîm kanalıyla nakledilen şu hadisi örnek olarak ele almaktadır:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم سجن في المدينة في تهمة دم (Rasûlüllâh (s.a.v.)), Medine'de kan davası suçlamasıyla (bir şahsı) hapsedti. İbnü't-Talla, hadisin isnadında bulunan Behz b. Hekîm'in bazı âlimlere göre meçhûl olduğunu ve Buhârî'nin, “abdest” kitabında Behz b. Hekîm'den

¹⁹ İbnü't-Tallâ, *Akziyetü Rasûlillâh*, 82-83.

²⁰ İbnü't-Tallâ, *Akziyetü Rasûlillâh*, 62.

²¹ İbrahim Hatiboğlu, “Ricâlü'l-Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Ekim 2023).

rivayette bulunarak Behz'in meçhûl olmadığını ifade ettiğini zikretmektedir.²² Müellif, bazı âlimlerin cerh etme görüşünü ilk zikredip arkasından Buhârî'nin aksi yönlü değerlendirmesine işaret ederek râvi hakkındaki düşüncesini ihsas etmiştir. Diğer bir örnekte İbnü't-Tallâ, *Rasûlillâh 'in hayızlı kadının boşaması hakkındaki hükmü* başlığını ele alırken Şuayb b. Zürayk tarikiyle rivayet edilen, İbn Ömer (r.a)'in eşini hayızlı iken boşamasını konu edinen hadisi zikrettikten sonra, bazı âlimlerin Şuayb b. Zürayk hakkında konuştuğunu ve bazıları tarafından zayıf kabul edildiğini nakletmektedir. Keza Nesâî'nin, Ebû Talha'nın azatlısı Muhammed b. Abdurrahman tarikiyle zikrettiği İbn Ömer hadisinden sonra: Muhammed b. Abdurrahman *la bese bih* (sorunu yoktur) diyerek tadil ettiği görülmektedir.²³ İbnü't-Talâ'nın eserinde az da olsa bu örnekler gibi ricâlü'l-hadis ilmine değindiğini görmek mümkündür.

Sonuç

Endülüs, ilmi gelişimini, Doğu İslam dünyasından uzak olması hasebiyle daha geç dönemde ikmal etmiştir. Ancak hızlı bir gelişim süreciyle eksiklerini tamamlamıştır. İbnü't-Tallâ örneğinde görüldüğü üzere, İslami ilimlerde özellikle hadis ilminde önemli ilerlemeler kat edilmiştir. O, yaşadığı dönemde Kurtuba'nın önde gelen âlimlerinden birisi olmuştur. Hem muhaddis hem de kadılık görevi yapması sebebiyle geniş halk kitlelerine ulaşmıştır. İlmi birikiminin güçlü olması verdiği fetvalara ve yazdığı eserlere yansımıştır. Özellikle hadis ilimlerinde bilgi alt yapısının olduğu malumdur. Günümüze ulaşabilen tek eseri *Akziyetü Rasûlillâh*"ta Hz. Peygamber'in hüküm bildiren hadislerini derlemeyi amaçlamıştır. Bu eser, İslam Hukuku'nun uygulanmasında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaklaşımının tespit edilmesi ve hükme yansımada önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir.

İbnü't-Tallâ, eserinde hadis ilimlerine dair hem fikri olarak hem de meselenin daha iyi anlaşılması için çeşitli örnekler vermektedir. Bunlar arasında, hadisler arasındaki çelişkilerin giderilmesi, hadislerin te'vili, nâsîh ve mensûh olan rivayetlerin belirlenmesi, lafız ve manalarının açıklanması, hükümlerin ortaya konulması gibi konular yer almaktadır. Onun hadis ilimlerinin hemen hemen hepsinden haberdar olduğu ve eserinde kullandığı tespit edilmiştir. Ancak kişisel yaklaşımında farklılıklar görüldüğü anlaşılmaktadır. Zira o, tartışmalı konulara girmemiş, daha doğrusu tartışan taraflardan birini haklı diğerini haksız görmemiş, eleştirmemiş, genellikle aralarında ihtilaf ve farklı düşüncelerin olduğu yerde sadece görüşlere işaret etmekle yetinmiştir. Bu yaklaşım, delilleri zikredip mesele ilgili görüşü okuyucuya bırakmak anlamına gelmektedir. Ayrıca yaşadığı dönemde siyasi parçalanmışlıkların varlığı bilinmektedir. Belki ihtilafı değil, tespit paylaşımıyla hem ilmi dünyada hem de toplumda birliğe katkı sunmayı amaçlamış olabilir. İbnü't-Tallâ'nın eseri, döneminde ve sonraki dönemlerde de takdir edilmiş ve kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışmamızın, onun tanıtımı ve sonraki zamanlarda yapılacak araştırmalara katkı sunacağını ümit etmekteyiz.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybanî. *el-Müsned*. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü-r-Risâle, 2001.

²² İbnü't-Tallâ, *Akziyetü Rasûlillâh*, 9.

²³ İbnü't-Tallâ, *Akziyetü Rasûlillâh*, 72.

- Altıntaş, Fatma Betül. Kurtubalı İbnü't-Tallâ (öl. 497/1104) ve Akziyetü Resûlillâh Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme = A Review on the Cordoban Ibn al-Tallâ' (D. 497/1104) and His Book Aqdiyat Rasûlillâh, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2022, cilt: IX, sayı: 2, s. 834-859.
- Atar, Fahrettin. "Kazâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 28 Aralık 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaza--yargi>
- Aydınlı, Abdullah. "Muhtelifü'l-Hadîs". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 06 Kasım 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhteliful-hadis>
- Burhâneddîn İbn Ferhûn, İbrahim b. Ali b. Muhammed. *ed-Dîbâcü'l-müzehheb fî marifeti ayâni ulemâi'l-mezheb*. 2 Cilt. Kahire: Daru't-Türâs li't-Tıba ve'n-Neşr, ts.
- Çetin, Abdurrahman. "Nesih". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 08 Eylül 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nesih--seriat>
- Ferâhîdî, Ebû Abdırrahman el-Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-. *Kitâbu'l-Ayn*. Beyrut: Dâr ve Mektebetü Hilâl, ts.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Ricâlü'l-Hadîs". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Ekim 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ricalul-hadis>
- İbn Beşkûvâl, Ebû'l-Kasım Halef b. Abdülmelik b. Mes'ud. *es-Sıla*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1955.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1414.
- İbnü't-Tallâ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ferec el-Kurtubî. *Akziyetü Resûlillâh*. Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-Arabî, 1426.
- Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir. *Muhtâru's-Sihâh*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420.
- Turhan, Halil İbrahim. "Hicrî İlk Beş Asırda Hanefî Fıkıh Usûlünde Muâriz Haber Nazariyesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (15 Aralık 2017), 1825-1872. <https://doi.org/10.18505/cuid.344405>
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ ez-. *Tâcü'l-Arûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Vizâretü'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 1385.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Ez ez-. *Siyeru A'lami'n-Nübela*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Ez ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l'alâm*. 52 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabî, 1993.

منهج الإمام مرتضى الزبيدي في تصحيح الأحاديث وتضعيفها في كتابه (إتحاف السادة المتقين بشرح أسرار إحياء علوم الدين)¹

Younus Younus²

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/youmm257@gmail.com- ORCID: 0009000572230117

Mustafa Öztoprak³

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, mustafaoztoprak@yaani.com - ORCID:0000-0003-4122-3959

التلخيص

التصحيح والتضعيف هي مسألة اجتهادية قائمة على البحث والتقصي. ويتوصل المحدث بهما إلى تصحيح الحديث أو تضعيفه، وبعد الاطلاع والتدقيق والتتبع ثم جمع أقوال الأئمة في الراوي، وجمع طرق الحديث، يقرر صحة الحديث أو ضعفه حسب ما توصل إليه باجتهاده، والنقطة التي ينبغي توضيحها هنا هي، أن المسألة مجال اجتهادي تختلف فيه أنظار المجتهدين وتختلف أحكامهم. ومثل هذه القضية يهتم بها العلماء ممن لديه المعرفة والاطلاع على أنواع من العلوم المختلفة، كقواعد الجرح والتعديل والتحقيق، ومصطلحات أهل الحديث، ومعرفة أحوال الرواة، ودراسة الأسانيد، ومعرفة العلال⁴ وممن وصل إلى هذا المستوى من العلوم، الإمام الزبيدي، إذ يعتبر كتابه (إتحاف السادة المتقين) من أهم الشروح التي تم تقديمها لفهم وشرح كتاب إحياء علوم الدين للغزالي. وقد أدرج الزبيدي فيه التقييمات التي أجريت سابقاً في مسألة التصحيح والتضعيف. وقد يذكر أحياناً نتائجها التي توصل إليها في كتابه. وسيتم في هذه الدراسة تحديد منهجه من حيث الجرح والتعديل والروايات. وسيتم أيضاً معرفة ما اعتمده كمصدر عند تقييمه الأحاديث. وستكون دراستنا خاصة بإتحاف السادة المتقين وفي إطار منهج الزبيدي، ويزيد أهمية هذا البحث أنه لم يتم إجراء مثل هذه الدراسة من قبل. وبالتالي نكون قد حددنا منهج الزبيدي من حيث التصحيح والتضعيف.

الكلمات المفتاحية: الحديث، الزبيدي، الغزالي، إتحاف السادة، المنهج.

Zebîdî'nin İthafü's-Sadeti'l-Müttakin Bi Şerhi Esrari İhyai Ulumiddîn Adlı Eserinde Hadisleri Tashîh ve Tad'îf Metodu

Özet

Tashih veya tad'îf hükmü vermek, araştırmak ve tartışmak üzerine kurulu bir icthadî meseledir. Muhaddis, hadisi araştırma ve değerlendirme yoluyla ya *sahîh* kılma ya da *zayıf* hükmü verme noktasına ulaşır. Araştırma, inceleme, takip gibi yöntemlerle hadis râvilerinin durumunu ve hadis toplama yollarını inceler. Bu süreçten sonra kendi kanaatine göre hadisin sıhhat açısından *sahih* veya *zayıflığına* hükmeder. Burada müşahhas olması gereken nokta, meselenin icthadi çaba gerektiren bir alan olması ve müçtehitlerin farklı bakış açılarıyla ve

1 هذا البحث هو جزء من رسالة ماجستير بعنوان "منهج محمد مرتضى الزبيدي في كتابه إتحاف السادة المتقين بشرح أسرار إحياء علوم الدين" والتي يتم إعدادها في معهد العلوم الاجتماعية بجامعة أسكي شهير عثمان غازي.

2 ORCID: 0009000572230117 طالب في معهد العلوم الاجتماعية بجامعة أسكي شهير عثمان غازي، قسم العلوم الإسلامية الأساسية/ الحديث²

3 ORCID:0000-0003-4122-3959 أستاذ مساعد، دكتور. في جامعة أسكي شهير عثمان غازي، كلية الشريعة³.

4 ينظر عبد الغني بن أحمد جبر مزر، أصول التصحيح والتضعيف، مجلة البحوث الإسلامية، العدد 41، الصفحة 329-365، نشر: شبكة

<https://www.alukah.net/sharia/0/335/%D8%A3%D8%B5%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B5%D8%AD%D9%8A%D8%AD-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B6%D8%B9%D9%8A%D9%81>، الوصول، 11-11-2023.

hükümleriyle farklılıklar göstermesidir. Bu konuya, farklı ilimlerle ilgili temel bilgilere sahip olan âlimler ilgi gösterir. Bunlar, tenkit ve tahkik kuralları, ilmî terminoloji, râvilerin durumları, hadis âlimlerinin söylemleri, râviler ve hadisler üzerinde hüküm verme yöntemleri, senedlerin incelenmesi, illetlerin gözden geçirilmesi gibi çeşitli bilgilere sahip olan ve bu konuda bilgili olan ilim ehli kişilerdir.

Gazzâlî'nin *İhyau Ulumiddin* isimli eseri üzerine yapılan en önemli çalışma *İthafü's-Sade*'dir. Bu kitap, *İhya*'ı anlamak için yapılan en önemli şerhlere aittir. Zebîdî burada, tashih ve tad'if konusunda daha önce yapılan değerlendirmelere yer vermiştir. Zaman zaman da kendi tespitlerini belirtmiştir. Çalışmada, hem cerh ve tadil hem de rivayetleri anlama açısından onun metodu tespit edilecektir. Ayrıca hadisleri değerlendirirken kaynak olarak neleri dikkate aldığı ortaya çıkarılacaktır. Çalışmamız, *İthafü's-Sade* özelinde ve Zebîdî'nin metodu çerçevesinde olacaktır.

Daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması makalenin önemini artırmaktadır. Dolayısıyla biz de Zebîdî'nin tashih ve tad'if açısından cerh ve tadil metodunu tespit etmiş olacağız.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Zebîdî, Gazzâlî, İthafü's-Sade, Metot.

المقدمة

لقد شاع في الأوساط بأن كتاب الإحياء مشحون بالموضوعات والأحاديث التي لا أصل لها وهناك من انبرى لهذا الشأن وتفحص وخرج وتناول هذا الجانب، ومن هؤلاء العلماء الذين غاصوا في كتاب إحياء علوم الدين وخرجوا أحاديثه وشرحوا معانيه، الإمام الزبيدي (رحمه الله)، وجد الباحث بأن الزبيدي رد وعقب كثيراً وفي مواضع شتى، عقب على العراقي وعلى ابن الجوزي وغيرهما، وإن كان قد اعتمد في شرحه على تخرجات العراقي (المغني عن حمل الأسفار) فهو يذكر كلامه عقب الحديث ثم يزيد عليه حسبما يفتح الله عليه من كتب الفن⁵ رد وعقب على الأحاديث التي عدوها من الموضوعات أو التي لا أصل لها أو الضعيفة، عند من يرى ذلك على الأقل، وانتصر للمصنف واعتذر له بأعذار كثيرة وبين منهجه، ومن هذه الأعذار:-

- "أن بعض من يضعفه أصحاب الحديث يقويه بعضهم، وبعض من يجرحه ويذمه واحد يعدله ويمدحه آخر، فصار مختلفاً فيه، فلم يرد حديثه بقول واحد دون من فوقه أو مثله"⁶

- الحديث إذا لم ينافه كتاب أو سنة، وإن لم يشهدا له أو لم يخرج تأويله عن إجماع الأمة، فإنه يوجب القبول والعمل لقوله صلى الله عليه وسلم كيف وقد قيل"⁷

- "الحديث إذا تداوله عصران أو رواه القرون الثلاثة، أو دار في العصر الواحد ولم ينكره علماءه، أو كان مشهوراً لا ينكره الطبقة من المسلمين احتمال وقوع به حجة، وإن كان في سنده قول إلا ما خالف الكتاب والسنة الصحيحة أو إجماع الأمة، أو ظهر كذب ناقله بشهادة الصادقين من الأئمة"⁸ ونقل قول ابن الصلاح

- "لا تحل رواية الحديث الموضوع لأحد علم حاله في أي معنى كان إلا مقروناً ببيان وضعه بخلاف غيره من الأحاديث الضعيفة التي يحتمل صدقها في الباطن حيث جاز روايتها في الترغيب... يجوز عند أهل الحديث وغيرهم التساهل في الأسانيد، ورواية ما سوى الموضوع من أنواع الأحاديث الضعيفة من غير اهتمام ببيان ضعفها فيما سوى صفات الله تعالى وأحكام الشريعة من الحلال والحرام وغيرهما"⁹ ثم نقل جزم العلماء على هذا المعنى كالتنوي وابن جماعة والبلقيني والعراقي في ألفيته.

ينظر محمد بن محمد الزبيدي، *اتحاف السادة المتقين بشرح إحياء علوم الدين*، بدون. ت (بيروت: لبنان، دار الكتب العلمية، 2009م)، 5/1.

الزبيدي، *اتحاف السادة المتقين*، 68/1.

الزبيدي، *اتحاف السادة المتقين*، 68/1.

الزبيدي، *اتحاف السادة المتقين*، 68/1.

الزبيدي، *اتحاف السادة المتقين*، 417/1.

قلت: ذكر الحافظ ابن حجر في نزهة النظر في كلامه عن أمارات الوضع، فقد قال: "ومنها ما يؤخذ من حال المروري؛ كأن يكون مناقضا لنص القرآن، أو السنة المتواترة، أو الإجماع القطعي، أو صريح العقل؛ حيث لا يقبل شيء من ذلك التأويل"¹⁰ فالزبيدي يشير في منهجه إلى قبول الأحاديث الضعيفة بالشروط التي ذكرها، وهو من حيث المبدأ متفق ومقر على عدم حل رواية الحديث الموضوع، وإن كان يعتذر للمصنف أو يدافع عن أغلب الأحاديث التي قيل لبعضها (موضوعة) ولبعضها الآخر وهي غالبها بأن (لا أصل لها)، فيعدها هو ضعيفة على الأقل أو لها أصل، وقد يرد على المصنف أحياناً. هذه نماذج وأمثلة تبيين منهج الزبيدي في الأحاديث التي قيل عنها موضوعة أو لا أصل لها أو لا يوجد لها أصل أو ضعيفة ثم خرجها هو ووجد لها أصلاً أو شاهداً أو حكم عليها بالصحة أو التحسين أو بالضعف بدل الوضع إما بحكمه أو بموافقة للنقاد وحكمهم، وانتصاره للغزالي في مواضع كثيرة.

1- أورد المصنف حديثاً رفعه ((الوضوء على الوضوء نور على نور)) فذكر الزبيدي حكم العراقي عليه بقوله: لم أجد له أصلاً¹¹

ثم عقب بقوله، قلت: وسبقه كذلك المنذري، وقال ابن حجر هو حديث ضعيف رواه رزين في مسنده¹² قلت: أما قول ابن حجر فقد قال السخاوي عنه بقوله "أما شيخنا فقال: إنه حديث ضعيف، رواه رزين في مسنده، قلت: قد تقدم في معناه حديث: من توضأ على طهر كتب الله له عشر حسنات"¹³

هنا اتضح حكم الزبيدي على الحديث بالضعف مع أن الحافظ العراقي ذكر بأنه (لا أصل له)، والمصنف كان قد ذكر قبل هذا الحديث حديث ((من توضأ على طهر كتب الله له به عشر حسنات)) وأورد الشارح تخريج العراقي عليه بأن أخرجه أبو داود والترمذي وابن ماجه من حديث ابن عمر بسند ضعيف¹⁴ كذا قال ابن حجر¹⁵

واتضح من منهج الزبيدي بأن الحديث له أصل وإن كان ضعيفاً، إذ قال ابن حجر بأن رزين رواه في مسنده، فقوله هذا ونقل السخاوي عنه موافقة له، فيه إشارة إلى وجود أصل له من حديث آخر، فتبين أن (لا أصل له) ليس على إطلاقه ولا يعني بأنه موضوع، بل ربما يعني أنه ليس له إسناد عنده على الأقل، أو أنه لم يجد له إسناداً.

2- قال المصنف في كتاب أسرار الطهارة

"ولم أر في الكتب خبراً مروياً في ترتيب قلم الأظفار ولكن سمعت أنه صلى الله عليه وسلم بدأ بمسبحة اليمنى وختم بابهامه اليمنى وابتدأ في اليسرى بالخنصر إلى الإبهام ولما تأملت في هذا خطر لي من المعنى ما يدل على أن الرواية فيه صحيحة إذ مثل هذا المعنى لا ينكشف ابتداء إلا بنور النبوة وأما العالم ذو البصيرة فغايبته أن يستنبطه من العقل بعد نقل الفعل إليه"¹⁶

أحمد بن علي بن محمد بن حجر العسقلاني، نزهة النظر في توضيح نخبة الفكر في مصطلح أهل الأثر، تحقيق: نورالدين عتر (دمشق: 10 سوريا، 1421هـ/2000م)، 90 قال المحقق: هذا شرط للحكم على الحديث أنه موضوع، وهو أن تكون مخالفته للأدلة القطعية مخالفة صريحة جازمة، لا يحتمل أن يراد بالنص تأويل لمعنى آخر.

ينظر أبو حامد محمد بن محمد الغزالي الطوسي، الغزالي، إحياء علوم الدين، بدون. تح (بيروت: دار المعرفة، بدون. ت)، 1/135؛ أبو الفضل زين الدين عبد الرحيم بن الحسين بن عبد الرحمن بن أبي بكر بن إبراهيم العراقي، المغني عن حمل الأسفار في الأسفار، في تخريج ما في الإحياء من الأخبار، بدون. تح (بيروت: لبنان، دار ابن حزم، 1426هـ/2005)، 159؛ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 2/595.

ينظر عبد العظيم بن عبد القوي بن عبد الله، أبو محمد، زكي الدين المنذري، الترغيب والترهيب من الحديث الشريف، ضبط وتعليق: مصطفى محمد عمارة (مصر: مكتبة مصطفى البابي الحلبي، تصوير: بيروت، دار إحياء التراث العربي (1388هـ/1968م) 1/163؛ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 2/595.

شمس الدين أبو الخير محمد بن عبد الرحمن بن محمد السخاوي، المقاصد الحسنة في بيان كثير من الأحاديث المشتهرة على الألسنة، تحقيق: محمد عثمان الخشت (بيروت: دار الكتاب العربي، 1405هـ/1985م)، 704؛ ينظر إسماعيل بن محمد بن عبد الهادي الجراحي العجلوني الدمشقي، أبو الفداء، كشف الخفاء ومزيل الإلباس، تحقيق: عبد الحميد بن أحمد بن يوسف بن هندawi (بيروت: المكتبة العصرية، 1420هـ/2000م)، 2/409.

ينظر أبو عيسى محمد بن عيسى الترمذي، سنن الترمذي، تحقيق: بشار عواد معروف (بيروت: دار الغرب الإسلامي، 1996م) "أبواب الطهارة"، 44 (رقم. 59)؛ العراقي، المغني، 159؛ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 2/595.

ينظر ابن حجر، التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير، تحقيق: أبو عاصم حسن بن عباس بن قطب (مصر: مؤسسة قرطبة، 1416هـ/1995م)، 1/252.

الغزالي، إحياء علوم الدين، 1/141.

فأورد الزبيدي تخريج العراقي بأنه (لم يجد له أصلاً) وبأن أبا عبد الله المازري أنكره في الرد على الغزالي وشنع عليه به¹⁷ ثم قال الزبيدي محاولاً إعدار المصنف، بأنه لم ير في الكتب المؤلفة في الحديث خبراً صحيحاً مروياً من طرق صحيحة في ترتيب قلم الأظافر وقصصها ولكن سمع من أفواه المشايخ... ونقل عن العراقي في شرح التقريب أنه لم يثبت في كيفية تقليم الأظافر حديث يعمل به، وأن العراقي رد على المازري في مبالغة إنكاره وتقبيحه ذلك على المصنف، وعد الأمر سهلاً¹⁸ وختم الزبيدي " أنظر إلى إنصافه رحمه الله تعالى حيث قال أولاً: ولم أر في الكتب خبراً مروياً ثم أبدى فيه من الحكمة مع إيكال العلم إلى الله تعالى أنه...¹⁹ اهـ

الزبيدي هنا لم يعلق على المصنف لتصحيحه الرواية بالتأمل في معناه أو وقوعه في خاطره... إلخ. بل دافع عنه في شرحه وهذا منهج آخر يقرره الشارح

ويتضح هذا أكثر من خلال محاولته الاعتذار للمصنف عما أورده في كتابه من الأحاديث التي تكلموا عنها، فقد قال: "أن بعض من يضعفه أصحاب الحديث هو من علماء الآخرة، ومن أهل المعرفة بالله تعالى، فهذا مذهبه في الرواية والحديث غير طريقة بعض أصحاب الحديث، فيعمل في روايته بمذهبه؛ لنلا يكون أصحاب الحديث حجة عليه، بل هو حجة عليهم"²⁰

وهذا منهج أثبتته الشارح في تصحيح الأحاديث عند المصنف وهي المكاشفة أو تأمل المعنى في القلب لتصحيح الحديث أو المتن.

3- أورد المصنف حديثاً في كتاب أسرار الصلاة حيث قال: روى أبو هريرة رضي الله عنه، أن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال ((من صلى يوم الأحد أربع ركعات يقرأ في كل ركعة بفاتحة الكتاب وأمن الرسول مرة كتب الله له بعدد كل نصراني ونصرانية حسنات وأعطاه الله ثواب نبي وكتب له حجة وعمره وكتب له بكل ركعة ألف صلاة وأعطاه الله في الجنة بكل حرف مدينة من مسك أدفر)) ثم عقب الزبيدي بقوله: قال صاحب القوت روى سعيد عن أبي هريرة عن النبي - صلى الله عليه وسلم - فساقه هكذا. والمراد بسعيد هو المقبري. وقال العراقي: رواه أبو موسى المدني في كتاب وظائف الليالي والأيام من حديث أبي هريرة بسند ضعيف اهـ²¹ قال بعد ذلك:

"قلت: أورده ابن الجوزي في الموضوعات قال أخبرنا إبراهيم بن محمد... أخبرني أبو صخرة حميد بن زياد عن سعيد المقبري عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم... ثم قال وهذا موضوع فيه جماعة مجاهيل اهـ"²² "وأورده الحافظ السيوطي في اللآلئ المصنوعة من طريق الجوزقاني أخبرنا محمد بن الحسن العلوي بالسند والتمتن... وأقره على قوله إنه موضوع فيه مجاهيل"²³

ثم قال الزبيدي: "الحكم على هذا الحديث بالوضع ليس بسديد وغاية ما يقال إنه ضعيف وأبو صخر حميد بن زياد روى له الجماعة إلا البخاري والنسائي وهو حميد بن زياد بن أبي المخارق المدني ويعرف بالخرائط سكن مصر ويقال فيه أيضاً حميد بن صخر سئل عنه أحمد فقال ليس به بأس واختلف فيه قول ابن معين فقال مرة هو ثقة لا بأس به وقال مرة أبو صخر حميد بن زياد ضعيف... فالقول ما قاله الحافظ العراقي أن سنده ضعيف لا قول ابن الجوزي أنه موضوع وشتان بين الموضوع والضعيف فافهم"²⁴

هنا دافع الشارح عن المصنف والعراقي، ولم يرتض حكم ابن الجوزي على الحديث بالوضع، نظراً لحالة أبو صخر حميد بن زياد

¹⁷ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 654/2؛ العراقي، المغني، 166.

¹⁸ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 654/2. 655؛ ينظر العراقي، طرح التشريب في شرح التقريب (الطبعة المصرية القديمة، تصوير، دار إحياء التراث العربي، ومؤسسة التاريخ العربي، ودار الفكر العربي، بدون ت)، 78/2.

¹⁹ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 655/2.

²⁰ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 68/1.

²¹ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 618/3؛ ينظر العراقي، المغني، 234.

²² الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 618/3.

²³ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 618/3؛ ينظر جمال الدين عبد الرحمن بن علي بن محمد ابن الجوزي، الموضوعات، تحقيق: عبد الرحمن محمد عثمان (نشر، محمد عبد المحسن، المدينة المنورة: المكتبة السلفية، ج 1، 2، 1386 هـ، 1966م/ ج 3، 1388 هـ، 1968م)، 116/2.

²⁴ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 618/3.

كذلك العجلوني عده من الموضوعات فقال " قبح الله واضعه ما أجرأه على الله وعلى رسوله -صلى الله عليه وسلم-"²⁵ وبالنظر لأقوال الأئمة عن حال حميد فقد قال عنه ابن معين: ثقة ليس به بأس, ومرة قال: أبو صخر حميد بن زياد ضعيف²⁶ وقال النسائي: "يروى عنه حاتم بن إسماعيل ليس بالقوي"²⁷ قال ابن حجر: "حميد ابن زياد أبو صخر ابن أبي المخارق الخراط صاحب العباء مدني سكن مصر ويقال هو حميد ابن صخر أبو مودود الخراط وقيل إنهما اثنان صدوق يهيم من السادسة مات سنة تسع وثمانين"²⁸ اختصرت أقوال الأئمة النقاد خشية الإطالة, وبهذا تبين أن الزبيدي ناصر العراقي وذهب إلى تضعيف الحديث نظراً لحالة حميد, ولم يعده من الموضوعات. قلت: الحديث هذا مختلف فيه وبحاجة إلى مزيد من البحث والدراسة. ومن الجدير بالذكر أنه يجب أن تفصل المسألة في حكم العراقي على الحديث بـ (لا أصل له) أو (لم أجد له أصلاً) وبين قوله (حديث باطل لا أصل له) أو (موضوع)... فالحديث الذي قيل عنه (لا أصل له) قد يكون ليس له إسناد²⁹ مرفوع أو غير مرفوع أو لا يعرف إسناده, فليس هو كالموضوع الذي له سند وعرف المحدث من خلال دراسة السند أنه موضوع لأن في إسناده واحد أو أكثر موصوف بالوضع أو بالكذب في الحديث من غير احتمالات, وأنه تفرد به³⁰ فلما يقول روى أحاديث (لا أصل لها), أو (ليس له أصل) قد يكون معناه, روى أحاديث لا يوجد لها أسانيد يحتج بها, لذا يعقب الزبيدي كثيراً فيقول وجدت له أصلاً من حديث كذا وكذا, أو معناه في حديث كذا, وسبب هذه التعقيبات هو أن المصنف (رحمه الله) يروي أحاديث لا إسناد لها. قال الحافظ ابن حجر "ولا يلزم من كون الحديث لم يصح أن يكون موضوعاً"³¹ ونقل السيوطي عن بدر الدين الزركشي في نكته على ابن الصلاح "بين قولنا لم يصح وقولنا موضوع بون كبير فإن الوضع إثبات الكذب والاختلاق, وقولنا لم يصح لا يلزم منه إثبات العدم وإنما هو إخبار عن عدم الثبوت وفرق بين الأمرين"³² ولمزيد من الإيضاح لما سبق هذه الأمثلة؛

4- أورد المصنف حديثاً رفعه إلى النبي صلى الله عليه وسلم (إن الرجل ليجامع أهله فيكتب له بجماعه أجر ولد ذكر قاتل في سبيل الله فقتل)³³ ذكر الشارح الحديث بتمامه نقلاً عن صاحب القوت, ثم ذكر قول العراقي بأنه لم يجد له أصلاً وعقب عليه بقوله:

"بل له أصل من حديث أبي ذر يقول فيه في أثناء حديث قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فضعه في حلاله وجنبه حرامه وإقراره فإن شاء الله أحياء وإن شاء أماته ولك أجر- أخرجه ابن حبان في صحيحه مستنداً له به على تحريم العزل"³⁴ قلت: الحديث في مسند أحمد أيضاً في حديث طويل ومنه ((ولك في جماعك زوجتك أجر... "كذلك فضعه في حلاله وجنبه حرامه, فإن شاء الله أحياء, وإن شاء أماته, ولك أجر))³⁵ وقال محققوه إسناده صحيح.

²⁵. العجلوني, كشف الخفاء, 2/508.

²⁶ ينظر أبو محمد عبد الرحمن بن محمد بن إدريس بن المنذر التميمي, الحنظلي, الرازي ابن أبي حاتم, الجرح والتعديل (الهند: طبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية بيروت: دار إحياء التراث العربي, 1271هـ/1952م), 3/222.

²⁷ أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني, النسائي, الضعفاء والمتروكون, تحقيق: محمود إبراهيم زايد (حلب: دار الوعي, 1396هـ), 33.

²⁸ ابن حجر, تقريب التهذيب, تح: محمد عوامة (سوريا: دار الرشيد, 1406هـ/1986م), 181.

²⁹ ينظر محمد جمال الدين بن محمد سعيد بن قاسم الحلاق القاسمي, قواعد التحديث من فنون مصطلح الحديث (بيروت, لبنان: دار الكتب العلمية, بدون ت), 122.

³⁰ ينظر أحمد معبد عبد الكريم, "الفرق بين لا أصل وبين الموضوع", بورتوب (28 نوفمبر 2020), 1: ...:5.

³¹ ابن حجر, القول المسند في الذب عن المسند للإمام أحمد (القاهرة: مكتبة ابن تيمية, 1401هـ), 37.

³² عبد الرحمن بن أبي بكر, جلال الدين السيوطي, اللآلئ المصنوعة في الأحاديث الموضوعية, تحقيق: أبو عبد الرحمن صلاح بن محمد بن عويضة (بيروت: دار الكتب العلمية, 1417هـ/1996م), 1/18.

³³ الغزالي, إحياء علوم الدين, 2/51؛ الزبيدي, إتحاف السادة المتقين, 6/187.

³⁴ الزبيدي, إتحاف السادة المتقين, 6/187؛ ينظر أبو حاتم محمد بن حبان بن أحمد التميمي البستي, صحيح ابن حبان, تحقيق: محمد علي سونمز, 34. خالص أي دمر (بيروت: دار ابن حزم, 1433هـ/2012م), 3/291, (رقم. 2432).

³⁵ ينظر أحمد بن حنبل, مسند الإمام أحمد بن حنبل, تحقيق: شعيب الأرنؤوط (وآخرون) (مؤسسة الرسالة, 1421هـ/2001م), 35/384 (رقم. 21485).

5- ذكر المصنف حديثاً آخر ورفع النبي صلى الله عليه وسلم ((يا أبا هريرة مُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِيكَ بِالرِّزْقِ مِنْ حَيْثُ لَا تَحْتَسِبُ)) ذكر الزبيدي قول العراقي: (لم أقف له على أصل) ثم عقب عليه: بأنه من نسخة جُمع فيها أحاديث يقول في أول كل منها يا أبا هريرة وبأن هذه النسخة موضوعة باتفاق المحدثين إلا أن بعض ما فيها ما هو صحيح باللفظ أو بالمعنى كالذي نحن فيه فإن معناه صحيح، ثم ذكر شاهداً عليه، أخرج عبد الرزاق في المصنف وعبد بن حميد عن معمر عن رجل من قریش قال كان النبي - صلى الله عليه وسلم - إذا دخل على أهله بعض الضيق في الرزق أمر أهله بالصلاة ثم قرأ هذه الآية (وأمر أهلك بالصلاة)³⁶ قال: ونحوه الطبراني في الكبير وأبو نعيم في الحلية³⁷ نتج من هذا بأن الحديث عند الشارح له أصل أو معناه قريب من الحديث المذكور، وهذا منهجه فهو يدافع عن المصنف ويحاول تصحيح الحديث بالمعنى، أو تصحيح معنى المتن. وهناك أمثلة كثيرة حول هذا.

نعم قد يذكر العراقي في تخريجاته أحاديث يقول عنها مثلاً (حديث باطل لا أصل له) وقد يعني بهذا أنه موضوع أو ربما يعني به أنه منكر، أو أن المتن مخالف للشريعة أو فيه مبالغة ظاهرة، وهكذا. والزبيدي قد يوافق ويقرره في هذه الألفاظ، ولا يعقب غالباً، ومثال هذا:

6- روى المصنف أنه روي عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال ((يوم الجمعة صلاة كله ما من عبد مؤمن قام إذا استقلت الشمس وارتفعت قدر رمح أو أكثر من ذلك فتوضأ ثم أسبغ الوضوء فصلى سبحة الضحى ركعتين إيماناً واحتساباً إلا كتب الله له مائتي حسنة ومحا عنه مائتي سيئة ومن صلى أربع ركعات رفع الله سبحانه له في الجنة أربعمئة درجة ومن صلى ثمان ركعات رفع الله تعالى له في الجنة ثمانمئة درجة وغفر له ذنوبه كلها ومن صلى ثنتي عشرة ركعة كتب الله له ألفين ومائتي حسنة ومحا عنه ألفين ومائتي سيئة ورفع له في الجنة ألفين ومائتي درجة))³⁸ فعقب الزبيدي: بأن صاحب القوت أورده هكذا، إذ قال روي عن علي بن الحسن بن علي بن أبي طالب... فساق الحديث. ثم ذكر تخريج العراقي عليه بقوله: (لم أجد له أصلاً وهو باطل)³⁹ وعقب الزبيدي على ذلك بأن ابن الجوزي أورد حديثاً آخر في فضل سبحة الضحى يوم الجمعة أخرجه من طريق ابن الضريس عن الفضيل بن عياض عن الثوري عن مجاهد عن ابن عباس رفعه من صلى الضحى يوم الجمعة أربع ركعات يقرأ في كل ركعة الحمد عشر مرات والمعوذتين عشراً وعشراً وقل هو الله أحد عشراً وقل يا أيها الكافرون عشراً وآية الكرسي عشراً فإذا فرغ... ثم قال هذا حديث موضوع بلا شك فبح الله واضعه فما أبرد هذا الوضع وأسمجه وفيه مجاهيل أحدهم قد عمله اهـ⁴⁰ فالزبيدي مقر على وضع الحديث وإن خفف من حدته تجاه المصنف وعزا الأمر إلى صاحب القوت بأنه هو الذي أورده موحياً بأن الغزالي مجرد ناقل.

7- أورد المصنف حديثاً رفعه إلى النبي (صلى الله عليه وسلم) ((يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أُرِيدُ أَنْ تَكُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكَ حَيًّا وَمَيِّتًا وَمَقْبُورًا وَمَبْعُوثًا قَمِ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلِّ وَأَنْتَ تَرِيدُ رِضًا رَبِّكَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ صَلِّ فِي زَوَايَا بَيْتِكَ يَكُنْ نُورَ بَيْتِكَ فِي السَّمَاءِ كَنُورِ الْكَوَاكِبِ وَالنَّجْمِ عِنْدَ أَهْلِ الدُّنْيَا))، ثم أعقبه بتخريج العراقي فقال، قال العراقي: (هذا باطل لا أصل له). ثم أضاف تعليقه بأن هذا الحديث من جملة الأحاديث التي يقول فيها يا أبا هريرة افعل كذا وكذا، يا أبا هريرة لا تفعل كذا وكذا. والنسخة بتمامها حكموا بوضعها⁴¹

طه: 132/16.36

ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 18/3؛ أبو بكر عبد الرزاق بن همام الصنعاني، المصنف، تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي (الهند: المجلس العلمي، بيروت: توزيع المكتب الإسلامي، 1403هـ / 1983م)، 49/3.

ينظر الغزالي، إحياء علوم الدين، 198/1؛ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 625/3.

ينظر محمد بن علي بن عطية الحارثي، أبو طالب المكي، قوت القلوب في معاملة المحبوب ووصف طريق المرید إلى مقام التوحيد،³⁹ تحقيق: عاصم إبراهيم الكيالي (لبنان، بيروت: دار الكتب العلمية، 1426هـ / 2005م)، 54/1؛ العراقي، المغني، 235؛ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 625/3.

الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 625/3، بتصريف؛ ابن الجوزي، الموضوعات، 112/2.⁴⁰

ينظر الغزالي، إحياء علوم الدين، 353/1؛ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 525/5؛ العراقي، المغني، 421.⁴¹

قلت: كذلك ذكره السيوطي بنحوه في اللآلئ المصنوعة، وقال عنه موضوع. والشوكاني في الفوائد المجموعة، وقال: هو حديث طويل موضوع وفي إسناده مجاهيل⁴² فاتضح إصابة الحافظ العراقي في حكمه ولا شك أنه عالم ورجل صنعة يعرف كيف يستعمل ألفاظه

فاتضح من خلال الاستقراء والتتبع بأن حكم العراقي بقوله (حديث باطل لا أصل له) قد يكون موضوعاً أو منكراً لمخالفته نصوص الشرع. وهكذا

وليس الهدف من المقالة هذه تبرئة الشارح أو المصنف من إيرادهما الحديث الضعيف أو الموضوع بل لبيان منهجية الشارح من خلال بحثه عن الأسانيد أو الشواهد للأحاديث المطعون فيها. وقد جاء "مسائل ابن هاني" في روايته عن الإمام أحمد: وقد سأله: ترى أن نكتب الحديث المنكر؟ قال: المنكر أبداً منكر. قيل له: فالضعفاء؟ قال: قد يحتاج إليهم في وقت. كأنه لم ير بالكتاب عنهم بأساً⁴³

- وقد يقول العراقي في تخريج حديث ما، (لم أقف له على أصل)، فلا يتعرض له الزبيدي بشيء⁴⁴ أو يقول (لم أجده)، فلا يعلق عليه⁴⁵ كحديث ((لا يصلين أحدكم وهو غضبان)).

- (أو يقول لم أجده)، فيرد بقوله (أورده صاحب القوت بلفظ كذا وكذا)⁴⁶ وهذه التعقيبات كثيرة في شرحه. ويقول عنه بأنه معذور في نقله الألفاظ بسياقها "فإن عمدته فيما ينقله غالباً صاحب القوت فلا يتعدى لفظه"⁴⁷ يحاول الزبيدي الاعتذار للمصنف وكأنه يشير إلى أن الغزالي لا يرويه بإسناده، بل هو ينقل من كتاب قوت القلوب، وإن كان شيء في سند الحديث فالعمدة على من وضعه، أو نقله عالماً به.

- أو يستدل بالمعنى لحديث أورده المصنف و عقب عليه العراقي بأنه لم يجده بسياقه، فيسوق الأحاديث التي تدل على المعنى. ومنها

8- أورد المصنف حديثاً ورفع إلى النبي صلى الله عليه وسلم ((لا يقبل الله صدقة منان)) عقب الزبيدي بأنه هكذا (أورده صاحب القوت) وذكر قول العراقي بأنه لم يجده هكذا⁴⁸

ثم ذكر أنه مما يناسب الاستدلال به من الأحاديث الواردة في المنان الذي يمن بعبائه كحديث ((ثلاثة لا يكلمهم الله يوم القيامة ولا ينظر إليهم ولهم عذاب أليم. المسبل إزاره والمنان...)) الحديث⁴⁹ و ((ثلاثة لا يقبل الله منهم يوم القيامة صرفاً ولا عدلاً عاق ومنان ومكذب بالقدر))⁵⁰

وبلفظ ((والعاق لوالديه والمدمن الخمر والمنان ما أعطى)) وغيرها، ثم قال فهذه الأحاديث تصلح للاحتجاج لما ساقه المصنف في الباب⁵¹

فمن صنيعه هذا اتضح تصحيحه معنى الحديث متناً لا سنداً ونحو هذا كثير في شرحه وهو منهجه ارتضاه في شرحه. وقد يوافق العراقي في أغلب أحكامه ويقرها ويزيد عليها ما يشفي من بيان حال الرواة.

⁴² ينظر السيوطي، اللآلئ المصنوعة، 32/2؛ محمد بن علي بن محمد الشوكاني، الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة، تحقيق: عبد

الرحمن بن يحيى المعلمي اليماني (بيروت، لبنان: دار الكتب العلمية، د. ت) 36.

⁴³ ينظر زين الدين عبد الرحمن بن أحمد بن رجب بن الحسن، السلافي، البغدادي، ثم الدمشقي، الحنبلي، شرح علل الترمذي، تحقيق: همام عبد

الرحيم سعيد (الأردن، الزرقاء: مكتبة المنار، 1407هـ / 1987م)، 385/1.

⁴⁴ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 50/3.

⁴⁵ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 144/3.

⁴⁶ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 16/3؛ أبو طالب المكي، قوت القلوب، 165/2.

⁴⁷ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 422/3.

⁴⁸ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 192/4؛ ينظر العراقي، المغني، 255.

⁴⁹ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 4 / 192؛ أحمد بن حنبل، المسند، 344/35 (رقم 21436)؛ أبو الحسين مسلم بن الحجاج القشيري

النيسابوري، صحيح مسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي (بيروت: دار إحياء التراث العربي، 1374هـ / 1955م)، "الإيمان"، 46.

⁵⁰ سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني، المعجم الكبير، تحقيق: حمدي بن عبد المجيد السلفي (القاهرة: مكتبة

ابن تيمية، بدون. ت)، 119/8.

⁵¹ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 192/4.

9- قال المصنف: وقال صلى الله عليه وسلم ((ليس على أهل لا إله إلا الله وحشة في قبورهم ولا في نشورهم كأي أنظر إليهم عند الصيحة ينفضون رؤوسهم من التراب ويقولون الحمد لله الذي أذهب عنا الحزن إن ربنا لغفور شكور))⁵² قال العراقي: أخرجه أبو يعلى والطبراني والبيهقي في الشعب من حديث ابن عمر بسند ضعيف⁵³ عقب الزبيدي: بأنه في المعجم الكبير للطبراني وكذا في الأوسط بلفظ في الموت ولا في القبور ولا في النشور ثم أورد قول الهيثمي بأنه: رواه الطبراني من طريقين في إحداهما وهي المذكورة هنا يحيى الحماني وفي الأخرى مجاشع بن عمرو وكلاهما ضعيف اهـ وقال: وأورده ابن جوزي في الواهيات وأعله⁵⁴. وقال المنذري: رواه الطبراني، والبيهقي كلاهما من رواية يحيى بن عبد الحميد الحماني، وفي متنه نكارة⁵⁵ وأورده السخاوي في المقاصد وضعف سنده⁵⁶. استخلاصاً لما سبق تبين أن العراقي مصيب في حكمه، والزبيدي تبعه في هذا.

وقد يضعف أحاديث حسنها العراقي فيعقب عليها ويسوق أسانيداً ويذكر علتها، مثال ذلك:

10- أورد المصنف حديثاً في كتاب الزكاة رفعه للنبي صلى الله عليه وسلم لفظه ((لا زكاة في مال حتى يحول عليه الحول))⁵⁷ قال العراقي: أخرجه أبو داود من حديث علي بإسناد جيد وابن ماجه من حديث عائشة بإسناد ضعيف⁵⁸ عقب الزبيدي بعد ذكره تخريج العراقي فقال: "قلت: هذا لفظ ابن ماجه وفي إسناده - حارثة بن أبي الرجال - قال ابن حجر هو ضعيف وقال البيهقي ليس بحجة ورواه الدارقطني هكذا من حديث أنس وفي سنده حسان بن سياه وكذا ابن عدي في الكامل في ترجمته وضعفه"⁵⁹

فاتفق الشارح مع العراقي في تضعيف اسناد ابن ماجه من حديث أم المؤمنين عائشة (رضي الله عنها)، نظراً لحال حارثة بن أبي الرجال.

قال عنه البخاري: منكر الحديث⁶⁰ وقال النسائي: متروك الحديث⁶¹ وضعفه ابن حجر⁶² وأعل الحديث في التلخيص. وأما لفظ أبي داود في أثناء حديث طويل رواه عن عاصم بن حمزة وعن الحارث الأعور عن سيدنا علي (رضي الله عنه) ((ليس في مال زكاة حتى يحول عليه الحول)) قال عنه الزبيدي: واختلف في رفعه ووقفه بجرير بن حازم قال كان ابن وهب يزيد في الحديث عن النبي - صلى الله عليه وسلم - وشعبة وسفيان وغيرهما لم يرفعه. وذكر عن المنذري قوله بأن الحارث وعاصم ليسا بحجة، ثم ختم بأن قول العراقي بإسناد جيد فيه نظر⁶³

فلم يوافق العراقي في تحسينه الحديث، وربما اعتمد حكم المنذري وأكثر الأئمة والمحققين حسناً أو صححوا الحديث كالنووي والزليعي وابن حجر وغيرهم.

الغزالي، إحياء علوم الدين، 1/297؛ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 5/199.

العراقي، المغني، 352؛ ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 5/199.

ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 5/199؛ ينظر أبي عبد الله محمود بن محمد الحداد، تخريج أحاديث إحياء علوم الدين، للعراقي وابن السبكي والزبيدي (الرياض: دار العاصمة للنشر، 1408هـ/1987م)، 2/727.

المنذري، الترغيب والترهيب، 2/417.

ينظر السخاوي، المقاصد الحسنة، 561.

ينظر الغزالي، إحياء علوم الدين، 1/209.

ينظر العراقي، المغني، 248؛ الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 4/26؛ ينظر أبو داود سليمان بن الأشعث الأزدي السجستاني، سنن أبي داود، تحقيق: شعيب الأرنؤوط - محمد كامل قره بللي (دار الرسالة العالمية، 1430هـ/2009م)، "كتاب الزكاة"، 4(رقم. 1573)؛ أبو عبد الله محمد بن يزيد بن ماجه القزويني، سنن ابن ماجه، تحقيق: شعيب الأرنؤوط (أخرون) (دار الرسالة العالمية، 1430هـ/2009م)، "أبواب الزكاة"، 5(رقم. 1792).

الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 4/26.

أبو عبد الله محمد بن إسماعيل البخاري، التاريخ الكبير، رواية: أبي الحسن محمد بن سهل البصري الفسوي، تحقيق: محمد بن صالح بن محمد الدباسي ومركز شذا للبحوث (الرياض: الناشر المتميز للطباعة والنشر والتوزيع، 1440هـ/2019م)، 3/462.

النسائي، الضعفاء والمتروكون، 29.

ابن حجر، تقريب التهذيب، 149؛ وينظر (المؤلف نفسه)، التلخيص الحبير، 2/305.

ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 4/26.

فأما الحافظ الزيلعي فحسن الحديث في نصب الرأية وذكر أن ابن المديني وثق عاصم، كذلك فعل ابن معين، والنسائي. وأن ابن حبان، وابن عدي، قد تكلموا فيه، ونقل الزيلعي عن النووي في (خلاصة الأحكام) بأنه حديث صحيح، أو حسن. ثم قال: ولا يقدح فيه ضعف الحارث لمتابعة عاصم له⁶⁴

وقال ابن حجر "حديث علي لا بأس بإسناده، والآثار تعضده فيصلح للحجة"⁶⁵ اتضح بأن الحافظ العراقي مصيب في حكمه فقد وافقه قوله أكثر الأئمة النقاد والزبيدي ربما اعتمد حكم المنذري فرد الحديث ولم يحسنه.

مما تقدم تبين للباحث أن الإمام الزبيدي (رحمه الله) له منهجية في تتبع الروايات والأخبار، فهو يسوق الأحاديث بأسانيدھا ويخرجها ويذكر ما فيها من أقوال العلماء وقد ينقل أحكامهم كثيراً، وهو مطلع على النسخ الأخرى من إحياء علوم الدين⁶⁶ كذلك اطلع على خط يد الحافظ العراقي في تخريجاته، وحرر مسألة منها:

حديث عبد الله بن السائب ((حضرت رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يوم الفتح وصلى في قبل الكعبة فخلع نعليه فوضعهما عن يساره)) الحديث... وكان الحافظ العراقي رحمه الله تعالى كان قال أولاً في المغني أنه أخرجه مسلم ثم لما قرئ عليه الكتاب ثانياً بحضور جماعة من الفضلاء ضرب على قوله مسلم وأصلحه، فقال: أبو داود، والنسائي، وابن ماجه: كما رأيت بخطه، والله أعلم⁶⁷

النتائج

- أثبت الزبيدي لنا نسخة أخرى من تخريجات العراقي التي اعتمد عليها في شرحه.
- تتبع الأخبار والروايات الواردة في إحياء علوم الدين وتعقب ورد كثيراً على منتقدي المصنف (رحمه الله) خاصة فيما يتعلق بالروايات الضعيفة والموضوعة، ورد كثيراً على ابن الجوزي لحكمه على كثير من الأحاديث بالوضع، وهذا لا يعني أن الكتاب يخلو من ذلك بل الشارح نفسه أقر على ذلك في شرحه، وإن عدها قليلة، إذ قال في موضع: "الأحاديث التي ذكرها المصنف ما بين متفق عليه من صحيح وحسن بأقسامهما، وفيه الشاذ والمنكر والموضوع على قلة كما ستقف عليه إن شاء الله تعالى"⁶⁸

- حاول الاعتذار للمصنف بشأن الأحاديث التي طعنوا فيها والتي أوردها في كتابه، وعزا الأمر إلى صاحب قوت القوت مبرراً أن المصنف نقلها منه

- للغزالي مشرب ومذاق خاص به بشأن الأحاديث، ربما تؤخذ عن علمائها وربما تؤخذ من أهل الكشف والمكاشفة من أهل التصوف، ومن هذا كثرت الأحاديث الضعيفة والتي لا أصل لها في كتابه عند من يعدها من هذا القسم، وهذا رأيه، ولكن من أراد أن يسلك ذات المسلك من بعده وتأثر به شط به القلم وزلت به القدم حينما أراد تصحيح الأحاديث وتضعيفها بالمكاشفة.
- أما من حيث التسهيل والتشديد، فالإمام الزبيدي من المتساهلين في قبول الأحاديث الضعيفة إلا في الأحكام الشرعية وهذا ليس انتقاداً وإنما وصف لمنهجه في العمل.

- يؤصل لأغلب الأحاديث التي قال عنها العراقي لا أصل لها، فيجد لها أصلاً من روايات أخرى وشواهد أو معاني مقارب لها، أو يحكم عليها بالضعف بدل الوضع، وقد يتفق معه على بطلان بعضها والحكم عليها بالوضع أو النكارة إما من جهة السند، أو لمخالفة متونها لقطعيات نصوص الشرع بوجود مخالفات صريحة جازمة فيها.
والله أعلم بالصواب.

قائمة المصادر والمراجع

ابن أبي حاتم، أبو محمد عبد الرحمن بن محمد الرازي . الجرح والتعديل . الهند: طبعة مجلس دائرة المعارف العثمانية، بيروت: دار إحياء التراث العربي، الطبعة 1، 1271/ 1952.

جمال الدين أبو محمد عبد الله بن يوسف بن محمد الزيلعي، نصب الرأية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الأعمى في تخريج الزيلعي، تحقيق: ⁶⁴

محمد عوامة (بيروت، لبنان: مؤسسة الريان . جدة، السعودية: دار القبلة للثقافة، 1418هـ/1997م)، 329/2.

ابن حجر ، التلخيص الحبير، 306/2.⁶⁵

ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 489/1 و 632/3.⁶⁶

ينظر الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 508/3.⁶⁷

الزبيدي، إتحاف السادة المتقين، 38/1.⁶⁸

- ابن الجوزي, جمال الدين عبد الرحمن بن علي. *الموضوعات*. المجلد 3. المدينة المنورة: محمد عبد المحسن صاحب المكتبة السلفية, الطبعة 1. 1968 / 1368.
- ابن حبان, أبو حاتم محمد التميمي البستي. *صحيح ابن حبان*, تحقيق: محمد علي سونمز - خالص أي ديمير. بيروت: دار ابن حزم, 2012/1433.
- ابن حجر, أحمد بن علي العسقلاني. *نزهة النظر في توضيح نخبة الفكر*. دمشق: مطبعة المصباح, الطبعة 3. 2000/ 1421.
- ابن حجر, التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير. المجلد 4. مصر: مؤسسة قرطبة, الطبعة 1. 1995/ 1416.
- ابن حجر, القول المسدد في الذب عن المسند للإمام أحمد. القاهرة: مكتبة ابن تيمية, الطبعة 1. 1401.
- ابن حجر, تقريب التهذيب. سوريا: دار الرشيد, الطبعة 1. 1986/ 1406.
- ابن رجب, زين الدين عبد الرحمن بن أحمد السلامي البغدادي الدمشقي الحنبلي. شرح علل الترمذي. تحقيق: همام عبد الرحيم سعيد. الأردن: مكتبة المنار, الطبعة 1. 1987/1407.
- ابن ماجة, أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني, سنن ابن ماجة, تحقيق: شعيب الأرنؤوط (وآخرون). الأجزاء 5. دار الرسالة العالمية, الطبعة 1. 2009/1430.
- أبو طالب المكي, محمد بن علي بن عطية الحارثي. *قوت القلوب في معاملة المحبوب ووصف طريق المرید إلى مقام التوحيد*. تحقيق: عاصم إبراهيم الكيالي. الأجزاء 2. بيروت: دار الكتب العلمية, الطبعة 2. 2005/1426.
- أبي داود, سليمان بن الأشعث الأزدي السجستاني. *سنن أبي داود*, تحقيق: شعيب الأرنؤوط - محمد كامل قره بللي. الأجزاء 7. دار الرسالة العالمية, الطبعة 1. 2009/1430.
- أحمد بن حنبل, أبو عبد الله الشيباني, مسند الإمام أحمد بن حنبل. تحقيق: شعيب الأرنؤوط (وآخرون). الأجزاء 50. مؤسسة الرسالة, الطبعة 1. 2001/1421.
- أحمد معبد, عبد الكريم. "الفرق بين لا أصل وبين الموضوع", *يوتيوب* (28 نوفمبر 2020).
<https://www.youtube.com/watch?v=7auDtSGfbaA> الوصول 10-11-2023.
- البخاري, أبو عبد الله محمد بن إسماعيل, *التاريخ الكبير*, رواية أبي الحسن محمد الفسوي, تحقيق: محمد بن صالح بن محمد الدباسي ومركز شذا للبحوث. الأجزاء 12. الرياض: الناشر المتميز للطباعة والنشر والتوزيع, الطبعة 1. 2019/1440.
- الترمذي, أبو عيسى محمد بن عيسى. *سنن الترمذي*. المجلد 6. بيروت: دار الغرب الإسلامي, الطبعة 1. 1996م.
- الحداد, أبي عبد الله محمود بن محمد, *تخريج أحاديث إحياء علوم الدين للعراقي وابن السبكي والزبيدي*, الأجزاء 6. الرياض: دار العاصمة للنشر, الطبعة 1. 1987/1408.
- الزبيدي, محمد مرتضى, *إتحاف السادة المتقين بشرح إحياء علوم الدين*. الأجزاء 14. بيروت: دار الكتب العلمية, الطبعة 4. 2009.
- الزليعي, جمال الدين أبو محمد عبد الله بن يوسف. *نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشية بغية الأملعي في تخريج الزليعي*, تحقيق: محمد عوامة. الأجزاء 4. بيروت: مؤسسة الريان, السعودية: دار القبلة للثقافة, الطبعة 1. 1997/1.1418.
- السخاوي, شمس الدين أبو الخير محمد, *المقاصد الحسنة في بيان كثير من الأحاديث المشتهرة على الألسنة*. بيروت: دار الكتاب العربي, الطبعة 1. 1985/ 1405.
- السيوطي, عبد الرحمن بن أبي بكر, جلال الدين, *اللآلئ المصنوعة في الأحاديث الموضوعية*. الأجزاء 2. بيروت: دار الكتب العلمية, الطبعة 1. 1996 / 1417.
- الشوكاني, محمد بن علي بن محمد, *الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعية*. تحقيق: عبد الرحمن بن يحيى المعلمي اليماني. بيروت: دار الكتب العلمية, بدون ت.
- الطبراني, سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي, *المعجم الكبير*. تحقيق: حمدي بن عبد المجيد السلفي. الأجزاء 25. القاهرة: مكتبة ابن تيمية, الطبعة 2. بدون ت.
- عبد الرزاق, أبو بكر بن همام الصنعاني. *المصنف*, تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي. الأجزاء. الهند: المجلس العلمي, بيروت: توزيع المكتب الإسلامي, الطبعة 2. 1983/1403.
- عبد الغني بن أحمد جبر مظهر, *أصول التصحيح والتضعيف*, مجلة البحوث الإسلامية, العدد 41, الصفحة 329-365, نشر: شبكة الألوكة,

<https://www.alukah.net/sharia/0/335/%D8%A3%D8%B5%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B5%D8%AD%D9%8A%D8%AD->

[/%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B6%D8%B9%D9%8A%D9%81](#)

الوصول -11-11-2023

العجلوني، إسماعيل بن محمد بن عبد الهادي. كشف الخفاء ومزيل الإلباس. المجلد 2. المكتبة العصرية، الطبعة 1. 1420 / 2000.

العراقي. طرح التثريب في شرح التقريب. المجلد 8. الطبعة المصرية القديمة، د.ت.

العراقي، أبو الفضل زين الدين عبد الرحيم. المغني عن حمل الأسفار في الأسفار، في تخريج ما في الإحياء من الأخبار. بيروت: دار ابن حزم، الطبعة 1. 1426 / 2005.

الغزالي، أبو حامد محمد. إحياء علوم الدين. المجلد 4. بيروت: دار المعرفة، د. ط. بدون ت.

القاسمي، محمد جمال الدين بن محمد. قواعد التحديث من فنون مصطلح الحديث. بيروت: دار الكتب العلمية، د.ت.

مسلم، أبو الحسين بن الحجاج القشيري النيسابوري، صحيح مسلم، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي. الأجزاء 5. بيروت: دار إحياء التراث العربي، 1474/1955.

المنذري، أبو محمد عبد العظيم بن عبد القوي. الترغيب والترهيب من الحديث الشريف. المجلد 4. بيروت: دار إحياء التراث العربي، الطبعة 3. 1388 / 1968.

النسائي، أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب. الضعفاء والمتروكون. حلب: دار الوعي، الطبعة 1. 1396.

KUBBETÜSSAHRA’NIN İNŞA SEBEBİNE DAİR VERİLEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Uluşık

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, -0000-0002-9347-4680

ÖZET

Üç semavi din için oldukça önemli olan Kudüs; mimari eserler bakımından da dikkat çeken bir yerdir. Zira burada hem Hıristiyan hem Yahudi hem de Müslümanlar için kutsal addedilen ibadethaneler yer almaktadır. Ayet ve hadislerle önemine işaret edilen ve Müslümanların ilk mescidi olarak bilinen bu yer, Hz. Ömer’in bu şehri fethetmesinden sonra İslam topraklarının hakimiyetine girdi ve Müslümanlar nazarında önemini korumaya devam etti. Mimari ve sanatla çok ilgisi olmayan ilk dönem Müslüman Arapların Kubbetüssahra’yı neden inşa ettiği hem ilk dönem İslam tarihçileri hem de muasır tarihçiler tarafından merak konusu olmuştur. Bu mimari eserin yapılış amacına dair üç farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki; dönemin Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervan’ın Hicaz bölgesini ve dolayısıyla harameyni hakimiyeti altında tutan Abdullah b. Zübeyr’e karşı bir güç oluşturmak amacıyla Kubbetüssahra’yı inşa ettiğine dair savunulan görüştür ki nitekim kutsal toprakları ziyarete gelen Müslümanlar, aynı zamanda Abdullah b. Zübeyr’e de biat etmekteydi. Bu yüzden halife kutsal bir yer inşa ederek insanları buraya çekmek istedi. İkinci görüş, birbirinden gösterişli tapınaklara sahip olan Hıristiyan ve Yahudilerin, Müslümanların ahşaptan yapılmış mütevazı mescidlerini hakir görmeye başlaması ve Müslümanların bu ibadethanelere özenmesi sonucunda Abdülmelik b. Mervan’ın Kubbetüssahra’yı yaptırmaya karar vermesidir. Son görüş ise Kur’an ve sünnette İsrâ ve Mirac hadiselerinin geçtiği yer olması, yeryüzünde ziyaret edilecek üç mescidden birinin burada olması gibi tamamen dinî duygularla Emevî halifesinin buraya anıtsal bir yapı inşa ettirmesine yöneliktir. Bu çalışmada, iddia edilen üç görüş de değerlendirilerek, tarihi vesikalar ve olaylar ışığında asıl gaye, ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kubbetüssahra, Kudüs, İsrâ ve Mirac, Abdülmelik b. Mervan, Emeviler

THE EVALUATION OF THE NARRATIONS ABOUT THE REASON FOR THE CONSTRUCTION OF THE QUBBAT-AL-SAKHRA

ABSTRACT

Jerusalem, which is very important for the three Abrahamic religions, is also an outstanding place in terms of architecture. Likewise, there are places of worship that are considered sacred for Christians, Jews, and Muslims. This place, which is known as the first mosque of Muslims and whose importance is pointed out by verses and hadiths, came under the rule of Islamic lands after Hz. Umar conquered this city and continued to maintain its importance in the eyes of Muslims. Why the early Muslim Arabs, who were not very interested in architecture and art,

built the Qubbat-al-Sakhra (Dome of the Rock) has been an issue of concern both by early Islamic historians and contemporary historians. There are three different opinions about the purpose of this architectural work. The first of these is the view that the Umayyad caliph of the period, Abd al-Malik bin Marwan, built the Qubbat-al-Sakhra (Dome of the Rock) to create a force against Abd Allah bin Zubayr, who ruled over the Hejaz region and thus Haramain; thus, Muslims who came to visit the holy lands also pledged allegiance to Abd Allah bin Zubayr. Therefore, the caliph wanted to attract people by building a holy place. The second view is that the Christians and Jews, who had flamboyant temples, began to despise the humble masjids of the Muslims made of wood, and as a result of the Muslims' envy of these places of worship, Abd al-Malik bin Marwan decided to build the Dome of the Rock. The last view is that the Umayyad caliph built a monumental structure here with purely religious sentiments, such as being the place where the events of Isra' and Mi'raj took place in the Qur'an and the Sunnah, and that one of the three masjids to be visited on earth is here. In this study, all three alleged views are evaluated, and the real purpose is to be revealed in the light of historical documents and events.

Keywords: Qubbat-al-Sakhra, Jerusalem, Isra' and Mi'raj, Abd al-Malik bin Marwan, Umayyads

SEXUALIZATION OF WOMEN IN NIGERIAN MAGAZINE ADVERTISEMENTS

Kehinde Augustina Odukoya

Futifal Consult, Nigeria

Abstract:

This study examines the portrayal of women in Nigerian magazine advertisements, with the aim to investigate whether there is sexualization of women in the advertisements. To achieve this aim, content analyses of 61 magazine advertisements from 5 different categories of magazines; a general interest magazine (Genevieve), fashion magazine (Hints Complete Fashion), men's magazine (Mode), women's magazine (Totally Whole) and a relationship magazine (Forever) were carried out. Erving Goffman's 1979 frame analysis and Kang's two additional coding categories were used to investigate the sexualization of women. Findings show that women are used for decorative purposes and objectified in over 70 per cent of the advertisements analyzed. Also, there is sexualization of women in magazine advertisements because women are nude 57.4 percent of the magazine advertisements.

Keywords: Advertisements, magazine, sexualization, women.

DEVELOPING MEASUREMENT MODEL OF INTERPERSONAL SKILLS OF YOUTH

Mohd Yusri Ibrahim

Centre for Fundamental & Liberal Education, Universiti Malaysia Terengganu, Terengganu, Malaysia

Abstract:

Although it is known that interpersonal skills are essential for personal development, the debate however continues as to how to measure those skills, especially in youths. This study was conducted to develop a measurement model of interpersonal skills by suggesting three construct namely personal, skills and relationship; six function namely self, perception, listening, conversation, emotion and conflict management; and 30 behaviours as indicators. This cross-sectional survey by questionnaires was applied in east side of peninsula of Malaysia for 150 respondents, and analyzed by structural equation modelling (SEM) by AMOS. The suggested constructs, functions and indicators were consider accepted as measurement elements by observing on regression weight for standard loading, average variance extracted (AVE) for convergent validity, square root of AVE for discriminant validity, composite reliability (CR), and at least three fit indexes for model fitness. Finally, a measurement model of interpersonal skill for youth was successfully developed.

Keywords: Interpersonal communication, interpersonal skill, youth.

FEMALE WORK FORCE PARTICIPATION AND WOMEN EMPOWERMENT IN HARYANA

¹Dinabandhu Mahata, ¹Amit Kumar, ²Ambarish Kumar Rai

¹PhD. Research Scholar, are with the International Institute for Population Sciences, India
Research Scholar of International Institute for Population Sciences, India

Abstract:

India is known as a country of diversity regarding the social, cultural and wide geographical variations. In the north and north-west part of the country, the strong patriarchal norms and the male dominance based social structure are the important constructs. Patriarchal social setup adversely affects the women's social and economic wellbeing and hence in that social structure women are considered as second level citizen. Work participation rate of women has directly linked to the development of society or household. Haryana is one of the developed states of India, still being ahead in economic prosperity, much lagged behind in gender-based equality and male dominance in all dimensions of life. The position of women in the Haryana is no better than the other states of India. Haryana state has the great difference among the male-female sex ratio which is a serious concern for social science research as a demographic problem for the state. Now women are requiring for their holistic empowerment and that will take care of them for an enabling process that must lead to their economic as well as social transformation. Hence, the objective of the paper is to address the role of sex ratio, women literacy and her work participation in the process of their empowerment with special attention to the gender perspective. The study used the data from Census of India from 1991 to 2011. This paper will examine the regional disparity of sex ratio, literacy rate and female work participation and the improvement of empowerment of women in the state of Haryana. This paper will suggest the idea for focusing much intensively on the issues of women empowerment through enhancement of her education, workforce participation and social participation with people participation and holistic approach.

Keywords: Sex ratio, literacy rate, workforce participation rate, women empowerment, Haryana.

FROM RISK/SECURITY ANALYSIS VIA TIMESPACE TO A MODEL OF HUMAN VULNERABILITY AND HUMAN SECURITY

Anders Troedsson

Department of Political Science of Lund University, Sweden

Abstract:

For us humans, risk and insecurity are intimately linked to vulnerabilities - where there is vulnerability, there is potentially risk and insecurity. Reducing vulnerability through compensatory measures means decreasing the likelihood of a certain external event be qualified as a risk/threat/assault, and thus also means increasing the individual's sense of security. The paper suggests that a meaningful way to approach the study of risk/ insecurity is to organize thinking about the vulnerabilities that external phenomena evoke in humans as perceived by them. Such phenomena are, through a set of given vulnerabilities, potentially translated into perceptions of "insecurity." An ontological discussion about salient timespace characteristics of external phenomena as perceived by humans, including such which potentially can be qualified as risk/threat/assault, leads to the positing of two dimensions which are central for describing what in the paper is called the essence of risk/threat/assault. As is argued, such modeling helps analysis steer free of the subjective factor which is intimately connected to human perception and which mediates between phenomena "out there" potentially identified as risk/threat/assault, and their translation into an experience of security or insecurity. A proposed set of universally given vulnerabilities are scrutinized with the help of the two dimensions, resulting in a modeling effort featuring four realms of vulnerabilities which together represent a dynamic whole. This model in turn informs modeling on human security.

Keywords: Human vulnerabilities, human security, inert-immediate, material-immaterial, timespace.

THEORY AND REALITY ON WORKING LIFE OF PEOPLE WITH DISABILITY: THE CASE IN POLAND

Dorota Kobus-Ostrowska

University of Lodz, Poland

Abstract:

Work for everyone, especially for person with disability is a condition in independence; it secures basic needs and develops manual and intellectual capabilities. The work is a source of income, and it builds and strengthens of self-esteem and competence. The purpose of this article is to identify work as an important factor in everyone's life, despite Polish disabled persons rarely having the chance to undertake a job. In order to achieve this purpose, two methods were used: comparative and qualitative. The theoretical part of this article is based on studies of a wide range of Polish and foreign literature devoted to the issue of the occupational development of people with disabilities. The article was also enriched with the institutional and legal analysis types of support for people with disabilities in Poland. Currently, a Polish person with disability who wants to enter or return to the labor market is under a special protection. Those entities employing workers with disabilities may obtain a subsidy for the salary of a person with disabilities. Unfortunately, people with disability in Poland rarely participate in the workforce. The factors that contribute to this include the difficulty in obtaining work, the uncertainty of keeping it, and the low salary offered. Despite that domestic and foreign literature highlight the important role of disabled people as a workforce, very few people with disability in Poland are economically active.

Keywords: Disabled person, work, employer, rehabilitation.

THE CAVE PAINTINGS OF LIBYC INSCRIPTIONS OF TIFRA, KABYLIA, ALGERIA

Samia Ait Ali Yahia

Department of Language and Amazigh Culture, University Mouloud Mammeri,
Tizi-Ouzou, Algeria

Abstract:

The Tifra site is one of 54 sites with rock paintings discovered in Kabylia (Algeria). It consists of two shelters: Ifran I and Ifran II. From an aesthetic point of view, these two shelters appear poor. It shows a human silhouette, a hand, enigmatic designs and especially Libyc inscriptions. The paint used, is the natural red ocher. Today, these paintings are threatened by the frequentation of tourists to the sites as well as by the degradation which result from it. It is therefore vital to us to list and analyze these paintings before they disappear. The analysis of these paintings will be focused on the epigraphic and iconographic level and their meanings.

Keywords: Cave painting, Libyc inscription, conservation, valorization.

ANALYSIS OF STELES WITH LIBYAN INSCRIPTIONS OF GRANDE KABYLIA, ALGERIA

Samia Ait Ali Yahia

Department of Language and Amazigh Culture, University Mouloud Mammeri, Tizi-Ouzou,
Algeria

Abstract:

Several steles with Libyan inscriptions were discovered in Grande Kabylia (Algeria), but very few researchers were interested in these inscriptions. Our work is to list, if possible all these steles in order to do a descriptive study of the corpus. The steles analysis will be focused on the iconographic and epigraphic level and on the different forms of Libyan characters in order to highlight the alphabet used by the Grande Kabylia.

Keywords: Epigraphy, stele, Libyan inscription, Grande Kabylia.

ANALYSIS OF STELES WITH LIBYAN INSCRIPTIONS OF GRANDE KABYLIA, ALGERIA

Samia Ait Ali Yahia

University Mouloud Mammeri, Tizi-Ouzou, Algeria

Abstract:

Several steles with Libyan inscriptions were discovered in Grande Kabylia (Algeria), but very few researchers were interested in these inscriptions. Our work is to list, if possible all these steles in order to do a descriptive study of the corpus. The steles analysis will be focused on the iconographic and epigraphic level and on the different forms of Libyan characters in order to highlight the alphabet used by the Grande Kabylia.

Keywords: Epigraphy, stele, Libyan inscription, Grande Kabylia.

PUBLIC SQUARES AND THEIR POTENTIAL FOR SOCIAL INTERACTIONS: A CASE STUDY OF HISTORICAL PUBLIC SQUARES IN TEHRAN

Asma Mehan

Department of Architecture and design , Politecnico di Torino – Italy

Abstract:

Under the thrust of technological changes, population growth and vehicular traffic, Iranian historical squares have lost their significance and they are no longer the main social nodes of the society. This research focuses on how historical public squares can inspire designers to enhance social interactions among citizens in Iranian urban context. Moreover, the recent master plan of Tehran demonstrates the lack of public spaces designed for the purpose of people's social gatherings. For filling this gap, first the current situation of 7 selected primary historical public squares in Tehran including Sabze Meydan, Arg, Topkhaneh, Baherstan, Mokhber-al-dole, Rah Ahan and Hassan Abad have been compared. Later, the influencing elements on social interactions of the public squares such as subjective factors (human relationships and memories) and objective factors (natural and built environment) have been investigated. As a conclusion, some strategies are proposed for improving social interactions in historical public squares like; holding cultural, national, athletic and religious events, defining different and new functions in public squares' surrounding, increasing pedestrian routes, reviving the collective memory, demonstrating the historical importance of square, eliminating visual obstacles across the square, organization the natural elements of the square, appropriate pavement for social activities. Finally, it is argued that the combination of all influencing factors which are: human interactions, natural elements and built environment criteria will lead to enhance the historical public squares' potential for social interaction.

Keywords: Historical Square, Iranian Public Square, Social Interaction, Tehran.

FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING

Saule Mussabekova

Department of Forensic Medicine, Karaganda State Medical University, Kazakhstan

Abstract:

Recent advances in genetics have allowed increasing acutely the capacities of the formation of reliable evidence in conducting forensic examinations. Thus, traces of biological origin are important sources of information about a crime. Currently, around the world, sexual offenses have increased, and among them are those in which the criminals use various detergents to remove traces of their crime. A feature of modern synthetic detergents is the presence of biological additives - enzymes. Enzymes purposefully destroy stains of biological origin. To study the nature and extent of the impact of modern washing powders on saliva stains on the physical evidence, specially prepared test specimens of different types of tissues to which saliva was applied have been examined. **Materials and Methods:** Washing machines of famous manufacturers of household appliances have been used with different production characteristics and advertised brands of washing powder for test washing. Over 3,500 experimental samples were tested. After washing, the traces of saliva were identified using modern research methods of forensic medicine. **Results:** The influence was tested and the dependence of the use of different washing programs, types of washing machines and washing powders in the process of establishing saliva trace and identify of the stains on the physical evidence while washing was revealed. The results of experimental and practical expert studies have shown that in most cases it is not possible to draw the conclusions in the identification of saliva traces on physical evidence after washing. This is a consequence of the effect of biological additives and other additional factors on traces of saliva during washing. **Conclusions:** On the basis of the results of the study, the feasibility of saliva traces of the stains on physical evidence after washing is established. The use of modern molecular genetic methods makes it possible to partially solve the problems arising in the study of unlaundered evidence. Additional study of physical evidence after washing facilitates detection and investigation of sexual offenses against women and children.

Keywords: Saliva research, modern synthetic detergents, laundry detergents, forensic medicine.

A METHOD TO ENHANCE THE ACCURACY OF DIGITAL FORENSIC IN THE ABSENCE OF SUFFICIENT EVIDENCE IN SAUDI ARABIA

Fahad Alanazi, Andrew Jones

De Montfort University,

Director of the Cyber Security Centre at the University of Hertfordshire and a visiting

Professor at Edith Cowan University

Abstract:

Digital forensics seeks to achieve the successful investigation of digital crimes through obtaining acceptable evidence from digital devices that can be presented in a court of law. Thus, the digital forensics investigation is normally performed through a number of phases in order to achieve the required level of accuracy in the investigation processes. Since 1984 there have been a number of models and frameworks developed to support the digital investigation processes. In this paper, we review a number of the investigation processes that have been produced throughout the years and introduce a proposed digital forensic model which is based on the scope of the Saudi Arabia investigation process. The proposed model has been integrated with existing models for the investigation processes and produced a new phase to deal with a situation where there is initially insufficient evidence.

Keywords: Digital forensics, Process, Metadata, Traceback, Saudi Arabia.

SEXUAL AND GENDER BASED CRIMES IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW: MOVING FORWARDS OR BACKWARDS?

Khadija Ali

Human Rights Lawyer Based In Pakistan With A Special Focus On Legal Advocacy To
Prevent And Address Gender Based Violence

Abstract:

Prosecution of sexual violence in international criminal law requires not only an understanding of the mechanisms employed to prosecute sexual violence but also a critical analysis of the factors facilitating perpetuation of such crimes in armed conflicts. The extrapolations laid out in this essay delve into the jurisprudence of international criminal law pertaining to sexual and gender based violence followed by the core question of this essay – has the entrenchment of sexual violence as international crimes in the Rome Statute been successful to address such violence in armed conflicts?

Keywords: Conflict, Gender, International Criminal Law Sexual Violence.

MILITARY COURT'S JURISDICTION OVER MILITARY MEMBERS WHO COMMIT GENERAL CRIMES UNDER INDONESIAN MILITARY JUDICIARY SYSTEM IN COMPARISON WITH OTHER COUNTRIES

Dini Dewi Heniarti

Bandung Islamic University, Indonesia

Abstract:

The importance of this study is to understand how Indonesian military court asserts its jurisdiction over military members who commit general crimes within the Indonesian military judiciary system in comparison to other countries. This research employs a normative-judicial approach in combination with historical and comparative-judicial approaches. The research specification is analytical-descriptive in nature, i.e. describing or outlining the principles, basic concepts, and norms related to military judiciary system, which are further analyzed within the context of implementation and as the inputs for military justice regulation under the Indonesian legal system. Main data used in this research are secondary data, including primary, secondary and tertiary legal sources. The research focuses on secondary data, while primary data are supplementary in nature. The validity of data is checked using multi-methods commonly known as triangulation, i.e. to reflect the efforts to gain an in-depth understanding of phenomena being studied. Here, the military element is kept intact in the judiciary process with due observance of the Military Criminal Justice System and the Military Command Development Principle. The Indonesian military judiciary jurisdiction over military members committing general crimes is based on national legal system and global development while taking into account the structure, composition and position of military forces within the state structure. Jurisdiction is formulated by setting forth the substantive norm of crimes that are military in nature. At the level of adjudication jurisdiction, the military court has a jurisdiction to adjudicate military personnel who commit general offences. At the level of execution jurisdiction, the military court has a jurisdiction to execute the sentence against military members who have been convicted with a final and binding judgement. Military court's jurisdiction needs to be expanded when the country is in the state of war.

Keywords: Military courts, Jurisdiction, Military members, Military justice system.

ADOPTION AND DIFFUSION OF E-GOVERNMENT SERVICES IN INDIA: THE IMPACT OF USER DEMOGRAPHICS AND SERVICE QUALITY

Sayantana Khanra, Rojers P. Joseph

Indian Institute of Management Rohtak, Haryana 124001, India

Abstract:

This study attempts to analyze the impact of demography and service quality on the adoption and diffusion of e-Government services in the context of India. The objective of this paper is to study the users' perception about e-Government services and investigate the key variables that are most salient to the Indian populace. At the completion of this study, a research model that would help to understand the relationship involving the demographic variables and service quality dimensions, and the willingness to adopt e-Government services is expected to be developed. Dedicated authorities, particularly those in developing economies, may use that model or its augmented versions to design and update e-Government services and promote their use among citizens. After all, enhanced public participation is required to improve efficiency, engagement and transparency in the implementation of the aforementioned services.

Keywords: Adoption and diffusion of e-Government services, demographic variables, hierarchical regression analysis, service quality dimensions.

THE LEGAL PROCEDURE OF ATTESTATION OF PUBLIC SERVANTS

Armen Yezekyan

Associate Professor and the Chairman of the Law Department at the Public Administration
Academy of the Republic of Armenia, RA

Abstract:

The main purpose of this research is to comprehensively explore and identify the problems of attestation of the public servants and to propose solutions for these issues through deeply analyzing laws and the legal theoretical literature. For the detailed analysis of the above-mentioned problems we will use some research methods, the implementation of which has a goal to ensure the objectivity and clarity of scientific research and its results.

Keywords: Attestation, attestation commission, competition commission, public servant, public service, testing.

THE EFFECTIVENESS OF COGNITIVE BEHAVIOURAL INTERVENTION IN ALLEVIATING SOCIAL AVOIDANCE FOR BLIND STUDENTS

Mohamed M. Elsherbiny

College of Arts & Social Sciences, Sultan Qaboos University, Oman and College of Social Work, Assiut University, Egypt

Abstract:

Social Avoidance is one of the most important problems that face a good number of disabled students. It results from the negative attitudes of non-disabled students, teachers and others. Some of the past research has shown that non-disabled individuals hold negative attitudes toward persons with disabilities. The present study aims to alleviate Social Avoidance by applying the Cognitive Behavioral Intervention. 24 Blind students aged 19–24 (university students) were randomly chosen we compared an experimental group (consisted of 12 students) who went through the intervention program, with a control group (12 students also) who did not go through such intervention. We used the Social Avoidance and Distress Scale (SADS) to assess social anxiety and distress behavior. The author used many techniques of cognitive behavioral intervention such as modeling, cognitive restructuring, extension, contingency contracts, selfmonitoring, assertiveness training, role play, encouragement and others. Statistically, T-test was employed to test the research hypothesis. Result showed that there is a significance difference between the experimental group and the control group after the intervention and also at the follow up stages of the Social Avoidance and Distress Scale. Also for the experimental group, there is a significance difference before the intervention and the follow up stages for the scale. Results showed that, there is a decrease in social avoidance. Accordingly, cognitive behavioral intervention program was successful in decreasing social avoidance for blind students.

Keywords: Social avoidance, cognitive behavioral intervention, blind disability, disability.

FAMILY RELATIONSHIPS AND COPING WITH THE STRESS OF YOUNG PEOPLE FROM MIGRANT FAMILIES WITH CEREBRAL PALSY

A. Gagat-Matula

Pedagogical University of Cracow, Poland

Abstract:

The aim of this article is to present a relation between family relationships and styles of approach to coping with stress among young people from migrant families with cerebral palsy. The study involved 70 persons (with cerebral palsy in the standard intellectual capacity) from families, in which at least one of parents is a migrant. To measure the level of communication in the family, the Family Relationships Questionnaire (FRQ) was employed, while the styles of coping with stress was investigated with the CISS Questionnaire. The relation between family relationships and styles of coping with stressful situations of the respondents was investigated. It was shown that there is an affiliation between the emotion-oriented style of coping with the stress and the variable of “communication in my family”. Moreover, it was demonstrated that there is a linkage between the task-oriented style of coping with the stress and the variable of “maternal control in mother-child relationship”. Young people with CP subjected to overprotection and control from their mothers in problem situations tend to focus on their own emotions instead of trying to undertake constructive actions. Excessive control in daily life by mothers results in passivity and a lack of motivation to cope with difficult situations.

Keywords: Young people with cerebral palsy, family relationships, styles of coping with stress, migration.

A QUASI-SYSTEMATIC REVIEW ON EFFECTIVENESS OF SOCIAL AND CULTURAL SUSTAINABILITY PRACTICES IN BUILT ENVIRONMENT

Asif Ali, Daud Salim Faruque

Assistant Professor of Architecture at the Aligarh Muslim University, Aligarh, India
Executive Director, Oxford Evidence and Interventions (OXEVIN), Oxford, United Kingdom

Abstract:

With the advancement of knowledge about the utility and impact of sustainability, its feasibility has been explored into different walks of life. Scientists, however; have established their knowledge in four areas viz environmental, economic, social and cultural, popularly termed as four pillars of sustainability. Aspects of environmental and economic sustainability have been rigorously researched and practiced and huge volume of strong evidence of effectiveness has been founded for these two sub-areas. For the social and cultural aspects of sustainability, dependable evidence of effectiveness is still to be instituted as the researchers and practitioners are developing and experimenting methods across the globe. Therefore, the present research aimed to identify globally used practices of social and cultural sustainability and through evidence synthesis assess their outcomes to determine the effectiveness of those practices. A PICO format steered the methodology which included all populations, popular sustainability practices including walkability/cycle tracks, social/recreational spaces, privacy, health & human services and barrier free built environment, comparators included 'Before' and 'After', 'With' and 'Without', 'More' and 'Less' and outcomes included Social well-being, cultural coexistence, quality of life, ethics and morality, social capital, sense of place, education, health, recreation and leisure, and holistic development. Search of literature included major electronic databases, search websites, organizational resources, directory of open access journals and subscribed journals. Grey literature, however, was not included. Inclusion criteria filtered studies on the basis of research designs such as total randomization, quasirandomization, cluster randomization, observational or single studies and certain types of analysis. Studies with combined outcomes were considered but studies focusing only on environmental and/or economic outcomes were rejected. Data extraction, critical appraisal and evidence synthesis was carried out using customized tabulation, reference manager and CASP tool. Partial meta-analysis was carried out and calculation of pooled effects and forest plotting were done. As many as 13 studies finally included for final synthesis explained the impact of targeted practices on health, behavioural and social dimensions. Objectivity in the measurement of health outcomes facilitated quantitative synthesis of studies which highlighted the impact of sustainability methods on physical activity, Body Mass Index, perinatal outcomes and child health. Studies synthesized qualitatively (and also quantitatively) showed outcomes such as routines, family relations, citizenship, trust in relationships, social inclusion, neighbourhood social capital, wellbeing, habitability and family's social processes. The synthesized evidence indicates slight effectiveness and efficacy of social and cultural sustainability on the targeted

outcomes. Further synthesis revealed that such results of this study are due weak research designs and disintegrated implementations. If architects and other practitioners deliver their interventions in collaboration with research bodies and policy makers, a stronger evidence-base in this area could be generated.

Keywords: Built environment, cultural sustainability, social sustainability, sustainable architecture.

JOB SATISFACTION AND MOTIVATION AS PREDICTORS OF LECTURERS' EFFECTIVENESS IN NIGERIA POLICE ACADEMY

Abdulkareem Hussein Bibire

Department of Psychology, Nigeria Police Academy Wudil, Kano State, Nigeria

Abstract:

Job satisfaction and motivation have been given an important attention in psychology because they are seen as main instruments in maintaining organizational growth and development; they are also used to accomplish organizational aims and objectives. However, it has been observed that some institutions failed in motivating and stimulating their workers; in contrast, workers may be motivated but not satisfied with the job and failed to perform efficiently and effectively. It is hoped that the study of this nature would be of significance value to all stakeholders in education specifically, lecturers in higher institutions in Nigeria. Also, it is hoped that the findings of this study will enhance lecturers' effectiveness and performance in discharging their duties. In the light of the above statements, this study investigated whether job satisfaction and motivation predict lecturers' effectiveness in Nigeria Police Academy, Wudil, Kano State. Correlational research method was adopted for the study, while purposive sampling technique was used to choose the institution and the sampled lectures (70). Simple random sampling technique was used to select one hundred cadets across the academy. Two instruments were used to elicit information from both lecturers and cadets. These were job satisfaction and motivation; and lecturers' effectiveness Questionnaires. The instruments were subjected to pilot testing and found to have reliability coefficient of 0.69 and 0.71 respectively. The results of the study revealed that there was a significance relationship among job satisfaction, motivation and lecturers effectiveness in Nigeria Police Academy. There was a significance relationship between job satisfaction and lecturers' effectiveness in Nigeria Police Academy the cal r is 0.21 while the crt r is 0.19. at $p < 0.05$ and; there was a significance relationship between job motivation and lecturers effectiveness in Nigeria Police Academy the cal r is 0.20 while the crt r is 0.19 at $p < 0.05$ This study therefore concluded that there was a significance relationship among job satisfaction, motivation and lecturers effectiveness in Nigeria Police Academy. Based on the data collected, collated and analyzed Recommendations were made for both the lecturers and the Academy management. It is also suggested that lecturers should be industrious in their primary assignment in other to make values to cadets lives and career. And management should also try to enhance lecturers performance by more motivational needs for the lecturers.

Keywords: Satisfaction, motivation, lecturer effectiveness, academy.

COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN IS ATTRIBUTABLE TO PARENTING STYLE, NOT TO FAMILY TYPE AND CHILD'S GENDER

AKM Rezaul Karim, Tania Sharafat, Abu Yusuf Mahmud

Associate Professor, Department of Psychology, University of Dhaka, Bangladesh
University of Dhaka

Lecturer, Department of Psychology, Dhaka College, Bangladesh

Abstract:

The study aimed to investigate whether cognitive emotion regulation in children varies with parenting style, family type and gender. Toward this end, cognitive emotion regulation and perceived parenting style of 206 school children were measured. Standard regression analyses of data revealed that the models were significant and explained 17.3% of the variance in adaptive emotion regulation (Adjusted $R^2=0.173$; $F=9.579$, $p<.001$), and 7.1% of the variance in less adaptive emotion regulation (Adjusted $R^2=.071$, $F=4.135$, $p=.001$). Results showed that children's cognitive emotion regulation is functionally associated with parenting style, but not with family type and their gender. Amongst three types of parenting, authoritative parenting was the strongest predictor of the overall adaptive emotion regulation while authoritarian parenting was the strongest predictor of the overall less adaptive emotion regulation. Permissive parenting has impact neither on adaptive nor on less adaptive emotion regulation. The findings would have important implications for parents, caregivers, child psychologists, and other professionals working with children or adolescents.

Keywords: Cognitive Emotion Regulation, Adaptive, Less Adaptive, Parenting Style, Family Type.

IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES

Asmita Shukla, Soma Parija

Assistant Professor in the School of Humanities, Social Sciences and Management, Indian Institute of Technology Bhubaneswar, Odisha, India

Research scholar School of Humanities, Social Sciences and Management, Indian Institute of Technology Bhubaneswar, Odisha, India

Abstract:

The present study examines the mediating effect of online flow experience on the relationship between extraversion/introversion, locus of control and loneliness, and depression and satisfaction with life. The data was obtained using a structured questionnaire prepared by adapting standardized scales available from a sample of 102 engineering students from different technical institutions at Bhubaneswar, India. The results indicate that there is a positive significant relationship between introversion, external locus of control, loneliness, depression and online flow experience, and extraversion, internal locus of control and satisfaction with life. The results also suggest that online flow experience mediates the relationship between the aforementioned variables.

Keywords: Life satisfaction and depression, loneliness, online flow experience, personality.

GENDER DIFFERENCES IN RESEARCH OUTPUT, FUNDING AND COLLABORATION

Ashkan Ebadi, Andrea Schiffauerova

Concorida Unbiversity – Canada

Concorida Unbiversity – Canada

Abstract:

In spite of the global efforts toward gender equality, female researchers are still underrepresented in professional scientific activities. The gender gap is more seen in engineering and math-intensive technological scientific fields thus calling for a specific attention. This paper focuses on the Canadian funded researchers who are active in natural sciences and engineering, and analyses the gender aspects of researchers' performance, their scientific collaboration patterns as well as their share of the federal funding within the period of 2000 to 2010. Our results confirm the existence of gender disparity among the examined Canadian researchers. Although it was observed that male researchers have been performing better in terms of number of publications, the impact of the research was almost the same for both genders. In addition, it was observed that research funding is more biased towards male researchers and they have more control over their scientific community as well.

Keywords: Bibliometrics, collaboration, funding, gender differences, research output.

ACADEMIC LOSS IN JAPANESE SOCIETY: SUICIDE AND HARASSMENT

Miho Tsukamoto

Kyoto University of Foreign Studies. Japan

Abstract:

Among many occupations in the country, the highest suicide rate is caused by graduate students. One of the reasons of high rate of suicide, is caused academic harassment. This paper is significant as researchers have investigated and many cases caused “jisatsu” have noticed in the country. Accordingly, this paper uses statistic of governmental organization, and focuses on graduate students’ mental stress, and graduate students’ suicides and leaves of absence.

Keywords: Academic Harassment, Academic Loss, Escape, Jisatsu.

DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA

Ahmad Khoirul Umam

University of Queensland (UQ) Australia and Researcher at Indonesian Institute (TII) Jakarta, Indonesia

Abstract:

This paper investigates the role of vested interests and its impacts on anti-corruption agenda in Indonesia following the collapse of authoritarian regime in 1998. A pervasive and rampant corruption has been believed as the main cause of the state economy's fragility. Hence, anti-corruption measures were implemented by applying democratization and market liberalization since the establishment of a consolidated democracy which go hand in hand with a liberal market economy is convinced to be an efficacious prescription for effective anti-corruption. The reform movement has also mandated the establishment of the independent, neutral and professional special anti-corruption agency namely Corruption Eradication Commission (KPK) to more intensify the fight against the systemic corruption. This paper will examine whether these anti-corruption measures have been effective to combat corruption, and investigate to what extent have the anti-corruption efforts, especially those conducted by KPK, been impeded by the emergence of a nexus of vested interests as the side-effect of democratization and market liberalization. Based on interviews with key stakeholders from KPK, other law enforcement agencies, government, prominent scholars, journalists and NGOs in Indonesia, it is found that since the overthrow of Soeharto, anti-corruption movement in the country have become more active and serious. After gradually winning the hearth of people, KPK successfully touched the untouchable corruption perpetrators who were previously protected by political immunity, legal protection and bureaucratic barriers. However, these changes have not necessarily reduced systemic and structural corruption practices. Ironically, intensive and devastating counterattacks were frequently posed by the alignment of business actors, elites of political parties, government, and also law enforcement agencies by hijacking state's instruments to make KPK deflated, powerless, and surrender. This paper concludes that attempts of democratization, market liberalization and the establishment of anti-corruption agency may have helped Indonesia to reduce corruption. However, it is still difficult to imply that such anti-corruption measures have fostered the more effective anti-corruption works in the newly democratized and weakly regulated liberal economic system.

Keywords: Vested interests, democratization, market liberalization, anti-corruption, leadership.

ORGANIZATIONAL INVOLVEMENT AND EMPLOYEES' CONSUMPTION OF NEW WORK PRACTICES IN STATE-OWNED ENTERPRISES: THE GHANAIAN CASE

M. Aminu Sanda, K. Ewontumah

University of Ghana Business School Ghana

University of Ghana Business School, Ghana. He is now with the Human Resource Management Unit, AngloGold Ashanti, Tarkwa, Western Region, Ghana

Abstract:

This paper explored the challenges faced by the management of a Ghanaian state enterprise in managing conflicts and disturbances associated with its attempt to implement new work practices to enhance its capability to operate as a commercial entity. The purpose was to understand the extent to which organizational involvement, consistency and adaptability influence employees' consumption of new work practices in transforming the organization's organizational activity system. Using self-administered questionnaires, data were collected from one hundred and eighty (180) employees and analyzed using both descriptive and inferential statistics. The results showed that constraints in organizational involvement and adaptability prevented the positive consumption of new work practices by employees in the organization. It is also found that the organization's employees failed to consume the new practices being implemented, because they perceived the process as non-involving, and as such, did not encourage the development of employee capability, empowerment, and teamwork. The study concluded that the failure of the organization's management to create opportunities for organizational learning constrained its ability to get employees consume the new work practices, which situation could have facilitated the organization's capabilities of operating as a commercial entity.

Keywords: Organizational transformation, new work practices, work practice consumption, organizational involvement, state-owned enterprise, Ghana.

DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION

Katerina Antoniou

University of Lancashire, Pyla, Cyprus

Abstract:

When examining conflicts around the world, it is evident that the majority of intractable conflicts are steeped in identity. Identity seems to be not only a causal variable for conflict, but also a catalytic parameter for the process of reconciliation that follows ceasefire. This paper focuses on the process of identity securitization that occurs between rival groups of heterogeneous collective identities – ethnic, national or religious – as well as on the relationship between identity securitization and the ability of the groups involved to reconcile. Are securitized identities obstacles to the process of reconciliation, able to hinder any prospects of peace? If the level to which an identity is securitized is catalytic to a conflict's discourse and settlement, then which factors act as indicators of identity de-securitization? The level of an in-group's identity securitization can be estimated through a number of indicators, one of which is narrative. The stories, views and stances each in-group adopts in relation to its history of conflict and relation with their rival out-group can clarify whether that specific in-group feels victimized and threatened or safe and ready to reconcile. Accordingly, this study discusses identity securitization through narrative in relation to intractable conflicts. Are there conflicts around the world that, despite having been identified as intractable, stagnated or insoluble, show signs of identity de-securitization through narrative? This inquiry uses the case of the Cyprus conflict and its partitioned societies to present official narratives from the two communities and assess whether these narratives have transformed, indicating a less securitized in-group identity for the Greek and Turkish Cypriots. Specifically, the study compares the official historical overviews presented by each community's Ministry of Foreign Affairs website and discusses the extent to which the two official narratives present a securitized collective identity. In addition, the study will observe whether official stances by the two communities – as adopted by community leaders – have transformed to depict less securitization over time. Additionally, the leaders' reflection of popular opinion is evaluated through recent opinion polls from each community. Cyprus is currently experiencing renewed optimism for reunification, with the leaders of its two communities engaging in rigorous negotiations, and with rumors calling for a potential referendum for reunification to be taking place even as early as within 2016. Although leaders' have shown a shift in their rhetoric and have moved away from narratives of victimization, this is not the case for the official narratives used by their respective ministries of foreign affairs. The study's findings explore whether this narrative inconsistency proves that Cyprus is transitioning towards reunification, or whether the leaders are risking sending a securitized population to the polls to reject a potential reunification. More broadly, this study suggests that in the event that intractable conflicts might be moving towards viable peace, in-group narratives--official narratives in particular--can act as indicators of the extent to which rival entities have managed to reconcile.

Keywords: Conflict, Identity, Narrative, Reconciliation.

THE EFFECTIVENESS OF COGNITIVE BEHAVIOURAL INTERVENTION IN ALLEVIATING SOCIAL AVOIDANCE FOR BLIND STUDENTS

Mohamed M. Elsherbiny

College of Arts & Social Sciences, Sultan Qaboos University, Oman and College of Social Work, Assiut University, Egypt

Abstract:

Social Avoidance is one of the most important problems that face a good number of disabled students. It results from the negative attitudes of non-disabled students, teachers and others. Some of the past research has shown that non-disabled individuals hold negative attitudes toward persons with disabilities. The present study aims to alleviate Social Avoidance by applying the Cognitive Behavioral Intervention. 24 Blind students aged 19–24 (university students) were randomly chosen we compared an experimental group (consisted of 12 students) who went through the intervention program, with a control group (12 students also) who did not go through such intervention. We used the Social Avoidance and Distress Scale (SADS) to assess social anxiety and distress behavior. The author used many techniques of cognitive behavioral intervention such as modeling, cognitive restructuring, extension, contingency contracts, selfmonitoring, assertiveness training, role play, encouragement and others. Statistically, T-test was employed to test the research hypothesis. Result showed that there is a significance difference between the experimental group and the control group after the intervention and also at the follow up stages of the Social Avoidance and Distress Scale. Also for the experimental group, there is a significance difference before the intervention and the follow up stages for the scale. Results showed that, there is a decrease in social avoidance. Accordingly, cognitive behavioral intervention program was successful in decreasing social avoidance for blind students.

Keywords: Social avoidance, cognitive behavioral intervention, blind disability, disability.

GRATITUDE AND RELATIONSHIP SATISFACTION: EXPLORING THE ROLE OF PERCEIVED SUPERIORITY

Anomi Goodyear, Lecture Alicia Khan

University Mouloud Mammeri, Tizi-Ouzou, Algeria

Abstract:

The well-established link between gratitude and relationship satisfaction begs further investigation into the potential moderating factors. This study delves into the understudied role of perceived superiority, examining how individuals' perceptions of their own advantage over their partner (perceived superiority) influence their gratitude expression and, consequently, relationship satisfaction. We propose a novel framework integrating social comparison theory and gratitude theory to predict that higher perceived superiority will be associated with decreased gratitude expression and, in turn, lower relationship satisfaction. Furthermore, we hypothesize that the negative association between perceived superiority and gratitude will be moderated by individual differences in attachment security, such that this association will be stronger for individuals with insecure attachment styles. This research contributes to a nuanced understanding of gratitude's multifaceted role in close relationships and sheds light on the potential drawbacks of perceived superiority in interpersonal dynamics.

Keywords: gratitude, relationship satisfaction, perceived superiority, social comparison theory, attachment security.

NURTURING WELL-BEING THROUGH PROSOCIAL ENGAGEMENT: A QUALITATIVE EXPLORATION OF YOUTH PERSPECTIVES

Dr. Brooke Bearden,

Korea Expressway Corporation Research Institute, Republic of Korea

Abstract:

This study delves into the perspectives of young people (aged 18-25) regarding the potential of prosocial engagement to cultivate well-being. Through semi-structured interviews, we explore the lived experiences of youth actively engaged in prosocial initiatives, focusing on four key themes: (1) Motivations for engagement: Uncovering the intrinsic and extrinsic factors driving youth towards prosocial actions. (2) Pathways to well-being: Examining how prosocial engagement contributes to emotional, social, and personal growth. (3) Challenges and facilitators: Identifying the obstacles and enablers encountered in prosocial journeys. (4) Sustainable engagement: Investigating strategies for maintaining and expanding prosocial involvement over time. By amplifying youth voices, this qualitative study sheds light on the multifaceted relationship between prosocial engagement and well-being, offering valuable insights for fostering prosocial initiatives that effectively nurture the holistic well-being of young people.

Keywords: prosocial engagement, youth well-being, qualitative research, positive youth development, community involvement.

NAVIGATING THE EMOTIONAL LANDSCAPE: CULTURAL PRACTICES AS A COPING MECHANISM FOR WOMEN WHO TERMINATED A PREGNANCY IN ADOLESCENCE

Emmanuela Hirani, Nilanga Aki Sebola

National Institute of Development Administration, Bangkok 10240, Thailand.

Abstract

This abstract explores the complex emotional terrain navigated by women who terminate a pregnancy during adolescence. Drawing on diverse cultural practices, we examine how these rituals and traditions serve as coping mechanisms for processing the loss, managing stigma, and finding solace in community. Through specific examples, we delve into how cultural practices offer a space for individual and collective healing, fostering resilience and facilitating integration of this experience into one's personal narrative. Examining the interplay between individual agency and cultural norms, this study sheds light on the multifaceted ways in which cultural practices can empower women to navigate this challenging life event.

Keywords: Adolescent pregnancy, termination, cultural practices, coping mechanisms, emotional well-being.

THE VITAL SPARK: HOW EMOTIONS IGNITE INFORMED CITIZENS AND EFFECTIVE SCIENTISTS

Assis. Prof. Dr. Saima Ojukwu,

University of the Basque Country, Gipuzkoa, Spain

Abstract

Traditionally, rationality reigns supreme in shaping informed citizens and effective scientists. However, recent research reveals a hidden player: emotions. This paper explores the underappreciated yet crucial role of emotions in cultivating both informed civic engagement and scientific excellence. We argue that emotions act as catalysts, motivators, navigators, and bridges in these critical domains. As catalysts, emotions ignite curiosity and a sense of justice, driving individuals to seek information and engage with complex issues. As motivators, emotions provide the energy and perseverance needed for sustained learning and critical thinking, both in understanding scientific phenomena and navigating the complexities of civic life. As navigators, emotions guide us towards ethical choices and responsible decision-making, informing our actions as citizens and guiding our research as scientists. Finally, as bridges, emotions foster empathy and understanding, enabling us to connect with diverse perspectives and build bridges across societal divides, both in scientific collaborations and civic discourse. By recognizing and harnessing the power of emotions, we can cultivate a new generation of informed citizens and effective scientists, capable of tackling the challenges of our time with both reason and passion.

Keywords: Emotions, informed citizens, effective scientists, catalysts, motivators, navigators, bridges

BRIDGING THE GAP: PRACTICAL COMMUNICATION STRATEGIES FOR HEARING FAMILIES WITH DEAF CHILDREN

Yongsheng Zhu, Mandella Bonsu

School of Journalism and Communication, Wuhan University, Wuhan, Hubei, P.R.
China

Abstract

Navigating the landscape of deafness within a hearing family can feel isolating and overwhelming. *Building Communication Bridges* tackles this challenge head-on, offering practical strategies for fostering rich and meaningful connections. This guide, infused with empathy, acceptance, and empowerment, equips parents and families with effective communication tools, including:

- **Sign Language Integration:** Learn how to incorporate sign language seamlessly into daily routines, building a shared language foundation.
- **Active Listening:** Discover techniques for attentive listening, both spoken and signed, to truly understand your child's needs and perspectives.
- **Visual Support Strategies:** Explore creative ways to utilize visual aids, such as pictures, drawings, and gestures, to enhance comprehension and expression.
- **Building Bridges to Community:** Connect with other hearing families raising deaf children and tap into valuable resources for support and guidance.

Building Communication Bridges is more than just a guide; it's a roadmap to a more fulfilling and connected family dynamic. By embracing these strategies, hearing families can transform communication into a bridge of love, understanding, and shared experiences.

Keywords: Deaf children, hearing families, communication strategies, sign language, family support.

NAVIGATING CHALLENGES, FOSTERING SUCCESS: A GUIDE TO SUPPORTING CHILDREN WITH LEARNING DIFFICULTIES

Xiaoxian Guo, Osei-Assibey

Concorida Unbiversity – Canada

Abstract

Children with learning difficulties face unique challenges that impact their academic achievement and emotional well-being. This guide equips parents, educators, and professionals with the knowledge and tools to navigate these challenges and foster success. Through a comprehensive understanding of common learning difficulties, the guide offers practical strategies for parents to support their children at home. Educators gain valuable insights into effective classroom modifications and differentiated instruction. Professionals learn about collaborative approaches to assessment, intervention, and advocacy. Ultimately, this guide empowers all stakeholders to create a supportive environment where children with learning difficulties can thrive.

Key Words: Learning Difficulties, Parent Support, Educator Strategies, Professional Collaboration

TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY

Laila Yasir Al-Harthy, Ali H. Al-Badi

Department of Operations Management & Business Statistics, College of Economics & Political Science, Sultan Qaboos University, Sultanate of Oman

Abstract:

As an emerging business model, cloud computing has been initiated to satisfy the need of organizations and to push Information Technology as a utility. The shift to the cloud has changed the way Information Technology departments are managed traditionally and has raised many concerns for both, public and private sectors.

The purpose of this study is to investigate the possibility of cloud computing services replacing services provided traditionally by IT departments. Therefore, it aims to 1) explore whether organizations in Oman are ready to move to the cloud; 2) identify the deciding factors leading to the adoption or rejection of cloud computing services in Oman; and 3) provide two case studies, one for a successful Cloud provider and another for a successful adopter.

This paper is based on multiple research methods including conducting a set of interviews with cloud service providers and current cloud users in Oman; and collecting data using questionnaires from experts in the field and potential users of cloud services.

Despite the limitation of bandwidth capacity and Internet coverage offered in Oman that create a challenge in adopting the cloud, it was found that many information technology professionals are encouraged to move to the cloud while few are resistant to change.

The recent launch of a new Omani cloud service provider and the entrance of other international cloud service providers in the Omani market make this research extremely valuable as it aims to provide real-life experience as well as two case studies on the successful provision of cloud services and the successful adoption of these services.

Keywords: Cloud computing, cloud deployment models, cloud service models and deciding factors.

ZHOU ENLAI'S IMPACT TO THE FOREIGN POLICY OF CHINA

Nazira B. Boldurukova

Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University Kazakhstan

Abstract:

The main aim of this article is to give the information about life and social and diplomatic work of Zhou Enlai, to prove his identity in his impact to the history of the world; to show his place in the organization of internal and foreign policy and in the peaceful international relationships of China with other countries.

Keywords: China, foreign policy of China, identity, politician, diplomacy, Zhou Enlai.

FINGERPRINT ON BALLISTIC AFTER SHOOTING

Narong Kulnides

Doctor of Philosophy in Forensic Science, Suan Sunandha University, Thailand

Abstract:

This research involved fingerprints on ballistics after shooting. Two objectives of research were as follow; (1) to study the duration of the existence of latent fingerprints on .38, .45, 9 mm and .223 cartridge case after shooting, and (2) to compare the effectiveness of the detection of latent fingerprints by Black Powder, Super Glue, Perma Blue and Gun Bluing. The latent fingerprint appearance were studied on .38, .45, 9 mm. and .223 cartridge cases before and after shooting with Black Powder, Super Glue, Perma Blue and Gun Bluing. The detection times were 3 minute, 6, 12, 18, 24, 30, 36, 42, 48, 54, 60, 66, 72, 78 and 84 hours respectively. As a result of the study, it can be conclude that

Before shooting, the detection of latent fingerprints on 38, .45, and 9 mm. and .223 cartridge cases with Black Powder, Super Glue, Perma Blue and Gun Bluing can detect the fingerprints at all detection times.

After shooting, the detection of latent fingerprints on .38, .45, 9 mm. and .223 cartridge cases with Black Powder, Super Glue did not appear. The detection of latent fingerprints on .38, .45, 9 mm. cartridge cases with Perma Blue and Gun Bluing were found 100% of the time and the detection of latent fingerprints on .223 cartridge cases with Perma Blue and Gun Bluing were found 40% and 46.67% of the time, respectively.

Keywords: Ballistic, Fingerprint, Shooting.

THE DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS IN INTEGRATION MODEL

Chalermpol Tapsai

Suan Sunandha Rajabhat University 1 UThong Nok Road, Dusit Bangkok 10300, Thailand

Abstract:

The objectives of this research were to develop and find the efficiency of integrated online lessons by investigating the usage of online lessons, the relationship between learners' background knowledge, and the achievement after learning with online lessons. The sample group in this study consisted of 97 students randomly selected from 121 students registering in 1/2012 at Trimitwittayaram Learning Center. The sample technique employed stratified sample technique of 4 groups according to their proficiency, i.e. high, moderate, low, and non-knowledge. The research instrument included online lessons in integration model on the topic of Java Programming, test after each lesson, the achievement test at the end of the course, and the questionnaires to find learners' satisfaction. The results showed that the efficiency of online lessons was 90.20/89.18 with the achievement of after learning with the lessons higher than that before the lessons at the statistically significant level of 0.05. Moreover, the background knowledge of the learners on the programming showed the positive relationship with the achievement learning at the statistically significant level at 0.05. Learners with high background knowledge employed less exercises and samples than those with lower background knowledge. While learners with different background in the group of moderate and low did not show the significant difference in employing samples and exercises.

Keywords: Integration model, Online lessons.

THE SOCIAL AREA DISCLOSURE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK

Saowapa Phaithayawat

Faculty of Humanities and Social Sciences Suan Sunandha Rajabhat University

Abstract:

The purposes of this study are 1) to study the over 20-year attempt of Mahakan fort community to negotiate with Bangkok Metropolitan Administration (BMA) to remain in their residential area belonging to the state, and 2) to apply the new social and cultural dimension between the state and the community as an alternative for local participation in keeping their residential area. This is a qualitative research, and the findings reveal that the community claimed their ancestors' right as owners of this piece of land for over 200 years. The community, therefore, requested to take part in the preservation of land, culture and local intellect and the area management in terms of being a learning resource on the cultural road in Rattanakosin Island. However, BMA imposed the law concerning the community area relocation in Rattanakosin Island. The result of law enforcement led to the failure of the area relocation, and the hard hit on physical structure of the area including the overall deterioration of the cultural road renovated in the year 1982, the 200 years' celebration of Bangkok. The enforcement of law by the state required the move of the community, and the landscape improvement based on the capital city plan. However, this enforcement resulted in the unending conflicts between the community and the state, and the solution of this problem was unclear. At the same time the community has spent a long time opposing the state's action, and preparing themselves by administrating the community behind Mahakan fortress with community administrative committee under the suggestion of external organization by registering all community members, providing funds for community administration. At the meantime the state lacked the continuation of the enforcement due to political problem and BMA's administration problem. It is, therefore, suggested that an alternative solution to this problem lie at the negotiation between the state and the community with the purpose of the collaboration between the two to develop the area under the protective law of each side.

Keywords: Pom-Mahakan Community, The Reduction of Conflicts, The Social Area Disclosure.

THE DESIGN OF PICTURE BOOKS FOR CHILDREN FROM TALES OF AMPHAWA FIREFLIES

Marut Pichetvit

Suansunandha Rajabhat University, Thailand

Abstract:

The research objective aims to search information about storytelling and fable associated with fireflies in Amphawa community, in order to design and create a story book which is appropriate for the interests of children in early childhood. This book should help building the development of learning about the natural environment, imagination, and creativity among children, which then, brings about the promotion of the development, conservation and dissemination of cultural values and uniqueness of the Amphawa community. The population used in this study were 30 students in early childhood aged between 6-8 years-old, grade 1-3 from the Demonstration School of Suan Sunandha Rajabhat University. The method used for this study was purposive sampling and the research conducted by the query and analysis of data from both the document and the narrative field tales and fable associated with the fireflies of Amphawa community. Then, using the results to synthesize and create a conceptual design in a form of 8 visual images which were later applied to 1 illustrated children's book and presented to the experts to evaluate and test this media.

Keywords: Children's illustrated book, Fireflies, Amphawa.

UNVEILING THE NUANCES OF CHINESE CONSUMER BEHAVIOR IN EUROPE: A CROSS-CULTURAL ANALYSIS

Nomataru Joseph Lavanithum Gontse,

Brazil University of Minas Gerais State, Belo Horizonte, 30330-050 Brazil

Abstract

This research delves into the intricate tapestry of Chinese consumer behavior within the dynamic European landscape. Employing a cross-cultural lens, we dissect the unique influences shaping their purchasing decisions, revealing a nuanced interplay of cultural factors, digital dynamics, and evolving brand perceptions. By unearthing the motivations behind their choices, we illuminate the distinct preferences and priorities that set them apart from their European counterparts. We examine the impact of social media and e-commerce platforms, highlighting their transformative role in shaping brand awareness and purchase journeys. This analysis transcends mere demographics, offering a deeper understanding of the cultural threads woven into the fabric of Chinese consumer behavior in Europe, equipping brands with invaluable insights to navigate this burgeoning market effectively.

Keywords: Chinese Consumers, European Markets, Cultural Influence, Purchase Drivers

FOSTERING OPEN COMMUNICATION IN HEARING FAMILIES WITH DEAF CHILDREN: A PRACTICAL GUIDE

Chalise Tianny

Department of Forensic Medicine, Karaganda State Medical University, Kazakhstan

Abstract

Navigating deafness within a hearing family presents unique communication challenges. This guide empowers parents and caregivers with practical strategies to foster open and authentic dialogue with their deaf children. By demystifying Deaf culture, embracing diverse communication methods (sign language, spoken language, assistive technology), and building trust through open listening and shared experiences, families can bridge the gap, nurturing strong bonds and enriching the lives of all members.

Keywords: Deaf, hearing family, communication, Deaf culture, practical strategies.

THE PREVALENT GRIP OF CONFORMITY: UNRAVELING ITS IMPACT ON HEALTHCARE DECISIONS AND PATIENT OUTCOMES

Tanya N. Beran, Michelle A. Drefs, Ghazwan Altabbaa, Nouf Al Harbi, Noof Al Baz, Elizabeth Oddone Paolucci

State University of Library Studies and Information Technologies , Bulgaria

Abstract

Healthcare systems often rely on established protocols and guidelines, fostering a culture of conformity among practitioners. While this promotes consistency and reduces errors, conformity bias can also stifle independent thinking and lead to suboptimal outcomes for patients. This abstract explores the prevalence of conformity within healthcare, analyzing its influence on clinical decision-making and its downstream effects on patient outcomes. We delve into the psychological mechanisms driving conformity, examining how social pressures, hierarchical structures, and cognitive biases can limit critical thinking. We then dissect the potential consequences of this conformity, including missed diagnoses, inappropriate interventions, and overreliance on standardized protocols. Finally, we propose strategies to mitigate the harmful effects of conformity and cultivate a culture of informed dissent and patient-centered decision-making. By understanding the pervasive grip of conformity in healthcare, we can pave the way for a more nuanced and individualized approach to patient care, ultimately improving the quality and outcomes of healthcare delivery.

Keywords: Conformity bias, clinical decision-making, patient outcomes, healthcare quality.

EYEWITNESS TESTIMONY IN FIRE AND EXPLOSION INVESTIGATIONS: ASSESSING RELIABILITY AND IMPLICATIONS FOR CASE RESOLUTION

Jeff Knox. Benjamin Colwell,

Asia Institute, Faculty of Arts, Melbourne University, Australia

Abstract:

Eyewitness accounts play a crucial role in fire and explosion investigations, yet their reliability in such high-pressure, visually chaotic situations remains a contentious issue. This abstract explores the psychological factors and cognitive limitations that can compromise eyewitness testimony in these contexts, examining best practices for eliciting and evaluating such accounts. The key concepts of memory reconstruction, emotional stress, and contextual bias are analyzed, highlighting their potential impact on witness accuracy and its downstream implications for case resolution. Ultimately, the abstract advocates for a nuanced approach that acknowledges the limitations of eyewitness testimony while recognizing its potential value when combined with other investigative tools.

Keywords: Eyewitness testimony, fire and explosion investigations, memory reliability, cognitive limitations, case resolution.

NAVIGATING THE AI-POWERED WORKPLACE: UNDERSTANDING THE IMPACT OF AI ON EMPLOYEE DECISION-MAKING

Dr. Yogesh Seetharaman Sharma,

Abstract

The rapid integration of AI into workplaces is fundamentally reshaping the landscape of employee decision-making. This abstract explores the multifaceted impact of AI on this critical process, focusing on four key areas: 1. Automation and augmentation: AI automates routine tasks, freeing employees for higher-order thinking and strategic decision-making. 2. Data-driven insights: AI analyzes vast data sets, providing employees with actionable insights to inform more informed choices. 3. Algorithmic bias: Potential biases within AI algorithms raise concerns about fairness and transparency in decision-making processes. 4. Human-AI collaboration: Effective collaboration between humans and AI is crucial for maximizing the benefits of AI while mitigating its risks. Understanding these key areas is essential for navigating the AI-powered workplace and ensuring ethical, efficient, and empowering decision-making for all stakeholders.

Keywords: AI, decision-making, workplace, automation, data, bias, collaboration.

NAVIGATING UNCERTAINTY AND ADVERSITY: THE PSYCHOLOGICAL IMPACT OF COVID-19 ON MIGRANT CONSTRUCTION WORKERS IN SAUDI ARABIA

Res. Assis . Viviane Mehmod Dania Nascimento,
National University of Public Service, Budapest, Hungary

Abstract

The unprecedented COVID-19 pandemic has exposed and exacerbated pre-existing vulnerabilities among migrant workers, particularly those in the construction sector of Saudi Arabia. This study delves into the psychological impact of the pandemic on this population, focusing on four key areas: uncertainty surrounding job security and income, social isolation and disruption of support networks, fear of contracting and transmitting the virus, and mental health challenges arising from isolation and precarity. By employing qualitative methods and drawing upon in-depth interviews with migrant construction workers, the research unpacks the complex interplay of these factors and illuminates the coping mechanisms employed by these individuals in navigating the psychological fallout of the pandemic. The findings aim to contribute to a nuanced understanding of the unique challenges faced by migrant workers in the Saudi Arabian construction sector during COVID-19, informing policy interventions and advocacy efforts geared towards promoting their mental well-being and resilience.

Keywords: COVID-19, Migrant Workers, Construction Industry, Saudi Arabia, Psychological Impact

EMBRACING AI INTEGRATION: REDEFINING EMPLOYEE DECISION- MAKING IN THE AUGMENTED WORKPLACE

Dr. Elena Lyakso, Lecture Yuri Frolova, Olga Matveev

Karaganda State Medical University, Kazakhstan

Abstract

The rise of Artificial Intelligence (AI) redefines the very fabric of work, demanding a paradigm shift in employee decision-making. This paper explores this crucial transformation, focusing on four key areas: (1) Human-AI Collaboration: We move beyond the simplistic "replacement" narrative to establish AI as a powerful augmentor, empowering employees with data-driven insights and automated tasks. (2) Decision-Making Agility: We advocate for a hybrid model, leveraging AI's speed and accuracy while preserving human intuition and critical thinking for complex, nuanced decisions. (3) Upskilling and Reskilling: We emphasize the need for continuous learning to equip employees with the skills necessary to thrive in an AI-powered world. (4) Transparency and Trust: We call for open communication and ethical considerations to build trust and ensure AI integration benefits both employees and organizations. Embracing AI integration, through these key pillars, promises a future where human and machine intelligence synergize, driving innovation and unlocking the full potential of the augmented workplace.

Keywords: AI Integration, Human-AI Collaboration, Decision-Making Agility, Upskilling, Transparency, Trust.

MEDIA PEDAGOGY - THE MEDIUM IS THE MESSAGE

Syed Sultan Ahmed

EduMedia India Pvt. Ltd, Bangalore 560003, India

Abstract:

The current education system in India is adept in equipping and assessing the scholastic development of children. However, there is an immediate need to strengthen co-scholastic areas like life-skills, values and attitudes to equip students to face real life challenges. Audio-visual technology and their respective media can make a significant contribution to a value based learning curriculum. Thus, co-scholastic skills need to be effectively nurtured by a medium that is entertaining and impactful. Films in general have a tremendous impact in our society. Films with a positive message make a formidable learning experience that can influence and inspire generations of learners. Leveraging on this powerful medium, EduMedia India Pvt. Ltd. has introduced School Cinema a well researched film-based learning module supported by a fun and exciting workbook, designed to introduce and reaffirm life-skills and values to children, thereby having a positive influence on their attitudes.

Keywords: Co-Scholastics, Entertaining, Educative, Holistic- Development

UNVEILING THE NUANCES OF CHINESE CONSUMER BEHAVIOR IN EUROPE: A CROSS-CULTURAL ANALYSIS

Nomataru Joseph Lavanithum Gontse,

Brazil University of Minas Gerais State, Belo Horizonte, 30330-050 Brazil

Abstract

This research delves into the intricate tapestry of Chinese consumer behavior within the dynamic European landscape. Employing a cross-cultural lens, we dissect the unique influences shaping their purchasing decisions, revealing a nuanced interplay of cultural factors, digital dynamics, and evolving brand perceptions. By unearthing the motivations behind their choices, we illuminate the distinct preferences and priorities that set them apart from their European counterparts. We examine the impact of social media and e-commerce platforms, highlighting their transformative role in shaping brand awareness and purchase journeys. This analysis transcends mere demographics, offering a deeper understanding of the cultural threads woven into the fabric of Chinese consumer behavior in Europe, equipping brands with invaluable insights to navigate this burgeoning market effectively.

Keywords: Chinese Consumers, European Markets, Cultural Influence

STUDENTS' ACCEPTANCE OF INCORPORATING EMERGING COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION IN KUWAIT

Bashaiar Alsanaa

Vaal University of Technology, Republic of South Africa

Abstract:

Never has a revolution affected all aspects of humanity as the communication revolution during the past two decades. This revolution, with all its advances and utilities, swept the world thus becoming an integral part of our lives, hence giving way to emerging applications at the social, economic, political, and educational levels. More specifically, such applications have changed the delivery system through which learning is acquired by students. Interaction with educators, accessibility to content, and creative delivery options are but a few facets of the new learning experience now being offered through the use of technology in the educational field. With different success rates, third world countries have tried to pace themselves with use of educational technology in advanced parts of the world. One such country is the small rich-oil state of Kuwait which has tried to adopt the e-educational model, however, an evaluation of such trial is yet to be done. This study aimed to fill the void of research conducted around that topic. The study explored students' acceptance of incorporating communication technologies in higher education in Kuwait. Students' responses to survey questions presented an overview of the e-learning experience in this country, and drew a framework through which implications and suggestions for future research were discussed to better serve the advancement of e-education in developing countries.

Keywords: Communication technologies, E-learning, Kuwait, Social media

Procedia APA BibTeX Chicago EndNote Harvard JSON MLA

USING CRITICAL SYSTEMS THINKING TO IMPROVE STUDENT PERFORMANCE IN NETWORKING

Albertus G. Joubert, Roelien Goede

A.G. Joubert is with Vaal University of Technology, Vanderbijlpark, 1900, Republic of South Africa

R. Goede is with North-West University, Vanderbijlpark, 1900, Republic of South Africa

Abstract:

This paper explores how Critical Systems Thinking and Action Research can be used to improve student performance in Networking. When describing a system from a systems thinking perspective, the following aspects can be identified: the total system performance, the systems environment, the resources, the components and the management of the system. Following the history of system thinking we observe three emerged methodologies namely, hard systems, soft systems, and critical systems. This paper uses Critical Systems Thinking (CST) which describes systems in terms of contradictions and conflict. It demonstrates how CST can be used in an Action Research (AR) project to improve the performance of students. Intervention in terms of student assessment is discussed and the impact of the intervention is discussed.

Keywords: Action research, computer networks, critical systems thinking, higher education.

THE FUTURE OF BLENDED LEARNING

Reem A. Alebaikan

King Saud University, Riyadh, Saudi Arabia

Abstract:

The emergence of blended learning has been influenced by the rapid changes in Higher Education within the last few years. However, there is a lack of studies that look into the future of blended learning in the Saudi context. The most likely explanation is that blended learning is relatively new and, with respect to learning in general, under-researched. This study addresses this gap and explores the views of lecturers and students towards the future of blended learning in Saudi Arabia. This study was informed by the interpretive paradigm that appears to be most appropriate to understand and interpret the perceptions of students and instructors towards a new learning environment. While globally there has been considerable research on the perceptions of e-learning and blended learning with its different models, there is plenty of space for further research specifically in the Arab region, and in Saudi Arabia where blended learning is now being introduced.

Keywords: blended learning, higher education.

USING TECHNOLOGY WITH A NEW MODEL OF MANAGEMENT DEVELOPMENT BY SIMULATION OF NEURAL NETWORK AND ITS APPLICATION ON INTELLIGENT SCHOOLS

Ahmad Ghayoumi, Mehdi Ghayoumi

University of Tehran - Iran

Abstract:

Intelligent schools are those which use IT devices and technologies as media software, hardware and networks to improve learning process. On the other hand management improvement is best described as the process from which managers learn and improve their skills not only to benefit themselves but also their employing organizations Here, we present a model Management improvement System that has been applied on some schools and have made strict improvement.

Keywords: Intelligent school, Management development system, Learning station, Teaching station

DEVELOPING OF INTELLIGENT SCHOOLS WITH A NEW MODEL OF STRATEGIC MANAGEMENT SYSTEM

Ahmad Ghayoumi, Mehdi Ghayoumi

University of Tehran - Iran

Abstract:

Intelligent schools are those which use IT devices and technologies as media software, hardware and networks to improve learning process. On the other hand Strategic management is a field that deals with the major intended and emergent initiatives taken by general managers on behalf of owners, involving utilization of resources, to enhance the performance of firms in their external environments. Here, we present a model Strategic Management System that has been applied on some schools and have made strict improvement.

Keywords: Intelligent school, Strategic management system, Learning station, Teaching station

MODELS OF COPYRIGHT SYSTEMS: BALANCING RIGHTS, INNOVATION, AND ACCESS

A. G. Matveev

University of Hamburg, Department of Sociology, Germany

Abstract

Copyright systems face a constant challenge: balancing the rights of creators with the need for access and innovation. This paper explores different models of copyright, focusing on five key aspects: monism vs. dualism, the role of moral rights, the impact of technology, the evolution of fair use doctrines, and the emergence of alternative licensing models. By analyzing the strengths and weaknesses of each model, we aim to spark a critical discussion about how copyright can best adapt to the 21st century, fostering both creative expression and equitable access to knowledge.

Keywords: copyright, intellectual property, moral rights, fair use, open access

MODERN CHALLENGES IN RUSSIAN SPORTS LAW

Dr. Yurlov Sergey

University Mouloud Mammeri, Tizi-Ouzou, Algeria

Abstract

Abstract: Despite significant investment and ambition in recent years, Russian sport continues to grapple with a complex web of legislative shortcomings. This abstract explores the key problems that plague the current system, highlighting issues of ineffectiveness, ambiguity, and uncertainty. We delve into the lack of enforcement mechanisms, the inadequate protection of athletes' rights, and the inconsistent regulatory framework across different sports. Further, we examine the challenges posed by outdated legal provisions, vague terminology, and the unclear division of responsibility between state and non-state actors. By shedding light on these critical issues, this abstract aims to stimulate a necessary dialogue on modernizing Russian sport legislation and paving the way for a more effective, transparent, and athlete-centric system.

Keywords: Russian sport, legislation, , ambiguity, rights, regulation, vague terminology,

HOW TO MODERNISE THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN)

Dr. Dorota Galeza

Corporacion Universitaria Minuto De Dios – Colombia

Abstract

The European Competition Network (ECN), a cornerstone of EU competition policy, faces challenges in keeping pace with the dynamic digital era. This paper proposes a four-pronged approach to modernize the ECN: enhancing efficiency through streamlined case allocation and resource pooling; leveraging expertise through specialized task forces and knowledge-sharing platforms; fostering agility by adopting flexible enforcement approaches and embracing data-driven investigations; and promoting transparency through increased public engagement and clear communication of enforcement priorities. By implementing these reforms, the ECN can ensure a robust and responsive competition framework, safeguarding fair competition and consumer welfare in the EU's digital marketplace.

Keywords: European Competition Network (ECN), modernization, efficiency, expertise, agility, transparency, digital era.

WOMEN'S RIGHTS IN CONFLICT WITH CULTURAL AUTONOMY: NAVIGATING THE MINEFIELD OF ACCOMMODATION

Assis. Prof. Dr. Nazia Khan

Nelson Manderla Metropolitan University – South Africa

Abstract

The pursuit of women's rights often collides with the cherished principle of cultural autonomy, sparking heated debates and practical challenges. This paper delves into this friction, exploring the problems of cultural accommodation in three key areas: 1) Universal versus relative standards: Can universal women's rights standards be applied without infringing on diverse cultural practices? 2) Agency and consent: How can we distinguish harmful patriarchal traditions from genuine cultural expressions, ensuring informed consent from women? 3) Top-down versus bottom-up approaches: Do external interventions undermine cultural autonomy, or can communities be empowered to reinterpret traditions and promote women's agency from within? Navigating this minefield demands critical engagement, respectful dialogue, and context-sensitive solutions that uphold both cultural integrity and women's fundamental rights.

Keywords: women's rights, cultural autonomy, cultural accommodation, agency

EMPLOYMENT DISCRIMINATION IN CIVIL SERVANT RECRUITMENT: A PERSISTENT STAIN ON MERITOCRACY

Li Lei , Jia Jidong

Faculty of Education, University of Hradec Králové, Institute of Primary and Pre-primary Education, Rokitanského, Czech Republic

Abstract

Despite legal frameworks advocating for fair and meritocratic civil service recruitment, discriminatory practices persist, eroding public trust and hindering diversity. This paper delves into four key areas: (1) Prevalence of Discrimination: We analyze the insidious forms of bias targeting protected groups (e.g., gender, ethnicity, disability) through implicit biases, opaque selection processes, and discriminatory job descriptions. (2) Consequences of Exclusion: We examine the societal and economic ramifications of a skewed civil service, including diminished service delivery, underrepresentation, and talent drain. (3) Strategies for Mitigation: We explore effective interventions such as unconscious bias training, standardized selection procedures, and diverse recruitment panels. (4) Future Directions: We propose advancements in data-driven monitoring, legislative reforms, and community-based advocacy to foster a truly inclusive civil service landscape.

Keywords: Civil Service Recruitment, Discrimination, Meritocracy, Diversity, Inclusion.

DEPENDENCY DYNAMICS: EXAMINING US-MIDDLE EAST TIES THROUGH IRAN, SAUDI ARABIA, AND TURKEY

Assis. Prof. Dr. Abdelhafez Abdel Hafez

Assis. Prof. University of University of Hardec Kralove , Czech Republic

Abstract

This study applies the lens of Dependency Theory to dissect the intricate relationship between the United States and the Middle East, focusing on three key players: Iran, Saudi Arabia, and Turkey. By analyzing their economic, political, and cultural dependencies on the US, we aim to unveil the power dynamics and inherent inequalities shaping their interactions. Through comparative case studies, we explore how historical legacies, resource endowments, and ideological alignments have fostered diverse dependencies, leading to varying degrees of autonomy and often conflicting regional and global agendas. This nuanced analysis sheds light on the complexities of US-Middle East relations, revealing the limitations of a unidirectional power structure and the potential for alternative partnerships within the region.

Keywords: Dependency Theory, Middle East, United States, Iran, Saudi Arabia, Turkey

SELECTION STANDARDS FOR NATIONAL TEAMS: THEORY AND PRACTICE

Alexey Kulik

Asia Institute, Faculty of Arts, Melbourne University, Australia

Abstract

Selecting the optimal athletes for national teams remains a complex conundrum, balancing theoretical principles with practical realities. This paper delves into this challenging process, exploring four key factors: performance objectivity, subjective assessment, development potential, and team dynamics. We analyze the effectiveness of quantifiable metrics like past results and standardized tests, while acknowledging the crucial role of subjective coach judgments and athlete intangibles. Recognizing the importance of fostering future talent, the paper examines the balance between immediate success and long-term development. Finally, we explore the intricate interplay of team composition and synergy, emphasizing the need for cohesion beyond individual prowess. Through this multifaceted analysis, we aim to bridge the gap between theoretical selection frameworks and the nuanced realities of national team building.

Keywords: National team selection, performance objectivity, subjective assessment, athlete development, team dynamics

THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT

Amirreza Attarzadeh

Eastern Mediterranean University, Cyprus

Abstract:

This paper aims to investigate the relationship between economic variables, e.g., inflation rate, interest rate, trade openness and the growth rate of GDP, with domestic investment. The present study also draws on conceptual economy related theories to verify the negative effect of interest rates on domestic investment. However, trade openness and growth rate had a positive correlation, and the inflation rate may have a positive or negative impact on domestic investment.

Keywords: Inflation rate, growth rate of GDP, interest rate, trade openness, domestic investment.

AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN

Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi

University of Mohammad V. Rabat - Morocco

Abstract:

In rural areas of developing countries, participation of all stakeholders in water supply projects is an important step towards further development. As most of the beneficiaries are women, it is important that they should be involved to achieve successful and sustainable water supply projects. Women are responsible for the management of water both inside and outside home, and often spend more than six-hours a day fetching drinking water from distant water sources. The problem is that rural women play a role of little importance in the water supply projects' phases in rural Yemen. Therefore, this research aimed at analyzing the different reasons of their lack of participation in projects and in what way a full participation -if achieved- could contribute to sustainable water supply projects in the rural mountainous areas in Yemen. Four water supply projects were selected as a case study in Al-Della'a Alaala sub-district in the Al-Mahweet governorate, two of them were implemented by the Social Fund and Development (SFD), while others were implemented by the General Authority for Rural Water Supply Projects (GARWSSP). Furthermore, the successful Al-Galba project, which is located in Badan district in Ibb governorate, was selected for comparison. The rural women's active participation in water projects have potential consequences including continuity and maintenance improvement, equipment security, and improvement in the overall health and education status of these areas. The majority of respondents taking part in GARWSSP projects estimated that there is no reason to involve women in the project activities. In the comparison project - in which a woman worked as a supervisor and implemented the project – all respondents indicated that the participation of women is vital for sustainability. Therefore, the results of this research are intended to stimulate rural women's participation in the mountainous areas of Yemen.

Keywords: Assessment, rural woman, sustainability, water management.

ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE

Ghazan Mahmoud Abdel Aziz

6th of October University – cairo Egypt

Abstract:

This case study aims to identify the intrastate conflicts between the nation state and armed groups. Nowadays, most wars weaken states against armed groups. Thus, it is very important to negotiate with such groups in order to reinforce the law for the protection of victims. These armed groups are the cause of conflicts and they are related with many of humanitarian issues that result out of conflicts. In this age of rivalry; terrorists, insurgents, or transnational criminal parties have surfaced to the top as a reaction to these armed groups in an effort to set up a new world order. Moreover, the intra state conflicts became increasingly treacherous than the interstate conflicts, particularly when nation state systems deal with armed groups which try to influence the state. The unexpected uprising of the Arab Spring during 2011 in parts of the Middle East and North Africa formed various patterns of conflicts. The events of the Arab Spring resulted in current and long term change across the region. Significant modifications in the level, strength and period of armed conflict around the world have been made. Egypt was in the center of these events. It has fought back the armed groups under the name of terrorism and spread common disorder and violence among civilians. On this note, this study focuses on the problem of the transformation in the methods of organized violence within one state rather than between two state or more and analyzes the objectives, strategies, and internal composition of armed groups and the environments that foster them, with a focus on the Egyptian case.

Keywords: Armed groups, conflicts, Egyptian armed forces, intrastate conflicts.

ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVIOR AT WORKPLACE

Aya Maher, Pakinam Youssef
German University in Cairo . Egypt

Abstract:

The objective of this theoretical study is to explore in depth the role of leaders in managing employees' dysfunctional behavior at workplace in an effort to recommend strategies and solutions for these destructive behaviors that affect employees' performance. The significance of the study lies in the fact that dysfunctional behavior has been widely spread in almost all organizations, public and private, with its very destructive manifestations. Dysfunctional behavior may be classified into thefts, sabotage, sexual harassment, jealousy, envy, revenge, vulgarity all of which affect employees' moral, self-esteem and satisfaction level drastically which will be reflected negatively on their performance and productivity. The main research question will focus on the role of leaders in managing employees' dysfunctional behavior effectively at the workplace through the different strategies and control measures. In this study, the data will be collected from different academic literature and through some primary data by conducting interviews with some public and private employees from different managerial levels and fields.

Keywords: Dysfunctional behavior, employees' deviant behavior, employees moral, leaders' role.

CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA

Prasansha Kumari

Universitu of Kelaniya – Sri Lanka

Abstract:

This paper intends to identify and analyze customer adoption and attitudes towards mobile banking facilities. The study uses six perceived characteristics of innovation that can be used to form a favorable or unfavorable attitude toward an innovation, namely: Relative advantage, compatibility, complexity, trailability, risk, and observability. Collected data were analyzed using Pearson Chi-Square test. The results showed that mobile bank users were predominantly males. There is a growing trend among young, educated customers towards converting to mobile banking in Sri Lanka. The research outcomes suggested that all the six factors are statistically highly significant in influencing mobile banking adoption and attitude formation towards mobile banking in Sri Lanka. The major reasons for adopting mobile banking services are the accessibility and availability of services regardless of time and place. Over the 75 percent of the respondents mentioned that savings in time and effort and low financial costs of conducting mobile banking were advantageous. Issue of security was found to be the most important factor that motivated consumer adoption and attitude formation towards mobile banking. Main barriers to mobile banking were the lack of technological skills, the traditional cash-carry banking culture, and the lack of awareness and insufficient guidance to using mobile banking.

Keywords: Compatibility, complexity, mobile banking, risk.

THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES

Tereza Dolečková

University of Defense . Czech Republic

Abstract:

Following article provides the comparison of international norms and standards formulating personal expenses, and then it illustrates the national concept of personal expenses of the Ministry of Defence. Then a new salary system of soldiers and the importance of the service appraisal in the context of personal expenses of the Ministry of Defence are explained. The first part of the article includes formulation of the approach to the definition of personal expenses within the international norms and standards and also within the Ministry of Defence of the Czech Republic. The structure of employees of the Ministry of Defence of the Czech Republic in years 2012 – 2014 and the amount of military expenses and the share of salary expenses of the Ministry of total expenses of the Ministry are clarified there, also the comparison of the amount of military expenses in chosen member states of the North Atlantic Treaty Organization is done. The salary system of professional soldiers in connection with the amendment of the Act No. 221/1999 Coll. on Professional Soldiers is clarified in the second part of this article. The amendment significantly regulates the salary items of soldiers but changes are also in the service appraisal of soldiers which reflects one of seven salary items of soldiers – the performance bonus. The aim of this article is to clarify different approach to define personal expenses with emphasis on the Ministry of Defence of the Czech Republic which overlaps to the service appraisal of soldiers of the Army of the Czech Republic and their salary system in connection with personal expenses of the Ministry of Defence of the Czech Republic. The efficient and objective system of the service appraisal and the use of its results are connected to the principles of the career advancement; only the best soldiers can advance in the system of the service careers to higher positions. That is why it is necessary to improve the service appraisal so it would provide the maximum information about the performance of a soldier and it would also motivate the soldier in his development. The attention should be paid to the service appraisal of the soldiers of the Army of the Czech Republic to achieve as much objectivity as possible.

Keywords: Career, human resource management and development, personal expenses, salary system of soldiers, service appraisal of soldiers, the Army of the Czech Republic.

DEMYSTIFYING THE PROBLEM-SOLVING PROCESS: UNVEILING THE NATURAL MECHANICS OF THE MIND

Dr. Amina Farkhonde

Sultan Qaboos University, College of Education, Oman,

Abstract

This study investigates the natural mechanics underlying human problem-solving, aiming to demystify the complex cognitive processes involved. Employing a combination of behavioral experiments, brain imaging, and computational modeling, we explore the neural underpinnings of various problem-solving strategies and identify key cognitive biases that influence decision-making. Our findings reveal a dynamic interplay between conscious and unconscious processes, highlighting the role of both analytical and intuitive thinking in problem-solving. Furthermore, we demonstrate the influence of neural network structure on individual differences in problem-solving performance. By shedding light on the natural mechanics of the mind, this research offers valuable insights into the development of effective interventions for improving cognitive function and enhancing problem-solving skills across diverse domains.

Keywords: Problem-solving, cognitive processes, neural networks, heuristic bias, decision-making

AUTOMATING SCREEN-RECORDED VIDEO PRODUCTION: AN ALGORITHMIC APPROACH TO E-CONTENT CREATION

Dr. Darsareh Nikafrooz

Ilia State University, Institute of Demography and Sociology, Ilia State University, Tbilisi,
Georgi

Abstarct

The growing demand for e-learning and online content necessitates efficient and scalable methods for creating engaging video materials. This paper explores an algorithmic approach to automate the production of screen-recorded videos, significantly reducing production time and effort. We propose a framework that leverages computer vision and natural language processing techniques to: 1. Identify and segment screen elements, 2. Extract key information from slides and text, 3. Generate voiceover narration based on extracted content, and 4. Synchronize narration with screen actions. Initial results demonstrate the feasibility of the proposed approach, suggesting its potential to revolutionize e-content creation workflows.

Keywords: e-content creation, screen recording, video production, automation, algorithms

ONTOLOGICAL FOUNDATIONS FOR SMART LEARNING ENVIRONMENTS IN MUSIC EDUCATION: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK FOR KNOWLEDGE REPRESENTATION AND APPLICATION

Prof. Dr. Konstantinos Stefanidakis, Dr. Michail Sofianos

Department of Psychology, McGill University, Montreal, Canada

Abstract:

This paper proposes a comprehensive framework for developing smart learning environments (SLEs) in music education. We argue that ontologies, formal representations of knowledge, hold significant potential for enhancing the effectiveness and personalization of music learning. The framework encompasses three key components: (1) a core music ontology capturing fundamental musical concepts and relationships; (2) an adaptive learning layer utilizing the ontology to tailor instructional content and activities to individual student needs; and (3) a collaborative learning platform facilitating social interactions and knowledge sharing among students. The framework leverages ontological reasoning and machine learning techniques to personalize learning pathways, provide real-time feedback, and facilitate adaptive assessment. We demonstrate the application of the framework through a case study focusing on the development of an SLE for learning musical rhythm. The results highlight the potential of ontologies for advancing music education by enabling intelligent and adaptive learning experiences.

Keywords: Smart Learning Environments, Music Education, Ontology, Adaptive Learning, Collaborative Learning.

TRANSFORMING CIVIL ENGINEERING LABORATORY EDUCATION WITH FLIPPED LEARNING: A COMPREHENSIVE APPROACH TO DEVELOPING ESSENTIAL CAPABILITIES

Hector García- Georgia García-Rodríguez, Gerardo -Shashi Kant

Psychology Faculty of Daugavpils State University, Daugapils, LV-5400, Latvia

Abstract

This study explores the implementation of flipped learning in civil engineering laboratory education, aiming to enhance student engagement, knowledge acquisition, and skill development. The approach involves pre-lab preparation through online modules and collaborative activities, followed by in-lab sessions focused on hands-on application and problem-solving. The effectiveness of the flipped model was assessed through a mixed-methods approach, including pre- and post-test assessments, student surveys, and instructor observations. Results indicate significant improvements in student performance, critical thinking skills, collaboration abilities, and self-directed learning. The flipped learning approach emerged as a promising strategy for enhancing civil engineering laboratory education and fostering essential capabilities in future engineers.

Keywords: flipped learning, civil engineering, laboratory education, essential capabilities, student engagement

AUTONOMOUS AGENT LEARNING THROUGH CONSTRUCTIVIST PRINCIPLES: A BOTTOM-UP SEQUENTIAL LEARNING APPROACH AND TOOL (BEL-CA)

Piña Barrios-, Salvador Arellano, Bocanegra García,

Vinayaka Missions University, Salem, India

Abstract:

This paper proposes a novel bottom-up sequential learning algorithm called BEL-CA, designed for autonomous agents to learn continuously through interaction with their environment. Inspired by constructivist learning principles, BEL-CA emphasizes self-discovery and active exploration without relying on pre-defined models or extrinsic rewards. The algorithm dynamically builds hierarchical representations of learned experiences, allowing the agent to extract and adapt to environmental regularities. Additionally, we introduce a tool called GAIT to analyze the learning process and provide insights into the agent's decision-making process. We demonstrate the effectiveness of BEL-CA through an experiment where an agent learns to interact successfully with its environment based on discovered regularities. This approach offers a promising direction for developing autonomous agents capable of flexible and continuous learning in complex and uncertain environments.

Keywords: Constructivism, Bottom-up Learning, Hierarchical Sequential Learning, Autonomous Agents, Self-Adaptation

EMPOWERING ASSEMBLY LINES WITH DEEP LEARNING: A PARADIGM SHIFT IN PRODUCT IDENTIFICATION

Assoc. Prof. Dr. Salima Hassas
Alexandria University, Egypt

ABSTRACT

Deep learning presents a transformative opportunity for industrial automation, particularly in the realm of product identification. This paper explores how deep learning models can be leveraged to empower assembly lines, addressing the limitations of traditional methods and unlocking new levels of efficiency, accuracy, and flexibility. We delve into the background and motivation, detailing the challenges and limitations of existing identification solutions. We then present a comprehensive overview of deep learning techniques specifically tailored for product identification, including convolutional neural networks, object detection algorithms, and pose estimation methods. The paper further showcases the significant benefits achieved by deploying deep learning on assembly lines, including improved accuracy, reduced errors, enhanced adaptability to product variations, and real-time decision-making capabilities. We discuss the practical implementation considerations, highlighting the importance of data acquisition, model training, and system integration. Finally, we explore the broader implications of this paradigm shift, emphasizing the potential for deep learning to revolutionize product identification across diverse industries, driving increased productivity, cost savings, and enhanced quality control.

Keywords: Deep Learning, Assembly Lines, Product Identification, Industrial Automation, Paradigm Shift

ASSESSING THE ECONOMIC RETURNS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN PUBLIC UNIVERSITIES OF OSUN STATE, NIGERIA: A HUMAN CAPITAL INVESTMENT PERSPECTIVE

Adelokun Gambo

Second University of Naples

Abstract

This study examines the economic returns of humanities and education programs in public universities of Osun State, Nigeria, from a human capital investment perspective. Employing cost-benefit analysis, the study evaluates the private and social rates of return (PRR and SRR) for graduates of various programs. Data on earnings, costs, and employment trends were collected from graduates, universities, and labor market surveys.

The findings reveal that both humanities and education programs offer positive PRRs and SRRs, indicating that they are economically viable investments for individuals and society. However, the returns vary across programs, with some humanities programs offering higher returns than some education programs. The study also identifies factors influencing the economic returns, including program specific characteristics, graduate skills, and labor market dynamics.

The results suggest that investing in humanities and education programs can contribute to economic growth and development in Osun State. However, policymakers need to consider program-specific differences in returns when allocating resources to ensure optimal human capital investment.

Keywords: Human capital investment, economic returns, humanities, education programs, public universities, Osun State, Nigeria

EMPOWERING INDUSTRY 4.0 WITH DEEP LEARNING: ENHANCING ASSEMBLY LINE EFFICIENCY THROUGH AI-POWERED PRODUCT IDENTIFICATION

Adegboye Moguel

Jaypee Institute of Information Technology, India

Abstract

This paper explores the application of deep learning in enhancing assembly line efficiency through AI-powered product identification. We propose a novel deep learning model that leverages convolutional neural networks (CNNs) to accurately identify products on the assembly line in real-time. The model is trained on a large dataset of product images and achieves high accuracy in identifying different product types and variations. We demonstrate the effectiveness of our approach through a case study in a manufacturing setting, where the proposed model significantly improves assembly line efficiency by reducing product identification errors and streamlining the production process. Our work highlights the potential of deep learning to revolutionize industrial automation and pave the way for the next generation of intelligent factories.

Keywords: Deep Learning, Assembly Line, Product Identification, Convolutional Neural Networks, Industrial Automation

EVALUATING THE PRIVATE MONETARY BENEFITS OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN OSUN STATE'S PUBLIC UNIVERSITIES: A FIELD OF STUDY ANALYSIS

Angel Muñoz Daniel Guzmán

Institut für Informationsverarbeitung, Leibniz Universität Hannover, Germany.

ABSTRACT

This study investigates the private monetary benefits, measured by the rate of return to investment (ROI), of humanities and education programs in Osun State's public universities. Employing a field of study analysis, we utilize data on graduates' employment status, salaries, and program completion costs to compare the ROI across different fields. Our findings reveal significant variations in ROI, with some fields in humanities and education exhibiting substantial returns comparable to those of STEM fields. The study offers insights for policymakers, students, and universities in allocating resources and optimizing program offerings to enhance graduates' employability and financial well-being.

Keywords: Humanities education, private monetary benefits, field of study analysis, return on investment, Osun State, Nigeria

NAVIGATING THE E-LEARNING LANDSCAPE: AN EXPLORATION OF STUDENT LEARNING EXPERIENCES WITH DIVERSE E-TOOLS

Assis. Prof. Dr. Amanda Jones

Kobe University, Japan

Abstract

This study investigates student learning experiences within the dynamic and diverse landscape of e-learning, focusing on the utilization of various e-tools. Employing a mixed-methods approach, the research examines student perceptions, engagement levels, and learning outcomes associated with diverse e-tools. Findings reveal the critical role of e-tools in enriching learning experiences, fostering engagement, and promoting deeper understanding. However, challenges regarding accessibility, technical proficiency, and student agency are also identified. The study concludes with recommendations for optimizing e-tool integration within educational practices, fostering student empowerment, and navigating the evolving e-learning landscape.

Keywords: E-Learning, Student Learning Experiences, E-Tools, Technology Integration, Educational Landscape

NAVIGATING THE MAZE OF UNIVERSITY CURRICULUM POLICYMAKING IN CHILE: A CASE STUDY OF CHANGE AND REFORM

Joanna Lee , Dillon- Peksa,

Belorussian State Agricultural Academy, Gorki, Belarus

Abstract

Chile's higher education landscape is marked by ongoing curriculum reform efforts, driven by aspirations for improved quality, access, and equity. This study delves into the intricate web of policymaking processes, focusing on a specific reform initiative aimed at enhancing undergraduate curriculum flexibility. Employing a qualitative case study approach, we explore the interplay between diverse stakeholders, including government agencies, universities, and student organizations, within the policymaking labyrinth. Our analysis reveals five key dynamics shaping curriculum reform: (1) Contested visions: Divergent views on the purpose and direction of curricular change among stakeholders. (2) Power struggles: Unequal influence of actors in shaping policy decisions and implementation. (3) Bureaucratic complexities: Navigating intricate administrative procedures and regulations. (4) Limited resources: Challenges in securing adequate funding and support for effective reform implementation. (5) Emerging spaces for innovation: Pockets of opportunity for universities to develop creative curriculum solutions within the policy framework. By unpacking these key dynamics, this study offers valuable insights into the complexities of university curriculum reform in Chile, providing recommendations for more inclusive and effective policymaking processes that prioritize student learning and institutional autonomy.

Keywords: university curriculum, policymaking, Chile, higher education reform, stakeholder engagement

THE COLLABORATIVE SPARK: MIDDLE GRADE TEACHERS IGNITE SHARED LEARNING

Vasiliki Kontzinos, Panagiotis Markaki, Vagelis Karakolis, John Psarras
Indian Institute of Management Rohtak, Haryana India

Abstract

Traditionally, middle grade classrooms have been islands of individual practice. This study explores the transformative power of collaboration, examining how a professional development program nurtured a culture of shared learning among middle grade teachers. Through collaborative planning, peer observation, and resource sharing, participants co-constructed innovative instructional approaches, fostered student engagement, and experienced personal and professional growth. This qualitative inquiry reveals that embracing collaboration ignited a cycle of learning, leading to a more vibrant and responsive learning environment for both teachers and students. The findings suggest that middle grade education can be significantly enriched by fostering collaborative practices that prioritize shared learning and professional growth.

Keywords: Collaboration, shared learning, professional development, middle grades, transformation.

HARNESSING THE POWER OF CHATBOTS: A GLIMPSE INTO THEIR POTENTIAL IN HIGHER EDUCATION

Christos Vlachou, Ourania Kokkinakos,

Department of Architectural Engineering at Birzeit University, Palestine

Abstract:

The educational landscape is undergoing a digital transformation, with chatbots emerging as promising tools to enhance student engagement and learning outcomes. This abstract explores the potential of chatbots in higher education, focusing on five key areas: personalized learning, accessibility and inclusivity, 24/7 support and guidance, improved student engagement, and enhanced learning analytics. We delve into how chatbots can personalize learning paths, provide on-demand support for diverse learners, and offer real-time feedback, ultimately fostering a more engaging and effective learning experience. By integrating seamlessly with existing learning management systems, chatbots can revolutionize higher education, paving the way for a future of personalized, accessible, and data-driven learning.

Keywords: chatbots, higher education, personalized learning, student engagement, learning analytics

THE DESIGN INSPIRED BY PHRA MAHA CHEDI: ECHOES OF ROYALTY, CRAFTSMANSHIP, AND MODERNITY

Assis. Prof. Dr. Taechit Cheuypoung

Saarland University, Saarbrücken, 66123 Germany

Abstract

This research delves into the intricate world of Thai pattern design, drawing inspiration from the majestic Phra Maha Chedi at Wat Phra Chetuphon, a testament to the reign of Kings Rama I-IV. Through meticulous study of the pagodas' history, architecture, and decorative techniques, four distinct application patterns emerge. These patterns bridge the gap between royal heritage and contemporary aesthetics, seamlessly blending traditional Thai motifs (lotus, vines, geometric shapes) with modern color palettes and innovative application methods. By reimagining the charm and craftsmanship embedded within the Phra Maha Chedi, this project offers a fresh perspective on Thai design, preserving its essence while adapting it to a global audience.

Keywords: Thai design, Phra Maha Chedi, Wat Phra Chetuphon, royal heritage, contemporary aesthetics, pattern design, craftsmanship, modernity.

A COMPARATIVE STUDY OF COSTUMES FOR RELIGIOUS FESTIVALS IN ASEAN COUNTRIES

Jaruphan Supprung

National University of Public Service, Budapest, Hungary

Abstract

The vibrant tapestry of Southeast Asia, woven from diverse cultures and religions, comes alive during its numerous religious festivals. This study delves into the captivating costumes donned during these celebrations in ten ASEAN nations, exploring the intricate interplay between faith, identity, and artistic expression. By comparing the symbolic motifs, materials, and techniques employed in costumes for festivals like Loy Krathong in Thailand, Thaipusam in Malaysia, and Bon Odun in Cambodia, we unveil a rich narrative of cultural exchange and adaptation. Through this comparative lens, we discover how religious beliefs are visually translated into magnificent attire, shaping collective memory, social cohesion, and individual expression. Ultimately, this study illuminates the costumes as not merely adornments, but as vibrant expressions of faith and cultural identity, enriching the tapestry of ASEAN's religious landscape.

Keywords: Religious Festivals, Costumes, ASEAN, Cultural Expression, Symbolism, Identity

LOAN GUARANTEE SCHEMES: PRIVATE AND PUBLIC EXAMPLES

Assis. Prof. Dr. Simeon Karafolas, Maciej Woźniak

National University of Public Service, Budapest, Hungary

Abstract

Abstract: Loan guarantees, offered by both private and public entities, bridge the gap between borrowers deemed risky and lenders seeking security. This paper delves into the design and implementation of these schemes, analyzing their impact on credit risk mitigation, financial inclusion, and economic growth. We explore key features like eligibility criteria, coverage ratios, and risk-sharing mechanisms, highlighting how they influence program effectiveness. Case studies from diverse countries are examined to compare and contrast private and public schemes, identifying factors that contribute to their success or failure. Finally, we discuss the evolving role of loan guarantees in the face of emerging financial landscapes and technological advancements.

Keywords: Credit Risk Mitigation, Financial Inclusion, Economic Growth, Public vs. Private Schemes

THE APPLICATION OF RHIZOPHORA WOOD TO DESIGN: A WALKING STICK FOR ELDERLY

Noppadon Sangwalpetch

Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok 10300. Thailand

Abstract

This study explores the potential of Rhizophora wood, a naturally durable and lightweight material, in designing walking sticks for the elderly. Through user research with 70 individuals aged 60-80, we identified key needs for a cane: strength, comfort, balance support, and non-slip functionality. Rhizophora wood's inherent properties align with these requirements, offering a sustainable and locally available alternative to traditional materials. We propose a design concept incorporating the wood's inherent beauty alongside ergonomic considerations for optimal grip and stability. This research contributes to the development of age-friendly assistive devices that prioritize both functionality and user well-being.

Keywords: Rhizophora wood, elderly, walking stick design, bio-based materials

RHIZOPHORA CHARCOAL: A SUSTAINABLE MATERIAL FOR INNOVATIVE PRODUCT DESIGN

Tanutpong Phriwanrat

University of Central Lancashire, Cyprus

Abstract

Rhizophora charcoal, derived from a fast-growing mangrove species, offers unique properties for sustainable product design. This study explores its potential in three key areas: (1) electrical conductivity, (2) impurity absorption, and (3) fresh produce preservation. Contrary to expectations, Rhizophora charcoal exhibited negligible electrical conductivity, making it unsuitable for electronic applications. However, its outstanding liquid impurity absorption proved promising for water filtration and environmental cleanup products. Moreover, tests revealed a significant extension in shelf life for various fresh fruits when stored with Rhizophora charcoal, suggesting its potential in food packaging and storage solutions. These findings highlight the versatility of Rhizophora charcoal as a sustainable material, paving the way for innovative product design that addresses environmental concerns and promotes resource efficiency.

Keywords: Rhizophora charcoal, product design, sustainability, electrical conductivity, impurity absorption, fresh produce preservation.

FABRIC PRINTING DESIGN: AN INSPIRATION FROM THAI KITES

Assis. Prof. Dr. Suwit Sadsunk

Korea Disabled People's Development Institute. Sout Korea

Abstract

Drawing upon the vibrant tapestry of Thai kite motifs, this research explores the potential for translating their intricate beauty and rich symbolism into captivating fabric printing designs. Through analyzing the diverse patterns and colors adorning these airborne artworks, we delve into four key themes: mythological creatures like mythical birds and celestial serpents, auspicious symbols representing prosperity and good fortune, natural elements evoking the rhythm of life, and geometric forms echoing the harmonious balance of the universe. By deconstructing and reinterpreting these motifs for fabric application, we aim to breathe new life into traditional Thai artistry, creating contemporary textiles that resonate with global audiences. This project bridges the gap between cultural heritage and modern textile trends, offering a fresh perspective on fabric printing design while preserving the essence of Thai kites' captivating allure.

Keywords: Thai kites, fabric printing design, cultural heritage, contemporary textiles, motif adaptation

MUHASEBE HATA VE HİLELERİNDE DENETİMİN ROLÜNÜN İNCELENDİĞİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

A BIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES EXAMINING THE ROLE OF AUDITING IN ACCOUNTING ERRORS AND FRAUD

Doç.Dr. TUBA DERYA BASKAN

Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,

0000-0001-8809-7043

ÖZET

Muhasebe denetimi, işletmelere birçok fayda sağlamaktadır. Bu süreç, işletmeyi üçüncü bir göz olarak değerlendirerek yaratıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Denetim sürecinde, işletmelerin iç kontrol sistemleri ve muhasebe sistemleri detaylı bir şekilde incelenmekte ve bu sırada işletmelerin potansiyel sorunları ve eksiklikleri tespit edilmektedir.

Dünya çapında bilinen Enron, Parmalat ve Worldcom gibi şirketlerde yaşanan muhasebe skandallarının kökeni hileli finansal raporlamalara dayanmaktadır. Finansal raporların bağımsız denetimden geçmesine rağmen ciddi bir şekilde manipüle edilmesi ve finansal bilgilerin yanıltıcı bir şekilde sunulması, muhasebe skandallarının temel sebebidir. Bu kapsamda da bu çalışmada muhasebe hata ve hilelerini önlemek için denetimin rolü ve etkinliği hakkında yapılan çalışmalar bibliyometrik analiz ile tespit edilmiştir.

Bibliyometrik analiz, literatürde yer alan bilimsel çalışmaların tümü ya da belli bir kısmı ülkeler, kurumlar, dergiler, bilim insanları gibi birtakım değişkenler çerçevesinde inceler. Bu sayede de araştırılan konuların bugünkü durumunu ve gelişimini tespit eder. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde bibliyometrik analiz tekniği kullanılmış ve çalışmanın veri seti, uluslararası araştırma platformu olan “Web of science” (WoS) aracılığı ile elde edilmiştir. Çalışmaların yayın tarihleri 2003-2023 yılları arasını kapsamaktadır. Konu ile ilgili yayınların seyrini görmek ve eksikliklerin belirlenmesi için ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Bibliyometrik Analiz, Muhasebe Hata ve Hile, Denetim

ABSTRACT

Accounting auditing provides many benefits to businesses. This process offers a creative perspective by evaluating the business as a third eye. During the audit process, the internal control systems and accounting systems of the enterprises are examined in detail and potential problems and deficiencies of the enterprises are identified.

The accounting scandals in companies such as Enron, Parmalat and Worldcom, which are known worldwide, are rooted in fraudulent financial reporting. The main reason for accounting scandals is the serious manipulation of financial reports and the misleading

presentation of financial information, despite the fact that financial reports are audited independently. In this context, in this study, studies on the role and effectiveness of auditing to prevent accounting errors and fraud are identified through bibliometric analysis.

Bibliometric analysis examines all or a certain part of the scientific studies in the literature within the framework of a number of variables such as countries, institutions, journals, scientists. In this way, it determines the current status and development of the researched topics. The bibliometric analysis technique was used to analyze the data obtained from the research and the data set of the study was obtained through the international research platform "Web of science" (WoS). The publication dates of the studies cover the period between 2003 and 2023. It is thought to contribute to the relevant literature in order to see the course of publications on the subject and to identify the deficiencies.

Keywords : Bibliometric Analysis, Accounting Errors and Fraud, Auditing

1. GİRİŞ

Dünyada 2000'li yılların başında meydana gelen muhasebe skandalları ile pek çok ulusal ve uluslararası işletmeler zarar görmüştür. Bunların başında Enron, Adelphia ve World Com iken, ülkemizde de Sümerbank, Egebank, Yurtbank ve Bank Ekspres gibi bankalardır.

Meydana gelen bu skandallar işletmelerde muhasebe faaliyetlerinde denetim biriminin önemini ortaya çıkarmaktadır. İşlemelerde muhasebe faaliyetlerinde yapılan hata ve hilelerin yapılmaması için bir çok ülkede denetim konusunda yaptırımlar artmış, muhasebe standartları etkin bir şekilde düzenlemeye geçirilmiş, düzenleyici kurumların etkinliği artmıştır. Bunun için de alanında uzman kişiler yetiştirmek üzere eğitimler verilmiş ve hem muhasebe hem de hukuki açıdan yeni düzenlemeler yapılmıştır.

2. MUHASEBEDE YAPILAN HATA VE HİLELER

İşletmelerde muhasebe birimlerinde hata ve hile olabilmektedir. Muhasebe de hata ve hile unsurunun en önemli farkı kasıt ve menfaat unsurudur. Hata bilmeden yapılırken hileyi yapan taraflar bilerek ve bir menfaat unsuru için yapılmaktadır (Bayraklı vd. 2012:94).

Bu kapsamda aşağıda başlıca muhasebe hata ve hilelere yer verilecektir.

2.1. Muhasebede Yapılan Hatalar

Muhasebe hatalarını kayıt hataları, iç kontrol eksiklikleri ve vergi hataları olmak üzere ayrılabilir.

2.1.1. Kayıt Hataları

Kayıt hataları farklı şekillerde olabilmektedir. Kayıt hataları, muhasebe kayıtlarının yapılması esnasında meydana gelen hatalardır ve genellikle üç farklı türde sınıflandırılırlar. Bu hatalar, rakamsal hatalar, yanlış hesap kullanımı hataları ve hesaplarda borç ve alacak tarafının karıştırılması hataları olarak adlandırılır. Rakamsal hatalar, sayısal değerlerin yanlış veya eksik yazılması, belgelerde görme hataları veya rakamların yanlış yerlerine yazılması gibi durumlarla ilişkilendirilen hatalardır. Yanlış hesap kullanımı hataları, personelin bilgisizlik veya dikkatsizlik

nedeniyle kayıtlarda hatalar yapmasıyla ortaya çıkar. Bu tür hatalar ayrıca muhasebe personelinin genel kabul gören muhasebe ilkelerine yeterince hâkim olmaması nedeniyle hesapların yanlış şekilde kaydedilmesi olarak da bilinir. Son olarak, hesaplarda borç ve alacak tarafının karıştırılması hataları, kayıtların yanlış taraflara yazılması veya karıştırılması sonucunda meydana gelir (Ercinler 2014: 21, Ertürk 2010:6). Ayrıca Muhasebe standartlarını bilmemek ve bunları yanlış yorumlayarak ihlal etmek de muhasebe hatalarından sayılabilir.

2.1.2. İç kontrol eksiklikleri

İyi bir iç kontrol sistemi, doğru kayıtların yapılmasını, hataların tespit edilmesini ve dolandırıcılık gibi kötü niyetli faaliyetlerin önlenmesini sağlar. İç kontrol eksiklikleri, hataların tespit edilmesini zorlaştırabilir ve finansal bilgilerin güvenilirliğini tehlikeye atabilir (Hatunoğlu vd. 2012).

2.1.3. Vergi hataları

Vergi Usul Kanunu'nun 116. maddesi, vergi hatasını, hesaplarda veya vergilendirmede yapılan hatalar sonucunda haksız yere daha fazla veya eksik vergi talep edilmesi veya tahsil edilmesi durumu olarak tanımlamaktadır. Vergi kanunlarındaki sık değişiklikler hem mükelleflerin hem de idarenin vergi hatası yapma olasılığını artırabilir ve bazen idarenin vergi kanunlarını dar bir şekilde yorumlaması sonucunda vergi hataları ortaya çıkabilir. Ayrıca, vergi hatası, verginin yanlış ödenmesine veya fazla tahsil edilmesine de yol açabilir (Biniş M., 2012: 486).

2.2. Muhasebede Yapılan Hileler

Muhasebe hileleri, işletme yönetimi ve çalışanlar tarafından gerçekleştirilenler olarak iki farklı gruba ayrılır. İşletme yönetimi tarafından yapılan muhasebe hilelerinin nedenleri arasında usulsüz para geçirmelerin gizlenmesi, ortakları aldatma isteği, daha az kar dağıtma arzusu, yolsuzlukların gizlenmesi, hak edilmeyen teşviklerden yararlanma talebi ve vergi kaçırma isteği bulunmaktadır. Bu hileler, işletmelerin finansal durumunu yanıltmak veya maddi kazanç sağlamak amacıyla gerçekleştirilebilir. Muhasebe standartları ve yasalar, bu tür hilelerle mücadele etmek için denetim mekanizmaları sağlar ve bu davranışların tespit edilmesi ve cezalandırılması için çaba sarf eder (MHUD, 2004:151)

İşletme çalışanlarının hileye başvurma nedenleri arasında baskı unsuru, fırsat unsuru ve haklı gösterme çabası yer alır. Baskı, çalışanların finansal zorluklar, performans beklentileri veya diğer stres kaynakları gibi faktörlerle karşı karşıya kaldıklarında hileye yönelmelerine neden olabilir. Fırsat, işletmenin iç kontrollerinin zayıf olduğu durumlarda veya çalışanların güvenilirmez davranışları için uygun ortam sağlandığında hile yapma olasılığını artırabilir. Haklı gösterme dürtüsü ise, çalışanların hileyi kendi gözlerinde meşrulaştırmak için gerekçeler bulma veya kendilerini koruma amacı güdebilmelerine yol açabilir. Bu üç faktör birleştiğinde, işletme çalışanlarının hile yapma eğilimi artar (Bozkurt, 2009: 167-168). Bu üç faktör birleştiğinde ise hile üçgenini oluşturur (KPMG, 2009).

ACFE 2022 raporu tarafından yapılan incelemeye göre işletme kişi ya da kişilerce yapılan suistimalleri üç kategoride ayrılmaktadır.

- Yolsuzluk
- Varlıkların Kötüye Kullanımı
- Finansal Tablo Suistimali

Muhasebe de hata ve hileleri önlemede denetim birimi finansal tabloların açık, doğru ve şeffaf bir şekilde yapılmasını sağlar. Bunu yapabilmek için işletmelerde etkin bir denetim süreci olmalıdır.

3. LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Bu bölümde literatürde yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Almuwwaroh (2023), Endonezya da denetim komitesinin özelliklerinin banka riskinin açıklanması üzerindeki etkisini incelemektedir. Bu çalışmada veri toplamak için yıllık raporlar, kurumsal yönetim uygulamalarına ilişkin raporlar ve şirket web siteleri kullanılmıştır. 2017'den 2021'e kadar Endonezya Menkul Kıymetler Borsası'nda (IDX) işlem gören 46 banka bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Örnekleme stratejisi kullanılarak ve menkul kıymetler borsası ile ilgili yıllık raporların mevcudiyeti dikkate alınarak örnekler seçilmiştir. Bu çalışmada kesitsel veriler ve kantitatif tasarım metodolojileri kullanılmış ve verilerin analizi için STATA 17 kullanılmıştır. Denetim komitesinin bilgisi risk açıklamasını olumlu yönde etkiler. Bu veriler, denetim komitesinin finans veya muhasebe eğitiminin risklerin ortaya çıkarılmasında bir faktör olabileceğini düşündürmektedir. Bu çalışmanın sonuçları çalışma ile uyumludur. Bir denetim komitesi ne kadar uzmansa, ortaya çıkabilecek potansiyel risklerin kapsamını ve kapsamını belirlemek de dahil olmak üzere şirket içinde meydana gelen karmaşık sorunları belirleme becerisi o kadar yüksek olur.

Açıkgöz ve Biçer (2021) Türkiye ortaya çıkan muhasebe hatalarının ve hilelerinin sebeplerini belirlemek ve bu hataların ve hilelerin önlenmesinde mali hizmet çalışanlarının sorumluluklarını tanımlamaktır. Bu çalışmada araştırma verileri anket yöntemiyle toplanmış ve SPSS programı kullanılarak analiz edilerek, Sivas ilindeki sağlık kurumlarında çalışan mali hizmet çalışanları arasından rastgele seçilen 84 katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Sonuç da, sonucunda muhasebe hata ve hilelerinde mali hizmet çalışanlarının sorumlulukları ortaya çıkarılmıştır. Muhasebe hatalarının dikkatsizlik ve tecrübesizlikten kaynaklandığı, muhasebe hilelerinin vergi kaçırmak ve çıkar sağlamak gibi amaçlardan meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Karşılaşılan hata ve hilelerin önüne geçebilmek için etkili bir iç denetim sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve çalışma süresine göre de anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Mubako ve O'Donnel(2017) , ABD de hile riskinin hesaplar arasında farklılık gösterdiği bilgisinin analitik prosedürler sırasında denetçi şüphesini azaltıp azaltamayacağını incelemek üzere, deneyimli denetçiler tarafından seçilen hesaplarda önemli yanlışlık riskini değerlendirmek için analitik prosedürler uygulamıştır. Çalışma, katılımcıların (i) müşteri aboneliklerinden elde edilen geliri ve (ii) hizmet sağlama altyapısını sürdürme maliyetlerini kaydetmek için kullanılan hesaplardaki yıldan yıla değişiklikleri analiz ederek yanlış beyan riskini değerlendirmelerini gerektirdi. Sonuç, hile riski bilgisinin, mali yanlış bildirimle işaret edebilecek kanıtlara yönelik denetçi şüphesini azalttığı açısından istenmeyen sonuçlara yol açabileceğini gösterdiği, bazı koşullar altında, hile riski bilgisine atfedilebilen karşıt etkiler, hesaplar hakkındaki kanıtlara yönelik denetçi şüphesini uygunsuz bir şekilde azaltmaktadır.

Roszkowska (2020), Polonya da yapılan bu çalışma mali skandalların denetimle ilgili nedenlerini araştırmak ve gelişen teknolojilerin bunlara nasıl çözüm sağlayabileceğine dair tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu çalışma özellikle, finansal tablo sahtekarlığını kolaylaştıran unsurlara bakmayı ve hisse senedi yatırımları için finansal bilgi güvenilirliğine katkıda bulunan belirli fintech gelişmelerini açıklamayı amaçlamaktadır. Yöntem olarak Enron ve Arthur Andersen'in vaka incelemelerini kullanılmakta, ardından, işletme, muhasebe ve mühendisliğin kesiştiği noktada kapsamlı ve disiplinler arası bir literatür taraması, muhasebe ve denetimde belirlenen sorunları çözebilecek teknolojik ilerlemeler önermek için bir temel sağlar. Bulgular, blockchain, nesnelerin interneti, akıllı sözleşmeler ve yapay zeka çözümlerinin farklı işlevlere

sahip olduğunu ve çeşitli finansal raporlama ve denetimle ilgili sorunları etkin bir şekilde çözebileceğini göstermekte, yine mali tablolardaki bilgilerin güvenilirliğini artırmak ve genel olarak şirketlerin çalışma şeklini değiştirmek için güçlü bir potansiyele sahiptirler.

Karabayır ve Cengiz (2017), Ağrı, Ardahan, Erzurum, Iğdır ve Kars gibi Kuzeydoğu Anadolu illerinde faaliyet gösteren 84 bağımsız denetçiye anket uygulayarak, muhasebede gerçekleşen hata ve hile eylemleri karşısında bağımsız denetçilerin sorumluluklarını belirlemeyi hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda hata ve hile kavramları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Muhasebede ortaya çıkan hatalar ve hilelerle ilgili olarak bağımsız denetçilerin kendilerini yalnızca kısmen sorumlu hissettikleri ve sorumlulukların yöneticiler, çalışanlar ve diğer denetçiler gibi çeşitli gruplarla paylaşılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu bulgu, bağımsız denetçilerin tek başlarına sorumluluk üstlenmenin yanı sıra, işbirliği ve paylaşılan sorumluluk anlayışının önemine işaret etmektedir.

Rahman ve Jie (2022) , Çin'de halka açık tüm şirketlerde hile üçgeni teorisi (FTT) ile muhasebe hilesi olgusu arasındaki ilişkiyi keşfetmeyi amaçlamaktadır. 2010–2020 dönemi için Şanghai ve Shenzhen pazarlarında işlem gören tüm şirketlerin 16.063 verisini içeren CSMAR veri tabanı örneklem olarak kullanılmıştır. Yazarlar ayrıca, beş değişken (FTT'nin üç ögesini kapsar) ile dolandırıcılık oluşumu arasındaki ilişkiyi araştırmak için regresyon analizi gibi nicel yöntemler kullanır. Çalışma sonuçlarına göre, kaldıraç ve likidite oranlarının dolandırıcılık tespitini olumlu etkilediğini, buna karşılık net özkaynak getirisi, denetim büyüklüğü ve bağımsız yönetici yüzdesinin dolandırıcılık tespitini olumsuz etkilediğini göstermektedir.

[Azwin vd \(2019\)](#) yönetim kurulunda Malay bir yöneticinin bulunması ile Malezya'daki mali tablo hileleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, yazarlar, mali tablo sahtekarlığı yapan firmaların, hileli olmayan firmalara kıyasla hileli yıl sonrasında yönetim mekanizmalarını iyileştirip iyileştirmediğini araştırıyorlar. Tek değişkenli ve lojistik bir regresyon modeli kullanılarak sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, yönetim kurulundaki Malay yöneticilerin oranı ile mali tablo hilesi arasında önemli bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Yazarlar ayrıca, hileli firmaların yönetim kurullarındaki bağımsız yöneticilerin oranını önemli ölçüde artırdığını, yönetim kurulu ve denetim komitesi toplantılarının sıklığını artırdığını bulmuşlardır.

[Carrera](#) ve [Kolk](#) (2021) çalışmanın amacı deneyim ve cinsiyetin denetçilerin ahlaki farkındalığı ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu incelemektir. Hollanda'daki Dört Büyük bir denetim firmasının 191 denetçisinden alınan anket verileri kullanılarak analiz yapılmıştır. Deneyimli denetçilerin (yani, daha uzun süreli iş tecrübesine, daha yüksek bir rütbeye ve daha yüksek bir yaşa sahip olanlar) daha yüksek düzeyde ahlaki farkındalık gösterdiğini göstermektedir. Bu pozitif ilişki, genel iş ahlakı ikilemelerine kıyasla, muhasebe ve denetimle ilgili ahlaki açıdan sorgulanabilir durumlar için daha güçlüdür. Ek olarak, sonuçlar ortalama olarak kadın denetçilerin erkek meslektaşlarına göre daha yüksek ahlaki farkındalığa sahip olduğu beklentisini desteklemektedir.

Uyar (2018), görev karmaşıklığına bağlı olarak hata yönetim yaklaşımlarının iş performansına olan etkisini tespit etmek ve elde edilen sonuçları değerlendirmektedir. Bu çalışmanın temel örneğini özel şirketlerde muhasebeci olarak çalışan meslek mensupları oluşturmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre, muhasebecilerin iş performansları, çalıştıkları kurumun hata yönetim ikliminden etkilendiği görülmektedir. Bu bağlamda, esnek hata yönetim anlayışı ve caydırıcı hata yönetim anlayışı olarak iki farklı yaklaşımın kullanıldığı belirlenmiştir. İncelenen örneklem, esnek hata yönetim anlayışının, caydırıcı yaklaşıma göre iş performansı üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bulgular, kurullarla yoğunlaşmış

ve resmiyet odaklı bir hata yönetim anlayışı yerine iletişim odaklı bir yaklaşımın daha etkili sonuçlar sunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, hata yönetim yaklaşımlarının, zor görevlerin yerine getirilmesine göre basit görevlerin yerine getirilmesinde daha etkili olduğu bulunmuştur.

Rustiarini vd (2020), _ Endonezya'nın Bali Eyaletindeki küçük muhasebe firmalarında çalışan 86 denetçiyle anket yaparak, , *özellikle küçük muhasebe firmalarında, hedef yönelimi, öz yeterlik ve denetçinin hileliliği tespit etme sorumluluğuna mesleki bağlılığı gibi denetçi kişisel faktörlerinin etkisini incelemeyi amaçlamaktadır.* Sonuçta hedef yönelimi ve denetçi sorumluluğu ilişkisinde öz yeterliliğin aracı bir değişken olarak rolünü kanıtlamaktadır. Bu sonuç, öz yeterliliğin karmaşık görevlerde bile bireysel performansı iyileştirebileceğini hemen doğrular. Bu çalışma aynı zamanda mesleğe bağlılığın aracı değişken olarak rolünü kanıtlamaktadır.

Nawawi vd (2018) İç kontrol ve mesleki dolandırıcılık olaylarının zayıf yönlerini araştırmak ve analiz etmek için bir vaka çalışması yaklaşımı benimsenmiştir. Karma bir veri toplama yöntemi, özellikle anket anketi ve doküman analizi kullanılmıştır. Amacı, harcama talep prosedüründe iç kontrolün zafiyetlerini araştırmak ve çalışanların mesleki hileye ilişkin görüşlerini belirlemektir. Bu çalışma aynı zamanda çalışan tarafından gerçekleştirilen en yaygın mesleki suistimal olayını ve bir şirketin çalışma ortamının suiistimale katkıda bulunup bulunmadığını incelemeye çalışmaktadır. Sonuç da harcama talebi prosedürünün iç kontrolünün zayıf olduğunu ve iyileştirilmesi gerektiğini ortaya koyarak aynı zamanda, güçlü bir iç kontrolün ve çalışanlara daha iyi bir ücret ödenmesinin şirkette işlenen mesleki dolandırıcılık riskini azaltabileceğini bulmuştur.

Romano ve Guerrini (2012) kurumsal yönetim ile yasal ve düzenleyici hükümlere uyulmayan kurumsal hesapların yayınlanması arasında bir ilişki olup olmadığını incelemek çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Rapor, 2002'den 2010'a kadar muhasebe yaptırımlarına tabi olan tüm İtalyan şirketlerini analiz etmektedir. Yönetim kurulu bağımsızlığının finansal raporlama hilelerini tespit etmede tek etkili mekanizma olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar, muhasebe hilesi yapan firmaların eşleştirilmiş kontrol örneğine göre yönetim kurulunda daha düşük oranda bağımsız yöneticiye ve denetim komitesinde daha az icracı olmayan ve bağımsız yöneticiye sahip olduğunu göstermektedir.

4. DENETİMİN MUHASEBE HATA VE HİLELERİNDEKİ ROLÜ

Muhasebe denetimi, işletmelere birçok fayda sağlamaktadır. Bu süreç, işletmeyi üçüncü bir göz olarak değerlendirerek yaratıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Denetim sürecinde, işletmelerin iç kontrol sistemleri ve muhasebe sistemleri detaylı bir şekilde incelenmekte ve bu sırada işletmelerin potansiyel sorunları ve eksiklikleri tespit edilmektedir. Bu yaratıcı inceleme sayesinde, işletmelerin gelişim alanlarına odaklanılabilir ve iyileştirme fırsatları ortaya çıkabilir (Kaval, 2008:5).

Muhasebe denetimi, işletmelerin muhasebe işlemleriyle ilişkilenerken, sıradanlık dışında bir perspektif sunar. Denetimin esas hedefi, güven veren ve doğru bilgilere erişmekle beraber, gizli hataları ve hileleri ayıklayarak işletmeleri korumaktır. Bu süreç ayrıca, işletme sahiplerine ve yöneticilere yenilikçi öneriler sunarak, daha fazla ayrıntılandırılmaktadır. Muhasebe verileri üzerinde gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin ve olayların anlık durumunu belirleyerek, denetim

ilkeleri ve standartları temelinde doğrulukla kanıtlarla kıyaslamaya yönelik ilerler (İren, 2007:68-69).

Dünya çapında bilinen Enron, Parmalat ve Worldcom gibi şirketlerde yaşanan muhasebe skandalları, işletmelere duyulan güveni derinden sarsmıştır. Bu skandalların etkisiyle şirketlerin sermaye değerleri büyük ölçüde düşmüş ve borçlanma seviyelerinde artışlar görülmüştür, bu da kredi derecelerinin düşmesine yol açmıştır. Skandalların kökeni, finansal raporlamada ortaya çıkan hatalar ve manipülasyonlar ile zayıf iç kontrol sistemleri olarak belirlenmiştir. Bu olaylar, işletmelerin finansal yönetiminde yaşanan olumsuzluklara ve etik ihlallere dikkat çekerek, şeffaflık, hesap verebilirlik ve güçlü iç kontrol önlemlerinin önemini vurgulamaktadır (Agrawal ve Chadha, 2005: 371-372).

Muhasebe skandallarının kökeni, hileli finansal raporlamada yatmaktadır. Finansal raporların bağımsız denetimden geçmesine rağmen ciddi bir şekilde manipüle edilmesi ve finansal bilgilerin yanıltıcı bir şekilde sunulması, muhasebe skandallarının temel sebebidir. Hileli finansal raporlama, işletmelerin finansal bilgilerinin güvenilirliği ve doğruluğu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu nedenle ilgili taraflar için büyük bir endişe kaynağıdır. Şeffaflık, dürüstlük ve etkili denetim mekanizmaları, işletmelerin güvenilirlik ve hesap verebilirlik açısından sağlam bir temele sahip olmasını sağlamaktadır (Küçük vd, 2009: 2).

Bibliyometrik yöntemlerin çalışmalarda kullanılabilmesi için, Web of Science (WOS), Scopus veya Dimension gibi veri tabanlarından ham veriler elde ederek bibliyometrik yöntem çalışmaları kullanılmaktadır. Bu kapsamda WOS veri tabanı 250’den fazla bilim, sosyal bilimler ve beşeri bilimler disiplinlerinde dünya çapında yayınlanan 20.000’in üzerinde hakemli, yüksek kaliteli bilimsel dergi, kitap, makalenin arşivlendiği ve bibliyometrik analizler için ise çok kıymetli ve büyük bir veri tabanı olarak kullanılmaktadır (Öztürk ve Kurutkan, 2020:3).

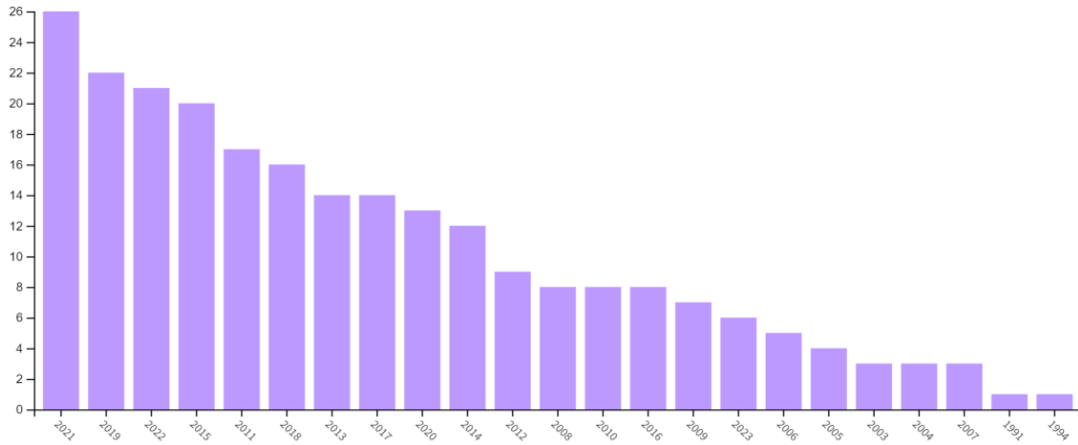
5. ANALİZ VE BULGULAR

Bibliyometrik analiz, literatürde yer alan bilimsel çalışmaların tümü ya da belli bir kısmı ülkeler, kurumlar, dergiler, bilim insanları gibi birtakım değişkenler çerçevesinde inceler. Bu sayede de araştırılan konuların bugünkü durumunu ve gelişimini tespit eder. Yine konu ile ilgili somut veriler de ortaya koymaktadır. (İnceoğlu, 2014). Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde bibliyometrik analiz tekniği kullanılmış ve çalışmanın veri seti, uluslararası araştırma platformu olan “Web of science” (WoS) aracılığı ile elde edilmiştir.

Çalışmada, 2003-2023 yılları arasında muhasebe hata ve hilelerinde denetimin rolünün ulusal ve uluslararası alan yazında yayınlanan makalelerin belirli parametreler çerçevesinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda çeşitli veri tabanları üzerinden erişim sağlanan 239 makale değerlendirmeye alınmıştır. Muhasebede hata ve hile alanında yapılan yayınların yıllara göre dağılımı ve yüzdelikleri Tablo 1 ve Grafik 1 de gösterilmektedir.

Tablo 1: Muhasebde hata ve hile alanında Yapılan Yayınlar

Yayın Yılları	Yayın Sayısı	%
2023	6	2.490
2022	21	8.714
2021	26	10.788
2020	13	5.394
2019	22	9.129
2018	16	6.639
2017	14	5.809
2016	8	3.320
2015	20	8.299
2014	12	4.979
2013	14	5.809
2012	9	3.734
2011	17	7.054
2010	8	3.320
2009	7	2.905
2008	8	3.320
2007	3	1.245
2006	5	2.075
2005	4	1.660
2004	3	1.245
2003	3	1.245

Grafik 1: Muhasebde hata ve hile alanında Yapılan Yayınlar

Muhasebde hata ve hile alanında birçok yazarın çalışması bulunmaktadır. Yapılan analizlerde en çok atıf alan on yazar ve yayın isimleri gösterilmiştir. Tablo 2 de muhasebe de hata ve hile alanında yapılan yayınlar ve yüzdeleri görülmektedir.

Tablo 2: Muhasebede hata ve hile alanında yayın yapan yazarlar

Yazarlar	Yayın Sayıları	%
Burks JJ	6	2.490
Walker S	5	2.075
Bao Y	4	1.660
Drabkova Z	4	1.660
Ke B	4	1.660
Li B	4	1.660
Yu YJ	4	1.660
Zhang J	4	1.660
Lennox C	3	1.245
Papik M	3	1.245

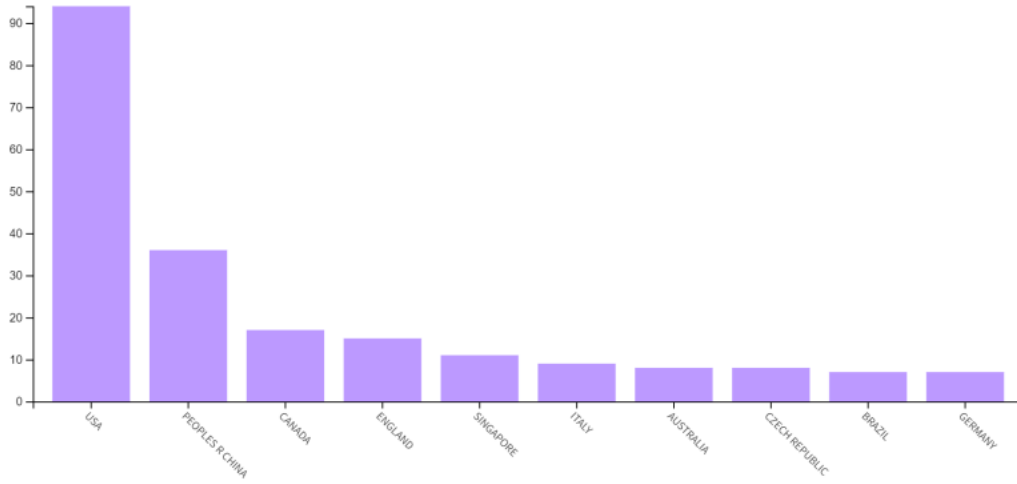
Muhasebede hata ve hile alanında birçok yazarın çalışması bulunmaktadır. Yapılan analizlerde en çok atıf alan on yazar ve yayın isimleri gösterilmiştir. Tablo 2 de muhasebe de hata ve hile alanında yapılan yayınlar ve yüzdeleri görülmektedir

Uluslararası literatürde Tablo 3 ve Grafik 2 de Muhasebede hata ve hile alanında çalışmaları ülkelere göre analiz edilmektedir.

Tablo 3: Muhasebede hata ve hile alanında çalışma yapan ülkeler

Ülke	Kayıt sayısı	%
Amerika Birleşik Devletleri	94	39,1
Çin	36	15,9
Kanada	17	7,05
İngiltere	15	6,22
Singapur	11	4,56
İtalya	9	3,73
Avustralya	8	3,32
Çek Cumhuriyeti	8	3,32
Brezilya	7	2,9
Almanya	7	2,9

Grafik 2: Muhasebede hata ve hile alanında çalışma yapan ülkeler

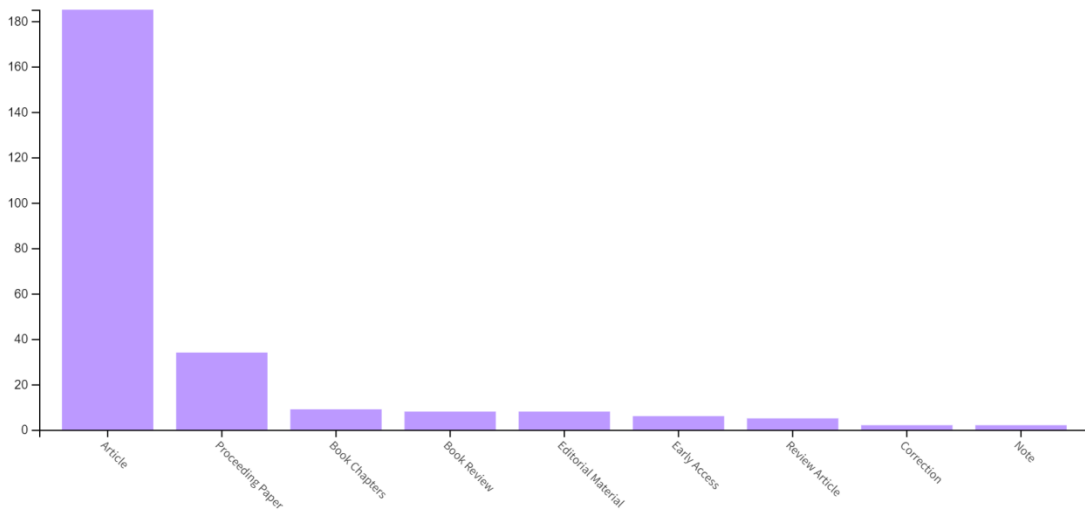

Yukarıdaki Tablo 3 ve Şekil 2göre Muhasebe Hata ve Hile kapsamındaki yayınlarının 212 yayın sayısı ile çalışmalara en çok katkı sağlayan ülkenin Amerika Birleşik Devletleri olduğu saptanmıştır. Bunu sırasıyla, Çin Halk Cumhuriyeti 36 ve Kanada 17 olmak üzere takip ettiği görülmüştür.

Son olarak da aşağıdaki Tablo 4 ve Grafik 3 de yayın türleri dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 4: Yayın Türleri

Doküman türü	Kayıt Sayısı	%
Makale	185	76.763
Bildiri Kitabı	34	14.108
Kitap Bölümleri	9	3.734
Kitap İncelemesi	16	6.640
Erken Erişim	6	2.490
Makale İncelemesi	5	2.075
Notlar	4	1,66

Yukarıdaki Tablo 4 ve Grafik 3 de en çok yapılan yayın türü görülmektedir. En fazla 185 sayı ile makale ve onu takip eden 34 adet ile bildiri yapıldığı tespit edilmiştir.

Çalışma da Web of Science veri tabanında “accounting” (topic) or “fault and fraud”(all fields) or “audit” (all fields) şeklinde arama yapılmıştır. Tüm yılları kapsayan bu çalışmada 63.329 makaleye ulaşılmıştır.

Tablo: Muhasebe Hata ve Hilelerinde Denetimin Rolünün Kategorilere Göre Yayın Sayısı

Kategori	Yayın Sayısı
Finansman	33.589
Ekonomi	18.626
Yönetim	14.812
İşletme	10.827

Finansman alanında 33.589 makaleye, ekonomi alanında 18.626 makaleye, yönetim alanında 14.812 makaleye ve işletme alanında 10.827 makaleye ulaşılmıştır. Muhasebede hata ve hile konusunda en fazla çalışma finansı alanında yapıldığı görülmektedir.

Aşağıdaki yayın yıllarına göre yayın sayısı tespit edilmeye çalışılmış ve Tablo da gösterilmiştir.

Tablo : Muhasebe Hata ve Hilelerinde Denetimin Rolünün Yayın Yıllarına Göre Yayın Sayısı

Yayın Yılı	Yayın Sayısı
2022	3,907
2021	4,366
2020	4,566
2019	4,202
2018	3,955
2017	3,734

2016	3,453
2008	2,029
2005	1252
2004	521
1992	407

Yıllara göre yayın sayıları incelenirken genellikle sıçrama yaşanan yıllar gösterilmeye çalışılarak seçilmeye özen gösterilmiştir. 1992 yılında 407, 2004 yılında 521 çalışma yapılmıştır. 2005 yılında bu sayı 2 katını geçerek 1252'ye yükselmiştir. Sonraki sıçrama 2008 yılında görülmektedir. Yapılan yayın sayısı 1252'den 2009'a çıkarak %62'lik artış göstermiştir. 2008 yılından 2016 yılına kadar benzer sayılarda çalışmalar yapılırken, 2016 yılında yaşanan sıçrama ile 3453 çalışmaya ulaşılmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında yakın sayılarda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. 2019 yılında pandeminin başlaması ve dünya genelinde eve kapanmalar nedeniyle yayın sayıları artış göstermiştir. 2020 ve 2021 yılları da bunu desteklemektedir. 2022 yılına baktığımızda pandemi kısıtlamalarının azaltılması ve kişilerin sosyal hayata dönüşüyle birlikte yayın sayılarında az da olsa düşüş gözlenmiştir.

Yine ülkeler bazında yayın sayıları değerlendirildiğinde aşağıdaki Tablo ya ulaşılmıştır.

Tablo: Muhasebe Hata ve Hilelerinde Denetimin Rolünün Ülkeler bazında yayın sayısı

Ülke	Yayın Sayısı
ABD	20.365
İNGİLTERE	5.785
CHİNA	5.084
AVUSTRALYA	5.022
KANADA	3.014
ALMANYA	2.437
İTALYA	2.110
TÜRKİYE	593

Ülkelere göre yayın sayıları incelendiğinde, 20.365 çalışma ile ABD ilk sırada yer almaktadır. Sonrasında İngiltere 5785 çalışma ile ABD'yi takip etmektedir. İngiltere'yi ise, Çin, Avustralya, Kanada, Almanya ve İtalya takip etmektedir. Türkiye'de ise 593 çalışma yapıldığı görülmektedir.

Tablo: Muhasebe Hata ve Hilelerinde Denetimin Rolünün İncelendiği Dergilerin Sayısı

Dergi	Yayın Sayısı
ACCOUNTING REVIEW	1,877
AUDITING A JOURNAL OF PRACTICE THEORY	1,124
ACCOUNTING AUDITING ACCOUNTABILITY JOURNAL	1.045
ACCOUNTING ORGANIZATIONS AND SOCIETY	1.016
MANAGERIAL AUDITING JOURNAL	871
CONTEMPORARY ACCOUNTING RESEARCH	680
ISSUES IN ACCOUNTING EDUCATION	676

Yayın yapılan dergiler incelendiğinde, muhasebe hata hilelerinde denetimin rolü konusunda en çok yayın sayısına Amerika’da yayın yapan “Accounting Rewiew” dergisinin sahip olduğunu görüyoruz. Sonrasında belirgin sayıya bir düşüşle Auditing a Journal of Practice Theory, Accounting Auditing Accountability Journal, Accounting Organizations and Society, Managerial Auditing Journal, Contemporary Accounting Research, Issues in Accounting Education dergileri takip etmektedir.

SONUÇ

Muhasebe hilelerinin tespit edilmesi ve önlenmesi için etkin iç kontrol sistemleri, bağımsız denetimler, denetçilerin deneyimi, finansal analizler ve yasal düzenlemelere uyum gibi önlemler alınması hilelerin tespitini kolaylaştırmaktadır. Şirketler, etik değerlere bağlı kalmak, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkesini benimsemek ve mali tablolarda doğru ve güvenilir bilgiler sunmak için gerekli önlemleri almalıdır.

Kaynakça

Agrawal, Anup ve Sahiba Chadha “Corporate Governance and Accounting Scandals”, Journal of Law and Economics, Vol:XLVIII, (2005), s.371-406.

Biniş, Mine (2012). “Vergi Hatalarının Mükellef ve İdare Açısından Sonuçları ve Bu Sonuçları Saptamaya Yönelik Yapılan Bir Araştırma,” Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17 (2), ss. 485-508

Ercinler, S. (2014). Muhasebe hile ve hatalarının engellenmesinde bağımsız denetim faaliyetleri ve bir anket uygulaması (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ertürk, A. (2010). İşletmelerde hata ve hileyi önlemede iç kontrol sisteminin etkililiği ve bir uygulama (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Hatunoğlu, Z., Koca, N., Kılılı, M. (2012) “İç Kontrolün Muhasebe Sistemindeki Hata ve Hilelerin Önlenmesindeki Rolü Üzerine Bir Alan Çalışması”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20), 169-189.

MHUD 2004. Denetim ilke ve Esasları, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, 3.Baskı, Acar Matbaası, İstanbul.

Küçük, Ergün ve Şaban Uzak. 2009. Hileli Finansal Raporlamanın Oluşumu ve Doğurduğu Sonuçlar, http://iibf.erciyes.edu.tr/akademi/mh/suzay/Hileli_Raporlama.pdf Erişim Tarihi: 11.10.2010.

Bozkurt, Nejat, “İşletmelerin Kara Deliği Hile, Çalışan Hileleri”, Alfa Basım Yayın, İstanbul, 2009.

KAVAL, H., (2008) Muhasebe Denetimi. (3. Baskı) Gazi Kitapevi. Ankara

İREN, G. (2007). Firma Başarısızlıklarını Önlemede Muhasebe ve Muhasebe Denetiminin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Bayraklı, H., Erkan, M. & Elitaş, C. (2012). Muhasebe Vergi Denetiminde Muhasebe Hata ve Hileleri, Bursa: Seçkin Yayınları.

OKUL YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK STİLLERİ İLE ÖZ YETERLİLİK İNANÇLARININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. ZEKAVET KABASAKAL ¹

AYDAN DARÇIN ², KADİRCAN KARADAYI³, MELİS KILINÇ⁴

¹ Üniversitesi DOKUZ EYLÜL, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

zekavetkabasakal@gmail.com- 0000-0002-3450-1060

² Üniversitesi DOKUZ EYLÜL, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, aydandarcin@gmail.com-

0009-0003-1667-6937

³ Üniversitesi DOKUZ EYLÜL, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, kadircank96@gmail.com-

0009-0000-6254-1759

⁴ Üniversitesi DOKUZ EYLÜL, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

kilinc.melis01@gmail.com- 0000-0002-1038-6643

ÖZET

Okul yönetimin etkililiği eğitim-öğretim sürecinin niteliğiyle yakından ilgilidir. Gelişen ve değişen sistemler bütününde liderler ve liderlerin stilleriyle ilgili alan yazınları araştırılmaya değer bir hal almıştır. Sistemlerin ana kaynağının insan gücü olduğu gerçeği okul yöneticilerinin eğitim-öğretim sürecindeki rolünün önemini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmanın amacı; okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile öz yeterlilik inançları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Dönüşümcü liderlik, serbest bırakıcı liderlik ve sürdürümcü liderlik stillerine ilişkin alan yazınların incelenmesiyle öz yeterlilik inançlarına yönelik yapılan çalışmalar birlikte ele alınmıştır. Ana tema etrafında ele alınan tüm değişkenlerle birlikte liderlik stillerinin öz yeterlilik inançlarıyla ilişkileri incelenmiştir. Liderlik stillerinin öz yeterlilik inancıyla ilişkisi sonucunda okul yöneticilerinin yönetim sürecindeki çıktıları derlenmiş olup belirli liderlik stillerinin öz yeterlilik inançlarıyla ilişkisinin yönetimde etkililiği değiştirdiği savunulmuştur. Çalışmanın amacı kapsamında Google Akademik, Researchgate, Dergipark, ScienceDirect veri tabanında ‘Liderlik, Liderlik Özellikleri, Liderlikte Öz Yeterlilik, Liderlik Stilleri, Okul Yöneticilerinde Liderlik Özellikleri, Liderlik Stilleri ve Okul Yönetimi, Okul Yöneticilerinde Öz Yeterlilik, Okul Yöneticilerinde Liderlik Özelliklerinin Öz Yeterlilik Algısı, Liderlik Stilleri ve Eğitim Sektörü’ kavramları araştırılmıştır. Bu çalışmada 98 veri taranmış, 49 çalışma içerisinde 20 konuyla ilişkili araştırma makalesi ele alınmıştır. Ele alınan araştırmaların 7 tanesi okul yöneticilerini, 10 tanesi öz yeterlilik inancını, 8 tanesi liderlik stillerini incelenmiştir. Liderlik stilleri, öz yeterlilik inancına göre ele alınmış olup veri toplama sürecinde kategorik analiz yöntemine başvurulmuştur. İncelenen çalışmalara bakıldığında; öz yeterlilik inancı yüksek, dönüşümcü ve sürdürümcü liderlik stiline sahip okul yöneticilerinin serbest bırakıcı

liderlere göre yönetimdeki etkililiğinin yüksek olduğu görülmüştür. Farklı değişkenleri barındıran araştırmaların incelenmesi sonucunda çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: liderlik, liderlik stilleri, öz yeterlik inancı, yönetici, okul yöneticisi

1. GİRİŞ

Gelişen dünyada eğitime bakış açısının değiştiği ve geliştiği bilinen bir gerçektir. Çağdaş eğitim süreçlerini yakalamak için eğitim kurumlarının, niteliklerini artırmaya yönelik tutumlar geliştirmeleri gerekmektedir (McLaren, 2015). Bu tutumların geliştirilmesi insan kaynağının niteliğinin artırılmasıyla sistemli hale gelmeye başladı. Eğitim sistemlerin değişmez temellerini oluşturan insan gücü kaynağının; okul yöneticileri ve öğretmenler olduğu kabul edilmektedir (Cemaloğlu, 2007). Gelişen sistemlerin işleyişinin dinamik mekanizması olan öğretmenlerin, sahip olduğu yeteneğin ortaya çıkarılması için gerekli ortamın sağlanması ve bu yeteneklerin sürekliliğinin sağlanması okul yöneticilerin aktif rol oynamasıyla mümkündür. (Atlı, 2012; Davies ve Davies, 2011; Kaye ve Jordan-Evans, 2003). Bu gerçek okul yöneticilerinin rolünün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Okul yöneticiliği, eğitim sisteminin işleyişi, öğretmen ve insan gücünün yönetilmesi gibi iş tanımlarına sahiptir. Yöneticilik, sistemin organizasyonel anlamda bağlantılarını yürüten, bu bağlantıların devamlılığını sağlayacak kişileri yöneten; sistemin kendisine hakim olan ve yürütme faaliyetlerini yönetim eylemleriyle birleştiren bir yapıya sahiptir (Raducan ve Raducan, 2014). Okul yöneticilerinin yönetim sürecindeki etkililiğini; okulun sahip olduğu iklim, kültür ve çalışma arkadaşlarının yapısı gibi birçok değişken etkileyebilmektedir. Bu değişkenlerin yöneticilerle ilgili özelliklerine baktığımızda liderlik stilleri ve öz yeterlik inançları göze çarpmaktadır (Erdoğan, 2000). Okul yöneticilerini ele alırken liderlik ve öz yeterlik kavramlarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmada, liderlerin sahip olduğu liderlik ve liderlik stilleri özelliklerinde öz yeterlik inancının rolü ele alınmıştır.

1.1. LİDERLİK KAVRAMI ve LİDERLİK STİLLERİNİN KAPSAMI

1.1.1. Liderlik ve Liderlik Stilleri Kavramı Tanımı

Liderlik kavramı 1920 yılından beri birçok araştırmacı tarafından farklı tanımlarla açıklanmıştır. Özellikle 20.yy liderlikler ilgili binlerce araştırma yapılmış olup üç yüz elliden fazla liderlik tanımı ortaya çıkmıştır (Bakan ve Büyükbeşe, 2010) Liderlerin örgüt içerisinde bireylerin ve grupların davranışlarını etkileyebileceği bilinmektedir (Hersey ve Blanchard,

1977). Lider grubun vizyon, misyon ve amaçları doğrultusunda grubu bir arada tutma ve grubu harekete geçirmeyle birlikte grup etkinliklerini düzenlemektedir. Aynı zamanda grup içerisindeki diğer dinamikleri yürütme, yönlendirme ve rol model olmada kritik bir öneme sahiptir (Çalık, 2003). Liderin birçok sorumluluğu vardır bununla birlikte liderlik tanımı daha kapsamlıdır. Lider, süreçte farklı kollarında yaşanabilecek kriz durumlarında da öne çıkarak doğru krize müdahale stratejileri oluşturur; mevcut düzen dahilinde en uygun seçenekleri değerlendirerek çözüme yönelik yapıyı örgütleyen bir role bürünür (Northouse, 2013; Rost, 1993). Werner (1993)'e göre lider; grup hedeflerine ulaşabilmek adına belli durumlar, zaman aralıkları ve koşullar altında insanları cesaretlendiren, gruba deneyimlerini aktaran ve grup üyelerinin yönetsel süreçten memnun kalmalarını sağlayan kişiyken liderlik ise, örgütsel amaçların hayata geçirilmesinde örgütsel etkinlikleri etkileme süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda liderin geleceğe gerçekçi sınırlar içerisinde umutla ve iyimserlikle bakması, kritik anlarda risk alabilmesi ve grup dinamiğini oluşturan yapılara güvenmesi, süreci iyi analiz edebilmesi, hedefler ve standartlar oluşturmada grubu yönlendirebilmesi katı sınırlardan ve sivri davranışlardan kaçınarak örgüt üyelerinin özgürce davranabilecekleri bir ortam yaratması en önemlisi de yönetme sürecinin kendisine değil liderlik yeteneğini sergileme davranışına sahip olması gerekmektedir (Önen ve Kanayran, 2015 akt., Wadsworth, 1999).

Liderin yönetimde olduğu örgütlerin başında okullar gelmektedir. Yapılan araştırmalarda görülmektedir ki; okulun kültürünün ve ikliminin sağlıklı ve olumlu bir şekilde yönetilmesi, öğretmenlerin daha refah ortamlarda çalışması okul yöneticilerin ortaya koyduğu liderlik stiliyle yakından ilişkilidir (Açıkalın, 2000; Cemaloğlu, 2007; Özdemir ve Kavak, 2017). Tanımların farklı bakış açısı ve gelişen araştırma metotları sayesinde liderliğin stilleri üzerinde de çalışmalar yapılmıştır. Alan yazın incelendiğinde pek çok liderlik stili tanımlandığı ancak liderlik stili içerisinde en çok göze çarpan üç stilin olduğu tespit edilmiştir. Bu üç stili; dönüşümcü, sürdürümcü ve serbest bırakıcı liderlik olarak açıklayabiliriz.

1.1.2. Dönüşümcü Liderlik

Bu stil hakkında yapılan araştırmalara baktığımızda liderliğin değişim kavramı üzerindeki etkisinin merkezde olduğunu görmekteyiz. Daha geniş kapsamda dönüşümcü liderlik, değişimi yönetimde etkin bir şekilde kullanan, değişimin içerdiği ileri görüşlü yapıyı ortaya çıkartan ve değişime duyulan ihtiyacı tanımlamak için gerekli olan yeteneklerin tümünü kapsar (Yürek, 2018 akt., Keçicioğlu, 1998). Dönüşümcü liderler, iş görenlerin; iş tanımları içerisinde yaptığı tüm davranışları, hedeften bağımsız olmayacak şekilde uygun vizyona

yönelik tutumlar geliştirmelerine yardımcı olacak şekilde yönlendirir. Dönüşümcü liderler, iş görenlerin tüm yetenek ve becerilerini ortaya çıkartıp kendilerine olan güvenlerini artırarak potansiyellerine ulaşmalarını ve beklenenden daha fazla sonuç almalarını hedeflemektedir (Tabak, 2005). Kamuoyunun eğitim sistemi üzerinde odağı, sistemdeki standardın yükseltilmesi ve öğrencilerin eğitsel performansların geliştirilmesine yönelik olmaya başladıktan sonra dönüşümcü liderlikle ilgili çalışmalar eğitim yönetimi alanında artış göstermiştir. Dönüşümcü liderlik ve eğitim yönetimi bir süre sonra birlikte ele alınarak okul çalışanlarının performansının artmasına, iş doyumunun artmasına, yeni öğretim ve öğrenme yaklaşımlarının gelişmesine, öğrencilerin içsel ve dışsal motivasyonlarının artmasına ön ayak olmuştur (Celep, 2004).

1.1.3. Sürdürümcü Liderlik

Burns tarafından ortaya atılan sürdürümcü liderlik kavramı, bir işi gerçekleştirmek için lider ile grup üyeleri arasında hedefe yönelik karşılıklı ilişki kurulmasıyla birlikte liderin davranışları üzerinde durmaktadır. Sürdürümcü liderler okul yönetimi esnasında öğretmenler iş tanımlarını gerçekleştirirken onların yaptıklarını ödüllendirerek motive etmeyi amaçlarlar. Bu liderler, iş görenlerin ne istediklerini bilir ve bunu onlara sağlar (Hoy ve Miskel, 2012). Sürdürümcü liderin özelliklerinden biri de iş görenlerin üzerinde otorite sağlamaktır. Bu bağlamda sürdürümcü liderlik tanımı geleneksel özellikleri de içerisinde barındırır. Bu stilde iş görenlerin yaptıkları işin neticesine göre ödüllendirme sistemi uygulanarak motive olmaları sağlanmaktadır. Sürdürümcü liderler, yönlendirme noktasında yetkisini en aktif kullanan liderlik stiline sahiplerdir. Sürdürümcü liderler insan kaynağını gereksiz tüketmekten kaçınmakta ve grubun maddi olanaklarını tutumlu bir şekilde kullanmaktadırlar (Soba, Akman ve Eroğlu, 2018). Sürdürümcü liderler, değişim yerine mevcut düzeni korumak ve sürdürmek üzerine yoğunlaşır. Bu özelliğiyle sürdürümcü okul yöneticileri; var olan sistemi okulda uygulayabilmesi, sistemin sürdürülebilmesi ve motivasyonun korunmasını sağlarken okulun gelişimini ve başarısını da sınırlandırabilir (Gedikoğlu, 2015)

1.1.4. Serbest Bırakıcı Liderler

Serbest bırakıcı liderler, dönüşümcü liderler kadar değişimi ve inovasyonu hedeflemeyen; sürdürümcü liderler kadar otoriter olmayan, mevcut düzeni koruma gereksinimine sahip olmayan ve her şeyin olduğu gibi devam etmesine izin veren yapıdadırlar. Başka bir deyişle serbest bırakıcı liderler kritik konularda fikirlerini belirtmekten kaçınan ve

harekete geçme noktasında adım atmayan yapıdadırlar. Buna bağlı olarak karar vermekte başarısızdırlar, sorumluluk almaktan kaçınırlar, geribildirim vermezler ve mevcut otoritenin devam etmesini kabullenirler. Tüm bu etmenler ele alındığında serbest bırakıcı liderler en pasif liderlik stiline sahiptirler. Bu liderlik stiline sahip okul yöneticilerinin genelde odalarında oturan, mümkün olduğu kadar az öğrenci, öğretmen ve okul personeliyle görüşen, öğretmen ihtiyaçlarını ve öğrenci gelişimlerini önemsemeyen yapıya sahiptirler. Bu tarz okul yöneticilerin olduğu okullarda kaosun hakim olması olasıdır (Hoy ve Miskel, 2012). Tüm bunların yanında bu liderlik stiline iş görenlerin bağımsız tutumlarını artırma, kendilerini özgür hissetme, yeni stratejileri deneme ve buna en uygun kararları alma gibi avantajları vardır (Yörük, Dündar ve Topçu, 2011).

1.2. Öz Yeterlik

Bandura (1977)'ye göre; öz-yeterlik; "Kişinin ileriye yönelik durumları yönetmek için gereksinim duyduğu hareket türlerini planlama ve gerçekleştirme hususunda kendi yeteneklerine olan inancı"dır. Bir diğer deyişle, öz-yeterlik; kişinin ortaya koyacağı işe yönelik yeteneklerini fark ederek buna uygun becerilere sahip olup olmadığını değerlendirmesi ve işi gerçekleştireceğine dair inanca sahip olması olarak açıklanmaktadır (Akyürek, 2020). Öz yeterlik inancı, bireyin iş yaşamı ve sosyal yaşantısında ortaya koyacağı performansına etki edebilmektedir çünkü birey ancak ortaya konulacak olan faaliyet için yeterli beceri, ilgi, motivasyon, yetenek ve deneyim düzeyine sahip olduğunu fark ederse harekete geçmektedir. Bu açıdan ele alındığında öz yeterlik inancı temelde harekete geçirici bir unsurdur (Işık, 2001; Özerkan, 2007). Öz yeterlik düzeyi; çevre, şartlar, görevin türü ve zorluk seviyesine göre ve kişinin konuya ilişkin sahip olduğu bilgi birikim düzeyine göre önemli ölçüde farklılık gösterir (Bandura, 1997; Zimmerman, 2000b). Çevremizdeki liderleri incelediğimizde cinsiyetlerinden bağımsız olarak liderleri başarıya götüren alt yapılarda, yaptıkları işe olan inançlarının yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu tarz liderlerin faaliyetlerde aktif rol oynamasında, inançları önemli rol oynamaktadır. Öz yeterlik inancı, hızla değişen ve stres içeren görevlere uyum sağlamak bakımından liderlerin işi gerçekleştirmeye yönelik pozitif inançlarını destekler. Bununla birlikte iş motivasyonunu koruma ve başarısızlığın potansiyel olarak güdüleyici etkisinden yararlanma gibi koruyucu faktörlere sahiptir (Wood ve Bandura, 1989; Chen, Gully ve Eden, 2001).

Öz yeterlik inancının okul yöneticilerinde beklenen düzeyde var olması elzemdir. Okul yöneticilerinin öz yeterlik inançlarının yeterli veya yetkin düzeyde olması okullardaki işleyişin, etkililiğini sağlama açısından büyük ölçüde arz etmektedir çünkü okullarda bir hedef doğrultusunda bir işi başarabileceğine veya gerçekleştirebileceğine dair inancın güçlü olması sürecin kendini gerçekleştirmesini sağlayabilir. Bu nedenle okul yöneticilerinde öz yeterliğin incelenmesi önem taşımaktadır. (Akyürek, 2020).

1.3. Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişki

Okul yöneticilerinin liderlik sürecinde birçok etken vardır. Bu etkenlerden biri yöneticinin liderlik stiliyle bir diğeri liderin kendine yönelik inançlarıdır. Liderin kendine yönelik inancı örgüt içerisindeki aktif rolüyle anlamlı ilişkilidir. Bu sebeple hem liderlik vasfı taşıyan hem de öz yeterlik inancı yüksek yöneticilerin yönetim sürecinde daha aktif rol alması beklenir (Bass, 2004; Davies ve Davies, 2011). Yüksek öz yeterlik inancına sahip liderler gözlemlendiğinde fark edilmektedir ki bu liderlerin yüksek öz yeterlik inançları okulun yönetimi konusunda hedefe yönelik çalışmalarda daha kararlı olmalarını sağlamaktadır (Yürek, 2018). Öz yeterliği yüksek ve demokratik liderlik stiline sahip okul yöneticilerinin öğretmen ve personel yönetiminde daha başarılı olması ön görülmektedir. (Çelikay ve İnandı, 2023). Dönüşümcü liderlerin üretken ve pozitif yönde otorite tutumu; sürdürümcü liderlerin yönetim sürecinde onaylayıcı rolünün ve iş tanımlarına yönelik hakimiyetlerinin süreçteki önemi bilinmektedir. Yapılan araştırmalara baktığımızda yüksek öz yeterlik inancına sahip dönüşümcü ve sürdürümcü liderlerin; iş görenlerin kendi yeteneklerini sergilemesinde, iş görenlerin performansını değerlendirmede, iş görenlere eğitim fırsatı sunmada ve çatışma çözme müdahalelerinde daha başarılı olduğu bilinmektedir (Rhodes, 2012; Çelikay ve İnandı, 2023; Yürek, 2018).

AMAÇ

Bu çalışmanın amacı; okul yöneticilerinin liderlik ve liderlik stilleri özelliklerinin öz yeterlik inancı bakımından incelenmesini içeren çalışmalara genel bir bakış sunmaktır. Araştırmada betimsel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi ve kategorik çözümleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın yürütülmesinde; Google Akademik, Researchgate, Dergipark, Ulusal Tez Merkezi ve Science Direct kullanılmıştır. Konuya ilişkin 20 makale araştırması;

çalışma grubu, araştırma yöntemi, veri toplama araçları, veri analizi süreci ve araştırma sonuçları bakımından incelenmiştir.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1. YÖNTEM

Araştırma Modeli Araştırmada betimsel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi ve kategorik çözümleme tekniği kullanılmıştır. Kategorik analiz, elde edilen verilerin daha küçük birimlere bölünmesi ve önceden planlanan veya analiz sırasında oluşturulan kriterlere göre gruplara ayrılması anlamına gelir (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Kategorik analiz için kod ve kategorilerin oluşturulması, ardından araştırma problemi ile bağ kurularak literatür birleştirme ve yorumlama yapılması neticesinde içerik analizinin tamamlandığı ifade edilmektedir (Metin ve Ünal, 2022).

2.2. Evren, Örneklem ve Veri Analizi

Araştırmada konu edinilen çalışmalar; Google Akademik, Researchgate, Dergipark, ScienceDirect ‘Liderlik, Liderlik Özellikleri, Liderlikte Öz Yeterlik, Liderlik Stilleri, Okul Yöneticilerinde Liderlik Özellikleri, Liderlik Stilleri ve Okul Yönetimi, Okul Yöneticilerinde Öz Yeterlik, Okul Yöneticilerinde Liderlik Özelliklerinin Öz Yeterlik Algısı, Liderlik Stilleri ve Eğitim Sektörü’ anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Konuya ilişkin 98 çalışma incelenmiş olup 49 araştırma amaca yönelik tespit edilmiştir. Bu araştırmalar içerisinde 29 tanesi derleme makalesi olduğu için araştırma kapsamında ele alınmamıştır. İncelenen konu başlığına uygun 20 makale ve tez araştırması çalışma grubu, araştırma yöntemi, veri toplama araçları, veri analizi süreci ve araştırma sonuçları bakımından incelenmiştir. 20 araştırmanın 13 yöneticiler ve okul yöneticileriyle ilgili, 10 öz yeterlikle ilgili, 8 liderlik stilleriyle ilgili olduğu tespit edilmiştir.

2.3. BULGULAR

Çizelge 1. Yöneticilerin liderlik stilleri ve öz yeterlik inançları ile ilgili yapılan çalışmalar

	Çalışma İsmi	Yazarlar ve Yıl	Sektör	Araştırma Yöntemi	Örneklem	Değişkenler	Veri Toplama Araçları	Veri Analiz Yöntemleri
1	Okul Yöneticilerinin Öz- Yeterlik Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi	Akyürek, M. İ. (2020).	Eğitim	Nicel	408 Okul Yöneticisi	Yaş, cinsiyet görev, branş, yöneticilik kıdemi, okul kademesi, öz yeterlik inancı	Okul Müdürlerinin Yeterlik Algıları Ölçeği	Frekans Analizi, Yüzde Analizi, T- testi, ANOVA
2	Okul Yöneticilerinin Genel Öz Yeterlilik İnançları ve Sahip Oldukları Liderlik Stillерinin Yetenek Yönetimi Becerileri ile İlişkisi	Çelikay, P.& İnandı, Y. (2023).	Eğitim	Nicel	217 Okul Yöneticisi	Cinsiyet, öğrenim durumu, görev süresi, görevi, yetenek yönetimi, liderlik stilleri, öz yeterlik inancı	Genel Yetkinlik, Liderlik Tarzı Davranış, Eğitim Örgütlerinde Yetenek Yönetimi Ölçeği	Regresyon Analizi
3	Okul Yöneticilerinin Liderlik Stillерinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi	Cemaloğlu, N. (2007).	Eğitim	Nicel	500 Öğretmen	Yaş, cinsiyet branş, liderlik stilleri, medeni durum, mesleki kıdem, branş, okul türü, eğitim kademesi	Çok Faktörlü Liderlik Anketi	SPSS
4	Üniversite Akademik Yöneticilerinin Liderlik Davranışları	Korkut, H. (1992).	Eğitim	Nitel	4 Okul yöneticisi	Liderlik davranışı boyutları, yaş, cinsiyet unvan,	İçerik Analizi	
5	Öz Yeterlilik İnançları: Yönetici Roller	Işık, İ. (2002).	Özel Sektör	Nicel	120 Yönetici	Yaş, cinsiyet mesleki kıdem, pozisyon, görev, öz	Başarı Yönelimi, Araç Yeterliliği, Genel	Faktör Analizi, İtem Analizi, Pearson Korelasyon Analizi, Çoklu

	Açısından Bir İnceleme					yeterlik inancı, yönetici rolleri	Yeterlilik, Sosyal Beğenilirlilik ve Rol Yeterliliği Soru Formu	Regresyon Analizi, Çoklu Varyans Analizi
6	Leadership and Management	Raducan , R. & Raducan R. (2014)	Özel sektör	Nicel	50 yönetici	Liderlik stilleri	Örgütsel Liderlik Anketi, Liderlik Tarzlarının Analizi Anketi, Tarzlar Anketi, Etki ve Liderlik Tarzları Anketi	
7	Yöneticilerin Liderlik Özelliklerinin Çalışanların Motivasyonu ve Performansı Üzerindeki Etkileri: Kamu ve Özel Hastanelerinde Bir Uygulama	Koçak, R. D., & Özüdoğru, H. (2012).	Sağlık	Nicel	66 hastane çalışanlarından seçilen 340 işgören	Yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, görev süresi, unvan, liderlik özellikleri, motivasyon, performans	Anket	Regresyon Analizi
8	Yöneticilerin Öz Yeterlik Algıları ile Liderlik Stilleri Arasındaki İlişki (Tatvan İlçesi Örneği)	Yürek, U. (2018).	Eğitim	Nicel	93 okul yöneticisi	Yaş, cinsiyet öğrenim durumu, yöneticilik türü, çalıştıkları kurum, mesleki kıdem, liderlik stilleri, öz yeterlik inancı	Yönetici Öz Yeterlik Ölçeği, Liderlik Stili Ölçeği	ANOVA
9	Relationship Between Self-Efficacy, Transformational Leadership	Mestero va, J., & Prochazka, J &	Yönetim	Nicel	304 yönetici	Öz yeterlik inancı, liderlik stili, lider etkililiği	Öz Yeterlilik Ölçeği, Çok Faktörlü	SPSS

	and Leader Effectiveness	Vaculik, M. (2015).					Liderlik Ölçeği	
10	Öğretmenlerin İş Doyumu Düzeyleri ile Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Doğan, Ü. (2021).	Eğitim	Nicel	252 öğretmen	Yaş, cinsiyet Liderlik stilleri, iş doyumu	Minnesot a İş Doyumu Ölçeği, Okul Müdürleri Liderlik Stilleri Ölçeği	T- testi ANOVA
11	Yöneticilerde Yeni Liderlik Becerileri ile Stres İlişkisi: KOMB (VUCA) ve Öz Yeterlik Etkileşimi	Yurdasever, E. & Fidan, Y. (2020).	Özel Sektör	Nicel	797 yönetici	Yaş, öğrenim durumu, pozisyon, görev süresi, sektör, öz yeterlik inancı, stres	Anket	SPSS 21.0
12	Extending self-efficacy theory to leadership: A review and empirical test	McCor mick, M. J., Tangum a, J., & López-Forment , A. S. (2002).	Eğitim	Nicel	223 öğrenci	Öz yeterlik inancı, yaş, cinsiyet eğitim durumu, deneyim, liderlik girişimi	Anket	ANOVA
13	İlköğretim Okul Müdürlerinin Genel Öz Yeterlik İnançlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi Rize Örneği	Okutan, M. & Kahveci , A. (2012).	Eğitim	Nicel	144 okul yöneticisi	Öğrenim durumu, mesleki kıdem, atama türü, eğitsel bilgi, öz yeterlik inancı	Genel Öz Yeterlik Ölçeği	SPSS
14	Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul	Yalçın, S. , Akan,	Eğitim	Nicel	218 öğretmen	Cinsiyet, branş, kıdem, okul türü,	Okul Yöneticilerin	SPSS

	Yöneticilerinin Liderlik Stilleri İle Öğretmenlerin Pozitif Psikolojik Sermaye Düzeyler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	D. & Yıldırım, İ. (2018).				liderlik stilleri, pozitif psikolojik sermaye	Liderlik Stilleri Ölçeği, Pozitif Psikolojik Sermaye Ölçeği	
15	İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Otantik Liderlik ve Psikolojik Sermaye Özelliklerinin Karşılaştırılması	Keser, S. & Kocabaş, İ. (2014).	Eğitim	Nicel	279 yönetici	Cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, görev süresi, psikolojik sermaye, otantik liderlik düzeyi	Otantik Liderlik Ölçeği, Psikolojik Sermaye Ölçeği	SPSS for Windows 17.0
16	Yönetici Öz Yeterliği ve Okul Etkililiği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Işık, N. A. (2017).	Eğitim	Nicel	199 okul yöneticisi	Cinsiyet, eğitim durumu, sosyo-ekonomik düzey, mesleki kıdem, öğrenci sayısı	Yönetici Öz Yeterlik Ölçeği, Okul Etkililiği Ölçeği	SPSS
17	Yöneticilerin Liderlik Davranışlarının Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Psikolojik Sermaye Düzeylerinin Aracılık Rolü	Duruş, F. (2019).	Özel Sektör	Nicel	312 işgören	Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, liderlik stilleri, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti, psikolojik sermaye düzeyi	Anket	AMOS- SPSS
18	Okul Müdürlerinin Öğretimsel Liderlik Özelliklerinin	Uysal, O. K. & Bilgivar, O. O. (2023).	Eğitim	Nicel	631 öğretmen	Cinsiyet, mesleki kıdem, öğrenim durumu, okul	Öğretimsel Liderlik Ölçeği, Öğretmen Öz-	SPSS 26.0

	Öğretmenlerin Öz-Yeterliklerine Etkisi					kademesi, kadro durumu, öz yeterlik inancı, öğretimsel liderlik özelliği	Yeterlik Ölçeği	
19	Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Psikolojik İyi Olma Durumları Arasındaki İlişki	Cemaloğlu, N. & Çoban, Ö. (2019).	Eğitim	Nicel	127 okul yöneticisi	Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, mesleki kıdem, medeni hal, psikolojik iyi oluş, liderlik stilleri	Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği, Psikolojik İyi Olma Ölçeği	SPSS
20	Leadership self-efficacy and managers' motivation for leading change	Paglis, L.L. & Green, S.G. (2002).	Özel Sektör	Nicel	150 Yönetici	Liderlik girişimi, öz yeterlik, motivasyon, liderlik stilleri, koçluk davranışı	Liderlerde Öz Yeterlik Ölçeği	SPSS/ALPHA

Çizelge 2. Araştırmaların örneklem grubuna göre dağılımı

Örneklem Grubu	N*
Yönetici	6
Okul Yöneticisi	7
Öğretmen	4
Öğrenci	1
İş gören	2

*Araştırma sayısı

Çizelge 3. Araştırmaların örneklem büyüklüğüne göre dağılımı

Örneklem Büyüklüğü	N*
0-250	11
251-500	7
501-1000	2

*Araştırma sayısı

Çizelge 4. Araştırma türlerine göre dağılım

Araştırma Türü	N*
Nicel	16
Nitel	1
Tez	3

*Araştırma sayısı

Çizelge 5. Yöneticilerin liderlik stilleri ve öz yeterlik inançları ile ilgili çalışmalardaki değişkenlerin dağılımı

Değişkenler	N*
Demografik özellikler (cinsiyet, yaş, öğrenim durumu, mesleki kıdem, okul türü, okul kademesi, görev süresi, çalışılan kurum sosyo-ekonomik düzey)	17
Öz-yeterlik inancı	10
Liderlik stilleri	8
Yetenek yönetimi becerisi	1
Liderlik davranışı boyutları	1
Yöneticilik rolleri	1
Motivasyon	2
Performans	1
İş doyumu	1
Psikolojik sermaye	3
Psikolojik iyi oluş	1
Stres	1

Örgütsel Bağlılık	1
İşten ayrılma Niyeti	1
Lider Etkililiği	1
Liderlik Girişimi	2
Otantik Liderlik Düzeyi	1
Liderlik Özelliği	2
Koçluk Davranışı	1

*Araştırma sayısı

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Liderlerin, liderlik stilleri ve öz yeterlik inancı arasındaki ilişkileri değerlendirmeye yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde okul yöneticileri örneklemiyle daha fazla araştırma yapıldığı gözlemlenmiştir. Değerlendirmeye alınan 20 araştırmanın 16'sının nicel araştırma türünde olduğu görülmektedir. Nitel araştırmanın liderlik üzerine algılanan tutumları değerlendirdiği, nicel araştırmaların da liderlik stilleri arasındaki farkı ve öz yeterlik inancının liderlik özellikleriyle ilişkisini belirlemeye yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak ileride yapılacak nitel çalışmaların da alana katkı sağlayacağı ön görülmektedir. Değerlendirilen araştırmalarda ortak bulgulara bakıldığında liderlerin, liderlik özellikleri fark etmeksizin öz yeterlik inancının yüksek düzeyde olmasının yönetimdeki rolünde daha aktif bir rol oynamasına sebebiyet verdiği görülmektedir. Bununla birlikte liderlik stillerinin sahip olduğu yaklaşımlar araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yöneticilerin, liderlik stillerindeki farklılıklara göre okul yönetimindeki etkileri öz yeterlik inançları üzerinden incelendiğinde dönüşümcü ve sürdürümcü liderlik stillerine sahip öz yeterlik inancı yüksek okul yöneticilerinin; sistemin sürdürülebilirliğinde ve gelişiminde, iş görenlerin mevcut ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapmada, krize müdahalede, çatışma çözme ve yönetim becerilerinde daha etkili olduğu görülmektedir. Değerlendirilen araştırmalarda yönetim sürecinde liderlik stili kadar öz yeterlik inancının da süreçte etkili olduğu fark edilmiştir. Değerlendirme sonrasında yöneticilerin, öz yeterlik inanç düzeylerinin standardize edilmesi ve geliştirilebilmesi için sistemin yöneticilerden beklentilerinin somut olması ve aktarılması, liderlik ve yönetim süreciyle ilgili psikoeğitimin artırılması, yöneticilerin liderlik özelliklerine yönelik motivasyonel atölyelerin düzenlenmesi önerilmektedir. Alan yazın

incelendiğinde liderler üzerinde yapılan araştırmaların farklı iş kollarında da araştırılmaya değer olduğu ve bu alanda çalışmaların sıklığının artmasının alana katkı sağlayacağı ön görülmektedir. Ek olarak günümüz dinamik iş ortamında hızlı değişimin etkisiyle, yöneticilerin liderlik stillerine yönelik iç görü kazanmaları, yönetim sürecine sürekli uyum sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu iç görü, liderlerin değişen koşullara daha etkili bir şekilde adapte olmalarını ve yönetim süreçlerine olumlu bir katkı sağlamalarını mümkün kılar. Bu nedenle, liderlerin liderlik stilleri konusundaki öz yeterlik inançları, iş görenin performansını artırarak başarıyı desteklemekte önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda liderlik stillerinin tanıtımı ve yönetimdeki rolüyle ilgili psiko eğitimlerin düzenlenmesinin yöneticilere katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Ek olarak literatür incelendiğinde özellikle okul yöneticileri üzerine odaklanıldığı ve diğer sektörlerde çalışan yöneticilerle ilgili alan yazında kısıtlı çalışmaların gözlemlenmesi sebebiyle farklı iş kollarında bulunan yöneticilerle de çalışmalar yapılmasının alana katkı sağlayacağı önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkalin, A., *İlköğretim okulu yöneticilerinin dönüşümcü liderlik özellikleri ile empati becerileri arasındaki ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2000.

Akyürek, M.İ. (2020). *Okul yöneticilerinin öz yeterlik algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(38), 72-83.

Atlı, D., *Yetenek Yönetimi*. Crea Yayıncılık: İstanbul, 2012.

Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T., *Liderlik türleri ve güç kaynaklarına ilişkin mevcut gelecek durum karşılaştırması: Eğitim kurumu yöneticilerinin algılarına dayalı bir alan araştırması*. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 12(19), 73-84. 2010.

Bandura, A., Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral changes. *Psychological Review*, 86(2), 191-215, 1997.

Bass, B.M., *Leadership good, beter, best: Modern classics on leadership*. J.T. Wren, D.A. Hicks ve T.L. Price (Ed.), Edward Elgar Publishing: Northampton, Massachusetts 2004.

Celep, C., *Dönüşümcü Liderlik*. Anı Yayıncılık: Ankara, 2004.

Cemaloğlu, N., *Okul yöneticilerinin liderlik stillerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 5(1), 73-114. 2007.

- Cemaloğlu, N. ve Çoban, Ö., *Okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile psikolojik iyi olma durumları arasındaki ilişki*. Milli Eğitim Dergisi, 48(221), 73-90. 2018.
- Chen, G., Gully, S.M. ve Eden, D., Validation of a new general self-efficacy scale. *Organizational Research Methods*, 4(1), 62-83. 2001.
- Çalık, T., *Performans Yönetimi*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık: Ankara, 2003.
- Çelikay, P., ve İnandı, Y., *Okul yöneticilerinin genel öz yeterlik inançları ve sahip oldukları liderlik stillerinin yetenek yönetimi becerileri ile ilişkisi*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(3), 202-217, 2023.
- Davies, B. ve Davies, B.J., *Talent management in education*. Sage Publications: London, 2011.
- Doğan, Ü., *Öğretmenlerin iş doyumunu düzeyleri ile okul yöneticilerinin liderlik stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Academic Social Studies, 6 (19), 11-20, 2022.
- Duruş, F., *Yöneticilerin liderlik davranışlarının örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde psikolojik sermaye düzeylerinin aracılık rolü* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- Erdoğan, İ., *Okul yönetimi ve öğretim liderliği*. Sistem Yayıncılık: İstanbul, 2000.
- Gedikoğlu, T., *Liderlik ve Okul Yönetimi*, Anı Yayıncılık: Ankara, 2015.
- Hersey, P. ve Blanchard, K.H. (1977). *Management of Organizational Behavior: Human Resources*. Prentice-Hall: NJ.
- Hoy, W.K. ve Miskel, C.G., *Eğitim Yönetimi Teori, Araştırma ve Uygulama* (Turan, S., Çev.). Nobel Yayıncılık: Ankara, 2012.
- Işık, A. N. ve Gümüş, E. (2017). Investigation of relationship between principals' self efficacy and school effectiveness . *Kastamonu Eğitim Dergisi* , 25 (1) , 419-434 . doi: 10.24106/kefdergi.309192
- Işık, İ., *Öz-yeterlilik inancı: Yönetici rolleri açısından bir inceleme* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002.
- Kaye, B. ve Jordan-Evans, S., Engaging talent create a culture that engages talent. *Executive Excellence*, 20(8), 11-11, 2003.
- Keser, S. ve Kocabaş, İ. (2014). İlköğretim okulu yöneticilerinin otantik liderlik ve psikolojik sermaye özelliklerinin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 20(1), 1-22. doi: 10.14527/kuey.2014.001

- Koçak, R. D. ve Özüdoğru, H., *Yöneticilerin liderlik özelliklerinin çalışanların motivasyonu ve performansı üzerindeki etkileri: kamu ve özel hastanelerinde bir uygulama*. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (1) , 76-88, 2012.
- Korkut, H., *Üniversite akademik yöneticilerinin liderlik davranışları*. Ankara, University Journal Of Faculty Of Educational Sciences, 25(1), 93-111, 2019.
- McCormic, M.J. (2001). *Self-efficacy and leadership effectiveness: applying social cognitive theory to leadership*. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 8(1).
- McCormick, M.J., Tanguma, J. ve López-Forment A.S. (*Extending self-efficacy theory to leadership: A review and empirical test*. *Journal of Leadership Education*, 1(2), 2002.
- McLaren, P., *Life in schools: An introduction to critical pedagogy in the foundations of education*. Routledge: New York, 2015.
- Mesterova, J., Prochazka, J and Vaculik, M., *Relationship between self-efficacy, transformational leadership and leader effectiveness*. *Journal of Advanced Management Science*, 3(2), 2015.
- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: iletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 273-294. doi: 10.18037/ausbd.1227356
- Northouse, P.G., *Leadership defined. Leadership: Theory and practice*. California: Sage Publications, 2013.
- Okutan, M. ve Kahveci, A. *İlköğretim okul müdürlerinin genel öz yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Rize örneği*. Kastamonu Eğitim Dergisi, 20 (1), 27-42, 2012.
- Önen, S. M. ve Kanayran, H. G. (2015). *Liderlik ve motivasyon: Kuramsal bir değerlendirme*. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2) , 43-64.
- Özdemir, N. ve Kavak, Y., *Akademik Başarı Kıskaçındaki Okul Yöneticileri*. Pegem Akademi: Ankara, 2017.
- Özerkan, E., *Öğretmenlerin öz-yeterlik algıları ile öğrencilerin sosyal bilgiler benlik kavramları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2007.
- Paglis, L. L. ve Green, S. G., *Leadership self-efficacy and managers' motivation for leading change*. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(2), 215-235, 2002.
- Raducan, R. ve Raducan, R. (2014). *Leadership and management*. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 149, 808-812.

- Rhodes, C. (2012). Should leadership talent management in schools also include the management of self-belief? *School Leadership and Management*, 32(5), 439-451.
- Rost, J. C., *Leadership for the Twenty-First Century*. Praeger: New York, 1993.
- Soba, M., Akman, E. ve Eroğlu, E., *Liderlik stilleri ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin izmir karabağlar ilçesinde bulunan devlet okulları üzerinden incelenmesi*. *Journal of Business Research*, 10(4), 1123-1147, 2018.
- Tabak, A. (2005) *Lider ve Takipçileri*. Asil Yayın Dağıtım: Ankara.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E., *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. Epsilon Yayınevi: İstanbul,2001.
- Uysal, O. K. ve Bilgivar, O.O. (2023). İkul müdürlerinin öğretimsel liderlik özelliklerinin öğretmenlerin öz-yeterliklerine etkisi . *İZÜ Eğitim Dergisi*, 5 (9), 74-93. doi: 10.46423/izujed.1225511
- Wood, R. ve Bandura, A., Social cognitive theory of organizational management. *Academy of Management Review*, 14(3), 361-384, 1989.
- Yalçın, S., Akan, D. ve Yıldırım, İ. *Öğretmenlerin algularına göre okul yöneticilerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (18), 157-174, 2018.
- Yörük, D., Dündar, S. ve Topçu, B., *Türkiye'deki belediye başkanlarının liderlik tarzı ve liderlik tarzını etkileyen faktörler*. *Ege Akademik Bakış*, 1, 109-109, 2011.
- Yurdasever, E. ve Fidan, Y., Yöneticilerde yeni liderlik becerileri ile stres ilişkisi: komb (vuca) ve öz yeterlilik etkileşimi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 119-130, 2020.
- Yürek, U., *Yöneticilerin öz yeterlik alguları ile liderlik stilleri arasındaki ilişki (Tatvan ilçesi örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2018.
- Zimmerman, B.J. (2000b) Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 82-91.

OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN DUYGULARI TANIMA VE İFADE ETME BECERİLERİ İLE EBEVEYN TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Prof. Dr. ARZU ÖZYÜREK

Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, a.ozyurek@karabuk.edu.tr- orcid.org/0000-0002-3083-7202

ÖZET

Duyguları tanıma ve ifade etme becerileri, okul öncesi yaşlardan itibaren kazanılmaya başlanmaktadır. Bu beceriler sosyal ilişkilerin temelini oluşturmaktadır ve ilk olarak aile ortamında edinilmeye başlanmaktadır. Çocuğun okul öncesi eğitime başlaması ve akran etkileşimleri artmakta, sosyal ilişkiler ve dolayısıyla duyguları tanıma ve ifade etme becerileri daha fazla önem kazanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada okul öncesi çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileri ile ebeveyn tutumları arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmada “Okul öncesi çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileri ne düzeydedir? Okul öncesi çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Okul öncesi çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileriyle ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorularına cevap aranmıştır. Çalışma grubunda kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenen ve okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaşındaki 38 kız ve 58 erkek olmak üzere 96 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri (60 anne, 36 baba) yer almıştır. Veriler Kusche Duygu Envanteri, Duyguları İfade Etme Testi ve Ebeveyn Tutum Ölçeği ile toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistik kullanılmış, normallik dağılımları incelenerek parametrik olmayan testlerin kullanılabilmesine karar verilmiştir. Ölçek puanları arası ilişkilerin belirlenmesinde Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Sonuç olarak okul öncesi çocukların duyguları tanıma becerileri iyi olmasına rağmen duyguları ifade etme becerilerinin düşük düzeyde olduğu, ebeveynlerin demokratik tutumlarının daha baskın olduğu görülmüştür. Okul öncesi çocukların duyguları tanıma düzeyleri arttıkça duyguları ifade etme düzeylerinin de arttığı, ebeveynlerin çocuklarına yönelik demokratik tutumları arttıkça otoriter tutumlarının azaldığı saptanmıştır. Çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileriyle ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Konuyla ilgili alan yazın bilgileri ışığında bulgular tartışılmış, bazı öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Dönem, Duyguları Tanıma, Duyguları İfade Etme

1.GİRİŞ

Duygular, insanların sosyal ilişkilerini yönlendirmektedir ve bu boyutuyla insan yaşamında önemli bir yeri bulunmaktadır. Düşüncelerin ve davranışların da duygular tarafından etkilendiği ve duyguların içsel bir güç olduğuna inanılmaktadır. Duyguların tanımlanabilmesi okul öncesi yaşlardan itibaren başlamakta, çocuklar hem kendilerinin hem de diğerlerinin duygularını tanımlayıp buna yönelik soruları cevaplandırabilmektedirler. Örneğin kendini nasıl hissettiğini ifade edebilmektedirler (Gür ve Koçak, 2016). Başkalarının duygularını tanımak, tanımlamak ve yorumlamak çocuklar için daha zordur, fakat bu beceriler iletişim açısından gereklidir (Yılmaz, 2012).

Çocuk gelişimini konu alan çalışmalarda duygusal gelişim ve duygusal becerilerin sosyal gelişimle, akranlarla iletişimle, davranış gelişimiyle, okul olgunluğu ve bilişsel becerilerle ilgili olduğu ortaya konmuştur. Duygusal becerilerin gelişimindeki yetersizlik durumunda çocukların okula uyumu ve akran ilişkilerinde de sorunlar yaşadıkları, akademik başarılarının düştüğü görülmektedir (Durmuşoğlu Saltalı, 2013). Akademik başarıdaki artış, zihinsel becerileri yanında motivasyon ve duygusal becerilerin birleştirilerek erken dönemlerden itibaren çocuğa kazandırılmasıyla mümkündür. Bir öğrencinin başarılı olarak nitelendirilmesi için ders başarısının yanında diğer insanların duygularını anlayabilme yeteneği, kendi duygu ve davranışlarını kontrol edebilmesi, akranlarıyla, öğretmenleriyle ve yakın çevresindeki bireylerle sağlıklı sosyal ilişkiler kurup devam ettirebilme yetenekleri de göz önünde bulundurulmaktadır. Yapılan çalışmalar çocuğun okula başladığında yüksek akademik başarı ve okul olgunluğu göstermesi için okul öncesi dönemde duygusal becerilerinin gelişiminin önemini vurgulamaktadır. Duygusal becerilerin kazanılmasında en önemli dönem ise okul öncesi dönemdir (Karaaslan, 2012). Duygusal gelişimde yaş, cinsiyet, beyin gelişimi, aile ortamı, kültür, etkinliklere katılım yanında model alınan kişilerin etkisi olduğu (Aydoğan vd., 2015), duyguları tanıma ve ifade etme becerilerin ise okul öncesi eğitimden itibaren geliştiği söylenebilir.

Okul öncesi çağı tüm duygu türlerinin ortaya çıktığı çağdır. Öfke, kıskançlık, yabancılara ya da bazı kimselere karşı nefret, inatçılık bu çağda kendini en yoğun biçimiyle gösterir. Aile çevresinin, bu tür duyguların oluşmasında büyük etkisi vardır. Bu yüzden çocuklar arasında oldukça bireysel ayrılıklar görülür. Çocukta duyguları tanıma ve ifade etme becerileri doğumla ev ortamında başlamaktadır. Ailenin model olması ve aile çocuk iletişimi çocuğun duyguları tanıma ve ifade etme becerilerinin gelişiminde önemli yere sahiptir. Aileler, günlük hayatta olaylara verdikleri tepkilerle çocuklara duygu kelimelerini ve duyguları tanımayı öğretirler. Bu

açından aile ortamı çocukların duygusal becerilerinin gelişiminde önemli role sahiptir. Aile ortamında iletişim için desteklenip cesaret verildiğinde çocuklar duyguları tanıma, anlama, ifade edebilmede zorlanmayacaklardır (Karaaslan, 2012). Çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileri onların dil, bilişsel ve sosyal gelişimleri yanında ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarından da etkilenebilir.

Tutumlar çeşitli nesne, olay ya da kişilere yönelik davranışları ifade etmektedir. Ebeveyn tutumları ise anne-babaların çocuk yetiştirmede benimsedikleri davranış tarzları olarak ifade edilebilir. Anne-babaların çocuklarını yetiştirmede benimsedikleri tutumlar olumlu ve olumsuz tutumlar olarak ele alınabilir. Demokratik ve yetkeci tutumda çocuğun kabul edildiği davranışlar benimsenir. Oysa aşırı baskıcı ve otoriter, aşırı koruyucu, ilgisiz ve ihmalkar, tutarsız tutumlar ise çocuklar üzerinde olumsuz sonuçlara neden olacağından olumsuz tutumlar olarak tanımlanabilir (Ogelman ve Özyürek, 2021). Olumlu bir tutumun benimsendiği aile ortamında yetişen çocukların olumlu davranışlar ve beceriler geliştirmeleri daha olasıdır (Kaya vd., 2012).

Erken yaşlardan itibaren duyguları tanıma ve ifade etme becerilerinin gelişmesiyle çocuklar çevresindeki kişilerle daha kolay uyum sağlayabilirler. Okul çağından önce bu becerilerin gelişimi, çocukların ilkokula başladıklarında akran ilişkileri ve öğretmenleriyle etkileşimlerine olumlu yansıtacaktır. Bu çalışmada okul öncesi çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileri ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Okul öncesi çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileri ne düzeydedir?
- Okul öncesi çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Okul öncesi çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileriyle ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Çalışmada betimsel tarama modelinden ilişkiyel tarama modeli benimsenmiştir. Betimsel modellerde, mevcut durum olduğu gibi ortaya konmaya çalışılır. Bu çalışmada çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileriyle ebeveyn tutumları arasındaki ilişki araştırılmıştır.

2.2.Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, basit rastgele ve kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle erişilebilen çocuklar ve ebeveynlerinden oluşmuştur. Karabük İli resmi okul öncesi eğitim

kurumlarına devam eden 5-6 yaşında 38 kız 58 erkek olmak üzere 96 çocuk ve bu çocukların ebeveyni olarak 60 anne ve 36 baba, çalışma grubunda yer almıştır. Çalışma grubundaki çocukların %66,7'sinin okulda ilk yılı ve %33,3'ünün ikinci yılıdır, %20,8'i tek çocuk iken %54,2'si iki kardeş ve %25'ü üç veya daha fazla kardeşe sahiptir. Çocukların annelerinin %13,5'i 31 yaşından küçük, %40,6'sı 31-35 yaş, %33,3'ü 36-40 yaş, %12,5'i 41 yaş ve üzeri yaşta iken babalarının %33,3'ü 31-35 yaş, %38,5'i 36-40 yaş, %28,1'i 41 yaş ve üzeri yaşta iken Annelerin %20,8'i ilkokul, %10,4'ü ortaokul, %27,1'i lise ve %41,7'si üniversite mezunu iken babaların %13,5'i ilkokul, %12,5'i ortaokul, %31,3'ü lise ve %42,7'si üniversite mezunudur. Çalışma grubunun %86,5'i anne-baba-çocuktan oluşan çekirdek aile iken %13,5'i diğer akrabaların da bulunduğu geniş aileye sahiptir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, Kusche Duygu Envanteri, Duyguları İfade Etme Testi ve Ebeveyn Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçüm araçlarıyla ilgili maddelerden önce çalışma grubunun cinsiyet, yaş ve öğrenim durumu gibi bazı kişisel bilgilerinin sorgulandığı bölüme yer verilmiştir.

Kusche Duygu Envanteri; Kusche (1984) tarafından, çocukların duyguları tanımlama ve duyguları okuma becerilerini değerlendirmek için geliştirilmiştir ve her duygu kavramı iki kez, iki farklı çizgi resim setiyle test edilmektedir. Envanterin Duygusal Kavramları Tanıma alt boyutu, Speltz ve arkadaşları (1999) tarafından okul öncesi dönem çocuklarının alıcı duygu dilini değerlendirmek için revize edilmiş olup 30 maddeden oluşan testin Cronbach Alfa değerleri ön testte 0,75 ve son testte 0,81 bulunmuştur. Ölçekte, “*Sevgi dolu, üzgün, utanmış, korkmuş, heyecanlanmış, kafası karışmış, yaptığı bir şeyden dolayı mahcup olmuş, kızgın, şaşırılmış, öfkeden köpürmüş, gurur duymuş, endişeli, mutlu, yorgun ve hayal kırıklığına uğramış*” duyguları yer alır. Bu 15 duygudan her biri, çocuğa iki kez sorulmaktadır. Çocuktan, kendisine gösterilen her bir sayfada yer alan dört duyguyu ifade eden resimden, sorulan duyguyu ifade eden resmi göstermesi istenir. Doğru gösterilen her bir duygu için 2 puan verilir. Eğer çocuğun gösterdiği resim, hedeflenen duygu resmine yakın özellikte ise 1 puan verilir. Alınabilecek en yüksek puan 60'tır ve puanlar doğrultusunda yüzdeler olarak ifade edilir (Akt.: Arda, 2011). Türkçe'ye uyarlama ve geçerlik-güvenirlik çalışmaları Arda (2011) tarafından yapılmış ve 4-5 yaş grubu çocuklar için Cronbach Alfa katsayısı 0,84 bulunmuştur.

Duyguları İfade Etme Testi; Yıldırım-Doğru (1999) tarafından geliştirilmiştir ve mutlu, üzgün, kızgın, şaşırılmış duygularıyla ilgili üçer madde olmak üzere toplam 12 maddeden oluşmaktadır. Her duyguyla ilgili ilk soru çocuğa sorulur, çocuk cevaplayamazsa ikinci ve üçüncü sorular

sorular; ilk soru cevaplanırsa diğer sorular sorulmaz. Duygular karışık olarak sıralanmıştır. Her doğru için “1” puan verilirken 5 ve altı puan alanlar düşük, 6-7 puan alanlar orta, 8 ve üzeri puan alanlar ise başarılı kabul edilir. Ham puanlar standart puanlara çevrildiğinde 34 ve altı puan duyguları ifade etme becerisi düşük, 63-73 arası puan orta, 84 ve üzerinde puan duyguları ifade etme becerisi yüksek olarak değerlendirilir. Bu çalışmada ham puanlar üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ); Karabulut Demir ve Şendil (2008) tarafından ebeveynlerin 2-6 yaş arasındaki çocuklarına olan davranışlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek Demokratik, Otoriter, Aşırı Koruyucu ve İzin Verici boyut olmak üzere dört alt boyut ve 46 maddeden oluşmaktadır. Demokratik Tutum alt boyutundan alınan yüksek puan ebeveynin çocuğun ayrı bir kişi olduğunu kabul ettiğini, bağımsız bir kişilik geliştirmesini ve fikirlerini açıkça ifade etmesini teşvik ettiğini; Otoriter Tutum alt boyutundan alınan yüksek puan ebeveynin çocuğu ayrı bir birey olarak kabul etmediğini ve ebeveynin çocuğun sahibi olduğu anlayışını benimsediğini, tek yönlü iletişim, baskı, kurallara koşulsuz itaat, sözel ve fiziksel cezaya başvurduğunu; Aşırı Koruyucu Tutum alt boyutundan alınan yüksek puan ebeveynin çocuğun kendi başına yetemeyeceği için sürekli korunması gerektiği inancının yüksek olduğu, aşırı kontrollü, çocuğa sorumluluk vermektan kaçındığını; İzin Verici Tutum alt boyutundan alınan yüksek puan ise ebeveynin çocuğun her yaptığını hoş karşıladığını, çok fazla özgürlük tanıdığını ve çocuğu şımarttığını gösterir. Ölçek maddeleri, çocukta gözlenen davranış biçimlerini yansıtırken ebeveynin çocuğu için “Her zaman böyledir” (5 puan), “Çoğunlukla böyledir” (4 puan), “Bazen böyledir” (3 puan), “Nadiren böyledir” (2 puan) ve “Hiçbir zaman böyle değildir” (1 puan) olarak işaretlemesi istenir. Her boyuttan alınan yüksek puan, o boyutun temsil ettiği davranış şeklini benimsemek anlamına gelmektedir. ETÖ Cronbach alfa güvenirlik katsayıları alt boyutlar için sırasıyla 0,83, 0,76, 0,75 ve 0,74 bulunmuştur.

2.4.Verilerin Toplanması

Çalışmanın başlangıcında Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Etik Kurulu’ndan etik izin ve Karabük Valiliği Olur’u alınmıştır. Daha sonra çalışma için destek olabileceğini belirten Karabük İlindeki üç farklı okul öncesi eğitim kurumunda toplanmıştır. Bu kurumlara devam eden çocuklara Duyguları Tanıma ve İfade Etme Ölçeği bireysel olarak uygulanmış, ETÖ formu ise sınıf öğretmenleri aracılığıyla ebeveynlere gönderilerek ebeveynlerden birinin doldurması istenmiş ve aynı yolla geri toplanmıştır.

2.5.Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen veriler bilgisayar ortamına girilerek analiz edilmiştir. Kişisel bilgilerin analizinde yüzde ve frekans dağılımları incelenmiştir. Verilerin normallik dağılımı Kolmogorov Smirnov Testi ile incelendiğinde anlamlılık değeri 0,5'ten küçük, çarpıklık ve basıklık değerleri Kusche Duygu Evanteri ve ETÖ Koruyucu Tutum alt boyutunda +2'den büyük, histogram grafikleri tüm verilerde tek tepeli bir yapı oluşturmadığı ve Q-Q plot grafiklerindeki dağılım normal olmadığı için verilerin analizinde parametrik olmayan testlerin yapılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda ölçek puanları arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Spearman Brown Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Ölçüm araçlarından alınan puanların betimsel istatistikleri yapılarak ortalama standart sapmaları alınmıştır.

3.BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde, çalışmanın alt problemleri doğrultusunda yapılan analizlere göre elde edilen bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir. Çizelge 1'de ölçek puanları betimsel analiz sonuçları görülmektedir.

Çizelge 1. Ölçek Puanları Betimsel İstatistik Sonuçları

	N	En düşük	En yüksek	Ortalama	S. Sapma
Kusche Duygu Evanteri	96	31,00	59,00	47,36	6,09
Duyguları İfade Etme Testi	96	0,00	12,00	4,72	3,14
ETÖ					
Demokratik Tutum	96	56,00	85,00	74,20	6,90
Otoriter Tutum	96	11,00	37,00	20,00	4,52
Aşırı Koruyucu Tutum	96	19,00	45,00	34,87	5,34
İzin Verici Tutum	96	10,00	30,00	20,53	4,85

Çizelge 1 incelendiğinde, çalışma grubundaki çocukların Kusche Duygu Evanteri ortalama puanlarının 47,78, Duyguları İfade Etme Testi ortalama puanlarının 4,72 olduğu; ebeveynlerin ETÖ Demokratik Tutum alt boyut ortalama puanlarının 74,20, Otoriter Tutum alt boyut ortalama puanlarını 20,00, Aşırı Koruyucu Tutum alt boyut puanlarının 34,87 ve İzin Verici Tutum alt boyut puanlarının 20,53 olduğu görülmektedir. Kusche Duygu Evanteri'nden alınabilecek en yüksek puan dikkate alındığında, çalışma grubundaki çocukların duyguları tanıma düzeylerinin ortanın üzerinde iyi olduğu; Duyguları İfade Etme Testi'nden alınan ortalama puanın 5'in altında olduğu dikkate alındığında çalışma grubundaki çocukların duyguları ifade etme düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. ETÖ ortalama puanlarına göre ise ebeveynlerin demokratik tutumlarının yüksek, otoriter, aşırı koruyucu ve izin verici tutumlarının ise orta düzeyde olduğu, bir sıralama yapılacak olursa ebeveynlerin en fazla demokratik ve ikinci sırada aşırı koruyucu oldukları, bunu izin verici ve otoriter tutumların izlediği söylenebilir.

Çizelge 2’de ölçek puanları arasındaki ilişkiye yönelik Spearman Brown Korelasyon analizi sonuçları görülmektedir.

Çizelge 2. Ölçek Puanları Korelasyon Analizi Sonuçları

		ETÖ				Kusche Duygu Envanteri	Duyguları İfade Etme Testi
		Demokratik Tutum	Otoriter Tutum	Aşırı Koruyucu Tutum	İzin Verici Tutum		
Kusche Duygu Envanteri	r	0,093	-0,039	-0,060	0,115	1,000	0,324**
	p	0,185	0,354	0,280	0,132	.	0,001
Duyguları İfade Etme Testi	r	0,086	-0,098	-0,121	0,072	0,324**	1,000
	p	0,203	0,172	0,120	0,243	0,001	.
Demokratik Tutum	r	1,000	-0,271**	0,168	0,042	0,093	0,086
	p	.	0,004	0,051	0,342	0,185	0,203
Otoriter Tutum	r	-0,271**	1,000	0,073	-0,029	-0,039	-0,098
	p	0,004	.	0,240	0,391	0,354	0,172
Aşırı Koruyucu Tutum	r	0,168	0,073	1,000	0,129	-0,060	-0,121
	p	0,051	0,240	.	0,105	0,280	0,120
İzin Verici Tutum	r	0,042	-0,029	0,129	1,000	0,115	0,072
	p	0,342	0,391	0,105	.	0,132	0,243

Çizelge 2’ye göre çocukların Kusche Duygu Envanteri puanları ile Duyguları İfade Etme Testi puanları arasında pozitif yönde manidar bir ilişki ($r=0,324$, $p=0,001$), ebeveynlerin ETÖ Demokratik Tutum alt boyut puanlarıyla Otoriter Tutum alt boyut puanları arasında negatif yönde manidar bir ilişki ($r=-0,271$, $p=0,004$) bulunmaktadır. Buna göre okul öncesi çocukların duyguları tanıma düzeyleri arttıkça duyguları ifade etme düzeyleri de artmakta, ebeveynlerin çocuklarına yönelik demokratik tutumları arttıkça otoriter tutumları azalmaktadır. Çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileriyle ebeveyn tutumları arasındaki ilişki ise manidar düzeyde değildir ($p>0,05$).

4. TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Okul öncesi 5-6 yaşındaki çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerilerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileriyle ebeveyn tutumları arasında ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, elde edilen sonuçlar alt problemler doğrultusunda verilerek tartışılmıştır.

Çalışma grubundaki okul öncesi çocukların duyguları tanıma becerileri iyi olmasına rağmen duyguları ifade etme becerilerinin düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Gür ve Koçak (2016), çalışmalarında beş yaş çocuklarının duygularını tanımlayıp ifade ettiklerini belirlemişlerdir. çoğunlukla mutluluk duygusunu betimlediklerini, kızgınlık ve şaşkınlık duygularının ise erkek çocuklar tarafından daha fazla betimlendiğini saptamışlardır. Çocuklar temel duyguları okul öncesi yıllardan itibaren tanıyabilmektedirler. Duyguları tanımanın aynı zamanda duyguların

doğru ifade edebilmek için de önkoşul olduğu söylenebilir. Çalışmada, çocukların duyguları tanıma ve ifade etme düzeyleri arasında istatistiksel olarak manidar bir ilişki olduğu saptanmış, çocukların duyguları tanıma düzeyleri arttıkça duyguları ifade etme düzeylerinin de arttığı belirlenmiştir. Okul öncesi eğitim kurumlarında akran etkileşimlerinin ve dolayısıyla deneyimlerinin artmasına bağlı olarak duyguları tanıma ve ifade etme becerilerinin de artması beklenebilir. Özyürek (2017), yaş ilerledikçe çocukların duygularını yönetme becerilerinin de arttığını, duyguları tanıma ve yönetme becerileri arttıkça da arkadaşlık ilişkilerinin arttığını saptamıştır. Duyguları tanıma ve yönetme becerileri, aynı zamanda duygusal zekayla ilgilidir. Erdoğan ve Özyürek (2019) okul öncesi çocukların duygusal zekalarıyla sosyal becerileri arasında ilişki olduğunu saptamışlardır. Buna göre duyguları tanıma ve yönetme ile akran ilişkilerinin birbirlerini karşılıklı olarak olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Çalışma grubundaki ebeveynlerin demokratik tutumlarının yüksek, otoriter, aşırı koruyucu ve izin verici tutumlarının ise orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Ebeveynlerin demokratik tutumlarının daha baskın olması olumlu ebeveynlik davranışlarının daha fazla görüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Bu bulgu, çalışma grubundaki ebeveynler ve çocukları açısından değerlidir. Demokratik tutum aşırı koruyucu, aşırı baskıcı, ilgisiz vb. tutumlarla karşılaştırıldığında olumlu etkileri olan bir ebeveynlik stildir. Çalışma grubunun öğrenim düzeyinin yüksek olması, demokratik tutumlarının daha yüksek olmasında etkili olabilir. Çünkü öğrenim düzeyi, bireylerin bakış açılarını pek çok yönde olumlu etkileyen bir değişkendir. Çalışmada ebeveynlerin çocuklarına yönelik demokratik tutumları arttıkça otoriter tutumlarının azaldığı saptanmıştır. Çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileriyle ebeveyn tutumları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır.

Ebeveyn tutumlarının, çocukların gelişimleri üzerinde oldukça etkili olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Günel (2007) 5-6 yaş çocuğa sahip ebeveynlerin demokratik tutumları ile çocukların özgüven duygularının gelişimi arasında pozitif yönde yüksek bir korelasyon olduğunu, bunun yanında baskıcı, ilgisiz ve koruyucu tutumları ile çocukların özgüven duygularının gelişimi arasında negatif yönde bir korelasyon olduğunu saptamıştır. Topçugil (2002), annenin davranış kontrolü ile çocukların sosyal ve duygusal gelişimleri arasında anlamlı bir ilişki bulmuştur. Çalışmada annenin aile bireylerinin davranışlarına standart koyma ve disiplin sağlama biçiminin sağlıklı olmasının da çocuğun gelişimi üzerindeki olumlu etkisi üzerinde durulmuştur. Çok katı bir disiplin ve otorite uygulayarak çocuklarını aşırı baskı içinde, ancak esnek ve anlayışa dayalı bir etkileşimden uzak yetiştiren anne babaların çocukları pasif,

kendi duygu ve düşüncelerini ifade edemeyen, etki altında kalan bir kişilik yapısı ya da saldırgan davranışlar gösterebilmektedirler (Çağdaş ve Seçer, 2002).

Çalışmada çocukların duyguları tanıma ve ifade etme becerileriyle ebeveyn tutumları arasında manidar bir ilişki olması beklenirken bu hipotez doğrulanmamıştır. Bunun nedeni çalışma grubundaki ebeveynlerin çoğunlukla çocuklarına karşı demokratik tutum sergiledikleri yönünde bildirimde bulunmaları olabilir. Yapılacak benzer çalışmalarda ebeveynler benimsedikleri baskın tutumlara göre olumlu-olumsuz tutum sergileyenler, çocuklar ise duyguları tanıma ve ifade etme becerilerine göre üst-orta-düşük düzey olacak şekilde gruplandırılarak bulgular karşılaştırılabilir. Özellikle okul öncesi eğitim kurumlarına başlayan çocuklar, yoğun olarak belki de ilk kez akran gruplarıyla karşılaşmakta ve duygularını tanıyıp ifade etmede daha fazla deneyim yaşamaktadırlar. Çocukların okul öncesi eğitime devam etmeleri onları tüm gelişimleri açısından desteklerken ailelerin de aile eğitimi etkinlikleriyle desteklenmeye gereksinimleri vardır. Aile eğitim çalışmaları kapsamında çocukların gelişim özellikleri ve desteklenmesi konularına yer verilebilir. Aile ortamında aile bireylerine ve okul ortamında öğretmenlere çocukların duygularını ifade etmelerine fırsat verilecek etkinliklere yer vermeleri önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Arda, T. B. (2011). Alternatif Düşünme Stratejilerinin Desteklenmesi Programının Okul Öncesi Çocuklarının Sosyal Becerileri Üzeri Etkililiğinin Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağdaş A. ve Seçer Z. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlaki Gelişim*. Ankara: Nobel.
- Erdoğan, M. ve Özyürek, A. (2019). Okul öncesi dönemde duygusal zeka ve sosyal beceriler (Ed.: Leyla Aydemir) *Toplumsal Değişimin Eğitim, Mimari, Edebiyat ve Kadın Hayatına Etkileri*, ss. 45-56, ISBN: 978-605-247-152-4. Bursa: Dora.
- Günalp A. (2007) Farklı Anne Baba Tutumlarının Okul Öncesi Eğitim Çağındaki Çocukların Özgüven Duygusunun Gelişimine Etkisi (Aksaray ili Örneği). (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabulut Demir, E. ve Şendil, G. (2008). Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, 11 (21), 15-25.
- Kaya, A., Bozaslan, H., ve Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 208-255.

- Güenalp A. (2007). Farklı anne baba tutumlarının okul öncesi eğitim çağındaki çocukların özgüven duygusunun gelişimine etkisi (Aksaray ili örneği). Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gür, Ç. ve Koçak, N. (2016). 5 yaş (48-60 ay) çocukların duygu tanımlamaları ve nedenleri üzerine bir araştırma. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5 (8), 2407-2421.
- Karaaslan, Ü. K. (2012). Okul öncesi eğitimin ve diğer değişkenlerin ilköğretim 1.sınıf öğrencilerinin duyguları tanıma ve ifade etme becerilerine etkisi. (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabulut Demir, E. ve Şendil, G. (2008). Ebeveyn Tutum Ölçeği (ETÖ). *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(21), 15-25.
- Ogelman, H.G. ve Özyürek, A. (2021). Anne-Baba Tutum Ölçekleri (4-12 Yaş): Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 7(1), 1-16.
- Özyürek, A. (2017). Okul öncesi çocukların duyguları tanıma ile duyguları yönetme ve arkadaşlık becerileri arasındaki ilişki, *Akademik Bakış Dergisi/Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 59. 128-140.
- Topçugil N., (2002) Ankara Defterdarlığı, Gündüz Çocuk Bakım Evine Devam Eden 3-6 Yaş Grubundaki Çocukların Aile işlevselliği ve Aile İşlevlerinin Çocukların, Psikolojik Sosyal ve Fiziksel Gelişimleri Üzerindeki Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, E. (2012). 60-72 aylık çocukların duyguları anlama becerilerinin sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Konya.